

Arxiu
de Textos Catalans Antics
28

BARCELONA
2009

Arxiu

de Textos Catalans Antics

Sigla: ATCA

ARTICLES

Josep PERARNAU I ESPELT, *Beguins de Vilafranca del Penedès davant el tribunal d'Inquisició*

Jaume MENSA I VALLS, *Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sant Ciril» (Oraculum angelicum Cyrilli)*

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), Jaume de PUIG I OLIVER, Albert SERRAT I TORRENT, *Regest del protocol del notari de la cúria diocesana de Girona Pere Capmany (anys 1313-1367)*

Jaume de PUIG I OLIVER, *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis. Primera part. I. Obres originals en català*

NOTES I DOCUMENTS

Josep PERARNAU I ESPELT, *Troballa d'un full amb text llatí d'un capítol del Llibre de contemplació de Llull per a la Moguntina?*

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'estada d'Arnau de Vilanova a París, 1299-1300: les dues dates dels textos*

Josep PERARNAU I ESPELT, *El rei Joan I dona força legal a les còpies del dictament de la Comissió Ermengol sobre el llibre de Ramon Llull, [Arbre] de filosofia d'amor (Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Canc. Reg. 1892, f. 217v)*

Josep PERARNAU I ESPELT, *Estudiants catalans de drets en les Tabulae repetitionum et disputationum Universitatis Bononiensis*

Josep HERNANDO I DELGADO, *Heretgies ,bohemes' als comtats de Rosselló i Cerdanya (any 1434)*

Ramon PLANES I ALBETS, *Les ordinacions de Prats i Sansor sobre bestiar, pastures i artigues (La Cerdanya, 1768)*

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

Butlletí bibliogràfic

Jaume de PUIG I OLIVER, *La «Col·lecció Sant Felu» dirigida per Josep M. Marquès i Planagumà, arxiver diocesà de Girona*

Recensions

Notícies bibliogràfiques

CRÒNICA

Jaume de PUIG I OLIVER, *Ambigüitats i paradoxes sibiudianes*

Josep PERARNAU I ESPELT, *Discurs en la investidura a doctor honoris causa de la Universitat de Barcelona*

TAULES DE FONS MANUSCRITS I D'ANTROPÒNIMS

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

Adreces:

Direcció i intercanvis: Facultat de Teologia de Catalunya, Diputació, 231. 08007 Barcelona

Subscripcions: Institut d'Estudis Catalans, Carme 47. 08001 Barcelona

Preu de subscripció (IVA inclòs): 36 e (Estranger 39 e)

Preu del volum sol (IVA inclòs): 48 e (Estranger 51e)

Arxiu
de Textos Catalans Antics

Arxiu

de Textos Catalans Antics

28

BARCELONA
2009

SOTA EL PATROCINI DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

© 2009 by «Arxiu de Textos Catalans Antics»
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Facultat de Teologia de Catalunya

Compost per Jordi Ardèvol
Imprès a Limpergraf, S.L.
Disseny gràfic: Narcís Comadira

ISSN: 0211-9811
Dipòsit legal: B. 25.453-1982

Prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà
sense l'autorització escrita de l'editor

ARTICLES

Josep PERARNAU I ESPELT

BEGUINS DE VILAFRANCA DEL PENEDÈS
DAVANT EL TRIBUNAL D'INQUISICIÓ (1345-1346)

DE CAPTAIRES A BANQUERS?

A la Universitat de Barcelona,
que em premià aquest treball
i ara m'atorga doctorat honoris causa:
sincerament agraït

INTRODUCCIÓ

Presentació

Les pàgines que segueixen tenen dues parts molt desiguals: la primera i principal és la tesi de llicenciatura presentada al final del curs 1979-1980 a la Facultat de Geografia i Història i més en concret al Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona sota el títol *Anàlisi textual i reconstrucció del procés inquisitorial contra els beguins de Vilafranca del Penedès (1345-1346)*, amb la conformitat del director de la mateixa, l'Il·lm. prof. Dr. Manuel Riu i Riu, al qual, una vegada més, m'és grat de manifestar el deute d'agraïment per les nombroses atencions que en vaig rebre tant en aquella ocasió com en tantes d'anteriors i de posteriors; he procurat de transcriure-la, amb molt poques excepcions, al peu de la lletra; les excepcions són, per exemple: les referències a les línies són ja al número que cada una d'elles té en l'actual edició;

salvada sempre la tendència humana a l'error, la transcripció del text és més fidel al manuscrit, també en la diferència entre 'u/v', tot i que el manuscrit no seguís una norma unitària;

la introducció parla de dos altres capítols, un segon i un terç, que raons diverses han desaconsellat d'elaborar en aquest moment;

la raó primera és la publicació —finalment!— de la tesi doctoral de l'amic Josep BAUCells i REIG, *Vivir en la edad media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1334)*. Volumen I-II-III-IV (Anejos del «Anuario de Estudios Medievales», 56, 57, 63, 64), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2004-2007, que amb els seus quatre volums i 3316 pàgines (sobre els quals em permeto de remetre a la recensió d'ATCA, XXVII (2008), 555-559), dóna una visió de conjunt de la vida cristiana i de la cura pastoral del bisbat de Barcelona els anys anteriors al nostre procés, de molta major amplitud i abast del que podria cabre en aquestes pàgines;

la segona és que els documents que eren prevists per als capítols terç i quart, durant aquests anys han anat eixint en publicacions diverses, com és ara: *Documents de tema inquisitorial del bisbe de Barcelona fra Ferrer d'Abella (1334-1344)*, dins «Revista Catalana de Teologia», 5 (1980), 443-478, els vint documents del qual ens porten a l'entrada del nostre procés;

El bisbe de Barcelona fra Bernat Oliver (1345-1346) i els framenors de Vilafranca del Penedès, dins «Estudios Franciscanos», 83 (1982), 277-306, els catorze documents del qual ens introdueixen a una discussió entre bisbat de Barcelona i framenors de Vilafranca, que de fet repercutí en el nostre procés, com veurem en algun moment de la primera declaració, i en el qual preguntem pel possible influx de la posició personal del bisbe en tot l'afer de la pobresa franciscana, també amb referència a *El sermó de Climent VI amb la fórmula de canonització de sant Iu (1347)*, dins «Estudios Franciscanos», 82 (1981), 117-123;

Una altra carta de Guiu Terrena sobre el procés inquisitorial contra el franciscà fra Bernat Fuster, dins «Estudios Franciscanos», 82 (1981), 383-392.

La topada de la catedral i els framenors de Vic (1347) vista pel bisbe de Girona, Arnau de Mont-rodon, dins «Revista Catalana de Teologia», 6 (1981), 379-392, els tres documents del qual refereixen un fet paral·lel vist entre Vic i Girona; i

Noves dades sobre beguins de Girona, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXV-I (1979-1980 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 237-248, amb dos documents sobre beguines de Girona, habitants de Narbona, amb els corresponents resums de llurs processos inquisitorials, de París, BN, *Collection Doat*, XXVIII, ff. 203v-205r i 224v-226v (pp. 245-248, de l'article).

La segona part porta per títol *Trenta anys després* i conté les consideracions tant fàctiques com interpretatives amb què cal completar el tema justos trenta anys després de la seva elaboració i presentació a l'esmentat departament.

És ocasió que aprofito amb molt de gust per a remeciar els encarregats tant del l'ADB com de la documentació escrita del aleshores Museu del Vi (ara a l'Arxiu Històric Comarcal) de Vilafranca del Penedès, als quals he d'agrair en especial l'absoluta confiança amb què em facilitaren el treball.

Friburg de Suïssa, Sant Agustí 2008

Primera part

ANÀLISI TEXTUAL I RECONSTRUCCIÓ
DEL PROCÉS INQUISITORIAL
CONTRA ELS BEGUINS DE VILAFANCA DE PENEDÈS
(1344-1345)

Introducció a la primera part

Del grup beguí de Vilafranca del Penedès només en fou conegut durant segles allò que en diu aquell paràgraf del *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric, del qual ens ocuparem en el capítol segon. Però l'estudi de l'*Alia Informatio Beguinorum* d'Arnau de Vilanova no sols permeté de conèixer una (o potser dues) comunitats de beguins a Barcelona, ans encara proporcionà unes primeres notícies sobre alguns personatges concrets del beguinatge vilafranquí: Gerald (o Guerau) Pere i Bernat Fuster, les dues figures justament (sobretot el segon), que, tal com resultarà de l'estudi que ara encetem, sintetitzen tota la trajectòria del grup beguí de Vilafranca del Penedès durant la primera meitat del segle XIV.

És, doncs, explicable que la troballa i identificació en el fons de *Processos*, 3, de l'ADB d'uns plec amb actes del procés inquisitorial contra els beguins de Vilafranca del Penedès obligués d'alguna manera a emprendre'n immediatament la transcripció i l'estudi, car des de diversos punts de vista el seu interès sembla ésser considerable.

Ho és perquè fa emergir de la penombra tot un grup beguí, el qual havia prosseguit pacíficament la seva vida durant les successives maltempsades produïdes per la política dels papes Joan XXII, Benet XII i Climent VI, i sembla que hauria continuat de manera idèntica si una circumstància fortuïta i un excés de confiança no haguessin provocat la catàstrofe del procés inquisitorial; ho és perquè fins ara no teníem, a la Catalunya estricta, cap acta de procés contra beguins dels decennis anteriors a la Pesta Negra —el d'Adhemar de Mosset, rossellonès, havia estat fet per la inquisició del Regne de Mallorca— i perquè en tot Europa les actes d'aquesta naturalesa posteriors a la fúria antibeguina pròpia dels primers processos fets a Occitània entorn el 1320 i anteriors a la Pesta Negra no deuen passar de set o vuit. Hi ha, encara, la raó complementària de constituir un episodi que caldrà tenir en compte a l'hora d'intentar una història de la nostra Inquisició medieval.

Però les dades del nostre procés no es limiten a Vilafranca del Penedès ni als anys 1345-1346, ans repercuteixen en tot el territori del bisbat de Barcelona i àdhuc més enllà, fins a Valls (i potser a València) d'una banda, i a Girona, Castelló d'Empúries i Argelers, ja al Rosselló, de l'altra (i fins a Nàpols), pel que fa a la geografia i es remunten fins als anys 1325 en la dimensió diacrònica. Era, doncs, natural que hom intentés de completar amb docu-

mentació procedent d'arxius tant de Barcelona com de Vilafranca del Penedès el coneixement que ens és possible d'assolir entorn del moviment beguí al bisbat de Barcelona abans del 1348. La relativament abundant documentació recollida en el capítol segon demostra que la recerca s'ho valia i que ella ens permetrà un coneixement de les comunitats beguines a l'antic bisbat de Barcelona durant la primera meitat del segle XIV incomparablement més rica i precisa que la que podíem tenir fins ara. Resultarà, encara, més escairada la reconstrucció del grup beguí de Vilafranca del Penedès, car no sols en coneixerem d'altres components que no apareixen en el procés i sabrem més detalls d'alguns d'ells —del framenor Bernat Fuster, per exemple— ans descobrirem una sèrie de dades d'autèntica transcendència cultural, com és ara una repetida actuació del personatge esmentat en el sentit definit per Arnau de Vilanova en el seu *De belemosina et sacrificio* en les ocasions en què hom li confia marmessories i, sobretot, la prova de la presència de llibres de fra Pèire Joan (Oliu), de 'frare' Ramon Llull, i del ja esmentat Arnau de Vilanova en el beguinatge vilafranquí de la primera meitat del segle XIV. I així, aquestes pàgines també seran, esperem-ho, una primera aproximació i incitació al coneixement d'una població catalana —Vilafranca del Penedès— durant el període que ens ocupa.

L'estudi, doncs, entorn del procés inquisitorial té com dos pols: d'una banda, els textos processals dels anys 1345-1346, i de l'altra l'aplec de documentació sobre beguins del bisbat de Barcelona anterior al 1348. És natural, doncs, que àdhuc l'estructura del volum reflecteixi aquesta bipolaritat. El primer capítol descriu els quaderns del procés, en transcriu els textos, n'il·lustra amb una sèrie de notes tant les variants textuais com sobretot els elements històrics que es van presentant en les declaracions. En el capítol segon aplego tota la documentació directament o indirectament relativa al procés, conservada tant a Vilafranca com a Barcelona, i estudio records d'aquell esdeveniment recollits en literatura més o menys contemporània; resultat de tot l'anterior és la cronologia, que clou el capítol segon. En un primer moment eren previstos un tercer i un quart capítols: el terç hauria tret les conseqüències que les noves dades tenen per a la visió de conjunt dels beguinatges catalans i hauria reconstruït, sobretot, la vida dels grups de Barcelona i, més encara, de Vilafranca del Penedès —la d'aquest, tant d'abans com de durant i després del procés inquisitorial—. El darrer capítol hauria intentat de veure més d'apropr la significació cultural i doctrinal d'uns esdeveniments tan fortament presidits pels tres autors abans esmentats i tan vinculats amb la crisi general de la història de l'esperit i de la cultura de la primera meitat del segle XIV. En apèndix hauria recollit tot el conjunt de documentació sobre beguins oferta pels arxius de Barcelona i de Vilafranca del Penedès, fora de la que fa referència directa al procés nostre, aplegada en el capítol segon.

L'actual tesina conté els capítols primer i segon de la investigació total dibuixada entorn el 1980 en els paràgrafs anteriors. Remercio vivament el prof. Manuel Riu i Riu per haver acceptat de patrocinar-la.

Però la revisió dels dos capítols amb vistes a la seva publicació ha conduït primer a unes reflexions i després a uns resultats tan espectaculars —em refereixo a la importància que els documents obliguen a donar a l'activitat captaire d'almoines vinculada al beguinisme i a les seves conseqüències— que la continuació de l'estudi després dels resultats d'aquests dos primers capítols, només seria possible plantejant-lo, des del primer moment, en un pla divers del que era formulat trenta anys abans. Per això, ha semblat enraonat de posar ara en mans del públic, sobretot dels recercadors, els dos capítols inicials, convenientment revisats, a fi que el públic en general tingui una informació i els estudiosos del tema tinguin a les mans un conjunt de dades, que permetin de reemprendre l'estudi sobre una base documental, altrament indispensable per a qualsevol pas endavant.

Abreviatures i sigles

- AA = Heinrich FINKE, *Acta Aragonensia* (vegeu bibliografia, secció 1).
 ACD = Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona.
 ADB = Arxiu Diocesà de Barcelona.
 add. = additur/additum/additio.
 BF = *Bullarium Franciscanum* (vegeu bibliografia, secció 2).
 BURR, *The Persecution* = David BURR, *The Persecution of Peter Olivi* (vegeu bibliografia, secció 2).
 cancell. = cancellatum.
 Collat. = *Collationum* (sèrie de l'ADB).
 corr = corrigít.
 DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham* = Marino DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham: povertà e potere. I. Il problema della povertà evangelica e francescana nei sec. XIII e XIV. Origine del pensiero politico di G. d'Ockham*, Florència 1978, 516.
De officio = Il “*De officio inquisitionis*”, *la procedura inquisitoriale a Bologna e a Ferrara del Trecento*. Introduzione, testo critico e note a cura di Lorenzo PAOLINI, Bologna 1976, XLII i 164 pp.
 DIAGO, *Historia* = Francisco DIAGO, *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores desde su origen y principios hasta el año de mil y seiscientos*, Barcelona 1599.
 DCVB = Antoni M. ALCOVER, Francesc de Borja MOLL, *Diccionari català valencià balear*, Ciutat de Mallorca 1926-1962, volums I-X.
 doc. núm. a/1)... = Document recollit en el capítol segon.
 DU CANGE = Sieur DU CANGE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, volums I-VI, París, 1840-1850.
 DUVERNOY, *Le Régistre* = *Le Régistre d'inquisition* (vegeu bibliografia, secció 1).
 f./ff. = foli/folis.
 FRIEDBERG = Aemilius FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici RICHTERI curas, ad librorum manuscriptorum

et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius FRIEDBERG. Pars Prior. *Decretum Magistri Griatiani*, Leipzig 1879, CIV + 1268 col.- Pars Secunda. *Decretalium Collectiones*, Leipzig 1879, LXXII + 1340 col.

GUIU, *Practica* = *Practica Inquisitionis* (vegeu bibliografia, secció 1).

I/II... = Número corresponent a cada declaració del capítol I.

lín. = línia.

MANSELLI, *Spirituali* = Raoul MANSELLI, *Spirituali* (vegeu bibliografia, secció 2).

mg. = (in) margine

ms. = manuscrit/manuscriptus (liber).

MV = Museu de Vilafranca del Penedès.

n./nn./núm. = número/ números.

NC = *Notularum communium* (sèrie de l'ADB).

Ordinat. = *Ordinationum* (sèrie de l'ADB).

PERARNAU = Josep PERARNAU, *Dos tratados...*; ídem, *El procés inquisitorial...*; ídem, *L'“Alia...”*; ídem, *Troballa...* (vegeu bibliografia, secció 1 i 2).

POU I MARTÍ, *Visionarios* = *Visionarios* (vegeu bibliografia, secció 2).

p./pp. = pàgina/pàgines.

REEVES = *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages. A Study of Joachimism*, Oxford 1969, XIV i 574 pp.

seq. = sequitur.

VINCKE, *Documenta* = *Documenta selecta mutuas civitatis Arago-Cathalaunice et Ecclesiae relationes illustrantia*. Prolegomenis ac notis instructa edidit Johannes VINCKE (Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes, sèrie II, volum XV), Barcelona 1936, XX i 544 pp.

VINCKE, *Zur Vorgeschichte* = Johannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte* (vegeu bibliografia, secció 1).

Visit. = *Visitationum* (sèrie de l'ADB).

ZORZI, *Testi Inediti* = Diego ZORZI, *Testi inediti francescani in lingua provenzale*, dins «Miscellanea del Centro di Studi Medievali. Serie Prima» (Pubblicazioni dell'Università Cattolica del Sacro Cuore. Nuova Serie, vol. LVIII), Milà 1955, 269-323.

Bibliografia

L'objecte d'aquest estudi afecta tres nuclis bibliogràfics: la inquisició medieval a Catalunya, el moviment beguï en la mateixa àrea geogràfica i Vilafranca del Penedès. És impensable de pretendre una bibliografia completa dels dos primers temes (inquisició i moviments beguïns), ni que només fos perquè una nova bibliografia seria impossible, sobretot pel que fa al moviment beguï i als corrents que hi són implicats. Els treballs bibliogràfics sobre aquests temes són constants i àdhuc voluminosos. Per això, tant pel

que fa a la inquisició com pel que toca el moviment beguí em limitaré a ressenyar els estudis que fan referència a Catalunya i encara al temps anterior a la Pesta Negra. A fi que ningú no s'estranyi de la presència d'estudis sobre aquests mateixos temes a Occitània, recordaré que segurament el moviment 'espiritual' d'acabaments del segle XIII i començos del XIV és el darrer gran fenomen cultural unitari de Catalunya i del Llenguadoc, fins al punt que un dels capdavanters de l' 'espiritualisme', el provençal i espiritual franciscà Bernat Deliciós, protagonitzà el complot dels ciutadans d'Albí, de Carcassona i de Cordes, encaminat a desvincular-se de la casa de França i a vincular-se altre cop amb el Casal de Barcelona en la persona de l'infant Ferran de Mallorca.

1. *Estudis sobre la inquisició a Catalunya abans de la Pesta Negra*

a) Obres generals

Célestin DOUAIS, *Saint Raymond de Penyafort et les hérétiques*, dins «Le Moyen Âge», XII (1899), 305-325.

Ferran VALLS I TABERNER, *El Diplomatarí de Sant Ramon de Penyafort*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», V (1929), 249-204, en particular 254-261 (edició de la *Consultatio facta per dominum Petrum archiepiscopum Terraconensem de consilio peritorum circa modum procedendi in negotio inquisitionis heretice pravitatis*, la qual darrerament també ha estat reproduïda, sense però citar l'edició de Valls i Taberner, per Kurt-Viktor SELGE, *Texte zur Inquisition* (Texte zur Kirchen- und Theologiegeschichte, 4), Gütersloh 1964, 50-56.

Antoine DONDAINE, *Le Manuel de l'Inquisiteur (1230-1330)* dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», XVII (1947), 85-194 (estudi de cent anys de compilacions de dret inquisitorial a partir de l'abans esmentada de Sant Ramon de Penyafort).

Practica Inquisitionis hereticae pravitatis auctore Bernardo Guidonis, ordinis fratrum Praedicatorum. Document publié pour la première fois par Célestin DOUAIS, París 1886 XII i 372 pp. (Summa' de la praxi inquisitorial, basada en l'experiència occitana entorn del 1325 amb moltes dades sobre el fenomen 'espiritual' i beguí).

Guillaume MOLLAT, *Bernard Gui, Manuel de l'Inquisiteur* Manuel de París 1926-1927, vol. I-II (edició del text llatí, amb traducció francesa de la part cinquena de l'obra, que s'ocupa del fet beguí).

b) Reculls de documentació:

Thomas RIPOLL, *Bullarium Ordinis Praedicatorum et ad autographam fidem recognitum, variis appendicibus, notis, dissertationibus ac Tractatu de con-*

sensu bullarum illustratum a P. Fr. Antonino BREMOND. Tomus I (ab anno 1215 ad 1280), Roma 1729.

EIUSDEM, Tomus II (ab anno 1281 ad 1430), Roma 1729.

Heinrich FINKE, *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1293-1327)*, Vol. I-II, Berlín-Leipzig 1908, CXXXII i 976 pp. (numeració única). Vol. III. Berlín-Leipzig 1922, LX i 584 pp. (Documentació procedent sobretot de l'Arxiu Reial de Barcelona, o de la Corona d'Aragó. Fou la primera obra que explotà aquest fons en relació a la Inquisició. Els documents que s'hi refereixen es troben en la secció XVII, *Zur Geschichte der aragonesischen Kirchenpolitik (Provinzialkonzilien, Inquisition, usw.)*, Vol. II, pp. 840-870; fan referència a la Inquisició les peces que porten els nn. 520, 527, 532, 534, 537, 538, 540, 542, 543, 546 i 548. Al vol. III, pp. LI-LIII, l'autor ofereix una primera visió de conjunt de la inquisició catalana medieval. Al vol. II, 661-677 ofereix documentació sobre els 'espirituals' a Sicília, acollits a la protecció del rei Frederic, germà de Jaume II de Catalunya-Aragó.

Célestin DOUAIS, *L'Inquisition en Roussillon. Cinq pièces inédites (1345-1564)*, Tolosa de Llenguadoc 1892, 10 pp.

Jean-Marie VIDAL, *Bullaire de l'Inquisition française au XIV siècle et jusqu'à la fin du Grand Schisme*, París 1913, LXXXVI i 560 pp. (aquesta inquisició 'francesa', aleshores no massa clara, enclou les de tots els territoris actuals de l'estat francès, per tant la del Rosselló i per aquesta raó el volum enclou els documents relatius a la inquisició del Regne de Mallorca).

Johannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte der spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien, Mallorca und València während des 13. und 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Kirchen- und Rechtsgeschichte, 2), Bonn 1941, 192 pp. (documentació, pel que fa al nostre període, procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i no recollida per Heinrich Finke).

c) estudis sobre processos particulars:

Joaquín CARRERAS ARTAU, *La polémica gerundense sobre el anticristo entre Arnau de Vilanova y los dominicos*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V (1950), 5-58.

Sententia de (sic) condemnationis operum et errorum Arnaldi de Villanova an. MCCCXVI, dins Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España. XIX. Viage a Barcelona y Tarragona*, Madrid 1851, 321-328.

Roque CHABÁS, *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos*, dins «Homenaje a Menéndez y Pelayo en el año vigésimo de su profesorado. Estudios de erudición Española con un prólogo de D. Juan Valera», Vol. II, Madrid 1899, 367-382 (protesta d'En Ramon Conesa, marmessor d'Arnau de Vilanova, contra la sentència anterior, basant-se en què el papa s'havia reservat la causa).

Le Registre d'Inquisition de Jacques Fournier (Évêque de Pamiers) 1318-1325. Traduit et annoté par Jean DUVERNOY. Préface d'Emmanuel LE ROY LADURIE (Écoles des Hautes Études en Sciences Sociales. Centre de Recherches Historiques, Civilisations et Sociétés 43), París-La Haia-Nova York 1978, 843-869 i 914-921 (enquestes fetes l'any 1323 per la inquisició catalana sobre súbdits càtars del bisbe de Pamiers escapats a Catalunya, trameses i copiades en el registre esmentat).

Jean-Marie VIDAL, *Procès d'inquisition contra Adbémar de Mosset, noble roussillonnaais, inculpé de Beguinisme (1332-1334)*, dins «Revue d'Histoire de l'Église en France», I (1910), 555-589; 682-699; 701-724 (publica i estudia la *Inquisitio cum nobili viro domino Adbemario de Mosseto, milite, domino de Mosseto*, treta de Tolosa de Llenguadoc, Biblioteca Municipal 626, amb moltes notícies sobre el grup de l'infant Felip de Mallorca durant la seva estada a Perpinyà).

Edith PASZTOR, *Il processo di Andrea da Gagliano (1337-1338)*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», XLVIII (1955), 252-297 (complement del procés, una part del qual ja era publicada en el *Bullarium Franciscanum*, vol. VI (ed. Conradus EUBEL), Roma 1902, 597-638: interessant per a conèixer el grup reunit en la cort reial de Nàpols entorn la reina Sança i el seu germà l'infant Felip de Mallorca).

Célestin DOUAIS, *La procédure inquisitoriale en Languedoc au quatorzième siècle d'après un procès inédit de l'année 1337*, París-Toulouse 1900, 60 pp. (procés contra Ramon Amelh, benedictí de Sant Policarp de Narbona, acusat de beguisme).

Josep PERARNAU, *Una altra carta de Guin Terrena sobre el procés inquisitorial contra el franciscà fra Bernat Fuster*, dins «Estudios Franciscanos», LXXXII (1981), 383-392 (fra Bernat Fuster és fill del beguí de Vilafranca del Penedès, frare Bernat Fuster).

Josep PERARNAU, *El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Janto Almulí, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 309-353.

Josep PERARNAU, *Sobre un procés inquisitorial fet pel bisbe de Vic, Galceran Sacosta*, dins «Ausa» (Vic), IX/94 (1980), 83-85

d) Estudis de la inquisició catalana medieval:

Jorge VENTURA SUBIRATS, *El Catarismo en Cataluña*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVIII (1959-1960), 75-168.

Jorge VENTURA SUBIRATS, *La Valdesía en Cataluña*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXIX (1961-1962), 275-317.

Jordi VENTURA I SUBIRATS, *Catarisme i Vadesia als Països Catalans*, dins «VIIè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, 1-6 d'octubre de 1962», vol. III, Barcelona 1962, 123-134.

- Jordi VENTURA I SUBIRATS, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*. Pròleg de Martí de RIQUER (Biblioteca Biogràfica Catalana 24), Barcelona 1960, 342 pp. i 10 làmines.
- Jordi VENTURA I SUBIRATS, *Els heretges catalans*. Carta-pròleg de Miquel BATLLORI (Biblioteca Selecta, 348), Barcelona 1963, 241 pp. i 3 fulls al final sense numerar.
- Jordi VENTURA I SUBIRATS, *Els heretges catalans*. Carta-pròleg de Miquel BATLLORI. Nova edició posada al dia (Col·lecció Antílop 12), Barcelona 1976, 256 pp. i un full al final sense numerar.
- Mathias DELCOR, *La société cathare en Cerdagne: nobles et bergers du XII au XIV siècle*, dins «Bulletin de Litterature Ecclésiastique», LXXX (1979), 257-304; LXXXI (1980), 17-49.
- Pedro SANAHUJA, *Lérida en sus luchas por la fe (Judíos, moros, conversos, inquisición y moriscos)*, Lleida 1946, 208 pp. i 5 fulls al final sense numerar.
- Eufemià FORT I COGUL, *Catalunya i la Inquisició* (Biblioteca Biogràfica Catalana, 51), Barcelona 1973, 333 pp. i 1 full final sense numerar.

e) Estudis posteriors al 1980:

- Josep PERARNAU I ESPELT, *Francescanesimo ed eremitismo nell'area catalana*, dins *Eremitismo nel francescanesimo medievale*. «Atti del XVII Convegno Internazionale della Società di Studi Francescani. Assisi, 12-13-14 ottobre 1989», Perugia, Edizioni Scientifiche Italiane 1990, 165-183.
- EIUSDÈM, *Opere di fr. Petrus Johannis in Processi catalani della prima metà del XIV secolo*, dins PIETRO DI GIOVANNI OLIVI, *Opera edita et inedita* (Editiones Archivum Franciscanum Historicum), Grottaferrata (Roma), Collegio S. Bonaventura 1999, 505-516.

2. *Estudis sobre els beguins a Catalunya abans de la Pesta Negra*

Nota prèvia: Cal tenir present que molts dels títols recollits an l'apartat anterior també fan referència als tema dels beguins.

- Bullarium Franciscanum seu Romanorum pontificum constitutiones, epistolae, diplomata tribus ordinibus minorum, clarissarum, paenitentium concessa*. Tomus V: *Benedicti XI, Clementis V, Johannis XXII monumenta...* a Conrado EUBEL, Roma 1898, 550 pp.
- Idem. Tomus VI. *Benedicti XII, Clementis VI monumenta* a Conrado EUBEL digesta, Roma 1902, 348 pp.
- Guiu TERRENA, *Summa de haeresibus*, Colònia 1635, 182-193.

- Josep M. PONS GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)*, en «*Analecta Sacra Tarraconensia*», XLVII (1974), 63-128; i XLVIII (1975), 241-364.
- José M. POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic 1930, 534 pp.
- Pedro SANAHUJA, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, Barcelona 1959, 1004 pp.
- Raoul MANSELLI, *Spirituali e beghini in Provenza* (Studi Storici, fasc. 31-34), Roma 1959, VI i 358 pp.
- Pierre PÉANO, *Les Béguins du Languedoc ou la crise du T. O. P. dans la France Méridionale (XIII-XIV siècles)*, dins «*Collectanea Franciscana*», XLVII (1977), 97-117.
- Antonio OLIVER, *Heterodoxia en la Mallorca de los siglos XIII-XV*, dins «*Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*», XXXIII (1963), 157-176.
- Raoul MANSELLI, *La "Lectura super Apocalipsim" di Pietro di Giovanni Olivi. Ricerche sull'escatologismo medievale* (Studi Storici, fasc. 19-21), Roma 1955, IV i 246 pp.
- David BURR, *The Persecution of Peter Olivi* (Transactions of the American Philosophical Society hold at Philadelphia por Promoting useful Knowledge. New Series 66/5), Philadelphia 1976, 98 pp.
- CIRO DA PESARO, *Il Clarenò (Studio polemico)*, Macerata 1921, CXII i 446 pp. (El cap. XX exposa la relació d'Angelo Clarenò amb Jeroni de Catalunya, pp. 297-310; el XXII, la seva lletra a l'infant Felip de Mallorca, 338-363).
- Josep PERARNAU, *Troballa de tractats expirituals perduts d'Arnau de Vilanova*, dins «*Revista Catalana de Teologia*», I (1976), 489-512 (al final, transcripció del text darrer del Vat. lat. 3824, ff. 262-263, text destinat, sembla, a beguins).
- Josep PERARNAU, *L'"Alia Informatio Beguinorum" d'Arnau de Vilanova* (Studia, textus, subsidia, 2), Barcelona 1978, 214 pp.
- Josep PERARNAU, *Noves dades sobre beguins de Girona*, dins «*Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*», XXV-I (1979 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 237-248.
- Gabriel LLOMPART, *La población hospitalaria y religiosa de Mallorca bajo el rey Sancho (1311-1324)*, en «*Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*», 33-34 (1979), 67-98.
- Eufemià FORT I COGUL, *Clarícies sobre Jaume, fill bastard de Jaume II el Just*, dins «*Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*», VI (= Miscelánea en honor de Josep Maria Madurell i Marimon II), Barcelona 1978, 179-188 (noves dades sobre un dels homes de confiança d'Arnau de Vilanova i un dels puntals de la política ,espiritual' del rei Frederic de Sicília, el barceloní Pere de Montmeló).
- Michel de DNITREWSKI, *Fr. Bernard Délicieux, O. F. M. contre l'inquisition de Carcassonne, son procès 1297-1319*, dins «*Archivum Franciscanum Historicum*», XVII (1924), 183-218; 313-337; 457-488; XVIII (1925), 3-32.

- José Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO, *La primera aventura del infante Ferrando de Mallorca*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVIII (1959-1960), 27-39.
- Yves DOSSAT, *Les origines de la querelle entre prêcheurs et mineurs provençaux. Bernard Délicieux*, dins «Franciscans d'Oc. Les Spirituels, ca. 1280-1324» (Cahiers de Fanjeaux 10), Tolosa de Llenguadoc 1975, 315-354.
- M. van HEUCHELM, *Spiritualistische Strömungen an den Höfen von Aragon und Anjou*, Barlín 1912.
- Jean-Marie VIDAL, *Un ascète de sang royal, Philippe de Majorque*, dins «Revue des questions historiques», XLV (1910), 361-403.
- Josep TARRÉ, *Un quadrienni de producció lul·lística a València (1335-1338)*, dins «Studia Monographica et Recensiones edita a Maioricensi Schola Lullistica», VI (1951), 22-30.
- Josep PERARNAU, *Tractats catalans "De paenitentia", de sant Ramon de Penyafort (1229) al bisbe de la Seu d'Urgell, Guillem Arnau de Patau (1364)*, dins «Escritos del Vedat», VII (1977), 259-298 (publica alguns textos del primitiu grup lul·lista valencià, segurament vinculats als beguins de València).
- Francesc Xavier RICOMÀ, *Un convers de Poblet defensor d'Arnau de Vilanova*, dins «Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al pare Jaume Finestres, historiador de Poblet (+1769)», (Scriptorium Populeti 3), Poblet 1970, 259-262.
- Agustí ALTISENT, *Notes de cultura i art de Poblet (s. XII-XVII)*, dins «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català. Sant Joan de les Abadesses 1970», Vol. II (Scriptorium Populeti, 9), Poblet 1974, 133-212 (dades procedents de Poblet sobre el mateix personatge anterior, Pere de Vilanova, nebot d'Arnau de Vilanova).
- Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Poblet 1974, 212-213 (resum dels dos articles anteriors pel que fa a Pere de Vilanova).
- Miquel BATLLORI, *Dos nous escrits espirituals d'Arnau de Vilanova*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXVIII (1955), 45-70 (em permeto de remetre a les meves observacions en *Dos tratados espirituales de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval* (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías 25), Roma 1978, 5-6).

3. Bibliografia sobre Vilafranca del Penedès

Nota prèvia: a diferència de les dues seccions anteriors, en les quals l'abundància d'estudis convidava a limitar les llistes a les publicacions pràcticament indispensables, en el tema local de Vilafranca del Penedès la situació és la inversa: són tan escassos els estudis de tema medieval que jo conec (i no pas per manca de matèria prima, almenys pel que fa al segle XIV), que en principi he recollit tots els que he trobat, encara que no tinguin referència directa amb el nostre tema d'estudi.

- Q. G. (= Pere ALEGRET I VILARÓ), *Vilafranca del Penedès antiga i moderna*, Vilafranca 1872, 198 pp.
- Q. G. (= Pere ALEGRET I VILARÓ), *Apuntes históricos de Vilafranca del Penedés y su comarca. Entresacados del llamado Llibre vert, de varios cronistas y de cuanto sobre el particular se ha publicado en la misma. Nueva edición corregida y aumentada*. Vilafranca 1887, 362 pp. i 3 fulls al final i un plànol desplegable de la vila.
- Agustín COY Y COTONAT, *Vilafranca del Penadés, su historia y monumentos*, Barcelona 1909, 607 pp.
- Claudi MAS I JORNET, *Comentaris a l'obra titulada "Vilafranca del Penadés, su historia y monumentos"*, Vilafranca 1910, 60 pp. i 3 fulls finals.
- Agustín COY Y COTONAT, *En defensa propia*, Vilafranca 1911, 58 pp.
- Pere MAS I PERERA, *Vilafranca del Penedès* (Enciclopèdia Catalunya 20), Barcelona 1932, 236 pp.
- Josep PLANAS, *Antics convents, esglésies i capelles de Vilafranca*, Vilafranca 1948, 134 pp. i 3 fulls al final.
- Ramon PARERA I MARQUÈS, Claudi MAS I JORNET, *Notes històric-arquitectòniques. La iglésia de sant Francesc*, Vilafranca 1895, 40 pp.
- Claudi MAS I JORNET, *Monuments vilafranquins. La iglésia de Sant Francesc i la capella de sant Joan*, Vilafranca 1896, 70 pp.
- Ramon d'ALÓS, *La pàtria d'Arnau de Vilanova i el Penedès*, dins «Penedès», III (1921), 234-236.
- Josep RIUS I SERRA, *Vilafranca medieval. La medicina*, I, dins «Quaderns mensuals d'acció», I (1926), 195-196.
- Idem, *La medicina*, II, ibid., 221-222.
- Idem, *La medicina*, III, ibid., 230-231.
- Pere REGULL I PAGÈS, *Dels carrers de Vilafranca*, dins «Gaset de Vilafranca», III (1928), n. 54, 1-2; n. 56, 11-2 (reproduït dins *Edició d'homenatge a Pere Giró i Romeu, Antoni Massanell i Casas i Pere Regull i Pagès*, Vilafranca 1970, 87-92).
- Pere REGULL I PAGÈS, *Els carrers de Vilafranca*, dins «Gaset de Vilafranca», III (1928), n. 60, 1; n. 62, 1; IV (1929), n. 68, 1.
- Antoni MASSANELL I ESCLASSANS, *Denominacions vials vilafranquines dels segles XIV-XV* (en curs de publicació).
- Josep M. MASSACHS I SURIOL, *Any 1188. Un privilegi d'Alfons II d'Aragó a la parròquia de Vilafranca*, dins «Olerdulae», n. 4, juliol 1978, 4-5.
- Josep PERARNAU, *Bisbes franciscans actuant a Barcelona entre el 1345 i el 1351*, dins «Estudios Franciscanos», LXXX (1972), 343-352 (dedicació de l'església de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès l'any 1349).
- Manuel TRENCHS, *Del Monestir de Santa Clara de Vilafranca*, dins «Quaderns mensuals d'acció», I (1926), 238-240.
- Antoni MASSANELL I ESCLASANS, *L'Hospital de Sant Pere de la Calçada*, dins «Olerdulae», maig 1977, 8-9.
- Pere GRASES, *Cens de la vila i vegueria de Vilafranca del Penedès l'any 1376*, dins «Quaderns Mensuals d'Acció», II (1929), 38-40; 83-84; 90-92; 100.

Antoni MASSANELL I ESCLASANS, *Notes sobre els preus de l'ordi i el forment en la Vilafranca del 1385* (en curs de publicació).

Josep PERARNAU, *Frater Geraldus Petri, notarius Villae Franchae*, dins «Estudis d'història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera», Barcelona, Fundació Noguera 1988, 97-105.

Jaume MENSA I VALLS, Recensió del llibre de Joan CUSCÓ I CLARASÓ, *Els beguins. L'heretgia a la Catalunya medieval* (Scripta et documenta, 70), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, 110 pp., dins «ATCA», XXVI (2007), 806-811.

Fonts de la tesina

Barcelona

ACB, Notaria:

- a) Manuals ordinaris de Bernat Vilarrúbia.
- b) Manual de Testaments 1300-1339 del mateix Bernat Vilarrúbia.
- c) Manuals ordinaris de Pere Borrell.

Pia Almoïna. Administracions foranes. Vilafranca del Penedès

- a) Capbreus
- b) Llevadors de comptes

ADB, Notularum communium

- Collationum
- Visitationum
- Ordinationum
- Taxae beneficiorum

Munic

Staatsbibliothek, Clm. 10517

Vilafranca del Penedès

Museu del Vi, Arxiu de la Comunitat:

- a) Registe de la cort del batlle Ferrer Oller 1325.
- b) Plet sobre l'escrivania de l'església de Vilafranca.
- c) Transcripcions contemporànies de testaments 1348-1351.
- d) Pergamins. Carpetes 1, 2 i 3.

Protocols notarians:

- a) Manuals de Manuel Moratones.
- b) Manuals de Mateu Ferrandell.

Wolfenbüttel:

Schlossbibliothek, 1006, Helmst.:

Processus factus tempore Innocentii pape VI^{ti}

(M'ha proporcionat el text d'aquest procés el dr. Alexander Patschovsky, dels Monumenta Germaniae Historica, Munic. En remerciar-li la generositat, crec obligació meua declarar que, quan he fet ús de la seva transcripció provisional, a fi de no implicar en res la seva responsibilitat, he normalitzat el text per compte propi).

Capítol primer LES DECLARACIONS DEL PROCÉS

1. *Descripció del manuscrit*

L'ADB posseeix un fons de processos, al qual només recentment hom comença d'atribuir la importància que té en realitat. El fet d'haver-hi identificat el procés contra els beguins de Vilafranca del Penedès realitzat a Barcelona durant els mesos de desembre del 1345 i gener del 1346 —un procés que ens proporciona dades sobre un beguinatge català vint anys després d'haver desaparegut les notícies sobre els d'Occitània— pot ésser una mostra d'allò que és possible de trobar-hi.

El procés, en el seu estat actual, és format per tres plecs sencers de paper, encara relligats tal com ho foren inicialment —les restes de cordills semblen indicar que els actuals anaven cosits a d'altres plecs— i quatre folis escadussers, també de paper, que potser eren la meitat d'un altre plec, el primer dels actualment conservats. Els descriuré amb més detall.

Plec primer: és constituït pels quatre folis escadussers que acabo d'esmentar (ff. 1-4), els quals certament pertanyien al mateix plec i són consecutius; per això, és possible que el plec complet estigués format per quatre fulls doblats. La superfície dels folis actuals és de $21 \times 14,7$ cm. El foli segon té filigrana de cercle, partit i somat de creu (és possible que la filigrana completa fossin dos cercles i aleshores seria com la del Briquet 3182 i la del Valls i Subirà 1369, la qual, però, té el pal més curt). El foli 3 té la filigrana de campana amb jou, Briquet 4029, documentada per aquest autor a Perpinyà l'any 1346. Els trossos de cordill que surten dels quatre folis conservats indiquen que inicialment aquests formaven part d'un quadern relligat, ara incomplet; dissortadament no podem saber si la declaració del Lector de Framenors de Vilafranca prosseguia o no, i si s'ha perdut text; de fet, allò que resta del primer quadern no forma part del conjunt dels altres tres fascicles; la lletra; la .G. amb què comença la declaració de fra Bartomeu Bacella i el segon plec demostra dues coses; la manca de continuïtat entre els dos plecs inicials; i que les declaracions d'encausats no són completes, car hi manquen les sis assenyalats amb les lletres A-F,

El plec segon és format per quatre fulls doblats (ff. 5-12), amb relligat normal entre els ff. 8-9. La superfície del foli és de $22,8 \times 14,5$ cm. La filigrana torna a ésser la campana del f. 3 del plec anterior.

El tercer plec consta de deu fulls doblats (ff. 13-32), amb relligat normal entre els ff. 22-23. Superfície del foli, $23,5 \times 14,5$. Segueix, única, la mateixa filigrana.

El plec quart i darrer té vuit fulls doblats (ff. 33-48) i porta el relligat normal entre els ff. 40-41. La superfície del foli és de 21,8 × 14,8 cm. i la filigrana és la mateixa dels dos plecs anteriors.

Aquests 48 folis foren escrits per tres o quatre copistes. El primer i predominant redactà les declaracions de Ramon Moner (12 desembre 1345, ff. 1v-4v), Ramon Cuc (15 des., ff. 7r-11v), Geraldona Fuster (28 des. ff. 13r-16r; 29 des., ff. 16v-18r), Guillemona Fuster (29 des., ff. 23r-24r) i Francesca Puigalt (29 des., ff. 27r-29v) i l'abjuració de la ja esmentada Geraldona Fuster (12 gener 1346, ff. 18r-19v). Caixa d'escriptura, 17x 11'8 i 22 línies al f. 1v. La lletra és gòtica cursiva, fina de traç i elegant, però més caracteritzada per la seva amplària que per la seva verticalitat; és molt freqüent en les diverses sèries de registres episcopals contemporanis i àdhuc m'atreuaria a assenyalar-li un nom hipotètic: el de Guillem Vilella, notari de la cúria episcopal de Barcelona.

El segon només redactà el testimoniatge de Bartomeu Bacella (13 des. 1345, ff. 5r-6v) i potser el títol del d'Elicsèn Vallès (29 des., f. 33r). Caixa d'escriptura de 17,5 × 11,5 cm i 25 lín. al f. 5v. El tipus de lletra és gòtica cursiva, més menuda i aplanada que l'anterior i no tan arrodonida, però no m'atreveixo a assenyalar-li un nom propi.

El tercer actua en totes les altres peces. La caixa d'escriptura té 18'7 x 11'3 cm i 27 lín. al f. 24v. Tot i ésser cursiva, la seva lletra és molt més vertical i tirant a formada. En aquest cas, tenim el nom del notari: Bernat Mojó, el qual a l'ADB, *Not. comm.*, v. 13, f. 24r, en un document escrit amb la mateixa cal·ligrafia i datat el 8 d'abril del 1345, és qualificat de 'presbiter'.

Resta el problema de si actuà una mà diversa al f. 40r; la lletra, de tipus semblant a l'anterior, se'n diferencia perquè encara és més formada i estilitzada, sobretot en els pals. Però justament en aquella pàgina torna a constar el nom del notari, Bernat Mojó i no és impossible que el mateix tercer copista, tan atent a l'estètica de l'escriptura, en provés un nou caràcter. Per això deixo obert el problema de si foren tres o quatre els copistes dels nostres 48 folis.

Cada un dels folis (els no escrits inclosos) té numeració amb xifres àrabi-gues, realitzada per mi poc abans del 1980 amb motiu del present estudi.

Hi ha algunes notes marginals, de mà no sols diversa ans encara no tècnica. Són les corrents en processos inquisitorials, indicant les persones contra les quals es poden usar les declaracions, al marge de les quals són escrites. Potser són de l'inquisidor Guillem Costa o d'algun dels seus secretaris; però havent-se conservat en l'ADB, és ben normal de pensar en el mateix bisbe, fra Bernat Oliver.

2. *La ,ratio editionis'*

Essent tan escassos els processos contra beguins catalans i aquest absolutament desconegut fins ara, sembla convenient de no retardar-ne més la publicació.

El present estudi té bàsicament dos capítols, d'estructura paral·lela: les dotze declaracions en el primer i els deu documents en el segon, en constitueixen la part bàsica, completada en aquell, primer, amb aparat crític i sense solució de continuïtat, amb notes complementàries, que també es troben en el segon, immediatament després dels respectius documents.

He intentat de reproduir el text amb fidelitat gairebé absoluta a l'original, entre d'altres raons, perquè em penso que només d'aquesta manera hom pot seguir la pronunciació catalana del llatí en aquell moment;¹ per això he deixat, sempre que es troba a l'original (copista primer), ,ianerii' en comptes de ,ianuarii' i, més en general, ,comendare' per ,comedare', ,loqutus' per ,loquutus', ,eciam' per ,etiam', etc.

Però com que tota transcripció comporta una regularització, m'he atès a les normes següents:

- a) he transcrit la ,j' per ,i';
- b) no he regularitzat, d'acord amb l'ús modern, les lletres ,u' i ,v';
- c) he canviat en majúscules les minúscules en començar noms propis de persones o de llocs;
- d) he corregit casos de declinació i gèneres clarament equivocats, bo i fent-ho constar en l'aparat crític;
- e) [i] algun cas, en què la falta ortogràfica sembla clara, p. e., la grafia ,auteticaverat' (,autenticaverat'), a I, lín. 123;
- f) he transcrit per una de sola les dues ,ff' quan es troben al començament de la paraula: ,ffrater' / ,frater';
- g) el mot ,evangelium' és normalment escrit amb dues -vv-: ,evvangelium'; les he convertides en -w-: ,ewangelium';

En l'aparat crític, m'he acomodat a la tendència actual de simplificar els signes de puntuació fins al màxim. Cada unitat d'aparat crític comença amb el número de la línia corresponent, seguit de punt. Ve a continuació la paraula actual d'aquella línia, objecte d'anotació crítica; segueix, subratllat, i normalment abreujat d'acord amb l'ús corrent, el signe que pertoca (p. e., *ms.*, *seq.*, *corr.*, etc.); ve després la grafia que fou substituïda per la definitiva; i s'acaba, quan és necessari, amb una altra indicació subratllada (p. e. *cancell.*); quan una línia té dues o més unitats crítiques, aquestes es distingeixen entre elles per mitjà de punt i guió (-). Fora d'això, he prescindit de tots els altres signes, tan usats en els aparats crítics (p. e., els parèntesis quadrats). En general, les paraules en tipus rodó pertanyen al text en algun dels seus estadis i les

1. Ja quan aquestes pàgines es trobaven en procés d'edició, m'assabento que aquest tema atregué l'atenció d' Antoni M. Alcover i Sureda, al qual dedicà alguns escrits: se n'acaba d'ocupar Nicolau DOLS en editar pàgines d'Antoni M. ALCOVER I SUREDA, *La pronúncia llatina entre catalans (Estudis fonològics)*. Introducció, edició i notes de N. D., Palma de Mallorca – Barcelona 2004, 235 pp.; n'hi ha recensió de Maribel RIPOLL PERELLÓ, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 378-379 i 63 (2007), 425-426.

escrites en cursiva als signes d'aparat crític. Cada una de les dotze declaracions és seguida del seu aparat crític corresponent i aquest de les notes explicatives.

Una paraula sobre el títol: el fet que no s'hagi conservat tota la documentació del procés ans només alguna de les seves parts, bàsicament la dotzena de declaracions d'implicats i les quatre professions de fe ortodoxa de les quatre fadrines encausades, és la raó per la qual no seria encertat de prometre en el títol *El procés...*, perquè realment no ho és, ans només la part conservada, que és la que acabem d'indicar. Deplorant, doncs, que no hagin arribat a nosaltres les parts relatives als principals implicats, els beguins Francesc Joan, Guilhem Escriba, Bernat Fuster, Ramon Punyera, Domènec Torrasa, Bernat Gras i Jaume Sunyer, que, de més a més, devien contenir les declaracions més interessants i les més greus decisions del tribunal, ens hem de limitar a oferir al possible lector allò que tenim i ens informa de la o de les compareixences d'alguns d'aquells terciaris o terciàries franciscans de Vilafranca en el pas del 1345 al 1346; crec que el títol té en compte aquesta situació i s'hi ajusta.

El sotstítol, amb el seu interrogant, pot ésser la gran pregunta que el resultat de la present recerca deixarà en l'ambient de la investigació: és justificat d'haver-la formulada perquè una sèrie de factors ben documentats, obliga o almenys justifica de plantejar-la, el més important dels quals és la decisió del bisbe de Barcelona prohibint, immediatament després del nostre procés, la capta específica dels beguins, que se suma amb el primer dels documents del capítol segon, segons el qual Guilhem Escriba hauria prestat diners, que ara eren tornats, no pas a ell ni a la seva germana Jacmeta, ans als dos presidents del tribunal inquisitorial, el bisbe de Barcelona i l'inquisidor de la Corona; afegim-hi les declaracions de Francesca de Puigalt sobre la forma com fou portada a Vilafranca i la raó que li explicà Maria Just(a), i la informació oficial sobre les quantitats de diners trobades a València en poder del beguí Jaume Just. Ara, la futura investigació té la paraula.

{I}

Ff. 1^r-4^vDEPOSICIO LECTORIS FRATRUM MINORUM
VILLE FRANCHE

1

Die lune, que fuit pridie idus decembris anno predicto, coram dicto domino inquisitore comparuit frater Raimundus Monerii, lector fratrum minorum Ville franche, et in presencia venerabilium duorum religiosorum, scilicet fratris Bramundi Pagesii et fratris Petri de Plana, de ordine predicatorum, et mei, notarii predicti, existens in iudicio deposuit vt sequitur:

5

Et primo, interrogatus si scit vel audiuit aliquem de beguinis tercie regule, qui isto anno fuerunt seu steterunt in Villa francha, uel quoscumque alios, dixisse aliquid contra fidem vel de hoc alios informasse, respondit et dixit verum esse quod isto anno, non recolit de die, frater Bartholomeus Riera, de tertia regula, venit ad domum fratrum minorum Ville franche ad hunc deponentem, et petiuit ab eo si scriptura fratris Petri Iohannis erat bona, nam frater Franciscus Iohannis multa bona dicebat de dicta scriptura. Cui hic deponens respondit quod non curaret de ista scriptura, sed diceret *Pater noster* et *Ave Maria*.

10

15

Interrogatus que erant illa bona, que predictus frater Franciscus dicebat de dicta scriptura, respondit quod non expressit plus huic deponenti predictus frater Bartholomeus, nisi sicut iam dictum est.

20

Post hec, in vigilia beati Luche venerunt ad domum fratrum minorum Ville franche, hora vespere, frater Franciscus Iohannis et frater [f. 1v] Iacobus Sunyerii. Et, auditis vespere, predictus frater Franciscus, dimisso fratre Iacobo Sunyerii, traxit hunc deponentem ad partem, versus altare maius et cauens sibi ne audiretur ab ipso fratre Iacobo, dixit huic deponenti: «Vos estis visitator istorum fratrum de tertia regula et debetis eos instruere et informare de hiis, ex quibus posset eis periculum iminere. Ipsi enim occupant se in scripturis fratris Petri Iohannis et legunt ibi, que erant condempnate», et non assignans causam quare ille scripture erant condempnate nec dicens in speciali quod dicti fratres tenerent aliquos alios errores, sed solum quod ex dicta scriptura posset eis periculum iminere.

25

30

Interrogatus an predictus frater Franciscus nominauerit huic deponenti aliquem fratrem de tertia regula, qui predictam scripturam haberet, respondit quod nominauit sibi duos, scilicet fratrem Iacobum Sunyerii predictum, et fratrem Raymundum Corregerii, qui dixerat predicto fratri Francisco quod libenter loqueretur de predicta scriptura dicto Lectori, si posset in eo confidere.

35

Et post multa verba, cum hic deponens quereretur a dicto fratre

40

Francisco quomodo et ubi posset predictos fratres instruere et informare de predictis, et si volebat quod ibidem loqueretur de hac materia cum dicto fratre Iacobo Sunyerii, qui ad partem remanserat, dictus frater Franciscus respondit quod non, «nam statim cogitaret quod ego de hoc fuerim vobis loquutus», [f. 2r] et sic finaliter fuit deliberatum quod crastina die, scilicet die sancti Luche post prandium, hic deponens in domo comuni ipsorum beguinorum, ubi omnes beguini essent congregati, faceret eis sermonem seu collacionem, ipsos informans et instruens de hiis que deberent vitare et facere, et ita factum est. Nam predicta die post prandium in domo predicta, hic deponens fecit eis sermonem seu collacionem, in qua incantauit eos quod temporibus preteritis multi de ordine ipsorum, et eciam de ordine fratrum minorum, voluerunt habere aliquas scripturas et inuenire et tenere aliquas oppiniones erroneas contra Deum et Ecclesiam Romanam, propter que multi fuerunt combusti: et ideo, cauerent sibi a talibus, non dicendo aliquid in speciali, a quo deberent cauere.

Dixit eciam interrogatus quod in predicto sermone fuerunt quasi omnes, videlicet fratres Dominicus Torrassa, Bartholomeus Riera, Bernardus Gras, Raymundus Corregerii, Petrus Cudina, Petrus Puig, Franciscus Iohannis et soror Fustereta, et Berengarius Bacella et Raymundus Punyera; frater autem Iacobus Sunyerii non fuit ibi presens, immo absentauit se, nesciens causam, vt dixit, quare se a dicto sermone [f. 2v] absentauit.

Interrogatus si scit quod scienter a dicto sermone se predictus frater Iacobus absentauerat, respondit quod credit quod sic: nam, sicut alii omnes sciverant quod dictus Lector debebat predicare, quia ipse Lector significauerat eis per fratrem Petrum Cudina, ita supponit hic deponens quod dictus frater Iacobus Sunyerii sciret. Dixit eciam quod in fine sermonis nullus respondit seu dixit aliquid huic deponenti, nisi solum frater Dominicus, qui respondit sibi quod quilibet sciebat quid habebat facere, vel «quilibet caueat sibi».

Dixit eciam interrogatus se nescire nec audiuisse quod aliquis de predictis fratribus crediderit seu tenuerit nec alios informauerit de aliquo errore in speciali, nisi modo, postquam fuerunt capti in posse domini Episcopi Barchinone.

Interrogatus quid credit hic deponens et quam oppinionem habet de predictis beguinis seu fratribus, respondit quod usque ad illam diem, vigiliam scilicet sancti Luche, qua predictus frater Franciscus reuelauit huic deponenti supradicta, habuit bonam oppinionem de eis et reputabat eos bonos homines; sed postea habuit et habet eos suspectos, et precipue fratrem Iacobum Sunyerii ex eo quia, post ser-

monem predictum, predicti beguini, ut fuit relatum huic deponenti, habuerunt rixam ad inuicem et grauia verba, nam frater Franciscus [f. 3r] Iohannis vocauit hereticum Raymundum Punyera, et e conuerso Raymundus Punyera dictum fratrem Franciscum. Et durante ista contencione, que fuit inter eos, predictus frater Iacobus Sunyerii absentauit se, ita quod duobus diebus vel circa non fuit visus. 85

Interrogatus de quo habet predictos fratres suspectos, respondit quod habet eos suspectos quod habeant et teneant aliquas scripturas fratris Petri Iohannis. 90

Dixit eciam interrogatus quod in die beati Lodovici, in domo fratrum minorum Ville franche, hoc teste presente et audiente, frater Guillelmus Raffardi, minor, qui predicauit ibi, in suo sermone comendauit et approbavit decretalem domini Iohannis pape .XXII., factam super proprio et communi, dicens quod ipsi poterant oblaciones peccuniaras recipere, sicut Predicatores recipiunt, nam dominus papa in quadam decretali parificauit Minores et Predicatores in paupertate. Quibus verbis dictis, frater Berengarius Bacella, qui, hoc uidente, presens erat in sermone, immediate surrexit ac recessit, exiens de ecclesia, causam autem quare, non expectato fine sermonis, dictus frater Berengarius Bacella, exiuit dictam ecclesiam, dixit se nescire, nisi quod frater Franciscus de Senechs, nunc defunctus, dixit huic deponenti: «No ha pogut sofferir fratre Berenguer Bacella con fratre Guillem Raffart ha aprovada e autenticada [f. 3v] la decretal de proprio et communi», et hoc idem credidit in corde suo hic deponens, quod ideo predictus frater Berengarius Bacella, auditis predictis verbis de approbacione dicte decretalis, incontinenti surrexit et inde recessit, quia uerba illa sibi non placuerunt. 95 100 105

Interrogatus si in predicto sermone, quando frater Guillelmus Raffardi predicauit approbando dictam decretalem, fuerunt presentes aliqui alii beguini, preter fratrem Berengarium Bacella, respondit quod sic, sed nesciebat nomina eorum, nec recolit de eis. Dixit tamen quod nullus surrexit nec recessit a dicto sermone, nisi frater Berengarius Bacella predictus. 110

Dixit eciam hic deponens quod die dominica infra octauas beati Francisci, cum frater Guillelmus Raffardi predictus deberet predicare in domo fratrum minorum, sabbato precedenti post vespers, frater Franciscus Iohannis venit ad hunc deponentem et dixit ei quod fratres seu beguini de tercia regula habuerant consilium et deliberauerant quod illa die eo non venient ad sermonem predicti fratris Guillelmi Raffardi, ex eo quia fuerant scandalizati et turbati contra dictum fratrem Guillelmum, qui in alio sermone precedenti comendauerat et autenticauerat decretalem factam de proprio et communi. Quo audito, hic deponens dixit ei quod male faciebant et periculo [f. 4r] 115 120

125 se exponebant, nam frater Guillelmus Raffardi bonus religiosus erat
et comendando et approbando illam decretalem bene dixit et fecit quod
debut; quare ipsi non debebant ex hoc sermonem suum dimittere,
dicens predicto fratri Francisco quod diceret eis quod omnino veni-
rent, et ita fecerunt aliqui, qui uenerunt et interfuerunt sermoni, de
130 quibus hic deponens non recordatur, sed bene scit quod frater Beren-
garius Bacella non venit.

Dixit eciam interrogatus quod hic deponens nescit quod predicti
fratres seu beguini dixerint vel tenuerint quod frater Guillelmus Raf-
fardi predictus sit hereticus, ex eo quia in suo sermone predictam
135 decretalem comendauit et approbauit.

Dixit eciam hic deponens quod postquam frater Franciscus fuit
captus, antequam ipsi beguini caperentur, frater Iacobus Sunyerii
venit ad hunc deponentem ad monasterium eorum et apportauit sibi
aliqua instrumenta et unum sisternum papireum, ubi erat confessio,
140 quam dictus frater Iacobus Sunyerii fecerat iam alias, et unum libel-
lum fratris Raymundi Lull, et unum alium librum paruulum, vbi
erant verba deuota, dicens huic deponenti ista verba: «Si alre s'esde-
uenia, teneatis ista et seruare». Et post paucos dies, [f. 4v] dictus fra-
ter Iacobus Sunyerii cum aliis fuit captus. Postquam autem fuit cap-
145 tus, misit quendam germanum suum ad hunc deponentem, qui reci-
peret ab hoc deponente et recuperaret supradicta, que predictus fra-
ter Iacobus Sunyerii huic deponenti comiserat. Que omnia hic depo-
nens tradidit seu reddidit predicto germano sepredicti fratris Iacobi
Sunyerii, excepta illa confessione, que ex inaduertencia remansit pe-
150 nes hunc deponentem.

Et incontinenti dictus inquisitor mandauit huic deponenti quod
mitteret sibi predictam confessionem, quod hic deponens concessit et
asseruit se facturum. Addens quod quando predictus Iacobus comen-
dauit sibi omnia predicta, non comendauit sibi omnia simul, sed
155 omnia, excepta dicta confessione, aportauit sibi et comendauit de die,
sed in die beati Luche, in principio matutinarum, cum inciperetur
Inuitatorium, dictus frater Iacobus, veniens ad monasterium fratrum
minorum, petiuit hunc deponentem et, totus territus, dixit sibi quod
volebat sibi confiteri, sicut et fecit, et tunc apportauit predictam con-
160 fessionem et comandauit eam huic deponenti. Ex quibus omnibus hic
deponens dixit se habere predictum fratrem Iacobum Sunyerii vehe-
menter suspectum quod sit culpabilis in scripturis et oppinionibus
malis. [...?]

---

1 *Man saec XVIII add* Processus inquisitionis contra haeresim pravam 5 *franche ms* *franchen* 7 *de ordine predicatorum add int lin* 20 *expressit seq phi canc* 27 *deponenti seq ver canc* 50 *Nam seq illa canc* 53 *invenire seq alia(?) canc* 55 *propter seq multi(?) canc* | *sibi seq* ne haberent tales scripturas, non nominando eis magis scripturam fratris Petri Iohannis quam aliam, nec tenerent *canc* 62 *absentavit se seq* ex quo hic deponens haberet eum suspectum suis *canc* 66 *predicare corr predicare* 67 *significaverat seq j canc* 68 *dixit praeit* 'nota' 72 *se nescire nec audivisse add int lin* 74 *capti ms capi* 76 *credit add ipse testis canc* 77 *beguinis ms beguins* 88-89 *respondit quod seq de scrip canc* 94 *XXII seq super proprio canc* 96 *peccuniaras add int lin* 97 *papa add .I. canc* 99 *Quibus verbis dictis corr Quo verbo dicto* 98 *immediate corr imediate* 108 *verba add int lin* 112 *eis add nu canc* 117 *post seq ver canc* 121 *fuerant corr furrant dictum add int lin* 122 *precedenti corr preecedenti(?)* 123 *autenticaverat ms auteticaverat* 127 *hoc seq di canc* 133 *dixerint seq quod canc* 138 *venit ad seq cellam canc* 140 *iam corr vocem illeg* 156 *inciperetur corr inceperetur*

---

1 A diferència de la següent, aquesta declaració no és precedida de majúscula ordinal, senyal que no era una de les declaracions dels encausats sota procés d'inquisició.

3 'anno predicto': una altra dada que confirma la pèrdua de text anterior. L'escrivà de la declaració precedent hi hauria consignat l'any: 1345; cal recordar que en aquells moments, desembre i gener pertanyien al mateix any.

4 'inquisitore': També en aquest cas, hom suposa el nom de l'inquisidor, conegut pels encapçalaments de peces anteriors. En les abjuracions de totes les dones del grup i en l'encapçalament de llurs tres darreres declaracions (i en els documents complementaris del 17 de desembre del 1345 i del 15 de maig de 1346) consta el seu nom: Guillem (de) Costa. El personatge no ha merescut massa atenció en la historiografia dominicana tradicional, però, en canvi, fa un bon paper en els reculls documentals moderns. Consta que ja era inquisidor el 25 de desembre de 1325 (AA, II, 870): tota la segona meitat de l'any 1328 el trobem viatjant a Nàpols, Sicília, Barcelona i Avinyó, missatger d'Alfons el Benigne al rei Frederic III de Sicília en un afer de màxima importància: el de mantenir-lo apartat de Lluís de Baviera i del seu anti-papa, Pietro da Corbaria, els quals prometien al sicilià de solucionar a favor seu el contenciós endèmic amb els Anjou de Nàpols, a canvi de la seva adhesió en la lluita contra Joan XXII; els documents es poden veure a AA, I, 438-440; III, 542-543, i en VINCKE, *Zur Vorgeschichte*, 74, núm. 29, i *Documenta*, 348, n. 477: en la primera d'aquestes dues obres de Vincke, ultra algunes dades sobre la subvenció econòmica reial per al càrrec d'inquisidor, pp. 67-69, nn. 19, 20 i 23, dels anys 1326 i 1327, hom pot veure la lletra del ja esmentat Alfons el Benigne, datada el 27 de juny del 1327, en la qual manifesta tant a l'interessat com al provincial dels dominics, Bernat de Puigcercós, el seu desig que Guillem Costa repregui l'ofici d'inquisidor general dels seus regnes i terres; recordem, però, que ja en el procés de l'any 1342 contra els jueus Janto Almulí, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze, estudiat per mi, l'únic inquisidor general és Bernat de Puigcercós; potser el fet de trobar Guillem Costa ocupant aquest càrrec l'any 1345 s'ha d'atribuir a la política obstruccionista de l'esmentat Puigcercós contra Bernat S'Escala quan aquest fou elegit provincial, elecció que Puigcercós i dos d'altres invalidaren i que, malgrat tot, fou reafirmada pels electors i confirmada pel vicari del Mestre General l'any 1343; recordem que per dret

comú (dret que ens consta aplicat en la província dominicana d'Aragó) l'elecció d'inquisidor era prerrogativa del Provincial; sobre aquest afer, cf. DIAGO, *Historia*, f. 12c-d.

4 „frater Raymundus Monerii”: el seu nom figura en la llista de franciscans sacerdots, als quals, a proposta del guardià de Vilafranca del Penedès, el bisbe de Barcelona protagonista del nostre procés, fra Bernat Oliver, atorgava llicència de confessar amb data de 15 de juliol de 1345: „...noviter per venerabilem et religiosum virum, custodem ordinis predicti (fratrum minorum) nobis presentati fuerunt fratres predictae domus ad confessiones audiendas, videlicet: frater Thomas Petri, guardianus, fr. Raimundus Mulnerii, lector, fr. Raimundus Sicardi, vicarius principalis, fr. Guillelmus Rafardi, fr. Bernardus Pellicerii, fr. Petrus Fuxani, fr. Guillelmus de Crebeyno, fr. Romeus de Falchs, fr. Petrus de Avinione, fr. Jacobus Juliani, fr. Anthonius Burdi, fr. Ferrarius de Senechs, fr. Franciscus Rovira, fr. Ferrarius Sala”, ADB, NC 13, f. 86r; la llista es repeteix el 16 d'agost del mateix any en comunicació al vicari perpetu de Vilafranca, *ibid.*, f. 197r-v. Les fonts ens donen altres noms de franciscans de Vilafranca durant aquells anys: el 17 de maig de 1344 era guardià fr. Pere Dalmau; en el document va acompanyat de fr. Arnau de Peralba, del mateix convent; l'acta ens diu que el 1334 era guardià fr. Guillem Sarta, MV, *Protocols notarials. M. Moratones 1344*, XVI kalendas iunii; el 6 d'agost de 1344 constava vicari del guardià fr. Ramon Segarra i l'acompanyaven els franciscans Pere Guerau i Pere Nicolau, *ibid.*, VIII idus augusti.

El cognom Moner/Mulner és molt freqüent al Penedès, sobretot amb la segona grafia, que és la recollida pels registres de Barcelona en parlar del lector de framenors de Vilafranca del Penedès: només a tall de mostra: “Petrus Mulnerii”, de Terraçola, en document del 26 de juny 1327, ADB, NC, 4, f. 100v; “Petrus Mulnerii, presbiter, regens curam animarum ecclesie monasterii sancti Petri de Rivo Birlarum”; el document, datat el 18 de desembre de 1327, *ibid.*, f. 133r; “Na Molnera”, també de Sant Pere de Riudevitlles, fou padrina de baptisme d'Alatzar/Pere, jueu convers, el desembre de 1340, ACB, còdex 126, f. 40v, text transcrit en PERARNAU, *Procés*.

6 Els dominics Bramond Pagès i Pere ça Plana no tornen a aparèixer en les declaracions següents (el segon, només en la II, 167-168); no sé si figuraven en els plecs perduts. Fins ara no en tinc notícies per d'altres fonts.

7 Tant per l'acta de la darrera declaració com pel document del 15 de maig de 1345 sabem que el notari era Guillem Vilella.

9-10 „beguinis tercię regule”: sobre les denominacions sinònimes de „begu” a començaments del segle XIV, cf. PERARNAU, *L'Alia...*, 15-17; sobre el mateix punt, amb referència al pas del s. XIV al XV, cf. PERARNAU, *Dos tratados*, 483-487 i 7-11, respectivament.

13 „Bartholomeus Riera”: Aquest beguí només sembla documentat en les declaracions del procés i més en concret en aquesta primera i en la tercera, la de Ramon Cuch; segons aquest darrer, Bartomeu Riera hauria format part de la fracció „espiritual” existent a l'interior del grup beguí de Vilafranca.

15 „scriptura fratris Petri Iohannis”: En les declaracions d'aquest procés, hom es refereix a l'obra escrita (i oficialment desqualificada) de fra Pèire Joan (Oliu) indistintament amb la paraula en singular („scriptura”) o en plural („scripturae”), encara que preval el singular; segons BURR, *The Persecution*, 80-90, la „scriptura” de Pèire Joan s'ha d'entendre la *Lectura/Postilla super Apocalipsim* (cf. Friedrich STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi*, vol. IV, Madrid 1954, n. 6725, pp. 351-352). Les proposi-

cions d'aquesta obra condemnades per Joan XXII es poden verure en Edith PASZTOR, *Le polemiche sulla Lectura super Apocalipsim di Pietro di Giovanni Olivi fino alla sua condanna*, dins «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», LXX (1958), 365-424; i en l'altre estudi de la mateixa autora, *Giovanni XXII e il Gioachimismo di Pietro di Giovanni Olivi*, *ibid.*, LXXXII (1970), 81-111, estudis que completen les dades ja aportades per Joseph KOCH, *Die Verurteilung Olivis auf dem Konzil von Vienne und ihre Vorgeschichte*, dins «Scholastik», V (1939), 489-522, i abans en *Der Prozess gegen die Postille Olivis zur Apokalypse*, dins «Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale», V (1933), 302-315. En el nostre text, el sentit singular sembla no ésser genèric, ans molt concret: "... d i c t a scriptura..." (lín. 16). Tot porta, doncs, a pensar en el comentari a l'Apocalipsi. Pel que a fa al sentit de la paraula en plural, Nicolau EIMERIC, *Directorium Inquisitorum*, Barcelona 1503, f. 120d, recorda que les obres de Pèire Joan condemnades per Joan XXII foren, ultra l'esmentada, la *Postilla super Mattheum* i la *Postilla super Canonicas*.

15-16 ,frater Franciscus Iohannis': Personatge central en tot aquest procés, que retornarà constantment en les declaracions dels tres homes i apareixerà en la de Geraldona Fuster (líns. 558 i 561); també el trobarem en el capítol segon, en el document del 16 de desembre de 1345.

19 ,frater Franciscus': frare Francesc Joan, acabat d'esmentar.

21 ,frater Bartholomeus': frare Bartomeu Riera; cf. nota a la lín. 13.

22 ,in vigilia beati Luche': dilluns 17 d'octubre de 1345. No sé si pot tenir alguna relació el fet que la vila es devia trobar en plena ebullició, car l'endemà començava la gran fira anyal de Vilafranca del Penedès.

22-23 ,ad domum fratrum minorum': el convent de framenors fou construït extramurs de la vila i, tot i no haver-hi ja franciscans, el carrer encara és conegut per ,de Sant Francesc'; ja aleshores s'havia convertit en punt de referència de la topografia ciutadana, àdhuc per a institucions més antigues, tal com demostra la frase següent: «...hospitale pauperum, vocatum vulgariter Hospitale Sancti Petri, quod est situatum iuxta domum Fratrum Minorum Ville franche», ADB, NC, 4, f. 174r, 4 juliol 1328; és, encara, la localització actual. En aquells moments, els franciscans remataven la construcció de llur església, que seria consagrada potser per Tots Sants de l'any 1349, tal com hom pot veure en el meu *Bisbes franciscans actuant a Barcelona entre 1345 i 1351*, dins «Estudios Franciscanos», 80 (1979), 348-349. La casa de la comunitat beguina o ,Cases dels beguins' eren prop de Framenors, tal com consta en una nota de l'any 1505 recollida per Antoni Mascarell en el seu treball inèdit, *Denominacions vials vilafranquines dels segles XIV i XV*: «...carrer dels beguins, prop del monestir de Framenors...»; sobre la casa dels beguins, cf. més avall, nota a la línia 47.

24 ,frater Iacobus Sunyerii': Aquest personatge ocupa molt d'espai en la declaració de fr. Ramon Moner, qui sembla considerar-lo com a particularment sospitós; de les altres declaracions no en resulta que fos particularment significat dins el grup beguí; sortí del procés amb una pena mòdica, tal com permet de veure el document del 15 de maig del 1346, reproduït en el capítol segon. L'altra documentació ofereix notícies sobre un Jaume Sunyer, de Vilafranca; si aquest fos idèntic al nostre, n'hauríem de treure la conclusió que s'hauria fet beguí en data relativament tardana, per l'estil de Ramon Cuch, car mai no és anomenat amb l'epítet de ,frare', títol que no sol manca en parlar d'un beguí. Sigui o no sigui idèntic al nostre, un Jaume Sunyer figura en la llista de persones, a les quals el 31 de desembre de 1325 Arnau Maçana, procurador del monestir de Santes Creus a Vilafranca «e de la dona Na Manseya,

muller d'En Guerau de Masdovelles, e d'En Moragues, clergue, e d'En Muntanyana, clergue», féu requerir per Francesc Amigó, saig de la cort del batlle: «Ítem, a-n Jacme Sunyer, de .II. quarteres d'ordi», MV, *Arxiu de la Comunitat. Registre de la cort del batlle Ferrer Oller 1325*, f. 222v; també figura en els registres de l'Almoïna de la Seu de Barcelona: «Ítem, Jacme Sunyer, per una peça de vinya e camp, que fa .I. quartera d'ordi (menys una palmada e la quarta part de una palmada, *cancell*)», ACB, *Pia Almoïna, Memòria dels terratenens de què deuem aver cartes* (1346-1350?), f. 36r: l'anotació es repeteix gairebé al peu de la lletra en el *Títol del cens que l'Almoïna pren en Vila francha* (posterior a l'any 1348?), f. 29r; en el *Capbreu del senyal que l'Almoïna de la Seu de Barchinona pren a Vilafranca del Penedès* (posterior a l'any 1350?), f. XLIIr, hi ha una indicació que podria servir per a localitzar casa seva: «Saurina, filla d'En Jacme Sunyer, està al car(r)er de la Macdalena, per camp e vinya .I. quartera d'ordi». En els diversos documents, el camp i la vinya són localitzats en la Quadra de Selom.

27 ,visitator': el fet d'ésser visitador fra Ramon Moner respon a la lletra de la Regla del terç Orde franciscà en la versió de Nicolau IV, *Supra montem* (17 d'agost de 1289), el qual aconsellava «ut visitatores et informatores de fratrū minorū ordine assumantur, quos custodes vel guardiani eiusdem ordinis, cum super hoc requisiti fuerint, duxerint assignandos», *Bullarum, Diplomatum et Privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis editio*, vol. IV, Torí 1859, 94; cal, doncs, suposar que el Guardià de Framenors o el Custodi corresponent havia encarregat fra Ramon Moner de la cura habitual dels terciaris de Vilafranca. Però també cal no confondre aquesta funció habitual damunt el grup amb la d'examinador dels candidats a entrar-hi, funció que el bisbe de Barcelona havia encomanat al Guardià de Framenors i al Degà de Santa Maria de Vilafranca conjuntament el 22 d'octubre de 1325, ADB, NC 4, f. 24r.

30 ,condempnate': Vegeu nota a la lín. 15.

37 ,fratrem Raymundum Corregerii': les altres dades que el procés proporciona sobre aquest beguí són coherents amb l'actual, en el sentit que el presenten formant part del grup més íntim, tant de Guillem Escriba (cf. lín. 594-597) com de Bernat Fuster (cf. líns. 629-631 i 767-770). Dissortadament, no s'ha conservat la seva declaració (cf. lín. 1228). La documentació barcelonina ofereix dades sobre un Ramon Correger, que no sé si és el nostre, car no consta ,fratre'; si fos ell, hauria posseït a cens de l'Almoïna de la Seu de Barcleona unes cases al carrer de Sant Joan. «Ítem, Arnau Sorell (*sic*: Soler?), per cases que hac d'En Ramon Correger e él hac-les de Francesch Batle, qui afronten ab lo camí públich e ab En Maymó Dalmau e ab En Guillem Comoses e ab En Guillem Juhan, fa de cens XV diners, malla e puges», ACB, *Pia Almoïna, Memòria dels terratinens de què deuem auer cartes de Vilafranca Pia Almoïna*, (1346-1350?), f. 17v; dada resumida en el mateix fascicle, f. 21v, i també en *Títol del cens que l'Almoïna pren en Vila francha* (posterior a l'any 1348?), f. 6v, dades totes relatives al carrer de Sant Joan. L'anotació relativa a la terra de la Quadra de Santa Digna es troba en *Llevadors de comptes* (1345-1348), F, f. 16r: «Ítem, Raymundus Corrigia-rii».

47 ,in domo comuni ipsorum begunorum': De començaments del s. XIV a començaments del s. XVI es troba a Vilafranca del Penedès la denominació ,Casa/Cases dels Beguins' o l'equivalent de ,Carrer dels Beguins', sempre amb la mateixa localització, tal com hom pot deduir d'aquests textos: «Con En Bernat Clergue agués feta cavar terra en .I., carrer qui passa dret del Carrer dels Beguins per l'ort d'En Guillemó d'Argensola e l'ort del dit En Bernat Clergue d'una part, e les cases d'En Gui-

llemó Robió e l'ort d'En Berenguer Duran de l'altra, e passa tro al carrer de Sant Julià; e tots los veïns del dit carrer duptassen que per lo dit cavament de la dita terra, la aygua qui vendria del dit Carrer dels Beguins e la altra aygua del altre carrer públich del Pont Nou no passàs per lo dit carrer e no donàs dan a los dits veïns, jafós que per lo dit carrer les dites aygues no aguessen acostumat de passar... determinaren los dits prohòmens que lo dit En Bernat Clergue puxa levar o fer levar la dita terra per él cavada o feta cavar del dit carrer. Enaxí, emperò, que fassa en manera que la aygua qui ve del dit Carrer dels Beguins ni la aygua qui ve del carrer públich del Pont Nou per nul temps no puscha passar per lo dit carrer del cantó de les cases del dit Bernat Clergue e de les cases d'En Barthomeu Aguiló a avall, ves lo carrer de Sant Julià», MV, *Arxiu de la Comunitat. Registre de la cort del batlle Ferrer Oller 1325*, f. 21r, anotació corresponent al dia 8 de febrer de 1325, divendres. Antoni Massanell ha recollit en seu treball inèdit *Denominacions vials vilafranquines dels segles XIV i XV*, aquesta altra anotació: «...casa qui té e possex en lo carrer de Sent Pere... e affronta... d'altra part ab les Cases dels Beguins...»: per tant, les 'Cases dels Beguins' s'han de localitzar més amunt del Carrer de Sant Julià (altrament no hi hauria pogut baixar l'aigua), sense, però arribar al Carrer de Sant Pere, amb una de les quals cases confrontava; l'altre punt de referència és el Pont Nou, denominació del segle XIV, de la qual ningú no sap donar raó a Vilafranca, havent-se desplaçat la denominació a un altre indret de l'altra banda de la vila; la meua hipòtesi és que el Pont Nou era el pont fet d'obra damunt el vall que resseguia la muralla, davant la porta de Sant Pere: un cop la frontera s'hagué desplaçat definitivament cap al Sud amb la conquesta de València, hom pogué superar la provisionalitat del pont llevadís substituint-lo per un d'obra.

Si aquesta hipòtesi fos encertada, tindríem que el Carrer dels Beguins hauria partit de la illa formada actualment pels carrers de Sant Pere, Sant Antoni, Sant Julià i Carretera de la Llacuna, en el sentit en què la partia la fortificació de la Guerra dels Set Anys, encara visible en el plànol de Vilafranca publicat l'any 1888 per Pere Alegret i Vilaró, impressor; em penso no equivocar-me, si considero que la trajectòria de l'esmentada fortificació permet d'endevinar quin era en aquest punt el traçat del carrer encara en la primera meitat del segle XIX.

52-53 'multi de ordine ipsorum, et eciam de ordine fratrum minorum': Amb aquesta forma d'expressar-se, fr. Ramon Moner reconeixia, de forma equivalent, que els terciaris constituïen un orde substantiu i no un apèndix dels framenors; cal recordar, d'una banda, la distància entre aquest reconeixement i l'afirmació que els terciaris barcelonins atribuïen a fra Arnau de Bonastre, qui els hauria acusat de 'fer novel ordre' (PERARNAU, *L'"Alia..."*), 96; de l'altra, la doctrina, diguem-ne tradicional, segons la qual sant Francesc fundà 'tres ordes', els de framenors, menorettes i terciaris; aquesta era la versió que havia oficialitzat Nicolau IV en la ja citada butlla *Supra montem* en parlar del Poverello com a «huius ordinis institutor», *Bullarum...* (cf. nota a la línia 27).

55 'multi fuerunt combusti': Aquesta constatació, formulada de manera igualment genèrica, ja es troba en la *Practica Inquisitionis* de Bernat Guiu (ed. DUAIS, París 1886, 264) i l'he recollida en PERARNAU, *L'"Alia..."*, 15; el martirologi beguí, conservat en el procés contra els franciscans italians, Giovanni Gudulchi de Castellione i Francesco d'Archata, és taxatiu afirmant que fins l'any 1347 els fraticelli o beguins executats foren 113; en realitat, si hom compta la llista dels que en aquell document consten de forma nominal, arriben a 115, als quals s'han d'afegir els 'alii pauperes evangelici', que haurien estat morts a Capestany el 18 d'octubre de 1319, ultra fra

Joan Barra i Pere Canonge, consignats amb llurs noms propis. Però no sols comptaven els perseguits; també ho feien els perseguidors, tal com demostra aquest text, que no pot ésser posterior al 1325, car és preparatori a la condemna de la *Lectura super Apocalipsim* de fra Pèire Joan (8 febrer 1326); diu així: «Patet etiam periculum maximum, quod imminet ex ista doctrina, nisi tollatur de medio, quia octoginta due persone ultimum supplicium pertulerunt propter defensionem et adherentiam doctrinae seu haeresum istius doctrinae. Nec debet modicum, ymmo summum et maximum periculum reputari, quia non invenitur ab origine catholicae et apostolicae ecclesiae aliqua doctrina in aliqua secta, quantumcumque haeretica, per quam tam clerici quam layci tantum possint retrahi a fide Christi, obedientia et reverentia Romanae Ecclesiae, quam per istam doctrinam...», *Allegationes super articulis tractis per dominum papam de Postilla, quam composuit fr Petrus Iohannis super Apocalipsim, quorum articulorum tenores inferius continentur*, París, Bibliothèque Nationale, lat. 4190, f. 40, transcrit per Edith PASZTOR, *Le polemiche ...* (cit. en la nota a la lín. 15), 82-83. Recordem també que Bernat Guiu afirma que alguns dels 'combusti' ho foren a Catalunya; el *Martirologi beguí* ens en dóna els noms: «...frater Petrus de Elna..., frater Castilio de Giron-da..., soror Duruna (Durana?) cathalana (?)...», Narbona, 2 de febrer de 1320: «In festo beate Margarete in Gerunda, frater Petrus Durandi, frater Arnulphus Durandi. Item, anno... tempore..., in Barchinona, frater Petrus Olearii, de Maioricis, cum duobus aliis sociis suis... In Neapoli, frater Cathalanus de Barchilone... Item, anno Domini millesimo CCC^o XLVII, tempore Clementis VI, in Barchinona, frater Bonanatus, sacerdos, pauper evangelicus» (sobre aquest darrer, vegeu l'apartat final del capítol segon). Caldria completar la llista amb el o els que potser resultarien executats a conseqüència d'aquest procés?

55-56 'caverent sibi a talibus': Crec que tot el paràgraf anterior fa referència al conjunt de lluites espirituals del pontificat de Joan XXII, tant les relatives al problema de l'us pauper', centrades en la personalitat i la doctrina de fra Pèire Joan, com les que tocaven la identitat i continuïtat de l'orde franciscà, vinculades als tres contestataris Michele da Cesena, Guillem d'Occam i Bonagrazia da Bergamo; l'advertiment de fra Ramon Moner feia ressò al de l'esmentat Joan XXII en lletra del 25 de maig de 1329 al Capítol General de Framenors a París: «...Satanas, ut sicut triticum vos cribraret, vos expetivit periculose nimium his diebus» (BF, 388-389, núm. 795).

57-58 'quasi omnes': Aquesta és una apreciació no excessivament precisa; encara que en aquell moment a Vilafranca no hi hagués hagut d'altres terciaris franciscans que els esmentats en les declaracions d'aquest procés que se'ns han conservat, mancarien tres o quatre homes (Bernat Fuster, si era viu, Ramon Cuch, Arnau Poncic i un altre del qual només sabem el nom, Marc) i cinc dones (Francesca de Puigalt, Maria Just, Eliscèn Vallès, Bernada, de la qual no conec el cognom, i Bonanata Torra. Però l'aspecte més interessant de la llista que segueix, és que sembla oferir-nos una certa estratificació del grup: els homes seglars, les dones, els capellans (els dos esmentats al final en nota a lín. 60, ho eren).

'Dominicus Torrassa': la seva personalitat és pràcticament desconeguda, car les úniques notícies que en tenim provenen de les declaracions dels tres homes, conservades en aquest procés (lín. 70 d'aquesta; II, 208-209, i III, 267-268, 277, 287, 317, 346); fora de la reacció a la conferència de fr. Ramon Moner, ambigua («que cadascú s'espavili»: lín. 71), l'única cosa certa i important és la seva baralla verbal amb Francesc Joan el vespre del 18 d'octubre del 1345; a partir d'ací i potser com a resultes de la picabaralla, llurs relacions són tallades i hom té la impressió que Domènec Torras-

sa i els seus amics no volien ni sentir parlar de l'arribat d'Avinyó i que qualsevulla proposta d'aquest darrer era sistemàticament rebutjada (cf. III, 342-348); el darrer fet que ens consta és la denúncia de Torrassa contra Francesc Joan, pas que desencadenà tot el procés (cf. II, 258-259). Aquest darrer col·loca Torrassa en el nucli dels 'espirituals' a l'interior de la comunitat beguina (cf. III, 310); si l'acusació és verídica, cal tenir present que el seu nom no figura mai en cap de les enumeracions de les persones de confiança ni de Guillem Escriba ni de Bernat Fuster, fetes per les filles d'aquest en llurs declaracions.

58 'Bartholomeus Riera': Vegeu nota a la línia 13 d'aquesta declaració.

'Bernardus Gras': Aquest personatge és pràcticament desconegut, car només sabem d'ell, ultra aquesta notícia, que convidà una vegada Berenguer Bacella i Francesc Joan (cf. II, 178-179) i que hom formà procés contra ell, car s'ha conservat el títol de la seva declaració (lín. 1228).

'Raymundus Corregerii': vegeu nota a la línia 37.

59 'Petrus Cudina': Fora de detalls més o menys accidentals (cf. més avall, lín. 66 i III, lín. 261 i 313; cal, però, remarcar que en aquest darrer lloc es troben plegats els tres 'innocents' de la comunitat beguina), crec que té importància per a la qualificació del personatge la declaració de Francesc Joan a III, lín. 319, on podem veure una possible raó d'haver-los trobat abans fent grup independent. 'Pericó Puig': sembla que el seu nom encertat és Pericó des Puig (Despuig), tal com repeteix Ramon Cuch justament en la part de la seva declaració redactada en català (III, 314 i 319). Fora d'aquestes dades, el contingut de les quals ja coneixem, només torna a sortir en el procés com a escrivà d'una lletra al germà de Francesca de Puigalt, Joan (cf. VII, 954-956); el fet que després del procés el mateix bisbe de Barcelona, que en fou el principal jutge, el promogués a l'ordre d'acolitat (cap. II, doc. núm. 9, datat el 10 de juny de 1346), sembla confirmar que, si fou processat, fou absolt.

'Franciscus Iohannis': vegeu nota a les línies 15-16.

60 'soror Fustereta': És Geraldona Fuster, car només ella consta com a 'soror' en el procés; més encara, l'escrivà del procés, que també considerava beguina Guillemo-neta Fuster i la qualificava de 'soror', ratllà la paraula, tal com hom pot veure en l'aparat crític del document d'abjuració. Sobre Geraldona Fuster, vegeu la nota inicial a la declaració núm. V, lín. 437.

'Berengarius Bacella': vegeu tota la seva declaració (líns. 164-240) i la nota a la línia 166.

'Raymundus Punyera': vegeu nota a la lín. 433.

'Jacobus Sunyerii': vegeu nota a la lín. 24.

70 'frater Dominicus': Domènec Torrassa; sobre ell vegeu l'anotació entre les de les lín. 57-58.

74-75 'in posse domini episcopi Barchinone': El fet de trobar-se en poder del bisbe de Barcelona no s'ha d'entendre únicament com a expressió d'un estat de fet, equivalent al d'ésser empresonats en la presó del Palau Episcopal, cosa que ens consta per la declaració de Ramon Cuch (cf. III, lín. 408-409 i 414-416) i pel document núm. h/8) del capítol segon, datat el 15 de maig de 1346; gairebé tots els altres documents del mateix capítol ho confirmen. Però l'expressió té també un sentit jurídic: El bisbe de Barcelona i no l'inquisidor és el jutge davant el qual ha estat iniciat el procés i, per tant, l'autoritat màxima davant la qual han de respondre no sols els acusats, ans totes les persones que intervenen en el procés. I és aquesta la raó que explica el fet que els presos es trobessin en la presó del Palau Episcopal, car si el procés hagués estat

iniciat davant l'inquisidor, la presó hauria estat una altra, tal com hom pot veure en PERARNAU, *Procés inquisitorial*, 331, nota 41.

80 ‚bonos homines’: Aquesta qualificació presenta el problema de quin és el seu significat, concretament en el nostre procés, en el qual retorna més d'una vegada i, ultra aquesta seva atribució a tot el grup en general, la trobarem referida de manera més personal frare Pèire Fort, a frare Pèire Trencavell (cf. V, 625, 646, 647, 650, 652; VII, 988, i VIII, 1136) i a frare Bernat Fuster (cf. VII, 995-996). El problema es presenta en recordar que aquesta mateixa qualificació té significat molt particular en literatura també inquisitorial i pràcticament contemporània, veïna de Catalunya; en efecte, en el *Registre d'Inquisició* de Jacme Forner, bisbe de Pàmies (1318-1325), la qualificació de ‚bon home’ equival a la de ‚càtar’: «...elle finit par me dire qu'il (Ramon Azema) la (vianda) portait aux bons hommes, que les autres appellent hérétiques», DUVERNOY, *Le registre*, I, 276, declaració de Beatriu de Planissoles; per a temps anteriors i amb referència més directa a Catalunya, hom pot veure Jordi VENTURA, *Els heretges catalans* (Biblioteca Selecta 348), Barcelona 1963, 111, i darrerament Matias DELCOR, *La société cathare en Cerdagne: nobles et bergers du XIIè au XIVè siècles*, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», LXXX (1979), 280-281, on trobem aquesta frase tan explícita, adreçada a Guillem de Brotós, de Berga: «...Utrum vellet se reddere Deo et Evangelio et bonis hominibus, scilicet haereticis», treta de París, Bibliothèque Nationale, *Collection Doat*, XXIV, f. 183r. En el nostre procés, en canvi, hom no pot dubtar del sentit de la frase, car, tal com demostra el context, equival a «habere bonam opinionem de eis» (lín. 79-80).

83 ‚rixam’: Aquella renyina és exposada amb una certa detenció en les declaracions de Ramon Cuch (III, 260-281 i 308-328); una seva conseqüència en Jaume Sunyer, és al final de la nostra declaració, líns. 153-163.

91 ‚in die beati Lodovici’: Sant Lluís d'Anjou, franciscà, germà de la reina de Catalunya-Aragó, Blanca d'Anjou, i per diverses raons fortament vinculat amb franciscans catalans; vegeu sobre ell, PERARNAU, *L'Alia...*, 131, nota 64; i amb més detall Jacques PAUL, *Évangélisme et franciscanisme chez Louis d'Anjou*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 8 (1973 = *Les mendiants en pays d'Oc au XIII siècle*), 375-401; havia estat canonitzat per Joan XXII, antic servidor seu, el 7 d'abril de 1317 (BF, V, 111-114, núm. 257, *Sol oriens in mundo*). La festa litúrgica era el 19 d'agost i per això sembla que cal col·locar el sermó de fra Guillem Rafart en aquella data de l'any 1345. Aquell any, la polèmica es trobà emmarcada en la relativa al dret dels framenors de Vilafranca a rebre oblacions pecuniàries dels fidels, tema sobre el qual hom pot veure, a l'ADB una dotzena de documents, que van del 15 de juny (NC 13, f. 60r-62v) fins al 20 d'octubre (ibid., f. 135r), passant pel 2 de juliol (ibid., f. 75v-77v), 15 de juliol (ibid., f. 85v-86v), 16 d'agost (ibid., 107r-v) i el 20 de setembre (ibid., f. 119v-120r; cf. ff. 128v-129r i 133r), també aplegats i publicats dins «Estudios Franciscanos», 83 (1982), 277-306.

92-93 ‚frater Guillelmus Raffardi’: el seu nom consta en la llista de franciscans de Vilafranca recollida en la nota a la lín. 4 d'aquesta declaració; la referència al seu pensament continguda en el nostre paràgraf el classifica com a partidari de l'evolució de l'orde franciscà cap a formes de vida burgeses i allunyades del primitiu rigor de sant Francesc: una opció, que es troba d'acord amb les tesis defensades a Barcelona per fra Pere Tomàs en el seu *Liber de divite christiano*; la declaració de Berenguer Bacella no aporta elements nous pel que fa a Guillem Rafart (cf. II, 194-196, 216-221, 222-225, 234-236).

94-95 ,decretalem... super proprio et comuni': És la decretal *Cum inter nonnullos*, datada a Avinyó, 12 de novembre de 1223; text a BF, V, 256-259, núm. 518: aquesta presa de posició fonamental en provocà una sèrie de complementàries i sobretot la gran síntesi del 13 de novembre 1329, *Quia vir reprobis* contra Michele da Cesena, *ibid.*, 408-449, núm. 820. La primera de les esmentades entrà a formar part de les compilacions oficials del *Corpus Iuris Canonici* en les *Extravagantes Iohannis XXII*, tít. XIV, cap IV (ed. FRIEDBERG, II, 1229-1230); cf. Emil GÖLLER, *Die Publication der Extravagante «Cum inter nonnullos» Iohannes' XXII*, dins «Römische Quartalschrift», XXII (1908), 143-146. D'entre la immensa bibliografia entorn la dita decretal, hom pot veure les pàgines de Charles C. TOUATI, *Le pape Jean XXII et les spirituels. Ubertin de Casale*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 10 (1975 = *Franciscains d'Oc. Les spirituels ca 1280-1324*), 263-324.

95-96 ,oblaciones peccuniaris recipere': Aquesta afirmació, almenys en el moment en què fou proferida en sermó (no sé si en el moment d'ésser recordada en judici), tenia una càrrega innegablement polèmica i anava adreçada contra la cúria contemporània de Barcelona, car amb data del 15 de juny d'aquell mateix any el vicari general, Guerau Celorri, els havia recordat que els estava prohibir de rebre almoines en forma de capta a l'església: «Cum intellexerimus et fidedignorum relacione nobis constet quod fratres minores domus seu conventus Ville franche predicte, contra iura et consuetudinem et comunem observanciam ordinis eorundem et regule beati Francisci puritatem, non advertentes quod questus omnis pecunie ac oblacionum pecuniarum receptio in ecclesia vel alibi sunt eis totaliter interdicta, immo utrasque invasionis manus extendere contra ius et iusticiam et dictas regulam, consuetudinem et comunem observanciam attemptantes, in missarum sollempniis vertunt se ad recipiendum oblaciones panis, vini et denariorum christifidelium et eciam per ecclesiam vadunt ad invitandum populum ad offerendum eisdem, necnon in sermonibus publicis et privatis populum ipsius ville ad offerendum eis oblaciones panis, vini et denariorum, quos se recepturos offerunt, induxerunt et seduxerunt sine erubescencia et inducunt eciam et seducunt, in non modicum parrochialis ecclesie Ville franche, que archidiaconatus et honorabile membrum dicte ecclesie Barchinone est, preiudicium et iacturam. Quas quidem oblaciones in proprios usus convertunt contra iura, observanciam et regulam sepedictas», ADB, NC 13, f. 60r (lletra al vicari perpetu de Santa Maria de Vilafranca del Penedès, Guillem Frugell). La tensió entre framenors de Vilafranca del Penedès i el bisbe de Barcelona, fra Bernat Oliver i la documentació que se n'ha conservat, han estat objecte del meu *El bisbe de Barcelona fra Bernat Oliver (1345-1346) i els framenors de Vilafranca del Penedès*, dins «Estudios Franciscanos», 83 (1982) 277-306, en particular 289.

96-98 ,dominus papa... in paupertate': És cert que un papa, Gregori IX, havia equiparat framenors i dominics, afirmant que «in artissima paupertate Christo pauperi famulentur»; el document se salvà en la compilació de les *Decretals* de Gregori IX, l. V, tit. XXXI, cap. XVII (FRIEDBERG, II, 842); Joan XXII es basà explícitament en aquesta equiparació a l'hora de fer acceptar als franciscans la propietat en comú; la seva argumentació resultava coherent: Gregori IX establí que tant franciscans com dominics segueixen Crist ,in artissima paupertate' (Joan XXII llegeix ,altissima'); ,atqui' els dominics posseeixen béns en comunitat; ,ergo' el fet de posseir béns en comunitat no és obstacle a la pobresa més estricta. (*Quia quorundam*, del 10 de novembre del 1324: BF, V, 271-280, núm. 554; també en FRIEDBERG, II, 1230-1236; la frase que ens interessa es troba a la meitat de la col. 1233); per la seva banda,

fra Guillem Rafart desplega un raonament semblant, partia de la mateixa premissa major, i seguia: 'atqui' els dominics poden rebre dels fidels almoines en diner; 'ergo' també els franciscans. Pel que fa als dominics, hom recordarà que ja les dues butlles, amb les quals Honori III confirmà llur ordre el 22 de desembre de 1216 (*Nos attendentes fratres i Religiosam vitam eligentibus*) els atribueixen possessions de tota mena: POTTHAST I, 5402-5403).

98-101 'Quibus verbis... dictam ecclesiam': cal comparar aquesta versió amb la que presenta l'interessat en la seva declaració: II, 215-236, en particular 230-233.

102 'frater Ferrarius de Senechs': El seu nom també es troba en la llista de franciscans de Vilafranca del Penedès, reproduïda en la nota a la línia 4 d'aquesta declaració; morí, doncs, entre el 19 d'agost i el 12 de desembre de 1345.

104 'ha aprovada e autenticada': El sentit d',autenticar' —repetit després en versió llatina, lín. 122— no és el que es troba en els diccionaris, tant en el DCVB com en el Du Cange; ací sembla que significa declarar o proclamar justificada o encertada una cosa; [i ací, potser: coherent amb l'Evangeli].

115 'die dominica': Aquell any el diumenge dins la vuitada de sant Francesc fou el 9 d'octubre de 1345.

117 'vesperos': Vegeu en Du Cange, *Vesperae*, la distinció, procedent d'Huguccio, entre el femení (cf. lín. 23) i el masculí d'aquesta paraula; el masculí significaria el mateix ofici o text que hom resa o canta a l'hora de vespres; l'hora o temps del dia apropiat a les vespres seria, en canvi, el femení: no sembla que ací hi hagi aquesta distinció.

136 'frater Franciscus': És frare Francesc Joan; vegeu nota a les lín. 15-16.

139 'aliqua instrumenta et unum sisternum papireum': Enlloc no he trobada cap indicació sobre la naturalesa d'aquests documents, ni m'aventuro a fer cap hipòtesi, car aquesta dependria d'una qüestió prèvia: el fet de lliurar uns escrits al visitador del grup beguí i confessor personal seu equivalia a posar en mans d'un possible advocat unes proves de la pròpia ortodòxia o a desfer-se momentàniament de peces que hom veia comprometedores? En el primer cas, jo pensaria en el certificat d'ortodòxia, que li lliurarien els examinadors abans d'ésser acceptat com a membre del Terç Ordre; en el segon cas, em manquen elements de judici per a indicar quelcom de precís, si no eren lletres més o menys comprometedores. En canvi, pel que fa al sistern, posseïm la notícia que contenia la confessió feta en altre temps per Jaume Sunyer; penso si era la confessió o professió personal de fe anterior a la recepció del Terç Ordre. Però, qual-sevol que sigui l'ocasió en què fou redactada, ens és possible d'assenyalar-li un paral·lel: la *Confessió de la santa fe cathòlica* del llenguadocià frare Mathieu de les Bosisgues, publicada darrerament per Diego ZORZI, *Testi inediti*, 272-278: les set pàgines de lletra impresa que ocupa la d'aquest ens ajuden a comprendre que també la de Jaume Sunyer fos llarga i ocupés més de la meitat d'un sistern.

140-141 'unum libellum fratris Raymundi Lull': Aquestes cinc paraules contenen dues indicacions d'importància. La primera és que Ramon Llull era qualificat de 'frare', és a dir, de cristià integrat en un grup de terciaris franciscans dels del pas del segle XIII al XIV a Occitània i a Catalunya o Mallorca, o equiparable; la dada no era desconeguda, car a començaments del s. XVI els Jurats de Mallorca la feien constar en lletra al cardenal Francisco Jiménez de Cisneros: «Tenim lo seu cors ab pia veneració en lo monestir del gloriós sant Francesch, del qual ell vivint no sols fo molt devot, ans encara de facto se vestí lo hàbit de la sua terça regla», P(ere) A(ntoní) SANCHO, *Fragmento de una carta dirigida por los jurados al arzobispo de Toledo, cardenal de*

España, agradeciendo su adhesión al beato Raimundo Lulio y a su doctrina, dins "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", III (1889-1890), 104, columna primera (remarqueu, però, que hauria portat l'hàbit de la Terça Regla ,de facto', segurament perquè l'hàbit de penitent i el de terciari franciscà eren molt semblants o jurídicament equiparats). Pel que fa l'obra de Llull, qualificada de ,llibret', hom pot pensar que aquesta s'explicca per la petitesa del llibre; i així, hom pensa gairebé espontàniament en el *Llibre d'amic e amat* tot sol o amb el comentari que ja havia escrit un membre del grup bessó de València l'any 1335, conegut només per una versió llatina del segle XVI, conservada a Milà, Ambrosiana N.250.Sup; però no és possible de desestimar ,a priori' alguna obra de les que el mateix Llull qualifica no de ,llibre', sinó de ,llibell', com, per exemple, el tractat sobre els àngels, ens el qualifica de ,libel dels àngels' (Munic, Staatsbibliothek, Hisp. 55, f. 35a).

141-142 ,alium librum parvulum, ubi erant verba devota': No sembla haver existit un devocionari específic del beguís o del terciari franciscà; hom pot veure fórmules d'oració, que poden donar alguna idea del possible contingut d'aquell llibre en ZORZI, *Testi inediti*, 269-272 i 279-282 (*En quinba manera se deu bon esforsar en bé a morir*), punt sobre el qual remeto a PERARNAU, *L'"Alia..."*, 179.

145 ,quendam germanum suum': Vegeu al capítol següent el document del 15 de maig de 1346 (h/8) amb la referència al germà de Jaume, Guillem Sunyer, seglar, el qual donà la cara a l'hora de traure de la presó el beguís encausat; és normal de pensar que fou el mateix qui anà a recollir els papers de fra Jaume a Sant Francesc de Vilafranca.

153-163 La comparació d'aquestes línies amb les 136-150, sembla que ens oblige a reconstruir els fets de la manera següent: frare Jaume Sunyer anà a trobar el lector de Vilafranca la nit del 17 al 18 d'octubre, després de la renyina a l'Hort dels Beguins (cf. nota a la línia 83) i li lliurà la seva confessió escrita; després desaparegué durant dos dies (cf. líns. 86-87); tornà i reprengué la vida normal fins que frare Francesc Joan fou acusat i empresonat; aleshores frare Jaume Sunyer tornaria a fra Ramon Moner i li lliuraria els documents i els dos opuscles: el de ,frare' Ramon Llull i el devocionari.

{III}

Ff. 5^r-6^v

.G. DEPOSICIO FRATRIS BERENGARII BACELLA

Die martis, idus decembris anno predicto, coram predicto domino inquisitore, comparuit frater Berengarius Bacella, de tercia regula, et in presencia duorum fratrum religiosorum, scilicet, fratris Petri de Plana, et fratris Egidii de Turbe, de ordine Predicatorum, et mei predicti notarii, existens in iudicio et iuratus ad sancta .iiii^{or}. Dei evvangelia tam de se quam de aliis dicere veritatem, deposuit ut sequitur. 165 170

Et primo, interrogatus si cognoscit fratrem Franciscum Iohannis, de tercia regula, et ubi cognouit eum et a quo tempore citra, respondit se cognouisse et cognoscere dictum fratrem Franciscum Iohannis. Cognouit autem eum et uidit in Villa francha a festo Pentecosthes citra vel circa. 175

Dixit autem interrogatus quod non iacuit cum eo in vna domo nec comedit cum eo nisi semel cum Bernardo Gras, qui eos inuitauerat.

Interrogatus si scit uel audiuit de quibus partibus dictus frater Franciscus venit ad Villam francham et quare venit, respondit quod uenit de Avinione et de illis partibus, causam autem quare uenit illuch dixit se nescire. 180

Dixit eciam interrogatus quod predictus frater Franciscus, quando venit apud Villam francham, non aportauit aliquam litteram huic deponenti nec dixit sibi aliquos rumores. 185

Dixit eciam interrogatus quod nunquam iuit cum dicto fratre Francisco ad aliquem locum, nec dictus [f. 5v] frater Franciscus aportauit sibi vnquam aliquam literam de aliquo loco.

Dixit eciam interrogatus quod nunquam audiuit a dicto fratre Francisco inmediate quod diceret seu docmatizaret aliqua contra fidem seu Ecclesiam Romanam, sed bene audiuit ab aliis fratribus, specialiter modo in capcione, quod multa dixerat contra fidem, et inter alia, quod frater Guillelmus Raffardi, qui in sermone comendauerat et approbauerat decretalem factam super proprio et comuni erat hereticus, et quod frater Petrus Iohannis erat sanctus homo, et quod decretalem predictam de proprio et comuni vocabat ,decretalem de Johanot', et quod religiosi erant in peccato mortali quia non seruabant regulam. 190 195

Dixit eciam interrogatus quod predicta verba uel alia contra fidem nunquam audiuit dici ab aliquo fratre de tercia regula. 200

Dixit eciam interrogatus quod ipse non fuit in consilio aliquo, in quo tractaretur quod predictus frater Franciscus caperetur; sed post-

205 quam fuit captus, hic deponens fuit vocatus per decanum Ville fran-
che et interrogatus si ipse deponens fecerat capi dictum fratrem Francis-
cum, nec si volebat aliquid dicere contra eum. Cui hic deponens respon-
dit quod non fecerat eum capi nec habebat aliquid contra eum, et sic,
hic deponens inde recessit. Ante autem quam recederet, venit frater
210 Dominicus, qui eum capi fecerat, vt hic deponens ibidem adidiscit.
Audiuit eciam ibi quod propter furtum [f. 6r] fuerat dictus frater
Franciscus captus, et propter aliqua que dixerat contra fidem.

Interrogatus eciam dixit quod in quodam sermone, quem Lector
fratrum minorum Ville franche fecit eis in die beati Luche proxime
preteriti in domo ipsorum beguinorum, hic deponens non interfuit,
215 quia non fuit vocatus.

Dixit eciam interrogatus quod in die sancti Lodouici proxime pre-
teriti fuit in domo minorum Ville franche, et predicauit ibi frater
Guillelmus Raffardi, cuius sermonem hic deponens audiuit.

Dixit autem interrogatus quod non recolit de aliquo uerbo in spe-
220 ciali, quod dictus frater Guillelmus Raffardi in eius sermone dixerit,
nisi solum quod recitauit vitam beati Lodovici.

Interrogatus, an dictus frater Guillelmus Raffardi in suo sermone
condempnauerit et reprobauerit decretalem factam de proprio et
comuni, dixit quod non, sed bene recolit modo quod comendauit eam
225 et approbavit, et in hoc bene fecit, vt dixit. Nam quod Ecclesia Dei
ordinat et facit, bene factum est.

Dixit eciam interrogatus quod predictum sermonem hic deponens
non audiuit complete, sed ante finem exiuit, non recolens in quo loco
sermonis exiuit de ecclesia.

230 Dixit eciam interrogatus quod dictum sermonem dimisit et exiuit
cum displicencia cordis propter necessitatem quam paciebatur. Nam
venerat ad dictum sermonem totus madefactus et infrigidatus, ex quo
paciebatur tantum dolorem cordis quod habuit inde exire.

Dixit eciam interrogatus [f. 6v] quod nunquam detraxit predicto
235 fratri Guillelmo Raffardi quia dictam decretalem approbauerat et
comendauerat, immo potius eum comendauit.

Dixit eciam interrogatus quod ipse non habet aliquam scripturam
fratris Petri Iohannis, nec scit quod aliquis alius habeat. Nec reputat
predictum fratrem Iohannis sanctum, nec facit nec fecit festum de eo,
240 nec scit nec audiuit ista de aliquo alio.

Consilium inter... [f. 7^r]

---

165 (coram) predicto *ms corr vocem illeg* 168-169 et mei predicti notarii *add int lin manu scriptoris depositionis praecedentis* 175 festo *seq* penj *canc* 176 vel *seq* citra *canc* 190 audivit *seq* ab *canc* 191 aliqua *seq* confra *canc* 201 regula *seq* de villa *canc* 209 adiscit *legatur* addidicit 240 nec audivit *add int lin*

---

164 .G.: Crec que aquesta majúscula s'ha d'interpretar com a xifra ordinal del lloc que pertocava al present plec entre les declaracions dels encausats en el procés.

164 ,frater Berengarius Bacella': La informació sobre aquest beguí és relativament abundosa. Era capellà. S'han conservat gairebé totes les anotacions relatives a les seves ordenacions dins la clerecia, començant per les quatre ordres menors (Barcelona, Sants, 21 de desembre de 1331) i seguint pel sotsdiaconat (Barcelona, Convent del Carme, 14 de març de 1332); diaconat (Palau Episcopal, 4 d'abril de 1332) i presbiterat (Seu de Barcelona, 18 d'abril de 1332). D'altra banda, la seva qualificació espiritual a l'interior del grup beguí resulta força precisa a base de les declaracions del procés; ja anys enrere formava part del cercle més íntim de Bernat Fuster (V, lín. 630; VI, lín. 769) i durant la temporada que estigué a Vilafranca Guillem Escriba (ca. 1338-1342), també del d'aquest (V, 462-464 i 594-596); per això, el vespre de sant Lluc del 1345 al fort de la picabaralla, frare Francesc Joan l'acusà d'heretge (III, 317) i durant el procés estigué empresonat (lín. 193). Sembla, doncs, haver estat una de les figures importants tant de la comunitat beguina de Vilafranca, com, més en particular, de la seva línia ,espiritual'.

165-166 ,predicto domino inquisitore': Era fra Guillem Costa, sobre el qual hom pot veure la nota a I, lín. 4.

167-168 ,fratris Petri de Plana': L'hem trobat formant part del tribunal en la declaració anterior, lín. 6-7.

168 ,fratris Egidii de Turbe': Aquest dominicà compareix ara per primera vegada; el tornarem a trobar formant tribunal amb l'inquisidor i amb fra Pere de Plana en la declaració següent, lín. 246. Són les úniques notícies que en conec.

169 ,notarii': És el de tot el procés, Guillem Vilella.

172 ,fratrem Franciscum Iohannis': Vegeu nota a I, líns. 15-16.

178 ,Bernardo Gras': Vegeu nota a I, lín. 58.

194-196 Sobre el sermó de fra Guillem Rafart el dia de sant Lluís d'Anjou, bisbe, vegeu la informació en la declaració de fra Ramon Moner, I, lín. 91-114, amb les notes corresponents.

196 ,frater Petrus Iohannis': Pèire Joan (Olliu) fou franciscà nascut a Serinhan entorn 1248, mort a Narbona el 14 de març del 1298; professor de teologia a Montpeller i a Florència (on sembla que Dante fou oient seu), escriptor i sobretot teòric del franciscanisme en versió més o menys joaquimita, es convertí tant per la seva vida interior com pels seus escrits en bandera dels ,espirituals'; les seves dades biogràfiques es poden veure en qualsevol diccionari teològic i àdhuc en alguns de cultura general. La incidència del culte a fra Pèire Joan en la seva tomba de Narbona és descrita per MANSELLI, *Spirituali*, 33-40, que recull testimoniages contemporanis que obliguen a considerar la qüestió del culte a l'esmentat fra Pèire Joan com un dels punts cèntrics de tota la història dels ,espirituals'. En el nostre procés segueix essent un dels nuclis bàsics de l'atenció dels inquisidors, cosa que ens permet de saber que també a Vilafranca hom celebrava la seva festa (V, lín. 612-633; VI, lín. 765-783). Pel qe fa a l'ortodòxia dels seus escrits, vegeu la nota a I, 15.

187-188 ,decretalem de Johanot': Hom pot afirmar amb certesa que es tracta de la *Cum inter nonnullos*, sobre la qual cf. I, 93-95 i la nota corresponent. Cal remarcar la fórmula despectiva, gairebé d'argot popular, que no conec altrament documentada.

198-199 ,religiosi... regulam': La referència sembla que s'ha d'entendre dels framenors, car eren ells els directament afectats per tots els problemes de la interpretació que calia donar a la *Regla de sant Francesc* per al primer dels seus tres ordres; a ells es referia la problemàtica de l'*usus pauper*', discutida en el pas dels segles XIII-XIV, i la creada per les decisions de Joan XXII en el sentit de convertir-los comunitàriament en propietaris de llurs béns (esglésies, monestirs, diners...). Si per als beguins radicalitzats era inacceptable un '*usus non pauper*' de coses rebudes d'altri, era abominació que les comunitats de framenors esdevinguessin propietaris de béns immobles. No es tractava solament d'exercicis de lògica a partir de premisses teòriques, ans també i sobretot de fets històrics, car quan el general franciscà Michele da Cesena, complint ordres de Joan XXII, el 12 d'octubre de 1317 sotmeté a interrogatori formal un grup d'espirituals, obligant-los a definir-se entorn l'*habitus vilis*' i de si consideraven compatible amb la pobresa franciscana i per tant lícit, d'emmagatzemar provisions, Jacme Seguí afirmà que «peccaret mortaliter et transgrederetur votum suum si faceret ea que de habitu et questu bladi et vini et granariis et cellariis in dicta littera (de Joan XXII) continentur», segons el text editat per MANSELLI, *Spirituali*, 295. No fou l'únic a respondre d'aquesta manera.

202 ,in consilio aliquo': L'existència de tals ,consells' (segurament només fàctics) a l'interior de la comunitat beguina de Vilafranca del Penedès crec que és una dada de certa importància i és confirmada per la declaració de frare Ramon Cuch, III, 410-415.

204-205 ,per decanum Ville franche': El degà no era el responsable de la parròquia ni el seu càrrec era directament pastoral. La figura del degà és la d'un delegat del bisbe per a l'exercici de la jurisdicció eclesiàstica en tot el que afectava la vida exterior de les persones que li eren sotmeses; tenia el seu propi tribunal o cort amb poder damunt tot el Penedès, com també la seva presó pròpia, extrem aquest abundantament documentat en els fons de l'ADB (p. e., NC, 4, f. 4, amb data de 27 de maig de 1325, NC, 5, f. 72, del 13 de juny de 1332; NC, 6, f. 207v; NC, 7, f. 46r, 140r, 153v, 185-186, i 200v; NC, 8, f. 150r-v; NC 9, f. 27v, 104r, i amb d'altres llocs; sembla particularment interessant el document del 6 d'agost del 1327 perquè assenyalava el camp al qual s'estén la jurisdicció del degà: NC, 9, f. 8r, i 4, f. 113r). El càrrec era atorgat a lliure beneplàcit del bisbe i per això és explicable que cada un es nomenés el seu: fra Benat Oliver hi trobà Berenguer Escofet, nomenat pel seu predecessor, Ferrer d'Abella el 14 de gener del 1340 (1339), ADB, NC., 9, f. 8r; però el 17 de juny de 1345, doblegant-se a les instàncies del rei Pere III el Cerimoniós, nomenà Guerau de Montbrú i li donà jurisdicció per a causes civils i per a empresonar persones de fur eclesiàstic, ADB, NC, 13, f.59v-60r; el 19 d'agost del 1345 seguia un nomenament més ampli, *ibid.*, f. 108r-v.

210 ,propter furtum': Aquest detall s'ha de completar amb els que dóna Ramon Cuc tant en III, 338-341, com més en particular en III, 358-362; però, si d'acord amb allò que Berenguer Bacella declarava immediatament abans, qui denuncià el furt que provocà l'empresonament de frare Francesc Joan fou Domènec Torrasa, cal suposar que es tracta d'acció diversa de la que tingué per víctima frare Ramon Cuch.

211 ,contra fidem': En les lín. 190-199 de la declaració de Berenguer Bacella tenim els punts contraris a la fe que els altres beguins atribuïen a frare Francesc Joan

durant llur empresonament al Palau Episcopal de Barcelona; en la declaració de fra Ramon Moner hi trobem també el fet, sembla cert, que el provençal havia arribat a cridar l'atenció per les seves lloances als escrits de fra Pèire Joan, I, 14-16; en la declaració de Geraldona Fuster, d'altra banda, hi ha el fet, segur car ella no el nega, d'haver lliurat a l'esmentat frare Francesc Joan un full clandestí, cosa que significa que aquest s'havia presentat com a persona pertanyent a la 'resistència espiritual', assabentada i de fiar (V, 559-565). Cal, encara, recordar la frase tan significativa de Ramon Corretger al dit frare Francesc Joan, el qual la reportà a fra Ramon Moner: «...dixerat (Ramon Corretger) predicto fratri Francisco quod libenter loqueretur de predicta scriptura (de Pèire Joan) dicto lectori (Ramon Moner), si posset in eo confidere» (I, 38-39); senyal, doncs, que tot i conèixer-lo de poc temps ençà, sí que es pensava poder-se refiar de frare Francesc Joan.

212-215 Sobre la conferència de fra Ramon Moner en la Casa dels Beguins de Vilafranca el dia de sant Lluc de 1345 havent dinat, vegeu la declaració del Lector franciscà, I, 27-71.

217-218 'predicavit ibi frater Guillelmus Raffardi'. Sobre aquest sermó vegeu la declaració precedent, I, 91-114.

223 Sobre la decretal ací esmentada, vegeu la nota a I, 93-96.

230-231 L'interès de l'inquisidor entorn d'aquest detall s'explica per la interpretació que li donaren dos franciscans, tal com consta en la declaració anterior, I, 88-108.

234-236 Aquestes línies ens permeten de confirmar que els beguins de Vilafranca no restaren indiferents davant el sermó anteriorment comentat; i la declaració precedent ens ofereix detalls més precisos de llur reacció, I, 115-131.

239-240 Sobre la festa per l'aniversari de la mort de fra Pèire Joan, vegeu la nota a la línia 196 d'aquesta declaració.

241 'Consilium inter...': Aquestes paraules, dissortadament truncades, semblen el títol o el començament d'aquella part del procés inquisitorial coneguda per 'consilium', en la qual l'inquisidor resumia els fets delictius resultants del procés, proposava la pena que al seu parer els corresponia i sotmetia l'esmentada proposta al judici d'un 'consell', format per tècnics en teologia i en dret canònic; el 'consilium' (i sentència alhora) més conegut i famós és el de Tarragona, 8 de novembre 1316, contra alguns tractats d'Arnau de Vilanova, salvat per Jaume VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, XIX, Madrid 1851, 321-328; casos d'aquests 'consilia' són molts dels documents conservats en la Bibliothèque Nationale de París, *Collection Doat*, vol. 28, relatiu a beguins llenguadocians; un de nostre, gairebé contemporani, relatiu a jueus, es pot veure en PERARNAU, *Procés inquisitorial...*, 343-346. Tot això vol dir que el o els inquisidors consideraren que els resultats de la investigació a càrrec de Berenguer Bacella oferien matèria que ells consideraven delictiva i digna de passar a una sentència condemnatòria.

{III}

Ff. 7^r-11^v

DEPOSICIO FRATRIS RAYMUNDI CUCH

Die iovis, que fuit .xviii. kalendas ianuarii, anno predicto, coram dicto domino inquisitore comparuit frater Raymundus Cuch, de tercia regula, et in presencia duorum fratrum religiosorum, scilicet fratris Egidii de Turbe et fratris Petri de Plana, de ordine Predicatorum, et mei, notarii supradicti, existens in iudicio et iuratus et interrogatus super predictis tam de se quam de aliis dicere veritatem: 245

et primo, interrogatus respondit quod plus quam annus cum dimidio est quod hic deponens recepit habitum tercie regule, in qua fecit professionem. 250

Interrogatus si ex tunc nec alias alii beguini de tercia regula informauerunt eum de aliquo errore contra fidem, et specialiter de hoc quod decretalis facta de proprio et comuni sit iniusta et falsa et mala et quod dominus papa, qui eam fecit, fuerit ex hoc factus hereticus, etc.; respondit quod nunquam in vita sua fuit de predictis informatus per ipsos beguinos, nec per aliquem alium, nec sciuit nec audiuit quod ipsi beguini crederent seu tenerent aliquem de predictis erroribus, nec de eis audiuit aliquem eorum de hoc loquentem. 255

Dixit eciam interrogatus quod quadam die, de qua non recolit, hic deponens et frater Petrus Cudina erant hora tarda ante cenam in domo comuni beguinorum de Villa francha, in orto ipsius domus, et existentes in dicto orto audierunt magnos clamores, [f.7v] sicut sunt clamores hominum qui rixantur; et mirati de illis clamoribus, fuit visum huic deponenti quod aliquis vocaret eos et tunc uenerunt et intrauerunt ipsam domum, vbi inuenerunt fratrem Franciscum Iohannis et fratrem Dominicum et fratrem Bartholomeum Riera, et viderunt et audierunt quod frater Franciscus et frater Dominicus rixabantur, et vnus dicebat alteri, clamando: «Tu es hereticus», et alius respondebat: «Immo, tu es hereticus», et hoc replicabant. Quod, cum hic deponens audiuit, miratus et turbatus, dixit: «Què vol dir açò d'aquestes heretgies? Ha eretgies entre vosaltres? Si u sabia, l'àbit me despularia». Et tunc frater Franciscus predictus dixit quod in dicta domo erant scripture fratris Petri Iohannis: cui hic deponens dixit: «Videamus et queramus vbi sunt», quod dicebat, vt dixit, ad istum finem, quod si inueniret predictas scripturas, comburerentur vel traderentur domino episcopo vel inquisitori. Et frater Dominicus, qui erat presens, respondit quod audacter quererent predictas scripturas, quia ipse nesciebat aliquam scripturam de predictis esse ibi. Et cum hic deponens instaret quod predicte scripture quererentur in dicta domo, dictus frater Franciscus respondit quod «exides n'eren». 260 265 270 275 280

Dixit eciam quod predictus frater Franciscus dixit tunc huic deponenti, qui dicebat ei quod haberent illas scripturas et fieret de eis quod [f. 8r] fiendum erat, vt supra dictum est, quod si comburerent in vno monte predictas scripturas, uel traderent eas episcopo vel inquisitori, et darent sibi decem uel .xv. libras, ipse recederet. Cui respondit frater Dominicus quod non darent sibi obolum. Et hiis dictis, hic deponens inde recessit et iuit ad cenam ad domum suam.

Dixit eciam hic deponens quod, cum crastina die mane rediret ad dictam domum beguinorum, inuenit ibi predictos beguinos adhuc turbatos et murmurantes contra se ad inuicem circa istam materiam.

De aliis interrogatus, respondit se nescire aliud, quod multum faciat ad propositum.

Post hec fuit vocatus per dictum dominum inquisitorem dictus frater Franciscus et in presencia predictorum duorum fratrum religiosorum et mei, notarii supradicti, fuit lecta predicto fratri Francisco confessio immediate dicta, quam fecerat frater Raymundus Cuch, ipso Raymundo presente. Qua audita, respondit frater Franciscus predictus quod falsa erat, et hoc intendebat probare.

Post hec, ibidem immediate fuit lecta deposicio predicti fratris Francisci dicto Raymundo Cuch, ipso fratre Francisco [f. 8v] presente, scilicet illa pars ubi nominatur dictus Raymundus Cuch, qua audita et intellecta, respondit dictus frater Raymundus Cuch quod predicta deposicio dicti fratris Francisci «en partida era vera e en partida falsa».

«Demanat en quina partida és vera, respòs que, oïda e entesa la deposició del dit frare Francesch e la informació que'l dit frare Francesch li ha feyta de paraula, li membre que és ver que'l dit frare Francesch, estant en la casa dels beguins comuna lo dia de sent Luch, hora tarda, ab frare Domingo, ab lo qual avia ahudes les paraules ja damunt deposades, aquest frare Francesch isqué de la dita casa e entrà en l'ort d'ez beguins, qui-s té ab aquela casa, on era lo dit frare Ramon Cuch e frare Pere Cudina e frare Pericó dez Puig, e tirà aquest frare Ramon Cuch a .i. depart, e dix-li: «Frare Ramon, aquests frares són tots heretges»; e'l dit frare Ramon demanà: «Qui són aqueix?». E respòs lo dit frare Francesch: «Aquests són: frare Bernat Fuster, frare Domingo, frare Jacme Sunyer, frare Berenguer Bacella, frare Barthomeu, frare Arnau, frare March. Axí que no'n hic ha negú qui sia cathòlich, sinó vós, e frare Pere Cudina e frare Pericó dez Puig». La qual cosa ohida, aquest frare Ramon [f. 9r] dix: «Vsda, tamal dia, com se pot fer assò? Si axò és ver, l'àbit me despularia». E respòs frare Francesch que no li calia despular l'àbit, car si vn n'i hauia cathòlich, lo dit frare Francesch dix que ell tendria l'àbit ab aquell tro a la mort. E après d'açò, lo dit frare Ramon Cuch appel·là frare Bar-

thomeu Riera, qui era en vna partida del ort, e dix-li: «Frare Barthomeu, és ver so que aquest diu, que tots siats heretges?»» 325

Demanat quina resposta li féu lo dit frare Barthomeu, respòs que no li membra.

Demanat si lo dit frare Francesch li dix en especial quines heretgies tenien los dits frares, respòs que hoc, so és a ssaber: que tenien que papa Johan no era papa, e que l'Esgléya de Déu vagava; e que no y auia pastor en l'Esgléya de Déu, e que tota aquela nit, frare Ramon Punyera sobre vna caxa que li mostrà, ligia l'escriptura de frare Pere Johan. 330

Demanat si lo dit frare Francesch li dix lauores que volgués anar denunciar les damunt dites coses al inquisidor, respòs que no li membre. 335

Demanat aquest deposant si conseylà al damunt dit frare Francesch que se'n anàs e que ls dits beguins li darien ho li paguarien breuiari, si aquest deposant ho sabia pagar del seu, respòs que no li membre res. 340

Demanat si l dit frare Francesch [f. 9v] dix a aquest deposant que si cremauen los libres de frare Pere Johan e jurauen que d'aquí auant no tenguessen negunes d'aqueles errors e li donauen breuiari ho diner qui-l valgués, que él se-n iria, respòs que hoc. E d'aquestes coses tractà ab frare Domingo e ab Ramon Punyera e ab frare Barthomeu Riera, demanant-los si volien fer les coses damunt dites, e resposeren que no-n farien res. 345

Demanat si lo dit frare Francesch li dix que se-n iria a Terragona, al inquisidor, per reuelar-li e manifestar totes les coses damunt dites, respòs que ver és que li dix que se-n volia anar a Terragona, mas no li membre que li dixés que se-n volgués anar a l'inquisidor per reuelar-li les coses damunt dites. 350

Demanat si él sabé con lo dit frare Francesch partí de Vila franca per anar a Terragona, respòs que hoc. 355

Demanat si de paraula conseylà ne pregà lo dit frare Francesch que no-s n'anàs a Terragona ne de fet li féu neguna força, respòs que és ver que li dix de paraula e-l pregà que no-s n'anàs, e con lo dit frare Francesch s'esforçà's d'anar e de pendre .i. dobleret que aquest deponent tenia, lo dit deposant no-l li volch lexar, an lo retenia e-l aturaua per aquell, en tant que-l dit frare Francesch li aremí vn bastó que tenia, la qual cosa veent aquest deposant, jaquí-lo anar. 360

Demanat [f. 10r] per què aquest deposant conseylaue ne aturaua lo dit frare Francesch que no-s n'anàs a Terragona, respòs que per amor que fossen amichs. 365

Demanat si eren enamichs, respòs que no's sabia, si donchs no ueren per aquela rahon, con lo dit frare Francesch lus mostraue lur profit.

Après d'açò, veent lo dit inquiridor en la manera del seu respon-
 370 dre que ell no responia clarament ne dretament axí com deuia, dient
 que no era en son seny, donà-li acort entrò a l'endemà, que era diuen-
 dres, matí, que s'acordàs e-s pensàs bé e tornàs en son seny perquè
 pogués clarament respondre. E per lo sacrament que fet ha e per
 375 manament que li féu en virtut de obediència, que de res que l'inqui-
 ridor li aya dit ne demanat ne ell li aya respost, no parla ab neguna
 persona, mas que ab si matex s'acort de la veritat que deu respondre
 a açò que ja li és demanat ne li serà demanat d'aquí auant. E que no
 isque de la ciutat de Barchinona sens licència sua special. [f. 10v]

* * *

Die mercurii, que fuit .ii^o. nonas ianuarii anno predicto, coram
 380 dicto domino inquisitore, comparuit in iudicio frater Raymundus
 Cuch predictus, presentibus duobus religiosis, scilicet fratre Thoma
 de Bonuillà et fratre Petro Romei, de ordine Predicatorum, et me
 notario supradicto, qui per iuramentum astrictus, dixit se tam de se
 quam de aliis plenam et claram dicere veritatem.

385 Et primo, dictus inquisitor certifficauit eum de omnibus erroribus,
 nominatim in quibus beguini de Villa francha communiter omnes
 erant deprehensi, uel in omnibus uel in aliquibus, videlicet:

Quod Christus et apostoli nichil habuerant in proprio nec in
 comuni;

390 secundo, quod decretalis, que contrarium determinat, est iniqua
 et falsa, quia condempnauit vitam Christi et apostolorum;

tercio, quod dominus papa Iohannes, condendo illam decretalem
 errauit tantum quod fuit factus hereticus, et ex tunc perdidit potestatem
 papalem. Cardinales eciam, qui dicte decretali consenserunt,
 395 fuerunt facti heretici et perdiderunt potestatem eligendi papam. Et
 ideo, ex tunc, Ecclesia Dei vaccat et est sine capite. Quare ex tunc,
 dicunt quod Ecclesia Romana est illa magna meretrix, de qua fit
 mencio in *Apocalipsi*; et quod est destruenda et renouanda per ipsos
 beguinos, qui sunt pauperes ewangelici;

400 quarto, quod omnes qui propter dictos errores Barchinone vel
 alibi sunt combusti, sint sancti et martires, quia sunt mortui pro
 veritate fidei defendenda. Et prelati et inquisitores, qui eos tradide-
 runt curie seculari, sunt heretici et membra et officiales Antichristi.

Predictis omnibus erroribus et singulis expositis [. 11r] per dic-
 405 tum inquisitorem in romancio predicto fratri Raymundo Cuch, in
 quibus predicti beguini, vt dictum est, communiter sunt inuoluti,
 petiuit a dicto fratre Raymundo et interrogauit eum, si ipse sciuit vel

audiuit quod aliquis de beguinis predictis modo captis in palacio domini episcopi, crediderit seu tenuerit aliquem seu aliquos de predictis erroribus. Respondit se nichil scire de hoc nec audiuisset, nam ipsi beguini non confidebant multum in hoc deponente, vt dixit, nec admitebant ipsum ad consilia sua nec ad secreta. Ideo nunquam audiuit eos loqui nec facere uerbum huic deponenti de predictis erroribus, nec etiam audiuit alios loquentes de predictis erroribus, nisi ex quo predicti beguini sunt capti in palacio dicti domini episcopi, a quo tempore citra audiuit communiter dici quod propter predictos errores uel aliquos eorum erant capti.

Dixit eciam interrogatus quod de predictis erroribus nec de aliquo eorum fuit vnquam per aliquem informatus, nec ipse vnquam credidit aliquem de predictis erroribus, quia nunquam audiuerat loqui de predictis, nisi ad tempus superius dictum.

Dixit eciam interrogatus quod quando hic deponens volebat componere et pacem facere cum fratre Francisco Iohannis et aliis beguinis de Villa francha, de inducendo dictum fratrem Franciscum ne iret Terrachonam, sicut iam superius prolixius deposuit, nunquam sciuit nec credidit quod aliqui errores de predictis essent in dictis beguinis, quia, [f. 11v] si hoc sciuisset, expoliasset sibi habitum et dimisisset eorum statum, vt supra deposuit, sed solum credidit quod contenderent ex aliis causis et maliciose et ex aliquo ranchore sibi inuicem crimen heresis imponerent. Et ideo tractabat compositionem inter eos, quam non tractasset, ut dixit, si sciuisset eos esse in erroribus supradictis.

Fuit sibi iniunctum ne aliquid de predictis reuelaret alicui.

253 de (hoc) *add. int lin* | hoc *ms corr* coc(?) 254 quod *seq dicta(?) canc* -a 258 de *add int lin* 260 eciam *corr* tamen(?) 264-265 fuit visum huic deponenti quod aliquis vocaret eos et tunc venerunt et *add int lin et in mg* 266 intraverunt *ms intravernt seq dictum canc* 267 Dominicum et *seq* ut sibi videtur *canc* 275 quod *corr* ut(?) 276 comburerentur vel traderentur *ms* comburarentur vel tradarentur 276-277 tradarentur *corr* eradarentur 278 quod *seq* aucta *canc* 281 respondit *seq* que quod non oportebat eas querere *canc* | exides *seq* hic *canc* 284 comburerent *ms* comburarent 286 inquisitori *seq* ipse recederet, quo audito *canc* 292 De *seq* mul *canc* 296 fuit *corr* fun(?) 296-297 Francisco *seq* dic(?) *canc* 297 fecerat *seq* Raymundus *canc* 299 erat *corr* erant 301 Francisci *seq int lin* sibi... ubi ...tantur *canc* 302 scilicet illa pars ubi nominatur dictus Raymundus Cuch *add in mg super* 306 e entesa *add inter lin* 308-309 Francesch *ms* Fracesch 312 Ramon *seq* Cuh *canc* 316 frare *iteratur* | Francesch *corr* Franchsch 317 frare (Berenguer) *corr* prerare 318 March *seq* e de molts n'i ha *canc*

318-319 qui sia cathòlich *add int lin* 320 Ramon *seq* cridà frare Barthomeu qui era en una partida partida (*sic*) del ort e dix-li sa frare Bartho *canc* 323 dix que ell *add int lin* 327 Demanat *add int lin* | féu *seq* r *canc* 330 a saber *ms* assaber 342 dix *corr* dixit

344 errors *ms* orrors 346 Domingo e *add* frare Ramon Pu *canc* 351 (dix) que *seq* iria
canc 352 se-n *ms* se-m 356 paraula *seq* ne de *canc* 357 força *seq* R *canc* 358 dix
seq els(?) *canc* | de paraula *add int lin* | e-l *add in mg* 360 lo retenia *ms* lo rentenia
363 conselyve ne *add int lin* 364 respòs que *seq* no-s sabia què s'i digués, que no era en son
seny *canc* 369 inquiridor *seq* que *canc* 371 seny *ms superponit sig abbrev* senyn(?) | era
seq f *canc* 371-372 divendres *ms* divedres 372 seny *ut in lin* 371 408 beguinis *seq* quo
canc 419 eorum *seq* fuerat *canc* | per *corr* quod | (ipsi) unquam *corr* amquam(?) 419-
420 credidit *seq* in illis *canc* 425 superius *seq* de *canc* 433 revelaret *seq* alicii *canc*

244 ,inquisitore': vegeu la nota a I, 4.

,frater Raymundus Cuch': Els documents ens permeten de reconstruir les grans línies biogràfiques d'aquest beguí. El dia 4 de novembre de 1325, un grup de prohoms de Vilafranca, entre els quals es trobava frare Bernat Fuster, dictaminava en el contrast per un obrador entre la vídua d'En Bernat de Llotger, d'una part, i Ramon Cuch, de l'altra; aquest document, ultra la notícia de la confiança que En Cuc tenia en frare Bernat Fuster (interpreto així la seva presència en el grup de prohoms), ens permet de saber on era l'alberch d'En Ramon Cuch': «en la Plassa, a Cap de Creus», en l'actualitat confluència entre la Plaça i els carrers de la Cort, de la Parellada i dels Ferrers (MV, Arxiu de la Comunitat, *Registre de la Cort del batlle Ferrer Oller*, 1325, f. 186r); al cap de pocs mesos, el 19 de març del 1326 (1325), una notícia inesperada: dins la visita pastoral del bisbe Ponç de Gualba, els informadors «item dixerunt quod Raymundus Cuch tenet publice amasias Bassitam et Alamandam, filiam d'En Simon». (ADB, *Visit.*, 3, f.63v). Aquesta dada ens ajuda a entendre la notícia autobiogràfica de les lín. 249-251, segons la qual no faria gaire més d'un any i mig que hauria ingressat en el terç orde, per tant durant el primer semestre del 1344, gairebé vint anys més tard de la primera notícia històrica sobre ell; tindria, doncs, uns cinquanta-cinc anys, pel cap baix, i això vol dir que cercà en el Terç Orde un aixopluc espiritual que l'ajudés a reparar pecats passats i a preparar-se a bé morir. Tot fa suposar que ni fou empresonat durant el procés, ni aquest tingué per a ell cap mala conseqüència directa. De fet, després del procés, el seguim trobant a Vilafranca, on el 21 d'agost de 1346 féu de testimoni en la venda del censal feta pels germans Fuster, fills del seu amic frare Bernat, tal com hom pot veure en el document transcrit en el capítol següent; també sabem que el 13 de febrer de 1355 ja havia mort i que, d'acord amb els ensenyaments d'Arnau de Vilanova, havia designat hereus principals els «pauperes verecundantes dicte ville» (MV, Arxiu de la Comunitat, *Pergamins*, carp. 3, núm. 186). Tot fa suposar que la seva era una família benestant i que, com tantes d'altres de Vilafranca del Penedès en aquells moments, se sostenia econòmicament sobre bases variades: no sols posseïa dins la vila la casa en un lloc que cal suposar destinat a obrador o botiga, ans encara tenia vinyes a la Quadra de Santa Digna: una la posseïa sots alou de l'Almoïna de la Seu de Barcelona i en pagava nou quarteres d'ordi (ACB, *Capbreu del sençal que l'Almoïna de la Seu de Barcelona pren a Vilafranca del Penedès*, f. XXVv, el qual confirma que vivia «en la Parellada, a Cap de Creus», cosa que ens permet d'identificar casa seva amb una de les dues primeres cases de les dues bandes de la Parellada, que també donen a la Plaça; també ens diu que era ,genre de Na Meliona'); de l'altra vinya en posseïa ell algun dret senyorial («censuale octo solidorum Barchinone cum empara, faticha et laudimio») i la tenia arrendada als esposos Bernat Castellví i Geraldona (MV, Arxiu de la Comunitat, *Pergamins*, carp. 3, núm. 186): era a Santa Digna, tocant la Roca de Montaspre.

246 ‚fratris Egidii de Turbe et fratris Petri de Plana’: Vegeu les notes a II, 167-168.

247 ‚notarii’: vegeu nota a I, 7.

249-251 Vegeu la segona nota a la lín. 244.

254 ‚decretalis facta de proprio et comuni’: Vegeu nota a I, 93-95.

255 ‚hereticus’: La desqualificació de Joan XXII per part dels ‚espirituals’ i dels beguins sembla haver seguit una escalada cap al refús total; abans del 1325 només trobem la desqualificació d’‚Antichristus mysticus’, no massa clara: «...est qui bonum et malum faciat simul», intenta d’explicar Ramon Joan davant l’inquisidor encara per l’octubre de 1325 (MANSELLI, *Spirituali*, 306, lín. 18-19; quatre mesos abans, Guillem Domènec explicava: «...iste dominus Iohannes Papa erat Mysticus Antechristus, quia sicut beatus Iohannes Baptista paravit viam Iesu Christo, ita iste dominus Iohannes papa parat et paravit vias illi maiori Antichristo futuro», *ibid.*, 322, lín. 19-22); aquest mateix seguia fent referència a l’acusació d’heretge (*ibid.*, lín. 25). Una beguina, sembla de Girona, Astruga de Randerà o de Cu(r)sac, exposava a Narbona ja pel setembre del 1325 la teoria completa entorn d’aquest punt; publico el resum de la seva declaració conservat en la Bibliothèque Nationale de París, en *Noves dades sobre beguins de Girona*, dins «Annals de l’Institut d’Estudis Gironins», XXV-I (1980 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 237-248, en particular 245-248; al cap de poc, quan a partir de l’abril de 1328 esclatarà el xoc frontal entre Joan XXII i els màxims representants de l’ordre franciscà, les acusacions d’heretgia seran el projectil més llançat des de cada banda contra l’adversari (cf. DAMIATA, *Guglielmo d’Occam*, 370 ss.); no és estrany, doncs, que els inquisidors, dins els quals encara ressonarien les passades batalles dialèctiques, tinguessin un interès particular en aquest punt.

261 Petrus Cudina. Vegeu nota a I, 59.

‚Hora tarda ante cenam’: A Ramon Cuch no li recorda el dia (cf. lín. 260), però sí l’hora: ‚cap al tard, abans de sopar’. Per la declaració del Lector de Framenors, fra Ramon Moner, sabem que la renyina, que a continuació ens explicarà frare Ramon Cuch, es produí després de la conferència que l’esmentat lector féu a la Casa dels Beguins de Vilafranca del Penedès el dia de sant Lluc, havent dinat (I, 80-87).

‚in domo comuni beguinorum’: Vegeu nota a I, 45-56.

264 ‚hominum qui rixantur’: sobre aquella renyina, vegeu nota a I, 83.

266-267 ‚Franciscum Iohannis’: Vegeu nota a I, 15-16.

‚fratrem Dominicum’ és frare Domènec Torrasa: vegeu la nota a I, 58. Remarqueu que la versió que en coneixia fra Ramon Moner, era la d’una discussió entre Francesc Joan i Ramon Punyera, amb mútues acusacions d’heretgia, I, 83-87; Ramon Cuch, en canvi, bo i mantenint el protagonisme de Francesc Joan en una de les bandes de la discussió, dóna noms diversos per als protagonistes de l’altra banda. És possible que les dues versions no siguin inconciliables, car Ramon Cuch només parla d’allò que ell vegé un cop entrà en la Casa dels Beguins, després que li havia cridat l’atenció la remor de crits i que algú el féu entrar; però quan arribaren a tals crits, segurament ja discutien feia estona; és possible que en un moment previ a la presència de Ramon Cuch, hi hagués hagut un intercanvi d’acusacions entre els personatges indicats per frare Ramon Moner. D’altra banda, la memòria de Ramon Cuch ja no és massa precisa, car en la versió del mateix fet explicada des de la lín. 68, els detalls es concreten de manera diversa, p. e.: ell no hauria entrat en la casa, ans Francesc Joan n’hauria eixit. De més a més, també en la declaració de Ramon Cuch, Ramon Punyera apareix en aquest context.

‚fratrem Franciscum Iohannis et fratrem Dominicum’: D’acord amb la nota anterior, no m’atreveria a dir que les coses haguessin anat exactament així: però certament hi degué haver una contraposició indissimulable entre aquests dos personatges, confirmada pel fet que Domènec Torrasa denuncià Francesc Joan, II, 208-209, i desen-cadenà el procés.

267 ‚Batholomeum Riera’: Vegeu nota a I, 13.

274 ‚scripture fratris Petri Iohannis’: Remarqueu l’ús del plural, a diferència d’I, 15-16, on es repeteix tres vegades el singular, que torna en la nostra deposició, líns. 333-334. Ací, en canvi, tot el paràgraf parla d’escrits en plural. Hom pensa, no cal dir-ho, en la *Postilla super Apocalipsi*, car en les declaracions dels beguins del Llenguadoc es repetiran les notícies sobre la seva lectura per part d’ells (p. e., Berenguera Donàs, muller d’En Pèire Donàs: «...unum librum de doctrina fratris Petri Iohannis habuit... in predicto libro, quem habuit, fiebat mencio de una ecclesia carnali et alia spiritali et de illo mistico Antichristo»: París, Bibliothèque Nationale, *Collection Doat*, vol. XXVIII, f. 221r-v.; Amada de Llimós «audivit... legi libros, in quibus ecclesia Romana vocabatur Babilon- meretrix magna...» (*ibid.*, f. 238r); recordem, al respecte, que existí ja abans de l’any 1320, un resum en català d’aquella obra, de la qual només coneixem, fins ara, alguns paràgrafs traduïts en llatí i la refutació de Guiu Terrena i Pèire de Palu, en POU I MARTÍ, *Visionarios*, 483-512. Però hi havia d’altres possibilitats, car en la seva declaració, Bernat Mauri, prevere de Narbona, recorda que Pèire Trencavell «portabat secum libellos et scripturas editas per dictum fratrem Petrum Iohannis, videlicet in speciali quendam libellum in vulgari scriptum, facientes mencionem de oracione et ieiunio, et alium libellum facientem mencionem de paupertate Christi...» (MANSELLI, *Spiritali*, 335, lín. 18-21. Recordem, encara, que el ja citat Manselli, *ibid.*, 274-290, publica la traducció llatina de quatre opuscles, conservats també en provençal.

284-287 ‚si comburarent (!)... obolum’: Si no m’erro, aquestes línies són d’una certa significació per a la comprensió del procés i dels seus pressupòsits, cosa que potser es pot resumir amb aquesta frase: frare Francesc Joan s’havia convertit en un hoste pesat i indesitjable i ell se n’adonava; conscient que la seva marxa representaria una alliberació per als beguins indígenes i, per tant, un favor, se’l volia fer pagar, car (recordem que quinze lliures representava la despesa d’un pobre durant trenta mesos, comptant a partir del principi que «pro sustentatione vite, quatuor denarios singulis diebus», que trobo amb data de 4 de maig de 1335 a l’ADB, NC 6, f. 81r). Els altres no estaven disposats a pagar per treure-se’l de sobre; creien que tenia flancs vulnerables i optaren pel camí de la denúncia a l’autoritat: i això els perdé.

288 ‚ad domum suam’: Vegeu nota a la línia 244.

289-290 ‚ad dictam domum beguinorum’: Vegeu nota a I, 47.

292 ‚se nescire’: Vegeu-ne l’explicació més avall, lín. 410-416.

300-302 ‚deposicio... Cuch’: Tot feia suposar que existí una declaració de frare Francesc Joan davant el, o per al, o que d’alguna manera hauria arribat al tribunal de Barcelona, més encara, que fou tan comprometedora per a tots els altres, que difícilment se’n pogueren alliberar. Ara sabem dues coses per testimoniatge directe: que la declaració existia, que era peça que donava joc en els processos dels altres beguins i que contenia una part relativa a Ramon Cuch: a base d’algunes de les altres declaracions, podem endevinar quelcom més: tota la primera part de la declaració de Berenguer Bacella (II, 172-211) fa referència a allò que Francesc Joan havia declarat contra ell; una pregunta feta per l’inquisidor a Geraldona Fuster només s’explica pel fet que

el que havia vingut d'Avinyó havia revelat un contacte clandestí (V, 558-564); tot fa suposar que aquesta devia ésser la tònica general.

312-313 ,Ramon... Puig': Sobre el detall de trobar agrupats aquests tres noms, vegeu nota a I, 58-59.

313-314 ,tirà... a .I. depart': Expressió adverbial, coneguda pel DCVB, però gairebé un segle més antiga que els exemples aplegats allí, s. v., ,Depart'.

315 ,aqueix': Grafia plural desconeguda del DCVB.

316 ,frare Bernat Fuster': Personatge central de la comunitat beguina de Vilafranca del Penedès i del nostre procés: devia ésser de força edat, car ja fou present el 15 de juliol de 1312 a l'acte de presentació de la protesta-requesta del ministre de la comunitat beguina de Barcelona, frare Guillem Martí, al vicari general del bisbat de Barcelona, Berenguer de Lacera (PERARNAU, *L'Alia...*, 100), i el 1325 un fill seu ja era frare franciscà a Ciutat de Mallorca i era objecte d'un procés inquisitorial; l'any 1345 devia tenir almenys uns setanta anys. Les declaracions de les dues filles seves, Geraldona (V) i Guillemona (VI), giraren en gran part entorn la seva figura. El fet d'ésser esmentat per frare Francesc Joan el vespre del 18 d'octubre de 1345, encapçalant una llista de persones, totes elles vives en aquell moment, porta a concloure que aquell dia seguia essent viu; més encara, que també ho era el 15 de desembre quan Ramon Cuch féu la seva declaració, car altrament sembla que ho hauria fet constar: aquesta hauria estat la darrera notícia referent a ell en vida; pel darrer dels documents transcrits en el capítol segon, sabem que el 13 d'agost del 1346 ja havia mort.

,frare Domingo': És Domènec Torrasa: sobre ell, vegeu nota a I, 58.

317 ,frare Jacme Sunyer': Vegeu nota a I, 24.

,Frare Berenguer Bacella': Vegeu tot el II, en particular la nota a II, 166.

,frare Barthomeu': Sobre frare Bartomeu Riera, vegeu nota a I, 13.

318 ,frare Arnau': En cap punt del procés no figura el seu cognom. Per la meua part només puc aventurar la hipòtesi de si es pot identificar amb un framenor, no pas terciari o beguí, Arnau Pons (,Arnaldus Poncii'), també de Vilafranca, el qual sembla que havia estat objecte d'un procés inquisitorial l'any 1344, tal com hom pot veure en les sis lletres datades entre el 27 d'octubre i el 2 de desembre del 1344, del bisbe de Barcelona, fra Ferrer d'Abella, a diversos eclesiàstics, també al delegat inquisitorial per a Catalunya i també dominic, fra Berenguer Saiol, datada el 2 de desembre d'aquell any, transcrites dins el meu *Documentació inquisitorial del bisbe de Barcelona, fra Ferrer d'Abella (1334-1344)*, dins «Revista Catalana de Teologia», V (1980), 472-477, on consta que, predicant a Santa Maria de Vilafranca del Penedès, «dictus frater quedam dixerat non bene dicta» (lletra al Degà del Penedès, Berenguer Escofet: 27 octubre, 472, núm. 15), sense que puguem saber per cap d'aquelles sis lletres quina cosa havia dit el framenor Arnau Ponç. No crec que fossin la mateixa persona.

,frare March': Em manca qualsevol element d'informació o de judici per a aventurar cap hipòtesi sobre els seus cognom i persona.

319 ,cathòlic': En el context de les controvèrsies doctrinals del s. XIV la paraula ,cathòlic' pren una significació molt específica. No significa, com ha fet després, el membre de l'església centrada entorn el bisbe de Roma, ans aquell qui, ja essent-ho, es troba en plena identitat doctrinal amb els successius ensenyaments de la seu Romana. Tinc la impressió que el sentit que en aquell moment tenia la paraula fou definit amb precisió, ja des del títol, per l'obra contemporània anònima, escrita per un membre del primitiu grup lul·lista valencià, la *De vera creença i vera obediència* (20-28 de

novembre de 1336), el text de la qual no es cansa de fer referència als ,vers creents e vers obedients'.

320 ,Vsda': Exclamació desconeguda del DCVB, el qual, però, recull ,osta', que és la mateixa expressió que trobem en boca d'Aura, muller de Guillem Faura, de Mervelh, entre Foix i Mirapoix, i es pot veure en el text publicat per DUVERNOY, *Le Registre*, I, 36; en canvi, a Vilafranca mateix, un jueu foraster s'havia adreçat a Aquinet, noi jueu de Xartres, amb l'exclamació: «Olda, e tu no portaues roda d'aquests dies a Barcelona?», transcrita en el *Registre de la cort del batlle Ferrer Oller*, f. 116r (*Procés inquisitorial*, 323-324, nota 23): seria possible de considerar les tres grafies com a variants de la mateixa exclamació?

,ta mal dia': La ja esmentada Alda Faura s'adreçava a una tia seva amb aquestes paraules: "Osta, tia, ta bé m'avesta coffortada!" (*ibid.*); sembla, doncs, que equival a ,quin mal dia' exclamatiu.

321 ,l'àbit me despullaria': L'hàbit beguï d'aquell moment és descrit per Bernat Guiu en la *Practica Inquisitionis* amb la frase: ...portantes brunum seu de brunello habitum cum mantello vel sine mantello..., PERARNAU, *L'"Alia..."*, 15, descripció, a la qual sembla que cal afegir un cinyell divers del cordó dels franciscans del primer ordre, d'acord amb l'intent de Benet XIII de fer-los canviar, PERARNAU, *Dos tratados*, 14, nota 29; i no oblidem l'intent d'Arnau de Vilanova de relativitzar el problema del cinyell en el *De zona pellicea*, publicat dins «Revista Catalana de Teologia», I (1976), 508-512 [i completat dins «ATCA», XII (1993), 25-35.]

326 ,heretges': Sembla que, en connexió amb el sentit de ,catòlic', cal remarcar la contraposició d'aquell concepte, exposat més amunt, en nota a la línia 319, amb el d',heretge'.

329-334 Si Francesc Joan digué a Ramon Cuch tots els extrems continguts en aquest paràgraf, no és possible que ho fés aquell mateix vespre. El darrer punt ho confirma: la notícia sobre l'activitat de Ramon Punyera aquella nit només pot ésser posterior al 18 d'octubre. Hi hagué, doncs, uns contactes entre Francesc Joan i Ramon Cuch, destinats a informar, després de la renyina, aquest darrer dels punts doctrinals, dels quals el primer acusava els beguins; els inquisidors en coneixien més i ja els tenien formulats (vegeu el text de les línies 385-403), de manera que els suggerits per Francesc Joan es troben reunits en el punt terç, líns. 392-399, però no es pot descartar la possibilitat que frare Ramon Cuch no recordés tots els que li havia assenyalat frare Francesc Joan.

332-333 ,frare Ramon Punyera': Vegeu nota a IV, 434.

333-334 ,l'escriptura de frare Pere Joan': Vegeu nota a I, 15 i III, 274.

335-337 ,denunciar... al inquisidor': Completeu aquesta dada amb les línies 349-365 d'aquesta mateixa declaració; sembla evident que frare Francesc Joan havia fet constar en la seva declaració haver dit a frare Ramon Cuch que volia denunciar a l'inquisidor els beguins sospitosos. Era una forma de defensar-se, car altrament podia sortir del procés condemnat com a ,defensor haereticorum' pel fet de no haver-los delatat; però, malgrat tanta insistència, el vilafranquí no confirmà la jugada.

340 i 344 ,breviari': L'accepció d'aquest mot en ambdues línies no és cap de les recollides pel DCVB; l'equivalència establerta en aquest darrer lloc entre ,breviari ho diner qui-l valgués' ens fa pensar en les quinze lliures de la línia 286 i aventurar la hipòtesi que el mot podia significar ,bossa o farcell proveït per al viatge'. Gabriel Llompart acaba de publicar l'ordre de pagament i de les coses comprades en compliment de la decisió de l'infant Felip de Mallorca a favor d'«una fadrina, per nom

Berenguerona, la qual En Pere de Besanta amenà de Cepta, qui era cativa, e lo senyor de Cepta tramès al dit monsenyer En Felip e eyl manà que fos mesa ab les Penedides», ordre que fa referència a «roba, axí de jaure com de vestir, e breviari»; de la factura no es dedueix que hom comprés cap llibre per a resar, ans només l'eixovar (roba) i estris (p. e., una tassa) indispensables (cf. *La población hospitalaria y religiosa en Mallorca bajo el rey Sancho, 1311-1324*, dins «Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita», 33-34 (1979), 97-98. 'Breviari' equivaldria, doncs, a «conjunt d'estrís personals indispensables per a una situació determinada» (p. e., de vida religiosa o de viatge) i per extensió a la bossa que els contenia?

346 'frare Domingo': Domènec Torressa, sobre el qual vegeu I, 58.

349-350 'a Terragona, a l'inquisidor': Aquesta dada obliga a fer dues puntualitzacions. Primera: pel que fa a la línia dilèctica i defensiva de frare Francesc Joan, sembla clar i cert que ell manifestà desig d'anar-se'n a Tarragona (on també hi havia un grup beguí i on no es pot descartar que intentés de passar una temporada, tal com havia fet a Vilafranca); però també sembla que hi afegeix haver-s'hi decidit a fi de denunciar a l'inquisidor els beguins de Vilafranca —però almenys Ramon Cuch no confirma aquest extrem. I això obliga a preguntar-se si la part relativa a l'inquisidor era una especulació sense fonament o si en realitat en aquells moments l'inquisidor es trobava a Tarragona. En aquest cas, caldria afegir: Com ho sabia frare Francesc Joan? Car si es trobava en aquella ciutat no era pas pel fet que hi estés vinculat el càrrec d'inquisidor (consta que el 7 d'agost del 1343 els papers o arxiu de la Inquisició eren a Barcelona, en la cel·la que fra Bernat de Puigcercós tenia a Santa Caterina, ADB, NC, f. 152v- 153r), ans per algun desplaçament, i aleshores, com li podia constar això a frare Francesc Joan? El normal, si volia fer una denúncia inquisitorial és que anés a Barcelona, on hauria trobat algú del tribunal i també el bisbe o el seu vicari general. Però Francesc Joan no parlava d'anar a Barcelona, i aquest em sembla el punt bàsic: No li convenia de tornar-hi (ja hi devia haver fet parada venint de Provença pels volts de Pentecosta), car la comunitat de beguins, per experiència pròpia o per la seva relació amb la de Vilafranca, el coneixia massa: li calia avançar per terreny desconegut.

Pel que fa a la paraula 'inquiridor', remarcuem que també en les línies 369 i 374-375, la grafia és 'inquiridor'; afegim que, si Joaquim Llorenç Villanueva ens en dóna la transcripció exacta, en l'incipit del *De belemosina et sacrificio* d'Arnau de Vilanova, consta la grafia 'enquiridor': *Viage literario a las Iglesias de España*, XIX, Madrid 1851, 326. POU I MARTÍ, *Visionarios*, 158, nota 1, reproduceix un document dels arxius de Perpinyà, datat el 21 d'octubre de 1315, on trobem la grafia 'enqueridor'.

349-357 'a Terragona': Encara que en aquest moment no veig que hi hagi cap relació, crec haver d'esmentar el fet que cinc anys abans Pèire Fabra 'beguinus de tertia regula sancti Francisci, que durant molts anys ('multis annis') s'havia refugiat a Tarragona i en altres llocs del món, era detingut a la presó episcopal Barcelona i lliurat al missatger del delegat inquisitorial de l'arquebisbe de Narbona; la insistència de Francesc Joan a arribar a Tarragona tenia qualche relació amb l'estada (i amb l'activitat?) de Pèire Fabra? La seva 'història' i la de la seva captura i retorn a Narbona és resumida en lletra del bisbe de Barcelona, Ferrer d'Abella, publicada per mi dins *Documents de tema inquisitorial del bisbe de Barcelona, fra Ferrer d'Abella (1334-1344)*, dins «Revista Catalana de Teologia», 5 (1980), 452-454 i 464-466.

359 'I. dobleret': Vegeu el DCVB, s. v.; si ací tingués el sentit de la segona de les expressions recollides en aquest article ('alforges o bossa petita') podria ésser sinònim de 'breviari'.

360 ,no-l li volch lezar': Aquesta expressió sembla confirmar la hipòtesi sobre el sentit de ,dobleret', exposat en la nota anterior; el joc de prendre-lexar s'adiu més a un sarró que a una moneda.

,lo rentenia': Remarqueu la metàtesi per ,lo'n retenia'.

369 ,inquiridor': Vegeu el final de la nota a la línia 349-350.

371-372 ,l'endemà, que era divendres matí': Si realment se celebrà, no s'ha conservat cap notícia d'aquesta sessió del 17 de desembre del 1345 amb frare Ramon Cuc.

382 ,Thoma de Bonuilà': Aquest dominic apareix ara per primera vegada i continuarà fins al final del procés. Sembla procedent de Vilanova i la Geltrú, on aquell cognom era molt freqüent, sempre amb la grafia de Bon Vilar; Ramon Bon Vilar, de la Geltrú, tonsurat el dia 11 d'abril de 1334, ADB, *Ordinat.*, 1, foli corresponent a aquella data; un Bernat Felip, ,alias cognominatus de Bon Vilar', surt dues vegades en ADB, NC, 4, f. 236r-v. (4 febrer 1330[1329]) i NC, 6, f. 56r, amb data de 13 de febrer de 1335 (1334).

,Petri Romei': Per la documentació conservada, només consta que intervingué en aquest cas.

386-387 ,comuniter... aliquibus': Notícia important: el dia 4 de gener de 1346 [1345], l'inquisidor ja havia arribat a la conclusió expressada per aquestes paraules, que, però, no s'han de prendre al peu de la lletra, car sembla cert que no tots els beguins de Vilafranca, sense excepció, foren trobats en error; aquest Ramon Cuch n'és una mostra; crec que el pot acompanyar Pericó des Puig, també Pere Cudina (vegeu nota a la línia 59), i no parlem de les dones, la meitat de les quals ni tan sols hagueren d'abjurar. L'afirmació de l'inquisidor, doncs, s'ha d'entendre en el sentit que ell creia que, en un moment o altre, els altres beguins, ni que fos de bona fe, havien pensat d'alguna de les maneres indicades en els quatre punts següents. Sobre aquests, cal recordar que Bernat Guiu havia elaborat una llista de setanta-cinc proposicions errònies, extractades per ell dels processos contra ,espirituals' i beguins d'Occitània (*Practica Inquisitionis*, ed. C. DOUAIS, París 1886, 267-277) i que el nostre Guiu Terrena les reduïa a vint-i-una (*Summa de haeresibus*, Colònia 1635, 183-192).

388-389 ,Quod... comuni': Aquesta és una de les dues tesis bàsiques, entorn les quals gira tota la crisi i la lluita doctrinal amb els ,espirituals'; l'altra és la qüestió de l',usus pauper' (hom pot veure les pàgines que dediquen a la precisió d'aquest concepte, darrerament, tant BURR, *The Persecution*, 11-17, com DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham*, 245-247). Tant Bernat Guiu com Guiu Terrena, no sols la col·loquen al cap de la llista (en primer i en segon lloc, respectivament), ans encara la precisen amb algunes proposicions complementàries; el punt més important, absent a Vilafranca, és el corresponent a la terça de les tesis recollides per Terrena: «Tertio errant dicentes quod evangelica perfectio necessario exigit nihil habere in proprio vel communi», *Summa de haeresibus*, Colònia 1635, 187a. Si hom la pren en la seva materialitat, la fórmula de la proposició, tal com es troba en el nostre procés, s'ha de considerar tradicional i res no ho demostra tant com el fet que en les lluites entre seculars i mendicants de la Universitat de París durant la segona meitat del segle XIII, els defensors de l'ortodòxia la imposaren contra Guillem de Saint-Amour, per al qual era contrària a la veritat l'afirmació que «nihil habere, neque in proprio neque in communi» era de més perfecció cristiana que «nihil habere proprium, sed habere in communi» (*De periculis novissimorum temporum*, cit. per DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham*, 64, nota 32). Tots els partidaris de l'ortodòxia defensaren unànimement contra ell la major perfecció de no

posseir ni en comú; el mateix sant Tomàs d'Aquino, polemitant amb l'esmentat Guillelm, afirmava de forma taxativa que els apòstols «non leguntur, sua relinquentes, aliquas possessiones habuisse in communi», *Contra impugnantes Dei cultum et religionem*, 128, nota 37; Tomàs de York, en la seva *Manus quae contra Omnipotentem*, defensa explícitament que el «contemptus perfectissimus (temporalium), quem Christus docuit, nihil habet in proprio aut communi», *ibid.*, 67, nota 60. La llista es podria allargar indefinidament, amb noms com els de sant Bonaventura, *ibid.*, 148, nota 151; 150, nota 161; Joan Peckham, *ibid.*, 158, nota 212; Nicolau de Lira, *ibid.*, 214, nota 242, fins a arribar al papa Climent V i al Concili de Viena (constitució *Exiivi de paradiso*), en la qual, en precisar la prescripció de la Regla Franciscana «fratres nihil sibi appropriant...», recordava i s'apropiava la forma com l'havien entesa els papes anteriors amb aquestes paraules: «...declaratum extitit per nonnullos predecessores nostros Romanos Pontifices, hanc appropriationem intelligi debere tam in speciali quam etiam in communi, propter quod et rerum omnium concessarum, oblatarum et donatarum fratribus, quas et quarum usum, facti scilicet, ordini vel ipsis fratribus licet habere, proprietatem et dominium in se et Romanam Ecclesiam receperunt, dimisso ipsis fratribus in eis tantummodo usu facti simplicis...», *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna (segona edició) i Freiburg im Breisgau 1962, 373. Per això és explícable, sobretot si hom té en compte les posicions de Nicolau III en la *Exiit qui seminat*, tan favorables a la pobresa franciscana, que el Lector de Framenors de Barcelona, Berenguer Talon, discrepés de l'inquisidor a l'hora de donar consell sobre les afirmacions d'un begu i sostingués que afirmar que Crist i els apòstols no posseïren res ni en concepte de propietat individual ni de col·lectiva, no sols no era error, ans conforme a la doctrina tradicional (MANSELLI, *Spirituali*, 210; DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham*, 315). El gran debat, obert per Joan XXII i conservat en manuscrits com és ara Madrid, Biblioteca Nacional 4165; Vat.lat. 3740; Vat. Chig. 452, i Venècia, Marciana, Zanetti lat. 142, arribà a un primer resultat amb la butlla del mateix papa *Cum inter nonnullos* (cf. I, 94-96). És un document molt curt, el centre del qual estableix dues afirmacions bàsiques: «... nos, assertionem huiusmodi pertinacem (Iesum Christum eiusque apostolos in speciali non habuisse aliqua, nec in communi etiam)... deinceps erroneam fore censendam et haeticam... hoc perpetuo declaramus edicto»; i «... in posterum pertinaciter affirmare quod Redemptori nostro praedicto eius(que) apostolis (in) iis, que ipsos habuisse Scriptura Sacra testatur, nequaquam ius ipsis utendi competierit ... assertionem ipsam pertinacem... deinceps erroneam fore censendam merito ac haeticam declaramus», *Extravagantes Iohannis XXII*, tit. XIV, cap. IV (FRIEDBERG, II, 1230). No és estrany que després d'aquell 12 de novembre de 1323, nasqués una gran perplexitat en tota l'Església d'Occident i en particular en els ambients franciscans, fins a la divisió del primer ordre entre els qui acceptaven les decisions de Joan XXII i els qui les refusaven; l'any 1328 es sumaven als descontents el mateix ministre general dels framenors, Michele da Cesena, i Bonagrazia da Bergamo, tots dos col·laboradors, fins aleshores de la política del papa Duès contra espirituals i beguins, i Guillem d'Occam. A partir d'aleshores la qüestió de la pobresa evangèlica es barrejarà amb problemes polítics bàsics, com és ara la lluita entre Joan XXII i Lluís de Baviera (sobre la qual, des d'un punt de vista documental, hom pot veure la gran recopilació de Heinrich FINKE, *Acta Aragonensia*, I-III, Berlín-Leipzig 1908-1922, i des d'un punt de vista més doctrinal la de Rudolf SCHOLZ, *Unbekannte politische Streitschriften aus der Zeit Ludwigs des Bayern (1327-1354)*, vol. I-II, Roma 1911 i 1914), o amb aportacions doctrinals de tanta vàlua com les de l'esmentat Gui-

llem d'Ockham entorn de la nomenclatura jurídica relativa a propietat i a ús de béns, DAMIATA, *Giglielmo d'Ockham*, 400-411. En els processos contra espirituals i beguins, el tema de la pobresa de Crist i dels Apòstols, que no haurien posseït res (ni béns ni drets) ni individualment ni tots plegats, es repeteix de manera constant, tant en processos ja publicats (p. e., el de Domènec Verrer, MANSELLI, *Spirituali*, 321-324), com en d'altres (p. e., en el resum, fins ara inèdit, de la confessió d'Astruga de Randera o de Curssac, que publico en *Noves dades de beguins de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» XXV-I (1979-1980 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 237-248, en particular 245-248, i torna a ocupar el primer lloc en la confessió de fra Francesc d'Archata, recollida en el *Processus factus tempore Innocentii pape VI*, del manuscrit de Wolfenbüttel.

Pel que fa a les actes del nostre procés, l'inquisidor coneixia la sospita de fra Ramon Moner contra Berenguer Bacella, en el sentit que aquest no hauria estat d'acord amb la decretal *Cum inter nonnullos* (I, 91-106); sabia també que els altres beguins acusaven frare Francesc Joan de menysprear la decretal esmentada (II, 198-199), però tinc la impressió que a l'hora de redactar aquest primer article no es basà en les dues declaracions acabades de citar, ans en les de les dones, i més en concret en les de Geraldona Fuster, Francesca de Puigalt i Maria Just, el testimoniatge de les quals convergeix en dos extrems: a) Que el ja difunt Guilhem Escriba defensava aquesta doctrina (V, 588-592; VII, 961-964; VIII, 1130-1133); b) que les esmentades i un altre grup considerable de Vilafranca (i àdhuc una monja de Jonqueres, de Barcelona: V, 653-661), en escoltar-lo, se'l creien (V, 588-598; recordem que, d'acord amb les normes legals que regien en procés inquisitorial en matèria de fe, per aquest sol fet, eren 'credentes' amb totes les conseqüències penals, «quia credunt verum esse quod credunt et dicunt heretici», *Il "De officio..."*, 47).

En el moment d'entrar en impressió m'arriba a les mans el llibre de Filippo Sedda, *Veritatem sapientis animus non recusat. Testo fraticellesco sulla povertà contro Giovanni XXII*. Studio ed edizione critica (Medioevo 17), Roma, Antonianum 2008, que hauria estat escrit entre el 1342 i 1352 (75), i on, comparat amb les línies 388-389, no tenim allò que Joan XXII hauria prohibit d'afirmar, ans allò que ell hauria ensenyat i que l'autor d'aquell text considera un error:

"Octavus error est quod Dominus noster Ihesus Christus non interdixit simpliciter et absolute apostolis suis ne possiderent aurum, nec argentum et pecuniam in zonis, sed solum pro tempore vie, quando ibant ad predicandum, post reditum autem a predicatione poterant libere possidere et portare. Iste error contradicit evangelice veritati..." (146).

390-391 A diferència de la proposició anterior, aquesta no té tantes arrels, car neix d'un fet gairebé contemporani: és interessant de constatar que per l'octubre de 1325, un 'espiritual', que sembla tenir posicions precises en d'altres punts conflictius, Ramon Joan, encara no sabia a què atendre's pel que fa a la *Cum inter nonnullos* (MANSELLI, *Spirituali*, 304, lín. 3-15), i així hom té la impressió que en els beguinatges d'Occitània, almenys abans de la ruptura del primer orde franciscà el 1328, l'atenció col·lectiva era acaparada per la problemàtica primitiva de l'*usus pauper* i sobretot per les execucions col·lectives de Marsella, Narbona, Cap d'Estany, Besers, Lluell, Pezenàs i Lodèva. Pel que fa al nostre procés, la font de la segona proposició és impossible de determinar a base de les declaracions salvades; la referència de fra Ramon Moner a un possible desacord de Berenguer Bacella amb la citada decretal (I, 105-108), no diu res d'un judici tan pejoratiu i, d'altra banda, no fou confirmada per l'in-

teressat i, per tant, pel que sabem, no permetia de considerar-la una dada veritable (resultat, al qual havia de conduir el procés inquisitorial ,sola facti veritate perspecta'); per això, ens hem de limitar a hipòtesis: la meua seria que es trobava en la declaració de frare Francesc Joan i qui sap si fou una acusació contra Ramon Punyera (cf. líns. 332-334 d'aquesta mateixa declaració), i encara I, 93-96.

392-399 Tenim en aquest tercer apartat una de les reaccions dels beguins davant la persecució: la qualificació, o més ben dit, la desqualificació teològica de Joan XXII, considerat el culpable màxim. Recordem que l'ambient era propens a aquesta transformació teològica de les persones, PERARNAU, *L'"Alia..."*, 20-21. Les declaracions dels beguins de totes les èpoques són constants en aquest punt, tal com hom pot veure en l'Apèndix de MANSELLI, *Spirituali*, 302-345. I no és gens estrany que una de les bases, a partir de la qual ells elaboraren la teoria d'aquella desqualificació, sigui la visió més o menys joaquimita de la història, tal com es troba en la *Postilla super Apocalipsim* de fra Pèire Joan: d'ací ve l'ús de la figura bíblica de l'Anticrist. Les declaracions de les germanes Estruga i Maria de Randera o de Curssac tenen en aquest punt el doble avantatge de presentar una síntesi i de fer-nos saber que la versió corria també entre les dones beguines; el resum de la declaració de Maria diu així: «... cum tribus begguinabus, que morabantur Narbone et que parabant cybaria pro begguinis dudum detentis in carceribus domini Archiepiscopi Narbonensis, que begguine postea combuste fuerunt tanquam heretice, familiaritatem habuit. Item, ab ipsis begguinabus, dum viverent, audivit quod dominus Iohannes papa vicesimus secundus fuerat electus canonice in papam et positus in loco beati Petri Apostoli; sed propter hoc non habebat illam potestatem quod posset dispensare in votis evangelicis et in Regula sancti Francisci, nec dispensare quod fratres minores haberent granaria nec cellaria, sed debebant servare paupertatem, et hoc dicebant ipse begguine; ut dicit, se credere hac de causa, propter hoc quod condempnari et comburi faciebat quatuor fratres minores Massilie et begguinos Narbone et alibi, condemnatos et combustos...», París, BN, *Collection Doat*, XXVIII, f.204r-v: PERARNAU, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXV-I (1979-1980 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 245-248). És, doncs, explicable que en els reculls de proposicions atribuïdes a ,espirituals' i beguins, les relatives a la desqualificació de Joan XXII siguin nombroses: divuit (de la dinou a la trenta-set) en el de Bernat GUIU, *Practica Inquisitionis*, 269-271; Guiu Terrena, en canvi, refusà sistemàticament qualsevol frase de desqualificació del seu amic i protector, Joan XXII. En aquest punt, crec que la compilació del nostre terç apartat reflecteix força la importància que el tema havia tingut i devia seguir tenint en les comunitats beguines, car no es limita a reportar una frase, ans en recull cinc, més o menys lògicament travades.

Pel que fa a la font concreta, sense oblidar que Guilhem Escriba havia fet manifestacions comprometedores en aquest sentit (V, 604-607), crec que s'ha de cercar en la declaració de frare Francesc Joan, car Ramon Cuch recordava que aquest li havia explicat que els seus companys de Vilafranca «tenien que papa Joan no era Papa; e que l'Església de Déu vagava; e que no hi havia pastor en l'Església de Déu» (líns. 329-332). No es pot descartar, certament, que alguna de les declaracions perdudes (i penso en la de Ramon Punyera) contingués alguns dels punts d'aquest apartat.

400-403 El tema d'aquest punt quart devia constituir el moment crític de tota aquella història i no crec que hi pugui haver document tan representatiu del fet que els ambients ,espirituals' i beguins consideraren màrtirs aquells dels seus que la Inqui-

sició portà a la foguera com el martirologi, del qual ja parla Bernat Guiu en la *Practica Inquisitionis*, basant-se en fonts que es remunten al 1321; Bernat Peirotas, per la seva banda, declarava, ja abans del 2 de juliol de 1323, que en data més endarrerida (en qualsevol cas, abans del 21 de juliol de 1322, data, en la qual «fuit captus ultimo in Lodova», MANSELLI, *Spirituali*, 316, lín. 7): «dum esset in Biterri quidam, quem nominat, ostendit sibi quemdam libellum pergameni, in quo erant scripta omnia nomina begguinorum, qui fuerant combusti», *ibid.*, 318, líns. 14- 16. La frase que li dedica Bernat Guiu és més rica: «Aliqui ex bequinis scripserunt et notaverunt nomina predictorum condemnatorum et dies seu kalendas, in quibus passi fuerunt sicut martires, ut ipsi asserunt, secundum quod Ecclesia Dei de sanctis et iustis martiribus facere consuevit et nomina eorum annotaverunt in suis kalendaris et in suis invocabant litanis», *Practica Inquisitionis*, 271. Recordaré, encara, que la denominació de 'sants màrtirs' no es reduïa a un judici mental, ans ens consta que almenys l'esmentat Bernat Peirotas «cum esset in Narbona, officium suum diurnum et nocturnum quadam die dixit et officiavit de predictis hereticis combustis et dicebat in reverentia ipsorum hereticorum officium de communi plurimorum martirum», MANSELLI, *Spirituali*, 317, líns. 30-33. El martirologi s'ha conservat en un manuscrit de Wolfenbüttel i n'he extractat les dades sobre catalans en la nota a I, 55, on també consten els qui foren cremats a Barcelona. De la documentació del procés resulta que l'afirmació de la santedat dels condemnats per la Inquisició la feien tant Guilhem Escriba (en donen testimoni Geraldona Fuster, V, 599-602, la seva germana Guillemona, VI, 762-764, i Francesca de Puigalt, VII, 968-971); també Joan de Puigalt (testimoniatge de la germana Bernada: XI, 1279-1281) i, sembla, en dependència del darrer, Sibil·la de Roses, d'acord amb el testimoniatge acabat de citar. La part relativa a la culpa dels qui condemnarem els executats sembla treta gairebé al peu de la lletra de la declaració de Geraldona Fuster, que l'atribuïa a Guilhem Escriba, V, 603-607.

410-409 'modo captis in palacio domini Episcopi': vegeu nota a I, 74-75.

410-412 'Nam ipsi... ad secreta': Aquesta explicació de frare Ramon Cuch confirma l'existència de diversitats notables a l'interior de la comunitat beguina de Vilafranca: hom té la impressió de trobar-se davant d'una mena de constel·lació. Hi ha, d'una banda, els que ja he anomenat 'innocents' (vegeu nota a I, 58-59); hi ha, a l'altra banda, el grup de confiança de frare Bernat Fuster, en les reunions del qual hom exposava doctrines i valoracions de persones, que desembocarien en les acusacions formals de l'inquisidor; Geraldona Fuster ens en dóna els noms: Berenguer Bacella i Ramon Corretger no hi manquen, ultra les germanes Fuster i els difunts Guilhem Escriba i Guillem Martí (V, 627- 632); entremig, amb una certa independència, encara que basculant més cap al grup de Bernat Fuster, hi trobaríem Domènec Torassa, Ramon Punyera, Bartomeu Riera i potser algun altre: cf. més amunt, líns. 245- 246.

416-417 'propter... capti': Aquestes paraules semblen confirmar que frare Ramon Cuch no estigué empresonat; la comparació d'aquesta frase amb una de paral·lela en la declaració de Berenguer Bacella sembla confirmar-ho: aquest «bene audivit ab aliis fratribus, specialiter modo in captione, quod multa dixerat (Francesc Joan) contra fidem», II, 191-192; Ramon Cuch, en canvi, ens dóna l'explicació que en donava allò que ara en diríem l'opinió pública ('communiter') i era la font de les seves informacions; ell no es podia referir a allò que deien els seus companys ara a la presó.

426 'superius': Vegeu el text de les línies 114-151. D'acord amb allò que ja he exposat en la nota a la línia 130, remarco que Ramon Cuch només torna a recordar que Francesc Joan se'n volia anar a Tarragona, sense cap referència a l'inquisidor.

{IV}

F. 12^v

TESTIMONIUM RAYMUNDI PUNYERA

(434)

434 El cognom Punyera es troba en algun altre indret del Penedès, ultra Vilafranca; així, al *Capbreu del censal que l'Almoina de la Seu de Barcelona pren a Vilafranca del Penedès*, ACB, Pia Almoina, Administracions foranes, Vilafranca del Penedès, Llevadors de comptes, f. 53, trobem un Guerau Punyera. Un Ramon Punyera apareix en documentació vilafranquina a partir del dijous, 26 setembre 1325, en un plet mantingut per ell i el seu germà Jaume contra llur marastra, Saura, entorn l'herència del pare i espòs respectivament, Bernat Punyera: cf. *Registre de la cort del batlle Ferrer Oller 1325*, f. 159v; en l'anotació del mateix volum, corresponent al 21 de novembre d'aquell any, consta prevere, f. 197v, i fill de l'esmenat Bernat Punyera. Cal suposar que es tracta de la mateixa persona, car es fa difícil de pensar que Bernat Punyera tingués dos fills, tots dos Ramon i tots dos preveres. El nostre personatge seria, doncs, fill i marmessor del dit Bernat Punyera, germà de Jaume, i capellà. L'any 1345, a partir del 2 de novembre, tornem a trobar un Ramon Punyera, prevere, actuant en diverses ocasions com a hereu de confiança del difunt Macià Pinyol, sol o amb els commarmessors, Guillem Punyera, sastre i nebot seu, i Jaume Maçana, MV, Arxiu Notarial, *Manual de Mateu Moratones*, sense foliar, acta corresponent a 2 de novembre (IV nonas Novembris); les altres actuacions normals són dels dies 5, 7 i 14 del mateix novembre, *ibid.*, anotacions corresponents a aquests dies. El primer de desembre, sempre en el mateix manual notarial, al costat d'un document, on encara consten els tres marmessors esmentats, n'hi ha un altre, on només actuen els dos darrers, els quals, però, fan constar que són marmessors amb Ramon Punyera. En l'acta del 5 de desembre, els altres dos concreten: «absente predicto Raymundo Punyera, commanumissore nostro, qui dicta manumissoria uti non potest», *ibid.*, nonas decembris; els altres documents segueixen tenint la mateixa tesitura fins al del 27 de gener (després veurem que per força s'ha de tractar d'un text preparat amb antelació); en l'acte següent, del 9 de febrer del 1346 (1345), els altres dos marmessors fan constar que ho són «cum Raymundo Punyera quondam, presbitero de dicta villa», *ibid.*, V idus februarii.

Els documents publicats en el capítol següent ens fan saber que el 23 gener 1346 (1345) el benifet de Santa Maria en l'església de Santa Clara de Vilafranca del Penedès es trobava en situació de «vacans per obitum Raymundi Punyera, presbiteri, beneficiati eiusdem», ADB, *Collat.*, 8, f. 143r; i que quatre dies més tard les clarisses discutien el seu cadàver al vicari perpetu i als altres preveres de Santa Maria de Vilafranca, MV, Protocols notarials, *Mateu Moratones 1345* (1346), sense foliar, anotació corresponent a VI kalendas februarii. Aquest darrer fet porta a la conclusió que, d'acord amb el principi jurídic 'ubi funus, ibi tumulus', Ramon Punyera s'havia mort a Vilafranca; els altres documents ens asseguren que morí donant signes de penitència, però, això no obstant, l'inquisidor i el bisbe manaven de procedir a la confiscació i subhasta dels seus béns el 28 d'abril de 1346, ADB, NC, 14, f. 61r-v. El benefici de Santa Maria en l'església de Santa Clara li rendia no més de 170 sous anyals, segons declaració pròpia, acceptada com a bona pels clergues de la Cambra Apostòlica, que acompanyaven l'arquebisbe d'Ais de Provença, Armand de Narcés, en la seva segona vinguda, la del 1344 (sobre la qual hom pot veure el document relatiu al subsidi que

les esglésies del país li havien de lliurar per les despeses de la missatgeria, 50 (cinquanta) florins diaris, ADB, NC, 12, 91v-92r: «Beneficium Sancte Marie in ecclesia Sancte Clare iuramento computavit redditus suos .CLXX. sol., quorum decima est .XVII. solidi, cuius quantitatis est tallia...» (en blanc), ADB, Taxa reddituum ecclesiasticorum de anno 1344 ad 1398: *Liber quarte tallie ratione extimacionum factarum per rev. d. Armandum, arch. Aquensem, {Sedis} Apostolice nuncium ad terras... Aragonie et Maioricarum dicioni subiectas..., anno Domini M^oCCC^oXL^oIII^o*, sense foliar, secció 'Penitensis'. Com a punt de referència: el rector de Vilafranca reconeixia uns rèdits anyals de 3.500 sous, *ibid.* Cal, però, no oblidar que Ramon Punyera havia rebut béns de l'herència del seu pare; en sabem alguns, car el divendres, 20 de desembre de 1325, el batlle reial de Vilafranca, Ferrer Oller, feia executiva una sentència del savi en dret de la mateixa vila, Guillem Llobet, en virtut de la qual els germans Ramon i Jaume Punyera havien d'entrar en possessió de terres conteses amb llur marastra, Saura: part de dos trossos de terra a la partida de Burma(?), part d'un a la partida del Sunyer, una peciola a Santa Digna i una peciola de vinya al Botanet, MV, Arxiu dela Comunitat: *Registre de la cort del batlle Ferrer Oller 1325*, f. 218v. Pel que fa a la seva posició espiritual dins el grup, ultra dues indicacions no excessivament significatives (III, 345-348: Ramon Cuch hauria parlat amb Domènec Torrasa, Ramon Punyera i i Bartomeu Riera de donar quelcom a Francesc Joan amb motiu de la seva marxa. I VII, 954-957; Francesca de Puigalt hauria demanat a Ramon Punyera d'escriure-li una lletra al seu germà, Joan), en tenim dues d'altres de més significatives, sense moure'ns de les declaracions del procés: fra Ramon Moner sap o creu saber (en tot cas, considera versemblant) que el vespre de Sant Lluc, 18 octubre 1345, amb motiu de la picabaralla a la Casa dels Beguins, hi hauria hagut mútues acusacions d'heretgia entre Francesc Joan i Ramon Punyera (I, 83-85) i el mateix Francesc Joan hauria dit a Ramon Cuch que Ramon Punyera, assegut en una caixa, hauria passada tota aquella mateixa nit llegint l'«escriptura» de fra Pèire Joan, pel que sembla, la *Postilla super Apocalipsim* (III, 332-334); sobre el sentit de l'«escriptura de frare Pere Joan», cf. nota a I, 14-15 i III, 274. El ja esmentat document del 28 d'abril de 1346 és taxatiu en l'afirmació que «dum vivebat tenerat hereses et errores plurimos manifeste»; cal suposar que, si ja abans l'havia acusat de passar-se una nit sencera llegint pàgines de fra Pèire Joan, en la seva declaració Francesc Joan no hauria estat piadós envers Ramon Punyera i que aquesta contindria una part relativa a aquest, de la mateixa manera que n'hi havia una altra de relativa a Ramon Cuc (cf. III, 300-302). Pel que fa a la grafia del cognom, he de remarcar que en la primera anotació sobre la família Punyera continguda en el *Registre de la cort del batlle, Ferrer Oller, 1325*, f. 159v, trobo 'Puyera', grafia repetida el dijous, 26 de setembre 1325 i citada més amunt; i que en l'anotació del 2 de novembre de 1345, del MV, *Manual de Mateu Moratones*, tant el nostre personatge com el seu nebot Guillem són anomenats Pinyera; fora d'aquests dos casos, la grafia normal és 'Punyera'.

No sé si abans o després de la seva mort, però allò que és documentat en lletra episcopal és que abans del 2 d'abril del 1346 hi hagué sentència inquisitorial per al seu cas, que tot i haver-se penedit abans de morir, el penalitzà amb confiscació de béns, que en lletra datada aquell dia, bisbe i inquisidor manaven de vendre en subasta; la lletra és transcrita en el capítol segon, g/6)

{V}

Ff. 13^r-19^v

DEPOSICIO SORORIS GERALDONE FUSTERA

435

Die mercurii, que fuit .v. kalendas ianuarii anno predicto, coram dictis dominis Episcopo et inquisitore, comparuit in iudicio soror Geraldona Fustera, de tercia regula, in presencia religiosorum fratris Thome de Bonuilla, de ordine Predicatorum, et fratris Petri Andree, de ordine Augustinorum, et mei, notarii predicti, que iuravit ad sancta .IIIIOR. Dei Ewangelia tam de se quam de aliis dicere veritatem. 440

Respondit quod est parata facere; protestata est tamen quod si aliquid vnquam dixit uel fecit, uel modo diceret, quod esset contra Deum uel contra Romanam Ecclesiam, quod de omnibus est parata stare correccioni reuerendi domini Episcopi Barchinone et inquisitoris, et se supponit correctioni eorum. 445

Post hec, interrogata si vidit in Villa francha fratrem Guillelmum Scribe, dixit quod sic. Nam bene sunt .vii. vel .viii. anni, vt sibi videtur, quod dictus frater Guillelmus venit ad Villam francham et fuit moratus aliquo tempore in quodam hospicio fratris Bernardi Fusterii, patris huius deponentis, qui dictum hospicium acomodauit dicto fratri Guillelmo bene per .IIIIOR. vel .v. annos. Infra quod tempus hec deponens, vt dixit, ibat pluries ad predictam domum, ubi dictus frater Guillelmus Scribe morabatur et ipse Guillelmus Scribe veniebat aliquando ad domum fratris Bernardi Fusterii predicti, vbi hec deponens, eius filia, cum ipso patre suo morabatur. Et quando erat hec deponens in domo predicti fratris Guillelmi audiebat dictum fratrem [f. 13v] Guillelmum Scribe legentem libros fratris Petri Iohannis et aliquos alios, presentibus et audientibus hac deponente et sorore Maria et aliis, de quibus non recordatur. Similiter dixit quod quando predictus frater Guillelmus Scribe veniebat ad domum fratris Bernardi Fusterii, patris huius deponentis, dictus frater Guillelmus Scribe in presencia predicti fratris Bernardi Fusterii et huius deponentis et fratris Berengarii Bacella et Guillemonete, germane huius deponentis, et aliquorum aliorum beguinorum, de quibus non recordatur, legebat predictos libros. 450 455 460 465

Interrogata que et qualia erant illa, que in dictis libris legebat predictus frater Guillelmus, respondit quod inter alia legebat ibi de paupertate, comendando paupertatem.

Interrogata si in speciali legebat ibi aliquid de paupertate Christi et apostolorum, dicendo quod nichil habuerint in proprio nec in comuni, dixit se non recordari, sed dixit quod in domo ipsius fratris Guillelmi Scribe et in domo fratris Bernardi Fusterii predicti, quando dictus frater Guillelmus Scribe legebat predictas scripturas, 470

475 comendabat multum fratrem Petrum Iohannis, dicendo quod erat
 sanctus homo et in hoc pater huius deponentis et hec deponens et
 quotquot erant ibi assenciebant predicto fratri Guillelmo Scribe, cre-
 dentes quod frater Petrus Iohannis erat sanctus homo. Dixit eciam
 hec deponens quod predictus frater Guillelmus Scribe inducebat hanc
 480 deponentem et patrem ipsius et alios ad credendum sanctitatem
 ipsius fratris [f. 14r] Petri Iohannis, ex hoc quia dicebat eis quod in
 Narbona fiebat festum magnum de dicto fratre Petro Iohannis et
 quod multa miracula fiebant per eum et quod ad sepulcrum eius
 485 aportabantur multe ymagines de cera in testimonium miraculorum,
 que faciebat. Et propter hec, que dictus frater Guillelmus Scribe dice-
 bat eis, hec deponens et pater eius et alii audientes credebant verum
 esse quod ipse frater Guillelmus dicebat eis.

Interrogata si scit vel audiuit quod dictus frater Guillelmus Scri-
 be postquam fuit in Villa francha, in hospicio suo vel alibi, fecerit fes-
 490 tum de dicto fratre Petro Iohannis, et dixit se nescire.

Interrogata si scit quod frater Bernardus Fusterii, pater ipsius
 deponentis, in domo sua propria fecerit festum de fratre Petro Iohan-
 nis, inuitando illa die beguinos de tercia regula ad honorem dicti
 festi, respondit quod pater suus, cum esset minister fratrum de tercia
 495 regula, frequenter quolibet anno inuitabat aliquos fratres de tercia
 regula, secundum magis et minus; sed quod eos inuitaret ad honorem
 fratris Petri Iohannis, de quo illa die faceret festum, dixit se nescire.
 Dixit tamen verum esse quod pater huius deponentis, bis, vna vice
 cum vxore sua tunc viuent, et alia vice sine vxore, iuit ad sanctum
 500 Petrum de Monte Maiori; et vna vice, postquam rediit, nescit si fuit
 post primam vicem uel post secundam, dictus pater suus dixit mul-
 tas laudes de dicto fratre Petro Iohannis, non solum huic deponenti,
 immo etiam multis, qui uolebant ipsum [f. 14v] audire uel ascultare,
 dicendo quod «a Narbona» fiebat festum magnum de dicto fratre
 505 Petro Iohannis et quod gentes in magna multitudine veniebant ad eius
 sepulcrum, vbi eciam aportabant multas ymagines de cera magnas, in
 testimonium miraculorum que faciebat. Ex quibus omnibus innuebat
 expresse se habere magnam deuocionem ad dictum fratrem Petrum
 Iohannis et credere ipsum esse sanctum, secundum quod hec depo-
 510 nens dixit percipere ex verbis eius. Dixit tamen se nescire quod dic-
 tus pater suus in domo sua uel alibi fecerit festum de dicto fratre
 Petro Iohannis.

Interrogata si scit vel audiuit quod predictus frater Guillelmus
 Scribe et predictus frater Bernardus Fusterii, pater eiusdem deponen-
 515 tis, uel aliqui alii, dicerent seu crederent quod illi combusti propter
 errores frequenter superius nominatos, qui sibi fuerunt nominatim
 expressati, essent sancti et martires, et quod prelati et inquisitores,
 qui eos tradiderunt curie seculari, errauerint et fuerint in hoc officia-

les Antichristi, dixit quod nescit nec audiuit aliquem hoc dixisse.

Dixit eciam interrogata, quod bene sunt .xx. anni uel circa, quantum sibi videtur, quod frater Petrus Fortis, qui modo est propter crimen heresis in carcere domini pape inclusus, veniens ad [f. 15r] Villam francham, declinauit ad domum fratris Bernardi Fusterii, patris huius deponentis, ad quam domum duxit predictum fratrem Petrum Fortis, frater Guillelmus Martini, nunc defunctus; et in dicta domo stetit predictus frater Petrus Fortis absconsus bene per .xv. dies vel per .iii. septimanas, ita quod non audebat ire de die per dictam villam, dicens quod fugiebat ex eo quia volebant eum capere. 520 525

Interrogata qui erant illi qui volebant eum capere et quare volebant eum capere, dixit se non posse dicere veritatem, quia nesciebat. 530

Interrogata si pater suus sciebat quis volebat illum capere et propter quid, dixit quod ipsa bene credit quod pater suus omnia ista sciuit, set huic deponenti non comunicauit. Dixit eciam quod predictus frater Petrus Fortis solum de die morabatur in hospicio predicti fratris Bernardi Fusterii, patris huius deponentis, qui dicto fratri Petro Fortis dabat comedere aliquando de suo. Postquam autem erat hora bene tarda et de nocte, dictus frater Petrus Fortis recedebat de domo predicti fratris Bernardi Fusterii et, secrete associante eum predicto fratre Guillelmo Martini, ibat ad domum comunem fratrum de penitencia, que est in Villa francha, ubi iacebat qualibet nocte. Dixit autem interrogata quod quando dictus frater Petrus Fortis recessit de Villa francha, nescit hec deponens si pater suus dedit sibi aliquam elemosinam. 535 540

Interrogata qui erant tunc temporis in predicta domo [f. 15v] comuni, cum predictus frater Petrus Fortis iacebat in illa, dixit se non recordari nisi solum de fratre Guillelmo Martini predicto. 545

Interrogata si hec deponens scit uel audiuit ubi est modo predictus frater Petrus Fortis, dixit quod audiuit dici quod est captus in Auinione, sed dixit se nescire nec audiuisse causam quare est captus. Dixit eciam interrogata quod pater huius deponentis sciuit eciam per auditum quod dictus frater Petrus Fortis erat captus in Auinione, sed an sciuerit causam quare erat captus, dixit se nescire. 550

Dixit eciam interrogata quod ipsa nescit quod postquam pater eius sciuit dictum fratrem Petrum Fortis captum in Auinione, dixerit uel crediderit quod dictus frater Petrus Fortis sit sanctus homo, nec sit Elias uel Enoch, qui debent pugnare cum Antichristo. 555

Dixit eciam interrogata se nescire quod pater suus predictus in vita sua haberet seu teneret aliquam scripturam fratris Petri Iohannis.

Interrogata si obtulit fratri Francisco Iohannis quandam papirum, in qua erat aliquid de informacione debencium recipere martirium pro veritate, quam docuit frater Petrus Iohannis, respondit quod bene obtulit quandam papirum scriptam dicto fratri Francisco Iohannis, 560

set nesciebat quid continebatur in ea, licet ipsa [f. 16r] deponens sciat
 565 melius legere quam ille, cui dictam scripturam exhibebat; quam
 scripturam dixit se proiecisse, sed non recolit ubi.

Interrogata si fuit per aliquem informata vel instructa quod nega-
 ret veritatem domino Episcopo et inquisitori de hiis uel de aliquibus,
 in speciali de quibus per ipsos dominos interrogaretur, nec eciam si
 de hoc ipsa cum aliis conuenerint, respondit quod non.
 570 Interrogata si scit uel audiuit quod frater Bernardus Fusterii, fra-
 ter minor, et Franciscus Fusterii, secularis, germani huius deponen-
 tis, sciuerint aliqua de predictis, que hec deponens superius deposuit,
 specialiter de fratre Petro Fortis, quod habitauerit tot diebus in domo
 patris huius deponentis, respondit quod frater Bernardus Fusterii,
 575 frater minor, nichil sciuit de predictis, quia non erat in partibus istis;
 sed bene possibile est quod dictus Franciscus Fusterii sciuerit quod
 predictus frater Petrus Fortis habitabat et erat in domo predicta, nam
 vna die vidit eum ibi. [f. 16v]

* * *

Postea, die iouis, que fuit .iiii. kalendas ianuarii anno predicto
 580 coram dictis dominis Episcopo et inquisitore comparuit soror Geral-
 dona predicta in iudicio, presentibus venerabilibus viris, dominis
 Bernardo Lulli, archidiacono de Mari, fratre Arnaldo de Castlarino,
 de ordine minorum, Francisco de Podio, decretorum doctore, Bernar-
 do Rovira et Guillelmo Petri Pallaresii, canonicis Barchinone, et fra-
 585 tre Thoma de Bonuilà, de ordine Predicatorum, et me, notario supra-
 dicto, et volens continuare predictam suam confessionem sub virtute
 predicti iuramenti:

interrogata, dixit verum esse quod frater Guillelmus Scribe venie-
 bat frequenter ad domum fratris Bernardi Fusterii, patris huius depo-
 590 nentis, et ibi legebat de scripturis fratris Petri Iohannis et comenda-
 bat multum paupertatem Christi et apostolorum, dicens quod nichil
 habuerunt in hoc mundo nec in proprio nec in comuni. Et in hoc consen-
 ciebat predictus frater Bernardus Fusterii, pater huius deponentis, et ipsa
 deponens. Et quando ista dicebantur dixit quod erant aliquando pre-
 595 sentes predictus frater Berengarius Bacella, frater Guillelmus Marti-
 ni quondam, et Guillemona Fustera, soror huius deponentis, et Ray-
 mundus Corregerii, qui omnes, iudicio huius deponentis, consencie-
 bant in predicto errore.

Dixit eciam quod dictus frater Guillelmus Scribe dicebat fre-
 600 quenter, audientibus et approbantibus ipsa deponente et patre suo et
 aliis predictis modo immediate nominatis, quod omnes illi, qui fue-
 runt combusti propter predictum errorem sunt salui et fuerunt mar-

tires Ihesu Christi, et illi, qui eos fecerant comburi, male fecerant et erraverant. Dixit eciam quod videtur sibi quod dictus frater Guillel-
 mus Scribe dicebat quod prelati et inquisitores, qui supradictos tra-
 diderant curie seculari, errauerant in hoc et erant ministri et officia-
 les Antichristi. [f. 17r] Dicens quod ipsa deponens ita credebat et,
 iudicio suo, ita eciam credebat pater suus predictus et alii predicti qui
 audiuerant, sicut dictus frater Guillelmus Scribe dicebat.

Dixit eciam interrogata quod audiuit dici a sororibus Maria et
 Francisca, que simul morabantur in eadem domo cum fratre Guillel-
 mo Scribe: dictus frater Guillelmus Scribe semel in anno, in .xl^a., vt
 sibi videtur et non recordatur de die, faciebat festum in domo sua de
 fratre Petro Iohannis et illa die vacabant ab omni opere seruii, sed
 dixit hec deponens quod nunquam fuit ibi presens in illo festo. Dixit
 eciam se audiuisset a sorore Maria predicta quod post mortem predic-
 ti fratris Guillelmi Scribe, venit ad domum ipsius Guillelmus Petri
 de Gerunda, qui portauit secum plures libros, qui fuerant predicti
 fratris Guillelmi Scribe, nesciens, vt dixit, quis tradidit predicto Gui-
 lelmo Petri predictos libros nec in quo loco fuerunt sibi traditi. Dixit
 eciam quod frequenter audiuit dictum fratrem Guillelmum Scribe in
 domo sua propria et eciam in domo fratris Bernardi Fusterii, patris
 huius deponentis, comendantem fratrem Petrum Fortis et fratrem
 Petrum Tranquiulli, qui propter crimen heresis sunt capti in carcere
 domini pape, quod erant boni homines.

Dixit eciam se recolere quod frater Bernardus Fusterii, pater suus,
 faciebat festum quolibet anno, in .xl^a., vt sibi videtur, sed non reco-
 lit de die, de fratre Petro Iohannis in domo sua; et illa die [f. 17v] qua
 faciebat festum predictum inuitabat multos fratres, scilicet fratrem
 Berengarium Bacella, fratrem Guillelmum Scribe, fratrem Guillel-
 mum Martini, Raymundum Corregerii; et hoc faciebat quia reputa-
 bat dictum fratrem Petrum Iohannis sanctum hominem ex eo quia,
 ut dicebat, faciebat multa miracula.

Dixit eciam, volens corrigere deposicionem suam superius prece-
 denti die factam de fratre Petro Fortis: quando venit ad domum patris
 sui, vbi dixerat quod nesciebat quis vel qui uolebant eum capere nec
 causam quare volebant eum capere, quod bene sciuit per dictum
 ipsius fratris Petri Fortis et illius fratris, qui eum adduxerat ad
 domum predicti fratris Bernardi Fusterii, quod inquisitor citauerat
 eum et ipse, timens quod caperetur per dictum inquisitorem, fugie-
 bat a facie ipsius inquisitoris. Et hoc idem, vt dixit hec deponens,
 sciuit pater huius deponentis predictus.

Interrogata si hec deponens et pater suus predictus, postquam fue-
 runt certificati quod dictus frater Petrus Fortis ideo fugiebat quia fuerat
 citatus per inquisitorem, per quem timebat et credebat capi, reputabant

et reputauerunt ipsum esse bonum hominem, respondit quod sic.

Interrogata quomodo poterant eum reputare bonum hominem, cum citatus per inquisitorem fugeret et nollet comparere coram eo, respondit quia audiebant ab eo multa bona verba, ex eo videbatur eis
 650 quod esset bonus homo; et dictus frater Guillelmus Martini, qui ipsum ad domum ipsorum adduxerat, [f. 18r] dicebat eis quod erat bonus homo.

Dixit eciam interrogata quod nescit pro certo quod aliqua alia persona crediderit uel tenuerit aliquem de predictis erroribus preter
 655 illos quos superius nominauit, nisi quod na Sibília Barrada, monialis de Joncheriis, erat multum familiaris fratri Guillelmo Scribe, qui eam frequenter informabat, sed nescit in speciali nec pro certo de quibus eam informabat. Sed bene credit, vt dixit, quod informabat eam de predictis erroribus, et credit eciam quod ipsa Sibília credebat et
 660 adherebat hiis, de quibus per predictum fratrem Guillelmum informabatur.

* * *

Die iouis, que fuit pridie idus ianuarii, anno predicto, coram dictis dominis Episcopo et inquisitore comparuit in iudicio predicta soror Geraldona, presentibus venerabilibus Petro Benedicti, officiali
 665 Barchinone, licenciato in *Decretis*, Guillelmo de Bonuilà, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et me, notario supradicto.

Et fuit interrogata sub virtute iam prestiti iuramenti, si scit uel recordata est aliqua alia, tam de se quam de aliis, quam deposuerit.
 670 Et dixit quod non.

Post hec vero, dicta soror Geraldona, constituta ut premittitur in iudicio coram dominis Episcopo et inquisitore predictis, presentibus religiosis supradictis et me, notario predicto, sacrosanctis ewangeliiis positis coram ipsa et manu sua tactis, flexis [f. 18v] genibus, abiurauit vt sequitur:
 675

«Ego soror Geraldona Fustera, de tercia regula, habitatrix Ville franche Penitensis, in iudicio constituta, coram vobis, reuerendo domino fratre Bernardo, diuina prouidencia Barchinone episcopo, et venerabili Guillelmo Costa, de ordine Predicatorum, inquisitore
 680 heretice prauitatis in regnis et terris illustrissimi domini regis Aragonum, sacrosanctis Dei ewangeliiis coram me positis et meis manibus tactis, abiuro penitus et renego omnem heresim extollentem se aduersus fidem catholicam domini nostri Ihesu Christi et sancte Romane Ecclesie; et specialiter et expresse abiuro omnes oppiniones
 685 erroneas, tam scismaticas quam hereticas extollentes se aduersus sanctam Romanam Ecclesiam et apostolicam sedem et primatum eius,

aut contra potestatem domini Pape, vicarii domini nostri Ihesu Christi, aut contra statum seu potestatem prelatorum et clauēs Ecclesie sancte, necnon contra sanam doctrinam Scripture Sacre, quam Roma[na] Ecclesia seruatur et docet.

690

«Item, corde credo et ore confiteor vnam esse sanctam Ecclesiam catholicam, cui in presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}, extra cuius Ecclesie fidem et obedienciam non est salus. Item, reuoco et abiuro omnia illa, in quibus aliquis error aut falsa opinio, aut doctrina erronea esse dinoscitur aut deprehenditur quoquo modo. Et specialiter et expresse reuoco et abiuro id quod dixeram me credere et tenere et eciam alia, de quibus sum habita suspecta, scilicet, quod Christus et apostoli nichil habuerunt in proprio nec in communi; item, quod Decretalis facta in contrarium erat falsa et iniqua, quia condempnauit vitam Christi et apostolorum; item, quod dominus papa Iohannes papa .XXII. faciendo illam decretalem de proprio et comuni errauerat et fuerat factus hereticus et perdidit potestatem papalem, et cardinales dicte decretali consencientes fuerunt et sunt heretici et perdiderunt potestatem eligendi papam, quare ex tunc Ecclesia Romana vaccauit et vaccat et est sine capite. Item, [f. 19r] quod prelati Ecclesie predicte decretali consencientes et non contradicentes sunt heretici, et omnes alii qui predicte decretali adherent. Et quod nullus potest saluari qui credit contenta in decretali predicta. Item, quod Ecclesia Romana est illa Babilonia, magna meretrix, que debet destrui et renouari per beguinos, qui predictos errores credunt et tenent. Item, quod beguini et alii, qui propter predictos errores sunt combusti, sunt salui et martires; et quod illi prelati et inquisitores, qui eos persequuntur et tradiderunt eos curie seculari, sunt heretici et ministri et officiales Antichristi.

695

700

705

710

«Omnia predicta et singula in speciali, tanquam falsa et heretica, et omnem aliam heresim abiuro et detestor et renego; et confiteor me tenere et credere modo et deinceps totum oppositum predictorum errorum et omnium aliorum. Et in hiis et in omnibus aliis conformo me sancte Romane Ecclesie, cui de presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}. Abiuro eciam omnem fauorem seu fautoriam, et receptacionem, defensionem et participacionem ipsorum, sub pena que de iure debetur relapsis in heresim in iudicio abiuratum. Item, iuro atque promito me pro posse meo persequi et detegere, seu reuelare et facere capi et reddi inquisitoribus heretice prauitatis, hereticos cuiuscumque secte dampnate, et specialiter secte predicte, credentes et fautores et receptatores ac defensores eorum, et illos eciam quos scirem uel crederem pro facto heresis fugitiuos et quemlibet predictorum et eciam nuncios eorum quandocumque vel ubicumque scirem esse predictos vel aliquem predictorum. Item, iuro et promitto me tenere et seruare ac defendere fidem catholicam,

715

720

725

730

quam Romana Ecclesia predicat et obseruat. Item, iuro et promito obedire et parere mandatis Ecclesie et inquisitorum, et uenire ad diem et ad dies coram ipsis uel eorum locatenentibus quandocunque et quocienscunque fuero requisita ab eis per nuncium vel per litteram
 735 uel alias, et nunquam fugere nec me contumaciter et scienter absentare. Et suscipere et pro posse [f. 19v] meo complere penam seu penitenciam, quam michi duxerint iniungenda. Et ad hec obligo me et omnia bona mea ubique sint, habita et habenda.»

Qua abiuracione facta, dicti dominus Episcopus et inquisitor
 740 licenciauerunt predictam sororem Geraldonam Fustera, quod possit redire et redeat ad Villam francham. Et impensa prius per ipsos dominos Episcopum et inquisitorem absolutione dicte sorori Geraldone a sentenciis et vinculis excommunicationis, quibus erat ligata a canonibus propter illa, que confessa fuerat in iudicio coram ipsis, mandauerunt
 745 et iniunxerunt sibi quod non exeat suis pedibus vel alienis Villam francham seu terminos eius, donec per ipsos dominos Episcopum et inquisitorem, imposita sibi fuerit pena seu penitencia, quam sibi duxerint iniungendam seu eciam imponendam.

---

437 inquisitore *ms* inquisitori 440 et mei, notarii predicti *add int lin* 453 ibat *seq* frequenter *canc* | pluries *add int lin* 457 in *corr* ibi | domo *ms* superponit signum bre-
 uiationis, *canc* | predicti *corr* patris(?) 459 alios *seq* similiter dixit *canc* 461 fratris *seq*
 s *canc* 462 Guillelmus *corr* breuiat Gus. 465 recordatur *seq* le *canc* 478-479 Contra
 Guillelmum Scribe *ms* in *mg* al *man* 485 hec *corr* hoc 509 et *seq* rpete(?) *canc* | esse
add int lin | sanctum *praeit* e *canc* 516 fuerunt *seq* ex *canc* 517 prelati et *add int lin*
 531 sciebat *seq* quare *canc* 544 tunc *corr* tinct 558 Iohannis *seq* nec *canc* 562 Fran-
 cisco *add int lin* 530 Fusterii *seq* ger *canc* 587 iuramenti *seq* lib *canc* 588 interro-
 gata *praeit* et primo *canc* 589 ad *seq* o *canc* 590 Contra Guillelmum Scribe *al* *man* in
mg 592 mundo *seq* nec *canc* 592-593 Contra Fratrem Bernardum Fusterii *al* *man* in *mg*
 596-597 Contra Raymundum Corregerii *al* *man* in *mg*, unde *seq* *lin* verticalis signans totam *pag*
 600-601 ipsa deponente et patre suo et aliis *add int lin* 602 errorem *seq* fuerunt *canc*
 616 eciam *corr* cciam 618 plures *int lin* *corr* omnes 619 tradidit *seq* sibi 620 loco
add int lin 630 Berengarium *seq* p *canc* 634-635 precedenti die *add int lin* 636 vel
corr vii 646 reputaverunt *ms* reputavernt 655 Contra Na Sibília Barrada in *mg* al *man*
 656 familiaris *seq* dicto *canc* 657 nec pro certo *add int lin* 658 eam *add int lin* 669
 quam *seq* non *canc* 676 soror *ms* sor 388 statum *add* eius *canc* 690 servat *corr* ser-
 vet 691 Item *praeit* signum *nov lin* 698 scilicet *praeit* sign *nov lin* 699 Item *praeit* sign
nov lin 700 Item *praeit* sign *nov lin* 707 Item *praeit* sign *nov lin* 708 adherent *ms* adhe-
 rint 709 Item *praeit* sign *nov lin* 710 renovari *ms* reuonari *canc* 711 Item *praeit* sign
nov lin 715 Omnia *praeit* sign *nov lin* 716 Abiuro *praeit* sign *nov lin* 723 Item *praeit*
sign nov lin 729 Item *praeit* sign *nov lin* | promitto *ms* promito *seq* obedire et parere
 mandatis ecclesie *canc* 731 Item *praeit* sign *nov lin* 734 requisita *corr* requisitus 739
 dicti *corr* dictis

437 ,dictis': Aquest mot demostra que la present declaració no es troba en el lloc que inicialment li corresponia, perquè cap de les tres declaracions anteriors no fou feta davant bisbe i inquisidor, ans només davant l'inquisidor (líns. 4, 166, 244, 294 i 380); per tant, abans de la declaració de Na Geraldona Fuster del 28 de desembre del 1345, entre el 16 i el 28 de desembre havien declarat o s'havien pres resolucions entorn els ,peixos grossos', com la del 16 de desembre sobre els béns de Guilhem Escriba, incautats a la inquisició.

,episcopo et inquisitore': És la primera vegada que en les declaracions salvades apareix en el tribunal d'inquisició el bisbe de Barcelona, el qual, però no és anomenat, perquè segurament ja havia estat present en declaracions anteriors perdudes; és de doldre que no se'ns hagi conservat l'acta de la sessió, en la qual comparegué per primera vegada fra Bernat Oliver, però tot fa suposar que fou la del dia abans, 27 de desembre (si fou dia judicialment hàbil, essent festa d'un apòstol); ateses les dades que el procés ens ha conservat sembla que el bisbe assistí a sessions intencionadament escollides: fou present tant el 28 de desembre com l'endemà a les declaracions de les germanes Fuster i en canvi el mateix dia 29 ja no assistí a les de Francesca de Puigalt i de Maria Just; es presentà altre cop el dia 7 de gener de 1346 (1345) a les d'Eliscèn Vallès, Bonanata Torra i de la germana Bernada, qui sap si amb l'expectativa de treure'n informacions espectaculars. Però si la hipòtesi relativa a aquestes tres beguines només es basa en suposicions, sembla més sòlida la relativa a les germanes Fuster, en relació a les quals crec que la presència del bisbe en llurs declaracions respon a un interès indissimulable a conèixer directament les interioritats de la família Fuster i, sobretot, la personalitat del pare, Bernat Fuster; m'ho fa dir el detall de la presència ja citada de fra Bernat Oliver, el 29 de desembre de 1345, en la declaració de Guillemona Fuster i la seva absència de les altres dues, fetes el mateix dia. Fou també present, el 12 de gener del 1346 (1345) a les sessions d'abjuració i absolució de les dones encausades, car era necessària, per dret, la presència de bisbe i d'inquisidor a l'hora de dictar sentència (Constitució *Multorum quaerela* del Concili de Viena 1311-1312, recollida entre les *Clementinae*, lib. V, tit. III, cap I, 1: FRIEDBERG, II, 1181). Sobre el pas de Bernat Oliver per la Seu de Barcelona, cf. en primer lloc *Nomina et acta episcoporum Barcinonensium, binis libris comprehensa, atque ad historiae et chronologiae rationem revocata, auctore Matthaeo AYMERICH*, Barcelona, Joan Nadal 1760, 373-374; després, Sebastià PUIG I PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense* (Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes, sèrie I, volum I), Barcelona 1929, 251-254. Una informació més general sobre la seva persona i obra es troba en Francisco CANTERA BURGOS, *El tratado "Contra cecitatem iudaeorum" de Bernardo Oliver*. Edición crítica y bio-bibliografía, Madrid-Barcelona 1965, en particular el capítol segon, on hom disposa de l'estudi fins ara més complet sobre les obres atribuïdes al nostre bisbe; recordem el seu *Exercitatori de la pensa a Déu*. Text i anotació per Pere BOHIGAS (Els nostres clàssics 22-23), Barcelona 1929, 288 pp. El text llatí original de l'obra fou publicat a base de la còpia d'El Escorial, b.III.3, ff. 1-28, per Benigno FERNÁNDEZ, *Excitatorium mentis in Deum*, Madrid 1911. XXXII i 232 pp.; hi ha traducció castellana medieval, publicada pel mateix autor, *Esperimento de la voluntad en Dios*, dins «La Ciudad de Dios», 69-72 (1906-1907). L'inquisidor, no cal dir-ho, és el que ja coneixem d'I, 4.

437-439 ,soror Geraldona Fustera': a diferència de la seva germana Guillemoneta (cf. VI, 751-752), Geraldona consta sempre ,soror'; havia, doncs, professat com a

terciària, extrem que consta tant en el procés com en el document del 25 d'agost de 1346, recollit en el capítol següent; tot fa suposar que era la més gran dels fills de frare Bernat Fuster romasos a Vilafranca, encara que fra Bernat Fuster, framenor, germà d'ella, podia haver estat l'hereu i el més gran. El seu nom fa pensar si no hauria estat un dels seus padrins (recordem que en aquell moment era costum al bisbat de Barcelona que tant els padrins com les padrines fossin dos, Cf. PERARNAU, *El procés*, nota 46), el també beguï de Vilafranca i, sembla, secretari d'Arnau de Vilanova, frare Gerald o Guerau Pere, sobre el qual vegeu PERARNAU, *L'"Alia..."*, en particular 88-89, nota 3, de la mateixa manera que el nom de la seva germana ens recorda que frare Guillem Martí, ministre dels terciaris de Barcelona (*ibid.*, 91-92, nota 1), era persona de confiança a casa dels Fuster (cf. més avall, línies 525, 539, 546, 595- 596, 630-631). La fesomia espiritual de Na Geraldona resulta ben dibuixada en les seves dues declaracions i sobretot en la segona, com la d'una fadrina remarcablement instruída (cf. línies 561-564), molt més coneixedora de les posicions mantingudes pel seu pare que no pas la seva germana i tan decidida a favor de les posicions de resistència ,espiritual', que no sols en coneixia la literatura clandestina, ans n'era anella transmissora. La seva primera declaració sembla tan presidida per la voluntat de despistar el tribunal, com la segona per la de dir-ho tot. Segurament és aquest el detall més difícil d'explicar en la seva actuació i el més discutible de la seva figura: la facilitat amb què, després d'haver ,resistit' en la declaració inicial, revelà en la següent tot allò que sabia, ni que fos incriminant el seu propi pare.

439 ,Thome de Bonuila': Vegeu III, 381-382.

,Petri Andree': Apareix per primera vegada un membre no dominic del tribunal, però religiós: no és estrany que fos un augustinia, car el bisbe fra Bernat Oliver també n'era. A partir d'aquest moment formarà part del tribunal inquisitorial en totes les declaracions i actuacions que se'ns han conservat. El seu nom no m'és conegut per cap altra font.

447-448 ,fratrem Guillelmum Scribe': aquest personatge, fins ara, només ens és conegut per les declaracions femenines d'aquest procés. Tant els homes, les declaracions dels quals se'ns han conservat, com els autors actuals (POU I MARTÍ, MANSELLI) el desconeixen. Això no obstant, les dades d'aquest procés ens obliguen a reconèixer que era un personatge important en el beguinisme occitanocatalà i que, durant els anys que visqué a Vilafranca, fou el mentor de la facció ,espiritual' d'aquell grup de terciaris franciscans. La seva existència és confirmada pel document del 17 de desembre de 1345, el qual, dissortadament, no diu la raó per la qual el bisbe de Barcelona i l'inquisidor cobraren una certa quantitat, que Bernat de Corbins, de Vilafranca, havia rebut del nostre personatge; si fos en concepte de confiscació de béns, podríem deduir que era clergue, car altrament haurien anat a l'erari reial; però és possible que fossin en concepte de despeses del procés. El document esmentat ens permet d'afirmar que el nom de Guilhem Escriba ja resultava implicat en el procés inquisitorial abans del 17 de desembre (només el dia abans havia feta la seva segona declaració frare Ramon Cuch, sense que parlés de l'esmentat Escriba); per això sembla plausible la hipòtesi que el tribunal tenia notícia de les seves existència i vinculacions amb els Fuster per la declaració de frare Francesc Joan.

448 ,.VII. vel .VIII. anni': Hauria arribat, doncs, a Vilafranca l'any 1337 o el 1338, acompanyat de la seva germana Jacmeta. La grafia constant del nom de la germana, tant en el procés (VII, 903 i 979) com en el document del 17 de desembre de 1345 i d'altres elements de judici (cf. VIII, 1115-1119), condueixen a pensar que

procedia dels encontorns de Narbona. Frare Guilhem visqué a Vilafranca fins a la mort, sembla el 1342, fora d'alguna eixida, com és l'anada a Girona i a Castelló d'Empúries poc abans de morir (cf. VII, 890-892).

449-452 ,fuit moratus... quinque annos': Si visqué quatre o cinc anys en la casa que li llogà frare Bernat Fuster, em sembla que se'n pot deduir que hi visqué durant tot el temps de la seva estada a Vilafranca i que, per tant, el sintagma ,aliquo tempore - un quant temps' no s'ha d'entendre en el sentit d'una part del que Guilhem Escriba passà a Vilafranca, sinó en relació als records de Na Geraldona: en el conjunt del temps, al qual s'estenen els records de la testimoni, els anys que visqué Guillem Escriba en una casa llogada per Bernat Fuster és només una part, cinc anys. La paraula ,hospicium', equivalent contemporani a ,hostal' en tota l'àrea d'Occitània i de Catalunya, fa pensar en una casa completa, dins la qual hi podia haver diverses unitats, normalment entorn un pati o bé hort, tal com es pot deduir de la frase següent, treta d'un contracte de lloguer contemporani de Vilafranca del Penedès: «...quoddam hospicium, exceptis duabus domibus ipsius hospicii...» (Vilafranca del Penedès, Museu del Vi. *Protocol. Mateu Moratones 1344*, 24 setembre. En el contracte acabat d'esmentar, el lloguer d'un ,hospicium' a Vilafranca per un any costava seixanta-cinc sous; precisaré que l',hospicium' d'aquest contracte documentat havia de servir d'escola de gramàtica, i és normal que el preu fos més alt. Això no obstant, la distinció entre ,domus' i ,hospicium' sembla fluctuant, tal com demostren les frases que segueixen en la declaració.

452-454 ,Infra... morabatur': Les anades i vingudes entre les dues cases semblen fer suposar que no eren ni massa allunyades ni massa acostades (Guilhem Escriba només anava ,algunes vegades' a can Fuster, sense que consti cap retorn de visita per part de frare Bernat); sabem que aquest tenia drets senyorials sobre unes cases del Carrer de Sant Julià, veí, com ja sabem, de les Cases dels Beguins; la notícia és treta d'un inventari fet a requesta de Maria, vídua de Bernat Pertxes, sobre els béns propietat de la seva filla Geraldona, menor d'edat, de la qual l'esmentada Maria era tudriu: «Item, quasdam domos cum pertinenciis suis in vicho vocato ,de sent Julià' et tenentur per fratrem Bernardum Fusterii sub censu duorum solidorum cum dimidio, et affrontant cum domibus Petri Milà» (MV, Arxiu Comunitat, *Registre de la cort del batlle Ferrer Oller 1325*, f.32r, anotació corresponent al dimarts, 26 de febrer de 1325 (1324). Però, si la situació jurídica d'aquelles cases no havia canviat, frare Bernat Fuster no les podia llogar, perquè havien estat per ell establertes en emfiteusi. Per això no puc dir que aquella fos la casa llogada a Guilhem Escriba.

458 ,libros': Vegeu més avall el text de les líns. 615-620 i VIII, 1122-1129. ,Libros' deu voler dir que no sempre llegia el mateix, car en tenia diversos i podia escollir. Aquell conjunt de llibres, que anaren de Vilafranca del Penedès a Girona i allí caigueren en mans de l'inquisidor, no sabem d'on venien i l'únic punt de referència conegut per mi en aquest moment és l'altre conjunt tret de Narbona i Besers per Pèire Trencavell i defensat per ell de les mans dels inquisidors jugant al gat i la rata d'una banda a l'altra del Rose entorn d'Avinyó i no puc deixar de preguntar-me (sense tenir cap resposta) si no eren els mateixos que després intentaríen de salvar-se a Vilafranca del Penedès. Què eren aquell conjunt de llibres: només un grapat de llibres heterogeni o era quelcom més, un conjunt d'obres de fra Pèire Joan que calia salvar a qualsevol cost perquè representaven la raó d'ésser del franciscanisme resistent en tant que definit per aquell teòleg? És una pregunta, de moment, sense resposta. Sobre els ,altres llibres' que podien més fàcilment trobar-se en les mans d'un ,espiritual', vegeu

PERARNAU, *L'Alia...*, 16, i recordem les dades d'I, 139-142, amb les respectives notes.

459-460 ,sorore Maria': S'ha d'identificar amb Maria Just, a la qual pertany la declaració VIII, 1197-1230.

460 ,aliis': Ni en aquesta declaració ni en la de l'endemà no serà més explícita pel que fa als noms de les persones aplegades a casa d'En Guilhem Escriba, a diferència de les aplegades a casa seva, sobre les quals hom pot veure les líns. 461-465 i 592-597. Pel que fa als assistents a les sessions de Guilhem Escriba, tampoc no són més explícites ni Francesca de Puigalt (VII, líns. 970-975) ni Maria Just (VIII, 1107-1111).

464 ,Berengarii Bacella et Guillemonete': Vegeu més avall, líns. 595-597, la llista no gaire més extensa dels assistents en la segona declaració.

471-472 ,in proprio nec in comuni': Vegeu III, 388-389, i nota.

476 ,sanctus homo': Vegeu el resum relatiu a la fama de santedat de fra Pèire Joan, en MANSELLI, *Spirituali*, 35-39. La fama de santedat es traduí en dues manifestacions de tipus públic: la celebració litúrgicopopular entorn el seu sepulcre a Framenors de Narbona en l'aniversari del seu traspàs (14 de març) i l'àpat successiu amb molts convidats. En aquesta mateixa declaració trobarem testimoni dels dos extrems. Fixem-nos també en el detall que l'interès dels inquisidors en l'avaluació de la santedat de fra Pèire Joan per part dels beguins de Vilafranca només té sentit informatiu, car no es tradueix ni en l'al·lusió més mínima a aquest punt en les fórmules, en les quals el tribunal resumeix els càrrecs contra els encausats, que ja coneixem per la segona part de la declaració de frare Ramon Cuch (III, 385-399) i tornarem a trobar en l'abjuració conservada després de les declaracions de les quatre primeres dones, p. e., V, líns. 698-714. En canvi, fou un dels quatre punts d'acusació la fama de santedat dels ,espirituals' i beguins morts de resultes d'una condemnaçió inquisitorial, tal com hom pot veure al final dels dos llocs acabats d'esmentar.

482 ,fiebat festum magnum': Cal donar tota la força al pretèrit, perquè en realitat ja no es celebrava, des que l'any 1318: la Comunitat dels framenors ,ortodoxos' en destruï el sepulcre i féu desaparèixer les restes mortals de fra Pèire Joan; la decisió destructora fou segurament presa davant la magnitud del culte i veneració, que el poble manifestava envers les despulles d'aquella figura, dels quals trobem noves dades en aquesta mateixa declaració. L'havien fomentada els ,espirituals' franciscans, aprofitant la circumstància que, a fi de posar pau entre les dues configuracions de l'orde franciscà, Climent V féu atorgar als ,espirituals' els convents de Narbona, de Carcassona i de Besers (cf. MANSELLI, *Spirituali*, 110). La primera referència directa a aquella festa sembla ésser la de fra Angelo Clarenò a set franciscans amics seus del centre d'Itàlia, datada el 3 d'abril de 1313 i publicada per Franz EHRLE, *Die Briefsammlung des fr. Angelus de Clarino*, dins «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», I (1885), 543-544, d'on la recollí CIRO DA PESARO, *Il Clarenò (studio polemico)*, Macerata 1921, 392-393; la notícia que el cos de Fr. Pèire Joan fou tret del seu sepulcre de Narbona i amagat en lloc desconegut fins a l'any 1318, és de Bernat GUIU, *Practica inquisitionis*, 287; recordem també que, en començar el pontificat de Joan XXII, la Comunitat foragità els ,espirituals' dels tres convents esmentats. Aquesta precisió cronològica és d'interès per a la nostra narració, pel fet que tant Guilhem Escriba com Bernat Fuster semblen haver estat testimonis oculars del culte atribuït a fra Pèire Joan en el seu sepulcre de Narbona, i això ajuda a precisar l'edat i la cronologia dels dos personatges.

488-490 Vegeu més avall, V, líns. 610-614.

494 ,minister': La Regla del Terç Orde, aprovada per Nicolau IV en la butlla *Supra montem*, prohibia que aquest càrrec fos vitalici: «Nullus minister instituat ad vitam», *Bullarum, Diplomatum et Privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis editio* cura et studio Aloysii TOMASETTI, IV, Torí 1859, 94. Tenint en compte aquesta indicació legal, sembla que el ,cum' inicial de la frase s'ha d'entendre i traduir per ,quan', no pas per ,com que'. Tinc la impressió que en començar aquest procés, Bernat Fuster segurament vivia encara (cf. III, lin. 316), però ja no era ell el ministre dels terciaris, ans frare Domènec Torrasa, que ocupa el lloc immediatament després de Bernat Fuster en III, 316-317; més encara, és Torrasa qui pren la iniciativa de denunciar frare Francesc Joan (II, 208-209). Recordem que Bernat Fuster havia fet testament el 6 de juny de 1345, cosa que sembla indicar un estat de salut preocupant, potser més per vellesa que per malaltia. I m'atreveixo a afirmar que tot fa la impressió que frare Bernat Fuster ja era mort quan la seva filla Geraldona féu aquesta declaració; els pertèrits perfectes ,...scivit...', repetits en les línies 533, 554, 642, i l'expressió ,in vita sua' (lín. 557-558) semblen indicar-ho. D'altra banda, les declaracions de les dones afirmen la presència o la visita de Guilhem Escriba a casa de frare Bernat Fuster, però mai que aquest darrer anés a casa d'aquell, cosa que obliga a preguntar-se si Bernat Fuster ja no es movia de casa durant el temps que Guilhem Escriba s'estigué a Vilafranca; sabem només que, durant algun espai de temps d'aquells anys fou ministre, tal com declararà Francesca de Puigalt (VII, líns. 990- 994).

496-497 Vegeu més avall, líns. 626-633.

496-499 ,bis... Maiori': Aquests dos viatges a Sant Pere de Montmajor s'han de col·locar, respectivament, abans i després del 1318; el primer sembla que coincidí amb els anys esplendorosos del culte a fra Pèire Joan en el seu sepulcre de Narbona, tal com demostra la narració dels detalls d'aquesta mateixa declaració (líns. 498-507), per tant entre els anys 1312-1318 (potser 1312-1316); col·locaria la segona visita en temps posterior a l'abril de 1327, data en la qual el seu fill homònim, el framenor fr. Bernat Fuster, arribà a Marsella i fou acompanyat pres a Avinyó, sotsmès a procés inquisitorial incoat dos anys abans a Mallorca; he estudiat la cronologia d'aquell procés en el meu *Una altra carta de Guiu Terrena sobre el procés inquisitorial contra el franciscà fra Bernat Fuster*, dins «Estudios Franciscanos», LXXXII (1981), 383-392. Montmajor pertanyia al bisbat d'Arles de Provença.

500-501 ,post primam vicem vel post secundam': les dades que hem recordat en les notes anteriors semblen conduir a la conclusió que fou després del primer viatge.

502 ,huic deponenti': Per tant, la testimoni ja era, almenys, adolescent entre l'any 1312 i el 1318 (o 1316).

510-512 ,dixit... Iohannis': Vegeu, en canvi, la correcció feta en la segona declaració, la de l'endemà, V, líns. 626-633.

513-517 Vegeu nota a III, líns. 400-403.

520 ,.XX. anni': Era, per tant, entorn del any 1325. Havia estat sotmès a procés inquisitorial el maig del 1322 i, abjurades les anteriors creences errònies, n'havia eixit condemnat al Mur de Carcassona; MANSELLI, *Spirituali*, 203-205, ha analitzat amb un cert detall el resum de la seva confessió fet per l'inquisidor Bernat Guiu. Remarquem que les notícies vilafranquines que l'afecten no esmenten ni el procés ni la possible fuga del Mur. Cal suposar que en seria alliberat al cap de poc més d'un any, cosa que devia ésser normal, tal com hom pot veure, p. e., en DUVERNOY, *Le Registre*, I, 157, nota 9, i 221, nota 4, on dos condemnats al Mur (el primer amb la precisió de ,presó

perpètua'), de fet hi són del 8 de març de 1321 al 4 de juliol de 1322; en d'altres casos, l'estada podia ésser més llarga, p. e., del 8 de març del 1321 al 17 de gener de 1328, *ibid.*, I, 253, nota 35.

523 ,ad domum fratris Bernardi Fusterii': Fins ara no sé en quin indret de Vilafranca, era situada aquesta casa i m'he de limitar a donar dues referències, directa una, indirecta l'altra: la primera ens diu només que era prop d'allò que ara en diríem la bàscula pública i aleshores se'n deia el ,Pondus regale - el Pes del Rei'; el text diu així: «...inter que bona et iura (d'Alexandre Nicolau) esse dicuntur Pensum regale dicte ville et hospicium, in quo regitur et in quo dicitur Petrum Terracie habitare, terminatum dictum hospicium cum hospicio quod fuit (*add int lin*: Guillelmi Milani, quondam, et) hospicio, quod fuit Berengarii Bauleni et hospicio fratris Bernardi Fusterii, de tercio ordine beati Francisci...», ADB, NC, 10, f. 65, de 29 de gener de 1342 (1341); la indicació indirecta es troba en aquesta mateixa declaració, lín. 537: ,hora bene tarda et de nocte', fr. Pèire Fort feia el camí que separava la casa de Bernat Fuster de la dels beguins; sembla que aquesta indicació ens permet d'hipotitzar i àdhuc d'aventurar que la casa de Bernat Fuster, com la dels beguins (cf. nota a I, 47-48), era fora o extramurs de Vilafranca, altrament hauria estat impossible de fer aquest desplaçament de nit sense ésser descobert, per la senzilla raó que normalment els portals devien ésser tancats o només oberts pel guarda. A base d'aquestes dues indicacions, crec que és possible de formular una hipòtesi: la casa de Bernat Fuster, amb un grup d'altres, es trobava fora de la muralla de Vilafranca, molt prop del portal per on entrava a la vila l'antic camí reial de Barcelona: sembla ésser l'indret on té més sentit el Pes del Rei, potser prop de l'actual confluència dels carrers de la Parellada, Santa Clara i Carretera de Barcelona. [El darrer document notarial del capítol següent afirma que féu testament el 8 de juny de 1345; i en cap dels casos, en què el seu nom surt en les declaracions no li és afegit el fatídic ,quondam'; hauria mort, doncs, després dels Reis del 1346 (1345)]; sobre el terciari Bernat Fuster, vegeu la nota a la línia 497.

525 ,frater Guillelmus Martini': Vegeu sobre aquest personatge les dades que en vaig poder aplegar en *L'Alia...*, 91; puc afegir que el 1332 (1331), ja havia estat substituït en el càrrec de ministre dels terciaris de Barcelona per frare Pere Llancer, personatge fins ara desconegut; la dada es troba a l'ACB, *Notaris. Bernat Vilarrúbia. Testaments. 1300-1339*, f. 45r, del 18 de febrer de 1332 (1331); la dada de la lín. 595-596 ens certifica que encara era viu durant el temps d'estada de Guilhem Escriba a Vilafranca (1337-1342); pel que fa al nostre procés, no sols consta per la declaració de la Geraldona que ja era difunt, ans encara que, a diferència d'allò que s'esdevingué amb Guilhem Escriba, també mort, la inquisició no sentí cap atractiu envers la seva persona. Remarquem les dades sobre la seva presència a Vilafranca, tant en l'àpat del 14 de març (líns. 629-631), com entre les persones de confiança de Guilhem Escriba (lín. 595-596).

528 ,volebant eum capere': Aquesta dada obliga a plantejar-se, almenys, una pregunta: Què havia passat que hom el volgués agafar o que almenys ell s'ho temés? D'una banda, no sembla que s'hagués d'escapar (cf. lín. 520, nota), però de l'altra devia córrer en algun ambient beguí la versió que el convertia en l'Elias o l'Enoc del pròxim canvi d'època en la història salvífica de la humanitat (lín. 553-555). Vegeu la correcció en les líns. 634-642.

537 ,Hora bene tarda et de nocte': Vegeu nota a la lín. 523.

539 ,domum comunem': Vegeu nota a I, 47.

539-540 'fratrum de penitencia': Aquesta és una de les denominacions oficials del terciaris: vegeu PERARNAU, *L'"Alia..."*, 126-127, i *Dos tratados*, 10-11.

541-543 El sentit de la pregunta és el de cercar elements de judici que permetessin d'incriminar Bernat Fuster pare com a 'fautor hereticorum'; l'acusació de 'receptator' sembla ésser segura després de totes les informacions sobre les visites a casa seva per part de Guilhem Escriba i sobre l'estada de Pèire Fort.

544 'qui erant tunc temporis in predicta domo': També aquesta pregunta sembla tenir un objectiu molt precís: conèixer possibles encobridors, a fi d'aclarir si també tenien d'altres responsabilitats

548-549 La notícia del segon empresonament de Pèire Fort a Avinyó, la de la seva supervivència fins aleshores, com, així mateix, el detall de també ésser viu i empresonat a Avinyó Pèire Trencavell (cf. líns. 622-623), eren desconegudes fins ara, àdhuc de l'especialista en els beguinatges provençals, Raoul Manselli, tal com hom pot veure en el seu *Spirituali*, on les notícies sobre aquests personatges s'estronequen entorn el 1325.

555-556 'Elias vel Enoch': Sobre la tendència general dels grups 'espirituals' a veure les coses i les persones, revestides de categories teològiques, i en concret escatològiques, vegeu PERARNAU, *L'"Alia..."*, 20-21. Per a Joaquim de Fiore, el 'nou' profeta Elias, tot i arrelar en ple Vell Testament, iniciaria l'eclosió cap a una nova edat del món; més en general, era la personificació dels 'viri spirituales'; per això, tot i referir-se a un altre context, és aplicable al nostre cas la formulació de Marjorie REEVES: «...to elevate a human being into the eschatological position of the... Elijah in this second coming, implied the initiation of a new 'status' of history», *The Influence*, 180. Però l'explicació que engloba els dos noms esmentats la trobo en la pseudoarnaldiana *Expositio super Apocalipsi*, potser d'Hug de Nevers (de Sant Victor de Marsella): llur funció era la d'encetar el tercer esdeveniment principal del sisè temps de l'Església amb llur predicació pública, blanc de la fúria destructora de l'Anticrist (ed. de Joaquim CARRERAS ARTAU, etc., Barcelona 1971, p. 135, líns. 132-141), el qual els matarà corporalment (p. 172, líns. 102-105), però la força de llur doctrina, sumada a la de llurs imitadors (p. 258, lín. 183) serà tan gran que, mort l'Anticrist, «consummabitur laus devotione perfecta, tam propter efficacissimam praedicationem Elie et Enoch, quam propter claritatem resurrectionis eorum» (p. 116, líns. 221-226). Em penso que la pregunta de l'inquisidor anava a descobrir si en els cercles beguins de Vilafranca del Penedès hom havia 'teologitzat' les persones de Pèire Fort i de Pèire Trencavell. La frase final del paràgraf sembla demostrar-ho.

559-561 'quandam... Iohannis': A fi d'entendre el sentit de la pregunta i àdhuc la mena de literatura, de la qual es tracta, cal distingir entre obres anònimes i fulls voladors. La situació general de malfiança envers els 'espirituals' provocà la dissimulació d'autors i d'obres sota forma d'anonimat, àdhuc en els casos en què autor i títol eren coneguts, com és el d'Arnau de Vilanova (cf. PERARNAU, *Troballa*, 489-490); recordem els de poc posteriors tractats d'alquímia aixoplugats sota els noms de d'Arnau o de Ramon Llull. Més encara, causà l'aparició de literatura anònima de tota mena, de la qual, entre nosaltres segurament l'exemple més frapant és el conjunt d'obres anònimes del primitiu grup lul·lista valencià (1317-1338). Però, tant en un cas com en l'altre, es tractava d'obres destinades a la publicació i a expandir-se pels camins normals. En canvi, la literatura, a la qual es refereix la pregunta, era la clandestina en el més ple sentit de la paraula; tota la seva raó d'ésser responia a una situació, que feia impossible publicar-la: un canvi en el marc persecutori, una normalitza-

ció en les condicions de vida inutilitzava aquella literatura, fins al punt que la seva possible publicitat hauria obeït a objectius diversos dels que li eren propis i la feren néixer. En aquest moment m'és possible d'assenyalar un parell de mostres d'aquest gènere literari, ultra el *Martirologi beguï*, que ja coneixem (vegeu nota a I, 55): la *Confessio aliquorum pauperum tempore pape Iohannis*, salvada dins el *Processus factus tempore Innocentii pape VI*, i un escrit sense títol, que comença *Prima est sequi studium sancte orationis*, conté nou indicacions per al capteniment en els temps difícils i es podria intitular *Regulae novem pro tempore persecutionis*. En canvi, no veig que sigui pròpiament literatura clandestina el *Transitus sancti Patris* (cf. Bernat GUIU, *Practica*, 287), perquè és un text compost durant els anys 1312-1318 («... cuius sacratissimum corpus in Fratrum Minorum Narbone ecclesia in medio chori venerabiliter ,requiescit'») i estava destinat a ésser llegit públicament, qui sap si àdhuc com a lectura del segon nocturn de Matines; és innegable, certament, que, com tantes d'altres peces sorgides de manera normal, després es convertís en clandestina.

563-564 ,sciat melius legere': la manca de precisió no permet de solucionar el dubte de si aquest ,saber més de llegir' només es refereix a la llengua ,romanç' com en deien aleshores, o també a la llatina. Remarquem, només, dos extrems: primer, que havent ofert aquell text clandestí a frare Francesc Joan, ella ja el posseïa durant aquell mateix any 1345 (cf. II, 175-176); segon: que, com en d'altres ocasions, els inquisidors ja estaven assabentats del fet per la declaració del beguï que havia vingut d'Avinyó (cf. III, 300-302).

566-569 No tenim cap dada que ens permeti d'afirmar que entre els beguïns de Vilafranca hi hagués hagut tractes en aquest sentit; sabem per la nota de les líns. 559-561 que existia literatura clandestina relativa a aquella situació i també ens consta que en algun altre cas hi hagué una recerca col·lectiva de respostes a possibles interrogatoris inquisitorials: Amada (Manselli llegeix ,Amata', *Spirituali*, 347 de l'índex, i ,Amada' a 180, nota 3), de Llimós confessà que «in quadam congregacione fuit cum multis aliis Begguinabus et duobus Begguinis, ubi fuerunt informate qualiter responderent, si contingeret eas interrogari», París, BN, *Collection Doat*, XXVIII, f.238r, text datat el primer de març de 1326; cal tenir present que és un resum (,extractio') per al consell inquisitorial i que, per tant, les declaracions podien haver estat anteriors (en el cas de Bernat Maurí, MANSELLI, *Spirituali*, 326-345), passà un any (19 maig 1326-12 maig 1327) des del primer interrogatori fins al moment en què hom lliurà còpia de les diverses declaracions de l'interessat al dominicà Joan des Prat, inquisidor del regne de França resident a Carcassona).

570-577 ,frater Bernardus Fusterii, frater minor': Només aquest procés i un document vilafranquí del 1325 saben que els dos Bernat Fuster són pare i fill; acabo d'aplegar tant la documentació ja coneguda com la nova sobre el procés inquisitorial contra el framenor vilafranquí Bernat Fuster en *Una altra carta de Guiu Terrena sobre el procés inquisitorial contra el franciscà fra Bernat Fuster*, dins «Estudios Franciscanos», LXXXII (1981), 383-392.

571 ,Franciscus Fusterii, secularis': Sembla ésser el fill petit del beguï fra Bernat Fuster; es casà (vegeu el document del 25 d'agost de 1346) i sembla que tingué fills, car en la inacabable llista dels ,scolares' tonsurats a Sant Francesc de Vilafranca el 14 de gener del 1342 (1341), figuren Francesc i Ramon Fuster, fills de Francesc Fuster (ADB, *Visit.*, 6, f.52v); tot i no ésser beguï, en un punt almenys sembla que es mantingué fidel als ideals de la família i és en la preocupació envers els pobres, car en diversos documents vilafranquins compareix (en companyia d'un altre cognom vila-

franquí lligat al grup dels beguins, el de Bernat Pelegrines, germà de la beguina Maria, no representada en el procés, però sí en altra documentació), com a acaptador i administrador del bací dels pobres vergonyants de la vila, p. e., en al manual notarial de Berenguer Mata (MV, *Protocol. Berenguer Mata 1351*, anotació del 27 de setembre). Hi ha algun altre Francesc Fuster en la documentació barcelonina contemporània, p. e., un beneficiat del Pi a Barcelona, ordenat de diaca el 20 de març de 1344 (1343), ADB, *Ordinat*, 2, f. 136r, però no sembla que es puguin confondre.

575 ,non erat in partibus istis': Realment, si Pèire Fort aparegué per Vilafranca del Penedès l'any 1325 (cf. lín. 520-523), en aquella data el framenor Bernat Fuster era a Mallorca, sotsmès a procés inquisitorial; he exposat amb més detenció la cronologia d'aquell procés en l'article esmentat en la nota a les lín. 570-577.

582-584 En aquesta sessió del 29 de desembre de 1345 el tribunal fou solemne com mai; el bisbe i l'inquisidor ja els hem trobat en la sessió anterior, també el dominicà Tomàs de Bonvilà, ja conegut d'abans (III, lín. 382). Ara, però, compareixen cinc personatges nous (el tribunal, doncs, fou compost de vuit membres), un franciscà i quatre clergues del bisbat de Barcelona. Fra Arnau de Castlarí surt alguna vegada en la documentació barcelonina de l'època; les ocasions en què he trobat el seu nom, fora d'aquesta, són marmessories: el 13 de febrer de 1332 (1331) rebia 30 sous del testament de Francesca, muller de Guillem Llull (ACB, *Protocol. Bernat Vilarrúbia. Testaments 1300-1339*, f. 111v); uns quants anys més tard el trobarem formant part de la marmessoria de Bernat de Montcada, amb data del 17 d'abril de 1343 (ADB, NC 11, ff. 82v-83r) i altre cop el 25 de setembre de 1344, *ibid.*, NC 12, f. 161r. Els quatre diocesans devien ésser reconeguts per llur perícia en qüestions jurídiques, car també foren consultats per l'inquisidor precedent, fra Bernat de Puigcercós, abans de donar sentència en el procés contra els jueus Janto Almuli, la seva muller Jamila, i Jucef de Quatorze, el 8 o el 9 d'agost de 1342, PERARNAU, *Procés*, «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 333, nota 45, i pp. 343-346; l'única diferència és que en aquell ,consilium' foren també presents Pere Plana, aleshores oficial del bisbe de Barcelona, i Guerau Celorri, canonge de la Seu de Barcelona.

588 ,Guillelmus Scribe': Vegeu nota a lín. 447-448.

589 ,Bernardi Fusterii': vegeu les notes a les línies 494 i 523.

591-592 Vegeu les notes a I, 93-95, i a III, 388-389; cal remarcar la pràctica identitat verbal entre aquesta confessió de la Guillemona i la formulació de la primera de les quatre proposicions que, al cap de pocs dies, trobarem tant en l'abjuració proposada a les dones, com en la darrera sessió amb frare Ramon Cuch. Equivalia a acusar d'heretge a frare Guillem Escriba.

592-594 ,consenciebat... deponens': En la dialèctica del procés inquisitorial, aquesta declaració justificava que l'inquisidor apliqués a frare Bernat Fuster i a la seva filla gran les penes previstes per als ,credentes'.

594-598 ,Et quando... errore': Aquesta declaració, si no es demostrava falsa, permetia als inquisidors de condemnar com a ,credentes haereticorum' tots els esmenats. Sobre Berenguer Bacella, vegeu II, en particular nota a la lín. 116; sobre Guillem Martí, vegeu nota a la línia 525 d'aquesta mateixa declaració; sobre Guillemona Fuster, vegeu nota a les línies 437-439 de la declaració present i tota la que ve; sobre Ramon Corretger, vegeu nota a I, 35, i sobretot a la línia 1231.

601-603 Aquesta declaració, amb les seves dues meitats, es reflecteix en la quarta de les proposicions elaborades pel tribunal com a resultat de tota la seva investigació (vegeu III, 400-403 i nota); la tornarem a trobar en l'abjuració (vegeu més avall, lín.

711-714); una declaració semblant es troba tant en boca de Guillemona Fuster (VI, líns. 762-764) com en la de Francesca de Puigalt (VII, líns. 1059- 1062). Però la segona part, relativa als qui els feren cremar, no es troba, d'entre les declaracions esmentades, en la de Guillemona Fuster; hi ha, però, una diferència considerable entre la declaració de la Geraldona («...male fecerant et erraverant...») i la formulació dels inquisidors («...sunt heretici et membra et officiales Antichristi»), diferència que sembla portar a la conclusió que hi hagué alguna altra font a l'hora de formular les acusacions concretes contra els beguins de Vilafranca del Penedès; hom pensa espontàniament en frare Francesc Joan, sense, però, descartar d'altres fonts possibles. Sobre la frase final de la formulació dels inquisidors, tan maximalista, diré que no es troba ni en la *Practica Inquisitionis* de Bernat Guiu (p. 271), ni en la *Confessio aliquorum pauperum tempore pape Iohannis* (vegeu més amunt, nota a les líns. 559-561); amb poques variants, totes dues fonts coincideixen en la sentència «qui eos condempnaverunt, dum in condempnatione pertinaciter stant, esse hereticos» (*Confessio*); vegeu una fórmula semblant en boca de Guilhem Domènec, en MANSELLI, *Spirituali*, 323, líns 29-31.

604-607 Remarquem, en relació a la frase final de la formulació dels inquisidors, que la testimoni no pot donar per cert ni que fos defensada per Guilhem Escriba, ni creguda pels seus oients; els inquisidors, en canvi, donen per segurs tots dos extrems.

610-611 'Maria et Francisca': Són, respectivament, Maria Just(a), testimoni de la declaració VIII, i Francesca de Puigalt, protagonista de la VII.

613 'festum': Vegeu nota a la lín. 482.

617-618 'Guillelmus Petri de Gerunda': Estic segur que aquest personatge no s'ha d'identificar amb l'homònim, també del bisbat de Girona, sobre el qual he trobat la nota següent a l'ADB, NC 8, f. 119v, data del 19 d'abril de 1339: «...cum Guillelmus Petri (*add* clericus tonsuratus), de Castilione Impuriarum, teneretur captus sub compedibus in episcopali palacio Barchinone, eo quia est inculpatus de quibusdam vulneribus illatis in persona Francisci Cultellarii, de Villa Francha, nobilis vir dominus Rogerius Bernardi de Paylars, vicarius generalis dicti domini Episcopi, certificatus prius quod dictus vulneratus erat desuspicatus et quod non timebat mortem ratione dictorum vulnerum, concessit dictum Guillelmum Petri tradere manuleute sub isto pacto, quod dictus Guillelmus non exeat nec exire audeat civitatem Barchinone suis pedibus vel alienis. Et manulevaverunt eum Jacobus Sabateri et Simon de Castro Arnaldi, cives Barchinone, et uterque eorum in solidum pro toto...: Testes, nobilis fr. Raimundus de Impuriis et fr. Simon de Castro Arnaldi, de ordine Hospitalis». De més a més, sembla que les dades objectives, si són segures, no permeten la identificació del nostre personatge amb l'homònim, que també apareix en l'ADB, NC 10, f. 16v, el 18 de setembre de 1341: «Clamosa et frequens ad nos perduxit insinuacio quod Guillelmus de Petra, clericus tonsuratus de Barchinona, multa gravia et enormia comisit crimina et excessus; nosque de eis omnimodam veritatem inquiri velimus...», diu el bisbe Ferrer d'Abella al seu oficial Pere Plana, en encarregar-li la investigació sobre les acusacions. No semblen ésser el mateix personatge, perquè no és fàcil que un clergue del bisbat de Girona, amb el precedent de l'estada 'captus et compeditus' en la presó episcopal de Barcelona el 1339, un any i mig després ja fos clergue de Barcelona; d'altra banda, el testimoniatge tant de Geraldona Fuster com el de Maria Just(a) (VIII, líns. 1122-1126) el fan de Girona el 1342, data de la mort de Guilhem Escriba (vegeu nota a la lín. 447), més encara, Maria Just(a) precisa, 'clericus de Gerunda' (líns. 1125-1126). El noble Roger Bernat de Pallars era vicari general però només 'in temporalibus' del seu parent, Ferrer d'Abella, bisbe de Barcelona:

nomenament, 26 de gener 1339, a ADB, NC 8, f. 92r. La vinculació entre Guilhem Escriba i el dit Guillemus Petri gironí dona una dimensió nova a la presència del primer a Castelló d'Empúries, tal com certifica Francesca de Puigalt en la declaració seva, lín. 920-924. Sobre aquests contactes em permeto de remetre al meu *Noves dades sobre beguins de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXV-I (1979-1980 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 241-243.

618 ,plures libros': vegeu VIII, lín. 1123-1125.

623-624 ,fratrem Petrum Fortis et fratrem Petrum Tranquivilli': Sobre Pèire Fort vegeu nota a les lín. 520. Sobre Pere Trencavell (cognom que en les transcripcions de la *Collection Doat* és escrit Trencavelli) hi ha una gran quantitat de notícies en MANSELLI, *Spirituali*, el qual, però, perd la pista tant d'aquest important personatge com de la seva filla l'any 1327, en passar de les mans de l'inquisidor de Provença, Miquel Monjo, a les de l'inquisidor del reialme de França amb seu a Carcassona, Jean Du Prat, p. 255: «Dopo questa notizia nulla più sappiamo di loro»; la grafia del cognom esmentat en llatí es troba *ibid.*, 334, lín. 8, 13-14, 19 i 23. La notícia, doncs, de la nostra font és una novetat absoluta. En acabar l'any 1345 seguia a la presó papal d'Avinyó, cal suposar la pròpia del palau papal, inaugurada el 1328 d'acord amb les dades de K. H. SCHÄFER, *Die Ausgaben der apostolischen Kammer unter Johann XXII. Nebst den Jahresbilanzen von 1316-1375* (Vatikanische Quellen zur Geschichte der Päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316-1378, II), Paderborn 1911, 511 (només del 16 de setembre 1328 ençà l'escarceller Arnau Barte és qualificat de «custodem carceris hospicii papalis Avenionen.»; abans era de l'«hospicii episcopalis», tot i que els presos fossin del papa).

625 ,boni homines'; Vegeu nota a I, 20 i 80.

627 ,festum': Vegeu nota a lín. 482.

630-631 ,Berengarium Bacella': Vegeu nota a II, 166.

,Guillelmum Scribe': Vegeu la nota a les lín. de V, 447-448.

,Guillelmum Martini': Vegeu nota a lín. 525.

,Raymundum Correger': Vegeu nota a I, 37.

632 ,sanctum hominem': Vegeu nota a lín. 475.

635-636 ,quando venit ad domum patris sui': Vegeu lín. 520-528, amb les notes corresponents.

638 ,illius fratris': És frare Guillem Martí, antic ministre dels beguins de Barcelona, cf. lín. 650; vegeu sobre aquest personatge la nota a la línia 525.

646 ,bonum hominem': Vegeu nota a I, 20 i 80.

650 ,Guillelmus Martini': Vegeu nota a lín 525 i 630-631.

655 ,Na Sibília Barrada, monialis de Joncheriis': Aquesta dada sembla important no sols per allò que diu, ans sobretot per allò que no diu. La seva part negativa és aquesta: per allò que en sap Geraldona Fuster, les vinculacions de frare Guilhem Escriba amb Barcelona, no afectaven els terciaris o beguins que seguia havent-hi a la ciutat; això mateix es pot dir d'una altra manera: Sempre atenen a les notícies donades per la testimoni, Guilhem Escriba no hauria trobat en el beguinatge barceloní el grup d'oients que trobà a Vilafranca i que coneixem per la declaració que ens ocupa, lín. 462-465 i 592-597. En canvi, Geraldona Fuster coneixia una vinculació a través de la monja esmentada del Monestir de Jonqueres; en el moment d'escriure aquesta nota no tinc cap altra notícia sobre Na Sibília Barrada; conec una llista de les monges de Jonqueres, on el seu nom no consta; és a l'ADB, *Visit.*, 3, f. 100r-v; tampoc no figura en la llista que dona Josep BAUCELS I REIG, *Els monestirs del bisbat de Barcelona*

durant el pontificat de Ponç de Gualba, dins «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català. Sant Joan de les Abadesses 1970» (Scriptorium Populeti, 7) I, Poblet 1972, 133. Cal remarcar que aquesta declaració relativa a la monja de Jonqueres cridà l'atenció d'un dels jutges, tal com ja hem indicat en l'aparat crític: 'Contra Na Sibília Barrada'. No puc dir si aquesta nota marginal tingué o no conseqüències ni si provocà alguna investigació a càrrec de la denunciada.

663 'Episcopo et inquisitore': Vegeu nota a la lín. 437, pel que fa al bisbe; pel que fa a l'inquisidor, vegeu nota a I, 4.

664 'Petro Benedicti': A diferència de la sessió del 29 de desembre 1345, en la qual la germana Geraldona Fuster declarà tot allò que sabia, i en la qual ja he remarcat que el tribunal fou més important i nombrós que normalment (vegeu líns. 580-585 i nota a les lín. 582-584), en aquesta del 12 de gener de 1346 (1345), el tribunal es tornà a reduir: hi mancà representant de l'orde de sant Francesc (en la sessió reportada en les línies anteriors, per vegada única havia estat present fra Arnau de Castlarí); no hi hagué cap dels quatre prohoms de l'església de Barcelona que formaren part del tribunal en aquella ocasió (Bernat Llull, Francesc des Puig, Bernat Rovira i Guillem Pere Pallarès); àdhuc el representant dominic és nou; només ens és conegut l'augustinia Pere Andreu, membre del tribunal en la sessió del 28 de desembre (vegeu les línies 438-440 d'aquesta mateixa declaració amb la nota a la línia 439).

665 'Guillelmo de Bonuila': Compareix ara per primera vegada, però el tornarem a trobar com a membre del tribunal que aquell mateix dia rebé dues altres abjuracions, la de Guillemona Fuster (VI, lín. 797-800) i la de Francesca de Puigalt (VII, 1012-1015); en canvi, fou absent de la darrera abjuració, la de Maria Just(a), i absolgué la germana Eliscèn Valles (X, 1250) i la germana Bernada (XI, 1268-1269). Cal suposar que era germà del també dominic Tomàs de Bonuila (vegeu nota a III, 381-382).

{VI}

Ff. 23^r-25^v

DEPOSICIO GUILLEMONE FUSTERA

Die iouis, .iiii^o. kalendas ianuarii anno predicto, coram dictis 750
dominis Episcopo et inquisitore, comparuit in iudicio Guillemona
Fustera, presentibus venerabilibus viris dominis Bernardo Lulli,
decretorum doctore, archidiacono de Mari, Francisco de Podio, decre-
torum doctore, Bernardo Rouira et Guillelmo Petri Pallaresii, cano- 755
nicis Barchinone, et fratre Thoma de Bonuilà, de ordine Predicato-
rum, et me, notario predicto: que iurauit ad sancta .iiii^{or}. Dei ewan-
gelia corporaliter a se tacta, tam de se quam de aliis dicere veritatem.

Que interrogata dixit quod aliquando fuit in domo fratris Guil-
lelmi Scribe et audiebat eum legentem in libris fratris Petri Iohannis,
qui inter alia comendabat multum paupertatem in generali, sed non 760
recolit, vt dixit, quod audiuerit dici aliquid in speciali de paupertate
Christi et apostolorum. Dixit eciam quod audiuit eum comendantem
illos, qui fuerant combusti propter paupertatem Christi, Narbone et
in quibusdam aliis locis, dicens quod erant boni et sancti homines.

Dixit eciam quod in domo fratris Bernardi Fusterii, patris huius 765
deponentis, semel in anno, vna die de qua non recolit, sed bene reco-
lit quod erat in .xl^a., fiebat festum de fratre Petro Iohannis, in quo festo
pater suus inuitabat multas personas, inter quas erant frater Guillel-
mus Scribe, frater Berengarius Bacella, Raymundus Corregerii et frater 770
Guillelmus Martini, et ibi, ante prandium et post prandium,
legebantur diuerse [f. 23v] scripture per fratrem Guillelmum Scribe,
predictis fratribus supranominatis presentibus et audientibus, vbi
eciam simul cum predictis erant presentes et audientes hec deponens
et soror Geraldona, germana sua, et soror Maria Iusta, et ibi comen- 775
dabatur multum frater Petrus Iohannis, et ad laudem eius legebatur
de *Vita* eius et morte et quod faciebat miracula et ad sepulcrum eius
aportabantur multe ymagines cere in testimonium miraculorum suo-
rum. Et omnia hec credebant hec deponens et, iudicio suo, vt poterat
perpendere per verba et alia signa, ita credebat pater huius depo- 780
nentis et omnes alii fratres superius nominati. Dixit eciam hec depo-
nens quod ipsa et soror sua Geraldona et vna ancilla greca, que mor-
tua, captiua patris earum, parabant cibum in dicto conuiuio festi pre-
dicti fratris Petri Iohannis.

Dixit eciam interrogata quod ipsa vidit in domo patris sui pre- 785
dicti quendam hominem, qui vocabatur frater Petrus Fortis, qui ste-
tit multis diebus in domo patris sui, de die absconsus in quadam
domo propter timorem, vbi pater suus predictus prouidebat sibi ali-
quando de cibo. Et qualibet nocte, hora tarda, ibat ad iacendum ad

790 domum comunem beguinorum et mane ante diem redibat ad domum patris huius deponentis, vbi stabat occultus per totam diem.

Interrogata de quo [f. 24r] timebat et quare stabat ita absconsus per totam diem, dixit se nescire, quia nec interrogauit de causa nec fuit sibi dicta.

De aliis multis interrogata singillatim, dixit se nescire.

* * *

795 Die iouis, que fuit pridie idus ianuarii anno predicto, coram dictis dominis Episcopo et inquisitore, comparuit in iudicio predicta Guillemona Fustera, presentibus venerabilibus Petro Benedicti, officiali Barchinone, licenciato in *Decretis*, Guillelmo de Bonuilà, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et
800 me notario supradicto.

Et fuit interrogata sub virtute iam prestiti iuramenti, si scit vel recordata est aliqua alia tam de se quam de aliis, quam deposuerit, et dixit quod non.

805 Post hec uero, dicta Guillemona, constituta ut premitur in iudicio coram dominis episcopo et inquisitore predictis, presentibus religiosis supradictis et me, notario predicto, sacrosanctis ewangelis positis coram ipsa et manu sua tactis, flexis genibus abiurauit, ut sequitur:

810 «Ego Guillemona Fustera, de tercia regula, habitatrix Ville franche Penitensis, in iudicio constituta coram vobis, reuerendo domino fratre Bernardo, diuina prouidencia Barchinone episcopo, et venerabili Guillelmo Costa, de ordine Predicatorum, inquisitore heretice prauitatis in regnis et terris illustrissimi domini regis Aragonum, sacrosanctis Dei ewangelis coram me [f. 24v] positis et meis manibus tactis, abiuro penitus et renego omnem heresim extollentem se
815 aduersus fidem catholicam domini nostri Ihesu Christi et sancte Romane Ecclesie; et specialiter et expresse abiuro omnes oppiniones erroneas, tam scismaticas quam hereticas, extollentes se aduersus sanctam Romanam Ecclesiam et apostolicam sedem et primatum
820 eius, aut contra potestatem domini Pape, vicarii domini nostri Ihesu Christi, aut contra statum seu potestatem prelatorum et clauas Ecclesie sancte, necnon contra sanam doctrinam Scripture Sacre, quam Romana Ecclesia seruatur et docet.

825 «Item, corde credo et ore confiteor unam esse sanctam Ecclesiam catholicam, cui in presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}, extra cuius Ecclesie fidem et obedienciam non est salus. Item, reuoco et abiuro omnia illa, in quibus aliquis error aut

falsa opinio, aut doctrina erronea esse dinoscitur aut deprehenditur quoquo modo. Et specialiter et expresse reuoco et abiuro id quod dixeram me credere et tenere et eciam alia, de quibus sum habita suspecta, scilicet, quod Christus et apostoli nichil habuerunt in proprio nec in communi; item, quod Decretalis facta in contrarium erat falsa et iniqua, quia condempnauit vitam Christi et apostolorum. Item, quod dominus papa Iohannes papa .XXII^{us}. faciendo illam decretalem de proprio et comuni errauerat et fuerat factus hereticus et perdiderat potestatem papalem, et cardinales dicte decretali consencientes fuerunt et sunt heretici et perdiderunt potestatem eligendi papam, quare ex tunc Ecclesia Romana vaccauit et vaccat et est sine capite. Item, quod prelati Ecclesie predicte decretali consencientes et non contradicentes sunt heretici, et omnes alii qui predicte decretali adherent. Et quod nullus potest saluari qui credit contenta in decretali predicta. Item, quod Ecclesia Romana est illa Babilonia, magna meretrix, que debet destrui et renouari per beguinos, qui predictos errores credunt et tenent. Item, quod beguini et alii, qui propter predictos errores sunt combusti, sunt [f. 25r] salvi et martires; et quod illi prelati et inquisitores, qui eos persequuntur et tradiderunt eos curie seculari, sunt heretici et ministri et officiales Antichristi.

«Omnia predicta, et singula in speciali, tanquam falsa et heretica, et omnem aliam heresim abiuro et detestor et renego; et confiteor me tenere et credere modo et deinceps totum oppositum predictorum errorum et omnium aliorum. Et in hiis et in omnibus aliis conformo me sancte Romane Ecclesie, cui de presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}. Abiuro eciam omnem fauorem seu fautoriam, et receptacionem, defensionem et participacionem ipsorum, sub pena que de iure debetur relapsis in heresim in iudicio abiuratum. Item, iuro atque promito me pro posse meo persequi et detegere, seu reuelare et facere capi et reddi inquisitoribus heretice prauitatis, hereticos cuiuscumque secte dampnate, et specialiter secte predicte, credentes et fautores et receptatores ac defensores eorum, et illos eciam quos scirem uel crederem pro facto heresis fugitiuos et quemlibet predictorum et eciam nuncios eorum quandocumque uel ubicumque scirem esse predictos uel aliquem predictorum. Item, iuro et promito me tenere et seruare ac defendere fidem catholicam, quam Romana Ecclesia predicat et obseruat. Item, iuro et promito obedire et parere mandatis Ecclesie et inquisitorum, et venire ad diem et ad dies coram ipsis vel eorum locatenentibus quandocumque et quocienscunque fuero requisita ab eis, per nuncium uel per literam uel alias, et nunquam fugere nec me contumaciter et scienter absentare. Et suscipere et pro posse meo complere penam seu penitenciam quam mihi duxerint iniungenda. Et ad hec obligo me et omnia bona mea ubique sint, habita et habenda.»

Qua abiuracione facta, dicti dominus Episcopus et inquisitor
 875 licenciauuerunt predictam Guillemonam Fustera, quod possit redire et
 redeat [f. 25v] ad Villam francham. Et impensa prius per ipsos domi-
 nos Episcopum et inquisitorem absolucione dicte Guillemona Fuste-
 880 ra a sentenciis et vinculis excomuniois, quibus erat ligata a canoni-
 bus propter illa, que confessa fuerat in iudicio coram ipsis, mandaue-
 runt et iniunxerunt sibi quod non exeat suis pedibus uel alienis
 Villam francham seu terminos eius, donec per ipsos dominos Episco-
 pum et inquisitorem, imposita sibi fuerit pena seu penitencia, quam
 sibi duxerint iniungendam seu eciam imponendam.

---

750 die *praeit eadem canc* 762-763 *in mg al man* Contra Guillelmum Scribe 763
 Christi *seq* qui dice *canc* 765 fratris *seq f canc* 771 scripture *seq* inter quas *canc* 778
 deponens *seq* et pater *canc* 782 cibum *seq d canc* 787 domo *seq* et pater *canc* 790
 patris *add int lin* 795 predicta *seq* soror *canc* 800 supradicto *seq C canc* 804 dicta
seq soror canc | Guillelmona *corr* Geraldona 809 Ego *seq soror canc* 816 aduersus
ad- int lin 823 *servat corr* servet 824 Item *praeit signum nov lin* 831 scilicet *praeit*
signum nov lin 833 Item *praeit signum nov lin* 839 Item *praeit signum nov lin* 842 Item
praeit signum nov lin 844 Item *praeit signum nov lin* 848 Omnia *praeit signum nov lin* 853
 Abiuro *praeit signum nov lin* 856 Item *praeit signum nov lin* 862 Item *praeit signum nov*
lin 864 Item *praeit signum nov lin*

---

751 ,episcopo et inquisitore': Vegeu nota a V, lín. 437-439.

751-752 ,Guillemona Fustera': era filla de frare Bernat Fuster, tal com ella mateixa repetirà diverses vegades en el curs de la seva declaració; era, doncs, germana de Geraldona Fuster; he fet alguna comparació entre les dues germanes en la nota a V, líns. 437-439; Guillemona (a la qual hom alguna vegada aplica el diminutiu de segon grau, Guillemoneta, V, 464), no havia professat fins aleshores en el terç orde i per això el seu nom compareix en aquest procés amb la qualificació de ,soror' ratllada, tal com demostra l'aparat crític a aquestes línies. Si per les qualitats humanes la seva personalitat sembla més apagada que la de la seva germana, la seva fesomia espiritual és la d'una fadrina que, tot i no formar part oficialment del grup beguí, en comparteix les tesis, ni que només fos perquè eren les del seu ambient familiar i tota la declaració actual n'és prova. D'altra banda, la seva germana Geraldona ja havia declarat que també la Guillemoneta, com els altres assistents a les seves explicacions, es creia els ,errors' que els exposava frare Guilhem Escriba (V, lín. 594-598).

752-756 La composició del tribunal el fa pràcticament idèntic al que ja hem trobat en V, líns. 580-585, del mateix dia; per això remeto a la nota sobre aquelles línies. Hi ha, però, alguna variant, com és ara l'absència del framenor Arnau de Castlarí del tribunal que escoltaria la declaració de la Guillemoneta, absència que hom no sap si fou real o atribuïble a alguna badada del copista, car sembla que la darrera declaració de la Geraldona Fuster i la primera de la Guillemoneta foren fetes en la mateixa sessió del tribunal. Una altra variant, aquesta només verbal, afecta Bernat Llull, el qual

ací consta ,decretorum doctor': sabem que havia estudiat a Bolonya, dada que hom pot trobar en el meu *L'Ordinatio Studii Barchinone et rectoris eiusdem* del bisbe Ponç de Gualba, dins «Revista Catalana de Teologia», II (1977), 19, nota 98.

758-759 ,fratris Guillelmi Scribe': Vegeu nota a V, lín. 447- 448.

760-762 Sembla remarcable la poca precisió en aquest record dels ensenyaments de Guilhem Escriba; potser l'explicació rau en el fet que, essent molt jove i no essent (encara) terciària, aquesta qüestió no suscitava l'interès personal de la deposant; hom pot comparar aquest record amb el de la seva germana en V, líns. 588-590.

764 ,...boni et sancti homines': Una cosa semblant s'esdevé amb la declaració relativa a les víctimes de la Inquisició per temes de pobresa, sobre les quals només recorda la qualificació d',homes bons i sants'; el judici, en canvi, que en recorda la Geraldona fa referència a l'acte de llur execució: «... qui fuerunt combusti propter predictum errorem sunt salvi et fuerunt martires Ihesu Christi» (V, líns. 600-602). També manca qualsevol judici sobre llurs jutges.

765 ,in domo fratris Bernardi Fusterii': La nota a les línies 449-452 conté la frase d'un contracte notarial de lloguer del 24 de setembre del 1344, que, filant prim, distingeix entre l',hospicium' (un conjunt) i la ,domus' (una part); les fadrines Fuster no parlaven a tall de notari i empraven indistintament els dos mots amb el mateix significat; o potser més ben formulat, deien en català ,casa' o ,hostal', i l'escrivà del tribunal, no havent-hi repercussions contractuals, traduïa a la seva manera. Cal tenir-ho en compte a l'hora d'avaluar les diferències entre les dites dues expressions, ,domus' i ,hospicium' en parlar de Guilhem Escriba (V, lín. 450), el qual vivia en el seu ,hospicium', llogat a frare Bernat Fuster; pel que fa, en canvi, al sentit de ,domus' en el nostre context, vegeu nota a les línies 786-788 d'aquesta declaració. Sobre la ubicació de la casa de Bernat Fuster, vegeu nota a V, lín. 523. Les dades sobre la festa a honor de fra Pèire Joan celebrada a can Bernat Fuster ens permeten de treure alguna altra conclusió. Si hom les compara amb les descripcions de la mateixa festa a casa de Guilhem Escriba, s'adonà que aquestes darreres insistien en un detall: «illa die vacabant ab omni opere servili» (V, lín. 614), extrem repetit per Francesca de Puigalt (VII, lín. 980) i per Maria Just(a) (VIII, líns. 1116-1117), que, en canvi, no figura en aquelles. Crec que el fet té una explicació coherent: l'abstenció de treball servil era un detall significatiu en el cas de la festa a casa de Guilhem Escriba i no en la de Bernat Fuster, perquè aquella es celebrava en dia feiner, més ben dit, el mateix dia 14 de març, i aquesta el diumenge sobre; la primera es limitava a les persones que conviuen amb ell (V, líns. 613-615), la de can Fuster, en canvi, era més pública (sense que m'atreveixi a dir que hi assistien tots els beguins de Vilafranca). Una altra deducció: si Guilhem Escriba hagués estat clergue, el fet de no treballar les persones de casa seva hauria estat més dissimulat. Una cosa, però, em sembla indiscutible: almenys durant els anys d'estada de Guilhem Escriba a Vilafranca del Penedès, hom celebrà en aquesta població no menys de dues festes anyals a honor de fra Pèire Joan; sobre el significat de la celebració esmentada, vegeu les notes a V, líns. 476 i 482.

768 ,moltes persones': La germana Geraldona coincideix en la quantificació dels assistents. ,multos fratres': Vegeu lín. 629: igual com en els altres casos, Guillemo-neta és menys precisa: ,persones', en comptes de ,germans/fratres' o ,beguins'.

768-770 Els quatre noms coincideixen amb els esmentats per Geraldona Fuster (V, líns. 629-631); és divers, en canvi, l'ordre de col·locació: qui sap si la diferència en la col·locació correspon a la diferència jeràrquica, vistes les persones des de dins la comunitat beguina (Geraldona) o des de fora (Guillemo-neta).

770-771 La frase conté dos detalls que només es troben en aquesta declaració: les lectures es feien tant abans com havent dinat; el lector era Guilhem Escriba, també a casa de Bernat Fuster; un detall, aquest, almenys d'una funció reconeguda al beguï occità, d'acord amb la seva superioritat cultural damunt els beguins de Vilafranca, si ja no comportava algun altre reconeixement de superioritat. Amb tota seguretat podem endevinar que un dels escrits que hom llegia en aquella ocasió era el *Transitus sancti Patris* i algun dels llibres de fra Pèire Joan en llengua vernacle (cf. nota a I, lín. 14, i lín. 274).

775-778 El record de Guillemona Fuster sobre les lectures d'aquella celebració sembla encaixar amb l'esmentat *Transitus sancti Patris*, tot seguit completat amb la narració dels fets meravellosos, que s'estaven produint o s'havien produït entorn el seu sepulcre, és a dir, dels 'miracles', com en qualsevol altre santuari important; però hom es pot preguntar si aquesta *Legenda* no tingué una redacció, diguem-ne definitiva, després de la destrucció del sepulcre l'any 1318 (cf. nota a V, lín. 483).

778-780 Fa la impressió que aquesta precisió respon a una pregunta del tribunal; era la base per a la qualificació com a 'credens'; això no obstant, tal com ja hem dit (cf. nota a V, 475), els jutges no feren cap acusació relativa al culte a fra Pèire Joan; era aigua passada feia molt de temps.

781 'una ancilla greca': També aquesta és una notícia ben significativa, que només es troba ací: ara en diríem un signe extern de riquesa, car, suposant que els Fuster només tinguessin una esclava grega per raons estrictament de treball, només famílies considerablement benestants es podien permetre un esclau o esclava. Tan remarcable com el record de l'esclava grega, ja difunta, és la manca de referència a la mare, més frapant si hom recorda que una vegada acompanyà el marit en peregrinació a Sant Pèire de Montmajor (i al sepulcre de fra Pèire Joan, cal suposar, encara que davant el tribunal hom s'ho calli); vegeu nota a V, 497-500. Pel que fa als preus d'esclaus en un ambient similar contemporani, vegeu Eufemià FORT I COGUL, *La vida en una vila del Camp de Tarragona en el segle XIV* (Episodis de la Història, 61), Barcelona, 1964, 42; la vila és la Selva del Camp.

785 'Petrus Fortis': Vegeu les notícies que en dóna Geraldona Fuster en la seva declaració (V, líns. 520-528, 573-575, 634-652) i les notes a les línies 520 i 523.

786-788 'in quadam domo': aquesta frase ens proporciona un detall sobre l' 'hospicium' de frare Bernat Fuster: no era un edifici únic, ans un casal amb cos principal, la 'domus' pròpiament dita de l'amo i de la seva família, i d'altres edificis secundaris, disposats entorn d'una àrea, possiblement rectangular, destinada a pati o qui sap si a hort o a era. Pèire Fort s'hauria allotjat durant el dia no en l'edifici principal, ans en algun dels secundaris, cobert o pallissa. Vegeu la nota a la lín. 765.

795-800 Sobre aquesta sessió del tribunal, 12 gener 1346 (1345), vegeu nota a V, 664 i 665.

{VII}

Ff. 27^r-31^r

DEPOSICIO SORORIS FRANCISCE DE PUYALT

Die iouis, que fuit .iiii^o. kalendas ianuarii anno predicto, coram dicto domino inquisitore, comparuit in iudicio soror Francisca de Puyalt, de tertia regula, presentibus fratre Thoma de Bonuillà, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et me, notario supradicto. Et iuravit ad sancta .iiii^{or}. Dei ewangelia corporaliter a se tacta, dicere ueritatem tam de se quam de aliis. 885

Que interrogata per iuramentum respondit quod est oriunda de Rossilione, de castro vocato Argilers, et bene sunt .iii. anni elapsi, de consilio fratris Guillelmi Scribe, quondam, venit apud Villam francham, ubi ex tunc fuit morata continue vsque modo. 890

Interrogata qua de causa dictus frater Guillelmus Scribe consuluit sibi ut veniret apud Villam francham, respondit quod dictus frater Guillelmus causam sibi non expressit quare fecit eam venire ad dictum locum, sed soror Maria Iusta, de dicta regula, dixit huic deponenti, quod causa propter quam dictus frater Guillelmus fecit eam venire ad dictum locum fuit ut mendicaret panem per Villam et viueret cum dicto fratre Guillelmo et cum quadam sorore sua, que tunc erat in Villa francha, eam associando. 895 900

Dixit etiam interrogata quod quando fuit in Villa francha stetit et fuit morata quasi per medium annum simul in eadem domo cum dicto fratre Guillelmo et cum sorore sua, vocata Jacmeta; sed post medium annum vel quasi, non potens sustinere duritiam predicti fratris Guillelmi et sororis sue, «qui li eren massa soberchs», et quia erubescerat mendicare, recessit ab eis et iuit ad domum Ferrarii de Casa martines, dicte ville, vbi fuit [f. 27v] quasi per annum. Et postea stetit cum sorore Vilara, quasi per medium annum, parum plus vel minus. Modo autem moratur cum sorore Maria in eadem villa. 905

Interrogata quando et quare incepit habere familiarem seu notum dictum fratrem Guillelmum Scribe, dixit quod cum hec deponens moraretur in villa de Vallibus, in Campo Terrachone, cum quodam germano suo, vocato fratre Iohanne de Puyalt, dictus germanus suus dicebat huic deponenti multa bona de dicto fratre Guillelmo et de aliis beguinis de Villa francha. Processu autem temporis, predictus frater Iohannes de Puyalt recessit de dicto loco de Vallibus cum hac deponente, cum intencione et proposito simul eundi Romam; et cum fuissent in Castilione Impuriarum, hec deponens fuit ita fessa et lassa, quod non potuit ire, propter quod remansit in Castilione, et frater suus predictus inde recedens fecit viam suam uersus Romam. Et cum aliquo tempore hec deponens stetisset in Castilione, quia ibi non 910 915 920

habebat noticiam aliquorum, «se anyoràs», frater Guillelmus Scribe
 predictus, non uocatus per hanc deponentem, vt dixit, sed per se ve-
 nit apud Castilionem et consuluit huic deponenti quod veniret apud
 925 Villam francham, sicut et fecit.

Interrogata quare germanus suus predictus recessit de partibus
 istis et iuit Romam, respondit quod audiuit dici a dicto germano suo
 quod ideo recedebat de terra ista et ibat ad partes illas, quia habebat
 magnam deuocionem ad beatum Franciscum et ad indulgencias que
 930 sunt Rome.

Dixit etiam interrogata quod postquam germa-[f. 28r]-nus suus
 predictus recessit de partibus istis, scripsit sibi «dues ho .III. vega-
 des».

Interrogata, antequam predictus germanus suus recederet de par-
 935 tibus istis uerbo, et postea per litteras sibi missas scripto, informauit
 hanc deponentem de paupertate Christi et apostolorum? Respondit
 quod antequam dictus germanus suus recederet de partibus istis,
 verbo informauit hanc deponentem pluries quod Christus et apostoli
 nichil habuerant in proprio nec in comuni, et ita dicit se hec depo-
 940 nens credidisse vsque modo; sed modo, audito per dictum inquisito-
 rem quod hoc credere est hereticum, dixit quod ipsa non credit nec
 credet de cetero, nec credidisset, si sciuisset quod fuisset hereticum.

Dixit eciam interrogata quod a predicto germano suo nunquam
 audiuit dici quod contra predictum errorem, de quo hanc deponen-
 945 tem informauerat, papa Iohannes nec alius fecisset aliquam decreta-
 lem in contrarium, nec per consequens quod dictus dominus papa
 fuisset hereticus, nec aliquos alios errores, de quibus alii beguini sunt
 inculpati, qui fuerunt sibi singillatim expressati.

Dixit eciam quod in litteris, quas frater suus sibi misit postquam
 950 fuit in partibus illis, nulla mencio fit de aliquo predictorum, sed
 solum scribebat sibi «que s'esforsà-s bé, e que auia gran consolació
 com ella era a» Villa francha, de quibus litteris dixit se habere adhuc
 duas uel tres, quas habet in Villa francha, in domo vbi moratur.

Qui statim dictus inquisitor precepit, sub virtute prestiti iura-
 955 menti, quod predictas litteras sibi daret uel faceret sibi dari quam
 cicius posset. Que respondit quod faciet [f. 28v] libenter.

Dixit eciam interrogata quod ipsa misit dicto germano suo duas
 litteras, de quibus vnam scripsit sibi Raymundus Punyera et aliam
 frater Periconus, in quibus significabat sibi quod erat sana et erat in
 960 Villa francha et quod libenter iret ad eum.

Dixit eciam interrogata quod postquam fuit in Villa francha
 audiuit pluries dici et affirmari a fratre Guillelmo Scribe quod Chris-
 tus et apostoli fuerunt ita pauperes quod nichil habuerunt in proprio
 nec in comuni.

965 Interrogata de aliis erroribus omnibus et singulis in speciali, qui

ex isto errore dependent, si audiuit uel sciuit quod dictus frater Guillelmus Scribe dictos errores seu aliquem eorum crederet seu teneret, respondit quod non, hoc excepto quod audiuit eum dicentem et affirmantem quod omnes illi, qui sunt combusti et mortui propter hoc, quia credebant et dicebant quod Christus et apostoli nichil habuerant in proprio nec in comuni, sunt sancti et martires; et ita dixit se credere tunc, sicut sibi dicebatur per dictum fratrem Guillelmum Scribe. Et predicta verba dicebat dictus frater Guillelmus presentibus et audientibus hac deponente et sorore Maria Iusta et germana predicta ipsius fratris Guillelmi Scribe. 970 975

Dixit etiam interrogata quod semel in anno, dictus frater Guillelmus Scribe faciebat festum vna die, non recolit de qua die, de fratre Petro Iohannis in domo sua propria, scientibus et presentibus hac deponente, sorore Maria Iusta et Jacmeta, sorore dicti [f. 29r] fratris Guillelmi. Qui omnes cessabant illa die ab omni opere manuali, in qua die dictus frater Guillelmus legebat *Vitam* dicti fratris Petri Iohannis, presentibus et audientibus supradictis, quibus comendabat multum ipsum fratrem Petrum Iohannis, dicendo eis quod fuit sanctus homo et quod scripture sue erant bone et sancte. 980

Dixit etiam interrogata quod audiuit predictum fratrem Guillelmum pluries dicentem et affirmantem quod frater Petrus Fortis et frater Petrus Tranquiulli, qui erant capti in carcere domini pape, erant boni homines; sed non audiuit hec deponens quod vocaret eos Eliam et Enoch. 985

Interrogata si fuit aliquando in domo fratris Bernardi Fusterii, dixit quod sic, pluries; nam, cum aliquo tempore fuisset minister tercii ordinis, frequenter ibat ad domum suam, ubi dixit quod nunquam audiuit a dicto fratre Bernardo Fusterii nec a filiabus suis aliquem de supradictis erroribus, de quibus singillatim fuit interrogata. Set dixit quod predictus frater Guillelmus Scribe multum comendabat dictum fratrem Bernardum Fusterii. 990 995

Interrogata de quo comendabat eum et quare reputabat eum bonum hominem, respondit quod ex eo quia uiuebat bene et honeste et faciebat sibi multa bona.

Interrogata si comendabat eum ex hoc quod predictus frater Bernardus Fusterii fuisset sibi similis in predictis erroribus uel aliquo ipsorum, dixit se hoc non audiuisset nec sciuisse. 1000

Dixit etiam interrogata quod a nulla alia persona de Villa francha nec alterius loci audiuit aliquid dici de predictis [f. 29v] erroribus, nisi a superius nominatis. 1005

Generaliter interrogata si deposuit odio, amore vel fauore aut ranchoe alicuius, etc., dixit quod non.

Fuit iniunctum sibi ex virtute prestiti iuramenti, ne alicui reuelet

aliquid de hiis, que deposuit superius.

* * *

1010 Die iouis, que fuit pridie idus ianuarii anno predicto, coram dictis dominis Episcopo et inquisitore comparuit in iudicio predicta soror Francisca de Puygalt, presentibus venerabilibus Petro Benedicti, officiali Barchinone, licenciato in *Decretis*, Guillelmo de Bonuilà, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et me, notario supradicto.

Et fuit interrogata sub virtute iam prestiti iuramenti, si scit vel recordata est aliqua alia tam de se quam de aliis, quam deposuerit, et dixit quod non.

1020 Post hec vero, dicta soror Francisca de Puygalt, constituta, vt premititur, in iudicio coram dominis Episcopo et inquisitore predictis, presentibus religiosis supradictis et me, notario predicto, sacrosanctis ewangeliiis positis coram ipsa et manu sua tactis, flexis genibus abiurauit, vt sequitur:

1025 «Ego soror Francisca de Puygalt, de tercia regula, habitatrix Ville franche Penitensis, in iudicio constituta coram vobis, reuerendo domino fratre Bernardo, diuina prouidencia Barchinone episcopo, et venerabili Guillelmo Costa, de [f. 30^r] ordine Predicatorum, inquisitore heretice prauitatis in regnis et terris illustrissimi domini regis Aragonum, sacrosanctis Dei ewangeliiis coram me positis et meis

1030 manibus tactis, abiuro penitus et renego omnem heresim extollentem se aduersus fidem catholicam domini nostri Ihesu Christi et sancte Romane Ecclesie; et specialiter et expresse abiuro omnes oppiniones erroneas, tam scismaticas quam hereticas, extollentes se aduersus sanctam Romanam Ecclesiam et apostolicam sedem et primatum eius, aut contra potestatem domini Pape, vicarii domini nostri Ihesu Christi, aut contra statum seu potestatem prelatorum et claues Ecclesie sancte, necnon contra sanam doctrinam Scripture Sacre, quam Romana Ecclesia seruat et docet.

1040 «Item, corde credo et ore confiteor vnam esse sanctam Ecclesiam catholicam, cui in presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}., extra cuius Ecclesie fidem et obedienciam non est salus. Item, reuoco et abiuro omnia illa, in quibus aliquis error aut falsa oppinio, aut doctrina erronea esse dinoscitur aut deprehenditur quoquo modo. Et specialiter et expresse reuoco et abiuro id quod

1045 dixeram me credere et tenere et eciam alia, de quibus sum habita suspecta, scilicet, quod Christus et apostoli nichil habuerunt in proprio nec in comuni; item, quod Decretalis facta in contrarium erat falsa et iniqua, quia condempnauit vitam Christi et apostolorum; item, quod

dominus papa Iohannes papa .XXII. faciendo illam decretalem de proprio et comuni errauerat et fuerat factus hereticus et perdiderat potestatem papalem, et cardinales dicte decretali consencientes fuerunt et sunt heretici et perdiderunt potestatem eligendi papam, quare ex tunc Ecclesia Romana vaccauit et vaccat et est sine capite. Item, quod prelati Ecclesie predictae decretali consencientes et non contradicentes sunt heretici, et omnes alii qui predictae decretali adherent. Et quod nullus potest saluari qui credit contenta in decretali predicta. Item, quod Ecclesia Romana est illa Babilonia, magna meretrix, que debet destrui et renouari per beguinos, qui predictos errores credunt et tenent. Item, quod beguini et alii, qui propter predictos errores sunt combusti, sunt salui et mar-[f. 30^v]-tires; et quod illi prelati et inquisitores, qui eos persequuntur et tradiderunt eos curie seculari, sunt heretici et ministri et officiales Antichristi.

«Omnia predicta et singula in speciali tanquam falsa et heretica, et omnem aliam heresim abiuro et detestor et renego; et confiteor me tenere et credere modo et deinceps totum oppositum predictorum errorum et omnium aliorum. Et in hiis et in omnibus aliis conformo me sancte Romane Ecclesie, cui de presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}. Abiuro eciam omnem fauorem seu fautoriam, et receptacionem, defensionem et participacionem ipsorum, sub pena que de iure debetur relapsis in heresim in iudicio abiuratum. Item, iuro atque promito me pro posse meo persequi et detegere, seu reuelare et facere capi et reddi inquisitoribus heretice prauitatis, hereticos cuiuscumque secte dampnate, et specialiter secte predictae, credentes et fautores et receptatores ac defensores eorum, et illos eciam quos scirem vel crederem pro facto heresis fugitiuos et quemlibet predictorum et eciam nuncios eorum quandocumque vel ubicumque scirem esse predictos uel aliquem predictorum. Item, iuro et promito me tenere et seruare ac defendere fidem catholicam, quam Romana Ecclesia predicat et obseruat. Item, iuro et promito obedire et parere mandatis Ecclesie et inquisitorum, et venire ad diem et ad dies coram ipsis vel eorum locatenentibus quandocumque et quocienscunque fuero requisita ab eis per nuncium vel per literam vel alias et nunquam fugere nec me contumaciter et scienter absentare. Et suscipere et pro posse meo complere penam seu penitentiam quam michi duxerint iniungenda. Et ad hec obligo me et omnia bona mea vbique sint, habita et habenda.»

Qua abiuratione facta, dicti domini Episcopus et inquisitor licenciauerunt predictam sororem Franciscam de Puygalt, quod possit redire et re-[f. 31r]-deat ad Villam francham. Et impensa prius per ipsos dominos Episcopum et inquisitorem absolucione dicte sorori Francisce a sentenciis et vinculis excomuniois, quibus erat ligata a

- canonibus propter illa, que confessa fuerat in iudicio coram ipsis, mandauerunt et iniunxerunt sibi quod non exeat suis pedibus uel alienis Villam francham seu terminos eius, donec per ipsos dominum
 1095 Episcopum et inquisitorem imposita sibi fuerit pena seu penitencia, quam sibi duxerint iniungendam seu etiam imponendam. [f. 33']

---

893 *in mg al man* Contra Guillelmum Scribe 914 dicebat *corr* dix *canc* 918 Impuriarum *corr* Empuriarum(?) 919 Castilione *seq* et *canc* 923 non *seq* requ *canc* | ut dixit *add int lin* 935 scripto *corr* scriptor(?) 947 errores *seq* vac *unius vocis* 948 sibi *corr* nibi(?) 963 apostoli *seq* nich *canc* | *in mg al man* Contra Guillelmum Scribe 969 propter *seq* quod *canc* | *in mg al man* Contra Guillelmum Scribe 970 et dicebant *add int lin* | *In mg lin* ducitur *ad calcem paginae* 972 sicut *seq* aud *canc* 977 de (qua) *add int lin* 980 opere *seq* temporalis *canc* 995 comendabat *corr* comendaba 1000 si *add int lin* 1002 audivisse *corr* audivisset 1008 ne *corr* nisi 1037 sanam *seq* scripturam *canc* 1038 servat *corr* servet 1046 scilicet *praeit sign nov lin* 1047 Item *praeit sign nov lin* 1048 Item *praeit sign nov lin* 1049 XXII *ms* XXIIus 1053 Item *praeit sign nov lin* 1056 Item *praeit sign nov lin* 1058 errores *seq* tenent et *canc* 1059 Item *praeit sign nov lin* 1063 Omnia *praeit sign nov lin* 1064 Abiuro *praeit sign nov lin* 1071 Item *praeit sign nov lin* 1072 capi *seq* seu *canc* | et *int lin* 1074 (eorum) et *seq* etiam *canc* 1077 Item *praeit sign nov lin* 1082 iniungendam *ms* iniungenda

---

884 ‚inquisitore’: Vegeu nota a I, 4. Cal remarcar que, a diferència del tribunal de la declaració anterior, el d’aquesta no fou presidit pel bisbe de Barcelona, tot i tractar-se d’actuacions del mateix dia. Vegeu també la nota a les líns. 437-439.

884-885 ‚soror Francisca de Puyalt’: La personalitat d’aquesta fadrina rossellonesa ens és confirmada per les declaracions de Geraldona Fuster (V, líns. 610-611), i de Maria Just(a) (VIII, 1105- 1107 i 1120-1121) i pel document del 16 de desembre de 1345 (Cap. II, doc. b/2). Fins al procés inquisitorial, la trajectòria espiritual de la seva vida fou determinada, sembla, per l’adscripció del seu germà al terç orde de Sant Francesc i als seus corrents més radicals. Francesca reconeix que ella el seguia de bona fe en la forma de pensar (líns. 934-948). Cal, però, no oblidar que ella protagonitzà l’única reacció violent documentada entorn d’aquest procés (manlleuta del 16 de desembre de 1345); pel que ja sabem, no ens estranya que la ‚víctima’ d’aquella ‚violència’ fos frare Francesc Joan (vegeu les notes a I, 15-16, i a III, 349-350), el qual, portat pel seu joc gens clar, per defensar-se, comprometé els beguins de Vilafranca del Penedès en general. Després del procés i del document ja esmentat del cap. II, no hi ha notícia de cap mena sobre el capteniment de Francesca de Puigalt. Cal suposar que, d’acord amb la prescripció del tribunal inquisitorial (líns. 1087-1094) tornaria a la Vila; el 4 de març de 1346 (1345) fou alliberada de la manlleuta, gràcies a la qual havia recobrada la llibertat el 16 de desembre de 1345; el document d’aquesta data ens diu que es trobava a la presó, no per sospitosa d’heretgia, sinó per la ‚violència’ feta a frare Francesc Joan.

885 ‚fratre Thoma de Bonuilà’: Vegeu nota a III, lín. 382.

886 ‚fratre Petro Andree’: Vegeu nota a V, lín. 438

890 ‚Argilers’: el nom actual de la població és Argelers (Rosselló);

,bene sunt .III. anni elapsi': per tant, seria el 1342, potser al començament (recordem que, d'acord amb la manera de comptar d'aleshores els anys, cada un d'ells començava amb la primavera, 25 de març). Amb la notícia que des d'aleshores visqué seguit a Vilafranca, podem reconstruir el marc geogràfic, on successivament transcorregué la vida Francesca de Puigalt: Argelers (Rosselló)-Valls (Camp de Tarragona)-Castelló d'Empúries (Empordà)-Barcelona i de nou Vilafranca del Penedès. Em manca qualsevol dada sobre aquesta fadrina per al temps posterior.

891 Sobre Guilhem Escriba, vegeu la nota a V, líns. 446-447.

892-909 Aquest paràgraf, ultra d'altres detalls, ens ofereix la possibilitat de reconstruir la cronologia de l'estada de Francesca de Puigalt a Vilafranca del Penedès. Durant més o menys mig any (1342?) hauria viscut amb els germans Guilhem i Jacmeta Escriba i amb Maria Just(a) en la casa que els primers havien pactat en lloguer amb frare Bernat Fuster (la notícia de la convivència amb Maria Just(a) es pot veure a VIII, 1105-1107); l'any 1343 hauria viscut a casa de Ferrer de Casa martines, segurament fent-hi de minyona; el primer mig any del 1344 hauria conviscut amb una altra beguina, de la qual només sabem el cognom, Vilar(a) (sobre la qual, certament, s'ha de posar la hipòtesi de si és identificable amb la germana Bernada —vegeu la declaració XI—; abonaria la hipòtesi el fet que totes dues es coneguessin des de Valls, però té en contra la declaració explícita de l'esmentada Bernada, en el sentit que de força temps ençà (de quan els germans Puigalt encara vivien a Valls) no hi hauria hagut cap tracte —i el tribunal no objectà res a aquesta afirmació. Des de més o menys la segona meitat del 1344, s'hauria reunit altra vegada amb la germana Maria Just(a). La convivència, primer, l'allunyament, després, i el retrobament final amb Maria Just ens permeten deduir un altre extrem: el fet que, després de la mort de Guilhem Escriba (del qual sabem pel document del 17 de desembre de 1345 que el 24 de setembre de 1342 encara era viu), la seva germana Jacmeta s'hauria absentat de Vilafranca: per això haurien tornat a conviure Maria Just(a) i Francesca de Puigalt.

898 ,ut mendicaret panem per villam': Aquesta petita frase és important, si hom recorda la prohibició als beguins de captar, feta per fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, transcrita en el capítol següent, document f/6, on ultra la prohibició de ,nec publice mendicare audeant', tenim dues precisions d'altíssima valor: la de no ésser-los lícit de pidolar altrament «quam ceteri pauperes, qui in hostiis ecclesie... soliti sunt elemosinas petere»; i la que en cas de pobresa autèntica, que constituís un en particular en ,pobre miserable', l'afectat per aquesta «non aliter in modo nec in verbis audeat mendicare»; la indicació que captaven ,per villam' = ,anant per la vila', vol dir que llur capta no es limitava com la dels altres pobres, estant-se normalment a les portes de les esglésies; i el bisbe, de més a més, parla de ,modus = manera' i ,verba' = ,paraules': hi havia, doncs, una manera beguina específica i una fórmula verbal pronunciada al moment de pidolar, però, dissortadament no coneixem ni el ,modus' ni els ,verba'. De Jaume Just, de l'Hospital dels Beguins de València, ens diu el bisbe d'aquella seu, Jaume d'Aragó, que «gratis pro Deo recolligebat in dicto Hospitali», per tant no a la porta de cap església (cf. ATCA, XXVII (2008), 447, lín. 3 del final de la pàgina). Podem recordar, de més a més, que els estudiants pobres també eren captaires, i, almenys en virtut del costum, aquesta devia ésser una mandicitat legal, tal com recorda d'ell mateix mossèn Pere del *Liber disputationis Petri et Raimundi phantastici*: “Meus pater, inquit, homo pauper fuit et rusticus, ego vero in studiis panem mendicans” (ed. BADIA (Traducció de l'obra llatina de Ramon Llull, 2), Santa Colo-

ma de Queralt, Edendum 2008, 114/11); sembla que la capta dels estudiants anava lligada a la del Salpàs.

903 ,Jacmeta': L'existència d'aquesta germana de Guilhem Escriba i el seu nom són confirmats pel document del 17 de desembre de 1345. Sembla que no era beguina, car enlloc no consta ,soror', ni deixà cap record en les germanes Fuster; això no obstant, tal com s'esdevé en els casos de Guillemoneta Fuster (vegeu la declaració VI), espiritualment participava de les posicions del seu germà: ho sabem pel que fa a la tesi de la pobresa de Jesús i dels apòstols (líns. 971-973); també sabem que feia festa el 14 de març a honor de fra Pèire Joan (líns. 976-984). Tal com diu la nota anterior, mort el seu germà i posats els llibres en les mans indicades pel germà, desaparegué de Vilafranca del Penedès, entornant-se'n segurament cap a la banda de Narbona.

902-905 Aquestes línies ens diuen quelcom de la personalitat de Francesca de Puigalt: primer, que vivint amb el seu germà, devia estar acostumada a fer de mestressa, i per això només hauria durat un any a cal Ferrer de Casamartines; segon, que captar se li feia molt difícil i se'n donava tanta de vergonya, que s'estimà més fer de minyona; i que era molt influenciable per l'ambient: marxà de Castelló d'Empúries perquè, no coneixent-hi ningú, s'hi enyorava, i es separà de Guilhem Escriba i de Maria Just(a) perquè es donava vergonya de captar. Crec que se'n pot deduir que la seva proximitat a les posicions ,espirituals' era tota ella conseqüència de l'influx del seu germà i de l'ambient en què vivia. Pel que fa a la comunitat beguina de Vilafranca, la dada ens diu que era vist normal que algun beguí o beguina hi practiqués la mendicitat.

905 ,soberchs': Vegeu DCVB, s. v. ,soberg', 2.b.

906-907 ,Ferrarii de Casa martines': En Casamartines feia de banquer a Vilafranca; seria, doncs, un mercader. Aquesta darrera activitat consta per una anotació conservada a l'ACB: «Pagà en Ramon des Mas, dels .XI. sous que'm donà a la taula d'En Casamartines, .VIII. sous i .II. diners» (ACB, *Pia Almoina. Administracions foranes*. Vilafranca del Penedès, Llevadors de comptes, *Deutes deguts a Vila francha en los anys de .M.CCC.XLVIII. e .M.CCC.XLIX.* f. 4; cf. f. 9r).. Suposo que Ferrer de Casamartines i En Casamartines deuen ésser la mateixa persona; l'única alternativa que fins ara m'han ofert les fonts és Antoni de Cases Martines, documentat algunes vegades durant l'any 1325 en el MV, Arxiu de la Comunitat, *Llibre de la cort del batlle Ferrer Oller* 1325, f. 23r, de 13 de febrer de 1325 (1324); f. 30v, de 25 febrer 1325 (1324); f. 164r, de 30 de setembre 1325 (1324); f. 171r, 12 octubre 1325 (1324); i f. 190v, de 12 novembre 1325 (1324). Remarquem, però, que tant en el procés com en l'anotació de la Pia Almoina el cognom és Casa Martines i que en canvi en les anotacions del 1325 la grafia constant és Casamartines; per això no m'atreveixo ni tan sols a afirmar que es tracti de dues persones de la mateixa família.

905 ,sorore Vilara': Vegeu nota a les líns. 891-909.

909 ,sorore Maria': Es tracta de Maria Just(a), protagonista de la declaració següent; vegeu en particular la nota a VIII, lín. 1098.

911-913 ,quodam germano suo': Els germans Puigalt eren, doncs, més de dos, altrament Francesca no hauria dit ,amb un meu germà', ans ,amb el meu germà'. Cal suposar que un almenys restaria a la casa familiar, a Argelers, cosa que ens porta a pensar que alguna raó molt forta devia tenir Francesca de Puigalt per restar a Castelló d'Empúries, cansada (vegeu líns. 917-919), quan, només amb una jornada més de camí hauria pogut arribar i quedar-se a casa seva, a Argelers; la raó devia ésser molt forta, quan el seu germà acceptà l'altra solució.

910 ‚Iohanne de Puigalt’: Fins a la lín. 960, la declaració de Francesca girarà entorn del seu germà; les seves informacions es poden completar amb la de la germana Bernarda, XI, l  ns. 1276-1279.

911-913 Per tant, almenys parcialment, l’estada dels germans Puigalt a Valls i la dels germans Escriba a Vilafranca del Penedès coincidiren; la marxa de Valls dels germans Puigalt devia escaure’s, potser, a les acaballes del 1341, de manera que la coincidència esmentada devia durar uns tres anys. No puc dir quan arribaren a Valls els Puigalt, però sembla que ja hi eren abans que Guilhem Escriba arribés a Vilafranca. Una hipòtesi és la que els Puigalt es refugiaren a Valls l’any 1333 o el 1334, quan, d’acord amb la declaració d’Adhemar de Mosset, pels volts de Nadal de 1333, ell s’adon   quod «Ecclesia Dei persequebatur dictum dominum Philippum (de Mallorca) et eos qui erant de eius sequela» (cf. *Inquisitio cum nobili viro domino Ademaro de Mosseto, milite, domino de Mosseto*, ed. de Joseph-Marie VIDAL, *Procés d’Inquisition contre Adh  mar de Mosset, noble reussillonnais, inculp   de b  ghinisme (1332-1334)*, dins «Revue d’Histoire de l’église en France», I (1910), 577: aquesta hipòtesi encaixaria amb la notícia oferta per la germana Bernarda (XI, l  ns. 1276-1278), segons la qual Joan de Puigalt seria a Nàpols, on també era l’infant Felip de Mallorca, acollit per la seva germana, la reina Sança de Nàpols, nascuda de la branca de Mallorca. Recordem les dures frases que Benet XII escrivia a Robert d’Anjou, rei de Nàpols, en referència a l’esmentat infant, contestant una lletra reial, en la qual Robert recomanava la insistent petició del seu cunyat «de regula et testamento s. Francisci litteraliter profitendis et observandis»: són aquestes: «Idem Philippus secte beghinorum per Sedem reprobatae praedictam, in qua diversi beguini sectae sectatores eiusdem reperti sunt haeretici manifesti, promotor, defensor, rector et conservator extitit, etiam post reprobationem praedictam, illam contra determinationem et declarationem Sedis predictae auxiliis, consiliis, praedicationibus et sermonibus quandoque publicis, quantum potuit nihilominus faciendo», lletra *Missus nuper*, Avinyó, 8 d’agost del 1340, publicada per Konrad Eubel, *Bullarium Franciscanum*, VI, Roma 1902, 76, núm. 123.

913-914 Sobre la possible data de la sortida dels germans Puigalt de Valls, vegeu nota a les l  ns. 910-913 i seg  ients.

915 Els objectius del viatge-peregrinació potser no concorden ben bé, almenys en el cas de Joan de Puigalt, amb les declaracions d’intenció fetes per la seva germana; pel que fa a les intencions declarades, vegeu l  ns. 926-928; pel que fa a l’objectiu final del viatge, Nàpols, d’on, almenys fins aleshores no havia tornat —i feia cap a quatre anys que havia empr  s el viatge-, vegeu XI, l  ns. 1278— 1279, i la nota a les l  ns. 910-912 de la present declaració.

921-922 ‚per se venit’: Ara podr  iem hipotitzar amb gran reserva alguns dels motius pels quals Guilhem Escriba feu una visita a Castell   d’Empúries, començant per suposar que Guillem   a Pera, el clergue gironí, al qual ell manà que hom don  s els seus llibres després de mort, era un que vivia o almenys era beneficiat a Castell   d’Empúries; consta, en efecte, com a «clericus tonsuratus de Castilione Impuriarum» en document del 9 d’abril del 1339, conservat a l’ADB, NC 8, f. 119v; vegeu, encara, la nota a V, l  ns. 617-618: era només la persona designada (per qui?) per conservar els llibres de fra Pe  re Joan que, suposadament, havien passat de Pe  re Trencavell a Guilhem Escriba, o quelcom més, com serien els diners de les almoines amb uns altres llibres, el o els dels comptes de l’almoina que pertanyien al Grup Begu   com a tal? Els diners de Jaume Just a València, els de Guilhem Escriba a Vilafranca del

Penedès i a Castelló d'Empúries, tots procedents de la capta dels beguins, comencen d'esbossar una bossa internacional; per ara és només una sospita.

926-928 Vegeu la nota a la lín. 915.

936-937 Vegeu la nota a III, líns. 388-389.

940 ‚credidisse’: Aquesta confessió la col·locava automàticament en la categoria dels ‚credentes’, contra els quals l’inquisidor tenia facultat de procedir.

945-946 ‚decretalem in contrarium’: Vegeu nota a I, 94-96.

947 ‚hereticus’: Vegeu nota a III, 392-393.

947-948 ‚errores... inculpati’: El text d’aquestes acusacions es troba en III, líns. 388-403, i es repeteix en cada abjuració (vegeu les notes corresponents a les línies esmentades).

949 Vegeu més amunt, lín. 926-930.

949-953 Vegeu més amunt, el text de les líns. 911-913, amb la nota a aquestes mateixes línies.

958 ‚Raymundus Punyera’: Vegeu nota a IV, 433.

959 ‚frater Periconus’: és Pere o Pericó des Puig, citat a I, 59.

962-964 Amb aquesta afirmació, Francesca de Puigalt confirmava la declaració de Geraldona Fuster, V, 591-592.

965-968 Remarqueu la seguretat negativa de Francesca de Puigalt pel que fa els punts .ii. i .iii. (cf. III, líns. 390-399); Guillemona Fuster, en canvi, dubtava (V, líns. 604-607: ‚videtur sibi’: 604).

968-971 Vegeu la nota a III, 400-403; també en aquest punt, Francesca de Puigalt coincidia amb Geraldona Fuster, V, líns. 601-603.

973-975 Remarquem la cura, amb la qual els inquisidors volien fer constar quines eren les persones ‚credentes’.

976-984 Aquesta celebració per part de Guilhem Escriba ens és coneguda per la declaració de Geraldona Fuster (V, líns. 610-614), que, però, fa referència a informacions rebudes de Francesca de Puigalt i de Maria Just; aquesta fins a un cert punt confirmarà la notícia (VIII, líns. 1115-1119). La declaració de Francesca de Puigalt reafirma que la festa de cal Guilhem Escriba era estrictament familiar, tal com he dit en la nota a líns. 447-448 i 460, i que l’esmentat Escriba llegia ‚la vida’ de fra Pèire Joan, és a dir, un text que a ella li devia recordar la lectura de les vides dels sants del *Flus sanctorum* i que sembla identificable amb el *Transitus beati Patris* (vegeu notes a V, líns. 559-561). Sobre la ‚santedat’ de fra Pèire Joan, vegeu nota a I, líns. 14-15; II, lín. 196; III, lín. 274.

985-989 Sobre Pèire Fort i Pèire Trencavell, vegeu les notes a V, lín. 520, 528, 548-549 i 555-556; cal remarcar que la frase ‚erant capti in carcere domini pape’ no es pot entendre en el sentit que ho eren en temps de l’estada de Guilhem Escriba a Vilafranca del Penedès, però no en el moment del procés; el text de la declaració de Geraldona Fuster és taxatiu: «Interrogata... ubi est modo predictus frater Petrus Fortis, dixit quod audivit dici quod est captus in Avenione...» (V, líns. 546-548). Sobre la qualificació teològica d’Elias i Enoc, vegeu nota a V, líns. 555-556.

990 ‚in domo fratris Bernardi Fusterii’: Sobre la localització d’aquest edifici, vegeu nota a V, lín. 523; sobre la seva estructura, la nota a VI, líns. 765 i 786-788.

991-992 ‚minister tercii ordinis’: Vegeu nota a V, lín. 494: Per la forma com s’expressava Francesca de Puigalt, sembla que Bernat Fuster exercí aquest càrrec almenys durant una part del temps que ella s’estigué a Vilafranca del Penedès; però, en absolut, hi hauria una altra explicació: com que en altre temps havia estat ministre i

seguia gaudint del mateix prestigi personal, ella i d'altres beguins anaven a casa seva. Cal no oblidar, encara, que per vellesa o malaltia, sembla que Bernat Fuster no es movia de casa seva; vegeu la ja citada nota a V, lín. 493.

993-994 Els errors dels quals es parla, són els quatre que ja coneixem per III, líns. 385-403, i que repeteixen les quatre abjuracions de Geraldona i Guillemona Fuster, de Francesca Puigalt i de Maria Just(a).

995 ,comendabat': Vegeu declaracions complementàries en III, 316, i en aquesta mateixa, lín. 992-994.

1010-1015 Aquest tribunal és el que actuà el mateix dia en les causes de les quatre dones esmentades en la nota a les líns. 991-994.

[VIII]

Ff. 33^r-36^r

DEPOSICIO SORORIS MARIE IUSTE

Die iouis, que fuit .iiii^o. kalendas ianuarii anno predicto, coram dicto domino inquisitore comparuit in iudicio soror Maria Iusta, de tertia regula, presentibus duobus religiosis, scilicet fratre Thoma de Bonuila, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et me, notario supradicto. Que iurauit ad sancta .iiii^{or}. Dei ewangelia corporaliter a se tacta, tam de se quam de aliis dicere veritatem.

Et primo fuit sibi lecta per me, notarium supradictum, uulgariter et in romancio, confessio sororis Francisce Puyalt, ex eo quod simul morabantur cum fratre Guillelmo Scribe, et secundum quod dicta soror Francisca deposuit, ista soror Maria audiuit a dicto fratre Guillelmo Scribe simul cum ipsa sorore Francisca, uerba que sepe dicta soror Francisca dixit in sua confessio-[f. 33v]-ne, sicut audiuerat ea a dicto fratre Guillelmo.

Qua confessione audita et intellecta, interrogata de singulis dixit se non recordari audiuisset a dicto fratre Guillelmo aliqua de predictis nisi solum hoc, quod frequenter comendabat eis paupertatem Christi et apostolorum. De festo autem, quod fiebat semel in anno in domo predicti fratris Guillelmi Scribe, dixit verum esse, et quod illa die vacabant ab operibus manualibus, sed videtur sibi quod predictus frater Guillelmus diceret quod illud festum faciebat de sancto Paulo de Narbona.

Interrogata de aliis omnibus et singulis, de quibus predicta soror Francisca fuit interrogata, et dixit se nichil scire nec dici audiuisset.

Dixit autem interrogata quod post mortem fratris Guillelmi Scribe, hec deponens cum germana predicti fratris Guillelmi tradiderunt multos libros, nesciens hec deponens de qua materia erant dicti libri, qui erant bene, iudicio suo, .viii. vel .x. volumina, Guillelmo Petri, clerico de Gerunda, qui dictos libros recepit et secum versus Gerundam portauit. Hoc autem fecerunt, ut dixit, de mandato predicti fratris Guillelmi Scribe, quia antequam moreretur mandauit eis ut ita facerent.

Dixit etiam quod [f. 34r] modo recolit quod audiuit expresse pluries a dicto fratre Guillelmo Scribe, comendando eis paupertatem Christi et apostolorum, quod nichil habuerant in proprio nec in comuni.

Dixit etiam interrogata quod frequenter audiuit dici a dicto fratre Guillelmo Scribe quod frater Petrus Fortis, qui erat captus in Aunione in carcere domini pape, erat bonus homo. Dixit etiam se reco-

lere modo quod audiuit pluries a dicto fratre Guillelmo Scribe quod frater Petrus Iohannis erat sanctus homo et quod sue scripture erant bone.

- 1140 Dixit eciam quod omnia predicta credebat et credidit hec deprensens sicut predictus frater Guillelmus ipsam et alias informabat, nesciens quod illa essent erronea, nam si sciisset, nunquam credidisset, sicut nec modo credit, immo dolet, ut dixit, et reputat se deceptam quia aliquando ita credidit.

* * *

- 1145 Die iouis, que fuit pridie idus ianuarii, anno predicto, coram dictis dominis Episcopo et inquisitore, comparuit in iudicio predicta soror Maria Iusta, presentibus venerabilibus Petro Benedicti, officiali Barchinone, licenciato in *Decretis*, Thoma de Bonuilla, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et me, 1150 notario supradicto. Et fuit interrogata sub virtute iam prestiti iuramenti, si scit [f. 34v] vel recordata est aliqua alia tam de se quam de aliis, quam deposuerit; et dixit quod non.

- Post hec vero, dicta soror Maria Iusta, constituta vt premittitur in iudicio coram dominis Episcopo et inquisitore predictis, presentibus 1155 religiosis supradictis et me, notario predicto, sacrosanctis ewangelis positis coram ipsa et manu sua tactis, flexis genibus abiurauit, vt sequitur:

- «Ego soror Maria Iusta, de tertia regula, habitatrix Ville franche Penitensis, in iudicio constituta coram vobis, reuerendo domino fratre Bernardo, diuina prouidencia Barchinone episcopo, et venerabili 1160 Guillelmo Costa, de ordine Predicatorum, inquisitore heretice prauitatis in regnis et terris illustrissimi domini regis Aragonum, sacrosanctis Dei ewangelis coram me positis et meis manibus tactis, abiuro penitus et renego omnem heresim extollentem se aduersus fidem 1165 catholicam domini nostri Ihesu Christi et sancte Romane Ecclesie; et specialiter et expresse abiuro omnes oppiniones erroneas, tam scismaticas quam hereticas extollentes se aduersus sanctam Romanam Ecclesiam et apostolicam sedem et primatum eius, aut contra potestatem domini Pape, vicarii domini nostri Ihesu Christi, aut contra 1170 statum seu potestatem prelatorum et clauis Ecclesie sancte, necnon contra sanam doctrinam Scripture Sacre, quam Romana Ecclesia seruat et docet.

- «Item, corde credo et ore confiteor vnam esse sanctam Ecclesiam catholicam, cui in presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}, extra cuius Ecclesie fidem et obedienciam non est 1175 salus. Item, reuoco et abiuro omnia illa, in quibus aliquis error aut

falsa [f. 35r] oppinio, aut doctrina erronea esse dinoscitur aut deprehenditur quoquo modo. Et specialiter et expresse reuoco et abiuro id quod dixeram me credere et tenere et eciam alia, de quibus sum habitata suspecta, scilicet, quod Christus et apostoli nichil habuerunt in proprio nec in communi. Item, quod Decretalis facta in contrarium erat falsa et iniqua, quia condempnauit vitam Christi et apostolorum; item, quod dominus papa Iohannes papa .XXII. faciendo illam decretalem de proprio et comuni errauerat et fuerat factus hereticus et perdiderat potestatem papalem, et cardinales dicte decretali consencientes fuerunt et sunt heretici et perdiderunt potestatem eligendi papam, quare ex tunc Ecclesia Romana vaccauit et vaccat et est sine capite. Item, quod prelati Ecclesie predicte decretali consencientes et non contradicentes sunt heretici, et omnes alii qui predicte decretali adherent. Et quod nullus potest saluari qui credit contenta in decretali predicta. Item, quod Ecclesia Romana est illa Babilonia, magna meretrix, que debet destrui et renouari per beguinos, qui predictos errores credunt et tenent. Item, quod beguini et alii, qui propter predictos errores sunt combusti, sunt salui et martires; et quod illi prelati et inquisitores, qui eos persequuntur et tradiderunt eos curie seculari, sunt heretici et ministri et officiales Antichristi.

«Omnia predicta et singula in speciali tanquam falsa et heretica, et omnem aliam heresim abiuro et detestor et renego; et confiteor me tenere et credere modo et deinceps totum oppositum predictorum errorum et omnium aliorum. Et in hiis et in omnibus aliis conformo me sancte Romane Ecclesie, cui de presenti presidet sanctissimus pater dominus Clemens papa .VI^{us}. Abiuro eciam omnem fauorem seu fautoriam, et receptacionem, defensionem et participacionem ipsorum, sub pena que de iure debetur relap-[f. 35v]-sis in heresim in iudicio abiuratum. Item, iuro atque promitto me pro posse meo persequi et detegere, seu reuelare et facere capi et reddi inquisitoribus heretice prauitatis, hereticos cuiuscumque secte dampnate, et specialiter secte predicte, credentes et fautores et receptatores ac defensores eorum, et illos eciam quos scirem vel crederem pro facto heresis fugitiuos et quemlibet predictorum et eciam nuncios eorum quandocumque vel vbicumque scirem esse predictos vel aliquem predictorum. Item, iuro et promitto me tenere et obseruare ac defendere fidem catholicam, quam Romana Ecclesia predicat et obseruat. Item, iuro et promitto obedire et parere mandatis Ecclesie et inquisitorum, et venire ad diem et ad dies coram ipsis vel eorum locatenentibus quandocumque et quocienscunque fuero requisita ab eis per nuncium vel per literam vel alias, et nunquam fugere nec me contumaciter et scienter absentare. Et suscipere et pro posse meo complere penam seu penitenciam quam michi duxerint iniungendam. Et ad hec obligo me et omnia bona mea vbique sint, habita et habenda.»

Qua abiuracione facta, dicti dominus Episcopus et inquisitor
 licenciauuerunt predictam sororem Mariam Iusta, quod possit redire et
 redeat ad Villam francham. Et impensa prius per ipsos dominum
 Episcopum et inquisitorem absolucione dicte sorori Marie a senten-
 1225 ciis et vinctulis excomunione, quibus erat ligata a canone propter illa,
 que confessa fuerat in iudicio coram ipsis, mandauerunt et iniunxe-
 runt sibi quod non exeat suis pedibus vel alienis Villam francham seu
 terminos eius, donec per [f. 36r] ipsos dominos Episcopum et inqui-
 sitorem, imposita sibi fuerit pena seu penitencia, quam sibi duxerint
 1230 iniungendam seu eciam imponendam.

1102 ‚augustinorum seq bar *canc* 1105 Et primo *int haec duo prima verba, spat vac octo litter* 1113-1115 *In mg al man* Contra Guillelmum Scribe 1122 autem *seq autem *canc** 1124 nesciens *corr nescientes* 1125 qui *seq be *canc* | iudicio *corr* VI(?)* 1131 Contra Guillelmum Scribe *in mg al man* 1135 erat *seq valde *canc** 1137 quod *seq dictus *canc** 1145 pridie *ms .II°.* 1148 Thoma *corr* Guillelmo 1172 servat *corr* servet 1173 Item *praeit sign nov lin* 1177 *add in mg inf* Testimonium Raymundi Correger et Bernardi Gras 1180 scilicet *praeit sign nov lin* 1181 Item *praeit sign nov lin* 1183 Item *praeit sign nov lin* | XXII *ms* XXII *lus* 1188 Item *praeit sign nov lin* 1191 Item *preit sign nov lin* 1193 Item *praeit sign nov lin* 1197 Omnia *praeit sign nov lin* 1202 Abiuro *praeit sign nov lin* 1205 Item *praeit sign novlin* 1206 capi *seq seu *canc* | et *add int lin** 1209 et *seq eciam *canc** 1212 Item *praeit sign nov lin* 1213 Item *praeit sign nov lin* 1219 iniungendam *corr* iniungenda

---

1099 ‚inquisitore’: vegeu nota a VII, 884. El tribunal és idèntic al que el mateix dia rebé la declaració de Francesca de Puigalt.

‚Maria Iusta’: Aquesta beguina també ens és coneguda, fora de la seva declaració, per les tres anteriors. D’aquestes altres fonts en resulten dos trets, tots dos relatius a Guilhem Escriba. El primer és que a Vilafranca del Penedès vivia a casa d’ell i de la seva germana Jacmeta, on, durant un quant de temps, també visqué Francesca de Puigalt (cf. V, líns. 609-612; VII, 901-904); per això coneixia àdhuc algunes intencions dels Escriba (cf. VII, 894-898) i participava en llur festa anyal, exclusivament familiar, a honor de fra Pèire Joan (vegeu VII, lín. 976-980 i les notes a VI, 765 i a VII, líns. 976-984). El segon és que formava part del grup adoctrinat per l’esmentat Guilhem (vegeu V, 459-460; VI, 774; VII, 974).

1100-1101 ‚Thoma de Bonuilà’: Vegeu nota a III, líns. 381-382.

1101 ‚Petro Andree’: Vegeu nota a V, 439.

1106 ‚confessio sororis Francisce de Puigalt’: Vegeu VII, líns. 883-1096. No era la primera vegada que els inquisidors llegien a un testimoni declaracions d’un altre; el 15 d’aquell mateix mes havien llegit a Ramon Cuch la part que l’afectava en les declaracions de Francesc Joan (III, lín. 297); no cal dir que en moltes d’altres ocasions feien preguntes només possibles per les informacions rebudes d’altres testimonis, p. e., V, líns. 559-561. El detall propi del cas actual rau en què la lectura no va precedida

d'un tempteig de declaració espontània. Cal no oblidar que aquesta és la quarta declaració d'aquell dia i és possible que el tribunal tingués pressa; també és possible que el tribunal estigués convençut que ja tenia a les mans totes les cartes que li interessaven i que la declaració que anava a escoltar no li diria res de nou (cosa que en realitat es complí). La lectura ,vulgariter et in romancio' sembla que s'ha d'entendre en el sentit que el notari traduïa, sense, però, descartar que l'escrivent hagués pres notes de la declaració feta en català i les llegís.

1106-1107 ,simul morabantur': Vegeu la nota a VII, 898-899.

1114-1115 ,paupertatem Christi et apostolorum': Més avall, en les líns. 1130-1133, la mateixa Maria Just(a) recordarà amb més precisió la tesi que Crist i els apòstols no posseïren res ni de forma individual ni col·lectiva (vegeu sobre aquest problema les notes a I, líns. 94-96, i III, 388-389); hom pot pensar, doncs, que la nostra frase equival a una tergiversació dels fets, però no és pas l'única hipòtesi possible; hom pot pensar també que les persones senzilles, ni que formessin part del grup adoctrinat per Guilhem Escriba, només entenien l'aspecte genèric de l'exhortació, la ,recomanació de la pobresa', sense baixar a més detalls.

1115 ,de festo...': Sobre aquesta festa celebrada a casa de Guilhem Escriba a honor de fra Pèire Joan, vegeu les notes a V, 482; i VII, 976-984.

1118-1119 ,de sancto Paulo de Narbona': La dada és interessant perquè confirma que Guilhem Escriba procedia d'una contrada, on hom feia festa per sant Pau de Narbona, festa que ell seguia observant a Vilafranca del Penedès. En els calendaris medievals de les nostres esglésies, la seva festa s'esqueia el dia onze de desembre (vegeu, p. e., *El Sacramentario de Vich*. Estudio y edición por Alejandro OLIVAR (Monumenta Hispaniae Sacra. Serie Litúrgica, IV), Barcelona 1953, 107-108; o el *Sacramentarium Rivipullense*, por Alejandro OLIVAR (Monumenta Hispaniae Sacra. Serie Litúrgica, VII), Madrid-Barcelona 1964, 193-194). La confusió de Maria Just(a) entre les dues festes sembla significar que ella no procedia de la banda de Narbona, ans, probablement, de l'Empordà. En absolut, hom podria esmentar la hipòtesi de si dissimulava a fi de no comprometre's, però el fet que després (líns. 1130-1133) explicités més els punts que li anaven recordant i no digués res més sobre aquest, sembla indicar que realment es confonia.

1122-1126 Sobre aquest punt, vegeu nota a V, líns. 615-617.

1127-1128 Aquesta dada confirma la relació que els dos personatges tingueren durant llur vida.

1130-1133 Vegeu la nota a les línies 1114-1115. Tal com demostra la nota marginal recollida en l'aparat crític, aquesta notícia permetia a l'inquisidor condemnar formalment Guilhem Escriba com a heterodox.

1135-1136 Sobre Pèire Fort, vegeu les notes a V, 548-549, 554-556 i 623-624; sobre la qualificació de ,bon home', vegeu la nota a I, lín. 80.

1137-1138 Sobre fra Pèire Joan i la seva santedat, vegeu la nota a V, 476; sobre els seus escrits, la nota a I, 15 i III, 274.

1140-1141 Aquest reconeixement col·locaria Maria Just en la categoria dels ,credentes haereticorum'.

1141 ,alias': Cal recordar la monja de Jonqueres (Barcelona), Sibil·la Barrada (V, 655); les tres dones que en algun moment tenia a casa seva a Vilafranca del Penedès (vegeu nota a la línia 1098 d'aquesta declaració); afegim-hi les germanes Fuster (V, 607-609; VI, 758-764): n'hi havia d'altres.

1145-1152 Sobre la composició d'aquest tribunal, vegeu la nota a V, 663-665.

{IX}

F. 34^vTESTIMONIUM RAYMUNDI CORREGER (1231)
ET BERNARDI GRAS

1231 Vegeu la nota a la lín. 37.

El cognom Corretger és ben conegut a la Vilafranca del Penedès de la primera meitat del segle XIV. El 21 de novembre de 1325 trobem un Bonanat Corretger, casat (ADB, NC 4, f. 27v-28r); el 1330, un Pere Corretger vivia al carrer de Sant Joan o en les seves immediacions, car era veí de Ramon Goday, habitant del carrer esmentat (ACB, Pia Almoïna, Administracions foranes, Vilafranca del Penedès, *Capbreu d'alberchs, Orts...* 1330. Primer, f. 8r: «...lo qual alberch del dit Ramon Goday atermena ab En Pere Correger...»).

La documentació contemporània també ens parla d'un Ramon Corretger de la mateixa vila, que difícilment es deu poder identificar amb el nostre. El dia 16 de febrer del 1344, un «Raymundus Corrigiarii, filius Berengarii Corrigiarii, de Villa francha Penitensi...», era tonsurat a Sant Cugat Sessarrigues (ADB, *Visit.*, 5, f. 161v); cal suposar que era poc més que un infant, car el normal era que la tonsura fos rebuda entre els set (cf. ADB, NC 4, f. 44r: 24 juliol 1326) i els catorze anys (cf. ADB, NC 5, f. 33r-v: 17 desembre 1331), i per això no es pot identificar amb el nostre, el qual estava a punt de tenir problemes amb la Inquisició.

Immediatament després del procés trobem notícies d'un Ramon Corretger, que havia posseïda una casa el carrer de Sant Joan (ACB, *Pia Almoïna. Administracions foranes*, Vilafranca del Penedès. Llevadors de compes, *Memòria dels terratinens de què devem haver cartes de Vilafranca* (1346-1350?), f. 17v: «Ítem, Arnau Sorell, per cases que hac d'En Ramon Corretger e él hac-les d'En Francesc Batle...»; un Ramon Corretger posseïa, encara, algun tros de terra en la quadra de Santa Digna (*Ibid.*, *Llevadors de compes. Quadern F*, f. 16r: «Item, Raymundus Corrigiarii». Més aviat m'inclino a negar la identitat entre el nostre beguí i els Ramon Corretger acabats d'esmentar, per la raó següent: en la mateixa documentació, on aquests compareixen, trobem també 'frare' Bernat Fuster, amb la qualificació que hem subratllat, cosa que mai no es dona amb el nostre nom i cognom; i ens consta amb certesa que el nostre encausat era 'frater' (I, 38-39).

El procés ens diu quelcom més, car no sols ens fa saber que era beguí, ans encara que pertanyia al grup 'espiritual'; aquest és el resultat al qual condueixen les notícies conservades en les nostres declaracions: frare Francesc Joan sospitava que frare Ramon Corretger posseïa escrits de fra Pèire Joan (I, líns. 38-39); Geraldona Fuster ens assegura que Ramon Corretger formava part del grup d'oients i seguidors de Guilhem Escriba a casa de Bernat Fuster i que en particular estava d'acord amb la doctrina sobre la pobresa de Crist i dels apòstols (V, líns. 596-597); la mateixa Geraldona ens diu que Ramon Corretger era dels convidats a casa de Bernat Fuster per a la celebració de l'aniversari de la mort de fra Pèire Joan (V, líns. 629- 631); Guillemona Fuster confirmaria aquesta darrera dada (VI, líns. 765-777). Em sembla, per tant, indubtable, que formava part del grup 'espiritual'. L'autoritat inquisitorial tenia l'atenció posada en Ramon Corretger, tal com demostra la nota marginal al f. 16v, transcrita

en l'aparat crític al text de les línies 596-597, en les quals la Geraldona Fuster dóna una mínima llista dels qui es creien les 'informacions' de Guilhem Escriba; hi havia algun altre nom, i penso en el d'En Berenguer Bacella, que no va merèixer una nota marginal com la dedicada a En Corretger, nota que comença amb el fatídic mot 'Contra'.

Pel que fa a la sospita de frare Francesc Joan sobre si Ramon Corretger posseïa escrits de fra Pèire Joan, tinc la impressió que la raó en què es basa (cf. I, líns. 38-39) no és apodíctica. És cert que el nostre Ramon Corretger havia sentit Guilhem Escriba lloant les obres de l'esmentat fra Pèire Joan; és natural que a Ramon Corretger li entrés la curiositat de saber quelcom més sobre uns escrits que tant sentia lloar; però el mateix fet que tingués ganes de parlar-ne amb el lector de Framenors, fra Ramon Moner, sembla indicar que no ho acabava de veure clar i que tampoc no s'acabava de fiar d'allò que sentia dir a Guilhem Escriba; més aviat em sembla que si hagués posseït escrits de fra Pèire Joan, no hauria tingut vel·leïtats de parlar-ne amb el lector esmentat, si era conscient que no se'n podia fiar.

Però àdhuc prescindint dels punts dubtosos, els que consten com a fets certs ens permeten de dir que, d'una banda, sortí del procés amb algun càstig, car hom el pogué qualificar, almenys, de 'credens haereticorum'; i si frare Jaume Sunyer, del qual no consta que formés part del grup oient de frare Guilhem Escriba, estigué pres abans del 15 de maig del 1346, més forta devia ésser la punició imposada a Ramon Corretger; d'altra banda, si no s'entestà ni venia tocat d'abans per alguna abjuració precedent, ara hom li exigiria d'abjurar, com a les quatre noies, i, al cap d'un quant de temps a la presó, l'alliberaria sota fiança.

1232 De Bernat Gras, en canvi, no en tinc cap notícia externa al procés, i les dues referències que aquest fa a la seva persona no són significatives. Ni el fet que, com la majoria dels altres beguins de Vilafranca del Penedès, assistís en la casa dels beguins a la conferència de fra Ramon Moner el dia de sant Lluc del 1345 havent dinat (I, líns. 57-61); ni l'altre fet d'haver convidat un dia frare Berenguer Bacella a casa seva a un àpat en companyia de frare Francesc Joan (II, 178), són definidors d'una tendència doctrinal i per això resto sense saber quina era la fesomia espiritual de Ramon Gras, fora del fet que era membre del Tercer Orde o Beguins, extrem ben documentat en I, líns. 57-61.

{X}

F. 37^{r-v}

SORORIS ELICSENDIS VALESA

Die sabbati, que fuit .vii^o. idus ianuarii anno quo supra, comparuit coram reuerendo patre et domino, domino fratre Bernardo, diuina prouidencia Barchinone Episcopo, et venerabili viro religioso domino fratre Guillelmo Costa, inquisitore, predictis, soror Elicsendis Vallesa, de tercio ordine, et presentibus religiosis fratre Petro Brea et fratre Thoma de Bonuilà, et me, Bernardo Moyoni, scriptore iurato curie dicti domini episcopi sub predicto Guillelmo Vilella, eiusdem domini episcopi notario, que iurauit ad sancta .iiii^{or}. Dei ewangelia quod tam de se quam de aliis dicet veritatem plenam et claram. 1235 1240

Et primo, interrogata de omnibus erroribus et singulis in speciali et singulari, de quibus alii beguini in precedentibus inquisitionibus fuerunt interrogati, respondit ad omnia et singula, tam de se quam de aliis, et dixit se nichil scire. 1245

Die iouis, que fuit pridie idus ianuarii, anno predicto, coram dictis dominis Episcopo et inquisitore comparuit in iudicio predicta soror Elicsendis Vallesa, presentibus venerabilibus Petro Benedicti, officiali Barchinone, licenciato in *Decretis*, Guillelmo de Bonuilà, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et me, notario supradicto [f. 37v]. Et fuit interrogata sub virtute iam prestiti iuramenti si scit vel recordata est aliqua alia, tam de se quam de aliis, quam deposuerit, et dixit quod non. 1250

Post hec, dicti domini Episcopus et inquisitor, attendentes innocentiam predictae sororis Elicsendis Vallesa, et quod nichil ex presenti inquisitione probatum erat contra eam, licenciauerunt ipsam quod redeat ad Villam francham. Mandauerunt tamen sibi, in virtute sancte obediencie, quod caueat sibi amodo a participacione, conversacione et receptacione beguinorum predictorum et aliorum, qui oppiniones erroneas et detestabiles teneant seu credant contra fidem catholicam et ecclesiam Romanam, sub quouis nomine censeantur. [f. 40^r] 1255 1260

1233 Elicsendis *ms* Elicfendis 1245 fuerunt *ms* fuerut 1247 pridie *ms* .ii^o. 1156 Elicsendis *ms* Elicssèn 1259 amodo *ms* ammodo

---

1235 'Bernardo': És fra Bernat Oliver: vegeu sobre ell la nota a V, 437.

1237 'Guillelmo Costa': Sobre aquest inquisidor vegeu la nota a I, 4.

1237-1238 ,Elicsendis Valesa': Encara que el seu nom no torni a sortir en tot el procés, hi ha una notícia que l'afecta en un document d'uns quants anys més tard: el testament de Guillem Busquet, beneficiat de Santa Caterina de Cubelles, però vinculat a Vilafranca del Penedès, del 26 de febrer del 1362, indicava: «Item, dimitto sorori Elicsenete Vallesa, dicte Ville, de tercio ordine sancti Francisci, amore Dei, decem solidos monete predicte, <et quod> teneatur orare ad Dominum Deum pro anima mea» (MV, Arxiu de la Comunitat, *Pergamins*, carpeta 3, núm. 168). El fet que no hi hagi d'ella altres notícies sembla fer suposar que vivia sola, sense d'altres contactes amb la comunitat de terciaris anterior al procés, que els estrictament religiosos.

1238 ,Petro Brea': El procés no ens diu a quin orde pertanyia, encara que cal suposar-lo dominic perquè sempre va seguit (també ací) de Tomàs de Bonuilà, que consta ésser-ho. El seu nom no m'és conegut per d'altres fonts.

1238 ,Thoma de Bonuilà': Vegeu la nota a III, 582-584.

1239-1240 ,Bernardo Moyoni... Guillelmo Vilella': la parella Bernat Mojó-Guillem Vilella apareix algunes vegades en les fonts de l'ADB, p. e., ja amb data de 10 maig 1334 (ADB, NC 5, f. 253v): tots dos són qualificats de ,scriptores curie domini episcopi Barchinone' el 17 de gener de 1335 (1334), *ibid.*, NC 6, f. 57r (cf. també NC 7, f. 199v, NC 8, f. 91r i 98v; *Visit.*, 5, f. 133r). La qualificació personal de Guillem Vilalta com a ,notarius publicus episcopi Barchinone' és datada el 14 maig 1338 (ADB, NC 8, ff. 55v-56r) i a partir d'aleshores és freqüent: sabem d'ell que posseïa la rectoria de Cunit (ADB, *Collat.*, 6, f. 69r, juny 1339), que la permutà amb la de l'Ametlla del Vallès (*ibid.*, f. 79v, 14 agost 1340) i que encara baratà aquesta amb la de Sant Feliu de Cabrera (*ibid.*, *Collat.*, 8, f. 123r, 19 agost 1345). De Bernat Mojó ens consta que, encara ,scolaris', fou tonsurat pel bisbe Ponç de Gualba el 3 de maig de 1334 (*ibid.*, NC 6, f. 22v); que el 29 setembre 1340 era rector de Sant Aciscle de les Feixes (*ibid.*, *Collat.*, 7, f. 1v); i que el 28 d'abril de 1345 era primer beneficiat de l'altar de sant Mateu a la Seu de Barcelona i rector de Cunit (*ibid.*, *Collat.*, 8, f. 102r i 103r).

1243 ,erroribus': Els errors semblen ésser els quatre formulats al final de l'interrogatori a frare Ramon Cuch (III, líns. 385-403) i repetits en les abjuracions de les quatre noies anteriors, en els respectius interrogatoris V, VI, VII i VIII.

1247-1254 Sobre la composició d'aquest tribunal, vegeu les notes a V, 663-665.

1257 ,licenciaverunt ipsam': A diferència de les quatre noies anteriors, les quals, havent estat trobades ,credentes haereticorum', foren obligades a abjurar, sense que hom determinés encara la penitència, a la qual s'haurien de sotmetre (cf. V, 739-748), Elicsèn Vallès i les dues beguines següents, absoltes, eren lliures de tornar a Vilafranca, sense que això signifiqués residència forçada.

{XI}

Ff. 40^v-41^r

DEPOSICIO SORORIS BERNARDE

Die sabbati, que fuit .vii^o. idus ianuarii, anno predicto, comparuit coram reuerendo patre et domino, domino fratre Bernardo, diuina prouidencia episcopo Barchinone, et venerabili viro religioso domino fratri Guillelmo Costa, inquisitore, predictis, soror Bernarda, de tercio ordine, et presentibus religiosis fratre Petro Brea, et fratre Thoma de Bonuilà, et me, Bernardo Moyoni, scriptore iurato curie dicti domini episcopi sub predicto Guillelmo Vilella, eiusdem domini episcopi notario, que iurauit ad sancta quatuor Dei ewangelia quod tam de se quam de aliis dicet veritatem plenam et claram. 1265 1270

Et primo, interrogata de omnibus erroribus et singulis in speciali et singulari, de quibus alii beguini in precedentibus inquisitionibus fuerunt interrogati, respondit ad omnia et singula tam de se quam de aliis et dixit se nichil scire, nisi hoc: quod cum esset .xiiii. vel .xv. annorum non multum plus nec minus, et esset in villa de Vallibus de Campo Terracone, audiuit dici a fratre Iohanne Pujalt, qui modo est Neapoli, et sorore Sibília de Rosis, quod illi qui erant combusti in diuersis locis propter illum sanctum patrem, fratrem Petrum Iohannis, et propter dicta sua, erant [f. 40v] sancti et martires; et dicta Sibília dicebat quod vellet propter predicta esse martir, sicut illi erant. 1275 1280

Dixit eciam hec deponens quod predicta verba non placuerunt sibi et iuit ad petendum consilium super predictis ad fratrem Bernardum Durandi, carmelitam, qui erat conuentualis in dicta villa de Vallibus, cui de predictis fuit confessa: et ille consuluit huic deponenti quod non esset familiaris nec conuersaretur cum illis, qui eam de talibus informabant. Cui hec deponens credit ita quod, ex tunc, elongauit se a predictis et eorum similibus; quare, in factis eorum dixit se nescire aliud nisi ea que predixit. 1285 1290

* * *

Die iouis, que fuit pridie idus ianuarii anno quo supra, coram dictis dominis Episcopo et inquisitore comparuit in iudicio predicta soror Bernarda, presentibus venerabilibus Petro Benedicti, officiali Barchinone, licentiatu in decretis, Guillelmo de Bonuilà, de ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustinorum, et me, notario supradicto. Et fuit interrogata sub virtute iam prestiti iuramenti, si scit vel recordata est aliqua alia tam de se quam de aliis, quam deposuerit; et dixit quod non. 1295

- 1300 Post hec, dicti domini Episcopus et inquisitor, attendentes innocenciam predicte sororis Bernarde, et quod nichil ex presenti [f. 41r] inquisicione probatum erat contra eam, licenciauerunt ipsam quod redeat ad Villam francham. Mandauerunt tamen sibi in virtute sancte obediencie quod caueat sibi amodo a participacione, conuersacione
 1305 et receptacione beguinorum predictorum et aliorum, qui oppiniones erroneas et detestabiles teneant seu credant contra fidem catholicam et ecclesiam Romanam, sub quouis nomine censeantur. [f. 43r]

1265 *fratre ms fratri* 1276 *scire ms scirem(?)* 1284 *placuerunt ms placuerut* 1192 *pridie ms .II°.* 1303 *Mandauerunt ms mandaverut(?)* 1304 *amodo ms ammodo*

1265 ,fratre Bernardo': És el bisbe de Barcelona, Bernat Oliver: vegeu la nota a V, 437.

1267 ,Guillelmum Costa': Vegeu la nota a I, 4.

,soror Bernada': He discutit en la nota a VII, 892-999, la possibilitat de la seva identificació amb la germana Vilar, bo i inclinant-me a una resposta negativa. En conseqüència, només coneixem d'ella això que hi ha en aquesta declaració.

1268 ,Petro Brea': Vegeu nota a X, lín. 1238.

1268-1269 ,Thoma de Bonuila': Vegeu nota a III, 582-584.

,Bernardo Moyoni': Vegeu la nota a X, líns. 1239-1240.

1269 ,Bernardo Moyoni': Vegeu la nota a X, líns. 1239-1240.

1273 ,erroribus': Vegeu la nota a X, lín. 1239.

1276-1277 ,.XIII. vel .XV. annorum': La referència cronològica només ens diu que ella tenia l'edat esmentada, cosa que només ens permet de deduir que els beguins devien considerar acceptable d'estendre les seves idees entre la jovenalla d'aquella edat. La dada cronològica seria interessant si anés completada amb la dels anys que en el moment del procés podia tenir la germana Bernada, car ens permetria de saber en quin moment Joan de Puigalt ja havia començat d'actuar a Valls (vegeu sobre aquest extrem la hipòtesi que he exposat en la nota a VII, 911-913 i 913-914).

1278-1279 ,qui modo est Neapoli': Aquesta indicació completa la declaració de la germana Francesca de Puigalt, VII, 910-917; he subratllat la seva importància en la nota acabada de citar.

1279 ,sorore Sibilia de Rosis': Aquesta beguina només ens és coneguda per la referència actual; si el cognom ,de Roses' fes referència al seu lloc d'origen, potser la relativa proximitat entre Argelers i Roses podria explicar la seva vinculació amb els germans Puigalt; en aquest cas, el seu nom s'hauria d'afegir al dels beguins ja coneguts del bisbat de Girona; també contribuiria a dibuixar una línia geogràfica de presències beguines a Catalunya: Perpinyà-Argelers- Roses-Castelló d'Empúries, Girona-Barcelona-Vilafranca del Penedès- Valls-Tarragona-Lleida, ultra les ciutats de Mallorca i València.

1279-1283 Compareu aquesta proposició amb la primera part de la quarta, formulada pel tribunal inquisitorial com a resultat de les seves investigacions (III, 400-402), amb la nota corresponent.

1285-1286 ,fratrem Bernardum Durandi': Sembla que no existeix cap estudi sobre el Carme de Valls, sobre el qual hom pot veure les pàgines que li dedica Francisco PUIGJANER Y GUAL, *Historia de la villa de Valls*, Valls 1881, pp. 63-65; fra Bernat Duran sembla ésser fins ara un desconegut per a la historiografia carmelitana.

1289 ,credit': el context sembla exigir el pretèrit perfecte, ,credidit'.

1289-1291 Aquesta afirmació confirma que els adherents a la trajectòria ,espiritual' del beguinisme només formaven un partit a l'interior d'aquells grups i que entre les dues tendències podia no existir gaire relació.

1292-1299 Sobre aquest tribunal, vegeu les notes a V, 663-665.

1302 ,licenciaverunt ipsam': vegeu la nota X, 1257.

{XII}

F. 43^{r-v}

DEPOSICIO SORORIS BONANATE TORRA

Die sabbati, que fuit .vii^o. idus ianuarii anno Domini .m^o. .ccc^o.
 .xlv^o., comparuit coram reuerendo patre et domino, domino fratre 1310
 Bernardo, diuina prouidencia Barchinone Episcopo, et venerabili viro
 religioso, domino fratre Guillelmo de Costa, inquisitore, predictis,
 soror Bonanata Torra, de Villa francha, de tercio ordine, et presenti-
 bus religiosis fratre Petro Brea et fratre Thoma de Bonvilà et me, Ber- 1315
 nardo Moyoni, scriptore iurato curie dicti domini episcopi sub pre-
 dicto Guillelmo Vilella, eiusdem domini episcopi notario, que
 iurauit ad sancta .iiii^{ta}. Dei ewangelia, quod tam de se quam de aliis
 dicet veritatem plenam et claram.

Et primo, interrogata de omnibus et singulis erroribus in speciali
 et singulari, de quibus alii beguini in precedentibus inquisitionibus 1320
 fuerunt interrogati, respondit ad omnia et singula se nichil scire nec
 audiuisset, et ideo nec de se nec de aliis, de predictis de quibus fuit
 interrogata poterat aliquid dicere assertiue.

Die iouis, que fuit pridie idus ianuarii anno quo supra, coram dic-
 tis dominis episcopo et inquisitore comparuit in iudicio predicta 1325
 soror Bonanata Torra, presentibus venerabilibus Petro Benedicti, offi-
 ciali Barchinone, licenciato in *Decretis*, fratre Thoma de Bonuilà, de
 ordine Predicatorum, et fratre Petro Andree, de ordine Augustino-
 rum, et me, notario supradicto. Et fuit [f. 43v] interrogata sub virtu- 1330
 te iam prestiti iuramenti, si scit vel recordata est aliqua alia tam de
 se quam de aliis, quam deposuerit, et dixit quod non.

Post hec, dicti domini Episcopus et inquisitor, attendentes inno-
 cenciam predicte sororis Bonanate Torra et quod nichil ex presenti
 inquisitione probatum erat contra eam, licenciauerunt ipsam quod 1335
 redeat ad Villam francam. Mandauerunt tamen sibi in virtute sancte
 obediencie quod caueat sibi amodo a participacione, conuersacione et
 receptacione beguinorum predictorum et aliorum, qui oppiniones
 erroneas et detestabiles teneant seu credant contra fidem catholicam
 et ecclesiam Romanam, sub quouis nomine censeantur.

[ff. 44^r-48^v] en blanc

1321 fuerunt *ms* fuerut(?) 1324 pridie *ms* .ii^o. 1327 fratre *corr* bn(?)
 1332 inquisitor *corr* enquisidor 1335 mandauerunt *ms* mandaverut(?) 1336
 amodo *ms* ammodo

1311 ,Bernardo': Bernat Oliver, bisbe de Barcelona; vegeu la nota a V, 437.

1312 ,Guillelmo de Costa': vegeu la nota a I, 4.

1313 ,soror Bonanata Torra': Tant en el moment del procés com en la documentació contemporània conservada, aquest és l'únic lloc, en el qual compareix aquella beguina; l'única hipòtesi d'identificació que m'és possible de fer és la de si és la mateixa persona que una germana Bonanata, que el 23 d'abril de 1331 «erat resclusa apud ecclesiam sancorum Iusti et Pastoris» de Barcelona (ADB, NC 5, f. 6v); no consta que aquesta fos, en aquell moment, terciària franciscana, però aquesta no és dada que hom pugui considerar definitiva, car no sempre és consignada aquesta qualificació de terciari o terciària. D'altra banda, pels casos de Francesca Puigalt (VII) i de Bernada (XI), coneixem la mobilitat d'aquestes persones, mobilitat afavorida pel fet de sovint viure soles i per la mendicitat que practicaven.

1314 ,Petro Brea': vegeu nota a X, 1238.

,Thoma de Bonuilà': Vegeu nota a III, 582-584.

1314-1315 ,Bernardo Moyoni': Vegeu nota a X, líns. 1239-1240.

1316 ,Guillelmo Vilella': Vegeu nota a X, líns. 1239-1240.

1319 ,erroribus': Vegeu III, líns. 385-403, i X, 1243.

1325-1331 Sobre aquest tribunal, vegeu la nota a V, líns. 661- 666.

1334 ,licenciauerunt ipsam': Vegeu la nota a X, lín. 1253.

VALORACIÓ QUANTITATIVA I QUALITATIVA DELS TEXTOS ANTERIORS

Els dotze títols, les deu declaracions (dues d'elles dobles), les quatre abjuracions i les tres absolucions transcrits en les pàgines anteriors no són pas tota la documentació d'aquell procés.

No ho són, perquè en cap cas no podem afirmar que posseïm els processos originals. Si comparem la nostra documentació amb la d'altres processos inquisitorials conservats fins ara (per exemple, amb l'actual volum conservat a Burdeus, Bibliothèque Municipale, 1182, procedent de Lleida i pertanyent a l'any 1558)¹, veurem que l'original d'un procés era constituït, com un 'dossier', per la juxtaposició de tots i cada un dels actes i documents que l'integraven; àdhuc materialment, una lletra inclosa en un procés inquisitorial no es presenta formant continuïtat amb els actes veïns, car cada un d'ells segueix tenint la seva identitat pròpia.

Tampoc no és la còpia total dels originals d'un procés, tal com el podem trobar en el manuscrit 126 de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona, on veiem que en aquella causa cada un dels tres encausats tenia el seu procés, o, dit d'altra manera, els processos foren individuals, no pas col·lectius,² i que

---

1. Hom en pot veure una notícia molt minsa en Camille COUDERC, *Bordeaux* (Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements, tome XXIII), París 1894, 601. Que aquesta era també la situació dels processos originals en els anys contemporanis del nostre, sembla indicar-ho la frase continguda en una lletra dels comissaris inquisitorials del bisbe de Tarassona a Calataiud, Bernardo Duque i Juan Gómez de Zamán, canonge de la dita ciutat, a l'inquisidor general dels regnes i terres de la Corona Catalanoaragonesa, fra Bernat de Puigcercós, datada a Calataiud, 27 de juliol de 1342: «Garsias Mertini(!), notarius dicte inquisitionis est mortuus, et processus per eum factos invenimus male ordinatos et dispersos per cedulas; et aliquas abiuraciones predictorum singularium invenimus in cedulis separatas et non in processibus insertas, et ideo tenemus quod dicta abiuracio generalis sit perdita...», ACB, Còdex 126, f. 79r-80r; el context de les frases esmentades i llur significació en el conjunt d'aquell procés es poden veure en el meu *El procés...*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 330, nota 39.

2. Hom pot veure una anàlisi de cada un dels tres processos copiats en el volum acabat d'esmentar, en el meu *El procés inquisitorial...* (cit. en la nota anterior). Amb aquesta afirmació no pretenc de negar que en algun cas molt rar i clar de responsabilitat col·lectiva també existís un procés autènticament col·lectiu, extrem justament documentat en la lletra esmentada en la nota anterior, en relació a l'àljava de Calataiud, amb expressions com aquestes: «...processus... contra quosdam singulares iudeos singulariter factos, et contra quosdam alios generaliter factos...»; i mentre en els casos individuals cada encausat havia de fer la seva pròpia abjuració, en la col·lectiva «dicta generalis abiuracio fuit facta per dictum Jucefum de Quatorze et plures alios iudeos...» (*ibid.*, 330, nota 39); vull dir, en canvi, que aquest no fou el cas del grup

a diferència de l'original, la còpia conté la totalitat dels actes, transcrits l'un darrere l'altre i formant un conjunt unitari; un aplec de documents originals s'ha transformat en volum. Amb això no vull dir que els fascicles conservats en la secció de processos del ADB no siguin còpies, car, fora d'algun cas que sembla ésser esborrany inicial, en general són còpies destinades en un primer moment a alguna de les autoritats del bisbat de Barcelona (potser al mateix bisbe) i després a ésser conservats a l'arxiu del bisbat. Però manca als nostres fascicles la completeness que trobem en el manuscrit esmentat.

Potser la intenció inicial fou la d'afegir un registre d'actuacions del bisbe Bernat Oliver en defensa de la fe; de fet, el punt de referència més pròxim als nostres lectors em sembla ésser el registre d'inquisició del bisbe de Pàmies, Jacme Forner (1318-1325):³ igual com allí, també ací tindríem actuacions diverses d'un tribunal inquisitorial del bisbe d'un lloc (interrogatoris, abjuracions, absolucions, etc., però no sentències, que havien d'ésser donades conjuntament pel bisbe i l'inquisidor), relatives a súbdits seus, encausats sota la seva responsabilitat i àdhuc, en alguns casos, empresonats en la presó episcopal.

Tant de bo que se'ns haguessin conservat totes les actuacions del tribunal inquisitorial de Bernat Oliver contra els beguins de Vilafranca del Penedès (1345-1346). Però el títol *Testimonium Raymundi Punyera* del f. 12v (lín. 434; cf. g/7), indica que aquest testimoniatge s'havia de copiar a partir d'aquella pàgina, però no ho fou i no se'ns ha conservat, cosa més de doldre per l'interès que havia de tenir, car d'acord amb el document del 28 d'abril de 1346, el tribunal considerà provat que «tenebat heresees et errores plurimos manifeste» alhora que constatava que «captus existens, penitens decesserit...» i per això seria extraordinàriament interessant de conèixer el detall tant de la sentència condemnatòria com de les penes imposades, de les quals només coneixem la confiscació total de béns mòbils o immòbils. Al f. 34v trobem el títol *Testimonium Raymundi Correger et Bernardi Gras*, però les declaracions no hi són. I en manquen d'altres. En un cert moment de la *Depositio fratris Raymundi Cuch*, trobem que a aquest li fou llegida en sessió del tribunal part de la declaració de frare Francesc Joan (III, líns. 300-302), també perduda, però tant més deplorable com més important prometia d'ésser, car aquest frare arribat de cort papal d'Avinyó i la seva declaració feren impossible qualsevol defensa

---

beguís de Vilafranca del Penedès, car el procés contempla la responsabilitat personal de cada encausat; i que, fins allà on arriben els meus coneixements, no sembla que se'ns hagi conservat cap mostra d'un autèntic procés col·lectiu fet per la inquisició medieval a Catalunya.

3. *Le registre d'Inquisition de Jacques Fournier (Evêque de Pamiers) 1318-1325*. Traduit et annoté par Jean DUVERNOY. Préface d'Emmanuel LE ROY LADURIE (École d'Hautes Études en Sciences Sociales. Centre de Recherches Historiques, Civilisations et Sociétés 43), Paris-La Haia-Nova York 1978, vol. I, XXX i 396 pp.; II, VI i 397-750; i III, VI i 751-1346 pp.; els noranta-cinc processos d'aquell registre inclouen interrogatoris i altres actes d'iniciativa episcopal, però no les sentències, que eren copiades en el volum específic de la Inquisició.

dels beguins de Vilafranca. La documentació complementària ens certifica que el nostre procés tingué conseqüències àdhuc per a Guilhem Escriba, ja difunt (document del 17 de desembre de 1345: a/1) i per a frare Bernat Fuster, del qual ens consta que com a conseqüència del nostre procés hom li confiscà els béns (document del 25 d'agost del 1346): ambdós, per tant, foren processats, però els processos manquen en llur totalitat; i també el de Jaume Sunyer (vegeu, en canvi, el document del 15 de maig de 1346: h/8) i, en general, el de tots els homes del grup, fora dels de Berenguer Bacella i de Ramon Cuch (fra Ramon Moner, lector de Framenors, no fou encausat, ans només escoltat com a testimoni). Si hi hagués hagut d'altres testimonis (p. e., del Guardià de Framenors), mancarien tots.

Però àdhuc limitant-nos a la documentació ja transcrita, ens adonarem que és incompleta, en el sentit que no recull pas totes les peces del procés inquisitorial, que feien referència a les persones, les declaracions de les quals se'ns han conservat. N'hi ha prou amb comparar la documentació relativa als homes, amb la paral·lela de les dones: d'aquells tres, només en tenim la declaració; en la d'aquestes hi ha, de mes a més, l'abjuració de les quatre primeres i l'absolució de les tres últimes. D'altra banda, la comparació amb d'altres processos inquisitorials contemporanis ens certifica que, ultra la introducció de la causa, hi ha en tot procés inquisitorial tres moments imprescindibles, tot i que el procediment (o normes processals) sigui sumari o, per dir-ho amb la frase tècnica contemporània, es desplegui «*summarie et de plano, sine strepitu et figura iudicii*»⁴:

a) esbrinar l'existència de possibles enemics capitals de l'encausat, car si el procés es fonamentés en declaracions d'algun d'aquells, podria fallar per la base la veritat de les declaracions, ja que l'única condició indispensable, àdhuc per al tribunal de la fe, era la de la «*sola facti veritate perspecta*»;⁵

b) l'abjuració de l'encausat dins un judici, tant a fi d'evitar-li la condemna la primera vegada d'ésser trobat culpable, com a fi de convertir-lo automàticament en relapse en cas de reincidència, amb la consegüent «*traditio brachio saeculari*»⁶; i

4. Climent V explicà oficialment el sentit d'aquesta expressió jurídica, destinada a esdevenir principi màxim del procés inquisitorial, en la seva decretal *Saepe contingit*, del 19 de novembre de 1306, després aplegada dins les *Clementinae* i afegida al *Corpus Iuris Canonici* (FRIEDBERG, II, 1200).

5. Vegeu nota anterior. Una mostra de la importància que el punt de les enemistats mortals o capitals tenia en el procés inquisitorial es pot veure en el meu article citat en la nota 1, i més en concret en la secció III, núms. 8-9, 12-14 i 17, amb les notes corresponents.

6. Pel que fa a l'abjuració d'un culpable senzil (és a dir, culpable en primera instància, no relapse), vegeu en el nostre procés els casos de les dues germanes Fuster (líns. 435-747 i 748-879), de Francesca de Puigalt (líns. 880-1093) i de Maria Just (líns. 1094-1227), i més en concret, la decisió del tribunal posterior a les respectives abjuracions. Pel que fa al relapse, vegeu el meu *El procés...* (cit, nota 1), Apèndix III, en el qual hom pot trobar les bases jurídiques de la «*traditio brachio saeculari*».

c) el ,consilium', que era el moment de resumir oficialment la ,species facti', de sotmetre a un consell de perits la sentència pensada per l'inquisidor i de fer constar l'acta de la sessió, en la qual els dits perits havien donat el seu dictamen sobre els passos finals del procés. Fora d'això, és normal, però no absolutament imprescindible, que l'inculpat faci la seva declaració —es dona el cas de persones encausades ,post mortem' i en el nostre procés ho fou almenys Guilhem Escriba— com també és possible que, sobretot si les declaracions no són espontànies, l'inquisidor formuli una llista de preguntes o ,articuli' o punts sobre els quals obliga l'encausat a dir sota jurament tot allò que sap.

Només un element, el més important, podia ésser comú a un conjunt de processos paral·lels: la sentència, que, d'altra banda, essent destinada a ésser llegida en públic, era redactada en llengua vernaclea, en el nostre cas en català. Dissortadament, ni la introducció al procés (ni, en el nostre cas, la part inicial que tingué lloc davant el tribunal del degà del Penedès a Vilafranca, d'acord amb la informació de frare Berenguer Bacella, II, 204-206), ni les informacions sobre possibles enemics, ni les abjuracions dels homes, ni el ,concilium', ni l'acta de la sessió del consell dels perits, ni la sentència o sentències dels condemnats no se'ns han conservat, però sabem que existiren, almenys en dos casos, el de Ramon Punyera i el de Bernat Fuster, car els respectius manaments de bisbe i inquisidor de fer efectiva la confiscació dels béns es basen en el fet que oficialment la sentència els penalitzà amb el dit càstig.

Això no obstant, la riquesa de dades de les declaracions i dels documents ací transcrits és tal que justifica sobradament la seva publicació, més encara, crec que la qualitat dels documents presenta algun punt favorable, tot i les moltes llacunes que hi hem assenyalat. Em sembla que, almenys alguna d'aquestes declaracions, és el mateix text escrit directament pel notari o l'escrivà en l'acte de l'interrogatori. Em porta a pensar-ho el fet de trobar-hi un nombre considerable de paraules o de frases ratllades, amb variants que no es poden explicar pel fet d'haver copiada una paraula en comptes d'una altra: el lector en pot veure les proves en l'aparat crític, sobretot en el de les declaracions de Ramon Cuch. Una altra prova d'aquest caràcter de document original sembla ésser la successió de cal·ligrafies, totes presents en els registres contemporanis de l'ADB, cosa que sembla explicar-se pel fet que els diversos documents eren copiats directament per l'escrivà que actuava en l'acte corresponent. En aquesta línia creuria que en alguns casos és possible d'arribar a donar nom i cognom al copista.

Les consideracions anteriors desemboquen en el capítol següent, car, si els documents relatius al procés tindrien importància àdhuc en el cas que aquest fos complet, ara la veuen augmentada, perquè a través d'ells coneixem una quantitat considerable de dades que altrament ens serien desconegudes.

Capítol segon DADES COMPLEMENTÀRIES

1. *Introducció*

El fet que el nostre procés sigui tan incomplet és raó que incita encara més a mirar de completar-lo a base d'altres fonts contemporànies. Sortosament, tant els arxius de Barcelona com els de Vilafranca del Penedès ens han conservada documentació que hi fa referència de manera més o menys contemporània, ultra el record, més aviat confús, que aquells esdeveniments deixarien en d'altres escrits del s. XIV. Tal com veurà el lector, les dades recollides en aquest capítol permeten de conèixer resultats del procés, dels quals les actes que coneixem no ens n'informaven.

Transcriu sencers els documents, que fan referència directa a aquell esdeveniment, en el sentit que el fet, al qual es refereixen, i del qual deixen constància no s'hauria produït o no s'hauria produït aleshores, si el procés no s'hagués celebrat. Però no són aquests documents les úniques dades que ens ajuden a completar les nostres informacions, car també n'hi ha d'indirectes, o notícies relatives a fets independents del procés, que hi tenen alguna relació per circumstàncies fortuïtes i ens ajuden a conèixer implicacions d'aquells esdeveniments; tant les unes com les altres són dades segures.

Ens caldrà també encarar-nos amb una dada insegura i discutir-la: la que dóna Nicolau Eimeric en el *Directorium Inquisitorum*, sobre un tal Bonanat, que hauria estat cremat a Vilafranca del Penedès abans del 1342, notícia que, però, va embolcallada amb detalls que semblen correspondre a alguns dels resultats del nostre procés.

Tot el precedent ens permetrà de reconstruir, almenys amb una certa aproximació, la cronologia d'aquells esdeveniments.

L'estructura del capítol respon als apartats que acabem d'assenyalar. Pel que fa al que porta el núm. 2, en el qual transcriu els deu documents, que fan referència directa al procés contra els beguins de Vilafranca del Penedès, he seguit les mateixes normes d'edició aplicades en l'anterior. Del document darrer n'he triades aquelles parts que contenen la ,species facti' i, sobretot en consideració a la considerable llargària de l'original, n'he saltades aquelles que contenen l'enumeració de consideracions o conseqüències purament jurídiques, vinculades al traspàs de la propietat d'un cens. En quant a l'aparat crític o a les notes, el fet que el primer manqui immediatament després d'un document significa que l'exemplar manuscrit no presentava accidents recordables.

2. Documents directament relacionats amb el procés

a/1)

Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, reconeix que Bernat de Corvins, de Vilafranca del Penedès, li ha donat compte de la quantitat que havia rebuda de Guilhem Escriba, de la mateixa vila, i li ha satisfet la part del deute que restava descoberta.

Barcelona, 17 de desembre de 1345.

Còpia en registre oficial, ADB, NC, 14, f.14r-v.

Nos, frater Bernardus, etc., confitemur et recognoscimus vobis, Bernardo de Curbins, de Villa franca, quod ex illo debito decem et octo librarum monete Barchinone, quas confessus fuistis vos debere ex causa mutui Guillelmo Scriua de dicta villa, cum publico instrumento confecto auctoritate Arnaldi Fígols, notarii publici Ville franche auctoritate venerabilis Berengarii de Papiolo, archidiaconi Penitensis, .VIII°. kalendas octobris anno Domini M^o CCC^o. secundo, tradidistis et deliberastis nobis ad mandatum et districtum nostri et venerabilis et religiosi viri, fratris Guillelmi de Costa, de ordine predicatorum, inquisitoris heretice pravitatis, decem libras et decem solidos tantum. Quam pecuniam, factis per vos de predicto debito aliquibus solucionibus Jacmete, sorori dicti Guillelmi Scriua, prout idem Guillelmus in predicto debitorio instrumento voluit et ordinavit, restare penes vos de iamdicto debito (f. 14v) ad sancta .III^{or}. Dei evangelia iuravistis dumtaxat. Est tamen verum, ut iuramento asseruistis, quod penes vos decem solidi existunt adhuc ex debito supradicto, quos vobis retinere velle dixistis pro sumptibus et expensis, quas, ut asseruistis, fecistis in veniendo Barchinonam, citatus per nos pro predictis. Et ideo, renunciantes excepcioni predictarum decem librarum et decem solidorum, ut premittitur, non habitarum et non receptarum, fecimus vobis presentem literam, impressione sigilli nostri munitam in testimonium premissorum. Datum Barchinone, .XVI. kalendas ianuarii, anno Domini M^o.CCC^o.XLV°.

„Nos, frater Bernardus”: Vegeu la nota a V. lín. 437.

„Guillelmo Scriva”: Tot i la diferència de grafia „-ba/-va”, la identitat d’aquest personatge amb el Guilhem Escriba que hem trobat tantes vegades en les declaracions de les quatre primeres noies, i sobre el qual hom pot veure la nota a V, 447-448, em sembla confirmada per una sèrie d’indícis: la vinculació a Vilafranca del Penedès, l’ésser objecte de l’interès inquisitorial i la germana de nom Jacmeta, de la qual parla aquest document i sobre la qual hom pot veure la declaració de Francesca de Puigalt, VII, 903.

La grafia del seu cognom ací convida a pronunciar-lo „Scrivà-Escrivà”, però em pregunto si en tal cas la grafia llatina medieval correcta no hauria estat „Scrivani”, forma que no es troba mai en el nostre procés, constant a escriure la llatinització „Scri-

be-Escriba'. (vegeu, p.e., V, 447-448, etc.); per aquesta raó m'inclino a pensar que el cognom d'aquest personatge no era ,Escrivà', sinó ,Escriba'.

Remarquem que en aquests documents oficials ni Guilhem Escriba ni Ramon Punyera no són qualificats ni de ,frater', ni ,de tercia regula'; només Francesca de Puigalt i Jaume Sunyer porten qualificatius; em pregunto si la raó és la diferència entre vivents, que segueixen qualificats, i difunts, que no ho són perquè ja han d'ésser allò que eren; fratre Bernat Fuster és qualificat de ,frater' en document privat.

,auctoritate venerabilis Berengarii de Papiolo': Trets els actes que es realitzaven en el tribunal del batlle del rei, l'altra documentació pública vilafranesca havia de passar per la notaria, que el rei Alfons el Trobador havia vinculat a l'església de Santa Maria de Vilafranca el desembre del 1188 (document darrerament publicat per Antoni M. ARAGÓ, *Concessions reials del dret de notaria a parròquies i monestirs catalans*, dins «Estudios históricos y documentos de los Archivos de Protocolos», VI (1978 = Miscelánea en honor de Josep M. Madurell i Marimon, II), 1-14, en particular, 8-9; cf. també 14). La notaria seguí vinculada a l'ofici canònic de rector de Santa Maria de Vilafranca, fins que la rectoria fou agregada a l'ardiaconat del Penedès, de la Seu de Barcelona, moment en el qual s'establí la vinculació entre notaria i ardiaconat, el primer d'octubre de 1324; el document d'agregació és publicat per Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense* (Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes, Sèrie I, Vol. I), Barcelona 1929, 464-466. En el *Processus arbitralis de scribania ecclesie Ville franche* (1344), Bartomeu Juncosa, «qui fuit scriptor iuratus dicte scribanie ecclesie Ville Franche .XXX. anni sunt elapsi et ultra», resumí en poques ratlles els seus records d'aquells anys: «...dixit se vidisse dictam ecclesiam Ville franche gubernari per En Veyà, et per Durandum de Podio et per Guillelmum Dalmacii, presbiteros quondam ab aliquibus annis, pro Romeo de Monte Olivo, tunc rectore dicte ecclesie; et postea per Petrum de Turriceila, qui fuit rector dicte ecclesie, qui personaliter pluribus annis rexit dictam ecclesiam; et eciam rexerunt dictam ecclesiam pro eodem Petro rectore iamdicto, Bartholomeus Baroni et Raymundus Fabricha et plures alii presbiteri antequam dicta unio cum archidiaconatu esset facta», MV, Arxiu de la Comunitat, *Processus...*, f. 22v (27 agost 1344). Uns quants dies més tard, el 4 de setembre del mateix any, Romeu Escofet reconstruïa la llista dels notaris que ell recordava, llista el valor de la qual augmenta pel fet d'haver-se perdut llurs protocols: «Qui quidem notarii, quod vidit ipse testis, fuerunt videlicet: Mattheus Ferrandelli, Dalmacius Ollarii et Bernardus Ponçii, tempore quo dictus Romeus de Monte Olivo fuit rector dicte ecclesie; et vidit eciam quod fuerunt notarii dicte scribanie, tempore quo dictus Petrus de Torricella fuit rector dicte ecclesie, Valentinus de Petra, Petrus Mironis et Bernardus de Pinu et Johannes de Beseriis et plures alii...», *ibid.*, f. 228v; cf. ADB, NC 4, f. 92r-v i 156r-v, 3 maig 1327.

L'ardiacà del Penedès, Berenguer de Papiol, és ben documentat en les fonts barcelonines. Ja era canonge de la Seu de Barcelona abans del 9 d'agost del 1328, data en la qual fou un dels dos canonges ,deputati ad studium', ADB, NC 4, f. 177v; fruïa també del benifet de la rectoria de Tiana, que perdé el 5 de maig 1329, en ésser nomenat ardiaca del Penedès, *ibid.*, *Collat.*, 3, f. 93v; fins i tot coneixem detalls d'algun dels seus ,familiares', *ibid.*, *Visit.*, IVbis, f. 14v, 28 maig 1342: «...En Rexach, qui moratur cum archidiacono Penitensi, beneficiatus altaris sancte Cecilie...», de la parròquia de Sant Miquel de Barcelona.

,Jacmete': vegeu la nota a VII, lín. 900.

b/2)

Pere de Pocasang, ciutadà de Barcelona, manlleuta al bisbe de la mateixa ciutat, fra Bernat Oliver, la germana Francesca {de Puigalt(?)}, empresonada per una pretesa violència contra el també terciari fra Francesc Joan, el qual, en acte posterior, el 4 de març 1346, també feia esborrar la mateixa manlleuta. La línia doble damunt el nom inicial de 'Petrus' indica que signà les obligacions que contreia amb la manlleuta. Una doble línia en creu damunt tot el text indica que les condicions foren complertes i el document perdé validesa. Barcelona, 16 de desembre de 1345 i 4 de març de 1346 (1345).

Còpia en registre oficial: ADB, NC, 14, f. 14v.

(a) Die veneris, que fuit .XVII°. kalendas janerii, anno Domini millesimo .CCC^o.XLV°, Petrus de Pocha sanch, civis Barchinone, manulevavit a reverendo in Christo patre, domino episcopo supradicto, sororem Franciscam, de tercia regula, que capta detinebatur pretextu cuiusdam violencie, quam, uti dicitur, intulit fratri Francisco Iohannis, de dicta regula, promittens eam tornare et reducere in posse dicti domini infra .IIII^{or}. dies postquam inde fuerit requisitus per dictum dominum episcopum vel alterum eius nomine, verbo, litera vel aliter; quod, nisi fecerit, voluit incontinenti incurrere eo ipso in penam .D. solidorum acquirendam domino episcopo (supradicto *int lin*); pro qua pena solvenda, ubi comiti contingat, obligavit omnia bona sua, habita et habenda ubique; et ad maiorem firmitatem iuravit ad sancta .IIII^{or}. Dei ewangelia corporaliter, etc., predicta attendere et complere et contra ea non venire iure aliquo sive causa. Et renuit foro suo seculari et foro ecclesie, quoad hec, se gr[at]is et sponte submisit.

(b) Fuit cancellata predicta manleuta de mandato dicti domini episcopi, de v[olun]tate predicti fratris Francisci Iohannis, die sabbati .IIII°. nonas marcii ann[o] predicto.

‘Petrus de Pocha sang’: Ací només és qualificat de ciutadà de Barcelona; les altres dues vegades que l’he trobat en la documentació d’aquests anys també fan constar la seva qualificació de ‘mercator’. La raó de comparèixer en els registres és el fet d’haver estat nomenat marmessor de Jaume Martí, per a un testament que feia hereus universals els pobres; Pere de Pocasang renuncià a la marmessoria, ADB, NC 6, f. 72r el 23 març 1335 (1334), i *ibid.*, f. 102v, de l’agost del mateix any. En la primera d’aquestes dues referències hom hi pot trobar la grafia ‘Poca Sanch’.

‘domino episcopo supradicto’: El nom del bisbe, fra Bernat, és explícit en la pàgina i document anterior: ‘fr. Bernardus’.

‘sororem Francischam’: tot porta a identificar-la amb Francesca de Puigalt, encausada en el procés tal com hom pot veure en la declaració núm. VII. Cal remarcar que la raó, per la qual es trobava empresonada, no era pas la seva qualitat de sotsmesa a un procés inquisitorial, ans el fet d’haver maltractat de forma violent frare Francesc Joan. I això també vol dir que aquest la denuncià per haver-lo maltractat violenta-

ment: aquesta és una altra mostra de l'ambient tens que es congruïa a Vilafranca del Penedès amb motiu de l'actuació de frare Francesc Joan.

„fratri Francisco Iohannis”: Vegeu la nota a I, 15, i tota la declaració núm. III (Ramon Cuc), en particular en les línies 300-368.

c/3)

Acta del jurament, presa de possessió i nomenament de Pere de Garriga, clergue tonsurat d'Avinyó, bisbat de Vic, a escarceller del Palau Episcopal de Barcelona, coincidint amb el procés dels beguins de Vilafranca del Penedès i amb llur empresonament en el dit palau.

Barcelona, 20 de desembre de 1345.

Segueix la lletra episcopal, nomenant Pere de Garriga escarceller del Palau Episcopal de Barcelona.

Barcelona, 23 de desembre de 1345.

Còpia en registre oficial: ADB, NC 14, f. 16r-v.

(a) Die martis que fuit .XIII°. kalendas janerii anno Domini millesimo .CCC.XLV., Petrus de Garrigia, clericus tonsuratus de loco Sancti Iohannis de Avinione, diocesis Vicensis, fecit sacramentum et homagium ore et manibus comendaticum,(?) secundum *Usaticos* Barchinone, dicto domino episcopo Barchinone, quod ipse bene, fideliter et legaliter ac diligenter custodiet captos, qui sunt in episcopali palacio Barchinone in carceribus, et alios sibi comissos et comittendos, tam in carceribus quam extra carceres et quod per fraudem vel alias sine licencia et permissu dicti domini episcopi vel eius officialis, nullum ex ipsis captis abire permittet seu eciam relaxabit, seu culpa aut opere seu tractatu ipsius Petri captus aliquis de illis quos teneat non efugiet seu evadet; et si fecerit, quod Deus avertat, quod eo ipso esset proditor et bausator et quod per parem vel similem cum armis vel sine armis non posset se in duello vel alias de bausia huiusmodi excundire(?), immo sola presens obligacio ipsum convictum redderet. Et nichilominus, quod incideret in penam quinquaginta librarum Barchinone, dicto domino episcopo adquisitam, ad quam solvendam, si comitti contingeret, se et omnia bona sua cetera obligavit, tam habita quam habenda. Et predicta iuravit ad sancta .IIII. Dei evangelia corporaliter a se tacta attendere et complere et non contra facere vel venire iure aliquo sive causa. Et nichilominus dedit fideiussores suos Iacobum de Solano, formenterium, commorantem iuxta Furnum de Archubus, et Petrum de Colello, ibidem commorantem, et Berengarium de Menàlvens, ferrerium, commorantem iuxta Fontem d'En Camp[der]là, qui cum ipso principali et sine eo, ubi dicta pena comitti contingeret, ipsam penam promiserunt et iuraverunt, ad sancta quatuor Dei evangelia corporaliter a se tacta, solve dicto domino Episcopo et ad hec obligarunt se et omnia bona sua, tam habita quam habenda ubique. Et renunciarunt dicti fideiussores foro suo

seculari et foro dicti domini Episcopi se et sua, quoad hec, penitus submiserunt.

Et predicta securitate prestita, fuerunt claves carcellarie tradite dicto Petro de Garrigia et quatuor collaria ferrea et tachatanum cepi [f. 16v] cum sua clave, cum qua ipse cepus clauditur, in quo cepo capti quidam de nocte ponuntur. Et nichilominus, ipse dominus Episcopus subsequenter comisit dictam carcellariam et eius captos dicto Petro de Garrigia per suam literam, formam que sequitur continentem.

(b) Frater Bernardus, etc. Dilecto in Christo Petro de Garrigia, salutem in Domino. De fide et legalitate tua in Domino confidentes, custodiam captorum nostri episcopalis palatii, qui nunc sunt et erunt pro tempore, tibi tenore presentium quamdiu bene et legaliter feceris et nobis placuerit, ducimus comittendum, recepto prius a te corporaliter iuramento quod in dicto officio fideliter et legaliter te habebis. Mandantes Officiali nostro Barchinone et eius locum tenenti ut te pro carcellario et custode dictorum captorum et neminem alium ad dictam custodiam captorum de cetero recipiant et admittant, tibi-que faciant de debito et assueto pro tuo labore salario responderi. In cuius rei testimonium presentes tibi fieri et impressione sigilli nostri iussimus comuniri. Datum Barchinone, .X. kalendas janerii anno Domini M.CCC.XL. quinto.

‚Petrus de Garrigia’: Aquest clergue el 9 febrer 1342 (1341) ja havia entrat al servei de l’antecessor de fra Bernat Oliver, fra Ferrer d’Abella amb les condicions que encara consten en l’ADB, NC 10, ff. 107v-108r. Es devia guanyar la confiança del nou bisbe, si aquest li encarregava l’ofici d’escarceller, que no era pas merament honorari. Justament perquè es tractava d’un càrrec de confiança, devia ésser normal que canviés a mesura que es succeïen els bisbes i per raons personals. Heus ací alguns canvis: Bernat Cerdà figurava el 15 d’octubre de 1327 (ADB, NC 4, f. 125v); Jaume Sunyer consta el 17 de març de 1334 (1333), *ibid.*, NC 5, f. 242r, però deixà escapar Berenguer de Montjuïc i també ell es fugà, tal com diu el document de 28 de juliol de 1334, *ibid.*, f.272r; el succeí Pericó des Puig (parent del nostre Pericó des Puig?, lín. 59 i doc. i/9), ciutadà de Barcelona, nomenat per Guerau de Gualba durant el temps en què fou vicari capitular, en seu vacant, *ibid.*, 273r, 13 agost 1334; amb el bisbe Ferrer d’Abella, el titular de la presó fou Ramon ça Pera, que la llegà a Bernat des Ram, ‚clericus coniugatus’ procedent de Sant Vicenç de Sarrià el 2 de novembre de 1340, *ibid.*, NC 9, f. 119v; potser l’operació no resultà massa encertada ja que el 30 de juliol de 1341 el mateix bisbe encomanava el càrrec a Arnau Serra, *ibid.*, f.187r; el predecessor immediat de Pere de Garriga fou Domènec Ramon, tal com consta en el document del 15 de maig de 1346, integrat en aquest capítol.

‚sancti Iohannis de Avinione’: Avinyó (Bages).

‚captos’: No és pas aquest el moment de proposar una monografia sobre el sistema penitenciari del bisbat de Barcelona durant la primera meitat del segle XIV; em limitaré a dir que cada deganat tenia la seva presó; que la del palau del bisbe era, com si diguéssim la presó central, i que era equipada amb utillatge de tortura, extrem documentat en el meu *El procés*, secció III, núms. 20 i 32, amb les notes corresponents

(327, nota 32, i 331, nota 41); que la llista de presos en la presó episcopal d'aquells anys és considerablement llarga; i que quan la pena de presó era particularment dura el reu era portat a la presó del castell de Caldes de Montbui. El nomenament que ens ocupa es limita bàsicament als empresonats en el palau episcopal de Barcelona i no s'estén als de les altres presons; el bisbe, però, es reté el dret d'encarregar al nou escarceller algun pres divers dels esmentats.

,officialis': En aquell moment tenia aquest càrrec Pere Benet.

,collaria': Podem comparar l'instrumental que consta en la nostra acta amb el que hom féu constar en el nomenament del ja esmentat Pericó des Puig: «...septem collaria captorum et quinque ta[s]cona(?) ferrea et catenatum cepi dicto carcenario et unum martellum...» (ADB, NC 5, f.273r).

,salario': Existeix una *Moderacio salarii carcerarii domini Episcopi* del 4 de juny 1330, promulgada per Guerau de Gualba, ardiaca i vicari general en nom del bisbe Ponç de Gualba, de la qual copio la part dispositiva: «...carcerarius curie dicti domini episcopi, qui retroactis temporibus ab unoquoque capto in curia ipsa dudum(!) denarios presentis monete pro qualibet die recipere consueverat, non recipiat nec recipere audeat nisi octo denarios dumtaxat quando unus solus detinetur ibi captus. Et si duo vel plures inibi capti fuerint, non recipiat nec recipere audeat ab unoquoque ipsorum nisi sex denarios dicte monete et non ultra...» (ADB, *Collat.*, 3, f. 121r).

d/4)

Bertran de Canyelles, patró del benifet fundat pel seu avi i homònim en l'església del monestir de Santa Clara, de Vilafranca del Penedès, vacant en aquell moment per mort de Ramon Punyera, presenta el prevere Ramon Arboçar al bisbe de Barcelona, fra Bernat Oliver, el qual (a) accepta la presentació, (b) atorga el benifet a l'esmentat Arboçar i (c) encarrega Ferrer Rafart i Bartomeu Català, preveres de Vilafranca l'execució del nomenament. Barcelona, 18 i 23 de gener de 1346 (1345).

Còpia en registre oficial: ADB, *Collat.*, 8, ff. 145v-146r.

(a). Die lune, que fuit .X. kalendas februarii anno Domini .M.CCC°.XL°.V^{oo}., coram reverendo in Christo patre et domino, domino fratre Bernardo, divina providentia Barchinone episcopo, comparuit venerabilis Bertrandus de Canellis, asserens se patronum beneficii, quod venerabilis Bertrandus de Canellis quondam, avus suus, instituit in ecclesia monasterii sancte Clare, sororum minorum Ville franche, ad altare beate Marie in eadem ecclesia hedificatum. Et presentavit eidem domino episcopo Raymundum Arboçar, presbiterum Ville franche ad dictum beneficium, vacans per obitum Raymundi Punyera, presbiteri, beneficiati eiusdem, supplicando dicto domino episcopo ut iamdictum Raymundum Arboçar admittere deberet ad beneficium supradictum. Et continuo, dictus dominus episcopus dictum Raymundum Arboçar et presentationem de eo, ut premittitur, factam admisit. Et recepto ab ipso Raymundo Arboçar de istius beneficii indempnitate corporaliter iuramento ac canonica obediencia et reverencia, ut est moris, dictum beneficium eidem

Raymundo Arboçar ad iamdictam presentationem contulit ac confirmavit ac ipsum instituit in illo cum plenitudine iuris sui et pertinenciis universis, salvo tamen in omnibus et per omnia iure ipsius domini episcopi et ecclesie Barchinone et absque iuris preiudicio alieni. Et proinde facte sunt dicto Raymundo Arboçar litere infrascripte.

(b). Frater Bernardus, miseracione divina Barchinone episcopus, dilecto in Christo Raymundo Arboçar, presbitero, salutem in Domino. Attendentes vestre probitatis merita, super quibus apud nos laudabile vobis testimonium perhibetur, beneficium altaris sancte Marie constructi in ecclesia monasterii sancte Clare sororum minorum Ville franche, vaccans per obitum Raymundi Punyera, presbiteri, quondam beneficiati eiusdem, ad presentationem nobis factam per venerabilem Bertrandum de Canellis, vobis tanquam clerico ad hoc sufficienti et idoneo, conferimus et confirmamus, vosque instituimus in illo et per nostrum anulum investimus presencialiter de eodem, cum plenitudine iuris sui, salvo tamen in omnibus et per omnia iure nostro et ecclesie Barcinone et absque iuris preiudicio alieni; mandantes vobis quod in dicto beneficio residenciam faciatis personalem et iuxta ipsius datacionem seu institutionem, debitum et assuetum servicium adimpleatis in eodem; [f. 146r] et sitis exinde nobis et successoribus nostris bonus, obediens et fidelis secundum Deum et canonica instituta; et de bonis proprietatis predicti beneficii nichil vendatis, impignoretis seu quomodolibet alienetis absque consensu nostro aut successorum nostrorum et licencia speciali. Unde ego, Raymundus Arboçar predictus, recipiens a vobis, reverendo domino meo domino episcopo superdicto, collacionem, confirmacionem et institutionem predictas, promitto vobis predicta omnia et singula observare et attendere iuxta posse. Et exinde vobis canonicam obedienciam et reverenciam facio manualementem. Et iuro ad sancta .IIIIor. Dei evangelia corporaliter per me tacta, nichil de bonis proprietatis predicti beneficii vendere, distrahere seu quomodolibet alienare absque consensu et voluntate vestra aut successorum vestrorum et licencia speciali. In cuius rei testimonium, nos, memoratus episcopus, presentem literam fieri fecimus et sigilli nostri appensione iussimus comuniri. Datum Barchinone, .XV. kalendas februarii, anno Domini .M^o.CCC^o.XL°.V^o.

(c) Et fuit litera execucionis directa Ferrario Raffardi, presbitero beneficiato, et Bartholomeo Cathalani, presbitero Ville franche Penitensis, et cuilibet eorum in solidum.

,vacans per obitum Raymundi Punyera': Sobre aquest beneficiat de Santa Clara de Vilafranca i la seva mort, vegeu la nota a IV, 434. El patró del benifet sembla que hauria realitzada la presentació del nou beneficiat l'endemà mateix de la mort de Ramon Punyera.

,Ferrario Raffardi': El 9 de març de 1335 (1334) encara devia ésser molt jove, car el vicari general del bisbat de Barcelona feia constar que era fill de Bernat Rafart, de Vilafranca del Penedès, i preguntava al degà del Penedès que li comuni-

qués l'edat del nostre Ferrer (ADB, NC 6, f. 62v); en canvi, per l'agost del 1343 ja no constava únicament clergue ans prevere, i estava relacionat amb el monestir de Sant Sebastià dels Gorchs, *ibid.*, NC 11, f. 169v.

„Bartholomeo Cathalani’: Un Bartomeu Català, que no sé si és idèntic amb el que apareix en aquest document, ja figura el 25 de novembre de 1327 com a «scriptor iuratus sub Raymundo Da[n]chs» (ADB, NC 4, f. 131v; sobre aquest notari del bisbe i de l'església de Barcelona, vegeu el meu *L'Alia...*, p. 101, nota 13). El nom de Bernat Català torna a comparèixer el 9 de gener del 1332 (1331) amb la qualificació de rector de Santa Coloma de Gramanet, rebent permís de passar un quinquenni „in aliquo generali studio’ (ADB, *Collat.*, 4, ff. 50v-51r); sense que s’escolés aquest espai de temps, obtenia permís d’estar-se al servei de l’arquebisbe de Tarragona, Arnau Cescomes el 5 d’octubre de 1335, *ibid.*, *Collat.*, 5, f. 58v.

e/5)

L'abadessa i tot el convent de Santa Clara de Vilafranca del Penedès donen poders a Pere Guerau, prevere, i a Andreu de Corbera, residents a Barcelona, a fi d'obtenir que el bisbe d'aquesta ciutat o els seus delegats manessin al vicari i preveres de Vilafranca que lliuessin a aquella comunitat les despulles de Ramon Punyera, d'acord amb la darrera voluntat d'aquest i amb llurs drets i privilegis.

Vilafranca del Penedès, 27 de gener de 1346 (1345).

Còpia en registre notarial: Vilafranca del Penedès, Museu del Vi, *Protocols notariais*. Mateu Moratones, 1345-1346, anotació corresponent al divendres, 27 gener 1346 (1345).

Di<e vener>is, que est sexto kalendas f<eb>ruarii <anno predict>o.

Nos, soror Subirana, Dei gracia abatissa monasterii sancte Clare, constructi in Villa francha, de et cum expresso consensu conventus nostri monasterii, et nos, soror GERALDA Çabatera, soror Constancia de Valle molli, soror Berenguera Pellicera, soror Blancha de Jardino, soror Bartholomeua de Castelleto, soror GERALDA de Villa corba, soror Francischa çà Plana, soror GERALDA Scoffeta, soror Clara de Senyechs, soror Sibília de Vies, soror Valençó Malera, soror Geraldona de Monte Olivo, soror Elicssendis de Monte Olivo, soror Saurineta de Villa francha, soror GERALDA de Lilleto, moniales sive sorores dicti monasterii et facientes sive representates conventum eiusdem monasterii, ad bonum et utilitatem ipsius monasterii et pro conservandis iuribus nostris et dicti monasterii et privilegiis eiusdem, gratis et deliberate <constituimus> et <nomin>amus actores, scindicos, yconomos et procuratores nostros c<uius>dam nostri <...> certos et ad subscriptum speciale negocium proseguendum per nos deputatos <...> Petrum GERALDI, presbiterum, et Andream de Corbera, habitatores Barchinone, absentes tanquam presentes et utrumque vestrum in solidum, etc., videlicet ad comparendum pro nobis et nomine nostro et dicti <monasterii> coram reverendissimo in Christo patre et domino, domino fratre Bernardo, <Dei> miseratione Barchinone episcopo et coram

iudice sive iudicibus ab eo delegatis <siv>e delegandis, et ad instandum, supplicandum et requi<rendum> quod, cum Raymundus Punyera quondam, presbiter beneficiatus dicti monasterii, ob eius devocionem quam habuit in nostro monasterio, tempore sue mortis suam elegerit e<cclesiasticam> sepulturam; et venerabiles vicarii et presbiteri ecclesie beate Marie Villefranche dictam sepulturam <...> sollempnem in dicto monasterio prohibuerint et contraxerint indebite et contra Deum et iustitiam, eorum honore salvo; set potius contra voluntatem et dispositionem dicti defuncti in alio loco preterquam in dicto nostro monasterio funus eiusdem defuncti sepelierint, in nobis et dicti monasterii et privilegi<orum> nobis et ipsi monasterio a sacro Romano pontifice indultorum preiudicium et iacturam, quibus quidem privilegiis nobis expresse conceditur sepulturas re<ci>pere et <con>ce<dere> et sumus hucusque recipere assuete: quatenus dignetur ideo ipse dominus episcopus super hiis de expedita <iu>sticia providere, mandando ipsis vicariis et presbiteris quatenus dictum funus a loco <ubi est> a<b>strahant et nobis et dicto nostro monasterio restituant atque tradant <et in> ipso monasterio sepeliant iuxta voluntatem predicti defuncti et prout faciendum est secundum privilegia nostra et mentem eorum. Dantes et concedentes vobis plenariam potestatem predicta omnia faciendi necnon et privilegiorum nostrorum requirendi et protestandi verbo et scriptis et inde publica instrumenta fieri faciendi et recipiendi et super predictis, si opportuerit, iudices inpetendi ac eciam agendi et defendendi, excipiendi et replicandi, lites usque sentencias audiendi et ab eis appellandi et appellaciones prosequendi; et omnia alia et singula in et super predictis agendi et expediendi quecumque nos possemus personaliter constitute et sine quibus, etc. Et volentes vos relevare ab omni honore satisfaciendi fidem, etc., vobis nichilominus committentes super premissis et dependentibus quomodolibet ab eisdem liberam et generalem admi<nistracionem> [...] sed [confite]mur cum plenissima facultate. Et promittimus habere ratum, gratum et firmum quitquit per vos vel alterutrum vestrum in et super predictis actum fuerit et [...] ipsi(?) invocant(?) sub bonorum dicti monasterii omnium hypotheca.

Testes: Berengarius Robioni, Bartholomeus Sala, et Berengarius Corregarii, de V<il>la francha.

„Petrus Geraldus”: Tinc la impressió que en el bisbat de Barcelona hi havia més d'un personatge que es deia Pere Guerau (o Gerard) durant la primera meitat del segle XIV: un d'ells actua repetidament a Piera, qualificat primer com a «presbiter... serviens in ecclesia Apiarie» (16 gener 1336 (1335), ADB, NC 6, f. 155r) i al cap de poc de «regens ecclesiam de Apiaria» (13 març del mateix any, *ibid.*, f. 167v). Un any més tard apareix un homònim que difícilment es deu poder identificar amb l'anterior: consta beneficiat de Santa Margarida del Penedès (ADB, NC 7, f. 151r, 17 octubre 1337). En canvi, m'inclinaria a creure que és el del nostre document el qualificat de „iureperitus Ville Franche” el gener del 1340 (1339), a ADB, NC 9, f. 15v; l'abril del 1343, el bisbe Ferrer d'Abella li encomanava la informació sobre certs fets de Mont-

maell, *ibid.*, NC 11, f. 95v; un any més tard actuava a la cúria diocesana de Barcelona com a procurador de gent del Vallès oriental, *ibid.*, NC 12, f. 97v. No m'atreiria a identificar-lo amb el qui figura com a rector de Barberà el 15 de juliol següent, *ibid.*, f. 123v-124r.

,privilegiorum': La qüestió del dret dels franciscans a sepulturar fidels en llurs esglésies o cementiris fou un dels cavalls de batalla entre el grup ,espiritual' i la comunitat franciscana: vegeu sobre el tema, BURR, *The Persecution*, 61-67. Ací fou punt de fricció entre la jerarquia eclesiàstica i els framenors, i la història de la Vilafranca del segle XIV és rica d'episodis d'autèntica picaresca i de picabaralles clericals entre la parròquia i Sant Francesc, sobretot els anys 1304-1306 (MV, Arxiu de la Comunitat, *Pergamins*, carpeta 2, núms. 9, 18, 19, 20 i 21): trenta anys més tard, el problema seguia cuejant, com ho demostra el document datat el 25 d'octubre de 1335 (ADB, NC 5, f. 122v); és contemporània del nostre procés la controvèrsia entre framenors de Vilafranca i cúria i bisbe de Barcelona, Bernat Oliver, objecte de les pàgines dedicades a *El bisbe de Barcelona fra Bernat Oliver (1345-1346) i els framenors de Vilafranca del Penedès*, dins «Estudios Franciscanos», 83 (1982), 277-306. Si no s'ha perdut la documentació, el fet que els framenors no s'associessin a les menoretes en la defensa d'aquests seus privilegis obliga a pensar si aquesta defensa no tenia d'altres raons que la justifiuessin.

Aquest episodi entre Santa Maria i Santa Clara de Vilafranca del Penedès era un de tants que per tot Catalunya es repetien aquells anys, tal com hom pot veure en el meu *La topada de la catedral i els framenors de Vic (1347) vista pel bisbe de Girona Arnau de Mont-rodon*, dins «Revista Catalana de Teologia», 6 (1981), 379-392, on és possible de veure l'abast del problema a la Província Eclesiàstica Tarraconense.

f/6)

Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, basant-se clarament en l'anterior procés contra els beguins de Vilafranca del Penedès, els prohibeix que en endavant tinguin cases comunes enlloc del bisbat, que facin reunions privades i que practiquin una mendicitat específica.

Barcelona, 2 d'abril de 1346.

Còpia en registre oficial: ADB, NC 14, f. 95r-v.

Una mà del segle XVII afegí al començament: «Confratres terciè regule».

Sicut sacrosancta Romana ac universalis ecclesia pia et religiosa vota benigno favore prosequitur, sic supersticiosos conatus insolentium hominum detestatur, ne detestabilis contingat crudelitas ut sub pietatis ymagine virus heretice pravitatis obrepat et sub pretextu conversacionis angelice incautis mentibus spiritus malignus illudat. Sane, certa experientia didicimus quod nonnullae persone, specialiter beguini et aliqui fratres et sorores tercii ordinis sancti Francisci, qui continentes seu de penitencia nuncupantur, suis terminis non contenti, non verentur domum comunem, quam comuniter (fraternam /fratriam?) vocant, in multis locis habere, et ibidem necnon eciam in aliis locis privatis congregaciones et conventicula illicita facere, publice

mendicare et quod detestab[i]liu[s] est [te]meritate dampnabili, cum, ut pluri[mum] sint layci ydiote [et] omnino illiterati, scripturas sacras penitus ignorantes, presumunt in [hiis] que sunt fidey vel concernunt ecclesiastica sacramenta declaraciones et interpretaciones suas temerarias fa[cere], conceptus proprios sacro[sancte] Romane ecclesie necnon sanctorum patrum definitionibus antepontes, quod est summe perniciosum et sacris cano-[f. 95v]-nibus inimicum; sicque, multi ex eis a veritate catholicae fidei deviantes, blasphemias in ecclesiam catholicam et eius rectores irrogare non verentur et, in quantum in eis est, potestatem summi pontificis ac sacrosancte Romane ecclesie temere satagunt enervare et in multos et varios errores vere fidey contrarios dampnabiliter incident, in quibus multos simplices descipiunt informando.

Cum itaque talium dampnanda temeritas redundet in fidelium scandalum ac fidei detrimentum, idcirco nos, frater Bernardus, miseracione divina episcopus Barchinone, de consilio et assensu capituli nostri, statuimus et perpetuo ordinamus quod de cetero huiusmodi persone private, eciam si sint fratres vel sorores de tercio ordine sancti Francisci, in aliquo loco nostre diocesis domum comunem non habeant nec in aliquo loco comuni seu privato congregaciones, colligaciones seu conventicula faciant, nec publice mendicare audeant, cum ipsius tercii ordinis observancia in mendicitate seu paupertate minime fundetur, quinimo proprium habere possunt et de eo in vita et in morte disponere prout volunt, nisi aliquis eorum ad tantam inopiam et infirmitatem devenerit, quod nec de sua substantia nec de suo labore vitam suam valeat sustentare, in quo casu non aliter in modo nec in verbis aud[ea]t mendicare quam ceteri pauperes [captantes?], qui in hostiis ecclesie et ut comuniter soliti sunt elemosinas petere. Si autem contra predicta vel aliquod predictorum fecerint, ipso facto sententiam excomuniónis incurrant, [a] qua nisi dumtaxat in mortis articulo, nisi per nos seu s[u]ccessores nostros seu inquisitorem heretice pravitatis minime absolvantur. Datum Barchinone, .IIII. nonas aprilis, anno Domini .M^o.CCC^o.XL°.VI°.

Aquesta lletra episcopal té una estructura pròpia, car el primer paràgraf és dedicat a exposar les característiques de la presència i actuació dels grups de terciaris franciscans, característiques que són presentades com a extralimitació [suis terminis non contenti'] del propi camp, tant en sentit comunitari (casa comuna, reunions, capta), com en el més específic doctrinal, en el qual «multi ex eis a veritate catholicae fidei deviantes... in multos et varios errores vere fidei contrarios dampnabiliter incident»;

el segon paràgraf, en dedueix les conseqüències, amb les quals el bisbe de Barcelona, fent ús de la seva autoritat episcopal, mana:

el tancament de totes les Cases de Beguins del seu bisbat;

i prohibeix que els beguins practiquin la mendicitat de forma en manera i en fórmules verbals diverses de les normals dels altres pobres cristians.

El capítol terç dedica un cert espai a explicar la present intervenció episcopal; vegeu també la nota a la línia 898.

g/7)

Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, i fra Guillem Costa, inquisidor dels estats de la Corona catalanoaragonesa, encarreguen Guerau de Montbrú, degà del Penedès, de realitzar la confiscació i subhasta dels béns del ja difunt Ramon Punyera, prevere i begú de Vilafranca del Penedès.

Barcelona, 28 d'abril de 1346.

Còpia en registre oficial: ADB, NC 14, f. 61r-v.

Frater Bernardus, miseracione divina Barchinone episcopus, et frater Guillelmus de Costa, de ordine predicatorum, inquisitor heretice pravitatis, discreto Geraldo de Montebruno, decano Penitensi, salutem in Domino.

Cum per inquisitionem hoc anno factam per nos contra fratres de penitencia sive de tertia regula beati Francisci Ville franche repertum fuerit quod Raymundus Punyerii quondam, presbiter dicte ville, dum vivebat, tenebat hereses et errores plurimos manifeste; et, licet inde captus existens, penitens decesserit quantumcumque humana fragilitas nosse sinit, bona eius omnia, mobilia et immobilia, que fuerunt dicti defuncti, ad nos de iure fuerunt confiscata, propterea vobis dicimus, comittimus et mandamus in virtute sancte obediencie et expresse, quatenus omnia bona mobilia et immobilia, que fuerunt dicti defuncti, queque vos iam ad manus vestras debuistis iuxta mandatum nostrum vobis directum recepisse, subhastando plus offerentibus vendatis et precia eorum recipiatis et pro nobis fideliter conservetis. Nos enim ipsa bona vendendi, distrahendi et, ut premittitur, alienandi ac super faciendis instrumentis vendicionum et tradendis possessionibus de ipsis bonis per vos vendendis et apochis de precio seu preciis, que inde receperitis, et omnibus aliis generaliter faciendis et procurandis, que super predictis necessaria fuerint ac eciam opportuna et que nos facere possemus personaliter constituti, vobis harum presencium serie comittimus plenarie vices nostras. Datum Barchinone, quarto kalendas Madii, anno Domini millesimo .CCC°.XI°.VI.

,Geraldus de Monte Bruno': Fou nomenat per a aquest càrrec per fra Bernat Oliver el 17 de juny de 1345, el qual en el nomenament deia ben clar que el feia pressionat pel rei Pere III de Catalunya, el Cerimoniós, i el facultava a exercir jurisdicció en les causes civils i a prendre les persones de fur eclesiàstic (ADB, NC 13, f. 59v-60r); el camp de la jurisdicció li era ampliat el 19 d'agost del mateix any (*ibid.*, f. 108r-v). Essent el deganat del Penedès un càrrec d'estricte beneplàcit episcopal, és explicable el nombre considerable de degans successius: Bernat d'Arboç abans del febrer del 1336 (1335) (ADB, NC 6, f. 158r-v; sembla que el succeí Bernat d'Arloví el 29 de febrer del mateix any (*ibid.*, f. 164r); amb data d'11 març 1337 (1336), trobem Francesc Botella (*ibid.*, NC 7, f. 46r i 48r). Però tant abans (9 març 1335 (1334): *ibid.*, NC 6, f. 62v), com després (28 febrer 1339 (1338): *ibid.*, NC 8, f. 96v), se'ns presenten els dos noms més coneguts en aquell càrrec, els de Berenguer de Secabecs i de Berenguer Escofet, respectivament. El degà tenia el seu propi tribunal i la presó

corresponent, cosa que comportava tota una rècula d'altres càrrecs, com són els de procurador fiscal (Pere ces Comes, ADB, NC 6, f. 78v, 10 maig 1333), escarceller (Ramon Martí, *ibid.*, f. 157v: 5 febrer 1336 [1335]), saig (En Jaques, *ibid.*, NC 8, f. 75r: 22 novembre 1338), ofici que Bernat d'Esplugues uneix al d'escarceller (*ibid.*, NC 7, f. 22v-23r: 10 desembre 1336) i escrivans o notaris (Guillem Maiol, *ibid.*, NC 6, f. 131r: 17 novembre 1335). Àdhuc podem saber allò que el degà cobrava en concepte de dieta quan havia d'eixir fora de Vilafranca del Penedès (16 desembre 1343, *ibid.*, NC 12, f. 31v: desplaçament a el Vendrell). Suposo que deu ésser normal la queixa de manca de justícia per part de la institució esmentada; en trobem una de datada el 20 de juliol de 1333 (*ibid.*, NC 5, ff. 198v-199r). Vegeu també la nota a II, líns. 204-211.

„Raymundus Punyerii”: Remarqueu la variant en el cognom de Ramon Punyera (ací, Punyer, grafia que no recordo haver trobat en cap altre cas ni en cap altra font, no sols en relació a aquest beguí, ans encara a d'altres persones que portaven el mateix cognom). Sobre Ramon Punyera, vegeu la nota a IV, 434.

„hereses et errores”: Sembla que ací el bisbe de Barcelona fa referència a les quatre proposicions que el tribunal inquisitorial reconstruí a base de les declaracions rebudes i que ja coneixem per la declaració de fra Ramon Cuch (III, 385-403). La qualificació és dura, tant com ho és la de les abjuracions, on les esmentades afirmacions són qualificades de „falsa et heretica” (V, lín. 715).

h/8)

Fra Jaume Sunyer, beguí de Vilafranca del Penedès, i el seu germà Guillem, prometen formalment a fra Guillem Costa, inquisidor de la Corona Catalanoaragonesa, i a Guillem Vilella, notari del bisbe de Barcelona, que pagaran deu lliures barceloneses de tern durant el mes de juny primer vinent i que, en cas de no fer-ho, l'esmentat Jaume tornarà a la presó del bisbe i, si no hi tornés, seria qualificat jurídicament de relapse. Pagà, alhora que un altre vilafranquí prometia de fer-ho.

Barcelona, 15 de maig de 1346.

Còpia en registre oficial: ADB, NC 14, f. 64v.

(a) Die lune, que fuit idus madii anno predicto, frater Iacobus Sunyerii, de tercio ordine Ville franche, et Guillelmus Sunyerii, eius frater, promiserunt et iurarunt ad sancta quatuor Dei evangelia corporaliter a se tacta, quod per totum mensem iunii proxime venturum, solvent et tradent venerabili fratri Guillelmo de Costa, de ordine predicatorum, inquisitori heretice pravitatis, vel Guillelmo Vilella, notario dicti domini episcopi, decem libras Barchinone de terno, vel quod dictus Iacobus ponet se in capcione, a qua modo fuit liberatus, intus episcopale palacium Barchinone. Quod nisi fecerit, voluit eo ipso incurrere penam relapsi debitam de iure. Et nichilominus, quilibet eorum obligavit pro predictis attendendis et complendis omnia bona sua habita et habenda ubique. Et dictus Guillelmus renunciavit foro suo seculari et foro ecclesie se et sua quoad hec libere submitit.

(b) Satisfecit infra tempus dictus frater Iacobus, seu Guillelmus predictus eius nomine.

(c) Item, Petrus de Cumbis, habitator Ville franche, promisit quod infra per totam(!) mensem madii presentem, solvet et tradet Petro de Garrigia, carcellario domini episcopi, triginta solidos; et alios triginta solidos Dominico Raymundi, olim carcellario dicti domini episcopi. Et inde obligavit omnia bona sua, tam habita quam habenda, ubique.

,anno predicto': En la part alta de la mateixa pàgina, el document anterior és explícit: Anno Domini M^o.CCC^o. XL. VI°.

,frater Iacobus Sunyerii': Vegeu la declaració del lector de Framenors de Vilafranca del Penedès, fra Ramon Mo[l]ner, I, líns 136-150, a les quals s'ha d'afegir la nota a la lín. 25 de la mateixa declaració.

,Guillelmus Sunyerii': Vegeu nota a I, 145.

,penam relapsi debitam': Aquesta pena era l'anomenada ,traditio brachio saeculari', d'acord amb les *Decretals*, l. II, tit. I, cap. X (FRIEDBERG, II, 242). En els processos de fe equivalia a l'execució capital. En aquest cas pressuposa que hi hagué sentència d'alguna forma condemnatòria en tema de fe i abjuració per part de l'encausat; per això entrava en joc la qualificació de ,relapse', però l'abjuració el salvà de la sentència màxima.

,Petro de Garrigia': vegeu en aquest capítol el document núm. c/3), del 20 de desembre de 1345 i la seva nota inicial.

,Dominico Raymundi': Vegeu la nota inicial acabada d'esmentar. Si té en compte la nota sobre el ,salario' d'aquell mateix document, hom pot pensar que els seixanta sous equivalien al ,salarium' de l'escarceller i, més en concret, a cent-vint dies de presó; però aquesta conclusió no sembla ésser sòlida, car no s'explica que l'escarceller anterior al vint de desembre 1345 cobri per un mes i pocs dies tant com el seu successor per gairebé cinc mesos. Per això aquelles quantitats s'han de referir a d'altres conceptes, sobre els quals no estem documentats.

i/9)

Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona ordena d'acòlit frare Pere des Puig, terciari franciscà de Vilafranca del Penedès, en la capella del seu palau episcopal. Barcelona, 10 de juny de 1346.

Anotació en registre oficial: ADB, *Ordinat.*, 3, f. 45r-v.

Sabbato quatuor temporum intitulado quarto idus iunii, anno Domini millesimo .CCC^o. quadregesimo sexto, reverendus in Christo pater et dominus, dominus frater Bernardus, Dei gracia Barchinone episcopus supradictus, in capella sui episcopalis palatii Barchinone generales ordines celebravit et promovit ad minores et ad maiores ordines, ut inferius continetur, clericos infrascriptos: et primo sequuntur promoti ad minores et tonsurati scolares infrascriptos(!):

Acoliti:

.....

Fratrem(!) Petrum de Podio, de tercio ordine sancti Francisci.

„Petrum de Podio’: Sobre Pere (o Pericó) des Puig, vegeu la nota a la declaració del lector de Framenors, fra Ramon Mo[l]ner, I, lín. 59.

j/10)

La germana Geraldona Fuster, del terç orde, i els seus germans, Guillemona i Francesc amb la muller d'aquest, a fi de liquidar els comptes de la confiscació dels béns del seu pare, fra Bernat Fuster, també del terç orde, venen a la Comunitat de Preveres de Santa Maria de Vilafranca del Penedès, pel preu de vuitanta sous, un censal que gravava una peça de terra de Pere Gabiol, sastre de la mateixa vila. Vilafranca del Penedès, 25 d'agost de 1346.

Còpia autèntica i contemporània en pergamí de 40,1 × 58,5 cm.

Vilafranca del Penedès, Museu del Vi. *Arxiu de la Comunitat. Carpeta 2*, document núm. 143.

In Dei nomine. Sit omnibus notum quod ego, soror Geralda Fustera, de tercia regula beati Francisci, et ego, Guillemona Fustera, filie et heredes fratris Bernardi Fusterii quondam, eiusdem tercie regule; et ego, Franciscus Fusterii, filius dicti fratris Bernardi Fusterii, et ego Brunissendis, uxor dicti Francisci Fusterii, de Villa franca: attendentes Petrum de Romanins, quondam, cuius infrascriptum censuale fuit, decessisse et, factis quibusdam legatis, dictum fratrem Bernardum Fusterii, quondam, nepotem suum, heredem universalem instituit, prout in testamento per ipsum condito octavo idus aprilis anno Domini millesimo trescentesimo sexto et clausum per Matheum Ferrandelli, notarium publicum Ville franche lacius continetur; atendentes eciam dictum fratrem Bernardum Fusterii omnia ea, que dictus Petrus de Romano ad pias causas dari mandavit, exsolvisse, prout constat per albaranum factum de compoto per dictum fratrem Bernardum Fusterii reddito Raymundo Ollarii, rectori ecclesie de Carme, et Ferrario Cosida, presbitero, deputatis ad hec per reverendum in Christo patrem et dominum Poncium, bone memorie Barchinone episcopum, factumque octavo nonas martii anno Domini millesimo tercentesimo vicesimo primo, et clausum per Iohannem de Beseriis, tunc notarium publicum Ville franche: atendentes eciam dictum fratrem Bernardum Fusterii naturale debitum persolvisse condito testamento in quo, nos, dictas sororem Geraldam et Guillemonetam heredes universales instituit, prout per testamentum per ipsum conditum octavo idus Iunii anno Domini millesimo tercentesimo quadragesimo quinto et clausum per Matheum Moratonis, notarium infrascriptum, potest liquido apparere: atendentes

eciam nos teneri ad aliquas pecunie quantitates exsolvendas venerabili Bertrando de Avallano, procuratori regio in gubernacione Barchinone, pretextu absolucionis et difinicionis per ipsum nobis facte de bonis que fuerunt dicti fratris Bernardi Fusterii, que erario domini regis ex quibusdam causis confiscata dicebantur, idcirco gratis et ex certa sciencia pro exsolvendis ipsis pecunie quantitatibus vendimus et titulo vendicionis concedimus vobis, Raymundo Castelli et Bernardo Maçó, presbiteris Ville franche, ementibus nomine vestro et aliorum presbiterorum dicte ville, de peccuniis destinatis ad emendum censualia pro faciendis aniversariis in parrochiali ecclesia beate Marie Ville franche et dictis aniversariis et notario infrascripto, hec a nobis pro dictis presbiteris et aniversariis stipulanti et recipienti, tres solidos monete Barchinone de terno censuales cum faticha et omni iure et dominio eorum, quos habemus et habere debemus et recipimus quolibet anno censualiter in festo sanctorum Petri et Felicis in et super quadam pecia terre, quam Petrus Gabiol, sartor Ville franche, pro nobis et sub dominio et alodio nostro tenet versus iter quo itur versus trileam de Palacio, prout terminatur ex parte una cum honore Francisci Auçina et ex alia parte cum honore Berengarii Splugues et ex alia parte cum honore Guillelmi Cardona: hanc autem vendicionem facimus vobis nomine predicto et notario infrascripto... Pro precio autem huius vendicionis habuimus et recepimus a vobis de peccunia prelibata ad predicta censualia emenda destinata, octuaginta solidos monete Barchinone de terno, super quibus renunciamus excepcioni peccunie non numerate et non recepte et doli et legi, qua deceptis ultra dimidium iusti precii subvenitur... Et speciatim ego, dicta Brunisendis, cerciorata a tabellione de iure meo, per notarium infrascriptum renuncio quantum ad hec doti et sponsalicio meo et iuri ipothecarum mearum auxilio Velleiani senatus consulti. Et nichilominus iuro per dominum Deum et eius sancta quatuor ewangelia manibus meis corporaliter tacta quod contra predicta non veniam ullo iure, causa vel racione. Actum est hoc octavo kalendas septembris anno Domini millesimo tercentesimo quadragesimo sexto. Si+gnum sororis Geralde Fustera. Si+gnum Guillemonete Fustera. Sig+num Francischi Fusterii. Sig+num Brunisendis, eius uxor (!), predictorum, qui predicta omnia laudamus, concedimus et firmamus et eciam ego, dicta Brunisendis, iuro.

Testes huius rey sunt Guillelmus Talavera, frater Raymundus Cuch et Iohannes Sagura, de Villa francha.

Sig+num Mathei (sic!), publici Ville franche, auctoritate venerabilis Berengarii de Papiolo, archidiaconi Penitensis, qui hec scribi fecit et clausit.

Al dors: Censal de .III. sous; e són los .II. sous de Na Fornera e los .XII. diners d'En Bernat des Pabordre, los quals són prop la Tria de Palau.- Carta dels .III. solidos censals, qui foren comprats dels béns d'En Bernat des Pabordre.

Segell molt recent: Museu de Vilafranca /Arxiu Comunitat /Document n. 143. Carpeta 2 /Data 1346.

,Geraldus Fustera': Vegeu la seva declaració (V, líns. 435-748) i en particular la nota a V, 437-439.

,Guillemona Fustera': Vegeu la seva declaració (VI, líns. 749-881) i en particular la nota a VI, lín. 751-752.

,Bernardi Fusterii': Vegeu les notes a III, lín. 316 i a V, líns. 523 i 570-577.

,Franciscus Fusterii': Vegeu nota a V, lín. 571.

,Matheum Ferrandelli': Vegeu el seu nom en la llista de notaris de Vilafranca del Penedès, dins la nota al document del 17 de desembre de 1345(5)?

,dominum Poncium': Ponç de Gualba, bisbe de Barcelona (1303-1334): el seu pontificat és objecte de l'atenció particular de Josep Baucells i Reig, que ja ha començat de publicar alguns dels resultats primerencs dels seus treballs, p. e., *Els monestirs del bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de Gualba (1303-1334)*, dins «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català. Sant Joan de les Abadesses 1970», vol. I (Scriptorium Populeti, 7), Abadia de Poblet 1972, 65-197; darrerament el mateix autor ja ha publicat la seva tesi doctoral, on trobem una visió de conjunt de la situació cristiana del bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de Gualba: *Vivir en la edad media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1334)*. Volumen I-II-III-IV (Anejos del «Anuario de Estudios Medievales, 56, 57, 63, 64), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2004-2007, 3316 pp. En una altra direcció, em permeto de remetre al meu *L'«Ordinatio Studii Barchinone et rectoris eiusdem» del bisbe Ponç de Gualba (8 novembre 1309)*, dins «Revista Catalana de Teologia», II (1977), 151-188.

,Iohannem de Beseriis': Vegeu la nota al document a/1, del 17 de desembre de 1345. Serví la notaria de Santa Maria de Vilafranca en temps del rector Pere de Torroella.

,Matheum Moratonis': Al MV, *Protocols notariales* s'han conservat alguns manuals d'aquest notari (p. e., el que conté el document del 28 de gener del 1346/1345; sembla que morí víctima de la Pesta Negra.

,Raymundus Cuch': Vegeu la seva declaració (líns. 242-431); tal com era d'esperar, sobrevisqué al procés.

3. Dues fonts indirectes

La que cronològicament és primera consisteix en documents notariais de la mateixa Vila. Uns quants dies després d'aquell captard de Sant Lluís d'Anjou, del 1345, en què es produí la discussió entre frare Francesc Joan i els altres terciaris de Vilafranca en la Casa dels Beguins, i concretament el dia dos de novembre, comencen en el manual del notari Mateu Moratones, corresponent a l'any 1345-1346, una sèrie d'actes relatius a l'herència de Macià Pinyol: lliuraments de deixes a persones de la seva família o vendes de béns; actuen com a pagadors o venedors, respectivament, els seus tres hereus de confiança: Ramon Punyera, prevere; el nebot d'aquest, anomenat també Ramon Punyera, sastre; i Jaume Maçana, picapedrer.

Aquells actes es repeteixen durant el mes de novembre de 1345 els dies 2, 5, 7 i 14; el primer de desembre són dos els actes notariais relacionats amb

l'herència esmentada: en el primer, ja només consten com a venedors els dos darrers marmessors, el sastre i el picapedrer, els quals fan constar que són commarmessors amb Ramon Punyera, prevere; en el segon acte, també de venda, tornen a comparèixer tots tres.⁷ Si no m'erro, la interpretació d'aquestes dades del primer de desembre no és difícil, partint del pressupòsit que la còpia dels documents no era feta automàticament el mateix dia de la data, ans podia trigar algun dia; també és explicable que arribés primer a les mans del copista el document dels dos marmessors que el dels tres i així es troben en el manual notarial; si, doncs, invertim l'ordre i, tal com devia ésser en realitat, col·loquem en primer lloc l'acta en la qual són presents els tres marmessors i deixem en segon la dels només dos darrers, tindríem que la detenció de Ramon Punyera el primer de desembre de 1345 hauria estat realitzada a la Vila a partir de mig matí, quan ja s'havien acabat les formalitats de l'acte notarial dels tres marmessors; des d'aquell moment, Ramon Punyera només compareix a Vilafranca com a absent o com a difunt, a Barcelona, en canvi, a judicar pel lloc que ocupa el títol de la seva declaració (lín. 433) entre les de Ramon Cuch (18 de desembre: lín. 432) i Geraldona Fuster (28 de desembre: lín. 434), ell podria haver declarat el 23 de desembre o un dia hàbil d'aquells abans de Nadal; encara tornaria a comparèixer per a l'abjuració personal (idèntica o semblant a la de les quatre noies) i per a la sentència del tribunal sobre el seu procés, el resultat de les quals fou d'una banda la confiscació i subhasta de béns [doc. g/7] d'aquest capítol], però de l'altra el dret a sepultura eclesiàstica a Santa Clara [doc. e/4] transcrit abans]; a Vilafranca, en canvi, commarmessors i notari seguien certificant la impossibilitat d'ésser present (5 de desembre) o l'absència (22 de desembre);⁸ però el 23 de gener de 1346 (1345), Ramon Punyera ja s'havia mort i hom li assenyalava successor en el benefici de Santa Clara:⁹ una petita precisió: la sentència del seu procés no li féu perdre el benefici eclesiàstic acabat d'esmentar; el nomenament de successor diu de forma taxativa que el benefici és vacant, segons el document d/4): «per obitum Raymundi Punyera».

L'altra font indirecta és el registre d'ordenacions de l'ADB, contemporani d'aquestes dades. Fra Bernat Oliver impartia ordres menors en la capella del

7. Vilafranca del Penedès, Museu del Vi, *Manual de Mateu Moratones 1345-1346*, documents de les dates indicades: el dia 5 de novembre de 1345, Ramon Punyera feia encara de testimoni en un acte (no copiat íntegre en el manual), encapçalat per Pere Rubió, de Montmell; i el 7 de novembre, en la venda de béns de Macià Pinyol (un hort lliurat al millor postor per quinze lliures i un sou), que fou a favor d'Agnès, vídua de Bertran de Canyelles, justament el fundador del benefici de Ramon Punyera a Santa Clara [vegeu document del capítol segon, n. d/4)].

8. «... et Raymundo Punyera, presbitero, absente...» (22 de desembre); «manumissores predicti, absente predicto Raymundo Punyera, commanumissores nostro, qui dicta manumissoria uti non potest...» (5 de desembre).

9. Vegeu el document d/4) d'aquest capítol.

Palau de Barcelona el diumenge, 11 de desembre de 1345; el dissabte, 17 del mateix mes les ordres generals corresponents a les Témpores de sant Tomàs apòstol, tingueren per escenari la parròquia del Pi i l'endemà, diumenge al matí, noves ordres menors a la catedral i a la tarda cent vuitanta-tres ,scolares' rebien la tonsura en la capella del Palau;¹⁰ el dimecres, 21 del mateix mes, nova tonsura en la mateixa capella i a partir d'aleshores s'acaben les cerimònies al Palau del Bisbe, car, tal com ens diu l'acta d'ordenació celebrada a la capella de ca l'Ardiaca,¹¹ el bisbe no vivia al Palau ans en aquesta altra casa, i ací seguiren celebrant-se les ordenacions els dies 16, 17, 20, 27 i 28 de gener, el 3 i el 14 de febrer;¹² només el 10 de març 1346 (1345) el bisbe tornava a donar ordres en la capella de Palau.¹³ Per tant, la darrera ordenació celebrada en aquesta capella durant el 1345 (21 de desembre) coincideix amb la presa de possessió del nou escarceller¹⁴ i l'absència de fra Bernat Oliver del seu palau coincideix amb les setmanes més fortes del procés i de les seves conseqüències; també ens consta que el 4 de gener del 1346 (1345), dia de la segona declaració de Ramon Cuch (lín. 379), els beguins de Vilafranca del Penedès es trobaven empresonats «in palacio domini episcopi» (III, líns. 408-409 i 414-415). Tenint en compte la població normal penitenciària en la presó del Palau del Bisbe, sembla poder-se'n deduir que l'arribada del grup de beguins de Vilafranca del Penedès obligà a habilitar nous espais per a presó, sobretot si calgué destinar un espai especial per a les dones; i no crec que es pugui descartar algun episodi inesperat, que obligués a canviar l'escarceller, a mudar l'habitatge del bisbe i sobretot a evitar al Palau concentracions humanes com les que devien acompanyar les ordenacions. El fet, però, que els presos es trobessin en el Palau del bisbe evità que en aquest procés es repetissin els desplaçaments per Barcelona, dels quals ens dóna testimoni el procés del 1342 contra els jueus Janto Almulí, la seva muller Jamila, i Jucef de Quatorze.¹⁵

Aquestes dues fonts indirectes ens confirmen que el procés inquisitorial pròpiament dit contra els beguins de Vilafranca del Penedès hauria començat amb actuacions preliminars del Degà de Penedès en la segona quinzena de novembre: hi constata problemàtica de fe i, per tant, d'inquisició; els darrers

10. Les dades anteriors es poden veure, respectivament, en l'ADB, *Ordinat.* 3, f. 25v (11 i 17 de desembre), ff. 27r-28r (les dues ordenacions del 18 de desembre) i f. 28r (21 de desembre).

11. «...in hospicio venerabilis archidiaconi Barchinone, in quo inhabitat...», *ibid.*, f. 30v; es tractava de l'ardiaca major de la Seu i del bisbat de Barcelona.

12. *Ibid.*, ff. 30v-33v.

13. *Ibid.*, f. 33v.

14. Vegeu document c/3) d'aquest capítol.

15. Vegeu el meu *El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Janto Almulí, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze*, dins «Revista Catalana de Teologia», secció I, núm. 4: casa del Prebost de Tarragona, «in qua dictus Janto captus detinebatur»; núm. 15: Santa Ceterina de Barcelona.

dies d'aquell mes o primers de desembre eren presos els sospitosos; i llur arribada a Barcelona féu entrar en crisi de tal forma el sistema penitenciari del Palau episcopal, que calgué nou escarceller, cercar un nou 'hospicium' temporal per al bisbe a ca l'Ardiaca i evitar que el Palau fos escenari de celebracions multitudinàries. A primers de març del 1346 (1345) hom considerà que la situació ja s'havia normalitzat.¹⁶

4. El paràgraf de Nicolau Eimeric i el Martirologi beguí

El procés contra els beguins de Vilafranca del Penedès sembla ressonar, encara que de forma poc precisa, en el següent paràgraf del *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric:

«Item, tempore domini Benedicti XI [1303-1304] (!) insurrexerunt in eisdem partibus, quia in Villa Francha de Penadís (!), quamplures begardi, quorum erat primicerius et heresiarcha predictus presbiter vocatus fr. Bonanatus, qui ante adiuraverat (!) postquam traditus fuerat ut impenitens seculari curie et, iam ex uno latere assatus, se finxerat penitere. Iste cum predictis posuerunt hereses begardorum, et tandem per dominum Ferrarium de Apilia, ordinis predicatorum, episcopum Barchinone, et fratrem Guillelmum Costa, inquisitorem heretice pravitatis, fuit eorum congregatio condempnata et domus eorum habitacionis in Villa Francha diruta et eorum hereses condempnate; et dictus frater Bonanatus, ut relapsus et impenitens, traditus curie seculari et ignibus consumatus, complicitibus penitentibus et erroribus abiuratis».¹⁷

No sé si el paràgraf anterior és significatiu dels procediments redaccionals de Nicolau Eimeric o d'algun d'ells (car no sembla que només n'utilitzés un de sol), però el cert és que ja Francisco Peña féu remarcar que la referència a Benet XIè (1303-1304), d'altra banda solidíssima des del punt de vista de la crítica textual, és insostenible.¹⁸ Em sembla possible d'afirmar que és insoste-

16. Vegeu la cronologia del procés al final d'aquest capítol.

17. Nicolau EIMERIC, *Directorium Inquisitorum*, manuscrit de Palma de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, 15-III-6, f. CLXXIXb-c, exemplar corregit 'manu propria' pel mateix Eimeric; he descrit aquest exemplar en el meu *Tres nous tractats de Nicolau Eimeric en un volum dels seves 'Opera Omnia' manuscrites procedent de Sant Domènec de Girona*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 79-100.

18. «In codice Barcinonensi impresso scriptum est hunc Bonanatum tempore Benedicti undecimi insurrexisse; quod non est verissimile, cum Bonanatus post Petrum Olerium potissimum congregationi Begardorum, que in Villafranca de Penedès ostensa est, praeferuerit, et Petrus Olerius una cum Bonanato tempore Ioannis XXII extiterit, qui post Benedictum XI pontificatum gessit, Clemente V interposito: quare verius et certius habet codex Bononiensis, Bonanatum videlicet tempore Benedicti XII insurrexisse, qui post Ioannem XXII regnavit ad annos Domini MCCCXXXIII», *Directorium Inquisitorum* cum commentariis Francisci PEGNE,

nible l'afirmació sobre el ,frater Bonanatus', tot i que fins a un cert punt hom podria considerar que la referència resulta confirmada pel *Martirologi beguî*:

«Item, anno Domini millesimo .CCCº. XL VII, tempore Clementis VI, in Barchinona frater Bonatus(!), sacerdos, pauper evangelicus».¹⁹

Comencem la puntualització dient que les fonts arxivístiques confirmen l'existència d'aquest ,fra Bonanat', l'episodi de l'alliberació de la foguera, la seva condició de sacerdot i la confusa mort posterior. L'episodi de la foguera, com a resultat d'un procés que cal suposar inquisitorial, resulta sòlidament documentat pel pagament de les despeses ocasionades, pagament ordenat per l'infant Felip de Mallorca i efectuat el 17 de desembre de 1326, «de messions a fer-ne la enquesta d'En Bonanat, que fo cremat»;²⁰ la frase, doncs, d'Eimeric: «frater Bonanatus, qui ante adiuraverat (!) postquam traditus fuerat ut impenitens seculari curie et, iam ex uno latere assatus, se finxerat penitere», resulta bàsicament confirmada, més encara seria un fet anterior al 17 de desembre de 1326. Però l'anotació de pagament ens diu molt més, car bo i parlant d',En Bonanat', ens diu que aquesta denominació no respon al nom de pila d'aquell personatge, ans al seu cognom (o a un possible motiu, personal, domèstic o gentilici);²¹ i aquesta dada encaixa amb una sèrie de notí-

---

Roma 1587,p. 268, col. 1; el ,codex Barcinonensis impressus' és l'exemplar que serví de base per a l'edició de Barcelona, Luschner 1503; el paràgraf citat es troba en el f. 104d. El fet que no sols el manuscrit barceloní, ans encara el que el mateix Eimeric considerà digne d'ésser exemplar, perquè havent-lo revisat personalment el destinava al seu convent de Girona, ultra la ,lectio difficilior', demostren que l'autenticitat textual s'inclina a favor de les còpies de Girona i de Barcelona i que, en canvi, l'exemplar de Bolònia, tot i la seva procedència catalana, era corregit.

19. *Processus factus tempore Innocentii pape VI*, ms. Wolfenbüttel 1006 Helmst., f. 13v. El fet que el text sembli dir ,Bonatus' no pot ésser dificultat per a la lectura ,Bonanatus', car és falta en la qual també queien els nostres copistes contemporanis, tal com demostra el fragment següent: «Berengarius Aurich... dixit... quod pater eius (de Francesc Martí) vocatur BONATUS Martini et mater eius vocatur Romia; et tempore conceptionis et nativitatis dicti Francisci predicti parentes eius erant tanquam solutus et soluta; ita quod nec dictus BONANATUS habebat uxorem...» (ADB, NC 4, f. 3v, del 23 maig 1325: expedient de legitimació de Francesc Martí).

20. L'anotació econòmica acaba d'ésser publicada per Gabriel LLOMPART, *La población hospitalaria y religiosa de Mallorca bajo el rey Sancho (1311-1324)*, dins «Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita», 33-34 (1979), 80, n. 48.

21. Heus ací uns quants exemples que em semblen ésser il·lustrar l'ús d',En', no seguit de nom de pila ans de cognom o motiu: «...tradidit eam (litteram) a'n Castel Bisbal, socio suo...», (ADB, NC 4, f. 89v, 16 maig 1327); «...N'Aragonès, baiulus venerabilis Guillelmi de Pulcro Vicino...», *ibid.*, f. 116v, 25 agost 1327; «... En Vives, de Torrente, de eadem parrochia (de Santa Maria de Cornellà)...», *ibid.*, 119v, 7 setembre 1327; «... En Colomer...», *ibid.*, f. 124r, 3 octubre 1327; «...N'Oliveres...», *ibid.*, f. 134r, 21 desembre 1327; «...En Cadireta...», *ibid.*, f. 192r-v, 14 octubre 1329; «...En Llagostera, qui té l'alberch nostre de Tarragona...», ADB, NC, 5, f. 33r, 23 novembre 1331; «...filiam d'En Comte, paratoris Perpiniani...», *ibid.*, f. 254r, 10 maig 1334; «...En Morató...», *ibid.*, f. 180v, 11 abril 1336.

cies conservades en l'ADB sobre els béns relictos ,ab intestato' per un prevere anomenat Huguet Bonanat, la primera de les quals és datada del 20 de març de 1335 (1334), però la més explícita és la del 13 de maig del mateix any:²² el bisbe Ferrer d'Abella en persona el qualifica de ,prevere' i d',apòstata'. Les fonts barcelonines no ens han conservada cap més notícia que se li pugui aplicar, almenys fins per allà al 1350, i per això crec que en el detall de fer coincidir la seva mort amb el pontificat de Ferrer d'Abella (1334-1344), Nicolau Eimeric té raó; no em consta, en canvi, que l'encertés en afirmar que l'inquisidor responsable del segon procés contra En Bonanat fos fra Guillem Costa, fora del cas que aquest inquisidor exercís el dit càrrec amb fra Bernat de Puigcercós, titular conegut i reconegut de la inquisició l'any 1335.²³

Aquesta mateixa raó em fa suposar que hi hagué una equivocació a l'hora d'assenyalar el nom del ,màrtir' en el martirologi beguí, el qual, d'altra banda, encerta el papa Climent VI i àdhuc, d'alguna manera l'any (penso si algú que coneixia el fet que ací l'any no canviava fins al 25 de març, es trobà amb la data de 1346, gener, 23 i cregué que de fet era l'any 1347).

Fora d'això, les altres dades, tant d'Eimeric com del *Martirologi beguí*, conflueixen a assenyalar una tradició primitiva, que col·loca a Vilafranca del

22. «Hiis diebus, venerabilis Guillelmus de Turrillis, canonicus Barchinone ac noster in eadem vicarius generalis, audiens mortem Hugueti Bonanati, presbiteri, apostate, nullo testamento condito decedentis, ad omnia et singula bona et iura, tam mobilia quam immobilia, ipsius defuncti loco nostri et nomine, manus apposuit, ut decebat, ad hoc ut de ipsis disponeret quod iusticia suaderet, iamque omnia bona mobilia, vel pro maiori parte, ipsius apostate per vos vendi publice fecerit noster tunc vicarius antedictus...», ADB, NC 6, ff. 80v-81r, 13 maig 1335. Les comunicacions anteriors, adreçades com aquesta a Bonanat de Colomer, beneficiat de la Seu de Barcelona, són del 20 al 24 de març del mateix any, *ibid.*, ff. 69v-70r i f. 72v; en aquesta darrera hi ha l'enumeració més completa dels béns en qüestió: «...sive sint denarii, instrumenta publica, littere seu quecumque alie scripture, tam publice quam private...»: el 30 de juliol del mateix any arribava la liquidació, *ibid.*, f. 98v; aquestes lletres han estat transcrites, publicades i introduïdes en el meu *Documents de tema inquisitorial del bisbe de Barcelona fra Ferrer d'Abella (1334-1344)*, dins «Revista Catalana de Teologia», 5 (1980), 448-450 i 460-463.

23. La possibilitat d'existència de dos inquisidors, almenys en algun moment, durant la primera meitat del segle XIV, és un tema que, de moment ha de restar en suspens. Certament, no s'ha de confondre amb l'existència de delegats inquisitorials, com, per exemple, fra Sancho de Torralba per al Regne estricte d'Aragó, documentat en el meu, *El procés...*, en la p. 321, nota 20 del, qual publico el nomenament de delegat fet per fra Bernat de Puigcercós el 14 de juny de 1338 (321, nota 20); la primera vegada que aquest darrer apareix com a inquisidor, diguem-ne general, és el 8 de març del 1325 (1324), en document publicat per Joahannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte der Spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien, Mallorca und Valencia während des 13. Jahrhunderts* (Beiträge zur Kirchen- und Rechtsgeschichte, 2), Bonn 1941, 63, n. 14; les darreres dades d'actuació seva com a inquisidor són del mes d'agost del 1343, amb motiu d'un episodi que s'ho valdria d'estudiar (cf. els *Documents...*, citats en la nota anterior, 454-455, i 468-469, lletra del 7 d'agost del 1343). Aquestes dades s'han de completar amb les d'I, lín. 4.

Penedès (o a Barcelona, si les coses es veuen de lluny) la mort d'un capellà i d'altres conseqüències materials, resultat d'un procés inquisitorial enantat durant el pontificat de Climent VI i a càrrec de l'inquisidor Guillem Costa. En realitat un capellà, implicat en el procés contra els beguins de Vilafranca del Penedès, sembla que morí a Vilafranca mateix a conseqüència del procés: Ramon Punyera.²⁴ Més encara, tenint en compte un testimoniatge tan desinteressat com el del mateix bisbe de Barcelona en afirmar que havia mort penedit (penitens decesserit'), si no morí de mort natural, no em puc explicar que fos víctima sagnant del procés, si no és pel fet que hagués abjurat en algun procés anterior i, per tant, fos relapse i, oficialment, no sé si realment, com després diré, condemnat a mort i ajusticiat tot i el penediment.

Tot l'anterior em condueix a formular, almenys com a hipòtesi de treball, vàlida fins que noves dades no ens ajudin a aclarir punts foscos, la conclusió que, tant en el paràgraf de Nicolau Eimeric, relatiu a un procés contra begards o beguins de Vilafranca del Penedès, com en la notícia del *Martirologi beguí*, tenim en realitat un aiguabarreig d'informacions sobre N'Huguet Bonanat i sobre el resultat del nostre procés.

Fins i tot m'aventuraria a avançar una explicació de la confusió esmentada. La història d'Huguet Bonanat devia impressionar tant que, amb la distància dels anys i del lloc, hom hi devia integrar detalls d'una altra història, la de Vilafranca, o, dit d'una altra manera: els episodis vinculats a N'Huguet Bonanat són tan colpidors i en particular el d'ésser salvat de la foguera ja mig rostit, que hauria concentrat en la seva figura no sols les circumstàncies que li eren pròpies, ans encara algunes que corresponen a d'altres: la figura de N'Huguet Bonanat, en una paraula, s'hauria menjat la de Ramon Punyera o potser la de frare Bernat Fuster.

L'anterior hipòtesi, però, només respon a l'estat actual del coneixements, car parlant de manera absoluta, no descartaria pas que la figura vilafranquina dissolta en la de N'Huguet Bonanat fos la de Berenguer Bacella, també prevere, i àdhuc qui sap si la de Bernat Fuster. Tant de bo que noves dades ens permetessin d'avançar més enllà d'hipòtesis.

---

24. Vegeu els documents d/4), e/5) i f/6) d'aquest capítol. Sobre els béns de Bonanat Huguet, hi ha cinc lletres del bisbe Ferrer d'Abella, datades entre el 20 de març i el 30 de juliol del 1335 transcrits en els meus *Documents de tema inquisitorial del bisbe de Barcelona, fra Ferrer d'Abella (1334-1344)*, dins «Revista Catalana de Teologia», V (1980), 460-463, on en relació a ell només sabem que era 'presbiter', que fou 'apostata' i que morí 'nullo testamento condito' (lletra num. 4, pàg. 462).

3. *Cronologia del procés*

Any 1345:

Maig, 15, Pentecosta: Entorn d'aquesta data arriba a Vilafranca del Penedès frare Francesc Joan, procedent de la banda d'Avinyó (II, lins. 175-182).

Juny, 6, dilluns, Vilafranca del Penedès: Frare Bernat Fuster, beguí, fa testament a favor de les seves filles, Geraldona i Guillemmoneta (doc. 25 agost 1346).

Juny, 13, dimecres, Barcelona: Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, prohibeix als Framenors de Vilafranca del Penedès de rebre almoines pecuniàries dels fidels (ADB, NC 13, f. 60; cf. I, 93-96).

Juny, 15, divendres: Guerau Celorri, vicari general de Barcelona, recorda oficialment als framenors de Vilafranca del Penedès que «quaestus omnis pecunie et oblacionum peccuniarum receptio in ecclesia vel alibi sunt eis totaliter interdicta» («Est. Franc.», 83 (1982), 289, lín. 9-11).

Juliol, 15, dimecres, Barcelona: Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, determina de manera nominal quins framenors de Vilafranca del Penedès tenen llicència de confessar els fidels (ADB, NC 13, f. 86: el document no fou tramès).

Agost, 16, dimarts, Barcelona: Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, fa repetir i trametre el document anterior (ADB, NC 13, f. 197r-v).

Agost, 19, divendres, Vilafranca del Penedès: Fra Guillem Rafart, framenor de Vilafranca del Penedès, en el sermó de la festa de Sant Lluís d'Anjou, bisbe franciscà, predica que els franciscans poden rebre legalment almoines pecuniàries dels fidels (I, lins. 93-98).

Octubre, 8, dissabte, Vilafranca del Penedès: Frare Francesc Joan informa fra Ramon Moner, lector de framenors i visitador dels beguins, que aquests no volen assistir l'endemà a la festa i sermó de sant Francesc (I, lins. 115-123).

Octubre, 9, diumenge, Vilafranca del Penedès: Fra Guillem Rafart, framenor, amb motiu de la festa de sant Francesc passada a diumenge, torna a predicar en el sentit del 19 d'agost (I, lins. 115-135).

Octubre, 17, dilluns, Vilafranca del Penedès: Frare Francesc Joan comenta a fra Ramon Moner, lector de framenors, que hauria d'amonestar els beguins sobre els perills de llegir les obres de fra Pèire Joan (I, lins. 24-30).

Octubre, 18, dimarts, Vilafranca del Penedès: Fra Ramon Molner fa una conferència als beguins, informant-los dels perills dels escrits de fra Pèire Joan (I, lins. 45-56).

El mateix dia al vespre en la casa i hort dels Beguins frare Francesc Joan discuteix fortament amb frare Domènec Torassa i frare Bartomeu Riera i s'acusen mútuament d'heretgia (III, lins. 266-288).

Octubre, 19-20, dimecres-dijous, Vilafranca del Penedès: Frare Jaume Sunyer, beguí, desapareix de Vilafranca, sembla a conseqüència de la baralla del vespre anterior (I, lins. 80-87).

Octubre-novembre:

- Frare Francesc Joan exigeix dels beguins una suma considerable com a condició per marxar de Vilafranca del Penedès (III, lín. 286).
- Frare Domènec Torassa denuncia al degà del Penedès frare Francesc Joan i el fa detenir per robatori (II, líns. 204-211).
- El degà del Penedès, Guillem de Montbrú, interroga extrajudicialment frare Berenguer Bacella, tal com diuen les línies acabades de citar.
- Declaració de frare Francesc Joan denunciant els beguins de Vilafranca (III, líns. 300-305);
- Comunicació del degà del Penedès al bisbe de Barcelona indicant que el procés de frare Francesc Joan oferia matèria per a una intervenció ,in causa fidei’.
- Inici de la investigació inquisitorial i comunicació del fet a l’inquisidor de la Corona catalano-aragonesa, fra Guillem Costa.

Novembre-desembre:

Vilafranca del Penedès: en el pas de novembre a desembre són detinguts els beguins de la vila (MV, Protocols notariais, *Mateu Moratones. Manual 1345-1346*).

Desembre, 1, dijous, Vilafranca del Penedès: vers migdia és detingut Ramon Punyera.

Desembre, 2, divendres, Vilafranca del Penedès: És documentada la presència a la vila d’Andreu de Corbera, ,nuncius iuratus’ del bisbe de Barcelona (ADB, NC 14, f. 8r).

Desembre, 3-11: els beguins de Vilafranca del Penedès, encausats en el procés, són conduïts a Barcelona i tancats en la presó del palau episcopal.

Desembre, 12, dilluns, Barcelona: Fra Ramon Mo[l]ner, lector de Fraternors de Vilafranca del Penedès, presta declaració davant el tribunal inquisitorial (I, líns. 1-163).

Desembre 13, dimarts, Barcelona: Declaració de frare Bartomeu Bacella davant el tribunal inquisitorial (II, líns. 164-241).

Desembre, 15, dijous, Barcelona: Primera declaració inquisitorial de frare Ramon Cuch (III, líns. 242-378).

Desembre, 16, divendres, Barcelona: Segona declaració de frare Ramon Cuch (III, líns. 371-373).

Desembre, 16, divendres, Barcelona: Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, confessa haver rebut de Bernat de Corvins el restant d’un préstec que aquest havia rebut de frare Guilhem Escriba, ja difunt [doc. a/1)].

Desembre, 16, divendres, Barcelona: Pere de Pocasang manlleuta sor Francesca [de Puigalt?] [doc. b/2)].

Desembre, 20, dimarts, Barcelona: Pere de Garriga, nou escarceller de la presó episcopal, pren possessió del seu càrrec [doc. c/3)].

Desembre, 28, dimecres, Barcelona: Sor Geraldona Fuster fa la primera declaració (V, líns. 434-577).

Desembre, 29, dijous, Barcelona: Segona declaració de sor Geraldona Fuster (V, 578-660).

- Declaració de Guillemoneta Fuster (VI, líns. 749-792).
- Declaració de Francesca de Puigalt (VII, líns. 880-1006).
- Declaració de Maria Just (VII, líns. 1094-1141).

Any 1346:

Gener, 4, Barcelona: Declaració definitiva de frare Ramon Cuch (III, líns. 379-432).

Gener, 7, dissabte, Barcelona. Sor Eliscén Vallès presta declaració (X, líns. 1229-1250).

- Declaració de sor Bernada (XI).
- Sor Bonanata Torra declara davant el tribunal inquisitorial (XII).

Gener 12, dijous, Barcelona: Abjuració de les quatre primeres dones (a la part final de les declaracions V, VI, VII i VIII) i assignació de residència forçada a Vilafranca del Penedès (V, 738-747).

– Absolució de les tres dones darreres (X, líns. 1251-1258; XI, 1296-1303; XII, 1328-1336).

Gener 16-18(?): dilluns-dimecres, Barcelona. Reunió del 'consilium' inquisitorial; l'acta és desconeguda.

Gener 22: Mor Ramon Punyera?

Gener, 23, dilluns, Barcelona: Bertran de Canyelles, patró del benifet que posseïa Ramon Punyera, presenta Ramon Arboçar a successor d'aquest. [doc.n. d)].

Gener, 27, divendres, Vilafranca del Penedès: L'abadessa i quinze monges de Santa Clara encarreguen dos procuradors d'obtenir que les despulles de Ramon Punyera reposin en llur església [doc. n. e)].

Març, 4, dissabte, Barcelona: Frare Francesc Joan allibera sor Francesca [de Puigalt] de les obligacions derivades de la manlleuta [doc. n. b/2)].

Abril, 2, diumenge de Passió, Barcelona: Fra Bernat Oliver prohibeix en endavant al seu bisbat que els germans o germanes del terç orde de sant Francesc tinguin cases en comú, que es reuneixin en llocs privats i que siguin captaires com a beguins [doc. n. f/6)].

Abril, 28, divendres, Barcelona: Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona, i fra Guillem Costa, inquisidor, havent decretat en la sentència del procés contra Ramon Punyera, que li eren confiscats tots els béns, manen al degà del Penedès, Guerau de Montbrú, que subhasti els béns del dit Punyera [doc. n. g/7)].

Maig, 15, dilluns, Barcelona: Frare Jaume Sunyer és alliberat de la presó [doc. n. h/8)].

Juny, 10, dissabte, Barcelona: Fra Bernat Oliver ordena d'acòlit frare Pericó des Puig, terciari de Vilafranca del Penedès [doc. n. i/9)].

Agost, 25, divendres, Vilafranca del Penedès: Havent decretat la sentència judicial contra Bernat Fuster que li eren confiscats tots els béns, les seves

filles, i el matrimoni Francesc-Brusissén Fuster, venen un cens per pagar deutes de la confiscació de béns del seu pare (doc. n. j/10)].

Capítol III TRENTA ANYS DESPRÉS

Les pàgines precedents contenen, pràcticament intacte, el treball de trenta anys enrere; però en repassar aquests darrers mesos tant el text de declaracions i de documents com l'estudi que els acompanya, m'adonava que trenta anys abans la meua feina havia consistit sobretot a il·lustrar cada un dels personatges que s'anaven presentant i cada un dels passos que s'anaven avançant en aquell procés, tant com era possible d'identificar-los. Per aquest camí del treball sobre la documentació, entre el 1980 i el 2008, s'ha produït un fet d'innegable importància, la publicació (finalment!) de la ja esmentada tesi de Josep BAUCELLS I REIG, *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*, on trobem una informació general del beguinisme al bisbat de Barcelona, just fins al 1344 (un any abans del nostre procés, dins el vol II, 1677-1689) i algunes referències a documentació episcopal atenta sobretot a l'ortodòxia dels beguins dels anys 1312, 1315 i 1337 (vol. IV, pàg. 2947); la lectura de les dites pàgines és insubstituïble per a qui vulgui informar-se sobre el tema del beguinisme al bisbat de Barcelona abans del 1345. I cal no oblidar la publicació de l'inventari de Jaume CODINA I VILÀ, *Els processos dels segles XIV i XV (Regesta)*, dins Josep M. MARTÍ I BONET, Leandre NIQUI I PUIGVERT i Francesc MIQUEL I MASCORT, *Processos de l'Arxiiu Diocesà de Barcelona*. Vol. I (Col·lecció Catàlegs-Inventaris d'Arxius Eclesiàstics de Catalunya. I. Inventari de l'Arxiiu Diocesà de Barcelona, 1), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Arxiiu Diocesà de Barcelona, 1984, 181, núm. 3, que conté una mínima notícia del volum 3 de la sèrie, i en la pàg. 172 ens diu que és «de notable interès».

Tornant ara al nostre procés, a mesura que avançava l'actual repàs també m'adonava que fa trenta anys la meua atenció s'havia concentrat en cada un dels arbres d'aquell conjunt, mentre ara s'anava esbossant dins meu una primera visió del bosc.

El bosc realment existeix i per convèncer-se'n només cal fer una comparació entre blocs documentals. Si hom llegeix les pàgines finals que MANSELLI, *Spirituali*, dedica a l'edició dels texts d'aquella primera reacció inquisitorial a càrrec dels franciscans llenguadocians o provençals revoltats contra les decisions de Joan XXII els anys entorn el 1320, es trobarà gairebé a casa, perquè allí i ací la discussió de fons segueix essent la mateixa entorn els mateixos dos punts nuclears:

a) la decretal de Joan XXII sobre la pobresa de Crist i dels apòstols i per tant la dels tres ordes franciscans, i

b) les conseqüències eclesiològiques que, segons els dits disconformes, l'esmentada decretal hauria tingut per a Joan XXII i tots els qui acceptaven les decisions de la dita decretal;

i he dit que es trobarà, com m'he trobat jo mateix, ,gairebé' a casa; dic ,gairebé' perquè, tot i ésser pràcticament la mateixa la llengua parlada a Narbona o a Besers i la de Barcelona i Vilafranca, començaven de notar-se més les diferències entre català i occità: i sobretot dic ,gairebé' perquè a Catalunya el 1345 no es podien practicar, com era possible de dedicar-s'hi a l'Occitània entorn el 1320, els desplaçaments als diversos llocs on eren anunciades fogueres inquisitorials de franciscans o terciaris i terciàries indomables (deixeu-me repetir l'expressió popular: ,del morro fort'), a pocs passos d'ésser declarats màrtirs i sants per la resistència antipapal i ingressats en el propi *Martirologi beguï*: aquests desplaçaments a contemplar les fogueres amb la conseqüència d'un anar i venir d'ossos (i de trossos de carn socarrimada, si ja no de cossos pràcticament sencers) dins sacs, i de la conservació i veneració d'aquelles relíquies²⁵ no es repetiren a Vilafranca, i aquesta fou la gran diferència entre els processos d'Occitània i el de Vilafranca del Penedès; i no sembla que ni tan sols un acte com el de les repetides detencions de beguins de la vila i la llarga rècula d'empresonats en direcció a la presó episcopal de Barcelona suscités més que algunes exclamacions d'estupor i d'un cert escàndol en contemplar persones absolutament honorables tractades tal com ho solen ésser els públics malfactors.

Això no obstant, el procés vilafranquí no és altra cosa que una manifestació de la resistència franciscana pauperística contra les decretals de Joan XXII, sostingudes i aplicades pels seus successors, i una confessió a favor d'una eclesiologia alternativa derivada d'una teologia més o menys apocalíptica de la història elaborada per fra Pèire Joan, que tingué el seu màxim esclat al Llenquadoc entorn el 1320: som en la mateixa casa, tot i que la d'entorn Narbona i Besers dels anys 1320 fos terriblement sagnant i inhumana.²⁶

A fi de convèncer-nos ben bé que som en la mateixa casa, la catalanooccitana, només cal repassar la documentació que el prof. Alexander Patschowsky aplegà en el seu estudi sobre la problemàtica contemporània presentada per beguines i beguins d'Estrasburg, on no hi ha ni rastre dels temes d'aquest nos-

25. Vegeu, per exemple, les declaracions aplegades entre les pàgines 278 i 339 del llibre del prof. Raoul MANSELLI, *Spirituali...*, tantes vegades citat.

26. El prof. Albert SOLER, en el seu article *Espiritualitat i cultura: els laics i l'accés al saber a final del segle XIII a la Corona d'Aragó*, dins «Studia Lulliana. Maioricensis Schola Lullistica», XXXVIII (1998), 3-26, dedica les dues darreres pàgines de la seva exposició (19-20), a constatar la continuïtat cultural entre Occitània i Catalunya en el pas del segle XIII al XIV, sobretot entorn les dues figures capdals de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova. Trenta o trenta-cinc anys més tard aquella continuïtat seguia essent sòlida almenys en algunes capes populars d'ambdues contrades, i en una manifestació d'espiritualitat que implicava certes bases teològiques.

tre Sud d'Europa.²⁷ Anant més enllà vers l'Europa oriental podem allargar l'experiment fins a Bohèmia, els començaments inquisitorials de la qual també han estat estudiats pel prof. Patschowsky:²⁸ ni a l'Alsàcia ni a la Bohèmia tampoc no hi ha ni restre d'allò que, en canvi, omple les pàgines inquisitorials tant a Occitània com a Catalunya.

En canvi, no puc deixar d'esmentar almenys un detall que subratlla el paral·lelisme 'espiritual' entre Provença i Catalunya i més en concret amb Vilafranca del Penedès: és el famós episodi de mestre Arnau de Vilanova, exposant davant la flor i nata dels metges de Marsella, sabent ell mateix que mentia per raons 'espirituals', les causes biològiques, tant de part d'ell com d'ella, per les quals els després cèlebres com a 'sants esposos', sant Ausiàs (d'ací el nom d'Ausiàs Marc) i santa Delfina de Sabran, no podien tenir descendència; la raó real era que, tot i casar-se, tenien i complien vot de virginitat.²⁹ A Vilafranca es donà almenys un cas semblant, que oficialment consta pel permís del bisbe de Barcelona, publicat per mi.³⁰ Sense cap mena de dubte la suma de franciscans, clarisses, terciaris o beguins i verges en matrimoni, devia imprimir a aquella Vilafranca del Penedès de la primera meitat del segle XIV un clar ambient 'espiritual', que de cap manera no devia frenar l'empenta en els altres aspectes de la vida, tant personal com col·lectiva.

Una vintena d'anys després de la gran onada de processos inquisitorials contra framenors radicals i contra beguins o terciaris, sobretot a les principals ciutats (Narbona, Besers, Carcassona) i viles (Lodeva, Capdestany) d'Occitània, que ja esquitxaren més d'un rierol de sang fins a Catalunya, concretament a Girona i Barcelona, el 1345 s'enverinà una situació llunyanament semblant a Vilafranca del Penedès, en un moment que, almenys en aquest punt, la vila era (o semblava) una bassa d'oli i ningú no s'esperava una explosió, quan fins i tot els qui en sortiren més malparats s'havien oblidat que no es podia jugar

27. *Strassburger Beginenverfolgungen im 14. Jahrhundert*, dins «Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters», 30 (1974), 56-198. Tampoc no sembla que hi hagi hagut cap semblança amb els beguinatges de les zones veïnes a Alsàcia, sobre la situació actual de les quals hom pot veure els dos articles de Helga UNGER, *Die Beginnen - Maria und Marta sein. Eine Geschichte von Aufbruch und Unterdrücken der Frauen (Teil I)*, dins «Geist und Leben. Zeitschrift für christliche Spiritualität», 81 (2008), 180-201; i *(Teil II)*, *ibid.*, 280-298, amb àmplia revisió de la bibliografia recent.

28. *Die Anfänge einer ständigen Inquisition in Böhmen. Ein Prager Inquisitoren-Handbuch aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters, 3), Berlín-New York, Walter de Gruyter 1975, 320 pp.

29. *Vida de Sancta Delphina vergis*, edició de Jacques CABBELL, dins *Vies occitanes de saint Ausias et sainte Delfine*, avec traduction française, introduction et notes (Bibliotheca Pontificii Athenaei Antonianum, 12), Roma, Antonianum, 1963, 160-162.

30. *Permis episcopal de vot de virginitat a un matrimoni de Vilafranca del Penedès (1331)*, dins *Contribució a la història de l'Església catalana*. «Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà», a cura d'Albert MANENT, Josep MASSOT i MUNTANER i Amadeu J. SOBERANAS (Col·lecció Abat Oliva, 27), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983, 41-49.

amb foc.³¹ Aquesta manera de veure és confirmada per la declaració del framenor, 'visitador' dels del terç orde, fra Ramon Moner, en dir clar i net que fins al moment en què, en començar el procés inquisitorial, es destapà l'afer, ell havia tingut en bona opinió els i les del grup terciari i els considerava 'uns bons homes' (líns. 77-80); també pel fet que frare Jaume Sunyer posés en mans del framenor Ramon Muner els papers que ell mateix comprenia que el podien comprometre i que realment el comprometerien (líns. 136-150).

Ara és el moment de repetir la queixa pel fet que el procés del 1345-1346 a terciaris franciscans de la capital del Penedès no se'ns hagi conservat complet. Hi manquen parts fonamentals, com són les declaracions inicials tant de Domènec Torassa com de Francesc Joan al degà de Penedès, que encengué l'actuació inquisitorial conjunta de bisbe de Barcelona i de l'inquisidor de la corona catalano-aragonesa; al procés li manca la part introductòria justificant l'obertura d'una acció judicial 'in causa fidei', hi manquen vuit declaracions (les cinc inicials que devien portar les lletres A-E, la de Ramon Punyera (lín. 433) i les dues de Ramon Corretger i Bernat Gras (lín. 1228). Entre les cinc inicials potser hi havia les de Bernat Fuster (que en el moment de les declaracions tothom donava per viu), de Jaume Sunyer, Domènec Torassa, que en aquell moment sembla el ministre local del terç Orde, la declaració ja esmentada de Francesc Joan acusant a tort i a dret (aquesta consta en les línies 300-305), i les distanciades del qui aleshores era guardià de Sant Francesc de Vilafranca i del membre d'aquella comunitat de framenors, Guillem Rafart, que hi havia tingut alguna relació (lín. 93). Hi manquen, de més a més, el 'consilium' només esmentat per al cas de Berenguer Bacella (lín. 241), però que també existí per a cada un dels acusats, amb el resum dels càrrecs fet per l'inquisidor, i els parers dels tècnics convocats al dit 'Consilium'; i hi manca la peça principal, la sentència dels dos jutges, bisbe i inquisidor, per a cada un dels encausats (només tenim la relativa a cada una de les darreres dones) i el certificat de compliment de la sentència.

Però ens hem d'acontentar amb allò que tenim: deu declaracions, totes interessants, sobretot les set primeres. Deduïm de tot el conjunt que en aquell moment el món franciscà vilafranquí permetia de dibuixar-hi tres i en algun moment quatre nuclis amb identitat ben definida: primer, el convent de Sant

---

31. Em refereixo a la 'normalitat', amb què reaccionà el beguï frare Domènec Torassa, tant a l'hora de negar 'breviari' a frare Francesc Joan, que havia destapat el problema (líns. 268-270 i 284-287), a fi que se n'anés, com a l'hora de portar-lo davant el tribunal del degà del Penedès (líns. 208-209) per una futesa: Si Domènec Torassa hagués tingut consciència que el fet d'haver destapat el tema dels escrits de fra Pèire Joan podia portar greus conseqüències al grup de beguins de Vilafranca del Penedès, no sols li havia d'haver donat les deu o quinze lliures, que el terciari vigut d'Avinyó demanava, sinó que li hauria d'haver llogat una mula amb un traginer ben de fiar, que no l'hagués deixat fins passada la frontera. La forma 'normal' d'actuar demostra que entorn els beguins de Vilafranca regnava una pau tan sòlidament octaviana, que ja ni ells mateixos no tenien consciència dels possibles perills.

Francesc amb la comunitat de framenors o del primer orde: les intervencions tant de Guillem Rafart, com de Ramon Mo[l]ner, demostren que, en aquells moments almenys, els framenors de Vilafranca no sols havien assumit les decisions de Joan XXII, ans encara propugnaven de poder tenir en relació al diner, la mateixa posició que els altres ordes mendicants, en concret els dominics (lín. 95-98).³²

Del segon orde, el de les clarisses del convent de Santa Clara, que almenys devien conèixer la posició personal del beneficiat Ramon Punyera, sabem, pel document lletra e/5), que era una comunitat nombrosa (cal també tenir en compte que s'hi han de sumar les novícies) i que va manifestar un tremp admirable a l'hora de defensar que les despulles d'En Punyera reposessin en la seva església: però aquella fortalesa podia tenir raons purament personals; si hi hagués hagut una forma d'adhesió a les posicions espirituals del difunt, haurien estat una comunitat, que podia fer un cert contrapès als framenors, però fora d'aquell document no tenim cap altre element de judici.

En el grup dels beguins hi havia de tot: potser la posició predominant hauria estat la d'una certa tendència a favor de decisions radicals, però també hi havia individus, que vivien més o menys prop de la lluna: potser és el cas d'En Jaume Sunyer (líns. 137-163) i, no cal dir, el d'En Ramon Cuch (243-432), als quals s'haurien d'afegir Pere Cudina, Pericó des Puig i qui sap si algun altre. La posició predominant tenia un punt de referència fora la Casa dels Beguins: la persona, casa i família de Bernat Fuster. M'acabo de referir de forma no massa positiva a frare Jaume Sunyer perquè fins que la situació esclatà, ell es refiava dels franciscans, en el mateix moment en què d'aquests i de frare Francesc Joan, li arribaren les acusacions; de fet, sense ell saber-ho, tots dos el qualificaven de 'sospitós' (líns. 34-38 i 80-81); però només d'ell sabem no sols que posseïa alguns llibres (potser, fora del rei, ha estat el primer català, del qual consta que tenia almenys un opuscle de 'frare Ramon Llull' (lín. 141) i fins i tot un altre de devoció; més encara, havia escrita una confessió (potser professió de fe personal) (líns. 141-150); diria que potser era l',intel·lectual' de la Casa dels Beguins.

Però pel seu influx damunt tota la vila un dels prohoms era frare Bernat Fuster; dins el grup del terç orde n'havia estat ministre i, ara, malalt sense sortir de casa, seguia pesant pel seu prestigi personal; casat, havia tingut almenys

32. Aquesta devia ésser (o almenys ho sembla), la tònica bastant corrent en la nostra província franciscana, basada en el fracàs de l'intent d'endurir pauperisme i espiritualisme de l'orde de framenors en el recent Capítol General de Perpinyà; per al convent de Vilafranca del Penedès, les catorze lletres episcopals contemporànies sobre el tema de les almoines cercades o acceptades pel primer orde, han estat aplegades en el meu *El bisbe de Barcelona fra Bernat Oliver (1345-1346) i els framenors de Vilafranca del Penedès*, dins «Estudios Franciscanos», 83 (1982), 277-306, en particular 287-288, nota 14); per a d'altres convents de Catalunya, hom pot veure *La topada de la catedral i els framenors de Vic (1347) vista pel bisbe de Girona, Arnau de Mont-rodon*, dins «Revista Catalana de Teologia», 6 (1981), 379-392.

dos fills i dues filles; els dos fills només han sortit en les declaracions d'esquitllada (líns. 569-577), les filles hi han deixat cada una les corresponents declaració i abjuració; havia enviudat i no s'havia tornat a casar, i el pòndol de la casa sembla que el portava la filla gran, la Geraldona Fuster (líns. 434-747); la petita, Guillemona, dues vegades almenys ací anomenada Guillemoneta, sembla que, si hi arribava, no passava d'ésser una adolescent i per això en les declaracions mai no és qualificada de ,soror' ni de beguina, ni ,de tertio ordine' (caldrà esperar el darrer dels documents del cap. II) i la seva declaració és tan curta (líns. 749-792); la senyora Fuster no hauria mort del part d'ella?. El germà petit, Francesc, s'havia casat i també surt amb la muller en el document j/10); l'hereu, fet franciscà del primer orde, és per a mi un dels grans misteris de tot aquest procés, perquè veig possible que, des de la presó papal d'Avinyó, ell tivés, potser no tots, però sí alguns dels fils d'aquells esdeveniments: havia tingut alguna cosa a veure amb el viatge de frare Francesc Joan, d'Avinyó a Vilafranca? Eren d'ell les lletres o papers que aquest portava per a Berenguer Bacella, almenys segons deia l'esmentat Francesc Joan (líns. 184-189)? Havia estat deixeble, en tot cas no directe, de fra Pèire Joan (Oliu)?; el viatge del matrimoni Fuster a Occitània, amb visita al sepulcre d'aquest fra Pèire Joan, a Narbona, no hauria pas tingut per objectiu el d'assistir a la primera missa de l'hereu homònim, qui sap si celebrada damunt la tomba del mestre, fra Pèire? Quina era la posició del framenor en la xarxa de resistència franciscana radical, doctrinal o política o econòmica, creada entorn la presó papal d'Avinyó? Quina comunicació hi havia entre el framenor Bernat Fuster, empresonat a Avinyó, i el seu pare i beguí Bernat Fuster, malalt i tancat a casa a Vilafranca? No puc deixar d'observar que el responsable de l'Hospital dels Beguins de València, en el moment que el bisbe Jaume d'Aragó donà la sentència sobre qui era el propietari dels diners trobats en poder de fra Jaume Just, es deia Guerau Fuster: era fill o nét del Francesc Fuster, en el qual continuava la família?

Resta el personatge que suscita més preguntes: Guilhem Escriba i el seu entorn, format per la seva germana Jacmeta, Maria Just(a) i, una temporada, també per Francesca de Puigalt. De les tres declaracions primeres, no resulta que tingués cap relació amb el grup beguí i ni frare Francesc Joan no en devia saber res, perquè no l'esmenta entre els ,heretges' (III, 316-318); era a Vilafranca només per assegurar la capta (i per mentenir el caliu de les posicions de resistència)? D'ací la pregunta: què era i què representava dins el conjunt del beguisme o ,resistència espiritual' contra Joan XXII i els seus successors? Devia ésser clergue, ja que de resultes del procés, li foren confiscats els béns a favor de bisbe i inquisidor (doc. a/1): els del no-clergue Bernat Fuster anaren al fisc reial. Ací, qui donaria una possible clau del conjunt —per tant som en terreny d'hipòtesis— seria Maria Just(a): d'una banda, ella coneix les intencions de l'amo i pot dir a Francesca que el dit Guilhem la féu venir a Vilafranca «ut mendicaret panem per Villam francham..., eam associando»: per tant és ella, la Maria Just(a), una figura principal (líns. 896-898), i per això a

l'hora de donar a Guillem Pere, de Girona,³³ els llibres que tenia Guilhem Escriba, sembla portar ella la iniciativa i la germana Jacmeta Escriba només l'acompanya: «...hec deponens cum germana predicti fratris Guillelmi traderunt,,,» (lín. 1123); hi ha, de més a més, la coincidència de cognom i de dedicació amb el beguí Jaume Just, administrador justament de l'Hospital dels Beguins, de València:³⁴ eren germans o parents molt pròxims?

No ho sé, però m'ha cridat l'atenció la coincidència del cognom, la coincidència de dedicació a la capta, la coincidència que aquesta capta es trobi dins un ambient i sigui l'específica del terç orde de sant Francesc (tal com dóna a entendre la lletra del bisbe de Barcelona); i el possible paral·lelisme entre el Jaume Just i la Maria Just(a) porta a una altra coincidència, aquesta més tangible: la quantitat realment important trobada en poder de Jaume Just en el moment de la detenció³⁵ i el fet, certificat en el primer dels documents trans-

33. No sé si són els mateixos, però tot sembla portar a afirmar-ho. Podrien ésser els que, segons la declaració de Bernat Maurí, prevere de Narbona, els ,molts' (remarqueu: per a Maria Just també eren ,molts', lín. 1124) que se n'havia endut de Narbona i de Besers Pèire Trencavell: «...recesserat a partibus Narbone et Biterris cum multis libris doctrine fratris Petri Johannis ad hoc ut dicti libri et doctrina non destruerentur nec dampnarentur» (MANSELLI, *Spirituali*, 335, líns. 12-13); els inquisidors prou esperaven trobar la pista d'un exemplar de la *Positilla super Apocalipsim*, però l'única cosa que en recordava Bernat Maurí és que hi veié «quendam libellum in vulgari scriptum, facientem mentionem de oratione et ieiunio et alium libellum, facientem mentionem de paupertate Christi, in quibus dictus Petrus [Trencavell] frequenter legebat» (*ibid.*, líns. 20-22). Es dibuixa tota una operació: després de vint anys que voltaven (la declaració de Bernat Maurí és del 1326), tot condueix a pensar que la dita ,operació' consistia a salvar aquells llibres, tenint-los fora la jurisdicció (i per tant de l'abast) de les inquisicions francesa o provençal, en una població de Catalunya, en la qual els beguins ni despertaven ni despertessin cap sospita, enviant-los amb Guilhem Escriba i la seva germana, Jacmeta, dedicats a la capta d'almoines. Transportats a Girona per Guillem Pere, mercader, i en enviar-los, entrat en la clerecia gironina, fou víctima primer de la Inquisició almenys com a encausat i, després, de la Pesta Negra. I així aquells llibres, o un remijot de semblants, haurien anat a parar a les mans dels inquisidors gironins i haurien estat cremats a l'escalinata de la Seu de Girona. No sembla que aquell Francesc Joan, vingut d'Avinyó, hagués tingut esment dels ,molts' llibres de fra Pèire Joan, salvats durant alguns anys a Vilafranca del Penedès, però que ja no hi eren. Els que ell endevinava anant de mà en mà d'alguns beguins, havien estat copiats dels ,molts' de frare Guilhem Escriba?

34. Ací em permeto de remetre al meu *La sentència del bisbe de València, Jaume d'Aragó, sobre el beguí, Jaume Just, i l'Hospital dels beguins de València (30 de juliol del 1372)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 441-451: no consta que ell es dediqués al préstec de diners, però tan bon punt la suma indicada en la nota següent fou segrestada, ja en fou fet préstec per a la continuació de l'Obra de la Seu de València, al cap de temps restituïda religiosament; i després que el bisbe hagué sentenciat que pertanyien a la Casa dels Beguins, a què foren dedicats?

35. Dins el títol acabat d'esmentar en la nota anterior trobem que la suma segrestada en detenir frare Jaume Just, era de tres mil setcents vint-i-dos sous, deu diners i un òbol (3.722 s., 10 d., 1 o.). Segons el document, lletra a/1), Bernat de Corbins, suposo que comptant llarg, s'havia reservat deu sous per refer-se de les despeses del desplaçament de Vilafranca a Barcelona i retorn en compliment de l'ordre inquisitorial: deu sous equivalents a dos jornals i les des-

crits en el capítol anterior (lletra a/1), de l'activitat prestamista de Guilhem Escriba: per tant, Guilhem Escriba havia desplaçat el seu aveïnament a Vilafranca del Penedès a fi d'assegurar, com si fos una ,empresa' i ell l',empresari' (lloga' Francesca de Puigalt, fins i tot fent-la aveïnar a Vilafranca, líns. 890-900), el resultat econòmic de la capta beguina a Vilafranca i al Penedès? Remarquem que d'ella, Maria Just(a), mai no consta que el fet de captar li provoqués cap sensació de vergonya, com a Francesca de Puigalt (lín. 906). I els diners de València amb els diners de Vilafranca porten a la pregunta, sense cap resposta, de si les dites quantitats i d'altres, fins i tot les obtingudes a través del préstec (usurari, per a aquells moments?), no entrarien dins una xarxa internacional de Catalunya, Occitània i potser Nàpols, més o menys recolzada en les comunitats de terciaris franciscans, però al marge de les mateixes, destinada a assegurar les necessitats i les activitats de la resistència ,espiritual'; en aquest sentit, ens hem de preguntar si la xarxa de mendicitat descoberta en aquest procés no seria la continuïtat d'aquella «Societas Magni Exitus» documentada a Girona en la dècada del 1320 en el procés a càrrec de Guillem Desquer (Guillelmus de Querio); i si aquella ,Societas' i la xarxa del 1345 no són un precedent, més o menys pròxim, dels imminents ,Montes Pietatis'; i posats a fer preguntes que no tenen resposta, no deixa d'ésser una coincidència que al cap de poc d'haver desaparegut (anys 1307 i 1312) el servei internacional d'acumulació i moviment de capitals proporcionat pels Templers per la dissolució oficial de llur Orde, els beguins d'Occitània i de Catalunya muntessin la pròpia xarxa, que ja funcionava entorn els anys 1320 com a «Societas Magni Exitus».

Una simple observació: d'aquell «Volem ésser pobres captaires», amb què Arnau de Vilanova intentava de justificar en l'*Alia Informatio Beguinorum* la pràctica beguina de pidolar caritat,³⁶ no haurien arribat a la mateixa frontera del prestamisme associat a l'almoïna? Perquè una cosa també sembla certa: els beguins de Vilafranca del Penedès que es reunien a la Casa dels Beguins, o a cal Fuster, no eren ,pobres captaires' ans persones benestants, que de tant en tant, cultivant una certa vida social sota el paraigües teològic de fra Pèire Joan (Oliu), celebraven els seus àpats i lectures en comú: el pauperisme de l'almoïna, al marge de la vida col·lectiva del grup beguí de Vilafranca i potser sense que tots ho coneguessin, sembla que se'ls havia convertit en una activi-

---

peses complementàries: aquella altra quantitat en mans de fra Jaume Just, a què equivalia? Sobre aquest beguí ara em permeto de remetre a la meua nota *La sentència del bisbe de València, Jaume d'Aragó, sobre el beguí Jaume Just i l'Hospital dels Beguins* (30 juliol 1372), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 441-451.

36. Vegeu Josep PERARNAU, *L'Alia Informatio Beguinorum* d'Arnau de Vilanova (Studia, textus, subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia (Secció de Sant Pacià) 1978, 26, líns. 53-61: «E per assò cor en Crist volem star e ab Él e en Ell anar, volem viure en pobrea e en mendicitat, per tal que-l resemblem en sa vida; e en la pobrea, no tan solament dins en nostre cor, mas encara en tots nostres portaments al defora la volem tenir e gardar».

tat de professionals i, per ventura, prou redditícia. Aquesta activitat de professionals, captaire i prestamista alhora, era personificada al costat, però al marge del grup beguí de Vilafranca, per Guilhem Escriba, que la feia practicar per les beguines Maria Just(a) i Francesca de Puigalt; per la declaració de la darrera coneixem una mica com es practicava la mendicitat beguina a Vilafranca del Penedès, però mai ni compareix ni és esmentada cap justificació teòrica de la capta. I, atesa la importància que tenia per als terciaris de Vilafranca la figura de fra Pèire Joan, crec que cal deixar ben clar que aquest teòleg no és pas que fos gaire partidari de la mendicitat franciscana, ans més aviat al revés, tal com podem llegir en la seva *Quaestio de mendicitate* (BURR, AFH, 87 (1994), 299-347, al començament de la qual formula a tall de tesi amb escaires ben vius la seva posició més aviat clarament negativa:

«...quaeritur an pauperibus evangelicis sit perfectius et convenientius victum suum acquirere per mendicitatis quaestum aut per manuale opus seu laboritium. Et quod melius sit per manuale opus probo, primo scilicet ostendendo quod acquirere victum per quaestum est simpliciter malum, secundo ostendendo quod saltem est minus bonum» (p. 299); i encara afegeix: «...mendicare est occasio ad minus duodecim malorum notabilium, scilicet: iniustitiae, adulationis, simoniae, otiositatis, distractionis et vagationis, indebitae familiaritatis, malae speciei et exempli, avaritiae et cupiditatis, immisericordiae et impietatis, simulationis et hypocrisis, gravis importunitatis et taediositatis, praesumptuosae et periculosae obligationis et servitutis» (ibid., 300).

Com la veneració pel teòleg oracle encaixava amb la pràctica, si no era empresarial ho semblava, de la mendicitat, deu ésser un dels punts a estudiar.

De moment, recordem que amb Guilhem Escriba, la seva germana Jacmeta i Maria Just(a), havia conviscut entorn mig any Francesca de Puigalt (lín. 902); de tota la llista de protagonistes d'aquesta nostra 'història', ella és l'única persona, de la qual coneixem algun sentiment; els altres viuen situacions i en són testimonis, veuen i escolten, però mai no tenen o almenys no manifesten sentiments: de Francesca coneixem quatre manifestacions de la seva subjectivitat: a Castelló d'Empúries ens diu que, en no conèixer-hi ningú, s'hi enyorava (líns. 921-922); a Vilafranca del Penedès no pogué aguantar el tracte dels germans Escriba perquè «li eren massa soberchs», és a dir, durs en la forma de tractar-la (lín. 905); pels carrers de Vilafranca, no volgué seguir pidolant almoïna, perquè «erubescebat mendicare», s'avergonyia de demanar caritat (lín. 906); i un bon dia tragué el geni contra el frare Francesc Joan i li «intulit violentiam» (una bofetada, una cossa, un cop de roc o un cop de garrot?) i hagué de passar per la presó (doc. b/2). Algun (o alguna) especialista en psicologia femenina potser hi podria dir quelcom.

Potser hi hauria un cinquè detall a sumar en aquesta psicologia personal: fou l'única que en la declaració davant el tribunal consta que els amagà la veritat en un punt no mínim, del qual els senyors inquisidors o no s'adonaren o s'estimaren més deixar-ho córrer, perquè la veritat ja la sabien: ella els

engaltà que el seu germà, Joan de Puigalt, se n'anava a Itàlia a visitar Sant Francesc a Assís i a guanyar les indulgències de Roma, i res més;³⁷ i després de tres anys de 'pelegrinatge' (lín. 890, 902-909), hom creuria que en la correspondència ella li havia de dir que ja era hora que tornés, doncs, no: en les cartes que ella li escrivia li feia saber 'quod libenter iret ad eum', que amb gust se n'aniria allà on ell era (lín. 960); sabia prou bé, doncs, que l'anada del seu germà a Itàlia no era per romeria, ans per anar-se'n a Nàpols, i que ella amb gust se n'hi hauria anat a estar-se amb el seu germà sota l'empar de Felip de Mallorca i de la reina Sança: fins i tot la germana Bernada sabia que el Joan de Puigalt se n'havia anat i s'estava a Nàpols (líns. 1278-1279) i no pas per veure el Vesubi.³⁸

Encara hi ha una darrera possibilitat de connexions, la que ofereixen els noms de les dues germanes Fuster; la gran, Geraldona, com el Fuster de l'Hospital dels Beguins de València, Guerau, fa pensar que li fou posat nom a honor (o fou padrí seu?) de Guerau Pere, que el seu pare acompanyà a Barcelona a presentar com a descàrrec dels beguins de la capital l'*Alia Informatio Beguinorum* d'Arnau de Vilanova; i la Guillemmoneta, per molts diminutius que se li afegeixin, fa pensar en un Guillem, que tant pot ésser Guilhem Escriba com Guillem Martí, el 'ministre' del grup de Barcelona, ben conegut a casa seva. Tot queda en família. En aquest punt, crec que cal almenys esmentar una darrera informació: més de quaranta anys després, a València el 1388, el mateix interessat, Berenguer Vidal, recorda que temps enrere «es va oferir a

37. Més de vint anys abans, Bernat Maurí (Bernardus Maurini) en interrogatori davant l'inquisidor de Provença, Guillem Astre, deia recordar-se d'un grup que havia fugit, i «audivit dici ab eis quod volebant ire peregre ad beatum Franciscum apud Assisium, et ad Romam», MANSELLI, *Spirituali*, 337, líns. 12-13; cal suposar que hi havia hagut un aprenentatge de certes respostes i el tribunal no s'estava de deixar entendre que ja coneixia aquella música (cf. líns. 566-569).

38. Entorn dels germans Puigalt hi podria haver connexions justament amb l'infant Felip de Mallorca: la Francesca ens diu que ella i els seus germans eren del Rosselló, del poble d'Argelers. Les investigacions de Carola Puig entorn els capbreus del rei de Mallorca de darreries del segle XIII, ens fan saber que justament Argelers era un dels pocs pobles ('pobles', és a dir, ni la ciutat d'Elna ni la vila de Perpinyà) que seguia essent de directa senyoria reial: *Les capbreus du roi de Majorque, 1292-1294*, dins A. RIGAUDIÈRE (dir.), *De l'estime au cadastre en Europe; le Moyen Âge*, París, Comité pour l'histoire économique et financière 2007, 437-456; i *Caractérisation de microrégions en Roussillon à travers le prisme des capbreus royaux (1292-1294)*, dins «Annales du Midi», 119 (2007), 475-489, i per això, suposo que, igual com a Vilafranca del Penedès, els capbreus eren reials, no baronials. L'interessant de la notícia és que durant uns quants anys entorn el 1320, la gestió dels afers reials del Regne de Mallorca (Rosselló inclòs, per tant el senyoriu directe damunt Argelers), estigué en mans de l'infant Felip de Mallorca i és fàcil de pensar que pel camí d'algun dels representants reials al poble (veguer o batlle) hi hagué un acostament entre aquell infant 'espiritual' i la família de Joan de Puigalt, acostament que ara es tradueix en acolliment i protecció per part de l'infant, pràcticament refugiat a Nàpols al costat de la seva germana, la reina Sança, a favor dels qui, essent com ell malvistos, tenien assegurada la protecció de la parella reial napolitana i podien seguir portant la seva forma de vida.

pagar vint-i-cinc florins d'or per a obtenir la llibertat d'una d'elles [dues dones pobres de Xàtiva empresonades pel lloctinent de Nicolau Eimeric]; i tenim aquesta precisió respecte dels diners: 'quamquidem peccuniam habebant inter fideles queri et perquiri'. (DE PUIG, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LVI (1980), 348): la semblança és evident; era Berenguer Vidal un continuador a València de la dedicació de Guilhem Escriba a Vilafanca i possiblement de Guerau Fuster a la mateixa València?

Contemplat, doncs, en el seu conjunt, hom s'adona que el grup beguí de Vilafranca del Penedès segurament tenia connexions almenys amb les presons del Palau Papal d'Avinyó (fra Bernat Fuster fill, Pere Fort, Pere Trencavell), amb el grup de Barcelona (Guillem Martí), amb l'Hospital dels Beguins de València (Jaume Just) i amb el grup entorn l'infant Felip de Mallorca a Nàpols. També, de fet i en sentit contrari, amb el convent del Carme de Valls, on almenys el pare Bernat Duran sembla haver tingut idees clares sobre l'afer (líns. 1285-1289), potser per herència col·lectiva del teòleg de l'orde, Guiu Terrena, bisbe de Mallorca i d'Elna, que havia estat el teòleg de confiança de Joan XXII.

Fins ara ens hem fixat en el conjunt humà del franciscanisme a Vilafranca del Penedès, però hem d'intentar almenys de deixar alguna constància del camp de les idees, que en el moment de la crisi provocada pel procés inquisitorial, deixà al descobert dos pols oposats: el del convent de framenors o del primer orde, la posició del qual em sembla ben formulada (i coherentment aplicada) en el resum del sermó de fra Guillem Rafart el dia de sant Lluís d'Anjou:³⁹ «...dicens quod ipsi poterant oblaciones peccuniaras recipere, sicut Predicadores recipiunt, nam dominus papa in quadam decretali parificavit minores et Predicadores in paupertate» (líns. 95-98); i la del grup, diguem-ne resistent, el dels que es reunien a Can Fuster (amb o sense Guilhem Escriba) i vivien espiritualment de negar que ni Crist ni els apòstols haguessin posseït res en propi ni en comú i que per tant, els franciscans no podien fer altrament, ans, per contra, se'ls havia d'aplicar la teoria del 'simplex facti usus / simple ús fàctic' elaborada per fra Pèire Joan; per això la posició doctrinal dels resistents associava la tesi de la negativa a la propietat, individual o col·lectiva, amb la figura del dit teòleg franciscà (cf. líns. 388-403 i les abjuracions de les quatre noies).⁴⁰

39. Recordem de passada que aquest sant framenor, canonitzat per Joan XXII, segurament passà almenys dues vegades per Vilafranca del Penedès, en ésser portat al castell de Siurana i retornat a Barcelona des del dit castell, on amb dos altres germans seus visqué una llarga temporada (tres anys?) a tall d'hostatge en lloc del seu pare, rei oficialment 'de Sicília', que havia estat fet presoner per Roger de Llúria en la batalla naval del Golf de Nàpols amb motiu de la Guerra de les Vespres Sicilianes.

40. L'estudi global del pensament escatològic de fra Pèire Joan, amb totes les implicacions entre propietat i pobresa, i sobretot el del seu comentari a l'*Apocalipsi*, es pot trobar en el llibre de Raoul MANSELLI, *La "Lectura super Apocalipsim" di Pietro di Giovanni Olivi. Ricerche sull'es-*

La veneració franciscana pel tema teòric de la pobresa havia trobat en la segona meitat del segle XIII una solució tan radical com poc objectiva, que venia a dir: si els framenors estan convençuts que no els és lícit de posseir propietat ni individual ni col·lectiva, declarem que el papa és el titular de tots els béns que ells posseeixen (convents, esglésies, llibres, graners, cellers i rebosts) i així constarà que ells només en tenen el *'simplex facti usus'*; era una clara solució de *'feta la llei, feta la trampa'*; Joan XXII no volgué que aquella situació es mantingués i renuncià a la propietat de tots els béns del primer orde franciscà;⁴¹ la reacció tant a la decisió política com a la justificació doctrinal de Joan XXII trobà en la doctrina anterior que posava en continuïtat la pobresa de Crist i dels apòstols amb la franciscana, una base per a la polèmica i la desqualificació doctrinal; i el grup radical de Can Fuster (amb o sense Guilhem Escriba) encara vivia d'aquesta doctrina, però val a dir que ells no es trobaven encerclats en una muralla des de la qual fer guerra; ja he intentat de deixar clar que la situació general era de pau, dins la qual cada un seguia pensant allò que considerava més coherent amb les bases de la seva vida cristiana.

Hi ha un darrer punt, que podria elevar aquella resistència a una categoria més alta, a la de la teorització teològica o almenys bíblica, amb què els radicals es defensaven enfront la institució-Església i el seu instrument, la

---

catologismo medievale (Istituto Storico Italiano per il Medioevo. Studi Storici, 19-21, Roma, Istituto..., 1955, 246 pp., en particular 177-236 i en algun dels seus estudis posteriors, recordats en el curs del present estudi).

Hi ha sobre el tema una bibliografia que no para de créixer i de la qual assenyalaré dues aportacions de les més recents: Marco BARTOLI, *L'escatologia in Pietro di Giovanni Olivi*, dins *Attese escatologiche dei secoli XII-XIV. Dall'età dello Spirito al 'Pastor Angelicus'*, dins «Atti del Convegno. L'Aquila, 11-12 settembre 2003», L'Aquila, Colacchi 2004, 163-178; François-Xavier PUTALLAZ, *Petrus Johannes Olivi - Verteidigung der Armut und Kritik der Kirche*, dins *Die Kirchenkritik der Mystiker. Prophetie aus Gotteserfahrung. I. Mittelalter*, curantibus Mariano DELGADO, Gotthard FUCHS, adiuante David NEUHOLD (Studien zur christlichen Religions- und Kulturgeschichte, 2), Fribourg-Stuttgart, Akademie Press-Kohlhammer 2005, 205-224; i, per coherència amb el tema, cal no oblidar el meu *Opere di fr. Petrus Johannis in processi catalani d'inquisizione della prima metà del XIV secolo*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 91 (1998), 506-516.

41. Segons el recent estudi de Patrick NOLD, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal, Bertrand de la Tour, and the Apostolic Poverty Controversy* (Oxford Historical Monographs), Oxford, Oxford University Press 2003, XII i 212 pp., hauria estat aquell cardenal franciscà qui hauria obtingut que «John XXII avoided the error of contradicting an earlier papal pronouncement on a doctrinal issue (the poverty of Christ in *Exiit*) while reversing his predecessors disciplinary dispositions regarding the relationship of the See of Rome to the goods used by the Friars Minor» (Cf. «AFH», 100 (2007), 373, SHORT). Ací, però, ni s'ha de fer una revisió d'aquella apassionada i apassionant polèmica (hi havia en joc el mateix concepte de la doctrina evangèlica sobre la perfecció cristiana), ni un judici a favor d'uns o d'altres, sinó només intentar d'entendre les posicions dins el grup franciscà i beguï de Vilafranca del Penedès, quan a mitjan 1345 esclatà, com una bomba mai prevista, tot un procés inquisitorial.

Inquisició: em refereixo a la transformació de dues persones de carn i ossos, Pèire Fort i Pèire Trencavell,⁴² en dues figures bíbliques relacionades amb els temps finals de l'Anticrist, Elies i Enoch (líns.: Geraldona Fuster, 553-556; Francesca de Puigalt, 985-989); de la declaració de la Geraldona no me'n fio gaire, perquè es troba en la primera part de les seves informacions, abans de la línia 579, a partir de la qual digué més la veritat perquè havent-li el tribunal preguntat «si fuit per aliquem informata quod negaret veritatem» (líns. 566-567) —els del tribunal veien clar que no buidava tot allò que tenia al pap— segurament també li digueren (i qui sap si la portaren al poltre perquè el veiés amb els seus propis ulls) que ells haurien de recórrer al turment i aleshores cantà com una mallerenga (líns. 588-661), i justament ací no anà més enllà d'haver reconegut la parella Fort-Trencavell com a bons homes, sense arribar a connexions bíbliques ni apocalíptiques; Francesca de Puigalt, en canvi, negà que hagués sentit mai allò d'Elies i Henoch: i aquest és el moment en què més ens hem de doldre de no tenir les declaracions de Bernat Fuster, beguí, i de Ramon Punyera, el qual, tal com sabem, «tota aquella nit... sobre una caxa que li mostrà, ligia l'escriptura de frare Pere Johan» (líns. 332-334: segurament, la *Postilla super Apocalipsim*); la meua impressió és que la ,intelligentzia' del grup beguí vilafranquí (Guilhem Escriba, Bernat Fuster, Ramon Punyera i potser algun altre) coneixia aquella versió, però només l'havia rebuda de fora, no contribuïa a seguir-la elaborant i no la utilitzava com a element d'autodefensa o bel-ligerància; i que de fet aquella teorització no havia arribat a les noies.

Ultra el tema teòric de la pobresa evangèlica i franciscana, durant les declaracions del procés els inquisidors en trobaren d'altres i els sintetitzaren en els quatre punts de les actuals línies 388-403, estructurats amb una lògica ferria: hi ha una tesi bàsica, la que ni Crist ni els apòstols no posseïren res (,nichil habuerunt') ni en forma de propietat individual ni de propietat col·lectiva (,in proprio nec in com(m)uni') (388-389). Primera conseqüència: la Decretal de Joan XXII que propugna el contrari com a doctrina oficial de l'Església, ,est falsa et iniqua' (390-391); segon bloc de conseqüències, de naturalesa eclesiològica: promulgant la dita Decretal, Joan XXII ha caigut en heretgia (i ací recordem el principi legal bàsic, formulat amb aquell ,nisi

---

42. Pèire Trencavell és un personatge molt conegut perquè tota la declaració del capellà de Narbona, Bernat Maurí (MANSELLI, *Spirituali*, 328-345), gira pràcticament entorn d'ell, i així, en declarar el 1326, Maurí recorda les anades i vingudes d'En Trencavell vuit anys abans: recercat i citat oficialment per l'inquisidor de França, que actuava desde Carcassona, ell trobà la forma d'escapar-se'n: se n'anà a Avinyó, atravessà el Rose, i ja es trobà sota un altre inquisidor, el de Provença i passant d'una banda a l'altra del riu, jugà un quant temps al gat i a la rata amb els dos inquisidors de França i de Provença; era seglar i tenia una filla, Andrea, que anava amb ell; a Provença no tenia dificultats de convivència social pel fet d'ésser recercat per la inquisició, però al final fou pres i portat a les presons de l'Avinyó papal.

deprehendatur a fide devius' del *Corpus Iuris Canonici*: recordem que uns quants decennis més tard el Concili de Constança encausaria Benet XIII/Pero de Luna en virtut d'aquest principi): per tant el papat es troba en seu vacant, per tant tots els que pensen com ell són heretges i els seus càrrecs són il·legítims; per tant, se li poden aplicar les malediccions que l'*Apocalipsi*, XII, 1-7, vomita contra Babilònia. I, per tant: l'Església autèntica és la que resisteix contra Joan XXII i els seus (392-399). Conseqüència darrera: tots els frame-nors i els beguins que han estat condemnats i executats per mantenir la fe ,verdadera', en realitat són màrtirs i, doncs, sants al Cel (400-403).

Aquesta no és una recerca d'història de la teologia i hom s'ha de frenar a l'hora de furgar en els texts dels grans autors ,espirituals' del pas del segle XIII al XIV i trobar-hi les arrels d'aquestes tesis. De moment puc assenyalar que d'un d'aquells ,grans autors', Angelo Clareno, un dels polemistes contraris als ,espirituals' de Toscana, Giovanni delle Celle, n'havia afirmat això:

«...secondo ch'io ho letto dell'Apologetico di frate Angiolo de Chiarino, un'altra volta si levò egli con una grande brigata di frati...; e di loro è uscito questo mal seme de'fraticelli che dicono che'l papa nonn è papa...» (Roberto LAMBERTINI, «Non so che fraticelli...», *identità e tensioni minoritiche nella Marcha di Angelo Clareno* identità e tensioni, dins *Angelo Clareno, francescano*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 2007, 227-261, en concret 258, nota 93.

No sé si serà veritat que la negació de l'autoritat o legitimitat papal de Joan XXII, Occitània la rebé de la Marca, o si la Marca la rebé d'Occitània o si sorgí simultàniament en els dos llocs. L'interrogant és obert. Trenta anys després no puc fer altra cosa que oferir-ho a possibles recercadors amb més perspectives d'anys.

Els bons o mals temps de la resistència beguina col·lectiva a Catalunya sembla que amb el procés de Vilafranca del Penedès s'havien acabat, segurament perquè els grups de beguins en sortien molt afeblits pel cop que suposava el procés i els seus resultats i per les decisions del bisbe de Barcelona de prohibir la convivència dels beguins en cases específiques i la capta com a dedicació professional, al seu bisbat (doc. lletra f/6).⁴³ Al cap de dos anys, la

43. El document del bisbe Bernat Oliver seria ben digne d'una anàlisi detallada, ultra la que li ha estat dedicada en l'anotació a la línia 898. Em limitaré a alguna anotació: la primera és que hi ha dues parts ben clares, la de cada un dels dos paràgrafs.

El primer punt diria que és genèric i segurament importat de fora; m'ho fa dir el mot ,Fraternam' com a denominació d'allò que a Vilafranca del Penedès se'n deia ,Casa dels Beguins'; confesso que en la nostra documentació no l'he trobada enlloc més; a Girona crec recordar que se'n deia ,domus paupertatis' com a Occitània; certament, no em sembla que a Vilafranca del Penedès sigui veritat de dir que de la ,domus communis' se'n diu ,Fraterna' («domum communem, quam Fraternalm/Fratrariam vocant»); el deute d'altres texts em sembla clar en la frase «congregationes et conventicula illicita facere» (repetida en el segon paràgraf), semblant a la

Pesta Negra seria com una riuada que ofegaria tot el passat i obligaria a fer foc nou. Però aquest ja no és tema d'aquest estudi.

El cert és que des que el 1321, quan Duran de Baldac fou públicament cremat a Girona, fins al 1346, en què el grup de Vilafranca del Penedès sortia del seu procés almenys amb dues expropiacions de béns, les de Bernat Fuster i de Ramon Punyera, havien passat certament moments durs, però també temporades de pau octaviana. La intervenció d'un sobrevingut, Francesc Joan, decidit a treure profit d'una situació que ell destapava, i la decisió d'un bisbe a fer foc nou, haurien pogut provocar alguna víctima, però sembla que la virior de la resistència a Vilafranca, es podia resumir en les paraules inicials de la declaració de la Geraldona Fuster:

“...protestata est tamen quod si aliquid unquam dixit vel fecit, vel modo diceret, quod esset contra Deum vel sanctam Romanam Ecclesiam, quod de omnibus est parata stare correctioni reuerendi domini episcopi Barchinone et inquisitoris, et se supponit correctioni eorum” (líns. 442-446).

Podem dir que Joan XXII havia guanyat? Potser no ben bé. És possible que en el temps d'aquell papa el procés de Vilafranca hagués acabat amb

---

del Concili Provincial de Tarragona 1312: «...ordinarius... prohiberet sub certa pena ne facerent congregationes vel conventicula inter se...» («Analecta Sacra Tarraconensia», 49-50 (1976-1977), 154, V); segurament un i altre tenen altres fonts.

El paràgraf segon és propi del bisbe de Barcelona, perquè hi aboca la seva autoritat, prohibint, tal com ja sabem, les cases comunitàries i les reunions privades; però el punt que em sembla significatiu és, si no m'erro, el de la següent prohibició: «...ne publice mendicare audeant, cum ipsius tercii ordinis observaancia in mendicitate seu paupertate minime fundetur, quoniam proprium habere possunt et de eo in vita et in morte disponere prout volunt...». Preguntem-nos d'on surt: certament no, de les parts que se'ns han conservat d'aquell procés; repassem aquelles declaracions i no hi trobarem que el tribunal s'hagués volgut informar, ni una sola vegada, del tema de la mendicitat; si n'hagués tingut algun desig, les declaracions de Francesc de Puigalt i sobretot la de Maria Just(a) l'haurien pogut informar a cor què vols: ni una paraula, ni una lletra.

La prohibició de la mendicitat professional practicada en els grups de beguins, presentada com a resultat del procés entorn la pobresa de Crist i dels apòstols i de la versió ascètica que n'havia ofert fra Pèire Joan, en no tenir cap base ni en les actes ni en les intencions del procés inquisitorial a càrrec dels beguins de Vilafranca del Penedès, crec que és una decisió que només s'explica per una instrumentalització del procés: l'autoritat (en aquest cas el bisbe de Barcelona, Bernat Oliver) es valgué del procés per extirpar del beguinisme una forma de mendicitat específica, que s'havia convertit en excrescència de la caritat cristiana: els captaires s'havien transformat en banquers.

Amb abast internacional? També haurien tingut abast internacional les conseqüències de la prohibició de la mendicitat beguina feta pel bisbe de Barcelona.

Poso punt final repetint la pregunta: per què, des d'Avinyó, seu papal, fra Francesc Joan i fra Bernat Oliver arribaren gairebé de forma simultània a Barcelona el 1345? I aquesta pregunta en pressuposa una altra: per què s'havia establert a Vilafranca del Penedès i què hi feia frare Guilhem Escriba? Vegeu, ultra la nota a la línia 898, en el primer capítol, el paràgraf d'aquest capítol, cap al final, dedicat al sotstítol del conjunt.

resultats més sagnants i inhumans: el 1345-1346, en canvi, a Vilafranca, el màxim documentat és la confiscació de béns; però a València Jaume Just, trobat 'relapse' (havia hagut d'abjurar la primera vegada, i malgrat això havia continuat el proselitisme, com si res), no havia estat lliurat al braç secular, ans morí a la presó episcopal; el mateix passava amb els empresonats al Palau Papal a Avinyó; en temps de Joan XXII segurament tots aquests, o almenys alguns, haurien engrandit la llista dels màrtirs de la causa; la política inquisitorial posterior semblava voler assegurar que no es faria més proselitisme, però la gent no havia de témer per la seva vida; llegint la documentació aplegada al final de MANSELLI, *Spirituali*, hom veu que els empresonats havien 'relapsat' constantment: hom els empresonava i no passava res més, fins al punt que possiblement també contribuïen des de la presó a establir o enfortir la xarxa de resistència: però no serien màrtirs.

I aquesta posició d'una certa contenció en l'aplicació de les penes és la que, o almenys ho sembla, també presidí el procés de Vilafranca del Penedès. La 'Institució' havia donat un avís seriós, però no havia passat més enllà.⁴⁴

* * *

La darrera paraula és en forma de pregunta: acabem de veure en la cronologia del procés que frare Francesc Joan des d'Avinyó arribava a Vilafranca del Penedès entorn la festa de Pentecosta del 1345, que aquell any s'escaigué el 15 de maig; i sabem que el nou bisbe, successor de fra Ferrer d'Abella, Bernat Oliver, preconitzat per Climent VI a primers de febrer del 1345 contra l'elecció de successor ja feta pel capítol de la Seu de Barcelona el 26 de desembre del 1344 en la persona de Pere de Castlarí, immediatament comunicada al papa a Avinyó, entrava a Barcelona el 16 de juny del 1345; almenys durant la quaresma d'aquell any Bernat Oliver i Francesc Joan havien coincidit a Avinyó: no seria pas aquest darrer un enviat del nou bisbe?, o potser d'una tercera persona, que feia moure els fils de l'un i de l'altre?

Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona durant poc més d'un any, com si amb aquella temporada ja hagués feta a satisfacció de la cúria papal la feina per a la qual havia estat nomenat bisbe i enviat a Barcelona, el 26 de juny del 1346, era 'premiat' amb l'ascens' (en aquell moment era —o almenys era vist— així) a bisbe de Tortosa: pura coincidència?

Munic, la Mercè 2008
Barcelona, Cap d'any 2009

⁴⁴. Encara que sigui dada d'informació general, recordaré que, segons la *Brockhaus Enzyklopädie*, II, *Aft-Blis*, 1967, 460, el mot 'begui' prové de l'holandès 'begaert' i significa 'Bettler', és a dir, 'captaire'.

P. D.: A l'hora de tancar definitivament aquest treball, m'arriben a les mans les següents informacions bibliogràfiques:

- Albert SOLER, *Espiritualitat i culturar: Els laics i l'accés al saber a final del segle XIII a la Corona d'Aragó*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXVIII (1998), 3-26; amb bibliografia: 21-26.
- Roberto LAMBERTINI, *Venenatae temporis huius quaestiones. Angelo Clareno di fronte alla controversia sulla povertà di Cristo e degli apostoli*, dins Ovidio Capitani, Quaranta anni per la Storia Medievale. A cura di Maria Consilia DE MATTHEIS. II. Bologna, Patron editore 2003, 229-249.
- Jürgen MIETHKE, *Papst Johannes XXII und der Armutsstreit*, dins Angelo Clareno francescano. «Atti del XXXIV Convegno Internazionale. Assisi, 5-7 ottobre 2006. Società Internazionale di Studi Francescani», Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 2007, 263-376.
- Josep PERARNAU, *La sentència del bisbe de València, Jaume d'Aragó, sobre el beguí Jaume Just i l'Hospital dels Beguins (30 juliol 1372)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 441-451.
- Filippo SEDDA, *Veritatem sapientis animus non recusat. Testo fraticellesco sulla povertà contro Giovanni XXII*. Studio ed edizione critica (Medioevo, 17), Roma, Antonianum 2008, 340 pp. Les pàgines 17-28 contenen la bibliografia bàsica sobre aquella controvèrsia.
- Marco MESCHINI, *Innocenz III. und der Kreuzzug als Instrument im Kampf gegen die Häresie*, dins «Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters», 61 (2005), 537-583.

TAULES

ANTROPÒNIMS I TÍTOLS

- Abella, Ferrer d' 7, 46, 57, 59, 84, 130, 134, 145, 147, 148, 168
Aguiló, Bartomeu 35
Alatzar/Pere 32
Alcover i Sureda, Antoni M. 11, 25
Alegret i Vilaró, Pere 19, 35
Alfons II d'Aragó, el Trobador 19, 127
Alfons III el Benigne 31
Allegationes super articulis tractis... de Postilla quam composiuit fr. Petrus Iobannis... 36
Almulí, Janto 83, 144; Jamila, muller 83, 144
Alòs, Ramon d' 19
Altisent, Agustí 18
Amada de Llimós 82
Amelh, Ramon 15
Amigó, Francesc 34
Ancila graeca 87
Andreu, Pere 67, 72, 76, 86, 88, 93, 96, 98, 105, 106, 108, 113, 115, 119
Anjou, família reial 31
Anjou, Lluís, sant 38, 44, 45, 142, 149, 163
Anjou, Blanca, reina de la Corona d'Aragó 38
Anticrist 52, 55, 63, 69, 81, 84, 89, 97, 107, 165
Apocalipsi 52, 163, 166
Aquinet 58
Archata, Francesco d' 35
Aragó, Antoni M. 126
Aragó, Jaume d' 99, 158, 159
Aragonès, N' 146
Arboç, Bernat d' 137
Arboçar, Ramon 131, 132, 151
Argensola, Guillemó d' 34
Arloví, Bernat d' 137
Arnau, frare 50, 57
Arnau de Bonastre 35
Arnau de Patau, Guillem 18
Astre, Guillem 162
Astruga de Randera 55, 62, 63
Auçina, Francesc 141
Aurich, Berengarius 146
Ausias de Sabran, sant 155; Sabina de Sabran, muller, santa 155
Avallà, Bertran d' 141
Avinyó, Pere d' 32
Aymerich, Mateu 75
Azema, Ramon 38
Bacella, Berenguer 23, 28, 29, 37, 38, 43-47, 50, 56, 57, 62, 64, 67, 70, 71, 78, 83, 85, 87, 112, 123, 124, 148, 149, 150, 156, 158
Badia, Lola 99
Baldac, Duran de 167
Baró, Bartomeu 127
Barra, Joan 36, 85
Barrada, Sibília 72, 74, 85, 86, 109
Bartoli, Marco
Bassita 54
Batlle, Francesc 111
Batlle i Prats, Lluís 8, 17, 55, 62, 63, 85
Batllori i Munné, Miquel 16, 18
Baucells i Reig, Josep 7, 85-86, 142, 153
Baulè, Berenguer 80
Bellveí, Guillem de 146
Benet XI 16, 145
Benet XII 9, 16, 101, 145
Benet XIII 58, 166
Benet, Pere 72, 86, 88, 96, 106, 113, 115, 119, 131
Berenguerona 59
Bernada 36, 64, 75, 86, 99, 101, 115-117, 120, 151, 162
Besanta, Pere de 59
Besers, Joan de 127, 140, 142
Bohigas i Balaguer, Pere 75
Bonagratia da Bergamo 36, 61
Bonanat, En/fra 125, 145, 146
Bonanat, Huguet 147, 148
Bonanata 120
Bonatus/Bonanatus cf. Bonanat, fra
Bonaventura, sant 61
Bonet i Baltà, Joan 155
Bonvilà, Guillem de 72, 86, 88, 96, 113, 115
Bonvilà, Tomàs de 60, 67, 70, 76, 83, 86, 87, 93, 98, 105, 106, 108, 113, 114, 115, 116, 119, 120
Bon Vilar, Ramon 60

- Bord, Antoni 32
 Botella, Francesc 137
 Brea, Pere 113, 114, 115, 116, 119, 120
 Bremond, Antonin 14
 Briquet, Charles Moïse 23
Brockhaus Enzyklopädie 168
 Brotós, Guillema de 38
Bullarum, Diplomatum et Privilegiorum S. R. P. Taurinensis editio 34, 35, 79
Bullarium Franciscanum 11, 15, 16, 36, 38, 39, 101
Bullarium Ordinis Praedicatorum 13
 Burr, David 11, 17, 32, 60, 135, 161
 Busquet, Guillem 114

 Ça Pera, Guillem 84
 Cadireta, En 146
 Cambell, Jacques 155
 Canonge, Pere 36
 Canyelles, Bertran de 131, 132, 143, 151; Agnès, vídua 143
Capbreu del sençal que l'Almoyna de la Seu de Barchilona pren a Vilafranca del Penedès 34
 Capitani, Ovidio 169
 Capítol General de Perpinyà 157
 Cardona, Guillem 141
 Carreras i Artau, Joaquim 14, 81
 Casa Martines, Ferrer de 93, 99, 100
 Cases Martines, Antoni de 100
 Castell, Ramon 141
 Castellbisbal, En 146
 Castellet, Bartomeua de 133
 Castilio de Gironda 36
 Castlarí, Arnau de 83, 86, 90
 Castlarí, Pere de 168
 Català, Bartomeu 131, 132
 Cathalanus de Barchilone 36
 Celle, Giovanni delle 166
 Celorri, Guerau 39, 83, 149
 Cerdà, Bernat 130
 Cescomes, Arnau 133
 Chabàs, Roc 14
 Ciro da Pesaro 17, 78
Clementinae 123
 Clarena, Angelo 17, 78, 166
 Clergue, Bernat, En 34, 35
 Climent V 123, 145
 Climent VI 8, 9, 16, 36, 73, 88, 89, 96, 97, 106, 107, 146, 147, 148, 168
 Codina i Vilà, Jaume 153
 Colell, Pere de 129
 Colomer, Bonanat de 147
 Colomer, En 146

 Colteller, Francesc 84
 Comes (Cumbis), Pere ces 139
 Comte, En 146
 Conciloi de Constança 166
 Concili de Viena 61, 75
 Concili Provincial de Tarragona 1312 167
 Conesa, Ramon 14
Confessio aliquorum pauperum tempore pape Iohannis 82, 84
Confessió de la santa fe catòlica 40
 Consilium 156
Consultatio facta per dominum Petrum, archiepiscopum Terraconensem... 13
 Corbera, Andreu de 133, 150
 Corbins, Bernat de 76, 159
Corpus Iuris Canonici 11, 39, 123, 166
 Corretger, Berenguer 111, 134
 Corretger, Bonanat 111
 Corretger, Ramon 27, 28, 34, 37, 47, 64, 70, 71, 83, 85, 87, 108, 111, 112, 122, 156
 Corvins, Bernat de 126, 150
 Cosida, Ferrer 140
 Costa, Guillem 24, 31, 43, 45, 47, 50, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 62, 67, 70, 72, 74, 76, 83, 86, 87, 88, 90, 93, 96, 97, 98, 105, 106, 108, 113, 115, 116, 119, 120, 126, 137, 138, 145, 147, 148, 150, 156, 158
 Couderc, Camille 121
 Coy y Cotonat, Agustín 19
 Crebenyo, Guillem de 32
 Cuch, Ramon 24, 32, 36, 37, 38, 46, 49-64, 66, 76, 78, 83, 108, 114, 123, 124, 129, 138, 141, 142, 143, 144, 150, 151, 157
 Cudina, Pere 28, 3749, 50, 55, 57, 60, 157
Cum inter nonnullos 39, 46, 52, 61, 62, 73, 96, 97, 102, 107, 153, 165
 Cuscó i Clarasó, Joan 20

 Dalmau, Guillem 127
 Dalmau, Pere 32
 Damiata, Marino 11, 55, 60, 61, 62
 Da(n)chs, Ramon 133
 Dante Alighieri 45
 De Matteis, Maria Consilia 169
De officio inquisitoris 11, 62
De vera creença e vera obediència 57
Decretales Gregorii IX 39, 139
Decretalium Collectiones 12
Decretum Magistri Gratiani 12
 Delcor, Matias 16, 38
 Delgado, Mariano 164
 Deliciós (Delicieux), Bernat 13, 17
Deposotio fratris Raymundi Cuch 122

- Desquer, Guillem 160
Deutes deguts a Vilafranca en los anys 1348-1349 100
 Diago, Francisco 11, 32
Diccionari català valencià balear 40, 57, 58, 59, 100
Directorium Inquisitorum 125, 145-147
 Dnitrewski, Michel de 17
 Dols, Nicolau 25
 Domènec, Guillem 55, 84
 Donàs, Pèire 56; Berenguera, muller 56
 Dondaine, Antoine 13
 Dossat, Yves 18
 Douais, Célestin 13, 14, 15, 35, 60
 Du Cange, Sieur 11, 40
 Duque, Bernardo 121
 Duran, Berenguer 35
 Duran, Bernat 115, 117, 163
 Durandi, Arnulphus 36
 Durandi, Petrus 36
 Duruna cathalana 36
 Duvernoy, Jean 11, 15, 38, 58, 79, 122
 Ehrle, Franz 78
 Eimeric, Nicolau 9, 33, 125, 145, 147, 148, 163
 Elies/Enoch 80, 81, 95, 102, 165
En quinba manera se deu bon esforsar en bé a morir 41
 Escala, Bernat 31
 Escofet, Berenguer 46, 57, 137
 Escofet, Romeu 127
 Escofeta, Geralda 133
 Escriba, Guilhem 26, 34, 37, 45, 62, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76-77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 123, 126, 127, 150, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164
 Escriba, Jacmeta 26, 76, 93, 95, 99, 100, 101, 105, 108, 126, 127, 158, 159, 161
 Esplugues, Berenguer 141
 Esplugues, Bernat d' 138
 Eubel, Conradus 15, 101
Evangelii 40
Exiit qui seminat 61, 164
Exivi de paradiso 61
Expositio super Apocalipsi 81
Extravagantes Iohannis XXII 39, 61
 Fabra, Pèire 59
 Fàbrica, Ramon 127
 Falchs, Romeu de 32
 Faura, Miquel 58; Aura, muller 58
 Felip de Mallorca 15, 18, 58, 59, 101, 146, 162, 163
 Felip (de Bon Vilar), Bernat 60
 Fernández, Benigno 75
 Ferran de Mallorca 13, 17, 18
 Ferrandell, Mateu 127, 140, 142
 Fígols, Arnau 126
 Finestres, Jaume 18
 Finke, Heinrich 11, 14, 31, 61
Flos Sanctorum 102
 Fornera, Na 141
 Fort, Pèire 38, 69, 70, 71-72, 79-80, 81, 83, 85, 87, 92, 95, 102, 105, 109, 163, 165
 Fort i Cogul, Eufemià 16, 17, 92
 Fournier (Forner), Jacques 15, 38, 122
 Francesc d'Assís, sant 38, 39, 40, 94, 101, 135, 136, 137, 149, 151, 162
 Francesco d'Archata 62
 Frederic III, rei de Trinàcria 14, 17, 31
 Friedberg, Aemilius 11, 12, 39, 61, 75, 123, 139
 Frugell, Guillem 39
 Fuchs, Gotthard 164
 Fuster, Bernat, beguï 9, 10, 26, 34, 36, 37, 38, 45, 50, 54, 57, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 87, 90, 91, 92, 95, 99, 102, 103, 111, 123, 124, 140, 141, 142, 148, 149, 151, 152, 156, 157, 158, 163, 164, 167
 Fuster, Bernat, framenor 15, 57, 70, 76, 79, 82, 83, 158, 163
 Fuster, Francesc 70, 82, 140, 141, 142, 152, 158; Brunissèn, muller 140, 141, 152, 158 (Francesc i Ramon, fills? 82)
 Fuster, Geraldona 24, 28, 37, 56, 57, 62, 64, 67-86, 87, 90, 95, 98, 100, 102, 103, 109, 111, 112, 123, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 151, 152, 158, 162, 165, 167
 Fuster, Guerau 158, 162, 163
 Fuster, Guillemona 24, 37, 57, 64, 67, 70, 75, 78, 83, 84, 86, 87- 92, 95, 100, 102, 103, 109, 111, 123, 140, 141, 142, 149, 151, 152, 158, 162
 Fuster, germans 54
 Fuxà, Pere 32
 Gabiol, Petrus 141
 Gagliano, Andrea da 15
 Garriga, Pere de 129, 130, 139, 144, 145, 150
 Giró i Romeu, Pere 19
 Goday, Ramon 111
 Göller, Emil 39

- Gómez de Zamán, Juan 121
 Gras, Bernat 26, 28, 37, 43, 45, 108, 111, 112, 156
 Grases, Pere 19
 Gregori IX 39
 Gualba, Guerau de 130, 131
 Gualba, Ponç de 54, 86, 91, 114, 131, 140, 142
 Gudulchi de Castellione, Giovanni 35
 Guerau, Pere 32, 133, 134
 Guillem de Sant Amor 60
 Guiu, Bernat (Bernardus Guidonis) 12, 13, 35, 36, 58, 60, 63, 64, 78, 79, 82, 84

 Heuchelum, M. van 18
 Honori III 40
 Hug de Nevers 81
 Huguccio 40

 Innocenci III 169
 Innocenci VI 21
Inquisitio cum nobili viro Adhemaro de Mosseto... 15, 101

 Jaques, En 138
 Jardí, Blanca de 133
 Jaume II, sobirà de la Corona d'Aragó 14, 17; Jaume, fill bord 17
 Jeroni de Catalunya 17
 Jesucrist 71, 72, 73, 88, 91, 96, 106
 Jiménez de Cisneros, Francisco 40
 Joan XXII 9, 16, 29, 31, 33, 36, 38, 39, 43, 46, 49, 51, 52, 55, 61, 62, 63, 73, 78, 85, 89, 94, 97, 107, 145, 153, 154, 157, 158, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169
 Joan Baptista, sant 55
 Joan, Francesc 26, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 37, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 66, 69, 76, 79, 81, 82, 84, 98, 108, 111, 112, 122, 128, 129, 142, 149, 150, 151, 156, 157, 158, 159, 161, 167, 168
 Joan Peckham 61
 Joan, Ramon 55, 62
 Joaquim de Fiore 81
 Jucef de Quatorze 15, 31, 83, 144
 Julià, Jaume 32
 Juncosa, Bartomeu 127
 Jurats de Mallorca 40
 Just, Jaume 26, 99, 101, 158, 159, 160, 163, 168, 169
 Just(a), Maria 26, 36, 62, 67, 71, 78, 79, 84, 86, 87, 91, 92, 93, 95, 98, 99, 100, 102, 103, 105-109, 123, 151, 158, 160, 161, 167
 Koch, Joseph 33

 Lacera, Berenguer de 57
 Lambertini, Roberto 166, 169
 Le Roy Ladurie, Emmanuel 15, 122
Legenda (sancti) fratris Petri Iobannis 92
Liber quarte tallie... a. D. M^oCCC^oXLIII^o 66
 Lillet, Geralda de 133
 Llagostera, En 146
 Llancer, Pere 80
Llibre d'amic e amat 41
Llibre de la cort del batlle Ferrer Oller 100
Llibre Verd de Vilafranca 19
 Llimós, Amada de 56
 Llobet, Guillem 66
 Llompарт, Gabriel 17, 58, 146
 Lotger, Bernat de, vídua d'En 54
 Lluís de Baviera 31, 61
 Llull, Bernat 70, 86, 87, 90-91
 Llull, Guillem 83; Francesca, muller 83
 Llull, Ramon 10, 30, 40, 41, 81, 154, 157
 Llúria, Roger de 163
 Luna, Pero de 166
 Luschner, Johannes 146

 Maçana, Arnau 33
 Maçana, Jaume 65, 142
 Maçó, Bernat 141
 Madurell i Marimon, Josep M. 17, 127
 Maiol, Guillem 138
 Malera, Valençó 133
 Manent i Segimon, Albert 155
 Manselli, Raoul 12, 17, 45, 46, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 76, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 153, 154, 159, 162, 163, 165, 168
 Manseya, Na 33-34
 Marc, frare 36, 50, 53, 57
 Marc, Ausiàs 155
 Maria de Randera 63
 Martí, Bonanat 146
 Martí, Francesc 146
 Martí, Guillem 57, 64, 69, 71, 72, 76, 80, 83, 85, 87, 162, 163
 Martí, Jaume 128
 Martí, Ramon 138
 Martí Bonet, Josep M. 153
 Martínez Ferrando, Josep Ernest 18
Martirologi beguí 36, 64, 82, 145, 146, 148, 154
 Mas, Ramon des 100
 Mas i Jornet, Claudi 19

- Mas i Jornet, Pere 19
 Mas i Perera, Pere 19
 Masdovelles, Guerau de, En 34
 Massachs i Suriol, Josep M. 19
 Massanell i Casas, Antoni 19
 Massanell i Esclasans, Antoni 19, 20, 35
 Massot i Muntaner, Josep 155
 Mata, Berenguer 82
 Mateu de les Bosigues 40
 Maurí, Bernat 56, 82, 159, 162, 165
 Meliona, Na 54
Memòria dels terratenens de què deuen auer cartes 34
 Menàlvens, Berenguer de 129
 Menéndez y Pelayo, Marcelino 14
 Mensa i Valls, Jaume 20
 Mertini, Garsias 121
 Meschini, Marco 169
 Michele da Cesena 36, 39, 46, 61
 Miethke, Jürgen 168
 Milà, Guillem 80
 Milà, Pere 77
 Miquel i Mascort, Francesc 153
 Miró, Pere 127
Misus nuper 101
Moderatio salarii carcerarii domini Episcopi 131
 Mojó, Bernat 24, 113, 114, 115, 116, 119, 120
 Moll i Casanovas, Francesc de Borja 11
 Mollat, Guillaume 13
 Molnera, Na 32
 Moner, Ramon 24, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 44, 45, 47, 55, 62, 66, 112, 123, 139, 149, 150, 156, 157
 Monjo, Miquel 85
 Montbrú, Guerau de 44, 46, 137, 150, 151, 156
 Montcada, Bernat de 83
 Montfort, Simó de 16
 Montjuïc, Berenguer de 130
 Montmeló, Pere de 17
 Montoliu, Eliscèn de 133
 Montoliu, Geraldona de 133
 Montoliu, Romeu de 127
 Mont-rodon, Arnau de 8, 135, 157
 Monumenta Germaniae Historica 21
 Moragues, En 34
 Morató, En 146
 Moratones, Mateu 140, 141, 142
 Mosset, Adhemar de 9, 15, 101
 Mulnerii, Petrus 32
Multorum querela 75
 Muntanyana, En 34
 Nadal, Joa 75
 Narcés, Armand de 65
 Neuhold, David 164
 Nicolau III 61
 Nicolau IV 34, 35, 79
 Nicolau, Alexandre 80
 Nicolau de Lira 61
 Nicolau, Pere 32
 Niqui i Puigvert, Leandre 153
 Nold, Patrick 164
Nos attendentes fratres 40
 Occam, Guillem d' 36, 55, 60, 61, 62
 Olearii, Petrus, de Maioricis 36
 Olivar, Alexandre 109
 Oliver, Antonio 17
 Oliver, Bernat 7, 24, 32, 39, 46, 67, 70, 72, 74, 75, 76, 83, 86, 87, 88, 90, 96, 97, 98, 99, 106, 108, 113, 115, 116, 119, 120, 122, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 143-144, 149, 150, 151, 156, 157, 158, 159, 166, 167, 168
 Oliveres, N' 146
 Oller, Dalmau 127
 Oller, Ferrer 66
 Oller, Pere 145
 Oller, Ramon 140
Ordinatio Studii Barchinone et rectoris eiusdem 91, 142
 Pabordre, Bernat des 141
 Pagès, Bramon 27, 32
 Pallarès, Guillem Pere 70, 86, 87
 Papiol, Berenguer des 126, 127, 141
 Paolini, Lorenzo 11
 Parera i Marquès, Ramon 19
 Pasztor, Edith 15, 33, 36
 Patschowsky, Alexander 21, 154, 155
 Pau de Narbona, sant 105, 109
 Paul, Jacques 38
 Péano, Pierre 17
 Père Joan (Oliu) 10, 11, 16, 17, 27, 29, 31, 32-33, 36, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 56, 58, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 77, 78, 79, 87, 91, 92, 95, 100, 101, 102, 108, 109, 111, 112, 115, 149, 154, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 167
 Peirotas, Bernat 64
 Pelegrines, Bernat 83
 Pelegrines, Maria 83
 Pellicer, Bernat 32
 Pellicera, Berenguera 133

- Penyafort, Ramon de 13, 18
 Peña, Francisco 145
 Pera, Guillem ça 101
 Pera, Ramon ça 130
 Pera, Valentí 101
 Peralba, Arnau de 32
 Perarnau, Josep 12, 15, 16, 17, 19, 20, 32, 35, 38, 41, 47, 57, 58, 63, 76, 78, 81, 83, 121, 155, 164, 169
 Pere II el Catòlic 16
 Pere III el Cerimoniós 46, 72, 88, 96, 106, 137
 Pere, clergue (mossèn) 99
 Pere, Guerau (Geraldus Petri) 9, 20, 76, 162
 Pere, Guillem (de Castelló d'Empúries) 84, 85
 Pere, Guillem de Girona 71, 84, 105, 159
 Pere, Tomàs 33
 Pertxes, Bernat 77; Maria, vídua 77; Geraldona, filla 77
 Petrus de Elna 36
 Pi, Bernat de 127
 Pierre de Palu 56
 Pietro da Corbara 31
 Pinyol, Macià 65, 142, 143
 Plana, Francesca ça 133
 Plana, Pere de 27, 32, 43, 45, 49, 50, 55, 83, 84
 Planas, Josep 19
 Planissoles, Beatriu de 38
 Pocasang, Pere de 128, 150
 Poncic, Arnau 36
 Poncii (Ponç), Arnaldus 57
 Poncii (Ponç), Bernat 127
 Pons i Guri, Josep M. 17
Postilla super Apocalipsim 56, 63, 159, 165
 Porthast 40
 Pou i Martí, Josep M. 12, 17, 56, 59, 76
 Prat, Joan des/du 81, 85
Prima est sequi stitium sanctae orationis 82
Processus arbitralis de scribania ecclesie Ville franche 127
Processus factus tempore Innocentii pape VI 62, 82, 146
 Puig, Carola 162
 Puig (Podio), Duran de 127
 Puig, Francesc de 70, 86, 87
 Puig, frare Pere (Pericó) (des) 28, 37, 50, 57, 60, 94, 102, 139, 140, 151, 157
 Puig, Pericó des (escarceller) 130, 131
 Puig i Oliver, Jaume de 163
 Puig i Puig, Sebastià 75, 127
 Puigalt, Francesca de 24, 26, 36, 37, 62, 64, 66, 71, 78, 79, 84, 86, 91, 93-103, 105, 108, 116, 120, 123, 126, 127, 128, 150, 151, 158, 160, 161, 162, 165, 167
 Puigalt, Joan de 37, 64, 66, 93, 98, 100, 101, 115, 116, 162
 Puigcercós, Bernat de 31, 59, 83, 121, 147
 Puigjaner i Gual, Francesc 117
 Punyera, Bernat 65, 66; Saura, vídua 65, 66
 Punyera, Guerau 65
 Punyera, Guillem 65
 Punyera, Jaume 65, 66
 Punyera (Puyera/Pinyer/Punyaer), Ramon 26, 28, 29, 37, 51, 54, 55, 58, 63, 64, 65-66, 94, 102, 124, 127, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 142, 143, 148, 150, 151, 156, 157, 165, 167
 Punyera, Ramon (sastre) 142, 143
 Putallaz, François-Xavier 164
 Q. G. (Pere Alegret i Vilaró) 19
 Quatorze, Jusefus de 121
Quaestio de mendicitate 161
Quia quorundam 39
Quia vir reprobis 39
 Rafart, Bernat 132
 Rafart, Ferrer 131, 132, 133
 Rafart, Guillem 29, 30, 32, 38, 39, 43, 44, 45, 47, 149, 156, 157, 163
 Ram, Bernat des 130
 Ramon, Domènec 130, 139
 Rexach, En 127
 Reeves, Marjorie 12, 81
Registre de la cort del batlle, Ferrer Oller 58, 65
Regla de sant Francesc 46
Regulae novem pro tempore persecutionis 82
 Regull i Pagès, Pere 19
Religiosam vitam eligentibus 40
 Richeter, Aemilius Ludovicus 11
 Ricomà, Francesc Xavier 18
 Riera, Bartomeu 27, 28, 32, 33, 37, 49, 50, 51, 53, 56, 57, 64, 66, 149
 Rigaudière, A. 162
 Ripoll, Tomàs 13, 14
 Ripoll Perelló, Maribel 25
 Riquer, Martí de 16
 Riu i Riu, Manuel 7, 10
 Rius i Serrra, Josep 19
 Robert d'Anjou, rei 101
 Robió, Berenguer 134
 Robió, Guillemó 34-35
 Roger Bernat de Pallars 84, 85

- Romeu, Pere 52, 60
 Rosis, Sibília de 115, 116
 Rovira, Bernat 70, 86, 87
 Rovira, Francesc 32
 Rubió, Pere 143
- Sabater, Jaume 84
 Sabatera (Çabatera), GERALDA 133
 Sacosta, Galceran 15
Sacramentarium Ecclesiae Vicensis 109
Sacramentarium Rivipullense 109
Saepe contingit 123
 Sagura, Joan 141
 Saiol, Berenguer 57
 Sala, Bartomeu 134
 Sala, Ferrer 32
 Sanahuja, Pere 16, 17
 Sanç de Mallorca 17, 59, 146
 Sança de Nàpols 101, 162
 Sancho, Pere Antoni 40
 Sarta, Guillem 32
 Schäfer, K. H. 85
 Scholz, Rudolf 61
 Secabecs, Berenguer de 137
 Sedda, Filippo 62, 169
 Segarra, Ramon 32
 Seguí, Jacme 46
 Selge, Kurt Victor 13
 Senechs, Ferrer de 32, 40
 Senechs, Francesc de 29
 Senyechs, Clara de 133
Sententia condemnationis operum et errorum Arnaldi de Villanova 14
 Serra, Arnau 130
 Short, 164
 Sibil·la de Roses 64
 Sicard, Ramon 32
 Simon, En 54; Alamanda, filla 54
 Soberanas, Amadeu J. 155
 Societas Magni Exitus 160
Sol oriens in mundo 38
 Solà, Jaume de 129
 Soler Llopart, Albert 154, 169
 Sorell, Arnau 111
 Stegmüller, Friedrich 32
 Subirana, abadessa Sta. Clara 133
 Sunyer, Guillem 41
 Sunyer, Jaume 26, 27, 28, 29, 30, 33-34, 34, 37, 38, 40, 41, 50, 57, 112, 123, 127, 149, 151, 156, 157; Saurina, filla 34
 Sunyer, Jaume (escarceller) 130
Supra montem 34, 35, 79
- Talon, Berenguer 61
 Tarré, Josep 18
 Terrassa, Pere 80
 Terrena, Guiu 8, 15, 16, 56, 60, 63, 79, 82, 163
Testimonium Raymundi Corregger et Bernardi Gras 122
Testimonium Raymundi Punyera 122
Títol del cens que l'Almoïna pren en Vila franca 34
 Tomàs d'Aquino 61
 Tomàs, Pere, fra 38
 Tomàs de York 61
 Tomasetti, Aloisius 79
 Torra, Bonanata 36, 75, 119-120, 151
 Torralba, Sancho de 147
 Torrassa, Domènec 26, 28, 36, 36-37, 37, 44, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 64, 66, 79, 149, 150, 156
 Torrelles, Guillem de 147
 Torroella, Pere de 127, 142
 Touati, Charles 39
 Tour, Bertrand de la 164
Transitus sancti Patris 82, 92, 102
 Trencavell, Pèire 38, 56, 71, 75, 81, 85, 95, 101, 102, 159, 163, 165; Andrea, filla 165
 Trenchs, Manuel 19
 Turbe, Gil de 43, 45, 49, 50, 55
- Ubertino da Casale 39
 Unger, Helga 155
Usatici / Usatges 129
- Valera, Juan 14
 Vallès (Valesa), Eliscèn 24, 36, 75, 86, 113-114, 151
 Vallmoll, Constança de 133
 Valls i Subirà, Oriol 23
 Valls i Taverner, Ferran 13
 Venturar Subirats, Jordi 15, 16, 38
Veritatem sapientis animus non recusat 62
 Verrer, Domènec 62
 Vespres Sicilianes 163
 Veyà, En 127
Vida de sancta Delfina vergis 155
 Vidal, Berenguer 162, 163
 Vidal, Jean M. 14, 15, 18, 101
 Viena, Concili de 33
 Vies, Sibil·la de 133
 Vilacorba, GERALDA de 133
 Vilafranca, Saurineta de 133

- Vilanova, Arnau de 9, 10, 14, 17, 18, 19, 47,
54, 58, 59, 81, 154, 155, 160, 162
Vilanova, Pere de 18
Vilar(a), soror 93, 99, 100, 116
Vilella, Guillem 24, 32, 45, 113, 114, 115,
119, 120, 138
Villanueva, Jaume/Joaquim Llorenç 14, 47,
69
Vincke, Johannes 12, 14, 31, 147
Vita fratris Petri Ioannis (Olivi) 87, 95, 102
Vives, En 146
Zorzi, Diego 12, 40, 41

FONS MANUSCRITS

BARCELONA

ARXIU REIAL O DE LA CORONA D'ARAGÓ (ACA) 14

Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) 8, 11, 24, 32, 114, 124

Notularum Communium 12, 20, 24, 32, 33, 34, 38, 39, 46, 56, 59, 60, 65, 66, 80, 83, 84, 85, 101, 111, 114, 120, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 138, 146, 147, 149

Collationum 20, 65, 114, 127, 131, 133

Ordinationum 12, 20, 45, 60, 82, 83, 111, 139-140, 143- 144

Visitationum 20, 54, 85, 114, 127

Taxae beneficiorum 20

Taxae reddituum ecclesiasticorum 1344 66

Processos 23, 122, 153

Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona (ACB) 11

Notaris 20

Bernat Vilarrúbia. Testaments 80, 83

Pia Almoïna 34

Administracions foranes 20, 65, 100, 111

Llevadors de comptes 34, 111

Còdex 126. 32, 121

MADRID

Biblioteca Nacional

Manuscrits 61

MILÀ

Biblioteca Ambrosiana

Manuscrits 40

MUNIC

Bayerische Staatsbibliothek

Clm 10517 20

Cod. Hisp. [Cat.] 55 41

PALMA DE MALLORCA

Biblioteca Bartomeu March

Manuscrit 15-III-6 145

PARÍS

Bibliothèque Nationale 55

Lat. 36

Collection Doat 38, 47, 56, 63, 82, 85

PERPINYÀ

Arxius Departamentals dels P. O. 59

VENÈCIA

Biblioteca Marciana

Zanetti lat. 61

BURDEUS

Bibliothèque Municipale

Manuscrits 121

CIUTAT DEL VATICÀ

Biblioteca Apostòlica Vaticana

Vat. Chig. 61

Vat. Lat. 61

EL ESCORIAL

Biblioteca del Monestir

Manuscrits 75

GIRONA

Antiga biblioteca de Snt Domènec 145, 146

VILAFRANCA DEL PENEDES

AHC 8

Museu del Vi 8, 12

Arxiu de la Comunitat 20, 34, 35, 141

Pergamins 54, 114, 135

Processus arbitralis de scribania ecclesie Ville franche 127

Registre de la cort del batlle Ferrer Oller 34, 54, 66, 77

Carpetes 141

Protocols notarials 21

Manuels de Mateu Moratones 21, 32, 65, 66, 77, 133, 142, 143, 150

Manuels de Mateu Ferrandell 21

Manuels de Berenguer Mata 83

WOLFENBÜTTEL

Schlossbibliothek. 1006 Helmst.

Processus factus tempore Innocentii papae VI

21, 62, 64, 146

TAULA ALFABÈTICA DE MOTS

Ací tenim, alfabèticament ordenats, els mots tant llatins com catalans dels nostres texts, seguits de la indicació de la línia, en la qual es troben; no són, però, repetits els números de les línies, en les quals un mot es troba dues o més vegades.

Els cognoms personals tenen final en femení, tal com fins fa molt poc era usual en llengua catalana: Fuster/Fustera, Just/Justa, Vallès/Vallesa.

Igual com en el Llenguadoc, també a la Catalunya medieval els cognoms personals eren escrits en genitiu: Sunyer/Sunyerii, Joan/Iohannis.

El nostre topònim Vilafranca és en llatí partit en dues meitats: ,Villa' i ,francha'; també en la part llatina d'aquesta taula.

En llatí medieval les dues grafies ,u/v' equivalen a la mateixa lletra; per això en la part de la present taula corresponent a la ,v' es troben ambdues lletres en situació inicial de paraula.

a	40, 55, 56, 62, 64, 113, 173, 175, 190, 323, 330, 342, 349, 351, 352, 355, 357, 364, 371, 377, 407, 415, 504, 610, 616, 641, 742, 743, 757, 876, 888, 927, 843, 952, 962, 993, 1003, 1005, 1091, 1103, 1108, 1110, 1113, 1131, 1134, 1137, 1224, 1225, 1259, 1278, 1290, 1304, 1336	ac	99, 726, 730, 859, 863, 1074, 1078, 1208, 1212
ab	14, 26, 145, 192, 201, 310, 312, 323, 346, 375, 376, 614, 649, 734, 867, 906, 980, 1082, 1117, 1216	açò	271, 324, 369, 377
àbit	273, 321, 322, 323	acomodauit	451 (accomodo)
abiuracione	739, 872, 1087, 1221 (abiuratio)	acord	376
abiuro	682, 684, 694, 696, 716, 720, 815, 817, 827, 829, 849, 853, 1030, 1032, 1042, 1044, 1064, 1068, 1163-1164, 1166, 1176, 1178, 1198, 1202; abiu-rauit 674-675, 807, 1022-1023, 1156; abiuratum 722-723, 855-856, 1070-1071, 1205	acordàs	372 (acordar)
absconsus	526, 786, 791 (abscondo)	ad	13, 14, 22, 26, 43, 77, 83, 118, 120, 138, 145, 157, 169, 181, 188, 232, 275, 288, 289, 291, 293, 412, 421, 440, 449, 453, 455, 461, 480, 483, 493, 496, 499, 505, 508, 522, 523, 524, 539, 589, 617, 635, 638, 651, 732, 733, 737, 741, 756, 775, 776, 788, 789, 865, 866, 870, 874, 887, 895, 898, 906, 928, 929, 960, 992, 1080, 1081, 1085, 1089, 1102, 1215, 1219, 1223, 1241, 1245, 1258, 1271, 1275, 1285, 1303, 1317, 1321, 1335
absentauit	62, 63, 87; absentauerat 65; absentare 735-736, 868-869, 1083-1084, 1218 (absento)	addens	153 (addo)
absolucione	742, 875, 1090, 1224 (absolutio)	adduxerat	638, 651 (adduco)
		adherent	708, 841, 1055, 1190; adherebat 660 (adhaereo)
		adhuc	290, 952
		adidiscit	209 (addisco)
		admitebant	412 (admitto)
		aduersus	683, 685, 816, 818, 1031, 1033, 1164, 1167

- affirmari 962; affirmantem 968-969, 986 (affirmo)
 ahudes 310 (haver)
 al 336, 338, 350
 alemosinam 543 (elemosyna)
 alibi 401, 489, 511
 alienis 745, 878, 1094, 1227 (alienus)
 aliquando 455, 536, 594, 758, 787-788, 990, 1144
 aliquis 72, 238, 265, 408, 694, 827, 894, 1042, 1176; aliqua 139, 191, 211, 572, 653, 669, 802, 1017, 1113, 1151, 1253, 1298, 1330; aliquid 11, 56, 69, 206, 207, 433, 442-443, 470, 560, 761, 1004, 1009, 1323; alicuius 1007; alicui 433, 1008; aliquem 9, 35, 188, 207, 257, 258, 259, 409, 419, 420, 519, 566, 654, 729, 862, 967, 993, 1077, 1211; aliquam 185, 189, 237, 279, 542-543, 558, 945; aliquo 74, 189, 201, 202, 219, 240, 253, 418, 429, 450, 921, 950, 991, 1001; aliqui 111, 129, 426, 515; aliquorum 465, 922; aliquibus 387, 567; aliquos 32, 186, 409, 417, 459, 495, 947; aliquas 53, 54, 89;
 alius 238, 269, 845; alia 194, 200, 468, 499, 653, 669, 697, 760, 779, 802, 830, 1003, 1017, 1045, 1151, 1179, 1253, 1298, 1330; aliud 292, 1291; alium 141, 257; aliam 716, 849, 958, 1064, 1198; alio 122, 240; alii 66, 111, 252, 486, 515, 608, 707, 711, 780, 840, 844, 947, 1055, 1059, 1189, 1193, 1244, 1274, 1320; aliorum 465, 718, 851, 1066, 1200, 1260, 1305, 1337; alios 11, 32, 73, 459, 480, 947; alias 140, 252, 735, 868, 1083, 1141, 1217; aliis 144, 170, 192, 248, 292, 384, 423, 429, 441, 460, 569, 601, 669, 718, 757, 764, 794, 802, 851, 888, 915, 965, 1017, 1066, 1100, 1120, 1152, 1200, 1242, 1246, 1254, 1272, 1276, 1298, 1317, 1322, 1331;
 alre 142 (altre = altra cosa)
 altare 26
 alteri 269; alterius 1004 (alter)
 amichs 365 (amic)
 amodo 1259, 1304, 1336
 amor 365; amore 1006
 an 34, 222, 360, 552
 anar 335, 351, 352, 355, 359, 362; anàs 339, 357, 358, 364
 ancilla 781
 Andree 11, 439, 666, 799, 886, 1014, 1101, 1149, 1251, 1296, 1328 (Andreas)
 annus 249; anni 448, 520, 890; annum 902, 904, 907, 908; anno 3, 10, 12, 165, 243, 379, 436, 495, 579, 612, 627, 662, 750, 766, 795, 883, 976, 1010, 1098, 1115, 1145, 1234, 1247, 1264, 1292, 1309, 1324; annorum 1377; annos 452
 ante 208, 228, 261, 770, 789
 antequam 1128, 137, 934, 937
 Antichristi 403, 519, 607, 714, 847, 1062, 1196; Antichristo 556
 anyoràs 922 (enyorar)
Apocalipsi 398 (*Antichristus*)
 aportabant 506; aportauit 185, 188-189; apportauit 138, 159; aportabantur 484, 777 (apporto)
 apostoli 388, 698, 831, 938-939, 963, 970, 1046, 1180; apostolorum 391, 471, 591, 700, 762, 833, 936, 1048, 1115, 1132, 1182;
 apostolicam 686, 819, 1034, 1168 (apostolicus)
 appel·là 324 (apel?lar)
 approbacione 107 (approbatio)
 approbauit 94, 135, 225; approbauerat 195, 235; approbantibus 600; approbando 110, 126; aprouada 104 (approbo)
 après 324, 369
 apud 185, 891, 893, 924, 924
 aqueix 315
 aquell 323, 361; aquella 332; aquela 312, 367; aqueles 344;
 aquest 262, 311, 313, 320, 326, 338, 340, 342, 359, 363; aquests 314, 316; aquestes 271-272, 345
 aquí 343, 377
 Aragonum 680-681, 813, 1029, 1162 (Arago)
 archidiacono 582, 753 (archidiaconus)
 aremí 361 (arremir)
 Argilers 890
 Arnaldo 582 (Arnaldus)
 Arnau 318
 ascultare 503 (ausculto)
 assenciebant 477 (assentio)
 assertiue 1323
 asseruit 153 (asserero)
 assignans 31 (assigno)
 assò 321

- associando 900; associante 538 (associo)
 astrictus 383
 atque 723, 856, 1071, 1205
 attendentes 1255, 1300, 1332 (attendo)
 aturava 360; aturave 363 (aturar)
 auant 343
 audacter 278
 audebat 527 (audeo)
 audiebat 457, 759; audiebant 649; audie-
 runt 263, 268; audiuit 9, 180, 190,
 192, 201, 210, 218, 228, 240, 257, 259,
 271, 408, 413, 416, 488, 513, 519, 547,
 548, 570, 610, 621, 762, 927, 944, 962,
 966, 968, 985, 988, 993, 1004, 1108,
 1130, 1134, 1137, 1278; audiuerat
 420, 1110; audiuerant 609; audiuerit
 761; audire 503; audiuisse 410, 549,
 616, 1002, 1113, 1121, 1322; audivis-
 se 72; audiretur 26; audiente 92;
 audientes 486, 773; audientibus 459,
 600, 772, 973-974, 982; auditum 551;
 audito 124, 940; audita 298, 303,
 1112; auditis 24, 1061 (audio)
 Augustinorum 440, 666, 799, 886-887,
 1014-1015, 1102, 1149, 1251-1252,
 1296, 1328-1329 (augustinus)
 auia 373, 951; avia 310; aya 375 (haver)
 Avinione 549, 551, 554, 1135-1136;
 Avinione 1822 (Avinio)
 aut 687, 688, 694, 695, 820, 821, 827, 828,
 1006, 1035, 1036, 1042, 1043, 1168,
 1169, 1176, 1177
 autem 61, 100, 144, 175, 177, 182, 208,
 219, 536, 541, 909, 915, 931, 1115,
 1122, 1127
 autenticada 104 (autenticar)
 autenticauerat 123 (authenticò)
 avant 377
 Ave 18
 axí 318, 370
 axò 321
 Babilonia 709, 842, 1057, 1191
 Bacella 60, 98, 101, 103, 106, 111, 114,
 131, 164, 166, 317, 464, 595, 630, 769
 Barchelona 378
 Barchinone 75, 400, 409, 445, 584, 665,
 678, 755, 798, 811, 1013, 1026, 1148,
 1160, 1236, 1250, 1266, 1295, 1311,
 1327 (Barchino)
 Barrada 655
 Bartholomeus 13, 21, 58; Bartholomeum
 267
 Barthomeu 317-318, 324-325, 325-326,
 327, 346
 bastó 361
 bé 372, 951
 beati 22, 91, 115, 156, 213, 221; beatum
 929 (beatus)
 beguini 47, 82, 111, 119, 133, 137, 252,
 258, 386, 406, 411, 415, 711, 844, 947,
 1059, 1193, 1244, 1274, 1320; begui-
 norum 47, 214, 262, 290, 465, 789,
 1260, 1305, 1337; beguinis 9, 77, 408,
 423, 426, 915; beguinos 257, 290,
 399, 493, 710, 843, 1058, 1192 (begui-
 nus)
 beguins 309, 312, 339 (beguí)
 bene 130, 192, 224, 225, 226, 448, 452,
 520, 526, 532, 537, 561, 576, 637, 658,
 766, 890, 998, 1125
 Benedicti 664, 797, 1012-1013, 1147,
 1249, 1294, 1326 (Benedictus)
 Berengarius 60, 98, 101, 113-114, 130-
 131, 166, 595, 769; Berengarius 106;
 Berengarii 164, 464; Berengarium
 111, 630
 Berenguer 103, 317
 Bernarda 1267, 1294; Bernarde 1263,
 1301
 Bernardus 58-59, 491, 514, 570, 574, 593,
 626, 1000-1001; Bernardi 450, 455,
 461-462, 463, 473, 523, 535, 538, 589,
 622, 639, 765, 990, 1231; Bernardo
 178, 582, 583-584, 678, 752, 754, 811,
 993, 1026, 1160, 1235, 1239, 1265,
 1269, 1311, 1314-1315; Bernardum
 996, 1285;
 Bernat 316
 bis 498
 bonus 125, 650, 652, 1136; bona 15, 16,
 19, 649, 738, 870, 914, 999, 1085,
 1220; bonum 646, 647, 998; boni
 625, 764, 988; bone 984, 1139; bonam
 79; bonos 80
 Bonanata 1313, 1326, 1308, 1333
 Bonuila 439, 585, 665, 798, 1013, 1101,
 1148, 1239, 1295, 1327; Bonvilà 382,
 755, 885, 1250, 1269, 1314,
 Bramund i6, 1238, 1268, 1314
 breuiari 340, 344
 calia 322 (caldre)
 Campo 912, 1278 (Campus)
 canone 1225; canonibus 743, 876-877,
 1092

- canonicis 584, 754-755 (canonicus)
 capcione 193 (capcio)
 capere 528, 529, 530, 531, 636, 637; capi
 205, 207, 209, 645, 724, 857, 1072,
 1206; caperetur 203, 640; caperentur
 137; captus 137, 144, 204, 211, 548,
 549, 551, 552, 1135; captum 554;
 capti 74, 415, 417, 624, 987; captis
 408; (capio)
 capite 396, 705, 838, 1053, 1188 (caput)
 captiua 782
 car 322
 carcere 522, 624, 987, 1136 (carcer)
 cardinales 394, 703, 836, 1051, 1185 (car-
 dinalis)
 carmelitam 1286 (carmelita)
 casa 309, 311, 312, 907
 Castilionem 924; Castilione 918, 919, 921
 (Castilio)
 Castlarino 582
 castro 890 (castrum)
 catholicam 683, 690, 730, 816, 825, 863,
 1031, 1040, 1078, 1165, 1174, 1212-
 1213, 1261-1262, 1306, 1338
 cathòlich 232-323, 319
 caueat 71, 1304, 1336; caveat 1259; caue-
 rent 55; cauere 56; cavens 26
 causa 792, 893, 897
 causam 31, 62, 100, 182, 549, 552, 637,
 895; causis 429
 caxa 333
 CCC 1309
 cenam 261, 288 (caena)
 censeantur 1262, 1307, 1339 (censeo)
 cera 484, 506; cere 777
 certificauit 385; certificati 644 (certifico)
 certo 653, 657
 cessabant 980 (cesso)
 cetero 942 (caeterus)
 Christus 388, 698, 831, 938, 962-963, 970,
 1046, 1180; Christi 391, 470, 591,
 603, 683, 688, 700, 762, 763, 816, 821,
 833, 936, 1031, 1036, 1048, 1115,
 1132, 1165, 1169, 1182
 cibo 788; cibum 782 (cibus)
 cicius 956
 circa 87, 175, 291, 520
 citauerat 639; citatus 645, 648 (cito)
 citra 173, 176, 416
 ciutat 378
 clamando 269 (clamo)
 clamores 263, 264; clamoribus 264 (cla-
 mor)
 claram 1242, 1272, 1318 (clara)
 clarament 370, 373
 claves 688, 821, 1036, 1170 (clavis)
 Clemens 692-693, 720, 825-826, 853,
 1040-1041, 1068, 1174-1175, 1202
 clerico 1126 (clericus)
 cogitaret 44 (cogito)
 cognoscit 172; cognouit 173, 175; cog-
 noscere 174; cognouisse 174
 collacionem 48, 51 (collatio)
 com 370, 952
 comburerent 284; comburarentur 276;
 comburi 603; combusti 55, 401, 515,
 602, 712, 763, 845, 969, 1060, 1194,
 1279
 comedit 178; comedere 536
 comendabat 475, 590-591, 760, 983, 995,
 997, 1000, 1114;
 comendabatur 774-775; comendauit 47, 94,
 135, 153-153, 154, 155, 224, 236; co-
 mendauit 160; comendauerat 122, 194-
 195, 236; comendando 126, 469, 1131;
 comendantem 623, 762 (commendo)
 comiserat 147 (committo)
 communi 95, 105, 123, 699, 832, 1181
 (communis)
 communiter 416
 comparuit 4, 166, 244, 380, 437, 580, 663,
 751, 796, 884, 1011, 1099, 1146, 1234-
 1235, 1248, 1264, 1293, 1310, 1325;
 comparere 648 (compareo)
 complere 736, 869, 1084, 1218 (compleo)
 complete 228
 componere 422-423 (compono)
 composicionem 430 (compositio)
 comuna 309 (comú)
 comuni 47, 195, 197, 224, 254, 262, 389,
 472, 545, 592, 702, 835, 939, 964, 971,
 1047, 1050, 1133, 1184; comunem
 539, 789 (communis)
 comunicauit 533 (communico)
 comuniter 386, 406
 con 103, 320, 354, 358, 367 (quan)
 concessit 152 (concedo)
 condempnauit 391, 700, 833, 1048, 1182;
 condemnauerit 223; condempnata 30;
 condempnate 31 (condemno)
 condendo 392 (condo)
 confiteor 691, 716, 824, 849, 1039, 1064,
 1173, 1198; confiteri 159 confessa
 744, 877, 1092, 1226, 1287
 confessio 139, 297, 1106; confessione 149,
 155, 1110, 1112;

- confessionem 152, 159-160, 586
 confidebant 411, confidere 39 (confido)
 conformo 718, 851, 1066, 1200
 congregati 48 (congrego)
 consenciebat 592-593; consenciebant 597-598; consenserunt 394; consencientes 703, 706, 836, 839, 1051, 1054, 1185, 1188 (consentio)
 consequens 946 (consequor)
 consenylave 363; consenylà 338, 356 (concellar)
 consilium 119, 241, 1285; consilio 202, 891; consilia 412
 consolació 951
 constituta 671, 677, 804, 810, 1019, 1025, 1153, 1159 (constituo)
 consuluit 892, 924, 1287
 contencione 86 (contentio)
 contenderent 428-429 (contendo)
 continebatur 563; contenta 708, 841, 1056, 1190
 continuare 586 (continuo)
 continue 892
 contra 11, 54, 121, 191, 193, 200, 206, 207, 211, 253, 291, 443, 444, 687, 688, 689, 820, 821, 822, 944, 1035, 1036, 1037, 1168, 1169, 1171, 1257, 1261, 1302, 1306, 1334, 1338
 contradicentes 707, 840, 1054, 1189 (contradico)
 contrarium 390, 699, 832, 946, 1047, 1181
 contumaciter 735, 868, 1083, 1217
 conuenerit 569 (conuenio)
 conuersacione 1304, 1336 (conuersatio)
 conuerso 85 (e converso)
 conuiuio 782 (convivium)
 conuentualis 1286
 conversacione 1259 (conversatio)
 conversaretur 1288 (conuersor)
 coram 3, 165, 243, 379, 436, 580, 648, 662, 672, 674, 677, 681, 733, 744, 750, 795, 805, 807, 810, 814, 866, 877, 883, 1010, 1020, 1022, 1025, 1029, 1081, 1092, 1098, 1145, 1154, 1156, 1159, 1163, 1215, 1226, 1235, 1247, 1265, 1292, 1310, 1324
 cordis 231, 233; corde 105, 691, 824, 1039, 1173 (cor)
 corporaliter 757, 888, 1103
 correccioni 445, 446 (correctio)
 Correger 1231
 Corregerii 37, 59, 597, 631, 769
 corrigere 634 (corrigo)
 cort 371
 cosa 320, 362;
 coses 336, 345, 347, 350, 353
 Costa 679, 812, 1027, 1161, 1237, 1267, 1312
 crastina 46, 289
 credo 691, 824, 1039, 1173; credit 65, 76, 532, 658, 659, 708, 814, 941, 1056, 1143, 1190, 1289; credunt 711, 844, 1058, 1193; credebat 607, 608, 645, 659, 779, 1140; credebant 486, 778, 970; credidit 105, 419-420, 426, 428, 1140, 1144; creder 942; credere 509, 697, 717, 830, 850, 941, 971-972, 1045, 1065, 1179, 1199; credant 1261, 1306, 1338; crederem 727, 860, 1075, 1209; crederet 967; crederent 258, 515; crediderit 73, 409, 555, 654; credidisset 942, 1142; credidisse 940; credentes 477-478, 726, 859, 1074, 1208; credendum 480
 cremauen 343 (cremo)
 crimen 429-430, 521-522, 624
 Cuch 242, 244, 297, 301, 302, 303, 313, 324, 381, 405
 Cudina 59, 67, 261, 319
 cuius 218, 693, 826, 1041, 1175; cui 16, 206, 274, 286, 564, 690, 719, 825, 852, 1040, 1067, 1174, 1201, 1287, 1289;
 cuiuscumque 725, 858, 1073, 1207
 culpabilis 162
 cum 40, 43, 116, 144, 156, 177, 178, 186, 231, 249, 270, 279, 289, 423, 456, 494, 499, 545, 556, 569, 611, 648, 773, 899, 902, 903, 908, 909, 911, 912, 916, 917, 920, 991, 1107, 1109, 1123, 1276, 1288
 curaret 17 (curo)
 curie 403, 518, 606, 713, 847, 1061, 1195, 1240, 1269, 1315 (curia)
 d' 271, 312, 324, 343, 344, 345, 359, 369, 377
 dabat 536; dedit 542; daret 955; darent 286, 287; darien 339; dari 955 (do)
 dampnate 725, 858, 1073, 1207 (damno)
 damunt 311, 336, 338, 347, 350, 353
 de 6, 7, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 20, 28, 35, 38, 42, 45, 49, 52, 73, 77, 79, 88, 100, 102, 104, 107, 112, 119, 123, 129, 155, 166, 168, 170, 173, 180, 182, 189, 197, 198, 201, 219, 223, 229, 239, 240, 244, 246, 248, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 262, 264, 279, 283, 292, 308, 309,

- 311, 331, 332, 333, 343, 354, 356, 357, 358, 359, 374, 376, 378, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 397, 408, 409, 410, 413, 418, 420, 424, 426, 433, 438, 439, 441, 444, 460, 465, 468, 470, 482, 484, 490, 492, 493, 494, 495, 497, 500, 502, 504, 506, 511, 527, 534, 537, 538, 540, 542, 546, 560, 567, 567, 568, 569, 572, 573, 575, 582, 583, 585, 590, 613, 618, 628, 635, 636, 654, 656, 657, 659, 660, 665, 666, 669, 676, 679, 697, 702, 719, 722, 753, 754, 755, 757, 761, 766, 767, 776, 786, 788, 791, 792, 794, 798, 799, 802, 809, 812, 830, 835, 852, 855, 882, 884, 885, 886, 888, 889, 890, 893, 896, 906, 912, 913, 914, 915, 916, 926, 928, 932, 934, 937, 942, 944, 947, 950, 952, 958, 965, 966, 977, 993, 994, 997, 1003, 1004, 1009, 1012, 1013, 1014, 1017, 1017, 1019, 1024, 1024, 1027, 1045, 1049, 1067, 1070, 1088, 1099, 1100, 1101, 1101, 1103, 1112, 1113, 1115, 1118, 1119, 1120, 1120, 1124, 1126, 1127, 1148, 1149, 1151, 1151, 1158, 1161, 1179, 1184, 1201, 1204, 1238, 1239, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1250, 1250, 1251, 1253, 1254, 1267, 1269, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1279, 1286, 1287, 1288, 1295, 1296, 1298, 1312, 1313, 1314, 1317, 1319, 1320, 1322, 1327, 1328, 1330, 1331
- debet 710, 843, 1057, 1192; debetis 28; debent 556; debebat 66; debebant 127; debuit 127, 233; deberet 116; deberent 49, 56; debetur 722, 855, 1070, 1204; debencium 560 (debeo)
- decanum 204 (decanus)
- decem 286
- decembris 3, 165
- deceptam 1143 (decipio)
- declinauit 523
- decretal 104
- decretalis 107, 254, 390, 699, 832, 1047, 1181; decretali 97, 394, 703, 706, 707, 708-709, 836, 839, 840, 841-842, 1051, 1054, 1055, 1056, 1185, 1188, 1189, 1190-1191; decretalem 94, 110, 123, 126, 135, 195, 197, 223, 235, 392, 701, 834, 945-946, 1049, 1183-1184
- decretorum 583, 753, 753-754; decretis 665, 798, 1013, 1148, 1250, 1295, 1327 (Decretum)
- defendere 730, 863, 1078, 1212; defendenda 402
- defensionem 721, 854, 1069, 1203 (defensio)
- defensores 726, 859, 1074, 1208 (defensor)
- defunctus 102, 525
- Dei 169, 225, 396, 441, 681, 756, 814, 887, 1029, 1103, 1163, 1271, 1317; Deum 54, 444 (Deus)
- deinceps 717, 850, 1065, 1199
- del 307, 325, 340, 369; dels 309; des 313; dez 319
- deliberauerant 119-120; deliberatum 45-46 (delibero)
- demanà 315; demanant 347; demanar 306, 327, 329, 335, 338, 342, 349, 354, 356, 363, 366, 375, 377, 377 (demanar)
- denunciar 336
- depart 314
- dependent 966 (dependeo)
- deponens 16, 40, 47, 50, 68, 76, 115, 124, 130, 132, 136, 147, 152, 161, 195-106, 204, 205, 206, 208, 209, 214, 218, 227, 250, 261, 271, 274, 280, 288, 289, 422, 453, 455-456, 457, 476, 479, 486, 509-510, 542, 547, 563, 572, 594, 607, 615, 641, 643, 773, 778, 780-781, 911, 918, 921, 939-940, 988, 1123, 1124, 1140-1141, 1284, 1289; deponentis 451, 462, 463, 464-465, 476, 492, 498, 514-515, 524, 535, 550, 571-572, 574, 589-590, 593, 596, 597, 623, 642, 766, 779-780, 790; deponenti 21, 27, 35, 69-70, 79, 80-82, 103, 142, 147, 151, 160, 186, 265, 282-283, 413, 502, 533, 896-897, 914, 924, 1284, 1287; deponentem 14, 25, 118, 138, 145, 150, 158, 480, 923, 936, 938, 944-945; deponente 146, 411, 459, 600, 917, 974, 979 (depono)
- deponent 359 (depondre)
- deposant 338, 340, 342, 360, 362, 363; deposades 311 (deposar)
- deposicio 1, 164, 242, 300, 304, 307, 435, 749, 882, 1097, 1263, 1308; deposicionem 634
- deposuit 8, 170, 425, 428, 572, 1006, 1009, 1108; deposuerit 669, 802, 1017, 1152, 1254, 1299, 1331 (depono)
- deprehenditur 695, 828, 1043, 1177-1178; deprehensi 387 (deprehendo)
- despular 322; despularia 273, 321;
- destrui 710, 843, 1058, 1192; destruenda 398 (destruo)

- detegere 723-724, 856-857, 1071-1072, 1206
 determinat 390 (determinat)
 detestabiles 1261, 1306, 1338 (detestabilis)
 detestor 716, 849, 1064, 1198
 detraxit 234 (detraho)
 Déu 331, 332;
 deu 376; deuia 370 (deure)
 deuocionem 508, 929 (devotio)
 deuota 142 (devotus)
 dia309, 320
 dicit 939; dicunt 397; dicebat 16, 20, 269, 275, 283, 481, 485-486, 487, 599, 605, 609, 633, 651, 914, 973, 1282; dicebant 970; dicebatur 972; dicebantur 595; dicere 170, 206, 248, 384, 441, 530, 757, 888, 1103, 1323; dicet 1242, 1272, 1318; diceret 17, 128, 191, 443, 1118; dicerent 515; dici 201, 416, 548, 610, 761, 927, 944, 962, 1004, 1121, 1134, 1278; dicens 31, 95, 128, 142, 528, 591, 607, 764; dicentem 968, 986; dicendo 56, 471, 475, 504, 983; dictus 43, 44, 66, 68, 101, 140, 143, 151, 157, 180, 188, 210, 220, 222, 254, 281, 294, 302, 303, 385, 449, 453, 462, 474, 485, 488, 501, 510-511, 537, 541, 551, 555, 576, 599, 604, 609, 612, 644, 650, 893, 894, 897, 913, 937, 946, 954, 966, 973, 976, 981 dicta 16, 20, 33, 155, 273, 280, 297, 525, 671, 793, 804, 1019, 1107, 1153, 1281, 1286; dictum 21, 85, 121, 174, 205, 230, 232, 284, 294, 404-405, 406, 421, 424, 451, 457, 508, 554, 621, 632, 637, 640, 895-896, 898, 911, 940, 972, 995; dicti 32, 304, 415, 493, 739, 872, 979, 981, 1087, 1124, 1221, 1240, 1255, 1269, 1300, 1315, 1332; dicte 107, 394, 703, 742, 836, 875, 907, 1051, 1090, 1185, 1188, 1224; dicto 39, 40, 43, 62, 64, 113, 187, 190, 244, 263, 301, 380, 407, 451, 482, 490, 502, 504, 511, 535, 562, 782, 884, 899, 903, 914, 916, 927, 957, 993, 1099, 1108, 1111, 1113, 1131, 1134, 1137; dictam 101, 110, 235, 290, 527, 564; dictis 106, 98, 287-288, 426, 437, 467, 580, 662-663, 750, 795-796, 1010-1011, 1145-1146, 1247-1248, 1292-1293, 1324-1325; dictos 41, 88, 400, 967, 1059, 1126 (dico)
 dies 143, 526, 733, 866, 1081, 1215; diem 78, 733, 789, 790, 792, 866, 1081, 1215; die 3, 13, 46, 50, 91, 115, 120, 155, 156, 165, 213, 216, 243, 260, 289, 379, 436, 493, 497, 527, 534, 578, 579, 613, 614, 628, 628, 635, 662, 750, 766, 786, 795, 883, 977, 980, 981, 1010, 1098, 1117, 1145, 1234, 1247, 1264, 1292, 1309, 1324; diebus 87, 573, 786
 dient 370 (dir)
 dimidio 250 (dimidium)
 dimisit 230; dimittere 127; dimisisset 427; dimisso 25 (dimitto)
 diner 344
 dinoscitur 695, 828, 1043, 1177 (dignosco)
 dir 271; diu 326; dits 330, 339; dixit 12, 26, 27, 32, 57, 62, 68, 69, 72, 91, 92, 101, 102, 112, 115, 118, 123, 126, 132, 136, 158, 161, 177, 183, 184, 186, 187, 190, 200, 202, 212, 216, 219, 224, 225, 227, 230, 234, 237, 269, 271, 273, 274, 275, 282, 282, 289, 383, 411, 418, 422, 431, 443, 448, 453, 460, 472, 478, 490, 497, 498, 501, 510, 519, 520, 530, 532, 533, 541, 548, 549, 550, 552, 553, 555, 557, 565, 588, 594, 599, 604, 610, 615, 615, 619, 620, 626, 634, 641, 653, 658, 670, 758, 761, 762, 765, 780, 784, 792, 794, 803, 896, 901, 911, 923, 931, 941, 943, 949, 952, 957, 961, 971, 976, 985, 991, 992, 994, 1002, 1003, 1007, 1018, 1109, 1112, 1116, 1121, 1122, 1127, 1130, 1134, 1136, 1140, 1143, 1152, 1246, 1254, 1276, 1284, 290, 1299, 1331 dix 249, 314, 320, 323, 325, 329, 335, 342, 351, 358; dixeram 697, 830, 1045, 1179; dixerat 38, 193, 211, 636; dixés 352; dixerit 220, 554-555; dixerint 133; dixisse 11, 519; dit 307, 308, 312, 315, 316, 323, 324, 327, 329, 335, 338, 342, 349, 354, 356, 358, 360, 361, 364, 367, 369, 375; dita 311; dites 336, 347, 350, 353
 displicencia 231
 diuendres 371-372
 diuerse 771; diversis 1280 (diversus)
 diuina 678, 811, 1026, 1160, 1235-1236, 1265, 1311
 dobleret 359
 docet 690, 823, 1038, 1172
 docmatizaret 191 (dogmatizo)
 doctore 583, 753, 754 (doctor)

- doctrina 695, 828, 1043, 1177; doctrinam 689, 822, 1037, 1171
- docuit 561 (doceo)
- dolet 1143 (doleo)
- dolorem 233 (dolor)
- Domingo 310, 317, 346
- dominus 96, 392, 692, 701, 719, 739, 825, 834, 853, 872, 946, 1040, 1049, 1068, 1174, 1183, 1202, 1221, 1300; domini 75, 94, 409, 415, 445, 522, 625, 680, 683, 687, 687, 813, 1028, 1031, 1035, 1035, 1087, 1136, 1162, 1165, 1169, 1240, 1241, 1255, 1270, 1309, 1315, 1316, 1332 816, 820, 987; domino 4, 165-166, 244, 277, 380, 567, 678, 810, 884, 1026, 1099, 1159, 1235, 1237, 1265, 1266, 1310, 1312; dominum 294, 1094, 1223; dominis 437, 580, 581, 663, 672, 751, 752, 796, 805, 1011, 1020, 1146, 154, 1248, 1293, 1325; dominos 568, 741-742, 746, 874-875, 879, 1090, 1228
- dominica 115
- Dominicus 58, 70, 209, 268, 277, 287; Dominicum 267
- domus 262; domo 47, 50, 76, 91, 117, 177, 214, 217, 262, 274, 280, 457, 472, 473, 492, 511, 526, 538, 544, 573, 577, 611, 613, 622, 628, 758, 765, 784, 786, 787, 902, 953, 978, 990, 1116; domum 13, 22, 266, 288, 290, 453, 455, 461, 523, 524, 539, 589, 617, 635, 639, 651, 789, 789, 906, 992
- donà 371; donaven 344 (donar)
- donchs 366
- donec 746, 879, 1094, 1228
- dretament 370
- duas 953, 957; duorum 5, 167, 245, 295; duobus 87, 381, 1100; duos 36 (duo)
- dues 932
- Durandi 1286
- durante 85-86 (duro)
- duritiam 904 (duritia)
- duxit 524; duxerint 737, 748, 870, 881, 1085, 1096, 1219, 1229 (duco)
- e 84, 104, 304, 306, 307, 311, 313, 314, 315, 319, 321, 324, 325, 331, 332, 339, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 358, 359, 360, 372, 372, 373, 373, 377, 951
- ea 563, 1110, 1291; id 696, 829, 1044, 1178; eius 220, 456, 483, 486, 505, 510, 554, 686, 746, 775, 776, 776, 820, 879, 1035, 1094, 1168, 1228; ei 118, 283; eum 173, 175, 206, 207, 209, 253, 385, 407, 483, 528, 529, 530, 538, 578, 636, 637, 638, 640, 647, 759, 762, 960, 968, 997, 1000; eam 160, 224, 236, 255, 657, 658, 658, 895, 897, 900, 1257, 1288, 1302, 1334; eo 14, 39, 81, 121, 134, 177, 178, 239, 528, 632, 648, 649, 649, 998, 1106; eorum 112, 138, 259, 417, 419, 428, 446, 726, 728, 733, 859, 861, 866, 967, 1074, 1076, 1081, 1209, 1210, 1215, 1290; earum 782; eis 29, 33, 48, 51, 67, 80, 112, 123, 128, 213, 259, 283, 481, 486, 487, 649, 651, 734, 867, 906, 983, 1082, 1114, 1128, 1131, 1216; eos 28, 51, 80, 86, 89, 178, 265, 402, 413, 430, 431, 496, 518, 603, 713, 846, 846, 988, 1061, 1195;; eas 285 (is)
- Ecclesia 100, 225, 229, 396, 397, 690, 705, 709, 731, 823, 838, 842, 864, 1038, 1053, 1057, 1079, 1171, 1187, 1191, 1213; Ecclesie 684, 688-689, 693, 706, 719, 732, 817, 821-822, 826, 839, 852, 865, 1032, 1036-1037, 1041, 1054, 1067, 1080, 1165, 1170, 1175, 1188, 1201, 1214; Ecclesiam 54, 101, 192, 444, 686, 691, 819, 824, 1034, 1039, 1167, 1173, 1262, 1307, 1339;
- eciam 52, 57, 68, 72, 91, 115, 132, 136, 184, 187, 190, 200, 202, 210, 212, 216, 227, 230, 234, 237, 260, 282, 289, 394, 418, 422, 478, 506, 520, 533, 550, 550, 553, 557, 568, 599, 604, 608, 610, 616, 621, 622, 626, 634, 653, 659, 697, 720, 727, 728, 748, 762, 765, 773, 780, 784, 830, 853, 860, 861, 881, 901, 943, 949, 957, 961, 976, 985, 1003, 1045, 1068, 1075, 1076, 1096, 1130, 1134, 1136, 1140, 1179, 1202, 1209, 1210, 1230, 1284; etiam 503
- Egidii 168, 246 (Aegidius)
- ego 45, 676, 809, 1024, 1158; me 273, 321, 382, 585, 667, 673, 681, 697, 716, 719, 723, 730, 735, 737, 756, 800, 806, 814, 830, 849, 852, 856, 863, 868, 870, 887, 1015, 1021, 1029, 1045, 1064, 1067, 1071, 1078, 1083, 1085, 1102, 1105, 1149, 1155, 1163, 1179, 1198, 1201, 1205, 1212, 1217, 1219, 1239, 1252, 1269, 1297, 1314, 1329; michi 737, 870, 1085, 1219;
- elapsi 890 (elabor)

- Elias 556; Eliam 989
 Elicsendis 1233, 1237-1238, 1249, 1256
 eligendi 1052, 1186, 395, 704, 837 (eligo)
 ell 323, 370, 375; él 345, 354; ella 952;
     es 269, 270; ez 312;
 elongauit 1289 (elongo)
 en 304, 306, 309, 312, 325, 329, 332, 361,
     369, 371, 372, 374
 enamichs 366 (enemic)
 endemà 371
 enim 29
 Enoch 556, 989
 entesa 306 (entendre)
 entrà 311 (entrar)
 entre 272
 entrò 371
 episcopus 739, 872, 1087, 1221, 1255,
     1300, 1332; episcopi 75, 409, 415,
     445, 1240, 1241, 1270, 1271, 1315,
     1316;
 episcopo 277, 285, 437, 567, 580, 663,
     672, 678, 751, 796, 805, 811, 1011,
     1020, 1026, 1146, 1154, 1160, 1236,
     1248, 1266, 1293, 1311, 1325;
     Episcopum 742, 746, 875, 879-880,
     1090, 1095, 1224, 1228
 errauit 393; errauerunt 606; errauerat
     702, 835, 1050, 1184; errauerant 604;
     errauerint 518 (erro)
 erronea 695, 828, 1043, 1142, 1177; erro-
     neas 54, 685, 818, 1033, 1166, 1261,
     1306, 1338 (erroneus)
 error 694, 827, 1042, 1176; errorem 602,
     944; errore 74, 253, 598, 966; errores
     32, 400, 417, 426, 516, 711, 712, 844,
     845, 947, 967, 1058, 1059, 1193, 1194;
     errorum 718, 851, 1066, 1200;
 erroribus 258, 385, 404, 410, 413-414,
     418, 420, 431, 654, 659, 965, 994,
     1001, 1004, 1243, 1273, 1319
 errors 344 (error)
 erubescibat 906 (erubescio)
 és 306, 308, 321, 326, 330, 351, 357, 377;
     són 314, 315, 316; era 304, 312, 325,
     331, 371, 371, 952; eren 281, 366,
     367, 905; serà 377 ; sia 318; siats
     326; fossin 365; (ésser/sóc)
 escriptura 333
 esdevenia 142-143
 esforça 359; esforsà's 951 (esforçar-se)
 Esgléya 331, 332;
 especial 329
 estant 309 (estar)
- et 5, 6, 7, 12, 14, 17, 21, 23, 24, 26, 28, 30,
     37, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 49, 52, 53,
     54, 55, 60, 76, 80, 81, 84, 85, 89, 93,
     94, 95, 97, 105, 108, 118, 119, 129,
     135, 138, 139, 140, 141, 143, 146, 151,
     152, 155, 158, 159, 160, 162, 167, 168,
     169, 172, 173, 174, 175, 181, 182, 193,
     195, 195, 196, 197, 198, 204, 207, 211,
     217, 223, 225, 226, 230, 232, 235, 245,
     246, 247, 249, 253, 254, 261, 262, 264,
     265, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274,
     277, 279, 283, 286, 287, 288, 291, 295,
     296, 299, 303, 382, 385, 388, 391, 393,
     395, 396, 398, 401, 402, 403, 404, 407,
     423, 427, 429, 429, 430, 437, 439, 440,
     445, 446, 449, 454, 456, 458, 459, 459,
     460, 464, 465, 467, 471, 473, 476, 480-
     480, 482, 483, 485, 486, 490, 496, 499,
     500, 505, 509, 514, 517, 518, 525, 529,
     531, 537, 538, 567, 571, 577, 580, 584,
     584, 585, 586, 590, 591, 592, 594, 596,
     600, 602, 603, 605, 606, 606, 607, 608,
     610, 613, 614, 622, 623, 628, 631, 638,
     640, 641, 643, 645, 646, 648, 650, 659,
     663, 666, 668, 670, 672, 673, 674, 678,
     680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 688,
     690, 691, 693, 694, 696, 697, 698, 700,
     702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 710,
     711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718,
     721, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 730,
     731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738,
     739, 741, 742, 743, 745, 746, 751, 754,
     755, 756, 759, 762, 763, 764, 769, 770,
     772, 773, 774, 775, 776, 778, 779, 780,
     781, 788, 789, 791, 796, 799, 801, 802,
     805, 806, 807, 811, 813, 814, 815, 816,
     817, 819, 821, 823, 824, 826, 827, 829,
     830, 831, 833, 835, 836, 837, 838, 839,
     840, 841, 843, 844, 845, 846, 847, 848,
     849, 850, 851, 854, 856, 857, 858, 859,
     860, 861, 863, 864, 865, 866, 867, 868,
     869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876,
     878, 880, 886, 887, 890, 898, 899, 901,
     903, 905, 906, 907, 910, 914, 917, 918,
     919, 920, 924, 925, 927, 928, 929, 935,
     936, 938, 939, 958, 959, 960, 962, 963,
     965, 968, 969, 970, 971, 973, 974, 978,
     979, 982, 984, 986, 989, 997, 998, 999,
     1011, 1014, 1015, 1016, 1017, 1020,
     1021, 1022, 1026, 1028, 1029, 1030,
     1031, 1032, 1034, 1036, 1038, 1039,
     1041, 1042, 1044, 1045, 1046, 1047,
     1048, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054,

- 1055, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1069, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1089, 1090, 1091, 1093, 1095, 1101, 1102, 1105, 1106, 1107, 1112, 1115, 1116, 1120, 1121, 1126, 1132, 1138, 1140, 1141, 1143, 1146, 1149, 1150, 1152, 1154, 1155, 1156, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1168, 1170, 1172, 1173, 1175, 1176, 1178, 1179, 1180, 1182, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1200, 1203, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1210, 1212, 1213, 1214, 1214, 1214, 1215, 1216, 1217, 1217, 1218, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1228, 1231, 1235, 1236, 1238, 1239, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1248, 1251, 1252, 1254, 1255, 1256, 1260, 1261, 1262, 1265, 1266, 1268, 1269, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1279, 1281, 1285, 1287, 1290, 1293, 1296, 1297, 1299, 1300, 1301, 1305, 1306, 1307, 1310, 1311, 1313, 1314, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1325, 1328, 1329, 1331, 1332, 1333, 1336, 1337, 1338, 1339
 etc. 255, 1007
 evvangelia 170, 317, 441, 756-757, 887-888; ewangelia 1103, 1241-1242, 1271; ewangelis 673, 681, 806, 814, 1022, 1029, 1155, 1163 (evangelium)
 ewangelici 399 (evangelicus)
 ex 28, 33, 81, 121, 127, 134, 149, 160, 232, 252, 255, 306, 393, 396, 414, 429, 481, 507, 510, 528, 632, 649, 705, 838, 892, 965, 998, 1000, 1008, 1052, 1106, 1187, 1256, 1289, 1301, 1333
 excepto 968; excepta 149, 155
 excomunionis 743, 876, 1091, 1225 (excommunio)
 exiuit 101, 228, 229, 230; exeat 745, 878, 1093, 1227; exire 233; exiens 100 (exeo)
 exhibebat 564 (exhibeo)
 exides 281 (eixir)
 existens 7, 169, 247; existentes 263 (existito)
 expectato 100 (expecto)
 expoliasset 427 (expolio)
 exponebant 125; expositis 404 (expono)
 expresse 508, 684, 696, 817, 829, 1032, 1044, 1130, 1166, 1178;
 expressit 20, 895; expressati 517, 948 (exprimo)
 extollentem 682, 815, 1030, 1164; extollentes 685, 818, 1033, 1167 (extollo)
 extra 693, 826, 1041, 1175
 facie 641 (facies)
 facit 226, 239; faciebat 485, 507, 613, 627, 629, 631, 633, 776, 977, 999, 1118; faciebant 123; fecit 51, 126, 159, 212, 225, 251, 255, 443, 895, 897, 920, 925; fecerunt 129, 603, 1127; fecerat 140, 205, 207, 209, 297; fecerant 603 faciet 956; facere 49, 71, 413, 423, 442, 724, 857, 1072, 1206; faciat 293; faceret 48, 497, 955; facerent 1129; fecerit 489, 492, 511; fecisset 945; fit 397, 950; faciendo 701, 834, 1049, 1183; factus 255, 393, 702, 835, 1050, 1184; facta 254, 699, 739, 832, 872, 1047, 1087, 1181, 1221; factum 49, 226; facti 395; facto 727, 860, 1075, 1209; factam 95, 123, 195, 223, 635; factis 1290; facturum 153; fiebat 482, 504, 767, 1115; fiebant 483; fieret 283; fiendum 284 (facio)
 falsa 254, 299, 305, 391, 695, 698, 715, 828, 832, 848, 1043, 1047, 1063, 1177, 1182, 1197 (falsus)
 familiaris 656, 1288; familiarem 910
 farien 348 (fer)
 fauorem 720, 853, 1006, 1068, 1202
 fautores 726, 859, 1074, 1208 (fautor)
 fautoriam 721, 853-854, 1069, 1203 (fautoria)
 féu 327, 357, 374; fer 321, 347; fet 357, 373; feta 308 (fer)
 Ferrarii 906
 fessa 918 (fessus)
 festum 239, 482, 489-490, 492, 497, 504, 511, 613, 627, 629, 767, 977, 1118; festi 494, 782; festo 175, 615, 767, 1115
 fidei 402; fidem 11, 192, 193, 200, 211, 253, 683, 693, 730, 816, 826, 863, 1031, 1041, 1078, 1164, 1175, 1212, 1261, 1306, 1338
 filia 456; filiabus 993
 finaliter 45
 fine 69, 100; finem 228, 276 (finis)

- flexis 674, 807, 1022, 1156 (flecto)
 força 357
 Fortis 520, 525, 526, 534, 536, 537, 541, 545, 548, 551, 554, 555, 573, 577, 623, 635, 638, 644, 785, 986, 1135
 fra 343
 francha Francha 10, 175, 262, 354, 386, 424, 447, 489, 540, 542, 900, 901, 915, 952, 953, 960, 961, 1003, 1313; Franche 2, 5, 14, 23, 92, 204, 213, 217, 677, 809-810, 1025, 1158; francham 181, 185, 449, 523, 741, 746, 874, 879, 891-892, 894, 925, 1089, 1094, 1223, 1227, 1258, 1303, 1335 (francus)
 Francesch 308-309, 311, 354, 307, 307-308, 316, 322, 323, 329, 335, 338-339, 342, 349, 356, 358-359, 361, 364, 367
 Francisca 611, 884, 1012, 1019, 1024, 1108, 1109, 1109, 1121; Francisce 882, 1091, 1106; Franciscam 1088
 Franciscus 15, 19, 23, 25, 34, 44, 60, 78, 83-84, 102, 118, 136, 181, 184, 188, 211, 268, 273, 281, 282, 295, 298, 571, 576; Francisci 116, 301, 304; Francisco 38, 41, 128, 188, 191, 296-297, 301, 423, 559, 562, 583, 753; Franciscum 85, 172, 174, 205, 266, 424, 929
 frare 103, 104, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 327, 329, 332, 333, 335, 338, 342, 346, 346, 349, 354, 356, 358, 361, 364, 367; frares 314, 330
 frater 4, 13, 15, 19, 21, 23, 24, 34, 44, 58, 61, 64, 65, 68, 70, 78, 83, 86, 92, 98, 101, 102, 106, 109, 116, 117, 125, 130, 133, 136, 137, 140, 143-144, 146, 157, 166, 180, 184, 188, 194, 196, 203, 208, 210, 217, 220, 222, 244, 261, 268, 273, 277, 281, 282, 287, 295, 297, 298, 303, 380, 449, 453-454, 461, 462, 468, 474, 478, 479, 485, 487, 488, 491, 513, 514, 520, 525, 526, 534, 537, 541, 545, 548, 551, 555, 561, 570, 570-571, 574, 575, 577, 588, 593, 595, 599, 604, 609, 612, 626, 644, 650, 768, 769, 769-770, 775, 785, 893, 894, 897, 916, 919, 922, 949, 959, 966, 973, 976, 981, 986, 987, 995, 1000, 1118, 1135, 1138, 1141; fratris 6, 15, 30, 89, 120, 141, 148, 164, 167, 168, 238, 242, 245-246, 246, 274, 300, 304, 438, 439, 450, 455, 457, 458, 461, 463, 464, 472, 473, 481, 497, 523, 535, 538, 558, 589, 590, 617, 619, 622, 638, 639, 758, 759, 765, 783, 891, 904-905, 975, 979, 981, 990, 1116, 1122, 1123, 1127-1128; fratri 38, 1267, 128, 235, 296, 405, 451-452, 477, 535-536, 559, 562, 656, 1267; fratrem 35, 36, 37, 67, 81, 85, 111, 122, 161, 172, 174, 205, 239, 266, 267, 424, 447, 457, 475, 508, 524, 554, 621, 623, 623, 629, 630, 632, 660, 771, 911, 972, 983, 985, 996, 1280, 1285; fratre 25, 26-27, 40, 43, 187, 190, 201, 301, 381, 382, 407, 423, 482, 490, 492, 502, 504, 511, 539, 546, 573, 582, 584-585, 611, 614, 628, 635, 666, 678, 755, 767, 799, 811, 885, 886, 899, 903, 913, 914, 962, 977, 993, 1014, 1026, 1100, 1101, 1107, 1108, 1111, 1113, 1131, 1134-1135, 1137, 1149, 1159-1160, 1235, 1237, 1238, 1239, 1251, 1265, 1268, 1278, 1296, 1310, 1312, 1314, 1314, 1327, 1328; fratres 32, 41, 88, 118-119, 133, 495, 629, 780; fratribus 73, 77, 192, 772; fratrum 1, 4-5, 13-14, 22, 27, 52-53, 91-92, 117, 157, 167, 213, 245, 295, 494, 539;
 frequenter 134, 495, 516, 589, 599-600, 621, 657, 992, 1114
 fugiebat 528, 640-641, 644; fugere 735, 868, 1083, 1217; fugeret 648 (fugio)
 fugitivos 727, 860, 1075, 1209-1210
 furtum 210
 Fuster 316; Fusterii 450, 455, 462, 463, 473, 491, 514, 523, 535, 538, 570, 571, 574, 576, 589, 593, 622, 626, 639, 765, 990, 993, 996, 1001
 Fustera 435, 438, 596, 676, 740, 749, 752, 797, 809, 873, 875-876
 Fustereta 60
 generali 760 (generalis)
 generaliter 1006
 genibus 674, 807, 1022, 1156 (genua)
 gentes 505 (gens)
 Geraldona 438, 580-581, 664, 671, 676, 774, 781; Geraldone 435, 740; Geraldonam 740
 germana 774, 974, 1123; germane 464;
 germanus 913, 926, 931, 934, 937; germani 571; germano 148, 913, 927, 943, 957; germanum 145
 Gerunda 618, 1126; Gerundam 1126-1127

- gran 951
 Gras 59, 178, 1232
 grauia 83 (gravis)
 greca 781 (graeus)
 Guillelmus 93, 109, 116, 125, 133, 194, 218, 220, 222, 449, 454, 461, 462, 468, 474, 479, 485, 487, 488, 513, 525, 588, 595, 599, 604-605, 609, 612, 617, 650, 768-769, 770, 893, 895, 897, 922, 966-967, 973, 976-977, 981, 995, 1118, 1141; Guillelmi 120-121, 457, 472, 617, 619, 758-759, 891, 905, 975, 980, 1116, 1122, 1123, 1128;
 Guillelmo 235, 452, 477, 539, 546, 584, 611-612, 619-620, 656, 665, 679, 754, 798, 812, 899, 903, 914, 962, 1013, 1027, 1107, 1108-1109, 1111, 1113, 1125, 1131, 1135, 1137, 1161, 1237, 1240, 1250, 1267, 1270, 1295, 1312, 1316; Guillelmum 122, 447, 458, 621, 630, 630-631, 660, 771, 911, 972, 985-986
 Guillem 104
 Guillemona 596, 751, 797, 804, 809; Guillemone 749, 875;
 Guillemonam 873; Guillemone 464
 ha 103, 104, 272, 308, 318; hauia 322, 332; (haver)
 habet 76, 80, 88, 89, 237, 953; habebat 71, 207, 922, 928; habuit 79, 80; habuerunt 83, 388, 592, 698, 831, 939, 963, 1046, 1180; habeat 238; habeant 89; habere 53, 161, 508, 910, 952; haberet 36, 558; haberent 283; habuerant 119, 970, 1132; habuerint 471; habitum 250, 427; habita 697, 738, 830, 871, 1045, 1086, 1179-1180, 1220; habenda 738, 871, 1086, 1220 (habeo)
 habitabat 577; habitauerit 573 (habito)
 habitatrix 676, 809, 1024, 1158
 heresis 430, 522, 624, 727, 860, 1075, 1209; heresim 682, 716, 722, 815, 849, 855, 1030, 1064, 1070, 1164, 1198, 1204
 heretges 317, 326 (heretge)
 heretgies 272, 329-330 (heretgia)
 hereticus 134, 196, 255, 269, 270, 393, 702, 835, 947, 1050, 1184; heretica 715, 848, 1063, 1197; hereticum 84, 941, 942; heretici 395, 403, 704, 707, 714, 837, 840, 847, 1052, 1055, 1062, 1186, 1189, 1196; heretice 680, 724, 812, 857, 1028, 1072, 1161, 1207; hereticos 725, 858, 1073, 1207; hereticas 685, 818, 1033, 1167
 heretics 272 (heretic)
 hic 16, 40, 46, 50, 67, 76, 105, 124, 130, 132, 136, 147, 152, 160, 204, 206, 207, 209, 214, 218, 227, 250, 260, 271, 274, 279, 288, 289, 318, 422, 1155; hec 22, 294, 447, 452, 455, 456, 476, 479, 485, 486, 509, 542, 547, 572, 615, 641, 643, 671, 737, 773, 778, 780, 804, 870, 911, 918, 921, 939, 988, 1019, 1085, 1123, 1124, 1140, 1153, 1219, 1255, 1284, 1289, 1332; hoc 11, 45, 92, 98, 105, 127, 145, 225, 253, 255, 259, 270, 299, 300, 330, 345, 355, 410, 411, 427, 476, 481, 518, 519, 569, 592, 592, 606, 631, 641, 941, 968, 969, 1000, 1002, 1114, 1127, 1276, 1300; huius 451, 462, 463, 464, 476, 498, 524, 535, 550, 571, 574, 589, 593, 596, 597, 623, 642, 765, 779, 790; huic 20, 27, 34, 69, 79, 82, 103, 142, 147, 151, 160, 185, 265, 282, 413, 502, 533, 896, 914, 924, 1287; hunc 14, 25, 118, 145, 149, 158; hanc 479, 923, 936, 938, 944; hac 42, 459, 916, 974, 978; hi 322, 331; hiis 28, 49, 287, 567, 660, 718, 851, 1009, 1066, 1200;
 ho 340, 344, 932
 homo 196, 476, 478, 555, 650, 652, 984, 1136, 1138; hominem 632, 646, 647, 785, 998; homines 80, 625, 764, 988; hominum 264
 honeste 998
 honorem 493, 496 (honor)
 hora 23, 261, 309, 537, 788
 hospicium 451; hospicio 450, 489, 534
 huc 138
 i 359
 iacebat 540, 545; iacuit 177; iacendum 788 (iaceo)
 Iacobus 24, 61, 65, 68, 86, 137, 140, 144, 146, 153, 157; Iacobi 148; Iacobo 25, 27, 43; Iacobum 37, 81, 161
 iam 21, 140, 425, 668, 801, 1016, 1150, 1253, 1293, 1330
 ianuarii 243, 379, 436, 579, 662, 750, 795, 883, 1010, 1098, 1145, 1234, 1247, 1264, 1292, 1309, 1324 (ianuarius)
 ibat 453, 539, 788, 928, 992; iuit 288, 499, 927; iuit 186, 906, 1285; ire

- 527, 919; iret 424, 960 eundi 917 (eo)
 ibi 30, 61, 93, 210, 217, 279, 290, 468, 470, 477, 578, 590, 615, 770, 774, 921
 ibidem 42, 209, 300
 idem 105, 641; eiusdem 514, 1240-1241, 1270, 1316; eadem 611, 902, 909
 ideo 55, 106, 396, 412, 430, 644, 928, 1322
 idus 3, 165, 662, 795, 1010, 1145, 1234, 1247, 1264, 1292, 1309, 1224
 Ihesu 603, 683, 687, 816, 820, 1031, 1035, 1165, 1169
 ii 379
 iii 527, 890, 932
 iii^{OR} 169, 441, 452, 579, 756, 883, 887, 1102, 1241, 1317
 iii¹ 750, 1098
 ille 31, 564, 1287; illa 19, 108, 120, 149, 302, 397, 467, 493, 497, 545, 614, 628, 694, 709, 744, 827, 842, 877, 980, 1042, 1057, 1092, 1116, 1142, 1176, 1191, 1225; illud 1118; illius 638; illi 515, 529, 601, 603, 712, 846, 969, 1060, 1194, 1279, 1282; illum 531, 1280; illam 77, 126, 392, 701, 834, 1049, 1183; illo 615; illis 182, 264, 950, 1288; illos 655, 727, 763, 860, 1075, 1209; illas 283, 928;
 illuch 183
 illustrissimi 680, 813, 1028, 1162 (illus-tris)
 iminere 29, 33 (immineo)
 immediate 99, 300, 601
 immo 62, 236, 270, 503, 1143
 impensa 741, 874, 1989, 1223 (impendo)
 imponerent 430; imposita 747, 880, 1095, 1229; imponendam 748, 881, 1096, 1230 (impono)
 Impuriarum 918 (Impuriae)
 in 5, 7, 10, 22, 29, 32, 39, 47, 50, 51, 56, 57, 69, 74, 91, 93, 97, 99, 105, 109, 117, 122, 134, 156, 162, 167, 169, 175, 177, 193, 194, 198, 202, 212, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 222, 225, 228, 245, 247, 250, 256, 261, 262, 263, 273, 280, 285, 295, 380, 386, 387, 388, 398, 405, 408, 411, 415, 426, 431, 437, 438, 447, 450, 457, 463, 467, 470, 471, 472, 473, 476, 481, 484, 489, 492, 505, 506, 511, 518, 522, 525, 534, 540, 544, 545, 548, 551, 554, 557, 560, 563, 568, 573, 575, 577, 581, 592, 598, 606, 611, 612, 612, 613, 615, 620, 621, 622, 624, 627, 628, 657, 663, 665, 671, 677, 680, 692, 694, 698, 699, 708, 715, 718, 722, 744, 751, 758, 759, 760, 761, 764, 765, 766, 767, 777, 782, 784, 786, 796, 799, 804, 810, 813, 825, 827, 831, 832, 841, 848, 851, 855, 877, 884, 899, 901, 902, 909, 912, 918, 919, 921, 939, 946, 949, 950, 953, 959, 961, 963, 964, 965, 971, 976, 978, 981, 987, 990, 1001, 1011, 1013, 1020, 1025, 1028, 1040, 1042, 1046, 1047, 1056, 1063, 1066, 1070, 1092, 1099, 1106, 1109, 1115, 1132, 1135, 1136, 1146, 1148, 1153, 1159, 1162, 1174, 1176, 1180, 1181, 1190, 1197, 1200, 1204, 1226, 1243, 1244, 1248, 1250, 1258, 1273, 1274, 1277, 1279, 1286, 1290, 1293, 1295, 1303, 1319, 1320, 1325, 1327, 1335
 inaduertencia 149
 incantauit 51 (incanto)
 incepit 910; inciperetur 156 (incipio)
 inclusus 522
 incontinenti 107, 151
 inculpati 948 (inculpo)
 inde 107, 208, 233, 288, 920
 inducebat 479; inducendo 424 (induco)
 indulgencias 929 (indulgentia)
 informabat 567, 658, 658, 1141; informa-bant 1289; informabatur 660-661; informauit 935-936, 938; informaue-runt 252-253; informauerat 945; informauerit 73; informare 28, 41-42; informasse 11-12; informans 48-49; informatus 256, 419; informata 566 (informo)
 informació 307
 informacione 560 (informatio)
 infra 115, 452
 infrigidatus 232 (infrigido)
 iniqua 390, 700, 833, 1048, 1182
 iniunxerunt 745, 878, 1093, 1226-1227; iniunctum 433, 1008; iniungenda 737, 1085; iniungendam 748, 870, 881, 1096, 1219, 1230 (iniungo)
 iniusta 254 (iniustus)
 immediate 191, 297
 innocenciam 1255-1256, 1300-1301, 1332-1333 (innocentia)
 innuebat 507 (innuo)
 inquiridor 374-375
 inquisicione 1257, 1302, 1334; inquisicio-nibus 1244, 1274, 1320 (inquisitio)

- inquisidor 336, 350, 352, 369
 inquisitor 151, 385, 639, 739, 872, 954,
 1087, 1221, 1255, 1300, 1332; inquisi-
 toris 445-446, 641; inquisitori 277,
 286, 437, 567; inquisitorem 294, 405,
 640, 645, 648, 742, 747, 875, 880, 940-
 941, 1090, 1095, 1224, 1228-1229;
 inquisitore 4, 166, 244, 380, 580, 663,
 672, 679, 751, 796, 805, 812, 884,
 1011, 1020, 1027-1228, 1099, 1146,
 1154, 1161, 1237, 1248, 1267, 1293,
 1312, 1325; inquisitores 402, 517,
 605, 713, 846, 1060-1061, 1195; inquisi-
 torum 732, 865, 1080, 1214; inquisi-
 toribus 724, 857, 1072, 1206
 instaret 280 (insto)
 instruere 28, 41; instruens 49; instructa
 566 (instruo)
 instrumenta 139 (instrumentum)
 intellecta 303, 1112 (intelligo)
 intencione 917 (intentio)
 intendeat 299 (intendo)
 inter 86, 194, 241, 430, 468, 760, 768
 interfuit 214; interfuerunt 129 (intersum)
 interrogavit 407, 792; interrogaretur 568;
 interrogatus 9, 19, 34, 57, 64, 72, 76,
 88, 91, 109, 132, 172, 177, 180, 184,
 187, 190, 200, 202, 204-205, 212, 216,
 219, 222, 227, 230, 234, 237, 247-248,
 249, 252, 260, 292, 418, 422; interro-
 gata 447, 467, 470, 488, 491, 513, 520,
 529, 531, 541, 544, 547, 550, 553, 557,
 559, 566, 570, 588, 610, 643, 647, 653,
 668, 758, 784, 791, 794, 801, 889, 893,
 901, 910, 926, 931, 934, 943, 957, 961,
 965, 976, 985, 990, 994, 997, 1000,
 1003, 1006, 1016, 1112, 1120, 1121,
 1122, 1134, 1150, 1243, 1252, 1273,
 1297, 1319, 1323, 1329; interrogati
 1245, 1275, 1321 (interrogo)
 intrauerunt 266 (intro)
 inuenerunt 266; inueniret 276; inuenire
 53 (invenio)
 inuicem 83, 291, 428
 inuitabat 495, 629, 768; inuitauerat 178-
 179; inuitaret 496; inuitando 493
 (invito)
 inuitatorium 157
 inuenit 290 (invenio)
 involuti 406 (involvere)
 Iohannes 392, 701, 834, 916, 945, 1049,
 1183; Iohannis 15, 16, 23, 30, 60, 84,
 90, 94, 118, 172, 174, 196, 238, 239,
 267, 274, 423, 458, 475, 478, 481, 482,
 490, 492-493, 497, 502, 505, 509, 512,
 558, 559, 561, 562, 590, 614, 628, 632,
 759, 767, 775, 783, 978, 982, 983,
 1138, 1280-1281; Iohanne 813, 1278
 iouis 579, 662, 750, 243, 795, 883, 1010,
 1098, 1145, 1247, 1292, 1324
 ipse 66, 202, 205, 237, 279, 286, 407, 419,
 454, 487, 640; ipsa 532, 553, 563, 569,
 594, 600, 607, 659, 674, 781, 784, 807,
 941, 957, 1022, 1109, 1156; ipsum
 412, 503, 509, 646, 651, 983; ipsius
 262, 472, 480, 481, 491, 617, 638, 641,
 975; ipsi 29, 95, 127, 137, 258, 411;
 ipso 26, 298, 301, 456; ipsam 266,
 1141, 1257, 1302, 1334; ipsorum 47,
 52, 214, 651, 721-722, 854-855, 1002,
 1069-1970, 1203-1204; ipsis 733, 744,
 866, 877, 1081, 1092, 1215, 1226;
 ipsos 48, 257, 398, 568, 741, 746, 874,
 879, 1090, 1094, 1223, 1228
 iria 345, 349 (anar)
 isqué 311: isque 378 (eixir)
 ista 17, 86, 142, 143, 240, 532, 594, 928,
 1108; istam 291; isto 10, 12, 966;
 istum 275; istorum 27; istis 575, 927,
 932, 935, 937
 ita 49, 67, 87, 129, 527, 607, 608, 779,
 791, 918, 939, 963, 971, 1128, 1144,
 1289;
 item 691, 694, 699, 700, 706, 709, 711,
 723, 729, 731, 824, 827, 832, 833, 839,
 842, 844, 856, 862, 864, 1039, 1042,
 1047, 1048, 1053, 1056, 1059, 1071,
 1077, 1079, 1173, 1176, 1181, 1183,
 1188, 1191, 1193, 1205, 1212, 1213
 iudicio 8, 169, 247, 380, 437, 581, 597,
 608, 663, 672, 677, 722, 744, 751, 778,
 796, 804-805, 810, 855, 877, 884,
 1011, 1020, 1025, 1070, 1092, 1099,
 1125, 1146, 1154, 1159, 1205, 1226,
 1248, 1293, 1325
 iuramentum 383, 889; iuramenti 587,
 668, 801, 954-955, 1008, 1016, 1150-
 1151, 1253, 1298, 1330;
 iure 722, 855, 1070, 1204 (ius)
 iuro 723, 729, 731, 856, 863, 864, 1071,
 1078, 1079, 1205, 1212, 1213; iuravit
 440, 756, 887, 1202, 1241, 1271, 1317;
 iuratus 169, 247; iurato 1239-1240,
 1269, 1315
 Iusta 774, 896, 974, 979, 1099, 1147,
 1153, 1158, 1222; Iuste 1097

- ja 310, 377
 Jacme 317
 Jacmeta 803, 979
 jaquí 362 (jaquir)
 Johan 331, 334, 343; Johanot 198
 Joncheriis 656
 jurauen 343 (iuro)
- kalendas 243, 436, 579, 750, 883, 1098
 (kalendae)
- l' 273, 312, 321, 322, 323, 331, 332, 333,
 352, 371, 374
 la 104, 306, 307, 309, 311, 319, 323, 362,
 369, 376, 378
 lassa 918
 laudem 775; laudes 502 (laus)
 lauores 335
 lecta 296, 300, 1105 (lego)
 lector 4, 66, 67, 139, 212; lectoris 1
 legunt 30; legebat 466, 467, 468, 470, 474,
 590, 981; legere 564; legebatur 775;
 legebantur 771; legentem 458, 759
 les 310, 336, 347, 350, 353
 lexar 360
 li 308, 314, 322, 325, 327, 328, 329, 333,
 335, 336, 339, 340, 344, 349, 350, 351,
 351, 352, 353, 357, 358, 360, 361, 371,
 374, 375, 377, 905
 libellum 140-141 (libellus)
 libenter 38, 956, 960
 libras 286 (librae)
 libres 343 (llibre)
 librum 141; libri 1124; libris 467, 759;
 libros 458, 466, 618, 620, 1124, 1126
 (liber)
 licència 378
 licenciato 665, 798, 1013, 1148, 1250,
 1327; licentiato 1295 (licenciatus)
 licenciauit 1334; licenciauerunt 740, 873,
 1088, 1222, 1257, 1302
 licet 563
 ligata 743, 876, 1091, 1225
 ligia 333 (llegir)
 literam 189, 867, 1082, 1216-1217; litte-
 ram 185, 734; literas 935, 955, 958;
 literis 949, 952 (littera)
 lo 233, 309, 310, 312, 316, 324, 327, 329,
 335, 349, 354, 356, 358, 360, 362, 364,
 367, 369, 373
 locatenentibus 733, 866, 1081, 1215
 locum 188, 896, 898; loci 1004; loco 189,
 229, 620, 916; locis 764, 1200
- Lodovici 91, 216, 221
 loqueretur 38, 42; loqui 413, 420; loquen-
 tem 259; loquutus 45
 -los 330, 343, 347
 Luch 309 (Lluc)
 Luche 22, 46, 78, 156, 213 (Lucas)
 Lul 141
 Lulli 582, 752
 lune 3 (Luna)
 lur 367
 lus 367
- mº 1309
 madefactus 232 (madefacio)
 magis 496
 magna 397, 505, 709, 842, 1057, 1191;
 magnum 482, 504; magnam 508, 929;
 magnos 263; magnas 506
 maius 26; maiori 500 (magnus)
 mala 254; malis 163
 male 124, 603
 maliciöse 429
 manament 374
 mandato 1127; mandatis 732, 865, 1000,
 1214
 mandauit 151, 1128; mandauerunt 744,
 877-878, 1093, 1226, 1258, 1303,
 1335 (mando)
 mane 289, 789
 manera 369
 manu 674, 807, 1022, 1156; manibus 681-
 682, 814-815, 1030, 1163
 manifestar 350
 manuali 980; manualibus 1117
 March 318
 Mari 582, 753 (mare)
 Maria 18, 460, 610, 616, 774, 896, 909,
 974, 979, 1099, 1108, 1147, 1153,
 1158, 1222; Marie 1097, 1224
 martines 907
 Martini 525, 539, 546, 595-596, 631, 650,
 770 (Martí)
 martir 1282; martires 401, 517, 602-
 603, 712, 865, 971, 1069, 1194,
 1281
 martirium 560
 martis 165 (Mars)
 mas 351, 376
 massa 905
 materia 42-43, 1124; materiam 291
 matex 376
 matí 372
 matutinorum 156 (matutini)

- mea 738, 871, 1086, 1220; mei 7, 168, 247, 296, 440; meis 681, 814, 1030, 1163; meo 723, 736, 856, 869, 1071, 1084, 1295, 1218 (meus)
 medium 902, 904, 908
 melius 564
 membra 328, 352, 403; membre 308, 336-337, 341 (membrar)
 mencio 398, 950
 mendicare 906; mendicaret 898 (mendo)
 mercurii 379, 436 (Mercurius)
 meretrix 397, 710, 843, 1057, 1192
 minister 494, 991; ministri 606, 714, 847, 1062, 1196
 minor 93, 571, 575; minores 1, 5, 14, 23, 53, 92, 97; minorum 117, 158, 213, 217, 583
 minus 496, 909, 1277,
 miracula 483, 633, 776; miraculorum 484, 507, 777 (miraculum)
 miratus 271; mirati 264 (miror)
 misit 144, 949, 957; mitteret 152; missas 935 (mitto)
 modo 74, 193, 224, 408, 443, 520, 547, 601, 696, 717, 829, 850, 892, 909, 940, 11044, 1065, 1130, 1137, 1143, 1178, 1199, 1278
 monasterium 138, 157
 Monerii 4
 monialis 655
 monte 285, 500 (mons)
 moratur 909, 953; morabatur 454, 456, 534; morabantur 611, 1107; moraretur 912; moratus 450; morata 892, 902 (moror)
 moreretur 1128 (morio)
 mort 323
 mortali 198 (mortalis)
 mortem 616, 1122; morte 776
 mortua 781-782; mortui 401, 969 (mortuus)
 mostrà 333; mostrave 367 (mostrar)
 Moyoni 1239, 1269, 1315
 multa 16, 40, 193, 483, 633, 649, 914, 999; multum 292, 411, 475, 591, 656, 760, 775, 983, 995, 1277; multi 52, 55; multe 484, 777; multos 629, 1124; multas 501-502, 506, 768; multis 503, 786, 794 (multus)
 multitudine 505 (multitudo)
 mundo 592 (mundus)
 murmurantes 291 (mumuro)
 n' 281, 318, 322, 339, 357, 358, 364
 na 655
 nam 15, 44, 50, 65, 83, 96, 125, 225, 231, 410, 448, 577, 991, 1142
 Narbona 482, 504, 1119; Narbone 763
 ne 26, 356, 357, 363, 370, 375, 375, 377, 424, 433, 1000
 Neapoli 1279 (Neapolis)
 nec 31, 72, 73, 112, 113, 178, 186, 188, 205, 207, 238, 238, 239, 239, 240, 252, 257, 259, 388, 410, 411, 412, 413, 418, 419, 426, 471, 519, 549, 556, 568, 592, 620, 636, 657, 699, 735, 792, 792, 832, 868, 939, 941, 942, 945, 946, 947, 964, 971, 993, 1002, 1004, 1047, 1083, 1121, 1132, 1143, 1181, 1217, 1277, 1288, 1321, 1322, 1322
 necessitatem 231 (necessitas)
 necnon 689, 822, 1037, 1170
 negaret 566-567 (nego)
 negú 318; neguna 357, 375; negunes 344
 nescit 132, 500, 519, 542, 553, 653, 657; nesciebat 112, 279, 530, 563, 636; nescire 102, 183, 292, 490, 497, 510, 549, 552, 557, 792, 794, 1290; nesciens 62, 72, 619, 1124, 1141-1142 (nescio)
 nichil 388, 410, 471, 575, 591, 698, 831, 939, 963, 970, 1046, 1121, 1132, 1180, 1246, 1256, 1276, 1301, 1321, 1333
 nisi 21, 70, 74, 102, 113, 178, 221, 414, 421, 546, 655, 1005, 1114, 1276, 1291
 nit 332
 no 103, 318, 322, 328, 331, 336, 340, 343, 348, 351, 357, 358, 360, 364, 366, 370, 371, 375, 377
 nocte 537, 540, 788 (nox)
 nollet 648 (nolo)
 nomine 1262, 1307, 1339; nomina 112 (nomen)
 nominatur 302; nominavit 36, 655; nominaverit 34; nominati 780; nominatos 516; nominatis 601, 1005 (nomino)
 nominatim 386, 516
 non 12, 17, 20, 30, 120, 100, 108, 127, 130, 131, 154, 185, 198, 202, 207, 214, 215, 219, 224, 228, 237, 260, 287, 411, 431, 460, 465, 472, 502, 527, 530, 533, 545, 565, 569, 575, 613, 627, 670, 693, 707, 745, 760, 766, 803, 826, 839, 878, 895, 904, 919, 921, 923, 941, 968, 977, 988, 1002, 1007, 1018, 1041, 1054, 1093, 1113, 1152, 1175, 1189, 1227, 1254, 1277, 1284, 1288, 1299, 1331

- nonas 379
 noster 17; nostri 683, 687, 816, 820, 1031, 1035, 1165, 1169
 notarii 7, 169, 247, 296, 440; notario 382-383, 585, 667, 673, 756, 800, 806, 887, 1015, 1021, 1102, 1150, 1155, 1241, 1252, 1271, 1297, 1316, 1329; notarium 1105
 noticiam 922 (notitia)
 notum 910 (nosco)
 nullus 69, 113, 708, 841, 1056, 1190; nulla 950, 1003
 nunc 102, 525
 nuncium 734, 867, 1082, 1216; nuncios 728, 861, 1076, 1210 (nuntius)
 nunquam 186, 190, 201, 234, 256, 412, 420, 425, 615, 735, 868, 943, 992, 1083, 1142, 1217
 o 339
 obediència 374
 obediencie 1259, 1304, 1336; obedienciam 693, 826, 1041, 1175
 obedire 732, 865, 1080, 1214 (obedio)
 oblaciones 95-96 (oblatio)
 oblige 737, 870, 1085, 1219
 obolum 287 (obolus)
 obseruat 731, 864, 1079, 1213; obseruare 1212 (obseruo)
 obtulit 559, 562 (offero)
 occultus 790
 occupant 29 (occupo)
 octauas 115 (octava)
 odio 1006 (odium)
 oficiales 403, 518-519, 606-607, 714, 847, 1062, 1196; officiali 664, 797-798, 1013, 1147, 1250, 1294, 1326-1327 (officialis)
 ohida 320; o?da 306 (oir/oïda)
 omnem 682, 716, 720, 815, 849, 853, 1030, 1064, 1068, 1164, 1198, 1202; omni 614, 980; omnes 47, 58, 66, 386, 400, 597, 601, 684, 707, 780, 817, 840, 969, 980, 1032, 1055, 1166, 1189; omnia 147, 154, 154, 155, 532, 694, 715, 738, 778, 827, 848, 870 1042, 1063, 1085, 1140, 1176, 1197, 1220, 1245, 1275, 1321; omnium 718, 851, 1066, 1200; omnibus 160, 385, 387, 404, 444, 507, 718, 851, 965 1066, 1120, 1200, 1239, 1273, 1319 (omnis)
 omnino 128
 on 312
 opere 614, 980; operibus 1117 (opus)
 oppinio 695, 828, 1043, 1177; oppinionem 76, 79; oppiniones 54, 684, 817, 1032, 1166, 1259-1260, 1305, 1337; oppinionibus 162 (opinio)
 oppositum 717, 850, 1065, 1199
 ordinat 226 (ordino)
 ordine 7, 52, 168, 246, 382, 439, 440, 583, 585, 665, 666, 679, 755, 798-799, 799, 812, 886, 886, 1014, 1027, 1101, 1148, 1149, 1161, 1238, 1251, 1268, 1295, 1296, 1313, 1327, 1328; ordinis 992
 ore 691, 824, 1039, 1173 (os)
 oriunda 889
 ort 312, 325 (hort)
 orto 262, 263 (hortus)
 pacem 423 (pax)
 paciebatur 231, 233 (patior)
 Pagesii 6
 paguarien 339 (pagarien)
 palacio 408, 415
 Pallaresii 584, 754
 panem 898 (panis)
 papa 97, 255, 331, 392, 693, 701, 720, 826, 834, 834, 945, 946, 1041, 1049, 1049, 1068, 1175, 1183, 1183, 1202; Pape 94, 522, 625, 687, 820, 987, 1035, 1136, 1169; papam 395, 704, 837, 1052, 1187
 papalem 394, 703, 836, 1051, 1185
 papireum 139 (papiraeus)
 papirum 559, 562 (papyrus)
 parabant 782; parata 442, 444-445 (paro)
 paraula 308, 356, 358; paraules 310
 parere 732, 865, 1080, 1214 (pario)
 partida 304, 304-305, 306, 325, parificauit 97 (parifico)
 parla 375 (parlar)
 pars 302; partem 26, 43; partes 928; partibus 180, 182, 575, 926, 932, 934-935, 937, 950;
 partí 354 (partir)
 participacione 1259, 1304, 1336; participacionem 721, 854, 1069, 1203 (participatio)
 parum 908
 paruulum 141 (parvulus)
 pastor 332
 pater
 pater 17, 476, 486, 491, 494, 498, 501, 511, 514, 531, 532, 542, 550, 553, 557, 593, 608, 626, 642, 643, 692, 719, 768,

- 779, 787, 825, 853, 1040, 1068, 1174, 1202; patris 451, 462, 524, 535, 574, 589, 622, 635, 765, 782, 784, 786, 790; patrem 480, 1280; patre 456, 600, 1235, 1265, 1310
 paucos 143 (paucus)
 Paulo 1119 (Paulus)
 pauperes 399, 963 (pauper)
 paupertatem 469, 591, 760, 763, 1114, 1131; paupertate 97-98, 469, 470, 761, 936 (paupertas)
 peccato 198 (peccatum)
 peccuniaras 96 (peccuniaris)
 pedibus 745, 878, 1093, 1227 (pes)
 pena 722, 747, 855, 1070, 1095, 1204, 1229; penam 736, 869, 1084, 1218
 pendre 359 (prendre)
 penes 149
 penitencia 540, 747, 880, 1095, 1229; penitenciam 736-737, 869, 1084, 1218-1219 (poenitentia)
 Penitensis 677, 810, 1025, 1159
 penitus 682, 815, 1030, 1164
 pensàs 372 (pensar)
 Penthecostes 175
 per 41, 67, 204, 256, 257, 294, 350, 352, 355, 360, 363, 365, 367, 373, 383, 398, 404, 419, 452, 483, 526, 527, 550, 566, 568, 637, 640, 645, 648, 660, 710, 734, 734, 741, 746, 771, 779, 790, 792, 843, 867, 874, 879, 889, 898, 902, 907, 908, 923, 935, 940, 946, 972, 1058, 1082, 1090, 1094, 1105, 1192, 1216, 1216, 1223, 1228
 percipere 510 (percipio)
 perdidit 393; perdiderunt 395, 704, 837, 1052, 1186; perdiderat 702-703, 835-836, 1150, 1184-1185 (perdo)
 Pere 313, 319, 333, 343
 Pericó 313, 319
 Periconus 959
 periculum 29, 33; periculo 124
 perpendere 779 (perpendo)
 perquè 372
 persequuntur 713, 846, 1061, 1195; persequi 723, 1071, 1205-1206 (persequor)
 persona 376, 654, 1003; personas 768
 petiuit 14, 158, 407, 1285
 Petrus 59, 196, 261, 478, 520, 526, 534, 537, 541, 545, 548, 551, 555, 561, 577, 644, 775, 785, 986, 987, 1135, 1138; Petri 6, 15, 30, 90, 167, 238, 246, 274, 439, 458, 481, 497, 558, 584, 590, 617, 620, 638, 754, 759, 783, 981, 1125; Petro 381, 382, 482, 490, 492, 502, 505, 512, 536, 573, 614, 628, 635, 664, 666, 767, 797, 799, 886, 978, 1012, 1014, 1101, 1147, 1149, 1238, 1249, 1251, 1268, 1294, 1296, 1314, 1326, 1328; Petrum 67, 475, 500, 508, 525, 554, 623, 624, 632, 983, 1280
 placuerunt 108, 1284 (placeo)
 Plana 7, 168, 246
 plenam 384, 1242, 1272, 1318 (plenus)
 pluries 453, 938, 962, 986, 991, 1130-1131, 1137
 plus 20, 249, 908, 1277; plures 618
 pocius 236
 Podio 583, 753 (Podium/Puig)
 pogués 373; pogut 103 (poder)
 portauit 155, 618, 1127 (porto)
 posar 340
 positus 674, 681, 807, 814, 1022, 1029, 1156, 1163 (pono)
 posse 74, 530, 723, 736, 856, 869, 1071, 1084, 1205, 1218; possit 740, 873, 1088-1089; posset 29, 33, 39, 41, 956, 1222
 possibile 576
 post 22, 40, 46, 50, 81, 117, 143, 294, 300, 447, 501, 616, 671, 770, 804, 903, 1019, 1122, 1153, 1255, 1300, 1332
 Postea 80, 579, 907-908, 935
 postquam 74, 136, 144, 203, 489, 500, 536, 553, 643, 931, 949, 961
 pot 321 (poder)
 potens 904
 potest 708, 841, 1056, 1190; potuit 919; poterat 778, 1323; poterant 95, 647
 potestatem 393-394, 395, 687, 688, 703, 794, 820, 821, 836, 837, 1035, 1036, 1050-1051, 1052, 1168-1169, 1170, 1185, 1186 (potestas)
 prandium 46, 50, 770, 770
 prauitatis 680, 724-725, 813, 857-858, 1028, 1072-1073, 1161-1162, 1207, precedentii 117, 122, 634-635; precedentibus 1244, 1274, 1320 (praecedo)
 precepit 954 (praecipio)
 precipue 81
 predicat 731, 864, 1079, 1213; predicauit 93, 110, 217; predicare 66, 116 (praedico, -as)
 Predicatores 96, 97; Predicatorum 7, 168, 246, 382, 438, 585, 666, 679, 755-756, 799, 812, 886, 1014, 1027, 1101, 1148-

- 1149, 1161, 1251, 1296, 1328
predictus 19, 21, 24, 34, 64, 78, 86, 106, 114, 116, 134, 146, 153, 184, 203, 273, 282, 298-299, 381, 461, 468, 479, 513, 514, 526, 533-534, 545, 547-548, 557, 577, 593, 608, 642, 643, 787, 915, 920, 923, 926, 932, 934, 995, 1000, 1117-1118, 1141; *predicta* 38, 50, 154, 200, 304, 544, 577, 581, 616, 663, 709, 715, 796, 842, 848, 973, 974, 1011, 1056, 1063, 1120, 1140, 1146, 1191, 1197, 1248, 1282, 1284, 1293, 1325; *predictum* 37, 82, 161, 227, 239, 524, 602, 629, 660, 944, 985; *predictam* 35, 134, 152, 159, 197, 453, 586, 740, 873, 1088, 1222; *predicto* 3, 38, 57, 109, 128, 148, 165, 165, 234, 243, 296, 379, 405, 436, 477, 539, 546, 579, 598, 619, 662, 673, 750, 756, 795, 804, 883, 943, 1010, 1021, 1098, 1145, 1155, 1240, 1247, 1264, 1270, 1315-1316; *predicti* 7, 82, 120, 132, 169, 300, 406, 415, 440, 455, 457, 463, 473, 534-535, 538, 587, 608, 616-617, 618, 639, 782-783, 784-785, 904, 1116, 1123, 1127; *predicte* 280, 706, 707, 725-726, 839, 840, 858-859, 1054, 1055, 1073-1074, 1189, 1208, 1256, 1301, 1333; *predictorum* 295, 717, 728, 729, 850, 861, 862, 950, 1065, 1076, 1077, 1199, 1210, 1211, 1260, 1305, 1337; *predictos* 290, 416, 466, 620, 710, 711-712, 729, 843, 844-845, 862, 1058, 1077, 1192, 1193-1194, 1211; *predictas* 276, 278, 285, 474, 955; *predictis* 42, 73, 77, 248, 256, 258, 279, 404, 408, 409-410, 413, 414, 418, 420, 421, 426, 433, 572, 575, 601, 654, 659, 672, 772, 773, 805, 1001, 1004, 1020, 1113-1114, 1154, 1237, 1267, 1285, 1287, 1290, 1312, 1322
predixit 1291 (*praedico*, -is)
pregà 356, 358 (*prego*)
prelati 402, 517, 605, 706, 712-713, 839, 846, 1054, 1060, 1188, 1194-1195; *prelatorum* 688, 821, 1036, 1170;
premititur 671, 804, 1019-1020, 1153 (*praemitto*)
presencia 5, 167, 245, 295, 438, 463
presens 61, 99, 278, 615; *presenti* 692, 719, 825, 852, 1040, 1067, 1174, 1201, 1256-1257, 1301, 1333; *presente* 93, 298, 301-302; *presentes* 110, 595, 773; *presentibus* 381, 459, 581, 664, 672, 752, 772, 797, 805, 885, 973, 978, 982, 1012, 1021, 1100, 1147, 1154, 1238, 1249, 1268, 1294, 1313-1314, 1326
presidet 692, 719, 825, 852, 1040, 1067, 1174, 1201 (*praesideo*)
prestiti 668, 801, 954, 1008, 1016, 1150, 1253, 1287, 1330 (*praesto*)
preter 111, 654
preteriti 214, 216-217; *preteritis* 52 (*praetereo*)
pridie 3, 662, 795, 1010, 1145, 1247, 1292, 1324
primatum 685, 819, 1034, 1168 (*primatus*)
primo 9, 172, 249, 385, 1105, 1243, 1273, 1319; *primam* 501 (*primus*)
principio 156 (*principium*)
prius 741, 874, 1089, 1223
pro 401, 561, 567, 653, 723, 727, 736, 856, 860, 869, 1071, 1075, 1084, 1205, 1209, 1218
probare 299; *probatum* 1257, 1302, 1334 (*probo*)
processu 915 (*processus*)
professionem 251 (*professio*)
profit 367-368
proiecisce 565 (*proiicio*)
prolixius 425 (*prolix*)
promito 723, 730, 731, 864; *promitto* 856, 863, 1071, 1078, 1079, 1205, 1212, 1213-1214
proposito 917 (*propono*)
propositum 293
propria 492, 622, 978; *proprio* 95, 105, 123, 195, 197, 223, 254, 388, 471, 592, 698, 702, 831, 835, 939, 963, 971, 1046, 1049-1050, 1132, 1181, 1184 (*proprius*)
propter 55, 210, 211, 231, 400, 416, 485, 515, 521, 531-532, 602, 624, 711, 744, 763, 787, 844, 877, 897, 919, 969, 1059, 1092, 1193, 1225, 1280, 1281, 1282
prosequi 856 (*prosequor*)
protestata 442 (*protestor*)
prouidebat 787 (*provideo*)
prouidencia 678, 811, 11026, 1160, 1236, 1266, 1311,
proxime 213, 216
pugnare 556
Puig 59, 313, 319
Pujalt 1278
Punyera 61, 84, 85, 333, 346, 434, 958

- Puyalt 882, 885, 913, 916, 1106; Puygalt 1012, 1019, 1024, 1088
- qua* 51, 78, 250, 260, 298, 302, 307, 560, 628, 739, 766, 872, 893, 977, 981, 1087, 1112, 1124, 1221;
- quadam* 97, 260, 786, 899;
- qual* 310, 320, 362
- qualia* 467 (*qualis*)
- qualibet* 540, 788
- quam* 76, 140, 170, 208, 231, 248, 249, 297, 383, 431, 441, 524, 561, 564, 564, 669, 669, 685, 689, 730, 737, 747, 757, 802, 818, 822, 864, 870, 880, 888, 897, 955, 1017, 1017, 1033, 1037, 1079, 1085, 1096, 1103, 1151, 1152, 1167, 1171, 1213, 1219, 1229, 1242, 1245, 1254, 1254, 1272, 1275, 1298, 1299, 1317, 1331
- quandam* 559, 562 (*quidam*)
- quando* 109, 153, 184-185, 422, 456, 460, 473-474, 541, 594, 635, 901, 910
- quandocumque* 728, 861, 866, 1076, 1210-1211; *quandocunque* 733, 1001, 1215-1216
- quantum* 520-521
- quare* 31, 62, 100, 127, 181, 182, 396, 529, 549, 552, 637, 705, 791, 838, 895, 910, 926, 997, 1052, 1187, 1290
- Quarto* 400 (*quartus*)
- quasi* 57, 902, 904, 907, 908
- quatuor* 1271
- què* 363
- quemlibet* 728, 861, 1076, 1210 (*quilibet*)
- quendam* 145, 785 (*quidam*)
- queramus* 274; *quereret* 40; *quererent* 278; *quererentur* 280 (*quaero*)
- qui* 10, 35, 37, 43, 70, 93, 98, 129, 145, 178, 194, 209, 255, 264, 277, 283, 312, 315, 318, 325, 345, 383, 394, 399, 400, 402, 451, 503, 516, 518, 520, 529, 535, 544, 556, 597, 601, 603, 605, 608, 618, 624, 636, 638, 650, 707, 708, 710, 711, 713, 760, 763, 785, 840, 841, 843, 844, 846, 905, 948, 954, 965, 969, 980, 987, 1055, 1056, 1058, 1059, 1061, 1125, 1126, 1135, 1189, 1190, 1192, 1193, 1195, 1260, 1278, 1279, 1286, 1288, 1305, 1337; *quis* 531, 619, 636;
- que* 3, 19, 30, 49, 55, 86, 146, 147, 149, 211, 243, 271, 306, 307, 308, 318, 322, 323, 326, 327, 330, 330, 330, 331, 331, 332, 333, 335, 336, 339, 340, 342, 343, 345, 347, 349, 351, 352, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 364, 365, 366, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 379, 390, 435, 440, 467, 485, 507, 540, 572, 579, 611, 662, 710, 722, 744, 756, 758, 781, 795, 843, 855, 877, 883, 889, 899, 929, 951, 956, 1009, 1010, 1057, 1070, 1092, 1098, 1102, 1109, 1145, 1192, 1204, 1226, 1234, 1241, 1247, 1264, 1271, 1291, 1292, 1309, 1316, 1324;
- quod* 12, 17, 20, 32, 33, 36, 38, 42, 44, 46, 51, 57, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 76, 77, 87, 88, 89, 91, 95, 102, 106, 112, 113, 115, 118, 120, 123, 126, 128, 130, 132, 133, 136, 151, 152, 153, 158, 162, 177, 181, 184, 186, 190, 191, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 207, 210, 212, 216, 219, 220, 221, 224, 224, 225, 227, 230, 233, 234, 237, 238, 249, 250, 254, 256, 257, 260, 265, 268, 270, 273, 275, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 287, 289, 292, 299, 303, 388, 390, 392, 393, 397, 398, 400, 408, 416, 418, 422, 426, 428, 442, 443, 444, 448, 449, 452, 460, 468, 471, 472, 475, 478, 479, 481, 483, 487, 488, 491, 494, 496, 498, 504, 505, 509, 510, 513, 515, 517, 519, 520, 521, 527, 528, 532, 533, 541, 548, 550, 551, 553, 555, 557, 561, 566, 569, 570, 573, 574, 576, 588, 591, 594, 599, 601, 604, 605, 607, 610, 615, 616, 621, 625, 626, 636, 637, 639, 640, 644, 646, 650, 651, 653, 653, 655, 658, 659, 670, 696, 698, 699, 701, 706, 708, 709, 711, 712, 740, 745, 758, 761, 762, 764, 765, 767, 781, 784, 803, 829, 831, 832, 834, 839, 841, 842, 844, 845, 873, 878, 889, 894, 897, 901, 911, 919, 924, 927, 928, 931, 937, 938, 941, 942, 943, 944, 946, 949, 955, 956, 959, 960, 961, 962, 963, 966, 967, 968, 969, 970, 976, 983, 984, 985, 986, 988, 991, 992, 995, 998, 1000, 1003, 1007, 1018, 1044, 1046, 1047, 1048, 1053, 1055, 1057, 1059, 1069, 1088, 1093, 1106, 1107, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1122, 1130, 1132, 1134, 1135, 1137, 1137, 1138, 1140, 1142, 1152, 1179, 1180, 1181, 1183, 1188, 1190, 1191, 1193, 1194, 1222, 1227, 1242, 1254, 1256, 1257, 1259, 1272, 1276, 1279, 1282, 1284, 1287, 1289, 1299, 1301, 1302, 1317, 1334, 1331, 1333, 1334, 1336; *quid* 71, 76,

- 532, 563; quem 212, 645; quo 56, 88, 123, 173, 203, 228, 232, 415, 416, 497, 620, 767, 791, 944, 997, 1234, 1292, 1324; quos 655, 727, 860, 1075, 1209; quas 768, 949, 953; quibus 28-29, 98, 130, 160, 180, 386, 406, 460, 465, 507, 568, 657-658, 660, 694, 697, 743, 827, 830, 876, 947, 952, 958, 959, 982, 994, 1042, 1045, 1091, 1120, 1176, 1179, 1225, 1244, 1274, 1320, 1322;
- quia 66, 81, 108, 121, 122, 134, 198, 215, 235, 278, 391, 401, 420, 427, 481, 528, 530, 575, 631, 632, 644, 649, 700, 792, 833, 905, 921, 928, 970, 998, 1048, 1128, 1144, 1182
- quibusdam 764 (quidam)
- quilibet 70, 71; quolibet 495, 627
- quina 306, 327; quines 329 (quin)
- quocienscunque 734, 867, 1082, 1216
- quodam 212, 450, 912 (quidam)
- quomodo 41, 647
- quondam 596, 891
- quoquo 696, 829, 1044, 1178
- quoscumque 11 (quicumque)
- quotquot 477
- quouis 1262, 1307, 1339 (quivis)
- Raffardi 93, 110, 121, 125, 133-134, 194, 218, 220, 222, 235; Raffart 104
- rahon 367
- Ramon 312, 314, 315, 320, 324, 332, 346
- ranchore 429, 1006-1007
- Raymundus 4, 59, 60-61, 85, 244, 297, 302, 303, 380, 596-597, 769, 958; Raymundi 141, 242, 434, 1231; Raymundo 298, 301, 405, 407; Raymundum 37, 84, 631
- recedeabat 537, 928; recessit 99, 108, 113, 208, 288, 542, 906, 916, 926, 932; recederet 208, 286, 934, 937; recedens 920 (recedo)
- recipiunt 96; recipit 250, 1126; recipere 96, 560; reciperet 145 (recipio)
- receptacionem 721, 854, 1069, 1203; receptacione 1260, 1305, 1337 (receptatio)
- receptatores 726, 859, 1074, 1208 (receptor)
- recitauit 221 (recito)
- recolit 12, 112, 219, 224, 260, 565, 627-628, 761, 766, 766-767, 977, 1130; recolere 626, 1136-1137; recolens 228 (recolo)
- recordatur 130, 460, 465, 613; recordari 472, 546, 1113; recordata 669, 802, 1016-1017, 1151, 1253, 1298, 1330 (recorder)
- recuperaret 146 (recupero)
- reddidit 148; reddi 724, 857, 1072, 1206 (reddo)
- redibat 789; rediit 500; redire 741, 873, 1089, 1222; redeat 741, 874, 1089, 1223, 1258, 1303, 1335; rediret 289
- regis 680, 813, 1028, 1162 (rex)
- regnis 680, 813, 1028, 1162 (regnum)
- regula 13, 28, 35, 119, 166-177, 173, 201, 245, 252, 438, 493, 495, 496, 676, 809, 885, 896, 1024, 1100, 1158; regule 10, 250; regulam 199
- relapsis 722, 855, 1070, 1204 (relapsus)
- religiosus 125; religiosi 198; religioso 1236, 1266, 1312; religiosorum 6, 167, 245, 295-296, 438; religiosus 381, 673, 805-806, 1021, 1100, 1155, 1238, 1268, 1314
- remansit 149, 919; remanserat 43 (remaneo)
- renego 682, 716, 815, 849, 1030, 1064, 1164, 1198
- renouari 710, 843, 1058, 1192; renovanda 398 (renovo)
- replicabant 270 (replico)
- reprobauerit 223 (reprobo)
- reputat 238, 1143; reputabat 80, 631, 632, 997; reputabant 645; reputauerunt 646; reputare 647 (reputo)
- requisita 734, 867, 1082, 1216 (requiro)
- res 341, 348, 374
- respondebat 270; respondit 12, 16-17, 20, 36, 44, 65, 69, 70, 77, 88, 111, 173-174, 181, 206, 249, 256, 278, 281, 287, 292, 298, 303, 410, 442, 468, 494, 561, 569, 574, 646, 649, 889, 894, 927, 936, 956, 968, 998, 1245, 1275, 1321 (respondeo)
- responia 370; respòs 306, 316, 321, 327, 330, 336, 340, 345, 351, 355, 357, 365, 366; responderen 347; respondre 369-370, 373, 376; respost 375 (responco)
- resposta 327
- retenia 360 (retinc)
- reuelauit 79; reuelare 724, 857, 1072, 1206; reuelet 1008, reuelaret 433; reuelatum 82 (revelo)
- reuerendi 445; reuerendo 677, 810, 1025, 1159, 1235, 1265, 1310 (reverendus)

- reuoco 694, 827, 829, 696, 1042, 1044, 1176, 1178
 revelar 252, 350
 Riera 13, 58, 267, 325, 346
 rixantur 264; rixabantur 268-269 (rixor)
 rixam 83 (rixa)
 Rome 930; Romam 917, 920, 927 (Roma)
 Romana 397, 690, 705, 709, 730, 823, 838, 842, 864, 1038, 1053, 1057, 1079, 1171, 1187, 1191, 1213; Romane 684, 719, 817, 852, 1032, 1067, 1165, 1201; Romanam 54-55, 192, 444, 686, 819, 1034, 1167, 1262, 1307, 1339
 romancio 405, 1106 (romancium)
 Romei 382
 Rosis 1279
 Rossilione 890 (Rossilio)
 Rovira 584, 754
 rumores 186
- 's 359, 366
 s' 142, 359, 372, 376, 951
 sabbati 1234, 1264, 1309; sabbato 117 (sabbatum)
 sabia 272, 340, 366; sabé 354 saber 330 (sé)
 Sacre 689, 822, 1037, 1171 (sacer)
 sacrosanctis 673, 681, 804, 814, 1021, 1029, 1155, 1163 (sacrosanctus)
 sacrament 373
 saluari 708, 841, 1056, 1190; salui 602, 712, 845, 1060, 1194
 salus 694, 827, 1042, 1176
 sana 959; sanam 689, 822, 1034, 1171 (sanus)
 sanctus 196, 476, 478, 555, 983-984, 1138; sancta 169, 440, 756, 887, 1102, 1241, 1271, 1317; sanctum 239, 499, 509, 632, 1280; sancte 683, 689, 719, 816, 822, 852, 984, 1031, 1037, 1067, 1165, 1170, 1201, 1258-1259, 1303-1304, 1335; sancto 1118; sanctam 685-686, 691, 819, 824, 1034, 1039, 1167, 1173; sancti 46, 78, 216, 401, 517, 764, 971, 1281; sanctissimus 852, 692, 719, 825, 1040, 1067, 1174, 1201, sanctitatem 480 (sanctitas)
 scandalizati 121 (scandalizo)
 scit 9, 64, 130, 180, 238, 239, 488, 491, 513, 547, 570, 668, 801, 1016, 1151, 1253, 1298, 1330; sciat 563; sciebat 71, 531; scire 410, 1121, 1246, 1276, 1321; sciuit 257, 407, 425, 533, 550, 554, 575, 637, 642, 966; sciuerant 66; scirem 727, 729, 860, 862, 1075, 1077, 1209, 1211; sciret 68; sciuerit 552, 576; sciuerint 572; sciuisset 427, 431, 942, 1142; sciuisse 1002; scientibus 978 (scio)
 scienter 64, 735, 868, 1083, 1217
 scilicet 6, 36, 46, 78, 167, 245, 302, 381, 629, 698, 831, 1046, 1100, 1180;
 scismaticas 685, 818, 1033, 1166-1167 (scismaticus)
 Scribe 448, 454, 454, 458, 461, 462-463, 473, 474, 477, 479, 485, 488-489, 514, 588, 599, 605, 609, 612, 617, 619, 621, 630, 656, 759, 769, 771, 891, 893, 911, 922, 962, 967, 972-973, 975, 977, 995, 1107, 1109, 1116, 1122-1123, 1128, 1131, 1135, 1137
 scribebat 951; scripsit 932, 958; scriptam 562; scripto 935 (scribo)
 scriptore 1239, 1269, 1315 (scriptor)
 scriptura 15, 16, 17, 20, 33, 39; scripturam 35-36, 237, 279, 558, 564, 565; scripture 31, 274, 280, 689, 771, 822, 984, 1037, 1138, 1171; bscripturas 53, 89, 276, 278, 283, 285, 474; scripturis 29, 162, 590
 se 29, 44, 62, 64, 72, 87, 101, 125, 153, 161, 170, 174, 183, 248, 291, 292, 321, 339, 345, 349, 351, 352, 383, 410, 441, 446, 472, 490, 497, 508, 510, 530, 545, 549, 552, 557, 565, 616, 626, 669, 682, 685, 757, 792, 794, 802, 815, 818, 888, 888, 922, 923, 939, 952, 971, 1002, 1017, 1031, 1033, 1103, 1103, 1113, 1121, 1136, 1143, 1151, 1164, 1167, 1242, 1245, 1246, 1254, 1272, 1275, 1276, 1289, 1290, 1298, 1317, 1321, 1322, 1330
 secreta 412 (secrete)
 secrete 538
 secte 725, 858, 1073, 1207, 1208 (secta)
 seculari 403, 518, 606, 713-714, 847, 1061, 1185-1196
 secularis 571
 secum 618, 1126
 secundum 496, 509, 1107; secundam 501; secundo 390 (secundus)
 sed 17, 32, 80, 130, 154, 156, 192, 203, 224, 228, 428, 472, 496, 549, 551, 565, 576, 614, 627, 657, 658, 760, 766, 896,

- 903, 923, 940, 950, 988, 1112, 1117;
set 533, 563, 994
sedem 686, 819, 1034, 1168 (sedes)
semel 178, 612, 766, 976, 1115
Senechs 102
sens 378
sent 309 (sant)
sentenciis 743, 876, 1091, 1224-1225 (sententia)
seny 371, 372
sepedicti 148; sepedicta 1109 (saepedictus)
septimanas 527 (septimana)
sepulcrum 483, 506, 776
sequitur 8, 171, 675, 808, 1023, 1157
sermonem 48, 51, 81-82, 120, 127, 218, 227, 230, 232; sermone 57, 62-63, 64, 93, 99, 109, 113, 122, 134, 194, 212, 220, 222; sermonis 69, 100, 229; sermoni 129
seruat 690, 823, 1038, 1172; servabant 198-199; seruate 143; seruare 730, 863, 1078 (servo)
seruili 614 (servilis)
seu 10, 48, 51, 69, 73, 77, 119, 133, 148, 191, 192, 258, 340, 369, 409, 515, 558, 688, 720, 724, 736, 746, 747, 748, 821, 853, 857, 869, 879, 881, 910, 967, 1036, 1068, 1072, 1084, 1094, 1095, 1096, 1170, 1202, 1206, 1218, 1227, 1229, 1230, 1261, 1306, 1338
si 9, 15, 39, 42, 64, 109, 142, 172, 180, 205, 206, 252, 272, 276, 284, 321, 322, 329, 335, 338, 340, 342, 343, 347, 349, 354, 356, 366, 376, 407, 427, 431, 442, 447, 470, 488, 491, 500, 513, 531, 542, 547, 559, 566, 568, 570, 643, 668, 801, 942, 966, 990, si 1000, 1006, 1016, 1142, 1151, 1253, 1298, 1330
sibi 26, 36, 55, 70, 71, 108, 138, 152, 154, 155, 158, 159, 186, 189, 286, 287, 427, 429, 433, 448, 516, 521, 542, 604, 612, 613, 627, 745, 746, 747, 787, 793, 878, 880, 881, 893, 895, 932, 935, 948, 949, 951, 955, 958, 959, 972, 999, 1001, 1008, 1093, 1095, 1096, 1105, 1117, 1227, 1229, 1229, 1258, 1259, 1284, 1303, 1304, 1335, 1336
Sibília 655, 659, 1279, 1282
sic 45, 65, 112, 207, 448, 646, 991
sicut 21, 65, 96, 159, 263, 425, 609, 925, 972, 1110, 1141, 1143, 1282
signa 779 (signum)
significabat 959; significauerat 67 (significo)
similis 1001; similibus 1290
Similiter 460
simul 154, 611, 773, 902, 917, 1106, 1109
sine 396, 499, 705, 838, 1053, 1187
singillatim 794, 948, 994
singula 715, 848, 1063, 1197, 1245, 1275, 1321; singulis 404, 965, 1112, 1120, 1243, 1273, 1319 (singulus)
singulari 1244, 1274, 1320 (singularis)
sinó 319
sisternum 139
so 326, 330 (això/co)
soberchs 905 (sobeerch)
sobre 333
sofferir 103
solum 32, 70, 221, 428, 502, 534, 546, 951, 1114
son 371, 372
soror 60, 437, 580, 596, 664, 671, 676, 774, 774, 781, 884, 896, 1012, 1019, 1024, 1099, 1108, 1108, 1109, 1120, 1147, 1153, 1158, 1237, 1249, 1267, 1294, 1313, 1326; sororis 435, 882, 905, 1087, 1106, 1233, 1256, 1263, 1301, 1308, 1333; sorori 742, 1090, 1224; sororem 740, 1088, 1222; sorore 459, 616, 899, 903, 908, 909, 974, 979, 1109, 1279; sororibus 610
special 378
speciali 32, 56, 74, 219-220, 470, 568, 657, 715, 761, 848, 965, 1063, 1197, 1243, 1273, 1319
specialiter 193, 253, 573, 684, 696, 725, 817, 829, 858, 1032, 1044, 1073, 1165, 1178, 1207-1208
stabat 790, 791; stare 445; stetit 526, 785-786, 901, 908; steterunt 10; stetitisset 921 (sto)
statim 44, 954
statum 428, 688, 821, 1036, 1170 (status)
sub 586, 668, 722, 801, 855, 954, 1016, 1070, 1150, 1204, 1240, 1252, 1262, 1270, 1297, 1315, 1329, 1339
sum 697, 830, 1045, 1179; est 21, 50, 226, 250, 284, 390, 396, 397, 398, 406, 442, 444, 520, 540, 547, 548, 549, 576, 669, 693, 705, 709, 802, 826, 838, 842, 889, 941, 1017, 1041, 1053, 1057, 1187, 1091, 1253, 1278, 1298, 1330; estis 27; sunt 263, 274, 399, 401, 403,

- 406, 415, 448, 520, 602, 624, 704, 707, 712, 714, 837, 840, 845, 847, 890, 930, 947, 969, 971, 1052, 1055, 1059, 1060, 1061, 1186, 1189, 1194, 1194, 1196; erat 15, 99, 125, 139, 196, 277, 284, 299, 456, 475, 478, 537, 551, 552, 560, 575, 577, 651, 656, 698, 743, 767, 832, 876, 900, 959, 1047, 1091, 1135, 1136, 1138, 1182, 1225, 1257, 1286, 1302, 1334; erant 19, 30, 31, 142, 198, 261, 274, 386, 417, 467, 477, 529, 544, 594, 606, 625, 764, 768, 773, 984, 987, 988, 1124, 1125, 1138, 1183, 1279, 1281; fuit fuit 3, 45, 61, 82, 86, 87, 136, 144, 202, 203, 204, 215, 217, 243, 256, 264, 294, 296, 300, 379, 393, 419, 433, 436, 449, 489, 500, 566, 579, 615, 662, 668, 758, 793, 795, 801, 818, 883, 892, 898, 901, 902, 907, 950, 961, 983, 990, 994, 1008, 1010, 1016, 1098, 1105, 1121, 1145, 1150, 1234, 1247, 1252, 1264, 1287, 1292, 1297, 1309, 1322, 1324, 1329; fuerat 210, 644, 702, 744, 835, 877, 1050, 1092, 1184, 1226; fuerunt 10, 55, 57, 74, 110, 395, 516, 601-602, 602, 620, 643-644, 704, 837, 948, 963, 1051, 1186, 1245, 1275, 1321; fuerant 121, 618, 763; fuero 734, 867, 1082, 1216; fuerim 45; fuerit 255, 747, 880, 1095, 1229; fuerint 518; esset 443, 494, 650, 1276, 1277, 1288; essent 426, 517, 1142; sit 134, 162, 254, 555, 556; sint 738, 871, 1086, 1220; fuisset 918, 942, 947, 991, 1001; esse 12, 279, 431, 487, 498, 509, 588, 646, 691, 695, 729, 824, 828, 862, 1039, 1043, 1077, 1116, 1173, 1177, 1211, 1282
- Sunyer 317
- Sunyerii 24, 25, 37, 43, 61, 68, 81, 86-87, 137, 140, 147, 148, 161
- super 95, 195, 248, 1285; superius 421, 425, 516, 572, 634, 655, 780, 1005, 1009
- supponit 67, 446 (suppono)
- supra 284, 428, 1234, 1292, 1324
- supradicta 79, 146; supradictum 1105; supradicti 247, 296; supradicto 383, 585-586, 667, 800, 887, 1015, 1102, 1150, 1252, 1297, 1329; supradictis 431-432, 673, 806, 982, 994, 1021, 1155; supradictos 605
- supranominatis 772
- surrexit 99, 107, 113 (surgo)
- suscipere 736, 869, 1084, 1218 (suscipio)
- suspecta 697-698, 830-831, 1045-1046, 1180; suspectum 162; suspectos 81, 88, 89 (sispicior)
- sustinere 904 (sustineo)
- suus 494, 501, 511, 531, 532, 542, 557, 608, 626, 643, 768, 787, 913, 920, 926, 931, 934, 937, 949; sua 256, 378, 412, 492, 499, 511, 558, 613, 622, 628, 674, 774, 781, 807, 899, 903, 978, 1022, 1109, 1156, 1281; suum 127, 145; sui 636, 784, 786; suo 93, 134, 205, 222, 456, 489, 536, 600, 608, 778, 913, 927, 943, 957, 1125; sue 905, 984, 1138; suam 288, 586, 634, 920, 992; suorum 777-778; suis 745, 878, 993, 1093, 1227
- tacta 757, 888, 1103; tactis 674, 682, 807, 815, 1022, 1030, 1156, 1163 (tango)
- talibus 56, 1288 (talis)
- tam 170, 248, 383, 441, 669, 685, 757, 802, 818, 888, 1017, 1033, 1103, 1151, 1166, 1242, 1245, 1253, 1272, 1275, 1298, 1317, 1330
- tamal 320
- tamen 112, 442, 498, 510, 1258, 13303, 1335
- tanquam 715, 848, 1063, 1197
- tant 361
- tantum 233, 393
- tarda 261, 310, 537, 898
- té 312; tenia 360, 361; tenien 330; tendria 323; tenguessen 344 (tenir)
- tempus 421, 452; temporis 544, 915; tempore 173, 416, 450, 921, 991; temporibus 51-52
- teneatis 143; tenent 711, 844, 1059, 1193; tenere 54, 697, 717, 730, 830, 850, 863, 1045, 1065, 1078, 1179, 1199, 1212; teneant 89, 1261, 1306, 1338; teneret 558, 967; tenerent 32, 258; tenuerit 73, 409, 654; tenuerint 133
- tercia 28, 35, 119, 166, 173, 201, 244-245, 252, 438, 493, 494, 495, 676, 809, 885, 896, 1024, 1100, 1158; tertia 13; tercii 991-992; tercie 9-10, 250; tercio 392, 1238, 1267-1268, 1313 (tertius)
- terminos 746, 879, 1094, 1228
- terra 928; terris 680, 813, 1028, 1162
- Terrachone 912, 1278; Terrachonam 425
- Terragona 349, 351, 355, 357, 364
- territus 158 (terreo)

- teste 92 (testis)
 testimonium 434, 484, 507, 777, 1231
 Thoma 505, 755, 885, 1100, 1148, 1239,
 1268, 1314, 1327; Thome 439
 timebat 645, 791; timens 640 (timeo)
 timorem 787 (timor)
 tirà (tirar)
 tornàs 372 (tornar)
 Torra 1308, 1313, 1326, 1333
 Torrassa 58
 tot 573; tota 332; totam 790, 792; tots
 315, 326
 tots 315, 326; totes 350
 totus 158, 232; totum 717, 850, 1065,
 1199
 tractà 345 (tractar)
 tractabat 430; tractaretur 203; tractasset
 431 (tracto)
 tradidit 149, 619; tradiderunt 402-403,
 518, 713, 846, 1061, 1123, 1195; tra-
 diderant 605-606; traderent 285; tra-
 darentur 276-277; traditi 620 (trado)
 Tranquiulli 624, 987
 traxit 25 (traho)
 tres 953
 tro 323
 Tu 269, 270
 tunc 159, 252, 265, 273, 282, 393, 396,
 396, 499, 644, 705, 838, 892, 899, 972,
 1053, 1187, 1289
 turbatus 271; turbati 121; turbatos 291
 Turbe 168, 246

 // 272, 366 (ho)
 ubi 41, 47, 139, 547, 565
 ubicumque 729
 ubique 738
 uel 180, 417, 443, 443, 444, 501, 502, 511,
 515, 520, 547, 555, 556, 566, 654, 727,
 733, 735, 868, 953, 955, 966, 1001,
 1076, 1077, 1093
 uenire 732 (venio)
 uerbum 413, uerba 1109
 uero 804
 uiuebat 998 (vivo)
 unquam 189
 unus 269; una 177, 325, 333; unum 139,
 140, 141; unam 824
 uolebant 503, 636 (volo)
 usque 77, 892, 940
 ut 8, 62, 82, 170, 406, 431, 627, 633, 671,
 675, 804, 807, 898, 1143
 uulgariter 1105

 vaccat 1053, 1187, 396, 705, 838; vacabant
 614; vaccabant 1117; vaccauit 705,
 838, 1053, 1187 (vaco)
 vagava 331 (vagar)
 Valesa 1233; Vallesa 1238, 1249, 1256
 valgués 345 (valer)
 Vallibus 912, 916, 1277, 1286
 vbi 141, 173, 266, 274, 302, 453, 455, 506,
 540, 636, 772, 787, 790, 892, 907, 953,
 992
 vbicumque 862, 1077, 1211
 vbique 871, 1086, 1220
 veent 362, 369 (veure)
 vegades 932-933 (vegada)
 vehementer 161-162
 vel 9, 11, 71, 87, 133, 176, 200, 276, 277,
 285, 285, 286, 387, 387, 400, 407, 448,
 452, 488, 489, 513, 526, 566, 570, 636,
 668, 728, 729, 734, 745, 801, 860, 861,
 862, 866, 867, 878, 904, 909, 1006,
 1016, 1075, 1081, 1082, 1083, 1125,
 1151, 1209, 1211, 1215, 1216, 1217,
 1227, 1253, 1276, 1298, 1330
 venerabili 679, 811-812, 1027, 1160, 1236,
 1266, 1311; venerabilium 5;
 venerabilibus 581, 664, 752, 797, 1012,
 1147, 1249, 1294, 1326
 venit 13, 118, 131, 138, 181, 182, 185,
 208, 449, 617, 635, 891, 923-924;
 veniebat 454, 461, 588-589; veniebant
 505; venerat 232; venerunt 22, 129,
 265; veniret 893, 924; venirent 120,
 128-129; venire 865, 895, 898, 1000,
 1214; veniens 157, 522
 ver 308, 321, 326, 351, 357; vera 304, 306
 verbum 413; verbo 219, 935, 938; verba
 40, 83, 108, 142, 200, 649, 779, 973,
 1284; verbis 98, 107, 510
 veritat 376
 veritatem 170, 248, 384, 441, 530, 567,
 757, 888, 1104, 1242, 1272, 1318;
 veritate 402, 561 (veritas)
 vero 671, 1019, 1153
 versus 26, 920, 1126
 verum 12, 486, 498, 588, 1116
 vesperarum 23; vesperis 24; vesperos 117
 (vesperae)
 viam 920 (via)
 vicarii 687, 820, 1035, 1169 (vicarius)
 vice 498, 499, 500; vicem 501;
 videbatur 649; videamus 274; visum 265
 (videor)
 videlicet 58, 387

- vidit 175, 447, 578, 784; viderunt 268;
videtur 448-449, 521, 604, 613, 627,
1117; vidente 99; visus 87 (video)
- vigilia 22; vigiliam 78
- vii 448, 1234, 1309
- viii 448, 1125, 1264
- Vila 354
- Vilara 908
- Vilella 1240, 1270, 1316
- Villa 10, 175, 262, 386, 424, 447, 489,
540, 542, 900, 901, 909, 911, 915, 952,
953, 960, 961, 1003, 1277, 1286, 1313;
Ville 2, 5, 14, 23, 92, b204, 213, 217,
676, 809, 907, 1024, 1158; Villam
181, 185, 449, 523, 528, 741, 745, 874,
879, 891, 894, 898, 925, 1089, 1094,
1223, 1227, 1258, 1303, 1335
- vinculis 743, 876, 1091, 1225 (vinculum)
- viro 1236, 1266, 1311; viris 581, 753 (vir)
- virtut 374
- virtute 586, 668, 801, 954, 1008, 1016,
1150, 1252-1253, 1258, 1297, 1303,
1329-1330, 1335 (virtus)
- visitator 27
- vita 256, 558, 776; vitam 221, 391, 700,
833, 981, 1048, 1182
- vitare 49 (vito)
- viueret 898-899; viuente 499 (vivo)
- vi^{us} 826, 853, 1041, 1068, 1175, 1202
- vn 322, 361;
- vna 498, 500, 578, 766, 781, 977; vnam
691, 958, 1039, 1173; vno 285 (unus)
- vnquam 419, 419, 443
- vocabat 197; vocabatur 785; vocauit 84;
vocaret 265, 988; vocatus 204, 215,
294, 923; vocata 903; vocato 980, 913
(voco)
- vol 271; volia 351; volien 347; volch
360; volgués 335, 352 (voler)
- volebat 42, 159, 206, 422, 531, 1282; vole-
bant 528, 529, 529-530, 637; volue-
runt 53; volens 586, 634
- volumina 1125 (volumen)
- Vos 27; vobis 45, 677, 810, 1025, 1159;
vós 319; vosaltres 272
- Vsda 320
- vt 209, 225, 275, 276, 284, 411, 428, 448,
453, 612, 619, 641, 658, 761, 778, 893,
923, 1019, 1023, 1127, 1128, 1153,
1156
- vxore 498, 499 (uxor)
- x 1125
- xiii 1276
- xl^a 612, 627, 767
- xlv 1310
- xv 286, 526, 1276
- xviii 243
- xx 520
- xxii 94, 701, 834, 1049, 1183
- ymagines 484, 506, 777

TAULA GENERAL

Introducció - presentació	7

ANÀLISI TEXTUAL I RECONSTRUCCIÓ DEL PROCÉS INQUISITORIAL CONTRA ELS BEGUINS DE VILAFRANCA DEL PENEDE'S

Introducció	9
Abreviatures i sigles	11
Bibliografia	12
Fonts de la recerca	20

Capítol primer: LES DECLARACIONS DEL PROCÉS

Descripció del manuscrit	23
Ratio editionis	24
Depositio Lectoris Fratrum Minorum Ville franche	27
Depositio fratris Berengarii Bacella	43
Depositio fratris Raymundi Cuch	49
Testimonium Raymundi Punyera	65
Testimonium sororis Geraldone Fustera	67
Testimonium Geraldone Fustera	87
Depositio sororis Francisce de Puyalt	93
Depositio sororis Marie Iuste	105
Testimonium Raymundi Correger et Bernardi Gras	111
Sororis Elicsendis Valesa	113
Depositio sororis Bernarde	115
Depositio sororis Bonanate Torra	119
Valoració quantitativa i qualitativa dels texts anteriors	121

Capítol segon: DOCUMENTS COMPLEMENTARIS

Introducció	125
Documents directament relacionats amb el procés	126
Guilhem Escriba prestamista	126
Manlleura a favor de Francesca (de Puigalt)	128
Nou escarceller del bisbe de Barcelona	129
Successor de Ramon Punyera a Santa Clara	131
Santa Clara defensa el seu dret a la sepultura de Ramon Punyera	133
Prohibicions del bisbe de Barcelona als beguins	135
Delegació per a subhastar els béns de Ramon Punyera	137
Jaume Sunyer es compromet a pagar deu lliures a l'inquisidor	138

Pericó des Puig reb l'orde menor de l'acolitat	139
Els Fuster venen un censal per la confiscació de béns del pare	140
Dues fonts indirectes	142
El paràgraf de Nicolau Eimeric i el Martirologi beguí	145
Cronologia del procés	149
Capítol terç: TRENTA ANYS DESPRÉS	153
TAULES	
D'antropònims i de títols	171
De fons manuscrits	183

Jaume MENSA I VALLS

LES OBRES ESPIRITUALS D'ARNAU DE VILANOVA
I LA «REVELACIÓ DE SENT CIRIL»
(*ORACULUM ANGELICUM CYRILLI*)

I. INTRODUCCIÓ: LA «REVELACIÓ DE SENT CIRIL» I ARNAU DE VILANOVA

Abans de fer explícits els objectius d'aquestes pàgines centrarem el tema anunciat en el títol i presentarem a grans trets les dades més significatives que ha aportat la bibliografia precedent que directament o indirecta ha estudiat la relació entre la persona i les obres espirituals o teològiques d'Arnau de Vilanova i la revelació de Ciril. I, atès que aquesta relació ja fou subratllada per Paul Piur, l'editor de l'*Oraculum angelicum Cyrilli*, començarem pels seus estudis.

L'edició crítica de la revelació de Ciril de Paul Piur

L'*Oraculum angelicum Cyrilli* fou editat críticament per Paul Piur l'any 1912.¹ L'edició de Paul Piur es basa en quatre còdexs de la Biblioteca Nacional de París, un manuscrit berlinès i dues edicions, una del Renaixement i l'altra del segle XVII.² Els manuscrits són de mitjan segle XIV o posteriors. A més, per al primer capítol, Piur pogué disposar de l'edició parcial de Franz Ehrle.³ L'estructura de l'edició de Piur és la següent: després d'una *Vorbemer-*

---

1. PAUL PIUR, «*Oraculum angelicum Cyrilli*» *nebst dem Kommentar des Pseudojoachim*, dins K. BURDACH, *Vom Mittelalter zur Reformation*, II/4, Berlín 1912, 241-327. Ultra els estudis indicats en el decurs d'aquestes pàgines, sobre la revelació de Ciril, especialment per a informació general i bibliografia bàsica, hom pot veure: Remigius BÄUMER, *Oraculum angelicum St. Cyrilli*, dins *Lexikon für Theologie und Kirche*, 2. Aufl., Bd. 7, Freiburg im Breisgau, Herder, 1961, 1186; Marjorie REEVES, *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages. A Study in Joachimism*, Notre Dame, Londres, University of Notre Dame Press, 1993 (és la segona edició, la primera és d'Oxford, University Press, 1969), 57.

2. Els manuscrits de la Biblioteca Nacional de París són els Cod. Lat. 2598 (segona meitat del segle XIV), Cod. Lat. 3184 (primera meitat del segle XV), el Cod. Lat. 2599 (segona meitat del segle XIV) i el Cod. Lat. 4126 (segona meitat del segle XIV). El manuscrit berlinès és el Kgl. Bibl. 987, lat. qu. 54 (abans de l'any 1350). Cf. també l'anomenada edició de Telesphorus, Venècia, Lazarus de Soardis, 1516; i l'edició de Lió de 1663 (Philippus a SS. Trinitate).

3. L'edició de Franz Ehrle del primer capítol de l'oracle de Ciril es basa en els manuscrits Vat. Lat. 3820 (segles XIV-XV), Vat. Lat. 3819 (segle XIV), Vat. Lat. 3816 (segles XV-XV) i Reg. 1283 (segle XIV), de la Biblioteca Apostòlica Vaticana. Cf. Franz EHRLE, *Über Cyrillsche Oraculum angelicum*, dins «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II (1886), 327-s.

kung (pàgines 223-228), l'autor dóna notícia dels manuscrits i les edicions utilitzades (229-240). A continuació trobem l'edició del text (241-327), edició que consta de les unitats següents: el prefaci de fra Gilbert (241-242), la lletra de Ciril a Joaquim (243-245), amb el comentari (245), la lletra de Joaquim a Ciril (246-251) i el text pròpiament dit de l'*Oraculum angelicum Cyrilli* (251-327), dividit en onze capítols. Al final de cada capítol hi ha el comentari corresponent. L'aparat crític informa de les variants dels còdexs esmentats (i, en el primer capítol, de l'edició de Franz Ehrle). Una llista de les paraules menys habituals en el llatí de l'època (329-343), tant del text de l'oracle de Ciril com del comentari, completa l'edició.

En la *Vorbemerkung*, Paul Piur contextualitza l'escript: l'oracle és atribuït a Ciril de Constantinoble, el tercer general de l'orde dels Carmelites (†1224). Segons Ciril, un àngel li portà personalment l'oracle en dues taules d'argent, escrit en llengua grega. I Ciril, un cop l'hagué transcrit, l'envià al famós abat calabrès Joaquim de Fiore (†1201-1202), el qual, amb l'ajuda d'un intèrpret anomenat Karto, el desxifrà i hi féu anotacions al marge. Més enllà de les dades de la llegenda, segurament —sempre segons Piur— la redacció llatina de l'oracle fou realitzada en el segle XIII per algun autor que pertanyia a algun cercle joaquimita del Sud d'Itàlia. Els manuscrits coneguts són, però, de mitjan o de la segona meitat del segle XIV o de la primera meitat del segle XV. El comentari de l'oracle que ha circulat atribuït a l'abat Joaquim de Fiore no pertany a les seves obres autèntiques. És més, el redactor de la lletra de resposta a Ciril i el redactor del comentari editat no són la mateixa persona.⁴ L'autor de la lletra assenyala una sèrie de conceptes que no sap com interpretar; i, en canvi, el redactor del comentari els interpreta. A més, l'autor del comentari cita un «seu» *Tractatum super Ysaïam prophetam*, el qual, però, resulta ésser apòcrif. El comentari, doncs, no és obra de Joaquim de Fiore, ans d'un seguidor seu.

El pròleg transcriu unes ratlles de l'exordi d'un comentari que fra Gilbert hauria escrit sobre l'oracle.⁵ Fra Gilbert hi explica la manera com va trobar el manuscrit a la biblioteca del monestir de Cluny. Una breu introducció dóna les notícies següents d'aquest tal fra Gilbert: era «anglicus», un gran teòleg i va exposar l'oracle de forma «satis curiose».⁶ Ciril en la lletra a Joaquim expli-

4. Efectivament, llegim en la lletra de Joaquim a Ciril (Paul PIUR, *Oraculum...*, 250/109-119): «Denique sermonem texere ordinatum super totum ac tantum Oraculum non est meum [...] Volo etiam, ut alii litterati in hac tenebrosa aqua nubium aerearum experiantur [...] Verumptamen aliquas eius particulas, in marginibus pergameni, quas punctata signabo, prout sciuerio, elucidabo».

5. Paul PIUR, *Oraculum...*, 241/1-242/16.

6. En nota a peu de pàgina Paul PIUR, *Oraculum...*, 241, comenta: «Vom Kommentar des Frater Gilbertus [...] ist bisher noch keine Handschrift angefundnen worden». Caldrà veure si aquest comentari s'ha conservat sencer en els folis 244r-256v del còdex 6213 (antic R-79) de la Biblioteca Nacional, de Madrid. Segons les notícies que n'ofereix Juana Mary ARCELUS ULI-

ca detalladament l'aparició de l'àngel que li portà l'oracle:⁷ quan Ciril estava celebrant l'eucaristia amb el germà Eusebi, el dia de sant Hilarió, se li va aparèixer un àngel que portava dues taules d'argent, en les quals hi havia escrit l'oracle amb caràcters grecs. L'àngel li manà que les transcrivís; al cap d'un mes tornà per endur-se'n les taules. Ciril demana a Joaquim que comentés aquest oracle obscur. Joaquim en la seva lletra a Ciril afirma:⁸

«Charisma celeste recipiens latore Telesphoro, quem misisti, et Karto, fidei ac deuoto interprete, quem inueni, quanto gestiuerim gaudio ipse, tibi litteris explicare nequirem»;

i poc després expressa la convicció que l'oracle de Ciril no pot ésser explicat per cap home que no tingui una gràcia especial. En conseqüència amb aquestes afirmacions, alguna vegada es pregunta què poden significar algunes expressions; altres vegades proposa interpretacions que li semblen «satis clare» o simplement suggereix un possible significat. Joaquim no vol fer un comentari sistemàtic de l'oracle, ans només elucidarà algunes expressions en notes al marge.

Piur torna a tractar de l'origen de la revelació i del comentari en ocasió d'un altre volum de l'epistolari de Cola di Rienzo.⁹ Segons Paul Piur, Arnau de Vilanova és el primer autor que cita la revelació de Ciril; aquesta revelació hauria estat escrita l'any 1298 o poc després. Seguint una indicació d'Angelo Clareno, Piur creu que el «Sol» dels dos primers capítols podria ésser fra Pèire Joan; i l'oracle hauria sorgit, doncs, del seu cercle més proper.¹⁰ Pel que fa al

---

BARRENA, *Introducción*, xciv, dins Josep M. POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*. Presentación de A. ABAD PÉREZ, bio-bibliografía de J. MARTÍ MAYOR, estudio introductorio de J. M. ARCELUS ULIBARRENA, Madrid, Ed. Colegio Cardenal Cisneros, 1991, així sembla que ho permeten de suposar l'*incipit* i l'*explicit*: «Frater Gilbertus Anglicus magnus ille theologus qui et ipse hunc libellum satis curiose exposuit [...]» i «Explicit expositio fratris Gilberti Anglici magni theologi super oraculum missum Cirilo presbitero per ipsum Dominum crucifixum».

7. Paul PIUR, *Oraculum...*, 243/1-245/48.

8. Paul PIUR, *Oraculum...*, 246/9-11.

9. Paul PIUR, *Briefwechsel des Cola di Rienzo*, V, Berlín, 1929, 369-371.

10. Paul PIUR, *Briefwechsel des Cola di Rienzo*, V, Berlín, 1929, 369. Cf. ANGELO CLARENO, *Liber chronicarum sive tribulationum ordinis minorum*, 5,41-42 i 5,63-64. Edizione a cura di P. Giovanni BOCCALI, con introduzione di Felice ACCROCCA e traduzione italiana a fronte di P. Marino BIGARONI (Pubblicazioni della Biblioteca Franciscana, Chiesa Nuova, Assisi, 8), Santa Maria degli Angeli, Edizioni Porziuncola, 1999, 474 i 479-480. La primera d'aquestes dues referències fa: «Prophetia enim illa quae sancto Cyrillo per angelum delata est, fratrem Petrum Iohannem vocat solem propter sublimitatem virtutum clarissimam et perpetuam incorruptibilitatem, et propter splendidissimam sapientiae et scientiae sibi divinitus infusae multiformitatem, et propter ardentissimae et christiformis caritatis in Deum et ad proximam veritatem». Angelo Clareno va escriure el *Liber chronicarum sive tribulationum ordinis minorum*, segons els editors (pàgina 25), «dopo la metà degli anni Venti (1326?)», és a dir, quasi una trentena d'anys després de la mort de fra Pèire Joan (1298).

comentari, sobre la base d'unes paraules d'Arnau de Vilanova en què afirmava que podia indicar a Benet XI un home, al qual fou revelat el significat de l'oracle de Ciril, de la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, de l'any 1304 (vegeu el text *infra*, nota 62), Piur planteja la possibilitat que l'autor del comentari podria ésser aquell dit home, i, per tant, el comentari seria d'aquell mateix any 1304 o de poc després.

Estudis i interpretacions

L'any 1948 Anneliese Maier dedicava un article a *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Iohannis Olivi*. En la primera part d'aquest article, el títol de la qual era precisament *Ein neues Manuskript der theologischen Schriften Arnolds*, donava a conèixer i descrivia un nou còdex d'obres arnaldianes: el Borgh. 205 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana.¹¹ Ultra les obres d'Arnau de Vilanova, però, aquest manuscrit també conté l'oracle de Ciril. Si els manuscrits que havia utilitzat Paul Piur en la seva edició crítica de l'*Oraculum angelicum Cyrilli* eren de mitjan segle XIV o posteriors, el còdex Borgh. 205 hauria estat, sempre segons Anneliese Maier, confeccionat l'estiu o la tardor de l'any 1302. En aquest manuscrit trobem el prefaci de fra Gilbert, les lletres entre els suposats Ciril i Joaquim i el text de l'oracle pròpiament dit sense els comentaris. En canvi hi ha anotacions al marge d'una mà que podria ésser la del mateix Arnau de Vilanova. Aquesta mà (*Hand A*) hauria fet correccions en diverses pàgines del manuscrit i hauria comentat també alguns passos de la revelació de Ciril. Segons Anneliese Maier, el Borgh. 205, doncs,¹²

«enthält schliesslich einen Kommentar in Glossenform zum Cyrill'schen Orakel, der wahrscheinlich auch von Arnold stammt».

11. Anneliese MAIER, *Handschriftliches über Arnaldus de Villanova und Petrus Iohannis Olivi*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXI (1948), 53-66; cf. també Anneliese MAIER, *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e Testi, 170), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952, 261-263.

12. Anneliese MAIER, *Handschriftliches...*, 66. Com a complement, em sembla interessant de reproduir el fragment sencer: «Unser Borghese-Codex bietet also alles in allem manches Interessante. Zunächst rein äusserlich: es ist Sammelband von theologischen Schriften Arnolds, der älter ist als die älteste bisher bekannte Sammlung im Vat. lat. 3824, und er weist überdies sehr wahrscheinlich eine Reihe von Autographen des Verfassers auf; aber auch inhaltlich: die Handschrift zeigt uns einige dieser Traktate in verschiedenen Stadien ihrer Entwicklung, sie gibt uns eine Reihe von sonst unbekannten Bemerkungen Arnolds zu seinen eigenen Stücken und sie enthält schliesslich einen Kommentar in Glossenform zum Cyrill'schen Orakel, der wahrscheinlich auch von Arnold stammt». Més endavant (cf. *infra* nota 37) tindrem ocasió de contrastar algunes de les afirmacions d'Anneliese Maier; no sembla que actualment es pugui sostenir la primacia del Borgh. 205 sobre el Vat. lat. 3824, també de la Biblioteca Vaticana.

Quatre anys després de l'article d'Anneliese Maier, Jeanne Bignami-Odier, en el context dels seus estudis sobre Joan de Rocatalhada, destaca la influència que Arnau de Vilanova hauria pogut exercir sobre el comentari a la profecia de Ciril de Joan de Rocatalhada.¹³ J. Bignami-Odier es fa ressò de l'article d'Anneliese Maier i, concretament, es pregunta: les glosses del Borgh. 205 —«qui sont peut-être de la main d'Arnaud» i que «ont une parenté indéniable avec celles du pseudo-Joachim» i fins i tot algunes «sont identiques» — «sont-elles un embryon du commentaire du pseudo-Joachim?».¹⁴ Només el coneixement més aprofundit i exhaustiu dels diversos textos arnaldians sobre la revelació de Ciril, afirma Bignami-Odier, permetrà de respondre a aquesta pregunta.

L'any 1964 Bernhard Töpfer dedicà unes pàgines a la revelació de Ciril.¹⁵ Després de recordar que fou citat per primera vegada per Arnau de Vilanova en l'*Eulogium* (1302-1303),¹⁶ Bernhard Töpfer relaciona alguns fragments de

13. Jeanne BIGNAMI-ODIER, *Études sur Jean de Roquetaillade (Johannes de Rupescissa)*, París, Librairie Philosophique J. Vrin, 1952. A la pàgina 199 llegim: «Cet auteur [Arnaud de Vilanova] n'est pas cité expressément par Jean de Roquetaillade [en el comentari a l'oracle de Ciril], ou peu, mais nous sommes persuadées qu'il a eu une très grande influence sur lui et qu'il a dû en lire beaucoup, parce qu'il a le même genre d'exposition. Nous ne pouvons pas pour le moment serrer d'assez près la comparaison. Qu'on retienne l'exemple des vingt et une perversités des religieux, d'après le dernier chapitre de l'Oracle de saint Cyrille, dans Arnaud de Villeneuve [*Confessio Ilerdensis*], et qu'on compare avec la manière de Jean de Roquetaillade dans son Commentaire à saint Cyrille». Cf. també Jeanne BIGNAMI-ODIER, *Jean de Roquetaillade (Johannes de Rupescissa), théologien, polémiste, alchimiste*, dins *Histoire littéraire de la France*, XLI. *Suite du Quatorzième Siècle*, París, Imprimerie Nationale, 1981, 75-240.

El comentari de la profecia de Ciril seria la primera obra escrita (1345-1349) de Joan de Rocatalhada que s'ha conservat (en còpia única, en el ms. de la BN, de París, Vat. 2599). L'obra roman encara inèdita. J. BIGNAMI-ODIER, *Études...*, 61-109, n'oferi un resum i n'estudià les fonts (109-113). M. BOILLOUX, *Étude d'un commentaire prophétique du XIVe siècle: Jean de Roquetaillade et l'oracle de Cyrille (v. 1345-1349)*, thèse de l'École des chartes, París, 1993, l'estudià i en preparà (207-245) una edició parcial. La tesi roman inèdita, però el lector interessat pot veure'n el resum dins *Positions des thèses de l'École des chartes*, París, 1993, 11-16.

14. Jeanne BIGNAMI-ODIER, *Études...*, 56-57.

15. Bernhard TÖPFER, *Das kommende Reich des Friedens. Zur Entwicklung chiliastischer Zukunfts Hoffnungen im Hochmittelalter*, Berlín, Akademie-Verlag, 1964; traduïda a l'italià, per Sergio SORRENTINO, amb el títol *Il regno futuro della libertà* [sic!]. *Lo sviluppo delle speranze millenaristiche nel medioevo centrale* (Opere di Gioacchino da Fiore. Strumenti, 4), Gènova, Casa Editrice Marietti, 1992, amb una actualitzadora *Introduzione all'edizione italiana*, 9-17, del mateix Bernhard Töpfer. En aquestes pàgines citarem l'edició italiana.

16. Ernst BENZ, *Die Geschichtstheologie der Franziskanerspiritualen des 13. und 14. Jahrhunderts nach neuen Quellen*, dins «Archiv für Kulturgeschichte», 52 (1933), 106, nota 42, havia transcrit un text de l'*Expositio Apocalypsis*, en el qual també era citat Ciril. El text es correspon amb la pàgina 105/316-319 de l'edició de Joaquim CARRERAS I ARTAU: ARNALDI DE VILLANOVA, *Expositio super Apocalypsi*. Cura et studio Ioachimi CARRERAS I ARTAU, cooperantibus Olga MARINELLI MERCACCI et Iosepho M. MORATÓ I THOMÀS (Corpus Philosophorum Medii Aevi, Arnaldi de Villanova, Scripta Spirituality, I), Barcelona, Union Académique Internationale, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1971). Bernhard Töpfer, contra aquells que afir-

la revelació de Ciril amb fets històrics. El capítol quart descriu els conflictes entre la casa de Barcelona i els Anjou per la qüestió de Sicília; concretament el duel organitzat —però no disputat— a Bordeus l'any 1283 entre Carles I i el rei Pere. També esmenta l'empresonament de Carles II (juny de 1284), la mort de Carles I (gener de 1285) i de Pere II d'Aragó (tardor de 1285).¹⁷ I finalment al·ludeix a la futura llibertat de Carles II (octubre de 1288). Semblaria que l'oracle o almenys aquest capítol quart hauria d'ésser escrit pels volts de l'any 1287. Encara, però, hi ha més: al capítol sisè hi ha referències a l'elecció de Celestí V i al seu pontificat (és Roboam, l'Ursus, etc.). El capítol setè es refereix a Bonifaci VIII (Jeroboam): hauria induït Roboam a renunciar. Així, doncs, l'oracle ha d'ésser posterior a la renúncia de Celestí V (12 de desembre de 1294). Segons Bernhard Töpfer la frase «tunc Gallus cum Vulpe soliti dimicabunt, donec medii paranympbi ambos sedent cum aliis prout poterunt»¹⁸ fa pensar en la lluita entre el rei de França i el d'Anglaterra, dels anys 1294-1297. Així, doncs, l'oracle no fou escrit abans de l'any 1297. Amb altres arguments, Bernhard Töpfer arriba a la mateixa conclusió que Paul Piur, és a dir que la revelació de Ciril fou escrita «nel 1298 o subito dopo».¹⁹ Atès que l'autor de l'oracle acusa Bonifaci VIII d'haver desfet tot allò que el seu predecessor havia fet, acusació que es podria aplicar en concret als privilegis concedits per Celestí V a favor dels espirituals franciscans aplegats entorn de fra Liberato, hom pot suposar que l'autor podria ésser un franciscà espiritual.

Pel que fa al comentari, segons Bernhard Töpfer, no hi ha raons per suposar que l'autor del dit comentari i la persona que segons Arnau de Vilanova (1304) coneixia el sentit de l'oracle siguin la mateixa. Molts indicis, però, suggereixen que el comentari «sia stato scritto poco dopo la composizione dell'*Oracolo*»:²⁰ no hi ha al·lusions a fets històrics nous i la qüestió de la legitimitat de Bonifaci VIII és encara molt important.

Efectivament, tant en l'oracle com en el comentari, Bonifaci VIII és comparat amb Jeroboam i considerat, doncs, un papa il·legítim, que fins i tot podria provocar un cisma en l'Església.²¹ Aquesta actitud crítica davant Boni-

---

maven que el comentari (arnaldià) de l'Apocalipsi era una obra primerenca, dels anys 1290, afirma que fou escrita l'any 1306, i per tant no és un testimoni anterior a l'*Eulogium*... Sobre l'ara considerada per la majoria d'investigadors arnaldians apòcrifa *Expositio Apocalypsis*, vegeu la nota 39.

17. Aquesta és la data que proposaren Benedictus ZIMMERMANN, *Monumenta historica Carmelitana*, I. A cura de B. ZIMMERMANN, Lirinae, 1907, 296; i Jeanne BIGNANI-ODIER, *Études sur Jean de Roquetaillade*, París, 1954, 42; i *Jean de Roquetaillade...*, 109-110. Franz Ehrle data-va l'oracle l'any 1280.

18. Paul PIUR, *Oraculum...*, 296/9-10.

19. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 274.

20. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 274.

21. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 275. Bernhard Töpfer dona les referències següents de l'oracle: Paul PIUR, *Oraculum*, 297/27-28; i del comentari: Paul PIUR, *Oraculum*, 303/124-125. Amb Jeroboam I i Roboam comença la divisió del Regne d'Israel.

faci VIII és un argument contra la tesi de Piur segons la qual l'autor podria ésser algú més o menys proper a fra Pèire Joan: «questi [*sic!*] infatti non ha mai messo in dubbio la legittimità di Bonifacio VIII». ²² Aquest i altres indicis, com per exemple l'aversion als prelats, el mal ús dels béns temporals, la identificació del capítol onzè de les «mulieres excisae de petra durissima vallis Virginis» (315/1-2) amb el sector laxista dels franciscans en contraposició a la «petra durissima», és a dir, al fundador, Francesc d'Assís, el qual era «sanctus, constans et firmus» (318/7-8), la referència a la separació concedida per Celestí V al grup de Liberato (304/149-305/158), i altres al·lusions a les lluites internes dels franciscans espirituals, apunten precisament, sempre segons Bernhard Töpfer, vers els «circoli spirituali italiani». ²³

Després de constatar la presència d'una problemàtica pròpia dels franciscans espirituals en l'oracle de Ciril i en el comentari, Bernhard Töpfer es pregunta

«in che misura le attese del futuro influenzate dal gioachimismo, molto diffuse in questi circoli, ossia le speranze in una riforma delle condizioni ecclesiastiche e in un inizio di un'età nuova, migliore, hanno trovato accesso in questo scritto». ²⁴

No hi fa res, segons Bernhard Töpfer, que ni l'oracle de Ciril ni especialment el comentari no esmentin un terç «status seculi» o una setena etapa de la història de l'església, elements habituals —sempre segons Bernhard Töpfer— en les obres dels franciscans espirituals fra Pèire Joan o Ubertino da Casale, ²⁵ perquè, malgrat l'absència d'una teologia de la història, l'oracle té les

22. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 275.

23. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 274.

24. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 276.

25. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 276-277: «la dottrina caratteristica di un terzo *status* o di una settima età, così come risulta sostenuta dall'Olivì e da Ubertino in riferimento a Gioacchino, non è riconoscibile né nell'*Oracolo di Cirillo* né nel *Commento* pseudogioachimita». Almenys des dels estudis que Raoul Manselli dedicà a l'obra de fra Pèire Joan i Ubertino da Casale, aquest pretès joaquimisme de fra Pèire Joan i d'Ubertino da Casale sembla si més no problemàtic. Vegeu, per exemple, Raoul MANSELLI, *L'Apocalisse e l'interpretazione francescana della storia*, dins W. LOURDAUX, D. VERHELST (eds.), *The Bible and Medieval Culture* (Mediaevalia Lovaniensia, I/VII), Lovaina, 1979, 167: «Da queste tre opere [*Lectura super Apocalypsim*, *Super Mattheum* i *Super Iohannem*], ma specialmente dal commento all'Apocalisse ci si consenta da ribadire che non viene fuori un gioachimismo di scuola, né un'adesione ripetitiva di Gioacchino da Fiore —in questo non posso non dissentire da Marjorie Reeves—, ma la concezione teologica francescana della storia, quale è maturata non in un trionfalismo favorito dal successo strepitoso dell'Ordine, ma in una pensosa meditazione della Chiesa del suo tempo». Pel que fa a Ubertino da Casale, vegeu: Raoul MANSELLI, *Pietro di Giovanni Olivì e Ubertino da Casale (a proposito della «Lectura super Apocalypsim» e dell'«Arbor vitae crucifixae Iesu»)*, dins «Studi Medievali», 6 (1965), 95-122.

esperances posades en una reforma de l'Església i en un renovament del món. Després de Jeroboam, és a dir de Bonifaci VIII, «nouitas non parua in Dei Ecclesia erit».²⁶ Per tal de preparar aquest renovament l'Església ha de desprendre's de les seves riqueses i dels seus privilegis. El rei de Sicília (Frederic III) i un rei d'Alemanya tindran un paper actiu «nella punizione del clero mondanizzato».²⁷ En aquesta persecució seran castigats també els franciscans que s'han apartat del bon camí. No queda clar si, un cop s'hagi manifestat l'Anticrist i hagi estat vençut, hi haurà un temps de perfecció a la terra o s'acabarà immediatament el món.²⁸

Recentment, en ocasió de l'edició crítica i de l'estudi del *Liber ostensor* de Joan de Rocatalhada,²⁹ Louis Boisset i Martin Aurell escriuen:³⁰

«Le texte de l'oracle de Cyrille à été retouché par Arnaud de Villeneuve qui est, en tout état de cause, le premier à en donner une copie dans son *De adventu Antichristi et fine mundi*, avec une glose de ce texte [sic!]. Le manuscrit de Vatican Borghese 205, contenant une collection d'écrits d'Arnaud, s'oeuvre par le texte même de l'oracle, accompagné du dossier habituel, auquel manque cependant le commentaire de Pseudo-Joachim; en revanche, des gloses marginales au texte de l'oracle ne sont pas sans correspondences avec ce commentaire; s'agit-il d'une ébauche, Arnaud a-t-il connu le comentaire de Joachim, ces gloses sont-elles son oeuvre, ou bien a-t-il lui-même composé un commentaire de l'oracle? Jean de Roquetaillade écrit en effet, dans le *Liber ostensor*: "Magister Arnaldus de Villanova, super Cyrillum dicit..." (4e traité § 78)».³¹

26. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 276. Cf. Paul PIUR, *Oraculum...*, 305/173.

27. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 278.

28. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 278: «Ma ciò non influisce sul fatto che l'*Oracolo di Cirillo*, e in maniera ancora più marcata il *Commento* pseudogioachimita che l'accompagna, sono animati dall'attesa che la chiesa mondanizzata e corrotta subirà, ancora prima della fine del mondo, una purificazione radicale attraverso dure persecuzioni da parte di sovrani temporali. Pertanto anche questo scritto nella sua tendenza di fondo concorda con la restante letteratura influenzata dal gioachimismo che ha avuto origine nell'ambito dell'ala spirituellistica del movimento francescano».

29. JEAN DE ROQUETAILLADE, *Liber ostensor quod adesse festinant tempora*. Édition critique sous la direction d'André VAUCHEZ par Clémence THÉVENAZ MODESTIN et Christine MORE-ROD-FATTEBERT, avec la collaboration de Martia-Henriette JULLIEN DE POMMEROL sur la base d'une transcription de † Jeanne BIGNAMI ODIER (Sources et Documents d'Histoire du Moyen Âge, 8), Roma, École française de Roma, 2005, XIII+1041 p. Sobre l'edició del *Liber ostensor* i especialment sobre la influència d'Arnau de Vilanova en l'obra de fra Joan de Rocatalhada, vegeu-ne la recensió de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 25 (2006), 616-618.

30. Louis BOISSET, Martin AURELL, *L'oracle de Cyrille*, 902-903, dins JEAN DE ROQUETAILLADE, *Liber ostensor...*

31. JEAN DE ROQUETAILLADE, *Liber ostensor...*, IV, § 78, 185: «Sciendum quod de hac aquila persecutrice Ecclesie habuerunt hii qui jam mortui sunt duas opiniones. Magister Arnaldus de Villanova super Cyrillum dicit eam futuram de Aragonia».

I, en nota de comentari del *Liber ostensor*, també llegim:³²

«La plus ancienne version connue de l'oracle de Cyrille se trouve dans la première partie du *De adventu Antichristi et fine mundi* d'Arnaud de Villeneuve [*sic!*]: c'est probablement à partir de cette copie —ou plus simplement de ce faux forgé de toutes pièces par le médecin valencien— que Jean de Roquetaillade en a pris connaissance. On ne sait pas si Arnaud a rédigé un commentaire de cet oracle, ou s'il a simplement pris des notes à la lecture du commentaire de Joachim».

Cal fer una puntualització a aquestes afirmacions de Louis Boisset i Martin Aurell. Arnau de Vilanova en el *De tempore adventus Antichristi* (1297-1300) no només no reproduïx o comenta la revelació de Ciril, ans tampoc no l'esmenta. La primera referència arnaldiana a la revelació de Ciril no la trobem fins a l'*Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, obra redactada a darries de l'any 1302 o a començaments de 1303. Les glosses de l'oracle de Ciril del Borgh. 205, siguin o no d'Arnau de Vilanova (i pel que direm *infra*, nota 37, segons les darreres aportacions, sembla clar que no són autògrafs d'Arnau de Vilanova), no tenen res a veure amb el *De tempore adventus Antichristi*.

L'any 2007, en un article que tenia per objecte d'estudi el càlcul apocalíptic d'Arnau de Vilanova, Gian Luca Potestà suggereix que la persona a la qual fou revelat el sentit de la profecia de Ciril al·ludida en la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI* —i que Piur creia que podia ésser l'autor del comentari de la revelació de Ciril— és el mateix Arnau de Vilanova.³³

Finalment, Josep Perarnau, en un estudi dedicat a *Noves dades sobre manuscrits «espirituals» d'Arnau de Vilanova*, publicat en el volum anterior d'aquest anuari, ofereix una nova descripció del còdex vaticà Borgh. 205.³⁴ Després d'una detallada anàlisi codicològica del volum, del seu contingut, especialment en relació amb altres manuscrits arnaldians, i del sentit de les notes marginals, Josep Perarnau arriba a la conclusió que:³⁵

32. Louis BOISSET, Martin AURELL, dins Jean DE ROQUETAILLADE, *Liber ostensor...*, 185, nota 5.

33. Gian-Luca POTESTÀ, *L'anno dell'Anticristo. Il calcolo di Arnaldo di Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo*, dins «Rivista di storia del cristianesimo», 2 (2007), 453: «A Benedetto XI egli ricorda di aver scritto il *De mysterio cymbalorum* solo dopo aver ascoltato una voce interiore che gli intimava: "Scrivi in fretta!"; e la stessa sua capacità di interpretare l'*Oraculum Cyrilli* gli sarebbe stata data di colpo, in una certa notte».

A la pàgina 452 de l'article citat, Gian-Luca POTESTÀ observa «che il testimone manoscritto più antico dell'*Oraculum Cyrilli* attualmente noto è rappresentato dal Vat. Borgh. 205, contenente scritti di Arnaldo e allestito nel 1302». En aquest mateix sentit s'havia manifestat Marjorie REEVES, en l'obra citada en la nota 1, pàgina 57: «The oldest version occurs in Rome, Vat., MS. Borghese 205, a collection of Arnold of Villanova's writings made in 1302».

34. Josep PERARNAU I ESPELT, *Noves dades sobre manuscrits «espirituals» d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 27 (2008), 365-372.

35. Josep PERARNAU I ESPELT, *Noves dades...*, 371-372. Josep PERARNAU ja havia estudiat alguns aspectes del còdex Borgh. 205, especialment els relatius a la relació d'aquell manuscrit

«Tot plegat sembla donar al Borgh. 205 la fesomia d'un llibre començat amb una 'profecia' del pseudo Ciril (i que sap si destinat a aquest gènere literari), que després hauria continuat amb escrits d'Arnau de Vilanova sota iniciativa i responsabilitat d'algu altre».

Els elements que fan replantejar l'atribució de la configuració del còdex Borgh. 205 a mestre Arnau són, principalment, els quatre següents:

a) La presència de l'oracle de Ciril (amb les respectives lletres entre Ciril i el pseudo Joaquim de Fiore) en un còdex que únicament conté obres arnaldianes. En cap altre manuscrit arnaldià de la primera hora trobem l'oracle de Ciril.

b) La inclusió de la lletra d'Arnau de Vilanova a Bartomeua Montaner entre les lletres que formen el *Tractatus epistolarum christini*. És sens dubte una badada que no es torna a repetir ni en el còdex romà Corsinianus 40.E.3, ni en el vaticà Vat. lat. 3824.³⁶

c) Una confusió greu: transformar la cartixa de «Scala Dei», als monjos de la qual Arnau dedica el *De mysterio cymbalorum*, i a la qual llegà els seus llibres, en una genèrica i sense sentit «Scola Dei».

d) La presència en el còdex del *Tractatus epistolarum christini*. Efectivament, d'aquest *Tractatus...*, en la *Praesentatio facta Burdegaliae*, Arnau de Vilanova deia que abans no en recordava l'existència. Aquest *Tractatus...* no era consi-

---

amb el també còdex vaticà Vat. lat. 3824: *L'«Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudoteologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del «Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi»*, dins *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Textus, Studia, Subsidia, X), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2002, 10-16; i amb la mateixa paginació dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 20 (2001). Vegeu també: *La nostra edició*, 70-81, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia (AVOTbO)*, IV, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani, 2007. En el primer d'aquests estudis, Josep PERARNAU (pàgina 14) es pregunta «si els fragments de A=BB [que A. Maier creia autògrafs d'Arnau de Vilanova] (igual com els escrits per la mà BA) són realment l'anella que va del text primitiu copiat en el Borgh. 205 en un primer moment al definitiu del Vat. lat. 3824, o, per contra, foren copiats en temps posterior ja fos a base del Vat. lat. 3824, o d'alguna altra còpia ben primitiva». A la pàgina 13, Josep PERARNAU fa l'observació següent: «mentre no tinguem certesa de quina és la lletra d'Arnau, tampoc no en podem tenir que un escrit és autògraf seu» i manifesta la convicció que la hipòtesi d'Anneliese Maier no és l'única possible; n'hi podria haver d'altres «com, per exemple, que aquell exemplar (el Borgh. 205), anés a parar a algú pròxim al mestre».

36. Vegeu les descripcions de Josep PERARNAU i ESPELT, respectivament, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VI (1987), 300-302; i, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XI (1992), 15 i 21/27.

derat una obra de caràcter doctrinal que s'hagués de sotmetre a l'examen de la Santa Seu. Qui configura el Borgh. 205 es mou per uns altres criteris.³⁷

Ultra Arnau de Vilanova, també Angelo Clareno, Cola di Rienzo, Francesc Eiximenis, Joan de Rocatalhada, Bartomeu de Pisa, i altres autors, conegueren, utilitzaren i/o comentaren la revelació de Ciril.

El nostre objectiu

Hem constatat en les pàgines anteriors la importància que diversos estudiosos atribueixen a Arnau de Vilanova en la difusió de la revelació de Ciril. De tota manera, els estudiosos, els arnaldistes però sobretot els especialistes en la literatura profètica medieval, s'han fet preguntes que fins ara no han tingut una resposta clara i definitiva: Què diu Arnau de Vilanova de la revelació

37. Sembla que les obres arnaldianes del manuscrit foren copiades en dos moments diversos. Josep PERARNAU I ESPELT, *Noves dades...*, 370-371, afirma: «Els actuals ff. 75-116 foren escrits en un segon moment i semblen destinats a ésser la part inicial d'un altre volum. Ningú no sembla haver-se adonat del fet que el conjunt dels set opuscles arnaldians (ff. 9-116) presenta un problema que afecta la cronologia global: la seqüència de texts que van de l'*Alphabetum catholicorum* a l'*Apologia de versutiis* és, quant als primers títols de la llista, la que presenta Arnau de Vilanova abans de l'agost de 1305, abans, doncs, que en l'acta notarial que és la *Praesentatio facta Burdegaliae* ell mateix fes constar que s'havia oblidat que abans de l'*Alphabetum...* havia escrit la *Introductio in librum De semine scripturarum* i l'*Allocutio de interpretatione nominis tetragrammaton*; per aquesta banda, doncs, la manca d'aquests dos opuscles confirma que el fet de copiar l'*Alphabetum...* com a primer text arnaldià s'ha de col·locar en un moment anterior a la presentació de Bordeus o almenys que no fou escrit com a resultat de la presentació de Bordeus; en canvi, la còpia del *Tractatus epistolarum christini* immediatament després del *De mysterio cymbalorum*, tal com li correspon, no sembla exigir que el Borgh. 205 almenys en allò que toca el *De mysterio...* i les lletres missives, sigui posterior a la *Praesentatio facta Burdegaliae* (el dit *Tractatus epistolarum christini* és el tercer títol de les obres que a Bordeus mestre Arnau confessa «no haver recordat» durant un temps), perquè el conjunt del Borgh. 205 no té cap relació amb la, més que necessitat, exigència vital de treure's l'espina de l'acusació d'heterodòxia; a partir, doncs, del f. 63b, el text no hauria estat necessàriament copiat després del 24 d'agost del 1305, en què certament ho hauria estat el del Vat. lat. 3824».

Em consta que la dra. Barbara Scavizzi arriba a conclusions semblants sobre el còdex vaticà Borgh. 205 en la seva tesi de doctorat, tesi dirigida pel prof. Francesco Santi (amb la col·laboració dels professors Josep Perarnau i Espelt, i Gabriella Pomaro) i dedicada a l'edició crítica del *Tractatus epistolarum christini* d'Arnau de Vilanova. Barbara Scavizzi pren el manuscrit Vat. lat. 3824 com a base de la seva edició. Contra les tesis d'Anneliese Maier i de tots aquells que han seguit les seves propostes en aquest punt, sembla que les anàlisis codicològiques, paleogràfiques i caligràfiques portades a terme per Barbara Scavizzi permeten de descartar que les notes marginals i interlineals del Borgh. 205 (l'abans esmentada *Hand A*) siguin d'Arnau de Vilanova. Tot apunta vers un «scriptor magistri Arnaldi». El manuscrit Borgh. 205, més aviat, podria ésser obra, no del mateix Arnau de Vilanova, ans d'algu relacionat amb ell, que fins i tot hauria pogut enllestir el manuscrit després de la mort del mestre. Esperem que la dra. Scavizzi culmini ben aviat el seu prometedor treball.

de Ciril? i del comentarista —l'anomenat pseudo Joaquim—? Coneixia Arnau de Vilanova aquest comentari? I de fra Gilbert, l'autor del pròleg, què en diu Arnau de Vilanova? Com interpreta Arnau de Vilanova la revelació de Ciril? Va escriure Arnau de Vilanova un comentari a la revelació de Ciril? Les notes marginals dels primers vuit folis del manuscrit Borgh. 205, coincideixen amb el comentari del pseudo Joaquim o fins i tot podrien ésser-ne un pas previ, un embrió? Podrien ésser, en virtut del seu contingut, d'Arnau de Vilanova? I encara n'hi podríem afegir una altra: és objectiva la sentència de Tarragona de 1316 en condemnar la valoració arnaldiana de la profecia de Ciril?

Només un estudi global sobre la relació entre Arnau de Vilanova i la revelació de Ciril a partir no només de les obres arnaldianes sinó també d'altres fonts, com podrien ésser les notes marginals i interlineals dels vuit primers folis del còdex Borgh. 205 i llur possible relació amb el comentari pseudojoaquimista i amb la interpretació arnaldiana de la profecia de Ciril, podria ajudar a respondre a aquestes preguntes satisfactòriament. Atès que la Biblioteca Apostòlica Vaticana és actualment tancada i hom no preveu la seva obertura abans de mitjan mes de setembre de 1310, de moment ens haurem de limitar a estudiar les referències a Ciril en l'obra espiritual o teològica d'Arnau de Vilanova. A continuació, doncs, farem un primer pas d'abast limitat i tant de bo que en un futur que esperem no llunyà puguem completar-lo amb l'estudi de les notes marginals del Borgh 205.³⁸ Creiem que, tot i que els arnaldistes han esmentat sovint aspectes concrets de la interpretació d'Arnau de Vilanova a la revelació de Ciril, manca un estudi de caràcter general sobre l'ús arnaldia d'aquest text profètic centrat en les obres de l'autor català.³⁹

---

38. Estic convençut que una anàlisi del centenar de notes marginals i interlineals dels primers vuit folis del còdex de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Borgh. 205, entre les quals n'hi ha de relativament extenses, aportaria informació no únicament sobre la formació i la difusió de la revelació de Ciril i el seu comentarista, sinó també sobre la identitat de l'autor de les dites notes.

39. Cf., per exemple, Josep Maria POU i MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, Editorial Seráfica, 1930, 17-18 (el llibre de Josep Maria POU ha estat reeditat dues vegades: Madrid, 1991, amb presentació d'A. ABAD PEREZ, bibliografia de J. MARTÍ MAYOR i estudi introductori de J.M. ARCELUS ULIBARRENA; i Alacant, 1996, amb estudi preliminar d'Albert HAUF i VALLS); Miquel Batllori, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme. Obra completa*, III. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Giuseppe TAVANI (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 20), València, Tres i Quatre, 1994, 155-156; Josep PERARNAU, *L'«Alia informatio beguinorum» d'Arnau de Vilanova* (Studia, Textus, Subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia, 1978, 23, 54 i 81; Francesco SANTI, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual* (Història i Societat, 5), València, Diputació provincial, 1987, 88. Jo mateix, *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions* (Col·lectània Sant Pacià, 61), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1998, 151-153, vaig recollir les citacions que Arnau de Vilanova feia de la profecia de Ciril en les obres polèmiques; i, *Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'«Expositio super Apocalypsi: anàlisi comparativa d'alguns temes*

Dividirem l'article en les parts següents:

- a) Les referències de la revelació de Ciril en obres d'Arnau de Vilanova;
- b) anàlisi de la informació anterior; i
- c) dues repercussions o influències posteriors.

Complementa l'article un apèndix documental que, a quatre columnes, conté els textos següents: *a)* el darrer capítol o secció de la revelació de Ciril (del Borgh. 205), amb alguns fragments del comentari del pseudo Joaquim en nota a peu de pàgina. Efectivament, encara que avui dia ja no és possible de sostenir la hipòtesi de la professora Anneliese Maier en el sentit que el Borgh. 205 hauria estat confeccionat l'any 1302 sota el control directe d'Arnau de Vilanova (amb notes del mateix Arnau) i, ben contràriament, tot fa pensar en un context i una data ben diferents, data que fins i tot podria ésser posterior a la mort d'Arnau, el Borgh. 205 continua essent la còpia més antiga coneguda de l'oracle de Ciril (almenys així es dedueix de les dates dels manuscrits ofertes per Paul Piur) o, si més no, una de les més antigues; *b)* el fragment en llatí de la llista de vint-i-una o vint-i-dues perversitats o maleses que caracteritzen els falsos religiosos en els temps de la vinguda de l'Anticrist, de la *Confessió Ilerdensis* (elaborada per Arnau de Vilanova a partir del text anterior de la revelació de Ciril); *c)* llur traducció catalana, de la *Confessió de Barcelona*; i, *d)* finalment, un fragment de l'anomenat *Libro del conocimiento del fin del mundo*, amb una traducció castellana més o menys lliure de les esmentades perversitats.

II. LES REFERÈNCIES A LA REVELACIÓ DE CIRIL EN L'OBRA D'ARNAU DE VILANOVA

Arnau de Vilanova cita la revelació de Ciril per primera vegada en l'*Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, opuscle llegit davant el bisbe de Girona Bernat de Vilamarí, i moltes altres persones, a darreries de l'any 1302 o a

---

comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova», dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIII (1994), 144-148, vaig comparar la interpretació arnaldiana de la profecia de Ciril, de les obres polèmiques, amb la de l'autor de l'*Expositio Apocalypsis*, obra aquesta que els estudis dels darrers anys han demostrat que és apòcrifa. Cf. la bibliografia més rellevant sobre aquesta qüestió dins Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, espiritual. Darreres aportacions*, dins «Anales Valentinus», 48 (1998), 322-324; i, també, Jaume MENSA I VALLS, Sebastià GIRALT, *Bibliografia arnaldiana* (1994-2003), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 665-704. Hom pot veure un breu «status quaestionis» sobre *El problema de les obres d'autoria dubtosa*, 533-536, dins Jaume MENSA I VALLS, Joan REQUESENS I PIQUER, *Arnau de Vilanova: herència de cent vint-i-cinc anys d'estudis*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 529-564.

començaments de 1303. L'objectiu de l'*Eulogium...* és oferir una sèrie de característiques que permeten d'identificar i reconèixer els falsos apòstols. En aquest sentit, Arnau recorda que la revelació de Ciril, enviada del cel estant a sant Ciril en taules d'argent, descriu vint-i-una immundícies o vicis dels falsos apòstols:⁴⁰

«Et in reue-[f. 163a]-latione que de celo missa fuit beato Cirillo in argenteis tabulis, que est in ecclesia Dei preciosissima, in qua etiam tempus Antichristi per Spiritum Sanctum sub certo annorum numero annunciat, ibi etiam Spiritus Sanctus annunciat quod circa tempus illius in quibusdam statibus regularibus multiplicabuntur tales apostoli uel precones. Et exprimit ·XXI· spurcitas que regnabunt in eis, per quas phariseorum peruersitas apertissime renouabitur et propter quas, ut annunciat, iudicio Dei exterminabuntur duplici gladio, scilicet seculari et ecclesiastico.⁴¹ Et apertissime declarat ibidem qui sint illi de quibus Apostolus penultimo et ultimo capitulis *Ite ad Thimo{theum}* latissime prophetauit, annuncians fore multiplicandos circa predictum tempus»⁴².

En la *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso praedicatorem*,⁴³ és a dir, la primera de les tres denúncies presentades al bisbe Bernat de Vilamarí de Girona contra Bernat de Puigcercós, potser ja a començaments de 1303, Arnau de Vilanova torna a citar la revelació de Ciril. Arnau de Vilanova argumenta contra la tesi de Bernat de Puigcercós segons la qual «nichil prodest ecclesiae, ymo periculosum esset, prenoscere tempus persecutionis maximi Antichristi».⁴⁴ Aquesta tesi, segons Arnau de Vilanova, és contrària als textos de la Sagrada Escripura que afirmen «quod omnis perse-

40. ARNALDI DE VILLANOVA, *Eulogium...*, Vat. Lat. 3824, ff. 162d-163a (Joaquim CARRERAS I ARTAU, *La polémica gerundense sobre el Anticristo entre Arnau de Vilanova y los dominicos*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V-VI [1950-1951], 38). A diferència del criteri seguit per Joaquim CARRERAS I ARTAU, no normalitzarem l'ús de v/u. L'*Eulogium...* fou traduït al castellà dins ARNALDO DE VILANOVA, *Escritos condenados por la Inquisición*. Introducción, traducción y notas de Elena CÁNOVAS y Félix PIÑERO (Biblioteca de Visionarios, Heterodoxos y Marginados), Madrid, Editora Nacional, 1976, 69-87. El fragment sobre Ciril és a la pàgina 78.

41. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 137/6-13, dins ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes. Volum 1. Escrits religiosos*. A cura de Miquel BATLLORI. Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU (Els Nostres Clàssics, Col·lecció A, 53-54), Barcelona, Editorial Barcino, 1947, sense citar explícitament la revelació de Ciril, sembla fer-se ressò de la «doble espasa»: «Encara confés haver scrit que les lagostes damunt dites entre ·X· anys seran caçades e gitades de tot lo poble dels christians, axí que en neguna part no gosaran aparèixer. Car, segons que és scrit en les revelacions damunt dites, Déu labores trametrà als christians pastor e vicari seu qui açò complirà, e refermarà la veritat e la quaritat del christianisme».

42. 2 Tim III-IV.

43. ARNALDI DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso praedicatorem*, Vat. Lat. 3824, f. 167a-b (Joaquim CARRERAS, *La polémica...*, 46). Versió al castellà, dins ARNALDO DE VILANOVA, *Escritos...*, 91.

44. ARNALDI DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso praedicatorem*, Vat. Lat. 3824, f. 166d-167a (Joaquim CARRERAS, *La polémica...*, 45). Versió al castellà, dins ARNALDO DE VILANOVA, *Escritos...*, 91.

cutio precognita seu preuisa minus ledit passuros».⁴⁵ Aquelles persones que hauran de viure en els temps anteriors a la persecució de l'Anticrist podran preparar-s'hi millor si els coneixen amb anticipació. Per això Jesucrist anuncia tant els temps de la persecució de l'Anticrist com la seva duració, no només en diversos passos de la Bíblia sinó també per mitjà d'altres revelacions. Entre aquestes revelacions, Arnau de Vilanova esmenta la que fou feta per mitjà de la verge evangèlica Eritrea, «iterum per beatum Ciprianum, vltimo uero per beatum Cirillum».⁴⁶ I tot seguit Arnau de Vilanova afegeix: «Cuius [= de Ciril] reuelatio cunctis scripturis sacris est preciosior, quoniam scriptam⁴⁷ de celo attulit ei angelus».

En la polèmica de Girona contra Bernat de Puigcercós, Arnau de Vilanova havia amenaçat el bisbe Bernat de Vilamarí de recórrer al metropolità de Tarragona, Roderic Tello, si, entre altres peticions, no imposava silenci a Bernat de Puigcercós.⁴⁸ I així ho féu. Arnau de Vilanova, el mateix any 1303, es presentà a Lleida davant dels bisbes reunits en concili provincial i presidits pel metropolità de Tarragona, i hi llegí la *Confessio Ilerdensis de spurciitiis pseudoreligiosorum*. Com el títol ja anuncia, aquesta obra està centrada en les perversitats dels pseudoreligiosos, perversitats que, tal com Arnau de Vilanova digué a l'*Eulogium...*, foren anunciades per la revelació de Ciril:⁴⁹

«Dico etiam me dixisse in predicto *Eulogio* quod in reuelatione, quam Dominus Ihesus Christus per angelum suum misit beato Cirillo heremite atque presbitero, que multum preciosa est et solempnis in ecclesia Dei, exprimit aperte Spiritus Sanctus, ·XXJ· spurciitias, que in supradictis regnabunt, et per quas illorum peruersitas erit cunctis fidelibus manifesta».

I a continuació reproduceix les vint-i-una «spurciitias»:⁵⁰ «Et dico...» (text que el lector pot llegir sencer a la segona columna de l'apèndix, raó per la qual ara no el copiem). I, en el marge del Vat. Lat. 3824, f. 176a, encara n'hi podem llegir una altra:

45. ARNALDI DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Ceroso praedicatorem*, Vat. Lat. 3824, f. 167a (Joaquim CARRERAS, *La polèmica...*, 45). Versió al castellà, dins ARNALDO DE VILANOVA, *Escritos...*, 91.

46. ARNALDI DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Ceroso praedicatorem*, Vat. Lat. 3824, f. 167a-b (Joaquim CARRERAS, *La polèmica...*, 46). Versió al castellà, dins ARNALDO DE VILANOVA, *Escritos...*, 91.

47. Carreras: *scriptum*.

48. ARNALDI DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Ceroso praedicatorem*, Vat. Lat. 3824, f. 170c-d (Joaquim CARRERAS, *La polèmica...*, 52): «Protestans quod in defectu uestri requiram super hoc reuerendum patrem dominum R. metropolitani in sede Terraconensi [Carreras: *Tarraconensi*]». Versió al castellà, dins ARNALDO DE VILANOVA, *Escritos...*, 101.

49. Vat. Lat. 3824, f. 175c.

50. ARNALDI DE VILLANOVA, *Confessio Ilerdensis*, Vat. Lat. 3824, f. 175c-176a.

«Addit [*sic*/] etiam ·XXIJ^{am}, quam ex causa dimisi, scilicet quod ex adquisitis pretextu mendicationis edificia inalçabunt».

Una nova referència a la «revelació de sant Ciril» la llegim en la *Denuntiatio prima facta Massiliae*, presentada per Arnau de Vilanova davant el bisbe de Marsella el 10 de febrer de 1304, contra «quidam ex illis, quibus committitur preconium euangelice ueritatis in uestra dyocesi⁵¹»,⁵² que resultà ésser Joan Vigorós, perquè aquest frare dominic dogmatitzava que els homes ignoraran «divina ordinatione» els temps finals, és a dir, els de l'Anticrist i del dia del judici final, afirmació que, segons Arnau de Vilanova, és contrària a Daniel XII, 11 i Mateu XXIV, 15, a Jeroni (en la interpretació de la segona carta als cristians de Tessalònica), a la lletra primera de Pau als cristians de Tessalònica (1 Tes V, 1-9), a la *Glossa ordinaria* (*Fets dels Apòstols* I,7) i a Agustí d'Hipona (*De trinitate*). I, finalment, també és contrària a la revelació de Ciril:⁵³

«Item contrariatur reuelationi beati Cirilli, in qua per dominum Ihesum Christum tempus Antichristi sub certis temporum differentiis aperte prenunciatur».

Juntament amb la denúncia, Arnau de Vilanova presentà al bisbe una obra, el *Gladius iugulans thomatistas*, adreçada inicialment a Jacme Blanc. Efectivament, Jacme Blanc, canonge de Digna i també metge, informà Arnau de Vilanova de la campanya que havien emprès els dominics de Provença contra les seves tesis i li féu arribar un resum de les objeccions que un dominic havia escrit contra el *De mysterio cymbalorum* i altres obres arnaldianes. Precisament una d'aquestes objeccions tenia per objecte el valor que Arnau de Vilanova havia concedit a la profecia de Ciril:⁵⁴

«Similiter quando mordent illud *Eulogii*, ubi dicitur quod reuelatio facta beato Cirillo preciosissima est inter sacra eloquia. Non uos turbet quod dicunt,

51. Santi: *diocesi*.

52. Vat. Lat. 3824, f. 180c (Francesco SANTI, *Teologia per immagini e mistica. Le tre denunce di Marsiglia di Arnaldo da Villanova ed altri punti per una macchina metaforica*, dins *Immagini del Medioevo. Saggi di cultura mediolatina*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1994, 242).

53. Vat. Lat. 3824, f. 180d (Francesco SANTI, *Teologia per immagini e mistica. Le tre denunce di Marsiglia di Arnaldo da Villanova ed altri punti per una macchina metaforica*, dins *Immagini del Medioevo. Saggi di cultura mediolatina*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1994, 244).

54. ARNALDI DE VILLANOVA, *Gladius iugulans thomatistas*, Vat. Lat. 3824, f. 187a-187d (Cosimo REHO, *La polemica di Arnaldo da Villanova contro i Domenicani Tomisti nel «Gladius iugulans thomatistas»* (1304). Tesi di laurea in Filosofia, Bari, Università degli Studi, 1981-1982, 121/543-123/605).

scilicet istud inconuenienter esse pronunciatum. Ideo quoniam si quis predicte reuelationi non crederet, non imputaretur ei ad heresim. Si tamen esset incredulus eloquiis sacri canonis, notaretur de heresi. Quoniam, ut Augustinus ait III° *De trinitate*, sicut nemo contra rationem sobrius sic nemo contra sacram scripturam fidelis uel christianus et nemo contra ecclesiam catholicus.

Hiis enim non obstantibus, illud est sane pronunciatum. Quoniam alia quidem est ratio preciosi et alia est ratio acceptabilis et autentici, sicut alia est ratio credibilis et alia certi. Balsamum enim preciosius est uino, tamen uinum est communiter acceptabilius et magis autenticum seu approbatum. Similiter quod minor stellarum uisibilium in celo sit maior tota terra, certius est quam oppositum; cum sit demonstrabile ratione, sed oppositum est magis credibile communiter.

Hanc autem differentiam optime nouerat beatus Cirillus in sua epistola quando dixit quod scriptura reuelationis eidem missa⁵⁵ per Dominum carior debet esse fidelibus cunctis aliis scripturis sacris, non ratione rei, quoniam utrobique diuina ueritas continetur, sed ratione modi, quoniam hec reuelatio fuit in celo scripta et per immortalem allata et missa ecclesie militanti. Scriptura uero canonis bible scripta fuit in terris et per mortales. Et in signum huius, scilicet quod ceteris sacris scripturis preciosior esset, missa fuit non in membranis sed in argenteis tabulis.

Cum ergo dicitur quod sit preciosior ceteris, non asseritur ideo quod sit credibilior; sicut si diceretur quod epistola quam Dominus Ihesus Christus scripsit Abagaro regi preciosior esset cunctis scripturis sacri uoluminis, non erraret nec per hoc astrueret quod esset ceteris credibilior. Nam, ut dixi, alia est ratio preciosi uel cari atque credibilis. Si quis etiam diceret quod *euangelium Iohannis* debet esse fidelibus carius *euangelio Luche*, quoniam illud Iohannes accepit inclinato capite supra pectus Domini, Luchas autem audiendo Apostolum, proculdubio non erraret nec per hoc astrueret quod illud esset credibilius isto, sed quod dignius maiori deuotione⁵⁶.

Però això no és tot: Arnau de Vilanova, a pròposit d'una indicació de Jacme Blanc, aplica una expressió de la revelació de Ciril als seus adversaris:⁵⁷

«Vos etiam in dicendo quod bicolor exercitus insultauit uobis, mihi super illa reuelatione Cirilli sensum aperuistis, ubi prenunciatur auis bicolor in ecclesia affutura, que margaritis patrum in sua infantia reniteret. Sed in processu temporis muscarum stercoribus et puluere terreo fuscaretur, sicut et in psalmo dicitur: "Inueterati sunt et claudicauerunt a semitis suis" [Ps XVII,47]. Propter quod auis illa predicitur ibi ab hominibus exterminabiliter conculcanda».

Quan Arnau de Vilanova ha pogut tenir a les mans el tractat escrit contra el *De mysterio cymbalorum*, del qual abans ja havia estat informat per Jacme

55. En el manuscrit: *misae*. Reho: *missae*.

56. El paràgraf que va de *Si quis* fins a *deuotione* és escrit en el marge interior.

57. ARNALDI DE VILLANOVA, *Gladius ingulans thomatistas*, Vat. Lat. 3824, f. 192a-b (Cosimo REHO, *La polemica...*, 138/1061-1068).

Blanc i contra el qual havia escrit el *Gladius...*, redacta la *Carpinatio poetriae theologi deviantis* per respondre detalladament i extensament a les objeccions plantejades pel dominic anònim, però que ara ja sap que és «ex principibus sacerdotum», i la presenta al bisbe de Marsella juntament amb la *Denunciatio secunda facta Massiliae* el 28 de febrer del 1304. Doncs bé, en la *Carpinatio...* Arnau de Vilanova torna a esmentar la revelació de Ciril. L'adversari d'Arnau de Vilanova afirmava que «neque per reuelationem neque per Scripturam sacram, potest certo numero duratio mundi prenosci»,⁵⁸ afirmació que, segons mestre Arnau, a més de ser «impertinent», perquè una cosa és la duració del món i una altra els temps de la vinguda de l'Anticrist, que és el tema tractat, és falsa: així ho mostren diversos textos del corpus paulí. I, en aquest context, llegim:⁵⁹

«Cum igitur supradictus hec omnia subticuerit, que suo conatui aduersantur, constat quod seducere uoluit et auctoritatem predictam in dolosa nequicia introduxit. Sed ut profundius pendatis, karissime, quantum sit corruptiuum uenenum, quod fundit per illud dictum, considerate tria. Primo, quibus et quot scripturis contrarietur. Vos enim scitis quod reuelatio *Apocalipsis*, prout *Glosa* in multis locis ibidem exprimit, aperte prenunciat quod persecutio Antichristi feruebit in sexto ecclesie tempore. Item scitis quemadmodum in *Philosophia catholica* plenarie declaratur, quod iam in illo tempore sexto sumus. Si enim diligenter glosas illius libri legeritis, non solum percipietis distinctionem illorum temporum ordine narrationis, sed etiam ordine temporis, ut in ipsa *Glosa* exprimitur. Vnde omnes auctores predicte assertionis directe impugnant reuelationem *Apocalipsis*. Item, contrariatur prophetiis Erithee, quas in toto approbat Augustinus, et reuelationibus Cirilli et Columbini et Methodii, que omnes concordant cum reuelatione *Apocalipsis* et que instare prenunciant supradictum tempus».

El 2 de juny de 1304, Arnau de Vilanova es presenta davant el nou papa Benet XI i llegeix la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*. En aquest escrit proposa al papa una sèrie de mesures que hauria de prendre, la primera de les quals és «ut facias denuntiari cunctis fidelibus quod fur est in ianuis, scilicet Antichristus, quia pro constanti iam natus est, ut se muniant armis christiane religionis».⁶⁰ De la veritat d'aquest anunci en donen prova, en primer lloc, tota una sèrie de prodigis i signes («commotio populorum», «conturbatio omnium regnorum», «subuersio catholicorum», les perversitats dels regulars, etc.). I, en segon lloc, el papa pot saber de la veritat d'aquest

58. ARNALDI DE VILLANOVA, *Carpinatio...*, Vat. Lat. 3824, f. 196d.

59. ARNALDI DE VILLANOVA, *Carpinatio...*, Vat. Lat. 3824, f. 197b-c.

60. Vat. Lat. 3824, f. 212b (Josep PERARNAU, *L'«Ars catholicae philosophiae»* (primera redacció de la «*Philosophia catholica et diuina*») d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text. En apèndix, les dues lletres que acompanyaven les còpies destinades a Bonifaci VIII i al Col·legi Cardenalici i les requestes a Benet XI i al Cambrer Papal en Seu vacant, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 10 (1991), 211/593-595).

anunci pels càlculs de la Bíblia, de la sibil·la Eritrea i de la revelació feta a sant Ciril:⁶¹

«Item, per temporum portiones, que omnia in sacris eloquiis existunt prenuntiata, specialiter in canone utriusque *Testamenti* et in *Erithea* et ultimo in lucerna, quam specialiter propter hoc Christus de celo misit Ecclesie, que sub modio (cf. Mt V,15; Mc IV,21; Lc XI,33) per astutiam demonis hactenus latuit, cum tamen et in ipsa Ecclesia sit Romana et in antiquis cenobiis, ubi sunt originalia sanctorum reposita; et hec lucerna est reuelatio facta beato Cirillo heremite, ubi de tempore natiuitatis et crementi filii perditionis aperte prenunciatur».

I poc després, per tal que el papa no tingui cap mena de dubte, Arnau de Vilanova afegeix:⁶²

«Et si forsitan uideretur tibi quod in predictis scripturis enigmatice forent denunciationes huiusmodi, ego tibi ostendam hominem cui quasi in momento, quadam nocte datus est intellectus reuelationis Cirilli et omnium passuum canonis pertinentium ad tempora, que uoluntur, et in quibus principalis intellectus extitit diu clausus, quoniam statuta tempora reuelationis nondum aduenerant; et tu ipse uidebis quod nulla lux clarior expositionibus illis, cum in eis saluentur et sinceritas fidei et circumstantie lit[er]ales».

A l'*Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athea*, escrit a darreries de 1304 o en la primera meitat de l'any 1305 per tal de replicar les objeccions contingudes en un opuscle que Martín d'Ateca havia redactat contra les obres arnaldianes de Girona, Arnau de Vilanova cita un parell de cops més la revelació de Ciril. Mestre Arnau ataca la tesi de Martí d'Ateca segons la qual els homes ignoren i ignoraran els temps finals perquè aquesta tesi contradiu el capítol XXIV de l'Evangeli de Mateu, l'*Apocalipsi*, Agustí d'Hipona, Jeroni i les revelacions de Metodi, Ciril, Hildegarda, Horòscop i Joaquim. De Ciril concretament afirma:⁶³

«Item contradicit reuelationi beati Cirilli, que solempnissima est in ecclesia Romana, vbi aperte per numerum annorum Christi exprimit tempus natiuitatis et etiam crementi eius [maximi Antichristi]».

La segona citació de la revelació de Ciril, de l'*Antidotum...*, fa:⁶⁴

61. ARNALDI DE VILLANOVA, *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, Vat. Lat. 3824, f. 212c (Josep PERARNAU, *La «Philosophia...»*, 211/601-608).

62. ARNALDI DE VILLANOVA, *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, Vat. Lat. 3824, ff. 212d-213a (Josep PERARNAU, *La «Philosophia...»*, 211/623-212/630).

63. ARNALDI DE VILLANOVA, *Antidotum...*, Vat. Lat. 3824, f. 239a.

64. ARNALDI DE VILLANOVA, *Antidotum...*, Vat. Lat. 3824, f. 245d-246a.

«Quartus modus deuiandi consistit in eo, quod dicit nullum doctorum exposuisse sicut ego expono. In quo dicto dupliciter deuiat. Primo, quia non dicit uerum, nec quantum ad antiquos nec quantum ad modernos. Nam et Beda, *Libro Numerorum*, et Ioachim, *Libro de semine Scripturarum*, qui etiam supra primum numerum Danielis fundat totam reuelationem sibi factam, et Gilbertus, *Supra expositionem Cirilli*, hanc meam expositionem tetigerunt expresse nusquam improbant. Et tamen inter sacros doctores antiquos constat celebres extitisse. De modernis uero certum est quod multi excellentes hanc expositionem acceptant sicut catholicam, etiam precipui sui status, scilicet frater Ferricus de Auria et frater Iohannes Parisiensis, magistri excellentes Parisius».

En la *Confessió de Barcelona*, llegida davant Jaume II i una notable assemblea, Arnau de Vilanova torna a citar la revelació de Ciril. Per tal d'argumentar la tesi «que'l temps del damunt dit enemich serà de infra aquest centenar que ara corre»,⁶⁵ esmenta diverses «revelacions autèntiques»: el profeta Daniel (XII,11), les atribuïdes a Metodi, Ciril, Eusebi, Hildegarda, les sibil·les Eritrea i Albanea. De la revelació de Ciril diu:⁶⁶

«L'altra scriptura qui'n fa fe és la revelació de sent Ciril, no pas lo màrtir mas lo hermità, lo qual és molt solemne en la Sglésia de Roma e en tots los antichs monestirs de sent Benet, e la qual revelació glosaren aquells mateixs doctors qui principalment glosaren la Bíblia. En la qual scriptura és revelat lo damunt dit temps per compte dels anys de nostre senyor Jesuchrist e d'alcuns papes».

Més endavant, Arnau de Vilanova descriu els falsaris de la veritat de Jesucrist i recorda i tradueix la llista de vint-i-una perversitats de la revelació de Ciril, que ja havia donat a conèixer en la *Confessio Ilerdensis*, a la qual cal afegir-ne una de nova.⁶⁷

«Mas per ço car sabie que als cuns falsaris enemichs de la sua veritat porien dir que allò no dehie pròpriament per los falses prophetes o falses religioses d'aquest temps, per ço en les revelacions de sent Ciril e de santa Aldegardis volch specialment, en menut, comptar e denunciar les perversitats e les maleses que regnarien en los falses religioses e doctors d'aquest temps. E no tan solament los donà a conèixer per açò, mas encara per l'àbit corporal.

E quant a les perversitats que expresse en la revelació de sent Ciril, confés yo que ·XXI· n'escrich en la *Confessió* que fiu en Leyda davant los prelat; e lexí'n huna, la qual despuys hic enadí, quant fuy en cort de Roma. E la primera d'aquelles ·XXII· [...]

[i ara segueix el text copiat a la tercera columna de l'apèndix]

65. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 110/17-20.

66. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 112/2-10.

67. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 120/6-123/15.

[...] Per totes aquestes perversitats, en la revelació de sent Ciril done nostre Senyor doctrina de conèixer certament los falsos religiosos d'aquest temps. E per mills conèixer, expressament nomena los colors de lur àbit, axí com negre e blanc e altres colors, segons que ja he tochat, e expressament; en la fi del libre que scrich contra els thomatistes».

A partir de l'estiu de 1305, Arnau de Vilanova no torna a citar pel seu nom la revelació de Ciril. De fet, tampoc no cita cap altra revelació. Parla, això sí, genèricament de «revelacions particulars» o «divinals» o «celestials», o simplement de «revelacions».⁶⁸ En el *Raonament d'Avinyó* afirma explícitament que unes revelacions que esmenta són les mateixes que havia anomenat en les obres presentades a Bordeus al papa Climent V.⁶⁹ El contingut d'aquestes revelacions continua essent bàsicament el mateix, és a dir, anuncien que «en aquest centenar que ara corre fenirà lo món»⁷⁰ i donen a conèixer «les abominacions que fan entre si a rescost, e deffora a palès» els falsos religiosos.⁷¹ Sembla que hi ha més insistència en les accions de reforma que ha de portar a terme un papa ajudat d'un príncep.⁷² En el *Raonament d'Avinyó*,⁷³ Arnau de Vilanova diu a Climent V:

«vos faz saber que les revelacions divines dien que la denunciació damunt oïda farà fer Déus altra vegada, axí com per terça monició, a la Seylla apostòlica».

Les dues primeres «monicions» foren les que Arnau de Vilanova féu als papes Bonifaci VIII i Benet XI; la tercera, confessa Arnau, no sap ni qui la farà

68. Cf. ARNALDI DE VILLANOVA, *Interpretationem factam per magistrum Arnaldum de Villanova de visionibus in somniis dominorum Jacobi secundi Regis Aragonum et Frederici tertii Regis Sicilie eius fratris*, 245, 250, dins Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos españoles*, VII. *Apéndice I: Documentos. Segunda edición*. Edición preparada por Enrique SÁNCHEZ REYES (Edición Nacional de las obras completas de Menéndez Pelayo, XLI), Madrid, CSIC, 1963; *Raonament d'Avinyó*, dins ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes...*, 169/19-170/2, 173/4-13, 175/1-177/15 i 177/16-178/15, 194/26-195/1, 195/12-24, 195/25-196/9, 196/10-15, 197/11-30, 198/1-6, 199/27-200/10, 205/7-20, 206/15-207/6, 207/7-24, 217/9-19; *Informació espiritual*, dins ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes* 239/22-240/2, 241/29-242/8.

69. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 195/17-24: «Les quals dues coses són largament declarades en aqueles obres que presentí al seynor papa en Bordeu, ab carta pública, en les quals és declarat que en ·XL· e ·III· maneres falsen la veritat evangelical; e són-hi nomenades les revelacions divines en les quals lo Sent Espirit desculp totes les abominacions que fan entre si a rescost, e deffora a palès». Les quaranta-quatre maneres com els falsos religiosos tergiversen la veritat no podrien ésser una referència a les vint-i-dues maleses de la *Confessio Ilerdensis* i a les vint-i-dues de la traducció catalana de la *Confessió de Barcelona*?

70. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 169/19-170/2.

71. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 195/23-24.

72. Cf. ARNAU DE VILANOVA, *Informació espiritual*, 241/29-242/8. El tema del «papa espiritual» sobretot en les obres posteriors a l'any 1305 d'Arnau de Vilanova seria digne d'estudi.

73. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 217/9-19, concretament 10-13.

ni quan serà feta, però haurà d'ésser escoltada i acceptada pel papa si vol evitar terribles judicis de Déu.

En el *Raonament d'Avinyó* i en el corresponent paral·lel de la *Interpretatio...*,⁷⁴ Arnau de Vilanova afirma que la Santa Seu guarda «cum multa diligencia et magna devotione» les escriptures celestials.

Tot i que Arnau de Vilanova no cita la revelació de Ciril, ni tan sols esmenta explícitament la llista de les vint-i-dues maleses o perversitats dels falsos religiosos, algunes de les característiques que els atribueix en el *Raonament d'Avinyó* ens hi fan pensar, com per exemple les següents: «amor d'abitàculs delicats, e de viandes delicades»,⁷⁵ «amen e percaçen, a si e als seus, honors e riqueses e delits temporals»,⁷⁶ «per tal que ells pusquen succar» visiten les persones seglars «en lurs cases, en sanitat e en malaltia» i els afalaguen,⁷⁷ «desigen [...] que sien tenguts per pus sents e per pus religiosos que altres e per pus savis en lo saber de Déus».⁷⁸

Ultra les referències arnaldianes a la revelació de Ciril estudiades en el decurs d'aquest apartat, hi ha dues dades que cal tenir en compte. Una és la presència de la revelació de Ciril entre els llibres arnaldians; i, una segona, el fet que en alguns manuscrits que contenen obres arnaldianes també és copiada aquesta revelació.⁷⁹

74. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 169/19-170/2: «E açò [...] «que en aquest centenar que ara corre (...) fenirà lo món»] són apareyllat de manifestar per les revelacions divinals escrites en la VÍblia e en altres escriptures celestials, les quals los sents pares apostolis meteren e estojaren en lo thesaur de la Seyla apostòlica»; *Interpretatio...*, 245: «[...] per revelationes particulares factas ab ipso Ecclesie per Sanctas personas utriusque sexus et quas Sancti Pontifices cum multa diligencia et magna devotione reposuerunt in thesauro apostolice Sedis, sicut ego vidi et contrectavi manibus meis in alma urbe».

75. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 196/13-14; ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 121/17-18: «se sforcen de viure bastament e delicadament».

76. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 175/2-3; ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 121/18-20: «seran cobeus e desigoses de grans honors e de grans dignitats».

77. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 197/17-21; ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 122/5-7: els «malalts vesitaran curosament per cobesa e no per caritat».

78. ARNAU DE VILANOVA, *Raonament d'Avinyó*, 207/2-6; ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 122/12-14: «en públich se guabaran de sciència e de virtuts, les quals no seran en ells, mas ab vent de perleria e ab ufana o affermaran».

79. És el cas del manuscrit Borgh. 205, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana i del còdex 1226, ff. 1a-18a, de la *Universitätsbibliothek* de Graz. Extrec aquesta darrera informació de Geroldus FUSSENEGGER, *Littera septem sigillorum contra doctrinam Petri Ioannis edita*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», XLVII (1954), 48; sobre el manuscrit de Graz, vegeu: Anton KERN, *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz*, II (Handschriftenverzeichnisse Österreichischer Bibliotheken. Steiermarkt, 2), Viena, Druk und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 1956, 259; Josep PERARNAU, *Estudi introductori*, dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* (AVOThO), III. Curante Josep PERARNAU, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani, 2004, 32-38.

La revelació de Ciril en la biblioteca d'Arnau de Vilanova

Sabem per l'inventari dels béns d'Arnau de Vilanova que dreçaren els marmessors després de la seva mort que Arnau de Vilanova tenia cinc exemplars de la revelació de Ciril. Els cinc exemplars es corresponen amb els números:⁸⁰ 97 (pàgina 193): «Item Cirillus cum compositione et hotoscopus [*sic!*] in quatuordecim quaternis»); 145 (194): «Item volumen revelationum Cirili [*sic!*] et aliorum cum glosa cum coopertura plana»; 265 (199): «Item expositiones Cirili et eroscopi [*sic!*]»; 266 (199): «Item Cirilus [*sic!*] cum glosa Gilberti»; 368 (202): «Item Cerilum [*sic!*] cum expositione».

III. ANÀLISI DE LA INFORMACIÓ

El nom i les circumstàncies històriques de la revelació de Ciril

Arnau de Vilanova sempre anomena el text profètic objecte d'aquestes pàgines de la mateixa manera: revelació de Ciril. De vegades, «Ciril» és precedit de «beatus» o «sent». En tant que aquesta revelació fou posada per escrit, també és una «scriptura». El seu valor és avalat per l'acceptació que ha tingut en l'Església de Roma i en els monestirs benedictins;⁸¹ ha estat glossada, diu Arnau de Vilanova, pels mateixos comentaristes dels llibres bíblics. En els textos reproduïts en l'apartat anterior sobre Ciril, constatem que el concepte de revelació per a Arnau de Vilanova no coincideix amb el «canon Biblie», és més extens, inclou també els textos de les sibil·les i altres fonts profètiques.⁸² Precisament aquestes fonts poden ésser qualificades de revelació

80. Cf. Roque CHABÁS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX (1903), 189-203.

81. Aquestes notícies semblen provenir, almenys en part, del fragment del comentari de fra Gilbert, editat per Paul PIUR, *Oraculum...*, 241/1-242/16 (i absent en el Borgh. 205): «Fratr Gilbertus, anglicus ille magnus theologus, qui et ipse hunc librum satis curiose exposuit, in sue expositionis exordio hec verba descripsit: "Cum ad monasterium Cluniacense quibusdam negotiis exigentibus peruenissem et inter cetera quartum librum *Moralium* beati Gregorii expetissem, contigit me una cum librario ad librorum armarium peruenire, sic providente, ut nobis multa volumina reuoluentibus hic modicus codicellus nigro corio coopertus occurreret antiquissimis seu vetustissimis literis et quasi Beneuentanis descriptus, in literis capitalibus (que sunt in toto volumine undecim) deauratus. Sed et Cirilli presbiteri heremite Carmeli salutatio literis aureis effulgebat, Angelus quoque cum nebula, que infra scribuntur, suo loco curiosissime picta erant. Cuius titulum cum legissem et vidissem in eo Ioachim gloriosum famosumque describi, textum illum subsequentem obmisi; conuersusque ad librarium monachum et hunc petii cum ante lato volumine commodari. Quod renuens ipse librarius tandem precibus deuictus assensit"».

82. Una expressió de la *Carpinatio...*, Vat. Lat. 3824, f. 196d, és molt clara: «neque per reuelationem neque per Scripturam sacram».

perquè Jesucrist o l'Esperit Sant hi donen a conèixer aspectes imprescindibles per a la salvació dels fidels. És més, fins i tot el sentit de certs passos del canón bíblic ha d'ésser revelat quan arribi l'hora oportuna, el temps fixat per Déu. En coherència amb aquest concepte de revelació, a la *Confessió de Barcelona*, Arnau de Vilanova distingeix entre la revelació principal, és a dir la Bíblia, i les especials o accessòries, que resulten ésser les de Metodi, Ciril, Eusebi, Hildegarda, les sibil·les Eritrea i Albanea. Aquestes darreres, recalca Arnau per confirmar el seu valor, «són autenticades per l'Sglésia de Roma e per los sants pares».⁸³ Aquestes revelacions especials són «quax paraules de Déu», amb la condició «que s'acorden a la doctrina de la santa escriptura».⁸⁴ La revelació de Ciril, a diferència de les altres, és qualificada de «lucerna».

També les notícies que proporciona l'inventari dels llibres que Arnau de Vilanova posseïa coincideixen en el fet d'anomenar amb la paraula «revelació» el text de Ciril: o és esmentat simplement com a «Ciril» o com a «reuelatio Cirilli».⁸⁵

Sobre Ciril, Arnau de Vilanova dona les informacions següents: és sant, no és el Ciril màrtir, sinó l'ermità i prevere. Jesucrist li envià des del cel aquesta revelació en dues taules d'argent per mitjà d'un àngel, raó per la qual «cunctis scripturis sacris est preciosior». Aquestes notícies provenen sens dubte de l'«epístola de Ciril a l'abat Joaquim».⁸⁶

83. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 110/3-5: «primerament, en la general, special e principal, ço és, en la Bíblia; e après, en les specials e accessòri[e]s». A continuació ve el text reproduït. De vegades, també distingeix entre la revelació «comuna» i les «particulars»: ARNALDI DE VILLANOVA, *De tempore adventus Anticristi...*, 407-418 (Josep PERARNAU, *El text...*, 143).

84. El fragment és de l'*Alia informatio begunorum*, 294-301 (Josep PERARNAU, *L'Alia informatio begunorum d'Arnau de Vilanova*, 51-52), i sencer fa: «les paraules de la sancta scriptura són paraules de Déu e que aqueles paraules que en la sancta pàgina no són espresses, mas que s'acorden a la doctrina de la santa scriptura, són quax paraules de Deu».

85. Tant en l'*Antidotum...*, Vat. Lat. 3824, f. 245d-246a, com en l'inventari, num. 265 (Roque CHABÁS, *Inventario...*, 199), llegim l'expressió «expositio Cirilli». Sembla, però, de forma clara en l'inventari i un xic més confusa en l'*Antidotum* (*Supra expositionem Cyrilli*) que la referència d'aquesta expressió és un comentari/«expositio» a la revelació de Ciril.

86. Transcriu el fragment de la carta de Ciril a Joaquim que serveix de fonament a Arnau de Vilanova per a dir que la revelació de Ciril «cuius cunctis scripturis sacris est preciosior» del Borgh. 205, f. 1a (amb alguna variant respecte de l'edició crítica de Paul PIUR, *Oraculum...*, 243/5-244/15): «Quid mihi detruso pauperculo, dominus meus Christus dignatus est aperire, tibi, meo patri et domino, quem Deus multa sapientia illustravit, referam uerbo pleno, ut secundum scientiam tibi datam transmittas ad posteros Deo deuotos et sanctos tibi karissimos, illos potissime, qui sacrarum scripturarum scientiam deuote ac dulciter amplectuntur et margaritas norunt a porcis subtrahere, que futuris temporibus Deo permittente occurrent, prout inferius annotata pretendunt, ut iuxta solacia sanctorum librorum, quibus Ecclesia indesinenter reficitur, et hunc carius secum habeant codicillum, ab illo magistro qui katedram habet in celo dignanter demissum».

El contingut

a) *La revelació de Ciril anuncia la vinguda de l'Anticrist.* Com hem vist, Arnau de Vilanova afirma diverses vegades i de forma genèrica que la revelació de Ciril dóna a conèixer el «tempus natiuitatis et crementis» de l'Anticrist «per compte dels anys de nostre senyor Jesuchrist e d'alcuns papes». ⁸⁷ Efectivament, sembla que l'autor de l'oracle comença a parlar del temps de l'Anticrist en el capítol o paràgraf quart («tunc Aries preparabitur») ⁸⁸ i sobretot en el desè. ⁸⁹

«Interea aliqui serpentis genimen crescit viratum seque submisce ad prelium preparabit, ut cornua crucis confringat et assolet» [...] «Ipse verus iniquus, astutus et sagax a longe hoc perpendet, et erigens caudam suam torquensque inuoluet eas constrictim ipsarumque epistilia cruentabit» [...] «Post hoc qualis fuerit ipse Sathanas apparebit».

El «compte d'anys de nostre senyor Jesucrist» segurament fa referència a les múltiples dates del paràgraf primer: el 1254, any en què el «Sol orietur intra muros periurii lymphis vallatos in ora Leonis, Zizaniorum et Veprium, et crescit Altissimo dedicatus», ⁹⁰ el 1270 «ipsos muros egrediens viscera Scorpionis intrabit, de quo magnam gloriam ipse Scorpio nanciscetur». ⁹¹ Aquests fills de l'escorpí «stimulabunt Solem delitescentem, ut in millesimo ducentesimo septuagesimo tertio kalendas eiusdem fugere compellatur». ⁹² També hi ha referències als anys 1281 i 1282; ⁹³ i a diversos fets històrics més o menys identificables. Pel que fa als papes, els paràgrafs sisè i setè es refereixen a dos papes successius, representats per «Roboam» i «Ieroboam», que tot fa pensar que són Celestí V i Bonifaci VIII. Al primer, l'oracle diu: ⁹⁴

«Tu quidem clamabis; sed surdebis ad clamorem alterius, ut ignores, ubi sit stilla roris tepidi olim te profluentissime irrigantis. Robora lacertos, Symmache Dei summi, et ne sis gabidus nec micropsychos in proposito! Elatam respue arborem, horre ursum informem, picam abice bicolorem, cinerem euome amarissimum! Sis tu ductor, non ductus! Sis tu ipse, non alter! Memento alterius, qui non fuit ipse, sed alter!».

87. ARNALDI DE VILLANOVA, *Antidotum...*, Vat. Lat. 3824, f. 239a; ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 112/2-10.

88. El comentari (cf. Paul PIUR, *Oraculum...*, 287/92-94) deixa clar que «hic, sicut in sequentibus plenius declaratur, incipit tangere Antechristi aduentum, quem ex tribu Dan in Apocalipsi oriri putamus».

89. Paul PIUR, *Oraculum...*, 312/1-16)

90. Paul PIUR, *Oraculum...*, 251/2-4.

91. Paul PIUR, *Oraculum...*, 251/5-7.

92. Paul PIUR, *Oraculum...*, 251/9-11.

93. Paul PIUR, *Oraculum...*, 252/19-27 i 252/35-253/42.

94. Paul PIUR, *Oraculum...*, 283/44-51.

I, en referència al successor, continua dient:⁹⁵

«ypodromum non colet nouissime flos ille indifluus celesti permissu, quia nil sine verme nichilque perfectum sine pressura consistit. Hic feruebit ad perdita olim sub illo, qui crucis fuit subuersio et confusio, sed non poterit totum quod gliuerit, quoniam microcosmum in cosmo aliquando ipse cosmarcha votiuie felicitauit».

El successor, suposadament Bonifaci VIII, és Jeroboam,⁹⁶ el qual seduí el seu predecessor, Celestí V: «ad palam orbis totius properabit, a qua discesse-rat, structa ab illo demoliens, ascribens inscitie perpetrata».⁹⁷

L'anunci dels temps de l'Anticrist de la revelació de Ciril coincideix amb els respectius anuncis i càlculs de l'Apocalipsi, d'Agustí d'Hipona o de les revelacions d'Hildegarda, Cebrià, Metodi, Columbí o la sibil·la Eritrea, de l'autor del *De semine Scripturarum*, totes les quals concorden amb les previsions que Arnau de Vilanova havia fet en el *De tempore aduentus Antichristi* i en altres obres.

b) La revelació de Ciril anuncia la proliferació de falsos apòstols i falsos predica-dors. Ja a l'*Eulogium...* Arnau de Vilanova afirma que la revelació de Ciril dóna a conèixer una sèrie de perversitats i maleses pròpies dels falsos religiosos que precediran la vinguda de l'Anticrist, és a dir, aquells de qui parla 2 Tim III-IV.⁹⁸ Aquestes perversitats són vint-i-una (afirma Arnau de Vilanova en un primer moment) o vint-i-dues (posteriorment). Arnau afirma que extreu aquestes vint-i-dues perversitats o maleses de la revelació de Ciril, però, com a tals no són enlloc. El lector interessat pot veure en l'apèndix que Arnau de Vilanova es basa en fragments del capítol onzè de la revelació de Ciril (i del comentari) però la llista de vint-i-dos elements és una elaboració pròpia d'Ar-nau de Vilanova.

95. Paul PIUR, *Oraculum...*, 251/51-56.

96. Cf. 1 Re XI-XII.

97. Paul PIUR, *Oraculum...*, 296/3-5.

98. 2 Tim III, 1-9: «Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminales, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, et voluptatum amatores magis quam Dei: habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem abnegantes. Et hos devita: ex his enim sunt, qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis desideriis: semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Iannes, et Mambres restiterunt Moysi: ita et hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, sed ultra non proficient: insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit». *Eulogium...*, Vat. Lat. 3824, ff. 162d-163a (Joaquim CARRE-RAS, *La polémica...*, 38).

Pel que fa a la formació de la llista de les vint-i-dues perversitats o maleses dels falsos religiosos hi ha un fet que no deixa de ser sorprenent. El text de la *Confessio Ilerdensis* del Vat. Lat. 3824, f. 176a, dona vint-i-una maleses.⁹⁹ En el marge, una mà, que sembla ésser la del mateix copista del volum, afegí en tercera persona el text que ja coneixem, és a dir: «Addit etiam ·XXIJ^{am}·, quam ex causa dimisi, scilicet quod ex acquisitis pretextu mendicationis edificia inalçabunt». Aquesta vint-i-dosena perversitat passà a ésser la vint-i-unena de la *Confessio de Barcelona*, per la raó que la vint-i-dosena de la *Confessio de Barcelona* i la vint-i-unena de la *Confessio Ilerdensis* són, com diu el mateix Arnau, la causa o la «rael» de les altres. El mateix Arnau de Vilanova en la *Confessio de Barcelona* explica clarament el procés de la formació de la llista:

«E quant a les perversitats que expresse en la revelació de sent Ciril, confés yo que ·XXI· n'eschri en la *Confessió* que fiu en Leyda davant los prelatz; e lexí'n huna, la qual despuys hic enadí, quant fuy en cort de Roma».

Ara bé, per què aquesta vint-i-dosena perversitat o maldat no la trobem integrada en el text de la *Confessio Ilerdensis* del Vat. Lat. 3824? Per què és afegida en tercera persona i no en primera? En definitiva, quan va afegir Arnau de Vilanova aquesta vint-i-dosena perversitat? La mateixa dinàmica de la controvèrsia iniciada amb Bernat de Puigcercós a Girona, sembla exigir que Arnau de Vilanova fes cap a la cort de Roma a presentar aquest escrit. Efectivament, la *Confessio Ilerdensis* és conseqüència directa de la polèmica d'Arnau de Vilanova amb Bernat de Puigcercós. I la mateixa lògica de recórrer a l'autoritat immediatament superior sembla exigir que Arnau de Vilanova anés a Roma a presentar-la, després que ho hagués fet a l'arquebisbe de Tarragona.¹⁰⁰ I així sembla que ho va fet. Josep M. Pou ja cregué que la *Confessio Ilerdensis* podria ésser l'escrit esmentat en el

99. Josep PERARNAU I ESPELT, *L'«Allocutio christini...» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XI (1992), 10-24, descriu acuradament el còdex Vat. lat. 3824. Vegeu, també, les observacions del mateix Josep PERARNAU I ESPELT, en la *Introducció...*, 71-77, del volum *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* (AVOTbO), IV, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani, 2007; i les pàgines 372-283 (*Quarta redacció, definitiva: Vat. lat. 3824 i seguidors*) de l'article de Josep PERARNAU I ESPELT, *Noves dades sobre manuscrits «espirituals» d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 27 (2008), 350-424.

100. Llegim al final de la *Confessio Ilerdensis...*, Vat. Lat. 3824, f. 179d: «Et ne dicta mea presentialiter hic proposita coram uobis et lecta possint per aliquem aduersarium truncari, peruerti uel aliquiditer uiciari, supplicando requiro specialiter uos, reuerendum patrem dominum Rodericum, archiepiscopum memoratum, quod per uestrum notarium faciatis ea in uestra curia registrari ut suo loco et tempore sancte matri Ecclesie Romane fiat di ipsis fides relatione sincera».

«tomo 146 de *Indices* del Archivo Secreto de la Sta. Sede, según el cual en 1594 existía en Aviñón el ms. *Confessio magistri Arnaldi de Villanova*, que luego fué trasladado al Palacio Vaticano».¹⁰¹

Miquel Batllori transcriu del «*Regestum Auenionense* fet en temps d'Urbà V vers 1365», de la secció «De regibus et regnis Aragonie, Sardinie. Item de regibus Castelle et Portugalie», n. XIII, la notícia següent:¹⁰²

«Item quoddam instrumentum autenticum continens confessionem magistri Arnaldi de Villanova factam in consilio generali Tarragonensis provincie super quibusdam per eum dictis et scriptis in dicto instrumento contentis pro zelo fidei, ut dicebat. Datum Ilerde, pridie nonas octobris. Anno Domini m. ccc. tertio».

Si Arnau de Vilanova hagués anat a presentar a Roma la *Confessio Ilerdensis*, i qui sap si altres escrits, llavors hauria pogut ésser el moment d'afegir-hi la malesa que hi mancava. El copista del Vat. Lat. 3824 hauria pres com a base de còpia la genuïna *Confessio Ilerdensis*: per això l'hauria afegida en tercera persona després, un cop coneguda la versió definitiva, com un aclariment. Una altra possibilitat, certament, és que Arnau de Vilanova afegís la vint-i-dosena perversitat en ocasió de la *Protestatio facta Perusii*.

La importància de la maldat o perversitat afegida és evident i toca un dels punts més conflictius i més discutits de la història dels ordes mendicants: la propietat de grans edificis. L'almoïna ja no servia per a l'aliment de la vida diària ans per a fer «alts bastiments e de gran messiò».

101. Josep Maria POU I MARTÍ, *Visionarios...*, 41, nota 1. Efectivament, Franz EHRLE, *Arnaldo de Villanova ed i «Thomastite». Contributo alla storia della scuola Tomistica*, dins «Gregorianum», I (1920), 481, llegim: «Vedi nell'Archivio Secreto Vaticano, *Indices*, n. 146: "Index librorum mss. qui in Archivio palatii Avenionensis reperti sunt tempore legationis Ill.mi et rev.mi d.d. Octaviani cardinalis de Aquaviva, anno Dom. 1594", f. 147v, n. 171 è registrata "Confessio magistri Arnaldi de Villanova super quibusdam articulis contra fidem". Le scritture furono poco dopo trasportate a Roma. Il documento indicato però fin al presente non è tornato alla luce. Fu citato da questo indice dal RAYNALDO, *Annales*, ad. an. 1310, n. 39».

102. Miquel BATLLORI, *Arnau de Vilanova, antiescolàstic*, 271, nota 13, dins Miquel BATLLORI, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme. Obra completa*, III. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord). Pròleg de Giuseppe TAVANI (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 20), València, Tres i Quatre, 1994, 271-283. Aquestes pàgines són la versió íntegra al català, de Josep SOLERVICENS, de la ponència *Arnau de Vilanova antiescolàstic d'après les textes catalans et italiens*, dins *Scholastica ratione historico-critica instauranda. Acta Congressus scholastici internationalis Romae anno sancto MCML celebrati*, Roma, Pontificium Athenaeum Antonianum, 1951, 569-581. En canvi, la versió més divulgativa d'aquest text publicada dins les tres edicions de Miquel BATLLORI, *Vuit segles de cultura catalana a Europa*, Barcelona, Editorial Selecta, 1958, 17-27; Barcelona, Editorial Selecta, 1959, 19-29; i Barcelona, Edicions 62, 1983, 13-20, és només parcial i no conté la nota reproduïda. Cf., també, la notícia de Cándido DE DALMASES, *Documentos catalano-aragoneses en el inventario de Urbano V, de 1366 a 1367*, dins «J. Zurieta. Cuadernos de Historia», VI-VII, Saragossa, 1954, 71.

La, diguem-ne, versió catalana, de la *Confessió de Barcelona*, del text llatí de les vint-i-dues perversitats, de la *Confessio Ilerdensis*, és una prova de la capacitat expressiva que havia assolit la prosa catalana en la ploma d'Arnau de Vilanova (vegeu l'apèndix).¹⁰³ La versió d'Arnau de Vilanova no és un simple calc de les estructures sintàctiques de l'original llatí redactat per ell mateix un parell d'anys abans. De vegades, Arnau de Vilanova introdueix incisos per fer més clar el sentit del text. És el cas, *v. gr.*, de la cinquena perversitat, en la qual afegeix l'expressió «axí com robadors». Altres vegades, concreta molt

103. Els estudis sobre la llengua d'Arnau de Vilanova han estat fins al dia d'avui poquíssims. Miquel BATLLORI, dedicà l'apartat *La llengua d'Arnau de Vilanova*, 19-29 (Miquel BATLLORI i Joaquim CARERRAS i ARTAU, dins *La pàtria i la família {d'Arnau de Vilanova}*, publicat originàriament en castellà dins «Analecta Sacra Tarraconensis», 20 (1947), 5-57; i després en català (traducció de Josep SOLERVICENS), dins Miquel BATLLORI, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme. Obra completa*, III, 3-73), a estudiar «la materialitat de la llengua» (19) utilitzada per Arnau de Vilanova i arribava a la conclusió següent: «qui valori sense prejudicis aquestes lleugeríssimes notes filològiques haurà d'admetre que qui passà la major part del temps fora de Catalunya i particularment en terres provençals, i, això no obstant, escrivia al final de la seva vida un català tan espontani i tan exempt de provençalismes, per força havia de tenir aquest idioma com a llengua d'origen, i no com a llengua adquirida» (28). D'aquesta manera (i d'altres que no vénen ara al cas) Miquel Batllori replicava l'estudi de René VERRIER, *Arnaud de Villeneuve (v. 1240-1311)*, Leiden, E. J. Brill, 1947, segons el qual Arnau de Vilanova seria provençal.

Manuel MOURELLE DE LEMA, *La llengua valenciana del segle XIV, reflexada en Arnau de Vilanova*, dins «Revista de Filologia Valenciana», 2 (1995), 63-71, descarta que la *Confessió de Barcelona* i la *Lliçó de Narbona* puguin servir de base per a un estudi de la llengua d'Arnau de Vilanova, perquè la *Confessió de Barcelona*, «mes [sic] en endavant ens limitem a copiar el text citat] que "obra catalana" del citat autor, es una versió al romanç del segle XV que es trobava en un manuscrit de Morella perdut durant la Guerra Civil espanyola» (67) i la *Lliçó de Narbona* perquè és «un text romanç del segle XV» (67). Les úniques obres que reflecteixen bé la llengua vulgar d'Arnau de Vilanova, segons Mourelle, són el *Raonament d'Avinyó* i la *Informació espiritual*. L'anàlisi des les estructures sintàctiques d'aquestes obres, el lèxic utilitzat, l'estil, permet a l'autor arribar a la conclusió següent: «La llengua utilitzada per Arnau de Vilanova es evidentment no una llengua "artificial" —com el provençal que usaven ells escriptors de Catalunya—, sino una llengua vacilant emergida del magma del llatí parlat en la regio valenciana, a un pas de la Tarraconense i del de la Betica; del llatí valenci. Pero evolucionava no a esquenes del castellà i del navarro-aragones» (70). Segons l'autor, «Arnau de Vilanova es un autor ancorat lingüísticament en una que podriem denominar *alta Edat Mija* de la lingüística hispànica. En la meua particular opinió la seua expressió vernacula està en la línia en que la castellana estava en la ploma de Berceo» (64). En un estudi en curs sobre la vernacularització de textos teològics, bíblics i profètics en les obres espirituals d'Arnau de Vilanova, prendré en consideració, almenys parcialment, els arguments i les conclusions de l'estudi del prof. Manuel Mourelle de Lema. De moment, una pregunta: com cal interpretar els fragments següents de la *Confessió de Barcelona*, 106/8-10?: «[...] vull, en romanç, vós e tota la moltitud de la vostra senyoria certificar ab aquest present scrit»; i 138/5-12: «E a cautela, per tal que aquesta mia confessió no puscha ésser mudada o trenchada o viciada o encamarada, requir-vos, En Barthomeu Marcha, per auctoritat real públich notari de Barcelona, que aquesta mia *Confessió*, axí com la he llegida en aquest present scrit, metats en forma pública; e vull que fagats còpia a tots cells que la-us demanaran».

més el sentit de paraules més genèriques o vagues. Així, per exemple, en la mateixa cinquena perversitat, tradueix «de sua uenatione» per «de la caça e del percaç que farà cascú a son col·legi», o en la següent, la sisena, l'expressió llatina «exterius exercitio simulato» passa a ésser «e defora daran a entendre que no cessen orar o estudiar o fer qualsque bones obres». En la dotzena, «calumpniabuntur ad inuicem» fa en català «s'al·levaran calúmnies o falsos crims o colpes». O, en la divuitena perversitat, tradueix la frase «petenter iactantia et arrogantia inflabuntur» per «en públich se gaubaran de sciència e de virtuts, les quals no seran en ells, mas ab vent de perleria e ab ufana o affermaran». L'adjectivació sol ésser més detallada en la versió catalana: en la quarta perversitat, afegeix «badochs» als «simples [«simplices»] e nicis [«incautos»]»; en la cinquena, l'expressió llatina «erunt in otio» es transforma en «seran ociosos e vagarosos»; en la setena, «penuriam uirtuosam» passa a ésser «gran fretura e gran pobresa»; o en la vintena «tenacissimi et auari» es tradueix per «avars e tinents e rics».

Els mots escollits per Arnau de Vilanova no són una simple reproducció o derivació de formes llatines. Són mots o expressions que semblen tenir una llarga història al darrere, molt vius, ben clars a la comprensió d'aquelles persones que no havien estudiat gramàtica llatina. Per exemple: «libenter et diu» és traduït per «volonters» (en la primera perversitat); «audaciter» > «ardidament» (tercera); «impudenter» > «sens tota vergonya» (tercera); «efficacius» > «pus fortment» (setena); «copiose et splendide» > «bastament e delicadament» (vuitena); «astute» > «moxardament»¹⁰⁴ (onzena); «fallaciter et ingeniose» > «ab ginys e ab falses maestries» (tretzena); «mercatori exponent» > «metran a encant» (catorzena); «sollecite» > «curosament» (quinzena); «sagaciter» > «ab art» (dissetena). Els verbs solen tenir un contingut més concret i amb més connotacions en català. De vegades, Arnau de Vilanova fins i tot canvia radicalment de verb: «lunyanar» en comptes de «absentabunt» (primera); «envejaran» < «inuadens» (tercera); «scorquaran e despullaran sostraén» < «excoriabunt uel spoliabunt» (quarta); «puixen sostraure e tirar» < «extorquendum» (setena); «tiraran a si» < «surripient» (onzena); «al·levaran calúmnies» < «calumpniabuntur» (dotzena); «engananar» < «persuadebunt» (tretzena); «metran» < «exponent» (catorzena); «s'al·legraran» < «exultabunt» (setzena); «se gaubaran» < «inflabuntur» (divuitena); «faran alts bastiments e de gran messió» < «edificia inalçabunt» (vint-i-dosena/vint-i-unena). Constatem una tendència d'Arnau de Vilanova a traduir verbs llatins per la fórmula «verb ésser + adjectiu»: en la dotzena perversitat «ambient uel affectabunt immoderate» és traduït per «seran

104. «Moxardament», a diferència dels adverbis anteriors, no és documentat en el *Diccionari català-valencià-balear* d'A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL. Miquel BATLLORI, en el *glossari*, de la *Confessió de Barcelona* (253), el tradueix per «astutament». Vegeu, també, Miquel BATLLORI, *La llengua d'Arnau de Vilanova*, 28.

cobeus e desigoses»; també en la divuitena el llatí «succedentur» és transformat en «ésser ple».

Vist que la versió de les vint-i-dues perversitats de la *Confessió de Barcelona* de cap manera no pot ésser qualificada de literal, podem preguntar-nos si, en el moment de redactar-la, Arnau de Vilanova tenia davant dels ulls el text de la *Confessio Ilerdensis* o si traduïa de memòria. En la mateixa *Confessió de Barcelona* tenim una prova que, encara que tingués l'original davant dels ulls, Arnau de Vilanova traduïa molt lliurement: és el cas de la profecia atribuïda a Hildegarda de Bingen que mestre Arnau copia en llatí i després tradueix al català.¹⁰⁵

Més enllà de les vint-i-dues maleses o perversitats que permeten reconèixer els falsos religiosos, Arnau de Vilanova, qui sap si seguint un suggeriment de Jacme Blanc, creu que la revelació de Ciril també ofereix dades sobre el color de l'hàbit dels falsos religiosos. L'expressió «exèrcit bicolor» utilitzada per tal de designar i desqualificar els frares dominicans que persegueixen Jacme Blanc sembla ésser la mateixa «au bicolor» de la revelació de Ciril,¹⁰⁶ la qual és identificada pel comentarista amb «aliud genus hominum et maximum religiosorum duplicis coloris ut albi et nigri designat».¹⁰⁷

c) La revelació de Ciril anuncia que els falsos religiosos seran exterminats per la «doble espasa», temporal i eclesiàstica. Efectivament, ja a l'*Eulogium...*,¹⁰⁸ Arnau de Vilanova, fent-se ressò de la revelació de Ciril,¹⁰⁹ anuncia que les perversitats dels falsos religiosos seran exterminades per la doble espasa, temporal i espiritual. Segurament, els textos que parlen del «pastor e vicari seu»¹¹⁰ o del «papa spiritual» que juntament amb un «rei» retornarà el cristianisme a la veritat de l'església dels Apòstols,¹¹¹ estan relacionats amb altres profecies, com per exemple la d'*Horòscop*, tant o més que amb la de Ciril.¹¹²

105. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 124/1-127/4 (original llatí) i 127/5-130/6 (versió catalana). Miquel BATLLORI, en nota a peu de pàgina núm. 51, pàgina 27, feia notar que la versió catalana «és una traducció molt lliure de l'anterior text llatí».

106. Paul PIUR, *Oraculum...*, 248/49.

107. Paul PIUR, *Oraculum...*, 294/255-258.

108. ARNALDI DE VILLANOVA, *Eulogium...*, Vat. Lat. 3824, ff. 162d-163a (Joaquim CARRERAS, *La polémica...*, 38).

109. Cf. Paul PIUR, *Oraculum...*, 315/8; i, per als comentaris, Paul PIUR, *Oraculum...*, 264/7-8; 278/81-82.

110. ARNAU DE VILANOVA, *Confessió de Barcelona*, 137/9-13: «Car, segons que és escrit en les revelacions damunt dites, Déu lavores trametrà als christians pastor e vicari seu qui açò complirà, e refermarà la veritat e la quaritat del christianisme».

111. ARNAU DE VILANOVA, *Informació espiritual*, 241/30-242/8: «totes les revelacions divines denuncien que, sopte que aytal príncep serà entre crestians aparegut, aquell an matex, sie natural o emergent (quar açò no determenen), susc[i]tarà Déus en terra un papa spiritual, que vol dir pur a[postòlic], qui ab aytal rey porgarà tot crestian[i]sme, e tornarà'l universalment a la veritat primera, ço és, de Jesuchrist e dels apòstols».

112. Cf. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 278-282.

d) *Manlleu d'expressions*. Arnau de Vilanova també manlleua expressions a la revelació de Ciril. De vegades les utilitza en un sentit semblant a com ho fa el mateix text profètic: és el cas d'«aus bicolors»¹¹³ i «mosques»,¹¹⁴ que tant el metge català com Ciril apliquen als falsos religiosos. En canvi, en el cas del «coluber tortuosus», la revelació de Ciril i el comentarista l'identifiquen amb «el regne dels grecs» o el Paleòleg;¹¹⁵ en canvi, per a Arnau de Vilanova és algun dels seus adversaris dominics.¹¹⁶

L'exposició de fra Gilbert i els comentaris del pseudo Joaquim

Almenys des de l'edició de Piur és clar que el que la prof. Bignami-Odier anomenava «dossier» de la revelació de Ciril és format per diversos elements: a) el fragment del pròleg del comentari de fra Gilbertus (pròleg que no s'hauria conservat sencer); b) les epístoles entre Ciril i Joaquim; c) els comentaris, els quals almenys totalment no són del mateix autor que redactà l'epístola (el pseudo Joaquim). Què coneixia Arnau de Vilanova de tot aquest «dossier»? Certament devia conèixer el pròleg, perquè d'ell extreu la informació sobre fra Gilbert, però a més degué conèixer el comentari sencer de fra Gilbert: el cita en l'*Antidotum...* com un autor «antic» que coincideix amb la seu anunci apocalíptic,¹¹⁷ dada aquesta que no es pot extreure del simple pròleg. A més, com hem vist, la «glossa» de Ciril també és esmentada en l'inventari dreçat pels marmessors —de forma ben poc precisa per als nostres objectius— com un dels llibres que Arnau de Vilanova posseïa. Coneixia Arnau de Vilanova els comentaris del pseudo Joaquim? Sembla que la llista de les perversitats dels falsos religiosos de la *Confessio Ilerdensis* i de la *Confessio de Barcelona* pressuposa el coneixement del comentari. Així (vegeu apèndix), la quinzena, la setzena i la dissetena perversitats tenen el fonament, no en el text de la revelació de Ciril sinó en el comentari.¹¹⁸ També la vint-i-dosena perversitat o malesa de la *Confessio de Barcelona* concorda amb la interpretació de «pedra» en el sentit de pare fundador.¹¹⁹

113. Cf., per al text de la revelació de Ciril, Paul PIUR, *Oraculum...*, 283/49; i per al comentari, Paul PIUR, *Oraculum...*, 294/255; ARNALDI DE VILLANOVA, *Gladius...*, 138/1061-1066.

114. Cf. Paul PIUR, *Oraculum...*, 315/6-7 i ARNALDI DE VILLANOVA, *Gladius...*, 138/1061-1066; i, en un altre sentit, ARNALDI DE VILLANOVA, *Allocutio christini*, 93/184.

115. Cf. Paul PIUR, *Oraculum...*, 247/50, 264/45, 269/1, 270/1, 308/2 i 309/6,

116. Cf. ARNALDI DE VILLANOVA, *Carpinatio...*, Vat. Lat. 3824, f. 196b (Joan Vigorós); ARNALDI DE VILLANOVA, *Antidotum...*, Vat. Lat. 3824, f. 252d (Martín de Ateca).

117. ARNALDI DE VILLANOVA, *Antidotum...*, Vat. Lat. 3824, f. 245d-246a.

118. Paul PIUR, *Oraculum...*, 322/107-110.

119. Paul PIUR, *Oraculum...*, 326, aparat crític corresponent a la línia 204.

És Arnau de Vilanova l'home «cui quasi in momento, quadam nocte datus est intellectus revelationis Cirilli»? És aquest home l'autor de les glosses del Borgh. 205 i, potser, de tot el comentari pseudojoaquimita?

No crec que el text de l'*Ad Benedictum XI* permeti d'afirmar que Arnau de Vilanova és la persona que va rebre la revelació del sentit de l'oracle de Ciril i dels textos de la Bíblia que es refereixen a la vinguda de l'Anticrist.¹²⁰ El text no ho diu, certament, i res no permet de pressuposar-ho. Què hauria passat si Benet XI hagués acceptat de conèixer aquesta persona? Què més hauria pogut afegir Arnau de Vilanova que no fos dit ja en les seves pròpies obres?

Encara que Arnau de Vilanova fos aquesta persona a la qual fou revelada la profecia de Ciril, res no ens autoritzaria a identificar-lo amb l'autor de tot el comentari, perquè això pressuposaria dos extrems que per ara no són confirmats: *a)* que l'autor de les glosses del Borgh 205 és el mateix autor del comentari, és a dir, que les glosses marginals i interlineals són realment, per utilitzar l'expressió de J. Bignami-Odier, un embrió del comentari; *b)* que Arnau de Vilanova és la persona que féu les glosses del Borgh. 205. Només l'examen atent d'aquestes glosses podrà aportar claror a aquesta problemàtica. De moment, constatem que és especialment significatiu que les perversitats quinzena, setzena i dissetena (és a dir, les que es basen no en el text de la revelació de Ciril ans en el comentari) de les llistes arnaldianes (de la *Confessio Ilerdensis* o de la *Confessio de Barcelona*) no es corresponguin amb cap comentari interlineal i marginal més o menys equivalent del darrer capítol o secció de l'oracle de Ciril del Borgh. 205.

Importància de la revelació de Ciril en l'obra arnaldiana

Les referències arnaldianes a la revelació de Ciril es concentren en obres escrites entre les darreries de l'any 1302 i el juliol de 1305. Segurament la revelació de Ciril impressionà fortament Arnau de Vilanova: ho demostren els adjectius amb què la qualifica. Sembla tenir una fe cega en els elements que la revelació pròpiament dita i els escrits que l'acompanyen forneixen sobre la mateixa revelació. Mai no els posa en dubte.¹²¹ Els signants de la sentència de

120. Per al text, cf. *supra* nota a peu de pàgina núm. 62.

121. No puc deixar de pensar en el comentari d'Arnau de Vilanova a les paraules de Pau, l'Apòstol, del famós càntic sobre la caritat de 1 Co XIII,4-7. Així interpreta Arnau [ARNAU DE VILANOVA, *Ad priorissam, de caritate*, 142/783-786 (text grec) 143/674-681 (text toscà), ed. Joan NADAL i CAÑELLAS: ARNALDI DE VILLANOVA, *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus graecus 113)*. Nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS, graecitatem textus recensente Dionisio BENETOS, moderante Anshario Emm. MUNDÓ (Union Académique Internationale, Corpus Philosophorum Medii Aevi, Scripta Spiritualia, II), Bar-

Tarragona de 1316, certament, no ho varen tenir difícil per trobar una frase en la qual poder-se agafar (i condemnar-la, ignorant o volent ignorar les explicacions que havia donat el mateix Arnau de Vilanova sobre la frase). Ultra les referències a la imminent vinguda de l'Anticrist, que Arnau de Vilanova aprofita només per sobre, genèricament, en tant que confirmen altres càlculs, l'aspecte central de la interpretació arnaldiana de Ciril és la llista de vint-i-dues perversitats o maleses dels falsos religiosos. Tot i que, almenys pel que diuen els autors que l'han estudiada (Paul Piur, Bernhard Töpfer...), la revelació de Ciril i el seu comentari sorgiren en ambient de franciscans espirituals, s'adaptaren molt bé als objectius d'Arnau de Vilanova de presentar els seus adversaris, ara els dominics, com a membres de l'Anticrist. Aquest és l'aspecte de la revelació de Ciril que veritablement interessa Arnau de Vilanova. Tornem a observar aquella manera de fer tan pròpia d'Arnau de Vilanova, és a dir, de fer un ús instrumental de les fonts. Aprofita tot allò que li va bé, adaptant-ho si cal a la seva situació personal i vital, i deixa estar de banda allò que no li interessa.¹²²

---

celona, Institut d'Estudis Catalans, 2002], l'expressió «[caritas] omnia credet» (1 Co XIII, 7): «Lo tredesimo segnio è che ciò che appartiene alla bontà di Dio et al potere et alla verità sua, tutto il crede: sicchè, se ode dire che Dio fa qualche gratia speciale a qualche persona (la quale non fa a molte altre simili), no'l discrede, per ciò che sa et pensa che Dio sparticie le sue gratie come li piacìe, et non sechondo il parere degli huomini o delle femine; et niuna cosa è che oda dire, che sia bontà o benignità di Dio o potere o sapientia, posto che non l'abia veduto nè provato, che discreda: et ciò non fano le persona che no ànno charitate». El text de la versió toscana, que Joan Nadal ofereix com a complement de la transcripció grega del manuscrit Petropolitanus graecus 113, és el de Miquel BATLLORI, *Les versions italianes medievals d'obres religioses de mestre Arnau de Vilanova*, dins «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1951) 411-427, contrastat amb el de Raul MANSELLI, *La religiosità d'Arnaldo da Villanova*, dins «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», LXII (1951), 60-76. Batllori i Manselli feren la seva edició a base del còdex de la Biblioteca Nazionale Centrale, de Florència, Conv. Soppr. G 3368 (Camaldelosi). El text de l'*Ad priorissam, de caritate* que ofereix aquest manuscrit florentí, força tardà (segle XV), és incomplet. Sí que és complet el text napolità de l'*Ad priorissam, de caritate* del manuscrit del romà Collegio dei Francescani Irlandesi di Sant'Isidoro e San Patrizio, 1/58, dels primers anys del segle XIV, descobert per Josep Perarnau. Vegeu: Josep PERARNAU I ESPELT, *Troballa de tractats espirituals perduts d'Arnau de Vilanova*, dins «Revista catalana de teologia», 1 (1976), 489-512. Tant de bo poguéssim llegir ben aviat en lletra impresa aquesta versió napolitana!

Sobre l'*Ad priorissam, de caritate*, vegeu: Jaume MENSA I VALLS, *Comparació entre les regles i els principis d'interpretació bíblica de les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova, i les de l'«Expositio Apocalypsis» i les de l'«Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthaei»*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 244-248.

122. Vegeu per exemple allò que en diu Josep PERARNAU I ESPELT, *La «Philosophia...»*, 35. Sembla que les analogies entre Jeroboam i Bonifaci VIII de la revelació de Ciril, també haurien pogut anar bé a Arnau de Vilanova per tal de desqualificar el papa, però no les aprofita. Vegeu Josep PERARNAU I ESPELT, *Bonifacio VIII fra Raimondo Lullo e Arnaldo da Villanova*, dins *Bonifacio VIII. Ideologia e azione politica. Atti del Convegno organizzato nell'ambito delle Celebrazioni per il VII Centenario della morte di Bonifacio VIII*. Città del Vaticano, Roma, 26-28 aprile 2004, Roma, Istituto storico italiano per il Medio Evo, 2006, 423-432.

Sorprèn que ja a l'*Eulogium*... Arnau de Vilanova digui que la llista d'aquestes perversitats és formada per vint-i-una unitats i no les enumeri. Les devia tenir, certament, comptades, perquè a la revelació de Ciril tampoc no surt mai el nombre.

Coneixia Arnau de Vilanova la revelació de Ciril temps abans d'escriure l'*Eulogium*...? Tot fa pensar que no. En cas afirmatiu l'hauria citada sigui per confirmar el seu càlcul apocalíptic, sigui per a descriure els falsos religiosos que és precisament el tema de l'*Apologia*..., obra escrita poc abans que l'*Eulogium*...

Per què després de la *Confessió de Barcelona*, és a dir de l'estiu de 1305, Arnau de Vilanova no la torna a citar més? A partir d'aquesta data, Arnau de Vilanova, com hem vist, no només no cita la revelació de Ciril sinó cap altre text profètic pel seu nom. En parla, això sí, genèricament. Segurament aquesta actitud d'Arnau de Vilanova té a veure, en primer lloc, amb el desenllaç de la polèmica que havia sostingut durant més de cinc anys amb els professors de París primer i amb el dominics després, és a dir, amb la reserva d'estudi i de judici que féu Climent V de les obres arnaldianes i, en segon lloc, amb el públic i el to de les obres escrites (sobretot en català) a partir de l'any 1305, certament ben divers del de les obres anteriors. Constatem també que Arnau de Vilanova no cita en aquesta darrera etapa de la seva vida la llista de les perversitats dels falsos religiosos.

IV. UNA PARAULA SOBRE DUES REPERCUSSIONS POSTERIORIS DE LA INTERPRETACIÓ ARNALDIANA DE LA REVELACIÓ DE CIRIL

La sentència condemnatòria d'obres d'Arnau de Vilanova (Tarragona de 1316) i la revelació de Ciril

Una obra d'Arnau de Vilanova resultà condemnada en la sentència inquisitorial de Tarragona de 1316 precisament arran de l'oracle de Ciril:¹²³

«Item dampnamus libellum qui intitulatur: *Denunciatio facta coram Episcopo Gerundensi*, et incipit: *Coram vobis Reverendo*. Ibi enim dicit quod revelatio facta Cirillo est praetiosior cunctis Scripturis Sacris, quod est error in fide, cum fides dependeat ex Sacra Scriptura, et non ex illa revelatione; et ideo preponit fidei dictam revelationem».

En la denúncia presentada contra Bernat de Puigcercós, Arnau de Vilanova havia dit: «cuius reuelatio [és a dir, la revelació de Ciril] cunctis scripturis

123. Francesco SANTI, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual* (Història i Societat, 5), València, Diputació provincial, 1987, 286.

sacris est preciosior»,¹²⁴ i per tant, la frase atribuïda a Arnau de Vilanova en la sentència condemnatòria de les seves obres es troba literalment en la *Denuntiatio Gerundensis*. Ara bé, els signants de la sentència han prescindit absolutament tant del context textual immediat de l'afirmació arnaldiana com de les explicacions que el mateix Arnau de Vilanova fa d'aquesta frase. Efectivament, després de la frase condemnada, Arnau de Vilanova afegeix la raó per la qual la revelació de Ciril és més preciosa: «quoniam scriptam de celo attulit ei angelus», és a dir, no en virtut del seu contingut sinó de la seva forma (portada del cel en taules d'argent per un àngel). És més, les «escriptures sagrades» esmentades en el text arnaldià segurament no es refereixen únicament a la Bíblia (amb encert, l'editor, Joaquim Carreras i Artau, les posa en minúscula); en canvi, les «Scripturae Sacrae» de l'afirmació de la sentència de Tarragona són sense cap mena de dubte la Bíblia (l'editor, Francesco Santi, utilitza també encertadament la majúscula).

Les explicacions que Arnau de Vilanova féu en el *Gladus...* de la frase que després fou condemnada són clares: una cosa és la «raó de preciositat» i una altra és la «raó d'autenticitat i acceptabilitat». La revelació de Ciril, segons Arnau de Vilanova, és més preciosa, tal com ja diu l'epistola de Ciril a Joaquim,¹²⁵ no pel seu contingut («ratione rei») sinó per la forma («ratione modi»), és a dir, perquè fou escrita en el cel en taules d'argent i portada per un àngel; en canvi, la Bíblia fou escrita en còdexs per mans humanes a la terra. Contràriament, en funció de la «raó d'autenticitat i acceptabilitat» si hom no creu en la revelació de Ciril, «non imputaretur ei ad heresim»; en canvi, si hom no creu en la Bíblia, «notaretur de heresi». Em sembla que després d'aquestes explicacions queda clar que per a Arnau de Vilanova «fides dependet ex Sacra Scriptura, et non ex illa revelatione» i que ell, certament, «non preponit fidei dictam revelationem»: les raons que feren servir els signants de la sentència de 1316 per a fonamentar la sentència queden refutades per textos del mateix Arnau de Vilanova. Coneixien, però, els signants de la sentència aquestes explicacions del *Gladus...*?

124. ARNALDI DE VILLANOVA, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso praedicatorem*, Vat. Lat. 3824, f. 167a-b (Joaquim CARRERAS, *La polémica...*, 46). Altres vegades, Arnau de Vilanova ha utilitzat altres expressions menys problemàtiques: «est in ecclesia Dei preciosissima» (*Eulogium...*), «multum preciosa est et solemnitas in Ecclesia Dei» (*Confessio Ilerdensis...*). En les obres escrites després del *Gladus...*, quan Arnau de Vilanova presenta la revelació de Ciril, ja no la qualifica de «preciosa», «preciosissima» o «més preciosa», ans únicament de «solemnissima» (*Antidotum...*) o «molt solemne» (*Confessio de Barcelona*).

125. Cf. Borgh. 205, f. 1a: «ut iuxta solacia sanctorum librorum, quibus Ecclesia indenter reficitur, et huc carius secum habeant codicillum, ab illo magistro qui katedram habet in celo dignanter demissum».

Una influència posterior

Amb el títol *Libro del conocimiento del fin del mundo*, José Guadalajara publicà per primera vegada un text conservat en el manuscrit desenquadrinat 9-2.176 de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia, de Madrid.¹²⁶ L'autor és anònim i en l'obra apareixen dues dates,¹²⁷ separades per quasi un segle, del temps en què fou escrita: els anys 1420 i 1514. José Guadalajara creu que el context històric en què fou escrit l'opuscle és clar: l'any 1420. Ho demostren les al·lusions a la sostracció d'obediència a Benet XIII (1416), la mort de Vicent Ferrer (1419) i l'esperança de reposició del «bon papa» Benet XIII (†1422-1423). L'autor hauria estat coneixedor de la carta que Vicent Ferrer envià a Benet XIII l'any 1412 en la qual explicava la visió que va tenir a Avinyó el 3 d'octubre de 1398 i que el va impulsar a predicar arreu del món llavors conegut.¹²⁸ La data de 1514 seria, doncs, una interpolació posterior.¹²⁹ En un estudi de l'any 1988 Isaac Vázquez Janeiro, amb raons que no comparteix Guadalajara, havia suggerit el nom de Diego Moxena.¹³⁰ No és ara el moment de discutir l'autoria i la datació d'aquest opuscle, ans d'afegir la font d'un llarg fragment sobre les vint-i-dues «maldades» dels falsos religiosos que precediran la vinguda de l'Anticrist (vegeu apèndix): aquesta font, directa o indirecta,¹³¹ no és altra que el resum que fa Arnau de Vilanova de la revelació de Ciril en la *Confessió de Barcelona*. El text castellà, sovint més deixatat i detallat que l'original català, segueix punt per punt les vint-i-dues perversitats de la *Confessió de Barcelona* (obra que, com sabem, inverteix l'ordre de les maleses vint-i-unena i vint-i-dosena de la *Confessio Ilerdensis*); també ho mostra el vocabulari: en la vuitena maldat, «delicadamente ne abastadamente» sembla tenir

126. JOSÉ GUADALAJARA MEDINA, *Las profecías del Anticristo en la Edad Media*, Madrid, Gredos, 1996, 443-463. A les pàgines 366-375 l'autor dóna raó del contingut del tractat, proposa la data de 1420. Vegeu del mateix autor *El Anticristo en la España medieval* (Colección Arcadia de las Letras, 26), [Madrid,] Ediciones del Laberinto, 2004, 141-151.

127. L'obra és anònima i sense títol en el manuscrit. El catàleg d'Antonio RODRÍGUEZ VILLA, *Catálogo general de manuscritos de la Real Academia de la Historia (1910-1912). Versión digital en pruebas*, 268 (http://www.rah.es/pdf/014635_4.pdf, consultada el dia 1 d'agost de 2008), atribueix el volum a «Roca (Fr. Johan de) o Rocacisa».

128. La carta fou publicada per H.D. FAGÈS, *Notes et documents de l'histoire de Saint Vicent Ferrier*, Lovaina, París, 1905, 213-224; i darrerament per Paul-Bernard HODEL, *La lettre de saint Vincent Ferrier à Benoît XIII*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 77-87.

129. Guadalajara, tot i que s'adona que Vicent Ferrer és qualificat diverses vegades de «sant» (i no fou canonitzat fins l'any 1455 per Calixt III), segons el meu parer, no dóna a aquesta dada la importància que segurament té.

130. ISAAC VÁZQUEZ JANEIRO, *Anticristo «mixto», Anticristo «místico». Varía fortuna de dos expresiones escatológicas medievales*, dins «Antonianum», 63 (1988), 522-550. Vicente Àngel ÁLVAREZ PALENZUELA, *El Cisma de Occidente*, Madrid, Ediciones Rialp, 1982, 301, creu que l'autor podria pertànyer a algun grup d'Aragó o Castella partidari de Benet XIII.

131. Observem alguns italianismes en el text castellà: així, per exemple, «parrochia» (onzena maldat) o «gelos» (pel pronom combinat «glieli»), de la tretzena.

al darrere l'expressió catalana «bastament e delicadament» de la *Confessió de Barcelona* i s'aparta dels mots llatins «copiose et splendide» de la *Confessio Ilerdensis*; en l'onzena, l'autor-traductor utilitza «parrochia», com en el text català, en comptes de «grex/ramat»; o en la desena afegeix una llarga cua que és a la *Confessió de Barcelona* i manca a la *Confessio Ilerdensis*. A diferència d'Arnau de Vilanova, l'autor del tractat castellà anuncia negativament les «mal·dades», és a dir, com a virtuts que no tenen ni practiquen aquests falsos religiosos.

A més, doncs, de l'influx de Joan de Rocatalhada, de Vicent Ferrer, de Francesc Eiximenis, de Joaquim o del pseudo Joaquim de Fiore, de les sibil·les, de les profecies de Metodi i Ciril, que J. Guadalupe assenyala, l'autor del *Libro del conocimiento del fin del mundo* hauria rebut la influència d'Arnau de Vilanova, d'una obra del qual, la *Confessió de Barcelona*, n'extreu un llarg fragment sense esmentar-ne la procedència.¹³²

---

132. Ara no és el moment d'estudiar altres possibles influències arnaldianes en aquest opuscle, però n'indicaré una altra de possible: les set èpoques de la història de l'església del f. 14v semblen provenir també de la *Confessió de Barcelona*, 114/7-115/3.

V. APÈNDIX TEXTUAL

El text de les «vint-i-dues perversitats» dels falsos religiosos de la «Confessio Ilerdensis» i de la «Confessió de Barcelona», sobre la base de la revelació de Ciril (capítol XI) i del respectiu comentari, amb la còpia que en féu l'autor del «Libro del conocimiento del fin del mundo».

Oferim en aquest apèndix, a quatre columnes, la transcripció del text del darrer capítol de la revelació de Ciril del manuscrit Borgh. 205 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, còdex que, ultra la revelació de Ciril, només conté obres arnaldianes; la transcripció del text de la *Confessio Ilerdensis* que sintetitza en vint-i-una o vint-i-dues perversitats o maldats els vicis dels falsos religiosos que segons el darrer capítol de la revelació de Ciril precediran la vinguda de l'Anticrist; la versió al català, de la *Confessió de Barcelona*, del text de la columna anterior; i, finalment, un fragment del *Libro del conocimiento del fin del mundo*, còpia més o menys lliure del text de la *Confessió de Barcelona*, de la columna anterior. El text de la primera columna és completat amb algunes interpretacions del comentarista en notes a peu de pàgina i crides de lletres. Atès que el text de la revelació de Ciril del còdex Borgh. 205 no va acompanyat del comentari, oferim el text donat per Paul Piur. També és completat amb algunes interpretacions extretes de l'*Epistola Iobachim ad Cyrillum* (notes amb crides entre parèntesis i dígit de numeració àrabica), aquestes sí, extretes del Borgh. 205.

Darrer capítol de la <i>Litera tabularum</i> [<i>Oraculum angelicum Cyrilli</i>], Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Borgh. 205, f. 6b-7b	ARNALDI DE VILLANOVA, <i>Confessio Ilerdensis</i> , Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. Lat. 3824, f. 175c-176a
[f. 6b] Ue mulieribus ^a excisis de petra durissima uallis Uirginis ^b et puellis ^c ⁽¹⁾ de monte umbroso ^d et bestiis de monte Libano! ^e A suo tempore iuuentutis usque in senium earum nouissimi ve multiplex eis incumbit. In infancie sue primordio usque in tempora pubertatis margaritis multiplicibus parentum sanguine rutilantibus renitebunt; sed pedecentim muscarum stercoribus et uiarum pulueribus fuscabuntur. Ve unum et ue iterum! Hos prestolantur nugaces, quos gladius biceps effodiet. «Horum Deus uenter» [Phil III, 19], lingua cum lumbis erit.	
Hii desertores, cauernas proprias relinquentes,	Et dico quod prima illarum spurcitiarum siue peruersitatum est quod a propria cella uel monasterio libenter et diu se absentabunt.

^a Paul PIUR, *Oraculum...*, 318/5-6: «mulieres appellat quosdam religiosos futuros molles, delicatos, curiosos ut feminas».

^b Paul PIUR, *Oraculum...*, 318/10-12: «per vallem Virginis potest intelligi aliqua regio Ecclesie ditioni subiecta, sita in loco vallato, cuius oriundus erit illorum fundator et pater».

^c Paul PIUR, *Oraculum...*, 318/12-14: «per puellas aliud genus religiosorum intelligit molle et delicatum ut primum».

⁽¹⁾ [Epistola Iobachim ad Cyrillum,] Borgh. 205, f. 8b: «De mulieribus et puellis ac bestiis, quas hasta ferit bicorni, non usquequaque lucescit, quamquam sit certum summarie intelligere regulares proxime afuturos uel forte presentes, quorum uitam ex parte cognoscimus ex oraculo in sui primordio multis iusticiis predicandam gratia Patrum uirtuosorum, quod ibi notatur: "infancie sue pri-

mordio, etc.", et in processu etatis ipsius multis sceleribus fore complendam tum ex superbia et latenti luxuria, "que in pinnis moncium et maciebus lumborum" designatur, tum ex auaritia et castrimargia et aliis facinoribus, "que in densitatibus uirgultorum, [f. 8c] hoc est fructuum terrenorum, "et sacramentorum expositionibus mercature", hoc est uenalitati, notantur».

^d Paul PIUR, *Oraculum...*, 318/14: «De monte umbroso: quia forte nigri habitus est futurum».

^e Paul PIUR, *Oraculum...*, 318/ 15-16: «Et bestiis: tertium genus insinuat, bestiale, simplex et rude, quia forte non erit adeo literatum moribusque prouectum ut duo premissa»; 318/17-19: «Dicit autem de monte Libano, vel quia in ipso monte habitabit vel forte, cum Libanus "candidatio" interpretatur, habitus albi futurum est».

ARNAU DE VILANOVA <i>Confessió de Barcelona</i> , ed. Miquel BATLLORI, 120/20-123/7	Fragment del « <i>Libro del conocimiento del fin del mundo</i> », ed. José GUADALAJARA ¹³³
E la primera d'aquelles ·XXII· és que volenters se lunyaran de lur cel·la e de lur monestir.	Quiere dezir que miréis los frutos que fazen e deven fazer, que son XXII virtudes que han de tener e guardar en esta manera que sigue:

133. José GUADALAJARA, *Las profecías...*, 444-446 (ex ms. 9-2176, f. 15r-15v, de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia, de Madrid).

Uagari per compita eligent ^f	Secunda, quod uagabuntur per compita, scilicet plateas et curias seculares aut excelsorum.
alienorum [f. 6c] foraminum ^g inuasores.	Tertia, quod audaciter inuadens et impudenter aliena iura.
Hii filii Esau bestiarum simplicium uenatores in specubus alienis, et quas incautas leuesque repperint, gaudenter excoriabunt. ⁽²⁾	Quarta, quod excoriabunt uel spoliabunt simplices et incautos in subditis alienis.
Sceleste et glorianter narrabunt complicibus, cum p[r]edas fecerint ampliores. Quapropter bestie sibi caebunt in illos incidere, cum opera eorum didicerint.	Quinta, quod detestabiliter apud complices suos gloriabuntur singuli de sua uenatione.

^f Paul PIUR, *Oraculum...*, 320/52-53: «Vagari per compita: adherentes quidem vagabunde religioni eligent stulte hincinde vagari forsitan mendicantes».

^g Paul PIUR, *Oraculum...*, 320/53-56: «Alienorum foraminum: id est prouentuum vel elemosinarum, quia quod nudis, pauperibus, puellis, infirmis, verecundis et senibus destitutis debuerit tribui, hii ad se omnia trahent, dicentes se cunctos egentes excellere».

⁽²⁾ [*Epistola Iobachim ad Cyrillum*,] Borgh. 205, f. 8c: «Eapropter inferiorum clericorum

iura diripient et uastabunt, utpote funeralium, testamentorum, conuentuum et aliorum solempnium, quibus clerici recreantur. Et ex hoc dicuntur «aliorum foraminum», id est prouentuum uiduarum, pupillorum et aliorum egencium, «inuasores et bestiarum», id est simplicium, a quibus poterunt longos pilos dolose detrahare, «uenatores et uberum uirginalium» ecclesiarum, «uidelicet secularium emunctores», hinc fastu, generositatvm aut scientie tumescentes; quod notatur, ubi dicitur «sanguine et haustu ela-[f. 8d]-ti»».

	La primera es que no se deven hir del monasterio, perdidos e desonestos por el mundo, como lo fazen; así mismo, sa(l)len de sus celdas con muchas desonestidades que cometen contra su orden, e fazen muchos delitos por la plaças e por la calles sin temor de Dios ne verguensa de las gentes que los miran.
La segona és que hiran vagan per les corts dels grans senyors.	La II, que no deven hir fechos vagamundos por el mundo e por cortes de rreyes e de grandes sennores por alcançar dignidades.
La 3 ^a , que ardidament e sens tota vergonya envejaran ço que pertany a ltruy dret.	La III es que no deven tener codicia como la tienen, e [con] mucha diligencia e sin nenguna vergüença toman con grandes mannas e engennos [sic] muchos bienes e rriquesas que no los vienen de derecho.
La 4 ^a , que scorquaran e despullaran, sostraén los simples e los nicis e badochs d'altruy senyoria.	La IIII es que no deven dexollar ne desnudar con halagos, como lo fazen, a los simples, hatraéndolos falçamente por aver sus bienes e heredades, e que entren en la orden e en sus monesterios.
La 5 ^a és que entre sy mateys se glorifficaran, axí com robadors, de la caça e del percaç que farà cascú a son col·legi.	La V es que no deven entr'ellos alabarse e sacar escarnio quién mejor casça [sic] traherá en su monesterio, como lo fazen, e en su celda, como rrobadores e traidores.

Iniqui iactabuntur inedia, ⁽³⁾ quam dei-cient	Sexta, quod in occulto erunt in ocio, sed ociositatem intrinsecam palliabant exterius exercitio simulato.
Ascia ^h simvlatoria et insigni ⁱ penuria enigrescent, ut capiant et denudent lepusculos uehemencius.	Septima, quod allegabunt se pati penuriam uirtuosam, scilicet propter Christum, ad efficacius extorquendum.
Sed dissimulatis palliatisque copiis effulgescent, ut latenter denegant splendidius.	Octaua, quod in occulto satagent copiose et splendide uiuere.
Hii sunt Belis presbiteri, ultore Angelo perimendi, oblata uorantes in abditis. Florebunt in altum ut cedri,	Nona, quod ambient uel affectabunt immoderate sublimes honores ac dignitates.
Florebunt in altum ut cedri, sanguine et haust[u] elati usque ad pinnam Syon sublimissimam. ⁽⁴⁾	Decima, quod erunt elati in corde uel animo propter genus et propter scientiam.

⁽³⁾ [*Epistola Iobachim ad Cyrillum*,] Borgh. 205, f. 8d: «Mirandum ualde denuo, quoniam cum ex eis aliqui uictus questores mendicatus sint futuri; quod ibi notatur: “iniqui iactabuntur inedia, etc.” Quomodo et de quo elati gloriabuntur? Ingluue redundabunt, luxuria exurentur. Credo quod intra se quibusdam derisiui excellenciis siue promotionibus eferentur, ad quas inhyabunt feruenter, et populi donariis perfruentur, que in eorum gulositatibus [et] murorum eminenciis uorabuntur, et ex hoc ociose uiuentes lumborum facibus cremabuntur».

^h Paul PIUR, *Oraculum...*, 320/60-62: «Ascia: ascia est ferreum instrumentum,

quod profunde lignum incidit et deorat; per quod intelligitur, quod totis viribus deicient paupertatem ecclesiasticam et deliciis inhererunt».

ⁱ Paul PIUR, *Oraculum...*, 320/63-65: «Simulatoria et insigni: hii perfidi pauperes insignes se dicent quasi ultra formam apostolorum egentes, quia nec in communi nec in speciali se possidere aliquid mentiuntur».

⁽⁴⁾ [*Epistola Iobachim ad Cyrillum*,] Borgh. 205, f. 8d: «Ad fauces ecclesiasticos aspirabunt, utpote episcopatus, et eo amplius quasi ad summum episcopatum graduum; “quod in cedris et in Syon” specula denotatur, ubi dicitur “florebunt in altum”».

La 6 ^a , que, mestén-se [<i>sic</i>] entre si mateys, en lurs col·legis seran ociosos e vagarosos, e defora daran a entendre que no cessen orar o estudiar o fer quals-que bones obres.	La VI es que no deven estar dentro en sus monesterios hociosos, como lo fazen, e lenos de vicios, e fuera dan entender que no cessan de horar, o de estudiar, o rrezar o fazer otras maneras de buenas hobras.
La 7 ^a és que al·legaran que sofferen gran fretura e gran pobresa per Jesuchrist, per tal que pus fortment puixen sos-traure e tirar.	La VII es que no deven dar ha entender con maldad e sin verdad que sufren e pass[a]n mucha fambre, e mucha men-gua, e gran pobresa por Jhesuchristo, porque más fuertemente e con mucha pasiencia puedan passar esta vida e alcançar la gloria. E todo esto darán entender por tirarse los bienes e rrique-sas para ellos, e las gentes porque les den sus heredades e dineros.
La 8 ^a és que entre si se sforcen de viure bastament e delicadament.	La VIII es que no deven bevir delicada-mente ne abastadamente, ne comer muy buenos bocados escondidamente como lo fazen.
La 9 ^a és que seran cobeus e desigoses de grans honors e de grans dignitats.	La VIII es que no deven cer codiciosos de alcançar grandes honrras e dignida-des como lo son.
La 10 ^a és que seran altius de cor e orgu-llosos per linatge d'on seran, o per la sciència que hauran.	La X es que no deven cer altos de coraçón e [o]rgullosos ne soberbos, ne adlegar que son de grande linatge ne de grande siencia como lo dizen.

Tamen teredo ligni medullam corrodet et pertundet intrinsecus, ut optima queque deiscant, et frondes eius arescant et decidant flores in linum. ⁽⁵⁾	Vndecima, quod astute surripiunt alienum gregem.
Super hoc lupi rapaces ad inuicem corrodentur et alter alterum suauiter manducabit, donec fetor sanguinis occisorum ascendat [f. 6d] ad nares iudicis impregnati.	Duodecima, quod mutuo detrahunt sibi ipsis et calumpniabuntur ad inuicem.
Fallaces, ingeniosi, mediis linguis fantes cum uiduis,	Tertiadecima, quod uiduis fallaciter et ingeniose persuadent.
exponentes sacrificia mercature. «Offer sacrificium, prebe testimonium, et plaga ultra non erit»: hec fingunt filii nequam, seductores astuti, ut augeant stercora et inaltent cacumina.	Quartadecima, quod sacrificia uendent et mercationi exponent.
Febres sanabunt, ^j eorum mors uita ^k illorum,	Quintadecima, quod egros uisitabunt solliciti propter cupiditatem et non ex caritate.
Ad querulas uoces tybicinum salient letabundi ut agni in pascuis. ^l	Sextadecima, quod exultabunt de morte illorum, qui sepulturas eligent apud eos.

⁽⁵⁾ [*Epistola Iobachim ad Cyrillum*,] Borgh. 205, f. 8d: «Verum quanto fuerint altiores tanto miserabiliores usque in limum profundae miserie; quod “in frondium siccitate florumque ocase” signatur, ubi dicitur “tamen teredo, etc”».

^j Paul PIUR, *Oraculum...*, 322/98-100: «Febres sanabunt: hoc non bene intelligo, nisi forte quis diceret, quod ad egros accedent et eorum ultimis voluntatibus assistentes procurabunt sibi relinqui aliqua ab eisdem».

^k Paul PIUR, *Oraculum...*, 322/100-101: «Mors vita: quia forte de mortuariis vel testamentis defunctorum aliqua lucrabuntur».

^l Paul PIUR, *Oraculum...*, 322/102-106: «Tibicinum: tibicines erant antiquitus quaedam lamentatrices, que ad defunctorum corpora vocabantur, ut vocibus querulis lamentarentur plangerentque defunctos, quod adhuc in aliquibus partibus obseruatur. Ad has ergo voces lamentabiles salient letabundi ob lucrum, ut saliant agni in pascuis uberimis».

La 11 ^a és que moxardament tiraran a si altruys ovelles o parroquians.	La XI es que no deven con falagos e engennos quitar los parrochianos de otras parrochias como lo fazen.
La 12 ^a és que entre si diran mal la hun del altre, e-s allevaran calúmnies o falsos crims o colpes.	La XII es que no deven dezir entre ellos mal unos de otros, como lo fazen, e se levantaran de grandes maldades, e grandes falços testimonios e culpas.
La 13 ^a és que ab ginys e ab falses maestries enganaran les vídues.	La XIII es que no deven con su falçedad e codicia engennar a las biudas e engannar.
La 14 ^a és que vendran los sacrificis e-ls metran a encant.	La XIII es que se deven guardar de vender los sacrifi-[15v]-cios como lo fazen, e mostran con falc[e]dad que no quieren tomar dineros e mándanos tomar a horros, para que los den a ellos quando gelos demandaran, mostrando que ellos no los quieren tocar.
La 15 ^a és que-ls malats vesitaran curo-sament per cobesa e no per caritat.	La XV es que no deven hir con tan gran diligencia, como fazen, a vesitar los enfermos por codicia de sus bie[n]nes e no por caridad.
La 16 ^a és que entre si mateys s'alegraran de la mort de aquells que elegiran entre ells lur sepultura.	La XVI es que no deven decehar la muerte a nenguno, como lo fazen, porque tomen s[e]pultura en sus monesterios.

Sagacissimi deceptores mencientur se potissime mortuos suscitare,^m ut spoliarent Uirginem et dilatent tentoria.	Septimadecima, quod sagaciter mentientur ad decipiendum et asserent mentiundo, quod possunt mortuos suscitare, hoc est, absoluerere peccatores uel a purgatorio liberare.
O perditis, quid ubera maternaⁿ spreuistis, que Deus benedixit a seculo, et ubera nouella Uirginea suggere elegistis? ^o Fortassis quia illa improuide perdidistis et hiis uberiores uescistis, que perditorum remedio rapuistis. Attamen et uos expectate paulisper, quoniam q[ui]dem ignis prosiliet de altari et consumet iterum Nadab et Abiud sacerdotes. Giezy adeo lepra inficietur, ut a planta ad craneum^p sola ulcera tegencia uideantur. Hii patroni prediuites, confidentes in uaccis [f. 7a] pinguibus dormitantibus, in risu uirginis, in robore moncium Israel, in cornibus elatis, baculis arundineis feminarum, quos se irrigasse iactabunt. Verumptamen spiritus vehemens latens in cornibus repente perflabit et quadros abscidet de montibus, quos precipitans mactabit, primo filios petre uallis et multos de monte umbroso, ut numquam resurgant, deinde bestias de monte Libano.	

^m Paul PIUR, *Oraculum...*, 322/107-110: «Mortuos suscitare: dicturi sunt isti malitiosi ad populum: "Eligite apud nos sepelire et non apud ecclesias seculares, quia pluribus sacrificiis habundamus, quibus anime defunctorum purgantur, et in eis gloriosior resurrectio apparebit, qui nostris societatis adiungentur"».

ⁿ Paul PIUR, *Oraculum...*, 322/114-115: «Vbera materna: terrenos fructus ex terre visceribus prodeuntes mediantibus laboribus hominum "ubera materna" appellat».

^o Paul PIUR, *Oraculum...*, 323/121-124: «Quod patet, quia perfectionem huiusmodi deserentes uirginea ubera suggere eligent saporose, id est delicias et ubertates secula-

rium clericorum, quas ad se rapere quodam placore seu quadam sonoritate sacrorum ac multa ypocrisi nitentur pro posse».

^p Paul PIUR, *Oraculum...*, 323/132-136: «Vel a planta pedis usque ad craneum, id est ab ipsis puberibus, qui eorum ordinem de nouo assument, usque ad proelectos illorum nil aliud quam vitium appetetur. "Omnes enim que sua sunt querunt, non que Ihesu Christi" (Philip II, 21), honoris et commodi auaritie inhiantes».

^q Una de les variants (Paul PIUR, *Oraculum...*, 326, nota a la línia 204) del comentari interpreta «petram» com els pares o fundadors.

La 17^a és que ab art mentran, per enganar; e, mentén, prometran que poden absolve de peccats e deliurar de purgatori.	La xvii es que no deven con falçedad e enganno, como fazen, dar ha entender que pueden absolver de qualquier pecado por fuerte que seha, e que pueden sacar qualquier ánima que esté en purgatorio.

Si flagiciosi obtulissent uirgini aureas murenulas et inaures, anulos et teristra, armillas et specula, dextrariola et coronas, prout eam decebat, cum eius opibus sint ditati, et eunvchi uirginis utique detulissent eisdem. Stultus prestans baculum, quo ipse percuciat, et qui non aufert, stulcior est censendus. Hii pinnis moncium, maciebus lumborum, densitatibus uirgultorum miserabiliter confundentur. Hii sextarios ·XL^a· ex area se collecturos sperabunt: de quibus si ·X· in horreis reposuerint, satis poterunt quietari. Caueant miseri, ne quicquid seuerint, urens spiritus uertat in stipulam. Nempe [f. 7b] si ad petram⁹ fortem et firmam, quadram et latam, politam et albam, mundam et sanctam, vnde originem traxerant, deuote, fideliter et perfecte spectassent et eius efficacias et uirtutes, prout ab infancia inceperunt et super petras descriptas uiderunt, totis uiribus insecuti fuississent, nedum ·LX^a·, sed centum sextarios in apothecis egregie collocassent. Felix qui munde collegerit sextarios ·xxx^a· ex area! Hic non inuidebit superbis cornutis a tergo.	
	Octauadecima, quod patenter iactantia et arrogantia inflabuntur.
	Nonadecima, quod ardore libidinis et flamma luxurie succedentur.
	Vicesima, quod erunt tenacissimi et auari.

La 18ª és que en públich se guabaran de sciència e de virtuts, les quals no seran en ells, mas ab vent de perleria e ab ufana o affermaran.	La XVIII es que non deven alabarse en póblico de su saber e sus virtudes, las quales no serán en ellos e lo afirmarán.
La 19ª és que entre si mateys seran plens de flama e d'ardor e de luxúria.	La XIX es que no deven cer luxuriosos, e lenos de fuego, e de lamas e de vicios, como lo fazen, e deven dexar los vicios d'este mundo.
La 20ª és que sobre tots hòmens seran avars e tinents e richs.	La XX es que no deven cer avaros a los pobres de la[s] rriquesas que Dios les da, porque lo son más que otras personas.

	·XXI^a, que radix est et causa omnium predictarum, est quod recedent a uestigiis patris spiritualis uel fundatoris illius status, quia nec in abstinencia nec in humilitate nec in patientia nec in mansuetudine nec in modestia nec in caritate uel aliis uirtutibus eum imitari satagent uel curabunt.
	Addit etiam ·XXII^{am}, quam ex causa dimisi, scilicet quod ex acquisitis pre-textu mendicationis edificia inalçabunt

La 21^a és que, de ço que per títol de pobresa e de meniquesa hauran guanyat, faran alts bastiments e de gran messió.	La XXI es que no deven mostrar ser mesquinos, mostrando tener mucha pobresa, queriendo despende lo que tienen antes en vanidades, e vicios e gastos sin necesidad.
La 22^a, que és rael e cap de totes les altres, és que's lunyaran de la via e de les peades de lur pare spiritual, ço és de lur fundador, e de lur orde, car neguna cura no hauran de seguir ni de semblar en abstinències e oracions e humilitat e paciència e suavesa e temperament e caritat e altres virtuts.	La xxii es que se deven guardar de hir por el mundo derremados como lo fazen, e se alexen e dexten la vida e pizades [<i>sic</i>] de sus padres sant Francisco e santo Domingo, que no se curan de seguir sus órdenes ne abstinencias, oraciones, ayunos, homidad, paciencia e cer suaves, tenperados, sin caridad e sin otras virtudes. E como las dichas órdenes son ya sin rregla e sin temor de Dios ne vergüensa del mundo, e como todo aquello que han de dar a los pobres ponen en hedeficios e hobras muy altas e en muchas otras cosas que no se sirve Dios, dize, sobre esto, fray Joha[n] de Rrocacisa que con sus vanidades e vicios p[er]recerán e serán destróidos con los otros amadores del mundo. E así parece por est[a]s maldades e susodich[o]s vicios e peccados, como Dios ya no las puede sofrir, es que será muy brevemente el fin del mundo, e por los otros peccados que en él(l) se fazen sin cuenta.

Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†),
Jaume DE PUIG I OLIVER, Albert SERRAT I TORRENT

REGEST DEL PROTOCOL DEL NOTARI
DE LA CÚRIA DIOCESANA DE GIRONA PERE CAPMANY
(ANYS 1313-1367)

INTRODUCCIÓ

*El Protocol de Pere Capmany dins l'ADG*¹

El 1982 Josep Maria Marquès, director de l'Arxiu Diocesà de Girona, enllestia un inventari topogràfic dels pergamins del patrimoni de la mitra d'a-

-
1. En aquest treball emprem les sigles següents:
ACG = Arxiu Capitular de Girona.
ADG = Arxiu Diocesà de Girona.
AHMG = Arxiu Històric Municipal de Girona
AIEE = «Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses» / «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», Figueres 1959 ss.
AIEG = «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses» / «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», Girona 1946 ss.
ARNALL = M. JOSEPA ARNALL I JUAN, *Lletres reials a la ciutat de Girona (1393-1515)*, vols. I i II, Barcelona, Fundació Noguera 2000 (Diplomataris 22-23), 1021 p.
ATCA = «Arxiu de Textos Catalans Antics». Anuari, Barcelona, I. E. C., 27 vols.
Banyoles = Mn. Lluís CONSTANS I SERRATS, *Diplomatari de Banyoles, I (822-1050), II (1051-1299), III (1300-1348), IV (1349-1500)*, Olot i Banyoles 19851-1991, 324 + 9 f., 490 p., 364 + 9 f., 436 + 10 p. d'índexs.
CC = Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Cartoral dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, 2 vols., Barcelona, Fundació Noguera (Diplomataris, 1-2), 1993, 1-436 [docs. 1-282] i 437-861 [docs. 283-625] p.
CR = *Catalunya Romànica*, 27 vols., Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1984-1998.
D = ADG, Manuals de col·lacions de beneficis.
DHEC = *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, 3 vols., Barcelona, Generalitat de Catalunya-Editorial Claret, Barcelona 1998-2001, 667, 773 i 749 p.
ES = *España Sagrada*, LVI vols., Madrid 1747-1957.
EUBEL = C. EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi*, vol. I, Münster 1898.
f., ff. = foli, folis.
G = ADG, *Libri Notularum*.
GOLOBARDES = Miquel GOLOBARDES VILA, *El monasterio de Santa María de Vilabertrán* (Publicaciones de la Biblioteca del Palacio de Perelada), Barcelona, José Porter Editor 1949, 144 p.
GUILLERÉ = Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, 2 vols., Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 504 i 500 p.
I = ADG, *Registrum [litterarum] itineris*.
LV = Christian GUILLERÉ, *Llibre Verd de la ciutat de Girona*, Ajuntament de Girona-Fundació Noguera (Llibres de Privilegis, 7) 2000, 737 p.

quell dipòsit, seguint l'ordre dels calaixos on eren guardats.² El 1984 publicava *Pergamins de la Mitra* (881-1687), (Col·lecció de Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins, 10, 191 p.), on els documents de la sèrie es pre-

---

LVm = Griselda JULIOL I ALBERTÍ, *Llibre Vermell de la ciutat de Girona* (1188-1624), Ajuntament de Girona-Fundació Noguera (Llibres de Privilegis, 8) 2001, 757 p.

Lletres I = Jaume DE PUIG I OLIVER – Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV. Vol. I* (1-620). *Bernat de Vilamarí* (1292-1312), *Pere d'Urrea* (1325-1358), *Gastó de Montcada* (1328-1334), *Arnau de Mont-rodon* (1335-1348), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans – Facultat de Teologia – Ajuntament de Girona 2007, 744 p.

MONSALVATJE = F. MONSALVATJE I FOSSAS, *Notícies Històriques*, XXV volums, Olot 1889-1917.
n. = número

PG = Joan VILLAR I TORRENT, Núria SURIÀ I VENTURA, Joan BOADES I RASET, Lluís-Esteve CASELLES I SERRA, *Catàleg de Pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona* (1144-1826), Ajuntament de Girona-Fundació Noguera-Caixa de Girona (Diplomatari, 32-34) 2005, 3 vols., 2012 p.

PM = Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Pergamins de la Mitra* (891-1687). *Arxiu Diocesà de Girona*, Girona, Generalitat de Catalunya. Servei d'Axius – Diputació de Girona. Patronat Francesc Eiximenis 1984, 191 p.

PONS = Josep Maria PONS I GURI, *Les col·leccions de costums de Girona*, Barcelona, Fundació Noguera 1988, 370 p.

PONS GURI = Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses* (1229 a 1330), dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», XLVII (1974), 65-128; XLVIII (1975), 241-363; estudi citat segons la reedició publicada dins Josep Maria PONS GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. III, Barcelona 1989, 223-387.

PONTICH, *Episcopologi* = Sulpici PONTICH, *Episcopologi eo Serie dels srs. Bisbes de Gerona desde la expulsión dels moros que volen uns fos 778 y altres 785: en què se continuaran los bisbes segons lo ordre que portan nostres Synodals Gerundenses, però las notícias seran totas tretas y existents en la Iglesia Cathedral y notariás que son vistas*, ACG, ms. 105, ff. 3r-134v.

PONTICH, *Series* = Sulpici PONTICH, *Serie dels prebendats que per temps son estats de la santa Iglesia de Gerona per abecedari*, ACG, ms. 105, ff. 135r-405r.

RC = Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Cartoral de Rúbriques Vermelles del bisbe de Girona Pere de Rocabertí*, ed. a cura de Jaume DE PUIG I OLIVER i Albert SERRAT I TORRENT, Barcelona, Fundació Noguera (Col·lecció Diplomataris, 43), en premsa.

Roca Rossa = Josep M. PONS I GURI, *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*, Barcelona, Fundació Noguera 1984 (Textos i documents, 7), 413 p.

U = ADG, *Registrum Litterarum*.

VILLANUEVA = Jaime VILLANUEVA, *Viage Literario a las Iglesias de España*, vols. XII-XV, Madrid 1850-1851.

ZARAGOZA = Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, Fundació Balma (Biblioteca Balma) MMII, 429 p.

2. Els calaixos, llevat del número 5, del qual es parla tot seguit, són: 1. Ardiaconat major, 143 perg. 2. Ardiaconat de Besalú, 234 perg. 3. Ardiaconat de l'Empordà, 300 perg. 4. Ardiaconat de la Selva, 148 perg. 6. Privilegis pontificis i reials, 94 perg. 7. Comtes d'Empúries, 65 perg. 8. Catedral i Capítol, 57 perg. 9. Contencions, 30 perg. 10. Monestirs, 36 perg. 12. Censos amortitzats, 52 perg. 13. Girona, Domeny i Paret Rufí, 76 perg. 14. Vila-romà i Palamós, 14 perg. 15. La Bisbal, 88 perg. 16. Corçà, 60 perg. 17. Sant Sadurní, 174 perg. 18. Rupia, 94 perg. 19 La Pera, 20 perg. 20. Ullà, 66 perg. 21. Bàscara, 41 perg. 22. Dosquers i Crespià, 77 perg. 23. Documents antics, 173 perg. 24. Documents antics, 101 perg. Com s'ha pogut comprovar no hi ha pergamins al calaix 11.

sentaven regestats i numerats segons llur ordre cronològic. Era l'inici de l'exploració sistemàtica del fons del patrimoni episcopal de l'Arxiu Diocesà. Després, el 1993, Marquès publicà el *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona* (s. IX-XIV), en dos volums, iniciant la col·lecció «Diplomataris» de la Fundació Noguera. Enguany ha aparegut, dins la mateixa col·lecció, el *Cartoral de Rúbriques Vermelles*, que Marquès havia transcrit el 1981, a cura dels qui signen aquestes ratlles, els quals l'han revisat i anotat. És imminent l'edició a cura d'Elvis Mallorquí del *Llibre Verd* de l'Arxiu Diocesà de Girona, elenc de tots els qui l'any 1362 percebien delmes i posseïen feus episcopals, llibre compilat per Guillem Bernat de Perles a instigació del bisbe Berenguer de Cruïlles (1348-1362).³ Tant el *Cartoral de Carlemany* com el *Cartoral de Rúbriques Vermelles* i el *Llibre Verd* de l'ADG formen part del calaix n. 5 de la sèrie del patrimoni de la Mitra de l'ADG, números 1, 2 i 3, respectivament. Els segueixen el protocol del notari Pere Capmany, n. 4, i un reguitzell de volums de capbreuacions, reconeixements de feus i de delmes, llevadors de censos i altres documents que constitueixen l'ossatura de l'administració dels béns episcopals.⁴ Publicant ara anotats per nosaltres els registres que va establir Josep Maria Marquès del protocol notarial de Pere Capmany voldríem continuar l'edició dels instruments de treball indispensables per accedir al dit fons de l'ADG, com a preludi d'una empresa que segurament es concretarà els anys a venir: la regesta de tots els registres del fons del patrimoni de la Mitra anteriors al segle XVI, amb preferència sobre els posteriors. Efectivament, estem convençuts que un treball d'aquesta mena seria decisiu per a aclarir, almenys en part, la prehistòria de la qüestió remença, entre d'altres raons perquè forniria unes seqüències de *nomina* que caldria comparar amb les del segle XV que han estat exhumades fins avui, val a dir que no massa nombroses. Atès el

3. Agraïm vivament a Elvis Malloquí la deferència que ha tingut envers l'ADG en deixar-nos consultar el seu treball abans d'entrar en màquines. Hem pogut avaluar tot d'una el pas qualitatiu que la seva obra significarà en el camp dels estudis sobre el delme, territori fins ara inexplicablement verge. Igualment ha posat en evidència la importància extraordinària que per a tals estudis representa un volum com el *Llibre Verd* de l'ADG, que per al bisbat de Girona marca una línia divisòria clara entre l'abans i el després de 1362; aquesta circumstància i el fet, tanmateix excepcional, que Mallorquí hagi emprès l'edició de tot el manuscrit possibilitarà estudis còmodes cap endavant i cap enrera d'aquella data, amb el resultat esperador que la qüestió del delme difícilment podrà ésser deixada de banda en estudis d'història medieval gironina. I esperem que iniciatives semblants sorgeixin per tot on sigui possible. Sobre totes aquestes qüestions en el seu moment es dirà amb tot el detall possible el que sigui de llei.

4. Per a tot el fons de la Mitra, encara és útil la consulta de l'*Inventari de l'Arxiu Major de la Dignitat Episcopal*, índex topogràfic en dos volums confeccionat vers 1600 per Narcís Nadal, del qual hi ha còpia actualitzada de principis del s. XIX, amb documents integrats al fons durant els segles XVII i XVIII, també en dos volums. Hom disposa encara d'un *Repertori dels actes de l'inventari*, índex temàtic de principis del segle XVII, amb còpia actualitzada de principis del s. XIX. L'anomenat *Índex dels feus* és un repertori dels calaixos 5 i 11, amb anàlisi especial dels dos cartorals diocesans.

pes que l'església gironina va tenir en el conflicte remença, no creiem que hi pugui haver gaire dubtes sobre la necessitat d'exhumar pacientment les dades d'aquella documentació. Per sort, el desenllaç del problema remença és prou divulgat i conegut; aquesta circumstància podria guiar amb seguretat els estudis sobre les primeres fases, encara boiroses, del conflicte en terres gironines.

En canvi, els estudis bibliogràfics sobre el delme de la diòcesi de Girona, partint de la documentació copiosa que el delme ha generat, es poden donar per inexistents abans de l'esforç monumental de Mallorquí. No hi ha fet res que la documentació referida al delme sigui extraordinàriament copiosa. Els moviments i canvis de propietat del delme generaven drets per al bisbe. Algun dia caldrà aclarir què volien dir el bisbe i els capitulars de Girona quan afirmaven que els seus rèdits eren primis i rònecs.⁵ Així i tot, el delme era objecte de cobejança i, per tant, de moviments, amb els drets que aquesta dinàmica generava per al bisbe. El bisbe es referia a aquests drets quan afirmava que eren poca cosa? Ara no ho sabríem dir. El *Llibre Verd* de l'ADG ofereix una fotografia de la percepció del delme tal com es presentava l'any 1362. Tant en els *Pergamins de la Mitra* i en els cartorals diocesans i de la Catedral, com en altres sèries de l'ADG, hi ha una gran quantitat de dades sobre tot el que gravità entorn d'aquest impost. Pel que fa al s. XIV i anteriorment a la confecció del dit *Llibre Verd*, el protocol de Pere Capmany és una peça essencial, encara que no l'única,⁶ per a entendre com s'arriba a la situació reflectida al *Llibre Verd* de l'ADG. Era una raó de pes per a no demorar més la publicació dels registres que Marquès en va redactar quan, entre 1981 i 1984, els seus treballs sobre els pergamins de la Mitra i el *Cartoral de Rúbriques Vermelles* el van posar sobre la pista de la relació que hi havia d'haver entre totes les escriptures de delmes transmeses pels pergamins de la Mitra, les que es troben copiades al cartorals i les que es reflecteixen al *Llibre Verd* de l'ADG. Més encara, en publicar el *Cartoral de Carlemany*, va poder demostrar que per compendre la seva segona part, hom va prendre el protocol de Pere Capmany «i, ometent generalment els actes pels quals el bisbe donava fermes de delmes posseïts en feu per ell, hom seleccionà actes pels quals els posseïdors reconeixien tenir els mateixos delmes pel bisbe».⁷ El protocol de Pere Capmany era

5. El 1313 el Capítol reconeixia que els seus rèdits eren «nimium tenues et exiles»: ADG, RC, f. 1r; ed. MARQUÈS, RC 115 (1). El 1317 era el bisbe qui recitava la mateixa cançó: «... quia mensa episcopalis Gerundensis tenues habebat redditus et exiles»: ADG, RC, f. 12v; ed. MARQUÈS, RC 132 (2). Els anys 1279-1280 la renda del bisbe de Girona s'avaluava en 13.000 sous: cf. J. RIUS SERRA, *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280)*. I, *Cataluña, Mallorca y Valencia*, Barcelona 1946, p. 67 i 95.

6. L'any vinent esperem poder publicar els registres de dos volums més de l'ADG referents a delmes, paral·lels del Protocol que avui es dona a conèixer: els dos registres del calaix 5, núm. 6 i 24.

7. Cf. CC, *Introducció*, p. 20.

una de les anelles que en aquest tema lligaven els pergamins i els cartorals amb el *Llibre Verd* de l'ADG. D'altra banda, Pere Capmany era el mateix notari que va autenticar totes i cadascuna de les escriptures transcrits al *Cartoral de Rúbriques Vermelles* i el qui redactà una gran part dels PM entre 1313 i 1332.⁸ L'anella que lligava un bon clap de la documentació de l'ADG del segle XIV no era solament temàtica, ans es concretava fins i tot en la unitat d'una mateixa persona. La importància estratègica del protocol de Pere Capmany era evident, i per això Marquès el va registrar de dalt a baix.

Les transformacions de l'ADG en el pas del s. XIII al XIV. Notaries i notaris.

Si algú emprèn un dia la tasca de traçar un esbós històric sobre la formació i l'evolució de l'ADG, al costat d'algun bisbe com Pere de Rocabertí, hi prendrà un relleu vigorós el notari Capmany. Nosaltres no voldríem ara remuntar-nos a les vicissituds antigues de l'ADG, a la seva constitució a partir del fons únic anterior de l'arxiu Capitular. Interessa més de remarcar que des del punt de vista de l'organització de la cúria episcopal el darrer decenni del segle XIII és una cruïlla. L'any 1294 comencen les sèries dels registres de *Lletres* i de la *Notaria* de l'arxiu. No és possible saber si les oficines ja estaven organitzades o si es van organitzar aquell any. És plausible que devers 1294 prenguéssin forma un servei burocràtic permanent prop del bisbe de Girona. Els primers registres de les sèries de *Lletres* i de *Nòtules* presenten les característiques pròpies de la poca pràctica: hi ha barreja de tipus documentals, els documents són enregistrats segons criteris encara no unificats, etc. Els dos primers volums de la sèrie *Notularum* són de mà de Guillem de Socarrats, amb una escriptura inconfusible. Probablement ell va ésser la peça clau de la primera burocràcia episcopal, limitada durant el segle XIII a un o dos notaris. Al tombant del segle, va créixer el volum de documentació expedida i aleshores, fent un salt qualitatiu, hom va adoptar la divisió del treball i l'enregistrament acurat dels diversos documents expedits, cadascun en la sèrie que li era assignada. Socarrats fou notari dels bisbes entre 1294 i 1311.⁹

8. Cf. infra, nota 25.

9. En la documentació eclesiàstica gironina de finals del segle XIII i principis del segle XIV hi ha diversos personatges que nomen Guillem de Socarrats. El notari és ben testimoniats els anys indicats en PM 467, 487, 493, 496, 498-500, 502-504, 510-511, 515, 517, 522, 526, 549-556, 558-562, 567-568, 571-573, 576, 581, 583, 588, 592-594, 600-601, 610, 616, 632-633, 637, 640, 644, i en CC 520-528, 531-537, 539, 541, 543. Justament l'aparició entre CC 537 i 539 d'un Guillem de Socarrats, canonge de Sant Feliu, CC 538, convenç de la diferència entre aquests dos homònims, que no vam tenir en compte en *Lletres* I, n. 69 nota 189, on vam confondre com una sola persona el notari i el canonge, jutge, comissari i visitador del bisbe, per al qual cf. ADG, D-1 ff. 301r-302r; G-3 ff. 19v-20r, 30r, 33v, 34r, 35r-36r, 72v-73r; G-4 ff. 73v-74r; G-6 f. 57v, 72v, 100rv, 116v-117r, 163rv, 193rv; G-8 f. 87r,

A principis del segle XIV es consolida una separació d'oficines que segregava de la notaria episcopal un altre òrgan, la notaria de l'oficialat o del vicariat. El 1313 el bisbe en nomenà notari Berenguer Roig, laic gironí. Se l'autoritzava a tenir un benefici i el prelat li proporcionava aliments i cavalleria; assumia l'obligació de no casar-se, bo i essent-ne dispensat el 1316, i havia de pagar al bisbe 600 sous anyals de cens.¹⁰ Un contracte semblant fou passat amb Pere Ferrer el 1323, amb les variants que el notari satisfesia 7.000 sous d'entrada i que era clergue conjugat.¹¹ Pere Ferrer contractava auxiliars nombrosos, per un salari que arribava als 50 sous anyals, a més dels aliments.¹² Arribà a tenir cinc auxiliars.¹³

113v-114v; U-2 f. 23r, 69rv, 780v-71r; U-2 bis f. 32r; U-3 ff. 22v-23r, 77v-78r, 86v-87r, 95v-96r, 120rv, 153r; U-4 f. 125r, 172v, 177v; U-5 f. 4r, 8v, 59r, 105r. Del nostre notari n'han quedat esments documentals fugissers a G-1 f. 14r, on Guillem de Fortià és nomenat notari públic del bisbe en presència del notari episcopal Socarrats; i a *ib.*, f. 20v, on els domers de Beuda i de Corsavell renuncien els beneficis que posseeixen en mans de Guillem de Socarrats; ambdós documents són de l'any 1295. No és probable que devers 1306 obtingués la capellania de Bolós, G-2 f. 62rv; el Guillem de Socarrats que n'era obtentor la renuncià el 11 de novembre del 1330, U-4 f. 125r, obtenint l'octubre del 1330 la capellania de Brunyola, U-5 f. 4r. El 1299 un Guillem de Socarrats, fill de Ramon de Socarrats és rebut com a monjo de Sant Pere de Galligants, G-1 f. 74rv; el 1326 és monjo infermer i ha estat trobat culpable d'incontinència, possessió d'armes i altres excessos, ha estat castigat, suspès del seu ofici, absolt i retornat a l'estat anterior, G-6 f. 39rv, U-2 f. 166rv. El desembre del 1304 el bisbe pregava la comunitat de canonges d'Ullà d'admetre Bertranet, borni i nebot de Guillem de Socarrats, servidor del bisbe, i la comunitat hi consentia, G-2 f. 4v, 7r.

10. Cf. *infra*, n. 1 i 2. Era actiu des de l'abril del 1310: PM 634, 649, 659, 664, 726, 766, 768, 790-791, 809, 830, 832-835, 859; CC 546, 575, 582, 607, 608. A l'ADG hi ha notícia que el 26 de setembre del 1320 un clergue de Fontcoberta prengué la iniciativa de devastar-li, amb altres, un hort que tenia prop de Girona, G-3 f. 28rv. El 1324, a instància dels prohoms de Peratallada, el bisbe uní un benefici amb el diaconil de la parròquia i el conferí a Berenguer Roig, G-4 f. 119r. Degué morir molt poc després, perquè el 2 d'agost del mateix any el bisbe fermava a Guillem Roig, clergue de Cistella i germà de Berenguer Roig, 300 sous de la marmessoria d'aquest, G-4 f. 131v. El 1328 Guillem Roig havia de fer gestions a Girona per executar la darrera voluntat del seu germà Berenguer, U-3 f. 149r, i el 1330 havia d'anar a Barcelona per a despatxar afers de la marmessoria, U-4 f. 115v. El 21 d'octubre del 1333, amb recursos del seu germà Berenguer, Guillem Roig havia comprat béns destinats a la dotació d'un benefici, G-8 f. 119rv.

11. Cf. *infra*, n. 259; ADG, G-4 f. 81v, G-5 f. 42rv. Pere Ferrer és actiu com a notari des del juliol del 1301: PM 557, 623, 630, 686, 749, 767, 900. Sembla que cal identificar-lo amb el Pere Ferrer, de Besalú, que l'abril del 1305 el bisbe nomenava notari de Bàscara, G-2 f. 22r. El 19 de juny del 1327 Ferrer renunciava la notaria episcopal, G-6 f. 122r, però al cap de dos dies el bisbe la li retornava, *ib.*, f. 122rv. Deixà la notaria entre aquesta darrera data i l'octubre del 1329, quan Gastó de Montcada establia la notaria que havia tingut Ferrer a Ramon de Gornal, G-6 ff. 223r-225v.

12. Cf. ADG, G-5 f. 79r, 80v, 93r.

13. Són Guillem Benaulla, clergue de Sant Andreu Salou, contractat el 7 de gener del 1326 per dos anys, G-5 f. 93r; Guillem Sagrera, clergue natural de Vallcanera, contractat el 23 de gener del 1326 per dos anys, G-5 f. 99rv; Ramon de Vinyes, actiu el 1327, G-6 f. 122r; Castelló Duran, clergue d'Avinyonet, contractat el 20 de febrer del 1320 per un any, G-6 ff.

El 1329 el bisbe Gastó de Montcada, atès el costum dels seus predecessors de tenir dues persones a la seva notaria, establí la notaria de l'oficialat o de la cúria a Ramon de Gornal,¹⁴ jurista de Girona, amb el cens acostumat de 600

160v-161r; i Simó Esteve, de Caldes, contractat el 4 de maig del 1328 per un any, G-6 f. 190r. El setembre del 1326 prestava 1.500 sous al bisbe, G-6 f. 44r, i el desembre següent Francesc Llagost i Guillem Oliver, de Bàscara, reconeixien que li devien 10 mallals d'oli rebuts en préstec, G-6 full després de f. 80 i f. 82rv.

14. Ramon Gornal o Gornau és membre d'una família patrícia gironina, vinculada al món del comerç i del dret. El 1321 exercia a Girona com a jutge reial, GUILLERÉ I 143, i fou jurat per la mà major els anys 1323, 1334 i 1344, GUILLERÉ II 253, 302-303. Posseïa sis masos servils a Salt i Mollet, *ib.*, 324, i fou procurador d'Ot de Montcada, *ib.*, 350. L'any 1326 l'infant Alfons el comissionà en una qüestió que Pere de Cardonets, porter reial (per al qual cf. *Lletres* I, n. 10 nota 48), va entaular contra certs homes de Sant Sadurní, per si allí s'hi havien refugiat bandits; com que Sant Sadurní era domini eclesiàstic, el bisbe es va posar en contacte amb Ramon de Gornau per demanar pròrroga i proposar arbitratge: U-2 f. 26bv, 28v, 92v. En ésser nomenat notari eclesiàstic l'abril del 1329, li fou establerta la notaria que havia tingut Pere Ferrer, G-6 ff. 223r-225v. El bisbe ho comunicà als altres notaris seus de Girona i de Castelló, *ib.*, ff. 225bv-226r, i va precisar a Gornal que el cens de 600 sous no era obligatori pagar-lo en terminis de 300 sous, G-7 ff. 1v-2r. El 25 d'octubre del 1329 Bernat Ferrer, de Castelló, venia a Ramon de Gornal els seus drets sobre la cúria del bisbe a Castelló per 300 sous, dels quals Gornal li fermava debitori i al mateix temps el nomenava substitut seu com a notari a Castelló, amb promesa de restituir-li 300 sous en cas de remoció: G-7 ff. 3r-4r. Al cap d'un mes nomenava substitut seu a la cúria episcopal de Girona Guillem Rei, G-7 ff. 6v-7r. El 1330 Alfons III havia cessat Ramon de Gornal com a jutge i, atesa la súplica dels jurats i universitat de Girona, revocava la comissió que li havia estat feta sobre els afers de la jurisdicció reial, ARNALL 47 i 48. Essent jurat el 1334, el bisbe li intimava ordre d'exceptuar els eclesiàstics de la sisa que acabaven d'imposar a la ciutat, G-9 f. 20rv; i el 5 de novembre el Capítol de la Seu li lliurava una butlla sobre la possessió de l'escrivania episcopal de Girona, *ib.*, ff. 66v-67v. Un altre dels seus substituïts a la notaria fou Ramon Vinyes, clergue de Sant Pere de Galligants, que renunciava a finals del 1334, *ib.* f. 89v. Gornal va tenir un enfrontament amb el bisbe Gilabert de Cruïlles, successor de Gastó de Montcada, en ocasió del qual Gornal i el bisbe van apel·lar al papa, *ib.*, f. 124r; hi hagué episodis tibants, com és ara el refús de Gornal d'acceptar correspondència del bisbe si no era un presència d'altres juristes, *ib.*, ff. 125r-126r. Gilabert de Cruïlles morí el juny del 1335, però el seu succeïdor, Arnau de Mont-rodon, mantingué el plet a la cúria Romana, D-154 ff. 5v-6r. El 30 de març del 1337 els marmessors del bisbe Gilabert de Cruïlles urgien al nou bisbe que no es demorés la sentència de la causa entre el bisbe difunt i Ramon de Gornal sobre la notaria episcopal, PM 1039; que els marmessors hi tinguessin interès és indicatiu que en la causa es ventilaven qüestions dineràries. La situació fou tensa durant uns anys. El 18 d'abril del 1338, a requisició de Gornal, el bisbe ordenava a Jaume d'Hospital, procurador de Guillem de Sorribes, detentor del segell de la cúria episcopal, que no segellés escriptures fins que s'haguessin satisfet a Gornal els seus drets, G-14 f. 4r. Mont-rodon apel·lava al papa el 8 de juny del 1339 contra Gornal, probablement a causa de sentència adversa, *ib.*, f. 15r. El 1341 Arnau de Mont-rodon havia acceptat Pere Costa com a notari substitut de Gornal, que continuava detentant la notaria de la cúria gironina, U-6 ff. 90v-91r. Uns altres substituïts seus foren Berenguer çà Roca (per al qual, cf. *Lletres* I, n. 48 nota 146), U-8 f. 67r, i Ferrer de Vall, D-155 f. 3v. L'any 1344 el conflicte sembla extingit del tot, perquè Gornal satisfà els censos deguts al bisbe per la notaria de l'oficialat: G-17 f. 100r, G-19 f. 60r. Al cap de dos anys, el desembre del 1346, es produí un altercat, amb agressions, entre els substituïts de Ramon de Gornal, d'una banda, i Pere d'Illa, Francesc d'Illa i altres, de l'altra banda, U-10 f. 38v.

sous anys. D'aquesta notaria n'han romàs registres específics només a partir del segon terç del segle XIV. Entre altres causes, perquè Gornal no expedí documents i es limità a nomenar substituïts i a cobrar els seus drets; va actuar, doncs, com un gerent. En canvi, el volum de treball que va tenir aquella notaria, tant en la confecció d'escriptures com en l'expedició de processos, havia d'ésser gran, atesos els ingressos que en prenia el prelat diocesà.¹⁵ Els documents eren recollits en les sèries de *Lletres* i *Nòtules*, barrejats amb els que produïen els notaris episcopals.

La fesomia de la notaria episcopal i la seva distinció de la notaria de la cúria o de l'oficialat no es pot precisar avui fins als més mínims detalls, però en les seves grans línies queda prou ben determinada. Després de Socarrats, passà a Pere Capmany, actiu entre 1313 i 1332. Deixà enregistrades escriptures al volum que porta el seu nom i al volum tercer de la sèrie de *Notularum* (G-3). Desconeixem les condicions econòmiques que el prelat feia al seu notari, i només hem trobat un parell de rebuts de 1328 i 1331 respectivament, pels quals consta que Pere Capmany lliurà al bisbe 15 lliures de drets de l'escrivania.¹⁶ Al seu costat actuen conjunturalment notaris nomenats per a una visita pastoral, com Berenguer Simó¹⁷ i Pere Amer,¹⁸ o per a una enquesta.¹⁹ El mateix Capmany prengué com a substituïts per a processos Pere Lluqués²⁰ i Berenguer Cervià.²¹ El volum que porta el nom de Capmany és, en realitat,

---

El 1347 era el mateix Gornal qui es queixava a l'oficial del bisbe, Galceran de Montcorb (cf. *Lletres* I, n. 147 nota 375), i als juristes curials Francesc de Terrades (cf. *Lletres* I, n. 467 nota 905) i Guillem Domenge (cf. *Lletres* I, n. 146 nota 371) contra Guillem Vendrell (cf. *Lletres* I, n. 223 nota 500), notari episcopal, perquè feia escriptures que eren exclusives de Gornal, U-11 f. 38v. Tots aquests anys i fins a la primera meitat del 1348 Ramon de Gornal detentà la titularitat de l'escrivania i notaria episcopal de Castelló i va satisfer regularment els censos que devia al bisbe: G-20 ff. 10v-12r, G-21 f. 1r, f. 3r, f. 9r, f. 11r, f. 13v. El 1348, any de la pesta, Ramon de Gornal desapareix de la documentació de l'ADG.

15. El bisbe ferma rebut a Gornal o als seus substituïts de 1.000 sous a compte dels que s'havien de pagar l'any 1344: G-17 f. 100r; rebut de 500 sous a compte dels 200 que corresponen a l'any 1346: D-155 f. 3v; de 500 sous a compte dels que s'havien de pagar el 1347: G-19 f. 60r; d'uns altres 500 sous a compte dels de l'any 1348: G-21 f. 11r.

16. Cf. ADG, U-3 f. 121v, U-4 f. 152v.

17. Cf. ADG, G-3 f. 30r, f. 34r.

18. Cf. ADG, G-4 f. 102r.

19. Cf. ADG, G-3 f. 104r, G-4 f. 38v.

20. Cf. ADG, G-4 f. 67r.

21. Cf. ADG, G-4 f. 74r, nomenament del 28 de novembre del 1323. Una mica abans, el 14 de juny, el bisbe l'havia comissionat per fer de notari en les enquestes que Ramon de Biure, sagristà de Lladó (cf. *Lletres* I, n. 127 nota 317), havia de fer als monestirs de Roses i Cervià, G-4 f. 38v. Mort el bisbe Gastó de Montcada el divendres 12 d'agost del 1334, els vicaris generals el confirmaren com a notari, G-9 f. 50r. Era clergue conjugat i el nou bisbe, Arnau de Mont-rodon, el nomenava notari el 22 d'abril del 1335, i reiterava el nomenament el 16 d'octubre del mateix any i encara el febrer del 1339, G-9 ff. 140v-141r, G-10 f. 82rv, G-13 ff. 152v-153r. El darrer nomenament era acompanyat amb una nota: «teneatur secretum», i una altra nota d'haver-se expedit el document: D-154 f. 33r. Tot just nomenat, prenia com a subs-

un recull de registres de notaris de la cúria eclesiàstica: l'esmentat Berenguer Roig, que té com a escriptent jurat Pere Pintor,²² Ramon d'Illa, el mateix Capmany i potser d'altres que no explicitaren la seva intervenció.

Pere Capmany

En l'estat actual de la documentació, és forçós admetre l'existència de dos notaris d'aquest nom. L'un exerceix el càrrec a partir del 1272 i fins al 1289.²³ El 1313 reapareix un altre notari de nom Pere Capmany,²⁴ actiu en la nombrosa documentació aplegada en els Pergamins de la Mitra, i la seva activitat és constant fins al 1332.²⁵ Pensem que és significatiu que abans del 1313 no hi hagi en aquesta sèrie cap document de Pere Capmany. D'altra banda el hia-tus de dues dotzenes d'anys entre 1289 i 1313 (quaranta-un anys, si es pren com a referència l'any 1272) és més que suficient per a separar la vida de dues persones. Per això proposem de distingir-lo del notari del segle XIII que apareix en el *Cartoral de Carlemany*. La dada és confirmada per la documentació sobre Pere de Capmany que es troba a les sèries dels *Libri Notularum* i dels registres de *Lletres*, que abasta des del 1318 fins al 1332. El nostre Pere Capmany és el notari que autentica tots i cadascun dels documents del *Cartoral de Rúbriques Vermelles*, treball de primera importància, encara que no l'únic que va dur a terme. Perquè hi ha nota que el 13 de novembre del 1318 emprengué el registre de delmes que li encarregà Pere de Rocabertí, bisbe electe i confirmat.²⁶ Aquest aspecte i l'existència a l'ADG d'una sèrie conti-

---

tituts Huguet Barrera, clergue de Castelló d'Empúries i Jaume Jubert, escripta de Caldes de Malavella, G-10 f. 39v, 45r. Ramon Gil, Jaume Dalmau i Francesc de Puig, tots tres clergues, foren nomenats substituïts el 16 d'octubre del 1335, G-10 f. 82v. L'any 1338 Berenguer Cervià i Jaume d'Hospital, notaris, pagaven al bisbe 6.000 sous per l'arrendament de la cúria de l'oficialat, G-13 f. 54r. El 19 d'abril del 1339 el bisbe li impedia l'exercici de la notaria, G-14 f. 5rv. Potser fou el final de la seva carrera notarial, perquè el 25 de gener del 1340 havia retut comptes dels emoluments de la cúria del vicariat i reconeixia haver rebut el seu salari, G-14 f. 94rv. D'alguna manera continuà treballant en afers de la cúria, perquè el 26 de maig del 1340 el rector d'Arenys, Pere d'Illa, el feia procurador general seu, G-14 f. 126r.

22. Cf. ADG, G-5 f. 64r.

23. Cf. CC 493, 495, 506, 516.

24. Cf. CC 546-550, 552-556, 558-574, 576, 578-579, 581, 585-593, 595-600, 604-606, 609-623.

25. Cf. PM 650, 653-655, 657-658, 660-663, 666, 668-669, 671, 674, 677, 679-682, 684, 688-691, 693-698, 700-704, 706-707, 709, 711, 714-725, 727-728, 730, 732-33, 735, 737, 739-741, 743, 745, 748, 752-755, 758, 760-765, 769-772, 777-780, 782-784, 787-789, 792, 798-808, 810-813, 815-817, 819, 821-827, 839-840, 842-847, 851-852, 861, 874-875, 878, 884-885, 888-889, 891, 893-897, 899, 902, 904-905, 907-912, 915, 929, 933-934, 936, 941-942, 947, 950, 956, 958, 972, 976-977, 979; ADG, Pergamins de la Seu, Ardiaconat de la Selva, perg. 6; Beneficis diversos, perg. 38.

26. G-6 f. 64r.

nuada d'escriptures de delmes, a part del monumental *Llibre Verd* de l'ADG, ordenat compilar pel bisbe Berenguer de Cruïlles ca. 1362, són fets encara no adequadament ponderats. A part de la feina de notari, Pere de Capmany rebé sovint comissions i procures del bisbe i, en aquesta qualitat, va fer actes que anaven molt més enllà de la seva pura funció notarial: El 1321 per absoldre Arnau de Mates, servidor de l'església de la Bisbal, d'haver obert amb violència una caixa on es guardaven candeles d'una fundació.²⁷ El 1323 per la causa que la comtessa d'Empúries i Huguet de Santa Pau movien contra la concessió reial de mercat a la Bisbal.²⁸ El 1324 per absoldre el prior de Cruïlles d'excomunió.²⁹ El 1326 manava a Bernat Ferrer, clergue de Santa Eulàlia Sacosta, que no celebrés a la seva església fins que hagués satisfet al majordom del bisbe 12 sous en concepte de procura de visita.³⁰ El maig de 1327 havia fet excomunicar Bernat Coromina, de Castelló, per querella.³¹ El desembre del mateix any el bisbe l'envia a Hug de Mirambell per lliurar-li 100 sous del subsidi papal atorgat al rei.³² El 1330 absol Berenguer de Riera, cambrer del monestir de Lladó, després que aquest hagi promès de pagar a l'escrivà Guillem Rei tot el que li deu per un procés d'enquesta.³³ El 1326 el seu germà Joan caigué captiu en mans de pagans; el bisbe autoritzà que s'invertís en la redempció certa quantitat de diners rebuda en almoïna de Bernat d'Aiguaviva, cavaller, i comissionà per la redempció el canonge i cabiscol Berenguer de Pau i el canonge i futur bisbe Arnau de Mont-rodon.³⁴ Hi ha diversos documents sobre l'activitat interna de la notaria regentada per Capmany: el 1323 substitueix Pere Lluqués, veí de Girona, per fer de notari en processos;³⁵ i nomena substitut seu Berenguer de Cervià, clergue comensal de Guillem de Socarrats, per fer de notari en actes on dit Guillem sigui jutge comissari del bisbe.³⁶ L'agost del 1325 extreu còpia, per manament de l'ardiaca major, d'una nota sobre poders conferits per Ferran de Mora, canonge de Girona, a Antoni Collell, en data de 1322, que es diu ésser de lletra de Pere Pintor, escrivent jurat de Bernat Roig, notari episcopal.³⁷ L'octubre del 1326 el bisbe mana a l'oficial de Castelló que pagui del fons de la pabordia de Castelló, a Pere Capmany, notari, 100 sous per escriptures i 66 sous a Francesc Moler, clergue, per la feina de recollir fruits mentre tenia la pabordia el

---

27. G-3 f. 88r.

28. G-4 f. 26rv.

29. G-4 f. 103r.

30. G-6 f. 39v.

31. U-2 ff. 126v-127r.

32. U-3 ff. 26v-27r.

33. G-7 f. 21r.

34. U-2 f. 64v.

35. G-4 f. 67r.

36. G-4 f. 74r.

37. G-5 f. 64rv.

canonge cabiscol Bernat de Pau.³⁸ L'octubre del 1329 nomena substitut seu Pere de Puig, clergue de Vilanant, per la visita pastoral que el bisbe ha encomanant a Ramon Albert, sagristà de Llers.³⁹ L'abril del 1328 el bisbe li fermava àpoca de 15 lliures de fruits de l'escrivania;⁴⁰ i el 24 de gener del 1331 rebut de 15 lliures de fruits de l'escrivania episcopal.⁴¹ El setembre del 1330, en canvi, el bisbe li ferma debitori de 32 lliures 9 sous, en concepte de préstec.⁴² Que la seva activitat notarial el portà una i altra vegada a desplaçar-se per la diòcesi es fa patent en la llicència que el desembre del 1330 el bisbe concedia a Ramon Torrent, beneficiat de la Seu, d'absentar-se durant tres mesos per servir Pere de Capmany.⁴³ Se sap que el 1328 obtenia la capellania de Llanars.⁴⁴ Cal identificar el notari Capmany amb l'homònim capellà de la Bisbal i administrador o procurador del monestir de Sant Miquel de Cruïlles, documentat entre 1324 i 1332.⁴⁵ En efecte, en el *Cartoral de Rúbriques Vermelles* la identitat és afirmada explícitament: «... Ideo idem dominus episcopus fecit, constituit et ordinavit certum et specialem procuratorem suum Petrum Capmany, capellanum ecclesie de Episcopali notariumque suum...».⁴⁶ Per això es troba que el 12 de novembre del 1332 el bisbe encomanava la cura de la Bisbal a l'esmentat Ramon Torrent, atès que Pere de Capmany, capellà de la Bisbal, havia de servir el bisbe en l'escrivania.⁴⁷ És incerta la data de la seva mort, sobrevinguda entre 1332 i 1335, quan ja actuaven els seus marcessors Jaume Massot⁴⁸ i Ramon de Cornet.⁴⁹

Pere Capmany apareix, doncs, com un notari executiu, en qui els bisbes tenen confiança, i un home que coneix gairebé en tota la seva extensió les actuacions de l'autoritat eclesiàstica. La seva vinculació amb el *Cartoral de Rúbriques Vermelles* i la seva dedicació a les escriptures relacionades amb el delme, a part dels instruments en què fou notari, el dibuixen com un home que marca l'administració episcopal amb una personalitat impel·lent.⁵⁰ En el

38. U-2 f. 14v.

39. G-7 f. 2v.

40. U-3 ff. 121v-122r.

41. U-4 f. 152v.

42. U-4 f. 117v.

43. U-4 f. 132v.

44. U-3 f. 178r.

45. Cf. G-4 ff. 158v-159r, G-9 f. 47r, U-2 f. 22v, 31r, 121r-122r; U-3 ff. 85v-86r; U-4 f. 54r, 74r, 176v.

46. RC n. 176 (158).

47. U-5 f. 10r, document que és una dispensa formal.

48. Per a Jaume Massot, cf. *Lletres* I, n. 220 nota 495.

49. G-9 f. 47r.

50. Una mostra de la professionalitat i fins de l'escrúpul notarial de Pere Capmany es pot veure a RC 51. Al marge d'un dels documents del cartoral que ell mateix autenticava, el notari escriu: «Non debet claudi per me, cum sit translatum de translato»; és a dir, es mirava amb l'atenció deguda cada un dels documents de la col·lecció.

seu temps l'administració episcopal i de la cúria ja no és la que es reflecteix en els primers registres de *Lletres* i de *Nòtules*; ha madurat, ha adquirit experiència i ha après a treballar fort. Algú esbrinarà més endavant i amb més detall la part personal que en aquesta evolució hi va prendre Pere Capmany.

Descripció del manuscrit

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: $215 \times 320 \times 102$
- b) Materia: Pergamí esblanqueït. La tapa posterior té solapa per tancar el tall central del volum.

2. Llom ras, del mateix pergamí.

a) Tipus, tècnica i nombre de les rel·ligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns que no en treuen d'externs.

b) Descripció dels sectors. Dalt de tot, en tinta sèpia: «4», número d'ordre que el volum obté dins el «Calaix 5» de la sèrie «Patrimoni de la Mitra» de l'ADG. Dessota, teixell de pell vermella on es recullen els cordills (20) que lliguen els dos nervis superiors del cosit dels plecs. Al centre del llom, escrit en tinta sèpia: «Protocollum | Petri Capmany | quondam Notarii». Sobre les síl·labes —toco— del mot «Protocollum», en un moment incert entre el segle XIX i el XX, hom hi va enganxar una etiqueta de paper, amb una cota arxivística, després raspada i destruïda del tot. Dessota, altre teixell de pell vermella amb els 20 cordills del lligat dels dos nervis inferiors del cosit dels plecs. Sota el segon teixell, restes d'una altra etiqueta de paper com la primera, enganxada i posteriorment raspada.

3. Altres elements:

- a) Folis de protecció i de guarda: IV + VI, de paper fi, verjurat i amb filigrana de la torre coronada amb banderí i inscripció a sota: «TORRAS».
- b) Tancador de cinta de pergamí, en estat correcte.
- c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
- g) Llavis del mateix pergamí.

4. Conclusió. És del segle XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit factici.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: IV + [15] + CCXLVI + VI.

5. Dimensions: 195 × 295 × 80.

6. Plects:

- 1) Plec coix de 7/8, folis sense numerar [1]-[15].
- 2) Plec de 9 × 2, folis I-[XVIIbis].
- 3) Plec de 7 × 2, folis XVIII-XXXI.
- 4) Plec de 10 × 2, folis XXXII-LI.
- 5) Plec de 7 × 2, folis LII-LXV.
- 6) Plec de 9 × 2, folis LXVI-LXXXIII.
- 7) Plec de 8 × 2, folis LXXXV-C.
- 8) Plec de 9 × 2, folis CI-CXIX.
- 9) Plec de 6 × 2, folis CXX-CXXXI.
- 10) Plec de 11 × 2, folis CXXXII-CLIV.
- 11) Plec de 6 × 2, folis CLV-CLXVI.
- 12) Plec 10 × 2, folis CLXVII-[taló final de plec no numerat després del foli CLXXXV].
- 13) Plec de 7 × 2, folis CLXXXVI-CXCIX.
- 14) Plec 10 × 2, amb un bifoli [folis CCXII-CCXIII] intercalat sense cosir a la segona meitat del plec, folis CC-CCXXI.
- 15) Plec de 6 × 2, folis CCXXII-CCXXXIII.
- 16) Plec de 2 × 2, folis CCXXXIII- CCXXXVII
- 17) Plec de 5/4 folis CCXXXVIII-CCXLVI.

Al plec 2) són despresos el foli III i el foli X

Al plec 6) la numeració salta del foli LXVI al LXVIII.

Al plec 8) la numeració salta del foli CXVII al CXIX.

Al plec 10) entre els folis CXXXV i CXLIII hi ha set fulls en blanc i no numerats que han estat comptats com vuit.

Al plec 14), a més del bifoli esmentat, són despresos es folis CCV-CCVI i CCXV-CCXVI.

7. Fragments:

a) Entre els folis LXXIX i LXXXX, bifoli de paper, de 50 × 205, amb filigrana «Nº I», escrit ara pel f. 1r i 2v, amb vint-i-cinc línies; és el resultat d'obrir i desplegar la lletra que es publica en apèndix. El lloc on està situat el fragment és on hi ha el document regestat infra n. 190 (però cf. també n. 405), al qual fa referència el text contingut en el fragment. Vora l'espai del plegatge, hi ha restes del segell de cera que cloïa la lletra.

b) Entre els folis LXXXI i LXXXII, un altre bifoli de paper, de 210 × 294, amb filigrana del bou i subscripció en lletres majúscules «... VPIM», escrit ara pel f. 1r i 2v, amb vint-i-quatre línies; resultat també d'obrir i desplegar una altra lletra sobre el mateix assumpte i anterior de cinc anys, publicada tot seguit en apèndix, amb senyals d'haver-hi hagut segell de cera. Dins el bifoli

hi ha dos fragments menuts, *a)* de 148×71 i *b)* de 150×98 , escrits per una sola cara, i diuen el següent: *a)* «Dr. Narcís, aquest és lo acte de regonexensa que | me has de fer tràurer de la Cúria Episcopal:| Acte de regonexensa fet en poder de Pere Camp|many notari Episcopi pridie kalendas octobris | anno 1359.| Onofre Camps Rector de Granollers de Rocacorba». *b)* «Quod in quodam libro sive Proto|collo de tempore scilicet Petri Campmany | notarii, tunch dicto Epitome | ... .. Feudorum, | decimarum... recognitionum decimarum... in dicto | Archivio Majori intercaletos libros»

c) Entre els folis LXXXVI i LXXXVII, bifoli de paper, de 50×211 , sense filigrana, escrit per una sola cara, amb trenta una línies; és la còpia feta el 1807 per Marià Marcé, prevere i vicari de l'església parroquial de Santa Cecília de Molló, d'una partida del matrimoni celebrat el 18 d'agost de 1782 entre Joan Descamps, pastor, i Margarida Llensa, partida feta per Pere Bosch, prevere i vicari de Molló.

d) Entre els folis CXXII i CXXIII, bifoli de paper, de 160×220 , sense filigrana, escrit pel foli 1rv, amb 21/19 línies, que conté un primer estat incomplet del document n° 267. El fragment és intercalat en el protocol en el lloc que li escau.

e) Entre els folis CCI i CII, en lloc que no li correspon, hi ha un fragment de paper, de 152×108 , amb filigrana incompleta d'escut i inscripció inferior (... ALO...),⁵¹ escrit per una sola cara, amb 7 línies: «Se demana per part del Reverent Onofre Camps, Rector de Granollers de Rocacorba, una regoneixensa feta penes Pere Campmany en el Cúria ecclesiàstica als 9 Abril 1359. Y altre que també feu lo Baró de Granollers de la dècima de dit poble en lo any 1500 y tants, que se troba en lo llibre vert o de Feudos de dit any».

f) Enganxat entre els folis CCXXXIII i CCXXXIII, bifoli de paper, de 150×190 , sense filigrana visible, escrit per totes les cares, amb 13/14 línies, que conté el text del nostre n. 431.

g) Després del darrer foli i enganxat amb ell, hi ha un fragment de paper, ara partit per la meitat, de 148×460 , sense filigrana, escrit per totes dues cares, amb 66/70 línies, que conté el document n. 441

8. Foliació: A partir del segon plec comencen dues numeracions en tinta sèpia i xifres romanes, una al centre del marge superior del recto dels folis i l'altra cap a l'angle superior del mateix recto. La primera és constant fins al foli CXLIII; la segona queda interrompuda al foli X, per efecte de la cisalla. Amb les anomalies constatades i amb canvis constants de mà, tal com correspon a un volum que s'ha format per agregació de plects, a partir del foli CXLV la numeració única subsistent arriba fins al final del volum.

No hi ha numeració de plects, ni filigranes, ni forats, ni ratllat.

51. La filigrana es pot relacionar amb cautela amb la de VALLS I SUBIRÀ II, 14, datada el 1784; el paper provindria aleshores del molí del Carme de Girona, de Fèlix Aloi.

III . CONTINGUT LITERARI

A

1. Foli [1]r, *inc.*: «Per la capbreuacio del Sor. Marques de Aytona fahedora vide fol, 132 presentis libri. fol. 49. | Guillem de Avinyó es en folio 20. Es signatura de foriscapi. Lo comte de Ampurias es en foli 21, 29. Lo prior de Cruïlles presner per lo bibe fol. 24. Lo vescomte de rochaberti en fol. 82 recto et 121. | Concordia seu ordinationes factae inter Dominum Episcopum et Capitulum super punitione Criminum et excessuum Canonicorum, et loco quo debet convocari Capitulum, est a fol. 11 ad 12 presentis libri. | Creatio notarii large extensa fol. 116 et 223 et fol. 1 huius libri | Stabilimentum quatuor Sacerdotum in Ecclesia Sedis Gerunde, scilicet Refectorarij, Dormitorerij, Portarij, et Coqui, qui antea erant officia Capituli, fol. 248».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Recordatori de certs documents del volum}*.

Foli 1v buit.

B

1. Folis [2]-[15]. Fol [2]r, *inc.*: «Indechs del capbreu de temps de Pera Commany notari...». Fol. [9]r, *exp.*: «...Vilajuhiga ————— fol. 182».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM del segle XVIII: *{Index del volum per ordre alfabètic de llocs esmentats}* .

Folis [9]v-[15]v buits.

C

1. Folis I-CCXLVI. Fol. Ir, *inc.*: «Asit principio sancta maria meo. Anno Domini Millesimo Trecentesimo Terciodecimo Ego Petrus Capmany publicus notarius domini Guillemi dei gratia Gerundensis episcopi, incepti facere hoc meum protocollum et facio in instrumentis subsequens signum: Eg+o Petrus etc., in kalendis madii anno predicto».

Fol. frag. post fol. CCXLVI, verso, *exp.*: «... Quod est actum Gerunde VIIIº idus marcii Anno domini Mº CCCº secundo, presentibus A. de Cabanellis et Bernardus de Xesia, clericis, testibus huius rei».

4. Catàlegs: Josep M. MARQUÈS, *Arxiu Diocesà de Girona. Guia-Inventari*, Girona, Diputació de Girona-Bisbat de Girona 1998, 17.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 150×230 , a columna tirada. Impaginació del foli XIIr: $18 + 150 + 35 \times 25 + 230 + 45$.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva, de mans diverses.

6. Notes marginals de diverses mans *passim*.

8. Fragments: *a)*, *b)*, *c)* i *d)*, escriptura dels segles XVIII i XIX. Els altres, com les escriptures del ms.

9. Copistes diversos.

10. Revisions i correccions: Moltes pàgines reixades.

12. Notícies històriques. Tant les línies recordatòries del foli [1]r com els fragments moderns intcalats al ms. demostren que el protocol de Pere Capmany —i cal suposar que altres volums de capbreus i reconeixements de delmes de l'ADG— han estat objecte de l'interès de tercers en ordre a establir títols de propietat i fixar la naturalesa de certs béns, costums o convencions, durant tota l'època moderna.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: És urgent una restauració, perquè el volum ha patit ratadures i un desgast molt intens, a causa del seu ús incessant. La coberta està en bon estat.

2. Datació: Segle XIV, 1313-1367.

3. Origen. Cúria episcopal gironina.

4. Propietaris i procedència: Bisbat de Girona, ADG.

Contingut del Protocol

S'hi troben enregistrades amb continuïtat escriptures que van de 1313 a 1367 (folis 1-222). Tot seguit hi ha algunes còpies i esborranys d'actes que, de vegades, corresponen als mateixos que hom hi va incloure en forma definitiva.

El registre és en la seva major partida un arxiu de reconeixements de delmes, i per això s'han pogut assenyalar tants paral·lels amb els Pergamins de la Mitra i amb un bon nombre d'escriptures de la segona part del CC, tal com s'ha dit més amunt.

Entre els temes accessoris del volum que tenen interès, remarcariem els actes de visita pastoral practicats a Besalú i els nomenaments de notaris a la cúria, a través dels quals hom pot entreveure algunes característiques de l'activitat d'aquests oficials del bisbe. No cal ponderar fins a quin punt els estudis en curs i les publicacions que es projecten sobre documentació baix-medieval de l'ADG es beneficiaran avantatjadament amb la publicació del protocol de Pere Capmany.

La nostra edició

Els registres del protocol s'editen tal com vénen en el registre, sense ordenar les entrades cronològicament.

Atès el relleu que les escriptures de delmes tenen en el Protocol de Pere Capmany, ha semblat oportú de recollir en nota les informacions avui per avui disponibles sobre incidències que afecten aquest impost, els seus tenidors i els moviments de què és objecte.

Hem renunciat a anotar exhaustivament els noms que apareixen als registres, per la distorsió que significaria en relació amb el document principal, no publicat ací, del qual el registre és un simple herald. En canvi, hem procurat fixar la identitat dels personatges amb relleu històric i social; alguns d'ells figuren en diccionaris i altres repertoris a l'abast del públic, però en general no era coneguda la documentació de l'ADG que els esguarda. Molts d'aquests personatges i els altres sobre els quals ara no hem fet cap recerca prosopogràfica són o seran referenciats amb tot el detall possible en les publicacions documentals de l'ADG actualment en curs, a les quals ja hem al·ludit.

Sota els registres hem indicat els altres testimonis coneguts ara com ara del document, original o còpies, i la seva edició eventual.

En el seu autògraf, Marquès donava la correspondència entre els pergamins de la Mitra i les escriptures del protocol que n'eren simple còpia adés segons els números de calaix i topogràfic de l'ADG, adés segons el número que el pergamí obtenia en el corresponent catàleg imprès del 1984 [PM]. Hem cregut que el més oportú fóra de donar sempre les correspondències segons el número topogràfic, afegint-hi entre claudàtors el del dit catàleg imprès, on també consten els números arxivístics de cada calaix i el topogràfic de l'ADG. Així no hi haurà cap minva per a l'usuari de l'arxiu i, en canvi, se simplificarà la recerca del qui hagi de treballar amb el catàleg, lluny dels instruments.

APÈNDIX I

Fragment a)

Lletra del notari Joan Genover i Puig a Joan Genover, beneficiat i catedràtic del col·legi del Collell de Girona, demanant-li còpia del document del 30 de setembre del 1319 (cf. n. 190) del Protocol de Pere Capmany, en nom del baró de Sabastida.

[Fol. 1r:] « + | Barcelona 28 setembre de 1793. | Molt senyor meu y parent: Per necessitar molt lo senyor Baró de Sabastida, mon principal, de la confessió feu Galceran de Cartellà, senyor de Falgons, als 2 de las kalendas de octubre de 1319 en poder de Pere Capmany, notari de Gerona, a favor del Illm. de Gerona de tenir immediatament en feu de dit senyor Bisbe tota la

dècima de Granollers de Rocacorba, mitat de 3 parts tretas 4 de la dècima de Llorà y mitat de la dècima de St. Esteve de Llémana, estimaré a Vm. se servisca luego de rebuda esta passar a eixa Cúria ecclesiàstica y demanar a Mn. Gabriel Casanova fassa tràurer luego vn certificat de dita confessió passada per eix ofici de hipotecas y enviarmela Vm. luego que estiga fet, donant-li tota la pressa possible, que la necessitam luego, y servescas pagar son import y de ditas hipotecas y dirme a qui vol ho entréguia, que ho executaré luego. Perdònia esta molèstia i mània en quant se li oferesca de est son segur y affc. servidor que sa mà besa |

«Joan Genover y Puig Notari R. y Cau[sídi]ch. |

«Reverent Sor. Joan Genover Prebere».

[Adreça (fol 2v):] «Al Reverent Doctor Joan Genover, Prebere y Beneficiat de la santa Iglesia y Cathedratic de theologia del Col·legi de Girona».

APÈNDIX II

Fragment b)

Lletra d'Isidre Collell, rector de Granollers de Rocacorba, a Gabriel Casanova, prevere, beneficiat i notari del bisbe de Girona, demanant còpia d'un document de reconeixement de delmes fet per Pere Galceran de Cartellà (cf. n. 405) del Protocol de Pere Capmany.

«[Al marge:] Granollers y maig a 16 de 1787 [Fi de marge]. Granollers y maig a 16 de 1787. Molt senyor meu: Estimaré à vm. se servisca mirar un acte fet en poder de Pere Campmany, Notari del sr. Bisbe lo die antes de las calendas de octubre del any tres cents cinquanta y nou y altre acte fet lo die nou de abril de mil tres cents cinquanta nou: los quals actes son de regonexensa de feudos en al sr. Bisbe com consta en lo acte de dècima en lo llibre vert de feudos parlant de la mia dècima y demes decimadors de esta Parròquia. Me cové saber si en aquells dos actes de Regonexensa que feu Don Pere Galseran de Cartellà fan ninguna declaració dels demás decimadors, o bé si la tal declaració declara en particular las casas de la decima de Don Galseran de Cartellà, que és molt natural parlàran de vna cosa y altre, y essent tots estos actes en vn matex temps. | Hi com tinc de remétrer mos títols en Barcelona no tardar, estimaré que quan sia dable me fasa lo favor de mirar-los y jo ja enviaré a buscar la resposta. Ab vm, y mània son servidor, Isidro Collell, Rector de Granollers, que sa mà besa. [Al marge:] Reverent Gabriel Casanova Prevere y Beneficiat.

[Adreça (fol 2v):] «Al Reverent Gabriel Casanova Prebere y Beneficiat, Notari de la Cúria del Sr. bisbe de y en Girona».

REGESTS DEL PROTOCOL DEL NOTARI PERE CAPMANY

1

1313 maig 2

f. 1rv

*El bisbe nomena Berenguer Roig notari del vicariat.*⁵²

2

1313 maig 2

ff. 1v-2r

*El bisbe, havent nomenat Berenguer Roig*⁵³ *notari del vicariat, l'autoritza a tenir un benefici eclesiàstic, i li promet aliments i cavalleria, a condició que pagui 600 sous de cens l'any i no es casi.*

3

1313 maig 14

f. 2v

*El bisbe fa procura a Bernat de Vilert,*⁵⁴ *canonge de la Seu, per anar al rei a Lleida.*

4

1313 maig 14

f. 2v

El bisbe, a instància dels homes de Crespià, trasllada la festa de la dedicació de la seva parroquial del 12 de juny al diumenge abans de Sant Joan de juny.

---

52. Cf. supra nota 10; infra n. 2, 77 .

53. Cf. supra n. 1, infra n. 77.

54. Cf. PONTICH, *Series*, f. 395r.

5

1313 maig 24

f. 3r

El bisbe nomena Ramon de Coromina, de la Real sota Camprodon, i la seva esposa Ermessenda d'Aguals hospitalers de l'hospital de Crespià, per mort de Maria, primera esposa de dit Ramon i hospitalera, i atès que ell i Ermessenda han contret matrimoni.

Cf. infra, n. 19, 30.

6

1313 maig 24

f. 3v

Bernat de Cortil,⁵⁵ diaca de Sant Martí de Capellada, promet obediència al bisbe.

7

1312 novembre 24

ff. 3v-4r in marg. infer.

Joan de Gravalosa,⁵⁶ sagristà de Sant Vicenç de Besalú, promet obediència al bisbe.

8

1313 maig 30

f. 4r

Bernat Clara, domer de Sant Vicenç de Besalú, promet obediència al bisbe.

---

55. Cf. infra n. 55. El setembre del 1332 el bisbe l'autoritzarà a fer el servei de Guillem Ametller, domer de Sant Vicenç de Besalú, U-5 f. 54r. Al cap d'un mes, el bisbe el comissiona per donar possessió a Guillem de Vilar de la cura de Lligordà, U-5 f. 5r

56. Cf. infra n. 68.

9

1313 juny 5

f. 4v

El bisbe assegura a Deuslosal Berart, domer de Peralada, sobre els fruits del castell de la Bisbal, els 2.500 sous que aquest li ha prestat per mediació de Ramon de Vilarig,⁵⁷ ardiaca, i Berenguer de Palau,⁵⁸ sacristà de la Seu.

10

s. d.

ff. 4v-5r

A prec de Berenguer de Puig,⁵⁹ claver de la Seu, que li demana una capa com als qui entren a posseir un benefici de l'església dita, el bisbe Guillem⁶⁰ declara haver-la donada a la cúria romana, ja que no fou elegit a l'església de Girona, però en lliura una.

11

1313 [juny 7]

ff. 5r-6v

Atesa la ruïna econòmica del monestir de Sant Daniel, i a prec de l'abadessa Beatriu,⁶¹ el bisbe estableix ordinacions sobre l'administració de la casa.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: RC, fol. 12v-14r.

a. MARQUÈS, RC 117 (9).

12

1313 juny 7

f. 7r

Nota que el mateix dia 7 de juny de 1313 Bernat de Pera,⁶² capellà de Sant Martí Sacosta, jurà ocupar-se fidelment dels afers del monestir de Sant Daniel.

57. Cf. PONTICH, *Series*, f. 394r; infra n. 74.

58. Cf. PONTICH, *Series*, f. 318r.

59. Desconegut de PONTICH.

60. És Guillem de Vilamarí, bisbe entre 1312 i 1318. Cf. PONTICH, *Episcopologi*, ff. 25v-26v. Cf. infra n. 15, 42.

61. És Beatriu de Cabrera (1307-1345), per a la qual cf. *Lletres I*, n. 29 nota 101.

62. Cf. infra n. 13.

13

1313 juny 7

f. 7rv

Beatriu, abadessa, i la comunitat de monges de Sant Daniel, fan procura a favor de Bernat de Pera, capellà de Sant Martí Sacosta, per a l'administració del monestir.

14

1313 juny 7

f. 8r

Pere de Campariol,⁶³ de Camprodon, ferma debitori al bisbe de Girona de 1.667 sous per raó de la ferma del terç del delme de Rocabruna, comprat a Bernat de Bellpuig,⁶⁴ cavaller de Sales, i dona com a fermança Gispert Fulcarà.⁶⁵

15

1313 juny 7

f. 8r

El bisbe Guillem⁶⁶ ferma a Pere de Campariol, de Camprodon, el delme anterior.

O. Perdut.

A. Còpia contemporània: ADG, Patrimoni de la Mitra, c. 5, n. 24, f. 81r.

16

1313 juny 27

f. 8v

Guillem de Canadal de Montmarí,⁶⁷ Guillem de Canadal de Gorgues,⁶⁸ i Pere de Puigsec,⁶⁹ de Sadernes, fermen debitori al bisbe de 225 sous que Dalman de Rocaber-

63. Cf. *Lletres* I, n. 582 nota 1056; *infra* n. 15.

64. Cf. *infra* n. 281. El juliol del 1327 Bernat de Bellpuig reconeixerà tenir pel bisbe un quart del delme de Tortellà, comprometent-se a pagar 1.400 sous pel terç i signant el debitori corresponent: G-6 f. 129v. L'operació pujà, doncs, a 4.200 sous.

65. Cf. *Lletres* I, n. 29 nota 103.

66. Cf. *supra* n. 10, *infra* n. 42.

67. Cf. *infra* n. 112, 209. Delmer també per un terç a Monteia; el 1317 havia venut la seva part a Ramon de Guixà, PM 717 (= G-6 f. 50v). Fundà un benefici a l'altar de Santa Maria de Llers, G-6 f. 87rv.

68. Cf. *infra* n. 277.

69. Cf. *infra* n. 17.

ti⁷⁰ rebé de part de Pere de Puigsec⁷¹ per la part que dit Dalmau rebé de la compra feta per Pere de Puigsec i el seu pare Arnau a Gueraua,⁷² filla de Berenguer Seguí, cavaller, i esposa de Bernat de Santromà,⁷³ d'un terç del delme de Santa Maria d'Escales.

17

1313 setembre 28

f. 8v

Nota d'haver el bisbe fermat a Pere de Puigsec, de Sadernes, el terç del delme de Santa Maria d'Escales.

18

1313 juny 27

ff. 8v-9r

Guillem d'Ametller, domer de S. Vicenç de Besalú, satisfà al bisbe l'aureum que havia de pagar per haver pres possessió del seu benefici i rep així l'absolució incorreguda per no haver-lo pagat.

70. Cf. infra n. 63, 196, 197, 258, 431. Pot tractar-se de Dalmau III de Rocabertí i de Palau († 1304), o del seu nét Dalmau IV de Rocabertí i d'Urgell († 1324).

71. Cf. infra n. 17.

72. El 18 de febrer del 1359 ja feia temps que era morta, perquè el seu marmessor fermava a Ramon de Clota, clergue de la Seu, rebut de 41 lliures, preu de taces de plata que havia comprat, G-27 ff. 60v-61r.

73. El 1327 era requerit pel bisbe, de part del veguer Simó de Gironella, perquè s'obligués contra uns cavallers querellats de pau i treva, als quals el bisbe ja havia adreçat monitòria, U-1 f. 39r. Consta mort el 1359, quan el bisbe s'interessava prop dels clergues de Joanetes per l'execució de la darrera voluntat de Bernat de Santromà, U-36 ff. 65v-66r. Es casà dos cops, i la seva vídua relictà, Altabella, l'any 1360 era objecte de procés per no haver executat els llegats piadosos del seu marit difunt, U-37 ff. 82v-83r. Pot ésser rellevant per a comprendre la funció social del delme consignar ací que el fill de Bernat de Santromà, Pere, es casava el 1347 amb Hugueta, filla de Bernat de Canadal, U-11 f. 64r. Per aquesta branca dels Canadal, cf. G-8 f. 140rv, U-10 f. 67v, U-11 f. 64r. Hugueta era sebollida a Llers l'abril del 1378, U-70 f. 107. Cf. Josep Me MARQUÈS, *Canadal i Caneres, serrells del Roure*, dins «AIEE», 32 (1999), 99-111.

19

1313 juliol 1. Vilabertran

f. 9rv

Bernat Jaume i Garsenda, esposos de Figueres, s'ofereixen com a hospitalers de l'hospital recentment construït a Figueres i reben del bisbe l'hàbit que els acredita com a tals.

O. ADG, c. 2, n. 47, carta partida [PM 650].

A. Còpia del s. XIV: RC, ff. 167v-168r.

a. MARQUÈS, RC 118 (143).

20

1313 juliol 19

f. 10r

Dalmau de Pujals,⁷⁴ prevere de Capítol de la Seu i administrador del ferial, amb Arnau de Mont-rodon,⁷⁵ canonge, ferma rebut a Bernat de Llach,⁷⁶ majordom del bisbe, de 500 sous, part dels 1.000 que el bisbe prometé pagar anualment al Ferial per raó del castell de Rupjà.

21

1313 juliol 21

f. 10r

Bernat Peralat, domer de Sant Jordi Desvalls, com a procurador de Berenguer de Palau,⁷⁷ canonge de la Seu, ferma a Bernat de Llach, majordom del bisbe, rebut de 200 sous, part dels 700, valor d'un mul, que havia comprat a dit canonge.

---

74. Cf. PONTICH, *Series*, f. 319r; infra n. 40.

75. Cf. PONTICH, *Episcopologi*, ff. 30r-31r.

76. Cf. PONTICH, *Series*, f. 274v; infra n. 21.

77. Cf. supra n. 9.

22

1313 juliol 24

f. 10rv

El bisbe ferma a Huguet d'Espasèn,⁷⁸ cavaller, el terç del delme d'Ollers que ha comprat a Brunissenda de Camós⁷⁹ i que té per Guerau de Rocabertí⁸⁰ per raó del castell de Vilademuls, i li ferma rebut de 450 sous.

O. ADG, c. 2, n. 217, carta partida [PM 653].

23

1313 juliol 24

f. 10v

Huguet d'Espasèn ferma al bisbe debitori de 450 sous d'acord amb l'escriptura anterior.

24

1313 agost 1

ff. 10v-11r

El bisbe ferma a Llorenç Ferrer,⁸¹ de Sant Miquel de Fluvià una sisena part del delme de Sant Miquel de Fluvià i Sant Genís de Palol, que té per Francesc de Requesens.

78. Cf. infra n. 23. El 1296 el bisbe Bernat de Vilamarí fermava a Huguet d'Espasèn el delme dels masos d'Espasèn a Ollers, delmes a Fontcoberta i un delme a Vilanova de la Muga, rebut de la seva esposa Eleadis, PM 504.

79. Cf. infra n. 83. El juliol del 1301 el bisbe Bernat de Vilamarí fermava a Brunissenda de Camós i al seu fill Guillem els delmes de Tordera, Palafoxs i Vallmanya i una part del d'Arenys per 250 sous barcelonesos, PM 559.

80. Cf. infra n. 70-71, 239. L'identifiquem com Guerau de Rocabertí, fill de Dalmau III de Rocabertí i Ermessenda Desfar, germà de Jofre IV de Rocabertí (hereu del llinatge principal), i casat amb Saura de Cervelló, senyor de Vilademuls i Navata, mort el 1323. El 1320 feia procura al seu batlle de Vilademuls, Jaume Monell, per inquirir contra els jueus que havien comès usures, G-3 f. 18rv, i el 1321 per a vendre (= llogar) les seves rendes de Llagostera, G-3 f. 62v. El 1324 els seus marmessors, que són el mateix bisbe i Pere de Penedés, prior de Santa Maria d'Olives, manen a Jaume (de) Monell que lliuri a Berenguer de Monell, jurista de Girona, una mula, pels serveis jurídics prestats en l'execució de la marmessoria, G-4 f. 115r.

81. Cf. infra n. 135. L'abril del 1304 Llorenç Ferrer donava una sisena part del delme de Sant Miquel de Fluvià i Sant Genís de Palol al cavaller Pere, de Sant Feliu de la Garriga, PM 592. El juny del 1317 li tornava a comprar i el bisbe Guillem de Vilamarí li fermava, PM 737 (= infra n. 135). És probable que es tracti d'una sisena part distinta de la que Ferrer tenia per Requesens.

25

1313 agost 24

f. 11r

El bisbe ferma a Arnau de Verges, jurista de Jafre, un quart del delme de Jafre que aquest ha rebut en donació de Berenguer de Verges,⁸² cavaller, i té per Guillem de Senesterra,⁸³ senyor del castell de Palau Sator.

O. ADG, c. 3, n. 260, carta partida [PM 654].

26

1313 agost 24

f. 11v

El Capítol de la Seu, atès que els seus béns han estat ocupats per oficials del rei i ciutadans de Girona, requereix el bisbe que faci observar les constitucions del concili provincial de Tarragona.⁸⁴

27

1313 agost 29

ff. 11v-12v

Concòrdia entre el bisbe i el Capítol de la Seu sobre la forma de castigar els excessos dels capitulars.

O. ACG, perg. 1313-VIII-29, carta partida per ABC, amb els dos exemplars.

A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 59v-60v.

B. Còpia de 1419: ADG, c. 8, n. 9 [PM 655].

C. ACG, *Llibre Verd*, ff. 76r-77r.

D. Còpia del s. XV: ACG, *Llibre d'en Calçada*, ff. 166r-167v.

a. MARQUÈS, RC 119 (45).

82. Cf. infra n. 296, 307, 403. El 16 de febrer del 1352 la seva vídua Guillemma obtindrà llicència per a edificar altar de Santa Magdalena a l'església de Romanyà d'Empordà, U-19 f. 86rv. El novembre del 1358 el bisbe li ferà un sisè del delme de Llagostera, G-6 f. 205r.

83. És Guillem I de Senesterra i de Santaegència, fill de Bernat I de Senesterra († 1309), conseller d'Alfons III.

84. És la constitució *Item cum quidam*, del concili tarraconense del 1244, renovada posteriorment en d'altres concilis provincials: PONS GURI 277, 280-281, 292, 302, 306, 326, 345, 355, 359-360, 369-371, 384-385.

28

1313 setembre 21

ff. 13r-14v

Bernat de Prat,⁸⁵ de Santa Maria de Camós, reconeix tenir en feu pel bisbe el delme de certes terres, en nombre de 49, que es descriuen, i satisfà 35 sous.

O. ADG, c. 2, n. 141, carta partida [PM 658].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 404r-405v.

a. MARQUÈS, CC 546.

29

1313 setembre 20

ff. 14v-15r

El bisbe, a requesta de l'abat de Vilabertran⁸⁶ i previ informe de Bartomeu de Mitjavila,⁸⁷ tresorer, i Guillem Tarascó,⁸⁸ prevere de Capítol de la Seu, aprova els establiments que el monestir de Vilabertran ha fet de terres que fins ara cultivava directament.

30

1313 setembre 21

ff. 15r-16v

Guillem Pere, del Roure, i Guillema, esposa seva, esdevenen hospitalers d'Olot.

O. ADG, c. 3, n. 126 [PM 657].

A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 165r-166r.

a. MARQUÈS, RC 120 (141).

---

85. Cf. infra n. 234, 253. Té un fill a propòsit del qual el bisbe declararà el juny de l'any 1334 que no és inhàbil per a rebre ordres, no obstant que s'ha tallat part del dit auricular de la mà esquerra, U-5 f. 164rv.

86. Molt probablement es tracta de l'abat Pere (1308-1312). El seu successor Guillem de Sexà (1314-1319) trigaria mesos a substituir-lo.

87. Cf. PONTICH, *Series*, f. 286r.

88. Cf. *ib.*, f. 383r.

31

1313 setembre 21

ff. 16v-17r

Bernat de Banch,⁸⁹ obtentor del benefici establert a l'altar de St. Antoni, de Sant Vicenç de Besalú, presta obediència canònica al bisbe.

32

1313 setembre 21

ff. 16v-17r

Bernat de Beçols, domer de Sant Silvestre del Mor, satisfà l'aureum que pertoca satisfer als domers quan hi ha nou bisbe, i presta obediència.

33

1313 octubre 9

f. 17v

Nota d'obediència prestada per Ramon de Puig, domer de St. Fructuós d'Ausinyà.

34

1313 octubre 10

f. 17v

Nota semblant d'obediència prestada per Pere Sunyer,⁹⁰ domer de Sant Martí de Capellada.

---

89. Cf. infra n. 329.

90. El 9 d'abril del 1313 Pere Sunyer és sergent de l'ordre del Temple i requereix el bisbe de Girona que executi una provisió papal relativa a la seva sustentació, G-4, f. 12v. L'octubre següent ja és domer de Sant Martí de Capellada, G- 6 f. 17v. És un supervivent al capdavall afortunat del gran trasbals i destrucció successiva que sofrí l'ordre del Temple a principis del s. XIV. Cf. infra n. 74.

35

1313 octubre 10

f. 17v

Nota semblant per Bernat de Costa, diaca de S. Vicenç de Besalú, que paga mig aureum.

[Full blanc, no numerat, amb inscripció: «Liber notarum que pro maiori parte ad episcopalem pertinent dignitatem»].

36

1313 octubre 19

f. 18rv

Pere de Brugat, procurador de Pere, domer de Sant Joan de Balbs, i de Pere, domer de Sant Quintí de Bas, és absolt d'excomunió per no pagar l'aureum.

37

1313 octubre 19

ff. 14v-15r

El mateix presta obediència.

38

1313 novembre 12

f. 19r

Pere de ça Guarata, domer de Sant Miquel de Meians, presta obediència i satisfà al bisbe l'aureum.

39

1313 novembre 13

f. 19rv

Perpinyà d'Aiguaviva, domer de St. Julià de Ribelles, presta obediència i rep l'absolució d'excomunió.

40

1313 octubre 6

f. 19v

Ramon de Vilamarí,⁹¹ paborde de Maig a la Seu per mort de Berenguer de Juià,⁹² prevere de Capítol, fa poders a Dalmau de Pujals,⁹³ prevere de Capítol, per governar la pabordia.

41

1313 octubre 9

f. 19v-20r

A súplica de Berenguer de Fornells,⁹⁴ cavaller, fill de Berenguer de Fornells, cavaller de Beget, el bisbe autoritza la construcció d'una capella de la Mare de Déu prop del seu castell, on haurà de celebrar el diaconil de Beget, al qual el constructor apujarà la renda del benefici fins a 150 sous.

42

1313 octubre 9

f. 20r

El bisbe Guillem⁹⁵ ferma a Simó de Trilla,⁹⁶ fill de Simó de Trilla, cavaller, un quart del delme de Maçanes, i li ferma rebut de 300 sous.

O. ADG, c. 4, n. 20 [PM 660].

---

91. Cf. *ib.*, f. 394r.

92. Cf. *ib.*, 268r.

93. Cf. *supra* n. 20.

94. El 1276 un Berenguer de Fornells és capellà de Beget i dóna i rep en resignació la capella de Sant Valentí de Salarsa, parròquia de Beget, D-152 ff. 54r-56r. Probablement és el notari episcopal documentat entre 1272 i 1275, PM 301-302, 312, 314; CC 494, 496, 499. Cf. *infra* n. 167.

95. Cf. *supra* n. 10, 15.

96. Cf. *infra* n. 84, 141, 201, 254, 260. Cf. Josep M. MARQUÈS – Èrika SERNA, *La família Trilla i el sepulcre del cavaller Asbert († 1334) de Vilanova de la Muga*, dins «AIEE», 32 (1999), 113-125.

43

1313 octubre 9 f. 20r

El mateix ferma debitori de 300 sous.

44

1313 octubre 10 f. 20v

El bisbe, atès que el monestir de S. Daniel està endeutat, mana rebre una o dues monges, a fi que amb el seu dot es puguin pagar deutes sense vendre immobles.

45

1313 octubre 19 ff. 20v-21r

El bisbe ferma a Guillem d'Avinyó,⁹⁷ fill de Bernat d'Avinyó,⁹⁸ els delmes que té a la diòcesi de Girona per successió del seu pare.

46

1313 octubre 16, Girona f. 21r

Malgaulí,⁹⁹ comte d'Empúries, reconeix tenir en feu pel bisbe els delmes dels peixos del seu comtat.

O. ADG, c. 3, n. 147 [PM 662] i còpia.

A. Còpies del segle XIV: ADG, CC, ff. 380rv i 380v-381r.

B. Còpia «vidimus» de 1475: ADG, c. 7, n. 85.

a. MARQUÈS, CC 547.

97. Cf. infra n. 159. El 1271 un Guillem d'Avinyó, probable avi del nostre, comprava el delme de Costes, a Peralada, per 2.100 sous a Jaume de Vallgornera, fill de Berenguer Sord, PM 293. El nét Avinyó va vendre en data incerta la meitat del delme de Solanes a Pere de Canadal per 5.300 sous, i Canadal feia concòrdia amb el bisbe Berenguer de Cruïlles sobre la manera de pagar el foriscapi, PM 1241-1242.

98. Cf. infra n. 151, 159. Bernat d'Avinyó tingué un altre fill, Ponç, per al qual cf. infra n. 151. Bernat d'Avinyó ja era mort el 1325, quan la seva vídua Guillema comprava a Bernat de Closa el dret que tenia sobre el delme que Guillema rebia a les parròquies de Llanars i Solanes per 1.600 sous melgoresos, PM 917.

99. Cf. *Lletres* I, n. 48 nota 147; infra n. 82, 108.

47

1314 abril 6

f. 21v

*El bisbe assigna al monestir de Sant Daniel termini peremptori fins a Pentecosta per rebre dues monges.*¹⁰⁰

48

1314 abril 17

f. 22r

*Bernat de Banyuls,*¹⁰¹ *prior del monestir de Santa Maria de Besalú, reconeix al bisbe el deure que té d'acudir al sínec diocesà i ser sotmès a la jurisdicció de la Seu de Girona.*

49

1314 juny 1

f. 22v

*Guillem de Palau,*¹⁰² *cavaller, reconeix tenir en feu pel bisbe de Girona el delme de Vilamaniscle i Noves que ha comprat a Ermessenda Taberner*¹⁰³ *i al seu fill Arnau,*¹⁰⁴ *de Peralada, i en rep la ferma pagant 1.000 sous.*

O. ADG, c. 3, n. 25, carta partida [PM 666].

A. Còpia del segle XIII: ADG, CC, f. 393r.

a. MARQUÈS, CC 548.

---

100. Hi ha nota que l'assignació fou anul·lada pel bisbe.

101. Fou prior des del 1313 al 1317: DHEC I 295-297, amb la bibliografia que s'hi cita. Cf. infra n. 62 i 80.

102. Senyor de Vilamaniscle, el 1327 serà marmessor del comte Malgaulí d'Empúries, U-3 f. 16v, i el 1328 executor testamentari de Guillem de Garriga, cavaller, U-3 f. 170r. Consta mort el 1336, infra n. 321.

103. Cf. infra n. 340

104. El maig del 1330 el bisbe concedirà llicència perquè Arnau Taberner i l'abat Pere del monestir de Colera poguessin permutar rendes, U-4 f. 94v.

50

1314 juliol 18

f. 23r

El bisbe ferma a Bernat¹⁰⁵ de Forques, de Cantallops, dues parts del delme de Noves que té per donació de Guillemà Cornellà,¹⁰⁶ tia seva de Dalfià i viuda de Ferrer de Castelló, que té per Guillem de Güell,¹⁰⁷ cavaller.

O. ADG, c. 3 n. 276, carta partida [PM 669].

51

1314 juliol 18

f. 23r

Bernat de Forques, cavaller, ferma debitori de 250 sous per la ferma anterior.

52

1314 agost 7

f. 23v

El bisbe ferma a Bernat Loreta,¹⁰⁸ prior de Roca-rossa, la meitat del delme que rep a Maçanet de la Selva per venda feta per Ramon de Marata,¹⁰⁹ cavaller, i la seva esposa Agnès al seu predecessor Guillem Loreta.¹¹⁰

O. ADG, c. 4, n. 126, carta partida [PM 671].

A. Còpia del s. XIV: RC, f. 131rv.

a. MARQUÈS, RC 122 (103).

105. El 2 de novembre fou excomunicat pel bisbe per haver pres part, amb el més florit de la cavalleria empordanesa, en un atac a possessions del monestir de Sant Pere de Roda, U-1 f. 11r. El vescomte Jofre IV de Rocabertí li feia un llegat en el seu testament del 1298, PM 529. Cf. infra n. 51, 249.

106. És filla de Ramon de Cornellà, i consta que tenia les dues parts del delme de Noves el 1292, aleshores per Ramon de Güell, PM 493.

107. Guillem de Güell, fill de Ramon de Güell, és cavaller de Llers. Cf. infra n. 249. El 1325 serà marmessor del cavaller Ramon de Vilamarí, G-5 f. 57v. Es casà amb Brunissendis, filla de Bernat Oliver, U-2 f. 41v. Era parent acostat de Bernat de Güell, ardiaca de la Selva i obligà amb ell rendes per 10 lliures anyals a fi d'instituir un benefici a l'altar de Sant Antoni de Llers, U-2 f. 82v, fundació efectuada el 1328, quan Guillem de Güell ja era mort, per la seva vídua, dotant-la amb el mas Om, G-6 160rv. Cf. infra n. 249.

108. Prior entre 1300 i 1314, fou el qui manà compilar el *Cartoral* del monestir de Rocarossa: cf. DHEC III 271.

109. Fundà benefici a Maçanet de la Selva: D-157 f. 39rv, D-160 f. 10v, G-19 ff. 122v-123r.

110. Prior entre 1275 i 1294: DHEC III 271.

53

1314 agost 9

f. 24r

Brunissendis de Planaferrera, de Sant Miquel de Campmajor, reconeix al bisbe tenir per ell el delme del seu mas Planaferrera.

O. ADG, c. 3, n. 82 [PM 672].

54

1314 agost 13, Girona

f. 24rv

El bisbe dona a manlleuta de 4.000 sous fra Bernat Roig,¹¹¹ prior de Sant Miquel de Cruïlles, que era a la presó al palau episcopal, a fi que pugui moure's per certes peces del palau que s'enumeren, manlleuta que presta Bernat de Banyoles,¹¹² ciutadà de Girona.

55

1314 setembre 3 – octubre 21

f. 24v-27r

Procés d'haver el bisbe visitat l'església de Sant Vicenç de Besalú, amb requisitòria a Guillem d'Amatller,¹¹³ domer, de pagar la procuració; atesa la negativa d'aquest, es

111. Prior entre 1313 i 1314: ZARAGOZA 153.

112. Família patrícia de Girona, GUILLERÉ I 251, 482; II 52, 312, 431, 444.

113. El 1305 un Guillem Amatller (dit també Ametller i d'Ametller) és canonge de Sant Feliu de Girona, G-2 f. 48v; el 1306 és beneficiat de l'epístola de la Seu, G-2 f. 65v; el 1307 és titular de la capellania de Vulpellac, G-2 f. 69v. Probablement diferent d'aquest, el nostre Guillem Amatller sembla un personatge aferrat a la vila de Besalú des del 1312 al 1344. L'octubre del 1312 s'havia fet presentar per Guerau, prior de Santa Maria de Besalú, per a la doma de Pampalona de Sant Vicenç de Besalú; examinat, fou trobat sense ciència suficient, i es comprometia a assistir a les lliçons dels framenors de Girona, ADG, Pergamins de Besalú, 329; és domer de Sant Vicenç de Besalú a partir del 1313, satisfent l'*aureum* degut al bisbe per la presa de possessió del seu benefici, G-6 ff. 8v-9r, *Amer* 46. El 1321 el bisbe l'exonera temporalment de la cura d'ànimes, G-3 f. 137r. L'octubre del 1325 reconeix a Rostany Gaudissard, prior de Santa Maria de Besalú, que el seu predecessor a Sant Vicenç, Guillem de Sales, havia permutat el 1317 una part del seu jardí per una altra terra que es té per Santa Maria de Besalú, i l'havia establert a Pere de Santamaria, del qual rebia 3 sous de cens, i reconeixia el dret de Santa Maria a cobrar-los, ADG, Pergamins de Besalú, 381. El 1326 té un embolic amb una dona casada, na Serra, i el bisbe fa fer enquesta, U-2 f. 118rv; en comptes de pena de privació de benefici, li imposa multa de 100 sous, U-2 f. 7rv. El 1330 està malalt i se li permet de dele-

confia la cura d'ànimes a Bernat de Cortil,¹¹⁴ clergue; requisitòria a Guillem de Sales,¹¹⁵ sagristà, de pagar la susdita procuració, i compareixença final de l'esmentat Ametller, que promet satisfer-la i és absolt d'excomunió.

56

1314 octubre 22

f. 26r

Nota d'haver el bisbe encomanat la cura d'ànimes de Sant Vicenç de Besalú a Bernat Clara.

57

1314 octubre 22

f. 27 rv

El bisbe absol Guillem de Sales,¹¹⁶ sagristà de S. Vicenç de Besalú, de l'excomunió incorreguda per manca de pagament de la procuració de visita.

58

1314 octubre 25

f. 27v

Bernat de Bauçols, clergue del Mor, reconeix posseir il·legítimament el seu benefici, que li ha conferit el prior de Besalú, i en rep la cura d'ànimes annexa del bisbe, a qui presta obediència.

---

gar la cura d'ànimes en clergue idoni durant un any, U-4 ff. 112v-113v, llicència renovada el 1331, U-4 f. 169r, reiterada el 1332, U-5 f. 54r, i ampliada per quatre anys el 1334, U-5 f. 158r. Segons ADG, Pergamins de Besalú, 426, el febrer del 1344 seria domer de Santa Maria de Besalú.

114. Cf. supra n. 6.

115. Consta com a domer de Sant Vicenç de Besalú a partir del 1277, ADG, Pergamins de Besalú, 240-241, 314 b). El 1281 el prior de Santa Maria de Besalú li intima, a ell i a d'altres, de fer pública l'excomunió de Ramon d'Ermedàs, diaca de Sant Vicenç de Besalú, per contumàcia, *ib.*, 255. El mateix any exigia al prior de Santa Maria un convit pactat a canvi d'una possessió que Robau de Fornells havia donat a Santa Maria, *ib.*, 259. El 1285 era marmessor de Guillem de Castellfolli, de Besalú, el qual fundava a Sant Vicenç un aniversari dotat amb 2.000 sous i constituïa hereus els pobres de Jesucrist, *ib.*, 269. Entre 1312 i 1314 és documentat com a sagristà de Sant Vicenç: G-6 f. 32a; cf. infra 57, 67.

116. Cf. supra n. 55, infra n. 67.

59

1314 octubre 29

f. 27v

El bisbe ferma a Guillem Ramon de Soler,¹¹⁷ cavaller, el delme de Vilartolí, parròquia de Sant Climent Sescebes, que ha comprat a Jaume de Mollet, cavaller.

O. ADG, c. 3, n. 164, amb dos exemplars preparats per partir, sense cloure [PM 673].

60

1314 octubre 29

ff. 27v-28r

Guillem Ramon de Soler¹¹⁸ ferma debitori de 100 sous barcelonesos per la ferma anterior.

61

1314 novembre 18

f. 28r

Bernat,¹¹⁹ abat de Banyoles, Ferrer,¹²⁰ abat d'Amer, Ramon,¹²¹ prior de Lladó, Guillem,¹²² abat de Sant Pere de Galligants i Joan,¹²³ paborde de Sant Martí Sacosta, fermen al bisbe debitori de 450 sous per haver-los redimit del privilegi de cenes que tenia als seus monestirs.

---

117. Cf. infra n. 60, 336.

118. Cf. supra n. 59, infra n. 336.

119. És Bernat de Vallespirans: cf. ZARAGOZA 67-68.

120. És Francesc Ferrer de Mont-rodon: cf. ZARAGOZA 37.

121. És Ramon de Palol (1305-1328). Cf. Pere VAYREDA I OLIVAS, *El Priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona, Editorial Balmes 1930, 139.

122. És abat entre 1308 i 1320: cf. ZARAGOZA 189.

123. És Joan de Santa Llogaia, paborde des del 1305 probablement fins al 1323: cf. ADG, G-2 ff. 10r-18r, 46r, 74v.

62

(1314) 1315 gener 21

f. 28r

Guillem Bonamic, de Fullols, procurador de Bernat de Banyuls,¹²⁴ prior de Sta. Maria de Besalú, satisfà al bisbe 6 sous, part de la procuració de visita de Sant Andreu de Socarrats.

[F. 28v en blanc.]

63

1315 abril 8

f. 29r

Dalmau, vescomte de Rocabertí,¹²⁵ reconeix al bisbe que quan es cobra al seu vescomtat el bovatge per mort del comte d'Empúries, n'ha de satisfer el delme al mateix bisbe.

O. Perdut.

A. ADG, RC, ff. 106v-107r.

a. MARQUÈS, RC 126 (83).

64

1315 abril 9

f. 29rv

El mateix ferma debitori de 1.000 sous, part dels 2.200 que deu pel bovatge aplegat en ocasió de la mort del comte Ponç V Hug.¹²⁶

65

1315 abril 12

ff. 29v-31r

Concòrdia entre el bisbe i el Capítol de la Seu sobre les capellanies de renda inferior a 100 sous que es podran conferir a persones de fora del mateix Capítol.

124. Cf supra n. 48, infra n. 80.

125. És Dalmau IV de Rocabertí i d'Urgell, mort el 1324: cf. DHC 928b; supra n. 16, infra n. 196, 197, 258, 431.

126. Cf. *Lletres* I, n. 48 nota 151.

O. ACG, perg. 1315-IV-1, carta partida per ABC, amb dos exemplars.

A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 3v-5r.

B. ACG, *Llibre Verd*, ff. 79r-80r.

a. MARQUÈS, RC, 126 (4).

66

[1315 abril 23]

f. 31rv

*El bisbe autoritza a Guillem Blanc a edificar capella de Santa Maria al Fau, parròquia de Carbonills.*¹²⁷

O. ADG, c. 3, n. 117 i 121, carta partida, amb els dos exemplars [PM 677].

A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 166r-167v.

a. MARQUÈS, RC 127 (142).

67

1312 novembre 29

f. 32av

*Guillem de Sales, procurador de Guillem de Sales,*¹²⁸ *sagristà de Sant Vicenç de Besalú, reconeix l'obligació de pagar l'aureum al nou bisbe, i el satisfà.*

68

(1312) 1313 gener 25

f. 32av

*Joan de Gravalosa,*¹²⁹ *clergue de Sant Andreu de Socarrats, fa reconeixement semblant.*

127. Còpia incompleta.

128. Cf. supra n. 55, 57.

129. Cf. supra n. 7.

69

1315 maig 1 de ff. 33r-34r

Dotalia (incompleta) del benefici de la capella de Vilamorell, parròquia de Borrassà, que el bisbe confereix a Arnau de Ribera, d'Olot.

O. ADG, c. 2, n. 82, carta partida [PM 679].

70

1315, maig 1 f. 34r

El bisbe ferma a Guillem de Galliners,¹³⁰ cavaller, el delme de Vilademuls, que té per Guerau de Rocabertí,¹³¹ el delme de Vilaiür i el delme de Maià que Ramon de Miralles,¹³² cavaller, marit d'Englentina de Cals, té per dit Galliners.

O. ADG, c. 3, n. 241, carta partida [PM 681].

71

1315 maig 2 f. 34v

El bisbe ferma a Guerau de Rocabertí¹³³ els delmes del castell de Vilademuls i el requereix a pagar terç del delme de Galliners que ha venut a carta de gràcia a Perpinyà de Puig,¹³⁴ de Peralada, cas que la venda esdevingués definitiva.

130. *Banyoles* III 572. El febrer del 1320 la seva esposa Saurina havia venut a Ramon de Galliners un terç del delme de Vilaür, PM 821.

131. Cf. supra n. 22, infra n. 71, 239.

132. Cf. infra n. 114. El 28 de març del 1292 Ramon de Miralles, cavaller, reconeixia tenir un terç del delme de Maià per Ramon de Galliners, senyor de Santa Llogaia de Terri, PM 450. El 2 de maig del 1295 el bisbe fermava a Ramon de Miralles un terç del delme de Maià i una part del de Lligordà que tenia per successió del seu pare, Bernat de Miralles, cavaller, i al mateix i a la seva esposa Ermessenda, dita Englentina, un terç del delme de Fontcoberta i tres parts dels delmes dits de Serra i Torrent, parròquia de Sant Vicenç de Camós, PM 478 (= G-1 f. 17r). Ramon de Miralles i Ermessenda-Englentina tenien també un sisè del delme de Serinyà que el 15 de maig del 1299 havien venut a fra Guillem de Cistella, monjo de Banyoles, en vista a dotar un benefici al monestir, PM 541. El maig del 1306 dotaven amb 6.000 sous, assegurats sobre el delme de Beuda, llur filla Eliscendis, que es casava amb Berenguer de Queixàs, PM 608.

133. Cf. supra n. 22, 70, infra n. 239.

134. La venda es produí el 16 de gener del 1314, i el cost pujà a 8.000 sous melgoresos; Perpinyà de Puig era draper: PM 665. El 6 d'octubre del 1339, Guillem de Rabós, fill de

72

1315 juny 19

f. 35r

Guillem de Sant Iscle,¹³⁵ fill de Dalmau de Sant Iscle,¹³⁶ cavaller, reconeix al bisbe tenir en feu per ell per raó del castell de Ruplà, les rendes que rep a les parròquies de Serra i Santa Coloma de Matella, i en rep la ferma tal com havien tingut el feu Ramon de Mont,¹³⁷ Ramon de Peralta¹³⁸ i altres predecessors.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 410v.

a. MARQUÈS, CC 552.

73

1315 juny 19

f. 35r

Guillem de Sant Iscle¹³⁹ reconeix tenir pel bisbe per raó del castell de Ruplà tot allò que rep al terme de Ruplà i en rep la ferma.

O. ADG, c. 3, n. 217, carta partida [PM 684].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, 410v.

a. MARQUÈS, CC 553.

Perpinyà de Puig, reconeixia tenir pel bisbe el delme de Galliners, heretat del seu pare, PM 1.081.

135. El 15 de juny del 1315 reconeix al bisbe tenir diversos drets al terme de Ruplà, per raó del castell de Ruplà, PM 684. Un homònim antenat seu tenia feus a la Pera, Vilar de Ferreres, Ruplà, Sant Llorenç de les Arenes, Fonolleres, Santa Coloma de Matella, Parlavà i Ultramort; el 1260 aquests feus els tenia Ramon de Finestres per Guillema de Ruplà i pel castell de Ruplà, PM 236. Cf. infra n. 73.

136. Abans del 1300, Arnau de Peralta li donà dret de patronat sobre el benefici instituït a la capella de Santa Maria i Sant Pere de Peralta, G-1 f. 5v. El 1320 Brunissenda, filla de Dalmau de Sant Iscle, presentava Guillem d'Om al dit benefici, G-3 f. 5v. El novembre del 1324 Ramona, esposa de Dalmau de Sant Iscle, i Brunissenda, vídua de Dalmau de Torroella de Sant Iscle, venien al bisbe Pere de Rocabertí els censos que rebien a Ruplà per 500 sous, PM 914, G-5 ff. 18r-20v.

137. Cf. infra n. 261, 262. El gener del 1325, Gilabert de Cruïlles, sagristà de la Seu i futur bisbe de Girona, promet no tocar 1.000 sous dipositats a la banca de Pere de Santa Coloma, preu de compra feta a Ramon de Mont, cavaller, de certs masos de Llagostera, G-5 ff. 36v-37r.

138. El novembre del 1343 tindrà causa amb el comte d'Empúries, U-6 f. 172v.

139. Cf. supra n. 72.

74

1315 juny 27

f. 36r

Pere Sunyer,¹⁴⁰ clergue de la parròquia de Capellada, de la qual és sufragània la de Fares, compareixent davant Ramon de Vilarig,¹⁴¹ ardiaca i procurador de l'abat Berenguer de Sant Pere de Rodes,¹⁴² executor apostòlic de la gràcia de visita feta al bisbe de Girona, atès que s'havia negat a admetre a les esmentades esglésies Guerau Calvet, visitador del bisbe, suplica l'absolució d'excomunió i satisfà 16 sous 8 diners per si mateix, 16 sous 8 diners per l'obra de Sant Martí de Capellada i 16 sous 8 diners per Fares; és absolt d'excomunió.

75

1315 agost 12

f. 36r

Berenguer de Peralta,¹⁴³ cursor del bisbe de Girona, presenta a aquest una carta de l'arquebisbe Guillem¹⁴⁴ de Tarragona on aquest li comunica haver revocat el manament donat de no rebre dels litigants sinó coses de menjar i beure a títol de liberalitat.

76

1315 novembre 30

f. 36v

Pere de Cornellà,¹⁴⁵ cavaller, reconeix tenir en feu pel bisbe un sisè del delme d'Orfes i Espinavessa.

---

140. Cf. supra n. 34.

141. Cf. supra n. 9.

142. És Berenguer de Riumors, abat entre 1309 i 1334: ZARAGOZA 347.

143. L'octubre del 1322 Ramon de Vilamarí li farà procura per cobrar a Pere Gomir, de Castelló, 1.400 sous i 6 florins, que havia donat en comanda a Jaume de Vall, mercader de Mallorca; hi ha rebut signat el mateix dia, i en el document Berenguer de Peralta figura com a beneficiat a Sant Daniel, G-3 f. 178v.

144. És Guillem de Rocabertí: J. BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, vol. I, Tarragona 1985, 179-189.

145. Cf. *Lletres* I, n. 180 nota 437; infra n. 240, 349, 361.

O. ADG, c. 3, n. 24 [PM 688]

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 411r.

a. MARQUÈS, CC 554.

77

(1315) 1316 gener 12

ff. 36v-37r

El bisbe, a petició de Berenguer Roig,¹⁴⁶ notari seu, l'autoritza a contreure matrimoni.

78

1316 febrer 12

f. 37v

El bisbe ferma a Arnau d'Alou,¹⁴⁷ cavaller, el delme del mas Beluç de Blanes i dues parts del delme de Lloret.

O. ADG, c.4, n. 54 [PM 689].

B. Una altra còpia del segle XIV: ADG, Mitra, c. 5, n. 6, f. 26v.

79

1316 febrer 17

f. 38r

El prior de Manlleu¹⁴⁸ presta obediència per l'església de Puigpardines.

O. ADG, c. 3, n. 127, carta partida [PM 690].

---

146. Cf. supra n. 1, 2.

147. Cf. infra n. 184. Segons notícia de CC 588, la part del delme de la parròquia de Sant Romà de Lloret Arnau d'Alou la tenia per Bernat d'Orriols, el qual reconeixia tenir-la en feu pel bisbe el 19 d'agost del 1319.

148. De nom Bernat, fou elegit el 1315: cf. DHEC II 535.

80

1316 febrer 18

f. 38v

Bernat de Banyuls,¹⁴⁹ prior de S. Maria de Besalú, atès que els bisbes Pere¹⁵⁰ i Bernat,¹⁵¹ successor seu, havien visitat Sant Vicenç de Besalú, reconeix el dret de visita episcopal a Sant Vicenç.

81

1314 setembre 3

ff. 38v-40r

Acta de visita de Sant Vicenç de Besalú, amb informació rebuda dels clergues.

82

(1315) 1316 febrer 27

ff. 40r-41r

Presentació al bisbe per part de Malgaulí,¹⁵² comte d'Empúries, de carta reial que li ordena lliurar certes escriptures, i acte de compliment de la mateixa ordre.

83

1316 març 5

f. 41r

Galceran de Camós,¹⁵³ fill de Brunissenda de Camós,¹⁵⁴ de Sant Genís de Palafolls, reconeix tenir en feu pel bisbe les parts del delme de Tordera, Sant Genís de Palafolls i Vallmanya que tenia dita Brunissenda.

O. ADG, 4, n. 128, carta partida [PM 691].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 398rv.

149. Cf. supra n. 48, 62.

150. És Pere de Castellnou (1254-1279).

151. És Bernat de Vilert (1279-1291). Cf. supra n. 3 nota 51.

152. Cf. supra n. 46, infra n. 108.

153. Segons notícia del 8 de maig del 1326, Galceran de Camós fa 15 sous censals a la sagristia segona de la Seu, G-6 f. 27r.

154. El 23 de juliol del 1301 el bisbe Bernat de Vilamarí fermava a Brunissenda de Camós i al seu fill els delmes de Tordera, Palafolls, Vallmanya i una part del d'Arenys per 250 sous barcelonesos, PM 559.

a. MARQUÈS, CC 555.

84

1316 març 9

f. 41v

Dalmau de Palol,¹⁵⁵ fill i hereu de Pau de Palol,¹⁵⁶ cavaller, reconeix tenir en feu pel bisbe tres quartons del delme de Sant Jordi Desvalls,¹⁵⁷ que per ell té Guillem de Reixach,¹⁵⁸ de Banyoles, i una part del delme de Vila-romà i Vall-llobrega que per ell té Simó de Trilla,¹⁵⁹ fill de Simó de Trilla.

O. ADG, c. 1, n. 10, carta partida, amb els dos exemplars [PM 692].

85

1316 març 25

f. 42rv

El bisbe ferma a Ramon Xatmar,¹⁶⁰ cavaller, la meitat del delme de certs camps de Riudarenes que es descriuen.

155. Cf. infra n. 201.

156. A més del fill Dalmau, va tenir una filla, Esquiva, casada amb Pere de Roca, el qual li va obligar part del delme de Terrades i de Sant Llorenç de la Muga, G-2 f. 104v

157. El 23 d'octubre del 1343 venia els tres quartons a Pere Fresolf, clergue de la Seu (cf. *Lletres* I, n. 129 nota 326), juntament amb dues mitgeres censals de blat, per 650 sous, G-17 ff. 66v-67v.

158. Cf. PM 287, 395, 692, 813; CC 470, 499, 593 (= infra n. 193), 600 (= infra n. 201). El maig del 1283 Guillem de Reixach fa tractes amb Jaume d'Albons, clergue (xantre de Sant Feliu de Girona, PM 431), per vendre-li un quart del delme d'Albons, PM 395, sense que consti si el tracte prosperà. L'agost del 1322 Guillem de Reixach i Berenguer de Palau, capellà de Sant Jordi Desvalls, van haver de fer front a una ofensiva sobre el delme, menada per Guerau de Cervià (cf. infra, n. 187, 228, 276, 324), Ramon Feliu i Pere Berenguer, clergues de Sant Joan de Mollet; l'ocasió va venir del fet que Guerau de Cervià havia posat en conreu algunes terres a Sant Jordi Desvalls i, al moment de calcular delmes i primícies, Guerau va trobar la complicitat dels clergues de Sant Joan de Mollet per demanar a Hug de Cruïlles, abat de Sant Feliu de Girona, que fes d'àrbitre; immediatament Guillem de Reixach i el capellà de Sant Jordi reaccionaren intimant a l'abat que no procedís a l'arbitratge, perquè el delme ja tenia amo, G-3 f. 155rv. És evident que la maniobra de Guerau de Cervià buscava sostreure el delme dels nous conreus (aigualleixos?, terres novals?) a Guillem de Reixach.

159. Cf. supra n. 42, infra n. 141, 201, 254, 260.

160. Cf. *Lletres* I, n. 6 nota 29, infra n. 90, 175, 224, 225.

O. ADG, c. 4, n. 63 i c. 4, n. 61, carta partida, amb els dos exemplars [PM 693].

86

1316 abril 16

f. 42v

El bisbe ferma a Ramon de Coll,¹⁶¹ de Terrades, dues parts d'un terçó del delme de Sant Llorenç de la Muga.¹⁶²

O. ADG, c. 2, n. 243, carta partida [PM 694].

87

1316 abril 16

f. 43r

Nota d'haver dit Ramon de Coll¹⁶³ fermat debitori de 50 sous.

88

1316 maig 5

f. 43r

El bisbe ferma a Pere de Fontroser, fill de Bernat de Fontroser,¹⁶⁴ cavaller, un octau del delme d'Aiguaviva.

O. ADG, c. 4, n. 45, carta partida, amb els dos exemplars [PM 695].

B. Una altra còpia del segle XIV: ADG, Mitra, c. 5, n. 6, f. 28r.

---

161. Cf. infra n. 87.

162. Segons notícia de l'abril del 1317, la part del delme fou comprada *pro indiviso* per Ramon de Coll i Simó d'Avinyó, cavaller de Llers, a Agnès, filla de Berenguer Roig de Gorgues, cavaller de Llers, PM 726 (= infra n. 122).

163. Cf. supra n. 86.

164. És un del nombrosos individus que van presentar injúries a la marmessoria d'Ermengol de Cervià, cabiscol de la Seu, mort ca. 1270 (cf. PONTICH, *Series*, f. 185r), D-152 f. 17v.

89

1316 maig 27

f. 43rv

El bisbe ferma a Ramon de Cortada, cavaller, un quart del delme de Calonge, que té per compra feta en 1294 a Eliscenda,¹⁶⁵ viuda de Galceran de Cartellà,¹⁶⁶ cavaller, i per Bernat de Cabrera.¹⁶⁷

O. ADG, c. 4, n. 23, carta partida, amb els dos exemplars [PM 696].

90

1316 juny 4

f. 44r

El bisbe ferma a Ramon d'Escala, fill de Berenguer d'Escala,¹⁶⁸ cavaller de Girona, un quart del delme d'Aiguaviva que té en feu per Ramon de Vilanova,¹⁶⁹ fill de Bertran de Bescanó,¹⁷⁰ aquest per Ramon Xatmar,¹⁷¹ senyor de Vilablareix, i aquest pel vescomte de Cabrera,¹⁷² el qual el té pel bisbe.

O. ADG, c. 3, n. 193, fatigat, carta partida [PM 697].

B. Una altra còpia del segle XIV: ADG, Mitra, c. 5, n. 6, f. 33r.

91

1316 juliol 5

f. 44v

El bisbe, atès que Pere de Torroella,¹⁷³ canonge de Barcelona, ha comprat a Bernat de Blanes, fill d'Arnau de Blanes,¹⁷⁴ cavaller, la meitat del delme de Martorell, la ferma.

165. Cf. nota següent.

166. És de la branca dels Cartellà senyors de Torcafelló, Maçanet, Vidreres, Salt i Vilobí, fill de Bernat de Cartellà († el 1243) i de Saura de Dosrius, castlana de Dosrius i Muntanyola; es casà amb Elisenda de Palau i fou castlà de Dosrius, perquè el seu germà gran, Bernat, mort el 1295, heretà la senyoria paterna de Torcafelló i Maçanet. Cf. infra n. 142.

167. Per la data cal identificar-lo amb Bernat I de Cabrera, fill de Ramon de Cabrera, senyor d'Anglès, per al qual cf. *Lletres* I, n. 14 nota 58. Cf. infra n. 285.

168. Aquesta és, per ara, l'única notícia que coneixem d'aquest personatge.

169. Cf. infra n. 113.

170. El 1289 té el delme de vuit masos de Ruïlles, parròquia de Mieres, en feu de Pere de Mata, CC 516. Cf. infra n. 113.

171. Cf. supra n. 85, infra n. 175, 224, 225.

172. L'identifiquem amb Bernat I de Cabrera, pel qual cf. *Lletres* I, n. 14 nota 58.

173. Cf. infra n. 303.

174. Cf. *Lletres* I, n. 87 nota 231; infra n. 332.

O. ADG, c. 4, n. 66, carta partida [PM 698].

92

1316 agost 3

ff. 44v-45r

*Francesc de Vilert*¹⁷⁵ *reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme d'Esponellà i presta homenatge.*

O. ADG, c. 2, n. 175, sense cloure [PM 699].

93

1316 agost 3

f. 45r

*El bisbe ferma a Francesc de Vilert*¹⁷⁶ *la part de delme que aquest rep a Montagut, indret de Jou.*

O. ADG, c. 3, n. 300, carta partida [PM 700].

94

1316 agost 6

f. 45rv

Gueraua de Castanyet,¹⁷⁷ *viuda de Ramon de Vilamontan, cavaller, i filla de Ponç Roig*,¹⁷⁸ *senyor de Castanyet, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Castanyet, per la qual fa en síniet mitja lliura de cera de cens.*

175. Cf. infra n. 93, 161, 174, 312. El 1322 és patró del benefici fundat pel seu pare, Berenguer de Vilert, a l'església de Vilert, G-3, f. després de f. 187. El febrer del 1323 ferma debitori a Bernat de Vilert, ardiaca del Vallespir, de 4.000 sous rebuts en préstec, G-3 f. 221rv; el gener del 1325 li defineix totes les peticions que pogués fer-li, G-5 f. 28r, i ferma als seus marmessors rebut de 1.000 sous llegats pel difunt, G-5 f. 29r. El juny del 1335 Bernat de Vilert vendrà un quart del delme d'Esponellà, Centenys i Serinyà a Dalmau Costa, jurista de Besalú, el qual pagarà 600 sous pel terç, G-6 f. 151r.

176. Cf. supra n. 92, infra n. 161, 174, 312.

177. El febrer del 1335 Gueraua de Castanyet tindrà causa amb Pere Gispert, de Girona, actor de Pere Farner, sagristà menor de Castelló i marmessor de Joan Farner, de Castelló, G-9 ff. 124v-125r.

178. El novembre del 1279 Ponç Roig venia a Sampsó de Forn, de Girona, un quart del delme de Sant Dalmai, que tenia per Arnau de Vilademany, PM 347.

O. ADG, c. 4, n. 49, carta partida [PM 701].

95

s. d.

f. 45v

Nota de debitori de 200 sous fermat per la mateixa.

96

1316 setembre 3

ff. 45v-46r

El bisbe ferma a Dolça, viuda de Pere de Segueró,¹⁷⁹ cavaller, la meitat del delme de Vilavenut que té en feu per Ramon d'Escales,¹⁸⁰ cavaller, que la té pel senyor del castell de Vilademuls, i en rep 50 sous.

O. ADG, c. 2, n. 225, carta partida, amb els dos exemplars [PM 702].

97

1316 setembre 9

f. 46r

Ponç d'Ullà,¹⁸¹ de Serra de Daró, reconeix tenir pel bisbe el terç del delme d'Ultramort que fou de Ferrer de Bellagarda,¹⁸² cavaller, i que ha comprat a Marquès de Santa Cecília,¹⁸³ paborde, i Pere de Cornellà,¹⁸⁴ procurador de l'Almoïna del Pa, i una part del delme de la mateixa parròquia que havia estat de Ferrer de Corçà, cava-

179. Probable parent (fill?) de Guillem de Segueró, al qual el bisbe Bernat de Vilert fermava el juliol del 1280 tres parts del delme de Segueró, la meitat del de Vilavenut i una part del de Sant Martí Sasserra, PM 354.

180. Fill de Bernat d'Escales; el setembre del 1310 es casa amb Estela, filla de Perela de Prats i aquesta li aporta en dot 80.000 sous barcelonesos, que Ramon assegura sobre el castell d'Escales i el delme de Vilanant, PM 639.

181. Cf. CC 547; infra n. 109.

182. En data incerta, *post* 1276, Ponç d'Ullà fermava debitori a Vidal de Queixàs i altres fidejussors de Marquès de Santa Cecília, paborde, i de Pere de Cornellà, procurador de l'Almoïna del Pa, de 2.000 sous, pels béns comprats a Ferrer de Bellagarda, D-152 f. 65rv.

183. Marquès de Santa Cecília va vendre a Ponç d'Ullà les rendes de Ruplà que havien estat de Ferrer de Bellagarda el 20 d'agost del 1276, D-152 f. 60rv.

184. Cf. *Lletres* I, n. 180 nota 437.

ller de Cruïlles, i de la seva esposa Ferrera, que ha comprat a Bernat de Santgenís i Arnau de Pontós,¹⁸⁵ procuradors de dit Ferrer.

- O. ADG, c. 3, n. 211, carta partida [PM 703].
- A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 411rv.
- B. Una altra còpia del s. XIV: ADG, D-152 f. 65rv.
- a. MARQUÈS, CC 556.

98

1316 setembre 16

f. 46v

Jaume de Masó,¹⁸⁶ fill de Bernat de Masó,¹⁸⁷ cavaller de Sant Llorenç de la Muga, reconeix tenir pel bisbe el delme de Carbonills.

- O. ADG, c. 2, n. 34, carta partida [PM 704].
- A. ADG, CC, ff. 392v-393r
- a. MARQUÈS, CC 557.

99

1316 setembre 30

ff. 46v-47r

El bisbe ferma a Huguet de Vilar,¹⁸⁸ cavaller de Siurana, dues parts del delme de Santa Llogaia d'Àlguema i de Palol de sa Baldòria, que té per donació de Bernat de Vilar,¹⁸⁹ de Vilamorell, germà seu.

- O. ADG, c. 3, n. 272, carta partida [PM 707].

---

185. El 13 de juny del 1343 el bisbe, atès que Saurina, filla d'Arnau de Pontós, cavaller, i viuda de Guillem de Galliners, cavaller, succeí el seu pare en una part del delme de Calabuig, li ferà i li remetrà mig terç i lluïme sota certes condicions, G-17 f. 10v.

186. Cf. infra n. 269, 304. El 7 de març del 1335, Guillem de Vilatenim, fill de Jaume Masó, cavaller de Sant Llorenç de la Muga, Simó Gallart, Guillem d'Avinyó, fill de Simó d'Avinyó, i Arnau de Masó, cambrer del monestir de Banyoles, fermen al bisbe debitori de 3.000 sous per la ferma del delme de Peralada i Cabanes, que Guillem ha heretat de Jaume Masó, G-9 ff. 136v-137r. Al cap de deu anys promet que si en el termini d'un any no ha comprat rendes de 25 lliures per l'altar de Santa Margarida de Sant Julià dels Torts, donarà aquesta quantitat cada any al capellà que en faci el servei, G-18 f. 16v.

187. El 7 de juliol del 1305 Guillem de Vilaüt i Guillem de Bellpuig, de Sales, cavallers, prometen pagar a Bernat de Masó, cavaller de Sant Llorenç de la Muga, 700 sous, dels quals li tenien signat debitori, G-2 f. 45r.

188. Cf. infra n. 100, 101.

189. El 1315 reconeixia no tenir dret de patronat a Sant Genís de Vilamorell, D-8 f. 405r.

100

s. d.

f. 47r

El mateix Huguet¹⁹⁰ ferma debitori de 500 sous.

101

1316 setembre 30

f. 47r

El bisbe ferma a Pere de Font, de Jafre, batlle de Tonyà, un terç, del delme de Santa Llogaia d'Àlguema i Palol de Sabaldòria, comprada a Huguet de Vilar,¹⁹¹ cavaller de Siurana.

O. ADG, c. 2, n. 42, carta partida [PM 706].

102

1316 octubre 1

f. 47rv

Guillem de Camós,¹⁹² fill de Guillem de Camós,¹⁹³ cavaller de Santa Maria de Pineda, reconeix tenir en feu pel bisbe dues parts del delme d'Hortsavinyà.

190. Cf. supra n. 99, infra n. 101.

191. Cf. supra n. 99, 100.

192. La cronologia dels documents de l'ADG permet, si no obliga, a distingir perfectament pare i fill. Aquest creiem que és esmentat per primera vegada en l'acte del nostre document, acte reiterat el 1320, infra 217-218. Entorn del 1326 va instituir benefici a l'altar de sant Jaume i sant Cugat, de Santa Maria de Pineda, amb renda de 200 sous anyals sobre possessions de Gaserans; el 5 de maig del 1326 el bisbe preguntava al paborde de Breda si les possessions eren feudals o alodials, U-2 f. 71rv. Obtinguda resposta, 19 de juny del 1326 el bisbe aprovava la fundació del benefici, G-6 f. 35r, perquè el 23 de juny següent, Sibil·la de Camós, mare i tutora d'Arnau de Camós, fill de Guillem de Camós, hi presentava Guillem Sabater, G-6 f. 36r. Posteriorment, el novembre del 1400, el benefici fou unit amb la claveria, D-175 f. 105rv. Cf. infra n. 217, 218.

193. Es tracta, molt probablement, del Guillem de Camós, cavaller, a qui Simó de Gironella lliurava l'any 1295 la fortalesa de Canvis que tenia a Santa Maria de Pineda, PM 480; el mateix a qui el bisbe el 10 de febrer del 1296 fermava per 600 sous un vuitè del delme de Santa Maria i Sant Pere de Pineda, comprat a Simó de Gironella, i delmes d' Hortsavinyà, que dit Guillem tenia obligats a la seva esposa Sibil·la per raó de núpcies, PM 487. El 3 de juliol del 1296 Guillem fermava al bisbe debitori de 600 sous per raó del terç de l'octau d'aquests

O. ADG, c. 4, n. 8 [PM 708], sense cloure.

103

1316 octubre 15

ff. 47v-48r.

El bisbe, atès que la batllia del delme que Ramon de Puigpardines¹⁹⁴ i la seva esposa Sibil·la prenen a Molló ha estat establerta a Ponç de Berquís,¹⁹⁵ que en rep redelme, ferma dit redelme per 300 sous.

O. ADG, c. 2, n. 27, carta partida [PM 709].

104

1316 novembre 26

f. 48rv

El bisbe ferma a Guillem de Bellpuig,¹⁹⁶ fill de Berenguer de Bellpuig, cavaller, el delme del mas de Brunells de Vall, de Tortellà, comprat a Arnau de Guixà,¹⁹⁷ de Sales, la seva esposa Sibil·la i el seu fill Ramon.

O. ADG, c. 2, n. 168, carta partida, signada pel bisbe Pere de Rocabertí [PM 711].

---

delmes, G-1 f. 30v, i el mateix dia prestava l'homenatge corresponent, G-6 f. 35r. El 7 de juliol següent reconeixia tenir pel bisbe dues parts del delme d'Hortsavinyà, PM 499.

194. Cf. PM 710, CC 505. El 9 de juliol del 1296, el bisbe fermava a Ramon de Puigpardines un terç del delme de Molló, G-1 f. 35r. Més tard, l'agost del 1332, Ramon ho va vendre tot a Mateu Corona, de Camprodon, per 32.500 sous barcelonesos, PM 980. Segons notícia del 1400, havia fundat benefici a Santa Maria de Creixenturri, on fou sebollit, U-89 f. 26v.

195. Cf. PM 710.

196. Cavaller de Sales, a la Garrotxa, hi ha notícia que el juliol del 1305 prometia, amb Guillem de Vilaüt, pagar a Bernat de Masó, de Sant Llorenç de la Muga, els 700 sous dels quals li tenien fermat debitori, G-2 f. posterior al 45. Cf. infra n. 281.

197. Cf. infra n. 112. Des del 1292 Arnau de Guixar té dues parts del delme de Talaixà, comprades a Guillem de Vilafant, cavaller, per 1.350 sous, PM 451. També posseïa almenys un sisè del delme de Pujals dels Pagesos, que el 1293 hipotecava per a dotar amb 3.500 sous la seva filla Elicsendis en casar-se amb Arnau de Roca, de Vilamarí, PM 460. El 1296 comprava una part del delme de Monteia per 540 sous barcelonesos a Arnau de Freixe i Guillem de Canadal de Montmarí, cavallers, PM 492. Cf. infra n. 112.

105

1316 novembre 27

f. 48v

Berenguer de Caselles, fill de Pere de Caselles,¹⁹⁸ de Serinyà, reconeix tenir pel bisbe el delme de certes terres de Serinyà.

O. ADG, c. 2, n. 119 [PM 663].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 398v-399r.

a. MARQUÈS, CC 558.

106

1316 desembre 30

ff. 48v-49r

Ramon de Sitjar,¹⁹⁹ fill de Martí de Sitjar,²⁰⁰ ciutadà de Girona, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme d'Arbúcies, Sant Pere Desplà i Liors, i en rep la ferma.

O. ADG, c. 4, n. 117, dos exemplars, sense cloure [PM 712].

---

198. El juny del 1291 Pere de Caselles comprava a Guillem de Boixols els delmes i altres drets que rebia al mas Caselles de Serinyà, per 700 sous, PM 446.

199. Cf. infra n. 278. Membre d'una família patrícia gironina, jurat els anys 1327, 1329, 1332, GUILLERÉ II 251, 253, 269-270. El maig del 1336 el bisbe aprovarà a Ramon de Sitjar i a Guillem Sunyer, de Girona, els comptes de la marmessoria de Ponç Roig, clergue, G-11 f. 53v. Durant el trienni 1351-1353 serà batlle reial de Girona, GUILLERÉ 134, i el bisbe li farà intimar ordre de capturar el clergue Pere Boter, acusat de violències, PM 1179. Fou excomunicat per negligència en l'afer, fins que prometé capturar-lo, rebent l'absolució corresponent el 26 de març, G-27 f. 88r. Al cap de tres dies el bisbe li feia presentar una lletra del rei Pere III, datada a Barcelona el 4 de febrer anterior, on el rei declarava que el manament de pregonar a Girona que ningú no fes escriptures públiques en notaries no autoritzades pel rei s'havia d'entendre sens perjudici dels drets de la cúria episcopal, PM 1180. El juny del 1356 el bisbe li exigirà que pagui deutes, G-35 f. 20rv, i l'any següent li intimarà monitòria perquè ha començat a fer un rec al Ter sobre el rec comtal, perjudicant terres que fan cens a l'Església, U-31 ff. 200v-201r.

200. Cf. GUILLERÉ II 456.

107

1317 gener 20 f. 49r

Simó de Santmiquel,²⁰¹ fill de Dalmau de Santmiquel,²⁰² cavaller, reconeix tenir pel bisbe un terç del delme de Garrigoles.

O. Perdut.

A. Còpia del segle XIV: ADG, CC, f. 397v.

a. MARQUÈS, CC 560.

108

1317 gener 15 f. 49rv

Malgaulí,²⁰³ comte d'Empúries, reconeix tenir pel bisbe el delme de les parròquies de Sant Privat de Bas, Puigpardines, Sant Esteve de Bas i Molló, i en rep la ferma.

O. Perdut.

A. Còpia de 1334: ADG, c. 4, n. 100 [PM 714].

B. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 380v-381r.

a. MARQUÈS, CC 559.

109

1317 gener 19 f. 50r

El bisbe ferma a Francesca,²⁰⁴ filla de Ponç d'Ullà,²⁰⁵ de Serra, i esposa de Gispert de Pals,²⁰⁶ cavaller, el terç del delme de Sant Sadurní que dit Ponç li ha donat per causa de núpcies.

---

201. Cf. *infra* n. 237.

202. El 1302 reconeixia tenir en feu pel bisbe un terç del delme de Sant Sadurní de Garrigoles, CC 533. Té un altre fill documentat com Bernat de Mollet, el qual l'any 1309 infeuda la batllia del delme de la parròquia de Palau Saverdera a Pere Trilla, PM 628. El 1317 el delme de Palau és a les mans d'Asbert de Trilla, PM 741 (= CC 568).

203. Cf. *supra* n. 46, 82.

204. El novembre del 1304, Francesca, esposa de Gispert de Pals, reconeixia tenir en feu per Ramon Arnau de Sant Sadurní el delme que rebia a Sant Sadurní, PM 596. Per tant, entre el 1304 i el 1317, Ponç d'Ullà, pare de Francesca, el comprà a Ramon Arnau de Sant Sadurní.

205. Cf. *supra* n. 97.

206. Cf. CC 564, 588; *infra* n. 110, 237.

O. ADG, c. 17, n. 30, carta partida, [PM 715].

110

s. d.

f. 50r

Nota de debitori que ferma Gispert de Pals²⁰⁷ de 233 sous.

111

1317 gener 27

f. 50rv

El bisbe ferma a Castelló Martí, de Cabanes, el delme d'una terra dita Cosalba, situada a Masarac.

O. ADG, c. 1, n. 99, carta partida, signada pel bisbe Pere de Rocabertí [PM 716].

112

1317 gener 31

f. 50v

El bisbe ferma a Ramon de Guixà,²⁰⁸ fill i hereu d'Arnau de Guixà, cavaller de Sales, dues parts del delme de Talaixà, comprades a Guillem de Vilafant,²⁰⁹ cavaller, un terç del de Monteia, que dit pare comprà a Arnau de Freixe²¹⁰ i Guillem de Canadal de Montmarí,²¹¹ cavallers, i un altre terç del de Monteia, que té per herència.

207. Cf. supra n. 109, infra n. 237.

208. Cf. supra n. 104. Hi ha notícia del 1344 que Ramon de Guixà va vendre a Jaume de Vinyal, de Camprodon, una part del delme del mas Quera de Talaixà, que es té pel senyor del castell de Sales i pel cavaller Corsavell, G-17 f. 184r.

209. El document de compra és del 16 de maig de 1292: PM 451.

210. Cf. infra n. 116. El juliol del 1252, Arnau de Freixe, probable antenat del del document, dotava la seva esposa Agnès de Sant Esteve amb 50 marcs d'argent, PM 206. El 1290 Arnau de Freixe reconeixia tenir pel bisbe una part del delme de Begudà, PM 437. La part del delme de Monteia fou venuda per Arnau de Freixe a Arnau de Guixà el maig del 1296 per 540 sous barcelonesos, PM 492. Al cap d'un mes, Arnau de Freixe i Ramon de Vilademany, canonge de la Seu de Girona, concordaven la partició dels delmes de terres noves a Begudà, PM 494.

211. Cf. supra n. 16, infra n. 209.

O. ADG, c. 2, n. 17, carta partida, signada pel bisbe Pere de Rocabertí [PM 717].

113

(1316) 1317 febrer 4

ff. 50v-51r

Ramon de Vilanova,²¹² de Bescanó, fill de Bertran de Bescanó,²¹³ reconeix tenir pel bisbe el delme de Ruïlles, parròquia de Mieres.

O. ADG, c. 2, n. 195 carta partida [PM 718].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 394r.

a. MARQUÈS, CC 561.

114

(1317) 1317 febrer 10

f. 51r

El bisbe ferma a Ramon de Miralles,²¹⁴ cavaller, el terç del delme de Llampiaies que ha comprat a Ponç de Pont,²¹⁵ fill de Guillem de Pont,²¹⁶ cavaller d'Orfes, i la meitat del de Sant Maurici de Cals.

O. ADG, c. 3, n. 225, carta partida [PM 721].

115

1317 febrer 10

f. 51v

Ponç de Coll,²¹⁷ cavaller de Sant Martí de Cabissó, ferma debitori de 100 sous pel foriscapi del delme de Cabissó.

212. Cf. supra n. 90.

213. Cf. supra n. 90.

214. Cf. supra n. 70.

215. Cf. infra n. 404. Un seu fill, de nom Ramon de Pont, hipotecarà el delme de Gaüses el 1347, pagant al bisbe 10 lliures, D-155 f. 30rv.

216. Cf. infra n. 404.

217. El juliol del 1280 el bisbe Bernat de Vilert fermava a Pere de Coll, cavaller, una part dels delmes de Tortellà, Sant Martí de Cabissó, Santa Maria d'Entreperes i Lliurona, PM 356. És probable que Ponç de Coll hagi heretat el delme de Cabissó de Pere de Coll. Cf. infra nota 231.

116

1317 febrer 10

f. 51v

*Berenguer de Freixe,*²¹⁸ *de Sant Martí de Llèmena, fill d'Arnau de Freixe,*²¹⁹ *cavaller, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Begudà.*

O. ADG, c. 2, n. 176, carta partida, amb els dos exemplars [PM 720].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 393rv.

B. Còpia de 1372: ADG, c. 2, n. 132b [PM 720].

a. MARQUÈS, CC 562.

117

1317 febrer 10

f. 52r

*El bisbe ferma a Simó Gallart,*²²⁰ *de Vilamalla, fill de Dalmau de Vilamalla,* *cavaller, el delme de Cantallops, que té per Bernat de Closa, cavaller.*²²¹

O. ADG, c. 3, n. 28, carta partida, amb els dos exemplars [PM 719].

118

(1316) 1317 març 20

f. 52r

*Pere Estruch,*²²² *fill de Berenguer Estruch, de Castelló, reconeix tenir pel bisbe un sisè del delme de Ventalló i Valveralla.*

218. Cf. infra 190, 239. Anys a venir, el gener del 1362, una néta de Berenguer de Freixe, Marquesa, esposa de Ramon de Catllar, filla de Guillem de Montcorb, vendrà a Jaume Portal, rector de Santa Maria de Camprodon, i als marmessors d'Arnau Ricart, domer de Beget, que havia instituït hereva la capella de Sant Valentí de Salarsa, la meitat del delme de Begudà i Montagut, i el bisbe l'amortitzarà a cens de 60 sous per als compradors, PM 1288, G-55 ff. 131r-133r.

219. Cf. supra n. 112.

220. Cf. *Lletres* I, n. 81 nota 214; infra n. 125.

221. Cf. infra n. 125, 126, 277, 344, 345, 346. L'any 1298 és marmessor del vescomte de Rocabertí, PM 529. El 1315 té infeudat la meitat del delme de Sant Miquel de Solans, PM 687. El 1325 vendrà a Guillema, vídua de Bernat d'Avinyó, cavaller, el dret que té sobre el delme que dita Guillema rep a les parròquies de Llanars i Solanes, per 1.600 sous melgoresos, PM 917. El 1326 haurà venut a Guillem de Canadal una part el delme d'Agullana, que el bisbe Pere d'Urrea li ferma per 400 sous, PM 928. Un altre Bernat de Closa, actiu a principis dels anys quaranta de la catorzena centúria, PM 1087-1088, 1098-1099, és un personatge diferent.

222. El 20 de març del 1318 Pere Estruch repetirà el reconeixement; la part del delme l'havia comprada a Ramon Renall, ciutadà de Girona, PM 753 (= CC 570).

119

1317 març 31

f. 52v

El bisbe ferma a Pere Simó Marquès, fill de Pere Marquès,²²³ de Llanars, una batllia del delme de Llanars que aquest té per establiment de Guillem de Palera,²²⁴ cavaller.

O. ADG, c. 2, n. 39, fatigat [PM 722].

120

1317 març 31

ff. 52v-53r

El bisbe ferma a Ponç de Finestres,²²⁵ fill de Ponç de Finestres, cavaller, un octau del delme de Ruplà comprat a Pere de Xesa,²²⁶ batlle d'Ultramort.

O. ADG, c. 2. n. 230 i c. 3, n. 205, carta partida, amb els dos exemplars [PM 723].

121

1317 abril 7

f. 53r

El bisbe ferma l'obligació que Berenguer de Paba,²²⁷ fill de Guerau de Paba, cavaller d'Aiguaviva, ha fet de la meitat del delme d'Estanyol a la seva esposa Sibil·la.²²⁸

223. Llinatge poc documentat a l'ADG. És Pere Marquès de Feitur a qui, com a batlle seu, el 1271 Guillem de Palera cedeix una part del delme de Llanars, PM 295. Cf. infra n. 335.

224. La vinculació dels Palera amb Llanars és antiga: ja l'any 1171 Arnau de Palera, la serva mare Porquera i el seu germà Guillem definien al bisbe de Girona les vicaries que es prenien a les esglésies de Cursavell, Lliurona, Palera, la Cort i Llanars, CC 324. Guillem de Palera cedeix el 1242 a Pere Marquès de Feitur la batllia d'una part del delme de Llanars per 12 marcs d'argent, PM 172, cessió reiterada el 1271, PM 295. El setembre del 1264, Guillem de Palera reconeixia tenir en feu pel bisbe de Girona la meitat del delme de Crespià, CC 486.

225. Cf. *Lletres* I, n. 77 nota 205.

226. Per aquest Pere de Xesa, sogre de Simó Gallart, cf. *Lletres* I, n. 81 nota 214, n. 193 nota 456.

227. Cf. infra n. 343. És incert que el Berenguer de Paba del nostre document sigui el qui el 12 de novembre del 1354 donarà a l'altar de Sant Joan de la parroquial de Peralada 50 lliures que li devia Pere Costa, de Vic, G-31 f. 139v.

228. Hi ha notícia que l'any 1352 el pare de Sibil·la, Berenguer de Rocasalva, obtenia llicència del bisbe Berenguer de Cruïlles d'exhumar-ne les restes a Vilademanç per a sepultar-

O. ADG, c. 4, n. 33, carta partida [PM 725].

122

1317 abril 9

f. 53r

Nota d'haver el bisbe fermat a Simó d'Avinyó,²²⁹ cavaller de Llers, un octau del delme de Sant Llorenç de la Muga.

O. ADG, c. 3, n. 275, carta partida [PM 726].

123

1317 abril 15

f. 53v

El bisbe ferma a Arnau Seguí,²³⁰ fill de Bernat Seguí, cavaller de Sant Martí de Cabissó, un quart del delme de Tortellà, comprat a Pere de Coll,²³¹ cavaller de Cabissó.

O. ADG, c. 2, n. 167, carta partida [PM 727].

B. Una altra còpia del segle XIV: ADG, Mitra, c. 5, n. 24, f. 118v.

---

la a Sant Climent d'Amer, tot i que ella havia elegit sepultura a Sant Pere Cercada, U-19 f. 111r.

229. Cf. infra n. 162; CC 593.

230. El 14 de maig del 1322 el bisbe aprovarà la fundació del benefici de Sant Joan Baptista a Sales de Llierca, fundat per Eliecsenda, vídua d'Arnau Seguí, cavaller, Pere de Coll, cavaller, Brunissenda, germana d'aquest, Guillem de Coll, clergue i Guillem Subirós, i acceptarà la presentació de Guillem de Coll, G-3 ff. 129v-130r.

231. El 1280 el bisbe fermava a Pere de Coll, cavaller, una part dels delmes de Tortellà, Sant Martí de Cabissó i Santa Maria d'Entrepèreres, PM 356. El novembre del 1293 Guillema d'Espasèn, vídua de Bernat Seguer, de Sales, i Pere de Coll, cavaller de Sales, que reben any sí any no delmes a Cabissó (Sales) i Tortellà, convenen que el delme de Cabissó quedi per als Coll, i el de Tortellà i el de mas Brunells per als Seguer, PM 462. Cf. supra nota 217, infra n. 386.

124

1317 abril 22

ff. 53v-54r

El bisbe ferma a Pere Alenyà, de Corçà, la batllia de la meitat del delme que rep a Corçà Ramon de Juià,²³² cavaller, batllia que ha comprat a Ramon de Cornellà,²³³ ciutadà de Girona, i Jordana.

O. ADG, c. 1, n. 99, carta partida [PM 728].

125

1317 abril 25

f. 54r

Bernat de Closa,²³⁴ cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Cantallops, del qual té la meitat directament, i l'altra meitat la té per ell Simó Gallart,²³⁵ de Vilamalla.

O. ADG, c. 3, n. 81, sense cloure, dos exemplars preparats per partir-los per ABC [PM 729].

126

1317 abril 25

f. 54rv

El bisbe ferma a Bernat de Closa²³⁶ el delme d'Agullana, comprat a Bernat de Garrigàs,²³⁷ cavaller.

O. Com l'anterior.

232. CVf. *Lletres* I n. 197 nota 467; infra n. 315, 374, 411.

233. És l'escuder del bisbe Bernat de Vilamarí, casat amb Jordana, D-2 f. 245r, U-1 ff. 15r-16r, que ja consta mort l'agost del 1309, D-2 ff. 247v-248r.

234. Cf. supra n. 117, infra n. 126, 277, 344-346.

235. Cf. supra n.117.

236. Cf. supra n. 117, 125, infra n. 277, 344-346.

237. Cf. CC 620; infra n. 241.

127

1317 abril 28

f. 54v

El bisbe ferma a Gaufred d'Hortal,²³⁸ cavaller de Llers, una sisena part del delme de Sant Pere de Figueres i el delme d'Hortal.

O. ADG, c. 2, n. 183, carta partida [PM 730].

128

1317 maig 4

ff. 54v-55r

Bernat de Vilarig,²³⁹ fill de Gaufred de Vilarig,²⁴⁰ cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Vilarig.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 393v-394r.

a. MARQUÈS, CC 563.

129

1317 maig 18

f. 55rv

El bisbe ferma a Bernat de Maià,²⁴¹ cavaller, dues parts del delme de Maià, pel qual fa cens de cinc sous, i en rep cinquanta sous.

O. ADG, c. 2 n. 154 [PM 757].

---

238. El setembre del 1326 Guerau de Cervià reconeix tenir pel bisbe el delme de Molins, subinfeudat a Bertran de Soler i per aquest a Gaufred d'Hortal, PM 927.

239. Cf. infra n. 388. El 1333 és marmessor de Ponç de Rocabertí, U-5 f. 121v. És patró del benefici de l'altar de sant Nicolau de l'església de Vilarig, U-5 f. 169v. Amb altres confreres de la confraria de l'església de Sant Llorenç de la Muga l'any 1338 va fundar el benefici del Corpus en aquella parroquial, D-7 f. 273r. En data indeterminada el seu fill Galceran reconeixia tenir pel bisbe el delme de Vilarig i una sisena part del de Figueres, G-6 ff. 196r-197r. Bernat de Vilarig tenia un germà que nomia Galceran, amb el qual residia l'any 1333 al castell de Carmengó, U-5 f. 86r.

240. Cf. infra, n. 325. És patró del benefici de sant Nicolau de Vilarig, G-4 f. 111r, U-2 ff. 106v-107r. La seva filla Elicsenda, casada amb Ramon de Garriga, el juny del 1336 té hipotecada una part del delme de Morasac i Requesens, G-6 f. 156v.

241. El maig del 1293 es casava amb Saurimonda, filla de Guillem Gallart, cavaller de Llers, la qual aportava un dot de 4.000 sous barcelonesos, assegurats sobre els delmes de Maià i Segueró, PM 455.

130

1317 juny 9, Ultramort f. 55v

*Ramon de Ribera,*²⁴² *cavaller, reconeix tenir en feu pel bisbe el delme del vilar de Tor, parròquia de Marenjà.*

O. ADG, c. 3, n. 27, carta partida [PM 733].

A. Còpia del s. XIV : ADG, CC, f. 400rv.

a. MARQUÈS, CC 564.

131

1317 juny 9 f. 56r

El bisbe garanteix d'evicció Ramon de Ribera pel delme anterior.

O. ADG, c. 3, n. 26 [PM 732].

132

1317 juny 14 f. 56r

*Arnau de Torroella,*²⁴³ *fill de Guillem de Torroella,*²⁴⁴ *cavaller de Torroella de Fluvià, reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme d'aquesta parròquia.*

O. ADG, c. 3, n. 184 [PM 735].

---

242. Cf. *Lletres* I, n. 32 nota 112; infra n. 131, 222.

243. Cf. infra, n. 164. Hi ha notícia que l'any 1333 Blanca, esposa del cavaller Ramon de Vilatenim, obtenia llicència d'exhumar a Torroella de Fluvià les restes de la seva mare Beatriu, casada amb Arnau de Torroella de Fuvà, cavaller, per a posar-les en una ossera al monestir de framenors de Castelló d'Empúries, U-5 f. 97v.

244. Cf. infra n. 164.

133

1317 juny 28

f. 56v

*Dalmau de Gualta,*²⁴⁵ *de Torroella de Montgrí, fill d'Arnau de Gualta, cavaller, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Sant Iscle d'Empordà.*

O. ADG, c. 3, n. 15 [PM 736].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 411v.

a. MARQUÈS, CC 565.

134

1317 juny 28

f. 56v

Dalmau de Gualta, dit, fa semblant reconeixement al bisbe per raó del castell de Ruplà per les rendes que rep a Santa Coloma de Matella.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 412r.

a. MARQUÈS, CC 566.

135

1317 juny 28

ff. 56v-57r

*El bisbe ferma a Llorenç Ferrer,*²⁴⁶ *de Sant Miquel de Fluvià, un sisè del delme de Sant Miquel de Fluvià i Sant Genís de Palol, que té per compra feta a Pere de Sant Feliu de la Garriga,*²⁴⁷ *cavaller.*

O. ADG, c. 3, n. 296, carta partida [PM 737].

---

245. Cf. infra n. 134, 136-138, 340. Per part de la seva esposa Alamanda, difunta el juny del 1349, era patró de benefici a Ullastret, D-158 f. 16v.

246. Cf. supra n. 24.

247. Cf. supra nota 81.

136

1317 juny 28

f. 57r

Dalmau de Gualta reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Sant Iscle d'Empordà.

Cf. supra n. 133.

137

1317 juny 28

f. 57r

Dalmau de Gualta, dit, fa semblant reconeixement al bisbe per raó del castell de Ruplà per les rendes que rep a Santa Coloma de Matella.

Cf. supra n. 134.

138

1317 juliol 8

f. 57v

El bisbe ferma a Dalmau de Gualta, dit, la meitat del delme de Sant Iscle d'Empordà i la meitat del delme d'Ullà.

139

1317 juliol 11

f. 57v

Guerau de Montsoriu,²⁴⁸ cavaller, fill de Ponç de Montsoriu,²⁴⁹ cavaller, promet compondre amb el bisbe una part del delme de Sant Feliu de Buixalleu.

O. ADG, c. 4, n. 29, sense cloure [PM 738].

---

248. Cf. infra n. 205. El 1280 el bisbe fermava a Agnès, vídua de Ramon de Catllar, i al seu germà Geraldó de Montsoriu la meitat del delme d'Arbúcies per 300 sous, PM 352. Un antenat dels dos germans, que nomia Guerau de Montsoriu, l'any 1228 tenia un feu per Guerau de Cabrera i aquest pel bisbe, CC 423.

249. L'any 1228, quan el vescomte Guerau V de Cabrera, fill de Guerau IV, es va fer vasall del bisbe Guillem de Cabanelles pels feus que tenia per ell, féu de testimoni en l'acte un Ponç de Montsoriu, cavaller de la seva jurisdicció, PM 134 (= CC 423).

140

1317 juliol 15

f. 58r

*Berenguer de Jafre,*²⁵⁰ *cavaller de Jafre, fill de Guillem de Jafre, cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Cinc-claus, parròquia d'Empúries, i la meitat del de Sant Llorenç de les Arenes.*

O. ADG, c. 3, n. 153 [PM 740].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 412r,

a. MARQUÈS, CC 567.

141

1317 agost 12

f. 58r

*Asbert de Trilla,*²⁵¹ *cavaller, fill de Simó de Trilla,*²⁵² *cavaller, reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Palau Saverdera, que té per ell Bernat de Mollet,*²⁵³ *fill de Dalmau de Sant Miquel.*

O. ADG, c. 2, n. 194 i c. 3, n. 207, carta partida, amb els dos exemplars [PM 741].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 412rv.

a. MARQUÈS, CC 568.

---

250. Cf. CC 547; infra n. 294, 307, 337. El 20 de juny del 1320 reconeixia tenir pel bisbe, com a senyor del castell de Ruplà, la meitat del delme de Sant Llorenç de les Arenes i el de Cinc-claus, que rebia de Dalmau de Fortià, PM 834 (= CC 607). És possible que encara fos viu el novembre del 1343, quan el bisbe s'oposava al propòsit que tenia de permutar béns amb el monestir de Cruïlles, U-6 f. 153rv.

251. Cf. Josep Mª MARQUÈS I PLANAGUMÀ – Èrika SERNA, *La família Trilla i el sepulcre del cavaller Asbert († 1334) de Vilanova de la Muga*, dins «AIEE», 32 (1999), 113-125. Cf. infra n. 372, 378.

252. Cf. supra n. 42, 84, infra n. 201, 254, 260.

253. Cf. infra n.148. L'abril del 1308 Bernat de Mollet establia a Pere Trilla, de Palau Saverdera, la batllia del delme d'aquesta parròquia, PM 628.

142

1317 setembre 9

f. 58v

El bisbe ferma a Galceran de Cartellà,²⁵⁴ fill de Bernat de Cartellà,²⁵⁵ cavaller, senyor del castell de Dosrius, bisbat de Barcelona, la donació de la meitat del delme d'Arbúcies, Sant Pere Desplà i Liors que Guillem Pere de Palau, fill de Pere de Palau,²⁵⁶ cavaller, havia fet a dit Bernat.

O. ADG, c. 4, n. 107, carta partida [PM 743].

143

1317 desembre 29

f. 59r

Bernat Gaufred,²⁵⁷ fill de Pere Gaufred,²⁵⁸ de Besalú, reconeix tenir pel bisbe un quart del delme de Tortellà.

144

(1319) 1320 març 8

f. 59r

Nota d'haver fet el mateix homenatge al bisbe Pere de Rocabertí i haver satisfet 300 sous.

O. ADG, c. 2, n. 169, carta partida [PM 822].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 395r.

a. MARQUÈS, CC 604.

254. És el nebot del Galceran de Cartellà esmentat supra n. 89.

255. És Bernat de Cartellà, senyor de Torcafelló i Maçanet, Vidreres, Salt i Vilobí, fill de Pere Galceran I de Cartellà i d'Ermesenda de Maçanet, senyora de Torcafelló i Maçanet; es casà amb Saura de Dosrius i morí el 1243. És germà del Galceran de Cartellà esmentat supra n. 89.

256. Cf. CC 563. El 21 d'octubre del 1329 reconeixerà que deu 200 sous, rebuts en prés-tec, a Jaume Ferrer, prevere de Capítol, G-3 f. 31r. El 21 de març del 1325 ferma rebut als mar-messors de Bernat de Vilert de 200 sous en concepte de llegat, G-5 f. 31v. El 1333 serà mar-messor de Ponç de Rocabertí, U-5 f. 121v.

257. Els Gaufred i concretament un Bernat Gaufred ja són a Besalú el març del 1238, CC 460. Cf. infra n. 145, 234. El mateix reconeixement serà reiterat el 8 de març del 1320, CC 604. El febrer del 1328 ha estat nomenat pel rei, amb altres, col·lector del bovatge, G-6 ff. 156v-157r, U-3 f. 72rv, PM 957. El desembre de l'any 1331 ferma debitori al bisbe de 100 sous pel terç del delme de Maïans, tingut en feu pel senyor de Bestracà, G-8 f. 4v. L'agost del 1337 haurà venut el quart del delme de Tortellà a Bernat de Prat, de Besalú, PM 979.

258. Cf. infra n. 145.

145

1317 desembre 29

f. 59rv

Bernat Gaufred, fill de Pere Gaufred, de Besalú promet fer satisfacció dels terços, lluismes i foriscapis del delme de Tortellà.

146

1318 gener 30

ff. 59v-60r

El bisbe ferma a Ferrer de Cruïlles,²⁵⁹ cavaller de Caldes, com a fill d'Agnès de Perella, hereva de Brunissenda de Perella, dos octaus del delme de Caldes.²⁶⁰

147

1318 febrer 1

f. 60r

Ramon d'Escala,²⁶¹ de Besalú, reconeix tenir pel bisbe una part del delme d'Usall, com a hereu de Garsenda, esposa de Ramon d'Escala i hereva de Pere Negre, de Besalú.

O. ADG, c. 2, n. 166 [PM 752].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 412v.

a. MARQUÈS, CC 569.

148

1318 gener 11

f. 60r

El bisbe ferma a Elicsenda, esposa de Bernat de Mollet, un terç del delme de Sant Martí de Maçanet.

O. ADG, c. 4, n. 57, carta partida [PM 748].

---

259. El març del 1303 rep en dot de Cecília, filla d'Arnau de Colomers, futura esposa seva, 3.400 sous i ell li atorga a ella la mateixa quantitat en concepte de donació per causa de núp-cies, en part assegurada sobre el delme de Franciac, PM 579.

260. El bisbe Bernat de Vilert els fermava a Brunissenda l'any 1291 per 100 sous, PM 442.

261. Reconeixement reiterat el 23 d'agost del 1318, PM 766 (= CC 575).

149

1318 abril 10

f. 60v

Guillem Marenjà, de les Olives, parròquia de Garrigoles, reconeix tenir pel bisbe un dotzau del delme de Garrigoles, comprat pel seu avi a Ponç de Llampaias, cavaller.

O. ADG, c. 3, n. 50, carta partida [PM 754].
A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 412v-413r.
a. MARQUÈS, CC 572.

150

1318 abril 10

f. 60v

Ramon Marenjà,²⁶² de les Olives, reconeix tenir pel bisbe un dotzau del delme de Garrigoles.

O. ADG, c. 3, n. 49 [PM 755].
A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 397rv.
a. MARQUÈS, CC 571.

151

1318 juliol 5

f. 61rv

El bisbe ferma a Ponç d'Avinyó,²⁶³ fill de Bernat d'Avinyó,²⁶⁴ cavaller, la meitat del delme de Biure i una part del de Llers; ferma també a Blanca, esposa de dit Ponç, un quart del delme de Maçanet de Cabrenys.

O. ADG, c. 3, n. 255, carta partida [PM 760].

---

262. És home propi de Gispert Fulcarà, sagristà segon de la Seu, i l'any 1325 es proposa anar a Sardenya per a recuperar béns d'Arnau Marenjà, germà seu, prometent a Fulcarà que quan torni li'n pagarà terç, G-5 ff. 34v-35r. Cf. infra n. 305.

263. El 11 de maig de l'any 1303, el bisbe Bernat de Vilamarí li fermava la donació del delme de Biure que li havia fet Guillem de Cistella, cavaller, i la d'un terç del delme de Maçanet feta a la seva esposa Blanca, hipotecada a dit Ponç, PM 593.

264. Cf. CC 491; supra n. 45, infra n. 159.

152

1318 juliol 11

f. 61v

Guillem de Biure,²⁶⁵ fill de Ponç de Biure, cavaller de Sant Joan de les Abadesses, reconeix tenir pel bisbe un sisè del delme de Borrassà.

O. ADG, c. 3, n. 245 [PM 761].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 413r.

a. MARQUÈS, CC 573.

153

1318 juliol 18

f. 61v

El bisbe ferma a Berenguer Besalú, hereu del mas Besalú de Vilanna, la batllia d'un terç del delme de Vilanna que Guillem de Castell,²⁶⁶ cavaller de Bescanó, havia establert a Nadal des Bauç, de Vilanna, avi de dit Berenguer.

O. ADG, c. 4, n. 59, carta partida [PM 762].

154

1318 juliol 20

f. 62r

Berenguer Riquer,²⁶⁷ de Vilobí, reconeix tenir pel bisbe un quart del delme de lli i cànem de Vilobí.

O. ADG, c. 4, n. 43, carta partida [PM 763].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 401 rv.

a. MARQUÈS, CC 574.

---

265. Cf. *Lletres* I, n. 385 nota 771.

266. El juliol del 1296 el bisbe li fermava delmes de Palau Sator i Vilanna, hipotecats a la seva esposa Agnès, que tenia per successió del seu pare Arnau de Castell, PM 500 (= G-1 f. 34rv). El 1296 és documentat un homònim Guillem de Castell, fill de Berenguer de Castell i germà de Berenguer de Castell, prior de Santa Maria del Coll, que assigna al priorat 500 sous exigidors a la seva mare Elisenda i al seu germà, G-1 f. 37v. L'agost de l'any 1319, Guillem de Castell, de Bescanó, torna a reconèixer al bisbe un terç del delme de Vilanna, PM 791 (= CC 582).

267. Cf. CC 605.

155

1318 juliol 24

f. 62r

El bisbe ferma a Bernat de Flaçà,²⁶⁸ fill de Dalmau de Flaçà,²⁶⁹ cavaller de Foixà, un terç del delme de Viladesens, que ha rebut en feu d'Alemanys de Foixà.²⁷⁰

O. ADG, c. 4, n. 44, carta partida [PM 764].

156

s.d.

f. 62rv

Nota d'haver Bernat de Flaçà fermat debitori de 300 sous per l'anterior ferma.

157

1318 juliol 29

f. 62v

Berenguer des Pujol, de Vilademires, ferma debitori al bisbe de 400 sous, part dels 500 en què ha composat el foriscapi del delme de Viladamí.

158

1318 agost 2

ff. 62v-63r

El bisbe ferma a Arnau de Terrades,²⁷¹ jurista de Girona, i a la seva filla Sibil·la²⁷² la meitat del delme de Monells, que havia estat de Ferrer de Morèn i després, de Bernat de Santa Cecília, de Llambilles, pare de Sibil·la, esposa de dit Arnau.

268. El setembre del 1296 fermava debitori al bisbe de 80 sous pel lluïsmen de part del delme de Fellines, que havia obligat a la seva esposa Guillema, G-1 f. 39v. Aquesta part del delme de Fellines la permutà devers 1320 amb Ramon de Galliners, PM 821.

269. El bisbe Bernat de Vilert li havia fermat una part del delme de Fellines per 25 sous barcelonesos el desembre del 1280, PM 366.

270. Cf. *Lletres* I, n. 1 nota 3.

271. Aquests Terrades són una família de juristes gironins amb arrels a Ullastret, on el 1276 el comte d'Empúries venia a Arnau de Terrades onze setzenes parts del delme de la parròquia, PM 318. L'abril del 1280 l'operació s'arrodonia amb la donació que Simó de Trilla feia a Arnau dels seus drets sobre el feu que Agnès, filla de Bernat de Camós i de Ferrera, tenia sobre

O. ADG, c. 1, n. 49, carta partida signada pel bisbe Pere de Rocabertí [PM 765].

159

1318 setembre 26

f. 63r

El bisbe ferma a Guillem d'Avinyó,²⁷³ fill de Bernat d'Avinyó,²⁷⁴ cavaller de Biure, el delme de Biure, de Canadal, parròquia de Solans, de Vilarnadal, parròquia de Santa Maria de l'Om, i una part del delme de Montroig, parròquia de Darnius.

160

1318 novembre 13

f. 64r

Nota d'haver començat Pere de Capmany el registre de delmes pel bisbe electe i confirmat Pere de Rocabertí.²⁷⁵

---

el delme d'Ullastret, PM 349 (= CC 505). El 1291 Arnau de Terrades i la seva esposa Garsendis heretaven llur filla Agnès amb 2.000 sous, hipotecant el delme d'Ullastret, i ella els aportava com a dot al seu futur espós, Berenguer d'Aguiló, batlle de Peratallada, PM 440. El 1296 el mateix Arnau presentava per a un benefici fundat a Ullastret per Bernat Arnau de Terrades, G-1 f. 35r. És molt possible que aquest Arnau de Terrades sigui el que en algun document és dit Arnau de Terrades d'Ullastret i sigui un personatge diferent del jurista de Girona homònim, que el 1307 ja havia fundat un benefici a Ordis, G-2 f. 98v, i el 1316 tenia establertes dues parellades de terra a Serinyà, CC 558. Va actuar en diversos afers com a jurisperit de la cúria: G-3 f. 2r, 37v, G-7 f. 88r, G-11 ff. 64v-65r; U-2 f. 97rv, 101v, U-4 f. 172r, 173v. Va testar el 7 de gener del 1336, dotant un aniversari a la Seu, D-3 ff. 130v-131r. Consta mort el desembre del 1338, quan bisbe i Capítol conferien la sindicatura de la Seu, abans ocupada per ell, a Francesc de Terrades, G-57 ff. 93r-96r; el novembre del 1339 ja actuaven els seus marmessors, G-14 ff. 68v-69v. Cf. també CC 547.

272. El juny del 1331, Sibil·la actua com a tudriu d'Alamanda, filla i hereva de Berenguer de Terrades, ciutadà de Girona, i proveïa benefici, U-4 f. 166v. En morir el seu pare, hi hagué conflicte a causa d'un llegat que Arnau de Terrades havia fet a la filla Sibil·la. Amb consell del bisbe i de Gispert Fulcarà, Arnau va escriure de mà pròpia que deixava 12.000 sous per bé d'ànima. El 3 de novembre del 1339, els marmessors d'Arnau van declarar que el llegat fet a Sibil·la no s'havia de prendre de la quantitat destinada a bé d'ànima, G-14 ff. 68v-69v.

273. Cf. supra n. 45.

274. Cf. supra n. 45, 151.

275. La nota és transcrita per MARQUÈS en CC, p. 19.

161

1318 novembre 15

f. 64r

Francesc de Vilert²⁷⁶ reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme d'Esponellà.

O. ADG, c. 2, n. 173, carta partida, amb els dos exemplars [PM 769].

A. Còpia del segle XIV: ADG, CC, f. 413r.

a. MARQUÈS, CC 576.

162

1318 desembre 29

f. 64rv

Simó d'Avinyó, cavaller, amb poders de Blanca de Molins, esposa seva, reconeix tenir pel bisbe el delme del Far.

O. ADG, c. 3, n. 32 [PM 770].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 413v.

a. MARQUÈS, CC 577.

163

1319 febrer 15

ff. 64v-65r

Pere de Caldes, de Riudarenes, reconeix tenir pel bisbe el delme dit de Perpinyà que rep a les parròquies de Sils i Vallcanera.

O. ADG, c 4, 15 [PM 771].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 414r.

a. MARQUÈS, CC 578.

---

276. Cf. supra n. 92, 93, infra n. 174, 312.

164

1319 febrer 24

f. 65r

Arnau de Torroella, fill de Guillem de Torroella, cavaller de Torroella de Fluvià, reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme de Torroella de Fluvià i dues parts del de Miànigues, Cornellà i Sords, una part del de Ginestar i de Canet d'Adri.

O. ADG, c. 3, n. 183 [PM. 772].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 413v-414r.

a. MARQUÈS, CC 579.

165

1319 abril 12

f. 65rv

El bisbe ferma a Dalmau de Darnius,²⁷⁷ fill de Guillem de Darnius²⁷⁸ cavaller de Darnius, mitja octava part del delme d'Agullana que té directament i altres que té per diversos senyors mitjans.

O. ADG, c. 2, n. 67, carta partida [PM 777].

166

1319 abril 30

f. 66r

El bisbe ferma a Guillem Pere de Canadal, de Miànigues, la batllia de dues parts del delme de Miànigues comprades a Carbonell de Miànigues.

---

277. Un Dalmau de Darnius el gener de l'any 1250 compra un vuitè del delme de Darnius per 200 sous melgoresos a Bernat de Coll, de Terrades, a la seva esposa Alamanda i a llur fill Bernat, PM 194. El 1257 el bisbe Pere de Castellnou li fermava una part del delme de Vilatenim, heretada d'un oncle, PM 227. El 1270 permuta amb Pere de Llers, fill de Berenguer Roig, la meitat del seu delme de Darnius pel feu d'uns masos del Puig de Godremir, situats a Sant Julià dels Torts, PM 288 (= CC 491). El 1273 Dalmau de Darnius, la seva dona Beatriu, llur fill Guillem i l'esposa d'aquest doten el benefici de sant Pere de la parroquial de Darnius, D-5 ff. 8r-9r. L'any 1278 consta que Dalmau té un quartó del delme d'Agullana per Galceran de Montroig i aquest pel bisbe, CC 501. El 1280 Galceran de Montroig reconeix tenir en feu pel bisbe un quartó del delme de Darnius que per ell té Dalmau de Darnius, CC 506. El Darnius del nostre document és nét d'aquest Dalmau, i l'identificaríem amb el cavaller homònim que el gener del 1349 presentava un candidat al benefici fundat pel seu avi, D-160 f. 32r.

278. En data indeterminada, a les acaballes del segle XIII, Guillem de Darnius és titular del dret de patronat del benefici de sant Pere de la parroquial de Darnius, G-1 f. 22v.

167

1319 maig 5

f. 67rv

El bisbe signa rebut a Ramon de Noguer,²⁷⁹ dit abans Ramon de Palomer, de Montagut, de 120 sous per la ferma de la batllia del delme d'Angles i Cabirol, parròquia de Montagut, comprada a Berenguer de Fornells,²⁸⁰ cavaller de Beget.

O. ADG, c. 4, n. 116 [PM 783].

168

1319 maig 5

f. 67v

Pere de Galliners,²⁸¹ canonge i capellà de Montagut, signa a Ramon de Noguer, dit, rebut de 30 sous pel mateix concepte.

169

1319 abril 20

f. 68r

El bisbe ferma rebut a Guillema, viuda de Ramon de Cot,²⁸² ciutadà de Girona, de 300 sous pel terç del delme de Sant Martí de Castellar.

O. ADG, c. 4, n. 76b [PM 780].

---

279. No és gens clar que es pugui relacionar amb el Ramon de Noguer que el maig del 1333 és beneficiat de Sant Valentí de Salarsa, U-5 ff. 88v-89r, ni amb el pare homònim d'Andreu de Noguer, de Batet, que el 1358 dipositava 200 sous per fundar un benefici a Batet, U-324 f. 28r.

280. Cf. supra n. 41. CC 494, 496 i 499 (anys 1272-1275) registra un notari episcopal homònim.

281. Cf. PONTICH, *Series*, f. 248v.

282. El 1327 és esmentat com a notari de Girona a propòsit del seu fill i hereu Joan de Cot, G-6 f. 146r.

170

1319 abril 20

f. 68r

El bisbe ferma a Guillema, viuda de Ramon de Cot, ciutadà de Girona, el violari que té sobre el delme del Castellar.

O. ADG, c. 4, n. 76a, carta partida [PM 779].

171

1323 agost 11. Girona

f. 68r

*Francesc Simó, notari de Girona,*²⁸³ *reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Sant Martí del Castellar.*²⁸⁴

O. ADG, c. 4, n. 17 [PM 903].

172

1319 juliol 6

ff. 68v-69r

*El bisbe ferma a Francesc de Montagut,*²⁸⁵ *fill de Guillem de Montagut,*²⁸⁶ *cavaller, un quart del delme de Montagut, el delme dels Vilars del mateix lloc i una part del de Sant Cristòfol les Fonts.*

283. Cf. infra n. 252. Actua com a notari des del 1313 fins al 1348: PM 656, 850, 860, 881-882, 901, 957, 1116, 1152, GUILLERÉ I 32, 248; II 116, 158-160, 182-183, 399.

284. Acte escrit parcialment; cf. infra n. 252.

285. El juliol del 1328 el bisbe Pere d'Urrea li ferma el delme de Prujà i Jou de Vilars, a Montagut, i una part del delme de San Cristòfol les Fonts, PM 950.

286. El març del 1277 el cavaller Guillem de Montagut té infeudat a Guillem Vidal de Besalú un quartó del delme de Prujà i de Jou, PM 327.

173

1319 juliol 27

f. 69 rv

Ponç Camallera,²⁸⁷ obtentor del benefici fundat a Vilabertran per Guillema de Garriga,²⁸⁸ de Vilatenim, reconeix tenir pel bisbe el delme que rep a Sant Julià dels Torts, pel qual fa quinze sous anuals de cens al mateix bisbe.

O. ADG, c. 2, n. 85, carta partida [PM 787].

174

1319 juliol 27

ff. 69v-70r

Ramon Bianya²⁸⁹ i Berenguer Corona,²⁹⁰ de Camprodon, reconeixen tenir pel bisbe el delme dels masos Ventolà, Serradell, Serrat, ça Faia, Bofill, Pinadella, Cuçol, Coromina, Coma, Vila i Selic de Santa Maria de Castellar, que tenen per compra feta

287. El 1323 és domer de Sant Pere Pescador, G-4 f. 13r; el 1324 ho és de Sant Pere de Figueres, G-4 f. 150r; el 1325 renuncia aquesta doma i li és conferida la capellania de Vilaür, G-5 ff. 56v-57r. El març del 1326 presenta al bisbe una lletra reial que li confereix el benefici fundat a Vilabertran per la reina Blanca d'Anjou, difunta, i el bisbe li confirma, prèvia consulta amb l'abat de Vilabertran si el benefici vacava, amb resposta afirmativa d'aquest, per la mort del canonge Bernat Gras, G-6 ff. 12v-13r, U-2 f. 45r, 54v.

288. Cf. infra n. 221, 235.

289. Cf. infra, n. 424. El novembre del 1322, amb Berenguer Corona, de Camprodon, comprarà una part del delme de Sant Miquel de Pera per 7.000 sous, G-3 ff. 189v-190v, i el 1326 una part del delme de Tregorà, U-2 ff. 30v-31r. Aquest mateix any testà, deixant 700 sous per construir una capella a l'obra nova de Santa Maria de Camprodon sota la invocació del Corpus, que havia d'ésser la primera a la dreta de l'altar major, i dotant-hi un benefici amb rendes de Sant Joan les Fonts, G-17 ff. 135v-136r, U-8 f. 72v. El seu fill Pere Bianya tindrà el 1368 el delme de Molló, G-6 f. 222v.

290. El novembre del 1322, Ramon Bianya i Berenguer Corona prometen al bisbe pagar 1.000 sous del terç de la compra de part del delme de Sant Miquel de Pera feta a Sibillà, esposa de Berenguer de Cruïlles [de Bestracà], per 7.000 sous, quan la venda sigui definitiva, G-3 ff. 189v-190v. Per una lletra episcopal del 31 d'octubre del 1326 consta que Ramon Bianya i Berenguer Corona havien fet diverses compres a Guillem de Canelles, cavaller, de part del delme de Tregorà, U-2 f. 30v. Simó i Ramon Corona, germans i hereus de Berenguer, es fan càrrec del delme dels masos de Castellar i del de Jou com a mínim a partir del 1333, PM 985 (= supra n. 298), PM 984 (= supra n. 984). Consta que el 1347 Simó i Ramon ja havien venut el delme dels masos de Castellar a Guillem Corona, de Camprodon, germà d'ells, infra n. 365.

a Francesc de Vilert,²⁹¹ fill de Berenguer de Vilert,²⁹² cavaller, i el delme de Jou, parròquia de Montagut, i el d'Oix.

O. ADG, c. 3, n. 179 [PM 788].

A. Còpia del s. XIV: CC, f. 396rv.

a. MARQUÈS, CC 580.

175

1319 juliol 31

f. 70rv

Ramon Xatmar²⁹³ reconeix tenir pel bisbe un quart del delme de Cornellà i Sords, una part del de Ginestar i de Canet d'Adri.

O. ADG, c. 1, n. 78 [PM 789].

A. Còpia del s. XIV: CC, f. 389r.

a. MARQUÈS, CC 581.

176

1319 agost 8

ff. 70v-71r

El bisbe ferma a Arnau de Bordils, fill d'Arnau de Bordils cavaller, el delme de Jafre, que ha obligat a la seva esposa Alamanda.

O. ADG, c. 3, n. 261 [PM 792].

177

1319 agost 18

f. 71r

Ramon Arnau de Sant Sadurní²⁹⁴ reconeix tenir en feu pel bisbe un terç del delme de Vulpellac.

291. Cf. supra n. 92, 93, 161, infra n. 312.

292. Un Berenguer de Vilert, pare d'un clergue de la Seu homònim, consta mort del 1279, CC 503. Fundà benefici a l'església de Vilert, G-3 full després de f. 187r, U-104 f. 27v. Hi ha notícia que el 1366 el seu carner no tenia titular, U-56 f. 44v.

293. Cf. supra n. 85, 90, infra n. 224, 225.

294. Cf. *Lletres* I, n. 37 nota 128; infra n. 178, 270.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: CC, f. 392r.

a. MARQUÈS, CC 585.

178

1319 agost 18

ff. 71v-72v

*El bisbe i el Capítol de la Seu, ateses les malifetes de Ramon Arnau de Sant Sadurní contra la pabordia de juliol de la mateixa Seu, convenen la cessió del castell de Sant Sadurní a la mitra i la de certes capellanies del bisbe a l'esmentada pabordia.*²⁹⁵

179

1319 agost 18

f. 72v

*Nota d'haver fet el notari Capmany una escriptura, enregistrada en un altre llibre seu,*²⁹⁶ *per la qual el Capítol féu poders a cinc membres seus per lliurar el castell de Sant Sadurní.*

180

1319 agost 18

ff. 73r-74v

El bisbe i el Capítol de la Seu efectuen la permuta de les capellanies de Montfullà, Bescanó, Dosquers, Crespià, Ultramort, Bàscara i les rendes del feu de Llebrers prop de Navata i de Sant Julià de Corts, pel castell de Sant Sadurní.

O. ACG, perg. 1319-VIII-18, un sol exemplar de carta partida per ABC

A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 117r-119r.

C. Còpia del s. XIV-XV: ACG, *Llibre Verd*, ff. 161r-162v

a. MARQUÈS, RC 144 (89), que inclou la confirmació de l'arquebisbe de Tarragona i la subscripció de tots els capitulars gironins.

295. El document és reixat i al final hi ha aquesta nota: «Facta sunt duo», amb referència al n. 180.

296. No és el *Cartoral de Rúbriques Vermelles*; podria ésser un volum de *Notularum*, avui perdut, perquè de *Notularum*-2 (1304-1308) se salta a *Notularum*-3 (1320-1322).

181

1319 agost 18

ff. 74v-75r

El bisbe promet a Baldrà de Soler,²⁹⁷ canonge de la Seu que, mentre certes capellanies donades al Capítol les tingui Felip, fill del rei de Mallorca²⁹⁸, suplirà les rendes.

182

1319 agost 21

f. 75rv

Gueraua d'Albons,²⁹⁹ viuda de Berenguer d'Orriols,³⁰⁰ senyora del castell d'Orriols, reconeix tenir en feu pel bisbe el delme d'Orriols.

ADG, c, 4, n. 111, carta partida, amb els dos exemplars [PM 799].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 387r-388r.

MARQUÈS, CC 586.

183

1319 agost 21

f. 75v

Bernat d'Orriols,³⁰¹ fill de Berenguer d'Orriols, promet que quan sigui senyor del castell d'Orriols ratificarà l'acte anterior.

O. ADG, c, 4, n. 111 [PM 799].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 388rv.

a. MARQUÈS, CC 587.

---

297. Cf. PONTICH, *Series*, f. 365v.

298. Cf. *Lletres* I, n. 7 nota 34.

299. Cf. *infra* n. 238.

300. El 1286 Saurina de Torrent li havia fet cessió del delme de Campdorà que venia a Ramon Renall, prometent-li d'evitar perjudicis a causa de dita cessió, PM 412.

301. Cf. *infra* n. 184, 238.

184

1319 agost 21

f. 76r

Bernat d'Orriols, dit, reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Ruplà que per ell tenen Ponç de Finestres³⁰² i Ramon de Terrades,³⁰³ i una part del delme de Lloret que per ell té Arnau d'Alou.³⁰⁴

O. ADG, c. 3, n. 20 [PM 798].

A. Còpia del segle XIV: ADG, CC, f. 388v.

a. MARQUÈS, CC 588.

185

1319 agost 23

f. 77r

El bisbe ferma a Joan de Reixach,³⁰⁵ jurista de Banyoles, dues parts del delme de Miànigues, comprades a Dalmau de Torroella,³⁰⁶ de Torroella de Fluvià.

O. ADG, c. 2, n. 172, carta partida, amb els dos exemplars [PM 800].

---

302. Consta mort el 1327, quan la seva vídua Gueraua ja actua com a batllessa de la Pera, U-2 f. 120v.

303. Potser és el mateix que el febrer del 1324 reconeixia deure a certes persones 30 sous per torts oblidats, que assignava a l'obra de la Seu, G-4 f. 90rv; i encara el mateix que és dit de Casavells i el febrer del 1335, actuant com a procurador d'Ermessenda de Foixà, rebia del bisbe 300 sous prestats, G-9 ff. 123v-124r. L'agost del 1336 havia venut la meitat del delme del lloc de Llach, parròquia de Sant Martí Vell, a Ramon de Llach, fill de Pere de Llach, de Sant Martí Vell, infra n. 327. Cf. CC 558.

304. Cf. supra n. 78.

305. Cf. infra n. 195.

306. Cf. infra n. 195. El 1325 es diu que ha format bàndol amb Pere Ramon de Sant Iscle, G-5 f. 52rv. El 1328 seria mort, havent deixat Brunissenda com a vídua relictà, G5 ff. 128r-20v.

186

1319 agost 29

f. 77rv

Jaume d'Ermadàs,³⁰⁷ obtentor del benefici fundat al monestir de Banyoles per fra Guillem de Cistella,³⁰⁸ reconeix tenir pel bisbe un quart del delme de Sant Vicenç de Camós, que dit Guillem comprà a Gaufred de Romanyà.³⁰⁹

O. Perdut.

A. Còpia del segle XIV: RC f. 129rv.

a. MARQUÈS, RC 150 (101).

187

1319 setembre 20

ff. 77v-78r

Guerau de Cervià³¹⁰ reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme de Vilanant i de Molins, que per ell tenen altres senyors mitjans.

O. ADG, c. 1, n. 67b. Carta partida [PM 801].

A. Còpia del segle XIV: ADG, CC, f. 386r.

a. MARQUÈS, CC 589.

---

307. Consta al necrologi del monestir de Sant Esteve de Banyoles, redactat *post* 1387, dins el mes d'abril, *Banyoles* 923, (vol. IV, p. 33).

308. El benefici de sant Joan fou fundat a l'església del monestir de Sant Esteve de Banyoles l'any 1298, D-21 ff. 221r-228r, G-1 f. 90r, PM 541 [= RC 97 (140)]. Hi ha notícia de diverses col·lacions: G-47 f. 16r, U-89 f. 66r. Cf. *Banyoles* 332, 377, 463, 540, 923. Segons ZARAGOZA 256, Guillem de Cistella fou prior del Montseny els anys 1263-1266.

309. El març del 1301 feia homenatge al bisbe Bernat de Vilamarí per un sisè del delme de la parròquia de Torroella de Montgrí, que tenia per raó del castell de Ruplà, CC 522.

310. Cf. *Lletres*, I, n. 19 nota 74.

188

1319 setembre 20

f. 78rv

Bertran de Soler,³¹¹ fill de Bernat de Soler,³¹² cavaller, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Santa Margarita de Bianya.

O. ADG, c. 2, n. 164, carta partida [PM 802].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC f. 391v.

a. MARQUÈS, CC 590.

189

1319 setembre 20

f. 78v

Bertran de Soler, dit, reconeix tenir pel bisbe certes parts del delme de Vilanant, Cogolells, Molins, Olmells i Llers.

190

1319 setembre 30

f. 79rv

Galceran de Cartellà,³¹³ senyor de Falgons, reconeix tenir pel bisbe tot el delme de Granollers de Rocacorba, tres quarts del delme de Llorà i la meitat del de Sant Esteve de Llèmena, que té per ell Berenguer de Freixe, cavaller de Llèmena i senyor de Granollers.

O. ADG, c. 2, n. 1, carta partida [PM 804].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 389v.

a. MARQUÈS, CC 591.

---

311. Cf. infra n. 189, 328. Bertran de Soler tenia dret de presentació al benefici de sant Jaume del castell del Soler i l'exercia l'any 1326, U-2 f. 112rv. És molt possible que morís sense descendència, perquè fou hereva dels seus béns la seva germana Guillema, casada amb Guillem de Vilaüt, D-158 ff. 12v-13r.

312. Consta que ja era mort el juliol del 1324: cf. infra n. 265. Havia fundat un benefici a Vilabertran, que hom proveïa l'any 1349, D-160 f. 31r.

313. Cf. infra n. 191, 195, 405, 431. Com a marmessor d'Ermessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, el maig del 1320 presentava per al benefici de la capella de Sant Grau, un dels que havia instituïts Ermessenda, amb nota sobre presentació als altres beneficis, G-3 ff. 8v-10r, on hi ha còpia de la clàusula testamentària de fundació. Cf. *Lletres* I, n. 392 nota 784.

191

1319 setembre 30

ff. 79v-80r

Galceran de Cartellà,³¹⁴ dit, reconeix tenir pel bisbe el delme dels masos que s'enumeren, de la parròquia de Sant Miquel de Campmajor.

O. ADG, c. 2, n. 1b, carta partida [PM 803].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 390r.

a. MARQUÈS, CC 592.

192

1319 octubre 15

f. 80rv

El bisbe fa poders a Bernat de Sant Pau,³¹⁵ rector de Peralada, per rebre homenatge d'Andreua, viuda de Simó de Perdigó, batlle del delme d'Olives a Peralada.

O. Perdut.

A. Còpia del segle XIV: CC, ff. 395v-396r.

a. MARQUÈS, CC 594.

193

1319 octubre 15

ff. 80v-81r

Dalmau de Palol³¹⁶ d'Arenys, cavaller, reconeix tenir pel bisbe un terç del delme de Sant Jordi Desvalls i parts del delme d'Arenys d'Empordà, Vilopriu i Valldevià.

---

314. Cf. supra n. 190, infra n. 195, 405, 431.

315. L'agost del 1323 és obtentor del benefici fundat a Campllonch per Arnau de Campllonch, G-4 ff. 54v-55r. Entre aquesta data i el febrer del 1325 va fundar el benefici de sant Nicolau a l'església de Peralada, G-5 f. 39r. Consta mort el novembre del 1326, U-2 f. 36rv.

316. Membre de la família Palol d'Arenys. La primera escriptura de reconeixement de delmes feta per Dalmau de Palol és de l'any 1302, i hi consta que els ha heretats del seu germà Berenguer, PM 573. El desembre del 1319 repeteix el reconeixement del març del 1316, PM 813 (= CC 600). És el Dalmau de Palol que es casà en primeres núpcies amb Francesca de Gironella, morta el 1322, G-6 f. 101rv, i en segones amb Blanca de Gironella, U-2 f. 14v, filles ambdues de Simó de Gironella, morta segons sembla el 1326, U-2 f. 28rv, amb marmessories complicades, U-2 f. 32v, 33v. Cf. infra n. 231.

O. ADG, c. 4, n. 108, carta partida [PM 806]
 A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 390v-391r.
 a. MARQUÈS, CC 593.

194

1319 octubre 19

f. 81r

Dalmau de Creixell,³¹⁷ *senyor en part del castell de Cornellà, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Cornellà i Sords.*

O. ADG, c. 1, n. 78b [PM 807].
 A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 387rv.
 a. MARQUÈS, CC 595.

195

1319 octubre 19

f. 81rv

El bisbe ferma a Joan de Reixach, jurista de Banyoles, el delme de certs masos de Sant Miquel de Campmajor que té per compra feta a Dalmau de Torroella de Fluvià, en feu per Galceran de Cartellà,³¹⁸ *senyor de Falgons.*

O. ADG, c. 2, n. 1b, carta partida.
 A. Còpia contemporània: ADG, c. 2, n. 184 [PM 808].
 B. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 390v.
 a. MARQUÈS, CC 596.

196

1319 octubre 26

f. 82rv

Dalmau, vescomte de Rocabertí i senyor de Peralada,³¹⁹ *confirmant un reconeixement fet el 1227 pel vescomte de Rocabertí*,³²⁰ *reconeix tenir en feu pel bisbe els delmes d'Agullana, Cantallops, Espolla, Vilartolí i Sant Climent Sescibes.*

317. Cf. *ib.*, n. 6 nota 25.

318. Cf. *supra* n. 190, 191, *nfra* n. 405, 431.

319. Cf. *supra* n. 16, 63, *infra* n. 197, 258, 431.

320. Cf. ADG, c. 3 n. 213, i còpies de 1251 preparades per ésser partides per ABC: c. 3 n. 206 [PM 127]; c. 3 n. 23, amb còpia de 1317, c. 3, n. 149 [PM 129]. Es tracta del vescomte Dalmau VII.

197

1319 octubre 26

ff. 82v-83v

*El vescomte Dalmau de Rocabertí*³²¹ *reconeix tenir pel bisbe els delmes de Llers, Molins, Hortal, Sant Quirze, Olmells, Segueró, Cistella, Figueres i Biure*

O. ADG, c. 3, n. 137, carta partida [PM 810].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 382v.

a. MARQUÈS, CC 597.

198

1319 novembre 2

f. 83v

El bisbe ferma a Dalmau de Creixell els delmes de Cornellà i Sords, pels quals aquest li havia fet homenatge

Cf. supra, n. 194.

199

1319 novembre 2

f. 84r

*Dalmau de Creixell, dit, reconeix tenir en feu pel bisbe una part del delme de Cabanes, que per ell té Jaume de Vallgornera.*³²²

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 387v.

a. MARQUÈS, CC 598.

321. Cf. supra n. 16, 63, 196, infra n. 258, 431.

322. Llinatge de cavallers i delmers. El castell de Vallgornera, amb capella dedicada a sant Francesc i benefici instituït a mitjan segle XIV, se situa dins la parròquia de Peralada, G-37 f. 180r, G-51 ff. 17v-18r. L'abril del 1271 Jaume de Vallgornera, dit fill de Berenguer Sord, venia a Guillem d'Avinyó per 2.100 sous el delme de Costes a Peralada, PM 293. Cf. CC 506.

200

1319 novembre 5

f. 84rv

Guillem de Mata,³²³ cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Merlant.

O. ADG, c. 2, n. 229, carta partida [PM 811].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 414 rv.

a. MARQUÈS, CC 599.

201

1319 desembre [5]

f. 84r

Dalman de Palol,³²⁴ fill de Pau de Palol, cavaller, reconeix tenir pel bisbe tres quarts del delme de Sant Jordi Desvalls, que per ell té Guillem de Reixach de Banyoles, i una part del delme de Vila-romà i Vall-llobrega, que per ell té Simó de Trilla.³²⁵

O. ADG, c. 1, n. 47, carta partida [PM 813].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 391r.

a. MARQUÈS, CC 600.

202

1319 desembre 28

ff. 84v-85r

El bisbe ferma a Guillem de Cistella, fill de Bernat de Cistella,³²⁶ cavaller, la meitat del delme de Figueres que té pel senyor del castell de Molins, un terç del de Cistella, un quart del d'Avinyonet i parts del de Llers i Biure.

323. Família de cavallers, relacionada de molt antic amb la clerecia. El 1144 un Guillem de Mata i la seva mare Dispòdia definien a la canònica de la Seu un mas situat a Corts, CC 277. En el seu testament, Pere Ramon de Mata posava el seu fill Ademar sota la protecció de la canònica de Girona, CC 302. El 1163 Guillem de Mata definia a l'església de Borrassà les pres-tacions que es prenia d'aquesta església, CC 309. El novembre del 1289 Pere de Mata, cavaller de Fares, fill de Guillem de Mata, reconeixia tenir en feu pel bisbe de Girona els delmes de vuit masos de Ruïlles, parròquia de Mieres, que tenia per ell Bertran de Bescanó, CC 516. El Guillem de Mata del nostre document podria ésser el fill de Pere de Mata, i consta que el 1323 té una filla que resideix a Sant Daniel sense hàbit, G-4 ff. 52r-53v.

324. Cf. supra n. 84.

325. Cf. supra n. 42, 84, 141, infra n. 254, 260.

326. La meitat del delme de Figueres el bisbe de Girona l'havia fermada a Bernat de Cistella el febrer del 1282, PM 384. La seva filla Berenguera es casà amb Simó des Balbs, apor-

O. ADG, c. 2, n. 146, carta partida [PM 815].

203

(1319) 1320 gener 8

f. 85rv

El bisbe ferma a Guillem Jordà,³²⁷ cavaller de Sant Pere Espuig, i al seu fill Pere de Bianya,³²⁸ la meitat del delme de Santa Margarida de Bianya.³²⁹

O. ADG, c. 2, n. 162, carta partida, amb els dos exemplars [PM 819].

204

(1319) 1320 febrer 27

ff. 85v-86r

El bisbe ferma a Ramon de Galliners,³³⁰ fill de Pere de Galliners,³³¹ cavaller, delmes de Bàscara, Fellines i Vilaiür.

ADG, c. 3, n. 159, carta partida [PM 821].

---

tant un dot de 6.000 sous, PM 873. El 1320 Bernat de Cistella i el seu fill Guillem nomenaven procuradors per als afers que tenien contra els clergues de Cistella i el monestir de Lladó, G-3 f. 24r. El 1323 té el delme d'Avinyonet per Guerau de Rocabertí, CC 620. És incert si el nostre Bernat de Cistella fundà el benefici a l'hospital de pobres de Castelló esmentat en U-106 f. 26rv de la segona numeració, o si el fundador en fou un altre Bernat de Cistella, actiu el 1340, U-7 f. 44v, i del qual es commemora la vídua Astruga, G-44 f. 1r.

327. Cf. infra 319.

328. Molt poc abans, el setembre del 1319, Bertran de Soler, cavaller, reconeixia tenir pel bisbe la meitat del delme de Santa Margarita de Bianya, que té per ell Pere de Bianya, fill de Guillem Jordà, PM 802 (= CC 590). El juny del 1329 el bisbe feia gestions per obligar-lo a pagar el terç de la venda que havia fet del delme de Santa Margarita, U-4 f. 34rv. Va tenir un germà, Bernat, peixater a Girona, que feia testament el juny del 1348, instituint hereu el seu germà Pere, G-21 f. 85rv.

329. Acte ja formalitzat l'agost del 1299 [PM 542]. El 1327 el bisbe el nomenarà comisari en la causa que Guillem de Nespleda, de Sant Feliu de Pallerols, va interposar contra Guillem Jordà, de Santa Margarita de Bianya, hereu de Berenguer de Bianya, cavaller, i altres, entre ells el comte d'Empúries, U-2 f. 85rv.

330. Cf. *Lletres* I, n. 178 nota 434.

331. A les acaballes de l'any 1294 va atacar, amb altres, béns i homes de Sils, propis de la sagristia de Sant Feliu de Girona, raó per la qual el bisbe requeria reparació de danys i restitució del bestiar robat, U-1 f. 11v. La part del delme de Fellines Pere Cornellà la tenia per compra a Guillem de Sant Martí, draper de Girona, per 1.500 sous, PM 409 El juny del 1305 el batlle de Medinyà reconeixia que li devia 135 sous del delme d'aquesta parròquia pertanyents a la marmessoria d'un altre Pere de Galliners, difunt, potser oncle o pare del nostre, G-2 f. 27r.

205

(1319) 1320 març 10

f. 86r

Guerau de Montsoriu, cavaller, reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Sant Felin de Buixalleu.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 389rv

a. MARQUÈS, CC 605.

206

1320 abril 9

f. 86v

El bisbe ferma a Francesc de Fontcoberta,³³² fill de Berenguer de Fontcoberta,³³³ cavaller, una part del delme de Santa Maria de Requesens i un sisè dels delmes de Sant Miquel de Fluvià, Palol i Vilarobau.

O. ADG, c. 3, n. 200 i 290, carta partida, amb els dos exemplars [PM 823].

207

1320 abril 9

ff. 86v-87r

Francesc de Fontcoberta reconeix tenir pel bisbe un quart del delme de Vilamalla.

O. ADG c 3, n. 279, carta partida, amb els dos exemplars [PM 824].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 398r.

a. MARQUÈS, CC 606.

---

332. Cf. infra n. 207. El mateix dia reconeixia al bisbe tenir en feu un quart del delme de la parròquia de Vilamalla, pel qual feia homenatge, PM 824 (= CC 606). El 1360 hom demanava l'expedició d'una còpia del document en el qual l'any 1320 el bisbe li havia fermat els delmes de Requesens, Sant Miquel i Palol de Fluvià i Vilarobau, PM 1270. Potser és el mateix individu que l'any 1351, actuant com a majordom de l'infant Pere d'Aragó, s'interessava prop del bisbe per dos clergues, responent-li el bisbe que encara no havien estat sentenciats i que seria clement, U-18 f. 23r.

333. L'any 1280 el bisbe Bernat de Vilert fermava a Berenguer de Fontcoberta una part del delme de Requesens, heretada del seu oncle Bernat de Llabià; i a la seva esposa Sança, un sisè del delme de Sant Miquel de Fluvià, comprada a Berenguer de Finestres, cavaller d'Ultramort, i encara un quart del delme de Vilamalla, PM 357.

208

1320 abril 14

f. 87r

El bisbe ferma a Guillem de Palafolls³³⁴ cinc novenes parts del delme de Palafolls que aquest ha donat en heretament al seu fill Bernat, renunciant al plet que li podia moure.

O. ADG, c. 4, n. 50 i 65, carta partida, amb els dos exemplars [PM 825].

209

1320 abril 16

f. 87rv

Berenguer Reverter³³⁵ obtentor del benefici fundat a l'altar de Santa Maria de Llers per Guillem de Canadal de Montmarí,³³⁶ reconeix tenir pel bisbe el delme del pla de Llers, pel qual fa tres sous anuals de cens al bisbe.

210

1320 maig 4

ff. 87v-88r

El bisbe ferma a Bernat de Bellvespre³³⁷, fill de Ramon de Bellvespre,³³⁸ cavaller de Sant Joan les Fonts, una part del delme d'aquesta parroquia.

---

334. Devers 1298 Guillem de Palafolls i la seva esposa Blanca havien dotat el benefici de santa Maria a la capella del castell de Palafolls, que era proveït regularment, G-1 f. 72bv, U-3 f. 180v. El 1348 Guillem i Blanca tingueren un conflicte jurídic amb Guillem Vendrell, titular de la capellania de Palafolls, i fermaren de dret en la causa, G-20 f. 34r. A partir del 1354 comença a actuar un altre Guillem de Palafolls, fill de Berenguer de Palafolls, probable nét del Guillem del nostre document, U-23 f. 67rv, D-162 f. 131rv.

335. El maig del 1307 el vescomte Dalmau de Rocabertí el presentava per al benefici de la capella del castell de Rocabertí, G-2 f. 77v. El juny del 1333 obté la sagristia d'Agullana, prèvia renúncia de Nicolau Pagès, U-5 f. 92v-93r.

336. Cf. supra n. 16, 112.

337. Els Bellvespre ja eren tenidors del delme de Sant Joan les Fonts l'any 1221, PM 109. El Bernat de Bellvespre del document va obtenir llicència el març del 1336 per construir una capella de la Mare de Déu a la capella de Bellvespre, amb l'obligació de fer 5 sous anyals de cens al prior de Sant Joan i 22 sous al beneficiat de santa Maria de l'església del monestir, G-11 f. 29r-30r.

338. El març del 1322 Ramon de Bellvespre i el seu fill Bernat fermen per 120 sous l'obligació contreta per Simó des Balbs, casat amb Berenguera, filla de Bernat de Cistella, en assegurar els 6.000 sous aportats per la seva esposa sobre la seva casa d'Aguilar i delmes a Sant Joan les Fonts, PM 873.

O. ADG, c. 3, n. 235-236, carta partida amb els dos exemplars [PM 826].

211

1320 maig 20

f. 88rv

El bisbe, atenent que Guillem Gaufred,³³⁹ tresorer estat de la Seu, llegà a l'Almonina del pa de la Seu part del delme de Caldes i Franciac, ferma dit delme; ferma també a la mateixa Almoïna delmes de Sant Pere Pescador, Serinyà, Salt, Cornellà del Terri, Santa Llogaia de Terri, Cervianell, Viladamat, Viladesens, Marenyà i el mas de Daró, de la Bisbal.

O. ADG, c. 4, n. 82, carta partida [PM 827].

212

1320 juliol 5

f. 89rv

El bisbe, atès que Bernat,³⁴⁰ abat d'Arles del Rosselló,³⁴¹ havia comprat a Ramon de Güell,³⁴² cavaller de Llers, la meitat del delme de Sant Cristòfol dels Horts, la ferma a cens de 35 sous.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 138v-139v.

B. Còpies del s. XIV-XV: ACG, *Llibre Verd* ff. 87v-88r i 162v-163v del a. MARQUÈS, RC 162 (113).

339. Cf. PONTICH, *Series*, ff. 247v-248r.

340. És Bernat Desbach: ZARAGOZA 44.

341. Per a l'abadia benedictina d'Arles del Vallespir, cf. MONSALVATJE VII, Olot 1891, 113 + 2 p.; L. H. COTTINEAU, *Répertoire Topo-bibliographique des Abbayes et Prieurés*, vol. I, Macon, Protat Frères 1939, cols. 152-153; DHEC IV 243; CR XXV 67-85.

342. Cf. infra n. 249. El 1280 té un quartó del delme de Darnius, subinfeudat per Galceran de Montroig, que el té pel bisbe, CC 506. Participà en l'expedició dels nobles que el 1295 atacaren persones i béns de l'abat de Sant Pere de Roda, incorrent en excomunió, U-1 f. 11r. L'any següent reconeixia tenir pel bisbe una part del delme de Noves, G-1 f. 29r. El 1305 manllevava 145 sous a Ramon Vermell, clergue de Monells, G-2 f. 28r. El juliol del 1320 va vendre a l'abat d'Arles la meitat del delme de Sant Cristòfol dels Horts, G-6 f. 89rv (= RC 161 [112]).

213

1320 juliol 26

ff. 89v-90r

El bisbe ferma a Ramon d'Armentera, veí de Castelló, un terç del delme dels peixos que rep cada dilluns a la plaça de Castelló.

214

1320 agost 2

f. 90r

Pere d'Aguilana reconeix tenir pel bisbe el delme del mas Doutra, d'Aguilana.

O. ADG, c. 2, n. 198, carta partida [PM 839].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 407v.

a. MARQUÈS, CC 609.

215

1320 agost 4

f. 90rv

El bisbe ferma a Dalmau de Mata, fill i bereu de Bernat de Mata, cavaller d'Osor, una quarta part del delme de Canet d'Adri.

216

1320 octubre 8

ff. 90v-91r

Guillem de Boixols,³⁴³ fill de Guillem de Boixols, de Besalú, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Crespià.

---

343. Ja el 1258 el bisbe Pere de Castellnou fermava a Guillem de Boixols, de Besalú, el delme de Porqueres que aquest havia comprat a Ramon de Pau, cavaller, i a Berenguera, vídua de Guillem Estanyol, PM 229. El 1273 Boixols ven una part d'aquest delme a Bernat de Rec, de Banyoles, consogre seu, per 1.000 sous, PM 301; i el bisbe ferma immediatament a Guillem, esposa de Tortosa de Rec i filla de Guillem de Boixols, la hipoteca del delme de Porqueres, feta per raó de dot, PM 302. El 1275, una altra operació: Boixols compra delmes a Montagut, fermant el bisbe la compra i la hipoteca dels mateixos delmes a Agnès, esposa de Boixols, per 70 sous, PM 315. El 1291 Boixols ven a Pere de Caselles, de Serinyà, els delmes i altres drets que rebia al mas Caselles de Serinyà, per 700 sous, PM 446. El 1327 Boixols ven

O. ADG, c. 2, n. 219, carta partida, amb els dos exemplars [PM 842].
 A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 401r.
 a. MARQUÈS, CC 610.

217

1320 octubre 16

f. 91r

Guillem de Camós,³⁴⁴ fill de Guillem de Camós, cavaller de Pineda, reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme d'Hortsavinyà i un octau del delme de Sant Pere i Santa Maria de Pineda.

O. ADG, c. 4, n. 21, carta partida [PM 843].
 A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 402r.
 a. MARQUÈS, CC 611.

218

1320 octubre 16

f. 91rv

El bisbe ferma a Guillem de Camós,³⁴⁵ dit, un terç del delme de Sant Martí d'Arenys.

O. ADG, c. 4, n. 51, carta partida [PM 844].

---

a Jaume de Segúries, de Camprodon, un quart del delme de Crespià per 6.000 sous, G-6 f. 143r, U-3 f. 16v; per raons desconegudes, Boixols retardava de donar a Segúries la possessió del delme venut, U-3 f. 37r. El 28 de juliol Boixols ven a Dalmau Faja, de Castellfolli, i a Bertran de Masó el delme de Solà, parròquia de Montagut, per 8.000 sous, G-13 ff. 63v-65r. Els delmes de Crespià, Espinavessa i Queixàs els comprarà a Guillem de Boixols el Capítol de Sant Feliu de Girona l'any 1331, a fi de construir el sepulcre de sant Feliu i adquirir llibres, i els amortitzaran a cens de dos *aurei* morabatins anyals i 100 sous a cada entrada de bisbe nou, PM 970.

344. Cf. supra n. 102, infra n. 218.

345. Cf. supra n. 102, 217.

219

1320 octubre 21

f. 91v

Bernat de Menola,³⁴⁶ fill de Ramon de Menola, cavaller de Santa Maria de Pineda, reconeix tenir pel bisbe els delmes que rep a les parròquies de Santa Maria i Sant Pere de Pineda.

O. ADG, c. 4, n. 67, carta partida [PM 845].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 414v.

a. MARQUÈS, CC 612.

220

1320 octubre 24

ff. 92-94r

Els procuradors dels canonges de Santa Maria de Vilabertran, dels quals es fa el nom, cedeixen al bisbe els nou parells de capons que rebien per una casa de Girona, situada prop de la porta Rufina, com a cens per una part del delme de Cabanes.

O. ADG, 2, n. 98, carta partida [PM 846].

221

1320 octubre 24

f. 94rv

El bisbe, atès que Guillema de Garriga havia assignat al monestir de Vilabertran una part del delme de Cabanes, la ferma a l'abat Guillem³⁴⁷ i als canonges.

O. ADG, c. 2, n. 99 [PM 847].

---

346. L'octubre del 1313 el bisbe Guillem de Vilamarí havia fermat a Simó de Trilla, cavaller, un quart del delme de Sant Esteve de Maçanes, comprat a Bernat Menola, PM 660.

347. És Guillem de Pau (1320-1334): PUJADES, *Crònica. Tercera Parte*, Barcelona, Imprenta de José Torner 1831, t. VII, p. 525; VILLANUEVA XV 35; MONSALVATJE XIV, 88-89; GOLOBARDES 131; DHEC III 675.

222

1321 febrer 11

ff. 95r-96r

El bisbe ferma a Berenguer de Pau,³⁴⁸ cabiscol de la Seu, i al benefici que es proposa d'establir a la Seu el delme de Tor, que ha comprat a Ramon de Ribera, cavaller de la Tallada, i en rep 2.000 sous.

O. ADG, c. 12, n. 8, carta partida [PM 852].

A. Càpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 173r-174r.

a. MARQUÈS, RC 166 (147).

223

(1320) 1321 març 16

ff. 96r-97v

Berenguer de Pau, cabiscol de la Seu, institueix el benefici de les Onze Mil Verges a la Seu, dotat amb el delme de Tor.

O. Perdut.

A. Càpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 174v-175v.

a. MARQUÈS, RC 167 (148).

224

1321 juny 2

f. 98rv

Berenguer Renall,³⁴⁹ jurista de Girona, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Sant Gregori, dita de Cartellà, que Ramon Xatmar,³⁵⁰ senyor del castell de Cartellà, ha comprat en nom seu a Cecília,³⁵¹ abadessa de Vall-laura.

O. Perdut.

A. Càpia del s. XIV: ADG, CC, f. 407rv.

A. MARQUÈS, CC 615.

³⁴⁸. Cf. PONTICH, *Series*, f. 318r.

³⁴⁹. Cf. MARQUÈS, RC 174 (155), nota 1264.

³⁵⁰. Cf. supra n. 85, 90, 175, infra 225.

³⁵¹. L'identifiquem com Cecília de Cartellà, per a la qual cf. RC 164 (145), germana d'Ermessèn de Cartellà, per a la qual cf. RC 156 (144) nota 1194.

225

1321 juny 4

ff. 98v-99r

El bisbe ferma a Ramon Ribot, de Foixà, el terç del delme de Foixà que ha comprat a Ramon Xatmar,³⁵² cavaller, i a Guillem Sunyer,³⁵³ ciutadà de Girona, que li vengueren en nom de Dalmau,³⁵⁴ fill de dit Ramon Xatmar.

226

1321 juny 23

f. 99r

El bisbe ferma a Guillem de Costa,³⁵⁵ de les Planes, un quart del delme de Canet d'Adri, que té per donació de Galceran de Costa, germà seu i canonge d'Urgell.

227

1321 agost 28

f. 99v

Bernat de Bedós,³⁵⁶ cavaller, reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Fitor.

O. ADG, c. 4, n. 18, carta partida, amb els dos exemplars [PM 861].

A. Còpia del segle XIV: ADG, CC, f. 415v.

a. MARQUÈS, CC 616.

---

352. Cf. supra n. 85, 90, 175, 224.

353. Ramon Xatmar i Guillem Sunyer van de tronc en altres operacions econòmiques: El 1323 venen al bisbe Pere de Rocabertí els drets que els Xatmar posseïen a la Pera, i reconeixen haver-ne rebut 1.200 sous, PM 881-882. Guillem Sunyer consta mort abans del febrer del 1335, quan ja actuaven els marmessors de la seva vídua Margarida, que compraven a Ramon Xatmar 15 sous de cens sobre el mas Buch de Cartellà per dotar un aniversari a la Seu, D-3 ff. 148v-149r.

354. Cf. *Lletres* I, n. 331 nota 693.

355. En el seu testament, atorgat el 1345, fundà beneficis a les Planes i a Rocacorba, D-29 ff. 161r-166r.

356. El juny del 1286 el cavaller Bernat de Bedós reconeixia tenir en feu pel bisbe Bernat de Vilert la meitat del delme de Santa Coloma de Fitor, que Bernat de Llabià tenia per ell, i en feia homenatge, CC 508.

228

1321 setembre 6

ff. 99v-100v

Dalmau de Cros,³⁵⁷ de Parlavà, procurador del bisbe, requereix Francesc Martorell, batlle de Bordils, a donar-li possessió del castell inferior de Juià³⁵⁸ que té Guerau de Cervià, i, rebuda resposta afirmativa, en pren possessió.

229

1321 agost 27

ff. 100v-101r

El bisbe, atès que Ponç de Vinyavella,³⁵⁹ de la Bisbal, es proposa vendre per tres anys un sisè del delme de Vulpellac, autoritza la transacció.

230

1321 octubre 28

f. 101r

Nota d'haver el clergue de Balbs promès obediència al bisbe.

231

(1321) 1322 març 6

f. 101rv

Guillem Ponç de Palol, fill de Dalmau de Palol d'Arenys³⁶⁰ i hereu de Francesca, filla de Simó de Gironella,³⁶¹ reconeix tenir pel bisbe diversos delmes de Vilopriu, Gualta, Serra, Torroella de Montgrí i Ullastret.

357. Cf. *Lletres* I, n. 41 nota 134.

358. Per al castell de Juià, cf. RC n. 1 nota 3, n. 3, 5-6, 48, 133, 151, 185-186.

359. El 11 d'agost del 1324 Ponç de Vinyavella venia el sisè del delme de Vulpellac a Agnès de Juià, vídua de Berenguer de Juià, cavaller, a qui ja l'havia comprat, consentint expressament el bisbe que pogués reiterar-se la compra en sentit invers, infra n. 266. Potser l'operació no fou rematada, perquè el gener del 1333 el bisbe concedia llicència a Vinyavella de vendre aquell sisè del delme a Arnau de Blanes, cavaller de la Bisbal, bo i renunciant al foriscapi, G-8 f. 50rv, 106v. A la seva mort, abans del novembre del 1349, el mas de Vinyavella quedava hipotecat per deutes, U-15 ff. 102-103r.

360. Cf. supra n. 193.

361. Cf. *Lletres* I, n. 1 nota 4.

232

1322 juliol 9

f. 102v

Guillem de Bordils,³⁶² fill de Guillem de Bordils, cavaller, reconeix tenir pel bisbe un quart de la meitat del delme de Bordils.

O. ADG, c. 1, n. 62, [PM 874]

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 416r.

a. MARQUÈS, CC 617.

233

1322 agost 13

ff. 102v-103r

Ramon de Bastida, de Borgonya, reconeix tenir pel bisbe el delme d'un camp situat al pla de Cornellà.

O. ADG, c. 3, n. 16, carta partida [PM 875].

234

1322 agost 17

f. 103r

Bernat de Prat,³⁶³ fill i hereu de Bernat de Prat,³⁶⁴ de Besalú, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Sant Esteve de Brió, i un quart del de Tortellà que ha comprat a Bernat Gaufred, de Besalú.

---

362. El novembre del 1301 Guillem de Bordils reconeixia tenir pel bisbe un quartó del delme de Bordils, que li fou adjudicat en arbitratge per l'oficial episcopal, Ponç Albert, en ocasió de l'execució de la marmessoria del seu oncle Berenguer de Bordils i per compra a Bernat Seguí, tots dos clergues, PM 562. El juny del 1302 reiterava el reconeixement, PM 572.

363. Cf. supra n. 28, infra n. 253. Hi ha notícia del 30 de juliol del 1347, segons la qual Francesca, esposa de Jaume de Cornellà i hereva de Bernat de Prat, de Besalú, i de la seva esposa Sibil·la, atès que la seva mare havia instituït un benefici a Besalú l'any 1345 i l'havia dotat amb 1.500 sous, assignava al dit benefici el castell de Briolf i uns masos de la mateixa parròquia, PM 1145. El 12 de maig del fatídic 1348 el vicari general aprovava als marmessors de Sibil·la, vídua de Bernat de Prat, de Besalú, els comptes de la marmessoria, mancants només a satisfer llegats a les confraries del Corpus i de Sant Lluç de Besalú, D.156 f. 27v, G-20 f. 59rv.

364. El febrer del 1288 Bernat de Prat, de Besalú, reconeix tenir pel bisbe de Girona un sisè del delme de Borrassà i un terç del del Brió, pels quals fa homenatge, CC 511.

O. ADG, c. 2, n. 224 [PM 979].
 A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 417rv.
 a. MARQUÈS, CC 624.

235

1322 octubre 15

ff. 103v-105v

Guillem,³⁶⁵ abat, i els canonges de Vilabertran, atès que Guillema de Garriga llegà al seu monestir una part del delme de Cabanes, cedeixen al bisbe, a fi d'obtenir-ne la ferma, el directe domini del mas Font de Madremanya i els nou capons que rebien sobre una casa de Girona situada prop de la porta Rufina, i el bisbe els remet el cens de 15 sous anyals que havia de fer l'obtentor del benefici fundat per dita Guillema pel delme dels Torts.

O. ADG, c. 23, n. 93, carta partida [PM 878].
 A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 195v-197v.
 a. MARQUÈS, RC 178 (161).

Cf. supra, n. 220.

236

1322 octubre 16

f. 106r

El bisbe ferma a Francesc de Maçanet, fill de Guillem de Maçanet, cavaller de Maçanet de la Selva, una part del delme de Santa Coloma de Farners.

237

(1322) 1323 febrer 15

f. 106r

Gispert de Pals, cavaller, reconeix tenir pel bisbe un terç del delme de Garrigoles.

O. Perdut.
 A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 416r.
 a. MARQUÈS, CC 618.

---

365. Cf. supra nota 347.

238

1323 abril 1

ff. 106v-107r

Bernat d'Orriols, fill de Berenguer d'Orriols i Gueraua d'Albons, reconeix tenir pel bisbe delmes d'Orriols, Miànigues i Orfes que per ell tenen diversos senyors directes.

O. ADG, c. 4, n. 94, carta partida, amb els dos exemplars [PM 884].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 415r.

a. MARQUÈS, CC 619.

239

1323 abril 25

f. 107r

Guerau de Rocaberti,³⁶⁶ senyor de Navata, reconeix tenir pel bisbe delmes de Navata, Avinyonet, Mosarac, Queixàs i Espinavessa, que per ell tenen diversos senyors.

O. ADG, c. 3, n. 265 [PM 889].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 416v.

a. MARQUÈS, CC 620.

240

1323 maig 1

f. 107rv

Pere de Cornellà,³⁶⁷ cavaller, fill de Jaume de Cornellà,³⁶⁸ cavaller, reconeix tenir pel bisbe un sisè del delme d'Orfes i un sisè del de Sant Llorenç d'Espinavessa.

O. ADG, c. 2, n. 131, carta partida [PM 891].

---

366. Cf. supra n. 22, 70-71.

367. Cf. supra n. 76, infra n. 349, 361.

368. Atès que Pere de Cornellà va tenir un fill dit també Jaume de Cornellà, actiu l'any 1342, D-2 ff. 177r-178v, considerarem que els documents de l'ADG del segle XIV on figura un Jaume de Cornellà es refereixen a aquest, i no al seu avi, el pare de Pere de Cornellà, del qual consta que l'any 1277 reconeixia que Guillem de Pont li havia fet una bèstia d'host per a la jornada de Múrcia, i que mentre no la hi torni o li pagui el seu valor de 130 sous melgore-sos no li pot reclamar dita bèstia per una altra expedició, dret que li corresponia pel terç del delme de Borrassà, PM 325. El 1294 va prendre part en l'expedició punitiva dels nobles contra l'abat de Sant Pere de Roda, U-1 f. 11r. Cf. infra n. 265, 381, 383, 391.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 415rv.
a. MARQUÈS, CC 621.

241

1323 maig 18

ff. 107v-108r

El bisbe reconeix a Guillema de Garrigàs, filla de Bernat de Garrigàs, cavaller, per raó del sisè del delme de Torroella de Montgrí, que Ermessenda, filla d'Artau de Romanyà,³⁶⁹ cavaller, amb consentiment de Ramon de Romanyà,³⁷⁰ paborde de Fortià i germà de dita Ermessenda, donà a dita Guillema, d'estar satisfet dels seus drets.

242

1323 maig 19

f. 108rv

El bisbe autoritza Guillema de Garrigàs a vendre a carta de gràcia a Joan Callós,³⁷¹ de Torroella de Montgrí, l'esmentat delme de Torroella.

243

1323 maig 23

ff. 108v-109v

Concòrdia entre el bisbe i l'abat de Vallbona,³⁷² bisbat d'Elna, sobre el delme del Freixe i Baussitges.

O. ADG, 2, n. 62, carta partida [PM 893].

A. Còpia del s. XIV: ADG, RC, ff. 198r-199v.

B. Còpia del s. XIV-XV: ACG, *Llibre Verd*, ff. 167r-168r.

a. MARQUÈS, RC 183 (163).

369. El gener del 1266 tenia un quart del delme de Camós, juntament amb Pere Roca, fill de Ramon de Roca, difunt, de Juïgues, per Ramon de Nerós, que el reconeixia al bisbe, CC 489.

370. És possible que es tracti del Ramon de Romanyà, cambrer de Sant Pere de Rodes, al qual i a l'abat Pere de Colera apel·lava el febrer del 1322 l'abadessa Beatriu de Sant Daniel contra disposicions preses per l'autoritat episcopal en visita del monestir, G-3 f. 113rv.

371. Nom també escrit Cayloç, Caylors, Caylaç i àdhuc Gaylà. El febrer del 1321, excomunicat per invasió de la jurisdicció d'Ullà, promet no perjudicar-la més i el bisbe li lleva el vet, G-14 ff. 4v-5r. Cf. infra n. 246.

372. MONSALVATJE XXIV 247 i CR el desconeixen en llurs abaciologis. Cf. infra n. 364.

244

1323 juny 10

f. 110r

El bisbe ferma a Ramon de Torroella,³⁷³ fill de Bernat de Torroella de Mont-ras,³⁷⁴ cavaller, un sisè del delme de Torroella de Montgrí.

245

s.d.

f. 110v

Nota de debitori fermat per dit Ramon de Torroella al bisbe.

246

1323 juny 10

ff. 110v-111r

El bisbe, atès que dit Ramon de Torroella es proposa vendre a Joan Caylaç, de Torroella de Montgrí, a carta de gràcia un sisè del delme de Torroella i un altre sisè a Joan de Gaylà {sic} a carta de gràcia, aprova la venda sense prendre'n terç.

247

1323 juny 13

f. 111r

El bisbe ferma a Elicsenda de Tregorà, esposa d'Arnau Guillem de Tregorà³⁷⁵ i filla de Bernat de Coll,³⁷⁶ cavaller de Sant Esteve de Bas, el delme que Berenguer de Coll,³⁷⁷ cavaller d'Elna, rebia a Beget, i en rep 600 sous.

---

373. Cf. *Lletres* I, n. 44 nota 139.

374. Cf. *ib.*, n. 120 nota 302.

375. L'onze de desembre del 1323 el bisbe feia procura per rebre els fruits del delme de Beget que Berenguer de Coll havia llegat a l'esposa d'en Farners i a la d'Arnau Guillem de Tregorà, G-4 f. 76r. Segons nota de l'octubre del 1347, aquest vendrà part del terç del delme de Baget a Ramon d'Horts, de Vic, D-157 ff. 51v-52r.

376. El desembre del 1302 ell i la seva esposa Agnès van vendre el delme de Sant Aniol de Finestres al cavaller Guillem des Balbs i a la seva esposa Caterina, PM 577, 982. Cf. *infra* n. 268, 296.

377. Cf. *infra* n. 268.

248

1323 juny 18

f. 111rv

Bernat Guillem de Foixà,³⁷⁸ fill d'Alemaný de Foixà, reconeix tenir pel bisbe els delmes que ell o altres per ell reben per raó del castell de Foixà.

O. ADG, c. 1. n. 52, carta partida [PM 895].

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 416v-417r.

a. MARQUÈS, CC 622.

249

1323 juny 18

f. 111v

Guillem de Güell,³⁷⁹ fill de Ramon de Güell, cavaller de Llers, reconeix tenir pel bisbe el delme de Noves que Bernat de Forques³⁸⁰ té per ell.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, f. 416v.

a. MARQUÈS, CC 623.

250

1323 juny 27

f. 112r

Guillem de Pau,³⁸¹ fill de Bernat de Pau,³⁸² cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme del vilar de Canelles, parròquia de Vilajuïga, i una part del delme de Pau, que per ell té Bernat de Vilaiüt.³⁸³

378. Cf. *Lletres* I, n. 15 nota 60; infra n. 257-258.

379. Cf. *Lletres* I, n. 316 nota 666; supra n. 50.

380. Cf. supra n. 50-51.

381. Cf. infra n. 265, 432. El gener del 1320 té el delme de Pedardell pel vescomte Dalmau de Rocabertí, CC 602. El juny següent reconeixia tenir pel bisbe una part del delme de Santa Eulàlia de Noves, PM 833 (= CC 608) i el bisbe li fermava a ell i a la seva esposa Garsendis l'obligació del delme de Pau, PM 835.

382. El 1280 Bernat de Pau tenia una part del delme de Pau i ja era mort, perquè els seus marmessors l'assignaven a un benefici, PM 358. Cf. CC 608.

383. Podria tractar-se de l'homònim veguer del comtat d'Empúries, excomunicat més d'una vegada pel bisbe per no haver obtemperat quan li era request l'ajut de braç secular, U-5 f. 65r, U-6 ff. 25v-26r, U-9 ff. 7v-8r. La seva esposa Bartomeua tenia dret de presentació al

O. ADG, c. 3, n. 44, carta partida [PM 896].

251

1323 juliol 5

ff. 112v-113r

Castelló Comte i la seva esposa Raimunda, de l'Armentera, reben del bisbe el govern de l'hospital fundat en aquest lloc per Pere de Cabanellas, sagristà, i els prohoms de l'Armentera.

O. ADG, c. 23, n. 70, carta partida [PM 899].

252

1323 agost 11

f. 113v

Francesc Simó, ciutadà de Girona, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Sant Martí del Castellar, comprada a Ramon de Riera, de Besalú.

O. ADG, c. 4, n. 17 [PM 903].³⁸⁴

253

1323 agost 12

f. 113v

Ramon de Prat, fill de Bernat de Prat,³⁸⁵ de Besalú, reconeix tenir pel bisbe un sisè del delme de Borrassà.

O. ADG, c. 2, n. 186 i 199, carta partida, amb els dos exemplars [PM 904].

---

benefici fundat per Bertran de Vilanova, cavaller, a la capella de Sant Salvador de Vilaüt, D-160 f. 5rv. Tingué qüestions amb el diaca de Saus, intervenint el bisbe perquè fessin les paus, U-37 ff. 104v-105r. El 1365 obtenia llicència per fer confraria amb altres pagesos de Santa Maria i Sant Nicolau, a Vilaüt, erigir-hi altar i fundar-hi benefici, D-163 f. 2r.

384. Reiteració de l'anterior n. 171.

385. Cf. supra n. 28, 234.

254

1323 agost 5

ff. 114-115v

Simó de Trilla,³⁸⁶ fill de Simó de Trilla, cavaller, com a administrador del seu fill Simó, reconeix tenir pel bisbe el capmàs d'Aguilar, de Vila-romà i Vall-llobrega, amb inserció d'escriptura d'emancipació i de donació de béns.

255

1323 agost 26

f. 115v

Berenguer de Queixàs,³⁸⁷ fill de Berenguer de Queixàs,³⁸⁸ cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Riera de Palau, parròquia de Montagut.

256

1323 desembre 19

f. 116r

El bisbe ferma a Ramon Barutell,³⁸⁹ de Peralada, el delme de Peralada que li havia llegat Bernat de Coll, també de Peralada.

386. Cf. supra n. 42, 84, 141, 201, infra 260.

387. Cf. infra n. 284. L'identifiquem com l'individu a qui el 1300 el bisbe Bernat de Vilamarí fermava una part del delme de Riera de Palau, a Montagut, PM 550 (= CC 521). El 1306 es casa amb Ellicsendis, filla de Ramon de Miralles i d'Englentina, amb un dot de 6.000 sous, assegurats sobre el delme de Beuda, PM 608. El 1308 tenia el delme de Sant Feliu de Beuda per Jaume de Besora, senyor de Rocabruna, CC 539. El 1323 té part del delme de Queixàs per Guerau de Rocabertí, senyor de Navata, CC 620. El 1331 ell i altres parroquians de Beuda doten el benefici de Santa Maria a l'església parroquial del lloc, D-4 ff. 132r-133r. Ignorem la relació familiar o d'identitat eventual del barber (metge) Berenguer de Quexàs actiu a Girona el 1325, GUILLERÉ II 363, amb el del nostre document; ni tampoc la possible relació amb el draper gironí homònim, documentat el 1354 en acte de fer amb altres quitació general de deutes a favor de Guillem Bernat de Perles, majordom del bisbe Berenguer de Cruïlles, G-28 f. 90r.

388. El 1281 el bisbe Bernat de Vilert li fermava una part del delme de Montagut i un sisè del de Sant Feliu de Beuda, PM 382. Aquest delme l'havia comprat a Berenguer de Canelles, CC 521. El 1300 el bisbe Bernat de Vilamarí li fermava una part del delme de Riera de Palau, a Montagut, PM 550. El 1308 tenia el delme de Sant Feliu de Beuda per Jaume de Besora, senyor de Rocabruna, CC 539.

389. Ja l'agost del 1301 Ramon Barutell reconeixia tenir en feu pel bisbe de Girona el delme del camp dit Feixa d'en Poch i li'n feia homenatge, CC 527. El 1324 actua com a mar-messor del vescomte Dalmau de Rocabertí i el bisbe ho és de Guillem, mare de Barutell, i li

O. ADG, c.2, n. 201, carta partida [PM 904].

257

1323 abril 6

f. 116rv

Ramon de Vilatenim,³⁹⁰ fill d'Arnau de Vilatenim,³⁹¹ cavaller, reconeix tenir per Bernat Guillem de Foixà, com a administrador dels béns que foren de Guillem de Riumors³⁹² i que li han estat aportats en dot per la seva esposa Ermessenda, hereva de dit Guillem, una part del delme de Cabanes.

258

1323 abril 6

f. 116v

Bernat Guillem de Foixà reconeix tenir per Dalmau, vescomte de Rocabertí,³⁹³ la part del delme de Cabanes que ha rebut en dot de la seva esposa Ermessenda.

---

reconeix que ha pagat les quantitats per a causes pies llegades per ella, G-4 f. 93r. El 1325 és marmessor de Ramon de Vilamarí, cavaller, i en qualitat de tal lliura a Ermessenda de Vilamarí, monja de Sant Daniel, 200 sous llegats per Ermessenda de Vilamarí, mare de Ramon de Vilamarí, G-5 f. 57v. L'octubre del 1332 el bisbe el subroga a la marmessoria de Francesc des Cals, batlle de Peralada, U-5 f. 58r. La seva vídua Ermessenda fou sebollida a la capella de Santa Maria Magdalena de Castelló d'Empúries el setembre del 1362, U-44 f. 43v.

390. Cf. CC 549 infra n. 336. Consta que el gener del 1320 té una part del delme de Cabanes per l'hereu de Guillem de Riumors, cavaller difunt, i aquest pel vescomte Dalmau de Rocabertí, CC 602. El 16 d'agost del 1324, Ponç de Rocabertí reconeixrà a Ramon de Vilatenim haver rebut 6.000 sous, preu de certs masos que li ha venut a Boadella, parròquia de Terrades, G-4 f. 132rv. El desembre del 1324, Gaufred, vescomte de Rocabertí, reconeix a Pere d'Urrea, bisbe de Girona, i als seus marmessors, que han satisfet les quantitats que Ramon de Vilatenim va posar a la capella del monestir de Vilabertran, G-5 f. 11v. El 1326 actua com a marmessor del vescomte, U-2 f. 30rv. El 1331 ja actuen els seus marmessors, U-4 f. 174r, U-5 f. 58r, U-5 f. 62v; D-154 ff. 25r-26v; cf. supra nota 243. Fou hereu seu Asbert de Vilatenim, dit també Asbert de Trilla, el qual fou excomunicat perquè no es presentava a fermar sobre els delmes heretats de Guillem, essent-ne absolt el setembre del 1335, G-10 f. 77v; l'octubre del 1339 el bisbe Arnau de Mont-rodon li fermava delmes de Peralada i Cabanes, heretats del seu pare, per 1.000 sous barcelonesos, PM 1080. Consta que Ramon de Vilatenim fundà benefici a Vilatenim, proveït el 1403 i el 1407, U-103 ff. 59v-51r, U-107 f. 12r de la segona numeració.

391. El febrer del 1279, Beatriu de Requesens i el seu marit, Arnau de Botonach, fermen a Arnau de Vilatenim, cavaller, el delme d'Olives, a Peralada, que aquest havia rebut del seu oncle, Ponç Moragues, cavaller de Llançà, en testament, PM 344.

392. El març del 1296 presentava per al benefici fundat per Dionís de Riumors a l'església parroquial de Riumors, G-1 f. 23v. El juny següent fermava debitori al bisbe de 300 sous pel terç del delme de Sant Feliu de la Garriga, G-1 f. 33v.

393. Cf. supra n. 16, 63, 196, 197, infra n. 431.

259

1323 novembre 12

ff. 116v-117r

El bisbe Pere nomena Pere Ferrer, clergue conjugat, notari de la seva cúria i li estableix la notaria a cens de 600 sous per 7.000 sous barcelonesos d'entrada.

[Foli 118 manca].

260

(1323) 1324 gener 25

f. 119rv

Simó de Trilla,³⁹⁴ com a procurador de la seva neboda Ermessenda, filla i hereva de Berenguer de Llança,³⁹⁵ reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Pau.³⁹⁶

O. ADG, c. 2, n. 138 i c. 3, n.161, carta partida, amb els dos exemplars [PM 907].

261

(1323) 1324 març 7

f. 120r

El bisbe ferma a Ermessenda, esposa de Ramon de Mont,³⁹⁷ cavaller, la meitat del delme de Sant Cebrià de Lledó.

O. ADG, c. 3, n. 75, carta partida [PM 908].

394. Cf. supra n. 42, 84, 141, 201, 254.

395. El 1309 el comte d'Empúries el prenia com a marmessor, amb Guillem Seguí, veguer del comtat, i els llegava 5.000 sous, CC 542, i era testimoni el dia que el comte Malgaulí, octubre del 1313, reconeixia delmes al bisbe de Girona, CC 547. Consta mort abans del desembre del 1336, quan la seva vídua Catalana fermava debitori al bisbe de 100 sous per un delme no especificat, G-12 f. 29v. Berenguer de Llança fundà un benefici a Llança, que l'any 1422 es proveïa amb normalitat, I-2 f. 184r, 189v.

396. Just deu dies abans, el 14 de gener, Ermessenda, filla de Berenguer de Llança i esposa de Bernat de Castellbisbal, feia poders a Simó de Trilla per a reconèixer al bisbe el delme que tenia a Pau, PM 906.

397. Cf. supra n. 72, infra n. 262.

262

1324 març 7

f. 120 rv

*Ramon de Mont,*³⁹⁸ *cavaller, el seu fill Guillem i Bernat de Colomers, de Caldes, fermen debitori al bisbe de 700 sous per la ferma anterior.*

263

1324 març 28

f. 121r

*Ponç de Rocabertí,*³⁹⁹ *senyor del castell de Sant Llorenç de la Muga i de Bassegoda, reconeix tenir pel bisbe el delme de les esmentades parròquies.*

O. ADG, c. 3, n. 199 i 274, carta partida, amb els dos exemplars [PM 909].

264

1324 juny 7

f. 121v

Ponç de Rocabertí, senyor del castell de Sales, reconeix tenir pel bisbe els delmes de Llanars, Monars, Talaixà, Pera, Bestracà, Escales, Sadernes, Monteia, Entreperes, Gitarrau i Sant Julià.

O. ADG, c. 2, n. 189.

A. Còpia simple: ADG, c. 2, n. 115.

B. Còpia de 1367: ADG, *ib.* [PM 910].

265

1324 juliol 15

ff. 121v-122r

Sibil-la, viuda de Bernat de Soler, cavaller, i filla de Pere de Mata, cavaller, reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme de Borrassà, que per ella té Jaume de Cornellà,

---

398. Cf. *supra* n. 72, 261.

399. Cf. *infra* n. 264.

*cavaller, i una part del delme de Noves, que per ella té Guillem de Pau, fill de Pere de Pau.*⁴⁰⁰

O. ADG, c. 2, n. 193, carta partida, amb els dos exemplars.

A. Còpia de 1342. ADG, c. 3, n. 221 [PM 911].

266

1324 agost 11

ff. 122v-123r

El bisbe, atès que Ponç de Vinyavella, de la Bisbal, ha venut a Agnès de Juià,⁴⁰¹ viuda de Berenguer de Juià,⁴⁰² cavaller, un sisè del delme de Vulpellac, a qui l'havia comprat, consenteix que pugui reiterar-se una compra en sentit invers.

267

1324 agost 29

ff. 123-124r

Pere Marcó,⁴⁰³ mercader de Girona, tutor de Pere,⁴⁰⁴ fill de Bernat Guerau,⁴⁰⁵ ciutadà de Girona, difunt, reconeix tenir pel bisbe el delme de Sant Joan de Mollet.

O. ADG, c. 1, n. 7.

A. Còpies sense cloure: ADG, c.1, n. 8 i 9 [PM 912].

400. Hi ha notícia que un Pere de Pau, d'Ullà, reclamava el 1328 dues vànoves deixades en penyora a Ferrer de Gualta, cambrer del monestir d'Ullà, de qui havia manllevat 6 mitges de blat i 6 d'ordi, U-3 ff. 171v-172r.

401. Fundà benefici a l'altar de sant Joan de la Bisbal i a l'altar de sant Joan de Colomers, U-109, f 7v de la segona numeració.

402. Cf. CC 488. L'any 1322 el seu fill Ramon llegava 500 sous per al benefici de Santa Maria de Juià, G-3 f. 214r.

403. Cf. GUILLERÉ I 184; II 399; IV 25, 28, 31, 55.

404. Pere Guerau és jurat el 1312, LV 25, 27-28; ARNALL 7. GUILLERÉ I 445 documenta un enterraments d'aquest nom el 1326, i un pelleter el 1341, GUILLERÉ I 454. Fundà un benefici a l'altar de sant Marc de la capella de Santa Maria de les Puel·les de Girona, G-3 f. 42v.

405. La família Guerau hauria acollit sant Francesc d'Assís quan passà per Girona i n'hauria desenvolupat el culte, GUILLERÉ I 489.

268

1324 desembre 18

f. 124r

El bisbe ferma a Brunissenda de Farners,⁴⁰⁶ filla de Bernat de Coll, cavaller, una part del delme de Beget, que té per llegat del seu oncle, Berenguer de Coll, cavaller.

269

1324 desembre 19

f. 124rv

El bisbe ferma a Simó de Rocabruna,⁴⁰⁷ cavaller, una part del delme de Vilamalla, que aquest ha comprat a Jaume de Masó,⁴⁰⁸ cavaller de Sant Llorenç de la Muga.

O. ADG, c. 2, n. 3 [PM 916].

A. Una altra còpia del segle XIV: ADG, G-5 f. 11r.

270

(1325) 1326 febrer 27

f. 125r

Ramon Arnau de Sant Sadurní reconeix al bisbe tenir per ell el castell de Sant Sadurní.

O. ADG, ADG, c. 17, n. 80.

A. Còpia simple: ADG, c. 17, n. 31 [PM 919].

---

406. El 28 de maig del mateix any, el bisbe ordenava que es fes l'escriptura per a fermar el delme a Brunissenda de Farners, de qui rebia 480 sous, G-5 f. 10v.

407. Cf. infra n. 336, 338. El febrer del 1322 prestava 300 sous a Bernat de Belurs, de Besalú, G-3 f. 213v. El 1325 actua com a marmessor de Ramon de Vilamarí, cavaller, G-5 f. 57v. Consta que havia testat el 1327, llegant 2.500 sous al pobres i la lleuda de la Jonquera al bisbe, G-10 f. 6rv; l'octubre del 1332, el bisbe subrogava marmessors a la seva vídua Elícsenda, U-5 f. 58r. El gener del 1339 el bisbe aprovava els comptes de la marmessoria d'Elícsenda, que havia fet llegats als pobres, dotat donzelles, i deixat fons per a construir capella, D-154 ff. 25r-26v; G-13 ff. 140v-142v.

408. Cf. supra n. 98, infra n. 304.

271

1326 maig 26

f. 126r

*Bernat de Prat,*⁴⁰⁹ *de Riudellots de la Creu, reconeix tenir pel bisbe certs delmes que rep a Bordils.*

O. ADG, c. 1, n. 59, dos exemplars sense cloure [PM 923].

272

1326 maig 26

f. 126rv

Guillem de Casademont, de Riudellots de la Creu, reconeix tenir pel bisbe delmes de certes terres de Bordils.

O. ADG, c. 1, n. 65, sense cloure [PM 926]

273

1326 maig 26

f. 126v

Arnau Oliba, de Riudellots de la Creu, com a administrador de Pere Oliba, reconeix tenir pel bisbe el delme de certes terres de Bordils.

O. ADG, c. 1, n. 63, tres exemplars sense cloure [PM 924].

274

s.d.

f. 126v

*Nota que Bernat de Prat*⁴¹⁰ *ha promès satisfer certs terços dels delmes de Bordils.*

---

409. Cf. infra n. 274.

410. Cf. supra n. 271.

275

s.d.

ff. 126v-127r

Berenguer Pagès, de Riudellots de la Creu, reconeix tenir pel bisbe el delme del camp Tort de Bordils.

O. ADG, c 1, n. 64, dos exemplars sense cloure [PM 925].

276

1326 setembre 11

f. 127r

Guerau de Cervià reconeix tenir pel bisbe els delmes de Vilanant, Cogolells, Molins i Juià, subinfeudats a diversos.

O. Perdut.

Expedició de 1367: ADG, c. 1, n. 69 [PM 927].

277

1326 setembre 16

f. 127rv

*El bisbe ferma a Guillem de Canadal, fill de Guillem de Canadal de Gorgues, la part del delme d'Agullana que aquest ha comprat a Bernat de Closa.*⁴¹¹

O. ADG, c. 3, n. 220 i 248, carta partida, amb els dos exemplars.

A. Còpia coetània sense cloure: ADG, 3, n. 227 [PM 928].

278

1326 novembre 5

f. 127v

*Bonanat de Llèmena,*⁴¹² *mercer de Girona, reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Llorà, comprada a Ramon de Sitjar*⁴¹³ *i a altres marmessors de Ramon Andreu,*⁴¹⁴ *ciutadà de Girona.*

411. Cf. supra n. 117, 125-126, infra n. 344-346.

412. Cf. *Lletres* I, n. 131 nota 336.

413. Cf. supra n. 106.

414. Era nebot de Bernat de Sitjar, ciutadà de Girona, que el desembre del 1243 testava, escollint sepultura al monestir de Sant Daniel; dotava al monestir una llàntia amb béns situats

O. ADG, c. 1, n. 59, dos exemplars sense cloure [PM 930].

279

1326 octubre 25

f. 128rv

El bisbe presenta a Berenguer de Puig,⁴¹⁵ prior OP de Girona i confessor seu, una carta del cardenal Gaucelin,⁴¹⁶ del títol dels Sants Marcel·lí i Pere, penitencier papal, que comissiona dit confessor per absoldre pecats d'agressió a clergues, jocs prohibits i altres.

280

1327 maig 28

f. 129rv

El bisbe, atès que Pere de Galliners,⁴¹⁷ prevere de Capítol de la Seu, ha comprat una part del delme de Gaiües per dotar un benefici, l'amortitza a cens d'una quarta part de dita part.

281

1327 juliol 5

f. 129v

Bernat de Bellpuig,⁴¹⁸ fill de Guillem de Bellpuig,⁴¹⁹ cavaller, reconeix tenir pel bisbe un quart del delme de Tortellà i satisfà 1.400 sous pel terç.

O. ADG, c.2 n. 220, carta partida [PM 936].

---

a Montcal, el *stallium* que tenia a Canet d'Adri i molins de Pedret; instituïa hereu el seu nebot Ramon Andreu de tot el que posseïa des del llit del Ter fins al coll de Fornells, D-2 ff. 236r-237r. Sotsveguer de Girona el 1316, 1318, 1321, i el 1325, GUILLERÉ I 136, 139-140; II 334. Bonanat de Bordils li va comprar la trilla que abans havia pertangut a Bartomeu Oller, GUILLERÉ I 436-437, 457, la qual cosa significa que fou actiu en la parcel·lació de la Vilanova de la ciutat. Els comptes de la seva vídua Alamanda eren aprovats pel vicari general el juliol del 1344, G-17 ff. 131v-132r

415. Cf. Jaume DE PUIG OLIVER, *Documents relatius a la Inquisició del «Registrum Litterarum» de l'Arxiu Diocesà de Girona* (s. XIV), dins «ATCA», 17 (1998), 383 i nota 11, 390, 392, 393.

416. Es tracta de Gaucelin Jean Deuzà, de Cahors, nebot del papa Joan XXII. Cf. EUBEL 14.

417. Cf. PONTICH, *Séries* f. 248v; *Lletres*, I, n. 99 nota 254, n. 177 nota 433.

418. Cf. supra n. 14.

419. Cf. supra n. 104.

282

s.d.

f. 129v

El mateix ferma debitori de 1.400 sous.

283

1327 setembre 24

f. 129v

Nota d'haver pagat l'anterior quantitat excepte 400 sous.

284

(1327) 1328 gener 27

f. 130r

Berenguer de Queixàs, fill de Berenguer de Queixàs, cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Riera de Palau, parròquia de Montagut, heretat del seu pare, Berenguer de Montagut.

O. ADG, c. 3, n. 14, carta partida [PM 941].

285

(1327) 1328 gener 29

ff. 130r-131r

Bernadí de Cabrera,⁴²⁰ fill de Bernat de Cabrera,⁴²¹ amb poders de Marquesa,⁴²² comtessa d'Empúries i vescomtessa de Cabrera, reconeix tenir pel bisbe 112 cavalleries i el delme de certs masos de Cassà de la Selva, que s'enumeren.

O. ADG, c. 4, n. 123, carta partida [PM 942].

---

420. Cf. *Lletres* I, n. 9 nota 44.

421. Cf. *supra* n. 89-90.

422. Cf. *Lletres* I, n. 2 nota 9.

286

1328 juny 13

f. 132rv

Bernat, vescomte de Cabrera, reconeix tenir pel bisbe 112 cavalleries i el delme de certs masos de Cassà de la Selva, i en rep la ferma que dóna, en nom del bisbe, Roderic Sabata,⁴²³ vicari general.

O. ADG, c. 4, n. 118, carta partida [PM 947].

287

1328 juny 14

ff. 132v-133r

Guillem de Verdera, cavaller de Mallorca, reconeix tenir pel bisbe, representat en l'acte per Berenguer de Palau,⁴²⁴ ardiaca d'Empúries, i Roderic Sabata, vicari general, certes alqueries situades al terme de Muro, que es descriuen.

O. ADG, c 2, n. 74, sense cloure [PM 948].

288

s.d.

f. 133rv

El mateix ferma debitori de deu aurei d'augment pels sobredits feus.

289

1328 juliol 27

f. 133v

Pere de Sant Felin,⁴²⁵ vescomte de Bas i senyor dels castells de Montagut, Castellfollit i Mont-ros, reconeix tenir pel bisbe els delmes de Sant Privat, Puigpardines, Sant Esteve de Bas i Molló.

423. Cf. *Lletres* I, n. 74 nota 197.

424. Cf. supra n. 9 nota 58, n. 21.

425. El reconeixement és efecte del requeriment que li féu el bisbe el 8 de maig anterior, quan va saber que havia comprat el vescomtat de Bas i els castells de Castellfollit, Montrós i Montagut, de reconèixer els delmes de Sant Privat, Puigpardines, Sant Esteve de Bas i Molló, U-3 ff. 130v-131r.

O. ADG, c. 4, n. 97, carta partida [PM 951].

290

1328 juliol 27

f. 134r

Roderic Sabata, vicari general del bisbe, declara a Pere de Santfeliu que l'homenatge que li ha prestat pels delmes damunt dits no perjudica els drets d'una i altra part.

O. ADG, c. 3, n. 242 i c. 4, n. 102, carta partida, amb els dos exemplars [PM 952].

291

(1320) 1321 març 11

f. 134v

Còpia de lletra del bisbe a Arnau de Palol,⁴²⁶ monjo, per la qual confirma la col·lació que l'abat de Banyoles li ha fet del priorat de Santa Maria de Finestres i li confereix la cura d'ànimes del lloc.

292

1332 maig 11, Girona

f. 135r

Pere, fill del rei Jaume II i comte d'Empúries,⁴²⁷ reconeix tenir en feu pel bisbe Gastó de Montcada⁴²⁸ el delme dels peixos del seu comtat.

---

426. És prior de Sant Marçal del Montseny el 1301, *Banyoles* 476, ZARAGOZA 256. Segons ZARAGOZA 167, és prior de Finestres des del 1303 al 1315; concorda amb *Banyoles* 494. *Banyoles* 528, document del 1316, suposa que Arnau de Palol és abat de Sant Esteve i prior de Finestres. Més endavant, *Banyoles* 553, document del 1321, estampa que Arnau de Palol és prior de Finestres. Segons *Banyoles* 632, Arnau de Palol és prior de Sant Marçal del Montseny. El seu nom apareix al necrologi del monestir, el mes de gener, amb el títol de prior del Montseny, *Banyoles* 923 (vol. IV, p. 30). És evident que caldria menar una enquesta aprofundida per veure si es tracta d'un, de dos o de més personatges i esmenar o confirmar ZARAGOZA en conseqüència. Cf. *infra* n. 362.

427. Cf. *Lletres* I, n. 497 nota 947.

428. Cf. *ib.*, nota 307.

- O. ADG, c. 3, n. 282, carta partida.
- A. Còpia de 1332: ADG, c. 3, n. 152.
- B. Còpia de finals del s. XIV: ADG, c. 3, n. 191 [PM 977].

293

1332 maig 11

f. 135rv

El bisbe declara que l'anterior homenatge no ha de ser causa de cap perjudici per l'església de Girona ni pel comte.

[Hi ha a continuació sis fulls en blanc. Les notes que segueixen són encapçalades per aquest advertiment: «Note infrascripte fuerunt recepte tempore Raymundi de Insula, notarii publici reuerendi in Christo patris domini Gastonis, Dei gratia episcopi Gerundensis».]

294

1332 novembre 25

f. 144r

Bernat de Planils,⁴²⁹ cavaller, reconeix tenir pel bisbe la part del delme que Berenguer de Jafre, cavaller, i Ponç de Flaça⁴³⁰ rebien del delme de Garrigoles i que ell els ha comprat.⁴³¹

- O. ADG, c. 3, n. 45, dos exemplars sense cloure [PM 981].

295

(1332) 1333 gener 27

f. 144v

Eimeric de la Via,⁴³² ciutadà de Girona, procurador de Brunissenda,⁴³³ filla de Berenguer Renall, jurista de Girona, reconeix tenir pel bisbe el delme de Sant Gregori.

429. Cf. *ib.*, n. 453 nota 878; *infra* n. 305.

430. Cf. *infra* n. 305.

431. Farà el mateix reconeixement el 7 de març del 1335: PM 997.

432. Cf. *Lletres* I, n. 84 nota 221; *infra* n. 301, 306, 373.

433. És la seva esposa, GUILLERÉ II 269-270, 276, 320-321 323.,

296

(1332) 1333 gener 29

f. 145r

El bisbe ferma a Guillem des Balbs,⁴³⁴ cavaller, i a la seva esposa Beatriu el delme de Sant Aniol de Finestres, que han comprat a Bernat de Coll, cavaller, i a la seva esposa Agnès.

O. ADG, c. 4, n. 38, carta partida [PM 982].

297

1333 abril 9

f. 145rv

El bisbe ferma a Berenguer de Verges,⁴³⁵ cavaller, un sisè del delme de Navata, comprat a Guillem de Palma, cavaller.⁴³⁶

O. ADG, c. 3, n. 42 [PM 983].

298

1333 abril 10 (cf. 174)

ff. 145v-146r

Arnau de Pomer,⁴³⁷ jurista de Camprodon i procurador dels hereus de Berenguer Corona de Camprodon, reconeix tenir pel bisbe el delme de certs masos del Castellar que s'enumeren.

434. Cf. *Lletres* I, n. 508 nota 968, n. 512 nota 973.

435. Cf. supra n. 25, infra n. 307, 403.

436. Cf. infra n. 302. El 1295 danyà, amb altres cavallers, béns i persones de Sils, homes propis els darrers de la sagristia de Sant Feliu de Girona, robant bestiar i atacant-los amb gent armada, U-1 f. 11v. L'agost del 1333 hi havia un conflicte sonat a propòsit del seu fill Bernat, sebollit dins l'església d'Espinavessa tres anys abans, perquè els parroquians demanaven que els ossos del dit Bernat fossin trets de l'església, i el bisbe, tement que l'execució d'aquesta mesura fos causa de dissensions entre el cavaller i els parroquians, donava llicència per fer tomba a la paret forana, sostinguda per permòdols, U-5 f. 105v. Bernat de Palma devia haver tingut una vida proporcionada a l'odi que, bo i mort, desvetllava. El novembre del 1333 el bisbe signava a Guillem de Palma àpoca de 1.500 sous, part del 2.010 que l'abat de Sant Miquel de Fluvià havia promès pagar, G-8 f. 122v.

437. És probable que es tracti del mateix jurista a qui el bisbe feia poders el maig del 1305 per la causa d'apel·lació de certs membres del Capítol de la Seu contra el prelat, en ocasió del procés d'enquesta que va fer obrir contra Guillem de Comelles, prevere de Capítol, per haver manat al refectorer de la Seu que no donés porcions de pa i vi a certs clergues, G-2 ff. 25r-26r.

O. ADG, c. 3, n. 180 [PM 985].

299

1333 abril 10

f. 146rv

El bisbe ferma als hereus de Berenguer Corona, de Camprodon, el delme de Jou, parròquia de Montagut.

O. ADG, c. 3, n. 158, carta partida [PM 984].

300

1333 juliol 6

f. 147r

Bernat Sord,⁴³⁸ cavaller de Vilanova, reconeix tenir pel bisbe delmes de Santa Eulàlia de Noves i del Far.

O. ADG, c. 3, n. 68, sense cloure [PM 988].

301

1333 setembre 26

f. 147rv

Asbert de Nerós,⁴³⁹ cavaller reconeix tenir pel bisbe el delme de Santa Cecília Sacàrcer {Les Serres} que rebia Berenguer Renall, jurista de Girona, i despés la seva filla Brunissenda, esposa d'Eimeric de la Via, a la qual l'ha comprat.

O. ADG, c. 1, n. 53, carta partida [PM 990].

---

438. Cf. *Lletres* I, n. 209 nota 484; infra n. 323.

439. El 1327 Bernat Estruch, de Besalú, que tenia causa contra Asbert de Nerós, apel·lava al bisbe, i aquest comissionava per a la causa Ramon de Palau, que era el procurador de Bernat Estruch, U-2 f. 122r. Fundà un benefici a la parroquial de Sant Martí de Llémèna, i l'any 1352 el seu hereu, Gilabert de Dosquers, es negava a dotar-lo amb el castell de Samfores, propietat del difunt, U-20 ff. 80v-81r.

302

(1334) 1335 febrer 24

f. 148r

El bisbe Gilabert de Cruïlles⁴⁴⁰ ferma a Ramon de Lladrera,⁴⁴¹ cavaller d'Avinyonet, una part del delme d'Espinavessa que ha comprat a Guillem de Palma, també cavaller.

O. ADG, c. 3, n. 287, sense cloure [PM 996].

303

(1334) 1335 març 7

f. 148rv

El bisbe ferma a Guillem Torroella,⁴⁴² cavaller de Tordera, el delme de la parròquia de Martorell que li ha llegat Pere Torroella, canonge de Barcelona, i en rep pel terç 400 sous.

O. ADG, c. 4, n. 60, carta partida [PM 998].

304

(1334) 1335 març 7

f. 1478v

El bisbe ferma a Guillem de Vilatenim,⁴⁴³ fill de Jaume de Masó,⁴⁴⁴ de Sant Llorenç de la Muga, delmes de Peralada, Cabanes i Olives i en rep 3.000 sous pel terç.

---

440. Cf. *Lletres* I, n. 5 nota 24.

441. Cf. *ib.*, n. 370 nota 757.

442. El mateix dia Pere Torroella, de Tordera, per ell i per Guillem Torroella, cavaller del mateix lloc, ferma debitori al bisbe de 200 sous, part dels 4.000 que ha de satisfer per la ferma del delme de Martorell, G-10 f. 16v. Els 200 sous són satisfets l'u de juny següent, G-10 f. 51r.

443. Cf. supra n. 98 nota 186. El 1345, com a hereu de Jaume de Masó, prometia que si en el termini d'un any no havia comprat rendes de 25 lliures per l'altar de santa Margarita de Sant Julià dels Torts, donaria aquesta quantitat anyalment al capellà que fes el servei, G-18 f. 16v.

444. Cf. supra n. 98, 269.

305

1335 març 7

ff. 148v-149r

Bernat de Planils, fill de Guillem de Planils, cavaller de Cassà de Pelràs, reconeix tenir pel bisbe un dotzau del delme de Garrigoles, comprat a Ramon Marenjà, de les Olives, un altre dotzau comprat a Arnau de Sant Iscle i una part comprada a Ponç de Flaçà.

O. ADG, c. 3, n. 47 i 48, sense cloure [PM 997].

306

(1334) 1335 març 23

f. 149rv

Eimeric de la Via reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme de Bescanó, comprades a Guillema de Montcada,⁴⁴⁵ i li satisfà 500 sous pel terç.

307

1335 maig 15

ff. 149v-150r

Hug de Cruïlles,⁴⁴⁶ abat de Sant Feliu i vicari general, ferma a Berenguer de Jafre, cavaller, un quart del delme de Jafre, comprat a Berenguer de Verges, cavaller, per 4.000 sous, i en rep 500 sous pel terç.

O. ADG, c. 3, n. 293, dos exemplars sense cloure [PM 1000].

---

445. És Guillema, filla de Gastó VII de Montcada-Bearn, a la qual son pare deixà les senyories de Montcada i de Castellvell. El 1295 es casà amb l'infant Pere d'Aragó, germà de Jaume II. Mort l'infant sense successió, el rei fou prou hàbil per aconseguir que la vídua cedís les senyories a la corona a canvi de Girona, Berga, Manresa i Besalú, a títol vitalici. Gastó protestà, Jaume II cedí a canvi d'obtenir el seu vassallatge, i Guillema, en morir el 1309, va deixar les seves senyories als Armagnac, encenent-se tot seguit una guerra entre els Foix i els Armagnac. Jaume II, naturalment, afavorí Gastó de Foix, el qual va mantenir les senyories catalanes montcadines a les seves mans. Cf. LV 18.

446. Cf. PONTICH, *Séries* f. 189r.

308

1335 maig 19

f. 150r

Hug de Cruilles, vicari general, ferma a Bernat d'Espinalb, de Beuda, el delme de la borda Barragana, de Beuda, i en rep 20 sous.

O. ADG, c. 4, n. 104 [PM 1001].

309

1335 maig 19

f. 150v

Nota de debitori de 20 sous fermat per Bernat d'Espinalb.

310

1335 maig 21

f. 150v

Hug de Cruilles, vicari general, ferma a Bernat Floreta,⁴⁴⁷ de Castelló, una part del delme de Sant Miquel de Fluvià i Palol, que ha comprat a Bernat Llorenç,⁴⁴⁸ de Sant Miquel de Fluvià, pel preu de 60 lliures barceloneses, i en rep pel terç set lliures.

---

447. És draper de Castelló. El juliol del 1333 el bisbe el subroga a la marmessoria de Berenguer Gelioni, U-5 ff. 101v-102r. L'abril del 1335 signa debitori al bisbe de 7 lliures per la ferma del delme de Sant Miquel de Fluvià i Vila-robau, comprat a Guillem Llorenç, de Sant Miquel de Fluvià, G-10 f. 37v. El 1339 testà, fundant benefici a la capella de les santes Anna i Coloma, de Santa Maria de Castelló, dotat amb 9 lliures i 20 sous de renda, D-6 f. 213r. La seva filla Caterina, casada amb Pere Savarrés, obtingué concessió de fer-se sebolir en la dita capella, U-61 f. 11r.

448. És incert si cal identificar-lo amb el clergue homònim que el 1307 prestava 300 sous al canonge Pere de Rocabertí, G-2 f. 76v.

311

1335 juny 8

f. 151r

El bisbe ferma a Bernat de Taialà,⁴⁴⁹ fill de Ramon Simó de Taialà,⁴⁵⁰ dues parts del delme de Biert, que té per successió de Ramon de Taialà,⁴⁵¹ ciutadà de Girona, oncle seu, i li ferma rebut de 840 sous pel terç.

O. ADG, c. 4, n. 89, carta partida [PM 1003].

312

1335 juny 11

f. 151r

Hug de Cruïlles, vicari general, ferma a Dalmau de Costa,⁴⁵² jurista de Besalú, un quart del delme d'Espionellà, Centenys i Serinyà, comprat a Francesc de Vilert,⁴⁵³ cavaller, i li ferma rebut de 600 sous pel terç.

449. Família patrícia de Girona, lligada al món del dret. Des del 1329 Bernat és notari del rei a Girona, GUILLERÉ II 79. El 1336 va dotar el benefici de santa Maria a Taialà, D-4 ff. 181r-182r. A part del delme, Bernat de Taialà tenia altres béns a Biert, perquè quan el bisbe Arnau de Mont-rodon dotà les festes de sant Carlemany, santa Anna i la Corona d'espines a la Seu ho va fer amb béns situats a Biert, comprats a Bernat de Taialà, D-2 ff. 74v-76v, G-18 ff. 176v-177v.

450. Notari i veguer reial de Girona el 1318: cf. F. DURAN CAÑAMERAS, *La fe judicial y extrajudicial en Girona a través de los tiempos*, dins «AIEG», 12 (1958), 302-304; GUILLERÉ I 132; II 263. El 1326 el bisbe cometia a Bernat Fulcarà, prevere de Capítol, la causa que tenia Ramon Simon de Taialà, ciutadà de Girona i hereu assert de Guillem Simó, fill i hereu de Pere Fuster, ciutadà de Barcelona, contra els marmessors de Guillem Seguí, veguer estat de Girona, U-2 f. 6r.

451. Jurista al qual el setembre del 1294 el bisbe establia el molí de Pas a Domeny, a cens de 12 mitgeres de blat, G-1 f. 7r. Uns anys més tard, el juliol del 1299, Ramon de Taialà, Ramon Calvet i Guillem Baier apel·laven al bisbe contra les seves pretensions sobre el delme del bovatge, U-1 ff. 41v-42r. El 1307 tenia causa amb Guillem de Vilamarí, G-2 f. 75v.

452. El 1340 és jutge episcopal de Dosquers i Crespià, U-7 f. 24v. El 1346 l'hereu de la casa Mont-rodon adquirí per 11.000 sous a Dalmau de Costa la meitat del delme d'Espionellà, Centenys i Serinyà, G-18 f. 105v, 154v. Hi ha rebut del març del 1348 a Bertran de Mont-rodon, aleshores ardiaca de la Selva i futur bisbe de Girona, i a Bernat de Mont-rodon, vicari general del bisbe Arnau de Mont-rodon, de 280 sous, part dels 550 que faltaven per pagar la venda que Dalmau Costa havia fet a la casa Mont-rodon de la seva part del delme referit, G-20 ff. 28v-29r.

453. Cf. supra n. 92, 93, 161, 174.

313

1335 setembre 22

f. 151v

Arnau de Montrodon,⁴⁵⁴ bisbe de Girona, ferma a Arnau Rostell,⁴⁵⁵ d'Agullana, el dret de batllia que aquest ha comprat a Dalmau de Cantallops, cavaller, sobre el delme d'Agullana, i li ferma rebut de 14 sous.

O. ADG, c. 3, n. 138, dos exemplars sense cloure [PM 1005].

314

1335 octubre 19

f. 152r

El bisbe ferma a Ermessenda, viuda de Bernat Berenguer, de Santa Maria de Serra, la batllia del delme de Serra, per 50 sous.

O. ADG, c. 1, n. 25 i c. 3, n. 233, dos exemplars sense cloure [PM 1006].

315

1335 octubre 28

f. 152r

Ramon de Juià, cavaller reconeix tenir pel bisbe delmes de Sant Esteve de Guialbes, Corçà, Juià, Aiguaviva i les Olives, parròquia de Garrigoles.

316

1335 novembre 4

f. 152v

Ramon Vilarnau,⁴⁵⁶ sotsprior del monestir de Vall de Bona, bisbat d'Elna, reconeix tenir pel bisbe els delmes de Baussitges i el Freixe, pels quals el seu monestir ha de fer 100 sous a cada nou abat.⁴⁵⁷

---

454. Cf. *Lletres* I, n. 13 nota 55.

455. A PM 1005 el nom és escrit *Rostey*.

456. MONSALVATJE XXIV i CR esmenten un abat de nom Ramon que assistí a les Corts de Perpinyà del 1350.

457. Els antecedents d'aquest acte són molt clars. L'abril del 1323 la comunitat del monestir de Vallbona feia procura al cellerer del mateix monestir, Guillem de Mossà, per pren-

O. ADG, c. 2, n. 60, dos exemplars sense cloure [PM 1007].

317

(1335) 1336 gener 27

f. 153r

El bisbe, atès que Pere Gros, de Falgars, i la seva esposa Adelaida havien donat a Roca-rossa una part del delme de Sant Cebrià de Falgars {de Tordera}, ferma dit delme a Guillem de Vilaesclat,⁴⁵⁸ prior de la casa, per 80 sous.

O. ADG, c. 4, n. 138, carta partida.

A. Còpies sense cloure: ADG, c. 4, n. 137 i 139 [PM 1013].

318

1335 desembre 28

f. 153v

El bisbe, atès que Dolça, viuda de Ramon de Colltort, havia donat a Bernat de Figueroles⁴⁵⁹ i a la seva esposa Garsenda la batllia del delme de Fontcoberta, la ferma a aquests.

O. ADG, c. 2, n. 147, dos exemplars sense cloure [PM 1008].

---

dre acords amb el bisbe de Girona sobre la ferma del delme de Freixenet: ADG, PM 890, RC 181 (162); ACG, *Llibre Verd*, ff. 166r-167r; ES XLIV 318-320. El 22 de maig següent la comunitat del monestir ratificava la transacció pactada entre el seu procurador i el bisbe Pere de Rocabertí sobre els delmes del Freix i Baussitges: ADG, PM 892, RC 182 (164); ACG, *Llibre Verd* ff. 168r-169v. L'endemà el bisbe concedia al monestir la ferma de la tercera part del delme de Baussitges i Freixenet i un altre terç de la mateixa que pel monestir tenia el donzell Ramon de Forques, contra pagament per part de cada nou abat de cent sous: ADG, PM 893, RC 183 (163); ACG, *Llibre Verd* ff. 167r-168r. Cf. supra n. 243.

458. Segons això, cal corregir les dates que dona Pons i Guri per al priorat de Guillem de Vilaesclat: 1359-1370; cf. *Roca Rossa*, p. 12. O suposar que hi ha dos priors d'aquest nom. Aleshores el canonge Guillem de Vilaesclat que l'octubre del 1349 permutava el seu benefici amb Ramon, prior d'Olives, G-23 f. 60rv, seria el segon prior Guillem de Vilaesclat.

459. Potser s'ha d'identificar amb el jurista de Banyoles homònim que va llegar 100 sous per a la capella de Santa Maria de la Font, del terme de Fontcoberta, i que Guillem de Figueroles dipositava en mans del bisbe el març del 1356, U-324 f. 14v.

319

(1335) 1336 gener 3

f. 153v

El bisbe, atès que Alamanda de Bianya, Guillem Jordà,⁴⁶⁰ fill seu, i Saurimonda, esposa d'aquest, havien donat a Castelló de Pedralta la batllia del delme de Santa Margarida de Bianya, Sant Pere Espuig i Sant Martí de Solamal,⁴⁶¹ els la ferma.

O. ADG, c. 2, n. 163 [PM 1009].

320

(1335) 1336 gener 8

f. 154r

Ramon Arnau de Camós, de Palol de Revardit, batlle dels delmes que l'Almoïna del Pa rep a Palol, reconeix tenir-la pel bisbe.

O. ADG, c. 2, n. 143b, carta partida [PM 1010].

321

(1335) 1336 març 19

f. 154v

Ramon de Palau,⁴⁶² cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Vilamaniscle, parròquia de Noves, que ha heretat de Guillem de Palau,⁴⁶³ cavaller, i en rep la ferma per 400 sous.

322

s.d.

f. 154v

Nota de debitori de 400 sous fermat per Ramon de Palau.

---

460. El fill de Guillem Jordà, Pere de Bianya, l'any 1319 té el delme de Santa Margarida per Bertran de Soler, cavaller, que el reconeix al bisbe, PM 802. El 1320 el bisbe fermava el mateix delme a pare i fill, PM 819. Guillem Jordà és dit cavaller de Sant Pere Espuig. El 1327 el seu nom figura en la llista d'aquells contra els quals es querella Guillem de Nespleda, de Sant Feliu de Pallerols, U-2 f. 85rv.

461. L'acte de donació ací evocat havia tingut lloc el 12 d'agost del 1299: PM 542.

462. Cf. *Lletres* I, n. 34 nota 120.

463. Cf. *supra* n. 49.

323

(1335) 1336 març 19

ff. 154v-155r

Bernat Sord, fill de Berenguer Sord,⁴⁶⁴ cavaller, reconeix tenir pel bisbe quatre parts del delme de Garriguella, parròquia de Noves, una quinta part del delme de Noves i delmes del Far i Vilamalla.

O. ADG, c. 3, n. 155, carta partida [PM 1017].

324

1336 març 26

ff. 155r-156v

Francesc de Cervià,⁴⁶⁵ com a procurador del seu pare, Guerau de Cervià, reconeix tenir pel bisbe delmes de Cervià i Cassà de Pelràs.

O. ADG, c. 1, n. 6, carta partida [PM 1019].

325

1336 juny 26

f. 156v

El bisbe, atès que Elicsenda, filla de Gaufred de Vilarig,⁴⁶⁶ tenia hipotecada pel seu marit Ramon de Garriga⁴⁶⁷ en 1.000 sous una part del delme de Morasac i Requesens, li dona la ferma.

464. El 1269 un Berenguer Sord, cavaller, compra un terç del delme de Sant Miquel de Fluvià per 1.350 sous melgoresos, PM 279. El 1271 un fill d'un Berenguer Sord, que és dit Jaume de Vallgornera, venia a Guillem d'Avinyó el delme de Costes, a Peralada, PM 293. El desembre del 1301 un altre Berenguer Sord, de Cadaqués, rebia en llegat d'Ermessendis, esposa de Ponç sa Verdera i germana del bisbe Bernat de Vilamarí, un terç del delme de Palau Saverdera, PM 567. Impossible saber quina relació tenen aquests cavallers amb el del nostre document. En canvi, cal identificar-lo amb el Berenguer Sord, de Vilanova, que el juny del 1315 reconeixia tenir pel bisbe quatre novenes parts dels delmes de Garriguella, Santa Eulàlia de Noves, Vilamanisla i Sant Martí del Far, PM 683 (= CC 551).

465. Cf. *ib.*, n. 173 nota 423. Cf. *infra* n. 369, 375.

466. El 1266 i el 1279 Gaufred de Vilarig reconeixia tenir en feu pel bisbe el delme de Vilarig, CC 488, 503. El 1278 i el 1280 Gaufred de Vilarig i Berenguer de Garriga tenien un octau cada un del delme de Darnius per Galceran de Montroig i aquest pel bisbe, CC 501, 506. Era mort el 1317, perquè el seu fill Bernat de Vilarig reconeixia tenir en feu pel bisbe tot el delme de la parròquia de Sant Martí de Vilarig, tres parts per donació del seu pare i la quarta

326

1336 agost 14

ff. 156v-157r

Bernat de Coma,⁴⁶⁸ de Batet, reconeix tenir pel bisbe el delme del mas de Coma, de Batet.

O. ADG, 2, n . 192, sense cloure [PM 1029].

327

1336 agost 20

f. 157rv

Ramon de Llach, fill de Pere de Llach, de Sant Martí Martivell, que ha comprat el dret que Guillem d'Aguiló tenia sobre el delme del lloc de Llach, parròquia de Sant Martivell, i la meitat del mateix delme que tenia Ramon de Terrades, de Casavells, reconeix tenir-lo pel bisbe.

328

1336 octubre 9

f. 157v

El bisbe ferma a Bertran de Soler, cavaller, un quart del delme de Taravaus.

---

per compra feta als marmessors de Bernat de Lladó, i rebia la ferma d'un sisè del delme de Figueres que tenia pel castell de Llers, d'un octau del delme de Darnius que tenia pel castell de Montroig, i de la hipoteca dels mateixos delmes feta pel dot de la seva esposa, CC 563 Cf. 550.

467. El 1313 és testimoni en el reconeixement que el comte Malgaulí d'Empúries feia al bisbe de Girona dels delmes que tenia per ell, CC 547. El 1323 tenia el delme de Morasac per Guerau de Rocabertí, senyor de Navata, CC 620. El 1341 hi ha notícia que Ramon Garriga havia venut a Bernat de Closa el delme de Capmany, PM 1087, 1098.

468. Va instituir hereva seva universal l'obra de Santa Maria de Camprodon, i el gener del 1358 el clergue obrer de la mateixa dipositava en una banca de Girona 23 lliures, part de les 115 lliures i 13 sous procedents de l'encant dels béns de Bernat de Coma i de Guillem Brugada, que també havia fet hereva seva universal la dita obra, G-37 f. 140v.

329

1336 novembre 22

ff. 157v-158r

Guillem Boixols,⁴⁶⁹ de Sant Martí de Capellada, reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme de Lligordà, que ha comprat a Bernat de Banch,⁴⁷⁰ de Besalú, i en rep la ferma per 15 sous.

O. ADG, 2, n. 116, dos exemplars sense cloure [PM 1034].

330

1336 novembre 25

f. 158r

Berenguer de Coma,⁴⁷¹ de Vilademuls, reconeix tenir pel bisbe la batllia del delme de Galliners.

O. ADG, c. 3, n. 40, carta partida [PM 1035].

331

1336 desembre 14

f. 158v

Pere de Juell (Jouello), de Capsec, reconeix tenir pel bisbe la batllia del delme de Capsec, que rep Bernat Cavaller,⁴⁷² de Besalú.

O. ADG, c. 2, n. 218, dos exemplars sense cloure [PM 1036].

---

469. L'identificaríem amb el Guillem de Boixols de supra n. 273.

470. Cf. supra n. 31.

471. Era batlle episcopal del delme de Galliners i l'any 1344 el bisbe s'interessava prop dels marmessors del vescomte de Rocabertí sobre perjudicis causats a Coma, U-8 ff. 147v-148r. El juliol del 1354 les seves hereves, Agnès, vídua del físic Jaume de Lausanna, i Guillema, vídua de Jaume de Tordera, tots de Banyoles, aprovaven els comptes de la marmessoria de llur pare, G-31 f. 35v.

472. Cf. infra n. 395, 396. Personatge que cal posar entre el Bernat Cavaller que el 1272 fa de testimoni en un acte de venda del comte d'Empúries, CC 492, i el Bernat Cavaller, batlle reial i veguer de Besalú, dit també procurador general del comtat de Besalú, que apareix a la documentació de l'ADG entre 1357 i 1375: infra n. 395, 396; G-44 f. 1r, U-32 f. 125r, U-38 f. 43r, 101r, U-43 f. 13r, U-57 f. 238r, U-62 f. 142r, 185v-186r, U-67 f. 73v.

332

1336 desembre 6

f. 158v

*Arnau de Blanes,*⁴⁷³ *cavaller de la Bisbal, reconeix tenir pel bisbe tres parts del delme de Vulpellac, una que ja tenia i dues comprades als tutors de Pere de Vinyavella i als marmessors de Guillema de Fontclara.*

333

1337 octubre 4

f. 159r

*Gilabert de Cruilles,*⁴⁷⁴ *senyor de Bestracà, reconeix tenir pel bisbe els delmes de Pera, Cursavell, Meians, Lliurona i Monteia, que per ell tenen diversos senyors directes.*

O. ADG, c. 2, n. 16 [PM 1049].

334

1338 octubre 19

f. 159r

*Berenguer de Bianya,*⁴⁷⁵ *de Camprodon, reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Sant Pere Espuig, que ha comprat a Pere de Prat,*⁴⁷⁶ *jurista de Girona.*

---

473. Cf. supra n. 91.

474. Cf. *Lletres* I, n. 282 nota 590.

475. Cf. supra nota 329.

476. Cf. infra n. 355. Un Pere de Prat és documentat a l'AHMG des del 1311 com a jutge ordinari de la ciutat, LV 24-25, 27-28, PG 151-153, 155, ARNALL 7, i des del 1313 com a procurador dels jurats, PG 158. Apareix a l'ADG com a jurista en actiu des del 1320, quan, amb Arnau de Terrades, ha de pronunciar sentència en un conflicte sorgit a propòsit d'una obra començada a la casa seva per Arnau de Reixach, G-3 f. 2r. A partir del 1336, un altre Pere de Prat, dit el jove, és jurat de la ciutat, GUILLERÉ II 302, PG 299, 304, 308. El 1339 és documentada Ermessenda de Prat, vídua de Pere de Prat, draper de Girona, possiblement no identificable amb el jurista homònim *senior*, PG 336. El 1342 una lletra de Pere III als jurats fa saber que Pere de Prat, jurisperit de Girona, «est viam universe carnis ingressus», ARNALL 137, i nosaltres ho interpretem referit a Pere Prat o de Prat *iunior*. El 1355 i fins al 1368 un tercer Pere de Prat exerceix les funcions de jutge ordinari que havia tingut el primer i és jurisperit de la ciutat, PG 474, 543, 546; ARNALL 258; LVm 16-17. El 1362 consta com a conseller reial, LV 320, i el 1363 el rei el nomena, amb Bernat ça Riera, metge, i Francesc Santceloni, militar, obrer de les fortificacions i de les reparacions del mur de la ciutat ordena-

O. ADG, c. 2, n. 12 [PM 1060].

335

1339 abril 15

f. 159v

El bisbe ferma a Bernat de Pomer,⁴⁷⁷ de Camprodon, dues parts del delme de Llanars, comprades a Pere Marquès, de Feitur.

336

1320 juny 6 (còpia)

ff. 159v-160r

Ramon de Vilatenim, cavaller i procurador de Guillem Ramon de Soler,⁴⁷⁸ cavaller de Monells, ven a Simó de Rocabruna un terç del delme de Vilartolí pel preu de 3.000 sous.

337

1325 desembre 8 (còpia)

ff. 160v-161r

Berenguer de Jafre, cavaller, ven a Simó de Rocabruna, fill de Berenguer de Rocabruna, cavaller, un terç del delme de Vilartolí pel preu de 3.000 sous.

---

des per eliminar afegits al mur vell (latrines, aigüeres i passos), no sabem si en qualitat d'expert jurídic o de director d'obra, LVm 37; el 1366 és àrbitre entre la ciutat i el senyor del castell de Gironella, on es venien vitualles sense pagar les impositcions preceptives, LVm 43. Després del 1364 és advocat fiscal de la batllia de Girona, GUILLERÉ II 352. És jurat el 1372, GUILLERÉ II 305. Hi ha notícia del 1380 que, havent-se ocupat de les obres dels murs i de les fortificacions de la ciutat, reclamava el salari de 1.000 florins que li havia estat taxat pel rei Pere, ARNALL 336. El 1382 encara era actiu, però ja era gran, no es podia desplaçar per la vegueria de Girona i a la Cancelleria reial hom pensava en la seva substitució, GUILLERÉ II 344. Quan, l'any 1398, Martí l'Humà nomena obrers de la ciutat els mateixos jurats, es fa esment que ja era mort, LVm 71.

477. Gairebé un any abans, el maig del 1338, el bisbe havia fermat a Bernat de Pomer, de Camprodon, dues parts del delme del mas Salets, de Llanars, comprades a Pere Corona, G-13 f. 30v.

478. Cf. supra n. 59, 60.

338

1339 agost 17

f. 161rv

El bisbe ferma a Simó de Rocabrúna, fill de Francesc de Rocabrúna,⁴⁷⁹ cavaller i hereu de Simó de Rocabrúna, oncle seu veí de Peralada, un terç del delme de Vilartolí, parròquia de Sant Climent Sescebes, per 300 sous.

339

1339 octubre 2

ff. 161v-162r

El bisbe ferma a Arbert de Trilla diversos delmes de Peralada i Cabanes, adquirits en diversos moments, per 1.000 sous.

O. ADG, c. 2, n. 100 i 123, carta partida, amb els dos exemplars.

A. Còpia i reparació de 1360: ADG, c. 2, n. 139, fatigat.

B. Còpies «vidimus» de 1475: ADG, c. 2, n. 128 i 134 [PM 1080].

340

1339 novembre 10

ff. 162r-163r

Havent Dalmau de Gualta venut a Eliscenda, viuda d'Arnau Taverner,⁴⁸⁰ d'Espolla, i tutora del seu fill, el castell i possessió de Roca Maura, situat a les parròquies

479. La vinculació amb Peralada de Francesc de Rocabrúna és confirmada per una lletra del bisbe de Girona, Pere d'Urrea, a l'arquebisbe de Saragossa, en la qual li recomanava Rocabrúna, que la vescomtessa Beatriu de Rocabertí trametia al rei, U-3 f. 31v. El 1331 i el 1332, Francesc de Rocabrúna reconeixia al bisbe una part del delme de Beget, G-8 f. 7r, 18v-19r. Podria tractar-se del mateix que el març del 1335, vidu de la seva esposa Beatriu, donava 100 sous de cens que rebia del seu castell de Cavalleria (Urgell), per a satisfer certa quantitat de diners destinada a misses per la seva dona, G-10 ff. 5r-6r, i àdhuc el mateix Francesc de Rocabrúna, marmessor i germà de Berenguer de Rocabrúna, que deixà 2.500 sous als pobres, i Francesc n'assignava 800 al bisbe de l'herència que havia de rebre sobre la lleuda de la Jonquera, G-10 f. 6rv. L'abril del 1340 el bisbe signava a un altre Francesc de Rocabrúna rebut de 2.500 sous de la marmessoria de Francesc de Rocabrúna, fill de Berenguer de Rocabrúna, G-14 ff. 116v-117r; són els diners llegats per l'esmentat Berenguer als pobres, que finalment es liquidaren després de la mort del seu germà Francesc.

480. El maig del 1330 el bisbe havia concedit llicència a l'abat Pere de Sant Quirze de Colera (el segon d'aquest nom, abat entre 1323 i 1355, ZARAGOZA 140) de permutar terres amb altres d'Arnau Taverner, de Peralada, U-4 f. 95v.

de Torroella de Montgrí i Gualta, que inclou la meitat del delme d'Ullà, el bisbe promet a Bonanat de Pedra,⁴⁸¹ batlle general de Catalunya, que restituirà els drets rebuts per l'esmentat delme, cas que es provés que és alodial del rei.

O. ADG, c. 3, n. 195, carta partida [PM 1082].

341

(1339) 1340 gener 14

f. 163v

El bisbe ferma a Elicsenda, esposa de Ramon d'Horts,⁴⁸² de la parròquia de Sant Joan i Pau, bisbat de Vic, la donació que li ha fet Brunissenda, filla de Bernat de Trilla, d'una part del delme de Beget.

342

1341 juny 4

f. 164r

Pere Maçanera, clergue de la capella de Santa Maria del Fau, reconeix tenir pel bisbe un octau del delme d'Oliveda i de la muntanya de Vesar que ha comprat a Arnau Quintà d'Oliveda i ha donat a la capella esmentada, i promet fer un quartó de cera de cens.

343

1341 agost 30

f. 164rv

El bisbe ferma l'obligació que Berenguer de Paba, fill de Bernat de Paba, cavaller d'Aiguaviva, ha fet a la seva esposa Sibil·la de la meitat del delme d'Estanyol.

481. El 1327 és escrivà i notari públic per autoritat reial, LVm 237. El febrer del 1300 és síndic de la ciutat de Barcelona, LV 16. La reclamació del batlle general s'inscriu en la política reial d'aquell moment de recuperar jurisdiccions cedides, LV 195-198, 201.

482. L'octubre del 1347 el vicari general Bernat de Mont-rodon signa a Ramon dels Horts rebut de 20 lliures pel terç de la venda de part del delme de Batet, G-19 f. 145r.

344

(1341) 1342 febrer 6

f. 164v

Bernat de Closa,⁴⁸³ fill de Bernat de Closa, cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de certs llocs de Capmany que ha comprat a Ramon de Garriga.

O. ADG, c. 2, n. 178 i c. 3, n. 218, dos exemplars sense cloure [PM 1098].

345

1342 febrer 6

ff. 164v-165r

El bisbe promet a Bernat de Closa,⁴⁸⁴ dit, que si es demostrés que el delme de Capmany, que li ha reconegut, no es té immediatament per la mitra, el rescabalarà dels drets satisfets.

O. ADG, c. 2, n. 32 bis, exemplar fatigat [PM 1099].

346

1342 febrer 6

f. 165r

Bernat de Closa,⁴⁸⁵ dit, promet satisfer al bisbe el foriscapi corresponent pels delmes anteriors.

347

1342 agost 20

f. 166r

El bisbe ferma a Jaume de Salze,⁴⁸⁶ draper d'Amer, el delme d'una terra situada a Sant Climent d'Amer, indret de s'Alou, que té per donació de Berenguer de Castellldases,⁴⁸⁷ cavaller.

---

483. Cf. supra n. 117, 125-126, 277, infra n. 345-346.

484. Cf. supra n. 117, 125-126, 277, 344, infra n. 346.

485. Cf. supra n. 117, 125-126, 277, 344-345.

486. Cf. infra n. 348.

487. Cf. infra n. 348.

348

1342 agost 20

f. 166rv

El bisbe ferma a Jaume de Salze, dit, la donació que li ha fet Berenguer de Castellldases de part del delme de raïms de Sant Climent d'Amer.

349

1342 setembre 18

ff. 166v-167r

El bisbe ferma a mestre Guerau de Santdionís,⁴⁸⁸ físic de Girona, un quart del delme de Cornellà i Sords, que ha comprat a Pere de Cornellà⁴⁸⁹, cavaller.

350

(1342) 1343 gener 15

f. 167r

El bisbe ferma a Pere Falcuç,⁴⁹⁰ veí de Camprodon, fill de Pere Falcuç, d'Oix, la part del delme d'Escales que ha comprat a Arnau de Puig, de Sadernes.

---

488. No és segur que sigui el corresponent de Pere d'Urrea que l'any 1326 s'excusa a propòsit de la lletra que li ha tramès sobre la canongia d'Ullà, U-2 f. 59v. En canvi ja fa de metge el febrer del 1337, quan signa rebut de 60 sous pels seu treball als marmessors de Bernat de Reixach, jurista de Girona, G-12 f. 57v. El novembre del 1340 presta 25 sous a Guillem Boscà, clergue de Girona, G-15 f. 22r. El 1346 consta com a metge del bisbe i del Capítol, i el bisbe l'envia a l'infant Jaume d'Urgell, malalt, U-10 ff. 9v-10r, 27rv. El bisbe Arnau de Mont-rodon li deixà 35 lliures en un codicil, G-22 ff. 12r-13v. Superà l'any de la pesta, i el 1349 torna a ésser actiu, reclamant deutes, U-12 f. 13rv, 74r, però morí entre juny i setembre d'aquest any, perquè el 18 d'aquest darrer mes Auda, la seva vídua, havia fet compromís amb deutors del seu marit difunt, U-15 f. 72r, i el 30 el bisbe ofería a un altre metge la porció canonical que havia tingut Guerau de Santdionís, U-12 ff. 128v-129r. El 1352 encara es liquidaven a Auda quantitats degudes al seu marit, G-25 f. 37r, U-19 f. 70r. El 1362 els hereus del metge rebien monitòria episcopal per deutes de medecines a Ramon d'Om, apotecari, U-43 f. 148rv.

489. Cf. supra n. 76, 240, infra 361.

490. L'ADG documenta un Pere Falcuç, de Balaguer, procurador de la quèstia de l'hospital de Sancto Spiritu de Sassia a Lleida, el qual promet pagar al bisbe el que s'acostuma per les lletres que insta que se li expedixin, G-16 f. 77v.

351

1343 maig 11

f. 168r

L'infant Ramon Berenguer,⁴⁹¹ comte d'Empúries, reconeix tenir pel bisbe de Girona el delme del peix de Castelló.

O. ADG, c. 3, n. 286, carta partida.

A. Expedició posterior: ADG, c. 4, n. 85.

B. Còpia «vidimus» de 1475: ADG, c. 3, n.l 189 [PM 1108].

352

1343 setembre 9

f. 168r

Francesc de Bevià,⁴⁹² de Madremanya, reconeix tenir pel bisbe la part del delme de Sant Martivell que ha comprat a Ramon ça Torre de Palol, de Sant Martivell.

O. ADG, c. 1, n. 104 bis, sense cloure [PM 1010].

353

1343 setembre 15

f. 168v

El bisbe ferma a Berenguer de Palau⁴⁹³ un terç del delme de Vilanant, que ha rebut en heretament del seu pare, Jaume de Palau,⁴⁹⁴ de Terrades.

---

491. Cf. *Lletres* I, n. 199 nota 471.

492. Pot ésser el nebot de Guillem de Bevià, home propi del bisbe, que l'octubre del 1324 també se'n va fer, G-4 f. 149rv. El mateix dia que reconeixia el delme, fermava debitori al bisbe de 80 sous pel foriscapi de la compra del delme, G-17 f. 46r.

493. Com a fill de Jaume de Palau, cavaller i hereu de Pere de Palau, va intervenir en la marmessoria d'aquest, que arribava a bona fi l'any 1354 amb la institució de benefici a l'altar de sant Llorenç del castell de Terrades, G-31 ff. 22v-24r.

494. Participà amb la cavalleria empordanesa en l'atac del 1295 contra béns i persones de l'abat de Sant Pere de Roda, U-1 f. 11r. El febrer del 1323 prestava 4.000 sous a Bernat de Vilert, aleshores ardiaca del Vallespir, G-3 f. 221r. El gener del 1325 rebia un llegat de 200 sous i venia a Berenguer de Palau, ardiaca d'Empordà, un mul per 20 lliures, G-5 f. 30v, 43r. El 1336 dues monges de Vilanera donaven el seu consentiment perquè quan hi hagués una vacant al monestir fos rebuda per monja una filla de Jaume de Palau, G-11 f. 34v. Segurament ja era mort el 1343, quan el seu fill actuava com hereu.

354

1344 juny 12

ff. 168v-169r

El bisbe ferma a Pere Arnau de Montpalau,⁴⁹⁵ cavaller, el delme de Riera de Palau, de Montagut, que aquest ha comprat a Pere de Queixàs,⁴⁹⁶ cavaller.

O. ADG, c. 3, n. 77 i 231, dos exemplars sense cloure [PM 1115].

355

1344 desembre 2

f. 169r

Pere de Prat, jurista de Girona, reconeix tenir pel bisbe el delme de certs masos de Sant Miquel de Campmajor, que ha comprat a Dalmau de Miana,⁴⁹⁷ cavaller.

O. ADG, c. 2, n. 43, sense cloure [PM 1122]

[Segueixen fulls en blanc.]

356

1345(!) abril 22

f. 172r

El bisbe ferma a Ramon de Nou⁴⁹⁸ i Pere de Nou,⁴⁹⁹ de Camprodon, el delme de Vilallonga que han comprat a Dalmau de Miana, cavaller.

---

495. El mateix dia el bisbe signava rebut de 180 sous, part dels 300 que Montpalau devia per la compra del delme, U-8 f. 58v. Però el comprador no va poder pagar els 120 restants i aleshores mobilitzà amics per moure al bisbe que li perdonés el romanent a pagar, i el prelat hi consentí pels volts de sant Miquel, U-8 f. 125v, document publicat a *Lletres I*, n. 284. Més endavant el bisbe l'hagué de requerir perquè deixés d'amenaçar els clergues d'Argelaguer i, si en tenia queixa, procedís per via de dret, U-9, f. 81.

496. És incert si cal identificar-lo com a membre de la família homònima que fundà benefici a Beuda, D-272 f. 320r.

497. El 1329 presentava al benefici de Sant Miquel de la Miana, la qual cosa significa que indubtablement n'era patró, U-4 f. 39r, i fins i tot potser era ell qui l'havia fundat, tal com es diu a U-4 f. 177v. El 21 de setembre del 1330 venia tres masos d'Olot a Gispert Fulcarà, el qual es proposava dotar un benefici a Sant Nicolau de Camprodon, G-7 f. 70r i full després de f. 75. Era mort el 1349, perquè el novembre d'aquest any el seu fill Guillem ja actuava com a patró del benefici, a través de Ferrer Arnau de Miana, monjo de Ripoll, procurador seu, D-1358 f. 38v.

498. Ramon i Guillem de Nou fundaren benefici a Camprodon, que el 1408 vacava i era proveït, U-108 ff. 49v-51v.

357

1346 setembre 22

f. 173r

Pere Ramon Cristina, de Tregorà, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme d'un cortal del mas Barceló de Tregorà.

O. ADG, c. 2, n. 21, carta partida [PM 1135].

358

(1346) 1347 gener 24

f. 173rv

Simó de Pòrtules,⁵⁰⁰ de Camprodon, reconeix tenir pel bisbe dues parts del delme de Tregorà, comprades a Guillem de Canelles,⁵⁰¹ cavaller.

O. ADG, c. 2, n. 24 bis [PM 1140].

359

1347 gener 24

f. 173v

Berenguer, fill de Bernat de Landrich,⁵⁰² de Camprodon, reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Tregorà, comprada a Guillem de Canelles, cavaller.

O. ADG, c. 2, n. 24 i c. 23, n. 117, dos exemplars sense cloure [PM 1139].

---

499. Pere de Nou, en morir, va llegar 5.000 sous als pobres, dels quals Francesc de Masó, hospitaler de Camprodon, el febrer del 1353 donava 75 lliures al bisbe, i aquest li'n signava rebut, U-22 f. 151r. Al cap d'un any el bisbe manava a Masó que de l'herència de Pere de Nou donés 100 sous a dues noies que hi havia a l'hospital, 100 a l'hospital, 100 a l'obra de Santa Maria, 100 a Sant Nicolau, 100 a l'obra de l'església dels carmelites i 100 per cantar misses a Camprodon, U-22 f. 193r.

500. Al cap de cinc dies, el bisbe li garantia d'evicció la venda feta per Guillem Canelles del delme de Tregorà, G-19 f. 22v.

501. La història de la venda del delme de Tregorà per part de Guillem de Canelles és llarga; el lector la pot veure en *Lletres* I, n. 447 nota 874.

502. Com en el cas de Simó de Pòrtules, el bisbe el garantia d'evicció cinc dies més tard contra el monestir de Sant Joan de les Abadesses, D-155 f. 24r.

360

(1346) 1347 febrer 5

f. 174r

*El bisbe ferma a Arnau Viader, de Sant Climent Sescebes, set sesters menys una mige-
ra d'ordi de cens que reben al delme d'Espolla, que ha comprat a Joan Oliver,⁵⁰³ del Soler.*

361

1347 març 28

ff. 174v-176v

*Pere de Cornellà,⁵⁰⁴ cavaller, reconeix tenir pel bisbe delmes de Talaixà, Monteia,
Jou, Escalles, Gitarrin, Cabissó, vilars des Los i de Brunells, de la parròquia de
Tortellà, Riera de Palau de Montagut, Jou, Montagut, Oix, Llanars, Tortellà,
Sadernes i altres, que tenen per ell diversos senyors directes.*

O. Perdut.

A. Expedició de 1368: ADG, c. 2, n. 29, carta partida [PM 1141].

362

1347 abril 12

f. 176v

*Bernat de Mont-rodon,⁵⁰⁵ vicari general, atès que Ramon Ros,⁵⁰⁶ de Cabanelles,
procurador d'Arnau de Palol, prior del Montseny i marmessor de Guillem de Palol,⁵⁰⁷
senyor de Canelles, ha venut a Ramon de Vilafant⁵⁰⁸ delmes de Cabanelles i Sant
Llorenç de la Muga, ferma dit delme a Ramon de Vilafant.*

503. Era procurador de la confraria de Santa Maria de Palau Saverdera i l'any 1322, amb Guillem Roig, un altre procurador, presentava per al benefici de la confraria, G-3 f. després de f. 164. Cf. infra n. 415.

504. Cf. supra n. 76, 240, 349.

505. Cf. *Lletres* I, n. 523 nota 980.

506. Sembla que és el clergue arrelat a Peralada, qui el febrer del 1326 obtenia el benefici novament fundat per Bernardí de Santa Pau i rebia llicència per absentar-se dos anys per causa d'estudis, U-2 f. 19rv. El 14 de gener del 1349 consta que ja era mort, perquè el vicari general proveïa el benefici que Ramon Ros havia deixat vacant, D-160 f. 28r.

507. Cf. *Lletres* I, n. 6 nota 26.

508. Probablement és el fill o un parent del cavaller Ramon de Vilafant que el maig del 1330 rebia llicència de construir capella a Caneres, terme de Darnius, on residia, i de fer-hi celebrar missa, U-4 f. 92v. Aquest Ramon de Vilafant consta mort el gener del 1335, puix que ja actuen els seus marmessors, G-9 f. 110rv.

363

1347 agost 11

f. 178r

Bernat de Mont-rodon, vicari general, ferma a Jaume Alemany la meitat del delme de Sant Esteve de Bas.

O. ADG, c. 2, n. 11, dos exemplars sense cloure [PM 1146].

364

1347 juliol 17

f. 178v

Fèlix de Vinyal,⁵⁰⁹ de Camprodon, reconeix tenir pel bisbe el delme de Sant Miquel de Pera, que ha comprat a Gilibert de Cruilles, senyor de Bestracà.

O. ADG, c. 2, n. 197, carta partida [PM 1144].

365

1347 desembre 9

f. 179v

Bernat de Mont-rodon, vicari general, ferma a Guillem Corona,⁵¹⁰ de Camprodon, el delme de Jou, parròquia de Montagut, que aquest ha comprat a Simó Corona i Ramon Corona.

---

509. Era mort el 1354, quan la seva hereva Cília, vídua de Bernat Corona, recomanava a Graïda de Bestracà en Quera, perjudicat en afers de pasturatge, U-24 f. 113v. El pastor Quera es pot relacionar amb el mas Quera de Talaixà, una part del delme del qual Jaume Vinyal, de Camprodon, havia comprat al donzell Ramon de Guixà, delme que es tenia immediatament pel senyor del castell de Sales i per en Corsavell, cavaller, G-17 f. 184.

510. Cf. supra nota 290. Guillem Corona morí entre 1347 i 1349, perquè el gener del 1350 el bisbe reconeixia a Pere Fuyà, guardià dels franciscans de Girona, i a Mateu Vall, mercader de Camprodon, que havien despès 1393 sous pel trasllat del cos i els funerals de Guillem Corona, mercader de Camprodon, G-23 f. 71v.

366

1347 desembre 9

f. 180r

Bernat de Montrodon, vicari general, ferma a Guillem Corona, de Camprodon, el delme de certs masos del Castellar, que té per compra feta a Simó Corona i Ramon Corona, fills de Berenguer Corona, germà de dit Guillem.

367

1347 desembre 9

f. 180rv

Guillem Corona, dit, reconeix tenir en feu pel bisbe el delme de certs masos del Castellar, que s'enumeren.

368

(1349) 1350 març 1

f. 181r

El bisbe Berenguer de Cruïlles ferma a Pere Otger⁵¹¹ una part del delme de Vilatenim, que aquest posseeix per successió de Berenguer Alquer.⁵¹²

---

511. Cf. infra n. 382. El gener del 1351 entrà il·lícitament, amb Bernardí de Cruïlles, al monestir de Sant Daniel de Girona, raó per la qual el bisbe excomunicà les monges, U-17 f. 45rv. El maig següent participarà en la bandositat entre Bernat Guillem de Foixà i el comte d'Empúries, G-24 ff. 154r-155r. El 1353, atesos els beneficis que ha rebut de Pere Otger, el bisbe li fa donació dels drets que té sobre la pubilla de Francesc de Bianya, cavaller, per raó dels foriscapis del delme de Sant Joan les Fonts, amb procura per exigir-los, G-25 ff. 66v-67r. El 1354 el bisbe presenta a les monges de Sant Daniel i elles accepten com a monja la filla de Pere Otger, Bartomeua, G-30 ff. 32r-33v.

512. És procurador general del comtat d'Empúries i l'any 1337 el bisbe li requeria auxili de braç secular, U-6 ff. 25v-26r. Va fundar un benefici al monestir de Santa Margarida del Prat (Roses), G-6 f. 181r, U-3 f. 21v, U-106 f. 29rv. Féu una deixa testamentària per a construir una capella a Santa Maria de Castelló, amb dos altars, dedicats a Santa Àgueda i a santa Llúcia, U-56 f. 70r, G-49 ff. 61v-62v.

369

1350 maig 24

f. 181rv

Francesc de Cervià reconeix tenir pel bisbe delmes de Vilanant, Cervià, Cogolells i Molins, que per ell tenen diversos senyors directes.

O. ADG, c. 1, n. 82, carta partida, amb els dos exemplars.

A. Còpia simple del s. XVII: ADG, *ib.* [PM 1167].

370

1351 agost 22

ff. 182r-183r

Bernat de Pau,⁵¹³ fill de Guillem de Pau, cavaller, reconeix tenir pel bisbe delmes de Pau, Vilajuïga, Noves i Vilaiüt, que per ell tenen diversos senyors directes.

O. ADG, c. 3, n. 66, exemplar sense cloure, fatigat [PM 1173].

371

1351 setembre 24

f. 183rv

Berenguer de Fortià⁵¹⁴ reconeix tenir pel bisbe una part del delme de Vilajuïga.

513. Cf. *infra* n. 377, 380, 432.

514. Cf. *infra* n. 420, 433. Fou hereu de Dalmau de Garriga, qui havia manat instituir al monestir de Santa Maria de Roses un benefici amb renda de 200 sous; com hereu, el 8 d'octubre del 1327, Berenguer de Fortià volia donar 50 mitgeres de blat censal, valorades en 200 sous, i el bisbe comissionava a Bernat Roger, clergue de Fortià, per informar sobre la seguretat de la prestació proposada, U-3 f. 14r. La proposta del blat devia ésser una mesura dilatòria, perquè uns dies més tard, el cavaller Guillem de Palau, executor del testament de Dalmau de Garriga, denunciava que Berenguer de Fortià no volia donar els béns per a la fundació, U-3 f. 170r. El 29 de març del 1330 el problema sembla resolt, perquè hom presentava una escriptura per la qual Berenguer de Fortià, hereu substituït de Dalmau Garriga, havia dotat un benefici a Santa Maria de Roses amb béns situats a Torroella de Fluvià, G-7 ff. 29v-30r. El mateix dia Fortià presentava Berenguer Resta, i el bisbe l'acceptava, U-4 f. 80rv. El novembre del 1332 el bisbe visitava Fortià i, a instància de Ramon de Pont, paborde de Sant Pere de Roda a Fortià, i de Berenguer de Fortià, manava comprar una casa prop de l'església, per a recollir-hi les rendes de la caritat, que s'havia de tancar amb dos panys i dues claus, i prenia altres disposicions per a l'administració de la dita caritat, U-5 ff. 11v-12r. El 17 de maig del 1367 la seva vídua

O. ADG, c. 3, n. 170, carta partida [PM 1174].

372

1351 setembre 27

f. 183v

Asbert de Trilla, cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme que rep a la parròquia de Palau Saverdera.

373

1351 setembre 27

f. 184r

Eimeric de la Via, ciutadà de Girona, reconeix tenir pel bisbe, com a senyor del castell de Rupjà, el delme que rep a Montfullà.

374

1351 octubre 12

f. 184rv

Ramon de Juià, cavaller, reconeix tenir pel bisbe el delme de Sant Esteve de Guialbes i un terç del delme de les Olives, parròquia de Garrigoles.

375

1351 octubre 30

ff. 185r-186r

Francesc de Cervià reconeix tenir pel bisbe els delmes de Vilanant, Molins, la Pera i Cassà de Pelràs, que per ell tenen altres senyors directes.

Francesca, que vivia a Garriga, parròquia de Roses, excomunicada per no haver dotat un benefici de Roses, hi feia assignació de béns, D-163 f. 175. L'octubre del 1432 el vicari general unia el benefici fundat per Dalmau de Garriga i Berenguer de Fortià a Santa Maria de Roses al que també hi havia fundat Ramon Regulella, capellà del monestir, D-187 ff. 84r-85v.

376

1351 novembre 4

f. 186v

El bisbe ferma a Berenguer de Campariol, de Camprodon, un terç del delme de Rocabruna, que ha adquirit per herència.

377

1351 agost 22

f. 187rv

Bernat de Pau, cavaller, fill de Guillem de Pau, reconeix tenir pel bisbe diversos delmes de Pau, Canelles, Noves i Vilaiüt, que per ell tenen diversos senyors.

O. ADG, c. 3, n. 66, exemplar sense cloure, fatigat [PM 1173].

378

1352 febrer 16

f. 188r

El bisbe ferma a Asbert de Trilla el delme de Palau Saverdera que ha adquirit per llegat del seu germà, Berenguer de Trilla,⁵¹⁵ per 6 lliures barceloneses.

379

1352 juny 13

ff. 188v-189v

Agnès, viuda de Ramon de Pomer,⁵¹⁶ senyor del castell de Rocabruna, reconeix tenir pel bisbe delmes de Rocabruna i Beget, que per ella tenen diversos senyors directes.

O. ADG, c. 4, 80b, carta partida [PM 1184].

---

515. Cf. *Lletres* I, n. 423 nota 834.

516. L'abril del 1355 Agnès haurà venut la meitat del castell de Rocabruna a Pere de Sella, de Camprodon, i reconeixerà tenir pel bisbe la meitat dels delmes de Rocabruna i Beget, PM 1216. Ramon de Pomer va fundar una almoïna de blat a Camprodon, U-130 f. 27v. Per al delme de Rocabruna cf. *Lletres* I, n. 582 nota 1052.

380

1351 agost 22

ff. 189v-190v

Bernat de Pau, fill de Guillem de Pau, reconeix tenir pel bisbe delmes de Pau, Canelles de Vilajuïga, Garriguella i Vilaiüt.

O. ADG, c. 3, n. 66, exemplar sense cloure, fatigat [PM 1173].

381

1350 febrer 19

ff. 190v-193r

Jaume de Cornellà, cavaller, senyor del castell d'Escales, reconeix tenir pel bisbe delmes de Talaixà, Monteia, Escales i altres llocs.

Cf. supra n. 361.

382

1353 octubre 8

f. 193r

El bisbe ferma a Berenguer Otger⁵¹⁷ un quart del delme de Vilatenim, comprat a Pere Otger, i li ferma rebut de 5.000 sous en concepte de terç.

383

1355 març 4

f. 193v

Jaume de Cornellà reconeix tenir pel bisbe cinc sous de cens que li fa Huguet de Senxa⁵¹⁸ en concepte d'host pel delme de Gitarriu.

---

517. El 29 de setembre del 1356 Berenguer Otger reconeixia a Jaume de Cornellà, tutor de Dalmau, vescomte de Rocabertí, deute de 50 lliures, part dels 3.000 sous pels quals li havia venut les rendes del castell de Navata, G-32 f. 134v. Cf. PONS 128.

518. Cf. infra n. 387.

384

1354(!) juny 19

f. 194r

El bisbe ferma a Vidal,⁵¹⁹ fill de Guillem de Torre del Vallès,⁵²⁰ bisbat de Barcelona, parts de delme de Segueró, Argelaguer i Vilavenut, que té com a successor de Ramon de Segueró.⁵²¹

385

1355 abril 24

ff. 194v-195r

Pere de Sella,⁵²² de Camprodon, senyor en meitat indivisa del castell de Rocabruna, reconeix tenir pel bisbe delmes de Rocabruna i Beget.

O. ADG, c. 4, n. 80, carta partida [PM 1216].

386

1355 maig 7

f. 195v

El bisbe ferma a Pere de Coll un quart del delme de Sales, un terç del de Llorona i tot el d'Entreperes, que a aquest ha llegat el seu cosí Pere de Coll.

---

519. Cf. infra n. 390.

520. Parent d'un eclesiàstic barceloní homònim vinculat amb el bisbat de Girona. Efectivament, l'octubre de l'any 1332 el bisbe donava llicència a Guillem de Torre, prevere de Barcelona, per servir a Sant Feliu de Pallerols el benefici de Bernat d'Auleda, U-5 f. 6r. I el 24 de març del 1333 obtenia llicència per a servir a l'església de Sant Miquel de Pineda, U-5 f. 91v.

521. Ramon de Segueró era oncle matern de Vidal de Torre, PM 1363. El 1348 Ramon de Segueró havia disposat testamentàriament la fundació del benefici de Sant Esteve i un altre de Sant Cugat a l'església parroquial de Segueró, que el 1373 eren reduïts a un sol benefici, D-7 f. 289r. Abans de procedir a la dita reducció, el març de l'any 1370 el bisbe havia demanat informació sobre els béns que Ramon de Segueró havia destinat a la fundació dels dos beneficis, U-60 f. 21v. Els béns destinats al nou benefici consistien en un quart del delme d'Argelaguer, PM 1363.

522. Cf. *Lletres* I, n. 582 nota 1052. Era fill d'un anterior Pere Sella i era dit també de Setcases, G-28 ff. 143v-144r.

387

1355 maig 22

ff. 195v-196r

El bisbe ferma a Huguet de Sexà, fill de Ramon Estrader,⁵²³ de Besalú, delmes de Cabissó, Monteia i Gitarriu, que té per llegat d'Arnau Guillem de Cornellà, cosí seu.

388

s.d.

ff. 196r-197r

Galceran de Vilarig,⁵²⁴ fill de Bernat de Vilarig, reconeix tenir pel bisbe el delme de Vilarig i un terç de la sisena part del de Figueres.

389

1355 juliol 16

f. 197rv

Pere de Bedós, de Sant Martí Sasserra, reconeix tenir pel bisbe delmes d'Espina-vessa.

---

523. El 1269 un Ramon Estrader, de Besalú, és marmessor de Pere de Llanera, PM 284. El Ramon Estrader del nostre document és sotsveguer de Besalú el setembre del 1327, quan uns saigs de la seva cúria prengueren penyores a homes de Crespià, lloc del bisbe, per ordre d'ell i del veguer de Girona, Pere de Santcliment, amb les conseqüències previsibles de part del bisbe: monitòria d'excomunió, exigència d'esmena en un termini de deu dies i citació del veguer i del sotsveguer a justificar-se: U-3 ff. 1v-2r, 3rv. Ja era mort el febrer del 1353, quan la seva vídua Agnès es disputava amb Guillem des Balbs el delme de Puig Dodil, accedint ella que el delme fos venut i que el preu fos dipositat fins a la sentència, PM 1197.

524. És probable que sigui el fill del Galceran de Vilarig que el 1333 rebia llicència per construir altar al castell de Carmençó, on residia amb el seu germà Bernat de Vilarig, i de fer-hi celebrar missa, U-5 f. 86r; aquest Galceran de Vilarig era mort el març del 1348, puix que el bisbe es preocupava per l'execució d'una clàusula del seu testament, on dotava un benefici de 10 lliures de renda a les monges de Santa Clara, de Castelló, U-11 ff. 23v-24r. El nostre Galceran de Vilarig presentava el 25 d'agost al benefici de sant Nicolau, de Vilarig, D-158 f. 23v. El 16 de juliol del 1374 obtenia llicència d'altar portàtil per a celebrar a la seva casa de Castelló les noces de la seva filla amb Ramon de Palau, donzell, U-67 ff. 11v-12r.

390

1355 desembre 10

f. 198r

El bisbe ferma a Vidal, fill de Guillem de Torre del Vallès, bisbat de Barcelona, delmes de Segueró, Argelaguer i Vilavenut.

Cf. supra, n. 384.

391

1356 setembre 29

f. 198v

El bisbe ferma a Jaume de Cornellà la meitat del delme de Cabissó de Sales que ha comprat a Gispert Perer, de Castelló d'Empúries, tutor d'Alamanda, filla de Francesc Seguí,⁵²⁵ cavaller.

392

1357 gener 18

ff. 198v-199r

Bernat de Santvicens,⁵²⁶ senyor de Premià, bisbat de Barcelona, reconeix tenir pel bisbe un terç del delme de Sant Sadurní, que ha adquirit de Berenguer de Montalt, amb nota d'haver estat anul·lada l'escriptura per defecte de redacció.

O. ADG, c.17 n. 33, carta partida [PM 1054].

---

525. El setembre del 1337 era excomunicat per deute de 89 sous a Guerau d'Abadia, draper de Girona, demanant el bisbe auxili de braç secular, U-6 ff. 33v-34r. El juliol del 1357 qui estava endeutada era la seva esposa Guillema, que devia al monestir de Sant Daniel de Girona i no pagava, no obstant gestions del bisbe, U-31 ff. 205v-206r.

526. Cf. infra n. 393. És possible que el senyor de Premià comprés delme a Girona, aprofitant l'avinentesa que des de 1327 fins a 1378 l'ADG documenta un canonge del mateix nom a la catedral: Cf. ADG, G-13 f. 188v, U-2 f. 107r, U-3 f. 170v, U-4 f. 164r, U-70 f. 52r. PONTICH, *Series*, f. 366r, el documenta des del 1341 al 1382. Podria tractar-se, doncs, d'un nom que recobris més d'un personatge.

393

1357 gener 18

ff. 199v-200r

*Bernat de Santvicens, senyor de Premià, bisbat de Barcelona, reconeix tenir pel bisbe un terç del delme de Sant Sadurní, que ha adquirit de Berenguer de Montalt, amb nota d'haver estat anul·lada l'escriptura per defecte de redacció.*⁵²⁷

394

1357 juny 7

f. 200rv

El bisbe fa poders a Dalmau de Mont,⁵²⁸ Guerau Patau⁵²⁹ i Galceran de Montcorb,⁵³⁰ canonges, per rebre homenatges pels seus feus.

395

1357 juny 7

ff. 200v-201r

El bisbe ferma a Galceran d'Hortal⁵³¹ un sisè del delme de Maià que té per llegat de Guillem de Maià,⁵³² cavaller, i que ha venut a Bernat Cavaller, de Besalú.

527. Ignorem el sentit de la reiteració del document i els problemes que aquest pogués suscitar. De fet, el 27 d'abril del mateix any, hom redactà de nou el document, conservat ara a l'ADG, c. 17, n. 29, carta partida [PM 1235].

528. Cf. PONTICH, *Sereis*, f. 286v; *Lletres* I, n. 318 nota 667; infra n. 434.

529. Cf. PONTICH, *Sereis*, f. 320r; infra n. 434.

530. Cf. ID., *ib.*, f. 287v; *Lletres* I, n. 147 nota 375; infra n. 434.

531. Cf. infra n. 396. Durant la campanya d'annexió del Rosselló i de les hostilitats de Pere III contra Jaume III de Mallorca, hi hagué a Catalunya una gran hostilitat contra França i, de retruc, contra la Santa Seu, aliades de Jaume de Montpeller. Un episodi d'aquestes hostilitats es va viure al bisbat de Girona quan Galceran d'Hortal i el seu germà Guillem van robar un cavall a un cardenal. El cardenal robat era Esteve Aubert (Stephaus Alberti), francès, bisbe de Clermont des del 1340 al 1342, quan fou promogut cardenal amb el títol dels sants Joan i Pau; a partir del febrer del 1352 fou cardenal-bisbe ostiense i penitenciari major; el desembre d'aquell any fou elegit papa, prenent el nom d'Innocenç VI; morí el 1362: EUBEL 18. La presència del cardenal a la diòcesi s'explica pel conflicte que l'any 1349 el nou bisbe, Berenguer de Cruilles, va tenir amb el comte d'Empúries; aquest imposà una cisa que el bisbe va considerar tot d'una atemptatòria contra la immunitat eclesiàstica i en protestà. En no esser retirada la cisa, el prelat fulminà excomunió contra el comte i entredit a Castelló; el juliol el comte afluixà i revocà la cisa: PM 1161. Però en les qüestions pendents —les penes i compensacions— cap de les dues parts no cedia, essent necessària una intervenció *ab alto*. Quan el cardenal es retirava, abans del 3 d'octubre, fou robat a Figueres, i el bisbe reaccionava ordenant als clergues de la vila que intimesin monitòria contra els culpables, U-15 f. 3v. El 3 de desem-

O. ADG, c. 2, n. 159, carta partida [PM 1236].

A. Còpia del segle XIV: ADG, G-6, f. 236rv.

396

1357 juny 7

ff. 201r-202r

*Galceran d'Hortal reconeix tenir pel bisbe un sisè del delme de Maià, que acaba de vendre a Bernat Cavaller, de Besalú, amb homenatge per ensem.*⁵³³

397

1357 setembre 5

ff. 202r-203r

*Bernat de Llabià*⁵³⁴ i *Llop de Llabià*,⁵³⁵ fills d'*Arnau de Llabià*,⁵³⁶ cavaller de *Terranova, illa de Sicília, reconeixen tenir pel bisbe el delme de Rupjà.*

bre Guillem i Galceran d'Hortal, cavallers, culpables del furt, eren cridats a comparèixer davant el bisbe, U-15 ff. 40r-41r. El 13 de gener del 1350 el bisbe feia citar en Barceló, en Conill, en Bells i na Piquera, U-15 f. 155v. A instància del cardenal fou posat l'entredit sobre els dominis del vescomte de Rocabertí, U-16 f. 13v, suspès el 30 de novembre següent, U-17 ff. 112v-113r. La causa al·legada era que Guillem Galceran de Rocabertí no havia obligat Guillem i Galceran d'Hortal a tornar el cavall robat al cardenal. El juny del 1350 Guillem i Galceran d'Hortal reberen la corresponent notificació de judici, U-126 ff. 159v-160v. El novembre del mateix any, Rocabertí tornava el cavall, bo i sol·licitant absolució d'excomunió per no haver lliurat Bernat Rossinyol, clergue de Peralada, i prometent d'estar a la sentència de Galceran de Montcorp, G-23 ff. 180v-182r. Pel que fa al delme, el 24 d'octubre del 1355 Pere Bet, domer de Besalú, lliurà al bisbe 2.346 sous, procedents del delme de Maià, propietat de Galceran d'Hortal, que aquest devia, G-33 f. 28r. El 7 de juny del 1357, a més dels actes registrats en el Protocol de Pere Capmany, Galceran d'Hortal reconeixia tenir pel bisbe un sisè del delme de Maià, adquirit per compra a Guillem Cavaller, de Besalú, i per llegat de Guillem de Maià, G-6 f. 237rv. Com a marmessor del cavaller Guillem de Maià, el 1372 encara devia 40 lliures a Pere Maià, rector de Breda, i, perquè pagués, el bisbe sol·licitava auxili de braç secular al vescomte de Rocabertí contra Hortal, U-65 f. 173v.

532. No és Guillem Pedrera, dit també Guillem de Maià, batlle episcopal de Bàscara, per al qual cf. *Lletres* I, n. 88 nota 233. Es tracta del cavaller de Besalú que llegà un sisè del delme de Maià a Galceran d'Hortal, segons acabem de veure. Ja era mort el 1356, quan el bisbe urgia els clergues de Besalú perquè es concretés la dotació de l'aniversari de 24 preveres que Guillem havia instituït a Maià, U-29 ff. 12r-13r.

533. Al·lusió al fet que, amb motiu de la investidura d'un feu considerat important, en l'acte d'homenatge hi havia l'entrega d'un anell, una espasa o una oriflama: Jacques ELLUL, *Histoire des Institutions. Le Moyen Âge*, Mercuès, Imprimerie France Querzy 2006, 154.

534. Cf. infra n. 398. El 15 de juny del 1286, un Bernat de Llabià tenia per Bernat de Bedoç una part del delme de Fitor, CC 508, informació reiterada el 28 d'agost del 1321, PM 861 (= CC 616). El 6 de juliol del 1313, Bernat de Llabià, dit cavaller de la Bisbal, reconeixia tenir en feu pel bisbe la meitat del delme de Rupjà, CC 545. Aquest mateix any un Pere de

398

s.d.

f. 203r

Els mateixos fermen àpoca al bisbe de tots els drets provinents de l'herència del seu pare.

399

1357 octubre 23

ff. 203v-204r

Pere de Canadal,⁵³⁷ fill de Guillem de Canadal, reconeix tenir pel bisbe la meitat del delme de Sant Miquel de Solans.

O. ADG, c. 3, n. 84, carta partida, [PM 1241].

400

1358 juny 1

f. 204r

El bisbe ferma a Pere Molló,⁵³⁸ de Camprodon, un sisè del delme de Molló, comprat a Ponç de Catllar.

401

1358 agost 30

f. 204v

El bisbe ferma a Arnau de Paretalta, de Llorà, el delme de Sant Climent d'Amer.

Llabià era procurador dels afers del rei Jaume II als dominis dels Cruïlles, LV 29. Hi ha una al·lusió al delme de Ruplà i al seu tenidor «en Llabià» a *Lletres* I, n. 82.

535. Cf. infra 398, 413. El 1367 ell i la seva esposa Raimunda reconeixen judicialment que el violari de 540 sous que van comprar a la universitat dels homes de Torroella de Montgrí per 3.800 sous l'havien venut pel mateix preu a Pere Maria i Joan Miró, de la Bisbal, D-163 f. 161. El 1385 és capità del castell de la Bisbal, U-73 f. 3r de la segona numeració.

536. Cf. infra n. 413. S'ha conservat notícia de l'abril de 1353 que Arnau de Llabià havia deixat Francesc de Santfeliu com a tutor dels seus fills, U-22 f. 11r.

537. El novembre del 1346, essent tutor del vescomte Dalmau de Rocabertí, el bisbe se li adreça perquè pagui els guardes que custodiaven Berenguer Molar, de Llers, pres a Bàscara, U-10 f. 133v, document publicat a *Lletres* I, n. 479. Cf. *ib.*, n. 66 nota 182, n. 294 nota 615.

538. Hi ha notícia del 1387 que Pere de Molló havia llegat la seva part del delme de Molló a l'almoïna del Cortó de Camprodon, PM 1434.

402

1358 octubre 4

f. 205r

El bisbe ferma a Ramon de Palol⁵³⁹ de sa Baldòria cavaller, la meitat del delme de Mecianis (Maçanes?), que ha heretat de Guillem de Vilar,⁵⁴⁰ de Creixell.

403

1358 novembre 6

f. 205r

El bisbe ferma a Guillem, vídua de Berenguer de Verges,⁵⁴¹ un sisè del delme de Llagostera.

404

1358 agost 30

f. 205v

El bisbe ferma a Guillem de Pont,⁵⁴² fill de Guillem d'Hortal, una part del delme de Borrassà, que aquest ha adquirit per herència de Ponç de Pont⁵⁴³ i del seu fill Ramon.⁵⁴⁴

539. El 12 d'abril del 1353 havia suplicat al bisbe que autoritzés l'esmerç d'una quarta part de les deixes per torts oblidats a l'edificació de la capella de santa Maria a l'església parroquial de Palol Sabaldòria, capella de sepultura familiar, i el bisbe hi accedia, U-21 f. 245rv. El 1364 tenia causa amb els jueus de Girona per deute de 560 sous, U-53 f. 14r. El maig del 1365 el bisbe li concedia llicència per entrar al monestir de Bell-lloc, de la parròquia de Santa Fe del Soler, U-54 f. 168v. Va veure premorir el seu fill Berenguer, que havia llegat 25 lliures per donzelles a maridar, U-65 f. 256v.

540. El 22 d'abril del 1355, el bisbe escrivia a l'infant comte d'Empúries que podia procedir en la causa que Serena, vídua de Berenguer de Terrades, i Francesca, muller de Bonanat Masdemont, havien posat contra Guillem Vilar, atès que no s'hi ventilaven qüestions referents a béns que pertanyessin a clergues, U-25 f. 194r.

541. Cf. supra n. 25, 297, 307.

542. Cf. supra n. 114. La documentació disponible permet dues possibilitats: Identificar-lo amb el clerge de la Santa Creu de Rodes que, en companyia de Pere de Roca, també clerge, va causar ferides a Guerau de Galliners, del mateix indret, i hagueren de pagar 60 lliures de composició, fetes efectives el 12 de juliol del 1357, G-38 f. 11r. L'abril del 1350 Guillem de Pont, domer de Santa Creu de Rodes, rebia llicència d'absentar-se un any per causa d'estudis, U-16 f. 197v. La segona possibilitat és que es tracti del Guillem de Pont casat amb Margarida, filla d'en Pont de Siurana, que el novembre del 1343 havia plantejat al bisbe de divorciar-se de la seva dona, cometent el prelat la qüestió a Pere Batlle, paborde de Sant Miquel de Fluvià, U-6, f. 152v.

543. Cf. supra n. 114. És dit també cavaller d'Orfes, D-155 f. 30rv.

O. ADG, c. 3, n. 268, carta partida [PM 1256].

405

1359 abril 9

ff. 206r-207v

Pere Galceran, fill i bereu de Guillem Galceran de Cartellà,⁵⁴⁵ senyor de Falgons i de la casa de Granollers, reconeix tenir pel bisbe delmes de Granollers, Sant Esteve de Llèmena, Fontcoberta i Sant Miquel de Campmajor.

406

1360 març 27

ff. 208r-209r

Gilabert de Cruïlles,⁵⁴⁶ senyor del castell de Peratallada, reconeix tenir pel bisbe delmes de Cruïlles, Peralta, Peratallada, Pals, Vilatenim, Sant Cebrià dels Alls i altres llocs.

---

544. El novembre del 1332 és paborde de Fortià de Sant Pere de Roda, amb el cavaller Berenguer de Fortià; trobant-se en visita al lloc, el bisbe mana comprar una casa prop de l'església per a recollir-hi les rendes de la Caritat i tenir-les-hi tancades amb dues claus i dos panys; el bisbe mana també que només es faci caritat als pobres vergonyants i facultat el paborde de Fortià i quatre homes elegits pels procuradors de la Caritat perquè puguin distribuir a pobres vergonyants, U-5 ff. 11v-12r. El mateix mes el bisbe li demanava informació per saber si els béns de Bernat Mestre, clergue que volia donar-se a la capella de Sant Cels, de Fortià, eren suficients per a un benefici, U-5 f. 12r.

545. Cf. supra n. 190, 191, 195, infra 431.

546. Cf. infra n. 407-408, 440. L'identifiquem com Gilabert VI de Cruïlles i de Mallorca († 1395), fill de Gilabert V de Cruïlles i Constança de Mallorca, baró de Cruïlles, Peratallada, Begur, Fitor, Bestracà i Rupit, senyor de Torrent, Santa Pellaia, Peralta, Canapost, Esclanyà, Regencós, Sant Cebrià dels Alls, Sant Cebrià de Lledó i Santa Àgata. Pel seu matrimoni amb Elvira de Puigpardines, vinculà el senyoriu de Creixenturri i Puigpardines. Excel·lí en la milícia durant la guerra contra Castella per terra i per mar, com almirall, com ho havia fet son pare, també almirall. Era nebot del bisbe de Girona Berenguer de Cruïlles (1348-1362), amb el qual tingué avinences i diferències, perquè el prelat exercia de fet com a cap suprem de la família, amb les contraprestacions corresponents. El juliol del 1352 el bisbe li va encarregar que fes una talla entre nobles i cavallers de la part episcopal per una causa que el bisbe tenia amb nobles i cavallers del bàndol del comte d'Empúries, G-24 f. 86v. En canvi l'agost del 1353 el bisbe feia tots els possibles per impedir que Gilabert agafés els homes que no havien anat a marina en auxili del rei, U-23 f. 5; i el març del 1354 li manava que no agraviés Pere Estanyol, batlle de Cruïlles, perquè aquest ja acceptava d'estar a l'arbitratge del bisbe i del jurista gironí Jaume des Monell, U-25 f. 5v. En canvi l'abril següent el bisbe contractava quatre homes d'Ullà per anar amb el nebot; dos d'aquests homes havien fet tracte amb el procurador reial de Torroella de Montgrí i l'havien de desnonar, U-25 f. 19r, 28r. El maig següent Gilabert prometia no anar

1360 març 27

f. 209v

El bisbe ferma a Gilabert de Cruïlles definició de tots els greuges que havia causat a l'església de Girona per raó de delmes.

a l'expedició reial a Sardenya, atès que el bisbe li havia donat 10.000 sous per obtenir aquesta exempció; obligava per la quantitat pagada el seu lloc de Sant Cebrià i prometia, a més, procurar la venda de béns de la seva esposa Elvira, situats a la muntanya de Camprodon (Creixen-turri) i al vescomtat de Bas, a fi de pagar deutes pendents, G-30 ff. 136v-137r., G-31 ff. 10v-11r. Aquell agost, Berenguer de Cruïlles va encomanar a Gilabert que acompanyés Geraldona de Pallars, filla d'Hug Roger I, comte de Pallars, i de Gueraua de Cruïlles, cosina de Gilabert, U-24 f. 7v. L'octubre del 1354 Felip de Palau, clergue i procurador del bisbe, protestava davant Ramon de Plegamans, veguer, Bernat Bertran, sotveguer, i Pere de Prat, jutge de Girona ja ementat, de les lletres de l'infant Pere, datades a Barcelona l'u de setembre anterior, segons les quals, havent-se trencat la pau entre el bisbe i el comte d'Empúries, calia executar el fiador del bisbe, Gilabert de Cruïlles, prenent-li Peratallada, i presentava al·legacions contra aquesta execució, PM 1213. Podria ésser indicatiu de la bona vida que passava el nebot la carta que li enviava l'oncle el gener del 1355, manant-li de tornar un falcó montarí al seu amo, l'abat de Banyoles, U-25 f. 99r. El 18 de febrer següent, nova intervenció del bisbe, aquesta vegada per obligar Gilabert i la seva mare Constança de Cruïlles a passar-se de la companyia de Francesca de Torroella, monja de Vilanera, que havia de tornar al seu monestir, U-25 f. 209v. Gilabert, amb l'oncle al darrere, cometia abusos; per exemple, obligava a treballar —per a ell— homes del prior de Cruïlles, motivant la protesta de rigor, U-25 ff. 230v-231r. El bisbe, d'altra banda, li demanava favors continuament, U-26 f. 36r, 41v. El 1356 Gilabert forçava homes d'església de Cruïlles a seguir el rei en l'expedició de Castella, U-29 f. 6rv. El bisbe protestava, però la situació bèl·lica ho arrossegava tot; Berenguer de Cruïlles va haver de donar llicència a un beneficiat de Peratallada per acompanyar Gilabert i la seva host en l'expedició a València per a la defensa contra l'atac dels castellans, bo i protestant en va que s'obligués a homes del monestir de Cruïlles d'anar a València amb el seu nebot, U-30 f. 14r, 67v. Entre guerres i conflictes, Gilabert fundava aquell any 1356 un benefici, primer a l'altar de sant Francesc de la capella nova del castell de Peratallada, dotant-lo amb 12 lliures de renda, que assignava sobre la seva molera de Peratallada, aprovant-ne el bisbe la institució, G-35 ff. 31r-32r; però era a l'altar de Santa Maria del castell de Peratallada que el benefici era degudament proveït el 19 d'octubre, U-30 f. 69r. El desembre següent, Gilabert de Cruïlles, segurament empès per deutes, canviava de bàndol: abandonava Bernat de Cabrera i s'unia al comte d'Empúries, no sense consultar-ho a l'oncle bisbe, que hi venia bé, U-30 f. 95v. Potser com a conseqüència d'aquest acte, el febrer del 1357 el domer de Verges —territori del comte d'Empúries— prometia de no fer mal al bisbe, a Gilabert de Cruïlles, senyor de Peratallada, a Berenguer de Cruïlles de Bestracà —és a dir, a tota la família— i a Bernat Guillem de Foixà, etern aliat del bisbe contra els Empúries, i en donava seguretat, G-36 f. 75v. L'abril del 1357, Gilabert i dos homes de Pals insten del bisbe absolució per poder anar a ajudar el rei, G-32 f. 171r. Les activitats bèl·liques de Gilabert de Cruïlles amagaven una trista realitat: devia diners, els jueus l'encalçaven i el bisbe feia el que podia per a guanyar temps, assegurant l'agost del 1357 a Jacob Coffèn, jueu de Barcelona, que Gilabert no estava en condicions d'honorar els seus compromisos i que el bisbe li donava credencial per a explicacions complementàries, és a dir, per negociacions, U-31 f. 235r. La situació havia quedat molt compromesa pel canvi de bàndol de Gilabert, de manera que en encendre's novament la guerra entre els Cabrera i els Empúries, el bisbe Berenguer demanà a

1360 març 27

f. 210r

El bisbe, havent definit a Gilabert de Cruïlles els deutes que pogués tenir per atemptats perpetrats a les esglésies d'Arenys d'Empordà i Sant Feliu de Boada, es reté que en doni satisfacció, i comissiona Francesc Albert, clergue, per absoldre'l d'excomunió i imposar-li penitència.

Bernat de Cabrera que evités de fer tala en els béns que el nebot tenia a Creixenturri i al vescomtat de Bas, U-32 f. 100r. L'intercanvi de precés i favors no s'estroneja mai aquests anys. L'octubre del 1358 el bisbe va saber que Ramon de Garriga, sagristà del monestir de Cervià, es proposava fer enquesta per comissió de l'abat de San Michele di Chiusa; com que aquesta enquesta no li interessava, va escriure al nebot que impedís fer enquesta a Cruïlles, U-35 f. 7v. El març del 1359 Berenguer d'Abella, portantveus del governador general de Catalunya, era pregat pel bisbe que alcés la manlleuta que per ordre del sotsveguer de Berga pesava sobre Ramon Massanes, el qual havia fet la guerra contra Castella amb el seu nebot Gilabert, U-34 f. 125r. El maig del 1359 el bisbe havia de cometre al guardià dels framenors de Barcelona l'absolució (d'excomunió) de Gilabert i de Simó Gallart, U-33 f. 125r, probablement per deutes. El maig del 1360 recomana a Exemèn Sánchez el afers del nebot, U-38 f. 73r, i mana al batlle de la Bisbal que no permeti molèsties contra ningú de la jurisdicció de Gilabert que vagi a vendre al mercat de la Bisbal, U-38 f. 77v. L'octubre d'aquell any bisbe i nebot planejaven operacions d'envergadura; en efecte, Sibil·la, filla de Guillem de Sant Sadurní i esposa de Guillem de Riera, senyora del castell de Sant Sadurní, el seu marit Guillem i la seva àvia Garsendis, mare de dit Guillem de Sant Sadurní, prometien, en ordre a vendre el castell de Sant Sadurní a Gilabert de Cruïlles, estar a la sentència arbitral de Jaume de Monells, jurista de Girona, sobre el valor dels drets senyorials i dels immobles que es proposaven vendre, PM 1271, operació coronada i executada el març del 1361, PM 1275-1276. El novembre següent Gilabert comprava al rei Pere III, curt de diners per a la guerra contra Castella, el mar i mixte imperi i la jurisdicció criminal alta i baixa dels castells de Peratallada i Cruïlles, Sant Cebrià dels Alls, Creixenturri, Begur, Regencós i Esclanyà per 20.000 sous barcelonesos que ingressava el tresorer Bernat d'Olzinelles, PM 1272. El febrer del 1361 és el bisbe qui requereix l'ajut del nebot per fer castigar Dalmau de Santmiquel i Bernat de Cies, que han comès crims dins la seva jurisdicció, U-40 f. 73r. I el setembre li demana que faci desamparar les rendes segrestades a la senyora de Camós, de Sant Cebrià dels Alls, ja que no està bé que una persona de paratge es trobi en detriment de vida, U-41 f. 152r. Val a dir que l'abril del 1361 havia comissionat Pere Miró, clergue de la Seu gironina, perquè absolgués Gilabert de Cruïlles i Simó Gallart d'excomunió incorreguda a instància de creditors, amb monitòria de recaure en la dita pena si no pagaven quan tornessin de l'exèrcit reial, aleshores operatiu a Aragó, G-40 f. 181v. L'abril del 1362 oncle i nebot protagonitzen un negoci conspicu, que explica el sentit de la compra que Gilabert havia fet del castell de Sant Sadurní; ara era el bisbe Berenguer qui li recomprava per 60.000 sous el castell i el donava a Santa Maria i a la mitra, PM 1279-1284. El darrer acte de Gilabert de Cruïlles —registrat a l'ADG que coneixem—, és la promesa que fa a Pere Moles, jurista de Girona, de donar-li una pensió de 100 sous anyals per serveis jurídics a propòsit dels seus llocs i castells, G-44 ff. 45v-46r; era el febrer del 1365, i l'oncle bisbe ja feia gairebé tres anys que era mort.

409

1360 juliol 7

f. 210v

El bisbe ferma a Pere Torró,⁵⁴⁷ de Sant Esteve de Bas, el delme de Platraver, parròquia de Sant Privat de Bas.

410

1361 febrer 22

f. 211r

El bisbe ferma a Bernat de Finestres,⁵⁴⁸ donzell fill de Berenguer de Finestres,⁵⁴⁹ cavaller, una part del delme de Sant Joan les Fonts.

411

1361 octubre 12

ff. 112r-113r

Ramon de Juià, cavaller, reconeix tenir pel bisbe dos terços del delme de Sant Esteve de Guialbes i un terç del de les Olives, parròquia de Garrigoles.

412

1361 desembre 2

f. 214r

El bisbe ferma a Beatriu de Bobiga,⁵⁵⁰ de Sant Sadurní, la batllia del delme que en Montalt,⁵⁵¹ de Sant Mateu de Montnegre, rep a Sant Sadurní.

---

547. El 29 de juliol del 1359 intervenia en la redacció dels capítols passats amb l'obtenedor del benefici fundat a l'església de Sant Just del Mallol per Berenguer ça Tescures, sobre dotació del benefici, que serien aprovats pel vicari general, U-36 ff. 18v-19v.

548. Cf. *Lletres* I, n. 461 nota 893.

549. Cf. *ib.*, n. 461 nota 894.

550. El 3 de juliol del 1337, el bisbe Arnau de Mont-rodon havia fermat a Guillem Buyga, de Sant Sadurní, la batllia del delme que rebia en aquesta parròquia Bernat d'Orriols. De Guillem a Beatriu, evidentment parents, i en trenta anys, el delme havia passat de la família Orriols a la família Montalt, PM 1046.

551. És el Berenguer de Montalt de supra, n. 392.

413

1364 febrer 10

ff. 215v-216r

Llop de Llabià, fill i hereu d'Arnau de Llabià, cavaller de Terranova de Sicília, reconeix tenir pel bisbe Ènnec el delme de Ruplà i les rendes que rep dins el terme de la Bisbal.

414

1364 juliol 30

ff. 216v-217r

Guillem Ramon de Lloret,⁵⁵² senyor del castell de Gironella i fill de Simó de Lloret,⁵⁵³ reconeix tenir pel bisbe una part del delme d'Ullastret.

O. ADG, c. 3, n. 228, carta partida [PM 1300].

415

1364 desembre 23

f. 217rv

Arnau Guillem de Garriga⁵⁵⁴ reconeix tenir pel bisbe el delme de Vilartolí i Sant Climent Sescibes que havia estat de Joan Oliver,⁵⁵⁵ del Soler.

O. ADG, c. 2, n. 114, carta partida [PM 1304].

552. El 6 de maig del 1367, despoblat el lloc de Lloret, bisbe i Capítol el vendran a Guillem Ramon de Lloret per 55.000 sous, D-163 ff. 124v-125r. El 1369 el bisbe li manarà que revoqui els procediments contra Bartomeu Albà, de Lloret, encausat per la pabordia de Novembre de la Seu, atès que la causa ha estat sobreseguda, U-59 f. 65v. El 1372 la pabordia de novembre comprarà el castell de Lloret; el maig d'aquell any el bisbe intima a Guillem Ramon de Lloret que compleixi els pactes de la venda i lliuri la postat del castell, U-65 ff. 179r-180r. Des del 1376 a 1380 serà veguer de Girona, jurant l'any 1378 observar les immunitats eclesiàstiques, G-56 ff. 105v-106r. Del 25 de febrer del 1395 hi ha notícia que Guillem Ramon de Lloret promet satisfer els deutes pels quals ha estat excomunicat, D-172 f. 63r.

553. La seva vídua Raimunda és documentada des de 1352 a 1362: ADG, G-27 ff. 11v-12r, G-29 f. 93rv, U-28 f. 18v, G-36 ff. 175v-177v, G-42 f. 101v.

554. Cf. infra, n. 416. El 10 d'abril del 1375 el bisbe indicarà als clergues de Sant Climent d'Amer que absolguin Arnau Guillem de Garriga, si satisfà les quantitats que té destinades a sufragis, U-67 f. 40v.

555. Cf. supra, n. 360.

416

1364 desembre 23

f. 218r

El bisbe ferma a Arnau Guillem de Garriga els delmes del número anterior.

O. ADG, c. 3, n. 252 [PM 1305].

417

1365 febrer 15

f. 218v

El bisbe ferma a Jaume de Cloquer,⁵⁵⁶ de Camprodon, el delme de Vilallonga, que havia estat de Bernat de Nou⁵⁵⁷ i que ha comprat als seus marmessors.

418

1365 febrer 15

f. 219rv

Pere de Salacrup, dit Escrivà, natural de Fares i veí de la Jonquera, reconeix tenir pel bisbe el delme de la parròquia dels Torts.⁵⁵⁸

419

1365 març 123

ff. 219v-220r

El bisbe ferma a Jaume de Cloquer, de Camprodon, un octau del delme de Vilallonga que ha comprat a Francesc de Masó,⁵⁵⁹ prevere i hospitaler de Camprodon, i als administradors de la caritat d'aquesta vila.

---

556. Cf. infra, n. 419.

557. L'identifiquem com el pareire de Camprodon que el 26 d'agost del 1339 es va constituir fermança de Pere Carló, de Camprodon, per pagar certes escriptures a Ramon Gil, notari del bisbe, D-154 f. 60v. És incert si era l'homònim que el 6 de desembre del 1324, essent escuder del bisbe, rebia un dels beneficis dits manats de la Seu, G-4 f. 157r.

558. Pere Salacrup n'havia copiat un terç el 19 d'abril del 1363 a Joana, esposa de Guillem de Palol, cavaller de Figueres, hereva de Guillem de Pujals i de la seva muller Isabel, per 50 lliures, PM 1291.

559. Era prevere almenys des del maig del 1333, quan s'encarregava del servei de Llanars per absència del diaca del lloc, U-5 f. 87rv. El febrer del 1345 és diaconil de Setcases i rep

420

1365 octubre 23

f. 220rv

El bisbe ferma a Francesca, viuda de Berenguer de Fortià, rebut de 500 sous en concepte de lluïisme del delme de Vilajuïga.

421

1366 gener 23

f. 220v

El bisbe ferma a Andreu Martínez de Valtierra⁵⁶⁰ el delme dit de Bellvespre, de Sant Joan les Fonts, comprat a Bernat de Finestres, donzell de Sant Joan les Fonts.

llicència d'absoldre fidels que li demanen confessió, U-9 f. 6v. Al cap de cinc anys és hospitaler de Camprodon i el bisbe li signa rebut de 19 lliures per foriscapis dels delmes de Rocabruna i Vilallonga, U-17 f. 26r. El febrer del 1353 es fa càrrec de 75 lliures, part dels 5.000 sous que Pere de Nou, mercader de Camprodon, havia llegat als pobres, U-22 f. 151r. Al cap d'un any, el bisbe disposava que de l'herència de Pere de Nou donés 100 sous a dues noies de l'hospital, 100 a l'hospital mateix, 100 a l'obra de Santa Maria. 100 a Sant Nicolau, 100 a l'obra de l'església dels carmelites i 100 per a cantar misses a Camprodon, U-22 f. 193r. El febrer del 1355, Francesc Masó, hospitaler, i Guillem Sunyer, procurador de la caritat de la vila de Camprodon, signaven rebut als cònsols de la vila de 4.500 sous llegats per Guillem de Nou; d'aquesta quantitat el bisbe en rebé 2.900 sous per a causes pies, G-31 f. 184rv. El gener del 1357 Francesc de Masó rebia llicència d'absoldre matrimonis clandestins, pagant el dret de fàbrica de la Seu, U-30 f. 198rv.

560. És germà del bisbe Ènnec de Vallterra, que el casà amb Sibil·la, filla de Berenguer de Puigpardines, i per això a l'ADG hi ha moltes notícies d'intervencions seves al poble i castell de Puigpardines, com és ara del 1364, quan Guillem Bovet, d'Ultramort, es lloga al seu servei per a treballar la terra del castell de Puigpardines per 8 lliures de soldada, G-44 f. 187r. Molt pocs dies abans havia contractat Bernat de Jonquer, moliner de Girona, per portar els seus molins drapers i bladers de Domeny, a sou de 25 lliures, rebent la primera paga de mans del bisbe de Girona, G-44 f. 144v; en aquest document, Andrés de Valtierra és dit veguer del vescomtat de Bas. El 10 d'octubre del 1365 rebia com a home propi del bisbe Joan Eimeric, per haver entrat al mas Cases, de la Bisbal, D-163 f. 20v. El 21 d'octubre següent, per procurador, definia Sibil·la, vídua de Pasqual de Mitjavila, de Crespià, dona pròpia del bisbe, que s'ha casat amb Castelló Tapioles, de Taravaus, per 8 lliures, D-163 f. 23rv. El novembre del mateix any contracta Arnau Seguer, dit de Pins, moner de molí draper, per moliner del molí de draps de la masó de Domeny durant tres anys, amb un salari de 25 lliures anyals, D-163 ff. 31v-32r. El 23 de gener del 1366 el bisbe li ferma el delme dit de Bellvespre de Sant Joan les Fonts, comprat a Bernat de Finestres, donzell de Sant Joan, G-6 f. 220v. El març següent renova el contracte de moliner a Bernat de Jonquer pel mateix salari, D-163 f. 59v. L'abril fa procura a Pere de Torres, escuder seu, per a governar la seva torre de Puigpardines, D-163 ff. 69v-70r. El 4 de maig la seva esposa Sibil·la enfrancheix Nicolau Pararol, de Puigpardines, per 130 sous barcelonesos, D-163 ff. 72v-73r. El 7 dels mateixos mesos i any contracta per nunci Guillem Pere Masó, de Begudà, amb un salari de 90 sous, 20 sous per a la túnica, dues camises, dues calces

422

1366 juliol 17

ff. 221r-222r

Pere de Camós,⁵⁶¹ ciutadà de Girona, reconeix tenir pel bisbe el delme dit de Vallpregona, a la muntanya de Girona.

423

1367 novembre 17

f. 222r

El bisbe ferma a Ponç Batlle,⁵⁶² clergue de Montiró, parròquia de Pelacalç, dita també Santa Maria de l'Om, la batllia del delme de Torroella de Fluvià.

i aliments, D-163 f. 73v. El 18 de maig contracta com a moliner Bernat Camps, de la Bisbal, per un any, amb un salari de 18 lliures, D-163 f. 75rv. El 3 de maig del 1367, el bisbe aprova a Ferrer Vidal, procurador, els comptes portats sota les ordres d'Andreu Martínez de Valtierra, G-49 f. 81r. El 27 d'octubre del mateix any venia a Martí de Forn, prior de la capella del castell de Belcaire, cinc eugues per 63 lliures, D-163 f. 175v. Un home tan actiu i emprenedor com aquest podia ésser problemàtic. A l'ADG hi ha un document curiós, les notes de Vicenç Carbonell, notari, que a través de la porta escoltà la conversa que tenien a la cambra d'estudi del bisbe Andrés Martínez de Valtierra, germà del prelat, Pere de Cervera, donzell i cunyat del mateix bisbe, i fra Bernat de Vilàüt, missatger del comte d'Empúries; Carbonell transcriví algunes frases en català d'aquesta conversa, en les quals el frare pregava Andrés Martínez de Valtierra que deixés el bisbe, per tal que aquest i el comte poguessin fer les paus, G-50, ff. 29r-30v. És a dir, era condició *sine qua non* de les paus que Valtierra fugís del bisbat. No fugí, al contrari: el 20 de desembre següent era a la frontera (de Castella) amb el comte d'Empúries, al servei del General de Catalunya, i signava rebut a Pere Miró, escrivà reial, de 3.000 sous, preu d'un cavall que li havien mort en guerra, G-50 f. 31r. La darrera notícia esguarda la seva esposa Sibil·la, a la qual Francesc de Montclar, donzell i senyor del castell de Montclar, del bisbat d'Urgell, tutor de Sibil·la, filla de Berenguer de Puigpardines, reconeixia haver rebut les pensions d'un violari de 200 sous que li feia, G-52 ff. 61v-62r.

561. Ell o son pare presentava el 20 de juny del 1331 Ramon Novell per al benefici de Santa Margarida de l'església de Sant Martí Sacosta, U-4 f. 166v. Potser era l'homònim nebot del canonge Bernar de Camós, paborde de Novembre, que el 11 de juny del 1351 li venia els fruits de la pabordia, G-26 ff. 39v-40r.

562. És possible que es tracti del clergue conjugat homònim, que el 3 de setembre del 1324 tenia el fill Pere Batlle empresonat al castell de la Bisbal i prenia manlleuta del canonge Guillem de Cornellà per 500 sous, G-4 f. 138r.

424

[1368] abril 14

f. 222v

El bisbe ferma a Pere Bianya,⁵⁶³ fill de Ramon Bianya,⁵⁶⁴ de Camprodon, el delme de Molló.

425

1329 octubre 11

ff. 223r-225v

El bisbe Gastó de Montcada⁵⁶⁵ estableix a Ramon de Gornal,⁵⁶⁶ jurista de Girona, la notaria de la seva cúria, que havia tingut Pere Ferrer.⁵⁶⁷

426

1329 octubre 13

ff. 225v-226r

El bisbe comunica als seus notaris de Girona i Castelló haver establert la notaria de la seva cúria a Ramon de Gornal.

[Segueixen fulls en blanc.]

---

563. Sigui quina sigui la seva relació amb el Pere de Bianya de supra, n. 203, cal diferenciar aquest Pere de Bianya, de Camprodon, d'uns altres homònims de Girona i Besalú. El 23 de març del 1373, el nostre Pere de Bianya rebrà en donació els béns d'Ermessenda, vídua de Ramon de Boada, de Sant Llorenç de Cerdans, entre altres coses una part del delme de Bolós, i firmarà debitori a Guillem Bernat de Perles, procurador del bisbe, de 25 florins pel lluïme, D-167 f. 84rv. El 21 de febrer del 1375, Pere Bianya i Arnau Portal vendran a Jaume Portal, rector de Camprodon, i a la confraria de clergues del lloc la meitat del delme de Bolós, per tal de dotar aniversaris, amortitzant-lo el bisbe a cens de 36 sous, G-56 ff. 2r-3r.

564. El 27 de juliol del 1319, Ramon Bianya i Berenguer Corona, de Camprodon, reconeixen tenir en feu pel bisbe els delmes de diversos masos de la parròquia de Santa Maria del Castellar i reben del mateix bisbe la ferma del delme del lloc de Jou, parròquia de Montagut, comprat a Francesc de Vilert i Eliscendis, esposos, i de certs delmes d'Oix, comprats als mateixos, que els atorgants diuen tenir pel senyor del castell de Sales, PM 788 (= CC 580).

565. Cf. *Lletres* I, nota 307.

566. Cf. supra, nota 14.

567. Cf. supra, nota 11.

s.d.

f. 231v

*Clàusula de la institució fundada al monestir de Vilabertran per Guillem de Pau,*⁵⁶⁸ *abat del mateix.*

(1318) 1319 febrer 27

f. 232r

*El bisbe a Berenguer Ballester,*⁵⁶⁹ *oficial de Castelló. El comissiona per castigar delictes de clergues de Castelló.*

568. Cf. infra, n. 429. Abat entre 1320 i 1334: DHEC III 675. El 23 de novembre del 1314, Guillem de Pau, Ramon de Puig i Guillem de Güell, canonges de Vilabertran, notifiquen a Guillem de Sexà, canonge de Lladó, que l'havien elegit per abat de Vilabertran, PM 675.

569. Con indica el n. següent, la institució d'un oficial a Castelló fou avalada pel papa, un cop descartada la possibilitat d'erigir Castelló d'Empúries en bisbat. La Seu gironina, propietària de l'església de Santa Maria de Castelló, ja hi tenia d'oficial en funcions Berenguer Ballester, de manera que la decisió papal, lluny d'ésser una imposició a la Seu, era la confirmació del *statu quo*. Berenguer Ballester és un dels clergues més copiosament documentat a l'ADG. El 21 de desembre del 1296 era presentat al benefici fundat a Castelló per l'ardiaca d'Elna, vacant per mort del seu anterior titular, G-1 f. 45v, i el 10 d'agost del 1297 el renunciava, G-1 f. 64r, per tal de presentar-se al benefici fundat per Ramon Ferrer, feia poc resignat per Hug de Cruïlles que l'havia obtingut per concessió papal, U-1 f. 33v. El setembre del 1307 tenia el dret de patronat del benefici fundat a Castelló per Jaspert Ballester, clergue de Noves i parent seu, G-2 f. 88r. Com a oficial, la seva activitat fou variada. L'octubre del 1324 l'abat de Roses li feia procura de requerir el bisbe que cités Guillem Jordà, beneficiat del seu monestir, perquè hi residís, G-4 f. 147rv. El 15 de febrer del 1326, el bisbe li ordenava monitòria general d'excomunió als castelonins que devien fruits a la Seu, U-2 f. 15rv. Quan sobrevingué la crisi de la pabòrdia de Castelló (cf. *Lletres* I, n. 7 notes 33, 36 i 37), a partir del 1321, el bisbe li ordenà d'arrendar-la, U-2 ff. 29r-30v. Quan Marquesa, comtessa d'Empúries, bandejà el clergue Guillem Pedrer, Ballester fou l'encarregat de procedir contra la mesura, U-2 f. 40v. El 7 de maig del 1326 lliurava al bisbe 3.000 sous dels fruits de la pabòrdia; en diverses pagues ja n'havia satisfet 7.000 i amenaçava d'excomunió als morosos, U-2 ff. 72v-73r., 75v-76r. L'endemà, degudament autoritzat pel bisbe, rebaixava un 10% els foriscapis de la pabòrdia, U-2 f. 73rv. El 4 de juny havia d'intervenir a requesta de Simó Gallart, cavaller, contra la pretensió de Ramon Bou, sagristà, de tenir dret de patronat sobre un benefici de Castelló, U-2 f. 95rv. El 16 del mateix mes el bisbe li encarregava d'examinar sobre els articles de la fe Maria de Vilajoan, que demanava d'ésser admesa al terç orde franciscà, i de lliurar-li l'hàbit si la trobava suficient, U-2 f. 105r. El juliol del 1326 li foren robats diners i altres béns a casa seva, U-2 f. 111rv. Posat entre els homes de Castelló i el bisbe, Berenguer Ballester tingué els problemes de tot intermediari. Els prohoms li demanaren el juliol del 1326 que relaxés les excomunionis, un cop cobrada certa quantitat dels foriscapis, i fou tot seguit reptat pel bisbe, que l'acusava de negligència i l'obligava a reiterar l'excomunió als deutors de la pabòrdia, U-2

429

1328 març 29. El Vendrell (Barcelona) f. 233r

El bisbe a Berenguer Ballester, oficial de Castelló. Havent rebut del papa Joan XXII una lletra que li mana constituir oficial a Castelló, el nomena per al càrrec, amb descripció de facultats.

430

1328 març 29. El Vendrell (Barcelona) f. 233v

L'arquebisbe Eiximèn⁵⁷⁰ de Tarragona al bisbe de Girona. Li recorda el deure de visitar cada any l'església metropolitana i li permet de fer-ho cada trienni.

f. 172r. L'agost següent el bisbe li feia saber que havia escrit al comte d'Empúries recordant-li extrems del testament de Ponç (V?) Hug, U-2 f. 176r. El 6 de setembre del mateix 1326 rebia instruccions precises del bisbe sobre l'afer de Guillem Sifre, clergue tonsurat, capturat per la cort de Castelló i empresonat després al palau episcopal de Girona, d'on s'escapà; des de lluny (segurament no lluny de Castelló), Sifre oferia fermances; el bisbe volia que Ballester el prengués, però sense fer procés, per no incórrer en el ridícul davant la Cort de Castelló U-2 f. 185r. El setembre del 1326 el bisbe Pere d'Urrea manava als eclesiàstics castellanins que observessin la constitució donada per Ramon de Biure, sagristà de Lladó i visitador pel bisbe, contra els clergues que faltaven a l'ofici diví, U-2 f. 5r. L'octubre el bisbe urgia presentació de comptes, U-2 ff. 9v-10r, i ordenava diversos pagaments: a Arnau de Mont-rodon que havia avançat diners per la dècima del rei i el subsidi del papa, U-2 f. 13r, a Pere Capmany i a Francesc Moler, U-2 f. 14v. El mes de novembre el bisbe el comissionava per absoldre Ponç Escarrer i na Sifrea, de Castelló, excomunicats per deute al monestir de Sant Daniel, U-2 ff. 35v-36r. El febrer del 1327 havia de compel·lir Castelló Gomir, marmessor del comte Malgaulí, per un deute de 65 sous, U-2 ff. 84v-85r. Havia de garantir la seguretat entre clergues barallats, U-2 f. 93rv. El càrrec d'oficial no l'estalvià d'ésser encausat a propòsit dels béns que foren de Dalmau de Puig Ballester, possible parent seu, i per altres motius, U-2 f. 94r, 113v-114r. Havia d'intervenir en provisions de beneficis per *ius devolutum*, U-2 f. 99r, de lliurament de llegats, U-2 f. 110r, de distribució d'aniversaris, U-2 ff. 122v-123r, de citacions de clergues, U-3 f. 37v, 43r, 45v. També fou jutge d'instrucció en la causa entre Ponç Escarrer, de Castelló, i Guillema, vídua de Guillem Malarç, U-3 ff. 90r-91r. El 13 d'abril del 1328 havia de negociar amb l'infant-comte Pere d'Aragó el traspàs a la jurisdicció eclesiàstica de Bernat Corçà, clergue conjugat empresonat pel comte, U-3 ff. 107v-108r, i el 16 d'abril següent sobresseia la instrucció de la causa, U-3 f. 114rv. Un dels últims actes seus documentats és el requeriment de revocació de mesures preses pels saigs del comtat d'Empúries, per manament de Ramon de Palau, regent de la vegueria, a Roses, on exercien jurisdicció, i revocació de les penes imposades als batlles del monestir de Roses a TONYÀ i a Torroella de Fluvià, U-3 ff. 145v-146r. Entre un moment incert de 1328 i el 20 de setembre del 1331, l'oficial de Castelló fou un tal Ramon Pere, el qual fou succeït aquesta darrera data per Berenguer Ballester, un clergue jurista, nebot de l'anterior, documentat en el càrrec almenys fins al 1334.

570. És Eiximèn Martines de Luna i d'Alagón (1317-1327).

431

1319 desembre 11

Fulls intercalats després de f. 233v

*Beatriu, filla d'Ermessenda de Cartellà,*⁵⁷¹ *senyora d'Hostoles, amb llicència del seu marit Dalmau, vescomte de Rocabertí,*⁵⁷² *confirma totes les escriptures atorgades per la seva mare, per Guillem Galceran de Cartellà*⁵⁷³ *i altres.*

432

1351 agost 22

ff. 234-235r

Bernat de Pau, fill de Guillem de Pau, reconeix tenir pel bisbe els delmes de Pau, Canelles i altres llocs.

O. ADG, c. 3, n. 66, exemplar sense cloure, fatigat [PM 1173].

Cf. supra, n. 380.

433

[1351] setembre 10

f. 235rv

*Berenguer Alió,*⁵⁷⁴ *procurador de Berenguer de Fortià, reconeix tenir pel bisbe delmes de Vilajuïga i Fortià.*

Cf. supra n. 371.

---

571. Cf. *Lletres* I, n. 392 nota 786.

572. Cf. supra n. 16, 63, 196, 197, 258.

573. Cf. supra n. 190, 191, 195, 405.

574. L'abril anterior havia reconegut tenir pel bisbe un quart del delme de Vilatenim, PM 1169. El juny del 1355 negociava amb Arnau de Banyoles la venda de la seva força de Cals, G-32 ff. 60v-61v. El 1358 era veguer i jutge del comte d'Empúries i el bisbe escrivia al magnat perquè procurés que Alió es fes absoldre d'excomunió incorreguda, U-32 f. 221v. El 1375 qui es feia absoldre d'aquesta pena era la seva vídua Sibil·la, U-67 f. 132v.

434

1357 juny 7

f. 236r

El bisbe Berenguer fa poders a Dalmau de Mont, Guerau Patau i Galceran de Montcorb, canonges, per rebre homenatges per delmes.

Cf. supra n. 394.

435

1357 juny 7

f. 236rv

El bisbe ferma a Galceran d'Hortal un sisè del delme de Maià que té per llegat de Guillem de Maià, cavaller.

Cf. supra n. 396.

436

1357 juny 7

ff. 236v-237r

Galceran d'Hortal ferma debitori al bisbe de 60 lliures en concepte de terç del delme de Maià.

437

1357 juny 7

f. 237rv

Galceran d'Hortal reconeix tenir pel bisbe un sisè del delme de Maià que ha adquirit per compra a Guillem Cavaller de Besalú i per llegat de Guillem de Maià.

438

1314 setembre 5

ff. 238r-240r

Còpia de la visita de Sant Vicenç de Besalú.

Cf. supra, n. 81.

439

1319 maig 5

ff. 240v-242r

El bisbe i el Capítol de la Seu adopten providències sobre els beneficis de porter, coc, refectorer i dormitorer de la seu.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: RC, ff. 60v-62v.

B. Còpia del s. XIV-XV: ACG, *Llibre Verd*, ff. 141v-143v.

C. Còpia del s. XV: ACG, *Llibre d'en Calçada*, ff. 108r-111r.

a. MARQUÈS, RC 141 (46).

[Els tres fulls següents, posats invertits (ff. 343-345), són actes de renúncia de capellanies de principi del s. XIV, sense data.]

440

{1360 març 27}

f. 346r

Gilabert de Cruïlles reconeix tenir pel bisbe delmes de Cruïlles, còpia parcial.

Cf. supra, n. 406.

441

(1302) 1303 març 8

fragment final (g)

Berenguer de Millàs reconeix tenir pel bisbe els delmes de certes terres de Madremanya.

O. Perdut.

A. Còpia del s. XIV: ADG, CC, ff. 402r-403v.

a. MARQUÈS, CC 583.

INDEX D'ANTROPÒNIMS

Les xifres en cursiva que segueixen cada entrada dels índexs remetent a les pàgines de la Introducció. Les xifres en rodó remetent als números dels regests.

Per a distingir personatges homònims, hom ha recorregut, sempre que és possible, a la condició social de les persones, al parentesc, a l'ofici o a la dignitat.

- Abadia, Guerau d', draper, 391
- Abella, Berenguer d', 406
- Adelaida, esposa de Pere Cros, 317
- Ademar, fill de Pere Ramon de Mata, 200
- Agnès, esposa d'Arnau Guillem de Tre-gorà
- Agnès, esposa de Berenguer d'Aguiló, 158
- Agnès, esposa de Bernat de Coll
- Agnès, esposa de Guillem de Boixols, 216
- Agnès, esposa de Guillem de Castell, 153
- Agnès, esposa de Jaume de Lausanna, 330
- Agnès, esposa de Ramon de Catllar, 139
- Agnès, esposa de Ramon de Marata, 52
- Agnès, esposa de Ramon de Pomer, 379
- Agnès, esposa de Ramon Estrader, 387
- Agnès, filla de Berenguer Roig, de Gorgues, 86
- Agnès, filla de Bernat de Camós, 158
- Aguals, Ermessenda d', 5
- Àgueda, santa, 368, 406
- Aguiló, Berenguer d', batlle, 158
- Aguiló, Guillem d', 327
- Agullana, Pere d', 214
- Aiguaviva, Bernat d', cavaller, 274
- Aiguaviva, Perpinyà d', 39
- Alamanda, esposa d'Arnau de Bordils (fill), 176
- Alamanda, esposa de Dalmau de Darnius, 165
- Alamanda, esposa de Dalmau de Gualta, 133
- Alamanda, esposa de Ramon Andreu, 278
- Alamanda, filla de Berenguer de Terrades, 158
- Alamanda, filla de Francesc Seguí, 391
- Albà, Bartomeu, 414
- Albert, Francesc, clergue, 408
- Albert, Ponç, oficial episcopal, 232
- Albert, Ramon, clergue, 275
- Albert, Stephanus, v. Aubert, Esteve
- Albons, Guerau d', 238
- Albons, Guerau d', 182
- Albons, Jaume d', clergue, 84
- Alemanys, Jaume, 363
- Alenyà, Pere, 124
- Alió, Berenguer d', 433
- Aloi, Fèlix, 278
- Alou, Arnau d', cavaller, 78, 184
- Alquer, Berenguer, 368
- Altabella, esposa de Bernat de Santromà, 16
- Amatller, Guillem d', domer, 55
- Amer, Pere, notari, 272
- Ametller, Guillem d', 6, 18
- Ametller, v. Amatller
- Andreu, Ramon, 278
- Andreua, esposa de Simó de Perdigó, 192
- Anjou, Blanca d', 173
- Anna, santa, 310, 311
- Antoni, sant, 31
- Aragó, Alfons III d', 271; 25
- Aragó, infant Alfons d', 271
- Aragó, infant Pere d', (futur Pere II el Gran), 206, 291, 306, 406
- Aragó, Jaume II d', 292, 306, 397

- Aragó, Martí I l'Humà d', 334
 Aragó, Pere III d', 106, 334, 395, 406
 Armagnac, els, 306
 Armentera, Ramon d', 213
 Arnall i Juan, M. Josepa, 265; 334
 Arnau de Sant Sadurní, Ramon, 109
 Astruga, esposa de Bernat de Cistella, 202
 Aubert, Esteve, cardenal, 395
 Aubert, Esteve, v. també Innocenç IV
 Auda, esposa de Guerau de Santdionís, 349
 Auleda, Bernat d', 384
 Avinyó, Bernat d', 45
 Avinyó, Bernat d', cavaller, 117, 159
 Avinyó, Guillem d', 279; 45, 98, 159, 199, 323
 Avinyó, Guillem, d' (avi), 45
 Avinyó, Ponç d', 151
 Avinyó, Simó d', 98
 Avinyó, Simó d', cavaller, 122, 162
 Aytona, marquès d', 278, 279

 Baier, Guillem, 311
 Balbs, Guillem des, cavaller, 247, 296, 387
 Balbs, Simó des, 210
 Ballester, Berenguer, 428, 429
 Ballester, Jaspert, 428
 Banch, Bernat de, 31, 329
 Banyoles, Arnau de, 433
 Banyuls, Bernat de, 48
 Banyuls, Bernat de, prior de Santa Maria de Besalú, 48, 62, 80
 Barceló, 395
 Barcelona, 429, 430
 Barrera, Huguet, clergue i notari substitut, 273
 Bartomeua, esposa de Bernat de Vilaüt, 250
 Bartomeua, filla de Pere Otger, 369
 Barutell, Ramon, 256
 Bas, vescomte de, v. Santfeliu, Pere de
 Bastida, Ramon de, 233
 Batlle, Pere, paborde de Sant Miquel de Fluvià, 404
 Batlle, Pere, clergue, 423
 Batlle, Ponç, 423

 Batller, Pere, 423
 Bauç, Nadal des, 153
 Bauçols, Bernat de, clergue, 58
 Bearn, Gastó VII del, v. Montcada-Bearn, Gastó VII
 Beatriu, abadessa de Sant Daniel, 241
 Beatriu, esposa d'Arnau de Torroella, 132
 Beatriu, esposa de Dalmau de Darnius, 165
 Beatriu, esposa de Guillem des Balbs, 296
 Beatriu, filla d'Ermessenda de Cartellà, 431
 Beçols, Bernat de, domer, 32
 Bedoç, Bernat de, cavaller, 227, 397
 Bedós, Pere de, 389
 Bellagarda, Ferrer de, cavaller, 97
 Bellpuig, Berenguer de, cavaller, 104
 Bellpuig, Bernat de, 14, 281
 Bellpuig, Guillem de, cavaller, 98, 104, 281
 Bells, 395
 Bellvespre, (família dels), 210
 Bellvespre, Bernat de, 210
 Bellvespre, Ramon de, cavaller, 210
 Belurs, Bernat de, 269
 Benaula, Guillem, clergue i notari auxiliar, 270
 Berart, Deuslosal, 9
 Berenguer, abat de Sant Pere de Rodes, v. Riumors, Berenguer de
 Berenguer, bisbe, 434
 Berenguer, fill de Bernat de Landrich, 359
 Berenguer, fill de Ramon de Palol de sa Baldòria, 410
 Berenguer, germà de Dalmau de Palol, 193
 Berenguer, Pere, 84
 Berenguera, esposa de Guillem Estanyol, 216
 Berenguera, esposa de Simó des Balbs, 202, 210
 Bernat, abat de Banyoles, v. Vallespirans, Bernat de
 Bernat, fill de Dalmau de Darnius, 165
 Bernat, fill de Guillem de Palafolls, 208

- Bernat, peixater, fill de Guillem Jordà, 203
 Bernat, prior de Manlleu, 78
 Berquís, Ponç de, 103
 Bertranet, nebot de Guillem de Socarrats, 270
 Besalú, Berenguer, 153
 Bescanó, Bertran de, 90, 113, 200
 Bescanó, Guillem de, 200
 Besora, Jaume de, 255
 Bestracà, Graïda de, 364
 Bet, Pere, domer, 395
 Bevià, Francesc de, 352
 Bevià, Guillem de, 352
 Bianya, Alamanda de, 319
 Bianya, Berenguer de, cavaller, 203, 334
 Bianya, Francesc de, 368
 Bianya, Pere de, (de Camprodon), 424
 Bianya, Pere de, 174, 203, 319
 Bianya, Pere, v. Bianya, Pere de
 Bianya, Ramon, 174, 424
 Biure, Guillem de, 152
 Biure, Ponç de, cavaller, 152
 Biure, Ramon de, sagristà, 272
 Blanc, Guillem, 66
 Blanca, esposa de Guillem de Palafolls, 208
 Blanca, esposa de Ponç d'Avinyó, 151
 Blanca, esposa de Ramon de Vilatenim, 132
 Blanch, Josep, 75
 Blanes, Arnau de, cavaller, 91, 229, 332
 Blanes, Bernat de, 91
 Boada, Ramon de, 424
 Boades i Raset, Joan, 266
 Bohiga, Beatriu de, 412
 Bohiga, Guillem de, 412
 Boixols, Guillem de, 105, 216, 329
 Bonamic, Guillem, 62
 Bordils, Arnau de (fill), 176
 Bordils, Arnau de, cavaller, 176
 Bordils, Berenguer de, clergue, 232
 Bordils, Bonanat de, 278
 Bordils, Guillem de, cavaller, 232
 Bordils, Guillem de (fill), 232
 Boscà, Guillem, clergue, 349
 Bosch, Pere, 278
 Boter, Pere, clergue, 106
 Botonach, Arnau de, 257
 Bou, Ramon, 428
 Bovet, Guillem de, 421
 Brugada, Guillem, 326
 Brugat, Pere de, 36, 37
 Brunissenda, esposa d'Eimeric de la Via, 295, 301
 Brunissenda, esposa de Guillem de Güell, 50
 Brunissenda, esposa de Pere Ramon de Sant Iscle, 185
 Brunissenda, filla de Bernat de Trilla, 341
 Brunissenda, filla de Dalmau de Sant Iscle, 72
 Brunissenda, germana de Pere de Coll, 123
 Brunissenda, esposa de Dalmau de Torroella de Sant Iscle, 72
 Buyga, v. Bohiga
 Cabanelles, A. de, 279
 Cabanelles, Guillem de, bisbe, 139
 Cabanelles, Pere de, 251
 Cabrera, Beatriu de, 11, 13
 Cabrera, Bernat de (fill), 285
 Cabrera, Bernat de, vescomte de, 285, 286, 406
 Cabrera, Bernat I de, vescomte, 89, 90
 Cabrera, familia dels, 406
 Cabrera, Guerau de, 139
 Cabrera, Guerau IV, vescomte de, 139
 Cabrera, Guerau V de, vescomte, 139
 Cabrera, Marquesa, vescomtessa de, 285
 Cabrera, Ramon de, vescomte, 89
 Calçada, 27, 439
 Caldes, Pere de, 163
 Callós, Joan, 242
 Cals, Englantina de, 70
 Cals, Francesc de, 256
 Calvert, Ramon, 311
 Calvet, Guerau, visitador del bisbe, 74
 Camallera, Ponç, domer, 173
 Camós i de Ferrera, Bernat de, 158
 Camós, Arnau de, 102
 Camós, Bernat de, canonge, 422
 Camós, Brunissenda de, 22, 83
 Camós, Galceran de, 83

- Camós, Guillem de (fill), 102, 217, 218
 Camós, Guillem de, cavaller, 217
 Camós, Pere de, 422
 Camós, Ramon Arnau de, batlle, 320
 Camós, Sibil·la de, 102
 Campariol, Berenguer de, 376
 Campariol, Pere de, 14, 15
 Campllonch, Arnau de, 192
 Camps, Bernat, 421
 Camps, Onofre, rector, 278
 Canadal de Gorgues, Guillem de, 16, 277
 Canadal de Montmarí, Guillem de, 16, 104, 112, 16, 209
 Canadal, Bernat de, 16
 Canadal, Guillem de, 117, 277, 399
 Canadal, Guillem Pere de, 166
 Canadal, Pere de, 45, 399
 Canadals, branca dels, 16
 Canelles, Berenguer de, 255
 Canelles, Guillem de, cavaller, 174, 358, 359
 Cantallops, Dalmau de, cavaller, 313
 Capmany, Pere, 265, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282; 160, 179, 395
 Capmany, Pere, notari entre 1272 i 1289, 273
 Carbonell, Vicenç, 421
 Cardonets, Pere de, porter reial, 271
 Carlemany, sant, 311
 Cartellà, Bernat de, cavaller, 89, 142
 Cartellà, branca dels, 89
 Cartellà, Buch de, 225
 Cartellà, Cecília de, abadessa de Vall-laura, 224
 Cartellà, Ermessèn de, 224
 Cartellà, Ermessenda de, 190, 431
 Cartellà, Galceran de (nét), 142
 Cartellà, Galceran de, 190, 191, 195
 Cartellà, Guillem Galceran de, 43, 405
 Casademont, Guillem de, 272
 Casanova, Gabriel, prevere i notari, 281, 282
 Casavells, Ponç de, v. Terrades, Ponç de
 Caselles i Serra, Lluís-Esteve, 266
 Caselles, Berenguer de, 105
 Caselles, Pere de, 105, 216
 Castanyet, Gueraua de, 94
 Castell, Arnau de, 153
 Castell, Berenguer de (fill), prior de Santa Maria del Coll, 153
 Castell, Berenguer de, 153
 Castell, Guillem de (fill de Berenguer de Castell), 153
 Castell, Guillem de, cavaller, 153
 Castellbisbal, Bernat de, 260
 Castellldases, Berenguer de, cavaller, 347, 348
 Castellfollit, Guillem de, 55
 Castellnou, Pere de, bisbe, 80, 165, 216
 Castelló, Ferrer de, 50
 Caterina, esposa de Berenguer de Llançà, 260
 Caterina, esposa de Guillem des Balbs
 Caterina, esposa de Pere Savarrés, 310
 Catllar, Ponç de, 400
 Catllar, Ramon de, 116, 139
 Cavaller, Bernat, 395, 396
 Cavaller, Bernat, batlle reial i veguer, 331
 Cavaller, Guillem, 395
 Caylaç, Cayloç i Caylors, v. Callós
 Cecília, esposa de Ferrer de Cruilles, 146
 Cels, sant, 404
 Cervera, Pere de, 421
 Cervià, Berenguer de, clergue i notari, 272, 273, 274
 Cervià, Ermengol de, 88
 Cervià, Francesc de, 324, 369, 375
 Cervià, Guerau de, 84, 127, 187, 228, 276, 324
 Christo, v. Jesucrist, 293
 Cies, Bernat de, 406
 Cília, esposa de Bernat Corona, 364
 Cistella, Bernat de, cavaller, 202, 210
 Cistella, Guillem de, cavaller, 151, 202
 Cistella, Guillem de, fra, 186
 Cistells, fra Guillem, 70
 Clara, Bernat, 8
 Clara, santa, 388
 Cloquer, Jaume de, 417, 419
 Closa, Bernat de (fill), 344, 345
 Closa, Bernat de, 45, 117, 125, 126, 277, 325, 344
 Clota, Ramon de, 16

- Coffèn, Jacob, jueu, 406
 Colera, Pere de, abat, 241
 Coll i Simó, Ramon de, cavaller, 86
 Coll, (família dels), 123
 Coll, Berenguer de, cavaller, 247, 268
 Coll, Bernat de, cavaller, 247, 256, 268, 296
 Coll, Guillem de, clergue, 123
 Coll, Pere de (cosí), 386
 Coll, Pere de, cavaller, 115, 123, 386
 Coll, Ramon de, 86, 87
 Collell, Antoni, 274
 Collell, Isidre, prevere, 282
 Colltort, Ramon de, 318
 Coloma, santa, 310
 Colomers, Arnau de, 146
 Colomers, Bernat de, 262
 Coma, Bernat de, 326
 Coma, Berenguer de, batlle episcopal, 330
 Comelles, Guillem de, 298
 Commany, Pere, v. Capmany, Pere
 Comte, Castelló, 251
 Conill, 395
 Constans i Serrats, Lluís, 265
 Corçà, Ferrer de, cavaller, 97
 Cornellà, Arnau Guillem de, 387
 Cornellà, Guillem de, canonge, 423
 Cornellà, Guillema, 50
 Cornellà, Jaume de (fill de Pere de Cornellà), 240
 Cornellà, Jaume de, 234, 383, 391
 Cornellà, Jaume de, cavaller, 240, 265, 381, 382
 Cornellà, Pere de, cavaller, 240
 Cornellà, Pere de, cavaller, 76, 349, 361
 Cornellà, Pere de, procurador, 97
 Cornellà, Pere, 204
 Cornellà, Ramon de, escuder del bisbe, 124
 Cornet, Ramon de, 275
 Coromina, Bernat, 274
 Coromina, Ramon de, 5
 Corona, Berenguer, 174, 298, 299, 366, 424
 Corona, Bernat, 364
 Corona, Guillem, 365, 366, 367
 Corona, Mateu, 103
 Corona, Pere, 335
 Corona, Ramon, 174, 365, 366
 Corona, Simó, 174, 365, 366
 Corsavell, cavaller, 364
 Cortada, Ramon de, cavaller, 89
 Cortil, Bernat de, 6
 Cortil, Bernat de, clergue, 55
 Costa, Bernat de, 35
 Costa, Dalmau, jurista, 82, 132
 Costa, Galceran de, canonge, 226
 Costa, Guillem de, 226
 Costa, Pere, (de Vic), 121
 Costa, Pere, notari episcopal, 271
 Cot, Joan de, 169
 Cot, Ramon de, 169
 Cottineau, Laurent Henri, 212
 Creixell, Dalmau de, 194, 198, 199
 Cristina, Pere Ramon, 357
 Cros, Dalmau de, procurador, 228
 Cruïlles i de Mallorca, Gilabert VI de, 406
 Cruïlles, Berenguer de, bisbe, 267, 271, 274; 45, 121, 174, 255, 368, 395, 406
 Cruïlles, Bernardí de, 368
 Cruïlles, Constança de, 406
 Cruïlles, Ferrer de, cavaller, 146
 Cruïlles, Gilabert de, 333, 364, 406, 407, 408, 440
 Cruïlles, Gilabert de, bisbe, 72, 302,
 Cruïlles, Gilabert V de, 406
 Cruïlles, Gueraua de, 406
 Cruïlles, Hug de, abat de Sant Feliu i vicari general, 84, 307, 308, 309, 312, 428
 Cugat, sant, 102, 384
 Dalmau, fill de Ramon Xatmar, 225
 Dalmau, Jaume, clergue, notari substitut, 273
 Darnius, Dalmau de (avi), 165
 Darnius, Dalmau de, cavaller, 165
 De Puig i Oliver, Jaume, 266; 279
 Desbach, Bernat, abat, 212
 Descamps, Joan, pastor, 278
 Deuzà, Gaucelin Jean, cardenal, 279
 Dispòdia, mare de Guillem de Mata, 200

- Dolça, esposa de Pere de Segueró, 96
 Dolça, esposa de Ramon de Colltort, 318
 Domenge, Guillem, 272
 Dosquers, Gilabert de, 301
 Dosrius, Saure de, 89
 Duran Cañameras, 311
 Duran, Castelló, clergue i notari auxiliar, 270

 Eimeric, Joan d', bisbe, 421
 Eiximèn, v. Martines de Luna i Alagón
 Eleadis, esposa d'Huguet d'Espasèn, 22
 Elicsenda, esposa d'Arnau Seguí, 123
 Elicsenda, esposa d'Arnau Taverner, 340
 Elicsenda, esposa de Berenguer de Castells, 153
 Elicsenda, esposa de Bernat de Mollet, 148
 Elicsenda, esposa de Galceran de Cartellà, 89
 Elicsenda, esposa de Ramon d'Horts, 341
 Elicsenda, esposa de Ramon de Garriga, 128, 325
 Elicsenda, esposa de Simó de Rocabruna, 269
 Elicsendis, esposa d'Arnau de Roca, 104
 Elicsendis, esposa de Berenguer de Queixàs, 70, 255
 Elicsendis, esposa de Francesc de Vilert, 424
 Elvira, esposa de Gilabert de Cruïlles, 406
 Empúries, comte d', 266, 279; 63, 72, 158, 203, 260, 325, 331, 368, 395, 401, 406, 421, 433
 Empúries, comtessa d', 274
 Empúries, família dels, 406
 Empúries, infant Ramon Berenguer d', comte, 351
 Empúries, Malgaulí d', comte, 46, 49, 82, 108, 260
 Empúries, Marquesa d', comtessa, 285, 428
 Englantina, esposa de Ramon de Miralles, 255
 Ènnec, bisbe, v. Vallterra, Ènnec de
 Ermadàs, Jaume d', 186
 Ermedà, Ramon d', 55
 Ermessenda, (segona) esposa de Ramon Coromina, 5
 Ermessenda, dita Englantina, esposa de Bernat de Miralles, 70
 Ermessenda, esposa de Bernat Berenguer, 314
 Ermessenda, esposa de Bernat de Castellbisbal, 260
 Ermessenda, esposa de Bernat Guillem de Foixà, 258
 Ermessenda, esposa de Ramon Barutell, 256
 Ermessenda, esposa de Ramon de Boada, 424
 Ermessenda, esposa de Ramon de Mont, 261
 Ermessenda, esposa de Ramon de Vilatenim, 257
 Ermessenda, filla d'Artau de Romanyà, 241
 Ermessendis, esposa de Ponç sa Verdera, 323
 Escala, Berenguer, d', cavaller, 90
 Escala, Ramon d', 90, 147
 Escales, Bernat d', 96
 Escales, Ramon d', cavaller, 96
 Escrivà, v. Salacrup, Pere de
 Espasèn, Guillema d', 123
 Espasèn, Huguet d', 22, 23
 Espinalb, Bernat d', 308, 309
 Esquiva, esposa de Pere de Roca, 84
 Estanyol, Guillem, 216
 Estanyol, Pere, 406
 Estela, esposa de Ramon d'Escales, 96
 Esteve, sant, 384
 Esteve, Simó, notari auxiliar, 271
 Estrader, Ramon, sotsveguer, 387
 Estruch, Berenguer, 118
 Estruch, Bernat, 301
 Estruch, Pere, 118
 Eubel, Conrad, 265; 279, 395

 Faja, Dalmau de, 216
 Falcuç, Pere (de Balaguer), 350
 Falcuç, Pere (fill), veí de Camprodon, 350

- Falçug, Pere, (d'Oix), 350
 Farner, Joan, 94
 Farner, Pere, 94
 Farners, 247
 Farners, Brunissenda de, 268
 Feliu, Ramon, clergue, 84
 Feliu, sant, 216
 Ferrer de Mont-rodon, Francesc, 61
 Ferrer, abat d'Amer, 61
 Ferrer, Bernat, clergue, 271, 274
 Ferrer, Jaume, prevere, 142
 Ferrer, Llorenç, 24, 135
 Ferrer, Pere, clergue conjugat i notari episcopal, 270, 271; 259, 425
 Ferrer, Ramon, 428
 Ferrera, esposa de Ferrer de Corçà, 97
 Figuerols, Bernat de, 318
 Figuerols, Guillem de, 318
 Finestres, Berenguer de, cavaller, 206, 410
 Finestres, Bernat de, 410, 421
 Finestres, Ponç de (fill), 120
 Finestres, Ponç de, cavaller, 120, 184
 Finestres, Ramon de, 72
 Flaça Ponç de, 294
 Flaça, Bernat de, 155
 Flaça, Dalmau de, cavaller, 155
 Flaça, Ponç de, 305
 Floreta, Bernat, draper, 310
 Foix, els, 306
 Foix, Gastó de, 306
 Foixà, Alemany de, 155, 248
 Foixà, Bernat Guillem de, 248, 257, 258, 368, 406
 Foixà, Ermessenda de, 184
 Font, Pere de, batlle, 101
 Fontclara, Guillema de, 332
 Fontcoberta, Berenguer de, cavaller, 206
 Fontcoberta, Francesc de, 206, 207
 Fontroser, Bernat de, 88
 Fontroser, Pere de, 88
 Forn, Martí de, 421
 Forn, Sampsó de, 94
 Fornells, Berenguer de, (fill), cavaller, 41
 Fornells, Berenguer de, cavaller, 41, 167
 Fornells, Robau de, 55
 Forques, Bernat de, 51, 249
 Forques, Ramon de, 50, 316
 Fortià, Berenguer de, 371, 404, 420, 433
 Fortià, Dalmau de, 140
 Fortià, Guillem de, notari del bisbe, 270
 Francesc, sant, 199, 406
 Francesc d'Assís, sant, 267
 Francesca, esposa de Berenguer de Fortià, 420
 Francesca, esposa de Bonanat Masdemont, 401
 Francesca, esposa de Gispert de Pals, 109
 Francesca, esposa de Jaume de Cornellà, 234
 Francesca, esposa de Ramon de Pont, 371
 Francesca, filla de Simó de Gironella, 231
 Freixe, Arnau de, cavaller, 104, 112, 116
 Freixe, Berenguer de, cavaller, 116, 190
 Fresolf, Pere, clergue, 84
 Fulcarà, Bernat, prevere de Capítol, 311
 Fulcarà, Gispert, sagristà segon i jutge, 14, 150, 158, 355
 Fuster, Pere, 311
 Fuyà, Pere, 365
 Galceran, fill de Bernat de Vilarig, 128
 Galceran de Cartellà, Pere, 281, 282; 405
 Gallart, Guillem, cavaller, 129
 Gallart, Simó, 98, 117, 120, 125, 406, 428
 Galliners, Guerau de, 404
 Galliners, Guillem de, cavaller, 70, 97
 Galliners, Pere de (altre), 204
 Galliners, Pere de, canonge i capellà, 168, 280
 Galliners, Pere de, cavaller, 204
 Galliners, Ramon de, 70, 155, 204
 Galseran, v. Galceran
 Garriga, Arnau Guillem de, 415, 416
 Garriga, Berenguer de, 325
 Garriga, Dalmau de, 49, 371
 Garriga, Guillem de, 49
 Garriga, Guillema de, 173, 221, 235
 Garriga, Ramon de, 128, 325, 344
 Garriga, Ramon de, sagristà, 406

- Garrigàs, Bernat de, cavaller, 126, 241
 Garrigàs, Guillema de, 241, 242
 Garsenda, esposa de Bernat de, 318
 Garsenda, esposa de Bernat Jaume, 19
 Garsenda, esposa de Ramon d'Escala, 147
 Garsendis, esposa d'Arnau de Terrades, 158
 Garsendis, esposa de Guillem de Pau, 250
 Garsendis, mare de Guillem de Sant Sadurní, 406
 Gaucelin, v. Deuzà Gaucelin, Jean, 279
 Gaufred, (família dels), 143
 Gaufred, Bernat, 143, 145, 234
 Gaufred, Guillem, tresorer de la Seu, 211
 Gaufred, Pere, 143, 145
 Gaylà, Joan de, 246
 Gelioni, Berenguer, 310
 Genover i Puig, Joan, prevere i notari, 282
 Geraldona, filla d'Hug Roger I, comte de Pallars, 406
 Gil, Ramon, clergue i notari, 273; 417
 Gironella, Blanca de, 193
 Gironella, Francesca de, 193
 Gironella, Simó de, 102
 Gironella, Simó de, 16, 193, 231
 Gispert, Pere de, 94
 Golobardes Vila, Miguel, 265; 235
 Gornal, Ramon de, notari episcopal, 270, 271, 272; 425, 426
 Gornau, v. Gornal
 Gras, Bernat, canonge, 173
 Grau, sant, 190
 Gravalosa, Joan de, clergue, 7, 68
 Gros, Pere, 317
 Gualta, Arnau de, cavaller, 133
 Gualta, Dalmau de, 133, 134, 136, 137, 138, 340
 Gualta, Ferrer de, 265
 Guarata, Pere de ça, 38
 Güell, Bernat de, 50
 Güell, Guillem de, 50, 249
 Güell, Ramon de, cavaller, 50, 212, 249
 Guerau, Bernat de, 267
 Guerau, Pere, 267
 Guerau, prior de de Santa Maria de Besalú, 55
 Gueraua, esposa de Bernat de Santromà, 16
 Gueraua, esposa de Ponç de Finestres, 184
 Guillem, abat de Sant Pere de Galligants, 61
 Guillem, arquebisbe de Tarragona, v. Rocabertí, Guillem de
 Guillem, fill de Brunissenda de Camós, 22
 Guillem, fill de Dalmau de Darnius, 165
 Guillem, fill de Dalmau de Miana, 355
 Guillem, fill de Ramon de Mont, 261
 Guillem, germà d'Arnau de Palera, 119
 Guillema, esposa de Berenguer de Verge, 25, 403
 Guillema, esposa de Bernat d'Avinyó, 45, 117
 Guillema, esposa de Bernat de Flaça, 155
 Guillema, esposa de Francesc Seguí, 391
 Guillema, esposa de Guillem de Vilaüt, 188
 Guillema, esposa de Guillem Pere, 30
 Guillema, esposa de Jaume de Tordera, 330
 Guillema, esposa de Ramon de Cot, 169, 170
 Guillema, esposa de Tortosa de Rec, 216
 Guillema, mare de Ramon Barutell, 256
 Guilleré, Christian, 265, 271; 106, 171, 255, 267, 278, 295, 311, 334
 Guixà, Arnau de, cavaller, 104, 112
 Guixà, Ramon de, 16, 112, 364
 Hortal, Galceran d', 395, 396, 435, 436, 437
 Hortal, Gaufred d', cavaller, 127
 Hortal, Guillem d', 395, 404
 Horts, Ramon d', 247, 341
 Hospital, Jaume d', notari i procurador, 271, 273
 Hugueta, filla de Bernat de Canadal, 16
 Illa, Francesc d', 271
 Illa, Pere d', clergue, 271, 273

- Illa, Ramon d', escrivent jurat, 273
 Innocenç IV, papa, 395
 Insula, Raymundi de, notari, 293
 Isabel, esposa de Guillem de Pujals, 418
 Jafre, Berenguer de, cavaller, 140, 294, 307, 337
 Jafre, Guillem de, cavaller, 140
 Jaume, Bernat, 19
 Jaume, sant, 102, 188
 Jesucrist, 55, 293
     Clara, Bernat, 56
 Joan Baptista, sant, 123
 Joan XXII, papa, 279, 429
 Joan, germà de Pere Capmany, 274
 Joan, paborde de Sant Martí Sacosta, 61
 Joan, sant, 4, 121, 186, 210, 266, 395
 Joana, esposa de Guillem de Palol, 418
 Jonquer, Bernat de, moliner, 421
 Jordà, Guillem, cavaller, 203, 319, 428
 Jordana, esposa de Bernat de Vilamarí, 124
 Jouello, v. Juell
 Jubert, Jaume, clergue i notari substitut, 273
 Juell, Pere de, 331
 Juià, Agnès de, 229, 266
 Juià, Berenguer de, cavaller, 40, 229, 266
 Juià, Ramon de, cavaller, 124, 315, 374, 411
 Juliol i Albertí, Griselda, 266
 Landrich, Bernat de, 359
 Lausanna, Jaume de, 330
 Llabià, Arnau de, cavaller, 397, 414
 Llabià, Bernat de, 206, 227, 397
 Llabià, Llop de, 397, 413
 Llabià, Pere de, 397
 Llach, Bernat de, 20, 21
 Llach, Pere de, 184, 327
 Llach, Ramon de, 184, 327
 Lladó, Bernat de, 325
 Lladrera, Ramon de, cavaller, 302
 Lagost, Francesc, 271
 Llampaiès, Ponç de, cavaller, 149
 Llança, Berenguer de, 260
 Llanera, Pere de, 387
 Llénena, Bonanat de, mercer, 278
 Llensa, Margarida, 278
 Llers, Pere de, 165
 Llorenç, Bernat, 310
 Llorenç, Guillem, 310
 Llorenç, sant, 353
 Lloret, Guillem Ramon de, 413
 Lloret, Simó de, 414
 Lluc, sant, 234
 Llúcia, santa, 368
 Lluqués, Pere, notari, 272, 274
 Loreta, Bernat de, 52
 Loreta, Guillem, prior de Roca-rossa, 52
 Maçanera, Pere, clergue, 342
 Maçanet, Francesc de, 236
 Maçanet, Guillem de, 236
 Magdalena, santa, 25
 Maià, Bernat de, cavaller, 129
 Maià, Guillem de, cavaller, 395, 435, 437
 Maià, Pere, rector, 395
 Mallorca, Constança de, 406
 Mallorca, infant Felip de, 181
 Mallorca, Jaume III de, 395
 Mallorquí, Elvis, 267, 268
 Marata, Ramon de, cavaller, 52
 Marcé, Marià, prevere, 278
 Marcel·lí, sant, 279
 Marcó, Pere, mercader
 Mare de Déu, 21, 410
 Marenyà, Arnau, 150
 Marenyà, Guillem, 149
 Marenyà, Ramon, 150, 305
 Margarida, esposa de Guillem de Pont, 404
 Margarida, esposa de Ramon Xatmar, 225
 Margarida, santa, 4304, 22
 Maria Magdalena, santa, 256
 Maria, (primera) esposa de Ramon Coromina, 5
 Maria, Pere, 397
 Maria, santa, 102, 208, 210, 250, 255, 311, 356, 360, 406, 419
 Marquès de Feitur, Pere Simó, 119, 335
 Marquès i Planagumà, Josep M., 265, 266, 267, 268, 269, 279, 281; 11,

- 16, 19, 27, 28, 30, 42, 46, 49, 52, 64, 65, 66, 73, 83, 97, 98, 105, 107, 108, 113, 116, 128, 130, 133, 134, 140, 141, 144, 147, 149, 150, 152, 154, 160, 161, 162, 163, 164, 174, 175, 177, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 205, 207, 212, 214, 216, 217, 219, 222, 223, 224, 227, 232, 224, 227, 232, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 243, 248, 249, 439, 441
- Marquesa, comtessa d'Empúries, v. Empúries, Marques comtessa d'
- Marquesa, esposa de Ramon de Catllar, 116
- Martí, Castelló, 111
- Martines de Luna i Alagón, Eiximèn, arquebisbe, 430
- Martínez de Valtierra, Andreu, 421
- Martorell, Francesc, 228
- Masdemont, Bonanat, 40
- Masó, Jaume de, 98
- Masó, Arnau, cambrer, 98
- Masó, Bernat de, cavaller, 98, 104
- Masó, Bertran de, 216
- Masó, Francesc de, hospitaler, 356, 419
- Masó, Guillem Pere, 421
- Masó, Jaume de, 304
- Masó, Jaume de, cavaller, 98, 269, 304
- Massanes, Ramon, 406
- Massot, Jaume, 275
- Mata, Bernat de, cavaller, 215
- Mata, Dalmau de, 215
- Mata, Guillem de, cavaller, 200
- Mata, Pere de, cavaller, 90, 200, 265
- Mata, Pere Ramon de, 200
- Mates, Arnau de, 274
- Menola, Bernat de, 219
- Menola, Ramon de, cavaller, 219
- Mestre, Bernat, clergue, 404
- Miana, Dalmau de, cavaller, 355, 356
- Miana, Ferrer Arnau de, monjo, 355
- Miàrigues, Carbonell de, 166
- Millàs, Berenguer de, 441
- Miquel, sant, 354, 355
- Miralles, Bernat de, 70
- Miralles, Ramon de, cavaller, 70, 114, 255
- Mirambell, Hug de, 274
- Miró, Joan, 397
- Miró, Pere, clergue, 406
- Miró, Pere, escrivà reial, 421
- Mitjavila, Bartomeu de, 29
- Mitjavila, Pasqual de, 421
- Molar, Berenguer, 399
- Moler, Francesc, clergue, 274
- Moles, Pere, jurista, 406
- Molins, Blanca de, 162
- Mollet, Bernat de, 107, 141, 148
- Mollet, Jaume de, cavaller, 59
- Molló, Pere, 400
- Monells, Jaume de, jurista, 406
- Monsalvatje i Fossas, Francesc, 266; 212, 235, 243, 316
- Mont, Dalmau de, canonge, 434, 394
- Mont, Guillem de, cavaller, 72
- Mont, Ramon de, cavaller, 72, 261, 262
- Montagut, Berenguer de, 284
- Montagut, Francesc de, 172
- Montagut, Guillem de, 172
- Montalt, Berenguer de, 392, 393, 412
- Montcada, Gastó de, bisbe, 266, 270, 271, 272; 292, 293, 425
- Montcada, Guillema de, 306
- Montcada, Ot de, 271
- Montcada-Bearn, Gastó VII de, comte, 306
- Montclar, Francesc de, 421
- Montcorb, Galceran de, canonge, 394, 395, 434
- Montcorb, Galceran de, oficial del bisbe, 272
- Montcorb, Guillem de, 116
- Montcorp, v. Montcorb
- Montpalau, Pere Arnau de, cavaller, 354
- Montpeller, Jaume de, 395
- Mont-rodon, Arnau de, bisbe, 271, 272, 274; 20, 257, 311, 312, 313, 349, 412
- Mont-rodon, Bernat de, vicari general i canonge, 312, 341, 362, 363, 365, 366
- Mont-rodon, Bertran de, bisbe, 312
- Mont-rodon, casa dels, 312

- Montroig, Galceran de, 165, 212, 325
 Mont-roig, v. Montroig
 Montsoriu, Geraldó de, 139
 Montsoriu, Guerau de, cavaller, 139, 205
 Montsoriu, Ponç de, cavaller, 139
 Mora, Ferran de, canonge, 274
 Moragues, Ponç, cavaller, 257
 Morèn, Ferrer de, 158
 Mossà, Guillem de, 316

 Nadal, Narcís, 267
 Narcís, doctor, 278
 Negre, Pere, 147
 Nerós, Asbert de, cavaller, 301
 Nerós, Ramon de, 241
 Nespleda, Guillem de, 203, 319
 Nicolau, sant, 128, 192, 250, 338, 355, 356
 Noguer, Andreu de, 167
 Noguer, Ramon de, 167, 168
 Nonell, Ramon, 422
 Nou, Bernat de, 417
 Nou, Pere de, 356, 419
 Nou, Ramon de, 356

 Oliba, Arnau, 273
 Oliba, Pere, 273
 Oliver, Bernat, 50
 Oliver, Guillem, 271
 Oliver, Joan, procurador, 360, 415
 Oller, Bartomeu, 278
 Olzinelles, Bernat de, tresorer, 406
 Om, Guillem d', 72
 Om, Ramon d', apotecari, 349
 Onze Mil Verges, 223
 Orriols, Berenguer d', 182, 183, 238
 Orriols, Bernat d', 78, 182, 184, 238
 Orriols, família dels, 412
 Otger, Berenguer, 382
 Otger, Pere, 368, 382

 Paba, Berenguer de, 121, 343
 Paba, Bernat de, cavaller, 342
 Paba, Guerau de, cavaller, 121
 Pagès, Berenguer, 275
 Pagès, Nicolau, 209
 Palafolls, Berenguer de, 208
 Palafolls, Guillem (fill de Berenguer de Palafolls), 208
 Palafolls, Guillem de, 208
 Palau, Berenguer de, canonge i ardiaca, 9, 21, 287353
 Palau, Berenguer de, clergue de Sant Jordi Desvalls, 84
 Palau, cavaller, Pere de, 142
 Palau, Elisenda de, 89
 Palau, Guillem de, cavaller, 49, 321, 371
 Palau, Guillem Pere de, 142
 Palau, Jaume de, 353
 Palau, Pere de, 353
 Palau, Ramon de, cavaller, 321, 322
 Palau, Ramon de, donzell, 388
 Palau, Ramon de, procurador, 301
 Palau, Ramon, regent de vegueria, 428
 Palau, Felip de, clergue, 406
 Palera, (família dels), 119
 Palera, Arnau de, 119
 Palera, Guillem de, cavaller, 119
 Pallars, Hug Roger I, comte de, 406
 Palma, Bernat de, 297
 Palma, Guillem de, cavaller, 297, 302
 Palol de sa Baldòria, Ramon de, 402
 Palol d'Arenys, Dalmau de, cavaller, 193, 231
 Palol d'Arenys, família de, 193
 Palol, Arnau de, abat i prior, 291, 362
 Palol, Dalmau de, 84, 201, 362, 418
 Palol, Guillem Ponç de, 231
 Palol, Pau de, cavaller, 84, 201
 Palol, Ramon de, 61
 Palomer, Ramon de, v. Noguer, Ramon de,
 Pals, Gispert de, cavaller, 109, 110, 237
 Paretalta, Arnau de, 401
 Patau, Guerau, canonge, 394
 Pau, Guillem de, 427
 Pau, Berenguer de, canonge i cabiscol, 274, 275; 222, 223
 Pau, Bernat de, cavaller, 250, 370, 377, 380, 432
 Pau, Guillem de, abat, 235
 Pau, Guillem de, cavaller, 221, 250, 265, 370, 377, 380, 432
 Pau, Ramon de, cavaller, 216

- Pau, sant, 395
 Pedra, Bonanat de, batlle general, 340
 Pedrer, Guillem, 428
 Pedrera, Guillem, batlle episcopal, 395
 Pera, Bernat de, 12, 13
 Peralat, Bernat, domer, 21
 Peralta, Arnau de, 72
 Peralta, Berenguer de, cursor del bisbe, 75
 Peralta, Ramon de, 72
 Perdigó, Simó de, batlle, 192
 Pere, abat de Vilarbertran, 29
 Pere, abat de Sant Quirze de Colera, 49, 340
 Pere, domer de Sant Joan dels Balbs, 36
 Pere, domer de Sant Quintí de Bas, 36
 Pere, Guillem, 30
 Pere, sant, 165, 279
 Perella, Agnès de, 146
 Perella, Brunissenda de, 146
 Perer, Gispert, 391
 Perles, Guillem Bernat de, 267; 255, 424
 Pintor, Pere, escrivent jurat, 273, 274
 Piquera, na, 395
 Planaferrera, Brunissendis de, 53
 Planils, Bernat de, cavaller, 294, 305
 Planils, Guillem de, 305
 Plegamans, Ramon de, sotsveguer, 406
 Pomer, Arnau de, jurista i procurador, 298
 Pomer, Bernat de, 335
 Pomer, Ramon de, 379
 Ponç, fill de Bernat d'Avinyó, 45
 Pons i Guri, Josep M., 266; 26, 317, 382
 Pont, Guillem de, cavaller, 114, 204, 404
 Pont, Ponç de, 114, 404
 Pont, Ramon de, fill de Ponç de Pont, 114
 Pont, Ramon de, paborde, 371
 Pontich, Sulpici, 266; 3, 9, 10, 20, 29, 168, 180, 211, 222, 280, 307, 392, 394
 Pontós, Arnau de, cavaller i procurador, 97
 Porquera, mare d'Arnau de Palera, 119
 Portal, Arnau, 424
 Portal, Jaume, 116, 424
 Porte, Josep (editor), 265
 Pòrtules, Simó de, 358, 359
 Prat, Bernat de, 28, 143, 234, 253, 271, 274
 Prat, Bernat de (fill), 234
 Prat, Ermessenda de, 334
 Prat, Pere de, dit el Jove, 334
 Prat, Pere de, draper, 334
 Prat, Pere de, jurista, 334, 355, 406
 Prat, Ramon de, 252
 Prats, Perela de, 96
 Puig, Arnau de, 350
 Puig, Berenguer de, 10
 Puig, Berenguer de, prior, 279
 Puig, Francesc de, clergue, notari substitut, 273
 Puig, Jaume de, v. de Puig, Jaume de, 279
 Puig, Pere de, clergue, 275
 Puig, Perpinyà de, 71
 Puig, Ramon de, 33, 427
 Puigpardines, Berenguer de, 421
 Puigpardines, Elvira de, 406
 Puigpardines, Ramon de, 103
 Puigsec, Arnau de, 16
 Puigsec, Pere, cavaller, 135
 Puigsec, Pere de, 1617
 Pujades, 235
 Pujals, Dalmau de, 20, 40
 Pujals, Guillem de, 418
 Pujol, Berenguer des, 157
 Queixàs, Berenguer de (fill), 284
 Queixàs, Berenguer de, 70, 255, 284
 Queixàs, Berenguer de, barber (metge) (fill), 255
 Queixàs, Berenguer de, draper, 255
 Queixàs, Pere de, cavaller, 354
 Queixàs, Vidal de, 97
 Quera, pastor, 364
 Quintà d'Oliveda, Arnau, 342
 Rabós, Guillem de, 71
 Raimunda, esposa de Castelló Comte, 251
 Raimunda, esposa de Simó de Lloret, 414

- Raiumunda, esposa de Llop de Llabià, 397
 Ramon, fill d'Arnau de Guixà, 104
 Ramon, fill de Berenguer de Julià, 266
 Ramon, fill de Ponç de Pont
 Ramon, prior d'Olives, 317
 Ramon, prior de Lladó, v. Palol, Ramon de
 Ramona, esposa de Dalmau de Sant Iscle, 72
 Rec, Bernat de, 216
 Rec, Tortosa de, 216
 Regulella, Ramon, capellà, 371
 Rei, Guillem, escrivà, 271, 274
 Reixach, Arnau de, 334
 Reixach, Bernat de, jurista, 349
 Reixach, Guillem de, 84, 201
 Reixach, Joan de, jurista, 185, 195
 Renall, Berenguer, jurista, 224, 295, 301
 Renall, Ramon, 118, 182
 Requesens, Beatriu de, 257
 Requesens, Francesc de, 24
 Resta, Berenguer, 371
 Reverter, Berenguer, 209
 Ribera, Arnau de, 69
 Ribera, Ramon de, cavaller, 130, 131, 222
 Ribot, Ramon, 225
 Ricart, Arnau, domer, 116
 Riera, Berenguer de, cambrer, 274
 Riera, Bernat ça, metge, 334
 Riera, Guillem de, 406
 Riera, Ramon de, 252
 Riquer, Berenguer, 154
 Riumors Guillem de, 257
 Riumors, Berenguer de, abat, 74
 Riumors, Dionís de, 257
 Riumors, Guillem de, cavaller, 257
 Rius Serra, J., 268
 Roca, Arnau de, 104
 Roca, Berenguer ça, notari episcopal, 271
 Roca, Pere de, 84, 241, 404
 Roca, Ramon de, 241
 Rocabertí d'Urgell, Dalmau IV, vescomte, 16, 63
 Rocabertí i de Palau, Dalmau III, vescomte, 16
 Rocabertí, Dalmau de, vescomte, 16, 196, 197, 209, 250, 256, 257, 258, 382, 399, 431
 Rocabertí, Dalmau VII, vescomte, 196
 Rocabertí, Gaufred, vescomte, 257
 Rocabertí, Guerau de, 23, 70, 202, 239, 255, 325
 Rocabertí, Guillem de, arquebisbe, 75
 Rocabertí, Jofre IV de, vescomte, 50, 51
 Rocabertí, Pere de, bisbe, 266, 269, 273; 72, 104, 111, 112, 144, 158, 160, 224, 310, 316
 Rocabertí, Ponç de, 128, 142, 257, 263, 264
 Rocabertí, Ponç Hug V de, vescomte, 63
 Rocabertí, vescomte de, 279; 117, 330, 395, 431
 Rocabertí, vescomtessa Beatriu, 338
 Rocabruna, Berenguer de, cavaller, 337, 338
 Rocabruna, Francesc de, cavaller, 338
 Rocabruna, Simó de, 336, 337, 338
 Rocabruna, Simó de, cavaller, 269
 Roca-salva, Berenguer de, 121
 Rocasalva, v. Roca-salva
 Roger, Bernat, clergue, 371
 Roig de Gorgues, Berenguer, cavaller, 86
 Roig, Berenguer, 270, 273; 165
 Roig, Berenguer, notari, 1, 2, 77, 165
 Roig, Bernat, notari episcopal, 274
 Roig, Bernat, prior de Sant Miquel de Cruïlles, 54
 Roig, Guillem, clergue, 270
 Roig, Guillem, procurador, 360
 Roig, Ponç, 94
 Roig, Ponç, clergue, 106
 Romanyà, Artau de, cavaller, 241
 Romanyà, Gaufred de, 186
 Romanyà, Ramon de, paborde, 241
 Ros, Ramon, 362
 Rossinyol, Bernat, clergue, 395
 Rostell, Arnau, 313
 Rostey, v. Rostell
 Rupia, Guillema de, 72
 Sabastida, baró de, 281

- Sabata, Roderic, vicari general, 286, 287, 290
 Sabater, Guillem, cavaller, 102
 Sagraera, Guillem, clergue i notari auxiliar, 270
 Salacrup, Pere de, 418
 Sales, Guillem de, sagristà, 55, 67
 Salvador, sant, 250
 Salze, Jaume de, draper, 347, 348
 Sánchez, Exemèn, 406
 Santfeliu, Pere de, vescomte de Bas, 289, 290
 Santfeliu de la Garriga, Pere de, cavaller, 24, 135
 Sant Esteve, Arnau de, 112
 Sant Iscle, Dalmau de, cavaller, 72
 Sant Iscle, Guillem de, 72, 73
 Sant Iscle, Pere Ramon de, 185
 Sant Martí, Guillem de, draper, 204
 Sant Miquel, Dalmau de, 141
 Sant Pau, Bernat de, rector, 192
 Sant Sadurní, Guillem de, 406
 Sant Sadurní, Ramon Arnau de, 177, 270
 Sant Sadurní, Ramon Arnau de, v. Arnau de Sant Sadurní, Ramon
 Santa Cecília, Bernat de, 158
 Santa Cecília, Marquès de, paborde, 97
 Santa Coloma, Pere de, 72
 Santa Pau, Bernardí de, 362
 Santa Pau, Huguet de, 274
 Santamaria, Pere de, 55
 Santceloni, Francesc, militar, 334
 Santcliment, Pere de, veguer, 387
 Santdionís, Guerau de, metge, 349
 Santfeliu, Francesc de, 397
 Santgenís, Bernat de, procurador, 97
 Santmiquel, Dalmau de, 107
 Santmiquel, Simó de, cavaller, 107
 Santromà, Bernat de (fill), 16
 Santromà, Bernat de, 16
 Santvicens, Bernat de, 392, 393
 Sanxa, esposa de Bernat de Llabià, 206
 Saurimonda, esposa de Bernat de Maià, 129, 319
 Saurina, esposa de Guillem de Galliners, 70, 97
 Savarrés, Pere, 310
 Seguer, (família dels), 123
 Seguer, Arnau, 421
 Seguer, Bernat, 123
 Segueró, Guillem de, 96
 Segueró, Pere de, cavaller, 96
 Segueró, Ramon de, 384
 Seguí, Arnau, cavaller, 123
 Seguí, Berenguer, 16
 Seguí, Bernat de, clergue, 232
 Seguí, Bernat, cavaller, 123
 Seguí, Francesc, cavaller, 391
 Seguí, Guillem, veguer, 260, 311
 Seguí, Guillem, veguer, 311
 Segúries, Jaume de, 216
 Sella, Pere de (dit de Setcases), 379, 385
 Sella, Pere de (fill), 385
 Senesterra i de Santa Eugènia, Guillem I, 25
 Senesterra, Bernat I de, 25
 Serena, esposa de Berenguer de Terrades, 401
 Serna i Coba, Èrika, 42, 141
 Serrat i Torrent, Albert, 266
 Sexà, Guillem de, 29, 427
 Sexà, Huguet de, 383, 387
 Sibil·la, esposa d'Arnau de Guixà, 104
 Sibil·la, esposa d'Arnau de Terrades, 158
 Sibil·la, esposa de Berenguer de Paba, 121
 Sibil·la, esposa de Bernat de Soler, 265
 Sibil·la, esposa de Ramon de Puigpardines, 103
 Sibil·la, filla d'Arnau de Terrades, 158
 Sibil·la, esposa de Pasqual de Mitjavila, 421
 Sibil·la, esposa d'Andreu Martínez de Valtierra, 421
 Sibil·la, esposa de Berenguer d'Alió, 433
 Sibil·la, esposa de Berenguer de Cruïlles, 174
 Sibil·la, esposa de Berenguer de Paba, 343
 Sibil·la, esposa de Bernat de Prat (fill), 234
 Sibil·la, esposa de Guillem de Riera, 406
 Simó, Berenguer, notari, 272
 Simó, Francesc, 252
 Simó, Francesc, notari, 171

- Simó, Guillem, 311
 Sitjar, Martí de, 106
 Sitjar, Ramon de, 106, 278
 Sitjar, Bernat de, 278
 Siurana, Pont de, 404
 Socarrats, Guillem de, canonge de Sant Feliu, 269
 Socarrats, Guillem de, monjo, (fill de Ramon de Socarrats), 270
 Socarrats, Guillem de, notari episcopal, 269, 272, 274
 Socarrats, Ramon de, 270
 Soler, Baldrà de, canonge, 181
 Soler, Bernat de, cavaller, 189, 265
 Soler, Bertran de, 127, 188, 189
 Soler, Bertran de, cavaller, 203, 319, 328
 Soler, Guillem Ramon de, cavaller, 59, 60, 336
 Sord, Berenguer (altre), 323
 Sord, Berenguer, cavaller, 45, 199, 323
 Sord, Bernat, 323
 Sord, Bernat, cavaller, 300
 Sorribes, Guillem de, 271
 Subirós, Guillem, 106, 123, 225
 Sunyer, Guillem, procurador, 419
 Sunyer, Pere, domer i sergent de l'Ordre del Temple, 34, 74
 Surià i Ventura, Núria, 266

 Taberner, Ermessenda, 49
 Taberner, v. també Taverner
 Taialà, Bernat de, notari del rei, 311
 Taialà, Ramon de, jurista, 311
 Taialà, Ramon Simó de, notari i veguer reial, 311
 Tapiols, Castelló, 421
 Taverner, Arnau, 49, 340
 Terrades d'Ullastret, Arnau, v. Terrades, Bernat Arnau de
 Terrades, Arnau de, jurista, 158, 334
 Terrades, Berenguer de, 158, 401
 Terrades, Bernat Arnau de, 158
 Terrades, família dels, 158
 Terrades, Francesc de, 158
 Terrades, Francesc de, notari episcopal, 272
 Terrades, Ponç de, 184

 Terrades, Ramon de, 327
 Tescures, Berenguer ça, 409
 Tordera, Jaume de, 330
 Torras, 276
 Torre de Palol, Ramon ça, 352
 Torre de Vallès, Guillem de, 384, 390
 Torre, Guillem de, prevere, 384
 Torre, Vidal de, 384, 390
 Torrent, Ramon, 275
 Torrent, Saurina de, 182
 Torres, Bernat de, 421
 Torró, Pere, 409
 Torroella de Fluvià, Dalmau de, 195
 Torroella de Mont-ras, Bernat de, cava-ller, 244
 Torroella de Sant Iscle, Dalmau de, 72
 Torroella, Arnau de, 132, 164
 Torroella, Dalmau de, 185
 Torroella, Francesca de, monja, 406
 Torroella, Guillem de, cavaller, 132, 164, 303
 Torroella, Pere, canonge, 91, 303
 Torroella, Ramon de, 244, 245, 246
 Tregorà, v. Tegurà
 Tegurà, Arnau Guillem de, 247
 Tegurà, Elicsenda de, 247
 Trilla, Asbert de, 42, 107, 141, 339, 373, 378
 Trilla, Asbert de, v. també Vilatenim, Asbert de
 Trilla, Berenguer de, 378
 Trilla, família dels, 42, 141
 Trilla, Pere de, 107, 141
 Trilla, Simó de, cavaller, 42, 84, 141, 158, 201, 219, 254, 260
 Trilla, Simó de (fill), 42, 43, 84, 254

 Ullà, Ponç d', 97, 109
 Urgell, infant Jaume d', 349
 Urrea, Pere d', bisbe, 266; 117, 172, 57, 259, 338, 249

 Valentí, sant, 41, 116
 Vall, Ferrer de, notari episcopal, 271
 Vall, Mateu, 365
 Vallespirans, Bernat de, 61
 Vallgornera, Jaume de, cavaller, 45, 199, 323

- Valls i Subirà, 278
 Vallterra, Ènnec de, bisbe, 413, 421
 Vayreda i Olivas, Pere, 61
 Vendrell, Guillem, 208
 Vendrell, Guillem, notari episcopal, 272
 Verdera, Guillem de, cavaller, 287
 Verdera, Ponç sa, 323
 Verges, Arnau de, 25
 Verges, Berenguer de, cavaller, 25, 307, 403, 297
 Vermell, Ramon, clergue, 212
 Via, Eimeric de la, 295, 301, 306, 373
 Viader, Arnau, 360
 Vidal, Ferrer, 421
 Vidal, Guillem, 172
 Vilademany, Arnau de, 94
 Vilademany, Ramon de, canonge, 112
 Vilaesclat, Guillem de, canonge i prior de, 317
 Vilaesclat, Guillem de, prior (altre), 317
 Vilafant, Guillem de, cavaller, 104, 112
 Vilafant, Ramon de, cavaller, 362
 Vilamalla, Dalmau de, cavaller, 117
 Vilamarí, Bernat de, bisbe, 266; 22, 83, 124, 151, 186, 255, 323
 Vilamarí, Ermessenda de, monja, 256
 Vilamarí, Guillem de, bisbe, 279; 10, 15, 24, 42, 219, 311
 Vilamarí, Ramon de, cavaller, 40, 50, 94, 256, 259
 Vilanova, Bertran de, cavaller, 250
 Vilanova, Ramon de, 90, 113
 Vilar, Bernat de, 99
 Vilar, Guillem de, 6, 402
 Vilar, Huguet de, cavaller, 99, 100, 101
 Vilarig, Bernat de, 128, 325, 388
 Vilarig, Galceran de (fill), 388
 Vilarig, Galceran de, 388
 Vilarig, Gaufred de, cavaller, 128, 325
 Vilarig, Ramon de, ardiaca, 9, 74
 Vilarnau, Ramon de, sotsprior, 316
 Vilarnau, Ramon, abat de Vallbona (Elna), 316
 Vilatenim, Arnau de, cavaller, 257
 Vilatenim, Asbert de, 257
 Vilatenim, Guillem de, 98, 304
 Vilatenim, Ramon de, cavaller i procurador, 132, 257, 336
 Vilaüt, Bernat de, 250
 Vilaüt, fra Bernat de, 421
 Vilaüt, Guillem de, cavaller, 98, 104, 188
 Vilert, Berenguer de, 92, 174
 Vilert, Bernat de, bisbe, 3, 80, 92, 96, 115, 142, 146, 155, 206, 227, 255, 353
 Vilert, Francesc de, cavaller, 92, 93, 161, 174, 312, 424
 Vilert, Francesc de (fill), clergue, 174
 Villanueva, Jaime, 266; 235
 Villar i Torrent, Joan, 266
 Vinyal, Feliu de, 364
 Vinyal, Jaume de, 112, 364
 Vinyavella, Pere de, 332
 Vinyavella, Ponç de, 229, 266
 Vinyes, Ramon de, clergue i notari, 270, 271
 Xatmar, família dels, 224
 Xatmar, Ramon, cavaller, 85, 90, 175, 224, 225
 Xesa, Bernat de, 279
 Xesa, Pere de, batlle, 120
 Zaragoza Pasqual, Ernest, 266; 61, 74, 186, 212, 291, 340

ÍNDEX DE TOPÒNIMS

Les remissions de xifres en cursiva corresponen a les pàgines introductòries; les de les xifres en rodó al número dels registres.

- Aguilar, (indret de Vila-romà i Vall-llobrega), 254
 Aguilar, casa d', 210
 Agullana, 117, 126, 165, 196, 209, 214, 277, 313
 Aiguaviva, 88, 90, 121, 315, 342
 Albons, 84
 Alou, s', (indret de Sant Climent d'Amer), 347
 Amer, 61, 348
 Anglès, 89
 Angles, indret d', (de Montagut), 167
 Aragó, 406
 Arbúcies, 106, 139, 142
 Arenys, 273; 22, 83
 Arenys d'Empordà, 193, 408
 Arenys de Munt, v. Sant Martí d'Arenys
 Argelaguer, 354, 384, 390
 Arles, v. Arles del Vallespir
 Arles del Rosselló, v. Arles del Vallespir
 Arles del Vallespir, 212
 Armentera, l', 251
 Avinyó, 86
 Avinyonet de Puigventós, 270; 202, 239, 302

 Balbs, els, 36, 230
 Balbs, els, v. també Sant Joan de Balbs
 Banyoles, 265; 61, 70, 84, 98, 185, 186, 195, 201, 216, 291, 318, 330, 406, Barceló, (mas de Tregurà), 357
 Barcelona, 265, 266, 268, 270, 281, 282; 61, 91, 06, 143, 303, 311, 340, 384, 390, 392, 393, 406
 Barragana, borda de Beuda, 308
 Bas, v. també Sant Esteve, Sant Privat i Sant Quintí de Bas
 Bas, vescomtat de, 289, 406, 421
 Bàscara, 266, 270, 271; 180, 204, 395, 399
 Bassegoda, 263
 Batet, 167, 326
 Baussitges, 243, 316
 Beget, 41, 116, 167, 247, 268, 338, 341, 379, 385
 Begudà, 112, 116, 421
 Begur, 406
 Begur, castell de, 406
 Bell-lloc, (monestir de), 401
 Belcaire, castell de, 421
 Bellvespre, (indret de Sant Joan les Fonts), 210, 421
 Beluç, mas de Blanes, 78
 Berga, 306, 406
 Besalú, 266, 280; 55, 58, 92, 143, 145, 147, 172, 216, 216, 234, 252, 269, 301, 306, 312, 329, 331, 387, 395, 396, 424, 437
 Besalú, comtat de, 331
 Besalú, v. també Sant Vicenç de Besalú
 Bescanó, 113, 153, 180, 306
 Bestracà, 143, 174, 164, 33, 164, 406
 Beuda, 270; 70, 255, 308, 354
 Beuda, v. també Sant Feliu de Beuda
 Bianya, v. Santa Margarida de Bianya
 Biert, 311
 Bisbal, la, 266, 274, 275; 211, 229, 265, 332, 397, 406, 421
 Bisbal, castell de la, 9, 397, 423
 Biure d'Empordà, 78, 151, 159, 197, 202
 Blanes, 78
 Boadella d'Empordà, 257
 Bofill, (mas de Castellar), 174
 Bolós, 270; 424
 Bordils, 228, 232, 271, 272, 273, 274, 275

- Borgonyà, 233
 Borrassà, 152, 200, 234, 240, 253, 265, 404
 Breda, 102, 395
 Brió, 234
 Brió, v. també Sant Esteve de Brió
 Briolf, castell de, 234
 Brunells de Vall, (mas de Tortellà), 104, 123
 Brunells v. també Los i Brunells
 Brunyola, 270
 Buch, (mas de Cartellà), 225

 Cabanelles, 362
 Cabanes, 98, 111, 198, 220, 221, 235, 257, 258, 304, 339
 Cabirol, (indret de Montagut), 167
 Cabissó de Sales, v. Cabissó
 Cabissó, 115, 123, 361, 387, 391
 Cabissó, v. també Sales de Llierca i Sant Martí de Cabissó
 Cadaqués, 323
 Cahors, 279
 Calabuig, 97
 Caldes de Malavella, 271, 273; 146, 211, 262
 Cals, força de, 433
 Cals, v. Sant Martí de Cals
 Camós, 241, 406
 Camós, v. també Santa Maria de Camós i Sant Vicenç de Camós, 28
 Campdorà, 182
 Campdorà, v. també Santa Eulàlia Sacosta
 Campllong, 192
 Camprodon, 5, 14, 15, 103, 112, 174, 216, 298, 299, 334, 335, 356, 350, 355, 356, 358, 359, 364, 265, 366, 376, 379, 385, 400, 406, 417, 419, 424
 Camprodon, v. també Santa Maria de Camprodon
 Canadal, (veïnat de Solans), 16, 159
 Canapost, 406
 Canelles, 16, 250, 362, 377, 380, 432
 Caneres, (indret de Darnius), 362
 Canet d'Adri, 164, 175, 215, 226, 278
 Cantallops, 50, 117, 125, 196

 Canvis, fortalesa de, (de Pineda), 102
 Capellada, 74
 Capellada, v. també Sant Martí de Capellada
 Capmany, 325, 344, 345, 346
 Capsec, 331
 Carbonils, 66, 98
 Cartellà, 225
 Cartellà, castell de, 224
 Casavells, 327
 Caselles, (mas de Serinyà), 105, 216
 Cases, (mas de la Bisbal), 421
 Cassà de la Selva, (masos de), 285, 286
 Cassà de Pelràs, 305, 324, 375
 Castanyet, 94
 Castella, 406, 421
 Castellar de la Muntanya, 170, 366, 367
 Castellar, el, v. també Sant Martí del Castellar
 Castellar, masos del, 174, 298
 Castellfollit de la Roca, 216
 Castellfollit, castell de, 289
 Castelló d'Empúries, 271, 272, 273, 274; 94, 118, 213, 256, 310, 351, 388, 391, 395, 426, 428, 429
 Castelló d'Empúries, hospital de, 202
 Castelló d'Empúries, v. també Santa Maria de Castelló
 Castelló de Pedralta, 319
 Castellvell, 306
 Catalunya, 265, 268; 340, 395, 406, 421
 Cavalleria, castell de (Urgell), 338
 Centenys, 92, 312
 Cervià de Ter, 272; 324, 369, 406
 Cervianell, 211
 Cinc-claus, (veïnat d' Empúries), 140
 Cistella, 197, 202
 Clermont, (d'Occitània), 395
 Cogolells, 189, 276, 369
 Colera, 49
 Coll, el, v. Santa Maria del Coll
 Colomers, 266
 Coma, (mas de Castellar), 174
 Coma, mas de Batet, 326
 Corçà, 266; 124, 315
 Cornellà del Terri, 164, 175, 194, 198, 211, 349

- Cornellà, castell de, 194
 Cornellà de Terri, pla de, 233
 Coromina, (mas de Castellar), 174
 Corsavell, 270; 112, 119, 333
 Corts, v. Sant Julià de Corts
 Cosalba, (peça de terra a Masarac), 111
 Costes, (indret de Peralada), 45, 199, 323
 Creixell, 401
 Creixenturri, (indret de Camprodon), 406
 Creixenturri, castell de, 406
 Creixenturri, v. també Santa Maria de Creixenturri
 Crespià, 266; 4, 5, 119, 180, 216, 312, 387, 421
 Cruïlles, 274; 97, 140, 397, 406, 440
 Cruïlles, castell de, 406
 Cruïlles, v. també Sant Miquel de Cruïlles
 Cuçol, (mas de Castellar), 174

 Darnius, 159, 165, 212, 325, 362
 Daró, (mas de, de la Bisbal), 211
 Delfià, (veïnat de), 50
 Domeny, 266; 311, 421
 Dosquers, 266; 180, 312
 Dosrius, 89
 Dosrius, castell de (Barcelona), 142
 Doutra, (mas d'Agullana), 214

 Elna, 243, 428, 247
 Elna, bisbat d', 316
 Empordà, 266; 140, 287, 353
 Empúries, comtat d', 250, 368
 Entreperes, 264, 386
 Entreperes, v. també Santa Maria d'Entreperes
 Escales, 264, 350, 361, 381
 Escales, castell d', 96, 381
 Escales, v. també Santa Maria d'Escales
 Esclanyà, 406
 Esclanyà, castell de, 406
 España, 265, 266
 Espasèn, (indret d'Ollers), 22
 Espinavessa, 76, 216, 239, 297, 302, 389
 Espinavessa, v. també Sant Llorenç d'Espinavessa

 Espolla, 196, 340, 360
 Esponellà, 92, 161, 312
 Estanyol, 121, 343

 Faia, (mas ça, de Castellar), 174
 Falgars, v. Sant Cebrià de Falgars
 Falgons, 281; 190, 195, 405
 Far d'Empordà, el, 162, 300
 Far, el, v. també Sant Martí del Far
 Fares, 74, 200, 418
 Fau, el, 6
 Fau, el, v. També Santa Maria del Fau
 Feitur, 335
 Feixa d'en Poch, camp, 256
 Fellines, 155, 204
 Figueres, 19, 128, 197, 202, 325, 388, 395, 418
 Figueres, v. també Sant Pere de Figueres
 Finestres, v. Sant Aniol de Finestres i Santa Maria de Finestres
 Fitor, 227, 397, 406
 Fitor, v. també Santa Coloma de Fitor
 Foixà, 155, 225
 Foixà, castell de, 248
 Fonolleres, 72
 Font, (mas de Madremanya), 235
 Fontcoberta, 270; 22, 70, 318, 405
 Fornells, 278
 Fortià, 241, 371, 404, 433
 França, 395
 Franciac, 146, 211
 Freixe, el, 243, 316
 Freixenet, v. Freixe, el
 Fullols, 62

 Galliners, 70, 71, 330
 Garriga, (indret de Roses), 371
 Garriga, la, v. Sant Feliu de la Garriga
 Garrigoles, 107, 149, 150, 237, 294, 305, 315, 374, 411
 Garriguella, 323, 380
 Garrotxa, la, 104
 Gaserans, 102
 Gäuses, 280
 Ginestar, 164, 175
 Girona, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 279, 280, 281, 282; 10, 14, 26, 34, 49, 54, 55, 72, 74, 75,

- 90, 95, 106, 118, 119, 124, 158, 169, 170, 171, 200, 202, 204, 224, 225, 234, 252, 255, 256, 257, 260, 267, 278, 279, 295, 301, 306, 311, 313, 316, 325, 326, 349, 351, 355, 365, 373, 384, 387, 392, 295, 401, 406, 407, 414, 421, 422, 424, 425, 426, 420
- Girona, casa a, 220, 235
- Girona, Catedral de, v. Girona, Seu de
- Girona, diòcesi de, 267, 268; 45
- Girona, Domeny, v. Domeny
- Girona, hort prop de, 270
- Girona, molí del Carme, 278
- Girona, Palau episcopal, 54
- Girona, Sant Daniel v. Sant Daniel de Girona
- Girona, Sant Martí Sacosta, v. Sant Martí Sacosta
- Girona, Sant Pere de Galligants, v. Sant Pere de Galligants
- Girona, Seu de, 266, 271, 273, 275; 3, 9, 10, 6, 20, 21, 26, 27, 29, 40, 48, 55, 72, 83, 84, 88, 150, 158, 178, 180, 181, 184, 200, 211, 222, 223, 280, 298, 311, 406, 414, 417, 419, 428, 439
- Gironella, castell de, 334, 414
- Gitarriu, 264, 361, 383, 387
- Granollers de Rocacorba, (casa a), 405
- Granollers de Rocacorba, 278, 281, 282; 190, 405
- Gualta, 231, 340
- Hortal, 127, 197
- Horts, els v. Sant Cristòfol del Horts
- Hortsavinyà, 102, 217
- Hospital Sancto Spiritu de Sassia (Lleida), 350
- Hostoles, 190, 431
- Jafre, 25, 101, 140, 176
- Joanetes, 16
- Jonquera, la, 259, 338, 418
- Jou, (indret de Montagut), 299, 365, 424
- Jou, (masos del), 93, 174, 361
- Jou de Vilars, (indret de Montagut), 172, 174
- Juià, 276, 315
- Juià, castell de, 228
- Juià, v. també Santa Maria de Juià, 267
- Juïgues, 241
- Liors, 106, 142
- Llach, (indret de Sant Martí Vell), 184, 327
- Lladó, 272, 274; 61, 202, 427
- Llagostera, 25, 72, 403
- Llambilles, 158
- Llampaies, 114
- Llanars, 275; 45, 119, 264, 335, 361, 419
- Llança, 257, 260
- Llebrers (veïnat de) Navata, 180
- Lleida, 3
- Llers, 275; 50, 86, 122, 127, 129, 151, 189, 197, 202, 212, 249, 399
- Llers, castell de, 325
- Llers, pla de, 209
- Llers, v. també Santa Maria de Llers
- Lligordà, 6, 70, 329
- Lliurona, 115, 333, 386
- Llorà, 281; 190, 278, 401
- Lloret, 78, 184, 493
- Lloret, castell de, 414
- Lloret, v. també Sant Romà de Lloret
- Los i de Brunells, vilars de, 361
- Maçanet de Cabrenys, 151
- Maçanet de la Selva, 52, 89, 236
- Maçanet, v. també Sant Martí de Maçanet
- Madremanya, 235, 352, 411
- Madrid, 265, 266
- Maià de Montcal, 70, 129, 395, 396, 435, 436, 437
- Maians, 143
- Mallol, el, v. Sant Just del Mallol
- Mallorca, 268; 181, 287
- Manlleu, 78
- Manresa, 306
- Marenyà, 130, 211
- Martorell de la Selva, 91, 303
- Masarac, 128, 239, 325
- Massanes, 42, 401

- Massanes, v. també Sant Esteve de Mas-sanes
- Matella, v. Santa Coloma de Matella
- Mecianis, v. Massanes
- Medinyà, 204
- Meians, 333
- Merlant, 200
- Miana, la, 355
- Mianigues, 164, 166, 185, 238
- Mieres, 90, 113
- Molins, 127, 187, 189, 197, 276, 369, 375
- Molins, castell de, 202
- Mollet, 271
- Molló, 278; 103, 108, 174, 289, 400, 424
- Molló, v. també Santa Cecília de Molló
- Monars, 264
- Monells, 158, 212, 336
- Montagut, 93, 116, 167, 168, 172, 174, 216, 255, 284, 299, 354, 361, 424
- Montagut, castell de, 289
- Montcada, 306
- Montcal, 278
- Montclar, castell de, 421
- Monteia, 16, 104, 112, 264, 333, 361, 381, 387
- Montfullà, 180, 373
- Montiró, 423
- Montroig, (indret de Darnius), 159
- Montroig, castell de, 289, 325
- Montseny, (priorat del), 362
- Montseny, v. també Sant Marçal del Montseny
- Montserrat, 265
- Mor, el, 58
- Mor, el, v. també Sant Silvestre del Mor
- Münster, 265
- Muntanyola, 89
- Múrcia, 240
- Muro, alqueries de, 287
- Navata, 180, 239, 255, 297, 325
- Navata, castell de, 382
- Noves, (veïnat de), 49, 50, 212, 249, 265, 321, 370, 378, 428
- Noves, v. també Santa Eulàlia de Noves
- Oix, 174, 350, 361, 424
- Oliveda, (indret d'), 342
- Olives, (veïnat de Peralada), 192, 257, 304, 317
- Olives, les (veïnat de Garrigoles), 149, 150, 315, 374, 411
- Ollers, 22
- Olmells, 189
- Olmells, v. també Sant Quirze d'Olmells
- Olot, 265, 266; 30, 212, 355
- Om, l', v. Santa Maria de l'Om
- Om, mas, 50
- Ordis, 158
- Orfes, 76, 114, 238, 240, 404
- Orriols, 182, 238
- Orriols, castell d', 182, 183
- Osor, 215
- Palafolls, 22, 208
- Palafolls, castell de, 208
- Palafolls, v. també Sant Genís de Pala-folls
- Palamós, 266
- Palamós, v. també Vila-romà
- Palau, riera de, (a Montagut), 361
- Palau-sator, 153
- Palau-sator, castell de, 25
- Palau-saverdera, 107, 141, 323, 360, 372, 378
- Palol de Revardit, 320
- Palol sa Baldòria, v. Palol Sabaldòria
- Palol Sabaldòria, 99, 101, 206, 310, 401
- Pals, 406
- Pamplona, (doma de), 55
- Paret Rufí, 266
- Parlavà, 72, 228
- Pas, molí de, (a Domeny), 311
- Pau, 250, 260, 370, 377, 380, 432
- Pedradell, 250
- Pedralta, v. Castelló de Pedralta
- Pedret, (molins de), 278
- Pelacalç, 423
- Pera, la, 266; 72, 184, 224, 264, 334, 375
- Peralada, 9, 45, 49, 71, 121, 192, 196, 199, 256, 304, 338, 339
- Peralta, 406
- Peralta, Santa Maria i Sant Pere de, 72

- Peratallada, 270; 158, 406
 Peratallada, castell de, 406
 Perelada, 98, 257, 323, 340, 362, 395
 Perelada, palau de, 265
 Perpinyà, (delme dit de), 163
 Perpinyà, 316
 Pinadella, (mas de Castellar), 174
 Pineda, v. també Santa Maria i Sant Pere de Pineda
 Pins (veïnat de), 421
 Planaferrera, (mas de Sant Miquel de Campmajor), 53
 Planes, les, 226
 Platraver, (indret de Sant Privat de Bas), 409
 Porqueres, 216
 Premià, 392, 393
 Prujà, (indret de Montagut), 172
 Puig de Godremir, (masos a Sant Julià dels Torts), 165
 Puig Dolil, 387
 Puigpardines, 78, 108, 289, 406
 Puigpardines, castell de, 421
 Puigpardines, torre de, 421
 Pujals dels Pagesos, 104

 Queixàs, 216, 239, 255
 Quera, (mas de Talaïà), 112, 364
 Quermançó, castell de, 128, 388

 Real, (indret de), 5
 Regencós, 406
 Regencós, castell de, 406
 Requesens, 128, 206, 325
 Requesens, v. també Santa Maria de Requesens
 Ribelles, v. Sant Julià de Ribelles
 Riera de Palau, (indret de Montagut), 255, 284, 354
 Ripoll, 355
 Riudarenes, 85, 163
 Riudellots de la Creu, 271, 272, 273, 275
 Riumors, 257
 Roca Maura, castell i terres de, 340
 Rocabertí, castell de, 209
 Rocabrúna, 14, 255, 376, 379, 385, 419
 Rocabrúna, castell de, 379, 385

 Rocarcorba, 226
 Roca-rossa, 52, 317
 Roca-rossa, v. també Santa Maria de Roca-rossa
 Romanyà d'Empordà, 25
 Roses, 272; 368, 371, 428
 Roses, v. també Santa Maria de Roses
 Rosselló, 212, 395
 Roure, (indret del), 16, 30
 Rufina, (porta de Girona), 220, 235
 Ruïlles, (indret de Mieres), 90, 113, 200
 Rupia, 266; 72, 97, 120, 140, 184, 397
 Rupia, castell de, 20, 72, 73, 134, 137, 186, 373
 Rupit, 406

 Sadernes, 16, 17, 264, 350, 361
 Salarsa, 41, 116
 Salarsa, v. també Sant Valentí de Salarsa
 Sales de Llierca, 14, 98, 104, 112, 123, 386, 387
 Sales de Llierca, v. també Cabissó
 Sales, castell de, 264, 364, 424
 Salets, (mas de Llanars), 335
 Salt, 271; 89, 11
 Samfores, castell de, 301
 San Michele di Chiusa, 406
 Sancto Spiritu de Sassia v. Hospital Sancto Spiritu
 Sant Andreu de Bestracà, v. Bestracà
 Sant Andreu de Gitarriu, v. Gitarriu
 Sant Andreu de Socarrats, 62, 68
 Sant Andreu Salou, 270
 Sant Aniol de Finestres, 247, 296
 Sant Cebrià de Falgars, (de Tordera), 317
 Sant Cebrià de Lledó, 261, 406
 Sant Cebrià dels Alls, 406
 Sant Cebrià dels Alls, castell de, 406
 Sant Climent d'Amer, 121, 347, 348, 402
 Sant Climent Sescebes, 59, 196, 338, 360, 415
 Sant Cristòfol dels Horts, 212
 Sant Cristòfol les Fonts, 172
 Sant Dalmai, 94
 Sant Daniel de Girona, 11, 12, 13, 44, 47, 200, 241, 256, 278, 368, 391
 Sant Esteve de Banyoles, 186

- Sant Esteve de Bas, 108, 247, 289, 363, 409
 Sant Esteve de Brió, 234
 Sant Esteve de Guialbes, 315, 374, 411
 Sant Esteve de Llémena, 281; 190, 405
 Sant Esteve de Massanes, 219
 Sant Eudald de Jou, v. Jou
 Sant Eugènia de Vila-romà, v. Vila-romà
 Sant Feliu de Beuda, 255
 Sant Feliu de Boada, 408
 Sant Feliu de Buixalleu, 139, 205
 Sant Feliu de Girona, 55, 84, 204, 216, 297, 307
 Sant Feliu de la Garriga, 24, 257
 Sant Feliu de Pallerols, 203, 319, 384
 Sant Frutuós d'Aussinyà, 33
 Sant Genís de Palafolls, 83
 Sant Genís de Palol, 24, 135
 Sant Genís de Vilamorell, v. Vilamorell
 Sant Grau d'Entreperes, v. Entreperes
 Sant Gregori, 224, 295
 Sant Iscle d'Empordà, 133, 136, 138
 Sant Joan de Balbs, 36
 Sant Joan de les Abadesses, 152, 359
 Sant Joan de Mollet, 84, 67
 Sant Joan i Pau, parròquia de Vic, 341
 Sant Joan les Fonts, 174, 210, 368, 410, 421
 Sant Jordi Desvalls, 21, 84, 193, 201
 Sant Julià de Corts, 180
 Sant Julià de Ribelles, 39
 Sant Julià de Torts, v. també Santa Margarida i Sant Julià de Torts
 Sant Julià dels Torts, 98, 165, 173, 264, 304
 Sant Just del Mallol, 409
 Sant Llorenç d'Espinavessa, 240
 Sant Llorenç de Cerdans, 424
 Sant Llorenç de la Muga, 84, 86, 98, 104, 122, 128, 269, 304, 362
 Sant Llorenç de la Muga, castell de, 263
 Sant Llorenç de les Arenes, 72, 140
 Sant Marçal del Montseny, 291
 Sant Martí d'Arenys, 218
 Sant Martí de Cabissó, 115, 123
 Sant Martí de Cabissó, v. també Cabissó
 Sant Martí de Capellada, 6, 35, 74, 329
 Sant Martí de Llémena, 116, 301
 Sant Martí de Maçanet, 148
 Sant Martí de Solamal, 319
 Sant Martí de Vilarig, 325
 Sant Martí del Castellar, 152, 169, 171
 Sant Martí del Far, 323
 Sant Martí Sacosta, de Girona, 12, 13, 61, 422
 Sant Martí Sesserres, 96, 389
 Sant Martí Vell, 184, 327, 352
 Sant Mateu de Montnegre, 412
 Sant Maurici de Cals, 114
 Sant Miquel de Campmajor, 53, 191, 195, 355, 405
 Sant Miquel de Cruïlles, 275; 54
 Sant Miquel de Fluvià, 24, 135, 206, 297, 310, 323, 404
 Sant Miquel de Maïans, 38
 Sant Miquel de Monteia v. Monteia
 Sant Miquel de Pera, 174, 364
 Sant Miquel de Pera, v. també Pera
 Sant Miquel de Pineda, 384
 Sant Miquel de Solans, 117, 399
 Sant Pere Cercada, 121
 Sant Pere de Figueres, 127, 173
 Sant Pere de Galligants, 270, 271; 61
 Sant Pere de Roda, 50, 51, 212, 240, 241, 352, 371, 404
 Sant Pere Desplà, 106, 142
 Sant Pere Espuig, 203, 319, 334
 Sant Pere Pescador, 173, 211
 Sant Privat de Bas, 108, 289, 409
 Sant Quintí de Bas, 36
 Sant Quirze d'Olmells, 197
 Sant Quirze de Colera, 340
 Sant Romà de Lloret, 77, 78
 Sant Sadurní d'Arenys, 193
 Sant Sadurní de Garrigoles, v. Garrigoles
 Sant Sadurní de l'Heura, 266, 271
 Sant Sadurní, castell de, 109, 178, 179, 180, 270, 392, 393, 406, 412
 Sant Silvestre del Mor, 32
 Sant Valentí de Salarsa, 167
 Sant Vicenç de Besalú, 6, 7, 8, 18, 31, 35, 55, 56, 67, 80, 81, 186, 438
 Santa Cecília de Molló, 278
 Santa Cecília Sacàrcer, 301
 Santa Coloma de Farners, 236
 Santa Coloma de Fitor, 227

- Santa Coloma de Matella, 72, 134, 137
 Santa Creu de Rodes, 404
 Santa Eugènia de Palamós, v. Vila-romà
 Santa Eugènia de Vila-romà, v. Vila-romà
 Santa Eulàlia de Noves, 250, 300, 323
 Santa Eulàlia de Noves, v. també Noves
 Santa Eulàlia Sacosta, 274
 Santa Fe del Soler, 401
 Santa Llogaia d'Àlguema, 99, 101
 Santa Llogaia de Terri, 70, 211
 Santa Margarida de Bianya, 188, 203, 319
 Santa Margarida del Prat, (Roses), 368
 Santa Margarida i Sant Julià de Torts, 98
 Santa Maria d'Entreperes, 115, 123
 Santa Maria d'Escales, 16, 17, 381
 Santa Maria de Besalú, 48, 55, 62, 80
 Santa Maria de Camós, 28
 Santa Maria de Camprodon, 116, 174, 326
 Santa Maria de Castelló, 310, 368, 428
 Santa Maria de Creixenturri, 103
 Santa Maria de Finestres, 291
 Santa Maria de Juià, 267
 Santa Maria de l'Om, 159, 423
 Santa Maria de l'Om, v. també Pelacalç
 Santa Maria de la Font, (a Fontcoberta), 318
 Santa Maria de Llers, 16, 209
 Santa Maria de Pineda, 217, 219
 Santa Maria de Pineda, v. també Santa Maria i Sant Pere de Pineda
 Santa Maria de Requesens, 206
 Santa Maria de Roca-rossa, 266
 Santa Maria de Roses, 371
 Santa Maria de Serra, 314
 Santa maria de Serra, v. també Serra de Daró
 Santa Maria de Vilabertran, 265; 220
 Santa Maria del Coll, 153
 Santa Maria del Fau, 66, 342
 Santa Maria i Sant Pere de Peralta, v. Peralta, 72
 Santa Maria i Sant Pere de Pineda, 102
 Santa Pellaia, 406
 Saragossa, 338
 Sardenya, 150, 406
 Saus, 250
 Segueró, 96, 129, 197, 384, 390
 Selic, (mas de Castellar), 174
 Selva, la, 266, 273
 Serinyà, 70, 92, 105, 158, 211, 216, 312
 Serra de Daró, 72, 97, 109, 231, 314
 Serra de Daró, v. també Santa Maria de Serra
 Serra, (indret de Sant Vicenç de Camós), 70
 Serra, v. Serra de Daró
 Serrat, (mas de Castellar), 174
 Serres, les, v. Santa Cecília Sacàrcer
 Setcases, 385, 419
 Seu de Girona, v. Girona, Seu de Sicília, 397
 Sies, v. Cies
 Sils, 163, 204, 297
 Siurana, 99, 101
 Socarrats, v. Sant Martí de Socarrats
 Solà, indret de Montagut, 216
 Solamal, v. Sant Martí de Solamal
 Solanes, (indret de), 45
 Solans, 117, 159
 Solans, v. també Sant Miquel de Solans
 Soler, (indret o mas del), 360, 415
 Soler, castell del, 188
 Sords, 164, 175, 194, 198, 349
 Talaia, 104, 112, 264, 311, 361, 381
 Tallada d'Empordà, la, 222
 Taravaus, 328, 421
 Tarragona, 26, 75, 430
 Ter, riu, 106, 278
 Terrades, 84, 186, 65, 257, 353
 Terrades, castell de, 353
 Terranova, (indret de Sicília), 397
 Tonyà, 101, 428
 Tor, (vilar de), 130
 Tor, 222
 Torcafelló, (castell de Maçanet), 89
 Tordera, 22, 83, 303, 317
 Torrent (indret de Sant Vicenç de Camós), 70
 Torrent, 406
 Torroella de Fluvià, 132, 164, 185, 371, 423, 428

- Torroella de Montgrí, 133, 186, 231, 241, 242, 244, 246, 340, 397, 406
 Tort, camp de Bordils, 275
 Tortellà, 14, 104, 115, 123, 143, 145, 234, 281, 361
 Torts, 235, 418
 Torts, v. també Sant Julià dels Torts i Santa Margarida i Sant Julià de Torts
 Tregurà, 174, 358, 358, 359

 Ullà, 266; 270; 138, 242, 265, 340, 349
 Ullastret, 133, 158, 231, 414
 Ultramort, 72, 97, 120, 130, 180, 206, 421
 Urgell, 226, 338
 Urgell, bisbat d', 421
 Usall, 147

 València, 268; 406
 Vall·llaura, 224
 Vallbona, monestir de, (Elna), 243, 316
 Vallcanera, 163
 Vallcanera, 270
 Valldevià, 193
 Vallespir, el, 92, 212, 353
 Vallgornera, castell de, 199
 Vall·llobrega, 201, 254,
 Vallmanya, 22, 83
 Vallpregona, (indret de Girona), 422
 Valveralla, 118
 Vendrell, el, 429, 430
 Ventalló, 118
 Ventolà, (mas de Castellar), 174
 Verges, 406
 Vesar, muntanya de, 342
 Vic, 121, 247
 Vidreres, 89
 Vila, (mas de Castellar), 174
 Vilabertran, 19, 29, 173, 188, 221, 235, 257, 427
 Vilabertran, v. també Santa Maria de Vilabertran
 Vilablareix, 90
 Viladamat, 211
 Viladamí, 157
 Vilademany, 121
 Vilademires, 157
 Vilademuls, 70, 330
 Vilademuls, castell de, 22, 71, 96
 Viladesens, 155, 211
 Vilajuïga, 279; 250, 370, 371, 380, 420, 433
 Vilajuïga, v. també Quermançó
 Vilallonga de Ter, 356, 417, 419
 Vilamallà, 117, 125, 206, 207, 269, 323
 Vilamaniscle, 49, 321, 323
 Vilamarí, 104
 Vilamorell, 99
 Vilanant, 275
 Vilanant, 96, 187, 189, 276, 353, 369, 375
 Vilanera, 353, 406
 Vilanna, 153
 Vilanna, (mas de), 153
 Vilanova de la Muga, 22, 42, 141, 300, 323
 Vilanova, (indret de Girona), 278
 Vilar de Ferreres, 72
 Vilarig, 128, 325, 388
 Vilarig, v. també Sant Martí de Vilarig
 Vilarnadal, 159
 Vila-robau, 206, 310
 Vila-romà, 266; 84, 201, 254
 Vilars (de Montagut), v. Jou de Vilars
 Vilartolí, 59, 196, 336, 337, 338, 415
 Vilatenim, 165, 173, 257, 368, 382, 406, 433
 Vilaür, 70, 173, 204, 370, 378, 380
 Vilaüt, 250
 Vilavenut, 96, 384, 390
 Vilert, 92, 175
 Vilobí, 89, 154
 Vilopriu, 193, 231
 Vinyarella, mas, 229
 Vulpellac, 55, 177, 229, 266, 332

Jaume DE PUIG I OLIVER

CATÀLEG DELS MANUSCRITS
DE LES OBRES DE FRANCESC EIXIMENIS, O.F.M.,
CONSERVATS EN BIBLIOTEQUES PÚBLIQUES

PRIMERA PART. OBRES ORIGINALS EN CATALÀ/1

*A la memòria de Jaume Massó i Torrents,
el primer que es posà a la feina.*

Un nou catàleg dels manuscrits eximenisians, després de treball pioner d'Emili Grahit,¹ de les aportacions fonamentals de Jaume Massó i Torrents,² de les addicions del P. Martí de Barcelona,³ de les de David Viera⁴ i les aportacions d'altres investigadors sortosament actius a hores d'ara, que seran recollides oportunament, no semblaria de bell antuvi una urgència inaplaçable. Com el lector podrà observar pel seu compte, les novetats de signe positiu en aquest catàleg no són espectaculars. I, en canvi —*quod dolenter referimus*—, el catàleg de mss. eximenisians ha hagut d'ésser revisat a la baixa, perquè d'ençà dels anys trenta alguns manuscrits, que ja havien estat degudament senyalitzats i catalogats, han sucumbit o han desaparegut sense que, per ara, se n'hagi pogut seguir el rastre.

A Barcelona van desaparèixer el juliol del 1936 els setze manuscrits de l'Arxiu del Palau, supervivents de l'antiga i noble casa Requesens, que per sort havia catalogat el malaguanyat P. Ignasi Casanovas.⁵ Tretze d'aquests manuscrits no se sap on van anar a parar, ni si s'han conservat. Després de la

---

1. Cf. Emili GRAHIT Y PAPELL, *Memoria sobre la vida y obras del escritor geroní Francesch Eximenis*, dins «La Renaxensa», III (1873), 185-188, 195-199, 208-212, 234-236, 256-260, 266-269. N'hi ha reedició al volum *Studia bibliographica* (Estudis sobre Francesc Eiximenis, I), Col·legi Unversitari de Girona – Diputació de Girona 1991, 1-40.

2. Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres de fra Francesch Eximeniç (1340?-1409). Essai d'una bibliografia*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», III (1910), 588-692.

3. Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Nous Manuscrits de fra Francesc Eiximenis*, dins «Estudis Franciscans», XXXVI (juliol 1925), 449-452; *Fra Francesc Eiximenis, O. M. (1340?-1409). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària*, dins «Estudis Franciscans», XL (1920), 437-500.

4. Cf. David VIERA, *Manuscritos eiximinianos no catalogados por J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos» 80 (1979) 157-165; *Más sobre manuscritos, incunables y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis*, dins «Archivo Ibero Americano», 47 (1987), 57-62; *El lector esperado y el lector verdadero de Francesc Eiximenis (ca. 1330-1409): siglos XIV-XVI*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 343-350.

5. Ignasi CASANOVAS, *Còdex de l'Arxiu del Palau*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», 9 (1906), 5-42.

guerra, només tres foren retornats als seus antics propietaris, els religiosos jesuïtes. Dels altres, cap notícia. Entre els setze manuscrits desapareguts hi havia un exemplar del *Regiment de Prínceps* o *Dotzè del Crestià*, qui sap si de finals del s. XIV i qui sap si complet; també hi havia un exemplar amb els llibres I-V de la *Vida de Jesucrist* i un altre amb els llibres VIII-X de la mateixa obra. D'aquests tres còdexs eiximenisians, doncs, n'han quedat les notes descriptives de Massó i de Casanovas, i la incomoditat del record de la seva desaparició. D'uns anys ençà, dels dos mss. perduts de la *Vida de Jesucrist* hom ha pretès que n'ha aparegut un a la biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.⁶ Però ja es veurà que això no és cert.

El mateix any 1936 i el mes de juliol també desaparegué entre flames el manuscrit d'Eiximenis conservat a l'arxiu de Santa Maria del Mar, amb còpies de la *Doctrina Compendiosa* i del *Cercapou*.

A la Biblioteca del Seminari de Girona s'hi troben a faltar el *Libre dels àngels* i la *Vida de Jesucrist* del menoret gironí. Aquesta pèrdua és tant més de doldre que no sembla tenir cap relació amb els fets del 1936. En efecte, els manuscrits de la Catedral, de l'església de Sant Feliu i del Seminari de Girona foren salvats de la destrucció i del lladrocini per Jordi Rubió i Balaguer i Pere Bohigas, aleshores respectivament director de la BC i conservador dels mss. de la mateixa el segon.⁷ Del fons de la Biblioteca del Seminari no consta enlloc que en desapareguessin sèries completes ni elements aïllats, ni, després de la guerra civil, en ésser retornats els manuscrits, no hi hagué reclamacions. Però el fet és que els dos manuscrits eximenisians del Seminari de Girona descrits per Massó a començaments del segle XX i salvats per Rubió, Bohigas i pels responsables de la Biblioteca de Girona entre 1936 i 1939, ara no hi són i ningú no sap dar raó ni tan sols d'a partir de quin moment s'hi trobaren a faltar.

A Vic no hi va haver desaparicions de manuscrits, ans, segons sembla, només algun trasllat. A l'Arxiu Municipal de la capital ausonenca s'hi custodiaven, ultra dos manuscrits més, un exemplar de la *Vida de Jesucrist* i un altre de la *Doctrina compendiosa* d'Eiximenis.⁸ A partir de l'any 1980 es va fer públic

6. Cf. Glòria SABATÉ, Lourdes SORIANO, *D'inèdits i retrobats: el Llibre dels àngels, la Vida de Jesucrist de Francesc Eiximenis i el context de la seva difusió*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 447-461, especialment 459-460.

7. En la còpia de l'*Inventari dels manuscrits procedents d'incautacions que formen part de la Biblioteca de Girona*, redactat per Pere Bohigas i Balaguer el 1937, còpia actualment adjunta al catàleg-inventari de la biblioteca i secretaria capitular de la Seu gironina, catàleg redactat el 1935 per l'aleshores canonge doctoral dr. Josep Morera i Sabaté, hom hi troba especificats: «178. EIXIMINIS, Llibre dels Àngels. S. XV (2ª meitat). VI-I-11» i «179. EIXIMINIS, Vida de Jesucrist (fragment). S. XV. VI-I-12», numerats i inventariats entre els altres manuscrits del Seminari Conciliar de Girona que passaren a la biblioteca de la ciutat.

8. Cfr. J. SERRA I CAMPDELACREU, *El Archivo Municipal de Vich*, Vich 1879, p. 59-60. A més dels dos còdexs eximenisians, la ciutat de Vic custodiava un exemplar de la traducció de Valeri Màxim feta per fra Antoni Canals i la traducció al català de la versió llatina de les *Ètiques*

que un d'aquells manuscrits guardats anteriorment a l'Arxiu Municipal era a la Biblioteca Episcopal.⁹ Actualment es pot comprovar que també hi ha els altres tres,¹⁰ entre els quals figuren els dos manuscrits eximenisians esmentats, la qual cosa no és al capdavant una notícia negativa, comparada amb les desgràcies de Barcelona i Girona i les que ara vénen.

Malauradament, també hi ha hagut circumstàncies històriques allunyades de la península ibèrica que han estat nefastes per a un altre manuscrit d'Eiximenis. Segons notícia donada per WITTLIN,¹¹ el manuscrit Q-1-7 de l'opuscle *Scala Dei*, conservat a la Biblioteca Imperial de Sant Petersburg, ja no hi és. Aquest còdex formava part de la col·lecció Zaluski, que el s. XVIII, en el moment de la partició de Polònia, els tsars havien fet traslladar de Varsòvia a la capital russa del Bàltic; retornada la col·lecció per Lenin després de la primera guerra mundial, els manuscrits que la formaven foren donats de baixa en la biblioteca petersburguesa; però el bombardeig alemany sobre Varsòvia del 1944 la destruï, havent-se'n salvat molt pocs exemplars.¹² De manera que, en tot cas, caldria rastrejar el manuscrit d'Eiximenis entre les relíquies d'aquella desgraciada col·lecció.

De l'Arxiu Capitular de Saragossa foren robats els anys cinquantes i seixantes del segle passat, ultra altres manuscrits, els dos eximenisians que custodiava: un manuscrit incomplet de la *Vida de Crist*, en català, i una còpia del *Pastorale*. L'autor del robatori fou un antiquari sicilià, de nom Enzo Ferraiuoli, que enganyà miserablement el responsable de l'arxiu capitular, del tot incaut d'altra banda, i depredà de dalt a baix el dipòsit, molt ric en manuscrits grecs. Posteriorment alguns dels manuscrits robats a Saragossa han aparegut en biblioteques universitàries americanes, sense que per ara, segons les informacions disponibles, se sàpiga res del manuscrit del *Pastorale* d'Eiximenis, ni de la majoria dels altres que foren robats.¹³ En canvi, el ms. de la *Vida*

---

d'Aristòtil, feta per Brunetto Latini. Encara va veure i descriure sumàriament els quatre manuscrits J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscris catalans de Vich*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», II (1902), 229-235, el qual va reprendre la descripció dels dos manuscrits eximenisians en J. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres...* Molt més ençà, quan l'any 1929 el P. Martí de Barcelona publicava el text de la *Doctrina compendiosa*, esmentava pacíficament el ms. que en posseïa l'Arxiu Municipal de Vic (cf. FRANCESC EIXIMENIS, *Doctrina compendiosa*, text i anotació pel M. Martí de Barcelona, O. M. Cap., Ed. Barcino ENC, Barcelona 1929, 15).

9. Es tracta del ms. de les *Ètiques* d'Aristòtil arromançades per Brunetto Latini: cfr BRUNETTO LATINI, *Llibre del Tresor. Versió catalana de Guillem de Copons*, a cura de Curt WITTLIN, vol I, Ed. Barcino ENC, Barcelona 1980, 68-69.

10. Cf. Jaume DE PUIG OLIVER, *Desparició, emergència i intent de reconstrucció d'un manuscrit vicentí vigatà*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 22 (2003), 309ss.

11. Curt WITTLIN, *De Lo libre de les dones a l'Escala Dei*, dins «Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Toronto 1982», P. A. M. 1983, 146.

12. Cf. Paul Oscar KRISTELLER, *Iter Italicum*, vol. VI, p. 179a.

13. Cf. [Pascual GALINDO], *Manuscris, incunables, rars (1501-1753)*, Zaragoza, Librería general 1961, p. 6: «13 *Vita J. Christi...* (83 capítulos) [fr. Franciscus EXIMENIÇ] – Ms. en

de Crist robat a Saragossa serà descrit en el segon lliurament d'aquest catàleg, ubicat i conservat ara en la Biblioteca March de Palma de Mallorca, sempre dins els dominis de la Corona d'Aragó.

El 1944 Pere Bohigas feia saber que durant el seu viatge a Mallorca de dos anys abans havia pres nota que a la biblioteca del marquès de Vivot hi havia un manuscrit amb un exemplar del *Pastorale* d'Eiximenis, ocupant els folis 1r-67r, seguit del *Tractatus de potestate papae* d'Agustí de Roma o d'Ancona o encara Agostino Trionfo, i de dues obres més de matèria eclesiàstica.¹⁴ En aquests moments hem estat assabentats per qui ho pot saber que el manuscrit al·ludit no és en aquella biblioteca o no s'hi troba, que ve a ésser igual. De manera que, si això era cert, cal concloure que les biblioteques privades passen per les mateixes estranyes vicissituds que afecten l'estabilitat i la integritat de les públiques. La referència que dóna Bohigas del manuscrit eiximenisià i dels altres que va veure a Can Vivot, assenyalant la foliació, convenç de la veritat de l'existència de la peça. El fet que ara no s'hi trobi recau din un àmbit de naturalesa privada que voldríem respectar estrictament.

Massó i Torrents i el P. Martí de Barcelona treballaren amb els instruments que eren al seu abast. Ja a partir dels anys centrals del segle XX, la publicació de nous catàlegs de biblioteques enriqueix encara, i de molt, la llista dels manuscrits eiximenisians. Des de la Biblioteca de Catalunya, Pere Bohigas actualitzà sense torbar-s'hi el catàleg de manuscrits catalans iniciat sota els auspicis de la Fundació Patxot. Els trasbalsos del 1936 i la part que Agustí Duran i Sanpere, Jordi Rubió i el mateix Pere Bohigas, per indicació de les més altes instàncies de la Generalitat de Catalunya, prengueren en la preservació del patrimoni bibliogràfic català, permeteren a Bohigas d'accedir al coneixement de nous manuscrits d'Eiximenis, assenyaladament els tres custodiats a l'Arxiu de la Catedral de Girona, que havien passat desapercibuts a Grahit, a Massó i Torrents i al pare Martí de Barcelona. Villanueva havia esmentat un d'aquests manuscrits i callat sobre els altres;¹⁵ per circumstàncies

---

catalán – 273 ff. – 2 cols. – 31 × 23, piel s/t.». *Ib.*, p. 12: «58 XIMENITZ, fr. Franc. [a)] – *Ad Hugonem episcopum Valentinum...*, de clero..., de dignitate episcopali..., de officio pastoralis – 74 ff. – sin fol. – perg. y pap. – 2 cols. – 2 tintas – capital ilum. – letra gót.- 1480?.- b) *Regula pastoralis*» b. Gregorii pape.- 42 ff.- sin núm.- perg. y pap.- 2 cols.- 3 tintas – letra itál.- capitular (*sic*) dibujada – mayúsculas de párrafo dibujadas – 1473- Cesarauguste.- c) Tract. B. Bernardi... de Consideratione... – Cód. a 2 cols.- 3 tintas – Capitales dibujadas – 28 ff. sin núm. – Perg. y pap.- letra itál.- 1470? – Cesarauguste? – 30 × 22 – gamuza s/t.». L'opusclet de Galindo, púdicament anònim i sense pròleg ni nota explicatòria de cap mena, conté la llista dels llibres manuscrits, incunables i rars expoliats de la Biblioteca Capítular de Saragossa, i serveix de taula de referència per a possibles identifications dels exemplars robats, a mesura que van apareixent, gairebé sempre a Amèrica.

14. Cf. Pere BOHIGAS, *Fondos manuscritos de Bibliotecas de Mallorca*, dins «Biblioteconomía», I (1944), 87.

15. Jaume VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. XII, p. 121, esmenta només com a present a la biblioteca de la Seu gironina el *Libre de bon regiment dels officis*, «que

que seran exposades en un altre treball, tals manuscrits han estat rigorosament desconeguts dels estudiosos.¹⁶ Després de la guerra dels Tres Anys, encara han aparegut nous manuscrits¹⁷ i nous fragments,¹⁸ alguns d'aquests darrers relíquies d'obres eximenisianes desballestades i emprades a trossos com a coberta de llibres o lligalls; altres, com és ara les interpolacions de la *Vida de Crist* eximenisiana en traducció castellana medieval en alguns exemplars manuscrits de la traducció castellana del segle XV del *Flos Sanctorum*, continuades després en les edicions incunables, demanen encara un estudi aclaridor de la naturalesa d'aquests textos.¹⁹ De manera que, amb guany i pèrdues, a hores d'ara, i prenent com a referència el gran catàleg de Massó del 1909, ja és possible de fer una valoració centenària del que ha estat l'accés al coneixement dels manuscrits d'Eiximenis, almenys des d'un punt de vista simplement quantitatiu.

En efecte, descomptades en el catàleg de Massó les entrades referents a edicions i a manuscrits només coneguts perquè apareixen en inventaris antics o en notícies escadusseres, aquell catàleg descrivia 123 testimonis reals de l'obra d'Eiximenis, custodiats en biblioteques públiques o posseïts en el moment de la seva redacció per antiquaris que després els han venuts, generalment i per sort, a institucions catalanes. El P. Martí de Barcelona assenyalà 17 nous manuscrits eximenisians guardats en biblioteques o arxius estrangers. David Viera, Josep Perarnau, Jesús Alturo i Perucho, Sergi Gascón i

---

entiendo sea la del célebre Eiximeniz», encara que el podia haver confós amb l'exemplar del *Regiment de prínceps*, versió catalana de l'obra homònima de Gil de Roma, avui ms. 10 de la Biblioteca del Seminari.

16. Quan l'any 1929 el pare Martí de Barcelona edità la *Doctrina Compendiosa* d'Eiximenis, no esmentava per res el ms. de la Catedral gironina, que li va passar totalment per alt. Val a dir que, no obstant la bibliografia publicada després de la guerra dels Tres Anys sobre la formació de la biblioteca de la Catedral de Girona (cf. Lluís BATLLE I PRATS, *La Biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta*, Girona, I. E. G. 1947, 93-107; reeditat dins Id., *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Girona, I. E. G. 1979, 87-231; Jaume MARQUÈS CASANOVAS, *La biblioteca de la Catedral de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 [1966], 38-41; *El «Scriptorium» de la Seo de Gerona*, dins *ib.*, 73 [1975] 38-41; Josep PERARNAU I ÈSPELT, *La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la «libreria Sedís» de Girona (1397-1411)*, dins «ATCA», 2 [1983], 171-239; *Notícies sobre la «lectura sedis» de la catedral de Girona en la primera meitat del segle XIV*, dins «Revista Catalana de Teologia», IX/1 [1984], 183-200), per ara no es pot dir res de concret sobre el moment en què els dits manuscrits eximenisians s'hi van incorporar; com s'ha constatat ara mateix, Villanueva només esmentava que n'hi havia vist un, i es tracta amb tota probabilitat d'un que ara és al Seminari, és a dir, d'un manuscrit que no és d'Eiximenis.

17. Cf. *infra* nota 20.

18. Per no moure'ns d'aquest anuari, cf. Josep PERARNAU, *Un fragment del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis traduït a l'aragonès*, dins «ATCA», IV (1985), 187-212; *Un fragment del Liber Sermonum de Francesc Eiximenis*, dins «ATCA», 10 (1991), 284-292.

19. Cf. Jaume DE PUIG I OLIVER, *La Vida de Crist de Francesc Eiximenis i el Flos Sanctorum castellà*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXX/1 (2005), 91-116.

altres n'hi han afegit alguns més. En aquest moment tenim situats 190 testimonis manuscrits reals de les obres d'Eiximenis i de les atribuïdes, inclosos aquells manuscrits —no massa nombrosos— que només en transmeten fragments i les traduccions de què fou objecte. En relació amb el catàleg de Massó hom ha guanyat 67 manuscrits; en relació amb el del P. Martí hom n'ha guanyats 50, i la recerca no és acabada. Massó va veure manuscrits que per a nosaltres ja només són un record. Sense compensar i potser equilibrant les pèrdues, en ple segle XX ha estat possible saber que un altre exemplar de la *Vida de Crist* era en mans privades a Tarragona.²⁰ Per tant, és evident que en el transcurs del darrer centenari hi ha hagut un progrés substancial en el coneixement dels textos d'Eiximenis. En aquest sentit, la publicació de l'inventari de manuscrits de la Biblioteca Nacional de Madrid, de la del Palau Reial de la mateixa ciutat, de biblioteques universitàries d'arreu del món i de moltes altres institucions de recerca han estat decisives per a enriquir el coneixement dels testimonis escrits que han subsistit de l'obra d'Eiximenis; això sense tenir en compte que diverses contribucions dels darrers anys han permès de tenir una idea molt més rica del que fou l'obra del menoret gironí i la seva recepció.²¹ Per aquest sol motiu potser ja valia la pena d'emprendre una nova redacció del catàleg dels manuscrits d'un autor català medieval que, si les coses han d'anar bé, serà finalment acabat d'editar en el curs del segle vint-i-unè.

D'altra banda, la inexistència de catàlegs sistemàtics i fiables de les col·leccions de manuscrits de moltes biblioteques importants —mancaça tothora només resolta en part pels catàlegs *on line*—, havia impedit que hom pogués

---

20. Els hereus de J. S. Fàbregas i Domingo, de Tarragona, posseïen un exemplar manuscrit de la *Vida de Crist* de Francesc Eiximenis, adquirit abans del 1914, segons notícia donada per Miquel ARBONA, *Un nuevo manuscrito de la «Vita Christi» de Eiximenis*, dins «Estudios Franciscanos», 62 (1961), 411-414.

21. A més dels treballs ja citats de MASSÓ, del P. MARTÍ DE BARCELONA i dels que citarem en la bibliografia de cada manuscrit o grup de manuscrits, cf. Agustí DURAN I SANPERE, *Notícia de llibres en inventaris de Cervera*, dins «BBC», IV (1917), 127-135; Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes entresacadas de algunos inventarios de la Curia Fumada de Vic*, dins «AST», 16 (1943), 57-86; Josep M. MADURELL I MARIMON, *Manuscrits eximenians. Petit repertori documental*, dins «Miscel·lània Martínez Ferrando», Madrid 1968, 291-313; Gabriel LLOMPART I MORAGAS, *El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550)*, dins «AST», 48 (1975), 193-240; 49-50 (1976-1977) 57-114; Curt WITTLIN, *Extrets d'obres d'Eiximenis copiats i amplifcats per Jaquet de Marville en un manuscrit de Santes Creus*, dins «BRABLLB», XLII (1989-1990), 313-339; Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca 1229-1550*, I-II (Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes), París 1991; Josep A. IGLESIAS, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, 2 vols., Universitat Autònoma de Barcelona 1996, tesi doctoral en curs de publicació; Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Llibres esmentats en alguns inventaris notariais cervenins del segle XV*, dins «ATCA», 16 (1997), 412; Jesús ALTURO PERUCHO, *Noves dades sobre la difusió de Lo libre de les dones de Francesc Eiximenis*, dins «Quaderns de la Selva», 13 (2001), 255-267.

procedir a inventariar de manera conjunta els nombrosos manuscrits que transmeten les traduccions de les obres d'Eiximenis al francès i al castellà, i els fragments de les traduccions llatines, aragoneses i en castellà modern que han arribat fins avui. L'esforç obstinat de traducció de les obres d'Eiximenis i la curiositat que han desvetllat, fins i tot al llindar de l'edat contemporània i per causes molt diverses, obre una panoràmica immensa per als estudis eiximenisians, violentament contraposada al mínim o en tot cas molt limitat esforç d'edició crítica de l'obra original. El desinterès afecta igualment les traduccions castellanques i franceses, potser com a conseqüència de la manca d'edicions de les obres originals catalanes. La difusió internacional de l'obra d'Eiximenis és un cas únic en la literatura catalana medieval i en la peninsular, però això no ha pas estat un al·licient per a contorbar la inacció que ha tingut vigència en relació amb l'obra d'Eiximenis.²² Voldríem creure que en el cas dels estudis catalans això només és degut a factors relacionats amb les forçades intermitències contemporànies de la vida política i cultural.

En contrast amb el marasme que intentem evocar, la recerca dels darrers anys ha donat resultats espectaculars pel que fa a l'obra del menoret. Una obra en català, el *Tractat d'usura*, i dues en llatí, les *Allegationes* i els *Sermones*, s'han d'afegir al catàleg d'obres originals d'Eiximenis. El mateix que va descobrir i publicar el *Tractat d'usura*, Josep Hernando, acaba de fer una contribució decisiva a l'estudi de la difusió primerenca dels manuscrits d'Eiximenis a la ciutat de Barcelona.²³ A desgrat de la importància intrínseca de Barcelona com a centre de cultura, els arxius barcelonins són arxius locals, i hom desitjaria que l'esforç de buidatge emprès per Hernando tingués continuïtat en altres arxius catalans, sense oblidar els valencians, naturalment, puix que a València l'acció del menoret no fou pas precisament anodina. La descoberta del *Tractat d'usura* i el darrer treball d'Hernando demostren: a) que Eiximenis fou llegit, àdhuc caldria dir molt llegit i copiat, ja a partir de l'últim decenni de la seva

22. Diversos síntomas són premonitores d'un canvi. Ens referim als treballs de Carmen CLAUSELL NÁCHER, que el 1993 presentava a la UAB una tesina de llicenciatura consagrada a *La transmisión castellana del Libro de las donas de Francesc Eiximenis: el Libro de las donas y el Carro de las donas* (1542); poc després publicava *Francesc Eiximenis en Castilla. I. Del Libro de las donas al Carro de las donas*, dins «BRABLB», 45 (1995-1996), 439-464; *El P. Carmona OFM, confesor de Adriano VI y probable traductor del Libro de las donas de Francesc Eiximenis*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 89 (1996), 287-305; quan aquest article ja era a la impremta, acaba d'aparèixer *Carro de las donas* (Valladolid, 1542). *Estudio preliminar y edición anotada*, Colección Espirituales Españoles, Serie Maior, Fundación Universitaria Española-Universidad Pontificia de Salamanca 2009. Tampoc no podríem passar per alt el treball de Raquel ROJAS FERNÁNDEZ, *Varia fortuna de la obra de Francesc Eiximenis: las traducciones castellanas y el manuscrito de las Reales Descalzas de Madrid*, dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, P. A. M. 2007, 363-378.

23. Cf. J. HERNANDO I DELGADO, *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «ATCA», 26 (2007), 385-568.

vida; b) que el debat sobre l'autenticitat d'algunes obres del menoret considerades espúries s'ha de plantejar sobre bases més contrastades; c) que una considerable quantitat d'exemplars de les obres grans d'Eiximenis —*Crestia*, *Àngels*, *Dones*, *Vida de Crist*— eren copiades i corrien per la Barcelona dels anys inicials, centrals i finals del s. XV, fins i tot una segona part de la *Vita Christi* en llengua francesa, la qual cosa corrobora que els exemplars que han arribat fins a nosaltres —bo i essent nombrosos— són una ínfima part dels que van existir, com ja es deduïa de les informacions del catàleg de Massó; d) reapareixen obres posades sota el nom d'Eiximenis, desconegudes en exemplar fins avui: *Breviari d'amors*, *Sanctoral*,²⁴ *Metaphysica*.

Tot això implica que els estudis eiximenisians són a les beceroles. Eiximenis és un figura que obliga a projectar l'estudi de la nostra literatura enllà de les fronteres nacionals. La manera com fou traduït i utilitzat dins i fora del marc de la Corona d'Aragó hauria d'aportar pistes per a entendre millor el pes i la projecció de la literatura catalana fora del seu àmbit estricte. La difusió d'Eiximenis a França i a Castella potser pot ajudar a entendre com els catalans vam projectar algunes obres de la nostra literatura també a Itàlia. A hores d'ara, i descomptant els manuscrits fragmentaris, els desapareguts i els qui es troben en mans privades, coneixem 18 manuscrits catalans del *Llibre dels Àngels*, tots del segle XV, llevat potser d'un o dos; per al mateix període, en coneixem 22 de la traducció francesa, contra set de la castellana. Dels manuscrits francesos, un és datat el 1427, quan la majoria dels manuscrits catalans conservats encara no s'havien escrit. El fet és espectacular, encara que no se li hagi prestat cap atenció. Publicat aquest nostre catàleg —previsiblement en dues etapes— i els altres que sens dubte apareixeran, caldrà procedir a una seriació cronològica dels diversos manuscrits de tot el *corpus* eiximenisià, com a preludi dels treballs que hauran de venir. Avui ja no es pot dubtar que el text crític de les obres catalanes d'Eiximenis que foren traduïdes en altres llengües s'haurà de constituir amb l'ajuda d'aquestes traduccions. Això sol obre una panoràmica d'interessos i responsabilitats de primer ordre, sense comptar amb l'estudi dels ambients on van prosperar les traduccions, la influència que van tenir,²⁵ els alts i baixos de llur difusió i la continuïtat en les impressions incunables i cinccentesques. Ja és hora d'abolir definitivament la idea del caràcter apendicular de la literatura catalana, que de manera més o menys somorta encara va fent la viu-viu en determinades mentalitats, idea que ha infectat els estudis de catalanística del segle XIX ençà i ha estat tristament consolidada per algunes desgràcies fatídiques. Eiximenis és l'autor

24. Hom es pregunta si el *Sanctoral* no hauria d'ésser identificat amb un volum de *Sermones* d'Eiximenis.

25. No voldríem passar per alt en aquest punt el treball de Cebrià BARAUT, *L'Exercitòrio de la vida espiritual de Garcia de Cisneros et le Tractat de Contemplació de Francesc Eiximenis*, dins «*Studia Monastica*», 2 (1960), 233-265, pel seu caràcter pioner.

català internacional per excel·lència, en el moment de la desclosa de l'Humanisme i de la projecció catalana sobre la Itàlia peninsular. El frare gironí es va configurant com un revulsiu potent contra la inacció i la manca de curiositat.

En el moment que diverses edicions crítiques de l'obra catalana d'Eiximenis semblen encaminades a una esperada bona fi,²⁶ el nostre catàleg no aspira a ésser res més que un instrument pràctic i un recordatori. Instrument d'informació bàsica, susceptible, és clar, d'ésser enriquit amb aportacions de tot ordre. I recordatori de la vastitud dels aspectes que conflueixen en l'obra d'Eiximenis, perquè els seus estudiosos no perdin mai de vista les múltiples dimensions en què va fructificar. La modèstia és de rigor en els estudis eiximenisians, sobretot quan Josep Hernando acaba de demostrar palpablement que de l'obra d'Eiximenis no se'n pot tancar ni el catàleg.

Per tant, aquest treball voldria ésser un simple moruny que continua els que el seu dia van plantar els treballs de Jaume Massó i Torrents, el P. Martí de Barcelona, Martí de Riquer i tants altres, i espera ésser oportunament continuat, succeït i millorat. Per això ens limitem a temptejar la panoràmica actual relativa al món dels manuscrits eiximenisians, on hi ha hagut les alteracions al·ludides, obviant expressament qualsevol referència a les edicions incunables i cinc-centesques, món intrínsecament complementari del món dels manuscrits, el qual, en tot cas, necessita el seu propi catàleg, si es vol tenir una panoràmica objectiva de la difusió de l'obra d'Eiximenis i de les seves traduccions, amb un balanç objectiu dels moviments que s'hagin produït en aquest univers. Des d'un bell principi, doncs, som conscients que aquest treball necessita ésser complementat amb una recerca bibliogràfica laboriosa, que arribi fins a les últimes ramificacions de tots els textos del menoret gironí.

Avui ja hi ha més que símptomes clars de la florida d'estudis eiximenisians que esclatarà durant els anys vinents. Malgrat que la major part de l'obra del franciscà no es pot llegir en condicions normals, això no ha pas impedit que els estudiosos hagin començat a desvelar aspectes que, en un cert sentit, són independents dels textos, i, en un altre sentit, són aspectes premonitoris de la feina que demanarà Eiximenis. S'han descobert manuscrits nous, fragments nous, formats nous en la difusió de l'obra d'Eiximenis, de tipus antologia.²⁷

26. Sergi Gascón va llegir el 21 de febrer del 1992 a la UAB la tesi doctoral *Edició crítica del Llibre els Àngels* (1392). *Introducció, text, notes, índexs i apèndix*, tesi dirigida per la dra. Lola Badia. Anteriorment, l'any 1988 havia dut a terme sota la mateixa direcció uns *Estudis de manuscrits i incunables catalans del Llibre dels Àngels* (1392) de Francesc Eiximenis. Ambdues obres resten inèdites, per bé que consultables al Departament de Filologia Catalana de la Facultat de Lletres de la UAB. L'edició crítica de la *Vida de Crist*, a cura d'Albert Hauf, fa temps que fou anunciada per Curt Wittlin en el BRABLLB XLI (1987-1988), 165 nota 6.

27. Cf. Jaume DE PUIG I OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la «Biblioteca Capítular y Colombina» de Sevilla*, dins «ATCA» 20 (2001) 453-477; Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *El germen d'un volum antològic eiximenià sobre comportament cívic*, dins «ATCA», 25 (2006), 507-514.

També és clar que sense el remuc i la meditació assídua dels textos no es pot anar gaire lluny en aquests estudis. Treure l'entrellat del procés de formació del *corpus* dels manuscrits d'Eiximenis —originals, textos atribuïts, traduccions, textos perduts o esgarriats— serà una operació llarga i complicada. Però permetria d'estirar els fils de la primera recepció i de la influència de l'obra del menoret amb un detall que en aquests moments només som capaços d'imaginar amb vaguetat. Tot i el gran handicap que suposa la inaccessibilitat dels grans textos eximenisians, ja es comença a veure que Eiximenis no passà gens desapercebut als seus contemporanis, fossin connacionals o no. Estem segurs que la recerca dels anys vinents, a mesura que els textos encara inèdits vagin emergint, farà visible que Eiximenis fou un pes pesat de la cultura del seu temps, i que els seus contemporanis en foren conscients. No és per casualitat que, encara que això pugui semblar paradoxal, Eiximenis fou traduït fins i tot al català. També és evident que l'obra del menoret incideix molt en el camp de l'espiritualitat del seu temps. Assenyalar l'amplitud i l'exactitud de les seves fonts, fer la llista dels seus interessos essencials i estudiar la seva influència posterior pot aclarir molts episodis de la història medieval i moderna, i no exclusivament de la peninsular. Tantes i tantes qüestions només es podran formular de manera pertinent a la vista de l'obra completa eximenisiana, editada correctament i, en les obres que calgui, críticament compilada amb les traduccions que se'n feren.

Hem organitzat el nostre catàleg seguint el model de descripció divulgat en aquest anuari i proposat en detall ara fa uns deu anys.²⁸ Quan el lector constati que en la descripció dels diversos manuscrits ometem algun ítem d'aquell esquema, és pregat d'entendre que l'ítem o els ítems omesos no tenen aplicació en aquell cas. Per exemple, sempre ens hem estrompassat l'ítem relatiu als palimpsests, perquè no hi ha, per ara, palimpsests d'Eiximenis. D'altra banda, el nostre esquema té un ítem per recollir els diversos testimonis d'un manuscrit determinat; donem aquesta relació, quan és el cas, en el primer manuscrit de cada obra i l'ometem en els altres. La bibliografia que es dona per a cada peça literària present en els manuscrit és la relativa a l'estudi o a l'edició parcial de textos de la peça considerada; és la bibliografia que hem conegut sobre aquests textos, i no pretén en cap cas ésser una bibliografia exhaustiva. Quan una obra d'Eiximenis és representada per manuscrits diversos, la bibliografia es dona en la descripció del primer de la sèrie i s'omet en els altres, si ja no és que hi hagi bibliografia específica —descripcions, edicions senceres o parcials— de determinats manuscrits. Només en un aspecte ens apartem del model. Com el lector podrà comprovar, el model preveu tipus de ratllats d'una certa complexitat. La nostra experiència ens obliga a reconèixer que els ratllats complexos són més aviat escassos en els manuscrits que

28. Cf. «ATCA», 17 (1998), 296-298.

hem examinat. Per això, en comptes de recórrer a les fórmules indicades en el model, donem el número de línies reals que hi ha al manuscrit, que solen ésser les línies de justificació de la caixa d'escriptura, amb escasses excepcions.

Els darrers anys, i d'una manera irreversible, els grans dipòsits de manuscrits —i, a imitació d'ells, els petits— allunyen l'estudiós tan com poden de la consulta directa dels còdexs. Primer ofereixen amablement la consulta de la peça desitjada en microfilm o en altre suport artificial. Després, mitjançant guants blancs impol·luts, allunyen les mans de l'investigador de la peça servida *in re*. Després, encara, vigilen amb ull de milà qualsevol moviment suspecte —i ho són tots— de manipulació del manuscrit. Fan bé, perquè avui dia els grans i els petits dipòsits d'aquestes rareses bibliogràfiques estan sotmesos a una pressió creixent de demanda. Però el fet impedeix a vegades d'extreure informacions que l'investigador veu que són davant el seu nas i que no té manera d'acabar d'escatir. L'estudi dels plecs, de les filigranes, dels recursos emprats per a la construcció de la caixa d'escriptura i, en general, de tots aquells elements que necessitarien ésser dilucidats amb calma i recorrent a vegades a l'ajut de la transparència induïda, tot plegat avui té mala peça al teler. Només molt excepcionalment els establiments bibliotecaris i arxivístics donen facilitats, considerades per ells extraordinàries, al pobre investigador, mentre aquest es va carregant de mala consciència a l'esguard de la conservació del patrimoni públic. L'evocació d'aquestes realitats ve a tomb en aquest punt, perquè no podríem tenir la pretensió de pensar que no hauran tingut cap influència en les condicions del nostre treball. I és una llàstima, perquè si fos possible d'explorar a fons i amb tots els mitjans els manuscrits catalans que ara es troben dispersats als quatre vents, també hauria estat possible d'enriquir de manera substancial els instruments de treball de què ara disposem sobre filigranes, estils de plegatges i altres particularitats que afecten el món del manuscrit català. Si mai la situació actual canviava per bé, aquest catàleg, adequadament millorat i corregit, també hi podrà guanyar.

En aquest primer lliurament hi hem recollit dues de les obres originals d'Eiximenis escrites en català, el *Tractat d'usura* i les quatre parts del voluminós *Crestia*, a més de les dues *Lletres* d'Eiximenis conservades en autògraf. Tant d'aquest lliurament com del que el seguirà n'hem exclòs aquells manuscrits que aporten textos, generalment fragmentaris, copiats d'una o altra edició d'estampa, ni que sigui de les edicions incunables, atès que el propòsit d'aquest catàleg no és oferir una enciclopèdia de manuscrits eiximenisians, sinó un punt de referència per al treball crític sobre el text d'Eiximenis.²⁹ El segon lliurament serà dedicat a la resta d'obres originals d'Eiximenis en català —*Llibre dels Àngels*, *Llibre de les dones*, *Vida de Crist*—, a les refoses que va fer Eixi-

29. Hem fet una possible excepció en un sol cas, el ms. A-50 de l'IMHC de Barcelona, perquè, tal com exposem més avall, es pot dubtar si ha estat copiat d'un manuscrit o d'un incunable.

menis d'alguna obra seva, a les refoses que en van fer altres i a les obres originals escrites per Eiximenis en llatí, les traduccions de les seves obres en català, castellà, francès i llatí, i les obres que li han estat atribuïdes. Entre un i altre lliurament potser tindrem la sort que compareguin altres manuscrits i fragments d'obres eximenisianes no tingudes en compte en aquest primer lliurament o en el que el seguirà. Si es donava el cas, li serà prestada l'atenció deguda en la forma convenient.

El lector veurà que en el catàleg no es dona cap bel·ligerància als manuscrits i a les obres d'Eiximenis només conegudes per referència. Som conscients que l'obra d'Eiximenis és un problema obert en tots sentits, i una temptativa de catàleg no seria el lloc adequat per a tancar-lo. Per això tampoc no inclourem en cap dels dos lliuraments els títols d'obres d'Eiximenis revelats per notícies arxivístiques, per fiables que puguin ésser, però que ara com ara hom no ha pogut o no ha sabut identificar materialment amb cap manuscrit, incunable o edició antiga real i existent. Pel que fa als manuscrits eiximenisians de propietat particular, en cada cas es farà el que permetin les circumstàncies.

El final d'aquesta introducció només pot ésser una advertència al lector de bona fe. Constatarà que el món del manuscrit ho és tot menys una bassa d'oli. Els manuscrits corren, volen, cremen, són emparedats, desapareixen, emergeixen, van d'un continent a un altre i exciten un grapat de passions humanes. No hi ha individu ni institució immune als perills que els manuscrits, pel sol fet d'existir, desvetllen en l'avidesa dels homes. La descripció detallada d'aquests objectes preciosos pot ésser una arma contra el depredador, contra la incúria, contra la ignorància. Si comparem la nostra temptativa amb l'esplèndid catàleg de Massó i Torrents, del qual commemorem el centenari, el mateix any que s'escau el sisè centenari de la mort d'Eiximenis, comprovarem que les fallades poden provenir de qualsevol persona i de qualsevol organisme, privat o públic, laic o eclesiàstic. De moment, de catàleg a catàleg, hi ha hagut més guanys que pèrdues; ens hem de felicitar pels primers, hem de lamentar les segones. Com serà el catàleg que es farà d'aquí a uns quants anys? Reflectirà una estabilitat més gran en aquest món secret i trasbalsat dels manuscrits? Esperem, en tot cas, que els canvis que es registrin siguin per millora.

SIGLES

AArxT = Arxiu Arxiepiscopal de Tarragona

ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó

ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona

ACG = Arxiu de la Catedral de Girona

ACV = Arxiu de la Catedral de València

ADB = Arxiu Diocesà de Barcelona

AHMB = Arxiu Històric Municipal de Barcelona

- AMPP = Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les
 AST = *Analecta Sacra Tarraconensia*
 ATCA = *Arxiu de Textos Catalans Antics*
 BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana
 BBC = *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*
 BC = Biblioteca de Catalunya
 BL = British Library
 BNM = Biblioteca Nacional de Madrid
 BNF = Biblioteca Nacional de França
 BOFARULL = FRANCISCO DE A. DE BOFARULL I SANS, *Los animales en las marcas de papel*, Villanueva y Geltrú, Oliva impresor MCMX, 171 p.
 BR = Bibliothèque Royale
 BRABLLB = *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*
 BRB = Biblioteca Reial de Brusel·les
 BRIQUET = Charles Moïse BRIQUET, *Les filigranes*, 4 vols., Leipzig 1923².
 BUB = Biblioteca de la Universitat de Barcelona
 BUUV = Biblioteca de la Universitat de València
 CASTRO = Manuel de CASTRO, OFM, *Manuscritos franciscanos de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Valencia 1973, 844 p.
 CSIC = Consejo Superior de Investigaciones Científicas
 CCSL = Corpus Christianorum Series Latina
 Cincuenta años = *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Biblioteca Central de la Diputación de Barcelona 1968, 226 p.
 DBA = *Diccionari Biogràfic*, 4 vols., Barcelona, Albertí Editor 1966-1970.
 CODOINACA = Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón.
 DTC = *Dictionnaire de théologie Catholique*.
 DOMÍNGUEZ BORDONA = J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1931, 181 p. + VIII làmines.
 DURAN = Eulàlia DURAN et al., *Repertori de Manuscrits Catalans (1474-1620)*, 4 vols., Barcelona, I. E. C. 1998-2008, 391, 793, 559, 492 p.
 E. N. C. = Els Nostres Clàssics
 GRAHIT = Emili GRAHIT Y PAPELL, *Memoria sobre la vida y obras del escriptor geroní Francesch Eximenis*, dins «La Renaxensa», III (1873), 185-188, 195-199, 208-212, 234-236, 256-260, 266-269. Citem segons la reedició continguda al volum *Studia bibliographica* (Estudis sobre Francesc Eiximenis, I), Col·legi Univesitari de Girona – Diputació de Girona 1991, 1-40.
 I. E. C. = Institut d'Estudis Catalans
 I. E. G. = Institut d'Estudis Gironins
 IGMBN = *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1953-2001, 15 vols.
 IMHC = Institut Municipal d'Història de la Ciutat de Barcelona.
 IVARS = Andreu IVARS I CARDONA, *El escritor fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XIV (1920), 76-104; XV

- (1921), 289-331; XIX (1923), 359-398; XX (1923), 210-248; XXIV (1925), 325-382; XXV (1926), 5-48, 284-333.
- MARTÍ, *Eiximenis* = Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Fra Francesc Eximenis*, O.M. (1340?-1409?). *La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària*, dins «Estudis Franciscans» XL (1928) 437-500.
- MARTÍ, *Notes descriptives* = Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Notes descriptives dels manuscrits franciscans de la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Estudis Franciscans» XLV (gener-juny 1933) 337-403.
- MARTÍ, *Nous manuscrits* = Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Nous manuscrits de fra Francesc Eximeniç*, dins «Estudis Franciscans» XXXVI (juliol 1925) 449-452.
- MASSÓ I TORRENTS, *Manuscritos catalanes* = J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscritos catalanes de la Biblioteca de S.M. Noticias para un catálogo razonado*, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguer 1888, 37 p.
- MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans* = J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Barcelona, «L'Avenç» 1896, 216 p.
- MASSÓ I TORRENTS, *Les obres* = Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres de fra Francesc Eximeniç (1340?-1409?) Essai d'une bibliografia*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» III (1910) 588-692.
- MASSÓ I TORRENTS, *Repertori* = Jaume MASSÓ I TORRENT, *Repertori de l'antiga Literatura Catalana. La Poesia*, vol. I, Barcelona, Editorial Alpha, MCMXXXII.
- MIQUEL ROSELL = Francisco X. MIQUEL I ROSELL, *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Madrid 1958-1969, vols I-IV.
- MOREL FATIO, *Catalogue* = Alfred MOREL FATIO, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, Paris, Imprimerie Nationale 1892.
- PL = *Patrologia Latina*
- PICCARD = Gerhard PICCARD, *Wasserzeichen*, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer 1961 ss.
- RABLLB = Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
- RBM = Biblioteca [del Palau] Reial de Madrid
- ROL = Raimundi Lulli Opera Latina
- UB = Universitat de Barcelona
- VALLS I SUBIRÀ = Oriol VALLS I SUBIRÀ, *El papel y sus filigranas en Cataluña. II. Filigranas* (Monumenta Chartae Papyraeae Historiam Illustrantia, XII), Amsterdam MCMLXX.
- ZARCO CUEVAS = Fr. Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca de El Escorial*, Madrid 1932, 164 p.

TRACTAT D'USURA

1

1. BARCELONA, ACA, fons Sant Cugat, ms. 42.

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: $210 \times 280 \times 30$.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí esgrogueït.

c) Indicacions escrites: Tapa I, cap a dalt a l'esquerre: «25».

2. Llom del mateix pergamí.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) entre ferros daurats, «42»; 3) «TRAT DE»; 4) «USURA»; 5) buit entre ferros daurats; 6) entre ferros daurats, «S C»; 7) buit entre ferros daurats.

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: II + II, de bon paper del s. XVIII, verjurat i sense filigrana visible.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el folis de guarda

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix

4. Conclusió. Data: Segle XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper i pergamí

4. Folis: 49

5. Dimensions: 205×275 .

6. Plecs:

1) Plec de 7×2 , folis 1-14, amb reclam: «Que non deu»

2) Plec de 8×2 , folis 15-30, sense reclam i amb el marge inferior ratat.

3) Plec de 8×2 , folis 31-46, amb el reclam esborrat.

4) Plec coix de $2/1$ o $1/2$, folis 47-49

Entre el plec 1) i 2) [folis 14 i el 15] no hi ha continuïtat de text, com evidencia el reclam del plec 1).

El plec 2) tenia segurament el primer full, ara perdut, de pergamí, i això explica que ara no hi hagi reclam.

En els plecs complets [1) i 3)] el primer full i el darrer són de pergamí, els interiors de paper; l'ordre de col·locació dels folis de pergamí és: pèl-carn, carn-pèl.

El primer foli del darrer plec té el marge intern molt deteriorat, amb pèrdua de text, i per això el cosit és de mal discernir.

7. Fragments: Entre la tapa I i el foli de guarda I hi ha un fragment de 93 × 47, escrit per una sola cara en tinta sèpia i escriptura del s. XVIII: «Tractat de usura», que sembla el títol del lloc indicat al relligador.

8. Foliació contínua, a llapis i xifres àrabiques, a l'angle superior dret del recto dels folis, d'una mà del segle XX.

9. Numeració de plecs:

10. Filigranes: a) folis 3-13 i 47-49, de les muntanyes encerclades somades de creu, del tipus BRIQUET 11852 o 11859; b) als folis 15-40 alternen ies filigranes del carro de dues rodes, una del tipus del tipus VALLS I SUBIRÀ II, 40, datada el 1418, l'altra del tipus ID., 37, datada el 1416.

11. Sistema de ratllat en sec: <<<<>>>>.

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis 1ra-14vb. Fol. 1ra, *inc.* de la taula: «Jhesu christ princep e Senyor Sobiranament franch e liberal del qual incesantment e sens mesura deuvala tot do...».

Fol. 1va, *exp.* de la taula: «... Lo XXVII ensenya per quantes vies se deuen restituyr les vsures. Lo xxviiie ensenya a quis deuen restituyr les vsures».

Fol. 1va, *inc.* de l'obra: «Primerament donchs hauem a veure que es vsura e concorden los doctors en aquesta sentència ço es que vsura es tot guany temporal lo qual lom qui presta ateny per patir precedent o per seguent força...».

Fol. 14vb, *exp.* de l'obra: «... que aytal prestech nos faça. E diu aquí que prestech [...] es quaix spiritual e per tal... (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Tractat d'usura*, cc. 1-14 [falten els cc. 15-28 consignats a la taula].

4. Catàlegs i bibliografia: Francesc X. MIQUEL ROSELL, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Barcelona 1937, 79-80;³⁰ Josep HERNANDO, *El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)*, dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana* («Acta Mediaevalia». Annexos de Història Medieval.

30. MIQUEL I ROSELL data el ms. el s. XIV i, llevat del primer text, el considera unitari de dalt a baix. Laureano ROBLES CARCEDO, l'atribueix tot a l'autoria de Bernat de Puigcercós: cf. Josep HERNANDO, *a. c.* Infra, F, 5, p. 137-138, nota 1.

Annex I), Barcelona 1983, 113-136; *Una obra desconeguda de Francesc Eiximenis: el «Tractat d'usura»*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia» 4 (1983) 129-147; Joan CUSCÓ I CLARASÓ, *Els beguins. L'heretgia a la Catalunya medieval* (Scripta et documenta, 70), Barcelona, P. A. M. 2005, 89-94.

5. Edició: Josep HERNANDO, *El «Tractat d'usura» de Francesc Eiximenis*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia» 57-58 (1984-1985) 5-100, i en tirada a part, Barcelona, Balmesiana (Biblioteca Balmes) 1985, 96 p.³¹

B

1. 15r-27ra. Fol. 15ra, *inc.*: (*initio mutilus*) «... quo vendidit Ita quod emptor de necessitate habet reddere venditori et vendere pro eodem precio venditori pro quo emerat ipsum censum quandocumque velit venditor vsque ad certum tempus...». Fol. 35rb, *exp.*: «... Et sic patet quod optimum est exemplum de feudo multa autem alia ego induxi ad hoc et ad huc plura posunt induci».

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat de PUIGCERCÓS, *Quaestio disputata inter fratrem Bernardum de Podiocercoso et Raimundum de Area de licitudine contractus emptionis et venditionis cum conditione revenditionis*.

5. Edició: Josep HERNANDO I DELGADO, *Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis. Tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas personales y redimibles. Bernat de Puigcercós, O. P. (siglo XIV)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10 (1989), 9-87.

C

1. Fol. 35va-37rb. Fol. 35va, *inc.*: «Quarto videndum est quando liceat emere peccuniam ad vitam ementis. Ad cuius intelligentiam sciendum...».

Fol. 37rb, *exp.*: «... tamen itud est clarum quod magis est probabile quod debeat viuere in duplo quia et hoc sepius accidit».

2. Identificació de l'autor i obra: Richard de MIDDLETOWN, *Queritur utrum liceat emere vel vendere redditus ad vitam, (Quodlibet II, quaestio XXIII, a. 4)*.

5. Edició: Josep HERNANDO I DELGADO, *Un tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas vitalicias y redimibles ('violaris'). Allegationes iure factae super venditiobus violariorum cum instrumento gratiae. Ramon Saera (siglo XIV)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 35-44.

31. Cf. la recensió del volum per Josep PERARNAU dins «ATCA» 6 (1987) 358-359, i la de Sergi GASCON URIS dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 3 (1988-1989), 554-556.

D

1. Fol. 37rb-41ra. Fol. 37rb, *inc.*: «Allegationes iuris factas per venerabilem Raymundum de area quondam iurisperitum Minorise super venditionibus violariorum que fiunt cum instrumento gracie et ad vitam duarum personarum...».

Fol. 41ra, *exp.*: «... non debent res formali precio extimare».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon ça ERA, *Allegationes iuris factae super contractibus violariorum cum instrumento gratiae*.

5. Edició: ID., *ib.*, 9-74.

E

1. Fol. 41ra-42va. Fol. 41ra, *inc.*: «Secuntur alie allegationes multum pulchre super contractibus censualium. Ticius peccunia indigebat et quia eam mutuo non inuenit vendidit super possessione fundo vel domo valente X mille sol. ...».

Fol. 42rb, *exp.*: «... quere supra in summa fratris Raymundi parte IIº capitulo de vsuris, versu Item quid si peccunia est apposita etc. Et de instrumento gracie in capitulo C versu Item quid si vendidi predium».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Allegationes multum pulchre super contractibus censualium*.

5. Edició: Josep HERNANDO i Josep PADILLA, *Un tractat d'autor anònim sobre la licitud del contracte de venda de censals amb carta de gràcia (segle XIV)*, dins «Miscel·lània. Homenatge a Josep Lladonosa», Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1992, 274-291.

F

1. Fol. 42va-48ra. Fol. 42va, *inc.*: «Pulchriores allegationes super contractibus censualium. Quoniam in Cathalonia ab vniuersitatibus et quandoque a singularibus sepe venduntur redditus ab antiquo constituti seu qui de nouo constituuntur quod sepius contingit...».

Fol. 48ra, *exp.*: «... Et hec dicta sufficiant allegationes plures causa breuitatis omissi quilibet poterit supplere ad libitum».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Pulchriores allegationes super contractibus censualium*.

5. Edició: Josep HERNANDO i DELGADO, *El contracte de venda de rendes perpètuas i vitalícies (censals morts i violaris), personals i redimibles (amb carta de gràcia). El tractat d'autor anònim Pulchriores allegationes super contractibus censualium (segle XIV)*, dins «ATCA», 11 (1992), 137-179.

G

1. Fol. 48ra-49ra. Fol. 48ra, *inc.*: «Martinus episcopus seruus seruorum dei venerabilibus fratribus Archiepiscopo Gueznensi et lubutensi et Olmutensi episcopis salutem et apostolicam benedictionem hodie scilicet quidem litteras nostras concessimus tenorem qui sequitur continentes. Martinus Episcopus seruus seruorum dei ad futuram rei memoriam. Regimini vniuersalis Ecclesie quamquam inmeriti disponente domino...»

Fol. 49ra, *exp.*: «... per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mencionem. Data vt supra. Item [¿] de vsura. Ihesus Xtus semper nobiscum».

2. Identificació de l'autor i obra: Papa Martí V, Butlla *Regimini*, del 1425.

5. Edició: No és publicada a *Bullarum, privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio* de C. COQUELINES, Romae MDCCXX-XIXss., ni a *Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio*, t. IV, a Gregorio X (an. MCCLXXI) ad Martinum V (an. MCCCCXXXI), Augustae Taurinorum MDCCCLIX.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 150 × 200, a dos corondells, de 31-32 línies. Impaginació del foli 8r: 25 + 62 + 20 + 62 + 35 × 40 + 200 + 32.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies verticals de justificació, quatre línies horitzontals de justificació. L'escriptura va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-21, escriptura bastarda de principis del s. XV; b) folis 22-49, escriptura gòtica cursiva amb influències de la bastarda, de principis del s. XV.

4. Reclams horitzontals, quan hi són.

5. Decoració: Fins al foli 13r, inicials blaves i vermelles, amb tocs afiligranats i antenes; capitals blaves i vermelles, algunes amb tocs de filigrana vermella i malva; calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de groc. A partir del foli 14r desapareixen les capitals acolorides i els calderons, però reapareixen a partir del foli 41r

6. Notes als folis 1va, 2va, 13va, d'una altra mà.

9. Copistes: Dos.

10. Revisions i correccions als folis 1rb-2rb, 3rb, 4va, 14ra, 17ra, 36rb, 41va.

12. Notícies històriques. Eiximenis enllestí l'obra entre 1374 i 1383, «encara que cal fixar la data més a prop de 1374 que no pas de 1383».³² El manus-

32. J. HERNANDO, *o. c.*, 14.

crit fou compilat després del 1425 i abans del 1452, data de la butlla *Sollicitudo pastoralis* de Nicolau V, decisiva en matèria de censals i violaris, justament perquè no hi fou inclosa. Ha sofert pèrdues importants. Del tractat d'Eiximenis en falten dues terceres parts. Del tractat de Puigcercós en falta l'índex, si n'hi havia, i almenys la primera columna. Després el manuscrit sembla més enter.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: La relligadura és molt bona. El cos del volum va patir humitats. Hi ha una gran taca a la part inferior, que ha afectat els folis, amb pèrdues de text.

2. Datació: Post 1425, ante 1452.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Cugat del Vallès. Passa a l'ACA el 1835.

PRIMER DEL CRESTIÀ

a) *Text complet*

2

1. SAN LORENZO DEL ESCORIAL, Biblioteca del monestir, ms. T. I. 11

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $265 \times 375 \times 75$.

b) Material: pell vermella, ànima de cartró.

d) Elements decoratius: A les dues cobertes, escut de l'Escorial, amb la graella característica, dins doble rectangle, amb cantons de tres línies. Als angles del rectangle interior, ferros en sec.

2. Llom del mateix Material.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que treuen els corresponents nervis externs i formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) - 5) buides.

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i guarda: II + II. Al f. de g. Iv, amb llapis vermell, signatura actual del ms.: «T-I-11».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els f. de guarda, amb filigrana «ROMEY», del tipus VALLS I SUBIRÀ II, 877, datada el 1786.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. S. XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: pergamí.

4. Folis: II + 283 + II.

5. Dimensions: 360 + 250 + 60.

6. Plecs:

1) Plec coix de 4/2, folis 1-6

2) Plec de 4 × 2, folis 7-14, sense reclam

3) Plec de 4 × 2, folis 15-22, amb reclam: «Enosachs»

4) Plec de 4 × 2, folis 23-30, amb reclam: «es»

5) Plec de 4 × 2, folis 31-38, amb reclam: «nacionem»

6) Plec de 4 × 2, folis 39-46, amb reclam: «posa»

7) Plec de 4 × 2, folis 47-54, amb reclam: «ueuras»

8) Plec de 4 × 2, folis 55-62, amb reclam: «abis»

9) Plec de 4 × 2, folis [62bis]-69, amb reclam: «-guents»

10) Plec de 4 × 2, folis 70-77, amb reclam «fos»

11) Plec de 4 × 2, folis 78-85, amb reclam: «axi mateix»

12) Plec de 4 × 2, folis 86-93, amb reclam: «declarada»

13) Plec de 4 × 2, folis 94-101, amb reclam: «missa»

14) Plec de 4 × 2, folis 102-109, amb reclam: «faç»

15) Plec de 4 × 2, folis 110-117, amb reclam: «terça»

16) Plec de 4 × 2, folis 118-125, amb reclam: «gracia»

17) Plec de 4 × 2, folis 126-133, amb reclam: «tenim»

18) Plec de 4 × 2, folis 134-141, amb reclam: «contra»

19) Plec de 4 × 2, folis 142-149, amb reclam: «de saluacio»

20) Plec de 4 × 2, folis 150-157, amb reclam: «saluacio»

21) Plec de 4 × 2, folis 158-165, amb reclam: «prouocaran»

22) Plec de 4 × 2, folis 166-173, amb reclam: «isti»

23) Plec de 4 × 2, folis 174-181, amb reclam: «o a proposit»

24) Plec de 4 × 2, folis 182-189, amb reclam: «confessat»

25) Plec de 4 × 2, folis 190-197, amb reclam: «liures»

26) Plec de 4 × 2, folis 198-205, amb reclam: «la sinagoga»

27) Plec de 4 × 2, folis 206-213, amb reclam: «passat»

28) Plec de 4 × 2, folis 214-221, amb reclam: «treball»

29) Plec de 4 × 2, folis 222-229, amb reclam: «la»

30) Plec de 4 × 2, folis 230-237, amb reclam: «en lo»

31) Plec de 4 × 2, folis 238-245, amb reclam: «ordonauen»

- 32) Plec de 4×2 , folis 246-253, amb reclam: «logiques»
- 33) Plec de 4×2 , folis 254-261, amb reclam: «mana»
- 34) Plec de 4×2 , folis 262-269, amb reclam: «quinta»
- 35) Plec de 4×2 , folis 270-277, amb reclam: «era»
- 36) Plec de 3×2 , folis 278-283.

Entre els actuals folis 1 i 2, manca almenys un altre foli, potser dos, perquè el pròleg és incomplet i la taula de capítols comença amb el capítol CLXVI.

Entre el foli 62 i el 63 hi ha un foli no inclòs en la numeració, que assenyallem com a [62bis].

En els plecs el pergamí és disposat segons la seqüència carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn.

Al marge inferior del foli 94rb, immediatament després de la columna del text, hi ha la signatura «CXI.C», escrita en tinta negra.

8. Foliació moderna, contínua, a llapis i en xifres àrabigues a l'angle superior dret del recto dels folis. Una numeració també moderna i en llapis, però només per desenes, comença a l'actual foli 7. Al darrer foli, en tinta: «277», que seria el nombre total de folis segons aquesta numeració, més antiga que l'altra.

9. Numeració de plecs: N'hi havia, però ha sucumbit. Se'n veuen restes als folis 78-81, 88-89, 160-167, 206, amb el sistema habitual: lletres i altres signes + xifres romanes.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-6. Fol Ir, dalt de tot: «Ihesus Christus Maria». Més avall, signatures antigues, la primera olivariense: «20.4|88». Dessota, *inc.* del pròleg i de la taula de capítols (*rúbrica*): «En nom del nostro Saluador Ihesu Christ Comença lo prolech en lo libre apellat Crestia lo qual prolech conten V capítols segons que appar en les rubriques següents (*fi de rúbrica*). Lo primer capítol conte lo preambol a tot lo libre demunt dit ...»

Fol 6r *exp.* del pròleg i de la taula: «... C. de la dignitat de cristianisme e aço per les grans temptacions qui li son dades en aquest mon deles quals sera tot lo segon libre».

2. Folis 7-283. Fol 7r, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Lo primer capítol qui posa quin es lo principal fundament e primer dela sancta religió christiana (*fi de rúbrica*). Crestiana religio per fundament principal de la sua crehença posa e creu fermament e segurament confessa que es un sol ver e natural deu qui en si tostemp engenrat lo fill tostemp nat e naxent lo sanct spirit tostemp del pare e del fill egualment procehint e procehent ...»

Fol 283r, *exp.*: «... com de aquells ab la ajuda de nostro Senyor poras hauer finalment uictoria axi que sit uols midgençant la sua gracia nulltemp no cau-

ras en temptació. (*rúbrica*:) Aci feneix lo primer libre del demunt dit libre apellat Christia en lo qual es tractat que es religio christiana e com e de qui ha son començament e son esser e quines son ses grans e altes dignitats. E comença tantost apres lo segon libre en lo qual sera tractat com lom christia per diuersos linatges de temptacions cau dela dignitat de christianisme e dels dons a ell dats e vençut per temptacio».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Primer del Crestià*.

3. Altres manuscrits: BC, ms. 456; BNM, ms. 1790; Arxiu de la Catedral de València, ms. 40; Arxiu Capítular de Saragossa, ms. 15-19, f. 244v-245r; Barcelona, IMHC, ms. A-50.

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 596; MARTÍ, *Eiximenis*, 454; ZARCO CUEVAS, 78-79 [reprodueix la meitat superior del foli 7r]; IVARS, XIX (1923), 359-366, 387-389; Manuel J. PELÁEZ, *Los conceptos «França» y «España» en el pensamiento literario y jurídico-político de Francesc de Eiximenis (c. 1340-1409)*, dins «Bulletin Hispanique», LXXXII (1980), 353-361; David J. VIERA, *Qui és el fra misteriós de qui parla Eiximenis en el Primer del Crestià?*, dins «Estudios Franciscanos», 84 (1983), 369-370; *Francesc Eiximenis, O.F.M., y la lengua hebrea*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 51-52 (1978-1979 [1983]), 151-153; Josep PERARNAU I ESPELT, *Un paràgraf del Primer del Crestià de Francesc Eiximenis inspirat en el De mysterio cymbalorum d'Arnau de Vilanova*, dins «ATCA» 17 (1998) 507-510; Albert G. HAUF, *Corrientes teológicas valencianas, s. XIV-XV: Arnau de Vilanova, Ramón Llull y Francesc Eiximenis*, dins *Teología en Valencia. Raíces y retos. Buscando nuestros orígenes cara al futuro*. Actas del X Simposio de Teología Histórica (3-5 marzo 1999) (Series Valentina, XLV), València, Facultat de Teologia 2000, 9-47; Josep PUIG MONTADA, *Francesc Eiximenis y la tradición antimusulmana peninsular*, dins *Pensamiento Medieval Hispano*. Homenaje a Horacio Santiago-Otero, vol. II, Madrid, CSIC 1998, 1551-1557; Curt J. WITTLIN, *Prophezeiungen in den Werken von Francesc Eiximenis: Ihr Einfluss auf Missionare in Südamerika und Rebellen in Spanien*, dins *Dulce et decorum est philologiam colere*. «Festschrift für Dietrich Briesemeister zu seinem 65. Geburtstag», herausgegeben von Sybille GROSSE und Alex SCHÖNBERGER, Berlin, Domus Editoria Europaea 1999, 793-812; Robert E. LERNER, *The Feast of Saint Abraham. Medieval Millenarians and the Jews* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2001, 102-103. [N'hi ha traducció italiana de Cristina COLOTTO, *La festa di sant'Abramo: millenarismo gioachimita ed ebrei nel medioevo* (Opere di Gioachimo da Fiore. Testi e Strumenti, 15), Roma, Viella 2002; David GUIXERAS, *El pròleg general del Crestià de Francesc Eiximenis: models i objectius*, dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, P. A. M. 2007, 263-275.

5. Edicions:

a) València, Palmart 1483. Cf. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 598.

b) IVARS, XIX (1923), 362-364, 387-389, publica fragments del pròleg, dels encapçalaments de cada part en què està dividit el llibre i dels cc. 2 del preàmbul, 59, 60, 70, 88, 256; XX (1923), 215-216, publica els cc. 182 i 334 i un petit fragment del c. 68; *ib.*, 221-223, publica fragments del c. 3 del *Preàmbol* i dels cc. 68 i 230; *ib.*, 234-237, publica els cc. 318 i 319 i fragments dels cc. 64, 65, 270, 291; *ib.*, 246-248, publica fragments del capítols 65, 184, 202, 210, 367.

c) *Francesc Eiximenis. Contes i faules*, text, introducció notes i glossari de Marçal OLIVAR, Barcelona, Ed. Barcino 1925 (E.N.C., col. A, n° 6), p. 15-21, edita fragmentàriament els cc. 62 i 69.³³

d) Jill R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV*, Barcelona 1967, en transcriu de manera fragmentària els cc. 33, 207, 256, 289, 202 i 331.

e) Enrico CERULLI, *Nuove ricerche sul «Libro della Scala» e la conoscenza dell'Islam in Occidente*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 1972, transcriu els capítols 63 i 95-103 d'aquesta obra, en els quals Eiximenis parla de la religió mahometana.

f) *Francesc Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert HAUF, Barcelona 1983, 35-46, transcriu el preàmbul i els cc. 1, 19-20, p. 35-46.³⁴

g) Jill R. WEBSTER, *Medieval Catalan Folklore. Excerpts from the Works of Francesc Examenis 1327?-1409* (Folklore Seminary Papers 3), University of St. Andrews (Canadà), p. 31ss.

h) David J. VIERA, *Obras atribuídas a Francesc Eiximenis en el Manuscrito 15-49 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 183-184, edita el capítol 369 del *Primer del Crestià*.

i) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa*, Ed. Teide 1996, transcriuen a voltes de manera fragmentària els cc. 13, 19, 20, 22, 31-33 i 239.

j) Josep PERARNAU I ESPELT, *La traducció catalana medieval del Liber secretorum eventuum de Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 17 (1998), 41-47 i 56, publica fragments de text dels folis 2c, 48d, 49a-c, 53a-54^a, 58/59b, 70/71c, 73/74c-d, 75/76^a, 76c 76/77a, 121/122c-123/124a, 126/127b, 127d, 127/128d, 129/130a, 136/137d, 138/143, 159/160ab.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 210 × 135, a columna tirada, de 42 línies.

33. N'és traducció adaptada l'obra de Gabriella ZANOLETTI, *Francesc Eiximenis. Racconti e favole. Dal Crestià, dal Regiment de la cosa pública, dal Llibre de les dones*. Traduzione, introduzione e note a cura di... (Collana Nuova Atlantide), Gènova, Edizioni Culturali Internazionali 1988, 178 p.

34. Cf. la recensió del volum per Josep PERARNAU dins «ATCA», 3 (1984) 284-286.

Impaginació: $40 + 135 + 74 \times 50 + 210 + 100$.

2. Tipus de ratllat. Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, les línies d'escriptura van de línia de justificació a línia de justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica textual d'una sola mà, de finals del s. XIV o principis del XV.

4. Reclams horitzontals, a vegades posats dins rectangle més o menys decorat.

5. Decoració. Folí 1r: Inicial blava i vermella inclinada, amb filigranes interior i antenes de tints vermella i morada. Fol. 7r: Gran orla que emmarca tota la pàgina, amb decoració floral, ornitològica i mitològica (dos centaures i dos grifons) amb molts colors d'intensitats diverses. Inicial del llibre primer miniada: Al centre i sobre el fons d'uns arcs d'inspiració renaixentista, Jesucrist amb túnica i mantell, la mà dreta alçada i amb un llibre a l'esquerra, on es llegeix: «Ego sum via | veritas et vita» (Jo 14,6). A la dreta un grup escalonat de frares menors, dominicans i franciscans, en barreja. A l'esquerra un grup format per un eclesiàstic amb capa pluvial blava i altres personatges laics, dos amb gramalla vermella, un altre amb vestit verd, una dona amb toca, posats davant una pica baptismal, on hi ha tres infants nus. Als peus de la figura de Jesús, bola del món daurada. Als folis 155r i 166v, inicials de cada part blaves i vermelles, amb filigrana i antenes morades. Rúbriques. Caldeçons blaus i vermells. Algunes lletres caudades. A l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs de groc.

6. Notes marginals: Fol 2v, 88v, 163r, 164r, 173v, 186r, 223v.

7. Timbre de la biblioteca de l'Escorial als folis 7r, 40r, 93v, 166v, 273r, 283r.

11. Antiques signatures: Fol 1r, de la biblioteca del comte-duc d'Olivares: «20.4»; *ib.*, altra signatura: «88». Fol 3r: (*tatxat*) «11/173 | j. T. 11». Al fol 94rb: «CXI.C».

12. Notícies històriques: Que el llibre formava part de la biblioteca del Comte-Duc d'Olivares consta en el volum *Bibliotheca Selecta del Conde Duque de San Lucar Gran Chanciller. De Matèrias Hebreas, Griegas, Arábigas, Latinas, Castellanas, Francesas, Tudescas, Italianas, Lemosinas, Portuguesas, etc.*, ms. de la Reial Acadèmia de la Història 9/5729, f. 316r, on es llegeix: «Libro llamado Christia. confesion de las Heregias y Secta Mahometana, y dignidad de la Religion Christiana. M. S. fol. Cax. 20. nº 4».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: El foli 1 presenta dos trencs amb pèrdua de pergamí que no afecten la integritat del text. Del foli 2 en falta la meitat, per haver estat estripat en diagonal. Llevat d'aquests accidents, el ms. té un aspecte magnífic.

2. Datació: Finals del segle XIV, principis del segle XV.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: És probable que formés part de la biblioteca de Jeroni Zurita, dipositada a la cartoixa saragossana d'Aula Dei a la seva mort, la qual fou incautada pel comte-duc d'Olivares. Del comte-duc, després de la seva caiguda en desgràcia i del corresponent procés, passà al patrimoni reial i a la biblioteca de l'Escorial.

3

2. BARCELONA, BC, ms. 456

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: $395 \times 290 \times 65$.
- b) Material: pergamí, amb ànima de cartró.
- c) Indicacions escrites: Contratapa II, angle inferior dret, etiqueta: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Reg^o Ms. 456 | Sign^a 3-IV».

2. Llom ras, del mateix pergamí:

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns perfectament visibles, els quals formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) dalt de tot, en llapis: «456»; 2) en tinta: «Eximenes | del Christia | Libre p^r | ms»; 3) en la mateixa tinta: «T. I^o»; 4) signatura antiga: «12»; 5) signatura de la biblioteca Dalmases: «51».

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: I + I. Folí de guarda Ir, dalt de tot, en tinta i mà de segles XVII-XVIII: «Eximenes, Del Crestia. (*tatxat*: T. 1). Llibre primer». Folí de guarda Iv, angle superior esquerre, signatura actual del ms. en tinta: «Ms. 456».

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis I + 229 + I.

5. Dimensions: $390 \times 283 \times 60$.

6. Plecs:

- 1) Plec de 8×2 , folis 1-16, amb reclam: «-gues los dits»
- 2) Plec de 8×2 , folis 17-32, sense reclam
- 3) Plec de 8×2 , folis 33-48, sense reclam
- 4) Plec de 8×2 , folis 49-64, sense reclam
- 5) Plec de 7×2 , folis 65-78, sense reclam
- 6) Plec de 7×2 , folis 79-92, sense reclam
- 7) Plec de 7×2 , folis 93-106, sense reclam
- 8) Plec de 8×2 , folis 107-122, sense reclam
- 9) Plec de 7×2 , folis 123-136, sense reclam
- 10) Plec de 7×2 , folis 137-150, sense reclam
- 11) Plec de 7×2 , folis 151-164, sense reclam
- 12) Plec de 8×2 , folis 165-180, sense reclam
- 13) Plec de 7×2 , folis 181-194, sense reclam
- 14) Plec de 7×2 , folis 195-208, sense reclam
- 15) Plec de 7×2 , folis 209-222, sense reclam
- 16) Plec coix de 6/1, folis 223-229, amb taló entre el foli 228 i el 229.

8. Foliació: Hi ha una foliació antiga en tinta a l'angle superior dret del recto de cada foli, del 1 al 228. Numeració moderna en llapis al recto de l'angle superior dret dels folis, al foli 1 i des del 58 al 229. En aquest segon tram, la numeració moderna comença després del foli 57 de l'antiga, justament quan el numerador itera per error el foli 57, en el que hauria d'haver estat numerat 58; per tant, la segona numeració rectifica la primera i sempre l'avança d'una unitat.

10. Filigranes: a) fol. 2-48, de la lletra R, semblant a la de BRIQUET 8970, datada a partir del 1427;

b) fol. 52-77, 108-110, 112, 124-163, filigrana del carro, no identificada en BRIQUET;

c) fol. 78-106, 113-118, 123, 165-229, filigrana de la flor, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, n° 1547, datada el 1430.

12. Sistema de ratllat: a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-228. Fol 1ra, *inc.* del pròleg i de les rúbriques: «En nom de nostre saluador Jhesucrit comencen les rubriques sobra lo prolech en lo libre apellat christia lo qual prolech conte .v. capitols continents ço que ensenyen les següents Robriques».

Fol. 3va, *exp.*: «... Ans uull que començant al primer capitol daquest libre se seguesca lo comte dels capitols del començament per orde fins a la fi del libre per la manera ordonada en la taula tantost següent. Capitol primer, quin és lo principal fonament ...»

Fol. 9rb, *exp.* de la taula: «Fenida donques la rubricha comença lo primer libre appellat christia enlo qual sera tractat que es religio christiana e com e da qui ha son fonament o començament e son esser e quines son ses grans e altes dignitats».

Fol. 10ra, *inc.* del tractat: «Comença la primera part del dit libre primer, appellat cristià en la qual es tractat e ensenyat que es christiana Religio donant son fonament per qui fon ordonada e don es exida Radicalment e deuellada (*al man saec. XVI-XVII*) Capitol primer quin es lo principal fonament e principi de la santa Religio christiana (*fin al man*) Christiana religio per fonament principal de la sua crehensa si posa e creu ferment...».

Fol. 229ra, *exp.*: «E per tal que mills te puxes aparellar e que mills te sapies en les temptacions guardar de caure sera lo libre segon quis segueix tantost apres daquest de tot linatge de temptacions e ensenya com de aquelles ab la ajuda de nostre Senyor poras auer finalment victoria axi que sit uols miiansant la sua gracia null temps no cauras en la temptació. Ací feneix lo primer libre apellat christia en lo qual es tractat que es Religio christiana e com e de qui ha son començament e son esser e quines son ses grans e altes dignitats. | Comença apres tanost (*sic*) lo segon libre enlo qual sera tractat com lom christia per diuerssors linatges de temptacions cau de la dignitat de christianisme e dels dons a ell dats venssuts per temptacio. | Ffon acabat lo present libre a .XXX. del mes de maig del any de nostre senyor .M.CCCCLV. per mans den anthoni gabriel saulina.»

2. Identificació de l'autor i l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Primer del Cristià*.

4. Catàlegs i bibliografia: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 596-597; [Jordi RUBIÓ I BALAGUER] *La Biblioteca Dalmases*, dins BBC III (1916) 32; MARTÍ, *Eximeniç*, 454; *Cincuenta años*, 137.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 255 × 195, de 44-46 línies, a dos corondells.

Impaginació: 55 + 85 + 22 + 85 + 30 × 40 + 225 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,1 / 4,8.

3. Tipus de lletra i mans: Escripura gòtica librària del segle XV, d'una sola i mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial blava, vermella i morada amb filigrana i antenes. Capitals blaves i vermelles amb trets afligranats. Rúbriques. Calderons vermells. Majúscules amb tocs de vermell.

6. Nota del segle XV al capítol XXXIII: «crech que diu de frare anselm Turmeda». Signes de nota: f. 75v, 214r.

7. Timbres de la BC als folis 1r, 101r, 202r, 229r.

9. Copista: Antoni Gabriel s'Aulina.

10. Revisions i correccions: Els deu primers folis, axí com els folis 43-44, han estat revisats per una mà del segle XVI entrat, que ha escrit els títols dels capítols allà on hi havia d'haver rúbriques que no foren executades. Correccions més antigues als folis 1v, 2r, 15v, 19r, 42r, 51r, 55r, 72r, 74rv, 81r, 99r, 102r, 110r, 122rv, 123v, 124r, 145rv, 148r, 149r, 151r, 158rv, 157r, 166r, 179r, 203r, 213r, 216v, 217r, 218r, 219rv, 220v.

11. Antigues signatures al lloc: «12», «56».

12. Notícies històriques: Fol. 1r, lletra del s. XVII-XVIII: «Es de la llibreria».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo, llevat del foli 1, descosit del seu plec.

2. Datació: 30 de maig del 1455.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Sant Jeroni de la Murtra?, Pau Ignasi de Dal-mases, (+1718) Institut d'Estudis Catalans a partir del 1916.

4

3. MADRID, BN, ms. 1790

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $428 \times 290 \times 60$.

b) Material: pasta holandesa de color verd. Contratapes folrades amb paper blanc, que duu filigrana del sol coronat amb S i R als costats i nom «SERRA», filigrana que no hem sabut trobar repertoriada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, antiga signatura dins etiqueta, tatxada: «P. 4». Angle superior esquerre, etiqueta amb la signatura actual: «Ms./ 1790».

2. Lloc de pell color marron esvaït.

a) Tipus, tècnica i nombre de rel·ligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns, que formen set seccions a l'exterior del lloc.

b) Descripció de les seccions: 1) - 6) buides; 7) etiqueta enganxada amb la signatura actual del ms.: «Mss./ 1790».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: VIII + V. Els folis de guarda inicials IV-VIII són pautats. Foli de guarda inicial IVr, angle superior esquerre, en tinta, antiga signatura: «P 4». El foli de guarda inicial VIII és de pergamí.

e) Capçada dalt i baix, aquesta última mig despresa.

4. Conclusió. És del segle XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper i pergamí.

4. Folis: VIII + 252 + V.

5. Dimensions: 364 × 290.

6. Plecs:

1) Plec coix de 5/7, f. de g. IV – f. 7

2) Bifoli, folis 8-9

3) Plec de 8 × 2, folis 10-25, amb reclam: «mare sgleia»

4) Plec de 8 × 2, folis 26-41, amb reclam: «recgla qui val»

5) Plec de 8 × 2, folis 42-57, amb reclam: «que en temps»

6) Plec de 8 × 2, folis 58-73, amb reclam: «-gue dret»

7) Plec de 8 × 2, folis 74-89, amb reclam: «E per tal»

8) Plec de 8 × 2, folis 90-105, amb reclam: «ell de si»

9) Plec de 8 × 2, folis 106-121, amb reclam: «iohannes XX°»

10) Plec de 8 × 2, folis 122-137, amb reclam: «riqueses»

11) Plec de 8 × 2, folis 138-153, amb reclam: «temple»

12) Plec de 8 × 2, folis 154-169, sense reclam

13) Plec de 8 × 2, folis 170-185, amb reclam: «dels dexeables»

14) Plec de 8 × 2, folis 186-201, amb reclam: «Item papa»

15) Plec de 8 × 2, folis 202-217, amb reclam: «segons»

16) Plec de 8 × 2, 218-232, amb reclam: «-dre theologia»

17) Plec de 8 × 2, folis 233-248, amb reclam: «que deus»

18) Plec de 2 × 2, folis 249-252.

El primer plec és de paper, llevat del full central, que és de pergamí. El segon plec és un sol full de pergamí. A partir del tercer plec, tots presenten la mateixa disposició: el full més exterior i el més interior són de pergamí, els sis fulls d'entremig són de paper. Els fulls de pergamí presenten el cantó carn a l'exterior i el cantó pèl a l'interior.

8. Foliació antiga, contínua, en tinta del mateix color que l'escriptura, però de traç molt més fi.

9. Numeració de plecs: No n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) f. de g. IV–foli 72, filigrana de la tisora, semblant a la de BRIQUET 3699, de cap a mitjan s. XV;

b) folis 75-247, filigrana del carro de les dues rodes, semblant a BRIQUET 3544, datada a partir del 1434.

c) folis 250 – f. d g. final II, filigrana de la tisora, del tipus BRIQUET 3668, datada a Roma a partir del 1454.

12. Sistema de ratllat en tinta marron clara. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-9. Fol 1ra, *inc. (rúbrica)*: «En nom del saluador nostre Ihesu Xst comencen les rubriques sobre lo prolech en lo libre apellat lo primer del christia lo qual prolech conte V capitols contenents ço que ensenyen les següents rubriques (*fi de rúbrica*). Lo primer capitol conte lo preambol a tot lo libre Cristia ...»

Fol 9rb, *exp. (rúbrica)*: «Ffinida es la rubrica de tot lo present libre apellat lo primer del christia, en lo qual libre sera tractat que es religio cristiana. E com e de qui fo son començament e son esser e quines ses altes dignitats».

Fol 10ra, *inc. (rúbrica)*: Comença la primera part del libre primer appellat christia en la qual es tractat e ensenyat que es cristiana religio donant son fonament per que fon ordenada e de hon es exida radicalment e deuallada. Capitol primer quin es lo principal fonament e primer de la sancta religio Cristiana (*fi de rúbrica*). Cristiana religio per fonament principal de la sua crehenca si posa e creu fermament e segurament confessa que es hun sol ver e natural deu qui es en si tres persones, pare e fill e san sperit ...»

Fol 252rb, *exp. (rúbrica)*: «Aci feneix lo present libre appellat lo primer del Cristia En lo qual es tractat que es religio cristiana. E com e de qui ha son comensament e son esser. E quines son ses grans e altes dignitats. E comensa apres tantost lo segon libre en lo qual sera tractat com lo christia per diuerses linatges de temptacions cau de la dignitat de cristianisme e dels dons a ell dats e vençut per temptació» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Primer del Crestià*, CCC LXXXVI capítols.

4. Catàlegs: GRAHIT, 10; MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 99, n° XIV; ID., *Les obres*, 597; MARTÍ, *Eximenis*, 454; DOMÍNGUEZ BORDONA, 28; MARTÍ, *Notes descriptives*, 357; IGMBN, V, 201-202; CASTRO, 100-101, n° 91.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 245 × 177, a dues columnes, de 47 a 51 línies. Impaginació: 30 + 75 + 24 + 75 + 70 × 33 + 250 + 87.

2. Tipus de ratllat: quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,3 / 4,9.

3. Tipus de lletra i mans: Una primera mà escriu els folis 1-73, amb una lletra humanística de cancelleria de mitjan segle XV. La segona mà escriu els folis 74-252, amb una lletra cursiva librària molt regular i equilibrada.

4. Reclams horitzontals. El primer copista els fa precedir sempre per un calderó; el segon se'n passa.

5. Decoració: Gran inicial d'or amb tocs de tinta blava i filigrana de tintes vermella i morada. Rúbriques en vermelló. Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs afilligranats, calderons vermells i grocs. Lletres caudades: f. 54r, 55v, 58r, 74v, 81r, 82r, 85v, 87r, 89v, 94v, 96v, 98r, 101v, 102r, 104r, 109r, 120r, 121v, 129v, 141v, 148v, 150v, 153r, 155r, 158r, 160r, 161r, 161v, 180v, 183r, 186v, 189r, 197v, 205v, 212v, 217r, 234r, 243v, 244r, 245r, 252r.

6. Notes: Manícula als f. 1r, 2r, 55v, 58r, 61r, 67v, 69r-72r, 73v, 94r, 115r, 160v, 172r.

7. Timbre de la BNM: f. 10r, 11r, 41v, 58r, 59r, 97r, 147r, 201r, 225r, 252r.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions. El text és molt net i acurat, però ha estat revisat i es veuen correccions abundoses. Hi ha notes marginals *passim*, de més d'una mà, totes del s. XV i en català.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 3, a).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo.

2. Datació: mitjan segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Com tots els manuscrits de la BNM que tenen com antiga signatura una lletra seguida d'un número, formava part de les col·leccions reials almenys des de principis del segle XVIII (1712).

5

4. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 40

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: 295 × 430 × 95.

b) Matèria: Pasta de paper recoberta de gamusa marron, fatigada i amb trencadures a la tapa anterior.

2. Llom ras, de la mateixa pell, fatigada i amb trencadures a la tapa anterior.

a) Tipus, tècnica i nombre de les relligadures: Els plec s són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que formen els corresponents nervis externs.

b) Descripció de les seccions: a) rasa, amb forats de corc; b) teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol del manuscrit inscrit en lletres daurades: «LO CHRESTIÀ | DE | EXIMENEZ| M.S.»; c) teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre, ultra les quatre barres daurades, traçades amb irregularitat, hi ha inscrit el número del volum: «I»; d) ras; e) etiqueta de paper amb la cota actual del ms.: «40».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: IV + VII, amb filigranes de les tisores i del carro de dues rodes com les que es descriuen més avall. Ambdues sèries de folis han estat afectats per la humitat en llur part inferior.

b) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

c) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavís de la mateixa pell de la coberta, sense ornamentació, molt fatigat el llavi inferior de la primera tapa.

4. Conclusió. A l'ACV hi ha el lligall 684, 1-D, quadern de paper, que porta per títol: «Quaderno que justifica la data del gasto en la rehenquaderacion y reposicion de la biblioteca de esta santa Iglesia de Valencia segun acuerdo Capitulare de 8 de julio de 1816». L'escrutini del quadern permet de conèixer dates precises sobre la decisió de fer relligar els volums i el cost de l'operació. Al foli [5]r hi consta: «Lo Crestia 4 tomos de marca mayor 200 [reales vellón]». L'acord de dur els volums del *Crestià* a relligar és del 1816, la data de pagament és del 1818. Per tant, la relligadura actual de tots quatre volums s'ha de situar l'any 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: ms. homogeni

2. Matèria: Paper i pergami

4. Folis: IV + 279 [en realitat, 280]+ VII. Fol de guarda inicial Ir, cap al centre del foli, escrit en llapis blau: «CCXC».

5. Dimensions: 280 × 405 × 75.

6. Plecs:

1) Plec de 6 × 2, folis I-XII, sense reclam

2) Plec de 7 × 2, folis XIII-XXVI, amb reclam: «-ses altres»

3) Plec de 7 × 2, folis XXVIII-XXXX, amb reclam: «que»

4) Plec de 7 × 2, folis XXXXI-LIIII, amb reclam: «cayguts»

5) Plec de 7 × 2, folis LV-LXVIII, amb reclam: «no sia res»

6) Plec de 7 × 2, folis LXVIII-LXXXI, amb reclam: «tant eren»

7) Plec de 7 × 2, folis LXXXXII-LXXXXV, amb reclam: «e contraria»

8) Plec de 10 × 2, folis LXXXXVI-CXV, amb reclam: «linatge»

9) Plec de 9 × 2, folis CXVI-CXXXIII, amb reclam: «cascuna part»

10) Plec de 10 × 2, folis CXXXIII-CLIII, amb reclam: «ue los elets»

11) Plec de 10×2 , folis CLIIII-CLXXIII, amb reclam: «passar dar loch»

12) Plec de 10×2 , folis CLXXIIII-CLXXXXIII, ab reclam: «los quals deuen»

13) Plec de 10×2 , folis CLXXXXIIII-CCXIII, amb reclam: «Encara pots»

14) Plec de 11×2 , folis CCXIIII-CCXXXV, amb reclam: «La XVIII^a dignitat»

15) Plec de 11×2 , folis CCXXXVI-CCLVII, amb reclam: «axi disputa»

16) Plec de 11×2 , folis CCLVIII-CCLXXVIII, sense reclam.

En la segona meitat del plec 6), entre els folis LXXVII i LXXVIII hi ha un foli sense numerar. Els set primers plecs tenen el primer full de pergamí i els altres de paper. Tots els plecs següents tenen el primer i el darrer full de pergamí, els altres —interiors— de paper. El foli XII és en blanc.

Al marge superior del recto —sovint també del verso— dels folis, en l'espai de l'intercolumni, s'indica de quina part del llibre es tracta. Des del foli XIII al CLXV, «I»; del foli CLXVI al CLXXVIIvb, «II»; del foli CLXXVIvb al final, «III».

7. Fragments: Entre els folis XII i XIII hi ha un quaternió de 52×210 , de paper modern; en el primer full hi ha filigrana de tramuja, campana i batall posada dins doble cercle oblong, a l'interior del qual es llegeix: CARLOS Y JN; al capdamunt del cercle, barra que s'enrosca sobre ella mateixa en espiral, com una essa; per la part superior acaba amb un cercle simple, coronat per estel de vuit puntes; el segon full té filigrana d'unicorni encerclat i, davall, els mots FCO MOLLO, filigranes que no hem sabut trobar repertoriades; aquest segon full porta la còpia del capítol primer de la primera part del llibre, que en el ms. comença justament en el foli XIIIra

8. Foliació en xifres romanes, contínua, en tinta sèpia, escrita a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Gairebé suprimida per la cisalla, se'n veuen rastres ací i allà. Comença a la segona meitat de cada plec, de la *a-1* en endavant.

10. Filigranes: a) de les tisores amb les dues fulles a banda i banda de la verjura, semblant a BRIQUET 3668, datada a Roma i Nàpols entre 1454 i 1462, i a Salzburg el 1462, passim; b) filigrana de les fletxes sobre cercle, foli CCLVIII, CCLXXI, semblant a BRIQUET 6303, datada a Roma el 1462, a üdine i Augsburg el 1465, i novament a Roma els anys 1471 i 1474; c) filigrana del carro de dues rodes, fol. CLXXV-CLXXVIII, semblant a BRIQUET 3528, datada a Perpinyà el 1429, novamente entre 1432-1437, i a Barcelona el 1451; d) filigrana de la lletra N, folis CLXXXV-CLXXXVII, semblant a BRIQUET 8430, datada a Nàpols el 1462.

12. Sistema de ratllat a punta seca: >>><<<<, i amb tinta sèpia: 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

Folis Ira-CCLXXVIIIvb. a) Fol. 1ra, *inc.* del pròleg: (*rúbrica*) «En nom del saluador nostre ihesu christ Comencen les rubriques sobre lo prolech en lo libre appellat lo primer del Cristia, lo qual prolech conte v capitols contenen ço que ensenyen les següents rubriques (*fi de rúbrica*). Lo primer capítol conte lo preambol a tot lo libre Cristia. Lo segon capítol conte les causes principals de aquest volum...».

Fol. IIIrb, *exp.* del pròleg: «... Ans vull que començant al primer capítol de aquest libre se seguescha lo compte dels capitols del començament per orde fins a la fi del libre per la manera ordenada en la taula tantost següent».

b) Fol. III ra, *inc.* de les rúbriques: (*rúbrica*) «Comencen les rubriques del present libre appellat lo primer del crestià. Comença la primera part del dit libre (*fi de rúbrica*). Capítol primer quin es lo principal fonament e primer de la sancta religio cristiana. Capítol segon qui proua simariament e breu la excellencia de nostre seynor deu posada en lo dit primer capítol...»

Fol. XIvb, *exp.* De les rúbriques: «Capítol CCCLXXVI com tots temps cristia deu hauer pahor de caure de la dignitat de cristianisme E aço per les grans temptacions que li son dades en aquest mon, de les quals sera tot lo segon libre. (*rúbrica*) Finida es la Rubrica de tot lo present libre appellat lo primer del Cristia. En lo qual libre sera tractat que es religio cristiana E com e de qui fo son començament e son esser. E quines son ses grans e altes dignitats (*fi de rúbrica*)».

c) Fol. XIII-CCLXXVIII. Foll. XIIIra, *inc.* de la primera part: (*rúbrica*) «Comença la primera part del libre primer appellat christia En la qual es tractat e ensenyat que es cristiana religio donant son fonament per que fon ordenada E de hon es exida radicalment e deuallada Capítol primer quin es lo principal fonament e primer de la sancta religio Cristiana (*fi de rúbrica*). Cristiana religio per fonament principal de la sua crehença si posa e creu fermament e segurament confessa que es un sol ver e natural deu qui es en si tres persones Pare e fill e sanct esperit... ».

Fol. CCLXXVIIIvb, *exp.* : «... e per tal que mils te puxes apparellar e que mils te sapies en les temptacions guardar decaure sera lo libre segon quis segueix tantost apres de aquest de tot linatge de temptacio e ensenyara con de aquelles a la ajuda de deu nostre senyor poras hauer victoria finalment. Axi que sit vols migançant la sua gracia null temps no cauras en temptacio. (*rúbrica*) Aci feneix lo damunt dit libre appellat lo primer del cristia en lo qual es tractat que es religio cristiana E com e de qui ha son començament en son esser e quines son ses grans e altes dignitats. E comença apres tantost lo segon libre en lo qual sera tractat com lom cristia per diuerses linatges de temptacions cau de la dignitat de cristianisme e dels dons a ell dats e vençut per temptacio. Ffinito libro sit laus et gloria Christo. Qui scripsit scribat et semper cum Domino viuat. Amen. S. Katerina ora pro me ad dominum Ihesum Christum sponsum tuum. Amen (*fi de rúbrica*).»

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, O. F. M., *Primer del Cristià*.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscripts catalans de Valencia*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 46-50 *Les obres*, 598; MARTÍ, *Eiximenis*, 454; ELÍAS OLMOS CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, Valencia 1943, p. 40-42.

IV ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 178 × 250, a dos corondells, de 43 línies en pàgina plena. Impaginació: 30 + 76 + 24 + 77 × 50 + 250 + 100.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, sense línies de justificació horitzontals. Les línies d'escriptura van de justificació a justificació. UR = 6, 02.

3 Tipus de lletra i mans: a) folis Ira-LXXXXVvb, gòtica cursiva; b) fol. LXXXXVIra-CCLXXVIIIvb, gòtica cursiva, amb influències de la bastarda.

4. Reclams horitzontals, molts emmarcats.

5. Decoració: Inicials i capitals blaves i vermelles, amb filigranes i antenes. La primera o les dues primeres paraules de cada capítol són escrites amb caràcters que ocupen dues línies de la caixa d'escriptura. Calderons blaus i vermells. Lletres caudades. Subratllades en vermell els títols de les autoritats bíbliques citades.

6. Notes marginals de dues mans del s. XV que escandallen la matèria o criden l'atenció sobre passatges determinats del llibre, passim. Manícules i altres signes de nota.

7. Timbre de l'Arxiu de la Catedral de València a cada foli.

9. Copistes: Tres.

10. Revisions i correccions dels copistes a l'interior del corondells.

11. Antigues signatures. Al foli de guarda inicial Ir, escrit en llapis de color blau: «CCXC».

12. Notícies històriques: El lligall 684 de l'Arxiu de la Catedral de València ja esmentat conté altra documentació sobre la biblioteca capitular, assenyaladament diversos inventaris. L'inventari més antic conservat en aquell lligall és del 1418, i consisteix en un inventari de la cantoria; lògicament només conté llibres relacionats amb la música i el cant. Als inventaris del 1562 i del 1627 hi figuren les obres d'Eiximenis que seran esmentades quan s'escaigui, però no hi figuren els volums del *Crestià*. En canvi, aquests apareixen en l'inventari del 1656 [1-H], dreçat per Josep Barberà i Cristòfol Marco; al foli 8v hi ha una entrada per al segon volum del *Crestià*, al foli 9v una altra per al *Terç* i al foli 13r una per al *Dotzè*, que seran transcrites en el lloc oportú. L'anomalia que el *Primer* no fos recollit en l'inventari induí un bibliotecari o arxiver del s. XVIII a deturpar la nota per fer-hi entrar aquell volum. La notícia del 1656 comença dient: «Item altre volum, cubertes de taula, manuscrit en paper, en llengua valenciana»; a partir d'aquí segueixen la tatxadura d'una

línia i mitja i un reclam cap al marge, on es troba escrit per una mà del s. XVIII, continuant la frase anterior: «que comença [e di]hu axi: en nom del Salvador nostre IESU Christ comencen les rubriques sobre lo prolec en lo llibre appellat lo primer cristià». Fa de mal dir per què en l'inventari del 1656 no hi figura el *Primer*. En tot cas és indubtable que els manuscrits del *Crestia* d'Eiximenis són a l'Arxiu i Biblioteca Capitulars de València des del s. XVII, i és possible que ja hi fossin a partir de finals del s. XVI, quan el Capítol acordà invertir diners en la compra intensa de llibres. Que la mà que interpola la notícia sobre el *Primer* en l'inventari de 1656 és del segle XVIII es conjectura perquè més avall la mateixa mà estampa una altra nota en la qual parla del bisbe de Barcelona Josep Climent i Avinent (1766-1781).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: El paper és en bon estat. Oxidació notable dels folis de paper.

2. Datació: Finals del segle XV.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència: L'addició del segle XVIII a l'inventari de l'ACV del 1656 pot significar que el volum del *Primer* hagi estat adquirit pel Capítol valencià independentment dels altres tres volums. O potser aquella addició només és l'esmena d'un oblit comès pels catalogadors del 1656. En el primer cas, el volum hauria entrat a l'Arxiu després del 1656; en el segon, hauria estat adquirit com els altres a finals del segle XVI o a principis del XVII.

b) Fragment

6

5. SARAGOSSA, Biblioteca Capitular, ms. 15-49

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: $150 \times 225 \times 75$

b) Material: Post recobert de pell clara, molt fatigada. Els estrips que presenta a les dues tapes permeten de veure que la post té un primer recobriment de pell, sobre el qual hom enganxà el que ara apareix a l'exterior

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, en tinta i en lletra del s. XVI: «Item el fixo del reb[ç] a XXVII de genero | Item el fixo de proveador a XXVII | Item el de rebollares a XXI | Item a XXI del mes falandose ortin su fixo». Dessota, etiqueta de paper rectangular, de 65×45 , enganxada, par-

cialment recoberta per una altra etiqueta més tard retirada; en l'etiqueta vella es pot llegir, en lletra impresa dins cenefa: «Este libro pertenece al Santo Templo del Salvador (*manuscrit*) 40». Dessota, una segona etiqueta enganxada, de les mateixes mides que l'anterior, amb la llegenda: «Biblioteca del Cabildo | Metropolitano de Zaragoza | Armario 15 | N^o del registro 911 | N^o de orden 49». A la contratapa II, diverses *probatines pennae* i comptes en lletra del XIV-XV.

2. Llom desaparegut.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són ara directament cosits entre ells i ho eren a les tapes mitjançant dos nervis interns simples (el primer i el darrer) i tres dobles nervis (els intermitjos). En l'estat actual del ms., al que seria la secció 1) s'hi veu enganxat un tros de pell, possible resta del llom antic; en les seccions 2) i 3) hi ha sengles fragments rectangulars de pergamí, en funció de protecció i reforç dels plecs. Sobre el reforç de la diguem-ne secció 3) hi ha enganxada una etiqueta de paper, molt petita, amb la cota actual del ms.: «15-49».

3. Altres elements:

b) Tancadors. N'hi havia dos. Es conserven les sortides de les cintes de pergamí acabades amb dos fermalls, de metall, de la tapa I i els dos gafets corresponents, de metall, de la tapa II.

c) Cobertes (folres) de paper.

e) Capçaleres desaparegudes amb el llom; capçada a dalt i a baix.

g) Llavís de la mateixa pell que les tapes.

4. Conclusió: És l'original. Data: Segle XV.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. miscel·lani i factici.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: [1-256].

5. Dimensions: 148 × 220 × 65.

6. Plecs:

1) Un foli escadusser, foli 1, que no és un foli de guarda i molt probablement formava plec amb els següents, però ara és perduda l'altra meitat del full.

2) Plec de 5 × 2, folis sense numerar [2-11], sense reclam.

3) Plec de 7 × 2, folis sense numerar [12-25], amb reclam: «Hic queritur primo»

4) Plec de 8 × 2, folis sense numerar [26-41], amb reclam: «similitudinem»

5) Plec de 8×2 , folis sense numerar [42-57], amb reclam: «actus diuersos»

6) Plec de 9×2 , folis sense numerar [58-75], amb reclam: «gratia uero singularis parte»

7) Plec de 8×2 , folis sense numerar [76-91], amb reclam: «dicendum quod 5^e quia est cibus»

8) Plec de 8×2 , folis sense numerar [92-107], amb reclam: «in eis discussio»

9) Plec de 8×2 , folis sense numerar [108-123], amb reclam: «tres (*sobre el mot anterior*: III) fulls»

10) Plec de 9×2 , folis sense numerar [124-141], amb reclam: «sibi de voluntario quantum si»

11) Plec de 9×2 , folis sense numerar [142-159], amb reclam: «-ci vnde suspensus ab ingressu ecclesie au-»

12) Plec de 7×2 , folis sense numerar [160-173], amb reclam: «finis si forte cohire nequibis»

13) Plec de 7×2 , folis sense numerar [174-187], amb reclam: «modus est quod reprobi resurgent cum deformitatibus quas hic»

14) Plec de 7×2 , folis sense numerar [188-201], amb reclam: «probacionis et sic iudicabunt omnes sancti»

15) Plec coix, de 7/6, amb un taló abans del darrer foli, folis sense numerar [202-214], amb reclam: «Petrus de palluda»

16) Plec de 7×2 , folis sense numerar [215-228], amb reclam: «suspectus»

17) Plec de 5×2 , folis sense numerar [229-238], amb reclam: «non excedat»

18) Plec de 6×2 , folis sense numerar [239-250], amb reclam: «-minatum tempus»

19) Un foli solter enganxat al plec següent, foli sense numerar [251] i amb numeració pròpia, en xifres romanes, foli V.

20) Plec de 2×2 , folis sense numerar [252-255] i amb numeració pròpia, en xifres romanes, folis I-III.

21) Un foli solter enganxat al plec anterior, foli sense numerar [256] i amb numeració pròpia, en xifres romanes, foli VI.

El primer plec és després del cos del volum, i el primer foli és després del cos del plec.

El reclam del plec 8), a diferència dels anteriors, és fet per una mà que no és la del copista del manuscrit.

Al final del manuscrit hom hi afegí sense gaire discerniment uns folis que provenien d'un altre còdex, ja desballestat, perquè contenien el fragment final d'una obra d'un autor ben representat en el manuscrit receptor.

8. Foliació inexistent. Al bloc constituït pels folis 1-123, a l'angle superior dret del recto dels folis hi ha un ordinal (*primus, secundus, tertius quartus*)

referit als sengles quatre llibres de les Sentències de Pere Llobard. Al bloc constituït pels folis 124-250, al centre del marge superior s'hi van comptant les distincions del *Quart llibre de les Sentències*; a partir del nostre foli 126, a l'angle superior dret del recto dels folis comença una numeració en xifres aràbigues que va del 1 al 85, i queda interrompuda en aquest punt. El bloc constituït pels folis 251-256 té una numeració en xifres romanes a l'angle superior dre del recto dels folis, amb l'ordre següent: V, I, II, III, IIII, VI.

9. Numeració de plecs: Es veu a partir del plec 15): *a + I-VII*, etc. En els plecs anteriors, si n'hi havia, ha sucumbit.

10. Filigranes: a) folis [1-10, 159-176, 183-215], del carro de les dues rodes, del tipus VALLS I SUBIRÀ, *La historia del papel en España* II, n. 37, dataada el 1416; b) folis [13-40, 57-61, 70-74, 91-122] dels dos cercles, semblant a BRIQUET 3212, dataada a partir del 1359 ; d) folis [41-56], [65-69, 79-90], de les muntanyes, d'un tipus semblant al de BRIQUET 11661, però que no hem pogut identificar amb seguretat; e) folis [123-158, 228-], del carro de dues rodes, del tipus BRIQUET 3527, datat a Perpinyà el 1412; f) folis [177-182], de la flor, semblant a BRIQUET 6383, dataada el 1410 ; g) folis [216-225], de les balances, semblant a BRIQUET 2375, dataada a Siena a partir del 1400; h) folis [238-], de les claus, del tipus BRIQUET 3838, dataada a Narbona els anys 1389-1393; i) en el darrer plec hi ha una filigrana que no hauríem reeixit a identificar sense infligir al volum una mica de violència, i s'ha evitat.

11. Forats: Són intermitentment visibles uns forats rodons, de punxó, d'incisió directa a partir del recto dels folis, per a la construcció del pauta.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom, 1111 2222. I en sec, >>>><< .

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis 1-9r buits. Fol. 9v, *inc.*: «Versos muy deuotos. Magnus deus et in mensus | Quem nullus capit sensus...».

Fol. 10v, *exp.*: «... vt post istam fugitiuam | in eterna vita viuam».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Versos muy devotos*, en llatí.

B

1. Fol. 10v-11r. Fol. 9v, *inc.*: «O cabeca sagrada principe e Regidor de toda criatura por lo qual es todo el uniuerso gouernado...»

Fol. 11r, *exp.*: «... que de vos ya no hoymos la vuestra diuinal vol ni angelical melodia».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Oració a la faç de Jesucrist*], en castellà.

C

1. Fol. 11v, *in calce*, escrit a l'inrevés: «micer miguel fferer prior de sant saluador [... miranda caspe ui(la?)]».

2. Identificació de l'autor i obra: *Nota de propietat de Miguel Ferrer*.³⁵

D

1. Fol. 12r-109r. Fol. 12r, *inc.*: (*rúbrica*) «Incipit breuiloquium magistri Petri de Tarantasia ordinis predicatorum beati dominici qui fuit papa Innocencius V super 4 libros sententiarum (*fi de rúbrica*). Cupientes aliquid de penuria ac de tenuitate nostra cum pauperula in gazophilacium domini mittere luce 7° ardua scandere opus ultra uires nostras agere presumpsimus...».

Fol. 109r, *exp.*: «... Vtrum dampnati erunt in tenebris corporalibus dicendum quod sic sed tamen ex diuina dispositione erit ibi aliquid luminis quoniam sufficere uidetur illa que affligi prestatur. Vnde ignis ille erit turbidus et fumosus et fetulentus, a quo nos custodiat Qui uiuit et regnat per omnia secula seculorum. | Laus tibi sit christe nam scriptus est liber iste. | (*rúbrica*) Explicet solempne et utilissimum breuiloquim magistri Petri de Tarantasia ordinis predicatorum qui fuit papa Innocencius V super 4 libros sententiarum (*fi de rúbrica*)».

Fol. 109v buit.

Fol. 110ra-123vb. Fol. 110r, *inc.*: «Primus liber. Vtrum preter doctrinas philosophicas sit necessaria doctrina sacre scripture...».

Fol. 123vb, *exp.*: «... christianuss 2° libro 4ª distinctione»

2. Identificació de l'autor i obra: Pere de TARANTASIA [INNOCENCI V], *Breuiloquium super quatuor libros Sententiarum*, amb un índex de l'obra i un índex de matèries.

3. Altres manuscrits: Cf. F. STEGMÜLLER, *Repertorium Commentariorum in Sententias Petri Lombardi*, T. I, Würzburg 1947, 336-337, n^a 690-694, on no se cita el nostre manuscrit.

4. La bibliografia es troba recollida en Thomas KAEPEL, O. P., *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. III, Romae 1980, 261-264, n°s 3339-3344.

35. Per al prior Miguel Ferrer, cf. Blas MATHÍAS SANJUAN, *Catálogo de dignidades, canónigos y prelados de la Iglesia de Zaragoza y su universidad literaria trabajado el año 1770*, ms. sense sign. de l'Arxiu Capitular de Saragossa, p. 1; Joseph YPAS, *Canónigos de la Seo de Zaragoza. Hizo este catálogo el racionero Joseph Ypas, secretario del Ilustrísimo Canildo. Año 1785*, ms. 11-13 de l'Arxiu Capitular de Saragossa, f. 77v, n. 298. En el treball citat més avall, III, K, 4, de Sergi GASCÓN URIS, hi ha les referències textuais dels dos erudits aragonesos a Miguel Ferrer, que ometem aquí, no sense indicar que Ferrer era doctor en dret canònic i que fou prior de la Seu des del 17 de setembre del 1461 fins al 30 d'octubre del 1482, dia que va morir.

5. Edicions: *Commentarius in quatuor libros sententiarum*, 3 vols., Toulouse 1649-1652, in fol.; reprint del 1979.

E

1. Fol. 124r, *inc.*: «Venerabilis beda super illo quod dicitur exo. 25 de mensa habente 4 pedes...».

Ib., *exp.*: «et de futura uita in celis mysticis uel apertis rebus disputat. Hec ille».

2. Identificació de l'autor i obra: BEDA, *De Tabernaculo et vasis eius*, lib. I, c. VI; PL 91, 410 B-D.

F

1. Fol. 125r-211v. Fol. 125ra, *inc.*: «Distinctiones huius libri. Prima de circumcisione folio I...».

Fol. 125rb, *exp.*: «50. de penis inferni et si beati vident penas dampnatorum 85».

Fol. 126r, *Inc.*: «JHS. Distinctio prima, 2^a, 3^a, 4^a. (*rúbrica*) Incipiunt abreuaciones seu decisiones domini petri de pallude super 4m. Sententiarum (*fi de rúbrica*). Petrus de palluda in 4. Sententiarum di. Prima q. 5. Circumcisio est instituta propter triplicem significationem...».

Fol. 211v, *dexp.*: «... scilicet pena anime e corporis non poterunt illam gloriam cogitare quam angtea cogitabant. Similiter de demonibus nulla apparet ratio ad artricuoum etc. Explicit 4, Sententiarum fratris petri de palude ordinis fratrum predicatorum de natione burgundie deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *In quartum Sententiarum*.

3. Altres manuscrits: F. STEGMÜLLER, *o. c.*, 327-328, n° 677, on no s'esmenta el nostre manuscrit.

4. Catàlegs i bibliografia: T. KAEPPPELI, *o. c.*, 243-249, n°s 3285-3305.

5. Edicions: *In IV Librum Sententiarum*, Venècia 1493, 1495 (HAIN 12286-7), Paris 1514, 1518; *In III librum Sententiarum*, París 1517.

Folis 212-214 buits.

G

1. Folis 215-216. Fol. 215, *inc.*: «Petrus de paluda libro 3° distinctione 3^a et questione e^a. (*rúbrica*) Incipiunt alique recollectiones ex 3° libro domini petri de palluda super 3m. Sententiarum (*fi de rúbrica*), Anselmus in sermone de assumptione beate virginis qui incipit eminenter dicit quod tantum fecit ad filium suum...».

Fol. 216v, *exp.*: «exponi potest illud Ezechielis 47 mensus est mille cubitos et transduxit me per aquam usque ad talos.³⁶ Rursum mensus est mille (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *Recollectiones ex tertio libro Petri de Paluda super tertium Sententiarum*.

3. Altres manuscrits: No se'n coneix d'altre i no és citat.

H

1. Fol. 217-218. Fol. 217r, *inc.*: «Quedam particula brevis et utilis super confessionibus audiendis composita a magistro Johanne gerson Cancellario parisiensi. Opportet confessurus habere contritionem que est displicentia de peccatis propter deum et propositum cauendi de cetero...».

Fol. 218v, *exp.*: «... in defectu confessoris eris saluus finaliter soluendo penam in purgatorio qui est vnus locus asperissimi doloris».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Particula brevis et utilis super confessionibus audiendis*.³⁷

I

1. Folis 219-243. Fol. 219r, *inc.*: «Petrus de palude in 3° distinctione 2ª questione 1^a. Deus habet duplex esse in creaturis...».

Fol. 243v, *exp.*: «... jam videtur ex malicia procedere et non ex ignorancia et tamen nihil de predictis est propter scandalum tale dimittendum».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *Excerpta ex 3° Sententiarum*.

3. Com a G.

J

1. Fol. 244r, *inc.*: «(*rúbrica*) Expositio X nominum hebraicorum (*fi de rúbrica*). La exposició o declaració dels X noms en ebraich apropiats a nostre senyor deu per los juheus en les scriptures sanctes e autentiques los quals X noms interpreta mossen sant Jeronim segons posa e recita sant Ysidre en lo primer capítol de VII libre appellat Ysidorus ethimologiarum largament Axi mateix los posa breument lo libre appellat de proprietatibus rerum en lo primer libre Dels quals dots (*sic*) dits llibres es stada treta la següent exposició

36. Ez 47, 3.

37. A desgrat de l'atribució del manuscrit, no hem sabut identificar aquest text, ni per l'*incipit*, ni pel colofó, ni pel contingut, en els volums II-X de les *Oeuvres complètes* de Jean Gerson editades per Palémon GLORIEUX a París el 1960ss.

dels dits X noms. | Lo primer nom hebraich es El qui vol dir en lati deu E en altra manera segons alguns aquest matex dien Ciros que vol dir fort. | lo segon es Eloy ço es deu| lo terçer es Eloie ço es deu temen| lo quart es Sabbaoth ço es deu de les hosts es assaber dels angels de totes les jerarchies| lo Cinque Eliom ço es deu molt alt| lo sise Ehie| o en altra manera sta axi scrit ei ei ei E cascu vol dir quina cosa es deu Qui es deus sols eternal e sens principi E aquest es lo nom de la sua essencia lo qual estech dit a Moyses| lo sete es Adonahi ço es generalment senyor per tal com senyoreja tota creatural| lo huyte Ya ço es spirit sant| lo noue Tetragrammaton ço es nom glorios de deu inefable no nomenable per tal com enteniment huma nol pot finir ni explicar Qui en ebraich es scrit ab quatre letres e litg se ab altres quatre letres E aquest sant nom segons los doctors catholics vol dir santa trinitat| lo dee e derrer es Saddahi ço es tot poderos Per tal com totes coses pot fer e dell son totes coses on seuulla sien ell sols ha lemperi de tot lo mon».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Exposició dels deu noms hebraics de Déu*.³⁸

K

1. Folis 244v-245r. Fol. 244v, *inc.*: «Reuerendus Patriarcha Jerosolimitanus scilicet magister ffranciscus eximinis in primo libri voluminis quem nominauit lo christia ponit subscripta. Lo misteri primer e secret qui era de la santa trinitat....».

Fol. 245r, *exp.*: «... deus li daua per heretat aquest segle e laltre etc».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Primer del Crestià*, c. 369, *primera meitat*.

4. Catàlegs i bibliografia: David J. VIERA, *Manuscritos eximinianos no catalogados por J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos», 80 (1979), 164-165; *Obras atribuidas a Francesc Eiximenis en el Manuscrito 15-49 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 181-184; *Más sobre manuscritos, incunables y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis*, dins «Archivo Ibero-Americano», 47 (1987), 58; Sergi GASCÓN URIS, *Eiximeniana fragmenta recuperata*, dins «Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá 1997, 672-679.

5. Edició: Cf. supra, n. 1, III, 5, g).

38. És traducció gairebé literal, per bé que abreujada, d'ISIDOR, *Etymologiarum liber VII*, n. 1-18 de l'edició de W. M. LINDSAY, *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive originum libri XX*, t. I, Oxford, Clarendon 1987 (Oxford Classical Texts).

L

1. Fol. 245v-250r. Fol. 245r, *inc.*: «(rúbrica) Opus magistri francisci xime-
nez de laude creatoris Pape benedicto XIII° (fi de rúbrica). Sanctissimo ac bea-
tissimo in Christo patri et domino domino benedicto digna dei gratia Roma-
no Pontifici frater ffranciscus eximinii ordinis fratrum minorum eius humilis
factura et seruus...».

Fol. 250r, *exp.*: «... ut verus deus vult adorari ab angelis cui data est omnis
potestas et iudicium generale ymmo homini communicata est omnis sapien-
tia et potestas et magestas diuina».

2. Identificació de l'auor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Prima pars de laude
creatoris* {13 salms}.

3. Altres manuscrits: Arxiu de la Catedral de València, ms. 302; BUV, ms.
241; Saragossa, Arxiu Capitular, ms. 15-19.

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 671-672; MARTÍ,
Eiximenis, 481; *Cincuenta años*, 137; Sebastián BARTINA, *Francisco Eiximenis
(ca. 1327-1409) y el culto mariano*, dins *De cultu mariano apud scriptores eccle-
siasticos saec. XIV-XV* (De cultu mariano saeculis XII-XV. Acta congressus
Mariologici-Mariani internationalis Romae anno 1975 celebrati, vol. V),
Roma 1981, 185-189; David J. VIERA, *Obras atribuidas a Francesc Eiximenis en
el Manuscrito 15-19 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza*, dins «Boletín de la
Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), Albert HAUF, *El Psalter-
ium alias Laudatorium i la Vita Christi de Francesc Eiximenis, obres comple-
mentàries?*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XVIII. Mis-
cel·lània Joan Bastardas 1», Barcelona, P. A. M. 1989, 205-229; i la citada tot
seguit.

5. Edició: FRANCESC EIXIMENIS, *Psalterium alias laudatorium papae Benedic-
to XIII dedicatum. Three cycles of contemplative prayers by a Valencian Franciscan:
De laude Creatoris. De vita et excellentia Redemptoris. De vita et bona ordinatione
hominis viatoris*, edited by Curt WITTLIN (Studies and Texts 87), Toronto,
Pontifical Institute of Medieval Studies 1988, [VIII] + 328 p.;³⁹ en les pàgi-
nes 25-26 hi ha una descripció del nostre manuscrit.

M

1. Fol. 250v, *inc.*: «Idem dominus patriarcha in libro de natura angelica
capitulo 44° quarti tractatus ponit ista sacra nomina dei. Jothe heloy helee
sabaoth Adonay fetzos ayos o teos ysquiros sot hemanuel tetragrammaton
nagas aga ragla oreos agios spiritus abor fortis astiel. Et infra eodem capitulo

39. Cf. la recensió del volum per Josep PERARNAU dins «ATCA» 7/8 (1988-1989) 346-348.

ponit certas missas dicendas cum gloria in excelsis et cum Credo. Et in fine cuiuslibet misse quod dicatur missa secca de madona sancta maria etc. Misse sunt hee. De trinitate de annunciatione de natiuitate domini prima missa cum sua propheta de circumcissione de epiphania de purificatione de resurrectione de ascensione de pentecoste. Et contra demonia obsidentia hominem Item per ajudar a persona endemoniada veges lo principi del dit 44 capitol. Encara la fi del capitol immediate precedent».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Fragment del capítol 44 del tractat IV del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis i notes sobre el contingut del mateix*.

N

1. Fol. 251-256. Fol. 251r, *inc.*: «... -minatum tempus sicut est continentie vidualis que abstinet a secundus nuptiis...».

Fol. 256v, *exp.*: «... sed de demonibus nulla apparet ratio ad articulum etc. Explicit 4us Sententiarum fratris petri de Palude ordinis fratrum predicatorum de natione burgundie. deo gracias».«»

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *Fragment final del comentari al llibre quart de les Sentències, a partir de la distinció cinquantena i última*.⁴⁰

4 i 5. Com a F.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: a) folis 1-123: 110 × 175, de 31-36 línies; b) folis 124-250: 115 × 160, de 32-39 línies; c) folis 251-256: 135 × 182, irregular, de 35 línies. Impaginació: a) del foli 14r: 15 + 110 + 20 × 18 + 175 + 25; b) del foli 130r: 18 + 110 + 20 × 25 + 160 + 33; c) del foli 253r: 10 + 130 + 4 × 10 + 182 + 25.

La diferència de caixa entre a)-b) i c) és deguda a la provenença externa de c).

2. Tipus de ratllat: a) Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals. UR variable; b) i c) no tenen ratllat.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-123, escriptura gòtica textual rodona, de finals del segle XIV o principis del segle XV; b) folis 124-250, escriptura gòtica cursiva catalana de finals del segle XIV o principis del segle XV, amb influències de la bastarda; c) folis 251-256, escriptura cursiva bastarda, tirant a notular.

4. Reclams horitzontals.

⁴⁰. És una còpia del text del *IV de les Sentències* de Pere de la Palu més complet que el text abreuja recollit més amunt, als folis 210-211.

5. Decoració: Capitals vermelles, amb petits tocs decoratius, als folis 1-123. Rúbriques, calderons vermells i algunes línies subratllades en vermell.

6. Notes, manícula i signes de notes als folis 12v, 13r, 31r, 34r,

7. Timbre amb inscripció de molt mal llegir al foli 12r.

9. Copistes: Tres.

10. Revisions i correccions molt freqüents en el bloc constituït pels folis 1-123, no tant del foli 124 endavant.

12. Notícies històriques. Tant la presència de textos d'Eiximenis com el reclam en català del foli 123v i la lletra del bloc b) delaten que el manuscrit va néixer en algun ambient de Catalunya. És remarcable que Stegmüller no esmentés aquest manuscrit en el seu repertori de Comentaris a les Sentències de Pere Llombard.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació precari. El manuscrit necessitaria ésser restaurat.

2. Datació: Primera meitat del segle XV

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: L'únic propietari conegut és l'aragonès Miguel Ferrer, el qual l'hauria pogut adquirir d'un possessor anterior. Miguel Ferrer l'hauria llegat al Capítol saragossà.

SEGON DEL CRESTIÀ

7

1. MADRID, BN, ms. 2215

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $395 \times 280 \times 65$.

b) Material: pasta espanyola d'aigües marrons, del s. XIX, recoberta ara per una tela que a les contratapes es perllonga en tres plegatges interiors reforçats amb afegits de cartró.

c) Indicacions escrites: en el plec superior de cartró interior, angle superior esquerre, cota actual del ms. dins etiqueta: «Ms. 2215».

2. Llom: mateix Material i recobriment, ras.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: són sensibles cinc nervis interiors que formen sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) ras; 2) teixell de pell vermella amb inscripció daurada: «Ximenes | Libre Segon | del | Cristià»; 3-6) rases, amb etiqueta al final: «Ms. / 2215».

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: X + IX. Foli de guarda inicial 1v, dalt de tot, en tinta: «Se adquirí en 9 de Abril de 1863». Dessota en llapis, tatxat: «U.98». Dessota, etiqueta amb la cota actual: «Ms. / 2215». Foli de guarda inicial Xr, de paper verjurat del s. XVI, ben diferent dels nou anteriors, en lletra del s. XVI: «Libre segon del Christiá | que tracta de las tentacions, etc. compost | per lo Ilm. y Rm. D. Fr. Francesch Ximenes del | ordre | dels menors, Patriarca de Alexandria.»

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data : s. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: Vitel.la.

4. Folis: X + 186 + IX.

5. Dimensions: 376 × 255.

6. Plecs:

- 1) Plec de 7 × 2, folis 1-14, amb reclam: «Aqui matex»
- 2) Plec de 6 × 2, folis 15-25, amb reclam: «En ses temptacions»
- 3) Plec de 6 × 2, folis 26-37, amb reclam: «aytals»
- 4) Plec de 6 × 2, folis 38-49, amb reclam: «Capitol»
- 5) Plec de 6 × 2, folis 50-61, amb reclam: «XVIII ca° on diu axi»
- 6) Plec de 6 × 2, folis 62-73, amb reclam: «no en deu e en quant»
- 7) Plec de 6 × 2, folis 74-85, amb reclam: «Veh qui»
- 8) Plec de 6 × 2, folis 86-97, amb reclam: «que en aytal»
- 9) Plec de 6 × 2, folis 98-109, amb reclam: «ley sua»
- 10) Plec de 6 × 2, folis 110-121, amb reclam: «ab occulo»
- 11) Plec de 6 × 2, folis 122-133, amb reclam: «E percut»
- 12) Plec de 6 × 2, folis 134-145, amb reclam: «lurs»
- 13) Plec de 6 × 2, folis 146-157, amb reclam: «habita»
- 14) Plec de 6 × 2, folis 158-169, amb reclam: «lo sisen»
- 15) Plec de 6 × 2, folis 170-181, amb reclam: «mogut»
- 16) Plec coix, de 3/2, folis 182-186.

En el segon plec el tercer foli és només una meitat de foli; li ha estat donat el mateix número que el següent, foli 23, d'on prové l'anomalia de la numeració.

8. Foliació: moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs observable entre els folis 86-92 i 134-139, 174, 184.b

12. Sistema de ratllat en sec, >>>><<<<; i en tinta malva, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-5. Fol 1, *inc.* del pròleg i de la taula (*rúbrica*): «Prolech sobre lo II libre del Chrestia qui tracta de temptacio segons la forma quis contenen en les rubriques següents». (*fi de rúbrica. Comença en tinta blava*;) 1ra: «Temptació es als elets purgació de lurs pecats Perque donchs per mills saber que es temptacio e ço que a ella pertany deus aci primerament notar e veure tot lo proces en general daquest libre qui largament tracte la Matèria de temptacio e de les coses pertanyents a ella Segons que mostren les rubriques següents (*fi de tinta blava*) [*rúbrica*] Capitol primer qui posa con deus ha posat lom en aquest mon per treballar per tal que aconseguisca la gracia e gloria...»

Fol 6vb (*rúbrica*): «Capitol CCXXXVIII qui posa sumariament tot ço e quant se conte en aquest segon libre del crestia (*fi de rúbrica. En blau*;) Gratias Altissimo (*fi de blau. Rúbrica*;) Amen».

Fol 6-186. Fol 6v, *inc.* (*rúbrica*): «Aci comença la primera rubrica daquest uolum qui posa com deus ha posat en aquest mon lom per batallar e per hauer uictoria de sos enemichs per tal que aconseguisca merit e gloria (*fi de rúbrica. Caplletra i lletres daurades*). Al primer (*fi de lletres daurades*. Fol 7v) punt principal donchs procehint ab la gracia de Deu e ab ajuda del nostre reuerent cap e patro ihesu crist ...»

Fol 186v, *exp.*: «... e aquest pus prop següent libre sera apellat lo Terç segons lorde a ell dat en lo començament del primer, e aqui veurem largament que es colpa e peccat e vici e ses circumstancies començant a tractar aquí primerament que cosa es mal. Ffinito libro sit laus gloria Christo. amen».

2. Identificació de l'autor i de l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Libre Segon del Crestià*.

3. Altres manuscrits: BNM, ms. 1791; Arxiu de la Catedral de València, m. 41.

4. Catàlegs: GRAHIT, 10; MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans*, 101, n° XV; DOMÍNGUEZ BORDONA, 37; ID., *Manuscritos con pinturas I*, 267, n° 560; IVARS, XIX (1923), 367-368, 389-390; MARTÍ, 357; MARTÍ, *Notes descriptives* 357; IGMBN, VI, 116-117; CASTRO, 123, n° 120.

5. Edició: a) JILL R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV, o.c.*, transcriu fragmentàriament els cc. 2, 66, 160 i 163.

b) IVARS, XIX (1923), 363, 389, publica fragments del pròleg i dels cc. 24, 230; XX (1923), 217, 220-221, publica un fragment del c. 47 i el 239.

c) *Francesc Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert HAUF, *o. c.*, 49-76: pròleg i cc. 1-5, 14, 50-52, 63, 66, 161, 163-164, 239, p. 49-76.

- d) Jill R. WEBSTER, *Medieval Catalan Folklore, o. c.*, p. 31-55.
- e) Xavier RENEDO, *Edició i estudi del «Tractat de Luxúria», del «Terç del Crestià»,* Barcelona, UAB 1995, tesi doctoral en 3 microfitxes, on transcriu entre d'altres textos els cc. 231-236 del *Segon*.
- f) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa, o. c.*, transcriuen els cc. 1, 29, 63 i 157.
- g) David GUIXERAS – Xavier RENEDO, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons*, a cura de..., estudis introductoris de Xavier RENEDO, Barcelona, Editorial Barcino 2005, que transcriuen els cc. 63 i 161.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 230 × 150, a dues columnes, de 48-49 línies. Impaginació: 40 + 65 + 10 + 65 + 65 × 50 + 230 + 90.
2. Tipus de ratllat. Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, les línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 4,7 / 4,6.
3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica librària amb influències de la bastarda, de mans diverses.
4. Reclams horitzontals, en gòtica cal.ligrafica.
5. Decoració: F. 7r: Gran A inicial a tota pàgina, afilligranada amb tints vermella i blava, dins orla ricament il.luminada, i amb els mots «Al primer» i amb quatre cenefes de l'orla executades en or brunyit; a la part inferior de l'orla, escut de la família Desplà, sostingut per dues figures grutesques dibuixades a ploma: losange d'or i de sable, bordura de guelles i sobre ella deu roses d'or en orla. Capitals blaves i vermelles amb trets afilligranats i antenes. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Majúscules amb tocs de groc. Algunes lletres caudada.
7. Timbres de la BNM als folis de guarda Xr, f. 1rv, 2r, 18r, 22v, 32r, 42r, 48r, 62r, 68r, 74r, 77r, 82r, 85r, 87r, 101r, 102r, 104r, 109r, 117r, 118r, 125r, 138r, 148r, 152r, 162r, 179r, 184r, 185r.
9. Copistes diversos.
10. Revisions i correccions: fol 180v, 183r.
11. Antigues signatures: «U 98».
12. Notícies històriques: Fol. 6r, nota d'atribució a l'autor, en lletra del segle XIX: «Nota | Yo no he duptat atribuir aquest llibre al citat Ilm. Ximenes | ó Eximenis, ya per lo que ell mateix espressa al fi del tomo segon de | la obra estampada en Valencia en lo any 1483, a la qual intitula | *Llibre primer del Christià*, ya també per al. en un altre llibre regonech | un mateix estil. Salvo meliori. Barcelona 26 decembre de 1824. Anno Christi MDCCCLIII.

D. M. Vila» (*signat*).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Ulls als folis 22, 52 (restaurat), 54, 64 (restaurat), 67, 70, 80 (restaurat), 92 (restaurat), 108 (restaurat), 117, 118, 121 (restaurat), 125, 128, 130, 141 (restaurat), 146, 148, 149, 167, 169 (restaurat), 173 (restaurat) 178 (restaurat). El primer foli 23 és dimidiat, amb pèrdua de text. El foli 129 és retallat arran de la segona columna. El 144 té retallada la part inferior de més de la meitat del foli, sense pèrdua de text. El 147 té gairebé tota la part inferior retallada, sense pèrdua de text. Aquests detalls a part, la conservació d'aquest magnífic exemplar és bona.

2. Data: Inicis del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Família Desplà (segle XV); D. M. Vila (1853). Venut a la BNM el 1863.

8

2. MADRID, BN, ms. 1791

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1792-1794.

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $285 \times 428 \times 60$.

b) Material: ànima de cartró, recoberta de marroquí color avellana.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta enganxada amb la signatura antiga del manuscrit: «P. 5.»

d) Elements decoratius: petita cenefa d'or als quatre cantons de les cobertes.

2. Llom de la mateixa pell, color avellana més esvaït.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns que formen set seccions a l'exterior del llom.

b) Descripció de les seccions: 1) 3) 4) 5) i 6) amb una doble línia daurada sota i sobre cada nervi exterior; 2) entre les mateixes línies: «XIMENEZ | DEL CRESTIÀ | LIB. II»; 7) etiqueta amb la signatura actual: «Mss 1791».

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: III folis de guarda al principi i al final, amb filigrana moderna, d'una S i una P lligades per una línia inferior, que no hem sabut trobar repertoriada. Al foli de guarda final IIIv, *probatio pennae* amb tinta negra, en forma de gargot.

- e) Capçalera i capçada dalt i baix
- g) Llavís: ferro daurat a tots sis llavis.
- m) Punt de llibre: cinta fina de color verd esvaït lligada a la capçada.

4. Conclusió. Data s. XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: homogeni.
2. Matèria: paper.
5. Dimensions 280 × 420.
6. Plecs: 1) plec de 6 × 2, folis III-XIII amb reclam: «capitol»
- 2) Plec de 5 × 2, folis XV-XXIII, amb reclam: «laor»
- 3) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «mouen»
- 4) Plec de 5 × 2, folis XXXVII-XXXXVI, amb reclam: «capitol IV»
- 5) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-LVIII, amb reclam: «sanctus»
- 6) Plec de 6 × 2, folis LIX-LXX, amb reclam: «Nota ací»
- 7) Plec de 6 × 2, folis LXXI-LXXXII, amb reclam: «lo menor»
- 8) Plec de 6 × 2, folis LXXXIII-LXXXIV, amb reclam: «-teniment»
- 9) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-CVI, amb reclam: «malícia»
- 10) Plec de 6 × 2, folis CVII-CXVIII, amb reclam: «repetia»
- 11) Plec de 6 × 2, folis CXIX-CXXX, amb reclam: «animus»
- 12) Plec de 6 × 2, folis CXXXI-CXXXII, amb reclam: «-truits»
- 13) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CLIII, amb reclam: «ja a qualche gratis»
- 14) Plec coix de 5/4, folis CLV-CLXIII

8. Foliació romana contínua des del foli II al foli CLXIII, coetània del ms, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: rastres als folis XXIII, XXXI, XXXIII, LIX-LXIII, LXXIII-LXXV, LXXXIII-LXXXVI, LXXXVIII, LXXXV-LXXXIX, CXIX-CXXIV, CXXXI-CXXXIII.

10. Filigranes: a) Folis III-XXXXVI, LXXXVI-CXXXX i CLX-CLXI del lleó rampant, semblant al de BRIQUET 10506, datada a partir del 1388.

b) Folis XXXVII-LXXXV, del lleó rampant, semblant al de BRIQUET 10503, datada a partir del 1379.

c) Folis CXXXIII-CLVI, de l'ocell, semblant al de BRIQUET 12080, datada a partir del 1398.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis III-CLXIII. Fol IIIra, *inc.* del pròleg (*rúbrica*): «Prolech sobre lo segon libre del christia qui tracte de temptació segons la forma quis conten

en les rubriques següents (*fi de rúbrica*). Tèptacio es als elets purgació de lurs pecats creixment de grans mertis e escala per apuiar al cel ...»

Fol. VII, *exp.* del pròleg: «Lo CCXXXIX capitol qui posa sumariament tot ço quis contén en aquest segon libre».

Fol. VIIIra., *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer daquest present libre qui posa com Deus ha posat lom en aquest mon per batayllar, e per hauer uictoria de sos enemichs per tal que aconseguésca merit e gloria (*fi de rúbrica*). Proceent donchs al primer punt principal ab la gracia e ajuda del nostro Reuerent cap e patro Jhesu Christ, Deus aci notar primerament que la sobirana sauiesa ...»

Fol. CLXIIIrb, *exp.* del tractat: «E aquest pus prop següent libre sera appallat lo terç segons lorde a ell dat en lo començament del primer. E aqui veurem larguament que es colpa e peccat e uici e ses circumstancias començant a tractar aqui primerament que es mal».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Segon del Crestià*..

4. Bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 101, XV; ID., *Les obres*, 591; MARTÍ, *Eiximenis*, 455; *Notes descriptives*, 357; DOMÍNGUEZ BORDONA, 29; IGMBN, V, 202; CASTRO, 101, nº 92.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 195 × 270, a dues columnes, de 42-48 línies. Impaginació: 25 + 85 + 25 + 85 + 60 × 50 + 270 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,4 / 5,6.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtico-humanística amb trets de bastarda. Canvi de tinta al foli 141r.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Capitals vermelles, rúbriques, calderons vermelles, lletres majúscules a l'interior dels paràgrafs amb tocs de groc.

6. Moltes notes marginals de diverses mans i èpoques, signes de nota, alguna manícula.

7. Timbres de la BNM als folis IIIr, XIr, CLXIIIrb i vb.

8. Fragments: Al verso del foli CLXIII, darrer, una mà del s. XVIII ha escrit la relació del cas d'una dona que en encomanar a Déu un difunt, «se li umpli tot lo aposento de una flamarada de foc que casi queda desmayada». Cf. Apèndix.

10. Revisions i correccions: fol XVIrb, XVIIra, XXIva, XXIIra, XXIVva, XXVIva, XXXva, LXXXvb, on s'afegeixen 9 línies a columna tirada, etc. Alguns llargs fragments són enquadrats i porten la nota «vacat»: f. LIXvb, f. CXXVIIra, f. CLIIIra. La qual cosa significa que aquest ms. Fou col·lacionat amb un altre on els paràgrafs enquadrats faltaven.

11. Antigues signatures: «P.5», a la contratapa I.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo. Els folis VII i X són descosits. Els folis LXX i LXXI han estat reforçats en el marge inferior per una tira de paper. El foli CXXXXVIII té una trencadura que fou adobada enganxant un tros de pell al damunt. El darrer foli també té un gran estrip, adobat amb paper japonès.

2. Datació: Principis del segle XV.

3. Origen català, tal com delata la nota que transcrivim en apèndix.

4. Propietaris i procedència: Formava part de la Biblioteca Reial a principis del segle XVIII.

APÈNDIX

Al foli CXLIIIv, escrit en lletra de finals del s. XVI o principis del XVII, hom llegeix la nota següent:

«Me conta una dona bona xtiana vn gran susto tingué. Acostumave la dita sempre que sabia la mort de algun difunt ó difunta, resar vna salve y vn pare nostre y Ave Maria per aquellas animas; sabe auian mort al N. A. D: feu sa deuocio y al començarla se li vnpli tot lo aposento de vna flamarada de foch que casi queda desmaçada, y tornant algo ab si fugí; haec mihi dicta recitavit, deus scit quod non mentior; si illa michi mendacia retulit, non convenio, nec particeps sum in mendacio. [*tatxat*:] Hay, femines».

9

3. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 41

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

Mides de superfície i gruix: 295 × 430 × 70

Matèria. Pasta de paper recoberta de gamussa marron.

2. Llom ras, de la mateixa pell, afectada en aquesta part de forats de corc.

a) Tipus, tècnica i nombre de les relligadures: Els plec s són directament cosits a les tapes mitjançant quatre dobles nervis interns, que formen els corresponents nervis exteriors i cinc seccions.

Descripció de les seccions: a) rasa; b) restes de teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol del manuscrit inscrit en lletres duarades: «[LO CHESTIA]| D[E] | [EXIMENE]Z.| M.S.]»; c) mig teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre, ultra les quatre barres daurades, traçades amb poca destresa, hi ha inscrit el número del volum «[I]I»; d) rasa; e) etiqueta de paper amb la cota actual del ms.: «41»

Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: IV (el darrer de pergami antic, probable foli de guarda primitiu que formava full amb el taló que ara surt al final del primer plec) + II, de paper verjurat, sense filigrana. Fol. de guarda inicial I, cap al centre del foli, escrit en llapis blau : «CCXCI».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix

g) Llavis de la mateixa coberta, sense ornamentació, en bon estat.

4. Conclusió. Data: 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

Matèria: Paper i pergami.

4. Folis: IV + 184 + II

5. Dimensions: 280 × 405 × 55.

6. Plecs: 1) Plec de 10 × 2, folis I-XX, amb taló i amb reclam: «lo mon sien estats»

2) Plec de 10 × 2, folis XXI-XXXX, amb reclam: «appar secundo »

3) Plec de 10 × 2, folis XXXXI-LX, amb reclam: «per lo vostre proffit »

4) Plec de 10 × 2, folis LXI-LXXX, amb reclam: «anaua en esta»

5) Plec de 10 × 2, folis LXXXI-C, amb reclam: «obres a deu plasents »

6) Plec de 10 × 2, folis CI-CXX, amb reclam: «a contractar»

7) Plec de 9 × 2, folis CXXI-CXXXVIII, amb reclam: «a gitar de si matex».

8) Plec de 8 × 2, folis CXXXVIII-CLIII, amb reclam: «respos quant»

9) Plec de 8 × 2, folis, CLV-CLXX, amb reclam: «la alta dispen-»

10) Plec coix, de 8/6, folis CLXXI-184, amb dos talons al final un de paper i l'altre de pergami.

Tots els plecs tenen el primer i el darrer full de pergami, els altres —interiors— de paper, llevat del darrer plec, on el primer full de pergami només ha subsistit al final del plec en forma de taló.

8. Foliació en xifres romanes, contínua, amb tinta sèpia, escrita a l'angle superior dret del recto dels folis.

Numeració de plec: Mot malmesa per la cisalla, comença a la primera part de cada plec, numerant cada foli, i va de la *a* a la *b*.

Filigranes: a) de les tises, folis III-IV, VI, XXVI-XXVII, LXVIII, LXXXII-LXXXIII, LXXXVIII, LXXXXVII-CV, CXIII-CXXIII, CXXXVI-CXXXVIII, CLXI-CLXV, semblant a BRIQUET 3668, datada a Itàlia durant la segona meitat del segle XV; b) de la lletra R, folis V, XIV, LXVI, LXXIII, del tipus BRIQUET 8941, datada a Itàlia entre 1467-1471; c) del carro de dues rodes folis XII-XIII, XIX, XXIII, XXVIII-LVIII, LXXIII, LXXVIII-LXXVIII, LXXXV, LXXXVIII, LXXXXIII-LXXXXVI, CVIII, CLXXIII-183, semblant a BRIQUET 3528, datada a Perpinyà el 1429 i a Nàpols entre 1439 i 1430; d) de la muntanya, folis LXIII-LXV, del tipus BRIQUET 11663, datada a datada a Gènova el 1434 i a Florència entre 1434 i 1446; e) de la flor, folis CVIII, semblant a BRIQUET 6658, datada a Florència el 1451; f) de la flor, folis CXXXI-CXXXIII, CLVI-CLVIII, CLXVI-CLXVIII, del tipus BRIQUET 6652, datada a Florència el 1465.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom en els folis en paper i amb tinta sèpia als folis de pergamí. 1111 2222

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis Ira-Vvb. a) Fol. Ira, *inc.*, del pròleg: (*rúbrica*) «Prolech sobre lo segon libre del cristia qui tracte de temptacio segons la forma quis conten en les rubriques següents (*fi de rúbrica*). Temptacio es als elets purgatio de llurs peccats e creximent de grans merits e escala per puiair al cel...».

Ibid., *expl.* del pròleg: «... lo proces en general de aquest libre qui larguament tracte la Matèria de temptacio e de les coses pertanyents a ella segons que mostren les rubriques següents».

Ibid., *inc.* de la taula: «Lo primer capitol posa com deus ha posat lome en aquest mon per treballar per tal que aconseguisca la gracia e gloria».

Fol. Vrb, *expl.* de la taula: «Lo CCXXXVIII capítols (*sic*) qui posa sumariament tot ço quis conte en aquest segon libre. Acabada es la taula. Deo gracias».

Fol. VI-184. fol VIra, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer de aquest present libre qui posa com deus ha posat lome en aquest mon per batallar e hauer victoria des (*sic*) enemichs seus per tal que aconseguisca merit e gloria (*fi de rúbrica*). Procehint donques al primer punt principal ab la gracia e ajuda del nostre reuerent cap e patro Ihesuchrist Deus aci notar primerament que la sobirana sauiesa...»

Fol. 184va, *exp.* del tractat: «...E aquest pus prop següent libre sera apellat lo terç segons lorde a ell dat en lo començament del primer e aquí veureu largament que es culpa e peccat e vici e ses circumstancies començant a tractar aquí primerament que es mal. Deo gracias amen. Finito libro it laus et gloria xpto. Qui scripsit scribat semper con domino viuat. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Segon del Cristià*.
4. Catàlegs: J. MASSO I TORRENTS, *Manuscrits catalans de Valencia*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 50-51; *Les obres*, 599; MARTÍ, *Eiximenis*, 455; ELÍAS OLMOS CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, València 1943, 42.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 180 × 257, a dos corondells, de 44 línies. Impaginatció del foli 50r: 30 + 75 + 22 + 75 + 80 × 58 + 257 + 90.
2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals. Línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,8.
3. Tipus de lletra i mans: Lletra cursiva humanística de finals del s. XV, de la mateixa mà.
4. Reclams horitzontals i encerclats.
5. Decoració: Inicials del pròleg i del llibre blaves i vermelles, amb filigrana plena i antenes. Capitals blaves i vermelles amb antenes, rúbriques de capítol en vermelló, calderons blaus i vermells.
6. Notes com en el ms. 40 de l'Arxiu Capítular de València.
7. Timbre de l'Arxiu de la Catedral al recto de cada foli.
9. Copista únic.
10. Revisions i correccions escasses, generalment a l'interior dels corondells; també se'n veuen de marginals.
11. Antigues signatures: Foli de guarda inicial Ir, en llapis blau: «CCXCI».
12. Notícies històriques: Transcrivim la nota de l'inventari del 1656 (ACV, lligall 684, 1-H, f. [8]v), del qual s'ha parlat més amunt, prescindint de les tatzadures i manipulacions posteriors, i restituint el seu tenor original en la part que es refereix al volum present: «Item altre volum cubertes de taula, manuscrit en paper, en llengua valenciana, que comença axi prolec sobre lo segon llibre del Christia qui trata de la tentacio».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo, amb senyals d'haver patit humitat a la seva part superior; els folis del darrer plec han estat reparats i reforçats amb tires de paper. Parts oxidades.
2. Datació: Darrer quart del segle XV.
3. Origen: Català o valencià.
4. Propietaris i procedència: Adquirir pel Capítol de València a finals del s. XVI o a principis del segle XVII.

TERÇ DEL CRESTIÀ

10

1. BARCELONA, BUB, ms. 91

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: $390 \times 290 \times 130$.
- b) Matèria: pergamí amb ànima de cartró.
- c) Indicacions escrites: Coberta I, centrat, en tinta, antiga signatura: «X.I.II». Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Mss. 91». Més centrat, en llapis vermell, altra signatura antiga: «21-1-3». Al centre de la contratapa, mitja quartilla enganxada, amb la següent notícia escrita en lletra del segle XIX: «Lo terc llibre del Crestia, per M. Francesch Eximenes Bisbe de Elna (Aquest llibre fou acabat de escriure Diuenge a 16 de juny del añ 1389). Cada cuaderno consta de un pliego de pergamino muy fino y 4 de papel muy grueso pero muy flojo de Algodón. Las capitales son iluminadas i dibujadas. Tiene 469 folios muy grandes escritos a dos columnas por folio ... 1 ...11».

2. Llom ras.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns.
- b) Indicacions escrites: El llom conté una inscripció en tinta esvaïda, del segle XVIII: «XIMENES/MANUSCRIT/MORAL.CATALÀ». Més avall, en tinta negra, signatura actual del manuscrit: «Ms 91/BUB».

3. Altres elements:

- a) Folis de protecció i de guarda: I + I, amb filigrana ALMIRALL, sota escut somat de tres corones reials i amb una clau al camper, com la de VALLS I SUBIRÀ 12, de l'any 1809.
- d) Talls amb restes de pintura.
- e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: És de principis del segle XIX.

II. COS DEL VOLUM

- 1. Composició material: Ms. homogeni.
- 2. Matèria: paper de cotó i pergamí.

4. Folis: I + 12 + 445 + I.
5. Dimensions: 380 × 275.
6. Plecs:
  - 1) Plec de 5 × 2, folis 1-5 i 8-12.
  - 2) Plec de 1 × 2, folis 6-7.
  - 3) Plec de 10 × 2, folis [I]13-XX[32], amb reclam vertical: «guarda les coses».
  - 4) Plec de 10 × 2, folis XXI-XL, amb reclam vertical: «Remeyar donchs»
  - 5) Plec de 10 × 2, folis XLI-60, amb reclam vertical: «valor que aquell»
  - 6) Plec de 10 × 2, folis 61-LXXX, amb reclam vertical: «de la cosa a què hom deu»
  - 7) Plec de 10 × 2, folis 81-C, amb reclam horitzontal: «E uol dir axi»
  - 8) Plec de 10 × 2, folis CI-CXX, amb reclam horitzontal: «ne affliccions»
  - 9) Plec de 10 × 2, folis CXXI-CXL, amb reclam vertical: «publica e aytal»
  - 10) Plec de 10 × 2, folis CXLI-CLX, amb reclam horitzontal: «se poden pleuir»
  - 11) Plec de 10 × 2, folis CLXI-CLXXX, amb reclam horitzontal: «lescar lo pa»
  - 12) Plec de 10 × 2, folis CLXXXI-CC, amb reclam horitzontal «tractar mas»
  - 13) Plec de 10 × 2, folis CCI-CCXX, amb reclam horitzontal: «llurs poyllets»
  - 14) Plec de 10 × 2, folis CCXXI-CCXL, amb reclam horitzontal: «-ficil e per consequent»
  - 15) Plec de 10 × 2, folis CCXLI-CCLX, amb reclam horitzontal: «o punit»
  - 16) Plec de 10 × 2, folis CCLXI-CCLXXX, amb reclam vertical: «de la qual diu sent»
  - 17) Plec de 10 × 2, folis CCLXXXI-CCC, amb reclam horitzontal: «-lent innuir»
  - 18) Plec de 10 × 2, folis CCCI-CCCXX, amb reclam horitzontal: «dir que no uendrà»
  - 19) Plec de 10 × 2, folis CCCXXI-CCCXL, amb reclam vertical: «-ble car diu»
  - 20) Plec de 10 × 2, folis CCCXLI-CCCLX, amb reclam horitzontal: «els fan ço que fer deuen»
  - 21) Plec de 10 × 2, folis CCCLXI-CCCLXXX, amb reclam horitzontal: «e horreu e malfada»
  - 22) Plec de 10 × 2, folis CCCLXXXI-CCCC, amb reclam horitzontal: «alegria qui fa parlar»
  - 23) Plec de 10 × 2, folis CCCCCI-CCCCXX, amb reclam vertical: «lo la mare»
  - 24) Plec de 10 × 2, folis CCCCXXI-CCCCXL, amb reclam vertical: «la sort»
  - 25) Plec de 4/1, folis CCCCXLI-CCC[CXLV] / 457 (!).

Els dos primers plecs són el resultat d'haver relligat malament el que era un sol plec de 6×2 , folis 1-12, destinat a taula de rúbriques i completament regular en la seva factura primitiva.

Llevat del primer, els plecs tenen els seus fulls primer i darrer de pergamí, i els intermedis de paper. Els fulls de pergamí es pleguen segons la seqüència carn-pèl-pèl-carn.

Els folis de les rúbriques inicials es presenten sense numeració antiga, i han estat numerats modernament en llaips. A partir de l'inici del llibre pròpiament dit, el ms. és numerat en xifres romanes, que, quan manquen per ratadura del foli o per efecte de la cisalla, han estat suplerts amb xifres àrabi-gues. Els dos folis finals del volum presenten la numeració moderna en llaips 456 i 457, evidentment errònies, tal com es pot comprovar amb les referències que donen les rúbriques als capítols d'aquells folis, i atès que el manuscrit és complet.

9. Numeració de plecs: No n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) del corn, folis IX-CCXXXIX, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *Paper and Watermarks in Catalonia*, 1054, del 1367;

b) de les muntanyes, folis CCXLII-CCXCIX, semblant a la de BRIQUET 11675, datada entre 1364 i 1386;

c) del lleó rampant, folis, CCCII-CCCLIX, semblant a la de BRIQUET 10487, datada el 1348;

d) de les muntanyes encerclades i sobrepujades per una creu, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *ibid.*, 1688, del 1356; folis CCCLXII-CCCXIX;

e) de la campana, semblant a la de BRIQUET 4065, datada a partir del 1375.

12. Sistema de ratllat en sec sobre pergamí, >>>><<<<, i a la mina de plom sobre paper, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-12. Fol 1ra, *inc.* de les rúbriques (*rúbrica*): «Aquestes son les rubriques del terç libre del cristià (*fi de rúbrica*) Capitol primer que mal no es neguna essencia e de qual mal se deu aço entendre».

Fol 12vb, *exp.* de les rúbriques: «Capitol final a tot aquest terç libre e qui endreça lo ligit per al quart libre seguent».

Dessota mateix, en tinta esvaïda, d'una mà del segle XVII: «Obra del Bisbe de Elna fr Francesch Eximenis del orde dels manors».

Folis I-[CCCXLV]457. Fol Ira, *inc.* (*rúbrica*): «Prolech sobre lo terç libre del christia (*fi de rúbrica*). Mal es partit en dues parts ço es per mal de colpa e per mal de pena de cascun dels quals mals hauem a tractar en lo present volum que es lo terç libre del crestià ...»

Fol. CCCXLVvb, *exp.*: «... E segons lo nombre daquestes X releuacions damunt dites se seguexen X libres dels quals cascuns tracta una daquestes deu

releuacions e desliuracions diuinals segons que en lo primer libre estat dit. E la primera daquestes releuacions dela qual ha tractar lo primer libre seguent sapella supernal gracia. | Ffinito libro sit laus et gloria christo. Amen. | Aquest volum fon acabat de scriure Dicmenge a xiiij. dies de Juny lany de la Natiuitat de nostre senyor M.ccc.Lxxx nou Dia de la sancta e indiuidua Trinitat. Gracias Altissimo creatori».

El darrer foli es molt fatigat i la tinta esvaïda. L'explicit que reproduïm ha estat resseguit en tinta negra en una data qui sap si posterior a la inscripció del s. XVIII que clou el volum i que diu: «Per estar borrrat lo dia i any sobre notat, se nota aqui que fou finit en lo any 1389».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*.

3. Altres manuscrits: ACB, ms. 47; BC ms. 457 i 458; BNM, mss. 1792, 1793 i 1794; RBM, ms. II /1978; Arxiu Capitular de València, mss. 42-43.

4. Catàlegs i bibliografia: GRAHIT, 14, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 601; IVARS, XIX (1923), 374.376, 390-394; MARTÍ, *Eximenis*, 458; MIQUEL ROSELL I, 107-108; Josefina MATEU IBARS, *Los manuscritos de los siglos X a XIV de la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona*, dins «Biblioteconomía» 69-70 (1969) 98, n° 60; Teresa-Maria VINYOLÉS I VIDAL, *L'alimentació a Barcelona vers l'any 1400*, dins «L'Avenç», 31 (octubre 1980), 44-49; David J. VIERA, *L'humor en les obres de Francesc Eiximenis*, dins «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», XXXIX (1983-1984), 157-154; Joan COROMINES, *Altres fragments de poemes d'Eiximenis deixatats en les seues obres en prosa*, dins *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, Universitat de València 1984, 89-90; Xavier RENEDO I PUIG, *Eiximenis i el bon ús del vi*, dins «Estudi General» 22 (2002 = Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats II) 251-277; Germà COLÓN I DOMÈNECH, *El medó «aiguamel» d'Eiximenis*, dins «Miscel·lània Joan Gili», a cura d'Albert MANENT i Josep Massot i Muntaner, Barcelona, P.A.M 1988, 199-203 [reproduït dins ID., *Estudis de filologia catalana i romànica* (Biblioteca Sanchis Guarner, 36), València i Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i P. A. M. 1997, 39-43]; Manuel CARRIÓN GÚTIEZ, *La Biblioteca Nacional*, Madrid, Biblioteca Nacional 1996, 100-101; Manuel J. PELÀEZ [ALBENDEA], *Banquets et festins dans la pensée sociale de Francesc Eiximenis*, dins «Senefiance», 38 (1996 = *Banquets et manières de table au Moyen Age*, Aix en Provence, Centre Universitaire d'Études et de Recherches Médiévales 1996), 125-139; Paul FREEDMAN, *Medieval Clichés of Health and Diet according to Francesc Eiximenis*, dins Ariel GUIANCE, Pablo UBIERNA (eds.), *Sociedad y Memoria en la Edad Media*. «Estudios en homenaje a Nilda Guglielmi», Buenos Aires, Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas 2005, 127-134.

5. Edicions: a) *Regles de bona criança en menjar, beure y servir a taula tretes de «Lo Terç del Crestià» del P. M. Francesch Eiximeniç (segle XIV)*, a cura de Joseph Balari Jovany, Barcelona, Estampa de Fidel Giró 1889, 45 p.; reedició a cura de J. GRÀCIA, Barcelona, Curial Ed. Catalanes 1977.

b) *Sapienciari: Proverbis e dits vulgars trets de les obres de fra Francesch Eiximenis e de altres autors. Ara per primera vegada fets estampar*, a cura d'Antoni Bulbena i Tosell, Barcelona, l'Arxiu 1900, 20 folis gòtics + 17 fulls sense numerar;

c) *Consells e faules e altres lligendes en la nostra llénga materna, del catorzè i quinzè segles, novament, o per primera vegada donats a la llum*, cura d'Antoni BULBENA I TOSELL, Barcelona, la Acadèmia 1904, 56 p.;

d) *Tractat de Luxúria. Capítols trets de «Lo Terç del Crestià», ms. inèdit en lo XIV segle, compost per lo molt reverend Mestre Francesch Eximeniç. Nova traducció de les històries de Loth e de Susanna*, Barcelona, Estampa Elzeviriana 1906, 30 p.;

e) IVARS, XIX (1923), 363- 368, 373-375, 384, 391-392, 393-394, publica una part del pròleg i part dels cc. 36, 140, 294, 323, 381, 384, 399, 420, 466, 495, 583, 671, 760, 745, 977, 995, 1030; XX (1923), 214, publica un fragment del c. 190; XX (1923), 217-227, publica el c. 175 i fragments dels cc. 56, 116, 182, 236, 239, 297, 314, 376, 523, 535, 598, 669, 673, 719, 919; *ib.*, 237-239, 243-246, publica els cc. 17 i 37-38; XXIV (1925), 331, publica un fragment del c. 880; XXV (1926), 6-33, publica fragments dels cc. 167, 548, 549, 582, 585, 618, 619, 630, 670, 671, 673, 707, 709, 712, 713, 714, 715, 718, 721, 773, 895, 896, 897, 943, 946, 947, 948, 949, 950, 952, 957, 991, 995; *ib.*, 290-333, publica fragments dels cc. 311, 316, 332, 333, 340, 356, 364, 367, 368, 373, 374, 377, 378 382, 387, 390, 392, 393, 395, 440, 446, 574, 626, 732, 773, 782, 843, 844, 864, 905, 908, 912, 958, 959, 978, 979,

f) *Francesch Eiximenis. Contes i faules, o. c.*, p. 21-68, edita fragments dels cc. 74, 91, 94, 95, 96, 98, 103, 111, 218, 317, 349, 354, 355, 370, 489, 671, 674, 719, 896 i 948; a les p. 101-149, els cc. 86, 92, 105, 106, 127, 314, 463, 496-500, 672, 822, 885 i 936;

g) *Francesch Eiximenis, Terç del Crestià*, a cura dels PP. Martí de Barcelona i Norbert d'Ordal i (*en el volum III*) Feliu de Tarragona, 3 vols., Barcelona, Ed. Barcino E.N.C. 1929-1932, 318, 302 i 296 p.; edició incompleta, que abasta des del capítol 1 al 352;

h) Jorge E. GRACIA, *Francesch Eiximeni's Terç del Crestià: Edition and Study of Sources. Cc. 353-430*, tesi doctoral, Toronto University 1971, 575 p.;

i) ID., *Cinco capítulos del Terç del Crestià de Francesch Eiximenis omitidos por el P. Martí en su edición de la obra*, dins «AST» 46 (1973) 265-277;

j) ID., *Com usar bé de beure e menjar. Normes morals*, Barcelona, Curial 1983, 152 p. [edita els capítols 353-396 del Terç];

k) Jill R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV, o. c.*, edita fragments dels cc. 103, 108, 243, 625-626, 714, 733, 790, 813, 905 i 912-913;

l) *Francesch Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert HAUF, o. c., 79-175: pròleg i cc. 1-3, 17, 38, 54, 56-57, 67, 75, 78, 86, 90-98, 103-106, 111, 117, 121, 127, 140, 150, 165, 166, 182, 187, 300-301, 315, 353-355, 370, 372, 376, 378-379, 574, 670, 714, 715, 719, 822, 912, 913, 946-948, p. 79-175.

m) Xavier RENEDO, *Edició i estudi del «Tractat de Luxúria» del «Terç del Crestià»*, Barcelona, UAB 1995, tesi doctoral en 3 microfitxes, on transcriu els capítols 524-647 i 980-993;

n) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa, o. c.*, transcriuen els cc. 13, 86, 354-355, 378, 382, 384-385, 387, 470, 670-671, 701, 714, 719 i 803.

o) Enric BASSEGODA PINEDA, *El «Tractat de peresa» del terç del Crestià de Francesc Eiximenis*, Girona, Universitat de Girona – Facultat de Lletres, 2001,

p) Xavier RENEDO, *Eiximenis i el bon ús del vi*, dins «Estudi General», 22 (2002), 251-277.

q) David GUIXERAS - Xavier RENEDO, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons. Antologia de textos*, a cura de..., estudis introductoris de Xavier RENEDO, Barcelona, Editorial Barcino 2005, transcriuen [i per aquest ordre] els cc. 38, 39, 41, 55, 132, 448, 452, 81, 871, 119-120, 518, 521, 828, 91, 92, 149, 470, 441, 96, 97, 95, 93, 625, 961-964, 501, 964, 536, 402, 320, 301, 321, 388, 445.

r) Xavier RENEDO, *Eiximenis, els exemples i l'art de riure*, dins «Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 7-34, edita els cc. 307 i 633

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 210 × 285, a dos corondells, de 37-40 línies. Impaginació: 25 + 10 + 15 + 10 + 40 × 30 + 285 + 70.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica bastarda de finals de s. XIV, amb trets cursius. Diverses mans: a) fols. 1-12; b) fols. I-[CCCXLV]457, llevat de c) f. CLXVIII, escrit en un estil de lletra híbrid, amb clares influències humanístiques.

4. Reclams horitzontals i verticals.

5. Decoració: Capitals blaves i vermelles amb trets afilegrats al principi de cada tractat. Majúscules blaves i vermelles amb tocs afilegrats a l'inici de capítol. Rúbriques. Calderons vermelles. Majúscules amb tocs de color a l'interior dels paràgrafs. Al foli I (13)r, rombe amb branca d'olivera sobre fons groc, en mal estat i guillotinat per l'extrem inferior. Al foli LVIIIr, dibuix d'una forca. Al foli CCCLIIr, dibuix d'una dona ferida amb una espasa.

6. *Probationes pennae* als folis 1r-v, 2r, 4r, 6r, XXIIIr, Lvr, XCIXr, Crv, CXLIIIIr, CXLVIr, CLXXXr, 183r, CCCLXXVIIIr.

7. Timbres de la BUB als folis 1r, 7r, IIr, XIIr, XXXVIr, LXXIIr, LXX-XIIr, XCVIr, CVIIIr, CXXr, 132r, CXLIIIIr, CLVIr, CXCIIr, CCXVIr, 230r, CCXLIr, CCLIIIIr, CCLXVIr, CCLXXVIIIr, CCXCr, CCCIIr, CCCXVIr, CCCXXXVIIIr, CCCLr, CCCLXXXr, CCCXCIIr, CCCCIIIr, CCCCXIIIr, 426r, 438r, [CCCCXLV]r.

8. Notes marginals i signes de nota de diverses mans en llatí i en català, passim, sobretot a la primera meitat del manuscrit.

10. Revisions i correccions: 3v, 6v, 10rv, 11r, XCVIIIv, CXIIIr, CCVIIv, CCIXr, CCXIIv, CCXIIIr, CCXVIIIr, CCXXXIIr, CCXXXVIIIv, CCXXIXv, CCXLIIIr, CCLIXr, CCLXXVIIIr, CCLXXIXv, CCLXXXIIIr, CCXCIIrv, CCCr, CCCXIXr, CCCXXXIIIv, CCCXLIVv, CCCLr, CCCLXIIr, CCCXXVIIr, CCCLXXIIr, CCCLXXIXv, CCCXCIIIrv, CCCXXXIV, CCCXXXIIIv. Addició de tex important als marges inferiors dels folis VIIr, VIIIr i XIXv.

11. Antigues signatures: 21-1-3; 2-1-15; X-I-II.

12. Notícies històriques: Al marge inferior del fol. 1r, ex-libris escrit per una mà del segle XVIII: «Es de la biblioteca Mariana del convento de Sant Francisco de Barcelona».

S'han fet cèlebres els versos que cita Eiximenis en els capítols 944, 950 i 957 del *Terc*, de Cerverí de Girona i del capellà de Bolquera, contra les dones, seguits dels versos d'uns «coblejadors» que els respongueren i dels versos d'uns altres «coblejadors» que els escusaren. Aquestes poesies foren repertoriades per J. MASSÓ I TORRENTS, *Repertori*, 305, i per A. JEANROY, *La poésie provençale dans le sud-ouest de la France et en Catalogne du début au milieu du XIVe siècle*, dins *Histoire Littéraire de la France*, t. XXXVIII, 18-24. Foren publicats per G. LLABRÉS, *Estudi històric i literari sobre'l Cançoner dels comtes d'Urgell*, Vilanova i la Geltrú 1907, xxxiii-xxxvi (sobre el ms. 1794 de la BNM), reproduïts per J. RUBIÓ, *Del manuscrit 129 de Ripoll del segle XIV*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VIII (1905 [1911]), 295-298, i republicats per Martí de Riquer, *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*, Barcelona 1947, 342-346 (sobre el ms. 91 de la BUB).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Molts fulls de paper ratats. Gran taca al foli CXXII; taques menors als folis 131v i 132r. Algun forat: f. CLII, CCCXIII. Més taques als folis 161-162, CCXII, CCXXII, CCXXXVI, CCXXXVIII, CCCXXXIIv. Trencadura al f. CCXXIII. El foli CCCXXXIX després.

2. Datació: Acabat el 16 de juny de 1389.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Prové de la biblioteca Mariana del Convent de Sant Francesc de Barcelona. Ingressa a la biblioteca de la UB com a conseqüència de la desamortització de Mendizàbal.

2. MADRID, BN, ms. 1792

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1791, 1793 i 1794.

1. Cobertes

- a) Mides de superfície i gruix: $425 \times 290 \times 10$.
- b) Material: marroquí de color avellana.
- c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta amb antiga signatura: «P. 6.» Angle superior esquerre, etiqueta amb la signatura moderna: «Mss./ 1792». Sota l'etiqueta, escrit en llapis, una altra signatura antiga: «V^a. = 18-1». Més cap a la dreta, en llapis: «Bibl.^a Nac. / Mss.»
- d) Elements decoratius: Cantells adornats amb ferros daurats.

2. Llom: marroquí de color avellana, amb ferros daurats (línies) en les seccions.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3) - 6) buides; 2) en lletres daurades: «Ximenez / del Crestià / Lib. III.» 7) etiqueta amb la cota actual: «Mss /1792».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: IV [II folis de paper i II de pergamí] + III folis de paper. Al principi: II f. de g. de paper verjurat, amb filigrana de S i P relligades per un traç inferior, folis seguits per un reforç de pergamí escrit en llatí, probablement a Barcelona, en lletra cursiva humanística del s. XVI; i II f. de g. de pergamí, el segon possible coberta original; al vº del primer f. de g. de pergamí, antiga signatura en tinta: «P. 6»; al rº del segon, nota de compra en lletra bastarda del s. XV: «Ihesus Xtus / Lo present libre qui son dos volums fou comprat per los prior e frares del monestir de sant Jeronim de la vayll dabron (*interlin al man alio incaustorio*: situat sobre barchinona) de madona Agnes muller quondam del honrat en Ramon Çauall⁴¹ ciutada de Barchinona, per mans den Guillem comes corredor de libres dimecres trenta de Juny Any de la Nativitat de nostre Senyor M. CCCC deset per preu de sexanta florins sens les corredures qui son dos florins». Al final del volum: III folis de guarda de paper com el dels dos primers folis de guarda inicials.

c) Cobertes (folres) de paper com el dels folis de guarda de paper, enganxat a la contracoberta.

e) Capçalera i capçada dalt i baix, fatigades.

4. Conclusió. S. XVII.

41. Per a Ramon Çavall, cfr J. MASSÓ I TORRENTS, *Les lletres catalanes en temps del rei Martí i en Ramon Çavall*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya 1910.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: homogeni.
2. Matèria: paper i pergamí.
4. Folis: IV de g. + I + [1-140] + [II - XIX] + [141 - 266] + III de g.
5. Dimensions: 405 × 280.
6. Plecs: 1 foli escadusser, foli I
  - 1) Plec de 10 × 2, folis 1-20, amb reclam: «sos peccats»
  - 2) Plec de 10 × 2, folis 21-40, amb reclam: «cobeegets»
  - 3) Plec de 10 × 2, folis 41-60, amb reclam: «moltes»
  - 4) Plec de 10 × 2, folis 61-80, amb reclam: «en lo seu propi»
  - 5) Plec de 10 × 2, folis 81-100, amb reclam: «Alscuns»
  - 6) Plec de 10 × 2, folis 101-120, amb reclam: «tant car»
  - 7) Plec de 10 × 2, folis 121-140, amb reclam: «-naua a entendre»
  - 8) Plec de 9 × 2, folis II-XIX, sense reclam (són els folis de rúbrica desplaçats en aquest indret per inadvertència)
  - 9) Plec 10 × 2, folis 141-160, amb reclam: «Confirma»
  - 10) Plec de 10 × 2, folis 161-180, amb reclam: «O exemplar»
  - 11) Plec de 10 × 2, folis 181-200, amb reclam: «Deya»
  - 12) Plec de 10 × 2, folis 201-220, amb reclam: «En lo seu»
  - 13) Plec de 10 × 2, folis 221-240, amb reclam: «Duna gran»
  - 14) Plec de 10 × 2, folis 241-260, amb reclam: «tota paraula»
  - 15) Plec de 3 × 2, folis 261-266.

El foli escaduser I del principi i el plec vuitè, folis II-XIX, formaven originàriament un plec de 10 × 2, que contenia el pròleg i les rúbriques de tot el *Terç*. En el moment de la relligadura, possiblement perquè el foli I ja s'havia separat dels altres o per badada humana, les rúbriques, separades del seu primer foli, van anar a raure al centre del volum, com manifesta la numeració.

Els plecs de 10 × 2 tenen el full exterior i l'interior de pergamí; entremig hi ha els vuit fulls restants de paper. El pergamí presenta el cantó carn en la part més exterior del full i el cantó pèl a la més interior. El darrer plec només té el seu primer full de pergamí.

7. Fragments: Al principi, entre els dos fulls de guarda de paper i els dos de pergamí, hi ha intercalat un fragment de reforç, que és un instrument notarial del s. XVI.

8. Foliació del segle XVII, contínua, amb xifres aràbigues, interrompuda per la intercalació errada de les rúbriques, que tenen numeració pròpia en xifres romanes majúscules.

9. Numeració de plecs: Hom ha numerat els fulls de cada plec amb xifres romanes; escadusserament apareixen lletres d'ordre: a, b, d, f, etc.

10. Filigranes: a) de la ballesta, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ I, 241 (6 de 1364) i BRIQUET 786, de 1372; b) al darrer plec, de 3 × 2, filigrana de la muntanya, semblant a la de BRIQUET 11672, de 1368.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Fol. Ira, *inc.* del pròleg (*rúbrica*): «Prolech sobre lo Terç libre del Crestià [*fi de rúbrica*]. Mal es partit en dues parts ço es per mal de colpa e per mal de pena de cascu dels quals mals hauem a tractar en lo present uolum qui es lo Terç libre del crestia...»

Fol. Irb, *exp.* del pròleg: «... Lo Dotze com pot hom conixer o la cogitacio o obra o lom quant es mal les Quals coses totes pots veure pus clarament si attens a les robriques següents».

Fol. Irb, *inc.* de les rúbriques [*rúbrica*]: «Comencen les Rubriques sobre lo Terç libre del Crestia [*fi de rúbrica*]. Lo primer capitol posa que mal no es neguna essencia e de qual mal se deu aço entendre...»

Fol. Ivb, *exp.* de les rúbriques al foli Iv: «... lo LIIII que deuen fer los ignorans la veritat amaguada entre les opinions dels doctors».

Fol. XVIIIrb, *exp.* de les rúbriques en els folis de rúbrica desplaçats: «... Lo MLIX qui posa con les penes quis inposen per los confessors per los peccats son arbitraries. Lo MLX qui posa finament a tot aquest terç libre appellat [*in marg dext*: terç del] cristià».

Folis XVIIIv-XIXv buits.

Fol. 1ra, *inc.* de l'obra: «Mal parlant propiament no es neguna essencia ne neguna cosa jat sia que aquest nom mal significh absencia o freytura dalcun be ...»

Fol. 266va, *exp.*: «... e axi con la llenya secca nodrex lo foch axi gola e perea nodrexen luxuria».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del crestià, I^a part* (capítols 1-523).

4. Catàlegs: GRAHIT, 25 MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 102, XVI; ID., *Les obres*, 601-602; MARTÍ, *Eximenis*, 458; MARTÍ, *Notes descriptives*, 357-358; DOMÍNGUEZ BORDONA, 29-30; IGMBN, V, 202-203; CASTRO, 102, n° 93.

IV. ESCRIPTURA

Caixa d'escriptura: 276 × 204, a dos corondells, de 43-48 línies, generalment no traçades. Impaginació: 10 + 95 + 19 + 90 + 60 × 42 + 276 + 90.

Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació verticals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable

Tipus de lletra i mans: a) folis I-XII i 1-260, lletra gòtica cursiva de transició cap a la humanística, amb influències de la bastarda; b) foli inicial de guarda Ivr, una nota del foli VIIIv de les rúbriques, vuit ratlles del foli XIIrb i folis 261-266, lletra bastarda de principis del segle XV.

Reclams horitzontals, a vegades amb tocs de vermell en algunes lletres i amb alguna lletra caudada.

5. Decoració. Foli 1r: Una orla de colors blau, vermell i malva esvaït, que ressegueix tota l'amplada de la pàgina, enquadra un remarcable conjunt miniat. A dalt, assegut en una cadira de color verd i entretallada, amb un graó per a pujar-hi i un seient de color vermell esvaït, hi ha un personatge vestit amb gonella blava, valona i caputxó, tot folrat de pell blanca; sota el caputxó s'entreveu un ret. Al graó de la cadira una inscripció mig esborrada identifica el personatge: «Ramon Cauall ciutada de Barchinona». I a sota: «Primogenit en la obra del Crestià». A la part esquerra de la cadira hi ha uns personatges asseguts, identificats també per la corresponent inscripció inferior: «Conseyllers e regidors dela Ciutat de Barchelona». Aquests personatges sostenen unes filactèries on es llegeix: «Mals eclesiastichs e princeps, mals conseyllers e officials, Mals cauallers e ciutadans, Mals auocats notaris e jutges». Començant al peu esquerre de la cadira, una altra inscripció que acaba en cinta: «Mals nauegans mercaders menestrals pagesos fembres e seruicials». Al peu dret de la cadira, altra inscripció: «Mala rayl mal arbre e mala flor e mal fruyt». A la part dreta de la cadira hi ha els ciutadans i el poble de Barcelona, en actitud de sostenir unes filactèries que diuen: «Mal cogitar, Mal obrar, Mal parlar, Mal perseuerar, Mal morir». Aquest segon grup és identificat per una rúbrica del marge dret, on es llegeix: «Ciutadans e populars de la Ciutat de Barchinona».

Enmig de tants mals i tanta malura, Ramon Çavall s'adreça a Déu per a demanar: «Mossenyer vullseme informar com pore a tants mals contrastar». La resposta la tramet un àngel, patent dins una altra filactèria: «En aquest libre studiaras diligentment e aquí ueuras com pots als presents mals scapar prestament»; al mateix temps, li presenta un llibre obert, en el qual es llegeix l'inici del primer capítol del *Terç*: «Mal parlant propiament no es neguna essencia ne neguna cosa jatsia que aquest nom mal significh absencia e freytura dalcun ben». Sota del llibre obert i, com ell, ja fora de la vinyeta, hi ha pintades les armes dels Çavall: Escartellé: el primer i darrer d'or i una banda de guelles; segon i tercer d'or i un cervo d'atzur.

Sota la gran vinyeta inicial, caplletra miniada. Al centre, dins la corresponent admetlla, Pantocràtor amb ceptre; immediatament a sota, repetides les armes del Çavall. Als dos costats dues figures agenollades: a l'esquerre, un Ramon en actitud orant sense caputxó i amb el ret ben visible; a la dreta, la seva esposa Agnès, amb capa, ret de pedreria al cap i rosaris a les mans. Al centre del marge inferior, miniatura quadrada on es representa l'escena de la transfixió de sant Francesc, amb un fons de muntanyes i algun arbre i la cova de sant Francesc, on s'hi veu instal·lat un altar. Davant el sant i a terra, un llibre obert, escrit. Als sengles angles del marge inferior i ben aliniats amb la vinyeta central, altra vegada l'escut dels Çavall dins losange que forma part de l'orla que volta tota la pàgina.⁴²

42. La pàgina descrita ha estat publicada per MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, làm. 3; i per DOMÍNGUEZ BORDONA, *o. c.*, làm. IV, ambdós en blanc i negre; darrerament a tot color per

Rubriques en vermelló. Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats i antenes. Calderons blaus i vermells. Lletres amb tocs de vermell.

Lletres caudades als folis final i inicial de plec.

7. Segells i timbres de la BNM als f. 2r, 101r, 201r, 226v.

10. Revisions i correccions: f 2r; gran addició al f. 8v d'una 3^a mà; correccions als f. 13r, 26r, 39r, 49r, 88r, 89r, 93v, 98r, 99r, 101v, 103r, 110v, 113r, 130v, 135v, 142v, 149v, 160v, 164r, 169v, 172v, 176r-v, 188r, 190v, 206v, 232v, 234v, 244r, 247v.

11. Antiques signatures: Cf. I, 1, c).

12. Notícies històriques: Cf. I, 3, a). Fol Ir, dalt de tot, lletra del s. XVII: «Lib. 3 Part primera qui tracta dels mals», probable nota dels jerònims.

Aquest ms. i els dos següents formaven primitivament una unitat bibliogràfica en dos volums, tal com fa suposar la nota dels jerònims («lo present libre qui son dos volums»); en el moment d'ésser relligats, el segle XVII, foren dividits en tres i van rebre la numeració actual.

Però ja el segle XV, hom havia afegit al ms. 1792 el seu actual darrer plec de 3 × 2, escrit en lletra bastarda. Aquest plec substituïa la part del text que manca ara al segon plec del ms. 1793, com veurem tot seguit, i eren almenys 5 folis.

Al ms. 1793 hom hi afegí la part de la taula de la segona part del *Terç* que li correspon, i al 1794 la resta. La mà que escriu en lletra humanística s'encarregà de completar les ratlles que faltaven perquè no es perdés text.

O sia: la mà cursiva va escriure totes les rúbriques de la taula de la I^a part (que anaven davant i ara falten) i tot el text del *Terç*. Molt aviat les rúbriques es perderen i aleshores foren substituïdes en la segona part, dividida possiblement el s. XVII en dos toms. Res no fa pensar que la segona part fos tan bellament decorada com el principi de la primera, però no es pot descartar que les manipulacions del manuscrit hagin tingut com a conseqüència alguna pèrdua sensible en la decoració del que era primitivament el segon volum de l'obra.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo. El f. 191 té un tall adobat i un forat obert. Els folis 204-205 també tenen un adob a la part inferior. Forat al foli 251.

2. Datació: Finals del s. XIV, principis del XV.

3. Origen: Barcelona.

Martí DE RIQUER, *Heràldica Catalana*, vol. II, Barcelona, Quaderns Crema 1983, p. 372, fig. 18, i per Joan MOLINA I FIGUERAS, *La Virgen de los «Consellers». Metáfora mariana e imagen del poder*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar» LXXVII (1999) 111-151, especialment 133-144.

4. Propietaris i procedència: El primer propietari conegut d'aquest manuscrit fou el seu comitent, Ramon Çavall, l'amic i interlocutor de Bernat Metge en l'*Apologia* d'aquest; després la seva vídua Agnès. El 30 de juny de 1417, ella el venia al prior i frares del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. Forma part de les col·leccions reials almenys des del principi del segle XVIII. Pau Ignasi de Dalmases, que adquirí dels frares del monestir de Sant Jeroni el manuscrit del *Terç* ara a la BC, ms. 457-458, ja no l'hi trobà.

12

3. MADRID, BN, ms. 1793

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1791, 1792 i 1794

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: $415 \times 295 \times 55$.

b) Material: pasta holandesa recoberta de pell de color marron.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, en llapis: «Mss – 1793». Més cap al centre, etiqueta enganxada amb cota antiga: «P. 7»; no gaire més avall, a l'esquerra, etiqueta amb la cota actual del manuscrit: «Ms. / 1793».

2. Llom de la mateixa pell de color marron.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns, que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1)-7) buides; la setena porta una etiqueta enganxada amb la signatura actual del ms.: «Mss. 1793».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: VII + VIII; dels darrers el primer és de pergamí, possible resta de coberta antiga, molt malmesa i restaurada. Els cinc primers folis de guarda inicials i els cinc darrers folis de guarda finals són de paper verjurat sense filigrana, afegits en el curs de la darrera retauració. En els altres folis de guarda de paper hi ha filigrana d'escut quadribarrat amb corona reial.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És del segle XVII. La coberta ha estat refeta i restaurada entre 2001 i 2005.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.
2. Matèria: pergamí i paper.
4. Folis: VII + V + 136 + VIII.
5. Dimensions: 405 × 280.
6. Plecs:
  - 1) Plec coix de 5/1, amb restes de 4 talons a la segona meitat de plec, folis I-1, sense reclam.
  - 2) Plec de 5/10, amb restes de talons, folis 2-16, amb reclam: «-sa que peccat»
  - 3) Plec de 10 × 2, f. 17-36, amb reclam: «sino per»
  - 4) Plec de 10 × 2, f. 37-56, amb reclam: «lo cap»
  - 5) Plec de 10 × 2, f. 57-76, amb reclam: «sens»
  - 6) Plec coix de 10/9, f. 77-95, amb reclam : «capitol», i restes d'un taló (el foli de pergamí que falta).
  - 7) Plec de 11/10, f. 96-116, amb reclam: «Axi com si»
  - 8) Plec de 10 × 2, f. 117-136, amb reclam: «Capitol DCCCIII».

El plec 1) és el que resta de la primitiva taula del segon volum del ms. del *Terç del Crestià*, abans que el volum fos dividit en dos toms, els actuals mss. 1793 i 1794, quan les rúbriques de la taula de tot el volum encara no havien estat separades.

Els fulls exteriors dels plecs són reforçats amb tires de pergamí o de paper. El primer i el darrer full de cada plec és de pergamí, els altres són de paper. El pergamí segueix l'ordre de col·locació següent: carn-pèl, carn-pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació: Dues foliacions: I-V i 1-136. La primera és moderna, la segona antiga.

9. Numeració de plecs: rastres de numeració de plecs a l'angle inferior dret del recto de la primera part dels plecs, amb lletres minúscules i xifres romanes, començant per la lletra o.

10. Filigranes: a) folis I-V, 1v, 96r-97v, de la muntanya, semblant a la de BRIQUET, III, 11672, datada a partir del 1368; b) folis 2-95 i 98-136, de la ballesta, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *Historia del papel en España. Siglos XIII-XIV*, 241, datada el 1364, i BRIQUET I, 786, datada el 1372.

11. Forats per a la caixa d'escriptura, circulars, als vèrtexs dels dos coronells.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Fol Ira-1ra. Fol Ira, *inc.* del pròleg i de la taula (*rúbrica:*) «Rúbrica del prolech sobre la segona part del terç libre de la obra del Crestià (*fi de rúbrica*).

Per tal quant aquest terç libre del Crestia conten moltes materies les quals retien massa gros tot uolum en que fossen tots ensemps per rao daço hauem partit aquest Terç libre per dos volums...»

Fol 1ra, *exp.* del pròleg i de la taula: «... Lo DCCCIII qui posa remeys contra peccat de enuega.

Fol 1vb-136vb. Fol. 1vb, *inc.* de l'obra (*rúbrica*): «Aci comença lo tractat de luxuria daquest libre Terç appellat cristia. E aquest es la Segona part del terç libre Rubricha Capitol DXXIII que es peccat de luxuria (*fi de rúbrica*). Luxuria es lo Terç peccat mortal qui es posat apres peccat de gola et peccat de perea e de ociositat...»

Fol 136rb, *exp.*: «... cert mort es e perdut en cors e en anima [*reclam:*] Capitol DCCCIII».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Cristià*, cc. DXXIII-DCCCIII.

4. Catàlegs: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 103, XVII; ID., *Les obres*, 602; MARTÍ, *Eximenis*, 458; MARTÍ, *Notes descriptives*, 357-358; DOMÍNGUEZ BORDONA, 30; IGMBN, V, 203-204; CASTRO, 102-103, nº 94.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 270 × 200 a dues columnes, de 43-48 línies, en general no traçades.

Impaginació: 20 + 90 + 18 + 90 + 58 × 50 + 220 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Bastarda: f. I-V, 1v, 96r-97v. Gòtica cursiva: 2-95, 98-136. Una tercera mà escriu en lletra humanística el ra del f. 1, les tres darreres línies del vb del foli 136 i el reclam d'aquest foli. Poques notes marginals i d'una altra mà.

4. Reclams com l'anterior.

5. Decoració: Id. Dibuix de dona amb un cap de dona a la sina al f. IIv. Un altre dibuix de dona i inscripció (lletra del XVI): «una dona que vol / gue esser ome»: f. 43v. Altre dibuix, f. 72v.

6. Pocs signes de notes, de mà diferent del copista.

7. Segells i timbres: Segell de la BN al f. Ir, 1r, 2r, 136v.

10. Revisions i correccions d'una altra mà i tinta: f. 4v, 11r, 21v, 25v, 29r, 39r, 50v, 67r, 92r, 109r, 127r.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 1, c).

12. Notícies històriques: F. Ir, dalt de tot, lletra del s. XVII: «Segona part del libre terser», probable nota dels jerònims.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo. Estrips als f. 7, 17.
2. Datació: Finals del s. XIV o principis del s. XV.
3. Origen: Barcelona.
4. Propietaris i procedència: Com l'anterior.

13

4. MADRID, BN, ms. 1794

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1791, 1792 i 1793.

1. Cobertes

- a) Mides de superfície i gruix: $407 \times 295 \times 50$.
- b) Material: pasta holandesa recoberta de pell de color marron.
- c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, en llapis: «Mss – 1794». Més cap al centre, etiqueta de paper enganxada: «P. 8.». No gaire més avall, a l'esquerra, etiqueta amb la signatura actual del ms.: «Ms. / 1794». A l'angle inferior esquerre, etiqueta amb signatura antiga escrita en tinta: «Est / P».

2. Llom com el del manuscrit anterior.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant set nervis interns, que formen *set* seccions exteriors.
- b) Descripció de les seccions: 1)-7) buides. La setena porta una etiqueta enganxada amb la cota actual del manuscrit: «Mss. / 1794».

3. Altres elements

- a) Folis de protecció i de guarda: VIII + VIII, de paper verjurat, sense filigrana. Els cinc primers f. de g. inicials i els cinc darrers f. de g. finals han estat afegits en el curs de la darrera restauració.
- c) Cobertes (folres) del mateix paper que els f. de g., enganxat a les contrapes
- e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És del segle XVII. La coberta ha estat refeta i restaurada entre el 2002 i el 2005.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: pergamí i paper.
4. Folis: III + 127 + III.
5. Dimensions: 405 × 275.
6. Plecs:
  - 1) Plec coix de 3 / 2, folis 1-5, sense reclam
  - 2) Plec de 10 × 2, f. 6-25, amb reclam: «apar»
  - 3) Plec de 10 × 2, f. 26-45, amb reclam: «mitjanceres»
  - 4) Plec de 10 × 2, f. 46-65, amb reclam: «de camins»
  - 5) Plec de 10 × 2, f. 66-85, amb reclam: «qui ja no fo»
  - 6) Plec de 10 × 2, f. 86-105, amb reclam: «E aço per»
  - 7) Plec de 11 × 2, f. 106-127, sense reclam.

El plec 1) és el que resta de la part de la taula que fou amputada al primer plec del manuscrit anterior.

Els fulls exteriors dels plecs són reforçats amb tires de pergamí. El primer i el darrer full de cada plec són de pergamí, els altres són de paper. El pergamí segueix l'ordre següent: carn-pèl, carn-pèl-pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació contínua, del segle XVII, en tinta, a l'angle superior dret del recto dels folis 1-127.

9. Numeració de plecs a l'angle inferior dret del recto de llur primera meitat, amb lletres minúscules i xifres romanes, començant per les lletres *y*, *x*, *z* i representen a 0.

10. Filigranes: a) folis 2-62 i 112-126, de la muntanya amb creu, semblant a BRIQUET 11676, datada a França i a Itàlia a partir del 1377; b) folis 67-102, del fruit, semblant a VALLS I SUBIRÀ, *Historia del papel en España. Siglos XIII-XIV*, p. 248, nº 36, datada a partir del 1346.

11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura, circulars, situats als extrems de les quatre línies verticals i fora del corondell pròpiament dit.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1ra-5vb. Fol 1ra, *inc.* de la taula, *initio mutilus*: «Lo Capitol DCCCXLVI qui posa remeys als peccats dalgunes especials temptacions...»

Foli 5vb, *exp.*: «Lo MLX es qui posa terme e finament a tot aquest tercer libre appellat Christia».

Folis 6ra-127ra. Fol 6ra, *inc.* de l'obra [*abans de la rúbrica repeteix el final del volum anterior*]: «... que veus axi frenetich e axi malalt que si no prens remey en lezar aquesta tanta oradura cert mort est e perdut en cors e en anima. [*Rúbrica*] «Capitol DCCCIII qui posa altres remeys contra enuega. Encara hi aporten altres remeys als uns sans e primerament lo sant abat ysi-

dorus dix que porguarse e emuega val pensar los mals que emuega ha ab si e aporta al enuegos dels qualz hauem ja parlat damont ...»

Fol. 127ra, *exp.* de l'obra: «... ha a tractar lo primer libre seguent sapela supernal gracia. / Aci son acabats aquests XII tractats daquest terç libre qui pertany al libre apellat christia. Los quals XII tractats tracten e ensenyen en suma general de tots los peccats mortals e venials e originals e de lurs circumstancies e sequeles».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, cc. DCCCIII - MLX.

4. Catàlegs: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans*, 104, XVIII; ID., *Les obres*, 602; MARTÍ, *Eximenis*, 458; ID., *Notes descriptives*, 357-358; DOMÍNGUEZ BORDONA, 30-31; IGMBN, V, 204; CASTRO, 103, n° 95.

IV. ESCRIPTURA

Caixa d'escriptura com l'anterior.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: a) f. 1-5, lletra bastarda; f. 6-127, lletra gòtica cursiva; dues darreres línies del foli 5vb, lletra humanística.

4. Reclams com l'anterior.

5. Decoració com l'anterior.

6. Notes marginals d'altra mà, remarcant sobretot autors i llibres citats en el text, fins al foli 31.

7. Segells i timbres de la BNM: f. 1r, 11r, 127r.

10. Revisions i correccions; f. 6r, 19r, 40r.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 1, c).

12. Notícies històriques: fol. 6r, dalt de tot, lletra del s. XVIII: «Tercera part del lib. 3º», probable nota dels jerònims.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: bo.

2. Datació com l'anterior.

3. Origen: Barcelona.

4. Propietaris i procedència com els dos anteriors.

5. BARCELONA, BC, ms. 457

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: $383 \times 270 \times 72$.
- b) Material: Pergamí
- c) Indicacions escrites: Coberta anterior, dalt de tot, en tinta: «11» o «L1». Contratapa II, angle inferior dret, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Reg^o Ms 457 | Sign^a 4-IV».

2. Llom ras, del mateix pergamí:

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec s'ón directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interiors.

b) Descripció de les seccions: 1) en llapis, signatura actual: «457»; 2) Lletra del XVII: «Eximenis | del Christia | p^{ra} part (*tatxat*: T.3) del | Libre terser | m. s+»; 3) «T. II»; 4) «15»; 5) «51».

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: 1 + 1. Fol. de guarda Ir, dalt de tot, lletra del segle XVII: «Eximenis del Crestià p^{ra} part del llibre terser». Fol de guarda Iv, angle superior esquerre, signatura actual en tinta: «Ms. 457».

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: s. XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: pergamí i paper.

4. Folis: I + 269 + I.

5. Dimensions: 372×270 .

6. Plecs:

1) Plec coix de 8/7, folis 1-15, amb taló final i sense reclam

2) Plec de 8×2 , folis 16-31, amb reclam: «Capitol XXXIII»

3) Plec de 8×2 , folis 32-47, amb reclam: «Corpus quod corrumpitur»

4) Plec de 8×2 , folis 48-63, amb reclam: «e com aytal»

5) Plec de 8×2 , folis 64-79, amb reclam: «manen per la qual cosa»

- 6) Plec de 9×2 , folis 80-97, amb reclam: «Per aquestes»
- 7) Plec de 8×2 , folis 98-113, amb reclam: «-re en Pere»
- 8) Plec de 8×2 , folis 114-129, amb reclam: «la cosa publica»
- 9) Plec de 8×2 , folis 130-145, amb reclam: «data qui es»
- 10) Plec de 8×2 , folis 146-161, amb reclam: «es pecat mortal»
- 11) Plec de 8×2 , folis 162-177, amb reclam: «autem pessima»
- 12) Plec de 8×2 , folis 178-193, amb reclam: «playa comunament»
- 13) Plec de 8×2 , folis 194-209, amb reclam: «-corrieren gran»
- 14) Plec de 8×2 , folis 210-226, amb reclam: «tostemps en la»
- 15) Plec de 8×2 , folis 227-241, amb reclam: «no serie bastant»
- 16) Plec de 8×2 , folis 242-257, amb reclam: «Axi matex clergue»
- 17) Plec coix de $8/4$, folis 258-269.

El primer plec, dedicat a les rúbriques dels capítols, té els tres darrers folis en blanc.

Llevat del plec onzè, que té tots els fulls de paper menys el primer, que és de pergamí, el primer i darrer full de cada plec sencer són de pergamí, els fulls interiors són de paper. Els fulls de pergamí presenten en el plec la disposició següent: carn-pèl-, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn. En el segon plec el foli 22 ha estat retallat en la seva part inferior, sense pèrdua del text. En el sisè plec, tall idèntic al foli 89. En el setè, el mateix al foli 89. En l'onzè, el mateix al foli 162. En el quinzè, el mateix al foli 234. Tots aquests folis són de pergamí.

8. Foliació moderna, en xifres aràbigues, en llaips i contínua, des del primer al darrer foli. Dues foliacions antigues, en tinta, una en xifres romanes, l'altra en aràbigues, fins al final, i és la que ha estat tinguda en compte en la taula de les rúbriques dels capítols.

10. Filigranes: a) Fol. 11-14 i 203-269, de les fletxes, semblant a la de BRIQUET 6303, datada a partir del 1462.

b) Fol 16-42, del carro, semblant a la de BRIQUET 3527, datada a partir del 1412; reapareix als folis 54, 61, 68, 73-92.

c) Entre els folis 51-192, filigrana de la lletra R, semblant a la de BRIQUET 8970, datada a partir del 1427.

12. Sistema de ratllat en tinta marron. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-11. Fol 1ra, *inc.* de la taula (rúbrica): «Aci comensen les rubriques del terc libre del crestia».

Fol 11vb, *exp.* (rúbrica): «Aci son acabades les rubriques del quint tractat de la primera part del terç libre del xtia. deo gracias» (*fi de rúbrica*).

Fol 15-269. Fol 15ra, *inc.* de l'obra (rúbrica): «E aço sia dit de la bona e justa occupacio axi com de special remey dat per los sants contra peccat de perea e de indiscreta feruor. Ara direm apres del peccat de gola o del pec-

cat de perea e del peccat de luxuria qui hix de gola e de perea com la filla hix de pare e de mare e axi com la conclusio de les premisses e axi com la lenya nodreix lo foch axi gola e peresa nodrexen luxuria. (*rúbrica*:) Aci es acabada la primera part del terç libre del Christia. Deo gracias» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, cap. 1-523.

4. Catàlegs: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 602; [Jordi RUBIÓ I BALAGUER,] *La biblioteca Dalmases*, dins BBC III (1916) 32; MARTÍ, *Eximénis*, 458; *Cincuenta años*, 137.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 250 × 175, sobrepassada en les vuit primeres línies del foli 86ra, i al final del foli 94va, a dos corondells, de 44-50 línies. Impaginació: 37 + 70 + 10 + 72 + 50 × 33 + 250 + 90.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles horitzontals i quatre verticals de justificació. El text va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Capitals en vermelló. Rúbriques. Calderons vermells. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs.

Fol 76v al marge esquerra, dibuix d'una forca, il·lustratiu del cas de Naaman i Mardoqueu.

6. Notes marginals de diverses mans als folis 2rv, 3v, 5v, 7r, 10v, 23r, 41r, 52r, 54v, 55v, 56r, 61rv, 63v, 64r, 65r, 66rv, 67r, 68r, 69v-70v, 72v, 73v, 74v, 76v, 80v, 81r, 82r, 84rv, 88v, 89v, 91v, 92v, 95rv, 106v, 111v, 117r-118v, 123rv, 124v, 125r, 127v, 130r, 135v, 140r, 142r, 148v, 150v, 151v, 154v, 155v, 156v-160r, 163v, 165v-166v, 168v, 175r-202r, 204v-209r, 210r, 211v, 213r, 214v-215r, 216v, 217r, 218v, 219r, 220rv, 222r, 224r, 226r-227r, 228v, 232v-235r, 236r, 246r, 248r-249r, 256r, 257r, 262rv, 265r, 267r, 268rv.

7. Segells de la BC als folis 1r, 114r, 215v.

10. Revisions i correccions: 2rv, 7r, 8v, 20v, 21v, 22r, 24r, 26v, 29v, 35v, 38r, 42v, 45r, 49r, 52v, 53v, 60v, 82v, 100v, 109r, 110v, 114r, 115r, 119r, 123rv, 127v, 129r, 131r, 133v, 139v, 144v, 145r, 146r, 147r, 152rv, 153v, 156r, 158v, 165rv, 167rv, 168v, 178rv, 179v, 181r, 182r, 198rv, 200v, 203r, 207r, 208r, 211rv, 219v, 221v, 227r, 232rv, 236v, 238rv, 239v, 240r, 242v, 243v, 244r, 248r, 252r, 255v, 256v, 257r, 260v, 261v, 266r.

12. Notícies històriques: Fol 1r, dalt de tot, lletra del s. XIII: «Es de la llibreria».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo, llevat del primer i darrer plec, ara amb elements descosits.
2. Datació: Devers 1450.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Convent de Sant Jeroni de la Murtra, Pau Ignasi de Dalmases (segle XVIII), I. E. C.

15

6. BARCELONA, BC, ms. 458

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

- a) Mides de superfície i gruix: $397 \times 282 \times 60$.
- b) Material: pergamí.
- c) Indicacions escrites: Coberta anterior, dalt de tot, en tinta: «12» o «L 2». Contratapa II, angle inferior dret, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Reg^o Ms 458 | Sign^a 4-IV». Foli de guarda Iv, angle superior esquerre, cota actual en tinta: «Ms. 458».

2. Llom ras, del mateix pergamí.

- a) Tipus, tècnica i nombre de rel·ligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns.
- b) Descripció de les seccions: 1) en llapis, signatura actual: «458»; 2) en tinta, lletra del segle XVII: «Eximenes | del Christia | segona part | del libre ter(ç) m.s.»; 3) «T. III»; 4) «15»; 5) «51».

3. Altres elements

- a) Folis de protecció i de guarda: 1 + 1. F. de g. Ir, dalt de tot, en tinta i lletra del s. XVII: «Eximenes del Crestia (*tatxat*: T3) segona part del llibre 3er».
- e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: pergami i paper.

4. Folis: I + 216 + I.

5. Dimensions: 392 × 280.

6. Plec:

1) Plec coix de 4/5, folis 1-9, amb taló entre el foli de guarda i el foli 1

2) Plec de 10 × 2, folis 10-29, amb reclam: «lo seten libre»

3) Plec de 10 × 2, folis 30-49, amb reclam: «ab aygua zoff»

4) Plec de 10 × 2, folis 50-69, amb reclam: «E uol dir axi»

5) Plec de 10 × 2, folis 70-89, amb reclam: «diuite epulone»

6) Plec de 10 × 2, folis 90-109, amb reclam: «de natura»

7) Plec de 10 × 2, folis 110-129, amb reclam: «tantost la diu»

8) Plec de 10 × 2, folis 130-149, amb reclam: «nou ha»

9) Plec de 10 × 2, folis 150-169, amb reclam: «per lo trencament»

10) Plec de 9 × 2, folis 170-187, amb reclam: «no solament»

11) Plec de 8 × 2, folis 188-203, amb reclam: «sufficientment»

12) Plec coix de 7/6, folis 204-216.

8. Foliació moderna, en xifres aràbigues, en llapis i contínua des del primer al darrer foli. Una foliació antiga, en tinta i xifres aràbigues, des de l'actual foli 10 fins al final del volum.

9. Numeració de plecs: en rúbrica a l'angle inferior dret del recto de la primera meitat de cada plec, molt afectada per la guillotina, fins al punt que en molts plecs ha desaparegut.

10. Filigranes: a) folis 1-48, 56-68, del carro, semblant a la de BRIQUET 3544, datada a partir del 1434; b) folis 51-54, 71-215, del carro, semblant a la de BRIQUET 3527, datada a partir del 1412.

12. Sistema de ratllat amb tinta marron. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-216. Fol 1ra, *inc.* de la taula (*rúbrica*): «Prolech sobre la segona part del terç libre de la obra del crestia. | Per tal cant aquest terç libre del crestia contenen moltes Materias...»

Fol 6va, *exp.* de la taula: «Lo MLX es qui posa terma e finament a tot aquest terç libre appellat cristia».

Folis 7-8 en blanc.

Folis 10-216. Fol. 10ra, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Capitol DXXIII que posa que es peccat de luxuria (*fi de rúbrica*). | Luxuria es lo terç peccat mortal: que es posat apres peccat de gola: e peccat de perea o de ociositat ...»

Foli 216 vb, *exp.*: «... e la primera d'aquestes releuacions dela qual ha a tractar lo primer libre seguent sapella supernatural gracia. Ací son acabats aquests XII tractats damunt dits daquest terç libre apelat crestia qui tracten e mostren generalment de tots los peccats mortals e venials lo qual libre

migançant la gracia del saluador nostre Jhesu christ ha fet e ordonat lo reuerent pare mestre Ffrancesch eximeniç del orde dels frares menors. decimo octauo die decembris anno a natiuitate domini M^oCCCC^oL^o.l (rúbrica:) Deo gracias etc».

Fol. 37rb, el ms. copia la rúbrica del capítol 593, però salta directament al capítol 594.

2. Identificació de l'autor i l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, caps. 524-1060.

4. Catàlegs: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 603; [Jordi RUBIÓ I BALAGUER], *La Biblioteca Dalmases*, dins BBC III (1916) 32; MARTÍ, *Eximenis*, 458; *Cincuenta años*, 137.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 270 × 185, a dos corondells, de 51 línies. Impaginació: 33 + 80 + 20 + 80 + 55 × 40 + 270 + 80.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior. UR = 3,8.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura bastarda de mitjan segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, subratllats amb vermelló.

5. Decoració: Gran inicial blava i vermella afilligranada i amb orla al marge esquerre i en l'espai entre columnes. Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs afilligranats. Calderons blaus i vermells. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de vermell.

6. Notes i signe de nota als folis 1rv, 2r, 3r-4r, 5rv, 17r, 29r, 37r, 39r, 40r, 44rv, 45r, 46r, 49rv, 51v, 52r, 55v, 56r, 57r 58r, 59r, 64r, 65r, 67r-71v, 74r, 75r, 76r-77r, 79r, 80r, 81r-88r, 91r, 92r, 93r-94v, 96r, 98rv, 110rv, 111r, 112r, 114r, 120v, 121r, 122r, 123r, 125r-130r, 138r, 141r-142r, 144r, 146r-149r, 150v-162v, 168r, 177v, 180r, 181rv, 183r-185v, 193r, 195r-216r.

7. Segell de la BC als folis 1r, 109r, 210r.

10. Revisions i correccions de diverses mans passim, des del foli 1r al 10v; fol. 81v, 92rv, 94rv, 95r, 104r, 108r, 111r, 116r, 123v, 133v, 140r, 147v, 149v, 163v, 167v, 176r, 179v, 180rv, 184r, 189r, 200v, 205r, 215v.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: bo.

2. Datació: Acabat el 18 de desembre del 1450.

3. Origen: barceloní?

4. Propietaris i procedència: Convent de Sant Jeroni de la Murtra, Pau Ignasi de Dalmases (s. XVIII), I. E. C.

16

7. MADRID, Biblioteca del Palacio Real, ms. II/1978

I. ENQUADERNACIÓ com la del ms. II/552 de la mateixa biblioteca. Cf. infra, n. 59.

1. Cobertes de pell, ànima de cartró.

a) Mides de superfície i gruix: $265 \times 393 \times 45$.

b) Material: pasta valenciana, amb aigues de color fosc.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta escrita en tinta: «1998».

d) Elements decoratius: cenefa de ferros daurats que recorre els quatre cantons.

2. Llom de la mateixa pell, amb ferros daurats i florons.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns que treuen els corresponents nervis externs, formant sis seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) 3) 4) 5): decoració amb ferros daurats: 2) lletres daurades: «EXIMENEZ | TRATADO | DEL CRISTIAN»; 6) com les altres, més etiqueta enganxada i escrita en tinta: «1978».

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i de guarda: Al principi un foli de guarda amb el recto recobert pel mateix paper de les contraguades. Al final dos folis de guarda, el darrer amb el verso recobert pel mateix paper de les contraguades.

c) Cobertes (folres) de paper d'aigues.

d) Talls jaspats en verd.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data S. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: I + 180 + II.

5. Dimensions: $250 \times 380 \times 35$.

6. Plecs:

1) Plec de 4×2 , folis 1-8

- 2) Plec de 4×2 , folis 9-16
- 3) Plec de $5/4$, folis 17-25
- 4) Plec de 4×2 , folis 26-33
- 5) Plec de 4×2 , folis 34-41
- 6) Plec de 4×2 , folis 42-49
- 7) Plec de 4×2 , folis 50-57
- 8) Plec de 4×2 , folis 58-65, amb reclam: «tuum»
- 9) Plec de 4×2 , folis 66-73, amb reclam: «comu»
- 10) Plec de 4×2 , folis 74-81
- 11) Plec de 4×2 , folis 82-89
- 12) Plec de 4×2 , folis 90-97
- 13) Plec de 4×2 , folis 98-105
- 14) Plec de 4×2 , folis 106-113
- 15) Plec de 4×2 , folis 114-121
- 16) Plec de 4×2 , folis 122-129
- 17) Plec de 4×2 , folis 130-137
- 18) Plec de 4×2 , folis 138-145
- 19) Plec de 4×2 , folis 146-153
- 20) Plec de 4×2 , folis 154-161
- 21) Plec de 4×2 , folis 162-169
- 22) Plec de 4×2 , folis 170-177
- 23) Plec de $2/1$, folis 178-180.

8. Foliació contínua, moderna, a l'angle superior dret del recto dels folis, en llapis i xifres àràbigues.⁴³

9. El manuscrit numera els folis de la primera meitat de cada plec amb signatures de la *a* a la *z* i xifres àràbigues.

10. Filigrana del cercle sobrepujat per una creu, del tipus BRIQUET 2966, datada aquesta a Estrasburg el 1491.

12. Sistema de ratllat en tinta marron. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-179. Fol 1ra *inc. (rúbrica):* «Comença la segona part del tercer libre del crestia del Rm. mestre Francech (*sic*) Eximeneç. Cap. CCCCX: qui determena que es perea: qui es lo segon peccat mortal (*fi de rúbrica*). Perea es lo segon peccat mortal principal qui souint pren fonament de peccat de guola car comunament hom golafre o gran beuedor es tot indispossit e pesuch e fexuc a treballar...»

43. En la notícia de Massó i Torrents, *Les obres* 604, consta que el manuscrit n o era foliat. Per tant, es folià després del 1909.

Fol. 179vb, *exp.* (rúbrica:) «Aci acaba e fas fi en aquest segon volum continuant la Matèria del terçer libre del Crestia del Reuerent mestre francesch eximenes patricharcha de Jerusalem e bisbe de Euna en sacre theologia mestre. E comença lo terçer libre e uolum en lo capitol qui comença enueja sots la rubrica qui es capitol DCCXCIII».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià, segona part*, capítols CCCCX-DCCXCII (410-792).

4. Catàlegs: MASSÓ I TORRENTS, J., *Manuscritos catalanes de la biblioteca de S. M. Noticias para un catálogo razonado*, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguier 1888, n. VI; *Les Obres*, 604; MARTÍ, *Eximenes*, 458; *Catálogo de la Real Biblioteca. Tomo XI. Manuscritos. Volumen II*, Ed. Patrimonio Nacional, Madrid 1995, 366; Carlos ALVAR, *Manuscritos románicos no castellanos*, dins «Revista de Literatura Medieval», VI (1994), 201-202.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 175 × 285, a dues columnes, de 48 línies. Impaginació: 30 + 75 + 25 + 75 + 50 × 38 + 285 + 62.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. 47 línies. UR = 5,5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística amb trets cursius, de quatre mans: a) fol. 1-58, b) fol. 59-80, c) fol. 81-113, d) fol. 114-179. Dalt de tot del foli 114ra, hi ha la paraula «Jelus», que potser és el nom del copista que continua el text.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial marcada i no executada. Majúscules blaves i vermelles a l'inici de cada capítol. Títols de capítol en rúbrica. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs. Lletres caudades, sobretot a final de columna, que a vegades formen grans o petits dibuixos. Calderons de la mateixa tinta, en forma d'angle recte.

6. Notes: Alguna nota i alguns signes de nota, més aviat escasses. Manícula al f. 72va.

10. Revisions i correccions: Correccions interliniades i marginals almenys de dues mans diverses, una de les quals escriu la correcció entre claus que imiten signatures notariais amb tocs de groc. Alguna nota i signe de nota.

11. Antigues signatures: Foli de guarda inicial, al verso en llapis: «II-N-1».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Correcte, amb molts forats de corc.

2. Datació: Segle XV entrat.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència. A *Les obres*, 604, Massó i Torrents dona notícia d'un manuscrit del *Terç* que va pertànyer a J. L. Gohier, membre estat del Directori, manuscrit que fou posat a la venda el 1831, segons el *Catalogue de livres grecs, latins, arabes, espagnols...*, composant la bibliothèque de feu M. J. L. Gohier, ancien membre du Directoire exécutif, dont la vente aura lieu le lundi 14 Mars 1831 et jours suivants, París, chez Merlin 1831. Aquest ms. tenia el n. 2440 en el catàleg de la venda i era descrit així: «La Segona Part del Tercer libre del Crestia, del R. Francech Eximenec. Gran. in-fol. rel. en bois. Ms. du XIVe siècle composé de 179 feuillets, et comme le précédent, écrit du vivant de l'auteur. Nic. Antonio donne à l'ouvrage latin la date de 1379 et il s'étend assez longuement sur les matières traitées; mais il n'a pas connu l'ouvrage limousin tel qu'il est écrit ici. On peut donc regarder ce ms. comme une pièce rarissime et peut-être unique». A part de les informacions equivocades que conté el catàleg, crida l'atenció el fet que l'*incipit* i el número de folis del ms. siguin sensiblement idèntics als del que acabem de descriure. És estrany que Massó no s'adonés de la coincidència. MARTÍ, en canvi, es feia la pregunta: «No seria el ms. del Palau Reial?», *o. c.*, 459. No en dubtem gens. Queda per aclarir si la Biblioteca del Palau Reial de Madrid el va adquirir el 1831 o si el manuscrit hi féu cap més tard i a través de quins intermediaris.

17

8. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 42

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

- a) Mides de superfície i gruix: $295 \times 425 \times 115$
- b) Material: Pasta de paper recoberta de gamussa marron.
- c) Indicacions escrites: Cap.
- d) Elements decoratius: Tot llis.

2. Llom ras, de la mateixa pell, afectada en aquesta part de forats de corc

a) Tipus, tècnica i nombre de rel·ligadures: Els plec s'ón directament cosits a les tapes mitjançant cinc dobles nervis interns, que formen els corresponents nervis exteriors i sis seccions.

b) Descripció de les seccions: a) buida; b) teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol de manuscrit inscrit en lletres daurades: «LO CHRESTIA | DE | EXIMENEZ| M. S.»; c) teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre porta inscrit en núme-

ro del volum: «III»; d) buida; e) etiqueta de paper amb la cota actual del manuscrit: «42»; f) buida.

3. Altres elements

a) Folis de protecció i guarda: II + I, de paper verjurat, amb filigrana FA-BIANI.

b) Tancadors

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls de la mateixa pell

e) Capçalera i capçada dalt i baix

4. Conclusió. Data: 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Material: Pergamí i paper.

4. Folis: II + 383 +

5. Dimensions: 285 × 413 × 110.

6. Plecs:

1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, buit.

2) Plec de 10 × 2, folis, 9-28, amb reclam: «son a nostre»

3) Plec de 10 × 2, folis, 29-48, amb reclam: «E sta volunta-»

4) Plec de 10 × 2, folis 49-68, amb reclam: «coses temporals»

5) Plec de 10 × 2, folis 69-88, amb reclam: «malesa»

6) Plec de 10 × 2, folis 89-108, amb reclam: «Escriptura»

7) Plec de 10 × 2, folis 109-128, amb reclam: «pbres foranes»

8) Plec de 10 × 2, folis 129-148, amb reclam: «-utal en nos»

9) Plec de 10 × 2, folis 149-168, amb reclam: «Car la principal»

10) Plec de 10 × 2, folis 169-188, amb reclam: «fer peccat»

11) Plec de 10 × 2, folis 189-208, amb reclam: «con es que»

12) Plec de 10 × 2, folis 209-228, amb reclam: «fer mer»

13) Plec de 10 × 2, folis 229-248, amb reclam: «alegria e es»

14) Plec de 10 × 2, folis 249-268, amb reclam: «nostre senyor»

15) Plec de 10 × 2, folis 269-288, amb reclam: «que tots han»

16) Plec de 10 × 2, folis 289-308, amb reclam: «-sura dura»

17) Plec de 10 × 2, folis 309-328, amb reclam: «demunt dits»

18) Plec de 11 × 2, folis 329-350, amb reclam: «Es pijor»

19) Plec de 13 × 2, folis 351-376, amb reclam: «sguart»

20) Plec de 3 × 2, folis 377-382.

El primer plec només té el primer full de pergamí; el darrer plec és tot de paper; els altres tenen el primer i el darrer fulls de pergamí, els interiors són de paper.

8. Foliació contemporània, en llapis i xifres àrabigues, a l'angle superior dret del recto dels folis. Una numeració més antiga, en tinta sèpia i xifres romanes, comença a l'actual foli 9 i acaba al foli 378, anant del I al CCCLXX, estrompassant-se el foli CXXIV i bisant el CXXXX.

9. Numeració de plecs. Se'n veuen rastres en molts folis, fins al foli 297, anat de la *a-1* a la *p-9*. Desapareix en els folis següents, que tenen l'angle inferior dret reparat i reforçat amb tires de paper. Reapareix en el foli 330, on recomença la sèrie de la *a*, però ara en vermelló. Es fa invisible a partir del foli 356.

10. Filigranes: a) fol. 4-7, 271-378, de les tisores obertes, amb estrella de cinc puntes al fil de la verjura que divideix el tall, del tipus BRIQUET 3725, datada a Gènova el 1472; b) fol. 10-125, 171-266, de les tisores somades amb una mena de lletra C amb trompa, del tipus BRIQUET 3698, datada a Gènova el 1459; fol. 135-166, de les tisores, del tipus BRIQUET 3686, datada també a Genova entre 1460 i 1464.

12. Sistema de ratllat: A la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 9r (Ira) – 19rb (XIrb). Fol. 9ra (Ira), *inc.* del pròleg: *[rúbrica]* «Prolech sobre lo terç libre del crestia fet per mestre Francesch Eximenis del horde dels frares menors *[fi de rúbrica]*. Mal es partit en dues parts ço es per mal de colpa e per mal de pena de hu cascu dels quals mals hauem a tractar en lo present volum qui es lo terç libre del crestia».

Fol. 9rb (Irb), *exp.* del pròleg: «Las quals coses totes pots veure pus clarament si attens ales Rubriques següents»

Fol. 9rb (Irb), *inc.* de les rúbriques: «Lo primer capitol posa que mal no es ninguna essencia e de qual mal se deu aço entendre».

Fol. 19rb (XIrb), *exp.* de les rúbriques: «Lo DXXIII qui posa la mala ocupacio don parteix e quins mals fa. *[rúbrica]* Aci son acabades las Rubriques de aquesta primera part del terç libre del crestia. Deo gracias *[fi de rúbrica]*».

Fol. 19 (XI)va – Fol. 378 (CCCLXX)rab. Fol. 19va (XIva), *inc.* de l'obra: «*[rúbrica]* Lo primer capitol posa que mal no es ninguna essencia e de qual mal se deu aço entendre. *[fi de rúbrica]* Mal parlant propiament no es nenguna essencia ne nenguna cosa jatsia que aquest nom mal significa absencia e fretura dalguna cosa la hon lo dit be deu esser en quina que manera. Aquesta discreptio ho difinició dada de mal ha tres parts les quals per orde hauem a declarar».

Fol. 378rab (CCCLXXrab), *exp.* del volum: «... Axi direm apres del peccat de gola e del peccat de paresa del peccat de luxuria qui ix de gola e de paresa com la filla hix de pare e de mare e axi com la concosio de les premicies e axi com la lenya seca nodreix lo foc axi gola e paresa nodrexen luxuria etc. | Aci es acabada la primera part del tercer libre del crestia. Deo gracias. A X de agost any M CCCCLXXIII. L. D.»

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, c. 1-523.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de Valencia*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 51-52; *Les obres*, 603; MARTÍ, *Eiximenis*, 458; ELÍAS OLMOS Y CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, València 1943, 42-43.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 180 × 260, a dos corondells, de 43 línies. Impaginació del foli 190r (CLXXXIIr): 35 + 75 + 30 + 75 + 73 × 55 + 260 + 10.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6.

3 Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva formada, de finals del s. XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Fol. 9ra (Ira): Capital blava i vermella amb filigrana plena dels mateixos colors, dominant el tema de l'espiral. Foli 19va (XIva): Gran inicial blava i vermella, que ocupa un terç del corondell, amb filigrana plena, de cua, i amb antenes als marges, de colors blau i vermell, amb domini del tema floral. Fol. 241 vb (CCXXXIIIvb): Capital blava i vermella a l'inici de la «quinta part», amb filigrana plena dels mateixos colors, dominant el tema de les flors. Capitals blaves i vermelles alternant, amb les corresponents filigranes i antenes alternant també de color. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. La primera paraula de cada capítol en gòtica cal·ligràfica de tipus alt, ocupant l'espai de dues línies normals. Alguna lletra caudada.

6. Notes passim, a tots els marges. Són notes que assenyalen quina matèria es desenvolupa en el tractat, capítol o paràgraf al qual són juxtaposades, constituint una guia de lectura. Són d'una sola mà, diferent de la del copista, en escriptura cursiva librària, de finals del s. XV o de principis del s. XVI. Molt esporàdicament apareix alguna nota d'altra mà [fol. 167vb (CLVIIIrb)]. En l'apartat de les rúbriques apareix un altre anotador esporàdic, que ja escriu en lletra humanística del s. XVI. Manícula als folis 241rb (CCXXXIIrb), 362rb (CCCLIIIrb), 363rb (CCCLV).

7. Timbres de la biblioteca de la Catedral de València al marge inferior del recto de cada foli.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions del copista: Fol. 30rb (XXIIrb), 89rab (LXX-XIrb).

12. Notícies històriques: En l'inventari del 1656 (ACV, lligall 684, 1-H, fol. [9]v) hom llegeix: «Item altre volum de la mateixa manera, manuscrit, en

paper, que se intitula prolec sobre lo terç llibre del Cristia fet per mestre francesch Eximenis del orde del frares menors».

V CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Estrip al foli 107 (LXXXXVIII). El ms. sofrí un atac del corc en un punt del marge dels folis; per això molts folis duen enganxat un o més fragments de paper rectangular que tapa la part danyada. Alguns d'aquests papers de suport foren a llur torn atacats pel corc. Ull al pergamí del foli 258 (CCL). Llevat d'aquests defectes, el ms. és ben conservat.

2. Datació: Acabat el 10 d'agost del 1474.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència: No consta(en) el(s) propietari(s) anterior(s).

18

9. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 43.

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix:: $290 \times 430 \times 110$

b) Material: Pasta de paper recoberta de gamussa marron.

c) Indicacions escrites: Cap.

d) Elements decoratius: Tot llis.

2. Llom ras, de la mateixa pell, afectada en aquesta part de forats de corc

a) Tipus, tècnica i nombre de rellegadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre dobles nervis interns, que formen els corresponents nervis exteriors i cinc seccions.

b) Descripció de les seccions: a) buida; b) teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol de manuscrit inscrit en lletres daurades: «LO CHRESTIA | DE | EXIMENEZ| M. S.»; c) teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre porta inscrit el número del volum: «III[I]»; d) buida; e) etiqueta de paper amb la cota actual del manuscrit: «4e».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i guarda: III + III, de paper verjurat, sense filigrana visible. Al foli de guarda inicial Ir, a mitja altura de la pàgina, escrit amb lla-pis de color blau: «CCXCIII».

- b) Tancadors: No n'hi ha hagut
- c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
- d) Talls de la mateixa pell
- e) Capçalera i capçada dalt i baix

4. Conclusió. Data: 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pasta recoberta de pell marron.
3. Palimpsest: No.
4. Folis: IV + 315 + III.
5. Dimensions: 280 × 413 × 85.
6. Plecs:
  - 1) Plec de 7 × 2, folis 2 (I)-15 (-), sense reclam.
  - 2) Plec de 10 × 2, folis 16 (XII) – 35 (XXXI), amb reclam: «los altres»
  - 3) Plec de 10 × 2, folis 36 (XXXII) – 55 (LI), amb reclam: «que lo li-gam»
  - 4) Plec de 10 × 2, folis 56 (LII) – 75 (LXXI), amb reclam: «qualque»
  - 5) Plec de 10 × 2, folis 76 (LXXII) – 95 (LXXXXI), amb reclam: «bauech»
  - 6) Plec de 10 × 2, folis 96 (LXXXXII) – 115 (CXII), amb reclam: «la qual cosa»
  - 7) Plec de 10 × 2, folis 116 (CXIII) – 135 (CXXXII), amb reclam: «aque-lla»
  - 8) Plec de 10 × 2, folis 136 (CXXXIII) – 155 (CLII), amb reclam: «Ques-tio»
  - 9) Plec de 10 × 2, folis 156 (CLIII) – 175 (CLXXI), amb reclam: «daquell gran»
  - 10) Plec de 10 × 2, folis 176 (CLXXII) – 195 (CLXXXXI), amb reclam: «altra nececitat»
  - 11) Plec de 10 × 2, folis 196 (CLXXXXII) – 215 (CCXI), amb reclam: «obra qui»
  - 12) Plec de 10 × 2, folis 216 (CCXII) – 235 (CCXXXI), amb reclam: «tots aquells»
  - 13) Plec de 10 × 2, folis 236 (CCXXXII) – 255 (CCLII), amb reclam: «de peccat»
  - 14) Plec de 10 × 2, folis 256 (CCLIII) – 275 (CCLLXXII), amb reclam: «victoria»
  - 15) Plec de 10 × 2, folis 276 (CCLXXIII) – 295 (CCLXXXXII), amb reclam: «ad Thimoteum»
  - 16) Plec de 10 × 2, folis 296 (CCLXXXXIII) – 315 (CCCXII).

El reclam del plec 7), al foli 135v, no es correspon amb el text que ve tot seguit, al foli 136r, sinó amb el que comença al principi del plec 10), foli 176r, i ho corrobora la seqüència dels capítols. El reclam del plec 8), al foli 155v, no correspon amb el text que ve tot seguit al foli 156r, sinó amb el que comença al plec 11), foli 196r. Hi ha hagut, per tant, transposició de quaderns, i l'ordre seria: 1), 2), 3), 4), 5), 6), 7), 10), 9), 8), 11), etc. Algú es va adonar de l'anomalia ja en temps antic. En efecte, el plec 7) es numera amb la lletra *f* i el plec 10) amb la lletra *g*, sortosament visibles. Per a corregir el trastocament dels quaderns, hom afegí una *h* ben visible al començament del plec 8), just sobre el primer corondell del recto del foli. Cal observar en el plec 8) restes de la numeració amb la lletra *j*, i en el plec 10) de la numeració anterior amb la lletra *h*. El manuscrit, doncs, es desordenà en el moment de la relligadura i l'anomalia es constatà quan ja havia estat foliat.

8. Foliació doble. Una foliació antiga, amb xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, continua del començament al final, que no compta els folis en blanc. Una segona foliació, en llaips i xifres aràbigues, comença al que nosaltres comptem com a full inicial de guarda IV i és continua fins al final del manuscrit. La primera foliació és posterior a la relligadura actual del manuscrit, puix que ignora i no té en compte el desordre dels quaderns centrals. Des del foli 1 al 11 la diferència és d'una unitat, perquè el foliador antic no compta el foli de guarda inicial IV, que és, ho acabem de dir, per on comença el foliador modern. Essent buits els folis 13-15, a partir del foli 16 i fins al 100 hi ha una diferència de quatre unitats entre les dues foliacions; al foli 100 la numeració antiga passa del LXXXXVI al LXXXXVIII (fol. 101), amb la qual cosa la diferència entre les dues foliacions es redueix a tres unitats, constant fins al final del manuscrit.

9. Numeració de plecs: Se'n veu rastres als folis 17, 20, 40, 102-104, 138, 141-142, 176, 202-203, 245, 285. Començava al plec 1) amb números simples i seguia des del plec 2) combinant lletres minúscules amb números, sempre en la primera meitat del plec.

10. Filigrana de les tisores sobrepujades amb estrella de cinc puntes, del tipus BRIQUET 3725.

12. Sistema de ratllat amb tinta sèpia. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 2ra-12vb. Fol. 2ra, *inc.* del pròleg: «[*rúbrica*] Prolech sobre la segona part del Terç libre dela obra del Cristia. [*fi de rúbrica*] Per tal com aquest Terç libre del cristia conten moltes materies les quals retrien massa gros tot volum en que fossen totes ensemps Per raho daço hauem partit aquest Terç libre per dos volums...»

Ib., *exp.* Del pròleg: «...Empero tostemps continuant lo nombre dels capitols aiustant lo nombre del segon volum per orde al orde del compte del primer volum segons que appar en les Rubricas següents».

Fol. 2ra, *inc.* de les rúbriques: «[*rúbrica*] De luxuria. [*fi de rúbrica*] Lo DXXIII capítol posa que es peccat de luxuria...»

Fol. 12vb, *exp.* de les rúbriques: «Lo MLX Es qui posa terma e finament a tot aquest Terç libre appellat cristia. Amen. DEO GRACIAS. F. R.»

Folis 13-15 en blanc.

Fol. 16ra, *inc.* de l'obra: «[*rúbrica*] Capítol DXXIII. Qui posa que es peccat de luxuria. [*fi de rúbrica*] Luxuria es lo terç peccat mortal qui es posat apres peccat de gola e peccat de peresa o de ociositat. Car daquests dos neix axi con l'infant neix e proceheix naturalment de pare e de mare. Daquesta luxuria hauem a veure Primerament que es e diu Hugo libro secundo de sacramentis...»

Fol. 315ra, *exp.* de l'obra: «... Aci son acabats aquests dotze tractats damunt dits daquest Terç libre appellat cristia qui tracten e mostren generalment de tots los peccats mortals e venials. Lo qual libre mijançant la gracia del Saluador nostre Jhesuchrist ha fet e ordonat lo reuerent pare mestre ffrancesch eximenis del orde dels frares menors. Prima die decembris Anno a Natiuitate domini Millesimo Trescentesimo Octuagesimo Quarto. DEO GRACIAS. Qui scripsit scribat semper cum domino viuat. AMEN. F. R. 1384».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, cc. 524-1060.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscripts catalans de Valencia*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 52-54; *Les obres*, 603; MARTÍ, *Eiximenis*, 458; ELÍAS OLMOS Y CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, València 1943, 43.5.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 180 × 265, a dos corondells i 42 línies. Impaginació del foli 197r: 40 + 77 + 25 + 77 + 67 × 50 + 265 + 97.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de línia de justificació a línia de justificació i de línia de justificació a línia de justificació. UR =

3 Tipus de lletra i mans: lletra gòtica cursiva formada, amb evidents influències de la bastarda, de la mateixa mà, que hom troba des de finals del s. XIV fins entrat el s. XV.

4. Reclams horitzontals, encerclats i sovint en dues línies.

5. Decoració: Grans inicials, com la del foli 19va del ms. anterior, als folis 2ra i 16ra. Fol. 147rb: Gran inicial blava i vermella, que ocupa un terç del corondell, amb filigrana plena, de cua i amb antenes als marges, de colors blau i vermell, amb domini del tema floral. Capitals blaves i vermelles alternant, amb les corresponents filigranes i antenes alternant també de color. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. La primera paraula de cada capítol en gòtica cal·ligràfica de tipus alt, ocupant l'espai de dues línies normals. Algunes lletres caudades.

6. Notes com en l'anterior i de la mateixa mà. Manícules i signes de nota *passim*.

7. Timbre de la biblioteca de la Catedral de València al recto de cada foli.

9. Copista: F. R.

10. Revisions i correccions del mateix copista, pulcrament executades i encerclades: Fol. 60rb, 62va, 72rb, 78rb, 83rb, 88rb, 113rb, 131vb, 132rb, 177va, 217rb, 229va, 281ra, 304rb.

11. Antigues signatures: Potser la del foli de guarda inicial Ir.

12. Notícies històriques: La mà del segle XVIII que va deturpar el tenor de l'inventari del 1656 (ACV, lligall 684, 1-H, f. [8]v), ja esmentat, va afegir en relació amb el volum que ens ocupa: «... y lo altre prolec sobre la segona part del ters llibre de la obra del Cristia».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació. Tot el manuscrit pateix d'oxidació, especialment forta en el primer mot de cada capítol, amb forats ja consumats i pèrdua de lletres. Forats de corc. Algun ull en els folis de pergamí.

2. Datació: Acabat de copiar el 1 de desembre del 1484. En efecte, l'escriptura i la filigrana del paper fan inversemblant la data del 1384, que cal interpretar com un error del copista per 1484.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència: No consta. Cal tenir per dit ací el que ha estat consignat més amunt, en parlar dels propietaris i de la procedència del volum del *Primer del Crestià* de l'Arxiu de la Catedral de València.

19

10. BARCELONA, ACB, ms. 47

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. El ms. és protegit amb una camisa solta de cartró gris reforçat amb un doblec a l'indret dels llavis dret i esquerre. La camina amida $328 \times 405 \times 95$. A l'angle inferior esquerre de la tapa I, etiqueta quadrada de paper amb inscripció impresa en cercle al voltant d'una creu de Malta: «CAPITVLVM ALMAE SEDIS BARCINONENSIS. ARCHIVVM». Més avall, cap a l'angle inferior esquerre, cota actual escrita en tinta negra, xifres grosses i traç gruixut: «47»

a) Mides de superfície i gruix: $310 \times 400 \times 86$.

b) Material: pergamí simple.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, angle inferior dret, en tinta, cota que va rebre el manuscrit en ésser ingressat a la BC l'any 1936: «Ms. 1633.- Fol.»

2. Llom del mateix pergamí, després del cos del volum.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjaçant quatre dobles nervis interns, que formen cinc seccions exteriors.

El fet que el llom s'hagi després del volum permet de veure que els dobles nervis han estat muntats sobre una gran tira de vitel·la que abraça de dalt i baix i reforça el conjunt del plec. La tira de vitel·la és un fragment de foli de manuscrit en llatí, a dos corondells, amb glosses marginals i de temes canònics, puix que s'hi tracta de condicions d'administració del baptisme. L'escriptura és una gòtica cursiva librària datable del segle XIV.

b) Descripció de les seccions: 1) Teixell de paper amb la cota actual del ms. escrita en números grans i en tinta negra: «47». Dessota, en tinta molt més fina, cota de l'any 1936: «Ms. 1633 - Fol.»; 2) 3) i 4) Altre teixell de paper amb inscripció del títol en tinta marron, lletra de finals del s. XV o del XVI: «Llibre apellat Christia»; 5) buida.

Una altra intitولació escrita en tinta marron molt esvaïda i en lletra de finals del segle XV i principis del segle XVI comença al capdavall del llom, desviada del centre cap al cantó esquerre: «[E]s lo terç libre apellat christia».

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i guarda: I + I, de paper verjurat, amb filigrana escapçada al tall interior del foli de guarda inicial, que sembla ésser d'una lletra majúscula. Al foli de guarda I inicial, dalt de tot, amb lletra del s. XVIII i tinta molt carregada d'òxid, que s'ha menjat tot el paper: «Codex 47», cota donada per J. Caresmar. Al foli de guarda posterior Iv, diverses *probationes pen-nae* en lletra cursiva del s. XVI, la primera de les quals sembla un vers apariat: «No ueus com les brases | ab ques cremen les grans cases».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És l'original. Data: s. XV o XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: pergamí i paper.

4. Folis: I + CCCXXII + I.

5. Dimensions: 275 × 385 × 83.

6. Plecs:

1) Plec de 7 × 2, folis I-XIV, amb reclam: «lauors»

- 2) Plec de 7×2 , folis XV-XXVIII, amb reclam: «-ta per aquesta fi»
- 3) Plec de 7×2 , folis XXIX-XLII, amb reclam: «tenen»
- 4) Plec de 7×2 , folis XLIII-LVI, amb reclam: «materies»
- 5) Plec de 7×2 , folis LVII-LXX, amb reclam: «sa»
- 6) Plec de 7×2 , folis LXXI-LXXXIV, amb reclam: «napols»
- 7) Plec de 7×2 , folis LXXXV-XCVIII, amb reclam: «temps»
- 8) Plec de 7×2 , folis XCVIII-CXII, amb reclam: «-cio no es»
- 9) Plec de 7×2 , folis CXIII-CXXVI, amb reclam: «tota la»
- 10) Plec de 7×2 , folis CXXVII-CXL, amb reclam: «fills segons»
- 11) Plec de 7×2 , folis CXLI-CLIII, amb reclam: «fahem damunt»
- 12) Plec de 7×2 , folis CLV-CLXVIII, amb reclam en rúbrica: «Capitol CCL»
- 13) Plec de 7×2 , folis CLXIX-CLXXXII, amb reclam: «vie sunt»
- 14) Plec de 7×2 , folis CLXXXII-CLXXXXVI, amb reclam: «del cors»
- 15) Plec de 6×2 , folis CLXXXXVIII-CCIX, sense reclam i amb pèrdua dels folis 197 inicial i 210 final de plec.
- 16) Plec coix de 5/6, folis CCXIII-CCXXIII, amb dos talons al començament i un al final del plec, pèrdues respectivament dels folis 211 i 212 inicials i 224 final de plec.
- 17) Plec coix de 6/7, folis CCXXVI-CCXXXVIII, amb taló inicial i pèrdua del foli 225 inicial, i amb reclam: «lo sacrari»
- 18) Plec coix de 7/6, folis CCXXXVIII-CCLI, sense reclam, amb taló final i pèrdua del foli 252 final de plec.
- 19) Plec de 6×2 , folis CCLIII-CCLXV, sense reclam, amb taló inicial i final i pèrdua del foli 253 inicial i 266 final de plec
- 20) Plec de 7×2 , folis CCLXVII-CCLXXX, amb reclam: «Si donchs»
- 21) Plec de 7×2 , folis CCLXXXI-CCXCIII, amb reclam: «quant era»
- 22) Plec de 7×2 , folis CCXCV-CCCVIII, amb reclam: «E aço hauem»
- 23) Plec de 7×2 , folis CCCIX-CCCXXII, amb reclam: «lexa al hom»

Els plecs estan constituïts normalment per un full de pergamí i sis de paper. La disposició del pergamí en el plec respon a l'ordre carn-pèl, pèl-carn.

La major part dels folis perduts són de pergamí i comporten pèrdua de text. Són els folis 197, 210-212, 224-225, 252-253, 266. Sengles folis de paper blanc, datats uniformement el 16 d'abril del 1985, intercalats en el lloc dels folis perduts, adverteixen l'anomalia.

8. Foliació coetània del ms. en xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) folis II-CCLXXIX, filigrana de les tisores, semblant a la de BRIQUET 3669, datada a partir del 1457/58; b) folis CCLXXXIII-CCCXV, del carro de dues rodes, semblant a la de BRIQUET 3544, datada a partir del 1434.

12. Sistema de ratllat en sec sobre pergam., >< ><. A la mina de plom sobre paper, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-322v. Fol 1r, dalt de tot, sobre l'intercolumni, manuscrit en tinta negra molt oxidant: «Codex 47». Fol 1ra, *inc.* (rúbrica): «Comença lo prolech sobre lo terç apellat Cristia (*fi de rúbrica*). Mal propiament parlant no es neguna essència ne neguna cosa jatsia que aquest nom mal significh absència e fretura de algun be lla on lo dit be deu esser en quina que manera ...»

Fol 322vb, *exp.*: «... (*rúbrica*) Capítol DVIII^o Com es mala cosa indeuocio qui es filla de peresa (*fi de rúbrica*). La nouena filla de peresa es indeuocio. E deus saber que indeuocio es defalliment de tot sentiment de deu qui segons que diu sant bernat no» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, capítols I-DVIII, al principi.

4. Catàlegs: J. CARESMAR, *Catalogus codicum seu librorum manuscriptorum qui in segregatis sanctae Ecclesiae Barchinonensis asservantur*, ms. de l'ACB, *Indices de Caresmar*, I, I, fol. sense numerar; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 603; ID., *Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca Capítular de Barcelona*, dins BBC I (1914) 151; MARTÍ, *Eximenis*, 458; Josep BAUCCELLS I REIG, *Documentación franciscana en el Archivo Capítular de Barcelona. II. Manuscritos, incunables e impresos del siglo XVI*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLII (1982), 169.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 172 × 260, a dos corondells, de 44/45 línies. Impaginació: 40 + 73 + 23 + 75 + 63 × 50 + 260 + 75

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,7.

3. Tipus de lletra i mans: Escripura gòtico-bastarda, amb trets d'humanística, de la segona meitat del s. XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració. Inicials de cada tractat blaves i vermelles, amb filigrana i antenes dels mateixos colors. Capitals blaves i vermelles alternades amb trets afligranats vermells i liles. Els primers mots de cada capítol són escrits en gòtica cal.ligràfica de caixa alta. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs, lletres majúscules amb tocs de vermell. Dibuix en tinta als folis Ir (d'una coca o nau). Lletres caudades. *probationes pennae* al foli Irb.

6. Notes de mans diverses i signes de nota i «manicula» als folis Ir-IIIv, IVv-XIIIr, XVIva-LXVIIIv, LXXrb-XCVr, XCVIv, XCVIIIrb-CXIIIrb,

CXVra—CXXVIIrb, CCXXVIIIrb-CXLrb, CXLIIvb-CLVIra, CLVIIvb-CLVIIIra, CLIXvb-CLXXIXv, CLXXXIIrb-CLXXXVIIIv, CLXXXXr-CCrb, CCIIr-CCXLIIv, CCXLIIIr-CCLXXXVIIIv, CCXCr-CCXCIIv, CCXCIIIr-CCCXXIIv.

10. Revisions i correccions als folis IIra, VIrb, VIIvb, Xrb, XIvb, XVIIIra, XXIIIrb, XXXIIra, XLIIIrb, LIXrb-va, LXIIIra-va, LXVIva, LXVIIra, LXVIIIra, LXIXrb, LXXIIra, LXXIIIva, LXXVIIIva, LXXXra, LXXXIIvb, LXXXIIIra, LXXXVra, LXXXXrb, XCIrb, XCIIIra, XCIIIr-v, XCVIIIv, XCVIIIra, CXIrb, CXXXra-CXXXva, CXXXVIIIrb, CXLIIIr-b, CXLVrb-va, CCXLVIIra, CXLIXrb, CLIr, CLIIra, CLIIIva, CLVIva, CLVIIIvb, CLXIIIva, CLXIXra, CLXXIva, CLXXVrb, CLXXXIva, CLXXXIIIrb, CLXXXva, CLXXXIra, CCIrab, CCVIIIvb, CCXXVIIrb, CCXXXIIIrb-va, CCXLVIIIra, CCLIIIva, CCLXXIrb, CCLXXIIrb, CCLXXXIIIra, CCCrb, CCCXvb, CCCXVIIvb, CCCXVIIIva.

11. Antigues signatures: cfr supra, I. 1 c) i I.2.b)

12. Notícies històriques: El manuscrit és a l'ACB des d'abans que Caresmar n'ordenés i catalogués els fons. El 1936 fou ingressat a la BC, d'on sortí el 1939, en ésser retornat als seus propietaris.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: la coberta és despresada del cos del volum. Forat al foli CLXX, estrip al foli CLXXXXIX. El paper essent molt bo, el ms. s'ha conservat en bon estat. Però l'oxidació avança.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Arxiu Capitular de Barcelona.

DOTZÈ DEL CRESTIÀ

a) *Text complet*

20

1. BARCELONA, ACA, fons Sant Cugat, ms. 10

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: $260 \times 360 \times 80$.

b) Material: coberta de pergamí, ànima de cartró.

2. Llom del mateix pergamí que les cobertes.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant $\times$ nervis interns.

b) Descripció de les seccions: 1) Signatura actual en tinta: «10»; 2) teixell de pell; «DE REGIMENT | DE PRINCEPS»; 3) El teixell anterior o un de semblant s'havia col·locat més avall, però a l'inrevés, i és a l'inrevés que ara es poden llegir encara les lletres gravades sobre el teixell i empremtades al llom: «DE REGIMEN | DE PRINCEPS»; 4) antiga signatura: «53»; 5) Indicació del fons, en tinta: «S.C.» (=Sant Cugat).

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i guarda: I + I folis verjurats, amb filigrana RRVMEV, del tipus VALLS I SUBIRÀ 880, datada el 1800.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls decorats amb tocs de tinta blavenca esvaïda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis del mateix pergamí que la coberta.

4. Conclusió. És del s. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: pergamí i paper.

4. Folis: I + 263 + I.

5. Dimensions: 250 $\times$ 347 $\times$ 65.

6. Plecs:

1) Plec de 5 $\times$ 2, folis 1-10.

2) Plec de 8 $\times$ 2, folis 11-26, amb reclam: «la sisena»

3) Plec de 9 $\times$ 2, folis 27-44, amb reclam: «dampnata»

4) Plec coix de 2/1, folis 45-47, amb taló entre els folis 46 i 47 i sense reclam; el foli 47 buit

5) Plec de 9 $\times$ 2, folis 48-65, amb reclam: «Custumes»

6) Plec de 11 $\times$ 2, folis 66-87, amb reclam; «aells»

7) Plec de 10 $\times$ 2, folis 88-107, amb reclam: «Bastant»

8) Plec de 10 $\times$ 2, folis 108-127, amb reclam: «lempatxe»

9) Plec de 11 $\times$ 2, folis 128-149, amb reclam: «Per que lo»

10) Plec de 10 $\times$ 2, folis 150-169, amb reclam: «hauer lo»

11) Plec de 6 $\times$ 2, folis 170-181, sense reclam

12) Plec de 6 $\times$ 2, folis 182-193, sense reclam

- 13) Plec de 6×2 , folis 144-205, sense reclam
- 14) Plec de 6×2 , folis 206-217, sense reclam
- 15) Plec de 6×2 , folis 218-229, sense reclam
- 16) Plec de 6×2 , folis 230-241, sense reclam
- 17) Plec de 6×2 , folis 242-253, sense reclam
- 18) Plec de $6/4$, folis 254-263, amb dos talons entre els folis 262 i 263.

Els folis 10v, 47rv i 263r buits; al verso del darrer hi ha sumes escrites en tinta.

Els plecs tenen llur primer i darrer full de pergamí, essent els fulls interiors de paper. En els plecs 1) i 4) només hi ha un full de pergamí. L'ordre de col·locació dels folis de pergamí sol ésser: pèl-carn, carn-pèl-pèl-carn, carn-pèl.

8. Foliació del segle XX, contínua, en llaipsis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis; en alguns folis que tenen aquesta part danyada per la humitat, la xifra es posa més avall, en el marge dret.⁴⁴

10. Filigranes: a) folis 2-179, filigrana del carro de dues rodes, semblant a la de BRIQUET 3544, del primer terç del segle XV; b) folis 183-262, del bou amb dues ales, com la de BOFARULL 170, datada a Barcelona, ACA, Reg. 3001, el 1438.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-262. Fol 1ra, *inc.* del pròleg i de la taula de capítols: «A[*l* molt] alt e poderos senyor Nanfos marques de Villena [*comte*] de [*deni*]a e de riba-gorça e fill del molt alt senyor princep e senyor monsenyor de sancta memoria infant frare pere darago del orde dels frares menors fill del molt alt e poderos senyor en jacme per la gracia de deu ça enrera rey darago de bona memoria lo seu humil seruent frare francesch exemenis daquell matex orde si matex ab tota reuerencia en aquell qui es senyor [*d*]els senyors ...»

Fol 10ra, *exp.* del pròleg: «... Regnes presents e de lur durada e de nouell imperi (*rúbrica*:) Açí fenexen les Rubriques dela quarta part del crestia de regiment de princeps» (*fi de rúbrica*).

Fol 10v buit.

Fol 11rb, *inc.* de l'obra (*rúbrica*:) «Lo capitol primer ensenya que lo regiment e gouernacio general de deu sobre tot lo mon nos mostra que la sua

44. L'any 1909, en l'article acabat de citar, Massó i Torrents constata que el manuscrit no era foliat. Per tant, és molt clar el *terminus a quo* de la foliació

sauiesa es sens tot terme e que ell es tot nostre be e tota nostra benuyrança (*fi de rúbrica. Segueix incipit a columna tirada en grans lletres gòtiques escrites en tinta blava i amb un grandióspai en blanc per a la inicial de títol, no executada:*) «[R]egiment excellent e governacio passant tot enteniment de la uniuersitat de les corporals creatures daquest mon ensenya clarament als illuminats de uera ffe xpiana que lo sobiran regidor e general governador (*fi de les grans lletres blaves*) [fol. 11va] De aquella es sauiesa frontal e saber abissal e inscrutable pelech de infinita prudencia ...»

Fol 262vb, *exp.* de l'obra: «... E jatsia quen trobas hom aqui plauria Empero per occasio daço se tolria souin la pau de la comunitat e sen seguiria prou guerra vet com los passats zelauen per pau. E daquests exemples hi ha Infinitos los quals leyx per amor de breuitat e tornem al principal proposit ab la gracia de deu etc.

Ffinito libro sit laus et gloria christo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià*, parts I-IV (falten les parts V-VIII).

3. Altres manuscrits: Arxiu Episcopal de Vic, ms. 188; Arxiu de la Catedral de València, ms. 167; BNF, esp. 9, 13; Barcelona, AMHC, ms. A-50.

4. Catàlegs i bibliografia: J. VILLANUEVA, *Viaje literario a las Iglesias de España*, t. XIX, 28; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 607-608; IVARS, XIX (1923), 368-374, 377-380, 394-398; MARTÍ, *Eximenis*, 462; Francesc X. MIQUEL ROSELL, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Barcelona 1937, 27 [= BBC, 8 (1928-1932), 163]; Eduard JUNYENT, *Manuscritos eiximenianos no catalogados per J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos», LXXX (1979), 157-65; Uta LINDGREN, *Avicenna und die Grundprinzipien des Gemeinwesens in Francisc Eiximenis' Regiment de la cosa pública (Valencia 1383)*, dins «Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters», herausg. von Albert ZIMMERMANN (Miscellanea Mediaevalia 12/2), Berlin-Nova York 1980, 449-459; Curt J. WITTLIN, *Els capítols trets del «Llibre del Tresor» de Brunetto Latini al final del «Dotzè» de Francesc Eiximenis*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes I. Homenatge a Josep M. de Casacuberta», P. A. M. 1980, 175-185; Manuel J. PELÁEZ, *En torno a los orígenes del derecho internacional en el pensamiento jurídico franciscano. Francisco de Eiximenis y sus ideas internacionales*, dins «Estudios Franciscanos», 82 (1981), 125-188 [reimprès dins ID., *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga 1993, 131-198]; *Los conceptos «França» y «España» en el pensamiento literario y jurídico-político de Francisco de Eiximenis (c. 1340-1409)*, dins «Bulletin Hispanique», LXXXII (1980), 353-361; *Las fuentes jurídicas de Francisco Eiximenis, OFM, y aspectos histórico-jurídicos del «Dotzè del Crestià»*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLI (1981), 481-504 [reimprès dins ID., *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga

1993, 11-36]; Curt J. WITTLIN, *El vuitè tractat del «Dotzè del Crestià» de Francesc Eiximenis*, dins *Actes del segon col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica*. Yale 1979, a cura de Manuel DURAN, Albert PORQUERAS-MAYO i Josep ROPONS, P. A. M. 1982, 141-149; Pedro M. CÁTEDRA GARCIA, *Francesc Eiximenis y don Alfonso de Aragón*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLII (1982), 75-79 [sobre datació del *Dotzè*]; Gabriella ZANOLETTI, *Apunti per un saggio bibliografico di estetica spagnola*, dins «Giornale di Metafisica», N. S. 5 (1983), 156-158; David J. VIERA, *L'humor en les obres de Francesc Eiximenis*, dins «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», XXXIX (1983-1984), 157-154; Joan COROMINES, *Altres fragments de poemes d'Eiximenis deixats en les seues obres en prosa*, dins *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, Universitat de València 1984, 89-90; Albert G. HAUF I VALLS, *Eiximenis, Joan de Salisbury i fra Joan de Gal·les, O.F.M.*, dins *ib.*, 167-174; Soledad VILA, *La ciudad en Eiximenis. Un proyecto teórico de urbanismo en el siglo XIV*, València, Diputació Provincial 1984, 158 p.; Curt J. WITTLIN, *Models i fonts per l'estructura del «Dotzè» de Francesc Eiximenis*, dins «Actes del Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Washington 1984)», Barcelona, P. A. M. 1985, 103-120; Josep F. LÓPEZ BONET, *Les relacions de servei al segle XIII mallorquí*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 15-43; Curt WITTLIN, *¿Per què els interessa als canadencs el «Dotzè del Crestià» de Francesc Eiximenis?*, dins «La Vanguardia», (31-5-1987), 53 [reimprès dins «Llengua i Literatura», 2 (1987), 615-618]; David J. VIERA, *Ius ad bellum en el «Dotzè del Crestià» de Francesc Eiximenis*, dins «Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Tampa-St. Augustine, 1987)», a cura de Philip D. RASICO i Curt J. WITTLIN, Barcelona, P. A. M. 1988, 135-141; Trinitat SIMÓ, *Els estudis sobre urbanismo i història urbana en les últimes dècades*, dins «L'Espill», 26 (febrer 1988), 28-30; Salut LLONCH, *Eiximenis i l'esclavitud: Els capítols 341-348 del Dotzè del Crestià*, dins «Llengua & Literatura», 3 (1988-1989), 449-458; Conrado GUARDIOLA ALCOVER, *Joan de Gales, Cataluña y Eiximenis*, dins «Antonianum» LXIV (1989) 330-365; L. CERVERA VERA, *Francisco d Eiximenis y su sociedad urbana ideal*, (Torre de la botica, 14), San Lorenzo de El Escorial, Swan 1989, 192 p.; Curt J. WITTLIN, *L'edició del 1499 del Regiment de la cosa pública. Les revisions i ampliacions al text, a l'endrega i al comiat escrits per Francesc Eiximenis el 1383*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 69 (1993) 441-459; *El rei Pirro de Roma en el Dotzè del Crestià de Francesc Eiximenis*, dins AEM, 25/1 (1995), 647-657; Xavier RENEDO, *Una imatge de la memòria entre les «Moralitates» de Robert Holcot i el «Dotzè» de Francesc Eiximenis*, dins «AIEG», 31 (1990-1991 [1992]), 53-61; Donna M. ROGERS, *Legal Terms in Eiximenis' Regiment de cosa pública*, dins *Revista de Llengua i dret*, 15 (), 35-41; Robert E. LERNER, *The Medieval Return to the Thousand-Year Sabbath*, dins *the Apocalypse in the Middle Ages*. Edited by Richard K. EMMERSON and Bernard MCGUINN, Ithaca i Londres, Cornell University Press 1992, 51-71; Marc B. ESCOLÀ, *Sobre la teoria del poder en el tractat de Francesc Eixime-*

nis «*Regiment de prínceps*», dins «Finestrelles», 6 (1994), 189-204; Donna M. ROGERS, *A Stemma codicum for Francesc Eiximenis* Dotzè del Crestià, dins *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages. Studies in Honor of Robert Ignatius Burns S. J. Volume I. Proceedings from Kalamazoo (The Medieval Mediterranean Peoples, Economics and Cultures, 400-1453, 4)*, Leiden, E. J. Brill 1995, 322-335; Agustín UÑA JUÁREZ, *Eiximenis: moral y moralidad en la gestión pública*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XXII (1995), 51-68; Martí DE RIQUER, *El arte de la guerra en Eiximenis y el conde de Denia*, dins «Medioevo y Literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Granada 27 septiembre – 1 octubre 1993)», ed. Juan PAREDES, vol. I, Granada 1995, 171-189. Manuel J. PELÁEZ, *La sociabilité dans la pensée politique de l'évêque d'Elne Francesc Eiximenis*, dins «Provence Historique», XLVII (1997), 259-271; ID. i María GÓMEZ ROJO, *El pacifismo y la tolerancia en el pensamiento social y político de Francesc Eiximenis*, dins *Toleranz und Intoleranz im Mittelalter. VII Jahrestagung der Reineke-Gesellschaft (Toledo, 14.05–20.05.1977)* (WODAN. Greifswalder Beiträge zum Mittelalter 74), Greifswald, Reineke Verlag 1997, 73-81; Ramon FERRER NAVARRO, *Una pàgina del Dotzè de Francesc Eiximenis*, dins «Revista de Filología Valenciana», 3 (1996), 95-103; Donna M. ROGERS, *La llengua oral al Regiment de la cosa pública de Francesc Eiximenis*, dins «Actes de l'Onzè Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes. I. Palma (Mallorca) 8-12 setembre de 1997» (Biblioteca Abat Oliba 201), Barcelona, P. A. M. 1998, 431-438; Joan Carles MEMBRADO I TENA, *L'Espai de la Plana: identitat històrica i propostes contemporànies de comarcalització*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 455-484; Alexandre BATALLER CATALÀ, *Representació social i tòpica de la igualtat davant la mort a través de la figuració del joc dels escacs (de Jaume de Cèsulis i Innocenci III / Joan de Gal·les a Francesc Eiximenis i Ausiàs March*, dins «Llengua & Literatura», 9 (1998), 7-47; Manuel J. PELÁEZ, *Notas sobre la potestad normativa en Cataluña*, dins *El territori i les seves institucions històriques. «Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650è aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997»*. Edició coordinada per Josep SERRANO DAURA, Barcelona, Fundació Noguera (Estudis 19-20) 1999, 499-515; Patricia ZAMBRANA MORAL, María E. GÓMEZ ROJO, *La noción de tiranía como forma de gobierno y abuso de poder en dos textos jurídicos: las Partidas y el Dotzè del crestià de Eiximenis*, dins *El territori i les seves institucions històriques. «Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650è aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997»*. Edició coordinada pel Dr. Josep SERRANO DAURA, vols. I-II (Estudis 19-20), Barcelona, Fundació Noguera 1999, 933-947; Paolo EVANGELISTI, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria. Strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XV sec.)* (Istituto Italiano per gli Studi Storici 43), Nàpols i Bolonya, Società Editrice il Mulino 1998, 113-122; Maria Teresa FERRER MALLOL, *Frontera, convivencia y proselitismo entre cristianos y moros en los textos de*

Francesc Eiximenis y de san Vicente Ferrer, dins *Pensamiento Medieval Hispánico*. Homenaje a Horacio Santiago-Otero, vol. II, Madrid, CSIC 1998, 1579-1600; Jaume ANDREU GALMÉS, *La projecció dels models urbanístics medievals a l'edat mitjana. El cas de la Corona d'Aragó*, dins *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Palma, del 15 al 17 de desembre de 1999. Coordinació: Maria BARCELÓ CRESPI (XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 2000, 155-174; Curt J. WITTLIN, *Eiximenis i la destitució dels reis Pirro, Trous de Pèrsia, Torpeius, Salopi i Lleó: crítiques encobertes del rei Pere en el Dotzè*, dins «Actes del Novè Col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica. Barcelona 1998», Barcelona, P. A. M. 2001, 509-527; Sadurní MARTÍ, David GUIXERAS, *Apunts sobre la tradició del «Dotzè del Cristià, I»*, dins *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV)*, a cura de Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ (Textos i Estudis de Cultura Catalana 85), Barcelona, Curial – P. A. M. 2002, 211-222; Robert E. LERNER, *The Feast of Saint Abraham. Medieval Millenarians and the Jews* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2001, 105-108; Paolo EVANGELISTI, *Credere nel mercato, credere nella res publica. La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione politica di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francesc Eiximenis*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 33 (2003), 69-117; Curt WITTLIN, *Eiximenis i la creença dels cerlitans que «cap rei es salvarà»*. Dotzè, 123, Pastoral, 36, Vida de Jesucrist, 4/57, dins Germà COLÓN, Tomàs MARTÍNEZ, Maria Pilar PEREA (eds.), *La cultura catalana en projecció de futur*. Homenatge a Josep Massot i Muntaner, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I 2004, 495-515; David J. VIERA, Jordi PIQUÉ ANGORDANS, *Francesc Eiximenis (c. 1330-1409) i la Guerra dels Cent Anys*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XLVI (2003), 111-121; Curt WITTLIN, *La sisena part del Dotzè de Francesc Eiximenis com a complement ètic a les Ordinacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», L (2005-2006), 231-247; José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, *El Tratado de Caballería de Francesc Eiximenis*, dins «Norba. Revista de Historia», 16 (1996-2003), 295-331; Germà COLÓN DOMÈNECH, *Català antic Vinyògol i un pasasatge d'Eiximenis*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 307-312; Jean-Pierre BARRAQUÉ, *Le prince chez Francesc Eiximenis*, dins *Minorités juives, pouvoirs, littérature en péninsule ibérique, France et Italie au Moyen Age*. «Études offerts à Béatrice Leroy»; Jordi LORCA, *Gil de Roma en el tractat de la guerra d'Eiximenis*, dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, P. A. M. 2007, 278-286.

5. Edicions: a) València, Lambert Palmart 1484.

b) *Regiment de la cosa pública*, València, Cristòfol Cofman 1499 [cc. 357-395 del Dotzè].

c) Fragment del c. 273 del Dotzè, a cura de «lo malendrí de Sibilia» dins «Anuari Català» (1875) 59-60.

c) Biblioteca de la Revista de Catalunya. *Tractat del Regiment dels Prínceps e de comunitats. Lo dotzè llibre del Crestià compost en lo XIVEN segle per lo R.M. Fr. Francesch Eximenis. Are novament reproduït per Antoni Bulbena. Primera part*, Barcelona, Imprempta la Acadèmica 1896, 128 p.

d) *Tractat de Regiment dels Prínceps e de comunitats. Lo dotzè llibre del Crestià compost en lo XIVEN segle per lo R.M. Fr. Francesch Eximenis. Are novament reproduït per Antoni Bulbena. Primera part*, Barcelona, Feliu Clos llibreter-antiquari 1904, 130 p. [s'acaba l'edició al cap. 68, incompleta i poc acurada].

e) IVARS, XIX (1923), 360-370, 373-374, 378-386, la lletra als jurats de València, publica part de l'endrega i dels capítols 43, 384, 466, 578, 745, 787; XX (1923), 229-231, publica el c. 336 i un fragment del c. 334; XXIV (1925), 328-382, publica fragments de l'epístola dedicatòria del *Regiment de cosa pública* i dels cc. 60, 79, 95, 101, 110, 112, 115, 130, 141, 156, 162, 194, 195, 200, 204, 205, 247, 308, 321, 322, 357, 368, 372, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 400, 414, 705, 880; XXV (1926), 12-14, publica els epígrafs dels cc. 534-546, 780-799, 843-848, 853-858 i un fragment del c. 171; *ib.*, 321-332, publica un fragment dels cc. 212, 379 i 880.

f) *Francesch Eximenis. Contes i faules, o. c.*, p. 68-99, edita fragments dels cc. 150, 162, 164, 273, 382, 384, 387, 475, 481, 578, 633, 788, 792, 880 i 883; i a les p. 149-156, els cc. 179, 369 i 885.

g) Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Notícies i recensions: Els textos de gramàtica a les escoles catalanes medievals*, dins «Revista dels llibres», 2 (1926), 67-77, publica fragments dels cc. 553 i 555 del *Dotzè*.

h) *Regiment de la cosa pública*, a cura del P. Daniel de Molins de Rei, O. M. Cap., Barcelona, E.N.C. 1927, 212 p.

i) *Regiment de la cosa pública*, pròleg, edició i glossari a cura d'Antoni-Maria SBERT, Mèxic, Biblioteca Catalana 1947 [Col·lecció Clàssics Catalans n° 6], 207 p.

j) Jill R. WEBSTER, *A Critical Edition of the Regiment de prínceps*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Toronto el 1969, edita els cc. 467-544 del *Dotzè*.

k) *Regiment de la cosa pública*, València, Societat Bibliogràfica Valenciana 1972 [ed. facsímil de l'incunable de 1499, a cura de M. Sanchis Guarner], 89 folis.

l) Jill R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV, o. c.*, transcriu fragments dels cc. 19, 69-70, 98, 115, 154, 192, 199, 210, 226, 338-339, 349, 353, 403, 411, 472, 489, 509, 553-554, 558, 563, 578, 603, 617, 679-681, 738, 741, 746-748, 755, 862, 880 i 882 del *Dotzè*; i els cc. 1, 11, 15, 22, 28-30, 33 i 36 del *Regiment de la cosa pública*.

m) *Francesch Eximenis. Dotzè llibre del Crestià*, a cura de Curt WITTLIN et al., Girona, Col·legi Universitari de Girona – Diputació de Girona 1986-7, 2 vols.: II/1, 518 p.; II/2, 649 p.⁴⁵

45. Cf. la ressenya del primer volum per Curt J. WITTLIN, *¿Per què els interessa als canadencs el Dotzè del Crestià de Francesch Eximenis?*, dins «Llengua & Literatura», 2 (1987), 615-

n) Enrique M. HUERTAS, Matilde GUERRA HUERTAS, *La paz dentro de la comunidad internacional en el pensamiento político pancatalán medieval*, dins *Fundamentos culturales de la paz en Europa*. Editores Joaquín FERNÁNDEZ CREHUET, Manuel J. PELÁEZ ALBENDEA. Vol. III *Raíces y aspectos iuhistòrics, filosòfico-polítics y sociològico-sanitarios*, III, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias 1987, 807-842; a les p. 840-841 transcriu el capítol 658 del *Dotzè del Crestià*.

o) *Francesc Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert HAUF, o. c., transcriu la dedicatòria i els cc. 3-4, 14, 24, 35, 41, 110, 156, 357-360, 364, 368-369, 371-372, 377-378, 380, 382, 384-386, 388-392, 394, 544-548, 576-578, 602-603, 607-609, 655-659, 679, 687-688, 741, 747-748, 750-751, 774, 812, 833-836, 862-865, 874, 882, 906-907, p. 179-290; i en apèndix l'endrega del *Regiment de la cosa pública*, p. 291-303.

p) Gabriella ZANOLETTI, *Francesc Eiximenis. Racconti e favole. Dal Crestià, dal Regiment de la cosa pública, dal Llibre de les dones*. Traduzione, introduzione e note a cura di... (Collana Nuova Atlantide), Gènova, Edizioni Culturali Internazionali 1988, 178 p.

q) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa, o. c.*, transcriuen els cc. 10-13, 22, 55, 57, 84, 93, 106, 113, 115-116, 139, 194, 524, 771-772 i 882; del *Regiment de la cosa pública* el c. 34.

r) Xavier RENEDO, *Eiximenis i el bon ús del vi*, dins «Estudi General», 22 (2002),

s) David GUIXERAS, *Un fragment del capítol 321 del Dotzè en castellà*, dins «Estudi General», 22 (2002), 279-282 [amb el text català anotat críticament].

t) David GUIXERAS – Xavier RENEDO, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons*, a cura de..., estudis introductoris de Xavier RENEDO, Barcelona, Editorial Barcino 2005, que transcriuen els cc. 10-24, 49, 83, 126, 148, 185-192, 248, 340, 496-501, 528, 539-540, 551-552, 553-557, 559, 562-563, 575 602 615, 617, 629-630, 645, 740, 755, 777, 779, 780, 783, 790-791, 792, 808, 814, 828, 849, 854, 875, 889.

u) Xavier RENEDO-Sadurní MARTÍ, *Dotzè Llibre del Crestià. Primera part, volum primer*, Universitat de Girona-Diputació de Girona 2005, 619 p.

v) Jordi LORCA, o. c., 281, 284 i 285, edita el capítol 282 i fragments dels capítols 226, 333 i 334.

w) Xavier RENEDO, *Eiximenis, els exemples i l'art de riure*, dins «Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 7-34, edita els cc. 633, 688, 731 i 887.

618; la de Lola BADIA, *Sobre les noves edicions gironines d'Eiximenis*, dins «Llengua & Literatura», 2 (1987), 619-621; i la dels dos volums per Josep PERARNAU dins «ATCA» 6 (1987) 359-362 i «ATCA», 7/8 (1988-1989), 344-346.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 170×260 , a dos corondells, de 48-54 línies. Impaginació: $40 + 68 + 25 + 68 + 33 \times 44 + 255 + 50$.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = variable.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-10: escriptura gòtico-librària; b) folis 11-174ra: escriptura bastarda, d'una altra mà; c) folis 174rb-262: escriptura gòtico-librària del mateix tipus que la primera mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial del pròleg i dels diversos tractats blaves i vermelles amb filigranes vermelles i liles. Espai en blanc per a miniatura no realitzada al foli 11r. La primera ratlla de cada capítol en lletra gòtico caligràfica. Capitals blaves i vermelles amb tocs afluigranats liles i vermells, no sempre executats. Calderons blaus i vermells. Rúbriques. Lletres caudades que a vegades formen un dibuix (fol. 30r). *Probationes pennae* al foli 51r; números als folis 55r, 107v, 108r, 119r, 123v, 221r, 261r.

6. Notes i signes de nota: fol. 19rb, 41va, 54rb, 107rb, 151rb, 177rb, 180rb, 182va-183rb, 191rb, 202vb, 203rb, 260rb.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions: fol 15rb, 16rb, 92vb, 104vb, 153ra, 175vb, 193va, 196rb, 209rb-vb, 213ra, 220va, 255ra.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Estrips a molts folis. Ratats els marges inferiors drets dels folis 2-17. Taques d'humitat.

2. Datació: Primera meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Cugat del Vallès. Passa a l'ACA el 1835.

2. VIC, Arxiu Episcopal, ms. 188

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

a) Mides de superfície i gruix: $290 \times 410 \times 70$.

b) Material: posts recobertes de pell marron, gofrada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, al centre, fitxa de paper enganxada, escrita en tinta: «c. 188 | (*lletra del segle XIX*) Debió escribirse este códice por los años | de 1474, á juzgar por la letra | Véase «Confesiones-Vich-1483». Més avall, etiqueta impresa: «Biblot. Episc. | Publ Vicens». Sobre la post hom hi havia enganxat un pergami escrit, que ha deixat rastres tant de la pell com de l'escriptura.

Contratapa II: S'ha conservat el pergami enganxat sobre la post el qual continua cap al llom. Corrobora que el pergami era una escriptura pública la inscripció que encara es llegeix en una de les cares en què fou originàriament plegat, escrita en lletra cursiva del segle XV: «Dentur domino Jacobo | de gradu notario vicensi».

e) Elements decoratius: La tapa anterior presenta un forat al centre, on hi havia hagut un clau o botó: en resta una cabota daurada. Les dues tapes tenien 5 grans botons cadascuna, com es veu perfectament pels forats dels claus i llurs distàncies. La decoració és molt semblant a la del ms. 49 de l'ACB:⁴⁶ Als cantells, nou incisions molt juntes dibuixen un rectangle, seguit d'una cenefa simple de llaç i punt; vénen després tres incisions que formen altre rectangle, a continuació del qual la cenefa de llaç i punt s'eixampla fins al rectangle interior de sis incisions (bordó i mitja canya), a l'interior del qual hi ha incisa una estrella de setze puntes, amb creu sobre cadascuna de les puntes.

La tapa posterior és com l'anterior, llevat de l'interior del rectangle central, on en comptes d'una estrella hi ha incises en dues columnes sis estrelles de vuit puntes, coronades de creus tot entorn.

2. Llom ras, de la mateixa pell, també gofrada, dibuixant rombes amb una margarita dins llur interior.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre dobles nervis interns, visibles en la part anterior del ms., formant cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) 3) 4) i 5) buides; 2) teixell de pergami blanc molt recent, amb inscripció en tinta negra: «EIXIMENIS | *Regiment de princeps* | s.- XV | c. 188 7079».

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i guarda: no n'hi ha.

b) Tancadors: A la tapa anterior, la pell és destruïda en el lloc on hi havia hagut els tancadors. A la tapa posterior s'hi conserven dos gafets de ferro.

46. Cf. infra, n. 50.

- c) Cobertes (folres): ha desaparegut l'anterior; la posterior és de pergami.
- e) Capçaleres destruïdes: capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Probablement és coberta original. Data: s. XV-XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: 234.

5. Dimensions: 280 × 396 × 55.

6. Plecs:

1) Plec coix de 3/4, folis 1-7, amb reclam i taló inicial: «se deuen seruar»

2) Plec coix de 2/0 i taló final 8-9

3) Plec coix de 5/6, folis 10-20, amb taló inicial i reclam: «-maçons»

4) Plec de 6 × 2, folis 21-32, amb reclam: «per axo no fo bo»

5) Plec de 6 × 2, folis 33-44, amb reclam: «ua lom ab deu»

6) Plec de 6 × 2, folis 45-56, amb reclam: «vol per tant»

7) Plec de 6 × 2, folis 57-68, amb reclam: «en la ffe pensaren se»

8) Plec de 6 × 2, folis 69-80, amb reclam: «e nouelles»

9) Plec de 6 × 2, folis 81-92, amb reclam: «aquest peccat»

10) Plec de 6 × 2, folis 93-104, amb reclam: «-gons diu sent ambrós»

11) Plec de 6 × 2, folis 105-116, amb reclam: «e qui tots los»

12) Plec de 6 × 2, folis 117-128, amb reclam: «abans inprospèritat»

13) Plec de 6 × 2, folis 129-140, amb reclam: «se fassa menar»

14) Plec de 6 × 2, folis 141-152, amb reclam: «-patxar que no»

15) Plec de 6 × 2, folis 153-164, amb reclam: «l'altra qui es»

16) Plec de 6 × 2, folis 165-176, amb reclam: «saber que»

17) Plec de 6 × 2, folis 177-188, amb reclam: «es la fe reyal vostra»

18) Plec de 7 × 2, folis 189-202, amb reclam: «era para e amich»

19) Plec de 5 × 2, folis 203-212, amb reclam: «car lauors sobre»

20) Plec de 6 × 2, folis 213-224, amb reclam: «catholicam aquesta veritat»

21) Plec coix de 7/3, folis 225-234

8. Foliació del segle XX, a llapis, contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis. A partir de l'actual foli 10, comença una numeració coetània del ms. en tinta vermella, que va del foli I al LXXXIII, on queda interrompuda.

9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) folis 1-56, 141-188, del carro de dues rodes, semblant al de BRIQUET 3540, datada a partir del 1470.

b) Folis 59-140 de l'unicorn, del tipus BRIQUET 15822, datada el a Brussel·les els anys 1420-1422; també es pot posar en relació amb la de BOFARULL 660, que data genèricament al segle XV.

c) Folis 189-234 de la flor, del tipus BRIQUET, 6641, datada a Siena els anys 1434-1435.

11. Forats per al ratllat: Es veuen sobretot a partir del foli 189: són normalment dos, a la banda del tall, rodons, fets amb un instrument de punta arrodonida que forada del recto cap al verso.

12. Sistema de ratllat.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-9. Foli 1ra, *inc.* de les rúbriques (*rúbrica*): «Comensen les rubriques del present libre dit lo XIIe del chrestia qui es lo regiment de ciutats (*fi de rúbrica*). Al molt alt e poderos senyor Namfos merques de Villena Compte de Denia e de Ribagorsa fill del molt alt princep e senyor mossenyor de sancta memoria infant frare Pere de Arago del orde de frares menors fill del molt alt e poderos senyor en Jacme per la gracia de deu senrera Rey Darago ...»

Foli 9ra-b, *exp.* de les rúbriques: «... Ca. CCCCLVIII. si dureran molt les senlyories dels crestians».

Folis 1-234. Foli 1ra, *inc.* de les rúbriques *iter* (*rúbrica*): «Comensen les Rubriques del present libre qui es lo dotze del chrestia qui es de regiment de Ciutats».

Foli 1ra. *inc.* de l'obra (*rúbrica*): «Capitol primer del present libre qui ensenya que lo regiment e governacio general de deu sobre tot lo mon nos mostra que la sua sauiesa es sens tot terme e que ell es tot nostre be e tota nostra benauyrança (*fi de rúbrica i espai en blanc*). Regiment excellent deles corporals creatures general passant tot enteniment dela uniuersitat deles corporals creatures daquest mon ensenye clarament illumilnats vera fe cristiana que lo sobiran regidor deaquella es sauiesa fontal esaber abisal e inscrutable pelech de infnida clemencia e prudencia. Eaxi ho posa aquell gran doctor Ciprianus en I seu sermo de condicione orbis ...»

Foli 234vb, *exp.* de l'obra: «... Empero aquests para sant no saben que tu per doble dret has aytal potestat car a tu pertany per dret diuinal car deu lo dona a sent P. e a sos vicaris quant los dix quodcumque ligaueris super terram del qual tu est successor e vicari eternal e axi mateix per dret humanal perdonacio ...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià*, capítols I-CCCCLIIII (manca el final d'aquest capítol i els capítols 455-458 anunciats a la taula); conté, doncs, aproximadament la meitat de l'obra.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscris catalans de Vich*, dins «Revista de Bibliografia Catalana» II (1902), 236-238; *Les obres*, 608; MARTÍ, *Eiximenis*, 462; Josep GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vich*, Barcelona 1934, 193.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 170×240 , a dos corondells, de 46-47 línies. Impaginació: $43 + 70 + 20 + 75 + 70 \times 65 + 235 + 95$.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-9, escriptura gòtico-humanística de la segona meitat del s. XV; b) folis 10-174r, mateixa escriptura d'una altra mà; c) folis 174v-178ra, escriptura humanística de la segona meitat del s. XV, d'una tercera mà; d) folis 178rb-234v, escriptura gòtico-humanística de la segona meitat del s. XV, encara amb influències de la bastarda, d'una quarta mà.

4. Reclams verticals.

5. Decoració: a) folis 1-9. Dues inicials afilegranades, en blau i vermell, filigranes de color vermell. Rubriques. Calderons vermells. Al principi una lletra artitzadament caudada.

b) folis 10-234. Gran R inicial de tractat en tinta morada clara amb dibuix floral al seu interior, realitzat el de la part superior i previst i no realitzat el de la part inferior. Capitals blaves i vermelles sense filigrana, seguides de lletres gòtiques cal·ligràfiques amb tocs de groc, els quals desapareixen a partir del foli 103v. Rúbriques. Calderons blaus i vermells fins al foli 177r. Fins al foli 103v, a l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de groc. Lletres caudades, també als marges laterals, sovint perllongades i àdhuc unides entre elles amb dibuixos de traç molt fi (llaços, cares). Fins al foli 177r, noms d'autors, de llibres, a voltes de ciutats i a voltes textos bíblics subratllats en vermell.

Al foli 10r, rombe heràldic: sobre fons blau, escala sostinguda per arc i columna.

6. Notes, signes de nota i manícula: foli 10r, 51v, 64rb-va, 69rb, 189ra-b (en castellà).

9. Copistes: quatre.

10. Revisions i correccions: folis 20va, 41ra, 46ra, 51va-b, 68vb, 205rb. *Probationes pennae* als folis 81r, 92r.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: La coberta hauria d'ésser restaurada. El primer foli és fatigat i els darrers folis del darrer plec ballen. El paper és de bona qualitat, no presenta signes d'oxidació, malgrat que hi ha molts folis escrits en tinta carregada de ferro, ni taques, ni amb prou feines corcs, probables beneficis del clima sec de Vic.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen barceloní.
4. Propietaris i procedència: És de la Biblioteca Episcopal de Vic.

22

3. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 167

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

- a) Mides de superfície i gruix: $225 \times 305 \times 130$
- b) Matèria: Ànima de cartró, recoberta de gamusa marron.
- c) Indicacions escrites: No n'hi ha.
- e) Elements decoratius: Cap.

2. Llom de la mateixa pell.

a) Tipus, tècnica i nombre de les relligadures: Els plecs són relligats directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: a) buida; b) teixell de pell amb el títol del ms.: «REGIMENT DE PRINCEPS»; c) buida; d) teixell de pell vermella en forma de rombe: «M. S.»; e) etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota del manuscrit: «167»; f) buida.

3. Altres elements.

- a) Folis de protecció i de guarda: I + I, amb filigrana TORREON
- b) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
- e) Capçalera i capçada dalt i baix

4. Conclusió. Data: 1818, com els altres mss. del *Crestià*. Efectivament, hom llegeix al «Quaderno» ja esmentat (ACV, lligall 684, 1-D), fol. [9]v: «Eximenez Regiment de princeps 20 [reales de vellón].»

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni
2. Matèria: Pergamí i paper.
3. Palimpsest: No.
4. Folis: I + XVII + [482] + I.
5. Dimensions: $210 + 295 + 120$.

6. Plecs:

- 1) Plec de 6×2 , folis [I]- XII, amb reclam: «lo D CCC XXXIII»
- 2) Plec coix, de 5/6, folis XIII-6, amb reclam: «martiniana»
- 3) Plec de 6×2 , folis 7-18, amb reclam: «-saltres»
- 4) Plec de 6×2 , folis 19-30, amb reclam: «fia»
- 5) Plec de 6×2 , folis 31-42, amb reclam: «ço es»
- 6) Plec de 6×2 , folis 43-54, amb reclam: «[*rúbrica*] Capitol DXVIII»
- 7) Plec de 6×2 , folis 55-65, amb reclam: en el foli 61: «que ell no»
- 8) Plec de 6×2 , folis 66-76, amb reclam: «sospites»
- 9) Plec de 6×2 , folis 77-87, amb reclam: «-nament»
- 10) Plec de 6×2 , folis 88-99, amb reclam: «de reuerencia»
- 11) Plec de 6×2 , folis 100-111, amb reclam: «mes no sie»
- 12) Plec de 6×2 , folis 112-123, amb reclam: «feyals seruidors»
- 13) Plec de 6×2 , folis 124-135, amb reclam: «-mats»
- 14) Plec de 6×2 , folis 136-146, amb reclam: «per tal que nos»
- 15) Plec de 6×2 , folis 147-158, amb reclam: «com segons»
- 16) Plec de 6×2 , folis 159-170, amb reclam: «segonament»
- 17) Plec de 6×2 , folis 171-182, amb reclam: «-sar Rey de siria»
- 18) Plec de 6×2 , folis 183-194, amb reclam: «-nador dels»
- 19) Plec de 6×2 , folis 195-206, amb reclam: «si donchs»
- 20) Plec de 6×2 , folis 207-218, sense reclam.
- 21) Plec de 6×2 , folis 219-230, amb reclam: «[*rúbrica*] corrompre»
- 22) Plec de 6×2 , folis 231-242, amb reclam: «justicia»
- 23) Plec de 6×2 , folis 243-254, amb reclam: «-encia»
- 24) Plec de 6×2 , folis 255-266, amb reclam: «nos saben»
- 25) Plec de 6×2 , folis 267-278, amb reclam: «-fs justicia»
- 26) Plec de 6×2 , folis 279-290, amb reclam: «lom es»
- 27) Plec de 6×2 , folis 291-302, amb reclam: «aço car»
- 28) Plec de 6×2 , folis 303-314, amb reclam: «ab la vergua»
- 29) Plec de 6×2 , folis 315-326, amb reclam. «casos»
- 30) Plec de 6×2 , folis 327-338, amb reclam: «ciuyllitat»
- 31) Plec de 6×2 , folis 339-350, amb reclam «tostemps»
- 32) Plec de 6×2 , folis 351-362, amb reclam: «retenen ho»
- 33) Plec de 6×2 , folis 363-374, amb reclam: «Prouerbi»
- 34) Plec de 6×2 , folis 375-386, amb reclam: «a rebelles»
- 35) Plec de 6×2 , folis 387-398, amb reclam. «per ma fe»
- 36) Plec de 6×2 , folis 399-410, amb reclam. «luceolus»
- 37) Plec de 6×2 , folis 411-422, amb reclam: «lo Quint»
- 38) Plec de 6×2 , folis 423-434, amb reclam: «monen»
- 39) Plec de 6×2 , folis 435-446, amb reclam: «e uso me»
- 40) Plec de 6×2 , folis 447-458, amb reclam: «matex»
- 41) Plec de 6×2 , folis 459-470, amb reclam: «car tot es»
- 42) Plec de 6×2 , folis 471-[482], sense reclam.

Els plecs són formats invariablement per un full inicial de pergamí, quatre de paper i un full final altra vegada de pergamí. En ambdós fulls la seqüència és carn-pèl, pèl-carn.

En el plec 7) hi ha dues anomalies: la primera és que entre els fois 64 i 65 en va quedar un sense numerar i posteriorment fou numerat en llapis com el foli 64-*bis*; la segona anomalia és que el full que havia d'ésser inicial de plec (folis 55 i 65 actuals) ha anat a parar en el lloc del full final (ara folis 60-61), i a l'inrevés. Això explica que el reclam del plec 6) anterior remeti al començament de l'actual foli 60ra, tal com confirma la seqüència dels capítols.

En el plec 8) el foliador es va estrompassar un foli entre el 74 i el 75, numerat ara en llapis com el 74 *bis*.

En el plec 9) és bisat en llapis el foli 80.

En el plec 14) és bisat el foli 144.

En el segon plec, coix, manca un foli, el darrer de la primera part del plec, que havia d'ésser de pergamí i contenia el principi de l'obra, amb el capítol 467 sencer i l'inici del 468, ara escapçat.

Tres folis de paper blanc són intercalats entre els folis 117 (137)-118 (138), 122 (142)-123 (143) i 124 (144)-125 ((145), per protecció.

8. Foliació: Primitivament el manuscrit no era foliat. Probablement el segle XVII o el XVIII hom el numerà amb xifres àrabigues vermelles, deixant sense numerar la taula de capítols inicials. Aquesta numeració va del 1 al 474. Durant el segle XX⁴⁷ hom revisà aquesta foliació, corregint-ne els errors, com acabem de veure, i afegint una numeració en xifres romanes i en llapis al fulls inicials de taula, des del [I] al XVII. Finalment el mateix o un altre foliador renumerà de dalt a baix amb llapis i xifres àrabigues tot el manuscrit, escrivint els números a l'angle inferior esquerre del recto dels folis. Aquesta darrera numeració va del [I] al 503.

9. Numeració de plecs: Malmesa per la guillotina, es pot seguir d'un cap a l'altre del manuscrit. Consta de la seqüència de les lletres minúscules de l'alfabet, seguides de xifres romanes, sempre en la primera part de cada plec. Al foli 219 recomença l'alfabet.

10. Filigrana del carro amb dues rodes, semblant a BRIQUET 3528, datat a Perpinyà el 1429.

12. Sistema de ratllat amb tinta sèpia. 1111 2222.

III CONTINGUT LITERARI

1. Folis [I]-XVII. Fol [I]ra, *inc.* de les rúbriques: «*rúbrica*» Ací comencen les Rubriques del segon volum del dotzen libre de regiment de prínceps

47. Segons MASSÓ I TORRENTS en el lloc que citarem tot d'una, l'any 1909 el manuscrit no era foliat i només s'hi veia «alguna resta de foliació», la que nosaltres suposem feta el segle XVII o XVIII.

appelat cristia [*fi de rúbrica*] segueixse lo segon volum del Regiment dels prínceps de les ciutats e de la cosa publica en lo qual uolum se contenen la v^a e la vi^a e vii^a e viii^a parts de aquest dotzen libre de la obra del cristia. E lorde de aquest proces veuras en les robriques següents. Lo primer capitol qui es CCCCLXVII qui es aquell qui pot legudament pendre regiment de animes. Lo CCCCLXVIII con procurarse regiment sia gran oradura per diuerses raons...»

Fol. XVrb, *exp.* de les rúbriques: «Lo DCCCCVII qui dona fi e compliment final al libre. [*rúbrica*] E aci son acabades les Rubriques de la huytena part de aquest libre dotzen de Regiment de prínceps appellat cristia cccccccccccccc [*fi de rúbrica*]».

Folis XVv-XVII v buits.

Folis 1 (18)-474 (495). Folí 1 (18)ra, *inc.* de l'obra (*initio mutilus*): «...E si dius que cascu se pot sens vergonya procurar son prou dic te que uer es si lo prou es be de honor e de regiment no es sens gran confusio com aytal be procurat a si mateix sia uoler senyorejar als altres e presumir si mateix esser ne digne la qual cosa presumir es sobirana oradura e per consegüent ia maior follia es lo pendre con aytals honors sien solament degudes a persones senyalades e dotades de gran seny e de gran consciencia e de gran amor a la cosa publica e de gran consell les quals coses presumir de si mateix es gran oradura...»

Folí 474 (495)rab, *exp.* de l'obra: «Quartament sobretot per reuerencia e honor de nostre senyor deu princep e senyor de tots los prínceps e generalment pare e faedor de tota creatura qui tostemps sia loat e per infinita secula seculorum santificat beneyt e glorificat per tota natura en la sua magestat eternal e gloria perdurable amen. Ffinito libro sit laus gloria Christo Amen. [*rúbrica de lletra grossa*] Aquest libre fon començat lo dia dels innocens any MCCCC LIII. E fon acabat dijous ans de pasqua de cinquagesma ha XVI del mes de mag any desus dit [*fi de rúbrica*]».

Folis 474 (485)v-[481] (503)v buits.

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Regiment de prínceps. Segona part*, cc. 468 (*escapçat*)-907.

4. Catàlegs: Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Manuscripts catalans de Valencia*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», III (1903), 54-57; *Les obres*, 608; MARTÍ, *Eiximenis*, 462; ELÍAS OLMOS CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, València 1943, 125.

5. Edició: J. MASSÓ I TORRENTS, en l'article acabat de citar, publica tot el capítol 907 i darrer del manuscrit.

IV ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 140 × 190, a dos corondells, de 36-42 línies. Impaginació del foli 220r: 25 + 63 + 15 + 60 × 35 + 190 + 67.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals. L'escriptura va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3 Tipus de lletra i mans: Cursiva librària sensiblement dextrogira del s. XV. Una mà escriu el text, una altra mà ha escrit les rúbriques.

4. Reclams horitzontals, enquadrats dins doble rectangle adornat amb arabescos

5. Decoració: Inicials blaves i daurades, amb filigrana plena, cua i antenes de colors blau i malva als folis [I] (1)ra, 219 (240)ra, 313 (334)ra, 384 (405)ra. Capitals blaves i vermelles alternades amb filigrana i antenes de colors vermell i malva també alternats. Calderons blaus i vermells. Rúbriques amb vermelló. Lletres caudades

6. Notes i signes de nota, generalment en vermelló, a vegades posades dins rectangle. Manícles.

7. Timbre de la «Biblioteca Catedral Valencia» al recto de tots els folis del manuscrit.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions d'una altra mà: f. 1 (18)rb, 40 (57)rb, 47 (64)rb, 68 (86)vb, 70 (88)rb, 95 (115)vb, 118 (138)rb, 144-bis (168)va, 146 (167)va, 184 (205)va, 214 (235)rb, 235 (256)va, 254 (275)ra, 298 (319)vb, 301 (322)rb, 306 (327)rab, 307 (328)rb, 308 (329)rb, 323 (344)ra, 335 (356)rb, 371 (392)rb, 389 (410)rb, 390 (411)rab, 397 (418)rb, 398 (419)ra-va, 405 (426)vb.

12. Notícies històriques: L'inventari de 1656 de l'ACV porta una notícia inquietant al seu foli [13]v: «Item altre volum, cubertes de taula, en paper, que se intitula primer volum del dotzen llibre appellat Christia e compost per frances Eximens en lo qual volum se troba de regiment de Princeps e de Ciutats». És difícil que el volum que ens ocupa hagi pogut inspirar aquesta entrada, perquè és ben clar que es presenta repetidament com a *volum segon*. Segons això, la Seu valenciana hauria posseït durant el s. XVII el *Dotzè* sencer i, per tant, tots els volums del *Crestià*. En canvi, ara del *Dotzè* només hi ha la segona part.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Oxidació avançada, especialment forta a partir del foli 328 (349), on ja ha calgut reparar forats

2. Datació: Acabat el 16 de maig del 1453.

3. Origen català o valencià

4. Propietaris i procedència: El volum fou adquirit pel Capítol valencià com els altres del *Crestià*, entre finals del s. XVI i entrat el s. XVII.

4. PARÍS, BNF, ms. espag. 9

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

- a) Mides de superfície i gruix: $270 \times 387 \times 107$.
- b) Material: pasta de paper de color marron.
- c) Indicacions escrites: Contratapa I, cap al centre, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Espagnol | 9».
- d) Elements decoratius: Coberta i contracoberta enquadrada per ferros daurats.

2. Llom de pel de color vermell, ras.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns.

b) Descripció de les seccions: 1) ferros daurats, amb anagrama de la Biblioteca Reial i flor de llir als quatre angles; 2) En majúscules daurades: «Lo dotze | del cristia»; 3) ferros daurats: flor de llir al centre; 4) com 3); 5) com 3); 6) com 1) i 4). Sobre la sisena secció, etiqueta enganxada amb la cota actual: «Espagnol | 9» i gomet vermell enganxat sobre l'etiqueta.

3) Altres elements:

a) Folis de protecció i guarda: IV + IV. Foli de guarda inicial IIr, en llapis, dalt de tot, cap a la dreta: «Espagnol 9». A baix de tot, cap a l'esquerra: «Reliure restaurée en 1970».

- c) Cobertes (folres) de paper d'aigues.
- e) Capçalera i capçada dalt i baix.
- g) Llavis amb ferros daurats ja molt esvaïts.

4. Conclusió. És del s. XVIII

II. COS DEL VOLUM

- 1. Composició material: Ms. homogeni.
- 2. Matèria: paper i vitel·la.
- 4. folis: IV + 335 + IV
- 5. Dimensions: $258 \times 375 \times 85$.
- 6. Plecs:
  - 1) Plec de 6×2 , folis 1-12, sense reclam.

- 2) Plec de 6×2 , folis 13-24, amb reclam: «la terça»
- 3) Plec de 6×2 , folis 25-36, amb reclam: «sobre les»
- 4) Plec de 6×2 , folis 37-48, amb reclam: «E en special»
- 5) Plec de 6×2 , folis 49-60, amb reclam: «ortius»
- 6) Plec de 6×2 , folis 61-72, amb reclam: «lauors»
- 7) Plec de 6×2 , folis 73-84, amb reclam: «lo dit de alguns»
- 8) Plec de 6×2 , folis 85-96, amb reclam: «quel hom»
- 9) Plec de 6×2 , folis 97-108, amb reclam: «matauen»
- 10) Plec de 6×2 , folis 109-120, amb reclam: «Capitol CLXV»
- 11) Plec de 6×2 , folis 121-132, amb reclam: «vna sua ciutat»
- 12) Plec de 6×2 , folis 133-144, amb reclam: «la primera edat»
- 13) Plec de 6×2 , folis 145-156, amb reclam: «dient ells»
- 14) Plec de 6×2 , folis 157-168, amb reclam: «lo nombre»
- 15) Plec de 6×2 , folis 169-180, sense reclam.
- 16) Plec de 6×2 , folis 181-192, amb reclam: «a fugir»
- 17) Plec de 6×2 , folis 193-204, amb reclam: «coratges»
- 18) Plec de 6×2 , folis 205-216, amb reclam: «han dit»
- 19) Plec de 6×2 , folis 217-228, amb reclam: «-sa per les»
- 20) Plec de 6×2 , folis 229-240, amb reclam escapçat: «[demana la]»
- 21) Plec de 6×2 , folis 241-252, amb reclam: «e aço per les»
- 22) Plec de 6×2 , folis 253-264, amb reclam: «Que sua»
- 23) Plec de 6×2 , folis 265-276, amb reclam: «-sa publica»
- 24) Plec de 6×2 , folis 277-288, amb reclam: «uol e hauem»
- 25) Plec de 6×2 , folis 289-300, amb reclam: «res de llurs»
- 26) Plec de 6×2 , folis 301-312, amb reclam: «axi vol»
- 27) Plec de 6×2 , folis 313-324, amb reclam: «-cerdoci»
- 28) Plec de 6×2 , folis 325-335.

Els reclams que falten han desaparegut a causa de la cisalla.

En el darrer plec manquen dos folis del volum, i per això ara el text és incomplet en el seu darrer capítol, el 461 [no 161, com diu Morel Fatio i, darrere d'ell, Massó], final de la quarta part del llibre.

Els plecs són formats invariablement, llevat del darrer, per un full exterior de vitel·la, quatre fulls de paper i un full interior de vitel·la. Els folis de vitel·la presenten l'ordre següent: carn-pèl, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació contínua en tinta a l'angle superior dret del recto dels folis, efectuada durant el segle XIX.

9. Numeració de plecs: Numerats els plecs en l'època contemporània, amb llapis, a l'extrem inferior esquerre de cada foli inicial de plec, segurament en el moment de la darrera rellegadura.

10. Filigranes: No n'hi ha als folis de guarda. Arreu del volum, de les tises, del tipus BRIQUET 3668, datada a Roma el 1454, amb variants similars a Itàlia dels anys 1456-1459.

12. Sistema de ratllat: En sec i sobre el costat carn en els fulls de pergamí. En sec i a la mina de plom sobre el paper. Esquema dels dos primers plecs: >< 1111 2222 | 1111 2222 <>.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-335. Fol. 1ra, *inc.* del pròleg «[*rúbrica*]: Comença lo preàmbol del present libre appellat Lo Dotze del Cristià [*fi de rúbrica*]. Al molt alt e poderos Senyor Namfos marques de Villena compte de denia e de Ribagorça fill del molt alt princep e senyor Mon senyor e de Sancta memoria infant ffrare pere de Arago del orde dels frares menors fill del molt alt e poderos senyor en Jachme per la gracia de deu ça enrere Rey darrago de bona memoria Lo seu humil seruent frare francesch eximenis de aquell mateix orde Si mateix ab tota reuerencia en aquell e per aquell qui es senyor dels senyors e general regidor e patro de tot lo mon e de totes senyories...»

Fol. 1va, *exp.* del pròleg: «... Car esper en la misericordia del princep subira queus dara souint al cor gran alegria E al enteniment clar lum atractar e finir uostres alts e molts negocis eus ajudara (*cancell m*) molt a uiure en repos E adesenpatxar uos leugerament de molts carrechs temporals e fahenes».

Fol. 1va, *inc.* de la taula: «Primerament Senyor molt alt per endreçament uostre e de aquells que uolran açi estudiar uos placia açi primerament entendre que aquest libre summariament conte VII parts principals...»

Fol. 12rb, *exp.* de la taula: «...Lo CCCCLXVI capítol posa e tracta que han dit alguns (*iter expunc* que han) de alguns dels regnes presents e de llur durada. E de nouell imperi [*rúbrica*:] Aci fenexen les Rubriques de la quarta part del dotzen libre del christia appellat Regiment de princeps | Deo gracias»

Fol. 12v buit.

Fol 13ra, *inc.* del tractat: [*rúbrica*:] «Comença lo primer capítol del present libre appellat lo dotze del Cristia. Qui ensenya que lo regiment e gouernacio general de deu (*anticip. expunc* nos mostra) sobre tot lo mon Nos mostra que la sua sauiesa es sens tot terme. E que ell es tot nostre be e tota nostra benahuyrança [*fi de rúbrica. Caplletra*:] Regiment excellent e gouernacio passant tot enteniment dela uniuersitat deles corporals creatures de aquest mon ensenya clarament als illuminats de vera fe christiana que lo subiran regidor e general gouernador de aquella es sauiesa fontal e saber abisal e inscrutable pelech de infinida prouidencia...»

Fol. 335vb, *exp.* del tractat: «...E dien que daquesta pau e deuocio e sanct e alt estament ja dit propheta sanct Johan Apochalypsis viiº quan dix Et cum apparuisset sigillum septimum factum est scilencium in celo quasi media hora. E uol dir que com fos vengut lo seten temps dela present es...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Cristià*, caps. 1-466, l'últim capítol incomplet.

Comprèn, doncs els capítols 1-68 de la primera part, els capítols 69-356 de la segona, els capítols 357-395 de la tercera part, i els capítols 396-466 de la quarta.

4. Catàlegs: Nicolas ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus*, II, 180; MOREL-FATIO, *Catalogue*, 5a, n° 18; MASSO I TORRENTS, *Les obres*, 608; MARTÍ, *Eiximenis*, 462; François AVRIL et al., *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, Paris, BN 1982, 123-124.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 170 × 258, a dos corondells. Impaginació: 30+74+25+74+60 × 450+258+77.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació no assenyalada i de justificació no assenyalada a justificació. Línies: 42. Unitat de ratllat = 6,06.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtico-humanística de segona meitat del segle xv, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals, llevat els dels folis 96, 108, 120, 132, 144, 276 i 312, que són o verticals o en forma de mitja lluna. A voltes els reclams estan encerclats en les volutes finals amb què acaba una lletra caudada.

5. Decoració: Grans inicials sobre fons daurat, de colors blau o rosa i amb decoració floral a l'interior, filigranes i antenes: folis. 1r, 13r, 58r, 248r, 281v, és a dir, a l'inici de cada gran part, tractat o divisió principal de l'obra. Capitals blaves i vermelles, amb filigrana vermella i malva, i a vegades antenes; rúbriques; calderons blaus i vermells; lletres caudades.

6. Notes i signes de nota: F. 26va, 30vb, 40rb, 47vb, 93ra, 58vb, 88va, 92va, 93va, 108rb, 111va, 112va, 118va, 119rb, 120rb, 129vb, 130rb, 131ra, 131va, 132rb, 133va-b, 134vb, 138va, 142rb, 144va, 146va-b, 147rb, 147va, 148va, 149va, 155vb, 156va, 157va, 160va-b, 162va, 175va, 176va, 191va, 194ra, 195va, 201ra-202ra-b, 204rb, 221rv-va, 247ra, 255va, 266vb, 269va-b, 272ra-vab, 275vb, 287va, 291va, 296va, 297va, 308ra, 308va, 315va-b.

7. Segell de la «Bibliothèque Royale» als folis 1r i 335v.

9. Copistes: Un copista principal escriu el text del llibre; un segon copista escriu les rúbriques amb el mateix tipus de lletra.

10. Revisions i correccions: F. 22va, 24vb, 155va, 230rb, 276vb. Els autors citats són subratllats en vermelló.

11. Signatures antigues: *Supplément Français*, n° 235.

12. Notícies històriques: F. 14, dalt de tot, en tinta i lletra del segle xvii: «Es de sant pere de rodas».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Excel·lent en tots els aspectes. Hi ha senyals d'oxidació, però el paper és sencer i sembla molt fort. A la vitel·la no s'hi veu cap tara.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Pere de Roda. Com la major part dels manuscrits del fons *Supplément français*, entrà a la Biblioteca Règia durant la segona meitat del segle XVIII.

b) Fragments

24

5. BNF, ms. espag. 13

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $282 \times 386 \times 40$.

b) Material: Pasta de paper, recoberta de pell marron, amb moltes raspades a les dues tapes.

c) Indicacions escrites: cap al centre de la contratapa I, etiqueta de paper enganxada, amb la cota actual: «esp. 13»

d) Elements decoratius: Filets d'or que en les dues tapes formen un rectangle en perspectiva. Dins el rectangle i recorrent els quatre cantons, gofradura en sec de motiu vegetal.

2. Llom de la mateixa pell, ras.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant set nervis interns. Les sis seccions del llom, amb els corresponents nervis externs, en són independents.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3)-6) Anagrama de la BR amb corona; 2) teixell de pell vermella, amb el títol del ms. en lletres majúscules: «Chroniques l en catalan». Al capdavant, sobre la secció 6), etiqueta de paper enganxada amb la cota actual del ms.: «esp. 13» [i gomet vermell al costat].

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i guarda: III + IV, de paper del s. XIX, amb verjures i sense filigrana.

- c) Cobertes (folres) de paper d'aigües de colors rosa i vermell.
- e) Capçalera i capçada dalt i baix.
- g) Llavís amb ferros daurats.

4. Conclusió: És del s. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. miscel·lani.
2. Matèria: paper.
4. Folis: III + 111 [+ 4 folis sense numerar] + III.
5. Dimensions: 277 × 370 × 30.
6. Plecs:
  - 1) Plec coix de 5/4, folis 1-9, sense reclam.
  - 2) Plec coix de 3/2, folis 10-14, amb reclam: «Molt richament»
  - 3) Plec de 8 × 2, folis 15-30, amb reclam: «axi com yo fas»
  - 4) Plec de 8 × 2, folis 31-46, amb reclam: «Mantinent enuia»
  - 5) Plec de 8 × 2, folis 47-62, amb reclam: «menester E si la»
  - 6) Plec de 8 × 2, folis 63-78, amb reclam: «lo dit en xanxo»
  - 7) Plec de 8 × 2, folis 79-94, amb reclam: «E dix axi»
  - 8) Plec coix de 6/7, folis 95-107, sense reclam.
  - 9) Plec de 4 × 4, folis 108 – f. de g. final IV.

Dalt de tot del foli 1r, marge dret, en tinta, signatura que tenia el ms. quan formava part de la biblioteca del cardenal Mazarin: «9992».

El plec 1) presenta el foli 9 en blanc, amb pèrdua del text entre el foli 8v i el 10r.

La major part dels fulls són reforçats amb tires de paper en la part del doblec.

8. Foliació contínua, en tinta i xifres àrabiques, del segle XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis. En l'actual foli 43, sembla que hi ha restes d'una numeració antiga en xifres romanes: la cua d'una xeix. Als folis 86-87 i 95 apareixen unes restes d'escriptura que interpretem com la base de tres «X». Grosso modo, l'actual numeració no difereix molt de la primitiva, que seria en xifres romanes. Efectivament, en el que resta de la taula del volum, folis 110-111, els dos capítols que trobem ara al foli 38rv («Com Thideus vench deuant lo Rey Ethiocles e dix sa missageria»; «De la resposta que Ethiocles feu a Thideus embaxador dels grechs») venen assenyalats al foli XL. Aquest decalatge és degut a la pèrdua dels folis que la presència dels plecs coixos revela.

10. Filigranes: a) folis 1-61 i 100, de les dues claus, del tipus BRIQUET 3837, datada als Països Baixos el 1375, amb variants similars a Itàlia, sud de França i París fins al 1400, tardanament a Colònia el 1434 i a Perpinyà el 1437.

b) folis 65-96 i 102-105, de les muntanyes encerclades sobrepujades de creu, del tipus BRIQUET 11859, datada als Països Baixos, Itàlia, sud de França i Espanya entre 1399 i 1404.

c) Folí 111, filigrana del carro, del tipus VALLS I SUBIRÀ, *La historia* II, n° 37, datada el 1416, i BRIQUET 3544, datada a Lucca a partir del 1434.

11. Forats als quatre angles de la caixa d'escriptura, circulars, fets amb punxó i incisió directa.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis 1-82r. Fol. 1r, *inc. (initio mutilus)*: «... tostemps en aquella regio vos hi atrobarets arbres de molt bones maneres fruyts portants los quals hi ach feyts nostre senyor deu. Primerament auia hun lach en mig loch don laygua es molt dolsa e sana El [ ] sortex per IIII rius fora de paradís E si crexen tant despuys quells sdeuenen IIII° grans flums ...»

Fol. 82r, exp.: «... mas de aquestes yo no dire ara pus ans uos dire quals foren los reys de assira e dels altres reyalmes e de sots quals reys los reyalmes foren fins al temps de proxeeas qui tench lombardia car en aquel lexi yo ma historia per recomptar la ystoria de Thebes e de troya mas en axi mo couench a fer e en axi ho requer lo comte per mils uenir als Emperadors de Roma».

[Fol. 68v-80r. Fol. 68v, inc.: «Açi comensen les rubriques de aquest libre de la croniqua de spanya. Com trobaretz la generacio daquells qui primera-ment poblaren spanya e com ffo conquesta per grechs e per los romans e com fo edificuada Terraguona e com los guots reeberen la fe de Jhesuchrist e com los guots conqueriren spanya...»

Fol 80r, exp. de l'autor: «...aquest hac per muller dona Maria de munt-
paller de la qual ach vn fill qui ach nom Jachme qui fo rey apres dell. Aquest
rey en Jachme fo molt struch contra moros axi quels tolch les illes de mallor-
ques e lo regne de Valencia e aquell de Murcia e fo fet llarch e franch. Deo
gracias» .

Exp. del copista: «Auan son specificats tots los Reys e comtes en CIII car-
tes ço es tots los reys darago e tots los comtes de Barchinona e la conjuncio
del realma darago ab lo comtat de Barchinona e tots los reys e comtes de Bar-
chinona que son stats».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere RIBERA, de Perpinyà: *Traducció en català de la Crònica de Gaucher DE DÉNAIN* [= adaptació en català de la *Crònica d'Espanya* de Roderic de Toledo].

3. Altres manuscrits: BC, ms. 352.

4. Catàlegs i bibliografia: MOREL-FATIO, *Catalogue*, 131; J. MASSÓ I TORRENTS, *Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional*, dins

«Revue Hispanique», 15 (1906), 498-501; M. COLL I ALENTORN, *El «Llibre de les Nobles dels reys»*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XIII (192), 523-524; reproduït en M. COLL I ALENTORN, *Obres I. Hitoriografia*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – P. A. M. 1991, 345-346. Per a la *Crònica* de DÉNAIN, cf. P. MEYER, dins «Romania», 14 (1885), 36-81; dins «Bulletin de la Société des Anciens Textes Français» (1895), 83ss.; *Histoire Littéraire de la France*, xxxiii, 289. Per al ms. 352 de la BC, cf. Marçal OLIVAR, *Una versió catalana de Waucher de Dénain*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», 6 (1920-1922), 365-366; Pere BOHIGAS I BALAGUER, *El repertori de manuscrits catalans de la Institució Patxot. Missió de París. Biblioteca Nacional (1926-1927)*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XV (1930), 197-207; reproduït en Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – P. A. M. 1985, 123-132.

B

1. Fol. 82rv. Fol. 82 r, inc.: «Posse lo damunt dit fecundis in sermone de gubernacione diuina que entre les altres coses en que deus ensenya la sua alta gubernacio...»

Fl. 82v, exp.: «... puxa refrenar ses males cobeiansses».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià*, fragments dels capítols 22 (cap al final), 23 i 24.

4. Catàlegs i bibliografia: Pere BOHIGAS, *o. c.*, 201-202 i 126-127.

C

1. Fol. 83v-99v. Fol. 83v, inc.: «Bretanya illa pus excellent de totes les altres illes es posada entre frança e ibèrnia en la mar occidental...»

Fol. 97v, exp.: «... aquest nunuallo fou pare de belin e de brenni».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Traducció en català de la Història dels reis de Bretanya, tret de la Historia regum Britanniae de Galfred de Monmouth*.

3. Altres manuscrits: No se'n coneix cap més.

4. Catàlegs i bibliografia: ENTWISTLE, *Geoffrey of Monmouth and Spanish Literature*, dins «Modern Language Review», XVII (1922), 381-391; *The Arturian Legend in the literatures of Spanish Peninsula*, 37-47; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 202 i 127.

5. Edició: Pere BOHIGAS I BALAGUER, *El repertori de manuscrits catalans de la Institució Patxot. Missió de París. Biblioteca Nacional (1926-1927)*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XVI (1931), 216-242, reproduït en Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – P. A. M. 1985, 178-203.

D

1. Fol. 97v-99v. Fol. 97v, *inc.*: «Adonchs abans de la incarnació de Nostre Senyor he Caio Jylio Cesar primer dels romans...».

Fol. 99v, *exp.*: «... E un cardenal apellat Matheu hi dona vn any CXL dies a tots ben faytos e uisitans la dita sgleya lo damunt dit Cardenal qui passant per barchinona ohi dir les merauelles al dit bisbe en la sgleya damunt dita ell celebra missa de consecració e conformà e manà la demunt dita festa dela dedicació esser feta axi com lo bisbe auia manat | Ffinito libro sit laus gloria xpo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Annals de la Gran Bretanya des de Juli Cèsar fins a l'any 731*, traducció en català del capítol 24 del llibre de la *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum* de BEDA EL VENERABLE.

4. Catàlegs i bibliografia: «Bulletin de la Société des Anciens Textes» (1895), 88-89; FARAL, *Les origines du cycle arthurien. Les plus anciens textes*, II, 72; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 202-203 i 127.

5. Edició: Pere BOHIGAS, *o. c.*, 242-246 i 203-207.

E

1. Folis 100-107. Fol 100r, *inc.*: «Los Reys darago e comtes de Barchinona. Patronilla Reyna darago muller den R^o Berenguer Comte de Barchinona...»

Fol. 107v, *exp.*: «... Lo Rey alfonso fou fill del dit Rey en ferrando e la Reyna sa muller hac nom Maria la qual es germane del rey de Castella».

2. Identificació de l'autor i títol: ANÒNIM, *Genealogia dels Reys darago e de Nauarra e Comtes de Barchinona*.

3. Altres manuscrits: Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 177.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume MASSÓ I TORRENTS, dins «Revista de Bibliografia Catalana», II (1902), 245; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 206 i 131; M. COLL I ALENTORN, *Les genealogies en la nostra historiografia*, dins M. COLL I ALENTORN. *Obres I. Historiografia*, ed. c., 302.

5. Edició: Pere BOFILL, *Genealogia dels reys d'Aragó e de Nauarra e comtes de Barchinona. Ms. del segle XV*, Vic, Biblioteca de «La Veu del Montserrat». Volum I, 1901, IV + 21 p., incorporat dins «La Veu del Montserrat», 24 (1901), al final del volum.

F

1. Foli 108rv, *inc.*: «En lo temps que los moros tenien lo principat de Catalunya o la mes part de aquella e la maior despanya entra vn gran capita venint de fransa lo qual hauia nom Otger Cathalo ab lo qual vengueren en sa Compènyia VIII° nou barons los quals feyen Compènyia de III^s en III^s e son aquests quis seguexen Muntcades, Pinos e mataplanes Cerueres Seruellons e almanyans, Anglasoles, Ribelles e Arills ...»

Foli 108v, *exp.*: «... Del dit comte de Barchinona apellat Borrell és feta menció atras en lo nombre de tos los Comptes qui son stats de Barchinona».

Foli 109rv buit.

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Llista de comtats i cases nobles de Catalunya amb referència a Otger Cataló}*.

3. Altres manuscrits: BC, ms. 6, folis 1r-49r.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume MASSÓ I TORRENTS, dins «Revue Hispanique», XV (1906), 592; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 206 i 131-132; Jaume MASSÓ I TORRENTS (†) i Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya. Vol. I, Mss. 1-154*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 1989, 7-8.

G

1. Foli 110r, *inc.* de la taula (*initio mutilus*): «Com Thedeus vench deuant lo Rey Ethiocles e li dix sa Missatgeria E de la resposta que Ethiocles feu a Thedeus enbaxador dels Grechs en Cartes XL ...»

Foli IIIv, *exp.* de la taula: «... Com Brut stant en lo Templa de diana per fer li sacrifici se adorni. E com durment li fou viyares que la dita deessa diana li digues hon deuia anar e poblar la sua gent e ço que li esdeuench e com corineu ab brut prangueren terra ab les Naus en lo ducat de guofari e li mataren lo missatger per qui hagueren guerra en cartes XC^o» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: *Fragment de taula de la traducció catalana de la Crònica de Gaucher de Dénain*, feta per Pere RIBERA, que comprèn els folis 40 a 90 de la paginació antiga.

4. Catàlegs i bibliografia: Pere BOHIGAS, *o. c.*, 207 i 132.

IV. ESCRIPTURA

A: Folis 1-99

1. Caixa d'escriptura: 183 × 254, a columna tirada, de 27-34 línies.

Impaginació: 30 + 183 + 62 × 33 + 254 + 84.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva amb influències de la bastarda i de la humanística, del s. XV, de la mateixa mà.

B: Folis 100-107

1. Caixa d'escriptura: 152 × 275, a columna tirada, de 37-38 línies.

Impaginació: 70 + 152 + 50 × 28 + 275 + 70.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior.

3. Tipus de lletra i mans: Escripura bastarda amb influències de la humanística, del s. XV.

C: Folí 108rv

1. Caixa d'escriptura: 152×267 , a columna tirada, de 38 línies no traçades.

Impaginació: $60 + 152 + 55 \times 45 + 267 + 57$.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior. UR = 7.

3. Tipus de lletra: Escriptura bastarda amb influències de la humanística del segle XV, de la mateixa mà que l'anterior.

D: Folí 110-folí de g. final IV

1. Caixa d'escriptura: 144×310 , a columna tirada, de 20-35 línies.

Impaginació: $42 + 144 + 85 \times 24 + 310 + 50$.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior. UR variable

3. Tipus de lletra: Escriptura gòtica bastarda, amb influències de la humanística, del s. XV, d'una mà diferent de l'anterior.

A-G

4. Reclams horitzontals i adornats a banda i a banda amb gargotets de tinta.

5. Decoració: Folis 1-99. Inicials de capítol blaves i vermelles alternades, amb filigrana simple i antenes vermelles i malves alternades. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Algunes lletres caudades.

Folis 100-111. Sense color, les inicials de paràgraf són altes i decorades. Al marge superior, lletres caudades.

Al fol. 34r, marge inferior, dos dibuixos a llapis: Cara humana i flor.

6. Notes de mans diverses: Fol. 1r-2r, 8r, 11r, 16v, 19v («... anys 1560 en que ara som»), 21v («A la muy reuerenda (?) persona del señor mossen andreu verdador en en el carce de P(B?)upliga mans [maud?]), 23v, 24r, 25v, 31v, 55v, 61r, 64v.

9. Copistes: tres.

10. Revisions i correccions: Fol. 6v, 8v, 14v, 21v, 23v, 24r, 31rv, 32r, 33r, 36r, 37rv, 38r, 39v, 40r, 42rv, 44v, 45rv, 48v, 49v, 51r, 53r, 63r, 64r.

11. Antigues signatures: *Ancien fonds* 9992.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació:

2. Datació: Mitjan segle XV.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Prové de la Biblioteca del cardenal Mazarin.

25

6. BARCELONA, IMHC, ms. A-50

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes⁴⁸

- a) Mides de superfície i gruix:: $152 \times 210 \times 14$.
- b) Material: Cartó recobert de paper d'aigües de llibreta normal
- c) Indicacions escrites: Tapa I, al bell mig de la meitat superior, etiqueta de paper enganxada i ratada en el seu angle inferior dret, escrit per la mateixa mà que escriurà tot el ms.: «Francesch Eximeneç | Regiment dels princeps| (Conte hasta el cap. XLI inclus.)». Contratapa II, angle inferior dret, una altra etiqueta amb la cota del ms.: «Ayuntamiento de Barcelonal Archivo Histórico de la Ciudad| Bibliotecal Inv. Nº Ms. A-50».

2. Llom ras, de tela marron.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plecs són directament cosits entre ells i a les tapes mitjançant cinc nervis interns.
- b) Al capdavant del llom, etiqueta rodona amb la cota: «A | 50»

3. Altres elements:

- a) Folis de guarda: I al principi, en el recto del qual hi ha dues notes. La primera és escrita en llapis blau: «Papers de S. Salvador Sanpere i Miquel». La segona és una datada d'estampilla: «1407».
- c) Cobertes (folres) de paper filigrana L D.

4. Conclusió. Data: Últim quart del segle XIX.

II. COS DEL VOLUM

- 1. Composició material: Manuscrit homogeni.
- 2. Matèria: Paper.
- 4. Folis: I + [97].
- 5. Dimensions: $152 \times 210 \times 12$.
- 6. Plecs:
  - 1) Un foli solter, enganxat amb el foli de guarda, foli 1.

---

48. Es tracta d'una llibreta normal i corrent.

- 2) Plec de 4×2 , folis 2-9, sense reclam.
- 3) Plec de 6×2 , folis 10-21.
- 4) Plec de 4×2 , folis 22-29.
- 5) Plec de 6×2 , folis 30-41.
- 6) Plec de 4×2 , folis 42-49.
- 7) Plec de 6×2 , folis 50-61.
- 8) Plec de 4×2 , folis 62-69.
- 9) Plec de 6×2 , folis 70-81.
- 10) Plec de 4×2 , folis 82-89.
- 11) Plec de 4×2 , folis 90-[97].

8. Foliació contínua, a llapis i amb xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

12. Sistema de ratllat. Pautat imprès dellibreta.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-96. Folí 1r, al marge superior esquerre, d'una altra mà: «Comenzó á copiarse el 8 junio 83». Una mica més avall, *inc.* de l'endrega: «Al molt alt e poderos senyor mon senyor Namfos marques de villena comte de denia e de Ribagorça fill del molt alt senyor e de sancta memoria. Jnfant frare pere darago del orde dels frares menors: fill del molt alt e poderos princep e senyor en jacme per la gracia de deu çaenrere rey darago de bona memoria. Lo seu humil seruient frare francesch eximeneç daquell mateix orde: simateix ab tota reuerencia en aquel e per aquel qui es senyor dels senyors e general regidor e patro de tot lo mon e de totes senyories. senyor molt alt quand pens los famosos princeps e grans cauallers los passats reys darago. Dels quals vos sou deualat per la diuinal ordinacio e clemencia: e pens lestament en que deu vos ha posat de regiment en esta vida...».

Fol. 2rv, *exp.* de l'endrega: «... car sper en la misericordia del princep sobiran qeus dara souin al cor gran alegria, e al enteniment clar lum a tractar e finir vostres alts e molts negocis: eus ajudara molt a viure en repos e a desempatxar vos laugerament de molts carrechs temporals e faenes».

Fol. 2v, *inc.* de la taula: «Primerament senyor molt alt per endreçament vostre e daquells qui aci volran estudiar vos placia aci primerament entendre que aquest libre sumariament conten set parts principals. La primera tracta perque comunitats e ciutats foren edificades, ne qui primerament es edifica».

Fol. 27r, *exp.* de la taula: «Lo .CCCCLXVIJ. Com ço que recita lo capitol precedent e posa sentenciant ho sobre les coses sdeuenidores en los voluntaris fets dels homens e assignant hi temps cert sens. (Al pie de esta página del original declara una nota manuscrita que 'Falta aquí un full,）」.

Fol. 27 v, *inc.* de l'obra: «Aquest es lo dotzen libre de regiment dels princeps e de comunitats appellat Crestia. E comença la primera part que

tracta perquè comunitats e ciutats foren edificades ne qui primerament les edifica. Capítol primer. Qui ensenya que lo regiment o gouernacio general de deu sobre tot lo mon nos mostra que la seva saviesa es sens tot terme e que ell es tot nostre be. Lo regiment excellent e gouernacio passant tot enteniment de la universitat de les corporals creatures daquest mon ensenya clarament als illuminats de vera fe crestiana que lo sobiran regidor e general gouernador daquella es sauiea fontal e saber abissal e inscrutable pelech de infinida prudencia. E axi ho osa aquell gran doctor Ciprianus en vn seu sermo...».

Fol. 96v, *exp.*: «...e quand dius que los pagesos no fan contractes nels han mester, no dius uer: car per força han a comprar lur vestir e calçar e altres coses quels son necessaries que ells no saben fer en lurs cases de comun cors. Appar donchs com fonch necessari de dificar ciutats per ajudar la humana miseria axi com deya aquesta quinta rao»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Regiment de prínceps*, I, cc. 1-41.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: L'escriptura ocupa tota la pàgina, deixant un marge de 15 mm. al marge esquerre. 23 línies traçades i escrites.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra del segle XIX.

6. Notes: Cf. supra, III, 1.

9. Copista: Salvador Sanpere i Miquel

12. Notícies històriques: Al foli 63r, hi ha una altra nota de Sanpere i Miquel: «Dice una nota marginal: 'falta un full,». Efectivament, al f. 63r comenta el text del capítol XXIII i al foli 63v segueix el del capítol XXV.

No dubtem que es tracta d'una còpia que treia Salvador Sanpere i Miquel (Barcelona, 1840-1915) del *Dotzè*. Còpia lletra per lletra, sense emprar ni els accents ni cap puntuació moderna, amb una intenció evident de reproduir el text original en el seu tenor filològic més pur. Fins i tot reproduceix la titlla sobre vocals seguides de nasal. L'autor és conscient que copia un «original».

Còpia a partir d'un manuscrit? En el seu temps a Barcelona només hi havia dues possibilitats: o el de l'ACA o el del Palau. Si llegim els íncipits de tots tres, veurem una coincidència entre el ms. de Sanpere i el del Palau: «Al molt alt e poderos senyor *monsenyor* namfos marques de villena»,⁴⁹ etc. El mot *monsenyor* no es troba en cap més íncipit del *Dotzè* conegut per nosaltres. D'altra banda, al foli de guarda inicial hi ha estampillada una xifra excitant per a qualsevol que estudiï qüestions relacionades amb els manuscrits d'Eiximenis:

49. Cf. Ignasi CASANOVAS, *o. c.*, 7

«1407». Indicaria aquesta xifra una possible datació? No és segur. Però no es pot desestimar en rodó la possibilitat que el ms. de Sanpere i Miquel hagi estat pres del ms. de Palau avui perdut i, en tal cas, el seu valor seria inestimable.

Ara bé, la possibilitat és mínima. No tindrem oportunitat de comparar més que l'*incipit* transcrit per Casanovas amb el text d'A-50. A més, l'edició valenciana de Lambert Palmart, del 1484, coincideix també, en aquest i en altres punts que hem pogut llegir, amb el text del ms. A-50. Deixant per una altra ocasió la solució final d'aquest problema, mantenim el ms. dins la llista dels mss. eiximenisians, per tal de no cometre l'error de menysprear una possible relíquua viva d'un ms. esgarriat el 1936 per culpa de la demència humana.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: El dos primer folis i el darrer són despresos.
2. Datació: Juny del 1883 com a data *a quo*.
3. Origen barceloní.
4. Propietaris i procedència: Arriba a l'IMHC amb els papers de Sanpere i Miquel.

ANTOLOGIA DELS QUATRE LLIBRES DEL CRESTIÀ

26

1. SEVILLA, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 7-5-9

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

- a) Mides de superfície i gruix: $220 \times 310 \times 80$.
- b) Material: de pergamí ras, amb contratapes de pergamí.
- c) Indicacions escrites: Contratapa I, en tinta: «R. 504» Fol. de guarda I, en tinta, lletra del s. XVIII: «Historias morales sagradas y profanas en Catalán | escribio este libro Raymundo Joffre» Etiqueta amb inscripció impresa: «Don Fernando Colón, hijo de | Don Cristóbal Colón, primer Almi-l-rante que descubrió las Indias, dejó | este libro para uso é provecho de | todos sus prójimos; rogado a Dios por él. Cláusula 49 del Testamento | del mismo Don Fernando, cum-l-plida por el Cabildo Metropoli-l-rano de Sevilla»). Contratapa II, en llapis: ,3'

2. Llom de la mateixa pell.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Enquadernació arxivística. Tècnica de relligadura amb teler, cinc nervis directament cosits a les tapes, sense formar seccions exteriors pròpiament dites.

b) Descripció de les seccions: 1) en pintura negra i dins un rectangle també negre: «N. 29»; 2) en tinta marron: « HISTORIAS | Morales Sagrada-l-as y Profanas en Ca-l-talán | MS»; 3) buit; 4) restes d'etiqueta amb inscripció il·legible.

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i de guarda : I foli de guarda al principi amb filigrana de toro {banyes, 4 potes i cua} i inscripció amb majúscula resseguida: GIUSTO, filigrana que no hem sabut identificar.

b) Tancadors: 2 tancadors de pergamí en cada coberta: en la segona falta el tancador inferior.

c) Cobertes (folres): A les dues cobertes el folre és de pergamí, segurament l'antiga coberta del ms., malmesa i ara enganxada a la coberta nova.

4. Conclusió: L'enquadernació no és l'original i sembla datable del s. XVIII. Porta enganxada la que hi va fer posar Fernando Colón devers 1536.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: ms. Homogeni.

2. Matèria: de paper.

4. Folis: I + 338 {1-12 num. en llapis: I-CCCXXXIII num. en tinta: 1-2 num. en llapis i buits} {sense folis de guarda finals}.

5. Dimensions: 210 × 300.

6. Plects:

1) Plect de 6 × 2, f. 1-12

2) Plect de 8 × 2, f. I-XVI, amb reclam vertical: «seu romana»

3) Plect de 8 × 2, f. XVII-XXXII, amb reclam: «En los dos altres»

4) Plect de 8 × 2, f. XXXIII-XXXVIII, amb reclam vertical: «concordia fins»

5) Plect de 8 × 2, f. XXXVIII-LXIII, amb reclam vertical: «son fort vils»

6) Plect de 8 × 2, f. LXV-LXXXI, amb reclam vertical: «per terra e ab»

7) Plect de 8 × 2, f. LXXXII-LXXXVII, amb reclam vertical: «lo regne de Déu»

8) Plect de 8 × 2, f. LXXXVIII-CXIII, amb reclam vertical: «per l'amor del»

9) Plect de 8 × 2, f. CXIII-CXXVIII, amb reclam vertical: «spiritual e posa»

- 10) Plec de 8×2 , f. CXXX-CXXXV, amb reclam vertical: «pelosa los»
- 11) Plec de 8×2 , f. CXXXVI-CLXI, amb reclam vertical: «faya per la part»
- 12) Plec de 8×2 , f. CLXII-CLXXVII, amb reclam vertical: «teroga axi»
- 13) Plec de 8×2 , f. CLXXVIII-CLXXXIII, amb reclam v.: «si be hi pensats»
- 14) Plec de 8×2 , f. CLXXXIII-CCVIII, amb reclam v.: «la ciutat»
- 15) Plec de 8×2 , f. CCX-CCXXV, amb reclam vertical: «altres ronelles»
- 16) Plec de 8×2 , f. CCXXVI-CCXXXI, amb reclam vertical: «com es mayor»
- 17) Plec de 8×2 , f. XCXXXII-CCLVI, amb reclam vertical: «gros e axi ple»
- 18) Plec de 8×2 , f. CCLVII-CCLXXII, amb reclam vertical: «nou requer»
- 19) Plec de 8×2 , f. CCLXXIII-CCLXXXVIII, amb reclam vertical: «de fet regis lo»
- 20) Plec de 8×2 , f. CCLXXXVIII-CCCI, amb reclam vertical: «lo rey comet»
- 21) Plec de 6×2 , f. CCCV-CCCXVI, amb reclam vertical: «aço es gran»
- 22) Plec coix de $6/4$, f. CCCXVII-2

8. Foliació: Les foliacions del ms. són invariablement a l'angle superior dret del recto de cada foli, continuades i completes. La primera numeració [1-12] ha estat rectificada sobre una altra que començava en el foli de guarda I, que encara ostenta un ,1' escrit en llapis. La segona numeració, en tinta marron tènue, conviu amb una numeració, en tinta vermella, del foli I al XVII, escrita en xifres aràbigues del XVI o del XVII, i amb restes d'una altra numeració en llapis i xifres aràbigues, molt moderna, en la seva major partida esborrada, que començava al foli de guarda I i acabava al darrer foli actual, núm. 2 de la tercera numeració, i lògicament sumava 341 f.

10. Filigrana del cap de toro, semblant a les de BRIQUET 14323, i PICCARD II, 2, 511, de 1460 i 1464, respectivament.

11. Forats per al ratllat.

12. Sistema de ratllat en tinta marron; es limita a enquadrar les dues caixes de les dues columnes. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-12: Taula. Fol. 1r, *inc.*: «Capítol primer en quines riqueses habunden los homens comunament o en quines no en cartes I».

F Iiv, *exp.*: «Capítol darer qui prosegueix la dita materia». [*En rúbrica:*] «Detur pro pena scriptori gloria eterna | pro labore requies cum salvatore | Raymundus vocatur qui scribsit benedicatur | Cuius cognomen Joffre dicitur esse».

Folis I-CCCXXIIIv. Fol Ira, *inc.* [*rúbrica*]: «Capítol en quines riqueses habunden los homens comunament o en quines no [*fi de rúbrica*]». « De aquesta contrarietat ve que en aquesta present vida los bons e los mals no habunden en unes mateixes riqueses. Car jatsesia que nostre Senyor dona...».

F. CCCXXIIIv, *exp.*: «... ne per vituperii. Per tal diu la scriptura que lom qui va simplement e ab bona entencio aquell po estar ab bona confiança, car Deus ho governa tots temps [*rúbrica*:] AMEN».

351 capítols sense numerar. Els folis Vr-Ixr són buits.

2. Identificació de l'autor i obra: *Compilació trenta dels llibres I, II, III i XII de Lo Crestià, de FRANCESC EIXIMENIS.*

3. Altres manuscrits: Cf. *infra*, V, 3.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume DE PUIG OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la «Biblioteca Capitular y Colombina» de Sevilla*, dins «ATCA» 20 (2001) 453-477; José Francisco SÁEZ GUILLÉN et al., *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla I*, Sevilla, Cabildo de la Santa, Metropolitana y Patriarcal Iglesia Catedral de Sevilla - Institución Colombina 2002, 595-596.

Cf. *infra*, V, 3.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 135 × 180, a 2 cols. Impaginació: 23+ 60 + 10 + 65 + 52 × 36 + 180 + 82. Nombre de línies: 28-33.

Tipus de lletra i mans: Tot el ms. és de la mateixa mà, que escriu en lletra de transició de les formes gòtico-bastardes a les humanístiques, de cap a mitjan s. XV.

Reclams verticals.

Decoració: Rúbriques al final de la taula, a la darrera paraula de l'obra i als títols dels capítols. Inicials de capítols en majúscula vermella. Calderons vermells.

Timbre de la Biblioteca Colombina al foli 1r.

Copista: Raimon Joffre.

Antigues signatures: Fol 1r: «C 181, E T Tab. 134 nº 29». Fol. de guarda I: «7...5...9».

Notícies històriques: A contrallum es llegeix amb alguna dificultat la inscripció en tinta posada al capdavall de la coberta primitiva, ara contratapa II: «Este libro así encuadernado costó 96 dineros en Barcelona por junio de 1536 y el adobado vale 283 dineros».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo, amb forats de corc.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen català, versemblantment barceloní. L'exemplar adquirit per Colom a Barcelona sembla més tardà que el descobert per J. HERNANDO en un inventari *post mortem* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona de l'any 1436: cf. ID., *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «ATCA», 26 (2007), 385-568, concretament p. 460: «*Compil·lació treta del libre Crestià* de fra Ximenis». L'exemplar de l'inventari barceloní va pertànyer a Guillem Rovira, beneficiat segon del presbiterat de Santa Tecla, a la Seu barcelonina. Consta que Rovira testà el dia 1 d'octubre del 1434, de manera que almenys aquest exemplar de la *Compil·lació* dels cinc llibres d'Eiximenis ja existia durant el primer terç del segle XV. L'exemplar ara custodiat a Sevilla sembla posterior, encara que no massa, al de l'inventari, i l'en distingim perquè no hi ha cap element objectiu que permeti de posar-los en relació. Efectivament, de l'exemplar detectat per Hernando només se'n sap que era del beneficiat Rovira i que fou anotat en l'inventari que van fer dels efectes del beneficiat difunt els seus marmessors: Pere Rovira, batxiller en Decrets i prevere beneficiat a Santa Maria del Mar, i Joan Rovira, teixidor de panys de lli. Un altre marmessor, Bonanat Rovira, ja era mort. Tot sembla quedar en l'àmbit de la família Rovira. En l'exemplar sevillà el copista s'identifica, però no hi ha cap més informació. Es pot fer la hipòtesi que Ramon Joffre copià el llibre per al seu ús personal, com feien altres contemporanis d'ell amb les obres d'Eiximenis; però no es pot anar més enllà de suposar que, des del moment que fou copiat per Joffre fins al moment que Colom el comprà, el llibre restà a Barcelona. En aquesta ciutat el volum passà de la mà del seu copista-propietari al comerç, i del comerç a mans de Colom, que finalment el destinà a la biblioteca Capítular de Sevilla.

4. Propietaris i procedència: Fernando Colón i Capítol de la Catedral de Sevilla.

APÈNDIX

Taula dels Capítols⁵⁰

- [1] {f. 1r} *Capítol primer en quines riqueses habunden los hòmens comunament, o en quines no*, en cartes I
III, c. 249
- [2] *Capítol quant és a Déu plasent viure bé entre mals*, cartes II
III, c. 247
- [3] *Capítol com los sants hòmens deuen ésser per tot lo món tenguts en gran reuerència*, en cartes III
III, c. 248

50. El text és transcrit puntuat i accentuat a la moderna.

- [4] *Com en la dilatació de xtianisme fonch en la virtuosa obra de Constantí emperador*
I, c. 75
- [5] *Capítol que prosegueix la istòria*
I, c. 76
- [6] *Tots temps te estudies en fer la sua voluntat, X*
I, c. 77
- [7] *Capítol com lo dit papa Siluestre instrobia a Constantí emperador a la fe cathòlica e-l batejà solempnament, XI*
I, c. 78
- [8] *Capítol qui prosegueix la dita istòria, XII*
I, c. 79
- [9] {f. 1v} *Capítol com la conuersió de Constatí fonch confirmada per nostre Senyor Déu dins lo cor del emperador, XIII*
I, c. 81
- [10] *Capítol com e per qui és estada tresladada la Bíblia d'ebaych en latí grech, XIII*
I, c. 314
- [11] *Capítol com sant Jerònim és estat lo principall que axí mateix donà lo present orde al psaltiri, XV*
I, c. 315
- [12] *Capítol com val més la treslació de sant Jerònim que dels LXXII tresladadors, XVI*
I, c. 316
- [13] *Capítol com no res menys la tresladació dels LXXII és estada necessària per moltes rahons, XVII*
I, c. 317
- [14] *Capítol com la translació de sant Jerònim deu ésser per moltes vies sobre totes les altres, XVIII*
I, c. 318
- [15] *Capítol qui respon a les rahons fetas contra sant Jerònim, XVIII*
I, c. 319
- [16] *Capítol contra vans theòlechs e peripàtics en lur apendre, XVIII°*
I, c. 326
- [17] *Capítol com ergul e maluada vida e amor de honors porten aytals studians a mala fi, XXII*
I, c. 327, 333 I 334
- [18] *Capítol qui són aquells que Déu veda que no-s curen de la sancta scriptura, XXIII*
I, c. 341
- [19] *Capítol contra quels theòlechs qui-s posen estudiar scièncias vanes, XXV*
I, c. 342
- [20] *Capítol com peccat de immuncia empatxa fort d'entrar en los secrets de la sacra theologia, XXV*
I, c. 343

- [21] {f. 2r} *Capítol com peccat de malícia empatxa a hom d'entrar en los secrets de la sancta theologia* (sic), XXVI
I, c. 344
- [22] *Capítol de hun gran misteri de la manera dessus,* XXVII
- [23] *Capítol qui tracta de la dignitat principal si és quant al regne,* XXVIII
I, c. 242
- [24] *Capítol de la dignitat imperial,* XXVIII°
I, c. 244
- [25] *Capítol de la dignitat del rey de Ffrança,* XXX
I, c. 245
- [26] *Capítol de la dignitat del rey de Castella,* XXXI
I, c. 246
- [27] *Capítol de la dignitat del rey d'Aragó,* XXXII
I, c. 247
- [28] *Capítol de la dignitat del rey d'Anglaterra,* XXXII
I, c. 248
- [29] *Capítol de la dignitat del rey d'Ongria,* XXXII
I, c. 249
- [30] *Capítol de la dignitat del rey de Nàpols,* XXXIII
I, c. 250
- [31] *Capítol de la dignitat del rey de Cicília,* XXXIII
I, c. 251
- [32] *Capítol de la dignitat del rey de Portugal,* XXXIII
I, c. 252
- [33] *Capítol de la dignitat del rey de Nauarra,* XXXIII
I, c. 253
- [34] *Capítol de la dignitat del rey de Xipre,* XXXIII
I, c. 254
- [35] *Capítol del rey d'Ermínia,* XXXIII
I, c. 255
- [36] *Capítol del rey de Pollònia,* XXXIII
I, c. 255
- [37] *Capítol del rey Dàsia,* XXXIII
I, c. 255
- [38] *Capítol del rey de Roniega,* XXXIII
I, c. 255
- [39] *Capítol del rey de Boèmia,* XXXIII
I, c. 255
- [40] *Capítol del rey de Boesia,* XXXIII
I, c. 255
- [41] *Capítol del rey de Escòsia,* XXXIII
I, c. 255
- [42] *Capítol del rey de Ivèrnia,* XXXIII
I, c. 255

- [43] *Capítol del rey de Tàrcia*, XXXIII
I, c. 255
- [44] *Capítol del rey d'Enamarca*, XXXIII
I, c. 255
- [45] *Capítol de altres prínceps, comptes e marquesos e molts altres senyors qui són en cristiandat*, XXXIII
I, c. 255
- [46] *Capítol qui tracte del peccat original, ço és, algun dubte que algú vol saber*, XXXIII
III, c. 26 (?)
- [47] *Capítol si lo diable poria engenrar algun hom*, XXXV
III, c. 33
- [48] *Capítol quant ignorància conijuncta o natural excusa e quant no*, XXXVI
III, c. 45
- [49] *Capítol com nostre Senyor Déu cortesament descobre los peccats amaguats*, XXXVII
III, c. 65
- [50] *Capítol qui dóna exemplis de les tres maneres que Déus té en amagar o en descobrir los nostres peccats*, XXXVIII
III, c. 66
- [51] *Capítol qui posa com se pot en nós refredar la dita cobeiança*, XXXXI
III, c. 78
- [52] *Capítol com Déus vol que les sanctes persones perceben a-uegades en esta uida aquesta malícia natural en si-mateix*, XXXXII
III, c. 82
- [53] *Capítol de malícia*, XXXXIII
III, c. 85 (?)
- [54] *Capítol qui posa pobeticalment com l'om maliciós és fort terribla cosa*, XXXXIII
III, c. 86
- [55] *Capítol qui proua encara per eximplis com humana malícia és la pigor cosa del món*, XXXXV
III, c. 87
- [56] *Capítol qui ensenya que la nostra culpable malícia és prolech (sic) infinit de tots mals*, XXXXV
III, c. 88
- [57] *Capítol qui posa remeys a-refrenar la malícia del hom*, XXXXVI
III, c. 89
- [58] *Capítol qui ensenya qual és la segona rayl de malícia, la qual se apella poch seny*, XXXXVII
III, c. 91
- [59] *Capítol com deu hom vsar dels clergues maliciosos*, XXXXVIII
III, c. 92

- [60] *Capítol com malícia de fembra és mabor que tota altra malícia e per quines rahons*, XXXXVIII
III, c. 93
- [61] *Capítol com vn-hom castiga la malícia de sa muler per via de uergonya*, XXXXVIII
III, c. 94
- [62] *Capítol com hom pot castigar malícia de fembra, per via de pabor*, L
III, c. 95
- [63] *Capítol que malícia fembril se reprèn no donant los senyoria*, LII
III, c. 96
- [64] *Capítol per quines maneres l'om pot homiliar la malícia o audàcia e altiuesa de sa muller*, LIII
III, c. 97
- [65] *Capítol com malícia de fembra deu hom corregir tantost al comensament e-no-la deu leixar envellir massa*, LIII
III, c. 98
- [66] *Capítol com la terça rayll de malícia és ergull e supèrbia*, LIII
III, c. 99
- [67] *Capítol com appar per exempli que l'om cruel és cruelment punit*, LV
III, c. 101
- [68] *Capítol qui posa que la rayll de malícia és fúria*, LV
III, c. 102
- [69] *Capítol de la v^a rayll de malícia és rusticitat e pagesia*, LVI
III, c. 103
- [70] *Capítol com és fort mala rusticitat e malícia pagesíuol e la lur horadura què mereix*, LVII
III, c. 104
- [71] *Capítol qui proua aquel mateix propòsit per una faula d'un laó e de son fill*, LVII
III, c. 105
- [72] *Capítol com lo leó major donà al present propòsit bons prouerbis a son fill*, LVIII
III, c. 106
- [73] *Capítol qui posa diuersos exemplis ensenyants que Déu ha fort ponits aquells qui heren maliciosos desconexents e pagesíuols*, LVIII
III, c. 107
- [74] *Capítol quines propietats ha rustical malícia*, LX
III, c. 108
- [75] *Capítol per quins senyals pot conèixer aytals hòmens*, LXI
III, c. 109
- [76] *Capítol com crueltat e desconexença són en special los principals deffaliments de aquests hòmens*, LXII
III, c. 110

- [77] *Capítol qui proua per istòria que no-s deu hom molt confiar en prometences ni en paraules d'aytals hòmens*, LXII
III, c. 111
- [78] *Capítol com per alguns senyals forans hom pot conèixer los hòmens maliciosos*, LXIII
III, c. 112
- [79] *Capítol com los maliciosos en sa·uida troben qui·ls gita a terra, e veuràs ho per la falla que·s segueix*, LXIII
III, c. 116
- [80] *Capítol com alguns se homilien per estar los ferm en la cara*, LXIII
III, c. 121
- [81] *Capítol que home scelerat, per tu desliurat de mort contra justícia, null temps serà ton amich*, LXV
III, c. 125
- [82] *Capítol com se troben enganats aquells qui affectuosament cerquen amistats entre los hòmens d'esta uida*, LXVI
III, c. 134
- [83] *Capítol com l'om donat al seruey de Déu se deu molt guardar de aytals amistats*, LXVII
III, c. 135
- [84] *Capítol qui fa homey acordat que no muyra a mala mort*, LXVIII
III, c. 218
- [85] *Capítol exempli d'un rey qui faya penjar injustament un hom*, LXVIII
III, c. 219
- [86] *Capítol com Déus puní un hom e posa-u per exempli per què se retenia lo loguer dels faynés*, LXX {LXIXv – LXXr}
III, c. 227 i tros final del c. 226
- [87] *Capítol per què los mals són més que los bons*, LXX
III, c. 235
- [88] *Capítol qui argueix e proua que Déu no dampna la multitut de les gentes*, LXXI
III, c. 236
- [89] *Capítol quins ne quals són aquells qui auorrexen los bons*, LXXII
III, c. 241
- [90] *Capítol vn exempli del abat Machari*, LXXIII
III, c. 283
- [91] *Capítol que peccat porta l'om peccador a la pena infernal*, LXXV
III, c. 287
- [92] *Capítol que gola tol al hom la vergonya e·li fa d'altres mals per los quals deu ésser mort*, LXXV
III, c. 302
- [93] *Capítol la segona fila de gola se apella viltat*, LXXV
III, c. 308

- [94] *Capítol com l'om abstinent puga en breu en alt stament*, LXX VIII°
III, fragments dels cc. 321, 318, 323, 329
- [95] *Capítol exempli molt bell*, LXXX
III, c. 349, segona meitat; 350, 351, 352
- [96] *Capítol qui posa vna letra que vn golafre ecclesiàstich tramès a vn metge per demanar-li de consel sobre lo regiment de sa-uida*, LXXXI
III, c. 354
- [97] *Capítol qui posa la resposta que lo metge feu al dit capela*, LXXXII
III, c. 345
- [98] *Capítol com dalicadament viure és gran perill a-clergues e majorment a-reli-giosos*
III, c. 364
- [99] *Capítol com vn frare menor fonc conuidat*, LXXXIII
III, c. 370
- [100] *Capítol com hom deu si-mateix compondre honestament quant menga*, LXXXV
III, c. 376
- [101] *Capítol com l'om nodrit se deu guardar d'alguns vicis en taula*, LXXXVI
III, c. 377
- [102] *Capítol qui prosegueix encara aquells mateixos documents de compondre si-mateix menjant en taula*, LXXXVI
III, c. 378
- [103] *Capítol com hom deu en taula conseruar cortesia*, LXXXVII
III, c. 379
- [104] *Capítol com en special deu hom attendre que en taula hom no torb los altres*, LXXXVIII
III, c. 380
- [105] *Capítol a què deu attendre aquell qui serueix en taula*, LXXXVIII
III, c. 381
- [106] *Capítol quei posa la condició dels mals seruidors*, LXXXX
III, c. 382
- [107] *Capítol qui segueix la condició desl mals seruidors*, LXXXXI
III, c. 383
- [108] *Capítol com deu hom contractar les viandes e ço que hom menga en taula*, LXXXXII
III, c. 384
- [109] *Capítol qui dóna alguns documents contra inmundícies e metzines posades en taula*, LXXXXIII
III, c. 385
- [110] *Capítol com no deu parlar negú masa souint de vi e qual manera de beure és millor*, LXXXXIII
III, c. 386
- [111] *Capítol quantes veguades deu hom beure en taula sens reprensió*, LXXXXIII
III, c. 387

- [112] *Capítol qui posa altes documents sobre l'ordenat e honest beure*, LXXXIII
III, c. 388
- [113] *Capítol qui posa com se deu amerar lo vi*, LXXXV
III, c. 389
- [114] *Capítol com en conuets deu hom squiuar totes offences*, LXXXVI
III, c. 390
- [115] *Capítol qui posa remey contra lo pecat de gola*, LXXXVII
III, c. 391 (?)
- [116] *Capítol qui posa en què sta la preciositat del temps*, LXXXVIII
III, c. 447
- [117] *Capítol qui posa quals coses són aquilles qui empatxen nostra conuersació a Déu*
III, c. 452
- [118] *Capítol per quins remeys se pot remeyar peresa de hom joue segons los philòsofs*, C
III, c. 464
- [119] *Capítol com vna dona notable ensenyà per rahó a vn caualler que per vna joya que-li donaua volia fer mal de son prou ab-ella e que ell era digne de mort*, CI
III, c. 489
- [120] *Capítol qui ensenya per dues istòries que cascun seruey no merex tot guardó*, CII
III, c. 491
- [121] *Capítol qui posa alguns exemplis de bèsties ensenyant elles formar conexença*, CIII
III, c. 494
- [122] *Capítol qui en special no pot hom ésser prou conexent, e con desconexença fonc fort punida per los antichs*, CIII
III, c. 495
- [123] *Capítol com lo caual li proua que l'om és animal fort desconexent*, CIV
III, c. 496
- [124] *Capítol com lo bou e-l ase e-lo cha confirmen aquella matexa rahó*, CV
III, c. 497
- [125] *Capítol quina disposició e preàmbol feu la segonya quant volc reuelar al leó qualls eren sos curials desconexents*, CVI
III, c. 498
- [126] *Com la segonya proposà al leó agudament contra la desconexença del lop e de-la serpent*, CVII
III, c. 499
- [127] *Capítol com los aucells són forts conexents*, CVIII
III, c. 500
- [128] *Capítol a-qui pertany en special que sia més cortès e més conexent que altra persona*, CVIII
III, c. 501

- [129] *Capítol com en gran anxietat aporta luxúria a ·hom vell quant pren muller
joue*
III, c. 548
- [130] *Capítol com Picuri prouà enamorament e com fonc inpugnat, CX*
III, c. 549, 551 y 561
- [131] *Capítol com deu hom tenir las files castigades, CXI*
III, c. 577, segona part
- [132] *Capítol de la natura de la leona*
III, c. 583, 585, 602
- [133] *Capítol com fembra jabent carnalment ab fembra fonc jutgada per sodomi-
ta, CXII*
III, c. 609
- [134] *Capítol com per squiuar luxúria deu jom auorir ballar, saltar, jugar dis-
solutament, CXIII*
III, c. 613
- [135] *Capítol quants mals ha feyts lo ballar e com van riure és perilosa cosa,
CXIII*
III, c. 614
- [136] *Capítol qui posa istòria com per doctrina angelical appar que ballar vana-
ment e alegrar és fort gran mal, CXIII*
III, c. 615
- [137] *Capítol qui ensenya que·ll ball és bo e sant, CXV*
III, c. 616
- [138] *Capítol com hom se pot guardar de fer àuol sa muller e de viure gelós, CXVI*
III, 644
- [139] *Capítol com pot hom lunyar sa casa de tota alchauteria, CXVII*
III, 625
- [140] *Capítol qui posa quals alcauots són pijors que tots los altres, CXVII*
III, 626
- [141] *Capítol qui posa lo complaximent del abbat Moysès sobre aquells qui molt
amen los delits carnals, CXVIII*
III, 646
- [142] *Capítol contra aquells qui ab art special se fan bells hòmens, CXVIII^o*
III, c. 670
- [143] *Capítol quant és gran perill a les dones qui·s pinten e·s fan beles ab art spe-
cial, CXX*
III, c. 671
- [144] *Capítol qui posa vuna poèthica istòria per esquiuar a·les dones que no·s pin-
ten, CXX*
III, c. 672
- [145] *Capítol com lo pintar de les dones ve per culpa dels marits que són affemi-
nats, CXXI*
III, c. 674

- [146] *Capítol com l'ome se vol fer més afable que no cal e és a-tots fexic e anujós,*
CXXII
III, c. 682, 696, 708
- [147] *Capítol qui reprèn lo vici de uestir que és superfluitat de vestidures,*
CXXIII
III, c. 711
- [148] *Capítol qui posa tres males obrs en special que fan les dones per honrar
si-matexes,* CXXIII
III, c. 716
- [148] *Capítol com los marits deuen retraure lurs mullers de llurs grans afayta-
ments e si-no-u fan és los gran perill,* CXXVI
III, c. 718
- [150] *Capítol què deuen fer los hòmens quan veben que lurs mullers se bornen
massa,* CXXVII
III, c. 719
- [151] *Capítol com les dones han gran deffaliment en demanar uestidures sens tot
remey,* CXXVIII
III, c. 720
- [152] *Capítol qui posa per istòria tot inmundè tochement de sa persona,*
CXXVIII
III, c. 726
- [153] *Capítol qui posa documents al hom per conseruar si matex en bon stament e
lo preserua de venir a pobrea,* CXXX
III, c. 781
- [154] *Capítol qui tocha per quina manera l'om se pot fer rich,* CXXX
III, c. 782
- [155] *Capítol qui tocha altres doctrines sobre aquella matexa matèria,* CXXXI
III, c. 783
- [156] *Capítol qui posa història contra los generosos auars,* CXXXII
III, c. 786
- [157] *Capítol d'ennuega,* CXXXIII
III, c. 793 (?)
- [158] *Capítol quant malls procura la ira,* CXXXIII
III, c. 810
- [159] *Capítol que ira fa al-hom reuelar los secrets a-ell comanats,* CXXXV
III, c. 816
- [160] {f. 6r} *Capítol qui posa istòria contra los reueladós de secrets,* CXXXVI
III, c. 817
- [161] *Capítol qui posa altra istòria en aquest mateix propòsit,* CXXXVI
III, c. 818
- [162] *Capítol d-una nobla dona contra los murmuradós,* CXXXVII
III, c. 848
- [163] *Capítol qui inpugna aquell mateix peccat de murmuració,* CXXXVIII
III, c. 847

- [164] *Capítol qui ensenya per Grisòstom que dir mal d'al-{tre} és greu peccat,*
CXXXVIII
III, c.861
- [165] *Capítol qui parla de jactància per eximplis,* CXXXX
III, c. 884 (?)
- [166] *Capítol com dones se deuen comportar quant són menaçades,* CXXXXI
III, c.895
- [167] *Capítol com los hòmens enamorats se deuen comportar quant són menaçats,*
CXXXII
III, c. 896
- [168] *Capítol qui recompta altra història,* CXXXII
III, c. 897 (?)
- [169] *Capítol de riure,* CXXXIII
III, c. 910 (?)
- [170] *Capítol com se deu hom guardar de dir falsies*
III, c. 936
- [171] *Capítol com deu hom creure a-les fembres ab gran deliberacio per rahó de lur falsies e passions,* CXXXIII
III, c. 939
- [172] *Capítol com fembra és fort falsa e deceptiva,* CXXXV
III, c. 944
- [173] *Capítol qui proua aquell mateix propòsit per diuerses poetas,* CXXXVI
III, c. 947
- [174] *Capítol qui posa aquell mateix propòsit per diuerses rahons,* CXXXVII
III, c. 948
- [175] *Capítol qui afferma aquell mateix propòsit per altres euidècies,*
CXXXVIII
III, c. 949
- [176] *Capítol qui ensenya que los damunt dits qui han parlat contra dones no diguen veritat,* CXXXVIII
III, c. 950
- [177] *Capítol qui respon a la primera rahó feta en lo capítol precedent,* CL
III, c. 951
- [178] *Capítol qui respon a la segona rahó e terça e quarta reta contra ço que dit és que no degua hom creure a les dones sinó a-tart,* CLI
III, c. 952
- [179] *Capítol que conferma les falcies de les dones per història special,* CLII
III, c. 953
- [180] *Capítol qui conferma aquella matexa istòria,* CLIII
III, c. 954
- [181] *Capítol qui conferma la dita istòria ajustant-bi algunes doctrines al propòsit principal de la falcia de les dones,* CLIII
III, c. 955

- [182] {f. 6v} *Capítol com deu hom auorir paraules blasfemadores de Déu*, CLV
III, c. 959
- [183] *Capítol per quantes maneres se pot hom tochar si-matex desonestament*, CLV
III, c. 982
- [184] *Capítol qui posa història d'un hom qui letgament polluïa si-matex*, CLVI
III, c. 983
- [185] *Capítol qui posa quant peccat és letgament tochar altre*, CLVII
III, c. 984
- [186] *Capítol qui posa set actes del noble caualler e tracta ací solament del primer*, CLVII
II, c. 2
- [187] *Capítol qui posa de las set condicions damunt dites la segona e la terça*,
CLVIII
II, c. 3
- [188] *Capítol qui posa de les set condicions damunt dites la quarta, cinquena,
sisena e setena*, CLVIII
II, c. 4
- [189] *Capítol com alguns altres presumptuosos religiosos fan contra algunes doc-
trines*, CLVIII
II, c. 25
- [190] *Capítol com pot ésser reprès cscú d'aquells qui jutgen los temptats e menys-
presen*, CLXI
II, c. 27
- [191] *Capítol com deu hom corregir los prophetas falsaris de aquest temps*, CLXII
II, c. 63
- [192] *Capítol com tempta los hòmens lo diable per gran inoportunitat e continua-
ció*, CLXIII
II, c. 105
- [193] *Capítol com lo dimoni tempta hom a-veguades de coses fort letges contra la
magestat de Déu e dels sancts*, CLXIII
II, c. 106
- [194] *Capítol qui posa exemplis de-la damunt dita temptació*, CLXV
II, c. 120
- [195] *Capítol com deu hom fugir amor carnal especial de vil fembra*, CLXV
II, c. 121
- [196] *Capítol qui posa altres remeys contra les altres amors carnalls*, CLXVI
II, c. 122
- [197] *Capítol qui posa com aytals amors són subirament (sic) periloses a les per-
sones scients*, CLXVII
II, c. 123
- [198] {F. 7r} *Capítol qui posa manera com pot hom leixar l'amor carnal*,
CLXVIII
II, c. 124

- [199] *Capítol qui posa encara com pot hom leixar l'amor carnal ab altres maneres e consells*
II, c. 125
- [200] *Capítol qui posa com per declinació de fombres nexen als hòmens grans temptacions*, CLXX
II, c. 163
- [201] *Capítol qui posa com les fombres se deuen fort lunyar dels hòmens per conseruació de sa honestat*, CLXXI
II, c. 166
- [202] *Capítol qui posa altres rahons en aquell mateix propòsit*, CLXXII
II, c. 167
- [203] *Capítol que neguna fembra no deu habitar ab hom fora matrimoni*, CLXXIII
II, c. 169
- [204] *Capítol qui posa exempli de vn hom temptat de carnal inpresió feta a la sua ànima, e quin remey hi pres*, CLXXV
II, c. 174
- [205] *Capítol de vn gran caualler qui desigaua hauer nom e fama*, CLXXVII
II, c. 190
- [206] *Capítol com Déus auorex lo món per ço com és vel e horat*, CLXXVII
II, c. 192
- [207] *Capítol qui ensenya en què sta sumàriament la vanitat del món*, CLXXVIII
II, c. 193
- [208] *Capítol qui posa com la vanitat del món tol lo seny als hòmens*, CLXXVIII
II, c. 194
- [209] *Capítol qui posa remey contra la malícia del hom qui és la sua fortuna*, CLXXXI
II, c. 199
- [210] *Capítol qui posa remey que és pensar en los hòmens passats*, CLXXXII
II, c. 200
- [211] *Capítol qui posa lo quart remey contra la vanitat del món e és legir souint les sanctes scriptures*, CLXXXII
II, c. 201
- [212] *Capítol qui posa altre exempli an aquell mateix propòsit*, CLXXXIII⁵¹

51. Per bé que en les taules dels capítols del *Llibre Segon del Crestià* dels mss. 1791 i 2215 de la BNM són previstos dos capítols amb l'encapçalamanet *Capítol qui posa altre exemple en aquell mateix propòsit*, de fet, els dos manuscrits només transcriuen el segon, amb la circumstància que en el ms. 1791 el capítol és numerat 215, i en el ms. 2215 el mateix capítol porta el número 214. Un fenomen semblant fou detectat per Jordi GRÀCIA a propòsit del *Terc*: cf. supra, n. 9, III, 5, f).

- [213] *Capítol que posa altre eximpli an aquell matex propòsit*, CLXXXV
II, c. 215
- [214] {f. 7v} *Capítol qui posa lo setèn remey general contra tota temptació*,
CLXXXVI
II, c. 216
- [215] *Capítol com en temps que l'om és temptat pot girar lo cor en lo regne de Déu*,
CLXXXVI
II, c. 217
- [216] *Capítol com és letga cosa a primogènit de gran senyor desigar la mort de son
pare per desig de senyorejar*, CLXXXVII
XII, c. 477
- [217] *Capítol qui conferma lo precedent propòsit per altres vies*, CLXXXVIII
XII, c. 478
- [218] *Capítol quins perills encorren los prínceps per mals confessors ne com lur
saluació n'és fort perilosa*, CLXXXVIII
XII, c. 483
- [219] *Capítol com tot príncep e tot bon hom deu amaguar los pecats e celar dels
eclesiàstichs*, CLXXXVIII
XII, c. 485
- [220] *Capítol qui posa istòria prouant lo dit propòsit*, CLXXXVIII
XII, c. 504
- [221] *Capítol qui continua la dita istòria*, CLXXXVIII
XII, c. 505
- [222] *Capítol qui encara continua la dita istòria*, CLXXXVIII
XII, c. 506
- [223] *Capítol encara continuant la dita istòria*, CLXXXV
XII, c. 507
- [224] *Capítol qui continua la dita istòria*, CLXXXVI
XII, c. 508
- [225] *Capítol com deu bauer temprança en bocha de príncep*, CLXXXVIII
XII, c. 525
- [226] *Capítol que príncep no parla molt quant menga*, CLXXXVIII
XII, c. 526
- [227] *Capítol com tot príncep se deu guardar de beure desordonat per tal que no-li
faça reuelar los sacrets a-ell comanats*, CCII
XII, c. 530
- [228] *Capítol qui posa ço que dit és per una istòria*, CCIII
XII, c. 531
- [229] *Capítol com és gran perill de dampnació an aquells qui matn lurs mullers*,
CCIII
XII, c. 544
- [230] *Capítol lo príncep fort no prea res ne tem perdre los béns temporalls ne lu-
nyar-se persones cares quant la virtut o requer*, CCVI
XII, c. 567

- [231] *Capítol qui príncep for no tem persecucions ne turmens*, CCVI
XII, c. 570
- [232] *Capítol que a-príncep appar sobiranament mal que sia paburat*, CCVII
XII, c. 576
- [233] *Capítol com los vasals majorment los hòmens honorables deuen ésser enfortits
quant és loc e temps*, CCVIII^O
XII, c. 577
- [234] *Capítol qui proua per istòria ço que dit és que s'esdeuenc en València*,
CCVVIII^O
XII, c. 578
- [235] *Capítol com los barons se deuen fort enfortir e comoure per mal estament de
regne*, CCX
XII, c. 579
- [236] *Capítol qui proua aquel matex propòsit per istòria*, CCXI
XII, c. 580
- [237] *Capítol com lo rei d'Ongria respòs altament sobre la mort d'un mal serui-
dor seu*, CCXII
XII, c. 581
- [238] *Capítol com appar per istòria que gran vergonya és al príncep que ell faça
justícia dels altres e ell en sa persona faça contra justícia*, CCXIII
XII, c. 584
- [239] *Capítol com per prechs de muller lo príncep no deu lexar justícia*, CCXIII
XII, c. 589
- [240] *Capítol qui posa assenyalada istòria com molt plau a Déu hauer gran zell
contra mala gent e lurs males obres*, CXIII
XII, c. 594
- [241] *Capítol qui continua la dita istòria*, CCXV
XII, c. 595
- [242] *Capítol qui continua la dita istòria*, CCXVI
XII, c. 596
- [243] *Capítol com príncep deu ensenyar pietat als hòmens*, CCXVII
XII, c. 598
- [244] *Capítol qui ensenya per istòria com crueltat deu ésser fort punida per senyor*,
CCXVIII^O
XII, c. 599
- [245] *Capítol quanta ne quina pasciència deu hauer lo príncep als altres prínceps
vens e stranys*, CCXVIII^O
XII, c. 614
- [246] *Capítol com la pasciència dels passats deu moure lo príncep a-paciència*
XII, c. 615
- [247] {f. 8v} *Capítol com un philòsof reprès Rondal regint Rauenna*, CCXXII
XII, c. Fragments dels cc. 617, 618, 621, 623
- [248] *Capítol com lo príncep deu honrar sos vasalls*, CCXXIII
XII, c. 625

- [249] *Capítol quina deu ésser amor de senyor envers son vasayl*, CCXXV
XII, c. 627
- [250] *Capítol quina art deu tenir lo príncep en ses amistats*, CCXXVI
XII, c. 629
- [251] *Capítol qui prosegueix la dita istòria començada en lo capítol pus prop precedent*, CCXXVII
XII, c. 630
- [252] *Capítol com princep deu rebebre los stranyes*, CCXXVIII
XII, c. 631
- [253] *Capítol qui proua allò-matex per istòria*, CCXXVIII^o
XII, c. 632
- [254] *Capítol com grans béns se'n segueixen als prínceps*, CCXXXI
XII, c. 634
- [255] *Capítol que pigor és senyor hauer que senyor dissipador*, CCXXXII
XII, c. 636
- [256] *Capítol per què tol Déu las riqueses als grans senyors*, CCXXXIII
XII, c. 637
- [257] *Capítol que gran tresor e mal ajustat no profita*, CCXXXIII
XII, c. 638
- [258] *Capítol que prosegueix encara les viltats del hom auar*, CCXXXV
XII, c. 641
- [259] *Capítol qui proua per istòria quanta és la maluestat del príncep auar ne a quant mal los aporta*, CCXXXVI
XII, c. 642
- [260] *Capítol qui proua aquell mateix propòsit per altra istòria*, CCXXXVII
XII, c. 643
- [261] *Capítol qui aproua alò-matex per altra istòria*, CCXXXVIII
XII, c. 644
- [262] *Capítol qui posa reuelació declarant per què principalment los prínceps són grans peccadors*, CCXXXVIII^o
XII, c. 645
- [263] *Capítol qui continua la dita istòria*, CCXXXX
XII, c. 645
- [264] *Capítol què deu fer príncep quant no ha tresor e és poderosament esuaït*, CCXXXI
XII, c. 651
- [265] *Capítol res no deu duptar de fer lo príncep que peccat no sia per hauer pau*, CCXXXIII
XII, c. 654
- [266] [f. 9r] *Capítol qui posa per historia exempli als reys com duen respondre sàuiament e homil a-lurs pobles en las corts*, CCXXXIII
XII, c. 670
- [267] *Capítol qui ensenya com per homil resposta del príncep a les corts tots sos vasalls són asuau{j}ats de-les injúries rebudas*, CCXXXV
XII, c. 671

- [268] *Capítol com lo canceller deu ésser home benigne, dolç e tractable e sens pompa e ergull*, CCXXXVI
 XII, c. 681
- [269] *Capítol qui posa per faulta quines condicions deu hauer lo príncep ne quines no*, CCXXXVII
 XII, c. 682
- [270] *Capítol que posa de vn jubí que fons feyt d'un mal canceller qui per complaure a son rey signà vna letra de deposició d'un prelat*, CCXXXVII
 XII, c. 683
- [271] *Capítol que lo canceller sia sobiranament honest*, CCXXXVIII^o
 XII, c. 684
- [272] *Capítol qui posa d'un gran jubí fet d'un canceller luxuriós*, CCXXXVIII^o
 XII, c. 685
- [273] *Capítol qui posa exempli com dons corronpen a-veguades aquells qui són tenguts per bons*, CCL
 XII, c. 688
- [274] *Capítol qui recompta altres històrias semblants com los jutges deuen ésser fort prudents*, CCLII
 XII, c. 694
- [275] *Capítol com lo canceller no cregua tost a-negú*, CCLIII
 XII, c. 696
- [276] *Capítol com a-ueguades no és legut de pregar per lo criminós que no sia ponit*, CCLVI
 XII, c. 701
- [277] *Capítol com lo jutje deu ésser auisat e prudent en las falcies dels hòmens*, CCLVI
 XII, fragments dels capítols 710 i 718
- [278] *Capítol com Déus gira los consells dels mals consellers contra ells a la fi*, CCLVII
 XII, c. 731
- [279] *Capítol qui posa specials reglas qui-s deuen seruar en lo consel*, CCLVII
 XII, c. 737
- [280] *Capítol quin deu ésser camarlenc de príncep*, CCLVIII
 XII, c. 738
- [281] *Capítol qui posa stil que deu tenir camarlenc al príncep*, CCLVIII^o
 XII, c. 739
- [282] *Capítol qui posa al camarlenc art de fer bé son office, a-profit de la comunitat e del senyor*, CCLVIII^o
 XII, c. 740
- [283] *Capítol quin ne qual deu ésser algotzir*, CCLXI
 XII, c. 741
- [284] *Capítol com algotzir deu attendre a-les retgles següents*, CCLXII
 XII, c. 742

- [285] *Capítol com l'algotzir deu ésser piadós*, CCLXIII
XII, c. 743
- [286] *Capítol com l'algotzir deu attendre a-les execucions de la justícia*, CCLXIII
XII, c. 744
- [287] *Capítol contra mals execudors de justícia*, CCLXV
XII, c. 745
- [288] *Capítol què pertany a-fer a majordom*, CCLXV
XII, c. 746
- [289] *Capítol qui ne qual deu ésser mestre racional e escriuà de recció*, CCLXVII
XII, c. 747
- [290] *Capítol qui ne qual deu ésser tresorer de príncep*, CCLXVII
XII, c. 748
- [291] *Capítol com aquest offici és de gran e terrible càrec*, CCLXVIII
XII, c. 749
- [292] *Capítol quals són grans uicis en lo tresorer*, CCLXVIII
XII, c. 750
- [293] *Capítol a-què és acompanyat lo tresor del príncep e com deu ésser partit*, CCLXVIII
XII, c. 751
- [294] *Capítol quin hom deu ésser tresorer del príncep hi ensenya que no sia clergue*, CCLXX
XII, c. 752
- [295] *Capítol que jubeu no sia tresorer de príncep*, CCLXXI
XII, c. 753
- [296] *Capítol que hom castrat no-deu ésser tresorer de príncep*, CCLXXII
XII, c. 754
- [297] *Capítol que notable ciutadà és bo per a-tresorer e millor que lo caualler*, CCLXXIII
XII, c. 755
- [298] *Capítol que los curials tots vénen a la cort ab gran desig e feruor e açò és la lur primera misèria*, CCLXXIII
XII, c. 756
- [299] {f. 10r} *Capítol que legoteria e falcia és lur segona misèria*, CCLXXIII
XII, c. 757
- [300] *Capítol que la terça misèria dels curials és que prenen volenters dons e corrupcions*, CCLXXVI
XII, c. 758
- [301] *Capítol que la quarta misèria dels curials és falça amistat*, CCLXXVII
XII, c. 759
- [302] *Capítol qui posa per història ço que posa lo pus prop precedent capítol*, CCLXXVIII
XII, c. 760

- [303] *Capítol qui posa parlant sobre dampnació dels curials*, CCLXXVIII^o
XII, c. 763
- [304] *Capítol qui posa per història la sisena misèria dels curials e és ociositat*,
CCLXXXI
XII, c. 764
- [305] *Capítol de la setena misèria dels curials, e és que són fort carnals*, CCLXXXII
XII, c. 765
- [306] *Capítol qui proua per història com la carnalitat e gran gelosia dels curials
se pot inpugnar*, CCLXXXII
XII, c. 766
- [307] *Capítol com la malícia del dit gelós fonc onpugnada e la sua fola creduli-
tat*, CCLXXXIII
XII, c. 767
- [308] *Capítol com los deffaliments fembrils se cobren en les dones*, CCLXXXIII
XII, c. 781
- [309] *Capítol com príncep deu fer que les fombres se mostren bones reprenent lurs
cobeiançes*, CCLXXXV
XII, c. 782
- [310] *Capítol que lo príncep faça mantenir los matrimonis en lur peu*,
CCLXXXVI
XII, c. 785
- [311] *Vn exempli de vn pagès*, CCLXXXVI
XII, c. 788
- [312] *Capítol com no honrar pare e mare és gran confusió als infants e com honrar
fa ells fortunats e com lur maledicció és a-ells fort dapnosa*, CCLXXXVI
XII, c. 794
- [313] *Capítol que lo príncep sàpia que lo pare e la mare són tenguts de dar vida
als infants*, CCLXXXVIII
XII, c. 792
- [314] *Capítol com per amor de frare ne de sor no deu hom fer res contra Déu*,
CCLXXXVIII
XII, c. 796
- [315] *Capítol com malas lenguas dissipen les amistats*, CCLXXXX
XII, c. 806
- [316] *Capítol qui per fisonomia se pot l'om conéixer per uia de natura*, CCLXXXXI
XII, c. 812
- [317] *Capítol com los passats deffensauen veritat vigorosament*, CCLXXXXII
XII, c. 819
- [318] *Capítol com hom generós se deu dolre del mal de-la comunitat*, CCLXXXXII
XII, c. 820
- [319] *Capítol que hom generós és naturalment soptil e industriós*, CCLXXXXIII
XII, c. 821
- [320] *Capítol que hom generós attén molt aja honor tots-temps*, CCLXXXXIII
XII, c. 822

- [321] *Capítol que hom generós és fort e sens esmayament*, CCLXXXXV
XII, c. 823
- [322] *Capítol que hom generós no pot soferir que negú en sa presència sia desonrat*,
CCLXXXXVI
XII, c. 824
- [323] *Capítol qui proua per istòria ço que dit és*, CCLXXXXVII
XII, c. 825
- [324] *Capítol qui proua allò-mateix per altra istòria*, CCLXXXXVIII
XII, c. 826
- [325] *Capítol que lo príncep attena a-les costumes de sos pobles*, CCLXXXXVIII
XII, c. 829
- [326] *Capítol que lo príncep attena a-la fama de sos pobles*, CCLXXXXVIII
XII, c. 830
- [327] *Capítol com se deu hom regir ab dones d'orde e dades a Déu per vot de vir-
ginitat*, CCC
XII, c. 859
- [328] *Com lo príncep deu attendre a pacificar lo seus*, CCC
XII, c. 867
- [329] *Capítol qui enfortuna l'om per son pecat e falça sperança*, CCC
XII, c. 869
- [330] *Capítol per quin senyal e com se conex la mala fortuna*, CCCI
XII, c. 871
- [331] *Capítol com és perillosa cosa als prínceps afligir los simples e pobres e com se
deu hauer ab ells*, CCCII
XII, c. 873
- [332] *Capítol com lo príncep se deu hauer ab los ociosos e rics reposat{s}*, CCCIII
XII, c. 875
- [333] *Capítol què farà lo príncep o rey qui veurà son enemic e son regne soberc a
si matex*, CCCIII
XII, c. 876
- [334] *Capítol si lo rey fell pot esuabir son enamic ab ajuda de infells, si Déus
remet als prínceps les penes ab-les culpes*, CCCV
XII, c. 877
- [335] *Capítol que lo príncep pot deffendre ecclesiàstichs maliciosament perseguint
que no ha altre refugi, e per què són axí honrats ecclesiàstichs en tot loch*,
CCCVI
XII, c. 878
- [336] *Capítol què farà lo príncep que tots sos servidors ha traydors*, CCCVII
XII, c. 879
- [337] *Capítol com se deu hauer príncep ab jutglars*, CCCVII
XII, c. 880
- [338] *Capítol com se deu hauer príncep ab caçar*, CCCVIII^o
XII, c. 881

- [339] *Capítol com se deu hauer príncep ab metges*, CCCVIII^o
XII, c. 882
- [340] *Capítol com se deu hauer príncep ab sauis e ab borats e com tothom quaix és mort*, CCCXI
XII, c. 883
- [341] *Capítol qui posa los sauis consells de Delfis*, CCCXII
XII, c. 885
- [342] *Capítol qui posa los prudents documents de Dapmnis*, CCCXIII
XII, c. 886
- [343] *Capítol qui continua aquells matexs consells*, CCCXIII
XII, c. 887
- [344] *Capítol qui continua documents e consels*, CCCXVI
XII, c. 888
- [345] *Capítol qui posa altres documents a-quell matex duc*, CCCXVII
XII, c. 889
- [346] *Capítol qui posa nobles consells de-la saulesa de Argos per a-preparar de ben morir*, CCCXVIII
XII, c. 890
- [347] *Capítol qui continua aquells matexs sauis consells*, CCCXVIII
XII, c. 891
- [348] *Capítol qui continua aquells matexs en fets de batalles*, CCCXX
XII, c. 893
- [349] *Capítol qui continua la dita matèria parlant de trauesures e de males estúcies*, CCCXXI
XII, c. 894
- [350] *Capítol qui continua la matèria*, CCCXXII
XII, c. 895
- [351] *Capítol darrer qui proseguex la dita matèria*, CCCXXIII
XII, c. 896

LLETRES

27

1. BARCELONA, ACA, Autògrafs, II-A.8 (2).

I. ENQUADERNACIÓ

1. La lletra és guardada, amb la següent, dins camisa de paper plegada.

a) Mides de superfície i gruix:: 220 × 320

b) Material: Paper amb filigrana VILASECA | 1^a

c) Indicacions escrites a la tapa Ir: «(en tinta verda) Francisco Eiximenis| (tatxat amb llapis) 1400 circa (en llapis) 15. juliol 1392| i 12 març 1396 (fi de llapis) | (en tinta verda) Francesc Eiximenis| II. A. 8.

4. Conclusió. Data. Final del s. XX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni

2. Matèria: Paper

4. Folis: Dos.

5. Dimensions: 225 × 302.

6. Plects: És un bifoli.

7. Fragment de paper, de 214 × 158, posat a l'interior de la camisa, escrit per una sola cara en tinta per una mà i corregit en llapis per una segona mà. És la fitxa de la lletra del 12 de març del 1392, que la primera mà data malament i l'atribueix a Ferran I, i la segona restitueix data i regnat correctes.

8. Foliació moderna, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

10. Filigrana del corn, del tipus VALLS I SUBIRÀ II 1504, datada el 1367.

III. CONTIGUT LITERARI

1. Folis 1r-2. Foli 1r, *inc.*: «Jhesus | Molt alt princep e seyor, premesa deguda reuerencia a la uostra altea, sapia la osta sauiea que estam totz de ça ab gran g[oi]g e alegria...».

Foli 2r, *exp.*: «... tostemps la uostra seyoria, axi con aseruidor seu special, dada en ualencia a XV de juliol. | Per lo uostro humil seruidor tostems en jhesucrist saluador frare f[ran]c[esc] eximenis».

Fol 2v, *endreça*: «A monsenyor lo duch en cicilia | (*alia manu*) responsum est».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Consells al duc de Montblanch durant la seva estada a Sicília, València, 15 de juliol del 1392*.

4. Catàlegs i bibliografia: Manuel J. PELÁEZ, *En torno a los orígenes del derecho internacional en el pensamiento jurídico franciscano: Francisco de Eiximenis y sus ideas internacionales*, dins «Estudios Franciscanos», 82 (1981), 125-188 [reimprès dins ID., *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga 1993, 131-198]; Manuel Joan PELÁEZ – Josep Ramon SOLÉ I MIR, *Unes ratlles jurídico-polítiques poc conegudes d'En Francesc Eiximenis*, dins «Estudios Franciscanos», 84 (1983), 211-213; Sergi GASCÓN URIS, *Les cartes episcopals de Francesc Eiximenis* (I), dins «Actas del IX Congre-

so de la Asociación Hispanica de Literatura Medieval» (A Coruña, 18-22 de septiembre de 2001), A Coruña, Universidade da Coruña/Toxo Soutos 2001, vol. II, 337-352; *La Crònica d'Aragón (València 1524) i les cartes autògrafes d'Eiximenis*, dins «Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes» (Universitat de París IV – Sorbonne, 4-10 de setembre de 2000), vol. II, Barcelona, P. A. M. 2003, 31-45.

5. Edició: Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la Cultura Catalana mig-aval*, vol. II, Barcelona MCMXXI, 399-403; Sadurní MARTÍ, *Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis*, dins «Estudi General» 22 (2002) 237-242 i 244-248; Sergi GASCÓN URIS, *La Crònica...*, 35-38.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 200 × 235, de 39 i 3 línies, a columna tirada. Impaginació del foli 1r: 12 + 200 + 10 × 25 + 235 + 45

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva del s. XIV.

7. Restes de segell de cera, amb el monograma IHS, i timbre de l'«ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGON» al fol. 2v.

9. Copistes. La lletra és autògrafa d'Eiximenis.

10. Signatures actual de la peça en llapis al fol 2v.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo.

2. Datació: 15 juliol 1392.

3. Origen: Francesc Eiximenis, escrivint des de València.

4. Propietaris i procedència: ACA.

2. BARCELONA, ACA, Autògrafs, II-A.8 (1)

I. ENQUADERNACIÓ

Tot com l'anterior, amb la diferència que aquest autògraf està ficat dins una camisa de plàstic

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

- 2. Matèria: Paper.
- 4. Folis: Un.
- 5. Dimensions: 221 × 296
- 10. Filigrana del cèrvol, del tipus BRIQUET 3279, datada a Voorne justament el 1396.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Foli 1r, *inc.*: «Molt alt princep e seyor, sapia la uostra altea que feyta als juratz e al conseyll de la ciutat per mosen pere dartes mol altament la relacio...».

Ib., *exp.*: «... obeir tostemps a la uostra seyoria en totz uostres manaments, dada en ualencia lo jorn de sent gregori papal seruidor humil e la uostra altea | en Jhesucrist saluador frarel francesch eximenis». (*Alia manu saec. XIX, en tinta*) «Dia 28 Novembre». (*Alia manu saec. XX, en llapis*) «12 març 1396».

Foli 1v, *endrega*: «Al molt alt e poderos princep e seyor Monseyor Lo Rey». (*Alia manu saec. XIV-XV que escriu un resum del contingut*) «Mossen. Ffran. Exi. Super facto [pre]sidiu expetiti a juratis et concilio valentino pro negocio aduentus domini summi pontificis ad hanc terram ex perpiniano XXVI^a Marcii»

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Lletra al rei d'Aragó. Comunica que ha estat donada al Consell de la ciutat de València la relació que el rei havia ordenat i Eiximenis li adreça advertències polítiques*.

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. supra, n. 27, III, 4.

5. Edició: Martí DE RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, vol. II, Barcelona, Ariel 1964, 139, amb fotografia de l'original; Sadurní MARTÍ, *Les cartes...*, 242-244 i 248-249; Sergi GASCÓN URIS, *La Crònica...*, 43-44.

IV. ESCRIPTURA

- 1. Caixa d'escriptura: 165 × 200. Impaginació del recto: 28 + 165 + 30 × 30 + 200 + 65
- 3. Tipus de lletra i mans: Com l'anterior.
- 7. Restes de segell de cera i timbre de l'ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGON al verso.
- 9. Copista únic.
- 11. Signatura actual en llapis al verso.

V. CONCLUSIÓ

- 1. Estat de conservació bo, després d'haver estat omplets amb paper de seda els forats de corc que afectaven el paper.

2. Datació: 12 març 1396.
3. Origen. Francesc Eiximenis, escrivint des de València.
4. Propietaris i procedència: ACA.

NOTES I DOCUMENTS

Josep PERARNAU I ESPELT

TROBALLA D'UN FULL AMB TEXT LLATÍ
D'UN CAPÍTOL DEL *LLIBRE DE CONTEMPLACIÓ*,
DE LLULL PER A LA MOGUNTINA?

Era el 15 de setembre del 2008, dos quarts de cinc de la vesprada a la Handschriftenabteilung de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic, quan hom ja mira el rellotge per saber quant manca per al cop del gong, que anuncia per al cap d'un quart el tancament de la secció; fullejava el Clm. 10518 i me'n saltà un full de paper que fins aleshores havia resistit allí, doblat entre els ff. 92v i 93r del dit volum, copiat a Berga el 1419, per Albert de Greifswald (Albertum de Grippeswaldis), segurament un dels copistes que havien vingut a Catalunya acompanyant Benet XIII i proclamant-ne la legitimitat papal.

El full, a partir d'ara conservat a l'arxiu de la dita Handschriftenabteilung (Hss.-Archiv), carpeta corresponent al Clm. 10518, transcripció del text llatí del *Llibre de contemplació* de Ramon Llull corresponent a la rúbrica que encapçala el f. 93r, copiada en el full; fa 37,5 cm de llargada i 23,2 d'amplària i la caixa d'escriptura és de 28,5 × 17 cm; té 35 línies en cada una de les dues cares: el transcriu sencer perquè creuria que diu alguna cosa sobre la història (o, més ben dit, la prehistòria) de l'edició Moguntina; per això l'encaro en quàdruple columna, amb el llatí d'aquesta edició, volum IX del 1740, p. 227, i amb l'original català de l'Ambrosiana milanesa.

El paper és de bona qualitat, té filigrana, que correspondria a la secció d'*Armoires* del Briquet, però segurament no hi és perquè és massa moderna; i en el Piccard el volum corresponent a armes/Wappenwasserzeichen, la filigrana té tres parts, de dalt a sota: corona comtal(?), escut d'armes, i penjoll acabat amb dues lletres, diria O-V; la part central té l'escut d'armes semblant a la que reproduïx Theodor Gerardy, *Datieren mit Hilfe von Wasserzeichen* (Schaumburger Studien, 4), Buckeburg, Verlag Grimme 1964, p. 60, escut F: la del full té a la part alta, sota la corona, com front i ulls i en la inferior un corn amb la corresponent corretja de cuir. En la part superior de la primera pàgina, una mà, segurament del segle XVIII, escriví Cod. Clm. 10518, fol. 93; al voltant de la pàgina, „probationes pennae” amb lletres majúscules; en la inferior «Charissime in Xto. frater».

A fi de veure l'evolució d'un text lul·lià abans d'arribar a l'edició Moguntina transcriuré en paral·lel: 1) l'original català del ms. de Milà, Ambrosiana, A. 268, Inf., ff. 94a-95a; 2) la còpia del ms. Clm. 10518, f. 93; 3) la còpia del full manuscrit; 4) el cap. CIII de l'Edició Moguntina, IX.

1) Còpia de l'original català:

CIII. Comensa lo segon uolum, en lo ters libre. De la .XX.III. distincions, qui tracta de ueser. Con hom se pren guarda de l'entrament e l'iximent que home fa en est món.

1. Déus gloriós, uertuós, a uós, Sényer, sia donada e coneguda tota glòria e tot honrament e tota honor, qui demostratz a nostres huls corporals la uiltat e la sutzetat de la matèria qui ix del home mascle en la fembra, de la qual matèria, Sényer, s'enjenra e-s compon l'ome en lo comensament que comensa a entrar en est segle.

2. Si-l rey, Sényer, o-l noble príncep, con entra en la ciutat ue uestit, Sényer, de nobles draps e de nobles uestirs, e atroba, Sényer, totes les carreres de la ciutat enpaliades e encortinades de draps d'aur e de seda, l'ome, Sényer, con entra en est món e nex de la fembra, ue uestit, Sényer, de fort sutza uestidura, e ix, Sényer, del pus sutze e del pus uil loc qui és [f. 94b] en la fembra.

3. L'entrament de nos altres, Sényer, adoncs con uenim en est món, tot lo veg, Sényer, ple de dolors e de plors e de grans angoxes, cor la mare plora e crida e plany per les greus dolors que sent e per l'acostament de la mort que li és prop: e l'enfant que nex, Sényer, veg, Sényer, que plora e crida, per lo gran constrenyiment que sent e per la gran dolor que sosté a son néxer.

4. O Rey dels reys, o Senyor dels senyors, o gloriós sobre totes glòries! Nós uesem, Sényer, que neguna creatura no entra en est món tan caytiuament ni tan mesquina com home, cor home, Sényer,

2) Còpia del ms. Clm. 10518:

Incipit tercius liber et secundum volumen huius operis. Incipit 23ª distincio in qua tractatur de sensu visus. Qualiter aduentus hominis in carne et eius corruptio carnalis patefiunt humano visui corporali. Capitulum 101.

[1] [D]eus, qui humanum corpus virtute 5 sensuum corporalium decorasti, omnes populi concinant tuas laudes, qui insinuas manifeste nostris corporalibus oculis vilissimam et sordidissimam materiam seminis, ex quo humanum corpus in mulieris vtero generatur.

[2] Domine deus virtutum, sicut reges, principes et alii magnates quando de nouo ingrediuntur aliquam civitatem, veniunt induti preciosissimis vestimentis et inueniunt omnes vicos civitatis palliis et aliis pannis aureis et sericis adornatos; a contrario sensu, quando homo venit in hunc mundum, nascens de vtero mulieris, vestitus sordidissima veste venit et egreditur per fitidiores locum et viliores, qui sit in toto corpore mulieris.

[3] Totus aduentus hominis in hunc mundum est plenus doloribus, fletibus, gemitibus et quamplurimis aliis passionibus non dicendis, quia nos videmus quod tunc mater patiens innumerabilibus doloribus cruciatur, et propter partum suum deuenit fere ad obitum corporalem et quandoque pluries propterea etiam moriuntur, vt patet omnibus; et puer qui nascitur plangit, flet et gemit propter maximas passiones, quas sustinet in nascendo.

[4] Deus preuisor omnium futurorum, nos videmus quod nulla creatura deuenit in esse in hoc seculum cum tanta miseria sicut homo, nam homo totaliter impotens et nudus nascitur in hoc

3) Còpia del full manuscrit:

Incipit tertius Liber et / Secundum Volumen huius operis et vigesima tertia Distinctio / in qua tractatur de Sensu visus, qualiter adventus hominis in carne, et ejus corruptio carnalis patefiunt humano Visui corporali.

Capitulum 101

1. Deus qui humanum corpus virtute quinque sensuum corporalium decorasti, omnes populi concinant tuas Laudes, qui insinuas manifestè nostris corporalibus oculis vilissimam et sordidissimam materiam Seminis, ex quo humanum corpus in mulieris utero generatur.

2. Domine Deus Virtutum Sicut Reges, Principes, et alii magnates, quando de novo ingrediuntur aliquam civitatem, veniunt induti pretiosissimis vestimentis, et inveniunt omnes viros civitatis palliis, et aliis pannis aureis et sericis adornatos, (in *canc*) à contrario sensu, quando homo venit in hunc mundum nascens de utero mulieris venit vestitus sordidissima veste, et egreditur per locum magis foetidum, et magis vilem qui sit in toto corpore mulieris.

3. Totus adventus hominis in hunc mundum est plenus doloribus, fletibus, gemitibus, et quamplurimis aliis passionibus non dicendis, quia nos videmus, quod (tunc *al man*(?)) *Int lin, canc* tantum) mater patiens innumerabilibus doloribus cruciatur, et propter partum suum devenit ferè ad obitum corporalem, et quandoque plures propterea etiam moriuntur, ut patet omnibus, et puer qui nascitur plangit, flet et gemit propter maximas (passiones *canc*) compressiones, quas sustinet in nascendo.

4. Deus provisor omnium futurorum, nos videmus quod nulla creatura devenit in esse in hoc saeculum cum tanta miseria sicut homo, nam homo totaliter impotens et nudus nascitur in

4) Còpia de MOG IX, 1740, pp. 227-228:

Beati/ Raymundi Lulli/ Doctoris Illuminati/ et/ Martyris/ Magnus Liber/ Contemplationis/ in Deum./ Volumen II./ Liber III. / Distinctio XXIII./ De visu./ Caput CIII.

Quomodo homo videat humanum introitum in hunc mundum et exitum ab eo

1. *Deus gloriose, virtuose.* Tibi, *Domine*, detur et cognoscatur òmnis gloria et honor, qui demonstras nostris oculis corporalibus vilitatem et immunditiam materiae, quae exit de viro et muliere, de qua materia generatur et componitur homo, quando intrat in hunc mundum.

2. Sicut Rex vel nobilis Princeps, quando intrat in civitatem, venit nobilibus vestibus indutus, et invenit omnes vias civitatis ornatas et tectas pannis aureis et sericis, ita *Domine*, quando homo intrat in hunc mundum in sua nativitate, venit indutus valde immunda veste, et exit de immundiori et viliori parte, quae est in foemina. [p. 228]

3. Introitum nostrum, quando venimus in hunc mundum, *Domine*, video plenum doloribus et magnis angustiis; quia mater plorat et clamat et plangit propter graves dolores, quos sentit, et propter propinquitatem mortis, in qua est; et infans, qui nascitur, plorat et clamat propter magnam contritionem, quam sentit, et proptermagnum dolorem, quem sustinet in sua nativitate.

4. *O Rex Regum! O Domine Domino-rum! O gloriose super omnes glorias!* Non [Nos!] videmus, quod ulla creatura intret in hunc mundum ita captivè et miserè, sicut homo; quia ipse nascitur in

nex tot nuu e tot paubre e tot despoderat, e les bèsties e les aus, Sényer, nexen ab cuyr e ab pèl e ab plomes, e àn major forsa que hom no à a sa natiuitat.

5. Encara vesem, Sényer, que les bèsties ni les aus con nexen, que no nexen ab colpa ni ab peccat. Mas de nos altres, Sényer, no és enaxí, cor tuyt nexem en peccat e en colpa, per lo primer peccat del primer pare.

6. Nós vesem, Sényer, que con les bèsties ni les aus nexen en est món, que senpre que són nades àn forsa e sertea de percassar so d'on prenen uida, cor senpre se leuen les bèsties e uan a la mame-la de lur mare, e les aus senpre uan pelucant les semens de què uiuen, mas de nos altres, Sényer, no és enaxí; car, con som natz, moríem si la mamela no-ns metien en la boca, e, si no-ns bolcauen e no-ns aministrauen nostres mares, moríem.

7. Senyor misericordiós, aondós en totz béns; nós uesem, Sényer, que los infans, con són natz, que senpre són totz plens de tinya e de ronya e de tota sutzetat, cor en lo bressol on jaen e en los draps en què són enbolcatz, en tot pixen e en tot fan legeses e sutzetatz. Doncs, pus uil és nostra natiuitat, Sényer, que de nula altra creatura, cor les altres creatures no uesem que ajen tanta de ronya, ni no uesem que la on jassen fassen tantes de sutzetatz com nos altres fem.

8. L'entrament que nos altres fem, Sényer, en est món, tot lo veg ple, Sényer, de fam e de set e de calt e de fret, e tot lo ueg ple de defalimens, e tot lo ueg ple de malauties, e de innoràncies, e de pegeses e de mesquineses.

9. Aprés que som natz, Sényer, e som .j. poc cregutz e-ns comensam a regonèxer, senpre, Sényer, comensam a jugar e a córrer e a trebalar, e fem causes d'on no-s segex negu profit. On, enaxí com

mundo. Sed bruta animalia quadrupedalia et aues nascuntur cum coreo et plumis, et maior perfectio (*al man in mg* percepcio) quam hominibus exigendi necessitatem sue vite, naturaliter inest eis.

[5] Item, nos videmus intellectualiter quod culpabilia seu criminosa bruta animalia, sed proch dolor, quia de nobis miseris non est ita, quia omnes culpabiles nascimur cum peccato propter primum peccatum inobediencie prothoplasti.

[6] Nos videmus ad oculum quod quando animalia irrationabilia sunt nata in hoc mundo, statim habent industriam, qua sua necessaria exigendi, quia mox quadrupedalia animalia ambulant et currunt ad vbera matris sue et aues mox similiter rostro suo semen capiunt de quo viuunt: sed aliter est de nobis, quia nos, nisi matres nostre uel alie sua vbera in ore nobis ponerent ad sugendum et non nos pannis inuoluerent et facerent alia necessaria multa nobis, vt cuiquam euidenter apparet, iusta vita perfrui non possemus.

[7] Domine Deus, cordium hominum perscrutator, nos videmus quod infantes paruuli post modicum temporis spacium sue natiuitatis, scabiem et quamplures alias sordes paciuntur et seipsos inquinant immundisia sui stercoreis, vrine; ergo, vt cernere quisque potest, nulla creatura irrationabilis est ita immunda in tempore sue infancie, vt sic loquar, sicut est rationabilis creatura nec tot subiaceret nocumentis.

[8] Tota nostra conuersacio huius mundi est plena fame, siti, calore, frigore et multis aliis grauibus innumerabilibus et vndique est, si bene inspexerimus, viciosa.

[9] Domine Deus, quando iam ad etatem deuenimus puerilem et boni et mali diferencia patet nobis, ita quod cautela incipit iam in nobis, tunc incipimus labi in vetitum, quam operari ea,

hoc mundo. Sed cuncta animalia et aves nascuntur cum corio et plumis, et habent maiores vires, quam homo in sua nativitate.

Item videmus, quod animalia et aves dum nascuntur, non nascuntur cum culpa, nec cum peccato, sed nobiscum res est aliter, quia omnes nascimur in peccato et in culpa propter primum peccatum nostri primi parentis.

Nos videmus quod cum animalia et aves nascuntur in hoc mundo semper, (nascuntur cum viribus *canc*) postquam nata sunt habent vires, et eunt ad querendum hoc, unde vitam sustentant, quia semper sese elevant et vadunt ad ubera matris suae, et aves semper quaerunt semina, de quibus vivunt; sed aliter est nobiscum, quia postquam nati sumus, moreremur nisi matres nostre mamillas ori imponerent, et nisi nos pannis involverent, et nobis necessaria administrarent, moreremur.

Misericors Domine omnibus bonis abundans, nos videmus quod infantes, postquam sunt nati, semper sunt pleni scabie, tineae et aliis sordibus, et seipsos inquinant immunditia sui stercore et urinae, ergo ut cernere quisque potest, nulla creatura irrationabilis est ita immunda in tempore suae infantiae, ut sic loquar, sicut est rationabilis creatura, nec tot nocuentis subiecta. (*Seq* ide nostra *canc*).

Ideo nostra conversatio huius mundi est plena fame, siti, calore, frigore et multis aliis aliis (!) innumerabilibus generibus, et undique est vitiosa si bene inspeximus.

Domine Deus, cum iam ad aetatem puerilem devenimus, et boni et mali differentia nobis patet, ita quod cautela jam incipit in nobis incipimus etiam plus labi in vetitum, quam operari ea,

totus nudus et pauper et impotens, et bestiae et aves nascuntur indutae corio et pilis et plumis, et habent maiorem fortitudinem, quàm homo, in sua nativitate.

5. Etiam videmus, *Domine*, quòd bestiae et aves, quando nascuntur, nascuntur sine culpa et peccato; sed non est ita de nobis, quia omnes nascimur in peccato et culpa propter primum peccatum primi Parentis.

6. Nos videmus quod bestiae et aves, quamprimum sunt natae, habeant fortitudinem et industriam ad inquirendum res, de quibus sumant vitam; nam bestiae statim surgunt et eunt ad mammam suae matris et aves statim querunt semina, de quibus vivant; sed de nobis, *Domine*, non est ita; quia, quando sumus nati, moreremur, nisi mammam nostro ori imponerent, et nisi nos pannis involverent, et nobis ministrarent nostrae matres.

7. *Domine misericors, abundans omnibus bonis!* Nos videmus, quod, quando infantes sunt nati, statim sunt pleni foetore et immunditia; quia ubi jacent, et in pannis, quibus sunt involuti, mingunt et faciunt foeditates et immunditias: igitur, vilior est nostra nativitas, quam ullius alterius creaturae; quia non videmus, quod aliae creaturae habeant tantam immunditiam, nec in locis, ubi iacent, faciant tot spurcitias, sicut nos facimus.

8. Video, *Domine*, quod noster introitus in hunc mundum sit plenus fame et siti et calore et frigore, et ipsum video plenum defectibus et infirmitatibus et ignorantibus et stupiditatibus et miseriis.

9. Posteaquam aliquantulum crevimus, *Domine*, et incipimus habere discretionem, statim incipimus ludere et currere et laborare, et facimus res, de quibus nulla utilitas sequitur: igitur,

nosaltres deuríem comensar a lausar e a benesir uós, qui auets donat éser, e nos altres, Sényer, fem e desim tals causes, qui re no ualen.

10. Uertader Senyor, saui en totes sauiesses, noble en totz honramenz, nós uesem, Sényer, que·ls infans, après que són .j. poc cre-[f. 94c]-gutz, que usen més de la natura de la potència sincitiva que de la natura de la potència racional; e per aysò, Sényer, fan causes sens rasó e sens profit.

11. Nós uesem, Sényer, que con hom és peruengut a la edat, on hom poria segir la natura de la potència racional, que primerament en sa juuentut comensa hom a segir les uies de peccat, e usa hom de la rasó en obres de peccat, e aclina hom la rasó a la sensualitat.

12. Nós uesem, Sényer, que·ls homes d'aquest món, que d'entrò a .xl. ans crex e muntiplica lur edat e lur natura. Mas de .xl. ayns a amunt, Sényer, comensa hom a declinar e a enuelir e a tornar lo cors a la terra. On, enaxí com uesem, Sényer, que pujam per juuentut, enaxí, Sényer, uesem que casem e que·ns bexam per uelesa.

13. A Senyor sant! A Senyor graciós! A Senyor ple de uertús e de forsa! Nós uesem, Sényer, que en est món los uns jc moren jóuens e los altres jc moren uels. On, tuit uenim en est món crexents de grau en grau; mas tuyt no ixim d'aquest món, Sényer, deuallans de grau en grau.

14. En aquest món, Sényer, enaxí com ic intram ab plors, e ab làgremes, e ab trebals, e ab angoxes e ab dolors, enaxí ueg, Sényer, que tuyt ixim d'aquest món ab plors e ab dolors, e ab trebals e ab angoxes de la mort.

que sunt nobis licita permissa, et sicut nos te laudare et glorificare incipere deberemus, qui nos creasti de nichilo ad tuam gloriam finaliter possidendam, sic nos incipimus facere inhonesta et contraria tuis iussis.

[10] Gloriosissime Domine, spes vnica saluandorum, manifeste videmus quod pueri, ex quo aliquantulum sunt adulti, plus vtuntur natura potentie sensitue quam natura potentie rationalis, et propter hoc plus inuilia quam vtilia operantur.

[11] Nos videmus quod quando homo peruenit ad eam etatem, qua existens naturam potentie rationalis potest sequi, ipse vias incipit sequi peccatorum, eciam malis operibus abvtitur ratione, eam sensualitati inclinans et submittens.

[12] Virtus crescens humani generis vsque ad etatem XXV. annorum continue augmentatur, sed postquam incipit decrescere et natura amittere vires suas, vnde visibiliter constat nobis quod sicut iuuentus facit vires nostri corporis pululare et fortificat omnia membra nostra, sic senectus, que post predictum tempus incipit, tunc in homine debilitat et subtrahit humano corpori omnes vires.

[13] Domine Deus, cuius (*al man in mg* statum) permutacio corporis non permutat, oculis corporalibus videmus quod alii homines ingrediuntur uniuerse iuuenes viam carnis et [alii, qui ad etatem decrepitam peruenerunt, vnde omnes crescentes gradatim ab hoc seculo non migramus].

[14] In hoc seruatur nobis omnibus eadem similitudo et equalitas in hoc mundo, quia omnes deuenimus cum flelibus, plancibus, doloribus et anxietatibus in hunc mundum et cum istis eisdem passionibus, et cum pluribus eciam adueniente morte discedimus ex hoc mundo].

quae sunt nobis licita et permissa, et sicut nos deberemus incipere te laudare et glorificare, qui (*corr* quod) nos creasti de nihilo ad possedendam finaliter tuam gloriam, sic nos incipimus facere inhonesta et contraria tuis iussis.

Gloriosissime Domine spes unica salvandorum (*corr* salvandarum?) manifestè videmus quod pueri ex quo aliquantulum sunt adulti plus utuntur naturâ potentiae sensitivae quam naturâ potentiae rationalis, et propter hoc plus inutilia quam utilia operantur.

Nos videmus quod quando homo pervenit ad eam aetatem, in qua existens naturam potentiae rationalis potest sequi, ipse incipit sequi vias peccatorum, etiam in malis operibus abutitur ratione eam sensualitate inclinans et submittens.

Virtus crescens humani corporis usque ad aetatem viginti quinque annorum continuò augmentatur, sed postea (natura *int lin*) incipit decrescere, et amittere vires suas, unde visibiliter nobis constat, quod sicut juvenus facit vires nostri corporis pullulare, et fortificat omnia nostra membra, sic senectus, quae post praedictum tempus incipit, debilitat etiam in homine, et subtrahit humano corpori omnes vires.

Domine Deus, cuius statum permutationis corporis non permutat, videmus (v- *corr* o-) oculis corporalibus quod alii homines juvenes ingrediuntur viam universae...

quando deberemus incipere laudare et benedicere Te, qui nobis dedisti *esse*, facimus et dicimus tales res, quae nihil valent.

10. Vere, Domine, sapiens in omnibus sapientiis, nobilis in omnibus magnificentis! Nos videmus, quod infantes in pueritia plus utantur naturâ potentiae sensitivae, quam naturâ potentiae rationalis, et ideo faciant res sine ratione et utilitate.

11. Nos videmus, Domine, quod, quando infans pervenit ad aetatem, in qua posset sequi naturam potentiae rationalis, primo in sua iuventute incipiat sequi vias peccati, et utatur ratione in operibus vitiosis, et inclinet rationem ad sensualitatem.

12. Nos videmus, Domine, quod aetas et natura hominum huius mundi usque ad viginti quinque annos crescat et multiplicetur, sed post quadraginta annos incipiat declinare et senescere et reddere corpus terrae; igitur, sicut videmus, quod ascendamus per iuventutem, ita videmus, quod descendamus per senectutem.

13. O Domine sancte! O Domine gratiosse! O Domine plene virtute et fortitudine! Nos videmus quod in hoc mundo quidam moriantur iuvenes et alii senes: igitur omnes venimus in hunc mundum crescendo de gradu in gradum, sed non omnes eximus de hoc mundo descendendo de gradu in gradum.

14. Sicut omnes intramus in hunc mundum cum ploribus et lacrymis et laboribus et angustiis et doloribus, ita video, Domine, quod omnes exeamus de hoc mundo cum ploribus et doloribus et laboribus et angustiis mortis.

Aquestes quatre versions del capítol CIII del *Llibre de contemplació en Déu* no sols ens innoven d'un episodi en la preparació del text a publicar en l'edició Mognuntina, ans sobretot, si no m'erro, ens permeten de preguntar-nos si la intenció més primerenca no fou la d'aprofitar un text llatí ja preexistent, com el de l'actual Clm. 10518, però que després d'alguna prova fou desestimat a favor d'una traducció nova i directa d'un text català en la línia dels dos actuals còdexs de Milà, Biblioteca Ambrosiana i en concret del A. 268. Inf., ff. 94a-95a. I aquesta pregunta en permet d'altres, com és ara la de si per al primer centenar de capítols (en concret per als cent-dos primers) hom tingué en compte d'altres possibilitats, com és ara la de reproduir el text llatí de l'edició de París 1505, a cura de Jacques Lefèvre d'Étaples (RD 35, pp. 32-33). Hi ha tema d'estudi.

Munic, setembre del 2008

Josep PERARNAU I ESPELT

SOBRE L'ESTADA D'ARNAU DE VILANOVA A PARÍS, 1299-1300: LES DUES DATES DELS TEXTOS

En el volum vintè d'aquest anuari, un servidor publicava els dos únics documents que s'havien salvat del procés parisenc 'in causa fidei' a càrrec d'Arnau de Vilanova per la publicació del seu, tal com l'autor l'intitula (lín. 85) *De adventu antichristi*, posteriorment transformat, en el *De tempore adventus Antichristi*, i aprofitava aquella ocasió per reconstruir les fites més importants del dit procés; s'intitulava *Sobre la primera crisi entorn el De adventu antichristi d'Arnau de Vilanova* («ATCA», XX (2001), 349-402), on no estudiava en particular la cronologia d'aquells esdeveniments, ans explicitava els documents que havien acompanyat i donada consistència jurídica a cada un dels passos del procés inquisitorial (354-368), en feia llista d'almenys quinze (369-370), i els datava a l'interior dels anys documentats en els dits dos documents, normalment els anys ja indicats pels qui m'havien precedit en l'atenció al dit procés.

Cinc anys més tard, l'admirat amic Prof. Dr. Michael McVaugh, publicava dins els «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge» (73 (2006), 29-42), un article intítulat *Arnau de Vilanova and París: one Embassy or Two?*, que ell mateix em féu arribar. Agraïxo cordialment a l'amic McVaugh el dit article, en el qual, si no m'erro ell concentra la seva atenció en si l'ambaixada fou única i datable només el 1300, o si les missatgeries foren dues, una el 1299 i una altra el 1300, i, havent constatat que el 1299 «has continued to exercise great power the imagination of historians» (p. 36), ell, basat en el fet que la documentació de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) és només del 1300, defensa la darrera datació.

Crec haver de precisar que un servidor mai no vaig parlar d'ambaixades' en plural, ans només d'ambaixada' en singular, tal com consta en les pàgines 355, nota 9, 359 i 364, i en la darrera em pregunto, no si les ambaixades foren dues, ans només si foren dos els viatges a París a l'interior d'una ambaixada única.

Per la meua banda, en comptes de discutir les posicions manifestades pel prof. McVaugh, a fi d'evitar tot allò que en un cas com aquest hi poguéss haver (o semblar) de personal o de polèmic, i a fi de centrar-me en allò que ens permeten de saber amb certesa els dos texts salvats del procés inquisitorial esmentat (pàgines 377-388 del meu article), em limito a analitzar les dues datacions proporcionades pels dos documents notariais salvats d'aquell procés.

El primer, apel·lació al papa, comença indicant l'any: «Anno a nativitate eiusdem [Domini] millesimo trecentesimo» (lín. 2), indicació completada amb la del dia i mes (líns. 137-138): «Actum Parisius... III° idus octobris»,

per tant, 12 d'octubre del 1300; cal que no oblidem que es tracta de la decisió personal i de la consegüent acta notarial d'apel·lació a la Santa Seu, amb la qual Arnau de Vilanova posava punt final als actes d'aquell procés parisenc, al qual uns professors de la Facultat de Teologia i les autoritats del bisbat de París l'havien sotmès per l'esmentat *De adventu antichristi*: decisió personal i acta notarial que són el pas núm. 12 del conjunt documentat del dit procés (p. 369).

El segon text, comiat destinat al rei de França, conseqüència de l'anterior apel·lació, és en ell mateix no datat, però, en canvi, data amb precisió l'acte, que encetà el procés inquisitorial de París (recordem que la frase següent s'adreça al rei de França):

«...postquam a vobis licentiam redeundi ad eum [regem Aragonie] recepissem in Betausel, et die sabbati mane post festum beati Thome disposuissem iter meum arripere versus Episcopum Tholosanum..., die precedenti in sero Parisiensis Officialis prodicionaliter me fecit vocari...» (líns. 163-169):

en aquell moment i amb aquella actuació havia començat d'afectar directament Arnau de Vilanova el procés inquisitorial o 'in causa fidei', del qual en la data constatada en el paràgraf anterior (12 d'octubre de 1300), mestre Arnau tenia la intenció d'alliberar-se i gràcies a la fiança dipositada en mans del dit Officialis, de prosseguir, d'acord amb el rei de França en la trobada a Betausel, la seva missatgeria, emprenent el camí vers el bisbe de Tolosa el dissabte al matí després de la festa de Sant Tomàs.

Hem caigut en un dels punts més dubtosos, el del significat de la frase: «die sabbati mane post festum beati Thome», dissabte en què aquell any s'escaigué la festa del protomàrtir Sant Esteve i, per tant, el dia abans, dins aquella mateixa setmana, s'havia escaigut la Festa de Nadal. Ací l'amic McVaugh ha concentrat la seva atenció a trobar d'altres 'sants Tomasos' canonitzats (pp. 36-37 del seu article), quan s'havia de fixar en el mot 'festum', perquè de sants Tomasos n'hi pot haver d'altres, i en l'Església Occidental s'han de cercar en un *Martyrologium Romanum*, llibre oficial que es limita a indicar els màrtirs o els confessors que moriren un dia determinat i és el dia del seu sant, però en canvi el 'festum beati Thomae', es refereix no al dia del sant, ans al de celebració litúrgica en l'Ofici diví i en la Missa, i s'ha de cercar en els calendaris que precedien (i precedeixen) missals i breviaris, on trobem el o els sants que cada dia han de tenir celebració litúrgica: el dia de sant Tomàs (21 de desembre) entrava en aquests calendaris amb la categoria de 'festum' perquè era la celebració litúrgica d'un apòstol, aleshores amb la consegüent obligació d'oïr missa i d'abstenir-se de treballar, també de treballar en els tribunals, sobretot els eclesiàstics; de més a més, el 'festum beati Thome' durant segles anava i ha anat vinculat fins als nostres dies a un fet d'àmplia repercussió social i popular, les cèlebres 'Témpores de sant Tomàs' és a dir, les Témpores d'Advent, on no calia dir que era un apòstol, perquè era el sant Tomàs per antonomàsia,

en què molts estudiants rebien la primera tonsura i molts clergues eren promoguts a ordes menors o majors: dient ,festa de sant Tomàs' o simplement ,sant Tomàs' ja n'hi havia prou per a saber de quin dia festiu es tractava. Tenim, doncs, que, després del diumenge, aquella setmana, començà amb el dilluns, 21, Sant Tomàs, 22 dimarts, 23 dimecres, 24 dijous, 25 divendres (Nadal) i 26 dissabte (Sant Esteve). Cronològicament, l'expressió «die sabbati mane post festum beati Thome» significa, clar i net que mestre Arnau havia decidit marxar de París el dissabte al matí del 26 de desembre.

Cal, doncs, comprendre que l'acte, en virtut del qual mestre Arnau de Vilanova era detingut per l'Oficial del bisbat de París i amb el qual per a ell començava el procés a càrrec seu ,in causa fidei' (i som en el núm. 3 dels passos del dit procés, tal com es pot veure en la citada pàg. 369 del meu article), era anterior a l'acte, amb el qual, després de llarga tramitació del procés esmentat (passos 4-11 de la meua p. 369), l'encausat mestre Arnau de Vilanova, se n'alliberava, aollint-se a la jurisdicció universal del papa. I si ja sabem quan tingué lloc l'apel·lació al papa (12 d'octubre del 1300), aquell acte inicial més o menys relacionat amb el ,festum beati Thome', 21 de desembre, per força no pot ésser del 1300, ans s'hagué d'escaure la nit de Nadal a Sant Esteve del 1299 (McVaugh, 33-34).

Ara podem saber amb tota la precisió quin dia (o més ben dit, quina nit) fou la de la detenció de mestre Arnau o quan s'escaigué aquell dissabte que ell tenia previst d'emprendre camí a Tolosa o quin fou el dia en què ,sero', al vespre, fou citat pel dit Oficial del bisbat de París? Si podem precisar aquell dia, fins i tot podem veure la raó de la dita nocturnitat acompanyada, segons l'encausat, d'una certa traïdoria.

Heus-nos arribats al pinyol del problema i crec que cal donar la paraula a l'amic McVaugh:

«What then are we to do with the original conclusion that Arnau's statement in the *Notificatio*, that he was arraigned before the bishop of Paris ,die sabbati mane post festum beati Thome', must refer to December 1299? ... If we ask on wath day of the month these events would have taken place, we find that Arnau would have been inveigled into the Official's power on 25 *December* 1299! It would seem to be an extraordinary day for the Official to have chosen to act...» (36).

Ací un servidor he d'agrair a l'amic McVaugh l'haver recordat, sense sortir de la mateixa pàgina, que jo mateix, estranyat pel fet que el vespre de la citació fou el de la festa de Nadal i que el de la detenció, de part de matinalda (,post involutum noctis', lín. 173) fou ja el de la mateixa nit entre Nadal i sant Esteve, vaig proposar de llegir ,die sabbati mane *ante* (i no ,post') festum beati Thome' (357, nota 10, b).

Però també he de dir que la reflexió que ha acompanyat la present nota m'ha fet canviar de pensament i que ara em col·loco en la companyia d'aquells capdavaners dels estudis arnaldians (Barthélemy Hauréau, Émile Chatelain,

Heinrich Denifle, Heinrich Finke) i del més recent Jean Coste (256, nota 10, a; i espero que aviat en la de l'amic Michael McVaugh), que no han tingut cap empatx a afirmar que la citació i posterior detenció de mestre Arnau de Vilanova per part de l'Oficial (Secretari-Executor) del bisbat (no del bisbe) de París fou posada en pràctica el vespre i la mateixa nit entre la festa de Nadal i la de Sant Esteve.

Jo no sé per quina raó els autors esmentats es decidiren a col·locar citació i detenció en la gran festa de Nadal, perquè és possible que ells tinguessin els seus dubtes, un cop s'hagueren adonat quina era la datació real d'aquell petit trencaclosques: *die sabbati mane post festum beati Thome*: és possible que fos el sentit de responsabilitat professional, que obliga a de sotmetre's a la lletra d'un document; ja he dit que un servidor, veient les dificultats de la Diada, havia proposat la substitució del *post festum* per *ante festum*.

Però puc informar el possible lector que allò que m'ha fet canviar de pensament fou el conjunt de la frase i en particular el mot *mane*: «...die sabbati mane post festum beati Thome disposuissem iter meum arripere...» (líns. 164-165): he de donar per suposat que pels ambients de la cort reial, pels de la universitat i pels del bisbat de París s'hauria escampat la notícia que mestre Arnau de Vilanova s'havia decidit a marxar el dissabte, dia de sant Esteve, al matí; si, doncs, hi havia de part dels cinc o sis mestres implicats en l'examen del *De adventu antichristi* la convicció que l'opuscle arnaldia presentava problemes de fe, llur corresponent pressió damunt les autoritats del bisbat decidí aquestes a obrir un procés *in causa fidei* i per tant havien d'encausar l'interessat i no deixar-se'l escapar tan tranquil el matí del dia de sant Esteve.

Que el dit procés ja havia estat obert, el capteniment de l'Oficial del bisbat aquella nit, arribant a detenir mestre Arnau i les seves cavalgades (líns. 172-173: *me... retinuit cum equitaturis meis*) ho demostra i, obert el procés, calia assegurar la presència a París de l'autor de l'opuscle a fi que respongués de la doctrina escrita i escampada per ciutat i universitat des del moment que n'havia presentada una còpia al Cancellier de l'estudi i aquest l'havia posada en mans dels professors (líns. 108-113 i 150-155). Certíssimament la festa de Nadal era dia inhàbil per a qualsevol actuació judicial i un procés *in causa fidei* ho era, però ja sabem que justament aquests processos d'inquisició eren alliberats de qualsevol prescripció processal, car s'enantaven *simpli-citer et de plano, sine forma, strepitu et figura iudicii, sola facti veritate perspecta*: detenint l'encausat, l'Oficial es guanyava una bona nota per part de les institucions de l'Església, car havia estat amatent a no deixar-se esmunyir de les mans un possible encausat *in causa fidei*.

Miraré de resumir el tema en dos punts:

1. El text notarial evita de parlar de Nadal, perquè essent Festa (i quina festa) no era dia hàbil per a actuacions judicials o, dit d'una altra manera: per Nadal els tribunals tancaven; datar l'actuació d'un tribunal, sobretot eclesiàs-

tic ,in festo Nativitatis Domini' comportava la idea de quelcom molt greu, que exigia una intervenció sumària;

2. però no havien de tancar per festa els tribunals d'inquisició, que, alliberats de qualsevol exigència processal, tenien llibertat d'actuació i en aquest cas l'Oficial del bisbat de París o actuava aquell vespre i nit o l'endemà al matí l'encausat se li podia haver escapat, fent el camí de Tolosa de Llenguadoc.

Sigui'm permès de dir que per a mi la primera lliçó de les presents pàgines és la de confirmar no sols la validesa, ans la vàlua predominant de les informacions textuais a l'hora de reconstruir el passat, punt en el qual l'exemple dels primers grans estudiosos d'Arnau de Vilanova confirma i engrandeix llur magisteri.

Per a mi, doncs, no hi pot haver dubte del fet que la nit de Nadal a sant Esteve, mestre Arnau de Vilanova, com si li caigués damunt un llamp en cel serè, es trobà implicat en un procés inquisitorial, del qual no sortiria (o almenys intentaria de sortir-ne) fins al 12 d'octubre del 1300; aquella nit tenebrosa era, en canvi, la de Nadal a sant Esteve de l'any 1299. I ell deixa ben clar que el matí del dia 26, sant Esteve, havia de marxar de París perquè un dels objectius de la seva missatgeria, la de retornar al rei de la corona d'Aragó la sobirania damunt la Vall d'Aran, havia de donar un primer pas, el de la constitució d'una comissió encarregada d'estudiar l'afer, per part del rei de França, presidida pel bisbe de Tolosa de Llenguadoc, que era justament la primera estació del viatge a emprendre el dia 26 de desembre 1299. Aquesta decisió judicial del 25 de desembre del 1299 incidia en l'ambaixada o missatgeria d'Arnau de Vilanova davant el rei de França, tal com els dos documents salvats del dit procés exposen de forma ben detallada i engrunada.

Justament el judici ,in causa fidei' allargaria automàticament per a mestre Arnau la seva condició de missatger o ambaixador, perquè el procés inquisitorial començava quan l'ambaixada es trobava en plena activitat i cap dels dos reis implicats no li retiraria la confiança en aquell moment dolorós sense que hi hagués sentència condemnatòria en ferm, ben al revés, atès que el necessitaven com a metge.

Però aquest és un camp, en el qual l'amic McVaugh és mestre amb autoritat internacionalment reconeguda i un servidor no m'atreviré a ,mittere falcem in messem alienam'.

Afegiré només que Arnau de Vilanova certament era a París la nit entre Nadal i sant Esteve del 1299 en què era detingut, i que el 12 d'octubre del 1300, hi apel·lava al tribunal del papa; d'altra banda, la presència personal de mestre Arnau a València és notarialment certificada per als dies 19 i 20 d'abril del 1300, tal com consta en el meu article, p. 366, nota 30, a base de documents publicats pel P. Martí de Barcelona: si, doncs, la nit del 25 al 26 de desembre del 1299 era a París en qualitat de detingut, els 19 i 20 d'abril del 1300 consta personalment a València i el 12 d'octubre del 1300 tornava a ésser a París apel·lant al papa, ell, ,habitor Montis Pesulani' tal com diuen

els nostres dos documents, quants viatges féu a París, implicats en la missatgeria política i en el procés ,in causa fidei'?

P. D.: Veig que el prof. Gian Luca Potestà, en el seu *L'anno dell'Anticristo. Il calcolo di Arnaldo di Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo*, dins «Rivista di Storia del Cristianesimo», 4 (2007), 431-463, afirma que en l'article ara analitzat del prof. Michael McVaugh, «vengono fornite nuove, decisive argomentazioni a sostegno della tesi dell'unica missione (1300) e viene mostrata l'infondatezza dell'ipotesi, recentemente riproposta, dei due viaggi parigini di Arnaldo, nel 1299 e di nuovo nel 1300»: siguin també per a ell les pàgines, a les quals ara posem punt final, subratllant, però, que si el 25 de desembre del 1299 el *De adventu anticristi* era objecte d'un procés ,in causa fidei', setmanes abans devia haver estat presentat al canceller de la Universitat, després aquest el devia haver fet arribar a professors de la Facultat de Teologia, aquests devien haver considerat que contenia doctrina contrària a l'Evangeli i el devien haver denunciat a l'autoritat diocesana, que el vespre de Nadal 1299 actuava judicialment a través de l'Officialis (secretari-executor). De més a més, per a Arnau, que ens recorda aquells esdeveniments en els dos escrits notariais, objecte d'aquestes pàgines, l'any 1299 durava fins al 24 de març següent. La presentació de l'opuscle arnaldià al canceller de la universitat podria ésser datable de l'octubre o novembre 1299, si no abans; restaven, doncs, almenys cinc mesos del 1299.

Barcelona, actual festa de sant Tomàs,
3 de juliol del 2009

Josep PERARNAU I ESPELT

EL REI JOAN I DÓNA FORÇA LEGAL
A LES CÒPIES DEL DICTAMEN DE LA COMISSIÓ ERMENGOL
SOBRE EL LLIBRE DE RAMON LLULL,
{ARBRE} DE FILOSOFIA D'AMOR
(Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Canc. r. 1892, f. 217v)

El document ací transcrit és ja conegut perquè Antoni Rubió i Lluch el recollí en el segon volum dels seus *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1921, núm. CCCXV, pp. 306-307. Tot i ésser una transcripció feta de mà de mestre hi ha alguns petits detalls que em semblen justificar la nova transcripció, començant per l'encapçalament, que, tot i ésser considerablement posterior, potser no havia d'ésser omès; però allò que m'ha fet decidir a la nova lectura és el fet que no són assenyalades en la transcripció Rubió les petites frases afegides entre línies, ací col·locades dins parèntesis quadrats, ni, per descomptat, n'és assenyalada la importància.

El text és aquest:

«Raymundi Lulli (*man vald poster*)

«In Ciuitate Barchinone, die .xxv^a. aprilis anno a nativitate Domini M^o.ccc^o.lxxx^o.vii^o, fuit appositum signum, sigillum et decretum domini Regis cuidam publico instrumento clauso per Berengarium de Busquetis, dicti domini Regis scriptorem: quodquidem instrumentum est transumptum a quodam testimoniali publico instrumento, in quo venerabiles et religiosi (R: venerabilis et religiosus, *corr* religiose?) frater Bernardus Ermengaudi, prior provincialis fratrum predicatorum et inquisitor heretice prauitatis in prouincia Aragonum, frater Anthonius Folqueti et frater Franciscus Marmandi, in sacra theologia magistri (!) et quidam alii fratres religiosi in eadem sacra theologia magistri, tam ordinis fratrum predicatorum quam minorum, affirmarunt et pro conclusione tenuerunt (quod *canc*), quod quidam articuli (inuenti in *canc*) [extracti et in latino positi a] quodam libro Raymundi Lulli, de Civitate Maioricarum [intitulato *De (R om) philosophia amoris*], qui condemnati fuerant tempore domini Gregorii pape xj, vt iacent et sunt positi in latino [extra dictum librum], sunt mali et erronei, vt autem continentur in dicto libro sunt veri et catholici, prout hec et alia sunt in dicto instrumento contenta.

Tenor vero dicti decreti sequitur sub hiis verbis: [*Ací devia ésser copiada l'Acta de la Comissió Ermengol, d'acord amb el text notarial que obrava en l'arxiu o*

en la cancelleria reial; acabada la còpia, també notarial, venia el] Signum [ ] Johannis, Dei gratia, etc., qui huic transumpto nostri mandato facto, auctoritatem nostram impendimus pariter et decretum, ut eidem tanquam (R tanquam) suo originali, in iudicio et extra, fides plenaria impendatur, appositum hic manu fidelis scriptoris nostri, Berengarii de Busquetis, nostraque auctoritate notarii publici in Civitate Barchinone die .xxv. aprilis, anno a natiuitate domini .m^o. ccc^o. lxxx^o. vii^j^o Regnique nostri secundo. Et ad premissorum euidenciam et maiorem corroboracionem sigillum nostrum apponi iussimus impendenti (R impendenti). Franciscus ça Costa.

(In calce paginae):

Berengarius de Busquetis, mandato Regis facto per vicecancellarium. Probata.

Un mot sobre significació ,política'

Difícilment es podria trobar un document reial més important que aquest a favor i en defensa de Ramon Llull. Potser la seva materialitat és minsa, però la seva significació difícilment podria ésser major.

Davant la impossibilitat material de dedicar-li ara i ací un estudi digne, em limito a indicar algun dels extrems que ja una primera lectura imposa a l'atenció. I la primera és la referència a «quodam testimoniali publico instrumento», que, tal com indiquen les afirmacions següents, no pot ésser altre que l'*Acta de la comissió Ermengol*, darrerament posada a l'abast del possible lector per Jaume de Puig en les pàgines d'aquest anuari, XIX (2000), 362-368, on no he vist que hi hagués cap referència al nostre document.

Què li havia passat al ,testimoniale publicum instrumentum'? Molt senzill, que segurament havia desaparegut de l'arxiu de la inquisició existent a Santa Caterina de Barcelona i n'havia desaparegut en el moment (o poc després) que el mateix rei, Joan I, el 24 de febrer del 1387 havia reconegut la legitimitat del papa Climent VII (d'Avinyó) en aquella situació de Cisma d'Occident. Aquell reconeixement obligà a desaparèixer totes les autoritats subalternes, de les quals s'havia hagut de valdre Pere III el Cerimoniós en els anys 1378-1387, anys en què ell havia obligat a respectar la seva ,indiferència' entre els dos pretesos papes d'aquell Cisma; i per a la inquisició, això representà el cessament d'un personatge que havia manifestat la seva extrema bel·ligerància avinyonista, l'inquisidor Nicolau Eimeric; el substitut figura en el nostre document: «frater Bernardus Ermengaudi, prior provincialis fratrum predicatorum et inquisitor heretice pravitatis in provincia [OP] Aragonum»: ell i la seva comissió, segurament incitats per Pere III el Cerimoniós, tingueren la valentia de demostrar que l'inquisidor Eimeric havia estat un falsari en relació a les tres frases que ell havia ,condemnat' del *Llibre de filosofia*

d'amor de Ramon Llull: aquesta demostració de falsedat inquisitorial és la raó d'ésser de l'*Acta de la comissió Ermengol*, a la que ens acabem de referir.

Però amb els canvis d'obediència papal a Santa Ceterina de Barcelona i, doncs, en la província dominicana d'Aragó, aquella acta havia desaparegut totalment i per tant no existia i per tant, els lul·listes no se'n podien valdre per a defensar-se de les acusacions de l'inquisidor Eimeric, ni jurídicament podien demostrar que era un falsari.

I ací ve el sentit del document ara republicat. Encara que no es pogués tenir l'original, el rei manava de fer-ne una còpia, a la qual còpia reial s'havia de donar tanta validesa com a l'original: «huic transumpto nostri mandato facto, auctoritatem nostram impendimus..., ut eidem tanquam suo originali in iudicio et extra fides plenaria impendatur...». I això deu voler dir que d'aquella acta n'hi havia còpia tan primitiva com l'original i aquesta és aquella, a la qual el rei Joan I donava tota la validesa jurídica i per això el nostre document la copiava: «Tenor vero dicti decreti sequitur sub hiis verbis...», que no són transcrits en la còpia de l'Arxiu Reial, però sí que hi són suposats.

Un altre petitíssim detall; d'aquella acta només són recordats ací de forma nominal dos signataris; «frater Anthoïus Folqueti et frater Franciscus Marmandi, in sacra theologia magistri», dels quals l'Acta fa constar que eren, com Bernat Ermengol, «de dicto ordine predicatorum» («ATCA», XIX (2000), 362, líns. 439-440); els altres, franciscans, no són esmentats de forma nominal, ans només amb l'esment genèric d'«alii fratres religiosi». Allò que interessava, davant el fet que les actuals autoritats dominicanes havien fet desaparèixer el document Ermengol, era fer constar que aquest havia estat signat per tres mestres de l'Ordo praedicatorum, Ermengol, Folquet i Marmand.

I com a primer tast de la importància d'aquesta lletra reial, ja és suficient. Una cosa em sembla clara: ningú no ha fet tant a favor de Ramon Llull i la seva doctrina com el comte de Barcelona i rei dels regnes e terres de la Corona d'Aragó com Pere III el Cerimoniós, al qual almenys en aquest punt es mantingué fidel el seu fill Joan I. I no tindria cap empatx a acceptar que la decisió d'escriure la nostra lletra fou una victòria per al grup de lul·listes que gravitaven entorn del Palau Reial de Barcelona, els puríssims, per tant lul·lians, de la Confraria del Senyor Rei: fou un de tants episodis en una lluita que Nicolau Eimeric mantingué viva fins a la seva mort; l'etapa que va fins al 1389 ha estat estudiada per Jaume de Puig en el seu article d'«ATCA», XIX (2000), 9-138; moltes d'aquestes pàgines s'ocupen de l'*Acta de la Comissió Ermengol*.

La col·laboració de la casa reial barcelonina i la Comissió Ermengol havia obtingut una victòria esclatant: el Gran Inquisidor, si fins aleshores havia bombardejat a pleret la seva gran víctima, Ramon Llull, a partir d'aquell moment d'entorn el 1386-1388, i molt més des de darreries de 1394, en què Pero de Luna-Benet XIII s'havia assegut en la càtedra pontifícia d'Avinyó, es trobaria a la defensiva amb la necessitat peremptòria de publicar una apologia seva darrere l'altra, sense que mai pogués demostrar que les seves acusa-

cions responien a text i doctrina de mestre Ramon, ans només a seves interpretacions subjectives. Ell, que tan bé coneixia les decretals dels papes, segurament recordava que en virtut de la *Multorum querela* de Climent V, podien caure damunt ell, per les seves acusacions falses, les penes canòniques que ell havia apilotat damunt l'obra catalana de Ramon Llull. Li calia defensar-se!

Però la gran aportació d'aquesta lletra reial no és la de donar validesa jurídica, ans la de confirmar l'autenticitat i per tant la validesa històrica de l'Acta de la comissió Ermengol.

Sobre la relació, no excessivament amistosa malgrat d'ésser germans d'hàbit, entre Nicolau Eimerich i Bernat Ermengol, hom pot veure les *Notes sobre l'actuació inquisitorial de Nicolau Eimeric*, de Jaume de Puig, dins «Revista Calana de Teologia», XXX (2003), 223-230, en particular 226-228, nota 18.

Una cosa em sembla qua la carta deixa clara: tot i que el rei Joan I i Nicolau Eimeric coincidissin en l'obediència aviyonesa, el rei es distancià d'Eimeric i es mantingué fidel en la línia dinàstica del seu pare, la de protegir memòria i obra de Ramon Llull.

En el darrer moment puc afegir aquesta indicació: per al tema de la posició de la Casa Reial en relació a la Província Dominicana d'Aragó, cal tenir ben present la lletra de Pere III el Cerimoniós al Capítol Provincial de Xàtiva, de Sant Miquel de Setembre 1379, en la qual, confirmada la seva posició d'indiferència envers els dos pretesos papes, manava: «[dicimus et mandamus']... quod nullum vicarium vel presidentem vestrum... admitatis, nisi... fr. Bernardo Ermengaudi... ut vero Priori provinciali...»; la lletra és signada a Barcelona, 5 set. 1379 i es justifica pel fet que Bernat Ermengol era el Prior Provincial abans de la mort de Gregori XI, papa anterior al Cisma; es conserva a Saragossa, Biblioteca de la Facultat de Filosofia i Lletres, ms. 185, pp. 465-466; acaba d'ésser parcialment publicada per Laureano ROBLES, *San Vicente y el Cisma de Occidente*, dins *En el món de Sant Vicent Ferrer*, a cura d'Emili CASANOVA i Jaume BUIGUES, Paiporta, Editorial Denes 2008, p. 132.

Barcelona, 4 de juliol 2009

Josep PERARNAU I ESPELT

ESTUDIANTS CATALANS DE DRETS
EN LES TABULAE REPETITIONUM
ET DISPUTATIONUM UNIVERSITATIS BONONIENSIS

*Per a la bibliotecària anònima
que m'obtingué el microfilm a
Eichstätt, 1 set. 2008*

Darrerament, M. Milagros Cárcel Ortí i Vicent Pons i Alós ens han informat de clergues de la corona catalanoaragonesa estudiants de dret civil o canònic en universitats europees, entre les que no manca la de Bolonya, en llur *El clero valentino en la época de los Borja* dins *València-Roma*, 223-245. Les presents pàgines incideixen en el tema.

En el volum anterior d'aquest anuari («ATCA», XXVII (2008), 806-807), mitjançant la notícia bibliogràfica dedicada als tres primers volums del catàleg de manuscrits medievals de la Biblioteca Universitària d'Eichstätt, saltava a coneixement públic de casa nostra la notícia d'haver-se conservat en el Cod. st 515, ff. 272r-278v, d'aquella universitat bavaresa alguns, ni que per al meu gust siguin excessivament breus, escrits d'estudiants catalans a la universitat de Bolònia en el pas del segle XIV al XV.¹

El primer de setembre del 2008 em vaig presentar a la dita biblioteca i vaig demanar el manuscrit; impossible de tenir, perquè la secció corresponent es trobava en obres; l'amabilitat d'una bibliotecària obtingué que almenys pogués treballar amb el microfilm; i, doncs, allò que a partir d'ara diré no es basa en treball directe sobre el manuscrit, ans només en el catàleg de manuscrits i en el microfilm, del qual només vaig poder disposar en aquell moment, car les peticions de microfilm o de CD-Rom s'han de cursar a través d'altres biblioteques universitàries.

El catàleg de manuscrits d'Eichstätt té 642 pp., i catorze de làmines afegides al final; l'anàlisi descriptiva del Cod. st 515 ocupa les pàgines 163-172: hi trobem en primer lloc còpies de tractats jurídics de professors de Bolònia datables dels darrers anys del segle XIV i dels primers del segle XV: de Fredericus de Senis, *Consilia*, ff.2-208; un fragment de *Glossa ordinaria* al *Decretum* de Gracià, ff. 209-222; de Johannes de Deo, *Decretum abbreviatum*, ff. 223-227; un *Repertorium Decreti*, ff. 228-249; un *Commentarius in Lecturam arboris*

---

1. Karl Heinz KELLER, *Die Mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Eichstätt. Dritter Band. Aus Cod. st 471-Cod. st 699* (Cataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt. I. Die mittelalterlichen Handschriften, 3), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2004, 166-168.

consanguinitatis et affinitatis Johannis Andree cum schematibus, ff. 250-260; de Johannes Andree, *Lectura arboris consanguinitatis et affinitatis*, ff. 260-264; de Petrus Perusinus, *Lectura arboris consanguinitatis et affinitatis cum schematibus*, ff. 264-267; *Ex hiis patet qui possunt contrahere matrimonium*, ff. 268-269; d'Antonius de Butrio, *Consilia duo*, ff. 209-271v; i ací vénen les *Tabulae repetitionum et disputationum Universitatis Bononiensis*, ff. 272-278. I segueixen: de Petrus de Ancharano, *Collatio facta coram Gregorio XII*, a Roma el dia 21 de febrer de 1407, ff. 279-281; i, sembla, del mateix, *Epistula domino cardinali missa*, ff. 281-282. A partir d'ací, el darrer apartat del volum conté documentació papal a favor de la Universitat de Bolònia: *Indulta et confirmationes privilegiorum papalium Universitatis Bononiensis*, ff. 283-291; el volum s'acaba amb la *Jacobi abbatis Sancti Stephani, littera ad Laurentium Pictoris*, del 1343.

Abans d'entrar en la biblioteca universitària, el còdex es trobava en la del capítol de la catedral d'Eichstätt.

Les *Tabulae repetitionum et disputationum Universitatis Bononiensis* deuen ésser un fragment (no veig encapçalament per enlloc) del registre oficial, on constaven les sol·licituds presentades pels estudiants per a exercicis de graus; alguna d'aquestes sol·licituds és explícitament adreçada al rector, com la del f. 277v, d'un portuguès estudiant de dret civil, encapçalada «Venerabili ac honesto domino rectori universitatis»; tampoc no hi veig èxplícit.

Dins aquests set folis hi ha tres classes de texts relacionats amb Catalunya:

a) les sol·licituds de dos estudiants catalans a defensa d'uns punts sota la responsabilitat d'un professor i amb la col·laboració d'un altre estudiant a l'hora de respondre a preguntes i objeccions. Diria que és un exercici equivalent a la defensa de tesi doctoral.

b) una ,species facti' o cas a discutir, localitzat a Catalunya;

c) i els també dos casos en què connacionals nostres feren d'ajudants en la previsible discussió.

Proposta: a, 1, f. 273r:

«In Christi nomine, amen.

«Johannes de Castilionis, de natione Cathalanorum, scholaris in iure canonico, sui exercicii causa, die dominico proximo futuro, hora que intratur de mane, reppetet cum oppositis et quesitis capitulum *Cum dilectus* situatum in titulo *De rescriptis*; et infrascriptis conabitur defensare conclusiones, quarum prima hec est:

«Prima conclusio: Quod inquisitor datus in aliqua provincia iuxta inquisitionem factam contra aliquos manifestos criminosos, potest ipsos, citatione non premissa, excommunicare et etiam deponere;

«Secunda conclusio: Quod in litteris impetratis in forma comuni super restitutione sui beneficii tenetur excommunicatus facere mentionem de causa

excomunionis, aliter littere sic impetrare non valent, etiam habita mencione de causa amocionis sui beneficii;

«Tertia conclusio: Quod littere impetrare in forma comuni ab excomunicato super restitutione sui beneficii, valent, dum tamen de causa excomunicacionis et amocionis sui beneficii in litteris exprimatur; [f. 273v]

«Quarta conclusio: Quod littere impetrare in forma comuni super absolutione sua, nisi exprimatur de causa excomunicacionis, non valent;

«Quinta conclusio: Quod questio excomunicacionis non est privilegiata excomunicato et amotio a suo beneficio, ut ipse possit agere seu impetrare litteras super sua spoliacione.

«Sexta conclusio: Quod si quis in causa, que vertebatur seu verti sperabatur inter ipsum et Ticium, fuerit excommunicatus, et ipse impetrat litteras contra unum alterum, tales littere non possunt impediri per illum Ticium, ad instantiam cuius fuit excommunicatus, eciam excomunicacione sibi opposita;

«Et hoc in scolis patris et domini sui Antonii de Butrio, utriusque iuris doctoris in orbe excellentissimi. Quare rogat, etc.».

Proposta a) 2, f. 278 r:

«D. Michael de Navés, de Catalonia, licenciatus in iure civili, repetet sue informacionis causa et exercicii, notabilem de capitulo causamque laproma (?) *De testimoniis*, conabitur defensare conclusiones infrascriptas die dominica proxime futura:

«Prima, quod attestaciones legi patrie recepte in una instancia, illa perempta, in alia ubi agitur ad idem et inter easdem personas faciunt fidem etiam in prima non publicate, parte altera invita in testibus non deficientibus, contra A. de Butrio;

«Secunda conclusio: Quod attestaciones recepte, instancia nulla rer/l (?) inepta libelli, non faciunt fidem in alia, contra Hostiensem, Johannem Antonium et Antonium de Butrio;

«Tercia conclusio: Quod reieccio, de cuius agitur preiudiciabilis acta, quibus principalis fuit presens et (finita?) quamvis iniuste calculo fuit contumax, si eius contumacia fuit illi nota et ista potest concordari: Bar, qui videtur sibi contrarius et limitatur, Johannes Andree et Antonius de Butrio;

«Quarta conclusio: Quod inquisitore heretice pravitatis remittente relapsus vel alium ad iudicem secularem, non tenetur omnino ex eisdem actis contra eum procedere iudex secularis ad penam, quam iudex ecclesiasticus inferre non posset: contra dominum Petrum de Ancharano;

«Quinta conclusio: Quod si durante criminali iudicio officium iudicis imploratur ad rei persecutionem ablatere delicto illo, ex eisdem actis potest ad ipsam rem restituendam fieri condemnacio, etc.

«Sexta conclusio: Quod si parcium renunciacione pereat instancia, non valent acta litis decisoria, in alia instancia est nova limitacio ad hanc decretalem.

«Quod si in iudicio summario plene discutiatur articulus aliquis, attestaciones ibidem non sufficiunt plenario, contra Ja. de Butrio et A. de Butrio.

«Quod litiscontestacio perempta instancia non facit quod fructus quem presumi male fidei possessorem, contra Bar., Jo. Andr. e A. de Butrio.

«Et hoc in scholis utriusque iuris doctoris Mathei de Mathesalanis, etc.».

Proposta b:

„Species facti” a discutir localitzada a Catalunya: f. 275v:

«Dominus Florianus de Sancto Petro hodie ad octo dies hora decima octava disputabit questionem de terminis, qui secuntur:

«De Catalonia quidam, gravi infirmitate laborans, coram octo fratribus Sancti Dominici, sine sui superioris licentia, adhibitis et vocatis, suum secretum condidit testamentum, quod post mortem suam aperiri mandavit, in quo... iussit distribui inter pauperes bona sua...».

Proposta c:

1)

Funció auxiliar en la discussió sobre el cas proposat: f. 275v:

(Immediatament després del paràgraf acabat de copiar, segueix aquesta anotació):

«Et ad utramque partem predictorum dubiorum sub eo [Ant. de Butrio] respondebit dilectus et carus dominus Jacobus Belleroni, de Catalonia».

2) f. 273r:

El cas o tema havia d'ésser exposat per «Dominus Petrus de Ancharano, utriusque iuris doctor»; i segueix:

«Et ad utramque partem predictorum dubiorum respondebit dilectus sibi filius dominus Martinus de Turribus de Valencia».

Tenim, doncs, el nom de quatre catalans estudiant i actuant en la facultat de dret, civil o canònic, de Bolonya entorn el 1400:

Jaume Balleró
Joan de Castelló
Miquel de Navers
Martí de Torres

Ens podem preguntar si algun d'ells ha deixat rastre en la documentació catalana de la primera meitat del segle XV. La resposta és afirmativa, i justa-

ment els dos darrers, de forma ben assenyalada car ambdós foren bisbes a Vic, començant per Martí de Torres el 1421; el succeïa Miquel de Navés, nomenat el febrer del 1423, però morí, sembla, sense poder prendre possessió, car el juny del mateix any era nomenat Jordi D'Ornos.² Tinc la impressió que tots dos havien jugat fort en el pas del pontificat reconegut de Benet XIII al de Martí V, elegit pel Concili de Constança, i per això el rei Alfons IV Trastámara devia insistir davant Martí V per a llur promoció a seu episcopal.

---

2. Aquestes són les dades de Conrad EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi*, I, Münster, Aschendorf: de Martí de Torres diu que era ‚decretorum doctor’ i de Miquel de Navés ho era ‚utriusque iuris’; segurament ho fan constar els butlles papals.

Josep HERNANDO I DELGADO

HERETGIES «BOHEMITES»
ALS COMTATS DE ROSSELLÓ I Cerdanya (ANY 1434)

Introducció: Inquisició i heretgies

Si tenim present que la presència del notari era indispensable en el cas dels processos i també en aquells que generà l'actuació del Sant Ofici de la Inquisició (*Sanctum Officium Inquisitionis Haereticae Pravitatis*),¹ res d'estrany l'existència de documentació relacionada amb la Inquisició en els protocols notariais: actes dels processos contra acusats d'heretgia, actes de les actuacions de l'Inquisidor contra una conversa, nomenaments per part dels Inquisidors Generals de subdelegats o comissaris o vicaris, nomenament també de procuradors per a les tasques relacionades amb l'ofici d'Inquisició, actes de les apel·lacions presentades pels acusats, nomenaments de procuradors per part dels acusats.² Documentació notarial que és complement d'aquella documentació que conté processos o causes.³

---

1. «Utrum Inquisitor possit sibi notarium creare? Respondemus quod non, nec de iure communi, nec privato, nec in privilegiis Inquisitorum de hoc aliquid reperitur. Habeat ergo notarios publicos Episcoporum, locorum vel dominorum temporalium illarum terrarum vel regnorum, in quibus officium est sibi commissum, qui processus conficiant et alia quae ad negotia fidei pertinent, exequantur», N. EIMERIC, *Directorium inquisitorum*, Romae 1585, 592-93.

2. Vegeu J. HERNANDO I DELGADO, *Processos inquisitorials per crim d'heretgia i una apel·lació per maltractament i parcialitat per part de l'Inquisidor (1440)*. *Documents dels protocols notariais*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de protocols», XXIII (2005), 75-139. Vegeu també J. HERNANDO, *Conversos i jueus: cohesio i solidaritat. Necessitat d'una recerca*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37/1 (2007), 185, 200-202.

3. Vegeu J. M. MARTÍ BONET, L. NIQUI I PUIGVERT, F. MIQUEL I MASCORT, *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, vol I, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984. L'interès d'aquesta documentació és tan remarcable que constitueix una font indispensable per a conèixer la societat de l'època, sobretot la vida quotidiana i les mentalitats, a més de la parla popular. Acusats per delictes i/o crims o testimonis en les causes incoades, tots els membres de la societat hi apareixen: nobles, clergues i poble; també tots els delictes, tota la criminalitat i la desgràcia de la marginalitat. Per exemple: adulteris, agressions, apropiacions de béns aliens mobles i immobles, bandositats, bigàmia, bruxeria, calúmnies, clergues (conducta deshonest, simonia, apropiació de rendes eclesiàstiques, absentismes, agressions, mala pràctica sacramental, fill il·legítim, desobediència), robatoris, concubinatge, criptojudaisme, delictes relacionats amb els esclaus, deutes, difamacions, dots, estafes i frau, estupre, falsificacions de documents, de moneda, de testaments, fetilleria, fugida de presó, furts o robatoris, furts, heretgies, homicidis, honoraris impagats a professionals, impostos, incompliments de pau i treva, injúries, introducció fraudulenta d'aliments (carn i peix) a la ciutat, irregularitats per consanguinitat i afinitat, llegats, màgia, meretrus, nigromància, perjuri, rapte, salaris im-

Sembla que la història de les heretgies medievals està avui relativament ben estudiada pels investigadors.⁴ Tanmateix, com veurem, de tant en tant

pagats, segrest, usura, vendes fraudulent, etc. Vegeu, per exemple, R. A. BENEGAS LÓPEZ, *Problemes en l'entrada de bestiar destinat a carn a la ciutat de Barcelona durant la segona meitat del segle XV. Una qüestió fiscal i de salut pública*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 27/28 (2006-2007), 121-142; J. BUSQUETA I RIU et alii, *Sant Andreu de Palomar en la sèrie de processos de l'Arxius Diocesà de Barcelona. Alguns exemples*, dins «Finestrelles», 5 (1993); N. CELMA i Y. SERRANO, *El procés contra Pere Joan, batlle de Terrasa, acusat de violació de la jurisdicció eclesiàstica*, dins «Terme», 11 (1997), pp. 34-39; C. COSTA BROCHADO, *A mulher nos litígios matrimoniaes da Catalunha do século XV*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1995; C. COSTA BROCHADO, *Um Processo «Por Rapto De Doncella». O caso d'una falsa promesa matrimonial entre um mercader e uma antiga escrava sarda*. ADB. Processos, núm. 535 (a. 1427-1428), «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 18 (1997), pp. 33-57; A. COTS CASTANYER, *Jutges eclesiàstics i processos en el bisbat de Vic*, dins «Ausa», XXI, (2004), pp. 445-447; M. D. FARRENY, *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1986; J. HERNANDO DELGADO, *La Inquisición en Catalunya en la Baja Edad Media: un proceso por crimen de herejía contra el ciudadano de Barcelona Pere March*, dins «Clio & Crimen», 2 (2005), 127-174; J. HERNANDO DELGADO, *Processos inquisitorials per crim d'heretgia i una apel·lació per maltractament i parcialitat per part de l'inquisidor (1440)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIII (2005), 75-139; J. HERNANDO i P. VALDEPEÑAS, *Del trenchament de la presó del bisbe. El procés contra Francesch Fonodella i na Violant, acusats de col·laboració en l'evasió de la presó episcopal de Barcelona de l'any 1436*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 74-107; J. HERNANDO i A. IBÁÑEZ, *El procés contra Nicolau Sanxo, ciutadà de Barcelona, acusat d'haver circumcidat el seu fill (1437-1438)*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 13 (1992), 74-100; J. MIRET I SANS, *Sempre han tingut bech les oques. Apuntacions per a la història de les costums privades*, 2 vols, Stama de F. Badia, Barcelona, 1905 i 1906; J. MIRET I SANS, *El procés de les hòsties contra'ls jueus d'Osca en 1377*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», IV (1911-1912), 59-80; M. PAU GÓMEZ, *La ciutat de Lleida contra blasfems, heretges i bruixes (s. XV)*, dins *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984, 373-390; J. PERARNAU i ESPELT, *El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Janto Almuli, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1342)*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 309-357; J. DE PUIG i OLIVER, *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», 56 (julio-diciembre 1986), 319-463; J. A. RABELLA RIBAS, *Un matrimoni desvingut i un gat metzinat. Procés criminal Barceloní del segle XIV*, Ed. Curial, Barcelona, 1988; J. RIERA SANS, *El cavaller i l'al·cavota. Un procés medieval*, Club Editor, Barcelona, 1973; J. M. SANS i TRAVÉ, *El procés dels templers catalans. Entre el turment i la glòria*, Pagès Editors, Lleida 1990.

4. La bibliografia sobre l'heretgia a l'època medieval és molt abundosa. Citem, a tall d'exemple, algunes de les obres: O. CAPITANI (coord.), *L'eresia medievale*, Ed. Il Mulino, Bologna, 1971. E. MITRE - C. GRANDA, *Las grandes herejías de la Europa cristiana*, Istmo, Madrid 1983. M. D. LAMBERT, *La herejía medieval*, Ed. Taurus, Madrid 1986. E. MITRE, *La herejía medieval*, Cuadernos de Investigación Medieval 1, Madrid 1984 (Historiografía). J. E. MARTÍNEZ TUR, M. ALVIRA, R. SÁNCHEZ SESA, *Bibliografía sobre herejía y cultura antiherética en la España medieval*, Actas de la V Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en Archivos (Iglesia y religiosidad en España. Historia y Archivos), Guadalajara 8-11 de mayo de 2001, Guadalajara 2002, t. I, 533-551. E. MITRE FERNÁNDEZ, *Cristianismo medieval y herejía*, dins «Clio & Crimen», 1 (2004), 22-41 (Estat de la qüestió. Revisió de l'article *Ortodoxia y herejía en el Occidente Medieval*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 18 (1977), 179-193). Els nombrosos congressos, seminaris i col·loquis indiquen l'actualitat i l'interès del tema. Vegeu, per exemple: *El becho religioso en la Edad Media*, XXIV Semana Internacional de Estudios Medievales, Barcelo-

ens trobem amb documentació que ens mostra novetats sobre l'heteredòxia o les opinions sospitoses de persones i llocs. Per altra banda, ens cal una major atenció a la praxi del procediment inquisitorial i, per tant, cal un major interès per la història de la Inquisició, en quant institució, en les seves relacions amb la societat, la qual rebutjava una i altra vegada aquesta institució en quant forma de control ideològic de la mateixa.⁵ D'aquí l'interès també, com veurem, de l'estudi i publicació de documentació notarial que conté, per exemple, heretgies desconegudes, el procediment de nomenament de comisari o vicari de l'Inquisidor General davant notari i l'acta pública d'aquest nomenament (Apèndix documental, doc. 1), nomenaments de procuradors perquè presentin davant l'autoritat civil les provisions reials concedides a l'Inquisidor (doc. 2), nomenaments de procurador per part de l'inquisidor perquè siguin presentades apel·lacions al papa i a altres autoritats eclesiàstiques contra una sentència dictada contra ell en un litigi amb un bisbe (doc. 3).

La Inquisició,⁶ com és sabut, actuava *in causa fidei*.⁷ Sintetitzant les seves actuacions, podem fer esment, de manera breu, d'algunes. Si a Catalunya, per

---

na 1996. *Disidentes, heterodoxos y marginados en la Historia*, Novenas Jornadas de Estudios Históricos organizadas por el Departamento de Historia Medieval, Moderna y Contemporánea de la Universidad de Salamanca (1997), 1998. *El Cristianismo marginado: Rebeldes, excluidos, perseguidos*, XI y XII Seminario de Historia del Monacato, Aguilar de Campó (Palencia), 1997 y 1998, publicades les actes en 1998 y 1999. *Bilan et réflexion sur la recherche de l'hérésie médiévale*, Col·loqui celebrat a Carcassonne, Centre d'Études Cathares, 27-28 de gener de 2001, publicat a «Heresis», 36 i 37, 2002. *Christianisme médiévale. Mouvements dissidents et novateurs*, Col·loqui organitzat pel Centre d'Études Cathares/Centre René Nelli de Carcassonne l'any 1989 i publicat l'any 1990 a la revista «Heresis», 13-14.

5. Vegeu sobre això el cas de Nicolau Eimeric com Inquisidor General a la Corona d'Aragó i el rebuig dirigit contra la seva persona i la seva actuació inquisitorial tant en camp teòric o de les idees com en el pràctic o social. Cf. J. DE PUIG I OLIVER, *El procés dels lullistes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, en «Boletín de la Sociedad Castellonense de cultura», 56 (julio-diciembre 1986), 319-463; del mateix autor *Nicolás Eymeric, un inquisidor discutido*, en *Praedicatorum Inquisitores, I The Dominicans and the Mediaeval Inquisition. Actes of the 1st International Seminar on the Dominicans and the Inquisition*, Rome, 23-25 February 2002, Istituto Storico Dominicano – Roma, 2004, 545-593. N'és un altre exemple la pretensió del mateix Nicolau Eimeric d'estendre la jurisdicció de l'Inquisidor sobre els infidels, més en concret contra els jueus, quan obren contra la fe cristiana. Cf. J. PERARNAU, *El «Tractatus brevis super iurisdictione inquisitorum contra infideles fidem catholicam agitantibus» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi del text*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 1 (1982), 72-126. El carmelita Felip Ribot impugnà aquesta pretensió. Cf. J. DE PUIG I OLIVER, *El «Tractatus de haeresi et de infidelium incredulitate et de horum crimine iudice» de Felip Ribot, O. Carm. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 1 (1982), 127-190.

6. La bibliografia sobre la Inquisició medieval és molt abundosa. Ens limitarem aquí a una breu relació de aquelles obres significatives per al nostre propòsit, que no és altre que circumscriure'ns a la implantació de la Inquisició a Catalunya. Per a fonts: J. D. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Graz – Austria 1961, t. 21, 22, 23. *Constitucions de Catalunya*, Edició Facsímil de l'incunable de 1495, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1988; *Collectio novissima constitutionum provincialium Tarraconensium*, edició per J. D. COSTA BORRÀS, Barcelona 1866. N. EIMERIC, *Directorium inquisitorum*, Romae 1585, que ja hem dit

exemple, les primeres actuacions són de les darreries del segle XII contra els Valdesos, ja en el segle XIII, hom procedí contra els Càtars.⁸ Més endavant hom actuà contra uns jueus per blasfèmies i per escarnir l'Eucaristia⁹ o per

---

que citarem amb *Directorium inquisitorum*. Per a bibliografia sobre la Inquisició: C. DOUAIS, *L'inquisition: ses origines, sa procédure*, Paris 1906; J. GUIRAUD, *Histoire de l'Inquisition au Moyen Age*, I-II, Ed. Auguste Picard, Paris 1935-1938; C. DELLA VENERIA, *L'Inquisizione medioevale ed il processo inquisitorio*, Ed. Bocca, Milano 1939; B. HAMILTON, *The medieval Inquisition*, Ed. Holmes-Meier, New York 1981; A. C. SHANNON, *The medieval Inquisition*, Liturgical Press, Minneapolis: 1991; R. AUBERT, art. «Inquisition» dins *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique*, 25, Paris 1995, cols. 1294-1296; J. B. GIVEN, *Inquisition and medieval Society: Power, Discipline and Resistance in Languedoc*, Ithaca – London 1997; G. G. MERLO, *Le origini dell'inquisizione medievale*, in *L'inquisizione*, Atti del Simposio internazionale (Città del Vaticano, 29-31 ottobre 1998), a cura di A. Borromeo, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 2003, 25-39. A. Dondaine va ser un gran estudiós del binomi heretgia-inquisició. Els seus treballs publicats, en gran part, en «Archivum Fratrum Praedicatorum» han estat reunits en A. DONDAINE, *Les hérésies et l'Inquisition, XIIe-XIIIe siècles. Documents et études*, a cura de Y. DOSSAT, Aldershot 1990 (en «Variorum Collected Studies Series»). Per a repertoris bibliogràfics sobre la Inquisició medieval i l'heretgia: G. GONNET, *Bibliographical appendix. Recent european historiography on the medieval Inquisition*, dins *The Inquisition in early modern Europe. Studies on Sources and Methods*, ed. G. HENNINGSEN, J. TEDESCHI, C. AMIEL, Dekalb 1986, 199-223; L. ALBARET, *L'Inquisition et les hérésies dans le Midi de la France au Moyen Âge: essai de bilan historiographique*, dins «Heresis», 36-37 (2002), 145-159; D. SOLVI, *La parola all'accusa. L'inquisitore nei risultati della recente storiografia*, dins «Studi Medievali», XXXIX (1998), 367-395. Sobre heterodòxia i la Inquisició catalana en l'Edat Mitjana: cf. E. FORT I COGUL, *Catalunya i la Inquisició. Assaig d'un coneixement desapassionat de la institució*, AEDOS, Barcelona 1973; F. CARRERAS CANDI, *La inquisició barcelonina substituïda per la castellana (1146-1487)*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», 1909-1910, 130-177; B. BENNASSAR, et alii: *La Inquisition Espagnole, XVe-XIXe siècle*, Ed. Hachette, Paris 1979; J. PÉREZ VILLANUEVA, *La Inquisición. Nueva visión, nuevos horizontes*, Ed. Siglo XXI, Madrid 1980; B. LLORCA, *La Inquisición en España*, Barcelona, 1936.; J. A. LLORENTE, *Historia crítica de la Inquisición en España*, 2 vols., Ed. Hipèrion, Barcelona 1880; B. NETANYAHU, *Los orígenes de la Inquisición en la España del siglo XV*, Ed. Crítica, Barcelona 1999; M. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, CSIC, 2001, III, 358 i ss; J. M. POU Y MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Ed. Seráfica, Vic 1930; J. VENTURA I SUBIRATS, *Els heretges catalans*, Ed. Selecta, Barcelona 1963.

7. Malgrat que varen ser molts els Grans Inquisidors actuant en els dominis reials, des de la instauració formal de la Inquisició en temps de Ramon de Penyaforat, destaquen en especial els del segle XIV: Bernat de Puigcercós, Nicolau Rossell i, sobretot, Nicolau Eimeric, nomenat en 1356. Aquest va ser l'inquisidor més tenaç, més dur i més agressiu de tota la història de la Inquisició catalana. El seu accés al càrrec de Gran Inquisidor de la Corona d'Aragó tingué com efecte, en paraules de J. de Puig, una profunda reestructuració de l'organisme inquisitiu, reestructuració que no va comportar un canvi essencial, però que tingué una gran importància. Vegeu A. ESPONERA CERDÁN, OP, *Los dominicos y la Inquisición medieval según la «Historia de la Santa Inquisición» (1589-92) de V. J. Antist OP*, dins *Praedicatorum Inquisitores*, citat en n. 5, 751-52; J. DE PUIG I OLIVER, *Nicolás Eymerich, un inquisidor discutido*, en *Praedicatorum Inquisitores*, citat en n. 5, 545-593.

8. Vegeu J. VENTURA SUBIRATS, *Els heretges catalans*, Barcelona 1963. Del mateix *El catàrisme en Catalunya*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVIII (1959-1960), 75-168.

9. Vegeu J. MIRET I SANS, *El procés de les hòsties contra'ls jueus d'Osca en 1377*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», IV (1911-1912), 59-80.

acció proselitista envers cristians de natura o conversos.¹⁰ També en el segle XIV, contra els Templers.¹¹ En aquest mateix segle, algunes doctrines d'Arnau de Vilanova foren matèria per a la intervenció de la Inquisició.¹² També ho foren les opinions dels Begards.¹³ També, algunes opinions de Ramon Llull i dels seus seguidors, el moviment dit Lul·lisme.¹⁴ També, certes opinions de frares espirituals franciscans sobre la pobresa.¹⁵ Per invocar els mals esperits, tenir tractes amb dimonis i fetilleria o bruixeria¹⁶ intervingué la Inquisició en aquest segle XIV contra un jueu en un procés que enfrontà l'Inquisidor del moment, Nicolau Eimeric, amb el poder secular quant a la jurisdicció d'un i altre poder.¹⁷ En els darrers processos del segle XIV la Inquisició actuà sobretot contra la fetilleria o bruixeria en tota la seva extensíssima gama de concrecions, essent-ne protagonistes totes les classes socials: astrologia, sortilegi, malefici, nigromància, conjurs, arts màgiques, encantaments, bruixeria, invocacions i adoracions demoníaqes, ocultisme, alquímia, etc., per la qual cosa és quasi impossible, en aquests casos, individualitzar una sola causa per a iniciar un procés inquisitorial, si no és el deno-

10. Vegeu J. PERARNAU I ESPELT, *El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Janto Almuli, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1342)*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 309-357.

11. Vegeu J. M. SANS I TRAVÉ, *El procés dels templers catalans. Entre el turment i la glòria*, Lleida 1990.

12. Vegeu en el *Directorium inquisitorium* de Nicolau Eimeric la *Quaestio XI De haeresibus damnatis ab Inquisitoribus Aragoniae sine expresso mandato Papae*, 2 Arnaldi de Villanova erroes quamplures, p. 282.

13. Vegeu J. M. POU Y MARTÍ, O.F.M., *Visionarios, Beguinos y fraticelos catalanes (siglos XII-XV)*, Madrid 1991.

14. Vegeu en el *Directorium inquisitorium* de Nicolau Eimeric la *Quaestio XXVI De libris damnatis a diversis Romanis Pontificibus*, 3 *Opuscula XX Raymundi Lulli prohibita*, 331-334. Sobre això, cf. J. PERARNAU I ESPELT, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric, Els fragments de l'«Ars amativa» de Llull en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis antillullianes del seu «Directorium Inquisitorium»*, Barcelona 1997. També, J. DE PUIG I OLIVER, *El «Dialogus contra Lullistas» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 19 (2000), 39-94; J. DE PUIG I OLIVER, *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, en «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», 56 (julio-diciembre 1986), 319-463; J. DE PUIG I OLIVER, *La sentència definitiva de 1419 sobre l'ortodòxia lul·liana. Contextos, protagonistes i problemes*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 19 (2000), 7-296.

15. Vegeu l'obra del P. J. M. Pou a la nota 28. Els protocols notarial del segle XV contenen abundosa documentació sobre els ordes mendicants, en especial els Framenors en relació al tema de la pobresa. Serà objecta d'un proper treball.

16. Vegeu l'interessant treball J. PERARNAU I ESPELT, *Activitats i fórmules supersticioses de guarició a Catalunya en la primera meitat del segle XIV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 1 (1982), 47-78.

17. Vegeu J. PERARNAU, *El «tractatus brevis super iurisdictione inquisitorum contra infideles fidem catholicam agitates» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi del text*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 1 (1982), 79-126. I també J. DE PUIG I OLIVER, *El «Tractatus de haeresi et de infidelium incredulitate et de horum criminum iudice» de Felip Ribot, O. Carm. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 1 (1982), 127-190.

minador comú que l'inquisidor cercava que resultés clar que en llurs pràctiques es donava l'acte d'adoració al diable (acte de *latria* reservat a la divinitat) o de veneració també al dimoni (acte de *dulia*), cosa que implicava un pacte amb ell per a obtenir algún benefici per a un mateix o per a altres, actuació que equivalia per als inquisidors en una apostasia de la fe, és a dir, un crim d'heretgia i, conseqüentment, llur intervenció *in causa fidei*.¹⁸ És a dir, hom suposava que les arts màgiques de bruixes, mags i altres no eren possibles sense ajuda del dimoni i implicaven un pacte amb el diable, la qual cosa equivalia al culte al diable. D'aquí la creació de la imatge de la bruixa,¹⁹ objecte d'inquisició per crim d'heretgia. Hom no distingeix entre «màgia negra», que cerca directament el mal d'altre, el *maleficium*, i el que podríem nomenar «màgia blanca», la que cerca la curació, l'endevinació, el descobriment de la font del *maleficium* i l'anul·lació del seus efectes. Una altra manifestació objecte de l'atenció inquisitorial fou la blasfèmia i també escarnir la litúrgia cristiana, en especial l'Eucaristia.²⁰ També, en el segle XV, la Inquisició actuà en alguns casos d'acusació de criptojudaisme.²¹ I per últim, segons la documentació objecte d'aquest treball, per opinions contràries a la doctrina general de l'Església sobre els sagraments, és a dir, la reiteració o no de la recepció del sagrament de l'Eucaristia i de la confessió, a més a més de la reiteració de l'observança del dejuni quaresmal. En conclusió, podem afirmar que, segons la documentació conservada, una certa conformitat per manca de causes significatives i per l'actuació en «desviacions menors»²² és la característica de la

18. «Et similiter etiam in aliis operibus magicis in quibus complementum operis ex virtute daemonis expectatur. In omnibus enim est apostasia a fide, propter pactum initum cum daemone: vel verbotenus, si invocatio intersit, vel facto aliquo, etiam si sacrificia desint. Non enim potest homo duobus dominis servire... Ex his clare patet quod daemones invocare et consulere etiam sine sacrificio, apostasia est a fide, et per consequens haeresis. Longe ergo plus cum sacrificio», *Directorium inquisitorum*, p. 362.

19. Vegeu, si més no, el que queda d'un procés per bruxeria de 1419 contra Sança, muller d'Alfons de Camins, peixeter de Barcelona. Hom creia que tot nadó, en néixer, estava exposat al mal. Calia, doncs protegir-lo. Sança cerca en realitat la protecció d'un nadó neutralitzant els efectes de mals auguris i sortilegis, és a dir, pretén desviar els mals de la bruxeria, i també mitjançant certes pràctiques, la benevolència de Déu concedint la fertilitat a certes dones (ADB, *Procesos*: 327). Cf. J. HERNANDO, *Procesos inquisitoriales per crim d'heretgia*, citat en n. 2, 88-89, nota 36.

20. Vegeu J. HERNANDO, *Procesos inquisitoriales per crim d'heretgia*, citat en n. 2, 129-131.

21. Vegeu J. HERNANDO, *El procés contra el convers Nicolau Sanxo, ciutadà de Barcelona, acusat d'haver circumcidat el seu fill (1437-1438). Processus inquisitionis facte contra Sanxo, conversum, civem Barchinone*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 13 (1992), 75-100.

22. Vegeu J. DE PUIG I OLIVER, *Nicolás Eymeric, un inquisidor discutido*, citat en n. 5, 546. Com diu J. de Puig, l'actuació de la Inquisició en causes «menors» és la predominant des de Nicolau Eymeric, com diu aquest mateix: «Modo autem pravitate haeretica quam plurimum extirpata, in tantum ut raro sint haeretici pertinaces, et rarius relapsi, et rarissime divites, sed pauperes, utpote Fraticelli, Beguini seu Valdenses», *Directorium inquisitorum*, citat en n. 1, 708.

Inquisició del segle XV, institució només eclesiàstica, durant el segle XV, fins a l'aparició de la Inquisició castellana.²³

Heretgies als comtats de Rosselló i Cerdanya

El dia 10 d'octubre de 1434, en la ciutat de Barcelona, fra Berenguer Roig,²⁴ de l'orde els Frares Predicadors, mestre en teologia, Inquisidor General als comtats de Rosselló i Cerdanya,²⁵ de la diòcesi d'Elna, nomenà comisari o lloctinent o vicari o delegat del Sant Ofici de la Inquisició de la Maldat Herètica,²⁶ fra Pere Massó, també de l'orde dels Frares Predicadors, que ja havia col·laborat amb ell en la tasca d'Inquisidor, per confutar y refutar, tan

23. Tan sols destaquem la petició feta al papa, el día 4 de gener de 1446, pels Consellers de la ciutat de Barcelona demanant que l'inquisidor fos un frare català de l'orde de los Predicadors, perquè, en conèixer la llengua, els costums i les lleis de la terra, s'evitarien molts problemes en les causes d'Inquisició. No es va atendre aquesta petició fins l'any 1459. En aquesta data es va crear una Inquisició especial i autònoma per a la ciutat i el bisbat de Barcelona, separada de la Inquisició General o de l'organisme amb jurisdicció sobre la resta de les terres catalanes.

24. Berenguer Roig era frare del convent de Barcelona, del qual es diu en *Assignationes librorum qui pertinent ad conventum*, en còpia de fra Sebastià Prats († 1790): «Ego fr. Berengarius Rubei teneo ad usum Breviarium quod fuit Fr. Ioannis Carbox, cuius anima requiescat, amen. Item, vestimentum quod fuit Fr. Arnaldi Socarrats. Item, ex alia parte teno ultimum Sancti Thome, quod fuit magistri Anthonii Poncii». L'any 1420 el papa Martí V autoritzà el mestre general de l'Orde a conferir-li el grau de mestre en teologia. Va ser regent del Studium de Barcelona els anys 1422 i 1423. Vegeu T. KAEPPEL, O.P., *Dominicana Barcinonensis. Assignationes librorum. Professiones novitiorum* (s. XIII-XV), dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», XXX-VII (1967), 70-71, n. 111. Els anys 1450 i 1451 va ser prior del convent de Barcelona, segons l'esplèndid *Lumen domus o Annals del convent de Santa Catarina* que es troba a la Biblioteca Universitària de Barcelona, en el seu primer volum catalogat com ms. 1005, f. 59v. Va ser compost, com es diu en el primer foli, «per lo R. P. Francesc Camp-rubí y addicionat y posat en orde chronològic per lo R. P. lector fr. Pere Màrtir Anglès, bibliothecari del dit convent en lo any 1743, essent prior lo M. R. P. mestre fr. Joseph Mercader en son segon priorat».

25. Els comtats de Rosselló i Cerdanya estaven de nou integrats directament a la corona catalanoaragonesa des de 1344 després de derrota de Jaume III de Mallorca per Pere III de Catalunya-Aragó.

26. Sobre els delegats, lloctinents o comissaris de l'Inquisidor General del Sant Ofici i la seva autoritat vegeu el que diu Nicolau Eimeric en el seu *Directorium inquisitorum*: «Utrum Inquisitor possit sibi Vicarium seu Commissarium auctoritate Apostolica instituire? Respondemus quod sic: quia delegatus est domini nostri Papae, ut dictum est supra... Delegatus autem potest subdelegare... Possunt igitur Inquisitores subdelegare et commissarios seu vicarios facere et instituire... Utrum Inquisitor Vicario suo seu commissario possit plenarie committere vices suas? Respondemus quod sic, nam delegatus, ut dictum est supra..., est delegatus domini nostri Papae... Et omnis delegatus potest subdelegare et alteri plenarie committere vices suas... Potest igitur Inquisitor commissarium instituire et eidem committere ut possit delatos vel suspectos citare, testes examinare, reos condemnare, et generaliter eidem committere plenarie vices suas», citat en n. 1, 588-89.

sols, però, al comtat de Cerdanya, unes heretgies que hom considerava dependents de la «secta Bohemítica» ja condemnada, i que s'havien propagat en ambdós comtats, que, com diu Francisco Diago en la seva *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores*, «Rosellón y Cerdaña son Condados que están en tierra firme en Cataluña».²⁷ L'Inquisidor General, però, Berenguer Roig, es reservava, com era costum, la sentència definitiva sobre els impenitents i els relapses: «*diffinitiva sententia damtatzat omnium inpenitentium et relapsorum, ut est moris, ad quam absque nostra licentia et consensu nolumus extendere manus vestras, penitus reservata*» (doc. 1).

Les heretgies que fra Pere Massó, comissari de l'Inquisidor General Berenguer Roig, havia de confutar i reprobar, com es pot llegir en l'instrument notarial que conté el seu nomenament (doc. 1), eren «*quasdam pestíferas et inauditas conclusiones ... quasi ab illa secta Boemítica dampnata et infecta dependentes*», de les quals n'exposa tres que l'Inquisidor General considera remarcables: «*signanter quod fidei christiano non oportet pro salute anime sue nisi semel tantum in vita confiteri, et tantum^d semel in vita recipere corpus Christi, et tantum unam in vita^e jejunare Quadregesimam (sic), ad instar Domini nostri Ihesu Christi, qui tantum unicam jejunavit Quadragesimam*». El fet que hom relacioni aquestes heretgies amb les heretgies difoses per Bohemia pel moviment liderat per Joan Hus indica la difusió i influència d'aquell moviment fins als dominis de la Corona d'Aragó. Tanmateix, si tenim present el contingut de les heretgies als com-

---

27. Els comtats de Rosselló i Cerdanya foren protagonistes d'alguns episodis relacionats amb el Cisma d'Occident, amb l'estada al palau reial de Perpinyà del papa Benet XIII, el concili a la Real convocat pel papa l'any 1408, l'entrevista del rei Ferran I de Catalunya-Aragó amb l'emperador Segimon, la ruptura amb el papa Benet XIII l'any 1415. L'any 1413, Benet XIII, en nomenar un Inquisidor General per al regne de Mallorca, va acabar amb jurisdicció sobre el regne de l'Inquisidor del comtat de Rosselló y Cerdanya, que hi era representat per un delegat o comissari, com hom pot veure en la *Història* de Diago: «*Varias Inquisiciones particulares avia antiguamente en la Provincia, y una de ellas era la de Mallorca, Rossellón y Cerdaña. No eran dos Inquisiciones sino una, aunque Mallorca es Reyno y Reyno puesto en medio del mar, y Rosellón y Cerdaña son Condados que están en tierra firme en Cataluña. Que por tener el Rey de Mallorca, quando lo avia particular en aquesta isla desde la muerte del Rey don Jayme de Aragón el Conquistador, los Condados también de Rosellon y Cerdaña gustava que el Inquisidor de Mallorca lo fuese juntamente de los Condados, assí como por ser señor de Mompeller gustava que de la Provincia de la Proença, en la qual está Mompeller, fuessen los conventos de los mismos Condados... advirtió Benedicto 13 que assí como sus predecesores avian siempre tenido su assiento ordinario en alguno de los conventos de los Condados de Rossellón y Cerdaña, y que lo tocante a Mallorca lo regían por un Comissario que allá nombraban. Y advirtiéndolo eso parecióle que estava necessitada Mallorca de la presencia de Inquisidor y no de un solo Comissario, assí por ser Reyno, como por ser Isla. Y assí de aquella Inquisición hizo dos... Hizo Benedicto esta división estando en Tortosa a 18 de Março del año 19, de su Pontificado, que fue el de 1413...», F. DIAGO, *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores desde su origen y principio hasta el año de mil y seiscientos*, impresa por Sebastián Cormellas en Santa Catalina Mártir, de Barcelona, 1599, 59v-60r. L'any 1999 es va fer a València una edició en facsímil.*

tats de Rosselló i Cerdanya difoses, creiem que la denominació de *Boemítica* no indica pas una coincidència de contingut amb les doctrines de Joan Hus († 1415) i els seus seguidors, però sí que el moviment contestari en els seus fonaments hi arribà.

L'expressió «ad instar Domini nostri Ihesu Christi» ens mostra que el rerefons d'aquestes heretgies era el biblicisme integral i absolut que no admetia més veritats dogmàtiques que aquelles que hom podia trobar expressament dites en els llibres de la Sagrada Escriptura, interpretades segons el criteri i parer de cada un, sense cap atenció al magisteri eclesiàtic ni a la tradició: sola Bíblia, que ja en el segle XIV, i també abans, Marsili de Pàdua, en el seu *Defensor pacis*, havia reivindicat, per a qui l'única autoritat dogmàtica era la paraula de Déu continguda en la Bíblia, única font de veritat.²⁸ O bé Guillem Ockham, per a qui la Bíblia era l'única autoritat infal·lible. Segons Joan Wiclif († 1384), inspirador directe del moviment bohemita, tota la revelació es troba en la Bíblia, totes les veritats es troben en ella. La Sagrada Escriptura basta per al perfecte règim de l'Església.²⁹ Tan sols la Bíblia mereix obediència plena, per la qual cosa totes les tradicions humanes i totes les constitucions i lleis que no es fonamenten en la Bíblia son supèrflues i iníquies. El biblicisme absolut de Wiclif es propagà per Bohemia gràcies a les traduccions de Joan Hus i a les predicacions dels hussites. Segons Hus no hi ha cap veritat religiosa que no es trobi en la Sagrada Escriptura, que és la font de tota revelació i és per sí mateixa suficientíssima per a declarar la mateixa fe. Aquest biblicisme de Joan Hus arribà a les últimes conseqüències amb els Taborites i els més radicals dels germans o frares Bohemites, per a qui la Bíblia era l'única regla de fe i l'única norma de conducta.³⁰

Des del punt de vista pràctic aquest biblicisme es traduïa en el que hom anomena Evangelisme: la vida cristiana no pot consistir en cerimònies purament externes i, moltes vegades, supersticioses. Cal tornar a l'antiguitat cris-

28. «Solam divinam seu canonicam scripturam et ad ipsam per necessitatem sequentem quamcumque ipsiusque interpretatioem ex communi concilio fidelium factam veram esse, ad eternam beatitudinem consequendam necesse credere, si alicui debite proponatur», *Defensor Pacis*, ed. Richard Scholz, Hahnsche Buchhandlung, Hannver 1932, 603.

29. «Legifer noster dedit legem per se sufficientem ad regimen universalis Ecclesiae... Omnes traditiones hamanae, quas lex evangelica non docet facere, sunt superfluae et iniquae... Nec Petro nec alicui creaturae, citra Christum, debemus ad tantum credere, quod si quidnam asserit, ergo verum... Solum Scripturae sacrae debemus ad tantum credere... Novae constitutiones, que non fundantur in Scriptura sacra, sunt superfluae et iniquae», *Tractatus de civili dominio* citat per R. GARCÍA VILLOSLADA, *Raíces históricas del Luteranismo*, BAC, Madrid, 1969, 121 n. 38. Vegeu també H. DENZINGER – P. HÜNERMANN, *El magisterio de la Iglesia. Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Ed. Herder, Barcelona, 1999, n. 1151-1195.

30. Vegeu P. MONCELLE, art. *Constance (concile de)*, III-2^a *Condamnation de Jean Hus et de Jérôme de Prague*, DTC, 3/1, col. 1214-1215.

tiana, a la Sagrada Escripura, als Sants Pares, a un cristianisme més espiritual, és a dir, amb menys formulisme religiós i més religió personal.³¹

Ara bé, si analitzem el contingut de les opinions heterodoxes que Berenguer Roig, Inquisidor General als comtats de Rosselló i Cerdanya, comunica al seu delegat o comissari a Cerdanya perquè les combati, trobem que malgrat l'expressió *quasi ab illa secta Boemitica dampnata et infecta dependentes*, ni la confessió una sola vegada a la vida, ni la comunió o recepció del Cos de Crist una sola vegada a la vida, ni el dejuni durant una Quaresma una sola vegada a la vida, es troben ni en Joan Hus i els hussites. Pel que fa a la Eucaristia, Joan Hus reclamava per a tots els fidels la comunió reiterada sota les dues espècies (utraquisme). En quant la confessió, Joan Hus defensava que la confessió auricular no era necessària, n'hi havia prou amb la contrició de cor per a la salvació. Els seguidors de Joan Hus, per exemple els taborites, admetien la comunió sota les dues espècies. Però la confessió auricular, les obres de penitència, el purgatori, el culte als sants, els dies de festa i de dejuni eren rebutjats perquè la Bíblia els ignorava. Els germans o frares Bohemites, moviment iniciat cap l'any 1334, almenys els moderats, admetien també, la comunió sota les dues espècies i la penitència era un honor entre ells a títol de pràctica preparatòria per a la remissió dels pecats. Els pecats públics estaven sotmesos a una penitència pública i eren declarats absolts per tota la comunitat. Els pecats secrets havien d'ésser confessats al sacerdot. Cap referència, per fi, a la Quaresma i al dejuni una sola vegada a la vida durant la Quaresma.

Durant el segle XV es va produir la fusió més o menys total entre els valdesos i els hussites o germans Bohemites. Els valdesos eren presents a Alemanya, Bohèmia, Polònia, Hongria. A Flandes, França, Lorena, Catalunya i Aragó sembla que en el curs del segle XIII desaparegueren. Tanmateix, al Llenguadoc i a la Provença n'hi ha vestigis. El mateix Nicolau Eimeric, Inquisidor General a la Corona d'Aragó, diu en el seu *Directorium inquisitorum*: *Modo autem pravitate haeretica quam plurimum extirpata, in tantum ut raro sint haeretici pertinaces, et rarius relapsi, et rarissime divites, sed pauperes, utpote Fraticelli, Beguini seu Valdenses*.³² Què s'entenia per «valdesos»? Sigui el que sigui, podrien ésser un punt de referència entre els hussites i els heretges dels comtats de Rosselló i Cerdanya i que per això l'Inquisidor Berenguer Roig parlés de influència

31. Biblicisme i Evangelisme, sense els excessos de Joan Hus i els seus seguidors, varen ser també trets del moviment dit *Devotio moderna*. Vegeu R. G. VILLOSLDA, *Rasgos característicos de la «Devotio moderna»*, «Manresa», 28 (1956), 315-350. R. G. VILLOSLDA, *Raíces históricas del Luteranismo*, citat en n. 29, 153-155. F. RAPP, *Les croyances et les pratiques populaires à la fin du moyen âge en Occident*, dins *Le christianisme populaire. Les dossiers de l'histoire* sous la direction de B. Plongeron et R. Pannet, Ed. Le Centurion, Paris, 1976, 105-121. Vegeu també E. VILANOVA, *Història de la teologia cristiana*. Vol. II *Prereforma, reformes, contrareforma*, Facultat de Teologia de Catalunya, Barcelona, 2001², 23-38.

32. Vegeu la nota nº 21.

de la «secta Bohemita»? Els punts comuns o analogies entre els hussites, que els acostaven, no anaven més enllà del rebuig de Roma i el culte exclusiu de les Sagrades Escriptures, per una part, i la pretensió d'un retorn a la pràctica de la pobresa apostòlica, per una altra. Creiem, per tant, que si ens atenem a la descripció dels heretges dels comtats de Rosselló i Cerdanya que fa l'Inquisidor Berenguer Roig, la coincidència entre aquests i la «secta Bohemita» no va més enllà dels noms o les paraules.

Hi ha algun precedent, anterior als hussites, de no reiterar de la confessió, la comunió ni el dejuni quaresmal? La no reiteració de la penitència o de la confessió³³ va ser una constant a Occident encara durant el segle VI. «*Sicut unum baptismum ita una poenitentia*», diu St. Ambròs. «*Hoc genus poenitentiae nemo sibi proponat, ad hoc genus nemo se praeparet*», diu Sant Agustí. El concili de Toledo de l'any 589 condemna com «*execrabilis praesumptio*» l'ús reiterat de la reconciliació que es practicava en moltes esglésies d'Espanya. És el resultat d'una tendència que indica que la penitència eclesiàstica se separà poc a poc de la vida fins a esdevenir un simple mitjà de preparació a la mort.³⁴ Pel que fa a la no reiteració de l'Eucaristia,³⁵ no és aquest el cas. Tant en els escrits neotestamentaris com en els escrits de l'època subapostòlica i també en els segles posteriors la reiteració de la recepció del cos de Crist és un fet i una opinió general. Altra cosa és el tema de la freqüència, sobre la qual existien disputes i opinions contràries. I aquest és el cas també del dejuni quaresmal, del qual

33. Vegeu M. RIGHETTI, *Historia de la Liturgia. II La Eucaristia. Los Sacramentos. Los Sacramentales. Índices*, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1956, 758-765. B. POSCHMANN, *La Pénitence et l'Onction des malades*, Histoire des Dogmes, t. IV: Sacraments, Faciscule 3, Les Éditions du Cerf, Paris, 1966, 28-39, 93-97. E. VACANDARD, art. *Confession du Ier au XIIIe siècle. 3e Réitération et périodicité de la confession*, DTC, t. 13, Paris 1938, cols. 884-887.

34. No entrem aquí en les raons teològiques de la no reiteració de la confessió. Tanmateix el *Catecisme de l'Església Catòlica* diu sobre això en el n° 1447: «Decursu saeculorum, forma concreta, secundum quam Ecclesia hanc exercuit potestatem a Domino receptam, multum variavit. Per priora saecula, christianorum, qui peccata peculiariter gravia post suum commiserant Baptismum (exempli gratia, idololatriam, homicidium vel adulterium), reconciliatio cum valde stricta coniungebatur disciplina, secundum quam poenitentes pro suis peccatis publicam debebant poenitentiam agere, quandoque per longos annos, antequam reconciliacionem reciperent. Ad hunc "poenitentium ordinem" (qui non nisi ad quaedam gravia attinebat peccata) non admittebatur quis nisi raro et, in quibusdam regionibus, semel in vita sua. Durante saeculo VII, missionarii hibernici, qui a traditione monastica inspirabantur orientali, ad Europam continentalem praxim poenitentiae attulerunt "privatam" quae non exigit publicam et protractam effectiorem operum poenitentiae ante receptionem reconciliacionis cum Ecclesia. Exinde sacramentum, secretiore modo, inter poenitentem conficitur et sacerdotem. Haec nova praxis possibilitatem praevidebat reiterationis et sic viam aperiebat regulari huius sacramenti frequentationi. Illa in una celebratione sacramentali complecti permettebat peccatorum gravium et peccatorum venialium remissionem. In suis magnis lineamentis, haec est Poenitentiae forma quam Ecclesia ad nostros usque dies exsequitur».

35. Vegeu M. RIGHETTI, *Historia de la Liturgia. II La Eucaristia*, citat, 506-514. B. NEUNHEUSER, *L'Eucharistie. I Au Moyen Age et a l'époque moderne*, Histoire des Dogmes, t. IV: Sacraments, Faciscule 4b, Les Éditions du Cerf, Paris 1966.

l'Inquisidor Berenguer Roig exposa la raó del «*tantum unam in vita jejunare Quadregesimam*»: «*ad instar Domini nostri Ihesu Christi, qui tantum unicam jejunavit Quadregesimam*», és a dir, biblicisme absolut.

L'ofici d'Inquisidor i els seus problemes

Si la feina d'Inquisidor de Fra Berenguer Roig devia ser feixuga, segons ell mateix diu, per la qual cosa es veié obligat a nomenar un comissari per al comtat de Cerdanya, més difícil li devia ser aconseguir el salari a ell degut. D'aquí que demanés provisions reials per raó del salari a ell degut sobre l'execució contra persones i béns, i també llurs fiadors, per les penes imposades en ser condemnades per crim d'heretgia. Perquè l'execució es fes efectiva, fra Berenguer Roig nomenà procuradors seus fra Guillem Porta, de l'orde dels Freres Predicadors, lector del convent de la vila de Perpinyà, i fra Joan de Llobera, del mateix orde, del convent de Barcelona, perquè presentessin davant el Governador³⁶ dels comtats de Rosselló i Cerdanya, en aquest moment Ramon de Perellós, senyor d'Algerri (1421-1442), les provisions reials per ell demanades per raó i ocasió del salari a ell degut sobre l'execució contra persones i béns per les penes imposades en ser condemnats els sospitosos per crim d'heretgia. Els procuradors havien de requerir el dit procurador i els seus oficials i jutges, i també a persones a qui correspongués l'execució de les dites penes. Els problemes, però, de fra Berenguer Roig no eren sols econòmics. L'exercici d'Inquisidor el va portar a un conflicte i un litigi amb el bisbe d'Elna, Galceran Albert³⁷ († 1453). El resultat va ser que es dictés una sentència contra ell. Es per això que Berenguer Roig nomenà procurador seu fra Berenguer Salania, de la diòcesi de Girona, resident a la Cúria Romana, perquè presentés en nom seu davant el papa Eugeni IV o el seu canceller, i també davant Berenguer de Pontons (1419-1461), abat del monestir de Sant Miquel de Cuixà, apel·lacions contra la sentència dictada. No sabem res més d'un i altre problema. Ens trobem, per tant, davant un tema de futura recerca.

36. La Governació dels comtats de Rosselló i Cerdanya centrada a Perpinyà va ser creada per Pere III de Catalunya-Aragó l'any 1344.

37. Galceran Albert fou monjo de Ripoll, prior de Santa Maria de Meià, nomenat bisbe de Mallorca l'any 1429 i finalment bisbe d'Elna, entre 1431 i 1453.

APENDIX DOCUMENTAL*

1

1434, octubre, 10. Barcelona

Fra Berenguer Roig, de l'orde dels Frares Predicadors, mestre en teologia, Inquisidor General als comtats de Rosselló i Cerdanya, limitat en la seva tasca d'Inquisidor de la diòcesi d'Elna, nomena vicari i delegat fra Pere Massó, també de l'orde dels Frares Predicadors, per a confutar i refutar, tan sols al comtat de Cerdanya, unes heretgies que hom considera depenents de la «secta Bohemítica» ja condemnada i que han estat propagades en ambdós comtats. Segons aquestes heretgies el fidel cristià, per a la seva salvació, tan sols havia de confesar-se una vegada en la seva vida, tan sols havia de rebre una vegada en la seva vida el cos de Crist i tan sols havia de dejunar durant una sola quaresma en la seva vida seguint l'exemple de Jesucrist que tan sols havia dejunat una quaresma en tota la seva vida. Berenguer Roig, Inquisidor General, es reserva la sentència definitiva sobre tots els impenitents i relapses seguidors i defensors d'aquestes heretgies.

AHPB, Pere Folgueres, menor, *Liber quadragesimus sextus* 1433, juny, 23 - 1436, setembre, 28, s.n.

Die decima octobris, anno iam supradicto.

Noverint^a universi presentes inspecturi quod, cum ad aures nostri fratris Berengarii Rubei, ordinis Fratrum Predicatorum, in sacra pagina magistri ac per omnes partes et terminos Rossilionis et Ceritanie contra pravitatem hereticam Generalis Inquisitoris a Sancta Sede Apostolica specialiter^b delegati, quasi clamose devenerit quod quidam et quedam infra limites et terminos dictarum partium Rossilionis et Ceritanie constituti, tanquam eorum salutis inmemores, contra doctrinam apostolicam plus sapere volentes quam non oportet, in quibusdam partibus dictorum limitum et terminorum palam et publice^c hinc et inde in abscondito et publico multum perverse et temerarie

---

* En l'edició dels documents hem seguit la metodologia observada en altres articles publicats per nosaltres en «Arxiu de Textos Catalans Antics». Advertim que tans sols corregim aquelles paraules que contenen un error manifest: *habilem* per *abilem*, *ecclesiasticis* per *eclesiasticis*, *religiosi* per *religiosii*, *quocirca* per *quocirco*, *visclariter* per *vicerliter*, *exhortamur* per *exortamur*, *amorem* per *amore*, *solmniter* per *soleniter*, *subsidium* per *subcidium*, *suggestione* per *suggestionem*, *commode* per *comode*, *apponimus* per *aponimus*, *Rossilionis* per *Rossilis*, *impetrandas* per *impatrandas*, *quosvis* per *quovis*, *assumptis* per *asumptis*, *autbenticis* per *autenticis*, *calumniis* per *calumpnis*, atque per *adque*. Tanmateix hem conservat en la transcripció la diversa grafia de certes paraules: *gejunare*, *Quadregesimam*, *Boemítica*, *Rocilionis*, *gadianos*.

dogmatizant et affirmant ymo quasi publice et solemniter predicant quasdam pestíferas et inauditas conclusiones, signanter quod fidei christiano non oportet pro salute anime sue nisi semel tantum in vita confiteri, et tantum^d semel in vita recipere corpus Christi, et tantum unam in vita^e gejunare Quadregesimam (*sic*), ad instar Domini nostri Ihesu Christi, qui tantum unicam gejunavit Quadregesimam, et quasdam alias consimiles et reprobatae et perversas conclusiones^f quasi ab illa secta Boemitica dampnata et infecta dependentes, que omnia dolenter^g referimus, novit Deus. Nos igitur prefatus Inquisitor, predictis hereticalibus et reprobatis conclusionibus pro viribus obviare cupientes, prout iuxta officium apostolicum nobis iniunctum tenemur et etiam obligamur, pro nunc circa alia fidei negotia satis ardua multum occupati, sic quod ad tales supradictas partes dictorum limitum et terminorum Rocilionis et Ceritanie venerabilem religiosum fratrem Petrum Masoni, ordinis iam prefati, huic nostro officio apostolico multum obsequiosum et ad alia^h infrascripta satis habilemⁱ adque promptum [mittimus], qui quidem venerabilis religiosus memoratus vice et auctoritate nostri habeat predicare, divulgare ac verba heretica, si oppoteruit, confutare vel reprobare, contra omnes et quascumque de sacris^j sacramentis ecclesiasticis^j et aliis sacrosancte matris Ecclesie catholicis et veris determinationibus perverse et male sentientes signanter habeat predicare et verbum Dei seminare, propalare contra prefatas et consimiles pestíferas et inauditas conclusiones reprobatae quasi in quibusdam partibus dictorum limitum et terminorum, ut fertur, aliquid pullulantes, ut sic divina affluente gratia et eiusdem venerabilis religiosi^k fructuosa predicatione intercedente, quantum sibi Dominus permiserit, prefate hereticae et condemnatae conclusiones de directo determinationi sacrosancte Ecclesie obfuscentes, ab eisdem partibus et terminis, si inibi aliquid forte pullulaverint, totaliter erradicentur / et pariter evellantur. Quocirca^l nos prefatus Inquisitor, auctoritate qua in hac parte fungimur, quonymo, ut pretactum est, auctoritate apostolica monemus, requirimus et rogamus ac in Domino visceraliter^m exhortamurⁿ omnes et singulos fratres religiosos, cuiusvis religionis non mendicantium aut mendicantium existant, signanter reverendos^o patres et dominos dominos presidentes, abbates, priores, gardianos, comendatores aut vicarios dictarum religionum, presertim et maxime requirimus et monemus ut supra omnes et quoscumque presbiteros curatos seu curam exercentes animarum infra limites seu terminos supradictos Rocilionis et Ceritanie constitutos, quatinus ob reverentiam Dei et amorem^p ipsius et ipsius sacrosancte matris Ecclesie fulcimentum et honorem, cum prefatus venerabilis religiosus causa^q predicta ad eorum ecclesias seu conventus declinare contigerit, ipsum tanquam a nobis pro fidei negotio immediate destinatum et transmissum quiete et pacifice admittant et in eorum ecclesiis et conventibus verbum Dei predicare libere, publice et solemniter^r in ipsius sancte fidei subsidium^r permittant, et sibi, in quibus poterint, faveant, ut sic de bona obedientia et de bono zelo fidei coram Deo et hominibus mereantur collaudari et etiam premiari. Nos insuper prefatus Inquisitor, ad omnia supradicta

melius augenda et fortificanda, comunicamus eidem venerabili religioso de plenitudine nostre potestatis sic quod in posse infrascripti publici notarii legitime stipulantis, auctoritate apostolica, qua in hac parte fungimur, instituimus, facimus et ordinamus specialem nostrum vicarium et comissarium in et super^s nostro dicto officio inquisitionis^t nobis apostolice iniuncto ipsum venerabilem religiosum fratrem Petrum Masoni, in omnibus et singulis partibus terminis et confinibus Ceritanie dumtaxat, omnes vices nostras superinde comitendo. Et hoc sub forma, modo et tenore per ordinem subexpressatis et sequentibus:

Nos frater Berengarius Rubei, ordinis Fratrum Predicatorum, in sacra pagina magister, ac contra pravitatem hereticam in omnibus partibus et terminis Rossilionis et Ceritanie Inquisitor Generalis a Sancta Sede Apostolica specialiter delegatus,^u venerabili et religioso fratri Petro Masoni eiusdem ordinis, salutem in auctore et consumatore fidei sacrosancte Domino Ihesu Christo. Cum per absentiam heretice pravitatis Inquisitorum diabolica suggestionem^v in locis plurimis experiamur cepissime catolice eiusdem fidei contraria suboriri, que per eorum presentiam validius extirpantur, nosque simus in aliis plurimis negotiis ipsius sancte fidei alibi taliter occupati, quod ad omnes supradictas partes Rocilionis et Ceritanie ad presens accedere commode^w nequaquam valemus, idcirco vobis, de cuius zelo, scientia et discretione fiduciam gerimus in Domino plenior, in negotio fidei in omnibus partibus, terminis et confinibus Ceritanie^x dumtaxat commitimus plenarie vices nostras, donec ad^y nos illas duxerimus revocandas, diffinitiva sententia dumtaxat omnium inpenitentium et relapsorum, ut est moris, ad quam absque nostra^z licentia et consensu nolumus vos extendere^a manus vestras, nobis penitus reservata. In cuius rei testimonium et veritatem nos prefatus Inquisitor volumus et voluimus, requirimus et requisivimus de / omnibus quibuscumque superius quovis modo expressatis presens fieri publicum instrumentum in posse notarii publici infrascripti, legitime stipulantis, manu nostra propria subscriptum et sigillo nostro secreto, quo pro nunc in talibus utimur, de certa nostra scientia consignatum eidemque venerabili religioso fratri Petro Masoni tradi in testimonium predictorum.

Que omnia, dum sic agerentur, fuerunt facta in posse mei^b notarii publici infrascripti legitime stipulantis. Et fuerunt facta in civitate Barchinone, ubi pro nunc reverendus pater et honorabilis dominus dictus Inquisitor, iam multotiens memoratus, pro quo dicte inquisitionis officio suam facit residentiam personalem, decima die octobris, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo tricesimo quarto, presentibus pro testibus ad hec vocatis specialiter et assumptis fratre Iohanne Lobera et fratre Michaelae Molinerii, ordinis Fratrum Predicatorum, conventus Barchinone.

Nos frater Berengarius Rubei, ordinis Predicatorum, in sacra pagina magister, in dictis comitatibus Rossilionis et Ceritanie heretice pravitatis Inquisitor Generalis a Sancta Sede Apostolica specialiter^c delegatus, omnia et singula superius contenta approbamus et confirmamus et asserimus fore vera,

non solum pro anno et die superius expressatis verum a multis temporibus citra, cum sit^d quasi iam annus completus, in quo talem provisionem et comissionem dicto venerabili religioso^e fratri Petro Masoni nostre vive vocis oraculo fecimus. Et in testimonium predictorum et temporum predictorum, hic manu nostra propria subscribimus nos et sigillum nostrum secretum, quo pro nunc in talibus utimur, de certa scientia hic apponimus.^f

---

a. *Al marge esquerre* clausum traditum – b. *Segueix ratllat* deputati – c. *Segueix ratllat* et solemniter predicant quasdam pestíferas et inauditas – d. *Segueix ratllat* in vita – e. *Segueix ratllat* je – f. *Segueix ratllat* de – g. *Segueix ratllat* de – h. alia, *precedeix t ratllat* – i. habilem, *al ms* abilem – j. sacris, *després de* – c. *segueix c ratllat* – k. ecclesiasticis, *al ms* ecclesiasticis – l. religiosi, *al ms* religiosii – m. Quocirca, *al ms* quocirco – n. visceraliter, *al ms* vicaliter – o. exhortamur, *al ms* exortamur – p. *Segueix ratllat* dominos – q. amorem, *al ms* amore – r. *Segueix ratllat* carta – s. solemniter, *al ms* soleniter – t. Subsidium, *al ms* subcidium – u. *Segueix ratllat* dicto – v. *Segueix ratllat* ven – w. *Segueix ratllat* venerabili et religioso a Sancta Sede Apostolica specialiter delegatus – x. Suggestione, *al ms* sugcectione – y. Commode, *al ms* comode – z. *Segueix ratllat* dumtaxa – a'. *ad interlineat* – b'. *extendere correxit sobre* extendimus – c'. *Segueix ratllat* deputatus – d'. *Segueix ratllat* quam – e'. *Segueix ratllat* fr – f'. apponimus, *al ms* aponimus.

2

1434, octubre, 19. Barcelona

Fra Berenguer Roig, de l'orde dels Frares Predicadors, mestre en teologia, Inquisidor General als comtats de Rosselló i Cerdanya, de la diòcesi d'Elna, nomena procuradors seus Fra Guillem Porta, de l'orde dels Frares Predicadors, lector del convent de la vila de Perpinyà, i fra Joan de Llobera, del mateix orde, del convent de Barcelona, perquè presentin davant el Governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya, Ramon de Perellós, senyor d'Algerri (1421-1442), les provisions reials per ell demandes, o que es demanaran, per raó i ocasió del salari a ell degut o que hom li deurà sobre l'execució contra persones i béns, i també llurs fiadors, per les penes imposades en ser condemnades per crim d'heretgia. Els procuradors hauran de requerir el dit governador i els seus oficials i jutges, i també a persones a qui pertanyi, l'execució de les dites penes.

AHPB, Pere Folgueres, menor, *Liber quadragesimus sextus* 1433, juny, 23 - 1436, setembre, 28, s.n.

Die martis, XVIII^a octobris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o XXX° IIII°.

Noverint^a universi quod ego frater Berengarius^b Rubei, magister in sacra pagina, ordinis Fratrum Predicatorum, in comitatibus Rossilionis^c et Cerita-

nie, Elnensis diocesis, heretice pravitatis Inquisitor Generalis a Sancta Sede Apostolica specialiter delegatus, attendens me circa negotia infrascripta aliis arduis negotiis prepediit intendere seu vacare minime posse et confidens de peritia et segacitate vestri venerabilis et religiosorum (sic) fratris Guillelmi Portas, lectoris pro nunc conventus ville Perpiniani ordinis supradicti, et fratris Iohannis de Lobera, eiusdem ordinis, idcirco ex^d certa scientia constituo et ordino vos eosdem fratrem Guillelmum Porta, licet absentem, ut presentem, et fratrem Iohannem, hiis presentem, et onus huiusmodi procuracionis in vos sponte suscipientem et utrumque vestrum insolidum, ita quod occupantis conditio potior non existat, sed quod per unum vestrum inceptum fuerit per alterum vestrum nec minus mediari valeat prosegui et finire, procuratores meos certos et speciales ad presentandum videlicet nomine meo et pro me multum honorabili domino Gubernatori Rossilionis et Ceritanie et aliis etiam quibusvis officialibus, iudicibus et personis, ad quos negotium infrascriptum pertinere noscatur, omnes et quasvis provisiones, tam regias quam reginales, per me iam impetratas^e imposterumque impetrandas^f ratione et occasione salarii michi debiti et debendi super exequutione iam facta et fienda contra quascumque personas et bona ipsarum de penis pro crimine heresis condemnatas et condemnandas, et fideiussores ipsarum. Et ad supplicandum et cum debita reverentia requirendum iam dictum multum honorabilem Gubernatorem et alios quosvis^g officiales, iudices et personas, ad quas pertineat et spectet, quatenus dictas penas exequantur seu exequi faciant iuxta dictarum provisionum seriem et tenorem, protestandum quodque requirendum et monendum, et protestatis,^h requisitis et monitis ex adverso respondendum et replicandum. Et de predictis omnibus et singulis publicum et publica fieri faciendum, petendum et recipiendum instrumentum et instrumenta, emparamque et emparas, sequestrationes ac oppositiones meo nomine faciendumⁱ seu fieri faciendum et cancellari et annullari consentiendum. Item, ad petendum, exigendum^j et recipiendum ab honorabili procuratore regio seu eius locumtenente aut a quibusvis aliis^k officialibus et personis, ad quas presens negocium pertinere noscatur, omnes et singulas pecunie quantitates ex predictis proventuris [quas] vobis nomine meo et pro me insolutum pro rata salarii mei predicti tradant et deliberent. Et de receptis apocham et apochas atque fines nomine meo predicto iuxta seriem et tenorem provisionum prescriptarum faciendum et firmandum. Et generaliter omnia alia faciendum et libere exercendum in et super predictis et circa predicta et super dependentibus seu emergentibus ex eisdem ac eis connexis seu ea tangentibus quovis modo, quecumque ad hec utilia fuerint necessaria ac etiam opportuna, queque etiam^l ego^m [facere] possem, si presens essem. Comittendo inde vobis plenarie vices meas et liberam ac generalem administrationem cum plenissima facultate et potestate. Promittens vobis et notario infrascripto, ut publice persone, pro vobis et pro aliis etiam personis omnibus, quarum interest etⁿ intererit, recipienti et paciscenti ac etiam legitime stipulanti me semper ratum, gratum, validum atque firmum habere quicquid per vos dic-

tos procuratores meos seu alterum vestrum in et super predictis et circa predicta nomine meo et pro me procuratum et / actum fuerit sive gestum et minime revocare sub bonorum et dicti mei officii omnium ypotheca.

Actum est hoc Barchinone, decima nona die octobris, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo tricesimo quarto.

Sig+num fratris Berengarii Rubei, inquisitoris predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: frater Iacobus Comititis et frater Galcerandus Giberti, ordinis Fratrum Predicatorum conventus Barchinone.^o

---

a. *Al marge esquerre clausum traditum* – b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* – c. Rossilionis, *al ms* Rossilis – d. *Segueix ratllat cect* – e. *impetratas, al ms* impatratas – f. *impetrandas, al ms* impatrandas – g. *quosvis, al ms* quovis – h. *Segueix ratllat et monitis* – i. *Segueix ratllat et firmandum* – j. *Segueix ratllat exigendum* – k. *aliis interlineat* – l. *aliis interlineat* – m. *Segueix ratllat carere* – n. *Segueix ratllat inter i repetit interest* – o. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

3

1434, octubre, 19. Barcelona

Fra Berenguer Roig, de l'orde dels Frares Predicadors, mestre en teologia, Inquisidor General als comtats de Rosselló i Cerdanya, de la diòcesi d'Elna, nomena procurador seu Fra Berenguer Salania, de la diòcesi de Girona, resident a la Cúria Romana, perquè presenti en nom seu al papa Eugeni IV o al seu canceller, i també a Berenguer, abat del monestir de Sant Miquel de Cuixà, apel·lacions contra una sentència dictada contra ell per raó d'un litigi entre ell i el bisbe d'Elna en exercir el seu ofici d'Inquisidor.

AHPB, Pere Folgueres, menor, *Liber quadragesimus sextus* 1433, juny, 23 - 1436, setembre, 28, s.n.

Noverint^a universi quod die et anno ac loco infrascriptis, presente me Petro de Folgueriis, auctoritate regia notario publico Barchinone infrascripto, et presentibus fratre Iacobo Comititis et fratre Galcerando Giberti, ordinis Fratrum Predicatorum^b conventus Barchinone,^c pro testibus ad hec vocatis specialiter et assumptis,^d reverendus frater Berengarius Rubei, ordinis supradicti, in sacra pagina professor et in comitatibus Rossilionis et Ceritanie heretice pravitatis Inquisitor Generalis per Sedem Apostolicam deputatus, ex certa scientia, citra revocationem aliorum procuratorum per ipsum constituentem tam in negotiis infrascriptis quam in aliis constitutorum, suum fecit et constituit et ordinavit verum et legitimum procuratorem, factorem et nuntium certum et specialem Berengarium Salania, Gerundensis diocesis, in curia

romana residentem, ad comparendum videlicet et presentandum se pro dicto constituyente et eius nomine coram sanctissimo in Christo patre et domino Eugenio papa quarto, vel eius reverendissimo cancellario, aut coram quocumque alio de infrascriptis ab eodem domino nostro papa potestatem habente; et etiam ad presentandum eidem quasdam appellationes ac etiam pro parte dicti constituentis seu eius procuratorum coram reverendo domino Berengario, abbate Sancti Michaelis de Cuxano, vel quibuscumque aliis personis authenticis^e vel quovis alio modo ratione litigii seu cause, que vertitur inter reverendum dominum Elnensem episcopum, ex una parte, et dictum constituentem, parte ex altera,^f occasione sententie seu gravaminum a domino iudice dicto constituyente illatorum; et ipsas appellationes et protestationes, et quascumque alias appellationes per ipsum constituentem de cetero ratione dicti sui officii inquisitionis iam dicti fiendas, presentandum et prosequendum et fini debito terminari faciendum; et super eosdem iudicem seu iudices, auditorem seu auditores impetrandum^g seu recusandum ac eis et de loco seu locis conveniendum; et pro predictis aut ratione vel occasione eorumdem coram quibuscumque iudicibus et auditoribus super hiis dandis comparendum; et de iure ipsius domini constituentis docendum iusque super bonis ipsius constituentis firmandum et pro ipsis firmis iuris bona ipsius constituentis obligandum; agendum quoque respondendum, deffendendum, excipiendum, proponendum et replicandum et litem seu lites contestandum, libellum vel libellos, petitiones et articulos offerendum et dandum ac presentandum, et oblatis ex adverso respondendum et replicandum; de calumniis^h et aliter in animam ipsius constituentis iurandum, et ab adversa parte in animam suam iurari petendum; testes, instrumenta et alia probationum genera producendum et publicari petendum; crimina, defectus ac alia opponendum, disputandum, allegandum, renuntiandum et concludendum in causa; et omnia que in litem et extra fieri requirantur faciendum; sententias cuiusvis generis sint audiendum, et ab ipsis a quolibet etiam gravamine et processu facto et fiendo, cominato et cominando, si eidem videbitur, appellandum, supplicandum et reclamandum, apostolos petendum, recipiendum et presentandum, et appellationum, supplicationum et reclamationum causas prosequendum et finiendum; protestandum quoque requirendum et monendum in iudicio et extra et protestatis, requisitis et monitis ex adverso respondendum et replicandum; et inde publicum seu publica fieri faciendum, petendum et recipiendum instrumentum et instrumenta; emparamque et emparas, sequestrationes faciendum seu fieri faciendum et eam et eas cancellandum et annullandum seu cancellari et annullari consentiendum; / et procuratorem ac procuratores, unum et plures, ad predicta substituendum, et eum vel eos, si ipsi videbitur, revocandum et destituendum; et generaliter omnia alia et singula faciendum et libere exercendum in et super predictis et circa ea et super dependentibus seu emergentibus ac etiam adherentibus seu connexis ex eisdem seu ea tangentibus quovis modo, quecumque ad hec utilia fuerint necessaria ac etiam opportuna,ⁱ etiam^j si talia^k sint vel fuerint que de iure vel de

facto aut alias mandatum exigant speciale, et sine quibus predicta compleri nequirent, queque etiam dictus constituens facere posset, si adesset. Et volens dictus constituens predictum procuratorem, factorem et nuntium suum et substituendum vel substituendos ab^l ipso [relevare ab omni onere satisdandi],^m promisit eis et michi notario infrascripto, ut publice persone, pro eis et pro aliis etiam personis, quarum interest et intererit, legittime stipulanti, iudicio sisti et iudicatum solvi cum suis clausulis universis, et dictum constituentem semper ratum, gratum, validum atqueⁿ firmum habere quitquid per dictum procuratorem, factorem et nuntium suum et substituendum vel substituendos ab ipso procuratum et actum fuerit sive gestum et non revocare sub bonorum dicti constituentis omnium obligatione.

Quod est actum Barchinone, decima nona die octobris, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo tricesimo quarto.

Sig+num reverendi magistri Berengarii Rubei, Inquisitoris predicti, qui hec laudavit et firmavit.^o

---

a. *Al marge esquerre* clausum traditum – b. *Segueix ratllat* Barchinone – c. Barchinone *interlineat* – d. assumptis, *al ms* asumptis – e. authenticis, *al ms* autenticis – f. *Segueix ratllat* ocas – g. impetrandaum, *al ms* impatrandum – h. calumniis, *al ms* calumpnis – i. *Segueix ratllat* queque – j. *Segueix ratllat* ego – k. *Segueix ratllat* fuerint – l. *Segueix ratllat* vobis – m. relevare ab omni onere satisdandi *manca al ms* – n. atque, *al ms* adque – o. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

Ramon PLANES I ALBETS

LES ORDINACIONS DE PRATS I SANSOR
SOBRE BESTIAR, PASTURES I ARTIGUES
(LA Cerdanya, 1768)

Prats i Sansor és un petit municipi situat a la plana de la Cerdanya que afronta amb el riu Segre, format pels dos llogarrets que li donen nom: Prats i, a 500 metres, Sansor, que és més petit.¹ L'any 1787, un vicenni després de la data del document que publico tot seguit, els dos llogarrets junts aplegaven 191 habitants.² Eren petits nuclis de pagès d'on n'era senyor el rei, amb una presència important del bestiar dins el conjunt de les activitats agràries. Prats i Sansor exemplifica prou bé un àmbit social i econòmic de muntanya, on els usos i béns comunals tenien un paper primicer. Encara al començament del segle XX, Ceferí Rocafort va escriure que «entre los monts públics exceptuats de la desamortisació, lo conegut per Torrelles, del present municipi, té 101 hectàrees de cabuda total».³

L'any 1768 o pocs mesos abans, el Consell general de Prats i Sansor, reunit a Prats sota la presidència del batlle, acordà que s'havia de fer unes «novas ordinacions» per al «bon regimén econòmic y polítich del dit poble», perquè les vigents, «o no quedàvan observadas, o observar-se no podían per las variacions y circumstàncias del temps». Foren nomenats, amb aquesta finalitat i encàrrec, cinc homes del poble, que hem de pensar que deurién ser dels més influents i coneixedors del terme i els seus usos i costums.

La fixació d'aquelles noves ordinacions no deuria ser cosa fàcil, sense debat ni desacord, però l'escriptura que ens ha arribat no ens diu res del procés. Ens fa saber que, el 5 d'abril de 1767, les noves ordinacions fetes pels comissionats van ser presentades al batlle, al seu assessor jurídic, als regidors i al síndic, que les aprovaren, tot en presència del notari de Puigcerdà que aquell mateix dia les protocol·litzà.

Es tracta d'un document força extens, organitzat en trenta-sis capítols, que mereix un comentari llarg i permet d'extreure lliçons d'interès, que aquí, emperò, no escauen perquè és la seva publicació l'objectiu primordial. Com

---

1. Pau VILA, *La Cerdanya*. Barcelona: Editorial Empúries, 1984, 2^a ed., p. 187 i 193; *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, volum 14: *Vallespir, Conflent, Capcir, Baixa Cerdanya, Alta Cerdanya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996, 2^a ed., p. 268-270.

2. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Volum tercer. Barcelona: Edicions 62, 1966, p. 160.

3. Francesc CARRERAS Y CANDI (dir.), *Geografia general de Catalunya*. Ceferí ROCAFORT, *Provincia de Lleyda*. Barcelona: Establiment Editorial de Albert Martín, s. a., p. 546.

he apuntat, al començament del document es manifesta que aquestes noves ordinacions eren adreçades al «bon regimén econòmic y polític del dit poble», la qual cosa fa pensar que el seu contingut hagués de ser diversificat. Ara bé, no és pas així, car una trentena dels capítols afecten exclusivament el bestiar i les pastures, quatre més són dedicats a les artigues o rompudes, una altra prohibia de «rentar, fer bassas ni altres porqueries en lo rech de la font» perquè havia de servir per abeurar el bestiar, i, una de final, duplicava l'import els bans si les infraccions assenyalades a les ordinacions fossin fetes de nit. Fet i fet, per tant, la regulació del bestiar i de les pastures per mantenir-lo constitueix el contingut substancial d'aquestes ordinacions, la qual cosa denota la importància que havia de tenir. Les podem situar en un context de canvis, de transformacions de l'economia rural, de pressió per accentuar l'exploració dels recursos i augmentar la producció, que deurién incidir especialment l'àmbit de la cria i la manutenció del bestiar, que les ordinacions reglamenten amb molta preferència.

El document palesa una decidida voluntat de controlar el nombre de caps de bestiar que hi podia haver al poble. S'hi establia que tothom podria tenir un parell de bous o de vaques per al conreu, si tenia tres jornals de terra de sembradura, però no pas més si no depassava els dotze jornals, i, per cada dotze jornals més que en tingués, podria tenir un altre parell. El parell o parells disponibles segons aquesta taxa podien veure's ampliat amb el suplement d'un sol parell més, des de la Marededeu de Setembre en endavant, lògicament per atendre millor el sobretreball que demanaven aleshores els conreus. A aquest control de la quantitat de caps de bestiar, s'hi afegia un control paral·lel de les pastures del terme. D'aquesta manera, per mantenir els parells eren assenyalades i fitades les pastures que s'haurien de fer servir, però no pas abans de la data que fixaria l'Ajuntament de Prats i Sansor i tampoc mentre altres parells continuessin treballant. Aquestes pastures serien exclusives per als parells i vedades a tota altra mena de bestiar. També es limitava el nombre de caps de bestiar de llana que cada particular podia tenir i mantenir al terme: trenta caps, sense comptar-hi les cries. Aquest nombre podia augmentar-se amb quatre caps de bestiar de llana més per cada jornal de terra que tingués el cap de casa, ultra dos caps de bestiar gros més per cada tres jornals, sense comptar-hi el parell o parells de bous de treball taxats per les seves terres. Els llocs on podrien pasturar les ovelles i altre bestiar menut també eren indicats i fitats, i assenyalades les dates a partir de les quals seria possible. Ara bé, del 20 de juliol a Sant Miquel de setembre hauria de ser a muntanya, salvades excepcions relacionades, sobretot, amb malaltia ('picota'). Els rostolls tampoc no es podien fer servir per pasturar, encara que fossin propis, fins que l'Ajuntament ho autoritzés. Els negociants que compressin bestiar de pèl o de llana a la tardor, només podien fer-lo pasturar a Prats i Sansor dos dies i en uns indrets assenyalats. Hi havia un pastor o 'guardià comú' del bestiar, encarregat de la 'guarda del bestiar comú', que tenia marcades les dates i els llocs on podria conduir-lo. També foren assenyalats els llocs on podien anar a pasturar les

eugues i el bestiar destinat a la carnisseria de Prats i Sansor. Diverses ordinations fan distinció entre el bestiar propi i el 'foraster' i la vintena rebla la il·litud de mantenir al terme bestiar gros o menut «que no sie propi o a parceria, a l'ús y costum de Cerdanya, y per manera alguna estranger». D'altra banda, abans de portar més bestiar de llana o pèl al terme, els amos de Prats i Sansor havien de notificar als regidors el «número de bestiar que pretén introduhir», a fi de controlar que no estigués malalt i d'assignar-li una partida. També eren regulats els conllocs.⁴

Com s'ha apuntat, més enllà d'un regiment tan primmirat de la quantitat i de la qualitat del bestiar, i dels usos de les pastures, les ordinations són lacòniques, llevat de l'esment que fan de les artigues. Fer rompudes, boïgues o —com les anomena el document— artigues, era una pràctica corrent que es va veure accentuada durant el segle XVIII pel creixement demogràfic. Les boïgues, especialment, constituïen un recurs per a la població rural més pobra o mancada de terres pròpies, tant als comunals com fent-ho per a altri amb tractes de parceria. Les ordinations apunten que hi tenien tirada els fadrins i que deuria ser freqüent que s'hi plantés cànem, tot establint-s'hi que cap fadrí no podria fer artigues als comunals si no tenia casa pròpia, separada de la paterna, i sense demanar-ne abans llicència als regidors, i no podent artigar «més terra de la que prudentment podrà traurer». També limitaven els indrets on eren permeses i que fossin venudes.

El mateix document ens innova que, el dia 5 d'abril del 1768, a instància del batlle i dels regidors, es va fer una crida d'aquestes ordinations a la plaça de Prats.

1768, abril, 5 i 13. Puigcerdà.

Noves ordinations de Prats i Sansor i la crida que se'n va fer, a la plaça de Prats de Cerdanya, havent estat aprovades.

Arxiu Comarcal de la Cerdanya, Fons notariais, notari de Puigcerdà Josep Tresserra Nadal, *Decimum quartum manuale*, f. 96r-105v.

En la vila de Puigcerdà, bisbat de Urgell, als sinch dias del mes de abril, any de la nativitat del Senyor de mil set-cents seixanta-y-vuyt.

Constituhits personalment devant de mi, lo notari infrascrit, Miquel Izern, batlle del lloch de Prats, junt ab lo Dr. Francisco Capdevila y de Bru-

4. Per a una contextualització històrica del document és imprescindible de recórrer a Josep Mª BRINGUÉ I PORTELLA, Mª Àngels SANLLEHY I SABI, «Boscós, pastures i ramaderia», dins Emili GIRALT I RAVENTÓS (dir.), Josep M. SALRACH (coord.), *Història agrària dels Països Catalans*, volum 3, Eva SERRA I PUIG (coord.), *Edat Moderna*, Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació i Universitats dels Països Catalans, 2008, p. 171-233.

son, assessor, Llorens Gasch y Francisco Carrera, regidors actuals de dit lloch de Prats, Francisco Picas, síndich procurador general de dit lloch, Joan Puitg, Francisco Barillas y Francisco Bartran, exposaren dits regidors als referits batlle y assessor lo següent.

«Señors, en conseqüència de Consell general tingut y celebrat en lo dit lloch de Prats, presidint vostra Mercè, dit Sor. Batlle, y actuant lo notari infrascrit, fou resolt que per lo bon regimén econòmic y polítich del dit poble se formassen novas ordinacions, ab imposició de penas corresponents, respecte a que las antigas, ab què fins vuy se havia governat, o no quedàvan observadas, o observar-se no podían, per las variacions y circumstàncias del temps. A qual efecte foren anomenats sinch individus, que són los quatre últimament mencionats junt ab Joan Padró, vuy difunt, perquè estos, prestat lo jurament, com prestaren, de portar-se bé y lealment y de no fer agravi ni perjudici a ningú, formassen ditas ordinacions conforme millor los aparagués ser útil y convenient a l'interès públich y particular del dit poble y sos individus. Y, havent los dits quatre comissionats, per haver premort lo altre, passat a formar ditas ordinacions, las presentam a vostra Mercè, suplicant sien servits legítimament autorisar-las y decretar-las y manar sa observància».

Y, vista per lo dit batlle y assessor la exposada petició y fundament, cerciorats del Consell general sobremencionat, com y també dels quatre comissionats referits, ser així cert que, en conseqüència del jurament prestat, que retifícan de nou, havían format los capítols de ditas ordinacions en la forma que se contenen en lo paper presentat per los regidors, manà dit batlle, de consell de dit assessor, continuar-las per escriptura pública, y són del thenor següent.

Ordinacions de Prats y Sampsor, corregiment de Puigcerdà, formadas per lo regimén de aquells en lo present any mil set-cents seixanta-y-vuyt.

1. Primerament, en virtut de las presents, se ordena y mana que qualsevol dels particulars de dits pobles que tindrà tres jornals de terra conreadora, aixís pròpia com comuna, pugui tenir un parell de bous o bacas per lo conreu de aquella, sens que se li pugui imposar impediment algun, ab tal que sie seu propi y no estranger, per rahó del qual porà usar de las pasturas comunas de dits llochs en los llochs y temps que poran usar-ne los demás parells propis dels altres particulars.

2. Ítem, se ordena y mana que no sie lícit ni permès a ningun particular, tant natural com habitant de dits pobles, que no tindrà sinó dotse jornals de terra conreadora, lo poder tenir més de un parell propi seu per la cultura de ella, y, passant de dotse jornals fins a vint-y-sinch, pugui tenir-ne dos, y, aixís, de aquí en avant, de dotse en dotse jornals, pugui augmentar de un parell. Y lo qui excedirà de esta taxa incidisca en la pena de quinze sous per cada vegada que li serà manat extràurer de dits llochs y terme lo parell que tindrà de més,

aplicadora dita pena en la forma que baix per punt general se trobarà disposat.

3. Ítem, en conseqüència y declaració del capítol precedent se ordena y mana que aquells que, per rahó de la taxa y número de jornals de terra ab dit capítol previngut, podrà tenir un o més parells, puga a més de ells, des del dia de Nostra Senyora del mes de setembre en avant, ajudar-se de un altre parell propi, y no foraster, en cas lo necessítia per lo conreu de sas terras, benentès y declarat que, per molt que sien los jornals de terra que possehirà, no puga ser més de un lo parell de ajuda que se li permet. Y lo qui farà lo contrari incidisca en la pena de tres lliuras per cada vegada que se li manarà extràurer los que tindrà de més.

4. Ítem, se ordena y mana que ningun particular de dits llochs púguia introduhir sos parells en las pasturas que per los mateixos parells seran destinadas sinó en lo dia que lo Ajuntament deliberarà donar ditas pasturas. Y lo qui antes de dit dia los introduhirà per péixer en ellas incidisca en la pena de quinze sous per quiscuna vegada que serà trobat en contravenció.

5. Ítem, se ordena y mana que en los dias de treball no puga ningun dels particulars y habitants de dits llochs introduhir los bous o parells que no treballaran a péixer en las pasturas destinadas per dits parells en la hora y temps que los demás parells estaran treballant, sinó solament quant aquestos, después de dejunir, concorreran també en ditas pasturas. Y lo que farà lo contrari incidisca en la pena de quinze sous per cada vegada que dits parells seran encontrats en ditas pasturas fora del temps señalat.

6. Ítem, per la més còngrua manutenció dels parells y bous de treball se asseñala per pastura de aquells los terrenos següents, a saber, los Ribassos fins a la font de Prat Bover, lo Salitó del molí en avall, línea recta dret a Segra o seguint la paxera, lo pastoral de las Algas en lo any que correspon, los Torrentassos, també en lo any corresponent, los Torrents y Llanas, quiscun any, y los prats dels particulars después de treta la herba magenca, a excepció de aquella partida que ab altre capítol se asseñalarà per manutenció de las eguas. Y, en tot lo temps que dits terrenos seran destinats per la manutenció dels bous o parells de treball, no puga entrar-hi a péixer ningun altre gènere de bestiar, baix la pena de quinze sous per cada señal y cada vegada que serà peñorat.

7. Ítem, al fi de que en los terrenos expressats en lo capítol antecedent se fasse y crie la herba corresponent per la manutenció dels bous y parells de treball, se ordena y mana que de tots se'n dega aturar tota espècie de bestiar y los mateixos bous de treball lo dia quinze de abril, a excepció del Salitó y Ribassos, que no se n'aturarà fins que se aturarà de la Prada. Y los mateixos terrenos se donaran als dits bous de treball, a saber, los Ribassos, lo die de Sant Antoni de juny, y, los demás, lo die que apareixerà bé a l'Ajuntament, benentès que en quant als Torrents y Llanas y demás que serà entre los sembrats de las costas no púgan donar-se las pasturas fins que se hage segat, a fi de impedir los danys y perjudicis que càusan als blats.

8. Ítem, se ordena y mana que ningun dels particulars de dits pobles puga péixer las obellas ni altre bestiar menut en las pasturas que seran asseñaladas en las presents ordinacions per los bous de treball y altre bestiar gros. Y, per major explicació, no púgan ditas ovellas ni bestiar menut passar des del canemar de Nicolau Pich en avall, ni passar lo rech de Fontanellas, sí sols seguir lo camí remader dret al Bach del pont de Isòvol, y, per la part de dalt de dit canemar de Nicolau Pich, dègan seguir la carena dels camps, sens eixir de ells, fins a la abeurada de la font del Raitg, ni tampoch púgan entrar al pastoral de Cobartrada, ni a las Algas ni al ribàs del Prat Vell, tot baix la pena de quinze sous exigidora de cada señal en cas de contravenció.

9. Ítem, se ordena y mana que las ditas ovellas y bestiar menut, des del dia de Sant Miquel de setembre fins lo dia quinse de octubre, no púgan anar sinó a Torrelles, y, des de Font y Mora, tirant rech avall de las Buhigas, no púgan passar dit rech que tira dret als rochs del camp Gros de Llorens Pons y als rochs de Montlleó, contenint-se tot a bora dels camps dels Clots sens poder entrar en los rostolls, y, tirant dret al Bach del Pont, fins al canemar de Feliu Elias, y, tornant per alt, no púgan entrar en ningun rostoll de las Buhigas, tirant tot dret del torrent del capdemunt de la cervera de Francisco Bertran, y de aquí tot a bora dret a Sant Martí y, bora dels rostolls, dret al pas de Sant Salvador, de aquí, tota bora del pastoral d'en Llanas, dret a la font de Jaume Prat, y, tot a bora dels rostolls de Melcior Mir y de Llorens Pons, tirant dret a la font del Pla de Las, dret al camí de Siguerra per alt del camp de Melcior Mir, seguint dit camí fins al capdemunt del pastoral dels Torrentassos per la bora de dit pastoral fins al camp de Francisco Barillas y dret als roquets de Francisco Picas, tirant des de aquí dret al camp de Sant Salvador, per sobre lo marge del camp de Jaume Picas del Pla del Pi, de aquí dret al camí que baixa de Tartera a Saneastra, tirant camí avall fins al camí remader de baix. Tot baix la pena de quinze sous exigidora de cada señal que serà trobat contravenir.

10. Ítem, se ordena y mana que en la añada que serà sembrat lo Pla del Pi, eo en la que respectivament se seguirà, no púgan las ovellas ni demás bestiar menut péixer en los rostolls de dit Pla fins lo dia quinse de octubre, ni tampoch passar lo camí que va de Prats a Das. Y, en lo any que serà sembrat lo Pla de Baix, tampoch púgan entrar a péixer en los rostolls fins lo dit dia quinse de octubre. Y, respecte als Clots de Sampsor, no púgan tampoch entrar a péixer-los fins lo dia de Tots los Sants. Y, en quant als demás rostolls no explicats, solament púgan entrar-hi vuyt dias passats Tots Sants, exceptuats tots los pasturals reservats per los bous de treball y demás bestiar gros, en los quals no poran may entrar, a excepció dels pasturals d'en Llanas y Prat Bover, a què tindran entrada lo dia quinse de noembre y en avant. Tot baix la pena de quinze sous exigidora de cada señal de bestiar en cas de contravenció.

11. Ítem, se ordena y mana que todas las ovellas y demás bestiar menut, des del dia vint de juliol fins lo dia de Sant Miquel de setembre, dega estar en la montaña, a menos que hi hagués causa legítima, com de picota o altre, per

la qual no pogués estar en dita muntanya, que aleshores se'ls asseñalarà partida en dit terme a proporció del bestiar impedit, exceptuat també de esta ordinació lo bestiar que necessítia cadahú en particular per lo abast de sa casa y també aquell bestiar dolent que per sa flaqueza no porà pujar a la muntanya. Advertint que, si del dit bestiar dolent, lo dia de Sant Miquel de setembre, se n'encontrarà de bo, com y també del que se haurà reservat per lo abast, deurà dit bestiar pagar lo conlloch de la muntanya en la forma que lo pagarà lo demás que hi haurà anat. Tot baix la pena de tres lliuras aplicadora en cas de contravenició per cada señal de bestiar que serà trobat contravenir.

12. Ítem, se ordena y mana que ningun particular dels dits llochs puga fer péixer ningun gènere de bestiar en los rostolls de sos camps propis ni de altres fins que per lo Ajuntament se donarà llicència per péixer los dits rostolls generalment, y señalant aquells partida per partida, conforme millor convindrà, a tot lo que no se podrà contravenir, baix la pena de quinze sous exigidora de cada señal de bestiar en cas de contravenició.

13. Ítem, se ordena y mana que qualsevol individu o de dits pobles que en la tardó cómpria bestiar de llana o de pèl per vèndrer o, altrament, negociar, no puga estar en lo terme de dits llochs sinó dos dias per fer lo remat, señalant per a si als de Sampsor la partida dita lo Solà de la Pobilla y del Bach, y als de Prats señalant-los des del camí que baixa de Tartera a Senabastra en anllà. Y lo qui farà lo contrari incidirà en la pena de sinch lliuras per cada vegada que seran peñorats y avisats de extràurer dit bestiar.

14. Ítem, se ordena y mana que, luego de acabat lo temps que tindrà señalat lo guardià comú per a dormir defora ab lo bestiar, no puga ningun particular de dits llochs deixar dormir fora las eugas, baix pena de quinze sous exigidora de cada señal en cas de contravenició.

15. Ítem, se ordena y mana que tot lo bestiar que se comprèn y deu entrar en la guarda del bestiar comú no puga anar a péixer ni puga conduhir-li dit guardià en la Prada de Avall fins lo die vuyt de octubre, arribant fins al molí, y del dia quinze de dit mes puga passar del molí en avall, y en quant als prats de Sampsor no puga entrar-hi fins lo dia de Tots los Sants, y, en los dels Fangassos y Torrents, fins lo die vint de novembre. Tot baix la pena de sis sous, exigidora del guardià o dels dueños dels bestiars que per si propis volguesen contravenir al disposat y ordenat.

16. Ítem, se ordena y mana que quederan per pastura de las eguas tots aquells pasturals que no s'en asseñalats per pastura dels bous de treball. Y, aiximateix, quedarà per pastura de ditas eguas los Ribassos y Prada de Dalt luego de estar dellada, prenent de dita prada solament de l'estret en amunt y, de aquí, seguint dita prada línia recta dret a Segre. Y, a l'anar y tornar, lo bestiar de la prada dega passar per sobre lo estret, dret a prat Bové y Cobertrada amunt, sens passar per lo molí, tot baix la pena de quinze sous exigidora del guardià o altre particular per cada vegada que serà trobat contravenir.

17. Ítem, se ordena y mana que lo bestiar de la carnisseria de dits llochs dega estar y mantenir-se en los rostolls del Pla del Pi, en lo any que ho seran,

y, en lo altre any, no puga baixar de la Costa de Cobertrada en avall, seguint lo camí de Sant Vicens fins a la Coma Fonda, sens poder passar de dita Coma dret a la part del lloch, y, de allí, tirant fins a la abeurada de la font del Raitg. Y que lo carnisser no puga tenir més bestiar que lo que se li asseñala ab la tabba, tot baix la pena de sis sous, exigidora del contraventor per cada vegada que se li acusarà la contravenció.

18. Ítem, se ordena y mana que los parells de treball, fins y a tant se donaran las pasturas dels Ribassos, púgan anar a péixer en lo pastoral de Cobartrada, y, en lo mateix pastoral, púgan també péixer per lo espay de quinze dias las eguas rellineras dels individus de Prats. Y las de Sampsor púgan també péixer quinze dias en lo ribàs del Prat Vell, y, del dia de Sant Antoni de juny en avant, puga anar-hi lo agasser comú. Y los que excediran del termini sobre dit ab las ditas eguas pullineras incórran la pena de quinze sous per cada señal y cada vegada que se contravindrà.

19. Ítem, se ordena y mana que ningun particular de dits pobles puga tenir bestiar baganer, tant gran com menut, en lo terme de aquell des del dia primer de juny fins al dia de Sant Miquel de setembre, exceptuats solament los casos que, en quant a las ovellas y bestiar menut, quèdan reservats en la ordinació onse de las presents. Y lo qui a la present contravindrà incidisca la pena de una lliura deu sous per cada vegada que serà peñorat o se li acusarà la contravenció.

20. Ítem, se ordena y mana que no sie lícit ni permès a ningun dels particulars de dits llochs mantenir en lo terme de aquells bestiar, tant gros com menut, que no sie propi o a parceria, a l'ús y costum de Cerdaña, y per manera alguna estranger, de manera que al qui se suspitarà comètrer algun frau o cautela en assò dega ser precisat en prestar lo jurament devant del batlle de tot lo que per la averiguació de dit frau li serà preguntat. Y lo qui contravindrà a la present ordinació incidisca en la pena de tres lliuras per cada vegada que li serà manat extràurer lo bestiar estranger de dit terme y no ho complirà.

21. Ítem, se ordena y mana que no puga ningun particular manar bestiar de llana ni de pèl en dit terme, encara que sie comprat o altrament propi, que no avísia primer als regidors de la qualitat y número de bestiar que pretén introduhir, al fi de que, tenint suspita de ser malalt, li puga ser señalada partida de parada en dit terme. Y los qui lo introduhiran sens precehir esta circumstància incórran en la pena de tres lliuras per cada espècie de bestiar y cada vegada que seran trobats contravenir.

22. Ítem, se ordena y mana que ningú dels particulars de dits pobles puga conllogar ningun gènere de bestiar, gran ni menut, fins lo dia quinze de desembre, ni li dúria més esta facultat, en quant al bestiar menut, que fins lo dia primer de l'any immediat, de forma que lo que en dit dia no serà dintre dit poble no puga entrar después ab títol de conlloch, no entenent lo bestiar gran, que porà entrar en qualsevol temps, però un y altre bestiar que ab dit títol serà introduhit no puga estar-hi més que fins lo die primer de abril, tot

baix la pena de quinse sous exigidora del contraventor per cada vegada que se li denunciarà la contravenció.

23. Ítem, se ordena y mana que qualsevol dels particulars de dits pobles que tindrà bestiar gran o menut de aquell que va al guardià comú per lo espay de tres dias, en lo terme de dits pobles, dega pagar al dit guardià la terça com si en tota ella hagués estat en dits pobles, y esto ancora que en los dits tres dias no-l fassa guardar per lo dit guardià comú.

24. Ítem, se ordena y mana que ningun dels referits indivíduos pugui aturar de sos propis prats que tinga en la Prada de Dalt fins lo dia de Nostra Sra. de mars, y, dels prats de la Ribera, fins lo dia de Santas Creus de maig.

25. Ítem, se ordena y mana que ningun dels dits particulars pugui anar a cullir herba en los blats, ribas ni pasturals, ni péixer en ell sos bestiar, fins a tant que ho deliberarà lo Ajuntament, o en los casos previnguts en las presents ordinacions, baix la pena de deu sous per cada vegada que serà trobat contravenir.

26. Ítem, se ordena y mana que si algun particular tindrà algun tros de camp asgarat de la cullita del blat o altre gra, però lo tindrà molt herbat, pugui dallar y aprofitar de la herba de dits sos propis camps, no, emperò, pugui executar-ho en camps de altres, baix pena de sinch sous al que controvindrà.

27. Ítem, se ordena y mana que qualsevol individu que voldrà segar herba en alguns dias per mantenir las cavalcaduras en los dias que treballarà ab ellas, no pugui segar-la en altre part que en la partida dita dels Ribassos, ni tampoch major quantitat de la que necessitarà per la manutenció de ditas cavalcaduras. Y lo qui contravindrà, a més de pèdrer la herba que haurà recullit, incórria per cada vegada en la pena de sinch sous.

28. Ítem, se diu, ordena y mana que en ningun temps ningun dels particulars de dits pobles que tindrà algun cavall enter pugui enviar-lo al guardià comú ni deixar-lo anar suelt per lo terme, baix pena de tres lliuras per cada vegada que serà trobat en contravenció.

29. Ítem, se ordena y mana que ningun dels particulars de dits pobles no puguin rentar, fer bassas ni altres porqueries en lo rech de la font, a saber, des de la casa de Francisco Gambús en amunt, per servir per l'aveurada dels bestiar. Y lo home o dona que se trobaran controvenir incórrian per cada vegada en la pena de tres sous.

30. Ítem, se diu, ordena y mana que ningun dels particulars de dits pobles pugui artigar o reduir a cultura tros algun de terra herma des de la font de Riallas dret al collet dels Torrentassos, y, de allí, seguint lo camp de Felip Costa, fins dalt als roquets per demunt lo camp de Francisco Barillas, y, de aquí, seguint la serra dret a la font de las Canals, y, den de dita font, seguint la serra de las Rocas, dret als rochs de Jaume Prat, de aquí tot dret a l'estret de Llanes par demunt de la font, de aquí seguint las rocas del capdemunt del Solanet de Llanas dret a la roca del Quer, y, de dita roca, dret a la font de Font y Mora, y, de aquí, seguint lo rech de Font y Mora dret a Prat de Saitg, y, de aquí, tot dret del riu Segre. Ni tampoch puguin ròmpre ni artigar en tot lo pla de dits llocs de Prats y Sempson, ni a la part de dintre de la rodalia o ter-

mes sobreexpressats, mirant a dits llocs. Y, aixísmateix, no púgan, los que artigaran o rompran, enclòurer dins lo que hauran romput o artigat ningun tros de terra herma sens deixar pas per entrar a ella, ni menos púgan artigar en paratges en què empedéscan los passos y abeuradas señalats per los bestiar, tot baix la pena de que lo qui farà lo contrari perdrà tot lo que haurà inpendit y gastat, y, juntament, los fruits resultaran de las rompudas, que cediran a benefici del Comú.

31. Ítem, se diu, ordena y mana que no puga ningun fadrí, a menos de estar separat de son pare y tenir casa parada, ròmpre tros algun de comunal per canemar. Y si algun dels que viuhèn ab sos pares tindrà canemar tret dega dexar-lo a benefici del Comú. Y los demás que, tenint casa parada y viuran separats, ne voldran tràurer, dègan antes de tot demanar llicència als regidors peraquè estos los asseñalian lo terreno, que deurà ser precisament en la partida de Fontanellas o dels Ribassos, sens impedir los passos dels bestiar ni tocar al Prat Bover. Y tots los que en dits pobles tindran canemars trets en terrenos comunals quédian privats de vèndrer-los y empeñar-los a altre persona, podent valer-se'n solament per son propi ús. Y lo mateix se entenga en las demás terras comunals que hagen tret, així per a sembrar com per altres efectes. Tot baix la pena de tres lliuras y de pèdrer las impensas y treballs hauran fet en dits terrenos, com y també los fruits que en ells se trobaran pendents lo dia de la contravenció.

32. Ítem, se diu, ordena y mana que ningun dels que voldran artigar en los paratges permesos de dit terme puga sen[yl]alar-se més terra de la que prudentment podrà tràurer, y, en cas hage señalat excessivament, dègan los regidors instar de qualsevol particular limitar al que aixís haurà asseñalat lo que los aparexerà correspondrer-li, quedant en lo restant llibres qualsevols dels particulars per poder-hi ròmpre y artigar.

33. Ítem, se diu, ordena y mana que ningun particular puga arrencar gleba en ningun dels pasturals comuns per lo fi de fer saqueras o fórmigons, o altre qualsevol pretext, permetent-se'ls solament del rech de Fontanellas a la part del camí del molí, baix la pena de tres lliuras exigidora de cada un en qualsevol cas que contravindran al referit.

34. Ítem, se diu, ordena y mana que qualsevol dels particulars de dits pobles que ab sos bestiar causarà dany a las possessions dels altres, aixís ocasionant-lo de propòsit lo dueño com per poch cuydado o escapada dels bestiar, dega pagar sis sous de van. Y, si lo bestiar serà foraster de dits pobles, incórria en lo van y pena de tres lliuras. Però si lo dany ocasionat serà de major consideració que dita pena del van, sie facultatiu al dueño dampnificat demanar lo dit dany, estimat sumàriament per dos experts que elegirà lo batlle de ofici, rebent-los la declaració jurada del que estimaran y fent-lo pagar per lo dueño del bestiar que haurà causat lo dany, o bé puga lo dit damnificat exigir la pena que se li deurà també manar pagar, deixant la elecció del dany o pena a son arbitre.

35. Ítem, se diu, ordena y mana que qualsevol particular de dits pobles, aixís tinga terras pròprias o comunas com en cas que no las tinga, puga tenir

y mantener en lo terme trenta caps de bestiar de llana, sens compèndrer la cria. Y, a més de esta taxa general, que comprèn sens distinció a tots los indíviduos caps de casa dels dos pobles referits, podran tots los que tenen terras pròprias o comunas, aixís dintre dit terme com fora de ell (però estas las cultivaran des de dits llochs) tenir quatre caps de bestiar de llana per cada jornal de terra que possehiran, y dos caps de bestiar gran de tres en tres jornals, sens contar lo parell o parells de bous de treball taxats per rahó de ditas terras. Y los que contravindran a esta taxa púgan y dègan ser peñorats en lo que excediran com a tenint bestiar foraster, ab las penas establertas en est particular ab la ordinació vint de las precedents.

36. Ítem se diu, ordena y mana que todas las penas imposadas ab las precedents ordinacions, aixís mían a interès públich com al particular dels que quedaran damnificats, se exigéscan y se enténan incórrer sensillas eo en las quantitats en ditas ordinacions previngudas, en lo cas que la contravenció sie de dia, però, si la contravenció serà de nits, sien y se enténan todas las ditas penas y cada una de ellas duplicadas contra lo con[tra]ventor. Y lo que per rahó de ditas penas se exigirà en cas de no estar lo Comú apariat o convingut ab los ministres de sa Magestat per rahó de las penas de càmera, dega distribuir-se segons y en la forma queda previngut en los edictes reals de penas de càmera. Però si lo Comú tindrà arrendada la part tocant a sa Magestat, en tal cas dega lo total de ella aplicar-se a benefici del Comú, cuydant sempre los regidors de sa puntual exacció, baix la pena de fer-se responsable en la reddició de sos comptes, aixís del que hauran cobrat com del que per omisió o contemplació no hauran cobrat de aquellas.

Foren fetas y firmadas las presents ordinacions en lo lloch de Prats per los dits regidors, síndich y comissionats en los sobredits dia, mes y any.

Llorens Gasch i, per Francisco Carera, per no seber de escrúrer = Francisco Picas = Juan Puig = Francisco Bertran = Francisco Barillas.

En poder de mi, Dr. Josep Tresserra Nadal, notari.

En la referida vila de Puigcerdà, en los sobredits dia, mes y any. Per devant mi, lo notari infrascrit, lo sobredit Miquel Isern, batlle de l'expressat lloch de Prats, de consell del Dor. Francisco Capdevila de Bru, son assessor, vistas y atentament premeditadas las precedents ordinacions y considerat que no contenen cosa alguna prejudicial al públich ni als interessos de sa Magestat, ans bé quedant plenament informat de sa utilitat, digué: Que devia manar y mana observar-se tot lo en ellas previngut y ordenat, y, per sa major firmesa, que devia interposar e interposa a las mateixas sa autoritat y decret judicial.

Miquel Isern, batlla. Vidit Capdevila, assessor.

En poder de mi, Dor. Joseph Tresserra Nadal. Notari.

En la vila de Puigcerdà, bisbat de Urgell, als tretse dias del mes de abril, any de la nativitat del Sor. de mil set-cents seixanta-y-vuyt.

Per devant mi, lo notari real, y testimonis infrascrits, comparagué personalment Bonaventura Fabé, corredor públich y jurat de la present vila y corregiment de Puigcerdà, lo qual, mediant lo jurament que prestà en lo ingrés de son ofici, féu relació de haver, a la instància dels Sors. Batlle y Regidors del lloch de Prats, publicadas ab alta e intel·ligible veu, prechint sonido de trompeta, en la plassa pública de dit lloch de Prats, lo dia sinch del corrent mes, las precedents ordinacions, y en presència de differentes particulars e individus de dit lloch de Prats y Sampsor. De tot lo que dit pregoner requirí a mi, lo notari infrascrit, llevàs lo present acte. Essent presents per testimonis Cosma Bartran, fuster de la present vila, y Anton Fabra, treballador del pont de Llivia. Y jo, lo notari infrascrit, que fas fe conèixer a dit pregoner, lo qual firma de mà pròpia.

Bonaventura Fabé.

En poder de mi, Dor. Joseph Tresserra Nadal, notari.

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Jaume de PUIG I OLIVER

LA COL·LECCIÓ SANT FELIU, DIRIGIDA PER JOSEP M. MARQUÈS, ARXIVER DIOCESÀ DE GIRONA

D'acord amb el mite grec, el temps ho engoleix tot. Si això és cert a llarg termini, també ho és que en segments menors, abans d'engolir-ho tot, el temps contribueix a donar a les coses el seu relleu precís. En el cas de Josep M. Marquès això es compleix d'una manera ben certa.

D'una banda, les obres que van apareixent després del seu traspàs són un testimoni punyent de la seva gran capacitat de treball. D'altra banda, el volum de feina que ha deixat feta i les direccions de treball que ha marcat per als seus successors són un referent difícilment eludible en la trajectòria de l'ADG i àdhuc de l'arxivística catalana. Tot just s'ha començat a analitzar la seva trajectòria intel·lectual, les motivacions que el van moure i els resultats que va assolir. Aquest és un camp que en el futur donarà joc.

Josep M. Marquès era capellà i era arxiver. Com a capellà, va viure l'etapa de la post-guerra, de la Transició i de la post-transició. Va viure en tres ambients eclesiàstics molt diferents, gairebé en tres esglésies distintes. Es pot fer la hipòtesi que fou un home de l'església de la Transició, en el sentit que aquesta etapa, amb una gestació molt anterior, el va marcar decisivament. Ni el franquisme ni l'església dels temps de Joan Pau II no el van entusiasmar, ben entès que per raons molt diverses. Com a arxiver i com a historiador es va posicionar davant l'etapa més crua de l'església catalana moderna. Avui toca d'analitzar un aspecte del posicionament de Josep M. Marquès.

Qui llegeixi el seu primer llibre, pòstum, *Una història de la diòcesi de Girona (ca. 300-2000)*, Bisbat de Girona - P. A. M., 2007,¹ hi trobarà un judici objectiu i ponderat sobre els fets que a Girona acompanyaren la desfeta del cop militar del juliol del 1936. Marquès no amaga la violència, ni el sentit dels assassinats de capellans i creients laics, ni la sort dels clergues que en aquells moments convulsos pogueren salvar la vida gràcies a ajudes ben diverses. Tampoc no amaga la relativitat de l'esforç de «restauració» subsegüent. Marquès sabia que la crisi del 1936-1939 tindria uns efectes mal previstos sobre l'evolució històrica de la diòcesi gironina. En la seva història Marquès

---

1. Cf. «ATCA», 27 (2008), 559-563.

parla del futur de l'església gironina a partir de la imatge de la «crisàlida»: el futur imposarà una mutació històrica.

Un home armat amb aquestes idees és el qui l'any 1987 emprèn la col·lecció Sant Feliu. Després de la pàgina de títol, hom llegeix en cada volum: «La col·lecció Sant Feliu porta el nom del primer sant de la diòcesi de Girona, màrtir del s. IV. Recull opuscles dedicats a facilitar el coneixement i la visita dels temples parroquials i monàstics, dels santuaris i altres esglésies del bisbat. En promou l'edició el Centre d'Estudis Diocesà i la dirigeix Josep M. Marquès». En el que diu l'exergue hi ha algunes informacions i algunes preses de posició. La primera informació és que la col·lecció era una iniciativa diocesana; la segona és que la diòcesi és esguardada en la seva varietat i pluralitat: parròquies, monestirs, santuaris, altres esglésies; la tercera és que la col·lecció volia promocionar el coneixement i la visita d'aquests llocs. La presa de posició inicial no és pas poc significativa: Marquès reivindicava el màrtir gironí Feliu, enfront de la imposició carolíngia d'un sant històricament del tot desvinculat amb Girona, sant Narcís. Era tot un programa: l'església diocesana anava a la recerca de lectors per informar-los, i amb actitud crítica. El mateix any 1987 Marquès obria una altra col·lecció, que editava la Diputació de Girona: la col·lecció Francesc Monsalvatje. I el 1991 encara en promocionaria una altra amb el malaguanyat Francesc Ferrer, la col·lecció Francesc Eiximenis. No es podria negar l'afany comunicatiu que presidia aquestes iniciatives, com no es podria negar que l'actitud era una rectificació d'actituds eclesiàstiques passades. Entremig hi ha el record de les violències i de les destruccions gratuïtes, produïdes, en part, per la ignorància del valor del que es destruïa.

La iniciativa de la col·lecció Sant Feliu s'inscriu també en la tradició catalana d'estudis locals. La fertilitat d'aquest fenomen invita ara a la prudència, perquè el que en podríem dir nosaltres seria pobre. El clergat obté una representació digna en aquests estudis, i Marquès ho sabia. L'originalitat i l'ambició de la seva iniciativa rau en el fet que ell la concebé com un fet de la mateixa institució eclesiàstica, independent de la vocació o de la passió per la història d'un o altre clergue. Essent arxiver del bisbat, ell s'hi implicà del tot i va buscar col·laboradors entre altres membres del clergat, però no pas exclusivament. La col·lecció va anar tirant fins que el bisbat va deixar de donar suport a la iniciativa; s'estroncà el 2002 i quedà tancada en vint-i-quatre títols, gairebé dos per any.

La intenció de la col·lecció era divulgar el patrimoni diocesà conservat en els edificis eclesiàstics, i divulgar-ho des d'un punt de vista pastoral, és a dir, posant en relleu que la funció del patrimoni artístic produït i transmès per l'Església tenia en el seu origen una finalitat evangelitzadora. També hi havia la intenció de divulgar un patrimoni immaterial, el patrimoni històric, d'acord amb una convicció que Josep M. Marquès expressava en la *Presentació* del volum sisè de la col·lecció: «Les velles escriptures de l'església diuen molt sobre allò, tan impalpable i tan real, que converteix un grup de cases en un

poble, i una colla d'individualitats en una col·lectivitat».² Per aquesta raó la informació recollida en els volums de la col·lecció havia de fer el pes, tant des del punt de vista patrimonial com des del punt de vista històric. Es tractava de divulgació selectiva i selecta. Es tractava de separar el folklore, el costumari i l'aplec de les realitats religioses i històriques que li havien donat origen; no pas de negar-los, ans de situar-los en la seva perspectiva justa: «Que ningú no estranyi que els cristians, els que servem setmanalment i diària la memòria de Jesucrist, tinguem interès gran en rememorar també els fets de vida dels pobles. El culte esdevé espontàniament cultura, i de la fe en brolla amb tota naturalitat la història».³ Marquès no amaga les seves cartes.

Ni la dificultat del seu projecte: «És més fàcil de descriure un monument que no pas de fer descobrir una parròquia, una comunitat de gent que comparteix la fe i l'acció».⁴ I en dóna la raó: «La majoria de les famílies viuen en la normalitat i només algunes destaquen per peripècies extraordinàries. També la majoria de les parròquies viuen la normalitat de la celebració dels diumenges, del bateig dels que neixen i de l'enterrament dels que se'n van. La normalitat a penes té història. I quan la té, quan hi ha canvis importants, sovint no queda escrita».⁵

Dels vint-i-quatre volums, dotze foren redactats per ell tot sol, sis són en col·laboració amb un coautor i els altres sis són escrits per autors diferents, vinculats amb la parròquia, el monestir, el santuari o la capella en qüestió. El gruix de la col·lecció és dedicat a les esglésies parroquials (15); després vénen els monestirs (4), els santuaris (3), les ermites (1); un volum fora de sèrie és consagrat a donar notícia del que havia fet Marquès a l'ADG des del 1980 fins al 1987. Tots els volums són il·lustrats: hi trobem fotografies, mapes, plantes, dibuixos. La confecció de cada volum ha estat pensada en funció de les seves particularitats, de la seva simplicitat o complexitat. Els volums reflecteixen, tant com poden, l'estat del monument abans del 1936 i l'estat actual, després de l'agressió més o menys intensa soferta i després dels treballs de restauració o agençament duts a terme. Només des d'aquest punt de vista, cada volum ja és un document.

Obre la col·lecció un volumet sobre l'església de Santa Maria de Porqueres, església romànica del segle XII, que tenia el seu retaule del XVIII, destruït el 1936. La restauració de què fou objecte entre 1957 i 1960 va permetre descobrir en l'espai que havia ocupat el retaule tres absidioles i dues capelles romàniques, de manera que l'església ha recuperat així la seva fesomia primitiva. El volum és escrit per Marquès. En quatre pàgines resumeix la història externa de la parròquia des del 889 fins al 1960. L'anàlisi del monument consumeix la

2. Josep VAQUER I CATÀ, *Santa Reparada i Begur* (Col·lecció Sant Feliu, 6), Girona 1989, 5.

3. ID., *ib.*

4. Josep M. MARQUÈS, *La parròquia de Borrassà* (Col·lecció Sant Feliu, 7), Girona 1989, 5.

5. Josep M. MARQUÈS, *La parròquia de Siurana* (Col·lecció Sant Feliu, 15), Girona 1993, 5-6.

resta de l'opuscle: entorn natural, portalada (monument nacional), nau, arc triomfal i presbiteri. Marquès analitza en detall els dos capitells de l'arc triomfal, on es concentra el missatge doctrinal confiat als mitjans expressius de l'escultura: pecat original, fi del món, Santa Maria, Jesús i el col·legi apostòlic, etc. No hi falta la planta de l'edifici ni una bona dosi de fotografies que fan particularment eficaces les explicacions donades per Marquès de cada particularitat del monument, amb aclariments tan breus com exactes de la terminologia emprada: nimbe, àbac, imposta, comunidor, etc.

El segon volum, escrit per Marquès i Pere Micaló i Camps és dedicat a Santa Maria de Palamós i té la mateixa estructura que el precedent: una història concisa de la parròquia, descripció del temple i dels seus elements, anàlisi de la decoració en relació amb la vida específica de la parròquia, marinera en aquest cas. S'hi ha incorporat la fotografia en color, degut a l'interès de les pintures del retaule major (s. XVI), salvades de la devastació del 1936.

El tercer volum, de Joaquim Gironella i Josep M. Marquès, és dedicat a l'ermita de la Mare de Déu de Vida, de Cistella. Marquès traça un esbós històric de la parròquia cistellenca abans d'entrar en l'estudi de la capella de Vida, no sense haver fet el catàleg de quatre ermites anteriors i de les corresponents confraries. L'ermita de Vida és inseparable del record de qui la féu erigir, el rector Francesc Vehí (1669), i de les normes que donà per al seu govern el bisbe de Girona l'any 1731, transcrits literalment per Marquès. El qual, aprofitant l'avinentesa, fa memòria de Josep Arnautó, autor de quatre obres d'espiritualitat publicades en català durant el segle XIX, quan tants escriptors es passaven al castellà.

En el quart volum Marquès cedia la ploma a l'historiador Joan Carreres i Péra, el qual dedicava cent pàgines al monestir de Sant Llorenç de Sous i a l'ermita-santuari del Mont. Durant un període de la seva vida, Carreres i Péra fou capellà del Mont i per això demostra un coneixement de primera mà de la muntanya, dels camins que hi porten i el seu estat de senyalització, de la prehistòria, les restes romanes que guarda, dels llocs vinculats a tradicions antiquíssimes, algunes pre-cristianes i relacionades amb cultes de la romanitat. Sous és un monestir recentment recuperat pels excavadors i els historiadors (1984ss), un monestir amb mala sort, afectat per l'absència dels seus abats, per la migradesa de les rendes, pels estralls dels terratrèmols dels anys 1427-1429; la reestructuració de Climent VIII, a petició de Felip I, l'annexió al monestir de Sant Pere de Besalú. Enmig de silencis i misteris, Sous va donar origen a l'ermita del Mont sense permís del bisbe, la qual cosa originà el plet corresponent i la sentència desfavorable als monjos, recollida al *Cartoral de Rúbriques Vermelles*. Els monjos buscaven en l'ermita una extensió de la seva influència i, molt probablement, de la seva migrada economia. El fet és que Sous s'ensorrà i el Mont subsistí, no sense dificultats de tot ordre. Carreres ofereix extrets d'una *Consueta* moderna del santuari, transcriu el text de la làpida de l'abat Albanell (1530), rastreja la documentació eclesiàstica dels segles XVIII i XIX sobre el Mont i, sobretot, estudia el sojorn de Jacint

Verdaguer al santuari. El volum és farcit de notícies, amb un cert desordre, i té la pega de no haver previst el lloc indispensable per als peus de fotografia, amb l'aggravant que algunes vegades la fotografia s'ha menjat petites parts del text. Potser també hauria estat escaient desenvolupar el tema econòmic de l'apicultura, tot just insinuat, perquè altrament és difícilment imaginable la base material d'un cenobi en aquelles altes cingleres.

El volum següent, dedicat al monestir de Cervià i escrit per Marquès i Micaló, ofereix una informació basada en els treballs que darrerament ha dedicat a aquest cenobi l'historiador Lluís To, completats amb informacions de l'ADG. Cap al final del volum els autors confessen: «La restauració d'una part d'aquest monument és el motiu que ens ha dut a escriure aquestes ratlles».⁶ La intenció amb què les ratlles són escrites consta més amunt, en la *Introducció*: «Els visitants poden ara accedir a uns espais que la pobresa i la incúria deixava amagats. Són, però, buits. Hi manca la comunitat religiosa que algun temps els donà sentit. Sense informació, la visita diu poc».⁷ La informació se centra en el naixement del monestir, priorat de San Michele di Chiusa, en català la Clusa, l'any 1053, i en la seva trajectòria posterior, fins al moment d'ésser vinculat al col·legi on cursaven estudis els novicis benedictins del país (1592). Hi ha quadres dels senyors i dels priors de Cervià, moltes fotografies (quatre en color), planta del monument a doble pàgina, reproducció d'uns goigs editats a Girona el 1700 i transcripció d'algunes làpides funeràries.

Els volums següents presenten característiques semblants. El cinquè, escrit per Josep Vaqué i Catà, és consagrat a *Santa Reparada i Begur*. La santa màrtir és titular d'una capella que amb el temps fou convent de mínims i d'una capella a l'església parroquial de Sant Pere. Mossèn Vaquer estudia la figura de la santa i el culte de què ha estat objecte a Itàlia, a França i, a Catalunya, entre Empúries i Begur (capella de Cinc-claus), amb aportació de notícies dels arxius parroquial de Begur, diocesà de Girona i comarcal de la Bisbal. El volum consigna al final llista de la bibliografia utilitzada.

El volum setè és consagrat a la parròquia de Borrassà, esmentada l'any 817 en el document més antic conservat a l'ADG, i a les capelles de la Mare de Déu de Creixell, Sant Genís de Vilamorell i Sant Miquel de l'Erm. [Del volum vuitè en parlarem més endavant]. El volum novè l'ha escrit Josep Bosch i és dedicat a *L'església de Sant Martí de Cassà de la Selva*. El desè, escrit per J. M. Marquès i Joan Garnatxe, estudia el monestir i les altres esglésies de les parròquies de Breda, Riells i Viabrea. Les notícies donades per Marquès sobre Breda provenen gairebé exclusivament de l'ADG, perquè Breda no ha tingut encara el seu historiador. Riells, en canvi, ha tingut el seu poeta, Mn. Pere Ribot, i els seus versos són dignament representats en la col·lecció. En

6. Cf. *El monestir de Cervià* (Col·lecció Sant Feliu, 5), Ajuntament de Cervià de Ter 1989, 45.

7. *Ib.*, 5.

La parròquia d'Avinyonet, n. 11 de la col·lecció, J. M. Marquès torna al seu terreny preferit; s'hi estudia la parròquia, la capella de Santa Eugènia i tres capelles domèstiques; per primera vegada en la col·lecció al final del volum Marquès detalla les fonts de l'ADG que ha utilitzat; la llista de rectors de la parròquia ja l'havia donada també en el volumet de Breda.

El volum dotzè és dedicat a l'església i parròquia de Sant Feliu de Girona. No és cap secret per a ningú que Sant Feliu ha atret molt menys l'atenció dels estudiosos que no pas la catedral de Girona. No solament per la diferència d'entitat significativa de les dues esglésies, llur patrimoni, història, biblioteca i arxiu, sinó perquè a l'origen de les dues esglésies hi ha un episodi de naturalesa política poc estudiat en el seu conjunt i en les seves etapes: és la colonització religiosa carolíngia iniciada a partir de l'any 785, que va tenir un referent únic i constant: la desvinculació de Girona (de tota la Catalunya Vella) del món visigòtic anterior i la seva absorció pura i simple dins les formes religioses, jurídiques i polítiques del món gal·lo-romà. Aquest propòsit fou dut a terme amb una tenacitat exemplar i a Girona donà un resultat pràctic i monstruós a la vegada: sant Feliu fou devaluat i arraconat com a sant local i el seu prestigi fou atribuït a un sant sense cap vinculació històrica amb Girona, sant Narcís. Hom va fer servir tot el que es presentà per a obtenir el resultat volgut: la llegenda, el miracle, l'invent i la mentida. L'estudi de l'església de Sant Feliu ha topat sempre amb aquest escull, raó per la qual ha restat preterit. D'altra banda, en un bisbat tan donat a l'excavació seriosa, Sant Feliu és zona mai no excavada, a desgrat que tothom és conscient que el seu subsòl amaga tota la història de l'antiguitat cristiana gironina. Josep M. Marquès i Josep Clara, els autors del volum dotzè, han trencat el foc en la direcció historiogràfica correcta i han començat a posar cada cosa al seu lloc: sant Feliu, màrtir autèntic i el sant de Girona, venerat des del segle IV, i sant Narcís, sanredat importada pels carolingis —els successors dels quals som nosaltres, ben entès— amb procediments tèrbols, per no dir poc honestos. El volum és dividit en dues parts: la història del monument i una guia de visita, partió que ja trobàvem en els volums de Cervià i Breda. En la primera part hi és seguida pas a pas la segregació entre Sant Feliu i la canònica del bisbe, futura catedral, i hi és inclosa una llista dels «abats» de Sant Feliu, és a dir, de la primera autoritat eclesiàstica del temple, parròquia i senyoria temporal de Sant Feliu. En la segona part hi ha una atenció especial a la joia més preuada que conserva l'església: els vuit sarcòfags romans encastats a les parets de l'altar major, dels quals els autors ofereixen una descripció acurada i a la vegada succinta; no en va és «la col·lecció més nombrosa de sarcòfags romans conservada a Catalunya i a tota la península ibèrica, inclosos els seus museus: vuit exemplars en perfecte estat de conservació».⁸ El volum conté una notícia sobre la biblioteca de

8. Cf. Josep M. MARQUÈS - Josep CLARA, *Sant Feliu de Girona* Girona 1992, 54.

Sant Feliu i els manuscrits que n'han quedat, ara conservats al Seminari. Al final hi ha una bibliografia completa, que no depassa, ai las, les dues pàgines.

El n. 13 següent forneix a Marquès l'oportunitat d'estudiar conjuntament un monestir i una parròquia: Roses. Els orígens cristians de Roses reculen fins a finals del segle IV o principis del V, amb una incògnita no resolta encara del tot: fou Roses cap de bisbat? El 782 l'abat hispànic Atala potser restaurà l'església de Santa Maria. A partir del segle X hi hagué monestir, monjos, monges (Santa Margarida) i parròquia. La fortificació de Roses durant el segle XVI imposà la construcció d'un temple parroquial nou, ara no fa gaire acabat del tot. La documentació, doncs, és abundosa i Marquès en dóna una síntesi útil, que mai no perd de vista el sentit cristià últim de l'acció de l'Església. En el cas de Roses això és particularment interessant, per tal com durant el segle XIX i XX l'animadversió anticlerical s'hi donà amb característiques punyents. Marquès no insisteix sobre el fons de pobresa material i social que va fer possible una reacció virulent contra la predicació i els representants de l'Església a Roses, fet comú a l'Empordà, terra poblada de monestirs i de béns eclesiàstics, que foren desamortitzats en la consciència de la gent mitjançant una campanya teòrica i pràctica proporcionada a la importància de la presència eclesiàstica a la zona, abans de les lleis de 1820 i 1835. Si no hi insisteix, Marquès subratlla tots els aspectes posats en moviment ja des de finals del segle XIX i durant la postguerra del segle XX per a superar una situació de tensió extrema, avui sortosament superada, en part gràcies a la mutació demogràfica experimentada pel poble i als canvis econòmics i socials esdevinguts a partir del fenomen del turisme de masses, i en part també gràcies a la humanitat del qui fou rector de la parròquia des del 1939 fins als anys 1960.

El n. 14 J. M. Marquès l'escriu amb Narcís Mª Amich i és dedicat a la parròquia de Celrà, l'existència de la qual es pot suposar des de l'època visigòtica. Propietat de l'església de Sant Feliu de Girona, Celrà té una història molt documentada, que fa de bon seguir: obra, beneficis, hospital, escola. El temple i el seu equipament es menja una bona part del llibre, perquè hi ha peces de valor i són ben descrites i fotografiades. A partir del segle XVIII el temple és reconstruït, signe de la vitalitat de la parròquia i de la pressió demogràfica. El segle de les llums tingué a Celrà un representant eclesiàstic, el canonge Francesc Veray, que demanà una peritació o reconeixement de les relíquies de sant Sixt i sant Tou, venerats a la parròquia, amb el resultat que les restes pertanyien a jovenets. Veray és autor d'una vida dels dos sants en català, que ha restat manuscrita. També són estudiades les capelles de Santa Tecla del Congost, Sant Miquel del Castellar i Sant Sebastià, i els oratoris familiars concedits a diverses cases del poble. Hi ha llista de rectors i bibliografia, amb nota de les fonts de l'ADG consultades.

La mateixa nota i encara molt més detallada és la que clou el volum consagrat per Marquès a Siurana. D'aquest petit nucli rural insignificant ningú no diria que hi ha seixant-nou actes de visites pastorals (1314-1856) i set informes de visites (1877-1959). L'any 1993, any d'edició de l'opuscle, Mar-

què havia acabat els repertoris de les sèries de *Nòtules* i de *Lletres*, autèntics arsenals de notícies històriques per a tots els racons del bisbat. Siurana es beneficià d'aquests instruments de treball, de manera que, a desgrat que la bibliografia del poble és inexistent, ara es poden llegir en l'opuscle de Marquès notícies fidedignes sobre el poble i la parròquia des del 974 fins avui: delmes, obra i obrers, temple, altars i beneficis, sacerdots responsables de la vida parroquial, caritat, confraria d'Estanyet, devocions, renovació del temple, processons i missions, etc. Com annex, hi ha l'estudi de la capella de Santa Llúcia de Tonyà.

La parròquia de Santa Maria de Blanes Marquès l'escriu en col·laboració amb Jaume Reixach, fill de Blanes. Tota la primera part de l'opuscle «ha estat redactada sobre la base d'investigació directa, duta a terme sobretot a l'Arxiu Diocesà, als fons de visites Pastorals, Lletres i Manuals Notarials».⁹ Aquesta part analitza el naixement de la parròquia i les iniciatives que va emprendre en temes com és ara la redempció de captius, l'almoïna, els hospitals, les causes pies, les confraries. La segona part és la història del temple i de les seves vicissituds. L'opuscle ennova el lector que el 1936, entre altres coses, cremaren a Blanes dues trones de Gaudí. Hi són esmentats també el convent de caputxins, el santuari del Vilar i les dues parròquies noves, la Sagrada Família i Santa Teresa. Blanes guarda el record del rector Bernat Boades, del segle XV, a qui Roig i Jalpí penjà la *Crònica* o *Libre de Feyts d'Armes de Catalunya*, escrita de dalt a baix per ell.

En tots els altres opuscles de la col·lecció s'hi nota la metodologia emprada per l'arxiver, quan va poder treure partit del seu treball d'indexació i regest de documents diocesans. Les llistes de rectors, la trajectòria de les confraries, els recursos de les parròquies, les causes pies, oratoris, jubileus, relíquies, capelles, beneficis, fundacions, etc., tot és documentat en el temps. A mesura que la col·lecció avança, la informació s'enforteix fins al punt de donar la impressió al lector que es troba davant un relat sense hiatus. És la normalitat evocada al principi, però és una normalitat esmaltada a cada moment amb notícies puntuals, que animen el relat, el fan viu i li confereixen varietat.

Arbúcies cristiana, escrita per Marquès sol, té la particularitat de dur incorporada l'acta de consagració de l'església, document del 923 conservat en còpia de còpia, fet excepcional entre les parròquies gironines, transcrita per Marquès en apèndix final. En el volum dedicat a *Sant Ferriol de Besalú* Marquès fa un exercici de concentració de notícies verament notable. De primer, explica com i perquè l'ermita de Sant Ferriol ha centrat modernament un municipi que excedeix, i de molt, el terme de Besalú; després recorre la devoció al sant en terres franceses i catalanes, per acabar resumint les notícies que l'ADG guarda sobre Sant Ferriol, amb llista de domers i fragments de textos

9. O. c., Santa Coloma de Farners 1993, 70.

dels segles moderns. La resta de l'opuscle és dedicat a explicar la decadència i la resurrecció de l'ermita en temps ben recents i es clou amb tot un capítol on són indicats sis itineraris d'accés a l'ermita, amb un mapa de tota la rodalia i un altre d'itineraris a peu. En aquest opuscle Marquès es delata com un excursionista organitzat i empedernit.

El volum n. 19, *L'església de Navata*, de Marquès, amb un pròleg del rector Joan Planellas, és un estudi del temple més que de la parròquia, motivat pel fet que durant el segle XVII es bastí una església nova. Marquès detalla totes les etapes i incidències de la construcció, evocant iniciatives paral·leles en altres parròquies del bisbat, com és ara Cassà, Palafrugell, Fornells, Mont-ras, Hostalric, Salt, Anglès, Sant Feliu de Pallerols i Llagostera. L'església de Navata té la particularitat que incorporà un «retaule de perspectiva», és a dir, unes pintures murals al presbiteri, úniques al bisbat de Girona. Més endavant hi hagué el corresponent retaule de fusta. Cremat el 1936, reaparegueren les pintures barroques. Com a Porqueres, s'hi ha perdut i s'hi ha guanyat.

Fornells: l'església i l'Església, n. 20 de la col·lecció, Marquès el va escriure essent rector de la parròquia i ja en plena crisi: «Amb aquest volum, la col·lecció "Sant Feliu" arriba al seu número vintè. Començà a aparèixer el 1987 i ha donat un promig de dos opuscles anuals. El número rodó és excusa suficient per tancar amb la bibliografia de l'autor; una part d'ella havia aparegut al número 8. La col·lecció ha cooperat a fer conèixer i estimar el patrimoni religiós i cultural de moltes esglésies i temples. Continua tan desvalguda com el primer dia, acollida al soplug benèvol de protectors que ha anat cercant. Altres iniciatives han gaudit de reconeixement i de suport institucional ja en l'estadi de projectes; aquesta col·lecció viu a la intempèrie després d'acreditar durant un decenni la seva eficàcia».¹⁰ Desparegut l'arxiu parroquial de Fornells el 1936, llevat de les partides de baptisme, el rector i arxiver diocesà ha aportat dades abundoses de fonts extraparroquials i ha donat a conèixer un dibuix de l'església publicat a Leipzig per Schulz-Ferencz el 1862. Una gran part de l'opuscle descriu les iniciatives del rector en ordre a equipar el temple i animar la parròquia, i al final hi estampa la seva bibliografia, publicada de 1959 a 1996, amb 106 títols. Malgrat el to molt personal d'algunes pàgines, el volum és ple de notícies, amb llistes de domers i rectors i un fragment de les ordinacions de la confraria del Roser del 1596, entre altres elements informatius.

La parròquia de l'Estartit és de Josep Vert i Planas. Parròquia recent (1 de gener del 1929), la història religiosa de l'Estartit se centra en les esglésies de Santa Maria sa Càrcer i la capella de Santa Anna, edificada a partir del 1517 (en apèndix es publica la llicència donada pel bisbe Guillem Boïl). Lògicament l'opuscle esguarda sobretot la història més recent de l'Estartit, que no

10. O. c., Fornells 1996, 8.

ha estat res més que el barri marítim de Torroella de Montgrí i, en aquest aspecte, un altre món, sobretot religiosament parlant. A l'església de l'Estartit una placa recorda el nom de Pere Coll i Rigau, mecenes en la construcció del campanar de la capella de Santa Anna i ànima de la promoció del cultiu de l'arròs en els terrenys pantanosos de Pals, iniciativa que li va valer la inquina dels elements feudaloides de Torroella.

Els tres darrers números de la col·lecció Sant Feliu experimenten un canvi de format extern i de disseny intern. El n. 22 és d'Àngel Jiménez, dedicat a *L'església parroquial de Sant Feliu de Guíxols*, i, per tant, tracta del monestir de Sant Feliu. El n. 23, *L'església parroquial de Sant Pere de Figueres*, és de Marquès, i el darrer, *El santuari de la font Santa de Jafre*, de Joan Planellas i Barnosell. Els temples de Sant Feliu i Figueres tenen en comú que han sofert de tot i que han estat objecte de restauracions responsables. La història del santuari de la Font Santa de Jafre és del tot particular i comença amb la declaració d'un vident, Miquel Castelló, conservada a l'ADG (10 de febrer de 1461). Unitat i varietat s'encalcn repetidament en la memòria eclesiàstica. Tots tres indrets tenen bibliografia, d'acord amb llur importància. La biblioteca i arxiu del cenobi de Sant Feliu ha tingut la mala sort de sofrir tota mena de desmembraments, consignats en la nota *ad hoc*.

S'arriba al final de la col·lecció amb la impressió que l'arrencada fou positiva i que de cop els entrebancs es multiplicaren fins a impossibilitar-ne la continuïtat. La clau del desenllaç potser es troba en el volum vuitè, l'examen del qual havíem deixat per al final. Amb una certa incoherència, Marquès dedicava el volum a fer balanç dels anys que portava exercint com arxiver diocesà (1980-1988). Després d'exposar amb quins criteris havia emprès el seu treball i quines finalitats perseguia, edita les memòries anyals. Les memòries solen tenir l'estil dels documents administratius i valen, en tot cas, per les notícies que fixen. Qui les llegeixi tindrà un coneixement detallat de l'estat d'organització de l'ADG devers 1980 i de la feina que hi va fer Marquès, almenys fins al 1980. Però justificava això un volum de la col·lecció Sant Feliu? De fet, hom té la impressió que la publicació de les memòries va servir a Marquès per a afegir al volum uns «documents annexes», bàsicament lletres creuades entre Marquès i alts responsables diocesans, sobre diversos aspectes de la gestió patrimonial i documental. El to de les lletres de Marquès tira sovint cap a l'acidesa i causa la impressió de profundes desavinences amb altres responsables diocesans, assenyaladament el vicari general. No cal pas ésser molt murri per entendre el que va passar després. Marquès fou tothora respectat pel seu treball ingent a l'arxiu i per la seva capacitat d'investigar i publicar, però es convertí en un llop solitari que anava a la seva, desmarcat dels qui li havien de donar suport. Totes les seves iniciatives acabaren fonent-se soles i, al capdavant, es refugià en el treball de la biblioteca i arxiu diocesans.

El desenllaç fou una llàstima. Marquès havia tingut raó en gairebé totes les iniciatives que va emprendre, però va calcular malament la seva immensa

capacitat de treball en relació amb les col·laboracions que havia de suscitar. No dedicà ni un minut a la gestió corrent de les coses, perquè ell no es veia detraient minuts a la recerca. Simplificà massa la gestió, la seva forma de gestió fou el xoc, preferentment el xoc frontal. Els resultats no podien ésser diferents del que foren.

Marquès defensà les seves idees a peu i cavall, convençut com estava que eren bones, i tenia raó. Però les formes són una part essencial de les coses, i en aquest aspecte Marquès es revelà un català acèrrim del seu temps, un home desproveït del més elemental sentit diplomàtic. No deixa de causar una certa impressió que cadascun dels 24 volums de la col·lecció Sant Feliu porta indefectiblement el capítol de la destrucció destrempada del 1936. Quin joc tan poc diplomàtic, tan arrauxat i bèstia! La intemperància no fou aliena en moltes actuacions de Marquès, que ell mateix s'ocupà de fer conèixer als curiosos, tan com tingué interès a fer conèixer la del 1936.

Com que *de mortuis nisi bene*, escau ara de tancar aquest butlletí fent un judici global de la col·lecció. Estem segurs que Marquès la pensà com un antídoto contra una —sempre possible— escomesa de tipus ibèric semblant a la del 1936. La fórmula que ell judicà eficaç fou la d'ensenyar a esguardar el patrimoni material eclesiàstic com un aspecte indissoluble del patrimoni espiritual que vehicula la religió cristiana. El procediment fou encertat: farcir cada volum amb notícies històriques espigolades a l'ADG, sense aparat erudit, procurant construir un relat coherent del que ha estat el nucli bàsic, sempre actiu, de la vida parroquial, distingint-lo de les adherències accessòries. Al final, hom té la impressió d'haver assistit a una llarga declinació del mateix tema: l'essencial de la vida cristiana vista en el calidoscopi format per la juxtaposició de les distintes parròquies, monestirs, ermites i santuaris. Era difícil obtenir una narració que no fos pesada ni divergent. Només la intensa familiaritat de Marquès amb els textos de l'ADG, que ell treballà fins a deixar-hi la carcanada, podia assolir el resultat anhelat. Si ara hem volgut cridar l'atenció sobre una col·lecció de llibrets sobre esglésies aparentment anodina, és perquè aquest anuari no podia passar per alt l'esforç sintètic d'informació arxivística que contenen. Sobretot els volums escrits amb intervenció de Marquès convencen que la divulgació és tan necessària com la recerca pura. Aquesta no arribarà mai als seus destinataris potencials si no és deixatada en formes només aparentment amenes.

RECENSIONS

- Josep CORELL – X. GÓMEZ FONT, *Inscripcions romanes del País Valencià I (Saguntum i el seu territori)*, (Fonts històriques valencianes 12), València, Publicacions de la Universitat de València 2002, t. IA i t. IB, 804 pp.
- Josep CORELL – X. GÓMEZ FONT, *Inscripcions romanes del País Valencià II. 1. L'Alt Palància, Edeba, Lesera i els seus territoris. 2. Els mil·liaris del País Valencià*, (Fonts històriques valencianes 18), València, Publicacions de la Universitat de València 2005, 311 pp.
- Josep CORELL – X. GÓMEZ FONT, *Inscripcions romanes del País Valencià III (Saetabis i el seu territori)*, (Fonts històriques valencianes 22), València, Publicacions de la Universitat de València 2006, 235 pp.

Les tres volums recensionats constitueixen els tres primers volums del *corpus* de les Inscripcions romanes del País Valencià que estan duent a terme l'equip de filòlegs i epigrafistes que dirigeix el professor Josep Corell, juntament amb Xavier Gómez Font i Concha Ferragut. Aquest gran projecte de recerca sobre l'epigrafia romana del País Valencià té un notable precedent en la publicació l'any 1999 de les inscripcions d'Elx: (J. CORELL, *Inscripcions romanes d'Illi-ci, Lucentum, Allon, Dianium i els seus respectius territoris*, València: Nau Llibres 1999, 411 pp.) en la qual ja es perfilava l'objectiu primordial de recerca d'aquest equip: recopilar tots els materials epigràfics romans del llevant peninsular.¹

L'excel·lència dels resultats és avalada per una pulchèrrima metodologia, a la qual l'equip del professor Corell ja ens té acostumats. En primer lloc, cal destacar la classificació territorial dels epígrafs —i no cronològica, que hauria estat una altra opció— que és la que presenten en els diferents volums. S'ha volgut donar prioritat a les demarcacions geogràfiques, més que no pas a la classificació epigràfica per períodes. L'ordenació geogràfica que segueixen és l'actual, fent referència al municipi i a la comarca on han estat trobats els epígrafs. Aquesta em sembla una bona proposta per dues raons: perquè o bé no hi ha cap ciutat romana a la vora de la troballa, o bé no hi ha unanimitat entre els especialistes a l'hora d'identificar un topònim llatí amb el seu corresponent districte actual.

Cada un dels volums és prologat per una àmplia introducció que explica la unitat del territori escollit: el primer volum, *Saguntum* (Sagunt), el tercer volum *Saetabis* (Xàtiva), tot respectant les antigues demarcacions romanes, mentre que per al segon volum s'ha optat per una ordenació comarcal actual: l'Alt Palància, Edeba, Lesera i els seus territoris. La introducció es completa amb una explicació dels continguts del corpus, una història de la investigació epigràfica en la zona estudiada, els signes diacrítics, les sigles i les abreviatures utilitzats.

A continuació cada volum dona pas pròpiament als catàlegs epigràfics respectius que segueixen un mateix ordre de presentació en tots els casos. Aquest mètode resulta força reeixit i val la pena referir-s'hi:

1. Classe d'inscripció i material (votiva, sepulcral, honorífica, *instrumenta domestica* o de caràcter desconegut).
2. La tipologia (ara, pedestal, estela, làpida).
3. Història de cada inscripció des de la seva descoberta fins als nostres dies.

---

1. J. GÓMEZ PALLARÈS, «Recensió a J. Corell (1999) *Inscripcions romanes d'Illi-ci, Lucentum, Allon, Dianium i els seus respectius territoris*, València», *Faventia* 22/1

4. Dimensions: alçada, amplada, gruix, tot indicant si presenta fractures que hagin desfigurat la mida original o bé si són inscripcions encastades en algun mur, raó per la qual no podrà calcular-se el gruix.
5. Bibliografia que fa referència a la peça, presentada en ordre cronològic.
6. Fotografia i/o dibuix.
7. Text i traducció.
8. Aparat crític
9. Comentaris: epigràfic, onomàstic, lingüístic, històric.
10. Proposta de datació, sempre que les dades obtingudes siguin fiables.

Després de l'elenc epigràfic, cada volum inclou uns inestimables índexs que converteixen tot el material presentat en un instrument molt útil per a la recerca. A més dels índexs pròpiament epigràfics, on trobarem *nomina*, *cognomina*, *imperatores*, *res militaris*, déus i deesses, tribus i noms geogràfics, entre d'altres, en trobem també uns de referents a les indexacions de les inscripcions, els llocs de troballa i els indrets on es conserven. També resulten força interessants les taules de concordances de les inscripcions estudiades amb les numeracions dels principals *corpora* epigràfics, com el del CIL², *Hispania Epigraphica*, *Année Epigraphique* o les *ILER*, si s'escau. Clouen els volums unes acurades bibliografia i cartografia que ajuda a ubicar les troballes epigràfiques al territori designat.

En referència al primer volum, dedicat a *Saguntum* i al seu territori,² volem destacar una qüestió que ens sembla molt important. L'esforç que fa l'equip del professor Corell per a contextualitzar les peces en el seu lloc de trobada, ja sigui l'originari o secundari, resulta digne d'encomi, ja que s'intenta establir una distribució topogràfica que dibuixa el perfil de la ciutat antiga: la *urbs*, amb la seva zona monumental, o ja extramurs, la necròpolis, les vil·les suburbanes. Es tracta, en definitiva, d'intentar establir —sempre que sigui possible— un context arqueològic a les inscripcions, per tal de fer el corpus més intel·ligible des del punt de vista històricoarqueològic.

Com ja hem comentat, el segon volum segueix un ordre comarcal actual de l'Alt Palància, Edeba, Lesera i els seus territoris. Cal destacar una segona part d'aquest volum dedicada a compilar els mil·liaris del País Valencià. Sobta una mica aquest canvi metodològic —recordem que la resta de materials epigràfics ha estat classificada per criteris geogràfics— i ara tot d'una es tria un criteri temàtic per aplegar els mil·liaris de tota l'àrea estudiada. Sembla inserida un tant artificialment. Això no treu, però, cap mèrit al seu caràcter exhaustiu, com en la resta dels *corpora* d'aquests autors. Ens donen una xifra de vint-i-vuit mil·liaris que han estat recollits de tot el territori valencià i les notícies dels quals es trobaven força disperses i fragmentàries. D'aquestes peces només dos mil·liaris s'han conservat sencers, mentre els altres vint-i-sis són fragmentaris. La majoria presenta una forma cilíndrica amb peu quadrangular per poder ser enclavats al terra. La presentació de l'inventari segueix un ordre territorial, traçat de nord a sud; tanmateix els autors adverteixen que no faran un estudi de la Via Augusta *per se*, sinó dels mollons que se n'han conservat.

Els propis autors assenyalen, encuriosits, la profusió de troballes a la part septentrional de la zona estudiada —entre el Borriol i les Coves de Vinromà—, mentre que a la resta de la zona estudiada gairebé només n'hi ha dos a València capital. Com a possible explicació recuperen la hipòtesis de Ferran Arasa,³ segons la qual hi hauria hagut un taller a l'aire lliure, vinculat a la

2. Vegeu la recensió de X. Gómez Font, «Josep Corell i l'epigrafia romana de Sagunt (Inscripcions romanes del País Valencià, I Saguntum i el seu territori)» *Arse. Boletín Arqueológico del Centro Arqueológico Saguntino* 36 (2002).

3. F. ARASA, «Dos nous mil·liaris de la Via Augusta trobats a la Pobra Tornesa», *Centre d'Estudis de la Plana*, 10 (1987) 63-69.

pedrera de gres vermell de la Maigmodella (La Pobla de Tornesa) a només dos km de la Via Augusta; malgrat tot, els nostres epigrafistes no acaben de decantar-se per aquesta interpretació. La datació, realitzada a partir de l'esment dels emperadors, reflecteix, com a la resta d'Hispania, un marc cronològic entre els segles I i III dC. Precisament perquè aviat es va perdre la seva funció original, són elements força aprofitats com a materials constructius d'altres obres edilícies; aquesta és una de les raons per les quals no solen aparèixer gairebé mai en el seu context primari.

Pel que fa al tercer volum ressenyat, el dedicat a Xàtiva i al seu territori, es tracta d'una segona edició corregida i augmentada d'un primer *Inscripcions romanes de Saetabis i el deu territorii* (IRST³). Avarca un marc cronològic des dels inicis de l'ocupació romana fins a època musulmana. Les inscripcions es presenten per ordre alfabètic, tot seguint la pauta següent: votives, honorífiques, sepulcral, 'instrumenta domestica', de caràcter desconegut, anepigràfiques i cristianes. Tanmateix han preservat un ordre cronològic per a les inscripcions imperials.

Potser una de les aportacions més importants d'aquest volum és —a més de l'observació autòptica— la revisió de bibliografia i, en concret de manuscrits antics, que fan referència als epígrafs, ja coneguts o fins i tot inèdits: Carbonell, Filonardianus, Fernández Franco, Diago, Bertholon, Dempere i diversos anònims del segle XVIII, entre d'altres. Això ha facilitat que recuperessin alguns dibuixos de moltes inscripcions avui desaparegudes i, al mateix temps els ha permès de proposar noves correccions d'algunes làpides ja conegudes, i també en referència a les circumstàncies de les troballes. Els dibuixos i les fotografies al costat de la transcripció i la traducció ajuden a una millor comprensió. Així mateix, el volum es completa amb mapes molt complets, gràfics i índexs com en les obres anteriors.

Hem anat assenyalant la vàlua de cada un d'aquests volums a mesura que els anàvem presentant als nostres lectors. Ho completarem dient que el caràcter exhaustiu d'aquests catàlegs epigràfics fa que els tres volums que ens ocupen constitueixin una eina indispensable per a la investigació històrica de l'antiguitat clàssica del País Valencià, especialment entre els segles I i II dC.

Cristina Godoy

Benigne MARQUÈS, *Els documents del monestir de Santa Cecília d'Elins, segles XIII-XV*, dins «Urgellia», XVI (2006-2007), 7-169.

Domènec SANGÉS, *Els documents del segle XIII (1201-1225), del fons de Guissona, conservats a l'Arxiu Diocesà d'Urgell*, dins «Urgellia», XVI (2006-2007), 171-334.

Els dos aplecs documentals, que encapçalen la present recensió, tenen un denominador comú, almenys parcial, el de coincidir cronològicament en el primer quart del segle XIII. I en ambdós casos, un fet tan important com aquell dijous de Muret, el 13 de setembre del 1213 (cf. la recensió d'«ATCA», XXV (2006), 589-592), no sembla haver tingut cap repercussió en cap dels documents de les dues institucions. I això, que no és, ni de bon tros, cap retret, perquè els documents no donen més d'allò que donen, ans només una referència que ajuda a comprendre la naturalesa dels aplecs documentals, havia d'ésser indicada a fi que el lector tingués des del bell començament idea clara de la documentació que té a les mans: la de tenir davant testimoniatge de fets que no deixaven entreveure que les repercussions d'aquell desastre hi haguessin tingut cap mena de repercussió.

No cal dir que l'observació acabada de formular és molt més vàlida per al recull de Santa Maria d'Elins, en el qual no sols el desastre de Muret, ans tampoc cap de les dues conquestes de Jaume I (Mallorca i València), ni la croada contra Catalunya en paga per les Vespres Sicilianes (tot i que en aquells anys pesà un interdicte papal damunt tots els regnes i terres de la Casa de Barcelona), ni cap dels grans esdeveniments polítics dels segles XIV i XV, com el Cisma d'Occident, el Compromís de Casp, la Guerra amb Joan II o el final hispànic de la Reconquesta.

L'únic fet general que és documentat en les pàgines d'Elins és la Pesta Negra del 1348 (97/155; cf. 107-108), perquè representà per a aquell monestir una falconada tal, de la qual mai no es podria refer («totaliter collapsum et desolatum» llegim a 103/158; i som informats que només hi sobrevisqueren dues monges), ans el portà primer a transformar-se en monestir masculí (110-117 i 160-165), al cap de poc a transferir aquest a la població de Castellbò, capital del vescomtat, i a integrar-se en la Col·legiata de de Santa Maria (122/171) i, finalment, a l'extinció per manament papal d'Eugeni IV el 1436.

Fora d'aquell fet realment luctuós hi trobem dues altres indicacions del canvi d'època: un és la ja esmentada translació del monestir des d'un ambient pagesívol a una població capital de vescomtat (122/171); si hom recorda que tot el segle XIV, del començament a l'acabament, presenta una rècula interminable d'opcions a favor de les majors possibilitats que oferia la vida 'ciutadana' per damunt la pagesa, fins i tot amb declaracions teòriques de Ramon Llull al començament del segle i de Francesc Eiximenis cap al final, com introduint i cloent una rècula innombrable de famílies que es redimien del senyoriu feudal i s'aveïnaven en les ciutats, comprendrà tota la significació del pas que aleshores també donà el nostre monestir.

Altra indicació completa la significació 'ciutadana' acabada d'esmentar i consisteix en el detall que la comunitat del monestir optava oficialment per una percepció en diner dels drets senyorials de delme, primícia i reconeixement de senyoriu pels serveis comuns que el baró (ací, missenyora l'abadessa (17) o missenyor el prior) concedien a les poblacions de la baronia monàstica.

La distribució engrunada dels documents, d'acord amb llur naturalesa ha estat exposada en les pàgines de la introducció, a les quals remeto (8-15). L'actual aplec de Santa Cecília d'Elins és continuació del ja conegut dels lectors d'«ATCA», per la recensió publicada dins el volum XXVI (2007), 789-791; essent els actuals, continuació dels documents d'aquella primera tongada, també donem per coneguda la recensió, de la qual les línies actuals no són res més que indicació d'allò que els és propi.

Les possibilitats que ofereixen els documents de Guissona són ben altres, car ens trobem a l'abast de la mà un centenar d'instruments notariais (del 300 al 400) per a només els vint-i-cinc primers anys del segle XIII; i si un dels primers pergamins ens diu que els mateixos petits senyors de la contrada acceptaren el compromís de no allargar les querimònies, deu significar que aquestes havien arribat al límit de l'abús (196, núm. 305), però malgrat tot no se n'estroncà el flux, car poc temps després Guillem de Fluvià es comprometia a respondre a totes les querimònies (231, núm. 344), però ell mateix encara en presentaria de noves contra les esglésies d'Urgell i de Guissona (273, núm. 382); potser les querimònies eren manifestació de dificultats dels Fluvià, car acabarien venent els drets baronials sobre castell i vila de Guissona a Santa Maria de la mateixa vila (279, núm. 386), tot i que aquesta estaria en deute amb els Fluvià (282, núm. 387), deute que almenys en part fou pagat (284, núm. 388) i així arribaria la confirmació de la venda de castell i vila a les institucions locals d'Església (288, núm. 392). Sabem, doncs, quin fou el resultat de vint-i-cinc anys, durant els quals es pot seguir amb un cert detall el camí pel qual Santa Maria de Guissona arribà a tenir el senyoriu també temporal sobre la població.

No sé quin influx pogué tenir en aquell camí que menà al doble senyoriu el fet que el 8 de setembre del 1206 el capítol d'aquella església encetés nova constitució capitular (222-225, núm. 337; cf. 296/339). Tampoc no sé si els fets, als quals estic a punt de referir-me, havien estat programats de manera que responguessin a un pla preconcebut o, per contra, s'anaren presentant de forma inconnexa, però el cert és que no fóra impossible que tot el conjunt hagués respost a una actuació intencionada: hom procurava que les propietats estiguessin reunides i feia intercanvis, que cal suposar favorables als dos contractants (215/328; 219/333; 251/364; 261/372); acumulava drets d'aigua, tant per donació del bisbe d'Urgell (220/334) com per altres camins (267/376), per exemple, assegurant dret de regar (237/350), o adquirint dret a utilitzar més dies un molí (238/351), o assegurant el dret de delme sobre els molins (249/361). Aquella comunitat o els dos successius priors seguiren una línia d'actuació, que consistia a aplegar drets pagant amb fundacions de misses per a difunts (222/336) o oferint participació en

béns espirituals (231-232/345; 234/247; 243/355; 245/358; 263/374; 266/377); i en establir propietats en emfiteusi (247/360; 258/370; 272/381; 285/389; 295/318), sense excloure'n honors feudals (276/383 I 292/396). És veritat que trobem ací, ja a començaments del segle XIII la preferència de pagaments en diners per damunt dels fets en espècie (244/356); i trobem dues parelles de donats, una de les quals per al servei de l'Hospital dels Pobres de Guissona (260/371; 291/395).

Aquests dos aplecs de documentació no sols ens permeten d'estar informats sobre fets puntuals de dues institucions (Santa Cecília d'Elins, Santa Maria de Guissona), ans, sobretot de com aquestes donaven passos en el sentit, en el qual avançava la societat dins la qual vivien, com el de la importància que anaven adquirint la vida en població per damunt l'escampada al camp i la possessió de numerari per damunt l'administració directa dels drets de propietat o de senyoriu. Afegim-hi la particular importància per al present anuari d'un text com les noves *Constitucions del Capítol de Santa Maria de Guissona* del 1206 (222-225). Per tot el conjunt, cal assenyalar la seva importància per a la comprensió d'un retall de vida de dues institucions urgellenes i remerciar-ne sentidament els editors.

Josep Perarnau

Christian JOSTMANN, *Sibilla Erithea Babilonica. Papsttum und Prophetie im 13. Jahrhundert* (Monumenta Germaniae Historica. Schriften, 54), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2006, XVIII i 549 pp.

Mestre Arnau de Vilanova no sols reforça el seu pronòstic sobre la pròxima vinguda de l'Anticrist entorn el 1370 amb l'autoritat de la Sibila, que ell considerava anterior a l'era cristiana, ans encara, malgrat tot, la considera inspirada per Déu, i aprofita les previsions d'aquella visionària per a precisar els anys que més o menys mancaven entre del moment en què ell escrivia el *De adventu anticristi* i el de l'arribada pública d'aquest personatge. No cal dir que una tesi sobre la dita Sibila pot ésser important per a la comprensió del missatge escatològic d'Arnau de Vilanova i per això cal posar-la a la coneixença dels lectors d'«ATCA».

Abans d'entrar pròpiament en matèria, l'autor ens obsequia amb un capítol dedicat a la història de la recerca del darrer segle i mig entorn la Sibila Eritea, en la qual ens passen davant els ulls no sols els noms de grans investigadors (Holder-Egger, Grundmann i d'altres) ans, sobretot, assistim a una progressiva clarificació no sols del moment en què isqué de la ploma del falsari el text actual de la *Imperialis Prophetia*, ans sobretot de les passes que han portat a la situació actual dels coneixements, una de les quals és el descobriment d'un pre-text grec d'allò que també ha portat el títol de *Vasilographus*, amb la qual cosa ja tenim una de les claus de l'esmentada 'profecia': allò que l'original diu a favor de l'imperi i de l'emperador de Bisanci, en ésser traduït al llatí resulta ésser a favor de l'imperi i de l'emperador Romanogermànic, amb tota la seva repercussió en la lluita entre el pontificat i l'imperi en temps de Frederic II, I centre del segle XIII.

Però no ens avancem i intentem resumir els resultats d'aquell capítol inicial (8-25): en un primer estadi es succeïren les aproximacions entorn el text llatí, tornat a posar en circulació el 1856 per Charles Alexandre com a annex al seu estudi sobre els *Oracula Sibyllina Graeca*; Oswald Holder-Egger en publicà les dues versions llatines els anys 1890 i el 1905, completades amb els *Verba Merlini*; Franz Kempers parlà d'un previ text de base (Vorlage) tant per a la Sibilla com per als *Verba Merlini*, anomenat *Vaticinium Merlini*; i si Alexandre datava la Sibila llatina de finals del segle XII, Holder-Egger atribuïa la versió llarga a després del 1250, Kempers l'avançava als anys anteriors a la meitat del segle XIII: tots hi veïen la mà de franciscans més o menys tocats de joaquimisme.

El 1957 s'encetava un capítol nou en aquesta recerca, el de les aportacions puntuals, que desencallaven tot l'avenç: és el cas d'Evelyn Jamison, que documentà en el ms. d'Oxford, Bodl.

Libr., Can. Lat. Class. 121, l'Eugeni, almirall del rei de Sicília, que segons el pròleg de la versió llarga hauria traduït del llatí al grec el dit text, de la mateixa manera el grec Doxa l'hauria traduït del caldeu al grec (512, líns. 4-6); ambdós haurien aprofitat l'ocasió per a completar el text amb afegitons; fins ara no s'ha trobat aquella traducció grega del caldeu, però d'altres aportacions puntuals han conduït a certs resultats, com és ara la identificació de fragments de la Sibilla Erithea Babilonica en escrits de mitjan segle XIII, per exemple, el fragment que Alexander Minorita reporta de la versió curta de la nostra Sibilla en el seu *Commentum in Apocalypsim* (21); i no manca l'observació que el text d'aquesta profecia hauria estat constantment 'actualitzat' fins al temps de Lluís de Baviera (22).

La investigació, doncs, ha arribat al punt de preguntar-se si el nostre és un text unitari o d'al·luvió. L'autor afirma que cal provar de donar-ne una explicació unitària coherent i en cas de no arribar a cap resultat, emprendre el camí de la reconstrucció de fragments. De moment, hi ha una certa coincidència en la datació: el text curt seria dels primers anys 1240 (23 i 63) i el llarg del 1249 (19-20, 42 i 63).

Des d'aquest darrer any comença l'estudi de la tradició manuscrita (26-69), amb la constatació engrunada de les diferències entre el text donat pels manuscrits de cada una de les famílies. Segueix un tema molt interessant, sobretot tractant-se de profecies, i és el de les glosses marginals, que des del primer moment desclouen la significació de les formulacions obscures: l'autor constata que els lectors que han afegit glosses tractaven les expressions de la Sibilla de la mateixa manera que tractaven els profetes de l'Antic Testament (49-50), un dels quals és ben conegut d'escriptors i glossadors, el profeta Daniel (51, nota 139); un altre camí que podria ajudar a desvelar l'enigma del text atribuït a la Sibilla Eritrea és el d'analitzar amb quina companyia es troba el pronòstic sibil·lí en els manuscrits que l'han tramés; una part considerable és d'autors apocalíptics i joaquimites, però a mesura que passava el temps d'altres se n'interessaven, com Arnau de Vilanova i Angelo Clareno (54 i 66) i sobretot els humanistes del segle XV, que se la feren copiar perquè n'esperaven informació sobre el temps antic (68). Però ni les glosses ni la companyia d'altres autors en els manuscrits no desvelen l'enigma de la Sibilla Eritrea, i l'autor es veu obligat a intentar d'altres camins (69).

L'estudi de les tres primeres referències anteriors al 1249 (les d'Alexander Minorita, Mateu de París i *Expositio super Sibillis et Merlino*) (70-141); dins aquesta darrera és esmentat de forma massa genèrica el casament de la infanta Constança d'Aragó amb l'emperador Frederic II, el qual, gràcies als cinc-cents cavallers que l'acompanyaren en aquell esdeveniment, es pogué consolidar com a rei de Sicília en els primers anys del segle XIII, segurament el primer pas en la relació entre la casa de Barcelona i l'Imperi entorn el regne de Sicília (92). Aquesta llarga anàlisi ha permès, certament, de percebre amb major claredat la veu de la nostra pronosticadora, però no d'arribar al seu origen ni al sentit del vaticini (338-343); també es pot donar per segur que la versió curta és la primitiva i que fou elaborada durant l'estiu del 1241; la llarga, en canvi, és resultat de reelaboració i ampliació dels pronòstics, de procedència franciscana, i reforça les expectatives escatològiques, revisió datable de la primavera del 1249. Llarga o curta, la Sibilla Erithea no tingué text previ en altres llengües; el seu original és llatí i formula allò que era la posició dels papes del segle XIII, sobretot d'Innocenci III. El seu autor hauria d'haver estat un curial dels anys 1240.

Per això, el doctorand s'ha vist en la precisió d'endinsar-se, primer, en una anàlisi del text, frase per frase (162-343), i després a una recapitulació d'un dels corrents políticopastorals ben representats en la cúria papal de la primera meitat del segle XIII i determinants de la trajectòria de papes com Innocenci III i Gregori IX en els anys en què es preparava l'allunyament definitiu entre el papat i l'emperador d'Alemanya i l'acostament, per no dir entesa, entre Roma i la Casa de França (344-375); dos noms de cardenals podrien haver estat, si no els autors de la *Sibilla Erithea*, sí el punt de referència on trobar-lo: Raniero Capocci (360-362) i sobretot Johannes de Toledo (362-368). L'autor ha, doncs, deixat a l'ombra l'antiga atribució d'aquell vaticini a franciscans espirituals.

Per a nosaltres, el llibre és indispensable, si no per a entendre el món cultural que serví de marc a les reflexions d'Arnau de Vilanova que desembocaren en el *De tempore adventus anticristi*, sí, certament, per a comprendre la seva referència als pronòstics de la Sibil·la. I ja que parlem d'aquest text arnaldià, cal dir que la còpia del manuscrit de Den Haag (La Haia), Koninklijke Bibl., 71 E 44, ff. 131v.-139v, intitulat *Determinationes profeunde de fine seculi*, amb l'incipit 'Constitui super vos...' (419), i repetit amb idèntics títol i incipit en el ms. de París, BN, lat. 14726, ff. 116r-125r (431), és, si no m'erro, l'acabat d'esmentar *De tempore adventus anticristi*; i si la referència a aquests dos manuscrits en la pàgina 54 va al text dels folis esmentats, he d'assenyalar que no es tracta del *Demysterio cimbalorum*, ans del que he dit i que res en la informació sobre els texts dels dos esmentats manuscrits (415-420 i 425-431) no hi indica l'existència d'un altre text d'Arnau de Vilanova que el *De tempore adventus anticristi*; el *De mysterio...*, en canvi, es troba a Cambridge, University Library, MM.I.16, ff. 33r-46v. i és correctament indicat en les pàgines 414-415.

Cal agrair al dr. Jostmann aquest important treball i felicitar-lo pels resultats obtinguts, perquè, de més a més, tot fa pensar que ens trobem a un pas de descobrir l'autor d'aquella tan important 'profecia' medieval, la Sibilla Erithea Babilonica. Enhorabona!

Josep Perarnau

Documents cabdals del Regne de Mallorca. I. Documents i compilacions legals. A). Els documents cabdals de la història de Mallorca. Assaig de classificació normativa, d'Antonio PLANAS ROSSELLÓ. B). *Regest de documents i de compilacions d'interès històric i legal des de la Conquesta del 1229 fins al Decret de Nova Planta del 1715*, d'Antoni MUT CALAFELL i Ricard URGELL HERNÁNDEZ, [Palma de Mallorca], Parlament de les Illes Balears 2003, 264 pp.

Documents cabdals del Regne de Mallorca. La història: governi autogovern de les Illes Balears, Francesc GARÍ i MIR (dir.), [Palma de Mallorca], Parlament de les Illes Balears 2003, 204 pp.

Documents cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment i la documentació feudal, a cura de Guillem ROSSELLÓ BORDOY. Pròleg de Manuel GONZÁLEZ JIMÉNEZ, [Palma de Mallorca], Parlament de les Illes Balears 2007, 92 pp.

Només de començar, el crític ha d'acceptar que és tal la satisfacció que li produeix el fet de tenir a les mans aquests tres bells volums, que ell mateix tem que aquesta recensió no es converteixi de cap a peus en un ditirambe. Li caldrà, doncs, un bell esforç per mantenir viu el sentit de l'objectivitat. I el primer exercici d'objectivitat és el de donar la més àmplia enhorabona al Parlament de les Illes Balears i als seus responsables no sols per haver presa la decisió d'encarregar-ne la preparació, ans també pel revestiment ple de dignitat amb què han volgut presentar-los. De vera veritat, grans mercès i repetida enhorabona. No cal dir que la satisfacció hauria estat molt més gran si el títol del conjunt de l'obra hagués pogut ésser el de *Constitucions i altres drets del Regne de Mallorca*. Però la realitat és la que és, i tal com és ha d'ésser benvinguda i galejada.

La data de cada un dels tres volums indica l'ordre cronològic amb el qual han sortit de la impremta i, doncs, el que seguirem en la successiva presentació de cada un dels tres.

El primer crec que és el fonamental i és format per dues aportacions. La primera és una presentació doctrinal (l'autor en diu 'normativa') d'Antonio Planas Rosselló, *Els documents cabdals de la història de Mallorca. Assaig de classificació normativa* (10-29), en el qual es relacionen la pluralitat geogràfica de les tres illes amb la capacitat política dels qui hi han tingut poder normatiu des de la conquesta al 1715, ja que «el fet que, pel seu caràcter insular, el territori tengués caràcter discontinu, dificultà la cohesió políticoinstitucional del regne» (11). El cos d'aquest primer volum és la seva segona part, d'Antoni Mut Calafell i Ricard Urgell Hernández, *Regests de documents i de compilacions d'interès històric i legal des de la conquesta del 1229 a la*

Nova Planta del 1715 (28-261), la primera secció de la qual, sota el títol de *Documents individualitzats*, ofereix tres-cents quinze registres d'altres tants documents, quinze dels quals, que cal considerar els més importants, són transcrits íntegres, els núms. 4 (32-37), 7 (39-40), 17 (45-48), 30 (54-56), 36 (58-60), 39 (63-79), 40 (70-82), 46 (84-86), 63 (92-98), 66 (99-100), 65 (103-115), 94 (122), 98 (123-134), 130 (144-145) i 235 (184-191). La segona secció d'aquesta segona part és dedicada a les *Compilacions legals* (221-261), de cada una de les quals són globalment descrits els manuscrits que la contenen, bo i distingint entre les branques de transmissió textual, que, per exemple, en el *Llibre de franqueses i privilegis del Regne de Mallorca*, la seva transmissió textual dibuixa tres famílies, però el text original seria el del manuscrit ara propietat de la família Pueyo, Marquès de Campofranco, a Palma de Mallorca (333-231); són altres compilacions legals les *Leges palatinae*, l'original de les quals és a Brussel·les, BRoyale Albert I, còdex 9.169, i la traducció catalana a Madrid, BN, 951 (231-232); el *Llibre del consolat de Mar de Mallorca 1385*, de Mallorca, Monestir de La Real. S. L. 125 (232-233); el *Llibre de privilegis del Mostassaf i de l'executor*, de l'ARM, còdex 26 (233); el *Llibre d'En Pere de Sant Pere* (o *Llibre d'En Sant Pere*), ARM, còdex 2 (233-234); el *Llibre del Sindicat de fora*, ARM, còdex 15 (234-235); el *Llibre de la confraria de sant Jordi*, ARM, còdex 21 (235-236); el *Llibre del regiment de sort i de sac*, ARM, còdex 11 (236-237); el *Llibre del mostassaf*, ARM, còdex 71 (237-239); el *Llibre d'En Rosselló*, ARM, còdex 3 (239-241); el *Llibre de la cadena*, d'Eivissa, AHM d'Eivissa, XVIII-1 (241-242); el *Llibre d'Ordinacions del Regne de Mallorca*, ARM, còdex 22 (242-247); el *Sumari i repertori de les franqueses i privilegis del Regne de Mallorca*, ARM, còdex 36 (247-250); el *Llibre vulgarment dit del honorable mossèn Johan Abelló*, ARM., còdex 9 (250-251); el *Capítols dels magnífics morbers del present Regne de Mallorca*, ARM, còdex 70 (251); el *Llibre Verd*, ARM, còdex 12 (252); el *Llibre vermell*, Ciutadella de Menorca, AHM (252-254); el *Llibre del veguer de la ciutat de Mallorca*, ARM, còdex 42 (254-255); el *Llibre de la taula de la Universitat i Regne de Mallorca*, ARM, còdex 76 (455); el *Llibre de privilegis i cartes reials del Regne de Mallorca*, ARM, còdex 31 (256-257); la *Recopilació de les franqueses i dret municipal de Mallorca*, ARM, còdex 33 (257-259); els *Capítols e ordinacions fetas per lo ofici del Mestre de Guayta*, ARM, còdex 64 (259-260); I les *Ordinacions y sumari dels privilegis, consuetuts y bons usos del Regne de Mallorca donats a la estampa per Antoni Moll, notari, síndich i archiver perpètuu de la Universitat de dit Regne*, edició de Mallorca, 1663, en foli (260-261)

El segon dels volums dona una visió diacrònica de la vida del Regne de Mallorca en quatre moments, encarregats a altres tants especialistes: Román Piña Homs exposa l'*Arquitectura políticajurídica del Regne de Mallorca* (11-45), interessat a presentar l'encaix dins una entitat política única de terres tan diverses com les que es troben entre l'illa de Formentera i el comtat de Cerdanya, entre les tres illes més grans entre elles i en la de Mallorca entre Ciutat i Part Forana; segueix Pau Cateura Bennàsser, *Els segles XIII i XIV*, que ha de fer encaixar dins els regnes i terres de la Corona catalanoaragonesa la situació sota Jaume I, sota els reis de la dinastia privativa i sota la clara integració dins la Corona unitària (47-81); Maria Barceló i Crespi ens presenta *El segle XV* (85-125), en el qual, ultra el fet socialment important de la revolta forana, tingué un pes específic la cultura dels arquitectes, dels autors de portolans, d'un primitiu humanisme directament vinculat a la cort del rei Alfons Trastàmara a Nàpols i de les manifestacions d'un lul·lisme que desembocà en la creació de l'Estudi General Lul·lià; i Josep Juan Vidal, *Les institucions de les Illes Balears. De l'adveniment de la Casa d'Àustria a l'època constitucional* (127-165): l'entitat jurídica Regne de Mallorca continua, però en situacions tan diverses com la dels segles XVI i XVII, sota els reis per principi confederals com foren sempre els Habsburgs, la del segle XVIII sota reis centralistes com foren sempre els francesos i la diversitat d'integració política dins l'Imperi anglès amb la continuïtat en l'estructura administrativa interna a l'illa de Menorca. El Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i el Baridà han d'ésser oblidats perquè des del 1659 ja no pertanyen (ni pensar-hi) al Regne de Mallorca, sinó al de França, cada vegada més implacable. El darrer capítol, sobre l'*Edat contemporània* (1808-1983), recau tot sencer fora els límits d'aquest anuari. Cal dir que tant o més ric que el text dels autors, d'autoritat científica reconeguda, és l'aportació dels arxius o dels museus, que pro-

porcionen pàgines d'il·lustració de gran categoria, encara que hom no acabi de veure per quins set sous el «Fragment inicial del *Regiment de sort i sac* per a l'elecció dels càrrecs públics» sigui una pàgina escrita en hebreu i, si no m'erro, reproduïda cap per avall (40).

El terç i darrer, després de les corresponents pàgines prologals, més o menys polítiques, ens ofereix un autèntic present sota el títol de *El Llibre del repartiment i la documentació feudal*, sota el qual tenim alguna (o més d'una) de les tres versions lingüístiques (àrab, llatina o catalana) en què s'és conservat el tamble conegut com a *Llibre del rei* i és el «primer llibre cadastral» (15), que reproduïx la distribució de les propietats fetes pel rei en la seva porció (la meitat de l'illa) entre els qui, formant part del seu propi cos d'exèrcit, col·laboraren amb ell en la conquesta; l'interès, però d'aquell primer cadastre no es pas fiscal, ans, tal com el dr. Rosselló precisa, el «d'obtenir informacions toponímiques, antroponímiques i sòcio-professionals islàmiques» (27), poc anteriors a la conquesta o «de la població mallorquina musulmana» (28) mitjançant l'anàlisi dels diferents topònims. Abans d'arribar a l'objectiu, l'autor ens ha informat dels estudis de llengua àrab a Mallorca els segles XIX i XX (15-22) i ens ha presentat cada un dels exemplars que ens han transmès el dit llibre: el llatí àrab, potser datable del 27 de juliol del 1230 (27 i 33) (ARM, s/n); el català (ARM, cod. 18), el llatí (ARM, cod. 19), el també llatí de l'ACatM, núm. 3.401; i el també llatí de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), 26 (35-45); els tres darrers són qualificats de 'repartiments sinòptics' i particularment analitzat el darrer (46-51), d'esquema paral·lel al del còdex català (36-41). Atesa la importància que tenen els topònims en el present estudi, tenim en les pàgines 57-72 la llista d'aquests en tètrapla: la primera columna dóna la grafia repartimental de les quatre-centes noranta-cinc denominacions documentades; la segona, la transcripció actual en caràcters llatins; la tercera, la traducció catalana actual; i la quarta, la qualificació o classificació, d'acord amb els mecanismes de formació que generaren toponímia (57). Segueixen les pàgines dedicades als altres documents complementaris, entre els quals destaca la *Remembrança de Nuno Sanç*, recentment identificada a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Vària*, 455, repartiment paral·lel del rei per a la porció del dit noble (75-81). El resultat dóna que el major nombre de topònims, gairebé un 20%, pertany als noms clànics o de família, seguits pels antropònims, els no definits, els geogràfics i els arquitectònics, que s'acosten a l'onze per cent (85).

No cal dir que, vists en el conjunt dels tres volums, els *Documents cabdals del Regne de Mallorca*, hem d'estar sincerament agraïts al Parlament de les Illes Balears pel conjunt documental i pel conjunt d'estudis que ha posat a les mans dels estudiosos. Serà més fàcil d'arribar a les fonts, que permetran de clarificar qüestions, si no discussions, tothora obertes; en podria ésser mostra la frase del darrer testament del rei Jaume I, sobretot a Mallorca, Pare de la Pàtria:

«...quando ipse Dominus et Redemptor noster nos ad se vocare voluerit ab hac vita animam nostram ei (sic! et?) Salvam reddere possimus et taliter de bonis nostris disposerimus ut per ipsam dispositionem nostram custodiamus filios nostros et homines nobis subiectos a dissensione ac divisione et quod non possint inter eos dampna vel contrarietas aliquo tempore suboriri, immo, si aliquis vel aliqui voluerint divisionem mittere aut dissensionem inserere in regnis nostris et dominationibus nostris, ipsi filii nostri sint in unum cum hominibus suis, ita quod possint se ab eo et ab eis deffendere qui nollent recipere ius ab ipsis; necnon etiam et attendentes quod omne regnum in se divisum desolabitur, secundum quod ipse Dominus in Evangelio testatur, idcirco Nos, utentes verbis ipsis, volumus inquantum possumus de facto nostre anime et de regnis et terris nobis adeo (sic! a Deo?) collatis taliter disponere, divina gratia suffragante, quod in posterum non valeant desolari» (71: 26 agost 1272).

Ai, pobre rei Jaume I! Si hagués viscut només deu anys més, hauria vist com havien anat les coses en la Croada contra Catalunya, en la qual el seu fill fadrister, Jaume II de Mallorca, oblidant el manament testamentari del seu pare, es posà contra la pròpia casa i els regnes i terres, als quals es referia Jaume I, 'valuerunt esse desolati' per una guerra portada des de fora.

En sentit invers i sense que això signifiqui, ni de lluny, una crítica, a mi personalment m'hauria complagut que els dos darrers documents de la dinastia emfítèntica de Mallorca ('tenien per'), haguessin estat publicats complets i no només en regest: són els que porten els números 149, del 1340 (152), i el 236, del 1409 (191-192): hauria estat una manera de manifestar el respecte que, ni que només fos pel seu origen, mereixia aquella branca de la Casa dels Comtes de Barcelona.

Repeteix: enhorabona i grans mercès per aquests tres bells volums!

Josep Perarnau

Raimundus Lullus. An Introduction to his Life, Works and Thought. Edited by Alexander FIDORA and Josep E. RUBIO. Contributions by Óscar de la CRUZ, Fernando DOMÍNGUEZ, Jordi GAYÀ, Marta M. M. ROMANO and Josep E. RUBIO. Translated by Robert D. HUGHES, Anna A. AKASOY and Magnus RYAN (Corpus Christianorum, 214; Raimundi Lulli Opera Latina-Supplementum Lullianum, tomus II), Turnhout, Brepols 2008, XIV + 564 + [6] pp.

Sense cap mica de dubte, aquest volum representa una novetat i tant els editors com els col·laboradors i la mateixa editorial són dignes de sincera enhorabona i no els mancarà la nostra.

Tal com diu la introducció, «el nostre objectiu prevalent ha estat, de fet, el de cridar l'atenció i projectar llum sobre el pensament de Ramon Llull per als lectors de l'edició de les *Raimundi Lulli opera latina*, lectors que, sense cap dubte, desitgen veure la filosofia de Ramon Llull col·locada en el lloc que li correspon dins el context medieval» (X).

Per a això, els editors i l'editorial han projectat un volum, en el qual el lector pogués trobar la informació que necessita sobre la vida (F. Domínguez i J. Gayà) i les obres (F. Domínguez) de Ramon Llull (3-242) i la relativa al seu pensament, començant amb un capítol dedicat a l'art (J. E. Rubio) i seguint amb els tres que tracten successivament del reialme natural (J. E. Rubio), del de l'home (M. M. M. Romano i Ò. de la Cruz) i del reialme diví (J. Gayà).

He de suposar que des del moment que tant els responsables de l'obra com l'editorial es consideren satisfets del seu producte, el crític hi té poc a dir, sobretot tractant-se d'un objectiu que sembla limitar-se bàsicament a una informació dels possibles lectors de les edicions del «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis» de Brepols.

Per això, crec que és millor indicar allò que, segons el lleial saber i entendre del crític, caldria assegurar en possibles futurs intents sintetitzadors de la biografia o del pensament de Ramon Llull.

Quant a la biografia, si uns quants anys abans potser no era necessari de dir-ho, és possible que avui sigui indispensable de recordar que tota la història de Ramon Llull, començant per la participació del seu pare en la conquesta de Mallorca sota Jaume I, té un marc políticoreligiós ben clar: el de la cristiandat. La conquesta de Mallorca consistí en la reintegració de l'illa dins l'Occident Medieval Cristià (després seguirien les altres dues: Eivissa i Menorca) i que tota la vida de Ramon Llull estigué emmarcada dins aquell món mental, jurídic i polític, dins el qual ell mai no se sentí espiritualment estrany ni despagat; situació que comportava simbiosi o un aiguabarreig entre els plans civil i eclesiàstic i es manifestava en tres extrems: 1) la societat era pastada amb manifestacions cristianes que la configuraven tota, des de les hores de cada dia escandides amb el toc de campanes al començament, al migdia i a l'acabament del dia, passant pels dies de la setmana, amb la festa del diumenge i d'altres entre setmana, fins als mesos de l'any, amb les qualificacions de certes temporades (Advent, Quaresma) i de les grans festes (Pasqua i dies sants, Nadal i d'altres: Ascensió, Corpus, Assumpció i Puríssima, Sant Josep, Difunts); 2) les poblacions eren entitats jurídiques dels cristians, extrem més tangible en les ciutats, categoria reservada a les seus episcopals (per això, Elna era ciutat i Perpinyà només vila)

i, quan hi havia grups de no cristians, aquests constituïen entitat independent, fins i tot amb murs que la separaven de la ciutat-marc (a Girona el Call i els seus murs són encara visibles i a Mallorca ben coneguda la zona: el Consell de Cent de Barcelona no tenia cap autoritat damunt el call jueu, que depenia directament del rei); 3) l'entitat política suprema era un estat tan confessional que, per exemple, les *Constitucions i altres drets de Cathalunya*, darrera edició, del 1704, comencen amb el títol I, *De la sancta fe catbòlica*, les prescripcions del qual omplen les pàgines 7-36.

Dins aquest conglomerat d'estrats civils i eclesiàstics trobem moments que ara difícilment diuen res al lector i que, en canvi, en aquell moment eren configuradors de tota una vida, com és, per exemple, el documentat per la miniatura del *Breviculus*, en la qual un bisbe (el de Mallorca), imposa a Ramon Llull l'hàbit de penitent. L'acte no és esmentat en la *Vita coaetanea*, però, en canvi, era tan important que fins i tot l'artista de les dites miniatures el té ben en compte quan en les anteriors ha pintat Ramon Llull amb llampant vestit vermell, que el distingeix de tots els circumstants, i en canvi des d'aleshores és dibuixat amb el color del dit hàbit: el canvi de color respon a un canvi que repercuteix en la col·locació dins la societat: des d'aleshores Llull ja no serà un mercader, ans un 'homo de paenitentia', semblant a un terciari franciscà, sense però ésser-ho, tal com els jurats de Mallorca escrivien al cardenal Francisco Ximénez de Cisneros a començaments del segle XVI. En el nostre llibre, a la pàg. 42, allò que atrau l'atenció de l'autor és la possible presència de la dama, per a la qual un cert temps abans Llull escrivia poemes amorosos, no, en canvi, la certificació institucional d'un nou camí de vida, que es mantindrà fins a la mort.

El 1291, per a Ramon Llull, com per a tota la cristiandat oriental i occidental, fou un 'annus horribilis' per culpa de la caiguda de Sant Joan d'Acre el maig del dit any: els cristians ja no tenien ni un pam de terra a Palestina; tots els països del Nord de la Mediterrània se sentiren amenaçats i l'agost següent, el mateix papa s'adreça oficialment a tota l'Església amb dues lletres en les quals demanava tota mena d'ajut, espiritual i material, per a la reconquesta de Terra Santa. La situació és recordada en les pàgines 70-72 amb referència als dos títols que Llull escriví en aquella ocasió: «...per primera vegada Llull tractava... de l'ús de la força per a encarar-se amb infidels, una opció que en obres anteriors, ell havia refusada de forma decidida», tal com demostraria el *Llibre de contemplació*, cap. 112/2: per tant, Llull era un baliga-balaga, al grat del vent que bufa des de les altures, en un punt tan important com el de l'ús de la violència envers els infidels. És de doldre que el punt de referència hagi estat el cap. 112, dedicat als cavallers, quan l'encertat hauria estat el 264, síntesi de la teologia de la missió cristiana, on repeteix amb tanta de força com havia fet en el *Llibre contra Anticrist*, que la dita missió ha d'ésser continuació de la de Crist i dels Apòstols i que qualsevol violència la desnaturalitzaria com a missió cristiana (núms. 2 i 19), però alhora recorda en el núm. 21 que és lícit de defensar-se amb la força sempre que l'infidel intentés de destruir el poble dels fidels: això és allò que arribà en la caiguda de Sant Joan d'Acre, en què tota la Cristiandat, oriental i occidental, es veié amenaçada en la seva mateixa existència (i no haurien passat cent-cinquanta anys abans que caigués Constantinoble: tenien raó de témer!). L'aplicació de la hipòtesi de l'atac a la mateixa existència del poble cristià era confirmada per les dues lletres oficials de Nicolau IV l'agost del mateix 1291 demanant l'ajut de tota la cristiandat, en particular el de totes les províncies eclesiàstiques, que s'havien de reunir en sínode per precisar les formes de l'ajut (cf. «ATCA», XXV (2006), 479-506, en particular 491 ss.). Sigui'm permesa una darrera observació: només l'existència de la cristiandat i la idea que aquesta entitat existia i era operativa permet d'entendre l'empresa de les croades, darrere les quals hi ha el convenciment que l'Islam formava un bloc més o menys compacte i la cristiandat un altre, i així era possible de pensar en un xoc violent d'ambdós blocs, un dels quals n'hauria de resultar malmès, per no dir esclafat.

Justament una croada, aquesta vegada contra Catalunya, és allò que sofrí el nostre país entorn el 1285 com a conseqüència d'haver-se implicat i beneficiat de les Vespres Sicilianes: la Santa Seu, que es considerava sobirana eminent del regne de Sicília, França, tant la del Regne de França com la del Regne dels Anjou (Provença-Nàpols-Sicília), i el Regne de Mallorca s'a-

liaren contra el nostre rei Pere el Gran a fi de destronar-lo i substituir-lo, no pas pel seu germà fadrister, Jaume II de Mallorca, que hauria pogut presentar tots els drets (de la Casa de Barcelona, per una banda, de col·laborador dels aliats contra el seu propi germà i la seva pròpia Casa, de l'altra), ans per un dels prínceps Anjou, que fou coronat rei de la corona catalanoaragonesa, a manca de millor, amb un barret de palla, tal com, mofeta, narra Bernat Desclot. Un dels episodis d'aquella situació de guerra fou la defensa amb nova ocupació de l'illa de Mallorca per l'hereu de Pere el Gran, Alfons el Liberal (1285-1291). Quan, sota el pontificat de Bonifaci VIII (1294ss.), començaren els passos de pau entre les dues bandes, una de les bases de l'entesa fou el retorn de cada terra al rei que la posseïa abans de les Vespres i en virtut de les exigències de pau, Jaume II, comte de Barcelona i rei d'Aragó i de la corona d'Aragó, retornà Mallorca al seu oncle, Jaume II de Mallorca: era el 1298; un any després, cap al final de primavera o començ d'estiu del 1299, devien arribar a París i a Ramon Llull informacions sobre la política aplicada pel nou rei a les seves illes, la de suprimir totes les institucions que, durant els anys de recent ocupació, havien col·laborat amb els comtes de Barcelona Alfons el Liberal i Jaume II de Catalunya; i Llull, que a París ja hi tenia avançats els *Principia philosophie complexa*, tal com ell mateix diu en el colòf del tractat, tallà de cop la redacció de l'obra i 'preoccupatus per studium arabicum - capficat per l'Estudi aràbic' [és a dir, Miramar]], se n'anà corrents a Mallorca; no pogué parar la sentència de mort contra Miramar, Jaume II de Mallorca se'l vengué tot seguit al monestir de La Real i aquest fou el final, no massa gloriós, de Miramar, a mans del mateix rei que, essent encara només príncep, l'havia volgut fer néixer.

El capítol sobre les obres possiblement defineix més que cap altre les característiques del llibre: hi predomina clarament el resum de cada un dels títols, completat per unes indicacions bibliogràfiques clarament limitades a indicació d'alguna de les edicions del text, que només excepcionalment conté informació sobre manuscrits. Dic que possiblement defineix el sentit de tot el llibre, perquè el resum doctrinal de cada un dels títols ens porta al precedent que és *Les obres autèntiques del beat Ramon Llull* de Joan Avinyó, del 1935, saltant cap enrere per damunt els dos inventaris més recents de Erhard Wolfram Platzeck i d'Anthony Bonner, en els quals la informació complementària és immensament més completa. Diria que aquesta és la dada deduïble del segon capítol: tant ell com el llibre que el sosté són destinats a informació general, no a facilitar el treball d'estudiosos i molt menys el de recercadors.

Som arribats a la, més que secció, segona part del llibre, dedicada al pensament. No sé si m'equivoco, però des de les primeres pàgines d'aquesta segona part he tingut la impressió que el possible lector, que s'hi acostés a fi d'informar-se sobre el pensament de Ramon Llull en sortiria amb la idea, si no ja amb el convenciment, que 'pensament de Ramon Llull' i 'Art de Llull' són conceptes sinònims, cosa que em sembla poc exacta, perquè la gran obra de mestre Ramon, el *Llibre de contemplació* amb tota la seva magnitud, és anterior a l',Art': ni en els darrers capítols, en els quals certament es serveix de lletres per designar conceptes, no he sabut trobar ni un cas de 'càmera' (aquesta seria la prova de la presència de l',Art'), que, en canvi, sí que es troba, per exemple, i d'un cap a l'altre de l'obra, en el *Llibre del Gentil i dels tres Savis*; i aquesta situació es repeteix en un dels darrers llibres de Llull, el *Liber de civitate mundi*. És veritat que tant de *Contemplació* com de *Civitate* se'n pot deduir o és equivalent a la doctrina que es troba darrere la primera figura de l',Art', però això no condueix a cap altre conclusió que a la d'haver d'afirmar que hi ha en Llull una gran doctrina bàsica sobre tota la creació/recreació i que aquest cos de doctrina té personalitat pròpia, sense que pugui reduir-se a l',Art'.

I aquesta pot ésser la raó, per la qual els successius capítols de la segona meitat del llibre que ens ocupa no es troben doctrinalment relacionats amb la doctrina bàsica pre-Art, a la qual m'acabo de referir en el paràgraf anterior. I amb això no vull dir de cap manera que les exposicions sobre la doctrina lul·liana sobre els móns material o humà no tinguin importància tant en ells mateixos com en el pensament lul·lià; dic només que en Llull no es pot ni pensar o hipotitzar que sigui encertada una exposició de la doctrina sobre el món o l'home no vista en la seva vinculació amb l'Ésser.

Anem a la darrera pàgina, que resumeix en tres punts la doctrina de mestre Ramon sobre l'Encarnació: formació del cos de Crist, creació de la seva ànima i la unió d'aquesta amb la humanitat. No em puc estar de recórrer la *Quaestio* 96 de la *Disputatio beremitaie et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi*, on l'autor afirma el següent: «...finis recreationis ante fuit conceptus quam fuit recreacio, et Filius Dei, qui ipsum finem concepit et voluit, sic et multo melius preparauit et ordinauit omnia pertinencia ad recreacionem a principio usque ad finem» («ATCA», XXV (2006), 225, líns. 46-50): hi hauria hagut, doncs, quelcom de previ, una idea mental, abans i tot que aquesta s'hagués traduït en un paràgraf o en un esborrany de plànol, on ja hauria entrat la Mare i la seva Immaculada Concepció. Aquest és, si no m'erro, el resum de la doctrina de Llull sobre l'Encarnació del Verb.

L'intent de posar a l'abast d'un públic no especialitzat, però demogràficament nombros, una obra informativa sobre vida i obres de Ramon Llull i sobre aspectes diversos del seu pensament ha d'ésser cordialment saludada sobretot allí on, essent per ventura l'única presentació global disponible, per força ha d'ésser la millor; li augurem, doncs, un bon nombre de lectors, amb la seguretat que en futures edicions es corregiran possibles deficiències.

Josep Perarnau

Ramon LLULL, *Llibre de la disputa del clergue Pere i de Ramon, el fantàstic - Llibre de la Ciutat del món*. Introducció, traducció i notes a cura de Lola BADIA. Edició bilingüe (Traducció de l'obra llatina de Ramon Llull, 2), Turnhout - Santa Coloma de Queralt, Brepols - Obrador Edendum 2008, 288 pp.

Sota aquest títol tenim el text original i, com a novetat, la traducció catalana dels dos escrits dels darrers anys de l'autor, la *Disputatio Petri clerici et Raymundi Phantastici* (1311) i el *Liber de civitate mundi* (1314), els quals, tot i la proximitat cronològica, responen a dos moments personals ben diversos, el de la discussió entorn la consagració de la pròpia persona i activitat a ideals que res no tenen d'egoistes, i el de la possibilitat de trobar una escltexa per on fer compartir els tals ideals pels reis i els personatges influents del regne de Trinària, un cop havia desaparegut qui fins poc temps abans havia estat l'oracle per al rei Frederic III de Sicília i per a l'alta societat illenca, mestre Arnau de Vilanova.

No sé si ha estat percebuda i, en cas d'haver-ho estat, no sé si ha constituït d'alguna manera un dels objectius de la present edició la de subratllar la coherència profunda que relaciona els temes dels dos escrits lul·lians, el de la crisi indissimulable de la 'cristiandat' ja en el pas del segle XIII al XIV. La discussió entre En Pere Panxacontent i En Ramon Somiatruites ens dóna la confrontació viscuda pels dos interlocutors, i per tants d'altres de llurs contemporanis, entre les imposicions d'una societat en gran part només de nom cristiana, i les valors d'una vida cristiana segons l'Evangeli, la de qui s'ha jugat el tot pel tot després del moment de la seva conversió.

En Pere Panxacontent és un bon 'spècimen' del cristià sociològic, que pel fet d'haver nascut en una societat oficialment cristiana i d'haver rebut el baptisme, segueix uns camins de vida ja determinats i que, essent clergue, li permeten, per exemple a través dels estudis universitaris, aspirar a llocs més o menys elevats i a prebendes més o menys redditícies; i ell ha optat per aprofitar les ocasions que aquella situació li oferia en safata, vida que, en canvi, revolta fins a les entranyes més sagnants En Ramon Somiatruites, conscient de la profunda contradicció que potser (i que en tants de casos, tant d'homes com de dones, de fet existí) entre 'fer carrera' en el món eclesiàstic i ésser aquell 'verus fidelis', que Arnau de Vilanova dibuixà en l'*Alphabetum catholicorum*, i al qual el mateix Ramon Llull dedicà un llibre programàtic, el *De primera e segona intenció*, i de més a més dibuixà en el protagonista del romanç *Blanquerna*. En Pere Panxacontent era el resultat d'una societat oficialment cristiana i En Ramon Somiatruites era el resultat d'una conversió personal i de la coherència de tota una vida amb la seva 'topada' amb Jesús

crucificat. Aquella contraposició era d'una o altra manera constantment viscuda i soferta en aquella 'cristiandat', ni que només fos per mitjà de l'escàndol intuït per tanta gent del poble davant la forma de viure de tants que s'havien encimbellat als llocs més alts de la jerarquia eclesiàstica i que, per tant, havien d'ésser mostra de vida cristiana. Llull sabé captar la vivesa del moment i de la seva contradicció i la perpetuà en el *Phantasticus*.

Una situació deplorable per a tothom, fora dels qui se n'aprofitaven —i eren moltíssims— (pensem només en els mercaders que s'enriquien llogant la percepció de delmes, primícies i altres emoluments eclesiàstics i en els eclesiàstics que les llogaven), tan luctuosa que fins i tot provocà les exclamacions inconsolables de totes les virtuts, tant de les 'virtuts' divines, que des del primer moment Ramon Llull ha identificat amb Déu mateix en el *Llibre de contemplació*, com de les virtuts humanes, teològals o morals que fossin, que provocà l'èxode de totes elles del món present en el nostre *Llibre de la ciutat del món*, com també provocà les corrués de gent que el mateix Llull havia pogut veure més d'una vegada, emigrants en bloc d'una població empestada o amenaçada de convertir-se en camp de batalla. Els clams de les virtuts explicant llur èxode de la 'ciutat del món' són la descripció de la misèria moral col·lectiva, que s'amagava sota el cobertor jurídic i institucional de la 'cristiandat'. També en aquest cas, Llull sabé copiar una situació col·lectiva insostenible i ens en féu arribar la seva versió en el llibre que ara ens ocupa, on en diverses ocasions ell no sols diu (i no és la primera vegada) que «tota civitas mundi est in malo statu et perverso posita» (198/10/3), ans encara posa en la boca de virtuts divines (és a dir, de Déu mateix), que la situació és mereixedora de 'magnam vindictam', d'una gran venjança (224/34; 226/38/3final; 230/42/3final; 238/49/3 final; 246/56/3 final; 252/63 i etc.).

Però en una decisió presa conjuntament per totes les Qualitats Entitatives Divines, cada una de les quals i, no cal dir el conjunt, és Déu, el desig de Misericòrdia, Gràcia, Humilitat i Pietat (258-274) pesà més en la decisió del conjunt, la que la Justícia «non destrueret dictam civitatem mundi et quod septem virtutes... reverterentur in civitatem mundi et ipsam repararent et peccata a civitate expellerentur...»: la història humana, per tant, podia continuar (276/92). Aquest és el punt distintiu de Ramon Llull: un altre català, absolutament contemporani, Arnau de Vilanova, quinze anys abans, havia llençat amb el *De adventu anticristi*, al bell mig de la intel·lectualitat europea la tesi del final de la història humana amb el pronòstic que entorn el 1365 haurien començar els esdeveniments finals (els 'Novissima/Novíssims') amb la vinguda de l'Anticrist; i un segle més tard, encara un altre català, el futur sant Vicent Ferrer, s'esgargamellava per Europa anunciant que s'havia acabat el temps de l'espera i que el temut Anticrist i amb ell la fi del món, estava per arribar 'tost, tost e ben tost', perquè la càrrega acumulada de totes les maldats possibles no permetia de superar la decrepitud de la nissaga humana: la 'cristiandat' havia fracassat en la seva missió d'afaiçonar una societat cristiana i, doncs, no tenia ni la raó ni les forces per a sobreviure. Llull no ens diu en què basa la seva previsió de supervivència: només ens diu, tal com acabem de llegir, però sense explicar-nos-ho, que les 'virtuts' tant morals com teològiques tornarien a la Ciutat del Món, i que maldarien a fi que el mal i el pecat en fossin expulsats, car altrament cap de les quatre Virtuts, que han advocat per la supervivència, tindria camp on treballar i manifestar-se, tot i que la Pietat confessa que «ja no pot més i que, com l'oli damunt l'aigua, la impietat neda damunt, sobretot de les autoritats» (274-275/90).

Una paraula pot connectar els dos texts del present llibre: en el pas del segle XIII al XIV, la cristiandat és farcida de Peres Panxacontents o de cristians que anhelan ésser-ho (i són els que donen el to en la societat dita cristiana) i en canvi els que de debò es comporten com a cristians són marginats i, damunt, bescantats i avilits, almenys com a somniatruïtes.

En un llarg estudi introductori (13-89) l'editora, seguint Roger Friedlein (16-17), ens recorda que els nostres dos escrits són presentats en forma de diàleg, en els quals l'autor, Ramon Llull, parla com a personatge de ficció (13) i on «l'alternança dels interlocutors és sobretot una eina expositiva i dialèctica» i «l'Art s'hi situa al rerefons i la forma dialògica guanya la partida» (16). Els dos opuscles responen a moments, darrere els quals hi havia en joc aquell valor que Ramon Llull considerava fonamental, el de la coherència de l'ésser humà en la Primera

Intenció, tant a fi de clarificar el sentit de la participació en el Concili de Viena rere el *Phantasticus* (45-69), com en la perspectiva i sentit de la presència cristiana en el món després de constatar el fracàs de la ,cristiandat' a Sicília el 1314, rere el *De civitate mundi* (69-87), on el darrer agafador és la fe en l'actuació de les ,virtuts' divines a través dels autèntics cristians en un món que està en mal estament ,et adhuc timendum est de peiori': Déu és l'única cosa que no falla.

I ací, si no m'erro, ens tornem a trobar amb Arnau de Vilanova, de forma que cada un dels dos (Arnau i Ramon) en surt identificat; en un cert moment de la *Disputa entre Pere i Ramon*, aquell deia clar i net que l'imminent Concili de Viena no s'havia de pronunciar a favor de la conversió dels infidels, perquè «quando Deo placuerit, infideles ad viam veritatis reducet» (170/118); un parell o tres d'anys més tard, a Sicília es repetia la mateixa tesi, i de forma més explicitada: «... negligunt me [fidem christianam] praedicare et declarare infidelibus, dicentes: ,Non oportet praedicare atque declarare fidem eis', dicentes quod ,Quando placebit Deo, ipse convertet omnes infideles ad sanctam fidem catholicam'» (196/9/5 líns. darreres): precisem: baixant de París a Viena En Pere, coneix aquella tesi; a Sicília, En Ramon la retreu a uns inno-minats, que ell acusa d',injusts i mandrosos': a París, Arnau de Vilanova hi havia publicat (i de quina manera!) i defensat el *De adventu anticristi*, i a Sicília havia tingut a cor què vols tot el temps i avinentesa d'exposar el seu pensament. I un dels punts, en què ell s'havia reafirmat en defensar el dit *De tempore...*, era justament el relatiu a la seva poca valoració de la croada, i ho feia amb aquesta reflexió:

«...illud tempus, in quo plenitudo gentium ingredietur ecclesiam, est tempus centenarii quarti decimi a Christi nativitate, quod centenarium incoabit quando finietur computatio presentis anni, quo ecclesia numerat annos Domini mille trecentos... Cum, igitur, iam nobis emergat tempus plenitudinis gentium, in quo, secundum testimonium Christi predictum, tenebit secure populus fidelis possessionem terrene Hierusalem...» («ATCA», VII-VIII (1988-1989), 163-164, líns. 1276-1286).

Era, doncs, tesi d'Arnau de Vilanova que en l'imminent segle XIV (i tant el 1311 com el 1314 ja feia uns quants anys que el nou segle s'havia encetat) cauria en el rellotge de la història l'hora en què, per lliure decisió de Déu, tocava la possessió definitiva de Jerusalem i l'allau imparable dels pobles entrant tots en l'Església, el ,tempus plenitudinis gentium', que l'any 1300 ja era a l'albada. Si, doncs, per a Arnau de Vilanova aquesta era la perspectiva imminent, quin sentit tenia perdre el temps muntant a escala europea una gran xarxa de preparació de missioners? I ací trobem la contraposició dels camins entre Arnau i Ramon; uns quants anys més tard, Joan de Rocatalhada, que volia convertir Llull en la seva Minerva, n'havia de desistir perquè aquest havia estat insensible al significat del curs de la història (evidentment, al sentit de la història proclamat pels ,profetes' espirituals i escatològics, del tipus del nostres mestres Arnau de Vilanova i Vicent Ferrer). Ramon Llull opta a favor del sentit normal de la història humana, no espera des de Dalt grans trasbalsos en el seu desplegament i segueix creient en l'acció constant de Déu en ella.

Tenim, doncs, davant els ulls un llibre important per haver-nos fet més accessibles dos texts, que, per allò que n'acabem de dir, són realment importants en ells mateixos. Si en el primer tenim una mostra d'allò que significa muntar la vida per la primera o per la segona intenció (o per una de tantes de possibles), el segon ens fa entendre el fons del pensament lul·lià en veure tota la realitat material i humana com a reflex i efecte de cada una de les dignitats de Déu o, dit d'altra manera, ens ofereix en safata una forma enginyosa d'explicar que cada realitat d'aquest món té la seva basa en la Realitat Total representada per cada una i pel conjunt de les Dignitats divines, aplegades en el concepte de Déu Unitrí.

Però hi ha quelcom més: el conjunt d'estudi introductori, text llatí i traducció catalana de cada un, més els complements de les pàgines 93-106, són projectats en bloc unitari damunt el comerç internacional servint-se de la xarxa de possibilitats que l'editor belga Brepols s'ha creat

per a fer conèixer les seves publicacions, començant per l'indispensable 'Corpus Christianorum' amb totes les seves branques; i, si no m'erro, això vol dir que el producte que hom llença des de Catalunya és de la qualitat dels productes que llença l'esmentada casa editora: si és així, enhorabona i bona sort, amb veles desplegades, perquè aquesta és una de les aspiracions catalanes més autèntiques, la d'estar en tot a l'altura d'Europa.

Josep Perarnau

Frances Amelia YATES, *Raimondo Lullo e la sua arte. Saggi di lettura*, a cura di Sara MUZZI, edito dal Centro Italiano di Lullismo presso il Pontificio Ateneo Antonianum, Roma 2009, pp. 212.

Il volume curato da Sara Muzzi, elegante nella veste tipografica, accoglie la prima traduzione italiana dei pionieristici e, direbbe Eugenio Garin, «personalissimi» saggi della celebre studiosa inglese Frances A. Yates: *The Art of Ramon Lull: An Approach to it through Lull's Theory of the Elements* e *Ramon Lull and John Scotus Eriugena*, pubblicati in origine nel *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, rispettivamente nel 1954 e nel 1960 ed ora raccolti nel primo dei tre volumi di Frances A. Yates, *Lull and Bruno. Collected Essays*, I, Routledge and Kegan Paul, London 1982, 9-77, 78-125, testi sui quali è stata condotta da Livia Cases la traduzione che qui viene presentata. Accompagnano e completano la pubblicazione dei due saggi una *Presentazione* di Michela Pereira, a cui si deve anche la cura dell'aggiornamento della bibliografia lulliana compilata dalla Yates ed assai cresciuta dalla morte della studiosa inglese, un saggio introduttivo di Maurizio Cambi, *Frances A. Yates e la «Clavis» lulliana* e la finale *Bibliografia di Frances A. Yates* curata da Sara Muzzi.

Nella sua *Presentazione* Michela Pereira rileva come la traduzione italiana dei due saggi della Yates, ormai un classico della storiografia lulliana, porti a naturale compimento quella «trilogia di traduzioni» che ha inaugurato le pubblicazioni del *Centro Italiano di Lullismo*, iniziata nel 2004 con *Il lullismo in Italia* di Miquel Batllori, continuata nel 2007 con *Il microcosmo lulliano* di Robert Pring-Mill e terminata appunto ora con gli essenziali saggi di Dame Yates. Ricorda inoltre Michela Pereira quanto i coraggiosi studi della Yates, che a Lullo era arrivata studiando il pensiero e l'opera di Giordano Bruno, abbiano favorito il riconoscimento dell'importanza del pensiero lulliano, al di là del circoscritto spazio culturale, letterario e filosofico iberico, in cui all'opera del maiorchino certo grande valore di già si accordava, come costituente una delle dorsali su cui e contro cui si sarebbe inerpicato il pensiero di Bruno e di molti altri pensatori dell'Età moderna.

Un profilo biografico ed intellettuale di Frances Yates, teso ad evidenziare le tappe fondamentali di un percorso di studio assai poco convenzionale, diverso per molti aspetti dagli «ordinari e ordinati» percorsi accademici, è tracciato da Maurizio Cambi nella sua introduzione, giustappunto intitolata *Frances A. Yates e la «Clavis» lulliana*. Dapprima gli studi iniziali e la sua prima importante monografia su John Florio del 1934, esponente di spicco della cultura italiana in Inghilterra, come noto aperta alle «novità rinascimentali» portate dalla Francia e dall'Italia, e tra i personaggi presenti ne *La cena de le Ceneri* di Giordano Bruno; fu proprio Florio a condurre in seguito la studiosa inglese alla scoperta della nolana filosofia, alla passione ermeneutica per essa e di lì successivamente alla riscoperta di Lullo. Dipoi il favorevole incontro con Dorothea Waley Singer, moglie del celebre storico della scienza Charles Singer e pur ella studiosa appassionata del pensiero bruniano, gettò le fondamenta di quel ponte che avrebbe permesso a Dame Yates, grazie all'interessamento di Edgar Wind, insigne storico dell'arte del Warburg Institute e fondatore insieme a Rudolf Wittkower del *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, conosciuto in quanto entrambi ospiti in casa Singer, l'ingresso in quella prestigiosa e stimolante Istituzione che certo rappresentò una nuova svolta, si pensi solo al materiale raccolto dal fondatore Aby Warburg e a disposizione nella Biblioteca dell'Istituto, per il suo modo futuro di fare ricerca.

Dopo i primi saggi su Lullo che compongono il volume che qui presentiamo, rileva Cambi, la figura del Beato maiorchino non abbandona più gli interessi della Yates, di esso infatti vi è la traccia più o meno marcata nella maggior parte degli studi più importanti della storica inglese, anche se in molti casi in essi si assiste a quel fenomeno particolare di «smorzamento del Lullo originario» —certo perdonabile se si considerano i centrali interessi rinascimentali e bruniani dell'autrice— e di «occultizzazione» del Lullismo. Nel suo libro più celebre e più discusso, *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition* uscito nel 1964 a dieci anni di distanza dal primo saggio su Lullo —sottolinea Cambi— emerge una certa insicurezza dell'autrice riguardo i termini di un confronto tra Bruno ed il mistico maiorchino. Nonostante un decennio di studi dedicati allo studio del sistema lulliano, infatti, nel libro il riferimento al mistico catalano era assai limitato —pochi cenni all'influenza dell'*Ars* su gran parte delle opere latine di Bruno— e nell'economia globale dell'impostazione interpretativa, nonostante la Yates riconoscesse già nel testo la necessità di uno studio su Bruno e la tradizione lulliana, emergeva chiaramente come, alla fine dei conti, l'ermetismo bruniano in un certo senso ne fagocitasse il lullismo senza quasi lasciarne traccia.

Due anni dopo, nel 1966, viene dato alle stampe un altro libro importante della Yates, *The Art of Memory*, anche questo fortunatissimo, in cui però centrale era il tema dell'arte della memoria nel suo sviluppo storico, dalle prime manifestazioni nel mondo classico sino ai secoli di Cartesio e Leibniz. In questo testo la Yates, basandosi —è lei stessa a sottolinearlo— sui due suoi studi del 1954 e del 1960, dedicava un capitolo intero al metodo lulliano come arte di memoria, esaltandone la componente dinamica di cui —suppose— si invaghirono i francescani contro la staticità della mnemonica classica dei domenicani Tommaso e Alberto Magno e giunge al complicato sistema mnemotecnico di Bruno, scegliendo di partire dalla trattazione del «metodo lulliano originario» per passare dipoi all'analisi delle variazioni da esso subite in Epoca rinascimentale. A poche frasi dall'avvio del capitolo sul lullismo, la studiosa ribadiva inoltre ancora una volta l'importanza di questo straordinario sistema, sottolineandone però anche le tante difficoltà di interpretazione e la carenza —al tempo la letteratura a disposizione sull'argomento non era vasta come oggi— di materiale per un più serio approfondimento.

Nel 1967 la Yates tornava ad occuparsi di Lullo in particolare con la cura della voce *Raymond Lull* per la *New Catholic Encyclopedia* e così pure nel 1972 quando dedicava un importante articolo-recensione dal titolo *Ramón Lull and the Ars Combinatoria* occasionato dalla stampa del libro di Jocelyn N. Hillgarth *Ramón Lull and Lullism in Fourteenth-Century France* e della ripubblicazione avvenuta nel 1969 dei *Quattuor libri principiorum* introdotto e curato da Robert D. F. Pring-Mill, in cui chiaramente affermava il valore e l'importanza degli studi condotti dai due autori per ogni studio futuro sul lullismo. La traccia dell'attenzione per il pensiero del filosofo maiorchino —sottolinea infine Cambi— si presenta negli studi della Yates anche quando questi sembrano occuparsi di ben altro; un esempio è la segnalazione della presenza del Beato maiorchino tra gli autori prediletti dai fratelli Rosa-croce, fatta nel suo libro tanto affascinante quanto discusso, *The Rosicrucian Enlightenment*, dato alle stampe nel 1972. Così pure non può considerarsi un caso il fatto che il suo *The occult Philosophy in the Elisabethan Age* del 1979, l'ultimo importante lavoro della studiosa inglese, dedicato alla storia della filosofia occulta durante il regno di Elisabetta I, si aprisse proprio con un capitolo dedicato a Raimondo Lullo. Nella sostanza la Yates in questo libro riproponeva ancora una volta fedelmente le ipotesi sviluppate nei suoi saggi *The Art of Ramon Lull: An Approach to it through Lull's Theory of the Elements* e *Ramon Lull and John Scotus Eriugena* qui di seguito tradotti, mettendo però in particolare in evidenza le molte analogie tra il sistema lulliano e la Kabbalah, senza però negarne anche le differenze profonde. Si potrebbe inoltre aggiungere a quanto rilevato la segnalazione dell'interesse suscitato in piena Età elisabettiana dalla traduzione inglese effettuata da William Caxton —un richiamo a Caxton la Yates l'aveva fatto già nel suo primo saggio *The Art of Ramon Lull*— del *Libre del Orde de Cavalleria* riportata nel suo *Astrea, the Imperial Theme in the Sixteenth Century* del 1975.

Come si è detto in precedenza Frances A. Yates è arrivata a Lullo attraverso Bruno, compendiando infatti le opere latine del nolano, ella vi trovò così tanti riferimenti all'opera del *Doctor illuminatus* da indurla ad una ricerca preliminare su questa singolare figura di pensatore, in quegli anni in vero assai poco tenuto in considerazione al di fuori dell'area iberica. Prese spunto —è la stessa studiosa a ricordarlo nell'*Introduzione* scritta in occasione della ristampa dei suoi saggi nel primo volume dei *Collected Essays*— da un suggerimento del famoso lullista ed editore settecentesco di Lullo Ivo Salzinger, curatore della famosa edizione di Magonza del 1721-42.

Partì dunque nel suo *The Art of Ramon Lull: An Approach to it through Lull's Theory of the Elements* dall'analisi del *Tractatus novus de astronomia* alla volta di quello che sarebbe stato —scrisse— «il compito più difficile da me intrapreso». Il *Tractatus*, allora inedito (l'edizione critica del *Tractatus novus de astronomia* curata da Michela Pereira è oggi in ROL 17, CCCM 79, 1989), era stato composto da Raimondo Lullo nel 1297 e nelle intenzioni dell'autore doveva gettare nuova luce, con l'uso dell'*Ars*, sulla scienza astronomica, mostrando gli errori commessi in passato dai vecchi astronomi e liberandola dalla superstizione e dal determinismo astrale. La Yates studiando il *Tractatus* iniziò a penetrare pian piano nella struttura complessa del sistema logico lulliano, basato come noto sull'utilizzo particolare delle lettere dell'alfabeto latino, dei diagrammi e delle figure mobili; fu dallo studio di questo trattato che cominciò a formulare, tenendo anche in non poca considerazione gli scritti medici lulliani, le prime ipotesi poi alla base di quel paradigma interpretativo che le servì da guida per affrontare il complesso universo delle opere lulliane.

La Yates riteneva che la teoria elementare lulliana fosse la chiave di volta per comprendere tutto il sistema lulliano. Il Beato maiorchino infatti aveva inteso creare una logica diversa dalla logica ordinaria che fosse applicabile ad ogni campo dello scibile e che avesse per base le Dignità divine indicate dalle nove lettere BCDEFGHIK e la realtà naturale rappresentata dai quattro elementi della tradizione aristotelica rappresentati dalle prime lettere dell'alfabeto ABCD, in grado quindi di congiungere l'alto ed il basso permettendo un percorso continuo di ascesa-discesa sulla scala dell'essere.

Quale fosse poi il rapporto tra le Dignità divine, fondamento dell'*Ars*, e gli elementi —questo irrisolto nel primo saggio— è il tema alla base del saggio *Ramon Lull and John Scotus Eriugena*.

La studiosa inglese pensò allora di ripensare alle fonti aggiungendo alla tradizione agostiniana e neoplatonica medievale, di cui grande esempio era stato Bonaventura da Bagnoregio, quale fonte del sistema lulliano il *De divisione naturae* di Giovanni Scoto Eriugena. Nel testo dell'Eriugena, influenzato dall'opera dello Pseudo-Dionigi e dalla patristica greca, si troverebbero secondo la Yates molti elementi, primo tra tutti la concezione delle *Dignitates Dei*, presenti nell'opera del maiorchino e in grado di spiegare il dinamico rapporto tra gli attributi divini e la realtà naturale. La studiosa inglese inoltre abbozzava una raffinata e affascinante ricostruzione, rimasta certo a livello di ipotesi, riguardo i canali attraverso cui Lullo avrebbe raggiunto il pensiero di Eriugena, dalla probabile mediazione di Onorio di Autun all'avvincente, ma un po' azzardata considerazione di un coinvolgimento indiretto degli Albiges.

Nonostante alcune tesi discutibili, i saggi della Yates qui di seguito tradotti sono un classico della storiografia lulliana, passaggio obbligato per tutti coloro che intendano inoltrarsi nello studio del pensiero Beato Maiorchino.

Inoltre la straordinaria effervescenza intellettuale dell'autrice, palese nella sua prosa accattivante, inquisitoria, aperta all'utilizzo ragionevolmente spregiudicato di ogni tipo di fonte, ricca di un inarrestabile dinamismo pronto a spostare prontamente lo sguardo verso particolari all'apparenza inconsistenti, ma ricchi di spunti se inseriti in un moto centripeto in grado di convogliare verso il centro ogni pur minima sollecitazione periferica, trasformano questi saggi in una lettura «piacevolmente indispensabile» e, a più di cinquanta anni dall'uscita del primo di essi, ancora in una vera lezione di metodo.

Paolo Capitanucci

Carme BATLLE I GALLART, M. T. FERRER I MALLOL, M. C. MAÑÉ I MAS, Josefina MUTGÉ I VIVES, S. RIERA I VIADER, Manuel ROVIRA I SOLÀ, *El «Llibre del consell» de la Ciutat de Barcelona: segle XIV. Les eleccions municipals* (Anuario de Estudios Medievales, Annex 62), Barcelona, CSIC 2007, 914 pp.

Després d'un treball previ que, pel cap baix, deu haver durat més de quaranta anys, arriba finalment a les mans dels estudiosos de la institució més oficial i representativa de la Ciutat de Barcelona, el Consell de Cent Jurats, aquest volumàs que es limita a un retall de la seva història: retall perquè es limita a un segle, el XIV, i encara als anys que ens són coneguts per la sèrie de *Llibres del Consell* de l'AHCB, car la sèrie no és completa, extrem que es manifesta en els buits cronològics (així, per exemple, en la pàgina 477, entre els documents 186-187, manca qualsevol informació de quatre anyades, del desembre del 1350 al novembre del 1354: i no és l'únic cas); l'altra limitació rau en el detall que, de tota la muntanya d'informació que proporciona la sèrie esmentada, els responsables del treball han decidit limitar-lo als folis inicials de cada registre, que són els corresponents a les eleccions dels jurats i d'altres càrrecs municipals, immediatament seguides pels juraments de complir-los «a tot lur meylor enteniment, a feultat del senyor rey» (367, núm. 1).

No cal dir que per una raó o altra per les dites eleccions hi va passar tota la flor i nata de tota la societat barcelonina (cristiana: jueus i musulmans, si n'hi hagués hagut dels darrers formant aljama, no hi haurien tingut res a veure); i he dit de 'tota', perquè en el Consell de Cent Jurats hi havia representació d'una llarga corrua d'oficis menestrals, la nòmina dels quals, més alts i més baixos, es troba en l'*Index de noms* final (antropònims i topònims) (801-906); i encara tenim la possibilitat de saber-ne molt més, gràcies als dos capítols, respectivament signats per la directora del projecte, prof. Carme Batlle, sobre *Els Gualbes* (49-133), i per la dra. Maria Teresa Ferrer i Mallol, sobre *Una família de navegants: els Marquet* (135-267) i encara d'aquesta autora, *Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina* (269-346), pàgines completades amb la llista dels consellers de Barcelona durant el segle XIV (347-357).

Però per la naturalesa d'aquestes pàgines, la secció que ens toca de ple és el *Corpus documental*, on són d'alguna manera integrats 654 documents, tots de la sèrie arxivística indicada al començament, que ocupen les pàgines 365-784; ja hem precisat que només hi són aplegats els documents de l'elecció i jurament de cada juraderia anyal, raó per la qual el seu contingut és gairebé repetitiu, sense que això signifiqui que no s'hi trobi res digne d'ésser subratllat, ben al contrari.

Justament cap al final ens trobem amb la novetat que era altra la forma d'elecció de cada un dels cinc jurats, seguint i segons la qual, sembla que ja no calia demanar l'aprovació del rei (635-640/448; forma repetida a 648-650/462; 657-661/478; 696-700/539; 750-754, etc.); també es manifesten en aquests darrers decennis del segle una certa (potser incipient) reticència a acceptar càrrecs (652-653/468), un absentisme que despunta (685/536), i el fenomen dels llocs 'carrers de Barcelona' (716-717/565). També hi ha una, per ventura única, referència a la situació de Cisma d'Occident, del 1396 (710/550), i fou aquella en què la ciutat de Barcelona aconsellà el rei, Martí l'Humà, de no oferir acolliment al papa d'Avinyó, Benet XIII, en un moment en què era hostatge del rei de França en el Palau d'Avinyó i, doncs, comportava prendre partit contra França; també hi ha qualche referència al perill representat per les companyies d'aventura (611/412; 636, nota 366, any 1390-1391; en el qual cas, la ciutat també era afectada per una «grani nimia caristia et indigentia»). En aquells darrers anys era notable la insistència en el detall que els altres càrrecs de la ciutat també havien de retre comptes i dins un termini: el mostassaf (573/351; 599-600/394; també el dipositari de l'Hospital de la Ciutat, el d'En Pere des Vilar (599/393), perquè ja feia temps que els comptes no havien estat revisats (598/391). Recordem que el 1357 els consellers havien hagut de jurar que no perdonarien a ningú una quantitat de més de cent sous (513/248).

Si algun tema és llepol per a aquestes pàgines són els textos i el llibre que ens ocupa ens fa saber que tots els càrrecs de la casa de la Ciutat de Barcelona es regien per *Ordinacions*, que, si

no m'erro, compareixen el 1354 (485/197) i després són constantment citades (493/212; 512/246; 520/262; 530-531/283, etc.); al cap de poc, el 1356, també compareixen uns capítols, aquí transcrits (503/230), que són integrats en la *Consuetu* (581/366) i són el text del jurament (607/409; 610/410); el 1358, tothom havia de jurar el càrrec d'acord amb una fórmula conservada en el *Llibre Vermell* (522-523/266-271).

Els documents són o totalment o majorment en llatí, que els darrers anys és substituït pel català: el límit entre el predomini del llatí i el del català es troba el 1397, en què el 5 de gener l'anotació 602, al *Llibre del consell* és encara en llatí, i en canvi la 603 ja és en català (abans, eren en català només les fórmules de jurament) (744/602-603). Després torna el llatí en les actes d'eleccions, el català en les propostes a discutir en consell.

No cal dir que dels noms que presideixen el llibre només en podem esperar transcripcions del text llatí plenament satisfactòries, i en realitat ho són en un percentatge que es deu atansar al 100%; però en aquesta minsa franja restant, hom topa amb grafies que l'entrebanquen en la lectura i desfiguren la qualitat que en general tenen els textos llatins; en reporto algunes mostres que de cap manera no són exhaustives i que, d'altra banda no sé si procedeixen de la grafia de la còpia del segle XIV: «...in presencia dicti venerabili Petri...» < «...in presencia dicti venerabilis Petri...» (367/2); «...gerens vices venerabilis Ferrarii de Villafrancha, vicarii...» < «...gerens vices venerabilis Ferrarii de Villafrancha, vicarii...» (398/40); «...gerentisque vices tunc venerabilis Guillelmus de Gallinariis, vicarii...» < «...gerentisque vices tunc venerabilis Guillelmi de Gallinariis, vicarii...» (409/69/3-4); «sub fide qua eiusdem domino regi teneatur...» < «...sub fide qua eidem domino regi tenetur...» (493/211/4); «...fuit electus una cum venerabili Francisco de Aversone operarium dicte civitatis...» < «...fui electus una cum venerabili Francisco de Aversone operario dicte civitatis...» (506/235/3-4: o bé ,fuit electus... in operarium...'); «...scribe dicte honorabilis Concilii...» < «...scribe dicti honorabilis Concilii...» (591/378/2); «...homines iuresperiti...» < «...homines iurisperiti...» (635/446/7); «...erat insertum hoc nomine elegidor...» < «...erat insertum hoc nomen elegidor...» (377/ lín. avant-penúltima i penúltima, que ha d'ésser com en la línia darrera: ,erat insertum dictum nomen elegidor').

No m'és cap satisfacció aquest darrer paràgraf; però ara, en què sembla que haguem llençat per la finestra la llengua llatina com si fos aigua bruta, els qui llegiran llibres com el que ens ocupa seran recercadors estrangers que de llatí n'han après seriosament. I és de doldre que volums com el que dóna tantes satisfaccions, hagi inclòs algunes passes coixes per aquesta raó.

Evidentment, aquest volum posa la mel a la boca, esperant els qui, augurem-ho, l'haurien de seguir i sense cap forma de coixera.

Josep Pernau

Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416). Edició a cura de Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ (Fonts històriques valencianes, 14), València i Barcelona, Universitat de València i Museu d'Història de Catalunya 2004, 566 pp.

Les vuit-centes disset lletres reials (o príncipesques) aplegades en el present volum són totes d'un comte de Barcelona i rei de la corona d'Aragó, totes conservades (algunes per partida doble i àdhuc triple) en l'antic Arxiu Reial, ara ACA, i per tant entren en el nostre camp; però la primera part, fins a la pàgina 200, que és la que precedí la rendició de Jaume d'Urgell per Tots Sants del 1413, tenen una importància objectiva i un interès subjectiu fora del comú, en algun moment apassionant, perquè ens permet d'assistir en qualitat d'espectadors d'exceptió, al desplegament dels fets que havien de desembocar en el gran ,dia del combat' (176/156/3; 158/173/4-5; 170/188/4), al qual el primogènit Alfons no volia mancar a fi de poder-hi demostrar les seves virtuts bèl·liques de cavaller novell i per al qual, just el 31 d'octubre, ja rebuda la llicència del rei i disposat a marxar, es trobava, una vegada més que no tenia

els diners necessaris per a emprendre el viatge de Barcelona a Lleida i Balaguer: «encara no he peu de la moneda a mi necessària per rahó de la partença» (200/233/6); encara un parell o tres de dies abans, el 28 d'octubre, el rei demanava a l'hereu «XXXV o XL mília viratons dels millors que's puxen aquí trobar. E noresmenys .CL. madexes de fil de Brebant per a cordes de ballestes... e és mester que les dites coses vinguen cuytadament, de nit e de dia...» (197/228/3-6); i urgia la muller i reina que des de Saragossa li fes arribar 'dos barcas de pexcar', però ella havia hagut d'enviar un correu a Mequinença (198/229/4-5); les dites dues-centes pàgines són curulles d'encàrrecs com els que ja coneixem i fins i tot ens fan saber que set fusters barcelonins, tramesos pel primogènit, se n'havien entornat a casa, deixant-se del setge a Balaguer (196-197), qui sap si perquè se'ls havia acabat el temps de la paga.

Perquè un dels capítols, i ben angoixós, és el de la manca de diners, que havien d'eixir d'un donatiu de cent-mil florins de la Cort de Catalunya al rei; però aquest, sense encomanar-se a ningú, a fi d'ésser més fort en la seva posició de força, havia proclamat unilateralment el *Prínceps namque*, proclamació que les autoritats de la Generalitat de Catalunya no veien jurídicament clara; en aquest sentit, la lletra del príncep Alfons al Rei (177-182) és un document de primeríssima mà i d'exposició claríssima de les raons de cada una de les dues parts... i mentrestant, els cent-mil florins no emprenien la marxa vers el setge de Balaguer. La discussió entorn a la promulgació unilateral del *Prínceps namque* és un dels temes majors de la correspondència que el present volum ens posa a les mans en les pàgines 110-111, 128-129, 130, 133, 139, 148, 158, 159, 161, 162-164, 171, 174-175 i les ja citades 177-182. Mentrestant, també sabem que no mancava un corrent d'opinió pública, relacionat amb l'administració de justícia reial, que en els ambients de la cort era vist com un element més d'aquells «temps, hon molts troben atreviment de parlar» (123, lín. 17: 14 setembre 1413); un corrent d'opinió que, àdhuc en els cercles oficials, manifestava la seva manca de coincidència amb el capteniment del rei Ferran, en el sentit que no es podia atacar d'aquesta manera la personalitat més destacada de la nissaga dels comtes de Barcelona i reis de la corona d'Aragó.

L'assalt definitiu a Balaguer no es produí perquè, potser, i qui sap si segurament sense saber-ho, el comte Jaume d'Urgell decidí posar fi a aquella desesperant espera, rendint-se al rei Ferran, amb la qual cosa inutilitzà tots els preparatius i convertí en no res tota la moneda esmerçada en preparar aquella manifestació bèl·lica tan esperada, l'assalt a les muralles de Balaguer, evitant un espectacle, en el qual el príncep hereu volia fer el seu paper, ja que més que acció bèl·lica havia d'ésser un esclat triomfant a glòria de la nova dinastia: el príncep primogènit no arribà a temps i els que esperaven davant les muralles de Balaguer se n'hagueren de tornar a casa, vencedors, sí, però amb la cua entre cames, més o menys avergonyits perquè, una vegada més, tal com havia sentenciat el clàssic, «parturient montes, nascetur radiculibus».

Acabat el capítol del setge de Balaguer, tant el príncep com el lector assisteixen des d'una certa distància més o menys veïna o llunyana als grans esdeveniments del regnat, com fou la coronació de rei i reina a Saragosa (213-220), a la qual l'infant Alfons com a primogènit assistí ben de prop; les Vistes de Morella entre el rei Ferran i Benet XIII el mes d'agost del 1414, que el primogènit s'hagué de mirar des de Saragossa, perquè estava convalescent d'una febrada de tipus gàstric i perquè es temia a la comarca una nova falconada de pesta.

A Morella fou decidida la doble intervenció a l'illa de Sicília, la civil i l'eclesiàstica. La civil consistia a col·locar-hi com a virrei el segon fill del rei Ferran i de la reina Elionor, el príncep Joan de Trastámara, que amb el temps (1458) arribaria a ésser el rei Joan II de Catalunya-Aragó; l'eclesiàstica consistia a pressionar els bisbes de Sicília a reconèixer Benet XIII / Pero de Luna, com a únic papa legítim i a col·locar bisbes de la seva obediència en els bisbats vacants de Sicília.

Hi havia dos altres implicats en aquella operació, que no s'havia de limitar a Sicília: un era l'acabat d'esmentar, Benet XIII, que ja havia col·locat per la península italiana algun dels seus agents a fi que li fes propaganda, amb vistes al moment en què es presentaria a Roma, i s'hi entronitzaria com a papa únic. L'altra era la reina de Nàpols, Joana d'Anjou, que, carregada

d'anys, havia d'ésser muller del dit príncep Joan de Trastámara, que en aquell moment en comptava entre 16 i 17, i s'hi arribà a casar per poders, sense que el matrimoni, amb la consumació, es convertís en situació jurídicament sòlida; d'altra banda, la reina de Nàpols sembla que no sabia ni llegir una lletra, tal com el rei Ferran diu en una de les seves a la reina Elionor: «De la letra de vostra part faedora a nostra e vostra cara filla, la reyna de Nàpols, no-ns par la dejats fer, car no la sabia legir» (379, núm. 562, líns. 7-8: si la podia anomenar filla, és que el matrimoni per poders s'havia celebrat amb la reina Joana representada pels ambaixadors de Nàpols davant el rei Ferran), però, tal com escrivia l'infant Joan al seu pare «los genovesos e florentins donen e meten tot aquell torb que poden que'l matrimoni no vingua a perfecció» (391, líns. 3-5: 15 i 18 d'abril 1415). Com que el ridícul fou enorme, tant se val que ho deixem córrer.

Pels mateixos mesos es concertava un altre matrimoni, aquest entre el primogènit Alfons i una princesa castellana, Maria, entre nosaltres ja en la primera lletra del rei Ferran qualifica de 'princesa de Gerona' (404, núm. 599: 28 maig 1415; 421, núm. 614: 3 juny 1415: només sis dies més tard, ja hi havia qualche boira); en aquell moment tot devia ésser flors i violes, però tothom sap com acabà: el príncep ja convertit en rei Alfons, fent el gran mecenes per Nàpols i intentant de divorciar-se d'aquella princesa, també convertida en l'abandonada reina Maria, a fi de poder-se casar amb Lucrezia d'Alagno.

I arribem al final del trajecte, que fou el del rei Ferran I, el darrer episodi del qual foren les vistes de Perpinyà amb Benet XIII, l'emperador Segimon i els ambaixadors del Concili de Constança i els de diverses potències de la cristiandat (388, núm. 576, i 399, núms. 583-584). El rei Trastámara obtingué que un home tant de Benet XIII com el futur sant Vicent Ferrer, el qual seguia considerant que Pero de Luna era l'únic papa legítim, entre papa i rei escollís aquest i servint per darrera vegada el rei, li féu de nunci i proclamà a favor seu i contra Benet XIII la 'sostracció d'obediència'; i ja és famós el (darrer?) missatge del papa al rei: «Me, qui te regem feci, mittis in desertum», com ho és l'entestament papal fins a la mort el 1423 en el castell de Peníscola. La sentència de Casp era pagada a Perpinyà amb la sostracció d'obediència; però els mateixos Trastámara desautoritzaven aquella sentència en la seva correspondència oficial, quan, per exemple, atorgaven un feu a Sicília a un curial, precisant que la donació era feta «a ell e a sos hereus de son cors legítimament devallants in perpetuum» (398, núm. 582, líns. 3-4): ells no havien estat hereus legítimament devallants del cos dels nostres reis.

Ja només mancava el final del primer rei Trastámara, a Igualada el 2 d'abril del 1416, encantant-se així el regnat del segon, Alfons, tan present com a príncep en les pàgines d'aquest llibre.

No cal dir que el valor d'aquest volum és considerable per allò que en constitueix la principal aportació, que és la documentació oficial de l'Arxiu Reial (ACA), d'entre la qual crec que destaquen dues peces: l'exposició que l'infant Alfons (o algú del seu consell) fa de la posició dels representants dels braços, crítics envers l'aplicació unilateral de l'usatge *Prínceps namque* al setge de Balaguer feta pel rei Ferran (177-182, del 17 d'octubre del 1413); i la informació de l'infant Joan al rei Ferran, sobre la 'volta face' de reina i cort de Nàpols contra el casament d'ella amb l'infant Joan (389-395). I ultra les peces individualment importants, ho és sobretot el conjunt, ja que és com una línia contínua que dóna sentit a tot un regnat; i si, tal com recordava l'infant al rei el 13 d'octubre del 1413, en plena crisi del setge de Balaguer, «lo major tresor dels reys, en special de la casa d'Aragó, és haver del tot lo cor de llurs vassalls» (175, núm. 194, líns. 4-5), no sé si la trajectòria que dibuixen aquestes lletres portà la nova dinastia a 'haver del tot lo cor de llurs vassalls'.

Però ultra aquestes, hi ha en el present volum nombre d'altres informacions importants, o almenys interessants, d'entre les quals assenyalaria les següents: els treballs previs (aplec de fonts autèntiques) per a l'arromanjament de les *Constitucions de Catalunya*, immediatament després de la Cort de Barcelona, 1 setembre 1413 (98, núm. 97); política envers els jueus, on no manquen problemes de conversos (234, núm. 335; 266, núm. 354; 350, núm. 512; 319, núm. 461; 327, núm. 479; 330-331, núm. 480; 331, núm. 482; 333, núm. 484; 341, núm. 498;

355, núm. 522; 357, núm. 524); els serrells de la sentència de Casp, a l'Aragó, amb Anton de Luna al centre (268, núm. 357), o de Frederic d'Aragó (271, núm. 365), però sobretot per les males arts de la mare de Jaume d'Urgell, Margarida de Monferrato, que havia intentat (fer) matar ,ab fetilleries, verins e altres machinosos engins' el rei Ferran, on no manca nova intervenció de mestre Vicent Ferrer (330, núm. 480; 332-333, núm. 484); i la petició de la reina Elionor al rei, que controlés soldadesca castellana, car, afirmava la reina, «en verdat, senyor, aquí nunca fazen sinó querellarse d'ellos» (378, núm. 560).

El text ací transcrit d'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, o *CRD*, en llegir-lo deixa bon regust de boca, sense, però, que hi manquin grafies que deixen en dubte: ,fas vel ne fas' < ,fas vel nefas' (70, lín. 12 del final de la pàgina; ,request-ne seran' < ,request ne seran' (73, núm. 63, lín. 5); ,non gués' (nougués?) < ,nogués' (86, núm. 73, lín. 6 del final); ,hajaus' < ,haja-us' (94, núm. 92, lín. 3); ,excepta addicionem predictam' < ,excepta addicione predicta' (102, núm. 99, 4); ,perquè' < ,per què' (119, lín. 13); ,quidam cedula' < ,quedam cedula' (123, lín. 5 del final); ,recobrar... bens' < ,recobrar... béns' (126, núm. 129, lín. 8 del final); i finalment, trobo almenys tres vegades la grafia ,retruar - retruament' (242, núm. 310, lín. 3i 6; i 243, núm. núm. 311, lín. 3); aquestes dues grafies no han estat incorporades en l'Alcover-Moll, que coneix tant ,recruar - recruament' com ,regruar - regruament'; essent sovint tan semblants la ,c' i la ,t' en les còpies medievals, em pregunto si no calia transcriure ,recruar - recruament' (o suggerir un complement al dit diccionari).

Darrera paraula: per al coneixement del primer regnat dels reis Trastámara, aquest és un volum indispensable, de més a més, excel·lentment presentat.

Josep Perarnau

ANGELUS DE GRASSIS, *Oratio panegerica dicta domino Alfonso*, a cura di Fulvio DELLE DONNE (Fonti per la Storia dell'Italia Medievale. Antiquitates XXVII), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2006, 96 pp.

Diplomatari Borja 4. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1416-1429). Direcció: Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. Localització dels documents: Cristina BORAU I MORELL. Transcripció dels documents: Beatriz CANELLAS ANOZ, Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Gloria LÓPEZ DE LA PLAZA, Ramon J. PUJADES I BATALLER. Assessor: Jaume RIERA I SANS. Coordinació editorial: Maria TOLDRÀ I SABATÉ, València, Editorial 3 i 4, 326 pp.

La juxtaposició d'aquests dos títols respon a un intent, el de comparar dues figures de la mateixa persona, que és el rei conegut com a Alfons el Magnànim: la que el dilluns 20 de maig del 1443 n'acabava de dibuixar un dels cortesans que l'envoltaven en el palau reial de Nàpols en el discurs panegíric declamat a honor del mateix rei «in ecclesia sancti Iohannis in Carbonaria» (18) de la mateixa ciutat de Nàpols: i la que a partir del 7 de maig del 1444 i fins al moment de la seva mort el 1458 el mateix rei s'anava delineant al mateix temps que escrivia o dictava les seves lletres al o sobre el cardenal Alfons de Borja o al papa Calixt III. Entre el panegíric del 1443 i la primera de la rècula de lletres aplegades en el volum III del *Diplomatari Borja* passà menys d'un any i per tant es poden considerar estrictament contemporanis. I en el cas que la imatge del rei dibuixada en el panegíric i l',idèntikit' esbossat en la correspondència resultés considerablement acostat o distant, es podria plantejar el problema de si l',oratio' d'Angelo de Grassis hauria influït en l'autoretrat de les lletres. Però, com que en aquest moment no sabem quina és la relació entre els dos resultats, tampoc no podem avançar conclusions; abans hem de sotmetre els texts a anàlisi. Allò que ja podem dir ,a priori' és que entre el gènere literari del panegíric i el de les lletres hi ha una distància que no és necessari de recordar, car és extrem evident per a qualsevol lector d'aquestes pàgines.

El nostre rei Alfons IV Trastámara acabava de conquerir la capital de l'antic Regne de Sicília i del aleshores ja Regne de Nàpols amb una operació bèl·lica, que De Grassis descriu amb

tres frases: «alii (milites tui) ext(e)mplō menia scandunt, alii portas disrumpunt, alii ex cuniculis ac subterraneis specubus ex insperato scaturiunt» (16/XX/2): era el 2 de juny del 1442 (i no em puc estar de preguntar-me si finalment, amb aquella operació militar es pogué traure l'espina d'haver-se-li esfumat al darrer moment la tan esperada expugnació de Balaguer, tal com entre ell i el seu pare ens expliquen en la correspondència d'aquells dies aplegada en el volum específic i recensionada més amunt): era natural que des d'aquell moment, tothom que almenys en pogués traure el profit de fer-se veure, saltés a la palestra a galejar la gesta del nou rei de Nàpols: Angelo de Grassis en fou un, el seu panegíric s'ha conservat en el Vat.. Ottob. lat. 1438, ff. 1-5, i ara ens és posat a l'abast de la mà en una edició, en la qual les informacions crítiques sobre fonts, la *Gratiarum actio* de Plini el Jove i sobretot els *Panegyrici latini*, descoberts a Maiz / Magúncia el 1433, demostren que els dits texts foren aprofitats per l'humanista italià i bisbe, de totes les maneres possibles.

Val a dir que aquest es posà a escriure amb una intenció molt clara: «propositum est mihi principem laudare, non principis facta» {4/IV/1}, a fi d'evitar afirmacions genèriques («ne quid de principe nostro ita dicant, ut illud idem de alio dici potuisse videatur»: 4/1/1) però segurament en el curs de la peça oratòria l'objectiu se li anà desdibuixant, car allò que ens exposa en el seu discurs, copiant-ho gairebé sempre de les seves fonts i, doncs, afirmat ja d'altres en segles passats, és l'aprenentatge principesc de l'art de la guerra, de les batusses per mar, i de dures caceres (aquestes són veritat (8-10), començant per les del 1416 peonant les foranques pirinenques entre Bagà i el Cadí); a partir d'ací, pràcticament sempre de segona mà, atribueix al rei Alfons les qualitats de mesura en el menjar (parsimonia); afegim-hi: prudentia, humanitas, fortitudo, benignitas, liberalitas, caritas i justitia (10-14); i així arriba el darrer capítol de les qualitats humanes manifestades en el setge i la presa de la capital (14-15), sense que l'editor sigui capaç d'indicar detalls concrets (69-71), més enllà de la suposició que mentre les autoritats napolitanes resistien el setge malgrat els sofriments extrems i inhumans del poble, el rei Alfons se'n compadia; la seva victòria i l'esclat popular de goig foren prova i confirmació d'autèntic triomf, car com els antics, ell en aquell moment era elevat a Cèsar de Nàpols (15-17).

En una paraula: pel seu aprenentatge, per les seves qualitats personals i sobretot per l'empresa o campanya de Nàpols, Alfons IV Trastámara ha arribat, com a personalitat, a l'altura dels antics Cèsars. És, però de doldre que en aquest primerenc panegíric del nou triomfador convertit en Cèsar, l'autor, contra la seva declaració programàtica de limitar-se als trets autènticament personals del nou heroi, no sols hagi aprofitat característiques genèriques, aplicables a la tipologia de l'heroi, ans encara ho fes confegint trossos esbossats feia mil cinc-cents anys per altres llagoters de personalitats poderoses: mestre Horaci ja l'havia desautoritzat en el mateix dintell de l'*Epistola ad Pisones*: no es pot afegir qualche plomatge a les diferents parts d'un cos procedents de trossos esparsos, i donar la imatge resultant com a retrat d'una persona.

* * *

Coneguts els volums anteriors del present *Diplomatari...* (cf. «ATCA», XXVII (2007), 596-597) encetem l'actual el dia que Alfons de Borja és nomenat cardenal pel papa Eugeni IV i l'acabem amb la lletra del rei Alfons IV Trastámara dictada des del llit, ja greument malalt, per a Calixt III; seria la seva darrera, car ja no en podria escriure o dictar cap d'altra i poques setmanes després el seguiria pel mateix camí el primer papa Borja.

Aquest volum terç, format per la documentació de l'Arxiu Reial (ACA) i, per tant, per la correspondència oficial del rei Alfons IV Trastámara amb Alfons de Borja (sense que, segons que es pot deduir de la manca, s'hagi conservat en la importantíssima sèrie de Cartes Reials Diplomàtiques, cap lletra del darrer), té clarament dues parts: la constituïda per la correspondència amb el primer dels cardenals Borja i l'adreçada al mateix personatge, essent ja papa, Calixt III.

No tenint cap de les respostes del cardenal Alfons de Borja a les lletres reials, l'únic protagonista de la primera part és el rei i és ell qui hi resulta retratat; puc dir que la figura reial que

és possible de confegir amb aquestes seves lletres no és precisament agradable? La corrua de lletres, tretes les primeres, que són d'agraïment a Eugeni IV per haver elevat a la porpra cardenalícia, un eclesiàstic que el rei pressuposava instrument fidel per a la realització dels plans reials, les altres són pràcticament una corrua interminable d'encàrrecs al cardenal Borja de manera que el papa concedís al clergue que en cada moment convenia al rei, tot càrrec d'un mínim d'importància, o qualsevol vacant en expectativa a preconitzar en els seus regnes i terres.

És en aquesta correspondència que el rei (apropriant-nos ací de l'expressió, suara esmentada, de De Grassis en el sentit que cal conèixer les característiques personals del rei, i no atribuir-li trets genèrics), es retrata ell mateix amb repetides pinzellades. Recordem-les i al final veurem quin és l'idèntikit que en resulta.

Del 4 d'abril del 1445 és un memorial per al missatger reial fra Joan Claver, encarregant-lo d'insistir davant papa i curials de Roma a fi que Pedro de Urrea sigui nomenat arquebisbe de Palerm i que dos priorats i canongies seves, que resultaran vacants, siguin per a dos parents de dos ajudants del rei, i que els enviats d'aquests covencin qualsevol que pretengués els dits priorats i canongies «que-n desisten e se'n lexen de continent, e guarden-se de fer aquest gran servei al dit senyor, car, ultra que no obtendran res del que impetraran, lo dit senyor proveirà en manera que ells e tots altres reduptaran d'ací avant demanar e impetrar res contra voluntat sua o en desservei seu» (n. 23, p. 63, final del paràgraf segon).

El primer d'agost del mateix any s'adreçava al cardenal Alfons de Borja amb aquestes paraules en una discussió entre els bisbes de Sogorb i de Barcelona: «...si may de res nos entenen complaure que vós... dejau desenganar e avisar lo dit bisbe de Sogorb que-s guart de provocar vers si nostra ira e indignació... car deuria pensar que...axí com som stats bons a fer-lo-y haver, som bastants a fer-lo-y levar. Aplicant en aquests affers aquelles paraules, monicions e terrós...» (núm. 35, pp. 79-80): subratllem la darrera paraula, que no era sols un «flatus vocis»: *terrors*.

El 3 d'abril de 1446, es presentava un afer de consciència i de confessió d'un ballester reial per «peccats que en aquesta empresa del realme [de Nàpols] ha comesos»; el rei encarregava al cardenal de fer-li «donar algun bon penitencier... li vullau procurar la absolució... parlant-ne, si necessari serà, amb nostra senyor lo papa» (n. 51, p. 99).

El 29 d'abril de 1446, davant la possibilitat que el bisbe de Mallorca renunciï al bisbat en el seu nebot, recorda que això «seria por indirecto fazer contra mi voluntad», que és que «el dicho mi confesor lo haya e no otro» (n. 55, p. 103).

El 12 d'octubre de 1448, feia demanar una prebenda a la Seu de València per a un capellà del rei; si no fos així, «molestissime hoc sustineret dominus rex, nec unquam permittet quod aliter fiat» (n.96, p. 147).

El primer de febrer del 1449 arribava una possible explicació de l'interès del rei a obtenir prebendes, la que l'interessat que demanava el valiment del rei «lo servesca de la quantitat que altres persones qui per obtenir aquelles li havien offerta, ço és, dos mil ducats» n. 98, p. 150), i ara els exigia dels qui l'havien obtinguda per altres camins.

El 22 de juny del 1452, arribava la norma general: el rei «per cosa neguna no consentiria..., sinó a sa voluntat o permissió del dit senyor» (n. 108, p. 160).

El 26 de gener del 1453: el rei ha rebut set-mil ducats i es compromet «dins terme de tres mesos... farem donar la possessió de dit bisbat, fruyts e rendes de aquell... E en aquest cas, resten a nós los dits VII milia ducats dessús mencionats» (n. 116, p. 170).

Ja elevat Alfons de Borja a Calixt III, el rei no es limitava a demanar per a d'altres, ans per als seus parents, en concret l'«administració del bisbat de Saragossa en persona del il·lustre don Enrich de Aragó, nét del dit senyor» (n.172, p. 249): era el 10 de maig del 1457; ja pretenia que tots els emoluments del bisbat de Saragossa arribessin a les seves mans.

Finalment, el 4 de febrer del 1458, es desvelava tota la jugada: «sanctitas vestra conferret duobus illustrissimis et carissimis nepotibus nostris alteri episcopatum Valentinum, alteri

archiepiscopatum Cesaraugustanum» (n. 194, p. 281); hi ha encara un detall: un infant dels La Cavalleria, tot i ésser neòfit (convertit del judaisme), havia estat agraciat amb la cambreria de la Seu de Saragossa i el rei es descarava: «nullo modo patiemur ut nostri subditi indigni in nostris regnis facilius beneficia obtineant quam, nobis supplicantibus, nepotes nostri carissimi»: clar i net: tots els béns eclesiàstics dels regnes i terres de la corona catalanoaragonesa havien d'estar a disposició de la casa reial i el rei n'havia de poder disposar segons la seva reial voluntat; tots els altres es trobaven en segon terme, i no diguem els qui per la seva ascendència, pel sol fet d'ésser jueus, n'eren 'indignis': ara només hem de recordar que Benet XIII (i amb ell, sant Vicent Ferrer), que donà als Trastámara la corona catalanoaragonesa, tingué un principi d'actuació, que posà en pràctica fins al punt de col·locar el bisbat de Barcelona en les mans d'un jueu convers, mestre Andreu Bertran: el que entre els cristians qualsevol discriminació era inacceptable. Què n'havien après els Trastámara de Benet XIII i de mestre Vicent Ferrer?

No costa gens d'aplegar totes aquestes pinzellades i confegir l'identitat d'aquell personatge, sobretot tenint en compte que no sols es repeteixen, ans s'endureixen durant els catorze anys d'aquesta correspondència. D'aquestes pinzellades, que són reals i repetides i enfortides, no en diu res Angelus de Grassis, tot i haver promès que es fixaria en allò que és natural.

I és de doldre que la imatge que d'aquell rei hagi perdurat fins als nostres temps fos construïda a partir d'allò que exigien els canons dels antics cèsars, reelaborats pels humanistes de la primera meitat del segle XV, per als quals certament, el rei Alfons IV Trastámara fou un rei Magnànim.

* * *

El volum quart del *Diplomatari Borja* ens informa d'altres extrems d'aquells anys, com és ara de les lligues, intel·ligències i d'altres intents de la clerecia valenciana contra el seu bisbe i cardenal (124, núm. 76-128, num. 79), també de l'avalot de la clerecia barcelonina contra el seu bisbe Jaume Gerard el 1448 (138, núm. 88 i 152, núm. 100); del nomenament de Guillem Sagrera a mestre major del Castell Nou de Nàpols (154, núm. 103); de les *Bíblies falses* de València i de les implicacions de jueus, amb els corresponents avalots (157, núm. 106; cf. «ATCA», III [1983], 349-351); del nomenament de Jaume Torres a 'llibrer' major del rei (160-161, núm. 109); d'un miracle 'enseguit' a Sant Llorenç de Mont, segurament el 29 de setembre del 1451, per al qual demanava milers d'anys d'indulgència (163, núm. 109) (cf. p. 678); de la picabaralla entre dues abadesses de la Çaidia, de València (176/122); de la defensa de Dalmàcia contra els turcs, el 1453 (178, n. 123).

I ja a essent Alfons de Borja Calixt III, el rei li presentava el desig que fos canonitzat Sant Vicent Ferrer (199); que la Seu de Càller fruis dels mateixos privilegis de què gosava la catedral de Barcelona (221, núm. 157); o que calia respondre a l'amenaça dels turcs (224-225, núm. 153).

Hi ha un moment especial, en què calgué fer recurs als principis: fou el del conveni entre papa i rei per a la infeudació «de aquest Regne de Sicília e terra deçà Far per al dit senyor rey e a sos hereus mascles devallants de recta línia o de recta línia o transversal en defecte de aquells» (n. 12, p. 48); aquesta era la condició successòria clarament establerta per tota la dinastia de Barcelona en els testaments reials, però no aplicada en el Compromís de Casp; com podia un Trastámara exigir l'aplicació d'un principi jurídic, que els Trastámara s'havien saltat impunement? No tingué el rei Alfons la sensació que li trontollava la cadira reial en exigir aquesta condició? M'adono que el bisbe Angelo de Grassis no enumerà la de la coherència lògica entre les qualitats del rei Alfons: fou un encert indiscutible.

Cal remarcar la dignitat del volum, tot i que, com a cosa humana, hom no hagi pogut evitar qualche relliscada, com, sembla, el 'vocare' per 'vacare' = dedicar-vos' (91, núm. 44, lín. 6 del text); o 'capiam' per 'quapiam' (102, n. 54, lín. 4 del final del text estricte), grafia que, ni que sigui d'En Fonolleda, potser hauria d'haver estat assenyalada.

Certament, dos llibres que informen sobre el rei Alfons i el seu temps amb una certa generositat. Esperem que la sèrie segueixi.

Josep Perarnau

Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, *Alejandro VI y los Reyes Católicos. Relaciones político-eclesiásticas (1492-1503)*, (Dissertationes. Series Theologica, XVI), Romae, Edizioni Università del Sacro Cuore 2005, 9-838.

L'autore indica subito i termini del tema proposto: il papa valenzano Rodrigo Borgia, eletto al soglio di Roma nell'annus mirabilis' 1492, il cui progetto ecclesiastico —ma anche politico, aggiungeremo noi— passava attraverso la costituzione di uno stato territoriale per la propria dinastia, utilizzando gli stessi strumenti e simboli impiegati dalle monarchie europee per affermare la propria sovranità, e coloro che sarebbero stati chiamati 'Re Cattolici' Ferdinando d'Aragona e Isabella di Castiglia, i quali, anche se solo uniti 'en sus personas', i rispettivi regni e forti dei successi militari contro l'Islam iberico, intrapresero una politica espansionistica verso la penisola italiana presentandosi quali difensori della Santa Sede di fronte alle rivendicazioni francesi di Carlo VIII. Sottolinea poi come le circostanze favorirono tra queste due realtà «un fecundo diálogo político y eclesiástico que preveía amplios espacios de negociación ante los conflictos que inevitablemente surgirían». Approfondire ed analizzare «el desarrollo de este diálogo en su faceta política, eclesiástica y cultural» è lo scopo dichiarato di questa densa ed ampia tesi dottorale.

L'autore precisa anche subito l'ambito culturale, politico e religioso, la realtà istituzionale sociale ed economica ove questo dialogo nasce, si nutre, si sviluppa: la Roma della seconda metà del Quattrocento, che diventa coprotagonista di questa vasta e sapiente ricostruzione (11-12).

Il lavoro è articolato in tre capitoli: *La diplomacia hispano-pontificia* (29-222); *Relaciones políticas* (223-538); *Relaciones eclesiásticas* (539-687). La ricerca si basa su una ricchissima bibliografia nazionale ed europea, su una grande varietà di fonti edite: giuridiche, diplomatiche, narrative, letterarie, artistiche e su quanto emerso da un approfondito scavo negli archivi italiani e spagnoli: ASV, ASR, BAV, ACA, Biblioteca dell'Ambasciata di Roma, e dall'attenta lettura ed analisi di circa 20 Incunabuli delle Biblioteche Vallicelliana, Angelica, Casanatense e Apostolica Vaticana.

La prospettiva storiografica dell'autore è tutta proiettata sul rapporto tra i 'Re Cattolici' e il papato Borgia, e in questa chiave esamina le iniziative politiche, diplomatiche ed ecclesiastiche dei protagonisti. È dunque il fitto intreccio tra Roma e la corte iberica l'oggetto di studio. A questa prospettiva restano volutamente estranee altre problematiche, altri ambiti geografici, altri scenari delle complesse e diversificate realtà politico-istituzionali italiane ed iberiche. Va inoltre sottolineata la formazione storiografica castigliana dell'autore che propone una prospettiva scientifica diversa ed altra rispetto alla più ricca e prolifica storiografia dell'area catalano-aragonese, che in questi anni si è molto impegnata nell'approfondire i rapporti tra la Corona d'Aragona e Papato, tra Roma pontificia e València, tra Borgia e Italia.

Nel primo capitolo l'autore pone in risalto il ruolo centrale di Roma in ambito internazionale, politico, diplomatico, religioso e culturale. Approfondito lo scavo sulle numerose e diversificate presenze iberiche a Roma di 'Agentes reales' e in Spagna di 'Agentes pontificios', emerge un interessante ed inedito intreccio di diverse coalizioni e posizioni politiche all'interno dei due schieramenti che consente una nuova lettura dei rapporti tra Curia e Re Cattolici.

L'interesse precipuo, per non dire esclusivo, verso la Roma e la Curia emerge chiaramente dal paragrafo dedicato all'Immaginazione de los Reyes Católicos en la Roma pontificia', ove, attraverso l'esame delle iniziative culturali, editoriali ed artistiche, vengono stigmatizzate le strategie dei sovrani iberici, anche attraverso una attenta letteratura di propaganda ideologica, per potenziare la capacità di autorappresentazione a Roma.

Anche il tema del secondo capitolo, nonostante il titolo di ampio respiro *Relaciones políticas*, è tutto incentrato sulle scelte di politica italiana ed europea del pontefice e su come i Re Cattolici, proiettati su una forte proiezione mediterranea ed una incisiva politica espansionistica in Italia, seppero rapportarsi, dialogare ma anche contrastare le iniziative del papa Borghia.

Il terzo capitolo, *Relaciones eclesiásticas*, tocca temi meno dibattuti che l'autore affronta forte della sua solida preparazione giuridico-canonistica, che offre spunti nuovi. Anche l'analisi del Patronato Regio, dei conflitti giurisdizionali e della Cappella Reale viene affrontato da una prospettiva rigorosamente giuridica e poi interpretato in chiave politica. Gli aspetti culturali, letti sempre come un ulteriore elemento della strategia dei sovrani, tornano quale strumento interpretativo. Una attenzione particolare è riservata alla riforma ecclesiastica e religiosa seguita nelle due prospettive, quella pontificia e quella regia, ma anche attraverso l'analisi puntuale della documentazione pontificia e dei testi dottrinali: brevi cenni alla riforma che interessò i diversi ordini e le diverse osservanze: Osservanza benedettina, francescana, ordine cisterciense, domenicano, agostiniano, clarisse (605-623), nelle due realtà istituzionali iberiche della Corona di Castiglia e Corona d'Aragona. Dati che arricchiscono il panorama complessivo.

In stretto rapporto con la riforma ecclesiastica viene affrontato il problema della formazione culturale del clero e il ruolo dei collegi universitari (623-637).

La riforma del papato, fortemente voluta dai Re Cattolici, viene esaminata attraverso la lettura e l'analisi del *Sermone*, che Bernardino López de Carvajal aveva presentato all'apertura del conclave del 1492, con il quale aveva delineato il profilo del Papa ideale (637-654).

La prospettiva romana torna anche nelle pagine finali pur dedicate all'inquisizione spagnola. Viene esaminato l'atteggiamento del Pontefice nei confronti della nuova istituzione, ma anche verso i giudei e i conversi giunti a Roma, verso i vescovi di famiglie converse ed il loro rapportarsi alla comunità ebraica della città.

L'autore sottolinea con forza il ruolo dei Re Cattolici nel rapporto tra Curia e Corone, riconducendo tutto, forse con eccessivo schematismo, ad una loro precisa strategia politica. Certamente il progetto politico dei sovrani era fortemente proiettato sulla penisola italiana e l'elezione di un pontefice valenzano della caratura di Alessandro VI deve aver alimentato speranze ed aspettative. Appare però una lettura troppo a senso unico voler individuare, in una trama così complessa e diversificata quale la presenza iberica a Roma nella seconda metà del Quattrocento, un unico progetto politico con forte connotazione castigliana. A Roma e in Curia per tutta la seconda metà del Quattrocento le presenze iberiche erano molto diversificate, avevano connotazioni diverse, sensibilità diverse, identità diverse, culture diverse, che si riconoscevano nelle rispettive Chiese nazionali castigliana e catalana.

Anna Maria Oliva

[I/1-2-3] *Roma di fronte all'Europa al tempo di Alessandro VI*. Atti del Convegno (Città del Vaticano-Roma, 1-4 dicembre 1999) a cura di M. CHIABÒ, S. MADDALO, M. MIGLIO, A. M. OLIVA (Comitato Nazionale Incontri di studio per il V centenario del pontificato di Alessandro VI [1492-1503]. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi, 68). Roma, Ministero per i Beni e le Attività culturali - Roma nel Rinascimento 2001, 1048 pp. en tres volums.

[II] *Principato ecclesiastico e riuso dei classici. Gli umanisti e Alessandro VI*. Atti del Convegno (Bari-Monte Sant'Angelo, 22-24 maggio 2000), a cura di D. CANFORA, M. CHIABÒ, M. DE NICHILO (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del pontificato di Alessandro VI [1492-1503]. Pubblicazioni degli Archivi di Stato, 72), Roma, Ministero per i Beni e le Attività culturali - Roma nel Rinascimento 2002, 464 pp.

[III] *Le Rocche Alessandrine e la Rocca di Cività Castellana*. Atti del convegno (Viterbo, 19-20 marzo 2001), a cura di M. CHIABÒ, M. GARGANO (Comitato Nazionale Incontri di studio

- per il V centenario del pontificato di Alessandro VI [1492-1503]. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi 78), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2003, 302 pp.
- [IV] *Alessandro VI e lo Stato della Chiesa*. Atti del Convegno (Perugia, 13-15 marzo 2000), a cura di C. FROVA, M. G. NICO OTTAVIANI (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del Pontificato di Alessandro VI [1492-1503]). Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi 79), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2003, 364 pp.
- [V] *Alessandro VI dal Mediterraneo all'Atlantico*. Atti del convegno (Cagliari, 17-19 maggio 2001), a cura di M. CHIABÒ, A. M. OLIVA, O. SCHENA (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del Pontificato di Alessandro VI [1492-1503]), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2004, 396 pp.
- [VI] *La fortuna dei Borgia*. Atti del convegno (Bologna, 29-31 ottobre 2000), a cura di O. CAPITANI, M. CHIABÒ, M. C. DE MATTEIS, A. M. OLIVA (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del Pontificato di Alessandro VI [1492-1503]), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2005, 260 pp.
- [VII] *De València a Roma a través dels Borja. Congr s commemoratiu del 500 Aniversari de l'any jubilar d'Alexandre VI* (València, 23-26 de febrer de 2000). Paulino IRADIEL - Jos  M. CRUSELLES (Coords.) (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del pontificato di Alessandro VI [1492-1503]), Roma-València, Generalitat Valenciana - Ministero per i Beni e le Attività culturali 2006, 448 pp.

En els volums acabats de referir ens trobem amb una doble constatació: d'una banda, que tots els articles, sens excepc , hi són publicats perquè d'una forma o altra són relacionats amb la figura del segon papa Borja, en tant que personalitat amb poder en l'Església de Roma; de l'altra, que molts d'ells no tenen cap relació amb els Països Catalans i que, per tant, difícilment es podria justificar la presència de tots i cada un d'ells en la secció de 'Notícies bibliogràfiques' d'«ATCA». Atesa, doncs, l'esmentada situació ha semblat acceptable fer constar en la secció de 'Recensions' el contingut de tots i cada un dels volums, atesa llur relació amb Roderic de Borja/Alexandre VI i fer entrar en les 'Notícies bibliogràfiques' només aquells títols que tenen relació amb algun dels aspectes de la catalanitat. D'aquesta manera, el possible lector tindrà una primera notícia d'all  que fou en el pla de la recerca d'història literària el Cinquè Centenari de Roderic de Borja-Alexandre VI, assenyalant el contingut de cada volum, i reservant per a 'Notícies bibliogràfiques' allò que toca m s de prop els o un dels Països Catalans.

Heus ací, doncs, el contingut de cada un dels volums:

- [I/1] Massimo MIGLIO, *Le ragioni di una revisione storica*, 15-18.
 Alberto TENENTI, *Tra due et *, 19-26.
 Paulino IRADIEL, José M. CRUSELLES, *El entorno eclesiástico de Alejandro VI. Nota sobre la formación de la clientela política borgiana (1429-1503)*, 27-58.
 Patrick GILLI, *Alexandre VI et la France d'après les sources contemporaines: physionomie d'une relation diplomatique inconciliable*, 59-76.
 Alfred KOHLER, *El Sacro Imperio Romano en la  poca de Maximiliano*, 77-84.
 Maria Consiglia DE MATTEIS, *Alessandro VI: alle origini di un mito negativo*, 85-97.
 Francesco SOMAINI, *Il cardinale Rodrigo Borgia e il conclave del 1484*, 99-175.
 Marco PELLEGRINI, *Il profilo politico-istituzionale del cardinalato nell'et  di Alessandro VI: persistenze e novit *, 177-217.
 Gabriella AIRALDI, *Il ruolo di Alessandro VI nelle scoperte geografiche*, 217-225.
 Luis Ald o DA FONSECA, *Alexandre VI e os descobrimentos portugueses*, 227-247.
 Annibale ILARI, *Il Liber notarum di Giovanni Burcardo*, 249-321.
 Paola PAVAN, *Il comune di Roma al tempo di Alessandro VI*, 323-330.
 Franca ALLEGREZZA, *Alessandro VI e le famiglie romane di antica nobilt : gli Orsini*, 331-344.

Andreas REHBERG, *Alessandro VI e I Colonna: motivazioni e strategie nel conflitto fra il papa Borgia e il baronato romano*, 345-386.

[I/2] Teresa Cirillo SIRRI, *Il tempo che a Roma «Havía más putas que frayles en Venecia»*, 387-397.

Piero SCAPECCHI, *Savonarola e la stampa*, 399-407.

Paola FARENGA, *Le edizioni de Eucario Silver*, 409-440.

Concetta BIANCA, *Le orazioni a stampa*, 441-467.

Anna MODIGLIANI, *Cittadini romani e libri a stampa*, 469-494.

Maria Giulia AURIGEMMA, *Case di fiorentini a Roma nell'ultimo decennio de'400*, 495-520.

Anna MODIGLIANI, *Uso degli spazi pubblici nella Roma di Alessandro VI*, 521-548.

Maurizio GARGANO, *Alessandro VI e l'antico: architettura e opere pubbliche tra magnificentia e liberalitas*, 549-570.

Christoph L. FROMMEL, *La porta santa di Alessandro VI e di Clemente VII e un'opera sconosciuta di Baldassare Peruzzi a S. Pietro*, 571-592.

Angela QUATTROCCHI, *Alessandro VI e il cerimoniale del possesso tratto dai modelli dell'antico trionfo*, 593-639.

Manuel VAQUERO PIÑERO, *I funerali romani del principe Giovanni e della regina Isabella di Castiglia: rituale politico al servizio della monarchia spagnola*, 641-655.

Giovanni PESIRI, *Sermoneta: 1499-1503*, 657-704.

Stefania TARQUINI, *Nepi e Civita Castellana*, 705-715.

Luisa AURIGEMMA, *Stato delle ricerche sulla toscanizzazione del romanesco tra Quattro e Cinquecento*, 717-736.

[I/3] Paola GUERRINI, *La produzione artistica dei conventi amedeiti*, 737-758.

Marina MONTESANO, *Il toro dei Borgia: analisi di un simbolo fra tradizione araldica e suggestioni pagane*, 759-779.

Anna CAVALLARO, *Pinturicchio «familiare» della corte borgiana: l'Appartamento di Alessandro VI nel Castel Sant'Angelo*, 781-801.

Sabine POESCHEL, *L'orientalismo e l'idea della pace nella pittura romana dell'epoca di Alessandro VI*, 803-819.

Sara MAGISTER, *La scultura funeraria a Roma, 1492-1503: chiavi di lettura e proposte per un cantiere di studi*, 821-836.

Enrico PARLATO, *Il 'cielo' di Raffaellino del Garbo alla Minerva: artisti toscani e decorazioni all'antico nella Roma di fine Quattrocento*, 837-859.

Flavia CANTATORE, *Un committente spagnolo nella Roma di Alessandro VI: Bernardino Carvajal*, 861-871.

Lorenzo FINOCCHI GHERSI, *Opere di architettura e scultura per il cardinale Ludovico Podocataro, vescovo di Cipro*, 873-894.

Sabine FROMMEL, *Giuliano e Antonio da Sangallo*, 895-915.

Giovanna CASAGRANDE, Paola MONACCHIA, *Colomba da Rieti di fronte ad Alessandro VI*, 917-960.

Anna MORISI GUERRA, *Il profetismo al tempo di Alessandro VI*, 961-970.

Franco CARDINI, *Alessandro VI e la crociata*, 971-977.

[II] Maria Grazia BLASIO, *Retorica della scena: l'elezione di Alessandro VI nel resoconto di Michele Ferno*, 19-36.

Antonio IURILLI, *Carattere di Papa: Alessandro, Aldo l'italico*, 37-48.

Mauro DE NICHILLO, *Papa Borgia e gli umanisti meridionali*, 49-98.

Erminia IRACE, *Il pontefice, la guerra e le 'false notizie' L'età di Alessandro VI nella cronachistica umbra*, 141-150.

Giacomo FERRAÙ, *Riflessioni teoriche e prassi storiografica in Anno da Viterbo*, 151-193.

- Mariàngela VILALLONGA, *Rapporti tra umanesimo catalano e umanesimo romano*, 195-209.
- Angelo MAZZOCCHIO, *Il rapporto tra gli umanisti italiani e gli umanisti spagnoli al tempo di Alessandro VI: il caso di Antonio di Nebrija*, 211-236.
- Franco MARTIGNONE, *Le 'orazioni d'obbedienza' ad Alessandro VI: immagine e propaganda*, 237-254.
- Eric HAYWOOD, *Disegno umanista? Alessandro VI di fronte all'Irlanda*, 255-274.
- Davide CANFORA, *Il carme Supra casum Hispani Regis di Pietro Martire d'Anghiera dedicato al pontefice Alessandro VI*, 275-284.
- Grazia DISTASO, *Il mito umanistico del tiranno in una riscrittura tardo romantica (I Borgia di Pietro Cossa)*, 285-296.
- Paola CASCIANO, *Le postille di Egidio da Viterbo alla traduzione dell'Iliade di Lorenzo Valle*, 297-320.
- Francesca NIUTTA, *Il Romanae historiae compendium di Annio Leto dedicato a Francesco Borgia*, 321-354.
- Domenico DEFILIPPIS, Isabella NUOVO, *I riflessi della scoperta dell'America nell'opera di un umanista meridionale, Antonio de Ferrariis Galateo*, 355-403.
- Chiara CASSIANI, *Rime predicabili. La poesia in volgare di Giuliano Dati*, 405-428.
- Wouter BRACKE, *Paolo Pompilio, una carriera mancata*, 429-438.
- [III] Francesco Paolo FIORE, *Le difese fortificate dello Stato della Chiesa in età alessandrina*, 13-24.
- Stefania TARQUINI, Giovanni PESIRI, *Aree strategiche e attenzioni alessandrine*, 25-45.
- Fabiano Tiziano FAGLIARI ZENI BUCHICCHIO, *L'organizzazione del cantiere nelle rocche di Nepi e Civita Castellana in età alessandrina: dati archivistici*, 47-66.
- Maurizio GARGANO, *La rocca di Civita Castellana e un cortile all'antica: Alessandro VI e Antonio da Sangallo il Vecchio*, 67-87.
- Christoph Luitpold FROMMEL, *La rocca di Civita Castellana: funzione e forma*, 89-100.
- Sabine FROMMEL, *Il cortile della rocca di Civita Castellana: un'analisi stilistica*, 101-112.
- Silvia MADDALO, *La decorazione a fresco della rocca borgiana di Civita Castellana: percorsi iconografici*, 113-127.
- Arnaldo BRUSCHI, *Dopo Alessandro VI. Gli interventi di Giulio II nella fortezza di Civita Castellana*, 129-141.
- Paola ZAMPA, *Il mastio della fortezza di Civita Castellana: una domus vitruviana*, 143-160.
- Giordana BENAZZI, *La rocca di Spoleto: assetto interno e decorazioni pittoriche dall'Albornoz a Alessandro VI*, 161-172.
- Barbara REPETTO, *L'architettura militare nel periodo di transizione da Sisto IV a Alessandro VI*, 173-190.
- Anna DI FALCO, *La rocca di Sermoneta da un quaderno d'appunti di Gelasio Gaetani*, 191-213.
- Sota el títol *Atlante*, les pàgines 217-273 ofereixen fotografies diverses de les diferents fortaleses.
- [IV] Mario CARAVALLE, *Le istituzioni temporali della Chiesa negli albori dell'età moderna*, 11-26.
- Peter PARTNER, *La Camera apostolica come organo centrale delle finanze pontificie*, 27-36.
- Ivana AIT, *Per il controllo militare delle terre della Chiesa: l'Hermandad di Alessandro VI, organizzazione e finanziamento*, 37-77.
- Maria Antonietta QUESADA, *La provincia di Benevento tra Stato della Chiesa e Regno di Napoli durante il pontificato di Alessandro VI*, 79-128.
- Francesco PIRANI, *Camerino fra signoria varanea e occupazione borgesca*, 129-146.
- Enrico ANGIOLINI, *La politica dei Borgia in Romagna*, 147-174.
- Rolando DONDARINI, *Il declino della pseudosignoria bentivolesca e Alessandro VI*, 175-202.
- Ersilia GRAZIANI, *Aspetti della fiscalità pontificia nella Marca di Ancona alla fine del Quattrocento*, 203-228.

- Claudio REGNI, *Le istituzioni comunali a Perugia al tempo di Alessandro VI*, 229-254.
 Maria Grazia BISTONI COLANGELI, *La presenza di Alessandro VI a Perugia*, 255-263.
 Maria Grazia NICO OTTAVIANI, *Cesare e Lucrezia Borgia nei loro rapporti con le città e i castelli dell'Umbria*, 265-279.
 Patrizia BIANCIARDI, *Cesare Borgia in Umbria*, 281-292.
 Carla PROVA, *Alessandro VI e le sedi universitarie*, 293-309.
 Paolo PRODI, *Alessandro VI e la sovranità pontificia*, 311-338.
- [V]. Bruno ANATRA, *Il Mediterraneo all'epoca di Alessandro VI*, 13-26.
 Giovanna MOTTA, *Alessandro VI e le difficili scelte degli anni della modernizzazione*, 27-38.
 David ABULAFIA, *L'economia mediterranea all'epoca di Alessandro VI fra Italia e Spagna*, 39-61.
 Vicente Ángel ÁLVAREZ PALENZUELA, *Alejandro VI y la política peninsular*, 63-87.
 Prim BERTRAN ROIGÉ, *La política mediterránea de la Corona de Aragón bajo Fernando el Católico*, 89-100.
 Maria Grazia MELE, Maria Giuseppina MELONI, *La famiglia Borja nel Regno di Sardegna. Potere feudale e ruolo istituzionale*, 101-114.
 Anna Maria OLIVA, Olivetta SCHENA, *I Torrella, una famiglia di medici tra Valenza, Sardegna e Roma*, 115-146.
 Miquel NAVARRO SORNÍ, *Calixto III y la cruzada contra el Turco*, 147-167.
 Édouard BOUYÉ, *Alexandre VI, les Turcs et la croisade*, 169-186.
 Roberto BONFIL, *Ebrei iberici in Italia all'epoca di Alessandro VI*, 187-196.
 Philippe GOURDIN, *La papauté a-t-elle une politique magrebine pendant le Moyen Âge?* 197-211.
 Salvador CLARAMUNT, *Alessandro VI e i viaggi atlantici*, 213-219.
 Luís ADÃO DA FONSECA, *Alessandro VI e l'espansione atlantica: una riflessione*, 221-233.
 Paola FARENGA, *Non solo classici. Politica, cronaca (e storia)...*, 235-253.
 Santiago AGUADÉ NIETO, *Los reyes Católicos y la imprenta en la Corona de Castilla*, 255-301.
 Consuelo VARELA, *Alejandro VI y Colón*, 301-314.
 Josep HERNANDO, *Cristiandad, conquista y evangelización. De la obligación de evangelización al derecho al control de las instituciones evangelizadoras*, 315-332.
 Giuseppe BELLINI, *Alessandro VI e la prima acculturazione americana*, 333-246.
 Laura de MELLO E SOUZA, *I primi tempi del Brasile: scoperte e incertezze*, 347-361.
- [VI] Diego QUAGLIONE, *Alessandro VI negli scrittori politici francesi del Cinquecento*, 9-24.
 Pasquale CORSI, *I Borgia nella storiografia letteraria moderna e contemporanea*, 25-32.
 Benedetto VETERE, *Lo Stato nel pensiero politico di fine Quattrocento*, 33-55.
 Alfonso LEONE, *Il commercio estero in Italia meridionale dal Quattro al Cinquecento*, 57-62.
 Luca D'ASCIA, *Machiavelli e i Borgia dal Rinascimento al secolo XIX*, 63-86.
 Anna Laura TROMBETTI BUDRIESI, *Alessandro VI e Bentivoglio*, 87-114.
 Berardo PIO, *Aspetti politico-istituzionali di Bologna all'epoca di Alessandro VI*, 115-129.
 Giuseppe MAZZANTI, *Rodrigo Borgia e lo Studium bolognese*, 131-145.
 Santiago AGUADÉ NIETO, *Politica Universitaria di Alessandro VI nel regno di Castiglia: l'Università di Alcalá*, 147-162.
 Anna ESPOSITO, *Il notaio Benimbene e la famiglia Borgia*, 163-181.
 Paola PIACENTINI, *Genazzano, il castello Colonna e l'occupazione borgiana*, 183-209.
 Giuseppe LOMBARDI, *Storici dell'Ottocento sui Borgia (Burckhardt, Gregorovius, Pastor). Un caso irrisolto: l'assassinio del duca di Gandia. Fonti e giudizio storico*, 211-224.
 Jean-Patrice BOUDET, *Manipuler le ciel: note sur les boroscopes d'Alexandre VI et de Jules II établis par Luca Gaurico*, 225-234.
- [VII] José Mª CRUELLES GÓMEZ, *Los Borja en Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria*, 15-41.
 Francesco TATEO, *«Poichè Valenza il colle Vaticano occupato avea»*, 43-51.

- Renata FABBRI, *Spiriti antiborgiani in scritture veneziane coeve*, 53-68.
- Miguel NAVARRO SORNÍ, *La promoción eclesiástica de Rodrigo de Borja: estrategia nepotista y política dinástica de Calixto III*, 69-89.
- José Manuel NIETO SORIA, *La política eclesiástica de los Reyes Católicos durante el pontificado de Alejandro VI*, 91-112.
- Anna Maria OLIVA, *Gli ambasciatori dei Re Cattolici presso la corte di Alessandro VI*, 113-145.
- David IGUAL LUIS, *Los banqueros del Papa: Ambrogio Spannochì y sus herederos (1450-1504)*, 147-181.
- Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *El comercio valenciano con Roma durante el pontificado de Alejandro VI*, 183-205.
- Santiago LA PARRA LÓPEZ, *Los hijos de Alejandro VI, duques de Gandía*, 207-222.
- Mª Milagros CÀRCER ORTÍ, Vicent PONS ALÓS, *El clero valentino en la época de los Borja*, 223-262.
- Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Poder real y sociedad urbana. Valencia en el siglo de los Borja*, 263-279.
- Manuel RUZAFÁ GARCÍA, *Una minoría religiosa en la época de los Borja: los mudéjares valencianos*, 281-301.
- Amadeo SERRA DESFILIS, *Asuntos de familia: el arte patrocinado por los Borja en Valencia en tiempos de Alejandro VI*, 303-328.
- Ximo COMPANY, Felipe V. GARÍN LLOMBART, *La comitencia artística de Alejandro VI en Italia*, 329-394.
- Silvia MADDALO, *Ritratti emblemi stemmi: simbologia del potere immaginario figurativo*, 395-427.

El volum I/2 s'acaba amb unes pàgines dedicades a un problema de llenguatge, el de l'influx del toscà damunt el parlar pròpiament romà en aquells anys del pas del segle XV al XVI. És una mostra de les preocupacions que en aquell moment es vivien tant dins com fora els ambients curials d'Alexandre VI i que, segons els estudis darrerament publicats sobre el tema, també ocupà curials catalans i valencians d'aquell papa, preocupació que s'hauria concretat en les *Normes per a esquivar mots pagesívols*: el català o el valencià feia una gran passa i es col·locava en situació d'entrar amb garanties de bona salut en els temps moderns; és de doldre que, si ha cridat l'atenció en d'altres llengües, el tema no hagi trobat en aquestes pàgines un estudi digne, com tampoc no l'ha trobat el fet que els Borja i els seus corresponsals empressin normalment el català en llurs comunicacions escrites: poques vegades el valencià deu haver aplegat tan amunt i amb tanta qualitat com en les plomes dels Borja. És de doldre vivament que uns estudis dedicats per la Generalitat Valenciana a estudiar Alexandre VI, no hagin considerat adient d'esmerçar ni un minut a recordar la llengua valenciana, que ells amb tanta de dignitat utilitzaren. Els italians han donat en aquest punt una lliçó, que les autoritats valencianes no haurien de desestimar.

Josep Perarnau

Epígonos del encubertismo. Proceso contra los agermanados de 1541. Pablo PÉREZ GARCIA, Jorge Antonio CATALÀ SANZ (Biblioteca Valenciana. Colección Historia / Estudios), València, Generalitat Valenciana 2000, 528 pp.

No fa molt de temps el tema de l'Encobert (o, més ben dit, del pseudo-Encobert) valencià comparegué en aquestes pàgines a través d'un estudi històric (cf. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 568-570), ara hi torna pel camí del mateix procés judicial que suscità, el text del qual és ací publicat complet, a partir de l'exemplar de València, ARV, *Procesos*. 3ª part. *Apèndix 1610*, que té per títol original el següent: *Proces dels procuradors fiscals de sa Magestad contra Antoni Soldevila, fuster, y Geroni Serdà, flaquer, e altres*, títol completat amb la primitiva referència arxivística d'«Armari VIII» i el nom de l'escrivà: Galçerà Périz, notari.

La completeness del procés explica que trobem en aquestes pàgines nombre de texts de naturalesa diversa, com són els inventaris de les cases dels encausats, que enceten les actuacions judicials (181-227), estances, en una de les quals consta haver estat trobar un llibre (dels comptes de l'obrador) i qualche pergamí (185); no cal dir que hi podem llegir el resultat de tots aquells actes que configuren un procés judicial, com declaracions de tota mena (dels mateixos encausats i d'una llarga rècula de testimonis), consideracions dels advocats i dels fiscals, decisions dels jutges, sentència o sentències finals (470 i ss.) i fins i tot el o els pagaments al botxí que la o les executà (473), sense oblidar la documentació complementària (455-494).

A diferència de l'estudi històric, al qual ens hem referit en començar, les pàgines del procés ens permeten d'assistir en primera línia al desplegament d'aquell cas i no pas a través de la reconstrucció feta per d'altri, per ben feta que sigui. I la primera perplexitat de la dita lectura consisteix a adonar-se que el possible lector s'hauria de desfer de la impressió amb la qual per força entra en la lectura del llibre, en trobar ja classificat l'afer com a ,epígons de l'Encobetisme', ja que les declaracions inicials, de l'Encobert, no en diuen res; són els advocats fiscals els qui interpretaren els fets que els presentaven les declaracions com a ,crim de Germania' (245-249); els fets que donaren a conèixer els encausats i que permetien de fer-se una idea força exacta d'allò que havien maquinat, és traduït o transformat pels advocats fiscals en el dit crim, que sobretot en les autoritats i segurament també en el poble valencià, creava una sensació d'imminent perill de la pau pública. Vistes les coses a la distància de mig mil·lenni, el lector es pregunta si n'hi havia per tant, sense que, per la distància s'atreveixi a respondre-hi de forma contundent, ni que només sigui perquè tampoc no és possible de conèixer el resultat final del conjunt de circumstàncies que s'acumularen en aquell moment en la societat valenciana.

Aquells anys precedents, en efecte, de la lectura de les actes del procés, se'ns presenten com a considerablement problemàtics, amb interrogants que tocaven directament els ciutadans i els deficiaven davant el futur més immediat però incert, potser en particular a València. De la banda de terra, el poble menut estava ,fart de mals anys' (310), i de la del mar, entre la conquesta de Constantinoble i la desfeta de Lèpanto, els estols turcs s'havien fet els amos de la Mediterrània (per aquells anys, Ciutadella de Menorca sofriria en la pròpia carn una d'aquelles ,razzies' literalment destructives) i ja havien començat de córrer notícies de ,senyals del cel' visitos a Roma (233-234), i corrien pel poble tant oracions miracles (234) com profecies a dojo (238, 239, 252, 268, 280, 281, 282, 284, 294, 303; i aquestes preocupaven particularment les autoritats, car en els interrogatoris preguntaven si als imputats els havien estat llegides o recomtades ,profecies algunes', en plural).

Al bell mig d'aquesta fauna i flora esponerosa era normal que tothom procurés de saber si, ni que fos per ,estrologia' (265) es podia entrellucar qualche possibilitat de salvació, i heus ací que rebrota en el poble el record d'aquell *Vae mundo in centum annis*, recollit per Arnau de Vilanova en el seu *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, segons el qual, el «vespertilio [el ratpenat valencià] scinifes Hispanie devoret, subiciensque Africam et caput bestie conterens accipiat monarchiam et in posteris humiliet Nili habitatores» («ATCA», VII-VIII (1988-1989), 103, líns. 984-985). Hi havia gent convençuda que considerava el doctor Salaia (el rector de la Universitat de València, cal suposar) com a oracle i que d'alguna manera estava a favor de tal visió de les coses (235, 272, 277); però la gran esperança era posada en un duc de Pera, nét del rei catòlic, Ferran II Trastámara, a través del seu, gairebé nonat, fill del rei i de Germana de Foix, príncep Joan, que no hauria mort, s'hauria fet gran en llunyes terres i hauria tingut un fill el qual, casat amb una filla del rei d'Anglaterra era destinat pel cel a esdevenir el gran Emperador d'Occident, que destruiria l'Islam i arribaria victoriós fins a Jerusalem, on dipositaria la seva corona imperial en el Sant Sepulcre (cf. 173-174).

En aquesta conxorxa desballestada i delirant hi havia previst algun lloc per a l'emperador Carles, el de «morir molt prest» (247/VII), i els juristes de la Reial Audiència hi veieren una forma de segar l'herba sota els peus de l'actual monarca Carles d'Habsburg, car els encausats pretenien «comoure e avalotar lo poble de València contra Sa Magestat» (246/VI), i tiraren pel dret: crim de Germania i de lesa magestat (298/XXX). Des del moment que hi han entrat i

han fet la seva feina els juristes, els polítics se'ls creuen, començant pel duc de Calàbria, lloc-tinent i virrei de València, i tot l'aparell de la Reial Audiència es mobilitza per descobrir les trames d'un possible cop d'estat i trobar-ne els culpables; com en un sainet, el perill s'engrandeix, fins que la darrera i gran declaració desvela que tota la conxorxa no era altra cosa que l'invent d'un pobre diable turolenc, pare de nombrosa fillada, a fi de fer saltar uns quants calerons a un grapat de caps calents valencians (entre ells un de família procedent d'Oliana: 256), ordint la pensada ja resumida en el paràgraf anterior. Mentrestant, abans que el turolenc revelés tot el seu 'secret', un parell de crèduls ja hi havien perdut la vida.

* * *

El volum que ens ocupa ens permet de resseguir, pas per pas, tot el procés davant la Reial Audiència i a través d'ella, de donar una ullada damunt un fragment de la societat valenciana en el seu estrat més popular, el de la gent que pel seu ofici o en general amb el seu treball arribava a guanyar-se la vida: tothom és fidel cristià, tothom és no sols fidel, sinó fins i tot devot de l'emperador Carles, tothom és conscient d'haver hagut de fer un esforç important per superar temps difícils i tothom es defensa de la possibilitat de posar-se en problemes que el superen.

Aquesta petita tragèdia té un aspecte realment positiu: és coneguda a través d'un valencià popular, que fa gust de llegir, un valencià que ha heretat i conservat les qualitats que tenia en la boca o en les plomes dels prohoms del Renaixement; fins i tot trobo alguna sentència popular, altrament, almenys per a mi, desconeguda: «lo home fa linatge, que no la dona» (238); o la paraula 'badomia' = 'falòrnia': «algunes demències o badomies, que aquell referia de les parts de Flandes» (402-403 i 433/3). I ja col·locats en el pla de la llengua hem de doldre'ns d'una mancança que es repeteix en tot el volum, la de la confusió de la 'u' del text en ésser transcrita per 'n', rècula, que no serà pas, ni de bon tros, completa: 233/8: 'no-n' < 'no u' (= no ho); 234/14: 'que-ns' < 'que us'; 234/6 del final: 'no-n' < 'no u'; 241 (20.5)/no-n' < 'no u'; 242/4 del final: 'no-n' < 'no u'; 263/18: 'que-ns' < 'que us'; 277/6 del final: 'que-n' < 'que u'; 278/6 i 8: 'no-n' < 'no u'; 280/5: 'qui-n' < 'qui u'; 280/10 del final: 'no-n' < 'no u'; (la llista podria ésser més llarga); hi ha un cas especial: 366 (64)/6 del final: 'nils' < 'mils' = 'millor'. Hi ha d'altres casos: 262(28)/11: 'ervatur' < 'eruatur'; 335/VII: 'en ans' < 'enans'; 367/líns. 2-3: 'faltem' < 'llatí', 'saltem'; 388/11: 'lençar' < 'llençar'.

Finalitzada la transcripció del procés, les pàgines 455-493 ofereixen el text sencer de vint-i-vuit documents complementaris, transcrits de sèries diverses de l'ARV, entre els quals es troba la sentència de mort de Jeroni Cerdà i Antoni Soldevila, de la secció de Reial Audiència, *Sentències*, caixa 214: *Sententia mortis et confiscationis...* (451-463); Jeroni Sòria ho recollí puntualment en el seu dietari (464); era el 21 de maig del 1541; no hauria acabat de passar un mes, el 20 de juny del mateix any, el turolenc Bernardino Acero revelava amb tots els ets i uts el seu estratagema per a fer saltar uns quants diners a aquell parell de babaus (406-410); el darrer dia d'aquell mes era sentenciat a la mateixa pena, «executioni deducta eodem die» (470-472). Hi ha taules onomàstica (495-511) i toponímica (513-519).

Un procés complet i ben interessant entorn de tres tragèdies segurament evitables.

Josep Perarnau

Florenci BARNIOL I BOIXADER, Jordi VILAMALA SALVANS, Francesc Macià i Ambert, *Bac de Roda* (1658-1713). *Família i trajectòria d'un dirigent de la Guerra de Successió*, Les Masies de Roda, Ajuntament 2007, 240 pp.

He de confessar que m'ha costat de decidir-me entre col·locar el present llibre en el lloc que li correspondria dins la secció de *Notícies bibliogràfiques*, o en la present de *Recensions* i m'he

decidit per aquesta potser no pas sols pels texts dels segles XVII i XVIII que li han servit de base i que almenys es poden endevinar a través de la pàgina dedicada a les *Fonts arxivístiques* (225), ans per un conjunt de circumstàncies que es troben en aquest i segurament en tants d'altres llibres dels darrers temps, on, la dissort d'haver de lluitar contra la pèrdua de documentació sota l'artilleria francesa o sota les foguerades prometedores de nova època lluminosa en el segon semestre del 1936, ha estat d'alguna manera vençuda per la constància dels recercadors i l'interès dels consells municipals. La present recensió voldria ésser primer de tot un homenatge als qui han esmerçat moltes hores del seu temps a vèncer tota mena de dificultats i als qui han procurat que el treball desinteressat d'uns il·lusionats arribés al coneixement de les respectives poblacions.

En el cas de Bac de Roda, els dos autors ens presenten un primer bloc, on resseguim la trajectòria de les successives generacions des del decenni del 1620-1630 a la Sagrera de Roda fins entorn el 1740 al Banat entorn Temesvar, exiliats a l'Imperi austrohúngar, a Hongria. Durant aquests cent-deu o cent-vint anys, els Bac de Roda passen de pagesos i traginers a mercaders i a ocupar llocs de prestigi dins la comunitat local (16-38), fins que la trajectòria de la raguèlia és profundament desviada per les també successives guerres amb França que afectaren Catalunya a partir del 1673.

Casat amb només catorze anys el 1672 amb la pubilla de la Casa Pairal Bac de Roda (ell serà conegut en endavant pel seu nom de pubill), entorn el 1694 dins el marc de la Guerra dels Nou Anys amb França (1688-1697), comença de despuntar la figura militar de Francesc Macià, En Bac de Roda, que al cap de poc esdevenia un dels homes de confiança del darrer virrei dels Habsburg a Catalunya, Jordi de Hessen-Darmstadt i, mort Carles II, participava tant en el decantament de Catalunya vers l'òrbita dels Aliats amb la Casa d'Habsburg i la seva continuïtat en la figura reial de l'arxiduc Carles (Carles III), com en els passos (Almansa, Brihuega, Villaviciosa...) vers la capitulació davant el poder de França, personificat pel duc d'Anjou (Felip V), un dels quals, amb forta càrrega simbòlica, fou la detenció (gràcies a un traïdor?) entorn el 30 d'octubre i la immediata execució d'En Bac de Roda el dia de Difunts, 2 de novembre del 1713, a Vic, Rambla de les Davallades (41-77). Abans d'un any hauria capitulat Barcelona.

Tot un capítol és dedicat a informar de manera ben detallada del patrimoni dels Bac de Roda (81-121), tant el format per masies familiars (el mas Bac de Roda i el Colom), com per edificis en població reunida. És el resultat d'una «investigació acurada a diferents arxius, biblioteques, hemeroteques i centres d'arxiu. S'han consultat tot tipus de fonts i de documents (testaments, censals, debitoris, compravendes, plets, etc.)» (81). Hi és dibuixada una línia general ben significativa: Els Macià, ja traginers, portats pel vent favorable d'un moment econòmic que per l'empenta comercial de la segona meitat del segle XVI a Vic féu créixer de deu a cent-vint el nombre de traginers (90), disfrutaven d'una excel·lent bona salut econòmica que en la persona de Francesc Macià els permeté d'apropiar-se de pubilla, nom i escut d'armes de Bac de Roda, però que per la implicació en les guerres, dels Nou Anys primer i de Successió després, s'hagueren d'endeutar no sols venent censals, ans encara els calgué vendre terres (92-97) i els anys 1713-1714 havien arribat a la més absoluta misèria (103 i 122), el 1715 ja els calgué renunciar a l'herència (123) i refugiar-se sota les ales de l'emperador Carles d'Àustria, des d'on el llunyà 1773, obligats pels deutes, hagueren de liquidar allò que restava del patrimoni tant del dels Macià traginers com del dels Bac de Roda propietaris pagesos (126).

La mort de Francesc Macià, àlies Bac de Roda, l'assenyalat dia 2 de novembre del 1713, Dia de Difunts, l'elevà per la veu del poble a la categoria de mite de Catalunya, ja immediatament, gràcies a la cançó popular *Ai! noble ciutat de Vic* (170-172), que destacava la traïció que el posà en mans dels botiflers, la sentència capital, i els seus darrers moments i preocupacions, ben allunyades de les que ens consten en l'humiliant darrer testament, dictat moments abans d'ésser ajusticiat (75). Recitada o cantada, la cançó esdevingué testimoni col·lectiu, i el romanç fou repetit per milers de veus de generacions successives, cadascuna a la seva manera: encara durant tot el segle XX es trobaren persones d'edat que podien repetir de cor alguna de les setze

versions de la contalla (168); els autors consideren que el text més acostat a la veritat històrica és el publicat per Josep Gudiol i Cunill el 1914 (169-172); alhora, però, fent ús del permís reconegut per mestre Horaci («pictoribus atque poetis...»), els poetes, alguns d'ells de primera línia com Jacint Verdaguer, reelaboraren el tema i els versos ja populars (191-195): ell mateix no tingué cap empatx a aplicar el mite d'En Bac de Roda a les batusses polítiques entre la reina d'Espanya Isabel II i el general Joan Prim i Prats: («[Na Isabela] és destronada / En Prim los ha dat a Cadis / lo darrer cop de destrat. / Bac de Roda, Bac de Roda,/ qui et pogués ressuscitar!» (195).

Molts, i no sols poetes, el seguiren durant el segle XX en una altra dimensió, la purament política, tant abans del 1936 com sobreror després del 1979 (135-159), però aquest és un camp amb dinàmica pròpia, cada vegada més allunyat dels texts anteriors al segle XIX. La bibliografia hi és més pròxima (226-234), segurament més que la discografia o les webs (235).

* * *

Hom està acostumat que els estudis basats en texts o documents siguin destinats a lectors, si no especialistes, sí almenys positivament i personalment interessats en el tema. El llibre que ara ens ocupa es troba en una altra dimensió: és destinat no sé si dir al gran públic, però sí al poble en el més noble sentit de la paraula, al qual no se suposen coneixements de la situació social i cultural de fa tres segles. Aquest interès a fer accessible a persones no particularment familiaritzades amb la vida, les institucions socials i jurídiques i els valors de la societat catalana en el pas del segle XVII al XVIII és allò que ha decidit els autors a completar el text de llur exposició amb complements marginals en nombre de pàgines, en els quals són explicats conceptes de realitats socials molt vives en aquells moments i en canvi, almenys per al gran públic, desconegudes (o poc se'n manca) els nostres dies: 'alou' o 'censal' o 'for' o 'marmessor' o 'Sacre Imperi Romanogermànic' i tants d'altres en podrien ésser exemple.

Que valgui, doncs, la present recensió per a donar l'enhorabona a una altra forma de posar els texts a l'abast dels lectors, amb el desig que tinguin bon esplet d'imitacions.

Josep Perarnau

Niccolò GUASTI, *L'esilio italiano dei Gesuiti Spagnoli. Identità, controllo sociale e pratiche culturali (1767-1798)* (Biblioteca del XVIII Secolo: «Settecento Italiano», 2), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 2006, XVIII i 566 pp.

El doble exili dels jesuïtes de totes les províncies, tant ibèriques com americanes o orientals, per obra dels ministres i sobretot dels reis Borbons, Carles III i Carles IV, es traduíren en un conjunt d'episodis, que només entren en el nostre camp tant com jesuïtes catalans (aleshores de la Província d'Aragó) s'hi trobaren afectats amb totes les conseqüències i fou durant els anys assenyalats en el títol (el segon exili tingué lloc els anys inicials del segle XIX i per tant cau fora dels nostres termenals cronològics), que l'autor vol resseguir en les seves tres manifestacions polítiques, econòmiques i culturals. I encara que en la seva totalitat el mig miler i escaig de pàgines no ens afectin, crec que s'ho val de donar-ne un resum global que ajudi a capir el conjunt i de resseguir aquelles que ens informen de les vicissituds viscudes (i sovint, més sofertes que simplement viscudes) pels jesuïtes de les nostres terres.

El fet que els darrers decennis aquest hagi estat un camp ben cultivat pel malaguanyat p. Miquel Batllori i després pel seu deixeble (i indiscutida autoritat en la matèria), el prof. Antoni Mestre amb els seus col·laboradors, obliga fins a un cert punt a informar d'allò que ha interessat a un investigador que ha contemplat el tema des d'una nova perspectiva; car si estàvem acostumats a veure'l mirant des d'aquesta a la península veïna nostra en la Mediterrània, el present llibre ens permet de mirar-nos-lo al revés, des d'Itàlia vers els Països Catalans, guiats

per un autor que demostra un indiscutible coneixement de les fonts (XVIII), tant italianes com ibèriques.

La visita a la qual Niccolò Guasti ens convida comença, com no podia ésser altrament, per la decisió i l'execució (dolorosa!) de l'èxode forçat dels jesuïtes decretat per Carles III Borbó en tots els seus dominis, americans i asiàtics inclosos. I heus ací que aquells milers d'exiliats es troben en terra d'Itàlia: és normal que siguem informats de com es realitzà i fins on arribà l'encaix d'aquells nouvinguts (no massa ben acollits, val a dir-ho), amb una terra, un idioma i un tarannà, que no eren pas els seus (encara que per als d'àrea catalana, sempre hi havia l'avantatge de la proximitat entre la llengua pròpia i la italiana o qualsevol dels seus dialectes) (113-244); un pas més, i el tema acabat d'indicar es concreta en uns camps culturals com l'II·luminisme i la seva manifestació acadèmica (i ací trobem un sotstítol que ens parla de «I gesuiti valenzani e gli accademici fiorentini: un dialogo fallito» [293-328]) o la polèmica política en els moments immediats a la Revolució Francesa (245-362). Els dos darrers capítols ens condueixen a adonar-nos de com el govern de Madrid jugà amb aquells exiliats, primer col·locant-los en una situació de pobresa extrema i després oferint-los de treure d'aquella situació amb alguns ajuts, condicionats, per descomptat, a llur bona conducta (bona' des del punt de vista de la política del govern, és clar!) i a la possibilitat que els qui poguessin, s'esmercessin a estudiar, escriure i publicar llibres que, en general, contribuïssin a l'elevació cultural del poble, fins que, davant la campanya europea de la 'llegenda negra', fou el govern qui es valgué d'aquells jesuïtes per a donar-hi resposta. I ja ens trobarem a les portes de la Revolució Francesa, que obligà a d'altres planteigs, entre d'altres raons perquè les zones més poblades de jesuïtes exiliats es trobaren o en la República Cisalpina o en la República Romana i (Déu ens en reguard!), el Govern Espanyol havia d'assegurar que a través d'ells, ni que fos a contrallum de posicions polèmiques, s'estengués el coneixement de la situació revolucionària (363-533).

La introducció i el primer capítol ens porten, la introducció (1-26) a acompanyar aquells centenars d'exiliats en el seu difícil i humiliant viatge a cercar un lloc d'acolliment en la península italiana i el capítol primer (27-111) a conèixer les condicions de l'exili tant per part del govern de Carles III com dels governs i de la societat italiana, Santa Seu inclosa, fins que el 1798 pogueren tornar als respectius col·legis o cases de procedència. Ací el protagonista és el conjunt dels 5046 expulsats (12), que, a Itàlia, estigueren constantment controlats, des de l'hora inicial de trobar lloc on viure, pels delegats governamentals, a les mans dels quals hi havia sempre l'amenaça de tallar la minsa consignació econòmica, ja indispensable per a l'estricta supervivència. En aquest primer centenar de pàgines algun català fa una aparició fugaç, els primers en tant que oficialment 'secularitzats' (Antoni Eixemenó i Lluçà Gallissà, núms. 38 i 187, respectivament, de la llista dels 777, que havien preferit figurar com a deseiïts de la Companyia: 89, nota 126), o per les anècdotes de què foren protagonistes en algun dels moments de l'exili, ni que fos —com succeí a Antoni Eixemenó— la caiguda en mans de pirates anglesos a l'hora de tornar a casa, que el deixaren amb els seus companys a l'illa d'Eivissa i Eixemenó perdé tota la biblioteca que havia anat formant els anys d'estada a Itàlia (104/ nota 164).

La compareixença de membres de la Província d'Aragó s'accelera des del moment en què Napoleó Bonaparte ha creat la República Cisalpina al Nord i la República Romana en els estats Pontificis: la darrera també causà problemes a Monserrato, l'església de la Corona a Roma (97-98); sabem que Pere Montengon es trobà davant la Inquisició pel seu *Eusebio* (106); també Antoni Eixemenó per *El espíritu de Maquiavelo*, en aquell moment, reflexió políticament incorrecta (107); Francesc Gustà es jugà la benvolença del poder civil amb el seu *Della condotta della Chiesa Cattolica nell'elezione del suo capo visibile il Romano Pontefice*, Venècia 1799 (109, nota 174; Joan Andrés era bibliotecari reial a Nàpols, i els germans Masdeu eren emparats pel duc de Parma: 109-110).

Entrem en el capítol segon i seguim coneixent catalans d'un en un: Nicolau Mercer (cognom tan català que en documentació medieval fins i tot ens n'és explicat el sentit: 'mercer, venedors merces', és a dir, botiguer, i no calen disquisicions sobre com s'ha format, tal com l'autor

fa en la pàgina 120); O. Prat de Saba, de Vic (amagat sots el pseudònim de J. Font de Vall), autor d'una bibliografia d'escrips de jesuïtes de la província d'Aragó en l'exili d'Itàlia: *Operum scriptorum Aragonensium olim a Societate Iesu in Italiam deputatorum, index* (129, nota 24); Josep Piñol féu heroicitats al servei dels malalts (130, nota 26, i 181), però no trigarem gaire a trobar-los agrupats: a Forlì uns quants (no se sap quants) havien fundat una societat comercial, traficaven amb xocolata, sucre, canyella, drap català, y otros muchos géneros' i fins i tot s'havien comprat una casa (149/74); sabem les dificultats econòmiques de Joan Francesc Masdéu per a publicar el segon volum de la *Storia critica di Spagna* (151-152/80; cf. 187); Montengon, en canvi, trobà ajut per al seu *Eusebio*, i, de més a més, rebé pensió doble del govern de Madrid (152/82); les pàgines 153-167 ens informen d'una altra mena de 'societat' entre tres 'aragonesos': Joan Andrés i Morell, Antoni Conca i Alcaraz i Lluçà Gallissà i Costa, coordinats per Conca, col·laboraren en la informació de llibres que podien interessar a les biblioteques per a les quals treballaven (Gallissà a la Publica de Ferrara (cf. 208-210), Andrés a la Regia de Màntua i Conca mantenia la relació amb Giulio Perini, sotsbibliotecari de la Magliabecchiana de Florència); tots tres intentaren establir un intercanvi de llibres entre editors italics i ibèrics, però aquells no vieren clar que el resultat econòmic justificqués assumir el cost de l'operació, també entre d'altres raons perquè els llibres fins i tot en italià publicats a Itàlia contenien moltes errades, sobretot en els noms d'espanyols (166 I nota 114); Gallissà arribà a oferir a Perini el càrrec de bibliotecari en cap de Ferrara, però aquest no marxà de Florència.

Segueixen pàgines, on consten jesuïtes nostres dedicats a l'ensenyament en institucions pedagògiques: Josep Pons i Massana, rector del seminari de Foligno (181; cf. 184 i 187); Bernat Garcia ensenyava ciències a Venècia (184); Bartomeu Pou i Puigserver, llatí i grec a San Clemente de Bologna, abans d'ésser secretari del futur cardenal Antoni Despuig (185); Joaquim Pla, company de Pou a Bolonya, arribà a professor de caldeu i encarregat de la secció oriental a la Biblioteca Pública de Ferrara (185-186 i 210); Antoni Vila fou també mestre eminent de llengües clàssiques a Ferrara, amb Gallissà (187-188), i Francesc Gustà ensenyaria història eclesiàstica a Nàpols i a Palerm (189); els germans Josep Antoni i Baltasar Masdéu ensenyaven filosofia al col·legi San Pietro de Piacenza i el valencià Antoni Ludeña, ciències a la Unversitat de Bologna (189). Alguns d'ells trobaren solució a problemes, sobretot econòmics, acceptant càrrec d'institutor o semblant en cases nobles o senyorials (192-206), o en biblioteques, com Gallissà a Ferrara, on adquirí tal prestigi que Napoleó Bonaparte li oferí de fer-se càrrec del fons originari de la Bibliothèque Nationale de París (209 i nota 217). El darrer apartat del capítol segon és dedicat a les noves formes, diguem-ne socials, de cultura: revistes d'alta divulgació per a la formació d'opinió pública, i acadèmies. Ens tornem a trobar amb vells coneguts: J. B. Masdéu, Conca, Llampillas, Gustà, Andrés, Gallissà (213-226), alguns dels quals (Conca, Andrés, Eixemenó, Masdéu) es relacionaren amb acadèmies (233-236).

El capítol III, *Gli espulsi di fronte alla cultura del settecento: Illuminismo, erudizione e polemica politica* (245-361), ens introdueix de ple en temàtica d'història de les idees. L'autor l'enceta resumint la posició de dos 'eminenti storici gesuiti', Ignasi Casanovas i Miquel Batllori; aprofito les seves mateixes paraules: «...la profonda formazione umanistica dei gesuiti valenzani e catalani, ibridandosi con la cultura catalana coeva, avrebbe prodotto un pensiero originale e in linea con gli orientamenti europei...» (245); tot seguit, també sintetitza la posició 'interessante e problematica' (247) d'Antoni Mestre, resumida en la frase següent: «...la riscoperta settecentesca della letteratura greco-latina e la condivisione del metodo della critica storico-filologica contribuirono... al superamento dell'Antico Regime» (246); l'autor, però, també hi diu la seva: «...i due storici iberici (Batllori i Mestre) concordano nell'individuare nell'Umanesimo il principale 'trait- d'union' tra gli ignaziani spagnoli e la cultura europea settecentesca» (247-248).

Però l'autor no hi està d'acord, perquè aquella explicació de Batllori-Mestre pressuposa que els milers de jesuïtes ni reberen cap influx de la població i dels estudiosos italians ni aquests d'aquells, i fa una sèrie d'observacions de les quals es deduiria una influència mútua i es refereix a dos casos particulars: d'una banda, Joan Andrés havia aprofitat en un dels primers volums

de les cartes d'Itàlia una informació sobre alguns professors de la Universitat de Pisa, que suscità una rèplica enverinada dels pisans afectats, que es sentiren ultratjats (257-260); per tant, la presència a Itàlia dels jesuïtes exiliats no era indiferent entre els professionals de l'ensenyament i de la ploma. L'altre cas és mereixedor d'un sotstítol en la pàgina 293: *I gesuiti valenzani e gli accademici fiorentini: un dialogo fallito*. La seva reconstrucció arriba fins a la pàgina 328: intentem de resumir-ho. Antoni Conca, de qui ja hem parlat, mantenia els contactes entre ell i els seus companys Andrés i Gallissà, d'una banda, i Giulio Perini, també ja conegut, impressor a Florència de la revista «Novelle Letterarie» i secretari de l'Accademia Fiorentina, de l'altra; el 1787-1788 n'isqué la decisió, oficialment confirmada, d'establir relació estable amb l'Accademia de Ciencias Naturales, de Barcelona: s'intercanviaren estatuts i cada una nomenà els presidents i secretaris, membres corresponents de l'altra (302-303, 308 i 310); al cap de poc, en ésser establerta a Madrid la Sociedad Económica de Amigos del País, el tercet d'Andrés, Conca i Gallissà intentà de repetir l'operació, aquesta vegada amb l'Accademia dei Georgofili, també de Florència, però l'empresa naufragà (310-317), perquè tota ella era centrada en la *Idea de la ley agraria* d'Idea de Manuel Sisternes i Feliu, projecte que no satisféu els acadèmics georgòfils de Florència i tiraren per terra tota l'operació. Després del fracàs, les relacions amb Giulio Perini foren reconduïdes per Lluçia Gallissà i pujaren de categoria (321-326). El darrer apartat d'aquest capítol terç és dedicat a la literatura 'profètica i mil·lenarista', no desconeguda de qualque jesuïta; el primer català que s'hi trobà implicat fou Antoni Febrés, procedent de Xile (339; cf. 359); ja no sols implicats, ans autor i col·laborador, Bru Martí i Antoni Puchol, provocaren una gran polseguera molt pròxima a un conflicte diplomàtic amb la Santa Seu per un pamflet, *Lettera del vescovo di N... in Farnia al cardinale M... in Roma tradotta dal francese* (340-353). El mateix 1777, el govern de Madrid s'adonà que es podia servir dels jesuïtes exiliats per a objectius més presentables: Francesc Xavier Llampillas escriví el seu *Saggio xstorico-apologetico* (355) i Francesc Gustà mantingué una controvèrsia amb l'autor anònim de *Gesù Cristo sotto anatema* (358, nota 230) i no cal dir que deixà sentir la seva veu contra la Revolució Francesa (360, nota 236).

En els dos darrers capítols, respectivament intitulats «IV. *Il governo spagnolo e le scelte culturali dei gesuiti espulsi*» (363-449) i «V. *Ex gesuiti e governo spagnolo: un opportunismo reciproco*» (451-533), el protagonista d'aquesta recerca es desplaça, tal com ja semblava augurar el final del capítol anterior, dels jesuïtes exiliats al govern de Madrid; aquest s'adonà que no tenia cap sentit seguir fent morir de gana milers de persones que es donava la casualitat, eren de les més ben preparades intel·lectualment de tot el regne i que, mirant d'aprofitar-se'n, allora se'ls ajudaria econòmicament. En arribar al poder «Moñino [José, comte de Floridablanca] si rese conto che una della chiavi del potere residdeva nel controllo della cultura» (365) i, de més a més, que el control esmentat havia de consistir, sobretot en tractar-se de la reflexió històrica en el fet que «questa, come gli altri rami dello scibile, doveva considerarsi al servizio degli interessi propagandistici contingenti della monarchia e del governo» (366), i que en aquesta campanya tindria per col·laboradors un grup de valencians d'alguna manera 'maiansians': Francesc Pérez Bayer, Joan Bta. Muñoz, Francisc Cerdà i Rico, Josep Anton Cabanilles (367). El primer tema sobre el qual al govern li calgué ajut fou la campanya internacional basada en la Llegenda negra i ningú coneixia tant la realitat de l'evangelització i colonització d'Amèrica com els jesuïtes, que n'havien estat protagonistes (369-373); els primers a col·laborar en les noves possibilitats haurien estat Francesc Xavier Llampillas i Joan Nuix (406, 409, 418-419, 433), ja que «fu come al solito la Provincia di Aragona a distinguersi» (410); els seguiren una llista considerable, fins a vint-i-cinc, dels cinquanta-un que els seguiren (465-466); entre tots, sembla que els més destacats foren Lluçia Gallissà i Bartomeu Pou, admirat per Pedro Rodríguez Campomanes (505, nota 106): el darrer missatge fou el que, acceptant la novetat en la resposta del govern, els exiliats tenien la satisfacció de demostrar-li que en exiliar-los el govern anava desencaminat (475).

No estic pas qualificat per afirmar que aquest serà un llibre definitiu, ans només per dir que a mi m'ha satisfet; crec que la constant indicació i transcripció de fonts, tant italianes com

hispaniques, en les notes, pot ésser el camí que permeti a algun estudiós de superar-lo, notes que també fan constant referència a la bibliografia (i ací crec que he d'enyorar les pàgines bibliogràfiques, on es trobessin totes les indicacions aplegades); la taula final d'antropònims és un ajut que s'ha d'agrair. I una pregunta: és veritat que el llibre de Joan Baptista Colomés, *Les philosophes à l'écran*, publicat el 1796, tres anys abans (per tant, el 1793) havia tingut «la prima edizione in valenzano»? Se'n deia: *Els filòsofs a l'encant*? Ja acabada i signada la present recensió, el signant ha conegut les pàgines del mateix autor, *Rasgos del exilio italiano de los jesuitas españoles*, dins «Hispania Sacra», LXI (2009), 257-278, segurament accessibles a lectors per als quals no ho és el llibre.

Enhorabona a l'autor per la feinada que hi ha darrere aquesta obra i pels serveis que amb tota seguretat farà.

Josep Perarnau

Sebastià BOSOM I ISERN, Cristina FORNS DE RIVERA, *Catàleg de pergamins de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya* (Col·lecció Arxius I documents. Eines de recerca, 4), Barcelona, Subdirecció General d'Arxius 2009, 576 pp.

A fi que la lectura de la present recensió no susciti algun moment d'estranyesa en qui la llegeix, cal tenir present que Puigcerdà, igual com tota la terra de l'antic comtat de Cerdanya, fins a Ribes de Fresser, formava part d'aquell Regne de Mallorca, que entre el 1275, any de la mort de Jaume I el Conqueridor, fins entorn el 1343, en què Pere III el Cerimoniós el tornà a casa en ésser-li negat el dret sobirà eminent, garantia que Catalunya no entraria en el territori d'Occitània, que després del desastre de Muret, començà de pertànyer a França; sense que per la part francesa existís un regne paral·lel que impedís la voracitat dels gavatxos damunt el Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i el Baridà, tal com demostra la situació política de les fronteres del segle XVII als nostres dies. Dit això, podem emprendre la recensió.

Ja fa temps que són coneguts i famosos els fons documentals de l'arxiu municipal de Puigcerdà, ara integrat dins l'Arxiu Històric Comarcal de la Cerdanya, i les publicacions recents basades en els seus documents acabarien, si calgués, de demostrar-ho. I ara el director d'aquell arxiu històric comarcal, Sebastià Bosom i Isern, amb la col·laboració de la senyora Cristina Forns de Rivera, ens posen a l'abast de la mà, si no els texts dels mateixos pergamins, sí la informació tant d'allò que aquests contenen per mitjà dels registres, com de les característiques de cada un amb les dades arxivístiques que els completen.

Encara que es limiti bàsicament dins el terme municipal, amb freqüents notícies d'altres punts de la Cerdanya, la riquesa documental d'aquests pergamins resulta demostrada pel sol fet de recordar que el primer instrument notarial és del 25 de maig del 1148, sembla tret d'un antic *Llibre del repartiment*, de Lleida; que la riuada de pergamins arriba fins ben entrat el segle XVII i en algun cas despistat fins al 1723 (353).

A fi que ningú no senti besarda davant aquest bloc de set-centes catorze certificacions notariales, els editors es decidiren a aplegar-les per temes, el principal dels quals és el de Puigcerdà mateix, subdividit en cinc apartats (23-292), seguit pel dedicat al convent de Sant Domènec de Puigcerdà (293-314) i pel de Llúvia (315-322).

El primer sector s'enceta amb el privilegi d'Alfons I, rei de la Corona d'Aragó, concedint el 1182 exempció a Puigcerdà de qualsevol aplicació dels mals usos (27/1); saltem gairebé dos-cents anys i trobarem que el rei Pere III el Cerimoniós el 1363 agraïa a Puigcerdà el seu ajut per a la campanya contra Castella, donant-li l'exclusiva de la treta de blat de tota la Cerdanya (68/61); aquest privilegi enverinaria durant molt de temps la relació de Puigcerdà amb els altres pobles de la contrada (84/78; 95/94; 113/123; 124/141; 129/150); el 1366 arribava un pronunciament de normativa municipal: consell general, consell econòmic, clavari, eleccions (70-72/63-64; 148/172); el 1445 s'hi afegia la insaculació (117/129; 128/147; 132/152). El

mateix Pere III agraïa a Puigcerdà la col·laboració en la reintegració del Regne de Mallorca a la Corona d'Aragó, concedint-li el dret de mesuratge de gra venut dins la vila (77-71); el 1380, la vila tenia sis-cents cinquanta-quatre focs (88-83); calia als immigrants l'aveïnament a Puigcerdà (94/92) i la configuració jurídica de la universitat s'anava precisant amb d'altres determinacions reials: fira per Sant Lluç, no per Tots Sants a fi d'evitar fred i neu (80/74); elecció i abast del mostassà (85-86/80); dret municipal d'imposició sobre rendes i mercaderies (100/100); dret d'escrivania (105/109), mercat setmanal (112/121); defensa de la mercaderia exercida per nadius o aveïnats (136/156); submissió de militars i soldats als tributs ciutadans (137/158); ultra aquest conjunt de decisions, que configuren l'estructura jurídica de la vila, trobem d'altres informacions ben interessants, com per exemple que França exigia dret de trànsit pel pas de Querol (110/118), que el 1418 hi havia bandolerisme a la Cerdanya (111/119); sobre els efectes a la Cerdanya dels terratrèmols de la Candelera del 1428 i d'altres falconades (114/125; 231/299; 231/300; 233/302); i sobre els estralls de la guerra amb França a començament del segle XVI (134-135/154).

La secció següent, sobre delimitació de termes, drets i baronies, aplega nombre de documents sobre drets de pastura i establiments de censals; de més a més, tenim delimitació del terme entre dues poblacions (150/174), també del de Puigcerdà (184-185/222-230); el capbreu de drets emfitèutics de senyoriu damunt masos d'Ovella i Sagramorta (162/191), d'on, amb el temps, esdevingué baró la vila de Puigcerdà (166/198; 174/208); de vendes de drets baronials (163/193; 164/195); i sobre la trajectòria de Joan de Lozano i dels seus successors a l'illa de Menorca (166-179/198-216).

Sota el sotstítol d'*Hospitals i obres pïes* tenim notícia de nombre de testaments (191/232; 193/235; 195/239; 198/243; 199/244 I 245; 200/246 a 203/251-252; 206/255; 209/261; 213/268 i 269; 222/384); d'una dona que s'havia lliurat al servei de l'Hospital de Puigcerdà (195/238); no manquen les deixes a bacins de pobres vergonyants o fent hereus els pobres de Crist (212/267; 213/268). També consta l'existència d'una taula de documents de l'Hospital Major de Puigcerdà ja en el segle XIV (224/287).

La secció intitulada *Altres afers consulars de la vila de Puigcerdà* (241-287) ens proporciona, entre d'altres documents, una sentència arbitral de Jaume II de Mallorca sobre les parts corresponents a vila i a parròquia en l'economia de la sagristia parroquial de Santa Maria de Puigcerdà (241/314); un reconeixement de deutes del vescomte de Cardona a la Cerdanya (248/317 i 318); un altre reconeixement que, 'extreure i copiar' la documentació reial relativa a Puigcerdà costà 70.000 sous, pagats al tresorer reial, Ramon Boïl (245/319); el pacte entre Pere III, el Cerimoniós, i la vila sobre els dos terminis a pagar els 33.000 sous de la col·laboració d'aquesta en la Guerra amb Castella (248/325); hi ha informació sobre Pere Basset (264/349 i 393/548); entorn del 1400 la vila podia redimir censals a carta de gràcia (265-269); i una actuació del futur sant Francesc de Borja, lloctinent reial al Principat de Catalunya (285/384). La secció de càrrecs municipals i reials conté nomenaments d'oficials de subalterns (288-292).

Les pàgines sobre el Convent de Sant Domènec de Puigcerdà (293-314), ens diuen que el primer intent d'assenyalar el pati i de començar la construcció del convent dominicà, xocava amb el dret senyorial del monestir de Cuixà, que havia donat en emfiteusi el lloc i en cobrava un quart de cera (295-296, nota 153); informen de l'acord amb Santa Maria de Puigcerdà sobre enterraments i funerals (297/401); el 1398, el convent podia amortitzar censals (300/405); 1454: queixa de Santa Maria perquè els dominics no prediquen sobre la Concepció de la Mare de Déu contra allò que havien pactat (308/418); 1555: el bisbe d'Urgell recomana als rectors del bisbat que exhortin els fidels a ajudar en la construcció de la capella del Roser, a Sant Domènec de Puigcerdà (311/423).

Segueixen les pàgines dedicades a Llúvia, per les quals sabem que Bernat de So comprava propietats en llocs diversos (315/428); Llúvia també anava contra els cònsols de Puigcerdà per llur exclusiva en les tretes de blat de la Cerdanya (318/432); 1399: el rei Martí l'Humà confirma la reconstrucció de murs del castell de Llúvia i precisa drets i obligacions d'alguns pobles quant a recollir-s'hi (320/434).

Entrem en la darrera secció d'aquest conjunt de documents, començant pels reials, municipals i senyorials (323-337); el primer és el més antic del conjunt, del 1148: Ramon Berenguer IV dona Lleida i el seu terme en feu al comte d'Urgell, Ermengol VI (323/437); el 1402, sota Martí l'Humà, els síndics de Barcelona, Mallorca, València, Perpinyà i Tortosa estableixen uns pariatges per a la defensa dels viatges dels mercaders per mar contra els atacs de corsaris, amb prohibició de protegir els darrers (331/445).

Els fons eclesiàstics (337-354) ens ofereixen un document sobre Lluís Sans, aleshores (1584) canonge de la Seu d'Urgell (352/480): pocs anys després seria el primer bisbe de Solsona; i el 1723 ens recordaven que deu anys abans un capellà de la Seu, Josep Roig, llançat a la defensa numantina de Barcelona, s'hi passejava ben armat durant el setge la Ciutat Comtal (353-354/481).

Troblem en el plec de la documentació privada (354-486) un bon nombre d'instruments notariais sobre jueus: 355/484; 356/485; 357/486; 359/490; 361/494; 404/566; 410/575; hi trobem compra-vendes: 379/525; 420-422; hi trobem uns quants testaments (390/541; 393/548; 398/557; 416/588; 417/606; 449/644 i 477/692) i algun inventari, 'post mortem' (390/542); no manca una bona rècula de capítols matrimonials: 428/607; 432/615; 437/624; 452/650; 467/674; 469/677; i un cas passablement complicat del dot d'una núvia entre els núms. 625-639; sabem fins i tot quin era el vestit d'una núvia: «un cot i una túnica de color vermell» (423/600). Coneixem el nom d'alguns dels professionals que exercien a Puigcerdà: Bartomeu Martí, trompeter (408/573); Arnau de l'Espany, cirurgià (446/638); Bernat del Spanyó, cirurgià (452/649); Jaume Marminyon, doctor en medicina (485/707); fins i tot s'hi ha conservat el títol d'un doctor en medicina de la vila de Bagà per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc el 1718, Miquel Bernades, que anys després seria un dels cultivadors primerencs de la botànica amb el seu llibre *Principios de botánica sacados de los mejores escritores y puestos en lengua castellana* (486/709). Un bon nombre de noms d'escriuans es pot veure al final de cada un dels registres. I una pregunta: el 1369 compareix un 'forment mallorquer' (400/559): era ja blat de moro?

Aquests set centenars i escaig de pergamins són mostra convincent de la importància de l'AM de Puigcerdà; el present catàleg contribuirà a fer-lo conèixer i, per tant, a ésser consultat i aprofitat: els autors n'han d'ésser sincerament remerciats i no els mancarà el nostre agraïment, que fem públic mitjançant les presents línies. I a fi que sigui útil a molts, assenyalarem algun dubte, que, resolt, no caldrà que d'altres s'hi entretinguin: a 338/454 és esmentat un papa, Climent VIII, el 1350: cal suposar que es tracta de Climent VI, que fou papa del 1342 al 1352; el 1723 l'arquebisbe de Toledo no es deia Alessandro Aldobrandini (353/481), car ho era un tal Diego Astorga Céspedes; i el 1307 no existia cap arquebisbe d'Urgell, ans només un bisbe; i no es deia Ramon Morer (363/499), ans Guillem de Montcada.

Malgrat aquests petits entrebancs, el llibre és destinat a fer grans serveis als investigadors, pels quals tant els autors com els editors mereixen ja des d'ara el reconeixement públic. Que el nostre no els manqui.

Josep Pernau

Josep ALANYÀ I ROIG, *Culte i devoció a la Puríssima al bisbat de Tortosa (segles XIII-XXI)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 159-308.

Josep ALANYÀ I ROIG, *Culte a la Puríssima al bisbat de Tortosa (s. XIII-XXI)*, Tortosa, Capítol de la Catedral 2007, 360 pp.

Com en tots els bisbats de Catalunya, al de Tortosa els llocs oficials de culte col·locats sota titulació de la Mare de Déu són un percentatge molt elevat, fins al punt que el document de Ramon Berenguer IV restablint el bisbat de Tortosa, dona a entendre que ja la titular de la Seu antiga, anterior als sarraïns, era la Mare de Déu «...ecclesie Sancte Dei Genitricis Marie, que

quondam apud Dertosam celebris sedes pontificalis fuit...» (161-170), i Jaume I estava segur que el seu exèrcit havia «conquest de Tortosa tro a Borriana» (169) invocant en cada batussa tres vegades 'Sancta Maria' (168): Santa Maria era vista, venerada i invocada com a Mare de Déu. Associada a la imatge de la 'Mater Dei', per obra dels franciscans començà ja en el segle XV a ésser representada la 'Virgo Immaculata' amb les característiques de la Dona de l'*Apocalipsi*, al bisbat de Tortosa presidint a Morella la capella de la Puritat (170-172): la representació artística pròpia de la Puríssima fou la de Joan de Joanes, curulla de simbolismes, que n'inspirà una gran raguèlia, alhora que feia possible les variants tant de pintura com d'escultura, moltes dissortadament cremades o destruïdes el 1936: la salutació d'Ave, Maria Puríssima esdevingué fórmula popular de manifestar la fe en el futur dogma (172-174).

Tot seguit arribà l'aportació escrita, que comença amb un *Tractatus de nominibus B. M. Virginis* (ACTor, cod. 117), anterior a la posició precisa del problema de la Puríssima (175-178); el *Tractat de la sagrada concepció de la Verge Maria*, de Morella (AHE, cod. 14), datable d'entre el 1400 i el 1409, és un text doctrinalment seriós, distribuït en quatre parts, de les quals són ací transcrits llargs extractes (179-203); el *Mariale*, de Baltasar Sorió, estampat el 1521, formula la doctrina alternativa, la de la santificació (203-209); l'autor passa revista a manuscrits o impresos de l'actual ACTor, començant pels missals d'estampa, en els quals ja ha entrat el formulari de la missa de Leonardus de Noguierolis (cod. 8, 9, 34, 56, 82, 93, 259) i no manquen els breviaris tortosins (cod. 98, 111, 274ter), romans, de cúria (cod. 259, 273, 18?); i tractats més o menys moderns, com el *Memorial de la fe catòlica* d'En Francesc de Pertusa (cod. 153), els *Quodlibeta* de Joannes de Neapoli (Cod. 244); *Lima de la verdad...* de Sebastià Sanjoan (cod. 276); les *Expositiones* de Jaume Peres de València (cod. 289); els *Sermones discipuli* (cod. 296) i l'*Homiliarium Iudoci Clichtovei* (cod. 316). Amb el tercer apartat entrem en un nou camp: el primer ens havia dibuixat la devoció, el segon el pensament, el terç la polèmica entre dues escoles de pensament, la dels favorables i la dels contraris a la doctrina de la Puríssima Concepció de la Mare de Déu: el bisbat de Tortosa, d'una banda, era com sembrat de convents franciscans i de clarisses: Tortosa, Castelló, Morella, Onda, Alcalà de Xivert, Benicarló, Vila-real, Vinaròs, recolzats per la devoció puríssima de la Casa Reial, ben bel·ligerant en el tema amb una rècula de capellans reials tortosins (236-239; cf. 246, nota 155), però de l'altra el 'lector Sedis Dertosae' era un frare dominic i, doncs, la contraposició doctrinal, era assegurada (240-243); l'ambient enrarir creixia pel fet que Tortosa, almenys durant llargues temporades, no tingué bisbe, malgrat la insistència constant de Martí l'Humà davant Benet XIII (244-250): la manca d'autoritat efectiva permeté als dominics de valdre's de la inquisició, a les seves mans, per atacar immaculistes o puríssims amb processos inquisitorials; per dissort, la presa de posició favorable a la Puríssima del Concili de Basilea, fou presa en una situació de ruptura entre el concili i Eugeni IV, i, almenys de moment posà més llenya al foc (253-255). La tensió s'allargà durant l'Edat Moderna, amb episodis com el del dominic predicant la Quaresma a Càlig el 1624 (265-272). Les darreres pàgines de text, dedicades als segles XIX i XX, salten fora del nostre temps. La narració és completada amb indicació de fonts, sobretot tortosines, dels arxius capitular (ACTo), diocesà (AHDTo) i de les Terres de l'Ebre (AHCTE); de Morella (AHE i AM), i de la Ciutat del Vaticà (ACCon). Hi ha bibliografia (302-308).

Un bell estudi, que s'imposa per la riquesa de la seva informació, resultat de l'abundància de les fonts i de la condícia, amb la qual l'autor les ha sabudes trobar i les ha sabudes fer parlar. El tema s'ha demostrat ric i ara el bisbat de Tortosa es pot presentar com una terra, que ha respost amb un rèdit considerable a la llavor sembrada en presentar el missatge cristià de la recreació a base d'una Parella que no va fer el fals tal com el féu la primera.

I manifestada la meua enhorabona a l'autor i al Capítol de Tortosa que ha patrocinat l'edició del treball en forma de bell llibre, crec que puc fer una pregunta: en la segona part de l'estudi (175-229), l'autor, segurament encertant-ho de ple, ens presenta els vint-i-vuit «textos mariològics més significatius guardats als arxius del bisbat tortosí», com formant part d'una cadena, que va del segle XIV al XVI, però un servidor, ni que sigui demanant-ne perdó a la bes-treta, em pregunto si, tret el *Tractat...* de Morella, tots els altres vint-i-sis formen realment una

cadena que manifesta la vitalitat de l'humus tortosí. Ho dic perquè en els darrers segles els còdexs de l'ACTo han atret l'atenció de més d'un investigador, que els han dedicat successius catàlegs: el o els primer(s) no tenen el nombre de còdexs que hi ha, per exemple, en el del senyor Enric Bayerri, ans es paren en un nombre que deu voltar entorn els cent-cinquanta; els que superen aquest nombre i arriben a més de tres-cents (el nostre darrer és el 316: 229), en quin sentit són tortosins i demostren la vitalitat vivencial o reflexiva de la comunitat cristiana de Tortosa? Alguns, sí, sense cap mena de dubte, p. e., els còdexs 8 i 9, *Missale secundum ritum Ecclesie Dertusensis* (209), o el 98: *Breviarium secundum ordinationem et consuetudinem ecclesie et diocesis Dertusensis*: són collita de la terra. Però ho són també el *Missale Romanum* del cod. 259 o el *Breviari de cúria* del cod. 273, del qual sabem que conté parts *secundum usum Ecclesie Romane* i tot un *Diurnale secundum {consuetudinem} Ecclesie Romane* (221-222): també això és fruit de terra tortosina? Tinc una certa idea, segurament indemostrable, que a Tortosa i a Barcelona succeí al final del Cisma d'Occident quelcom de semblant: a Barcelona, els fons relacionats amb Benet XIII en possessió del seu home de confiança Francesc Climent, empaquetats, esperaren segles a ésser posats en mans de llurs legítims propietaris, que, en no presentar-se, arribà un moment que aquells fons, estranys a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, acabaren integrant-se tant en la sèrie de còdexs, com en la de documentació. No succeí a Tortosa quelcom de semblant, de manera que també arribaren a l'arxiu de la Catedral de Tortosa possibles llibres o documents de propietat particular, deixats a Peníscola qui sap si amb l'esperança de tornar a cercar-los, i a l'hora de la liquidació dels serrells del Cisma d'Occident foren portats a una institució d'Església, que fou la Seu de Tortosa? Com a Barcelona, també a Tortosa possiblement allò que esperava una ocasió millor per a ésser restituit, esperà potser segles i al final s'ha integrat en la sèrie dels còdexs tortosins. Si fos veritat, són testimonis de vivència i de pensament de l'Església de Tortosa?

L'edició en volum substantiu s'acaba amb un autèntic present de gran vàlua, el text anotat (de vegades amb notes ben extenses) del *Tractat de la sagrada concepció de la Verge Maria*, s. XV, peça considerada perduda després de la guerra civil espanyola del 1936-1939, que l'autor ha retrobat i identificat en l'actual ms. 14 de l'Arxiu Històric Eclesiàstic de Morella, ff. 273-294 (283-354); ja, doncs, a fi de conèixer aquell text, no caldrà refiar-nos d'una còpia de segona mà, enllestida abans del dit trienni fatídic, ans serà possible en endavant de recórrer a la còpia morellana del segle XV, que, de més a més, tindrem a l'abast de la mà en el bell volum puríssim d'En Josep Alanyà: grans mercès, i ben merescudes.

Josep Pernau

Valentí SERRA DE MANRESA, ofm. cap., *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana: des de la fundació a la guerra civil (1578-1936)* (Col·lecció Sant Pacià, núm. 92). Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2009, 741 pp. i 25 il·lustracions.

Fra Valentí Serra de Manresa és prou conegut per la seva extensa i documentada obra (vegi's *Bibliografia de fra Valentí Serra de Manresa (anys 1982-2007)*, Barcelona 2007). L'obra, objecte de la present ressenya, és una fita més, i no pas l'última, d'allò que és qualificat justament com *corpus historicum* de la província caputxina a Catalunya, a cura del mateix P. Valentí Serra, i que comprèn ja *Els Caputxins de Catalunya 1700-1814*, (1996), *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX*, (1998), *La província de framenors caputxins 1900-1936* (2000), *Les clarisses caputxines a Catalunya i Mallorca: de la fundació a la guerra civil 1599-1936* (2002), *Els Terç Orde dels Caputxins. Aportacions del laicat franciscà a la història contemporània de Catalunya 1883-1957* (2004), *Tres segles de vida missionera: la projecció pastoral «ad gentes» dels framenors caputxins de Catalunya 1680-1989* (2006). No és estrany que el P. Valentí es consideri, perquè ho és, un admirador i excel·lent seguidor de l'obra del P. Martí de Barcelona i del P. Basili de Rubí, autor aquest de *Un segle de vida caputxina a Catalunya 1564-1664. Aproximació històrico-bibliogràfica* (1978), *Els caputxins a la Barcelona del segle XVIII. Aproximació històrico-bibliogràfica* (1984).

L'obra que ressenyem és una síntesi àmpliament documentada, on se'n ofereix l'anàlisi sobre la formació espiritual i cultural que rebien els frares caputxins a Catalunya, la reconstrucció de les principals biblioteques, la investigació del mètode i contingut de la predicació caputxina a Catalunya, l'aportació dels frares a la literatura escrita i a les arts (arqueologia, escultura, música, gravat), l'aportació a les tradicions populars (mèdiques, culinàries, agràries, pressebrístiques), llur vinculació a moviments culturals de la Reinaxença catalana. La qualitat de l'obra de Fra Valentí Serra resta palesa quan hom esguarda, fruit de largues estades a arxius i biblioteques, les fons consultades, tant manuscrites com dactilogràfiques (pp. 21-57): Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Arxiu de la Corona d'Aragó, Biblioteca Universitària de Barcelona, Biblioteca Hispano-caputxina, Biblioteca Provincial dels Caputxins de Catalunya, Arxiu de la Cúria Provincial dels Caputxins de Catalunya, Arxiu de la Vicepostulació dels Caputxins de Catalunya, Arxiu de l'Orde Franciscana Seglar de Catalunya, Arxiu Diocesà de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Arxiu Conventual dels Caputxins d'Igualada, Arxiu Conventual dels Caputxins de Palma de Mallorca, Biblioteca Episcopal de Vic, Arxiu de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Episcopal de Barcelona, Biblioteca del Palau de Peralada, Arxiu de l'Abadia de Poblet, Biblioteca del Centre Borja, Biblioteca Nacional, i de Roma Archivum Generale Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum, Archivum Postulationis Generalis Fratrum Minorum Capuccinorum, Biblioteca Apostolica Vaticana, Archivio Segreto Vaticano, Archivio della Congregazione per i Religiosi e gli Istituti Secolari, Archivum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Pel que fa a les fonts impreses i bibliografia (pp. 59-127), l'autor té presents els principals llibres i articles publicats que afecten el contingut de l'obra. Val a dir que les obres d'autors caputxins consultades arriben a la quantitat de 398. L'autor ha consultat també les publicacions periòdiques (pp. 129-133). L'erudició demostrada pel P. Valentí Serra resta palesa si hom té present que les notes a peu de pàgina amb referències a les obres consultades arriben a la quantitat de 2420. El contingut de les notes és, ben cert, complement indispensable de text de l'obra i alhora un segon text.

L'obra és estructurada en cinc capítols. El primer titulat *La formació dels frares i l'evolució dels estudis* (pp. 135-218), exposa, en primer lloc, quina era la formació inicial en el noviciat. L'autor ha disposat en la seva exposició d'informacions acurades com la que proporciona un petit manual d'instrucció a la vida espiritual caputxina (ca. 1615) atribuït al P. Andreu de Seva, que porta el títol de *Epíleg o Fonament de perfecció*. A més a més, l'autor ha disposat d'anotacions personals d'alguns mestres de novicis, qualificats de textos inèdits de valor excepcional, que mostren la mentalitat dels formadors caputxins abans de les exclaustacions del segle XIX, d'obres de formació de novicis com *Disciplina o Ensenyansa Regular, Compendi instructiu* (a. 1716), *Espejo de Ceremonial Seráfico* (a. 1716), els volums més tardans titulats *Manuale precum* i *Manual Seráfico* i altres. Objectiu d'aquesta etapa era la formació espiritual i devocional, les normes d'urbanitat a observar, la visió de la vida religiosa inculcada sempre sota la perspectiva d'uniformitat, la radicalitat i exigència dels tres vots (pobresa, obediència i castedat), sense oblidar que la figura de Sant Francesc era el model que tot novici havia de seguir, com demostren els molts comentaris a la Regla franciscana encara inèdits. Hi hagué també influències foranes com l'espiritualitat ignasiana i la del Carmel. L'autor destaca la figura del segle XVII del P. Gabriel Macià de Canet de Mar, important per la formació dels mestres de novicis. Un element positiu en la formació dels novicis caputxins és que a partir de la butlla de Pau V *Apostolicae servitutis* de l'any 1610, hom prescriu a les cases dels regulars l'ensenyament del llatí i també de la llengua grega, hebrea i aràbiga.

Acabat el noviciat l'estudiant passava a l'escolasticat, on el futur frare caputxí passava dos anys dedicat a l'estudi de les humanitats (cursos seminarístics), seguits de tres anys d'estudis de filosofia i quatre de teologia. Aquesta formació dels frares caputxins durant l'escolasticat estigué condicionada, sobretot, per l'aplicació de les disposicions tridentines contingudes en la constitució *Super lectione Sacrae Scripturae et praedicatione* destinades als candidats al sacerdoci. Quin era el contingut dels estudis? El P. Valentí Serra ha disposat de fonts tan interessants com els apunts de les lliçons impartides pel P. Serafi de Nàpols els anys 1580-1584. Així hom tenia

presentes les obres d'autors medievals com Pere Llombart, Albert Magne, Tomàs d'Aquino, Joan Duns Scot, Alexandre de Hales, Ricard de Mediavilla. El segle XVII, però, es caracteritzà pel predomini del corrent bonaventurià. És per això que en el segle XVIII excel·liren les obres de caputxins estudiosos de St. Bonaventura. Però també hi fou present el jesuïta Francisco Suárez. En la filosofia, Aristòtil *ad mentem Scoti* i també a través dels comentaris d'Egidi Romà. No mancaren els influxos dels corrents lul·lians. Pel que fa a la patristica, en les biblioteques hi havia les principals obres dels Pares de l'Església. Tot incidí en les obres publicades pels religiosos caputxins al llarg dels segles XVII i XVIII.

Pel que fa al contingut dels plans d'estudis en els cursos de lògica, els estudiants caputxins catalans, en lloc de les molt llegides *Summulae* de Petrus Hispanus, empraven les *Summulae* de la Universitat Complutense a més de resums propis, denominats *Medulla medullarum*, que passaven dels uns als altres. L'últim any de filosofia, hom llegia d'Aristòtil la *Physica*, els *Parva naturalia*, la *Metaphysica* i llibres de geometria i matemàtiques. L'ensenyament teològic era dominat pel context de la Contrareforma, per tant dominava el mètode escolàstic. D'aquí que hom llegís obres de Francisco de Vitoria, de Melchor Cano, Domingo de Soto, Francisco Suárez, i de Tomàs de Vallgornera. De cara a la formació més sacerdotal, hom tenia present el comentari a la missa del cardenal cistercenc Joan Bona i el tractat espiritual del cartoixà Antoni de Molina. De més a més, durant els segles XVII i XVIII, hom disposà de les obres dels escripturistes més reputats i de moda.

A mitjan segle XVIII, es produí la reforma dels plans d'estudi segons les ordinacions de Benet XIV, encapçalada pel P. Serafí de Capricolle, general de l'orde, imposant la doctrina i mètode de Sant Bonaventura segons la tradició caputxina o de Duns Scot, que tingué com a resultat una metodologia eclèctica caracteritzada per modernitat i escolàstica (vegi's de l'autor *El pensament escotista a Catalunya*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», (2008). D'aquí que hom llegís les obres dels anomenats *novatores*, ni que fos per refutar-les, com és el cas en l'aprofitament de la física experimental. En aquest corrent eclèctic destaca el P. Antoni de Mallorca amb el seu *Philosophiae Compendium Institutio* on hi són presents Descartes, Gassendi, Newton. A finals del segle XVIII, amb la renovació dels estudis, entraren amb força en els dels caputxins les obres de filosofia del caputxí castellà Francisco de Villalpando, bon coneixedor de la modernitat, però també molt eclèctic. Es conserven manuscrits inèdits de mestres caputxins que seguien les obres de Francisco de Villalpando, caracteritzades per una excel·lent metodologia analítica i per les regles interpretatives sobre diversos significats del llenguatge. La corrent villalpandista finí l'any 1803, a partir del qual s'imposà l'estudi de teologia d'orientació agustianiano-tomista segons els textos de Tomàs de Charnes. A més, els cursos de teologia moral eren preceptius per a obtenir el títol de predicador i les llicències per a confessar. Tenen interès, en el mètode d'ensenyament, les *sabatines*, els debats participatius fets els dissabtes sobre algun dels temes estudiats.

El capítol segon, complement de l'anterior, tracta de les antigues biblioteques conventuals dels caputxins de Catalunya i Mallorca (pp. 219-301). L'autor ha pogut disposar de diversos catàlegs de convents, com, per exemple, el catàleg complet de la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona i de la presència física de molts dels volums d'aquesta i d'altres biblioteques, perquè, tot seguit de l'exclaustració de 1835, foren dipositats, en major part, en la que després fou Biblioteca Universitària de Barcelona. Doncs bé, en les biblioteques conventuals hi havia obres dels medievals Pere Llombard, Albert Magne, Alexandre d'Hales, Antoni de Florència, dels principals teòlegs victorins, dels grans mestres com Bonaventura, Tomàs d'Aquino, Duns Scot, Enric de Susa o d'Ostia, Ramon de Penyafort i altres. També les obres dels mestres més famosos de l'escola de Salamanca i d'altres formats en aquesta escola. Hi havia també les obres filosòfiques de Plató, Averrois i Boeci. Hi foren presents els escolàstics franciscans i els comentaristes de la Regla franciscana, obres d'inspiració escotista, i moltes de les obres de Ramon Lull. Fins i tot hom podia trobar la *Theologia naturalis sive Liber creaturarum* de Ramon de Sibiuda. La dedicació dels caputxins a la predicació i a la confessió exigia la presència de moralistes i canonistes. D'aquí l'ús assidu del *Compendium Salmanticense* de moral, del

Cursus Theologicus, tomista, del caputxí Lluís de Casp, les obres del canonista Martí d'Azpilicueta per a les qüestions pràctiques i, durant el segle XVIII fins a l'exclaustració de 1835, les obres del trinitari Leandre del Santíssim Sagrament. No mancaven les obres de caire històrico-canònic: les col·leccions canòniques del *Corpus Iuris canonici*, disposicions de concilis i sínodes, legislació pròpia caputxina, etc., el *Bullarium* de l'orde caputxí, els principals comentaris jurídics dels principals canonistes caputxins. Pel que fa als comentaris a la Sagrada Escriptura, hom disposà, entre d'altres, d'obres d'autors medievals com Joaquim de Fiore, Nicolau de Lyra, Dionís de Rijkel.

Dels clàssics llatins hom podia consultar, entre d'altres, obres d'Homer, Terenci, Ciceró, Virgili, Horaci, Flavi Josep, Sèneca, Plini, Plini el Jove, Juvenal, Plutarc, Quintilià, Suetoni, Lactanci Firmià, Corneli Tàcit, Vitruvi, Isop. I dels Pares de l'Església, les obres principals de l'Església Llatina i Grega. Lògicament abundaren les obres d'espiritualitat i les obres ascètiques, d'oratória i homilètica, d'història, literatura i ciència. Hom no pot deixar de banda la presència d'humanistes cristians com Petrarca, Lorenzo Valla, Pico della Mirandola, Nebrija, Baltasar de Castiglione, Erasme de Rotterdam, Lluís Vives, Paolo Manuzio, Tasso, Arias Montano, etc. A llarg del segle XVIII fins a l'exclaustració, hom introduí en les biblioteques caputxines obres de literatura profana: Cervantes, Alonso de Ercilla, Caledrón de la Barca, Lope de Vega, Fénelon, també la poesia mariana del fundador de la província de Catalunya P. Àngel de Alarcón, i fins i tot les poesies del rector de Vallfogona, i els *novatores* Baltasar Gracián, Palafox, Prospero Lambertini (Benet XIV), Feijoo, Jovellanos i altres. I també obres científiques i modernes sobre electricitat, matemàtiques, química. Amb la represa de la vida caputxina la tasca bibliotecària consistí en recuperar llibres i completar els fons bibliogràfics amb bones edicions aptes per a l'ensenyament i l'estudi de l'escolàtica, per exemple la *Patrologia* de Migne i les antologies patristiques de Hurter. També hi foren presents els escriptors de la Catalunya decimonònica com Jaume Balmes, Antoni Me Claret, Jacint Vedaguer, sense oblidar una obra present a quasi totes les biblioteques d'institucions eclesiàstiques com la síntesi històrica de Cèsar Cantú.

La predicació i el confessorari, les principals tradicions orals dels frares caputxins, foren dues vessants de la pastoral caputxina que marcaren molt la vida de l'orde durant els segles XVII i XVIII. Aquest és el contingut del capítol tercer (pp. 303-395), perquè la predicació és comunicació d'idees i cultura. La predicació era quelcom de fonamental, que rebé la influència dels principals mestres medievals de l'oratória i després dels mestres de l'oratória caputxina i també hispànics i europeus dels segles XVI, XVII, XVIII, com demostren els sermonaris presents a les biblioteques conventuals. Els sermons orientats a la conversió, és a dir, a la confessió, es caracteritzaven per la culpabilització i la por. Reberen, però, la influència de l'homilètica d'inspiració franciscana. En el període del Barroc, i especialment durant el segle XVIII, els caputxins catalans cercaren de trobar un mètode homilètic propi, la base del qual varen ser els escrits de sant Bonaventura. Així hom llegia les edicions de les prèdiques dels caputxins italians i de predicadors europeus d'ambit universitari, especialment de Lovaina, també de framenors hispànics i portuguesos i de framenors reformats i franciscans catalans, a més de sermonaris de diversos ordes com agustins, trinitaris, carmelites, basilians, mercedaris, benedictins, cistercencs, de l'Oratori, de la Companyia de Jesús. Han arribat fins avui esquemes i textos de sermons predicats per frares caputxins. És innegable el seu interès per un millor coneixement de la vida quotidiana. És a dir, són una excel·lent font del coneixement dels gustos i costums que venien de fora: vestits, balls i dances, cosmètics, tavernes, curses de braus, espectacles, i per percebre com era la vida casolana, les actituds i mentalitats, les supersticions practicades en la Catalunya rural dels segles XVII, XVIII i XIX.

Durant el segle XVIII es produeix una revitalització de les missions parroquials o populars. La documentació demostra l'èxit de les missions populars predicades pels frares caputxins tant en el Principat com més enllà, per exemple als comtats de Rosselló i Cerdanya (Catalunya Nord). Aquestes missions tenen un gran interès per a la Història de la religiositat i de la pietat i com a mitjà de culturalització. Així els predicadors suscitaren noves devocions popu-

lars o incidiren en un increment de les antigues (Eucaristia, devoció mariana a la Mare del Diví Pastor, Montserrat, pessebres, calvaris, rosari, nom de Jesús, Sagrat Cor, Preciosíssima Sang, recitació de la corona franciscana, etc.). El fet que els predicadors distribuïssin llibrets de pietat es també important per a la història del llibre i, per tant, per la història de l'alfabetització i la lectura en la Catalunya d'aquesta època. De més a més, els frares caputxins foren homes de pau i servidors dels altres com demostren llur intervenció en les pestes del segle XVII, en els fets del denominat «remombori del pa» de Barcelona de 1789, en la pesta de la febre groga del segle XIX. Practicaren, de més a més, una pastoral d'atenció als malats greus.

El capítol quart és dedicat a les aportacions diverses a la cultura catalana (pp. 397-464). L'autor comença per l'arquitectura. De les primitives construccions, cases d'eremites, caracteritzades per l'austeritat, es passa a un model propi d'arquitectura, d'aquí el qualificatiu de caputxina, que és descrita tant en els elements externs com interns, però sempre marcada per l'austeritat i la senzillesa. Destaca en aquest camp fra Lluís Blay de Barcelona (s. XVII), fill del famós arquitecte Pere Blay. Altres caputxins distingits en aquest camp foren el P. Vicenç de Sarrià (s. XVII), el P. Fabià de Vic (s. XVIII), el P. Jeroni de Vilabertran, autor de l'obra *Reducció recíproca* (s. XIX). Una tradició pròpia dels frares caputxins va ser la recerca d'aigua mitjançant els saurins, cercadors d'aigües subterrànies. El conreu de la matemàtica, astronomia i gnomònica, és a dir, la construcció de rellotges de sol, també caracteritzà l'activitat de frares caputxins catalans, dels quals hom destaca el P. Atanasi de Barcelona (s. XVIII), expert en astronomia, trigonometria i construcció de rellotges de sol, el P. Miquel de Petra, en matemàtiques (s. XVIII), el P. Josep M. de Barcelona, en medicina i matemàtiques. Conrearen i divulgaren coneixements sobre agricultura, horticultura, jardineria, dietètica i alimentació, com hom pot veure en l'obra *Lo jardiner, hortolà y florista* «segons la pràctica dels caputxins», estampat l'any 1852. Destacaren també en l'elaboració dels confitats. Tanmateix llur cuina es caracteritzà sempre per l'austeritat, com demostra el *Llibre del síndic*, és a dir, la descripció de les entrades i eixides de productes destinats al règim alimentari. Es conserven receptaris com el *Llibre de l'art de cuinar o guisar* escrit, l'any 1787, pel P. Sever d'Olot. Els frares caputxins varen ser sovint sol·licitats com a metges i apotecaris. Precisament la Biblioteca de la Universitat de Barcelona conserva diversos manuscrits de matèria mèdica caputxina sobre les febres, la cirurgia, les sagnies, l'hidroteràpia. L'autor no oblida la pràctica per part d'alguns frares de l'anomenada sanació «miraclera». La xilografia i el gravat foren altres de les activitats dels frares caputxins. La importància del pessebrisme «a la caputxina» resta palesa en l'obra *Art pessebrístic* del P. Basili de Rubí, publicada l'any 1947.

Hom escriví poesia, per exemple, el P. Arcàngel d'Alarcón († 1617), fundador de la província caputxina de Catalunya, també ascètica, com el P. Jeroni de Sogorb († 1617). Durant els segles XVII i XVIII s'escriviren devocionaris. En plena Il·lustració cal citar l'obra *Arte de escribir* del P. Lluís Bassols d'Olot († 1794). Durant la invasió napoleònica hom divulgà la comèdia antifrancesa. Amb la represa de la vida caputxina es conrearen els estudis josselins i mariològics, la poesia, la teologia dogmàtica, moral i ascètica per influx, en especial, del caputxí cardenal Vives i Tutó. Els frares caputxins destacaren en tant que compiladors de les tradicions religioses populars especialment les nadalenques. Malgrat que tardanament, també conrearen la música i contribuïren a la renovació litúrgica. Promogueren també pelegrinatges i romiatges. Al servei de la litúrgia no és menyspreable l'aportació dels frares caputxins com calendaristes, en confeccionar cada any l'*Annuaire Directorium*. També cal tenir present el gènere de la crònica, de la biografia i de la història, en especial, en aquest camp, destaca la figura del P. Martí de Barcelona. A més de la tasca de traductors d'obres ascètiques i de manuals de filosofia i teologia, l'autor fa esment de l'aportació etnolingüística, especialment els treballs dels missioners d'ultramar com l'obra del P. Marcel·lí de Castellví a través del CILEAC (Centro de Investigaciones Lingüísticas y Etnográficas de la Amazonia Colombiana).

El capítol cinquè és, quant al tema, un complement de l'anterior. És dedicat a l'anàlisi de l'aportació dels frares caputxins a la cultura catalana a partir de la restauració (pp. 465-632). Hom comença amb la represa institucional dels caputxins de Catalunya durant la crisi moder-

nista, moviment reformista de tendències distintes, que comportà, entre d'altres qüestions, un intent de racionalització de la fe, produint una forta oposició i provocant una gran crisi a l'interior de l'Església a partir de l'encíclica del papa Pius X *Pascendi dominici gregis* (1907) amb participació directa del caputxí cardenal Vives i Tutó (vegi's del mateix P. Valentí Serra el seu *El cardenal Vives i l'Església del seu temps*, Sant Andreu de Llavaneres, 2007). Malgrat el rebuig de les idees del modernisme teològic, tanmateix els caputxins foren partidaris de l'estètica modernista, que en l'arquitectura els situà lluny de l'austeritat i la senzillesa i que es mostrà en diverses publicacions com la del full dominical del convent santurari de Pompeia de Barcelona i en la portada noucentista de la versió catalana de les *Flores de Sant Francesc*, per a la qual cosa no els mancà la col·laboració de pintors, caricaturistes i dibuixants modernistes. N'és un exemple el santuari de Pompeia. Endemés, va ser remarcable la posició dialogant de la *Revista de Estudios Franciscanos*. Tot això porta a l'autor a afirmar justament que «els caputxins de Catalunya, lluny del rigorisme i de la intransigència, amb serena confiança en el progrés i en els nous mètodes, varen saber oferir [...] una engrescadora alternativa, molt més equilibrada, marcada per una forta alenada d'optimisme i d'esperança» (p. 486).

Doncs bé, tot seguit l'autor passa a l'exposició de petites biografies de diversos frares caputxins que tingueren un major o menor protagonisme en aquesta època. Comença per la figura del P. Miquel d'Esplugues († 1934), dinamitzador de noves orientacions, vinculat amb intel·lectuals i polítics, fundador i director de la *Revista de Estudios Franciscanos* aviat convertida en «Revista d'Estudis Franciscans» i de la revista *Criterion*, la primera revista de filosofia en llengua catalana d'orientació tomista, que hom considera, ben certament, «una de les principals fites assolides per la Renaixença catalana». El P. Miquel d'Esplugues donà suport i ajut a l'estructuració i direcció de la Fundació Bíblica Catalana. Va ser publicista i escriptor, també historiador discutible i discutit, per exemple arran de l'obra *El compromís de Casp. Pàgines vives de la nostra història* (a. 1933). Al P. Miquel d'Esplugues es deu el projecte d'inseriment dels frares caputxins en la cultura catalana.

Un altre dels frares destacables va ser el P. Rupert de Manresa (1869-1939), secretari del caputxí cardenal Vives i Tutó, membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres (pp. 518-569). Figura controvertida, va ser destacat pensador i teòleg. Va ser interlocutor de personalitats catalanes com Francesc Cambó, Josep Carner, Guerau de Liost, Enric Prat de la Riba, Albert Rusiñol, Leonci Soler i Marc, Joaquim M. Nadal, Octavi Saltor. Bibliista i escriptor, malgrat que autodidacta, ha estat qualificat d'humanista i erudit, preocupat per les relacions entre fe i cultura, obert als temes socials. El P. Rupert de Manresa destaca també perquè feu posar la primera pedra del convent i santuari de Pompeia a l'Avinguda Diagonal de Barcelona, l'any 1908, construcció que mereix a l'autor una consideració especial (pp. 533-552). Iniciada en mig de sospites i de moltes incomprendions, lluny de l'austeritat caputxina, Pompeia va ser fruit de la necessitat dels caputxins de consolidar llur presència a la ciutat de Barcelona, participant-hi arquitectes, pintors i escultors modernistes, com els germans Llimona.

En iniciar-se el segle XX i gràcies al clima que afavorí l'estudi de la vida i el temps històric de Sant Francesc, els frares caputxins, tiraren endavant la *Biblioteca Ascètica Franciscana*. En aquest clima cal destacar l'aportació del P. Josep M. Elizondo († 1922) al desenvolupament del franciscanisme cultural que va merèixer l'admiració i reconeixença d'erudits com Marcelino Menéndez Pelayo (pp. 577-580).

Un dels religiosos més estimats en els àmbits cultural i científic de la Catalunya noucentista va ser el P. Francesc Barbens (1875-1920), de formació autodidacta (pp. 581-587). Són dignes de menció les seves aportacions a la psicologia experimental de gran utilitat per als confessors i directors espirituals. A més a més, destacà per la seva tasca de formular una fructuosa harmonització de les novetats científiques amb el pensament catòlic tradicional. També va ser figura senyera el P. Martí de Barcelona (1895-1936), conegut pels seus estudis del franciscanisme medieval (pp. 587-594). Reconegut justament com historiador i documentalista «d'alt nivell», hom li deu, entre d'altres obres, *La cultura catalana durant el regnat de Jaume II*, temps que considerarà el període d'or de la cultura catalana medieval, i l'edició de *Doctrina compendiosa*

i de part de *Terç del Crestià* del framenor Francesc Eiximenis, sense oblidar les seves aportacions a la història de la filosofia medieval en especial l'escotisme a Catalunya. Com historiador i documentalista és valuosa l'aportació del P. Ambrós de Saldes (1863-1940) a la història franciscana (pp. 594-596). El P. Agustí de Montclar (1907-1936), fou un dels frares que millor connectà amb el projecte d'inserció dels caputxins en la cultura catalana que promogué el P. Miquel d'Esplugues (pp. 596-599). Com biblista cal tenir present el P. Marc de Castellví (1901-1942), dedicat a la versió catalana dels llibres de la Bíblia per a la Fundació Bíblica Catalana, que rebé el suport de Francesc Cambó. El P. Remigi de Papiol (1885-1937), de renom en el camp de la literatura espiritual, es conegut, encara avui, en el camp de l'apologètica contemporània, pels seus estudis sobre el protestantisme i la Bíblia (pp. 607-610). El P. Pelegrí de Mataró (1879-1839) fou un gran divulgador del franciscanisme a Catalunya i Amèrica (pp. 610-611). El P. Antoni M. de Barcelona (1889-1853) va ser col·laborador en les tasques de la Fundació Bíblica Catalana i director i principal traductor de la col·lecció Biblioteca Ascètica Franciscana editada pel Foment de Pietat (611-614).

El capítol s'acaba amb les diverses publicacions periòdiques degudes als frares caputxins catalans. En primer lloc és destacable la *Revista de Estudios Franciscanos*, fruit d'un projecte cultural de disposar d'una publicació periòdica que fos alhora de divulgació i de recerca, inspirada en models francesos, que sortí amb caire mensual a partir de gener de 1907 (pp. 614-623). Va ser el seu fundador i primer director el P. Miquel d'Esplugues. La crisi modernista la va condicionar, en una primera etapa, després la dictadura de Primo de Rivera i tot seguit la segona república i la guerra civil. L'any 1925, a iniciativa també del P. Miquel d'Esplugues, aparegué la primera revista de filosofia en llengua catalana amb el nom de *Criterion* (pp. 623-624), amb col·laboracions no tan sols de frares caputxins sinó també d'eclesiàstics de Catalunya, clergues seculars i regulars, i d'intel·lectuals i escriptors laics, i també d'estrangers. Durà, en una primera etapa, fins l'any 1936. En la segona etapa, entre els anys 1954 i 1969, patint les dificultats de la censura franquista, es publicà amb una variació en el seu nom: *Criterion*. Per tal de divulgar els ideals franciscans, l'any 1917 es publicava *El Apostolado Franciscano* (pp. 624-629), que durà, en una primera etapa, fins l'any 1936. L'any 1940 es tornà a publicar com a portaveu oficial del terç orde del caputxins de Catalunya. L'any 1907, començà la publicació de *Fulla Seràfica* (pp. 629-632), com periòdic propi del terç orde, en llengua catalana, que durà fins l'any 1922, any en què hom decidí reagrupar els diversos butlletins del terç orde d'obediència caputxina en una nova revista que rebé el nom de *Catalunya Franciscana*, sortint el primer fascicle el mes de gener de 1923, amb pretensions de més gran volada i d'una més intensa formació franciscana, sense oblidar els temes culturals i socials (pp. 623-632).

El llibre s'acaba amb un apèndix gràfic de 25 il·lustracions de gravats, il·lustracions de manuscrits, portades de publicacions, reproduccions de goigs i de fotografies, i amb dos índexs, l'un de toponímics i l'altre onomàstic.

L'obra del P. Valentí Serra mereix un lloc destacable en la Història de la cultura i, en concret, de la Història de la cultura de Catalunya. Esperem que en endavant, quan hom estudiï o divulgui aquest aspecte de la Història de Catalunya, l'obra del P. Valentí Serra de Manresa estigui molt present i hom no es limiti, com ja ha esdevingut massa habitual, als tòpics de sempre i als autors de sempre. Per últim, esperem que aquesta darrera obra del P. Valentí Serra, exemple des del punt de vista metodològic i historiogràfic, estigui present en els àmbits universitaris i sigui punt de referència per als nostres estudiants en llurs estudis i recerca.

Josep Hernando i Delgado

Joanot MARTORELL (Martí Joan de GALBA): *Tirant lo Blanch*. Edició coordinada per Albert HAUF, València, Tirant lo Blanch, 2004, 2724 pàgs. Volum I: *Tirant lo Blanch*, Text original, València, 1490. Edició i notes a cura d'Albert HAUF. València, Tirant lo Blanch, 2008, 1658 pàgs, Volum II: *Tirante el Blanco*. Traducció castellana, Valladolid 1511. Edi-

ció i notes a cura de Vicent Josep ESCARTÍ. *Concordances lematitzades* a cura d'Anna Isabel Peirats, en CD.

Aquesta és la segona vegada que el prof. Albert Hauf té cura d'una edició integral del *Tirant lo Blanc*. La primera va ser en ocasió del 500 aniversari de la primera edició de l'obra de Martorell, el 1990, i va comptar amb la col·laboració de Vicent Josep Escartí. La present, que és el producte final de molts anys d'estudi i de nombroses publicacions, és una edició crítica i anotada del *Tirant*, complementada, per si fos poc, amb una edició de la versió castellana de 1511 (a cura del mateix Escartí) i amb unes concordances informatitzades.

Des del punt de vista textual, la segona edició de Hauf es basa, com la precedent, en un dels tres exemplars conservats de l'edició de 1490, el de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, tenint en compte que les diferències existents en el text dels tres testimonis són poc rellevants. La novetat, en aquest cas, radica en l'accés que ha tingut l'editor a l'únic exemplar conservat de la segona edició de l'obra, la publicada a Barcelona el 1497, que ha permès fonamentar moltes esmenes del text base i també oferir una selecció de variants respecte de l'*editio princeps*. D'altra banda, Hauf ha tingut en compte també l'edició crítica, encara inèdita, que Joan Perera i Parramon té en curs de publicació a Els Nostres Clàssics i que recull de forma exhaustiva totes les variants que es registren entre tots els exemplars conservats.

Tanmateix, més que no pas l'estudi de la tradició de l'obra de Martorell, allò que singularitza i fa valuós el treball de Hauf és l'edició del text a la vista de les fonts que directament o indirecta es van utilitzar en la seva composició. En els darrers anys, en part gràcies a l'impuls i a la contribució del mateix Hauf, la identificació dels textos a partir dels quals es va escriure el *Tirant* s'ha multiplicat fins a revelar un grau d'intertextualitat extrem; això posa de manifest, de manera excel·lent, l'estudi de Josep Pujol, *La memòria literària de Joanot Martorell: models i escriptura en el Tirant lo Blanc*, 2002. La riquesa de les lectures de Martorell i el seu peculiar sistema d'escriptura i de reescriptura queden reflectits a les notes que acompanyen cada capítol de l'edició Hauf, en què se citen *in extenso* els textos de les fonts i se subratllen amb negreta el préstecs exactes que es retroben en el *Tirant*. I és que l'anotació que acompanya el text és profusa i generosa (en algun cas potser fins i tot excessivament) i no només assenyala fonts i llocs paral·lels, sinó que aclareix dubtes, crida l'atenció sobre aspectes rellevants de l'obra, i sintetitza i cita els estudis tirantians més remarcables.

Un dels aspectes que més crida l'atenció de l'edició que ressenyem és que hagi tornat a obrir la qüestió de la doble autoria del *Tirant*. Certament, era ineludible tractar el tema a la introducció, com es fa, tenint en compte les aportacions documentals i crítiques que s'han produït en els darrers anys; i és cert, com argumenta Hauf, que la prudència aconsella no ventilar el problema de qualsevol manera ateses les circumstàncies que hi concorren: distància temporal entre l'empenyorament de l'original i la publicació, pas del llibre manuscrit al llibre imprès, contradiccions entre dedicatòria i el colofó, errors en el mateix colofó, etc. Tanmateix, creiem que es presta una atenció excessiva als inversemblants estudis de Guia, que arriben a desatribuir l'obra a Martorell i a atribuir-la a Joan Roís de Corella (!), i sobretot que es crea confusió introduint a la portada, al costat del nom de Joanot Martorell, un «Martí Joan de Galba» entre parèntesis que resulta enigmàtic per al lector, més encara quan a la coberta del llibre només hi figura Martorell.

Per contra, em costa d'entendre que Hauf no presti l'atenció que mereixen els treballs de Jaume Torró i que els despatxi amb dues línies a la nota 27 de la introducció. I ho és perquè allò que han posat al descobert aquests estudis no és pas un aspecte anecdòtic o opinable de l'obra, sinó, ni més ni menys, que documentació històrica que assenyala les circumstàncies, l'ambient i el lloc en què el *Tirant* va ser compost: la cort del príncep Carles de Viana, primer, el bàndol de la Generalitat, després, durant la guerra amb el rei Joan II.

El primer volum es tanca amb una completa bibliografia, ordenada en quatre apartats (edicions i traduccions, estudis, fonts directes, bibliografia contextual) i un útil índex de noms. Sense oblidar, el cd-rom que dóna accés a unes concordances lematitzades (detall aquest que no ha de passar per alt) del text, a cura d'Anna Isabel Peirats.

El segon volum conté l'edició d'Escartí de la versió castellana de 1511. Va precedida d'un pròleg on es fa un repàs a la història de la difusió del *Tirant*. Les notes es limiten a deixar constància dels errors i esmenes del llibre imprès per Diego de Gumiel. No es pot deixar de consignar que ambdós volums són il·lustrats amb un nombre gens menyspreable de làmines que complementen o amenitzen la lectura.

Es dona el cas que, en aquests moments, l'edició objecte d'aquesta ressenya és l'única edició íntegra del *Tirant* que hom pot adquirir de nou en una llibreria. Tota la resta són edicions escolars que ofereixen una selecció del text, en alguns casos en versió al català modern. Essent així, és importantíssim que recentment s'hagi publicat una edició de butxaca (amb les dimensions del *Tirant* això sempre és un dir) que reproduceix sense retocs el primer volum, el que conté la versió catalana, a preu molt més assequible que no l'edició en dos volums; encara que sigui amb un relligat deficient, una coberta no gaire afortunada i una portada que incomprendiblement detalla que el llibre conté l'edició catalana, la castellana i les concordances, cosa que, com és obvi, no és certa. L'objecció més seriosa que es pot plantejar a tot plegat és si la difusió i la distribució que s'ha fet d'aquestes dues edicions és l'adequada i la que mereixen. Sigui com sigui, no podem sinó felicitar-nos de la seva existència, agrair l'esforç dels seus editors, especialment al prof. Hauf per dotar el text català d'un ampli aparat de notes que facilita al lector la comprensió del text, i finalment recomanar-les com a via d'accés al *Tirant* per a tota mena de lectors.

Albert Soler

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

«Bibliographie annuelle du Moyen Age Tardif. Auteurs et textes latins. Rassemblée à la section latine del'I. R. H. T. (C.N.R.S.)», 17 (2007), X i 672 pp.

Els autors i texts llatins de procedència catalana, per als quals aquest volum ofereix bibliografia, són: Adam Alderspacensis (Magister Adam) per la seva *Summula de Summa Raymundi* [de Penyafor] (1); Armengaudus Blasius (60-61: nn. 428-432); Arnaldus de Villanova (61-63, nn. 434-457); Baltasar Sorió (76, n. 538); Benedictus XIII antipapa (Petrus de Luna) (96, n. 623); Calixtus III papa, *Regulae Cancellariae* (125, n. 832); Franciscus Eiximenis O.F.M. (157, nn. 1085-1088); Guido de Monte Rocherii (193, nn. 1348-1349); Guido Terreni, O. Carm. (194, n. 1351); Hieronymus Pardo (236-237, nn. 1658-1659); Iohannes Eiximeno, O.F.M. (296, nn. 2152); Iohannes Iacobi (310, nn. 2261-2263); Iohannes Serra (333, nn. 2483-2484); Iohannes-Ludovicus Vives (343, nn. 2599-2605); *Ordinarium Gerundensis* (!) (371, n. 2824); Nicolaus Eymerich (430, nn. 3259-3260); Petrus de Luna, card. (474, n. 3618); Petrus (Pere) Pasqual (476, n. 3639); Petrus Raymundi (477, n. 3648); Petrus Thome (478, nn. 3659-3660); Raymundus Lullus (506-512, nn. 3850-3893); Raymundus Martini (512, n. 3894); Raymundus de Penyafor (592, nn. 3895-3899); Raymundus Sabunde (512, n. 3900); Thomas de Villanova, s. (596, n. 4485); Vincentius Ferrerius, s. (601-602, nn. 4519-4523). Hi ha taules: de manuscrits citats, per ordre alfabètic de ciutats on es troben (611-621), d'incipits, també per ordre alfabètic (623-656) i d'autors (657-671). — J. P. E. [21.617]

«Dominican History Newsletter», Roma, Institutum Historicum Ordinis Fratrum Praedicatorum, XVI (2007), 302 pp.

En la primera secció, de *Notitiae variae*, en trobem sobre *Actes en memòria del P. Llorenç Galmés i Mas* (8), sobre la col·locació en Biblioteca Valenciana Digital de la *Historia de la Provincia de Aragón...* de Francisco Diago (9-10); i a Oriola, la presentació de l'edició facsimilar del manuscrit sobre *Estatutos del Colegio de Predicadores de Orihuela...* del 1590 (13). La secció *De conceptione immaculata*, dedica un espai considerable al llibre de Josep Alanyà i Roig, *Culte a la Puríssima al bisbat de Tortosa* (s. XIII-XXI), Tortosa 2007, 360 pp. (61-62). La secció *De fratribus* ofereix bibliografia sobre Guillem Anglès (117/503), Nicolau Eimeric (141), Pau Cristià (143), Ramon Martí (149-150/648-650); Ramon de Penyafor (150-151/651-656); Francesc Sala (155/681); i s. Vicent Ferrer (183-184/903-915). La secció *De confratriis* conté estudis sobre la de Benaguacil i de Sant Pere d'Ullastret (232/ 1153 i 1155). — J. P. E. [21.618]

«Dizionario Biografico degli Italiani». Vol. LXVIII: *Malatacca-Mangelli*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2007, XX i 792 pp.

Recauen d'alguna manera en el nostre camp les biografies de Malatesta (de Malatestis), Roberto detto Roberto il Magnifico, d'A. Falcioni, perquè el 1453 i altra vegada el 1458, els darrers temps del rei Alfons IV Trastámara, intentà matrimoni amb Eleanora d'Aragona o amb una neboda de Lucrezia d'Alagno, amb la intenció de donar un tomb a la política italiana (103-107); Malatesta (de Malatestis), Sigismondo Pandolfo, del mateix autor, perquè entrà en la política entre l'esmentat Alfons i el duc de Milà, Filippo Maria Visconti, militarment conduïda per Francesco o Iacopo Piccinino, condottiere de la confiança d'Alfons (107-114); Maletta, Alberico, de N. Covini (158-161): fou ambaixador a Nàpols el 1455 i donà els primers passos

per a la reconciliació entre el rei Alfons i els Sforza de Milà; Maletta, Francesco, del mateix, també fou ambaixador a Nàpols davant el fill d'Alfons Trastámara, Ferrante d'Aragona (162-164); Malocello, Lanzarotto (Lazzarotto), de R. Musso (254-257): el seu nom, topònim d'una illa vora la costa africana, es troba en el mapa d'Angelí Dulcert (254-257): s'hauria mogut pel Maghreb i per les Illes Canàries entorn el 1340 i les hauria fetes conèixer; Mameli, Giovanni, de M. Picciau; argenter de Càller, de primerenca tendència barroca: la seva obra és determinada tant jurídicament com estèticament per les *Ordinacions* i l'estètica catalana del moment (375-376); a Mancino (Almanchino), Giuliano, de P. Russo: li és atribuït a Enna (Sicília) el Monumento funebre dei fratelli Ponzio e Vitale Valguarnera [Ponç i Vidal Vallgornera?], del 1513 (552-554); Manetti, Giannozzo, de S. Foà: el 1443 fou ambaixador de Florència davant el rei Alfons IV Trastámara i des del 1453, a Nàpols, al servei del mateix rei (613-617); Manfredi, re di Sicilia, de W. Koller (633-641), pare de la reina Constança Hohenstaufen, casada amb Pere el Gran el 1260, després que Manfred arribés a acords amb Jaume I; Manfredi, Astorgio, de I. Lazzarini: estigué implicat an la lluita posterior als acords entre el rei Alfons IV i Filippo Maria Visconti, amb traïció inclosa, que el rei Alfons no li hauria perdonat (653-656); Manfredi, Lelio, de F. Calitti (709-712): traductor a l'italià del *Tirant lo Blanc*, del 1514 al 1519 i publicat el 1538. — J. P. E. [21.619]

«Dizionario Biografico degli Italiani». Vol. LXIX: *Mangiabotti-Marconi*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2007, XX i 808 pp.

El present volum ens ofereix biografies de Manselli, Raoul (descobridor italià i editor d'Arnau de Vilanova, durant el segle XX), de D. Quaglioni (142-144): els estudis sobre espirituals franciscans medievals el portaren a estudiar Arnau de Vilanova. Marchesi (Marchese, Marchis-si, Marchixi), Antonio: fou mestre d'obres dels darrers reis aragonesos de Nàpols i també col·laborà amb Ferran II Trastámara (585-587); i Marco da Bologna, de R. M. Dassi: fou encarregat per Calixt III de predicar la croada contra els Turcs per la pèrdua de Constantinoble (737-740). — J. P. E. [21.620]

«Hispania Epigraphica. 2003-2004», 13 (2007), XVI i 536 pp.

Bibliografia de les publicacions epigràfiques dels dos anys indicats en el títol, ordenades per estricte ordre alfabètic de les capitals de províncies de l'Estat Espanyol (i en segon lloc, de Portugal), i, dins cada província, per estricte ordre alfabètic de les poblacions; en general són simples referències, en què és reproduïda la inscripció, total o parcial, segons que hagi estat publicada; les llengües de les inscripcions són l'ibèric, el grec i el llatí. — J. P. E. [21.621]

Roger GRAYSON, *Répertoire Général des auteurs ecclésiastiques latins de l'Antiquité et du Haut Moyen Âge*. 5e édition mise au jour du *Verzeichnis der Sigel für Kirchenschriftsteller* commencé par Bonifacius FISCHER continué par Hermann Josef FREDE. Tome I. *Introduction. Répertoire des auteurs: A - H*. Tome II. *Répertoire des auteurs: I - Z. Auteurs sans sigle propre. Tables* (Vetus Latina. Die Reste der Altlateinischen Bibel I/I⁵), Freiburg, Verlag Herder 2007, 576 i 577-1088 pp.

Tal com el sotstítol dóna a entendre, els estudis sobre la traducció de la *Bíblia* coneguda com a 'Vetus latina' i sobre els escriptors llatins que l'empraren, porten molts anys de treball continu realitzat per diversos investigadors. El present repertori general esmenta els següents escriptors o escrits nostres, començant per les actes de martiri de: Cugat/Cucufas (59), Ermenter i Cel-doni, de segles conservats a Catalunya (62), Eulàlia de Barcelona (63), Feliu de Girona (65), Fruitós i diaques (66), i Vicent màrtir a València (90); hi ha també esments al manuscrit de Roda (163), als miracles de sant Esteve a Maó (178-179), a les lletres 11 i 12 de Consenci (217), a

Claudi de Torí (397); segueix la secció de concilis: de Barcelona (406), Ègara (408), Girona (408), Lleida (410), Tarragona (413) i València (415); i després els autors: Eutropi de València (476), Idàlius de Barcelona (581), Joan de Biclara (589-590), Just d'Urgell (612), Pacià de Barcelona (680-681) i Sever de Menorca (777); també han estat assenyalades les variants de les bíblies de Ripoll i de Rodes al llibre de *Tobias* (739). [Les informacions d'aquests dos volums serien una ajuda molt valuosa per a un treball d'edició crítica]. — J. P. E. [21.622]

«Medioevo Latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XXVIII, Firenze-Tavernuzze, Edizioni del Galluzzo 2007, XLII i 1832 pp.

La secció primera i principal, almenys per al present anuari, és la primera dedicada a informació bibliogràfica recent sobre Autori e testi: n'hi trobem de dedicada a Abraham bar Hiyya (10), Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (31), Alexander VI papa (39); Alphonsus V Aragoniae rex (46); Antonius Andreae (68); Armengaudus Blasii (73-74); Arnaldus de Villanova (74-75); Arnaldus de Villanova pseudo (75); Anfredus Gonteri Brito (78); Bartholomaeus Facius (pels *Rerum Gestarum Alphonsi regis libri*: 91); Benedictus XIII antipapa (100-101); Bernardus Delitiosi (112); Calixtus III papa (144); *Cantilena* (144); *Carmen Campidoctoris* (145); *Carmina Rivipullensia* (146); *Chronicon Rivipullense alterum* (153); Claudius Taurinensis episcopus (157); Dhouda (177); Durandus d'Oscà (182); Ermengaudus Urgellitanus consul (194); Felix Urgellensis episcopus (200); Florus Lugdunensis diaconus (201); Franciscus Ximenius Gerundensis (223); Fridericus III Siciliae rex (229); Gabriel Altadell (231); García de Cisneros [abbas Montisserrati] (225); *Gesta Comitum Barcinonensium* (247); Guido de Monte Rocherii (277); Guido Terrena (278); Guillelmus de Aragonia (285); Hieronymus Pardo (315); Hieronymus Torrella (316); Iacobus de Aragonia [episc. Valentinus]; Iacobus I Aragoniae rex; Iacobus II Aragoniae rex (337); Iacobus Ciionis, Ilerdensis (338); Iacobus de Monte Iudaico (339); *In laudem monasterii Rivipullensis* (345); Iohannes Biclarensis abbas (356); Iohannes de Montesono (cf. 497, núm. 3307) (378); Iohannes Ludovicus Vives (386); Iohannes Raymundus Ferrarii (396); Iustus Urgellensis episcopus (409); *Liber de secretis nature* (Arnaldo de Villanova adscriptus) (432); Lupitus Barchinonensis archidiaconus (442); Nahmanides (462); Nicolaus Eymerici (473); Oliba, Rivipullensis et Cuxanensis abbas (483); Paulus Christiani (491); Petrus de Aragonia, OFM; Petrus III Aragoniae rex (498); Phenix missus regi Aragonum Martino (519); Raymundus Lullus (532-538); Raymundus Lullus, pseudo (538); Raymundus Martini (538); Raymundus de Pennaforti (538); Raymundus Sabunde magister (539); Thomas Migerii, lullista (601); Vincentius Ferrarii (611). Hi ha d'altres seccions que fàcilment contenen indicacions bibliogràfiques escadusseres, com la dedicada a estudis sobre biblioteques o la de catàlegs de manuscrits (1494ss.). — J. P. E. [21.623]

«*Quiern*. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna. Universitat de Girona», núm. 7 (2007), 168 pp.

La part central d'aquesta obra (9-153) conté 1244 fitxes bibliogràfiques, bàsicament de títols publicats els anys 2005-2006 i de ressenyes dels mateixos anys, als quals se n'han integrat alguns d'anys anteriors només coneguts darrerament. Encara que el «*Quiern*» estén el seu àmbit a la llengua i que l'edat moderna entri ben endins del segle XIX, la majoria de les fitxes bibliogràfiques recauen en el nostre camp. Al començament (5-7), els editors informen que, arribat al núm. 7, sembla donar per acabada l'etapa de presentar-se en forma de llibre, a fi de passar, on line' i dóna l'adreça electrònica <quiern@udg.cat>. — J. P. E. [21.624]

Antología del Latín Cristiano y Medieval. Introducción y textos. José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Rubén FLORIO (coord.), Bahía Blanca, Universidad Nacional del Sur 2006, 254 pp.

L'antologia conté els següents títols nostres: En la secció de poesia profana trobem de Teodulf d'Orleans, *Cur modo carmina* (91); i un dels *Carmina Rivipullensia: Ubi primum* (99). En la d'actes notarials, dues de les tres mostres són de Catalunya: Hildebrand dona un tros de terra al monestir de Sant Joan de les Abadesses (167) i Sunyer una vinya a Sant Cugat del Vallès (167-168). En la d'hagiografies, hi ha mostra de la de Sant Oleguer: *De obitu eius* (177). En la de còmput i calendaris, Del monjo Olibà, *Epistula de circulo paschali. De Domenico die Pasche* (211). I en la d'inscripcions funeràries, la d'Ot, abat de Sant Cugat (242), de Guillem, comte d'Osona, i de Berenguer, abat de Santa Maria de l'Estany (243), i la dels comtes de Barcelona, de l'abat de Ripoll i bisbe de Vic, Olibà (244). — J. P. E. [21.625]

Vicent MARTINES PERES, Maria Àngels FUSTER ORTUÑO, Elena SÁNCHEZ LÓPEZ (Eds.), *Clàs-sics valencians multilingües* (Universitas Philologica et Historica, 11/2), Alcoi, Editorial Marfil 2007, 88 pp.

Amb la intenció de donar a conèixer amb el màxim d'amplitud possible els clàssics valencians, els responsables del projecte IVITRA de la Universitat d'Alacant han establert un grup de treball multinacional (20), aixoplugat sota un conjunt d'institucions públiques i d'universitats (12-13). En la present edició ofereixen a tall d'«una petita mostra del nostre projecte», deu fragments textuais de clàssics valencians traduïts a vuit diverses llengües; els autors valencians antics són Jaume I, Ramon Muntaner, sant Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis, Ausiàs March, *Curial e Güelfa*, Joanot Martorell, i Jaume Roig (21-83). — J. P. E. [21.626]

Anthony LUTTRELL, *The Making of Christian Malta. From the Early Middle Ages to 1530* (Variorum Collected Studies Series CS 722), Aldershot, Ashgate Publishing 2002, VIII i 342 pp.

Prescindint de la versió rebuda, segons la qual el cristianisme s'hauria mantingut a Malta des de l'Imperi Romà, els XXI títols del prof. Luttrell, ací aplegats, posen les bases per a una futura història de l'illa, sobretot el II, del 1975, i l'I, que el completa fins a la publicació del present recull. Barcelona posseïria documentació ja coneguda o encara no descoberta sobre Malta en la Baixa Edat Mitjana (I, 10, notes 48 i 49); justament la recerca de l'autor en arxius catalans li ha permès d'esbossar una línia de la història de Malta desde les Vespres Sicilianes fins als temps moderns, de forta vinculació amb Catalunya, directament o a través de Sicília o de Sardenya (I, 9-10), tant en el pla polític com en d'altres de més culturals com el de la història de l'art cristià; els articles XIII-XVIII aporten detalls que completen l'exposició. — J. P. E. [21.627]

José BONO HUERTA, *La escrituración «a coneguda de savi»*: Conficere ad sensum sapientis, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXV (2007), 13-46.

Les pàgines inicials expliquen el sintagma 'Ad sensum sapientis' en la literatura notarial de l'Edat Mitjana, completant la frase amb 'emptoris' i explicant-la en el sentit que «éste podía exigir una redacción del texto apta y eficaz técnicamente en derecho» (18); les pàgines 31-34 són dedicades a la clàusula 'a coneguda de notari' a Catalunya, utilitzada en documents de constitució de companyia i a capítols matrimonials i evita la repetició de tots els 'ets' i 'uts' d'un contracte, ben coneguts del notari. — J. P. E. [21.628]

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Tipología documental y posibilidades de aprovechamiento histórico de los libros notariales catalanes*, dins *Perspectivas actuales sobre las fuentes notariales de la Edad Media*. Sesiones de Trabajo. Seminario de Historia Medieval (Aragón en la Edad Media, 28), Saragossa, Universidad 2004, 47-82.

Les pàgines inicials recorden que els darrers temps els protocols notariais han esdevingut una de les fonts més recercades com a fonts històriques, perquè essent els notaris amb els rectors (i sobretot els rectors-notaris) persones en contacte constant amb totes les capes socials, els seus documents reflecteixen la vida en tots els seus estrats, que el mateix autor redueix a cinc grans àrees: la de la terra i propietat (compravendes, barates, contractes de cultiu, capbreus amb llur mina de dades, contractes de préstec i censals: 50-56); menestralia i indústria (contractes d'aprenentatge i de treball, constitució de societats, gremis), comerç i marina (constitució de companyies, assegurances marítimes, noliatges, parçoneries, procura); família i societat (capítols matrimonials, testaments, inventaris post mortem); i cultura, art i religió, on es repeteixen els testaments i els inventaris i, de més a més, contractes d'execució de serveis, encara que consisteixin en representació teatral (68-71). Hi ha bibliografia (71-82). — J. P. E. [21.629]

Juan Antonio FRAGO GRACIA, *Las lenguas de Aragón en la Edad Media*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXXI (2002), 465-478.

Una de les llengües autòctones de l'Aragó és la catalana i n'ha deixada mostra en la documentació com la de la sèrie de *Libros de las collidas de las Generalidades del Reino*, documentació de Fraga (474) [i almenys algunes de les actes de visita pastoral de l'arquebisbe de Saragossa, Dalmau de Mur]. — J. P. E. [21.630]

Montserrat BATLLORI DILLET, *Sincronia i diacronia de ,ser' i ,estar'*, dins «Tretzè Col·loqui», II, 43-54.

La primera part de l'article és dedicada al català actual (44-48) i, quant al medieval, començant per la llatinització d',esse' i de ,stare', aporta exemples de Ramon Llull, de Bernat Metge i de Joan Roís de Corella (48-50); al final, l'autora constata el canvi lingüístic que porta a la substitució progressiva de ,ser' per ,estar'» (52), explicable per la «polisèmia de l',ésser' medieval i per la tendència de la majoria de les llengües romàniques a introduir marques sintàctiques per expressar significats que d'altra manera s'haurien de deduir per processos semàntico-pragmàtics» (53). Hi ha bibliografia (53-54). — J. P. E. [21.631]

Antonio VAÑÓ-CERDÀ, *L'ús d'estar amb locatiu en català*, dins «Tretzè Col·loqui», II, 482-493.

Entre ,ésser' i ,estar', el valencià «s'ha decantat sistemàticament pel verb ,estar' i ha exclòs definitivament el verb ,ésser' d'esta classe de locucions locatives» (481), fet que l'autor exemplifica amb els canvis introduïts quant als dos verbs en modernitzacions del *Llibre dels fets*, del *Tirant* i de *Curial e Güelfa* (484-485); tot seguit aplega casos d',estar' amb subjectes animats, expressions de mera localització també en Ramon Muntaner i Vicent Ferrer (487-489) i amb subjectes inanimats, també com a expressió de mera localització (490-491); conclusió: és innegable «un ús molt antic d'estar amb locatius com a expressió de mera localització en català» (411 [no s'hi trobaria també un ús d',ésser' en idèntic context?]). Hi ha bibliografia (492-493). — J. P. E. [21.632]

Arthur TERRY, *A Companion to Catalan Literature*, Woodbridge, Tamesis 2003, VIII i 172 pp.

Nova edició del llibre publicat el 1972. És com un viatge al llarg de la història de la literatura catalana guiats per l'autor, que nosaltres només podrem seguir fins a començaments del segle XIX. Cada apartat presenta per separat prosa, poesia i teatre de l'època, centrant l'atenció en les peces més representatives i col·locant en el marc de cada època les observacions de l'autor; atès que ell és crític literari, les observacions sobre literatura catalana són particularment valuoses. — J. P. E. [21.633]

Vestigia fabularum. La mitologia antiga a les literatures catalana i castellana entre l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna. Edició a cura de Roger FRIEDLEIN i Sebastian NEUMEISTER (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 98), Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, 254 pp.

Edició d'una part de les actes d'un congrés del Deutscher Romanistenverband (la que tracta de la llengua catalana) i de les del Deutscher Katalanistenverband. Dins la multiplicitat pròpia de les aportacions a congressos destaquen les pàgines d'Albert Rossich sobre la fauna mitològica burlesca dels segles XVII i XVIII. — J. P. E. [21.634]

Albert ROSSICH, *Els certàmens: de la Gaia Ciència als Jocs Florals*, dins *Tretzè Col·loqui*, I, 63-90.

L'autor repassa l'origen de la institucionalització de la Gaia Ciència tant a Tolosa de Lenguadoc el 1323 com la seva implantació a Catalunya des del 1338 a Lleida i el 1393 per obra de Joan I en el Consistori de Barcelona (65-67). Els crítics han considerat generalment nul·la la valoració poètica d'aquells certàmens (67-68), però l'autor assenyala alguns elements atenuants (68): es tractava de peces que havien d'ésser judicades no pas per llur vàlua poètica, ans pel fet de complir les exigències tècniques de la mètrica i perquè contribuïren a la valoració cultural per a una àrea concreta (71) i insistiren en la vigència de la reglamentació tradicional (72), constatant així la continuïtat de la literatura catalana des de l'Edat Mitjana (73-74), continuïtat que en les pàgines següents ja ens introdueix al segle XIX i a la restauració dels Jocs Florals (76-86). Hi ha bibliografia (86-90). — J. P. E. [21.635]

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *L'Institut d'Estudis Catalans et les travaux de langue et civilisation catalanes. Esquisse d'histoire. Bibliographie*, dins «Estudis Romànics», XXIX (2007), 7-41.

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *L'Institut d'Estudis Catalans i els treballs de llengua i literatura catalanes*. Versió catalana de l'article en francès, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 38 pp.

En la commemoració centenària de l'IEC (1907-2007), l'autor ens dóna una informació general de l'existència ,extemporània i sotragada' (8-9) i de l'obra de l'IEC; si pels estatuts fundacionals el seu camp d'estudi era tota la realitat catalana, a la qual responen un gran bloc de treballs importants de membres de l'IEC, ací agrupades sota el sotstítol de *Generalitats* (10-12), obres bàsiques per a l'alta cultura i la recerca catalanes, també els mateixos estatuts assenyalaven el particular camp de l'estudi de la llengua, raó per la qual la secció dedicada als treballs i publicacions de la Secció Filològica constitueix el centre de l'exposició (12-30), on trobem una part sobre la codificació de la llengua, centrada en els treballs de Pompeu Fabra (12-17), i seguida de la que tracta de la recerca sobre la realitat tant antiga com actual de la llengua, inclosos els nous projectes nascuts de la Informàtica; la informació sobre els treballs de la Secció Filològica en les seves diverses col·leccions és ben detallada (17-30), [on no manca un paràgraf que presenta «Arxiu de Textos Catalans Antics», qualificat de ,model·lic', informació i qualificació agraïda profundament (25)]. Un apartat presenta les activitats complementàries (30-32) i el darrer les publicacions de la Secció Filològica (32-36). — J. P. E. [21.636-21.637]

Joaquim JUAN-MOMPÓ ROVIRA, *Una nota sobre el mot aplaudiment*, dins «Randa», 58 (2007), 171-178.

En el segle XVIII és perceptible una distanciació envers els substantius en -ment, i potser en conseqüència, l'Alcover-Moll data l',aplaudiment' al segle XX i Coromines al XIX (174); però Carles Ros l'empra en el *Tractat de adages...* del 1736 (175). Hi ha bibliografia (176-178). — J. P. E. [21.638]

Albert HAUF, *Discurs inaugural del Col·loqui*, dins *Tretzè Col·loqui*, I, 7-10.

Albert HAUF, *Discurs en l'acte de Cloenda del Col·loqui*, dins *Tretzè Col·loqui*, I, 11-14.

Si en les paraules d'obertura el prof. Hauf sintetitzava el conjunt d'aportacions de la dotzena dels Col·loquis precedents a l'estudi de la llengua i de la literatura catalanes i recordava els grans noms, passats o presents, que n'havien estat autors, en el de cloenda destacava el nivell general de les col·laboracions al Tretzè, amb particular esment de les destacades, i feia una crida a una continuïtat integradora del jovent. — J. P. E. [21.639-21.640]

Joan FUGUET SANS, *La historiografía sobre la arquitectura templaria en la Península Ibérica*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 367-386.

Dins aquest repàs de bibliografia sobre les cases templeres, les pàgines 373-375 resumeixen els estudis dels pioners, tant els dedicats a Mallorca com a Catalunya fins a Josep Puig i Cadafalch, aquests inclosos. Per als anys més recents tenim informació sobre Peníscola i Montsó (381) i altra vegada sobre Mallorca i Catalunya (382-384). — J. P. E. [21.641]

Lluís JOU I MIRABENT, *Presentació. Vint-i-cinc volums: una història al servei de la Història*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXV (2007), 7-14 i 401-429.

Els «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols» han arribat al volum XXV i és ocasió de fer balanç. En les pàgines inicials l'autor rememora el naixement de l'anuari el 1948, la represa amb el vol. IV el 1974-1984, i l'etapa definitiva en col·laboració entre la Fundació Noguera i el Col·legi de Notaris de Catalunya: és moment de fer memòria dels qui feren naixer i han dirigit l'anuari, dels qui hi han col·laborat amb els seus estudis (8-9), de totes les col·laboracions per ordre alfabètic d'autors (401-424), tot completat amb taula de matèries (425-429). ,Ad multos annos! — J. P. E. [21.642-21.643]

ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE LA GARROTXA, *Sumari i índex d'articles dels Annals* (1977-2006), dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 18 (2007), 323-345.

Mirada retrospectiva de la feina duta a terme pels «Annals... d'Olot i Comarca»: la major part dels articles que hi han estat publicats recauen en el camp d'«ATCA» i hi han estat objecte de notícies bibliogràfiques; en aquest sumari i índex són recordats els col·laboradors, des dels de la primera hora, ja traspassats i per això enyorats: Nolasca Rebull, Joan Pagès i Pons, Josep M. Madurell i Marimon, Jaume Marquès i Casanovas, Manuel Grau i Monserrat, Lluís Batlle i Prats, fins als recents. Hi ha taules alfabètica d'autors i temàtico-topogràfica. — J. de P. [21.644]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Bibliografia 2003-2004; Bibliografia 2005-2006 i Bibliografia 2006-2007*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 465-478; 62 (2006), 387-402; i 63 (2007), 431-444.

Tal com informa la responsable d'aquest aplec, només són inclosos en la present bibliografia «els títols de llibres i articles sobre temes d'Història de Mallorca, en un sentit ampli, que han arribat a la biblioteca de la Societat Arqueològica Lul·liana» (444), o dels quals ha estat notificada l'existència; els títols segueixen l'orde alfabètic del primer cognom dels autors, alguns dels quals, si no constessin en aquestes pàgines, per ventura no haurien sobrepassat els límits locals [raó de més per a agrair l'aportació]. — J. P. E. [21.645-21.646-21.647]

Hilari RAGUER, *Un señor de Barcelona: Miquel Batllori, s. j.*, dins «Razón y Fe», 247 (enero-junio 2003), 381-393.

Col·laborador de Miquel Batllori en la recerca sobre la relació entre Església i Guerra (i Postguerra) civil espanyola 1936-1939, l'autor subratlla la personalitat cristiana i humanista d'aquella personalitat i recorda moments, també alguns dels darrers, de la seva biografia, malgrat els aires que imperaven en els ambients en què li tocà de viure, sense oblidar la seva dedicació als estudis de medievística i la seva relació amb qui fou el seu mestre, Ignasi Casanovas (387). — J. P. E. [21.648]

«Obra completa» del pare Miquel Batllori, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 543-602.

El darrer volum, XIX, de l'*Obra completa* del p. Miquel Batllori i Munné sortia a València el 2003, i encertant-ho de ple, «Analecta Sacra Tarraconensia» encarregà a autors diversos de resumir i avaluar l'aportació dels escrits integrats en cada un dels volums o en grups homogenis; i així, els quatre primers volums dedicats a temes medievals són presentats per Lola Badia (543-550); els tres amb estudis de l'Humanisme, el Barroc amb Baltasar Gracián i la Il·lustració són comentats per Agustí Alcoberro (550-558); el que engloba escrits sobre les reformes religioses del segle XVI, ho és per Antoni Borràs i Feliu (558-563); ell mateix glossa l'aplec sobre cultura i finances a l'Edat Moderna (563-566) i encara el dedicat a *Els catalans en la cultura hispanoamericana* (566-568), també l'intitulat *Història, classicisme i filosofia del segle XVIII* (568-571), el dedicat a *Estètica i musicologia neoclàssiques: Esteban de Arteaga* (571-574), i el de *Lingüística i etnologia al segle XVIII: Lorenzo Hervás* (574-576); el volum dedicat a *Iberoamèrica. Del Descobriment a la Independència* és comentat per Valentí Serra (577-578); la *Història i mite de la intervenció dels jesuïtes en la Independència d'Hispanoamèrica: Juan Pablo Viscardo*, és presentada per Josep Hernando (578-581); ens acompanya *Del vuit-cents al nou-cents: Balmes, Ehrle, Costa i Llovera, Casanovas*, Maria Paredes Baulida (581-585); Antoni Borràs i Feliu s'ocupa de la *Galeria de personatges* (585-587), Albert Balcells *L'Església i la II República Espanyola: Vidal i Barraquer* (588-589) i Ramon Corts i Blay diu la darrera paraula en parlar dels *Records personals i últims escrits* (590-602). A través d'aquestes pàgines, el lector pot copsar la profunda qualitat d'un humanista com el P. Miquel Batllori, l'amplitud de la seva atenció a la multiplicitat del camp cultural i alhora l'amplitud del camp humà, en el qual es movia, entre el món historiogràfic i el món clerical, tal com diu ell mateix en el darrer volum (594). — J. P. E. [21.649]

Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença, a cura d'Antoni M. BADIA i MARGARIT (Biblioteca filològica, LVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 172 pp.

L'any 2005, centenari del naixement de Joan Coromines, fou particularment dedicat per la Generalitat de Catalunya a fer conèixer la personalitat d'aquell eximi filòleg i l'Institut d'Estudis Catalans s'hi associà amb un cicle de set conferències i una taula rodona, unes i altra publicades en el llibre present; toquen més de prop el present anuari les pàgines de Germà Colón, *El lèxic català en el diccionari (DECat) de Joan Coromines* (11-22); d'Aitor Carrera, *L'aportació de Joan Coromines a l'occità de la Vall d'Aran* (81-105); de Xavier Terrado, *L'Onomasticon que ara podem fer* (107-119); de Joan Ferrer i Costa i Joan Pujades i Marquès, *Entorn de l'epistolari de Joan Coromines* (121-142); i la *Taula rodona*, guiada per Antoni M. Badia i Margarit, dins la qual Max Cahner recordà *Joan Coromines, cent anys* (143-146), Carles Duarte i Montserrat reflexionà entorn *Els problemes tècnics i la metodologia historiolingüística dels diccionaris* (146-149), Joan Ferrer ens acompanyà *En el despatx de Coromines* (149-152) i Aina Moll resumí *La meua relació amb Joan Coromines* (152-160); al final, Max Cahner deixà constància d'*El compromís de Joan Coromines amb el país* (161-171). — J. P. E. [21.650]

Josep M. GURT, Milagros GUÀRDIA, Gisela RIPOLL, *Pere de Palol i Salelles, in memoriam*, dins «Pyrenae», 36 (2005), 5-7.

Ultra les dades i dates biogràfiques i professorals, aquestes pàgines recorden que fou el protagonista del VII Congrés Internacional d'Arqueologia Cristiana, de Barcelona 1969; i que ell creà la primera Càtedra d'Arqueologia Cristiana i Medieval, Barcelona 1970. Fou guardonat per l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, de París, i amb el doctorat honoris causa del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, de la Ciutat del Vaticà. — J. P. E. [21.651]

Antoni Palau i Dulcet i Josep Porter i Rovira: dos montblanquins apassionats pels llibres (Col·lecció biografies, 2), Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà 2007, 80 pp.

Sota la conducció de Josep M. Grau i Pujol, president del centre d'Estudis de la Conca de Barberà, són aplegats en aquestes pàgines les de Jaume Ferrer i Puig, *Antoni Palau i Dulcet (1857-1954): de llibres, llibreters i memòries* (7-28); de Roser Insenser i Brufau, *Antoni Palau i la gènesi del 'Manual'* (29-45); de Maria Porter i Moix, *Josep Porter i Rovira (1901-1999). Notes per a una biografia* (47-64); Gener Gonzalvo i Bou, *Josep Porter i el mític volum V de la 'Història de Poble'* del P. Jaume Finestres (s. XVIII) (65-69); i de Maties Solé i Maseras, *Josep Porter i Rovira i el Museu Arxiu de Montblanc i Comarca* (71-78). Hi ha bon nombre de fotografies. — J. P. E. [21.652]

En memòria de Josep M. Pons i Guri (1909-2005), [Arenys de Mar], Ajuntament 2006, 112 pp. i 14 fotografies.

Als seus noranta-cinc anys moria a Arenys de Mar l'enyorat Josep M. Pons i Guri i la Casa de la Vila ha tingut l'encert de contribuir a mantenir-ne viva la memòria amb el present opuscle, construït entorn d'un repàs autobiogràfic recollit per Albert Manent, publicat a «Serra d'Or» i repetit ací (13-33), i amb una mostra dels seus treballs, *Combat i presa d'un vaixell de moros el 1624*, finalment publicat d'acord amb totes les seves exigències, enriquit primer amb la reproducció d'un folletó del 1624, *Verdadera relación...* (40 i 42-45) i després amb disset documents contemporanis, dels arxius parroquial i municipal Fidel Fita d'Arenys de Mar, relatius a l'atac i presa d'una d'aquelles naus de turcs, que eren el pànic de tota la Marina (61-102); les darreres pàgines (105-110) recorden els reconeixements públics al seu treball. — J. P. E. [21.653]

Antoni MUT CALAFELL, *Josep M. Quadrado un arxiver del segle XIX a Mallorca*, Palma de Mallorca, Consell de Mallorca / Cultura 2003, 272 pp.

Arxiver de la Diputació Provincial, de l'ARM després, d'acord amb la Reial Ordre del 20 IV 1844, fou ell qui hagué de fer efectiva l'obertura de l'ARM als recercadors, obertura que serví sobretot per als lletraferits mallorquins; mantingué particular relació amb Barcelona i l'ACA, sobretot en temps dels Bofarull; un apartat d'aquest llibre és dedicat a la bibliografia detalladament anotada de les publicacions d'En Quadrado. — J. P. E. [21.654]

Josep VIVES CONESA, *Josep M. Recasens, el meu padrí*, dins «Misc. Recasens», 85-90.

Francesc ESCATLLAR TORRENT, *Els avantpassats i descendents d'En Josep M. Recasens i Comes*, dins «Misc. Recasens», 45-55.

Josep M. GÜELL i SOCIAS, *Quatre estadis d'una amistat*, dins «Misc. Recasens», 57-61.

Lluís NAVARRO MIRALLES, *Anotacions i records d'una amistat*, dins «Misc. Recasens», 69-75.

Montserrat ICART GARCIA, *A l'ombra de Josep M. Recasens i Comes*, dins «Misc. Recasens», 63-68.

Jaume MASSÓ CARBALLIDO, *Aproximació a la bibliografia de caràcter històric de Josep M. Recasens i Comes*, dins «Misc. Recasens», 25-44.

Comencem la reconstrucció de la figura de Josep M. Requesens i Comes amb els records familiars del qui fou nebot i fillol seu; segueix la presentació de les successives nou generacions dels 'Recasens', des de Ramon Recasens, documentat amb motiu del seu traspàs el 1684, al final resumides en arbre genealògic fins al 2000: la raguèlia ha omplert tres segles; segueixen les aportacions al coneixement del personatge fetes des de l'amistat, nuada en ocasions d'ajudar en una recerca, de governar Tarragona des de partits diversos, fins a arribar a 'conseller adjunt de l'Alcaldia' o en els esmorzars de dissabtes o diumenges al matí; el professor Navarro Miralles parla de relacions en el camp històric de la Ciutat de Tarragona i de la col·laboració mai no regatejada a projectes de la Universitat o de futurs doctors, fins al pròleg del prof. Navarro a *Taula de canvis i de dipòsit de la Tarragona i la ciutat del seu temps (1585-1749)*, i a la proposta, ineficax de moment, del doctorat 'honoris causa' per la Universitat de Tarragona. Na Montserrat Icart recorda l'interès de l'alcalde Recasens en el redescobriments de la riquesa arqueològica de la ciutat romana i en el coneixement de la història de Tarragona des de reunions científiques fins a la seva presentació en forma de còmic. El prof. Massó, finalment, resumeix l'interès de Recasens per la història de Tarragona en general, els seus quinze llibres, els seixanta-un articles i els quaranta-quatre títols aplegats sota *Vària*. — J. P. E. [21.655-21.656-21.657-21.658-21.659-21.660]

Laureano MANRIQUE MERINO, Gonzalo DÍAZ GARCÍA, Jesús REDONDO ALDEA, *Índices 1881-2007*, dins «La Ciudad de Dios. Revista agustiniana. Publicación cuatrimestral», CCXXI (2008), X i 766 pp.

Fa cent-vint anys es començava a publicar la mateixa revista amb el mateix títol en el monestir que conserva la important Biblioteca de El Escorial i «según se iban descubriendo los ricos fondos de la Real Biblioteca de El Escorial, comenzaron a aparecer numerosos trabajos de carácter bibliográfico y de investigación» (VI); val a dir que ja en el darrer decenni del segle XIX parà atenció a *La literatura catalana en el siglo XIX*, tema al qual dedicà una dotzena d'articles Francisco Blanco García els anys 1892-1893 (57/633), ultra algun d'especial a Àngel Guimerà (57/630) o a Jacint Verdaguer (58/646); però sense sortir, cosa que acabem de fer de forma excepcional, encara que calgui excusar-nos-en, del nostre període, trobem qualche article de Pere M. Bordoy Torrents (61) i sobretot de tema lul·lià (59/656), o sobre sant Tomàs de Villanueva, augustinia i arquebisbe de València (62), o sobre el músic del segle XVIII, Antoni Soler (74), o Joan Lluís Vives (78) o un altre valencià, Bartomeu Saló (84), o la notícia sobre un article com el de Bonifacio del Moral, *Catálogo de escritores agustinos españoles, portugueses y americanos y sus obras por orden alfabético de autores*, que s'allargassà del 1881 al 1908, dins el qual, entre d'altres, fou publicada una biografia del nostre Bernat Oliver (465). — J. P. E. [21.661]

Medioevo Romanzo. Indice dei volumi I-XXX (1974-2006), dins «Medioevo Romanzo», XXXI (2007), 389-482.

Troben en aquestes pàgines, successivament: Indice degli autori, per ordre alfabètic, amb indicació de volum i pàgines on es troba cada un dels articles (391-428); Indice degli argomenti, amb ordenació temàtica, començant per l'apartat de qüestions generals (429-450), on hi ha una part per als texts catalans (440); al final, Indice dei libri recensiti e schedati, on no en manquen de nostres (451-480). — J. P. E. [21.662]

Index d'articles de «Recull» num. 1-10 (1993-2007), dins «Recull. Associació Cultural Baix Segarra», 10 (2007), 151-176.

En realitat, l'índex és triple: el primer és alfabètic pel primer cognom dels autors (151-159); segon, índex alfabètic de títols (160-167); i el terç, temàtic, en el qual, l'arxivística i les històries des d'antiga a moderna i alguns dels títols de les seccions d'art i de literatura entren en el present anuari (169-278). — J. P. E. [21.663]

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'història de l'Església a l'àmbit català (2005-2006)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 665-673.

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'història de l'Església a l'àmbit català (2006-2007)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 80 (2007), 687-712.

En ambdós casos l'estructura de la bibliografia és idèntica: després del títol general ve la llista estricta de títols de les unitats bibliogràfiques aplegades sota aquests epígrafs: fonts, història antiga, història medieval, història moderna, història contemporània i art. — J. P. E. [21.664-21.665]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Juan Francisco GINER MOYA, *Historia de Alcocebre* (Biblioteca Popular), Castelló de la Plana, Diputació de Castelló 2007, 112 pp.

Aquestes pàgines s'enceten reproduint i transcrivint una anotació comptable de drets senyorials de l'Orde de Montesa, rebuts d'Alcossebre al segle XIV, ara a Madrid, AHN, *Ordenes Militares* (15). Establerta la col·locació geogràfica d'Alcossebre, aprofitant la descripció que en féu Josep Anton Cabanilles (17-24), la major part d'aquestes pàgines refan la història del lloc, recordant alguna inscripció ibèrica (28), després de les quals saltem al temps de la conquesta (32) i a les *Cartes de poblament* de la zona, concedides per l'Orde del Temple (36-37), una de les quals, ja de l'Orde de Montesa del 1330, és ací traduïda al castellà (38-44), seguida de la d'annexió d'Alcossebre a Alcalà de Xivert, el 1558 (53-54); l'Edat Moderna és presidida pel pànic davant les incursions de turcs per mar i per l'autodefensa a través de les torres de guaita, regida per les *Ordinacions tocants la custòdia y guarda de la Costa Marítima del Regne de València* (62-79). Trobem encara en l'ermita de sant Benet unes *Elegías al santo* clarament barroques (83). — J. P. E. [21.666]

José HINOJOSA MONTALVO, *La piratería y el corso en el litoral alicantino a finales de la Edad Media*, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil Albert 2004, 172 pp.

Durant el segle XV les aigües i les costes alacantines foren víctimes de la pirateria, tal com permeten de saber la documentació ja coneguda i la publicada ací per primera vegada, de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, també la d'arxius valencians, començant per l'ARV. La segona part és dedicada a les operacions de cors i a llur rèdit, tant a les sofertes com a les realitzades per habitants de poblacions com Alacant, la Vila joiosa o Dénia, i als mitjans de què es valgueren les autoritats i la gent amenaçada per a defensar-se'n. — J. P. E. [21.667]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Abadologio del monasterio de Santa María de Alaón (segunda parte)*, dins «Aragonia Sacra. Revista de Investigación», XVIII (2004-2005 [2006]), 9-40.

Aquestes pàgines ens ofereixen resum en forma de regest, de cada un dels documents, en general de naturalesa econòmica, aplegats per successió cronològica, des de l'abat Riculf (900-909) a Bernat de Pedra (1181-1213), copiats per o sota la responsabilitat del monjo Domini-

cus els darrers anys del segle XI i conservats a l'ACap. de Lleida; alguns d'aquests documents són reproduïts en fotografia: els primers segueixen el mòdul de *Per banc scripturam* (pp. 8, 9, 11, 17, 18, 25, 27, 28, 33, 34 i 39); també és transcrita l'acta del 977 ,ad consecrandas ecclesias' (15); no hi manca algun fals (33). — J. P. E. [21.668]

Joan BELLAVISTA I RAMON, *L'Ametlla del Vallès: una parròquia, un poble. Orígens històrics (segles IX-XII)* (Quaderns de l'Ametlla), Ametlla del Vallès, Fundació Universitària Martí l'Humà 2007, 98 pp.

L'Ametlla del Vallès compareix en la documentació el 906, en confirmació de les propietats de l'abadessa Emma de Sant Joan de les Abadesses, filla de Jofre el Pelut, per part dels bisbes de la província eclesiàstica de Narbona reunits a Barcelona: confirmaven «parrochiam Sancti Genesii in villa que dicitur Amigdala» (16); era una anella més de les que anaven repoblant el ,pagus Vallensis'. El 932 arribava la dedicació i dotació de l'església parroquial i la corresponent acta, on ja consten vint-i-quatre propietaris (41), que s'havien de sumar als de les parròquies veïnes documentades (32 i 39-42). Segueix tot un capítol, basat en nova documentació (*Pergamins de l'Ametlla*, a l'Arxiu Reial, i registres aplegats per mn. Josep Mas) dedicat a la lenta imposició de les exigències dels senyors feudals als masos i fins i tot a les esglésies en un moment de fragilitat del poder comtal (43-56). I així arribem a la figura de sant Oleguer i a la seva obra, dins la qual compta la consagració de la segona església parroquial de l'Ametlla el 1123 (63-66 i 91-93); encara que l'agricultura de l'Ametlla és de secà, l'acta esmentada també parla de drets parroquials damunt productes de regadiu (73); l'existència de punts de mercat, sobretot del de Granollers (77), ajudava a mantenir el comerç i amb ell l'economia, que encara mirava d'assegurar l'autosuficiència; entorn la parròquia hi havia la sagrera i el 1152 s'alçava un capbreu dels drets de la parròquia conservat a l'ACA, amb còpia contemporània a l'AP (75). Hi devia haver uns 500 habitants (77). — J. P. E. [21.669]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *L'endeutament a la Plana del Baix Ter en els segles XIII i XIV*, dins «Notarial Arxius», 141-158.

Atesa la importància que l'endeutament tenia en les famílies medievals, l'autor recorda les dues fonts que permeten de conèixer-lo: documents notarials i registres o llibres de les corts dels batlles, on consta si el deute fou ,sine instrumento' o ,cum instrumento'; també hi havia les compres a crèdit i a termini; en cas que el pagament no fos l'acordat hi havia diversos camins jurídics favorables al creditor, on, però, «són sorprenents les elevades taxes de morositat i d'impagament» (143). Segueixen divuit registres d'altres tants documents espigolats a Girona, AHG, *Notaris de pobles emperdanesos* entre 1310 i 1346 (146-150), completats amb quadres sinòptics de tipologia documental, de préstecs d'un únic prestamista i d'obligacions envers jueus (150-152); les darreres pàgines reconstrueixen la ,història' de les activitats econòmiques de dos caps de casa: Pere Pedrer entre 1298 i 1345 (153-155), i Ramon Ferran, entre 1298 i 1347 (156-158). — J. P. E. [21.670]

Johann Christian WERNSDORFF, *Disquisició sobre les antiguitats de les Balears*. Introducció, traducció, anotacions i notes d'Alexandre FONT JAUME. Palma de Mallorca, [s. a.].

Aquest títol tradueix el *De antiquitatibus balearicis exercitatio*, feta pública pel mateix autor a Braunschweig el 1760, on aquell professor alemany, aprofitant les dades proporcionades uns quants anys abans, el 1752, per l'anglès John Armstrong, aplega en sis capítols (noms i ubicació; qualitat de la terra; fauna; ciutats; història; usos i costums) tot allò que els clàssics havien dit de les Balears. Per la seva banda, el traductor fa conèixer l'autor i subratlla les característiques del seu llibre. — J. P. E. [21.671]

Carme BATLLE I GALLART, *Guillem Eimeric, jurista d'una família patrícia de Barcelona* († 1301), dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 823-866.

En començar el segle XIV, els «savis en dret» estaven a punt d'ésser reconeguts com a grup amb identitat pròpia en el Consell de Cent. El «savi en dret» Guillem Eimeric procedia d'una família originària de Perugia a mitjan segle XII, documentada a Barcelona el 1134 fent de testimoni d'una compra-venda (ACB, *Pergamins*); el 1151 aquell primer Eimeric es casava i a partir d'ací tenim informació de la família tant en el segle XII (824-828) com en el XIII (828-833). Negociants des del primer moment, canviadors-banquers des del 1194, el 1229 posseïen el primer vaixell (835), amb forta participació de les dones de la família i col·laboració amb jueus (837-838). Una deixa testamentària de deu sous a un monjo de Sant Cugat del Vallès havia de servir per a adquirir un *Salteri* (839); sengles capítols són dedicats a les activitats marítimes (839-842) i a les propietats del Raval (842-845). A partir d'ací el protagonista és Guillem Eimeric, estudiant de dret a Bolonya, company de Bernat Guillem de Pinells, de Palaudrera, comprador d'una *Summa* d'Azó (846, nota 43); Eimeric posseïa una biblioteca amb una cinquantena de volums (846), rica en títols de dret romà, alguns amb comentaris d'Acúrsius o d'altres, ultra els *Usatges*, els *Privilegis i ordinacions de Catalunya* i la *Summa* de s. Ramon de Penyaforat (848-849); foren lliurats a l'estacioner Bernat Riba (849, nota 49). L'inventari dels béns «post mortem» ens fa conèixer els seus béns mòbils (849-851); el testament és, primer, resumit (852-856) i després transcrit (857-859), i completat amb l'inventari, ambdós de l'ACB, *Pergamins* (860-863). Hi ha dos arbres genealògics de les dues branques de la família (864-866). — J. P. E. [21.672]

Censos de població del territori de Barcelona en la dècada de 1360, editats per Esperança PIQUER I FERRER (Patronymica Romanica, 22), Tübingen, Niemeyer 2005, 236 pp.

Són publicats en aquest volum (47-147) els documents següents: *Libre del quarter apellat de Madona Sancta Maria de la Mar*, del 1363; del mateix any, *Libre del quarter de madona Santa Maria del Pi*; *Quarter de la mar*, del segle XIV; i del mateix segle, *Manual dels focs qui són dintre la vegueria de la ciutat de Barcelona*; i *Quarter de Madona Santa Maria de la Mar*, llista dels principals contribuents d'aquell quarter al segle XIV. Els documents procedeixen de l'AHCB i, tenint en compte que es tracta de documentació fiscal, l'autora els estudia des d'un punt de vista antropològic. El conjunt ha donat 4788 antropònims, 3909 d'homes i 879 de dones; hi ha taula de professions, oficis i categories socials (229-236), i bibliografia (37-40). — J. P. E. [21.673]

Carles VELA AULESA, *Les compravendes al detall i a crèdit en el món artesà. El cas dels especiers i els candelers*, dins «Barceloona. Quaderns d'Història», 13 (2007), 131-155.

Els lectors d'ATCA són informats de les publicacions de l'autor sobre el mateix tema des del volum XVI (1997), 7031, núm. 12.674; XVIII (1999), 1021-1022, núm. 14.023; XXV (2006), 847, núm. 19.592; XXVI (2007), 905, núm. 20.085 i XXVII (2008), 645, núms. 20.911 i 20.912: [el mateix autor avisa que aplega en aquestes pàgines parts d'estudis anteriors, que, doncs, seran coneguts dels nostres lectors per notícies bibliogràfiques acabades d'indicar]. Quant a les fonts, les pàgines inicials informen que és difícil que s'hagin conservat comptes de despeses pròpies en compres al detall, però és fàcil en el cas d'administradors o en el d'institucions que havien de portar comptabilitat, com la Pia Almoina; la seva documentació és a l'ACB, *Pia Almoina*. *Marmessories de l'Almoina i de Caritat*; també s'hi han conservat els comptes dels Hospitals d'En Vilar o de la Casa dels Mesells, de vegades completats per un llibre major; un altre cas són les marmessories de particulars; encara un altre fons es troba a l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, *Protocols notariais* (132-139, on són transcrites mostres textuales). — J. P. E. [21.674]

Lluïsa AMENÓS I MARTÍNEZ, *Reixeria gòtica a la Catedral de Barcelona*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi», XIX (2005), 87-116.

Lluïsa AMENÓS I MARTÍNEZ, *L'activitat dels ferrers a l'obra de la Seu de Barcelona entre el darrer terç del segle XIV i el segle XV*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXV (2007), 47-96.

Aquests dos títols es basen en l'ACB, *Llibres d'obra*, sistemàticament buidats, i en els contractes per a la construcció de reixes concretes de l'AHCB, *Gremis*, i AHPB. La primera part de l'estudi, sempre a base de documentació original de vegades transcrita en nota, passa revista al treball del ferrer en la construcció de la Seu, començant pels aspectes generals, com el de construcció i manteniment de les eines de treball (50-57), seguint per la feina específica dels manyans (58-62), rellotgers (62-68) i arribant a la construcció d'objectes d'ús litúrgic (68-75). La segona part reporta les anotacions documentals, aplegades en sis conceptes: seny major (76-77), il·luminació de la Seu (77-80), ornamentació litúrgica de ferro (81), penells de la Seu (82-83), faristol del cor (83-87) i font i safareig del claustre (88-96). — J. P. E. [21.675-21.676]

Gaspar FELIU, *Mercaders-banquers barcelonins: l'endeutament de la monarquia i la fallida de la taula de canvi de Pere des Caus i Andreu Olivella el 1381*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 13 (2007: el món del crèdit en la Barcelona medieval), 197-210.

L'autor no pretén presentar una monografia sobre el tema, ans només «recollir algunes notícies esparses» (199); del 1340 ençà, tant la corona com la Generalitat havien de recórrer als censals i violaris, directament o mitjançant els seus bankers i ja des del 1280 la monarquia havia hagut de recórrer al préstec bancari; més que els precedessors, per culpa de les guerres, entorn el 1365 hi hagué de recórrer Pere III el Cerimoniós: la tresoreria reial tenia compte obert amb els des Caus i Olivella, encarregats de pagar els deutes reials, que aquests cobraven amb concessions de drets reials a interès pactat per endavant, de vegades compost (203-204); les pàgines 206-210, a base d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i *Reial Patrimoni*. *Mestre racional*, resumeixen la fallida dels des Caus-Olivella i la seva repercussió en les finances reials. — J. P. E. [21.677]

Pere ORTÍ GOST, *Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: del censal a la Taula de Canvi*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 13 (2007), 257-282.

Visió global de l'evolució de les finances públiques de la Ciutat de Barcelona en el segle XIV: durant els primers decennis trobem imposicions generals o préstecs puntuals d'alguns particulars a la ciutat (259-260); entre el 1330 i el 1370, en augmentar les necessitats de la Corona, les ciutats, suposada la licitud de la fórmula (262), hi pogueren respondre a base de creació de censals i violaris, que, tot i la progressiva desaparició dels darrers, per llur magnitud amenaçaren d'ofegar els ingressos municipals (263-269: 267: estat de comptes 1367-1371); la situació de carreró sense sortida obligà a inventar un nou mitjà de financiació: la Taula de Canvi de la Ciutat, erigida el 1400, en la qual s'havien de concentrar tant entrades com eixides municipals i era oberta com a dipòsit de diners de privats; després d'alguna experiència, el 1412, arribaven les primeres *Ordinacions*, reformades el 1436, que exigiren un pressupost inicial tant d'entrades com de despeses (275), i sota la responsabilitat del Clavari i del Trentanari, reduí fortament el deute de censals municipals, però no pogué frenar el creixement dels reials (280). Al final l'autor subratlla els tres passos de creació d'un sistema fiscal i financer de base municipal a mitjan segle XIV, la constatació que el deute creixent portava a l'enfonsada econòmica les dècades finals del XIV i la creació de la Taula, que fou eficaç en la reducció del deute municipal (281-282). L'AHCB en les seves seccions diverses, començant pels *Manuale de consells* i seguint pels de *Clavaria*, *Obreria* i *Censals*, és la font d'aquestes pàgines. — J. P. E. [21.678]

Josep HERNANDO I DELGADO, *El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protestes de lletres de canvi impagades*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXV (2007), 97-254.

Les primeres pàgines recorden la dinàmica de la lletra de canvi en el punt de destí, on podia no ésser acceptada (100-102, nota 5: casos i fórmules de no acceptació) i on sovint havia d'intervenir un corredor d'orella jurat, que certifiqués del canvi vigent el dia determinat en el lloc de destí, possiblement divers del de lloc d'emissió, que figurava en la lletra (111-112, notes). L'estudi es limita a les lletres girades des de Mallorca damunt Barcelona i el canvi era entre reials de Mallorca i lliures, sous i diners de Barcelona, 'ratio', que l'any 1384 era de 189 diners barc. la lliura mall., i el 1429 de 144 d. b. (114-116); per contra, el 1440 el real mall. valia a Barcelona 139'5 d. b., i el 1462, 160 d. b. (118-125); segueix un quadre semblant en relació a Perpinyà (137-143), variacions també resumides en gràfiques. En aquesta situació comença la Guerra Civil contra Joan II i s'enfonsava l'economia catalana (144-149). Segueixen les cent vuitanta-cinc lletres de canvi amb les corresponents anotacions (150-246) i la taula d'antropònims (247-254). — J. P. E. [21.679]

Martine CHARAGLAT, *Les sentences de l'Official à Saragosse et à Barcelone à la fin du Moyen Âge*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 42 (2007), 317-342.

Comparació entre una sentència de nul·litat matrimonial, per 'impotència coeundi' en el cas saragossà i per menor edat d'ella en el barceloní (329-330): les diferències són d'enfocament de la sentència, car un cas era negada la nul·litat perquè no es pot separar allò que Déu ha unit i en l'altre era donada pel manament bíblic de 'creixeu i multipliqueu-vos'; a Barcelona, l'oficial es justifica basant-se en els pèrits, a Saragossa per l'equitat i els preceptes bíblics (333). — J. P. E. [21.680]

Àlvar MARTÍNEZ VIDAL, José PARDO TOMÁS, *La medicina universitària a Barcelona (1559-1714)*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 179-186.

Iniciada a mitjan segle XVI, la facultat de medicina de la Universitat de Barcelona es mirà durant temps en la de València perquè aquesta portava mig segle d'existència i perquè havia tingut uns mestres dignes d'ésser seguits (Pere Jaume Esteve, Lluís Collado o Miquel Joan Pasqual), però a poc a poc s'anà dibuixant una pròpia personalitat en apartar-se dels metges valencians en el tema de les sagnies en la pesta del 1589, amb llur preferència dels fàrmacs o 'triagra' (181) i en la importància que donaren a la formació teòrica i pràctica de cirurgians, arribant amb Joan d'Alòs a la pràctica de l'anatomia (183-184). Hi ha bibliografia (185-186). — J. P. E. [21.681]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Documentació inèdita sobre la reforma de Sant Pere de les Puel·les (1563-1602)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 309-321.

Les deu lletres o fragments (de Felip II de Castella o a ell) ací publicats (312-321) procedeixen de Madrid, Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, *Santa Sede*, lligalls diversos, entorn incidències de l'aplicació de les reformes propugnades pel Concili de Trento per als monestirs de monges, a les quals les Puel·les contrastaven; una de les quals era, per exemple, «que no puguin entrar homes dins el monestir ni sortir d'ell les monges» (313). Els abats de la Congregació Claustral Tarraconense es manifestaren repetidament a favor de la reforma (313 i 320). — J. P. E. [21.682]

Elisa BADOSA I COLL, *Negocis, patrimonis, préstecs i rendes a Barcelona entre 1600 i 1652, a partir dels inventaris post mortem*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXV (2007), 255-309.

Malgrat els casos d'inventaris, en els quals no s'ha seguit el camí normal, i d'altres en què l'ocultació és clara, l'autora confirma la validesa dels dotze inventaris considerats en el present estudi perquè «serveixen per investigar la varietat d'opcions a l'abast dels comerciants de l'època, l'atresorament en metall, la varietat de negocis i d'inversions» (257). Les informacions sobre riquesa en els dotze inventaris, post mortem, són presentats inicialment de tres en tres; els primers van de 1590 a 1620: Quirze Pilo i Ferrale (259-262), Pau del Rosso (263-265) i Onofre Bo[i]xadors (265-276); la segona tríada va del 1626 al 1634: Joan Miret, Francesc Berardo i Francesc Palau (276-281); els cinc darrers ja pertanyen a la Guerra dels Segadors: Francesc Cànoves i la vídua Peronella Rimbau (281-285), Rafael Matalí (285-287), Josep Alba-ret (288), Cristòfol Santgenís (289-298) i Sebastià de Miralles (298-299). Les darreres pàgines (300-307) reflexionen sobre els camins preferents d'inversió dels diners en cada un dels negociants coneguts, però res no és tan precís com els dos quadres, dedicats respectivament a capitals i inversions (308) i a rendes fixes anyals de cada un dels dotze (309). Els inventaris són de l'ACA, *Generalitat*, de l'AHPB i de l'AHCB, *Fons notarial. Inventaris*, i de BC, *Fulletons Bonsoms*. — J. P. E. [21.683]

Josep M. PRUNÉS, *El patrocini de sant Francesc de Pàola sobre la ciutat de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 80 (2007), 91-120.

Entorn el 1570 ja s'havia establert a Barcelona una petita comunitat de Mínims (i una altra de Mímines) i la pesta de 1589-1590 ajudà a estendre la fama del sant com a advocat contra la pestilència (94-95); davant la cruïlla de la del 1651, el dia 16 de març, «los Iltres Consellers, en forma de Ciutat, y Savi Consell de Cent» prengué l'acord d'acollir-se a la protecció del sant a fi que «Déu nostre senyor sie servit apiadar-se de nosaltres» (23 març: 111) i els deu documents transcrits al final, d'AHCB, *Consell de Cent. Deliberacions; C. de C., Manual; C. de C., Ordinacions*; d'ACB, *Resolucions capitulars*; i d'ACA, *Monacals. Hisenda* (110-120), en particular els dos de la darrera font (114-120) ens permeten d'assistir a la menuda a les solemnitats d'aquells dies. — J. P. E. [21.684]

Jon ARRIZABALAGA, *Hospitals, Història i Medicina: l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 203-209.

Teresa HUGUET TERMES, Alfons ZARZOSO ORELLANA, *L'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona, 1671-1800*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 187-193.

Arrizabalaga recorda que els «hospitals» medievals passaren de llocs d'acolliment de pobres, a institucions per a pobres malalts i després per a malalts pobres; el de la Santa Creu (Hospital General) hauria nascut el 1401 de la unificació de les institucions anteriors, destinat a malalts pobres sota el patrocini de la Seu i de la Ciutat de Barcelona, que en són encara els patrons; després de les primerenques *Ordinacions de la Confraria de la Santa Creu* per al sosteniment econòmic, el 1417 arribaven les destinades a regular les activitats del personal, ací resumides (206-207). Ja en el segle XIX arribaria el pas a institució per a malalts pobres. Hi ha bibliografia (208-209).

Els anys 1671-1800 foren presidits per la llarga Guerra de Successió i la Nova Planta, que comportà tres profundes modificacions: la supressió de l'Estudi General de Barcelona, la creixent ocupació militar del territori i la dissolució del Col·legi de Doctors en Medicina com a cos constituït al costat de la Universitat. La desaparició d'aquesta féu desaparèixer de l'Hospital els grups de metges, de cirurgians i de farmacèutics que hi trobaven un complement de formació, gràcies a mestres reconeguts (Jaume Solà, Francesc Aromir, Francesc Fornells); també en desaparegueren les activitats mèdiques i quirúrgiques (188) i el 1722 l'Hospital esdevenia «el centre l'assistència sanitària de soldats i oficials, de manera permanent», augmentant la població assistida i les possibilitats d'observació de malalties; malgrat tot, pogué salvar l'estructura bàsica, que era

l'atenció de metges i cirurgians de l'Hospital mateix. Per això, ni que fossin reformades, les ordinations del 1571, següen vigents, com també les friccions entre cos mèdic i direcció religiosa. El 1760 naixia el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, que integrà l'herència quirúrgica de l'Hospital (189-192). Hi ha bibliografia (192-193). — J. P. E. [21.685-21.686]

Carles PUIG-PLA, *Una aproximació a les direccions fisicomatemàtiques de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona al segle XVIII*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 339-348.

Núria PÉREZ PÉREZ, *La química al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona al final del segle XVIII*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 527-534.

L'Acadèmia de les Ciències, en els seus primers temps, era estructurada en nou direccions d'Àlgebra i Geometria; d'Estàtica, Hidrostàtica i Meteorologia; d'Electricitat, Magnetisme i altres Atraccions; d'Òptica i les seves parts; de Pneumàtica i Acústica; d'Història Natural; de Botànica; de Química; i d'Agricultura. Hi ha presentació d'una per una, amb indicació dels respectius director i revisor, i dels principals membres de cada una (340-346). Entre el 1766 i el 1808 foren llegides cent-quinze memòries, de vegades conservades en manuscrit (346-347). Hi ha bibliografia (347-348).

El Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona fou creat el 1760 per Pere Virgili amb l'objectiu de formar cirurgians per als exèrcits i des del 1795 la química formava part del pla d'estudis i portava a reflexionar en les juntes literàries sobre l'aplicació de la química a l'art de guarir: la primera al·lusió explícita a la química és del 1797, parlant de les cantàrides i de les butllofes que produïen en la pell; també discutiren sobre l'afinitat química, i el 1800 sobre els globus aerostàtics i l'any abans sobre l'ús mèdic de l'oxigen en la guarició de la sífilis (528-531). Hi ha bibliografia (533-534). — J. P. E. [21.687-21.688]

Enric XARGAY, *Els Aragall, castlans de Miralles i Queralt al Baridà*, dins «Ceretània. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2007), 67-88.

L'autor analitza els pergamins 3636 i 2965 de Barcelona, BC, respectivament publicats per Joaquim Miret i Sans i Josep M. Marquès; s'hi formalitzen les esposalles de Berenguer d'Aragall amb Ermengarda; es fixa en els personatges que fan de testimonis en els dos documents i segueix el rastre de Berenguer d'Aragall i els seus parents en el *Liber Feudorum Maior*. — J. de P. [21.689]

Gener GONZALVO I BOU, *Història del panteó dels comtes d'Urgell. Els sepulcres del monestir de Bellpuig de les Avellanes* (Col·lecció Comtes d'Urgell, 5), Lleida, Edicions de la Universitat 2007, 100 pp.

L'objectiu de l'autor és el de «resseguir els orígens, la formació, l'evolució i l'espoli del panteó dinàstic... dels comtes d'Urgell», malgrat «una dificultat important: no tenim documentació de l'època que ens detalli aquests importantíssims aspectes», entre els quals hi ha «la identificació concreta de cada una de les tombes» (9-10). Ell mateix, però, reproduceix tres documents llatins dels anys 1166, 1167, 1177 i 1182 (71-82) i té a l'abast de la mà les notícies documentals salvades sobretot per Jaume Caresmar i Dídac Monfar i Sors. El seu establiment fou conseqüència de la conquesta de Lleida el 1149, retribució per l'ajut d'Esteve, abat premonstratenc de Flabemont, en l'expugnació de la dita ciutat (19); el 1166 era col·locat sota la protecció i dotació dels comtes d'Urgell, Ermengol VII i la comtessa Dolça (19-26); les pàgines següents recorden la dispersió de sepulcres de comtes d'Urgell anteriors a Bellpuig de les Avellanes (27-31). Els fundadors Ermengol i Dolça ja foren sepultats a Bellpuig i el P. Jaume Caresmar els dedicà llargs epitafis, també al descendent Àlvar, vescomte d'Àger (37-47); els panteons dels comtes foren descrits tant per Monfar com per Caresmar (55-57); els actuals his-

toriadors de l'art hi han vist una manifestació de l'Escola gòtica de Lleida de les dues primeres dècades del segle XIV (61-62). Caresmar hauria identificat els comtes o comtesses sepultats en cada un dels sarcòfags, identificacions posades en dubte per la dra. Francesca Español (63-65). El panteó entrà intacte al segle XIX, però en començar el segle XX fou ignominiosament venut (67-70) i ara les tombes sense les restes són a Nova York, Museu dels Cloisters (67-70). Hi ha bibliografia (87-88) i divuit fotografies (91-100). — J. P. E. [21.690]

Ricard TEIXIDOR I PALAU, *El mas Horta del Molí (1207-2007). Vuit segles d'història d'un mas de Brunyola*, dins «Quaderns de la Selva», 19 (2007), 149-161.

Ca l'Horta succeí Can Jaques de Dalt: l'autor ens informa de l'antiguitat del mas, permanència del nom, llista d'hereus i pubilles en continuïtat de vuit-cents anys; també del *Llibre de l'arxivació* de la casa, del 1733, on són transcrits tots els documents de la hisenda conservats fins a aquella data. En apèndix tenim la concessió de pas d'aigua a favor de Narcís Horta del Molí, datada el 1782, transcrit de Girona, AHG, *Notaris*. — J. de P. [21.691]

Montserrat MOLÍ I FRIGOLA, *L'orgue de Cadaqués (1689-1691) i (1706-1708)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 217-285.

Recordats els precedents orgues de Cadaqués i l'actuació de Bartomeu Triaï i Josep Boscà en orgues de Girona, l'autora es concentra el l'orgue de Cadaqués construït entre el 1689 i el 1691: contracte, planificació, artifexs, materials i transport, músics i mecenes; també estudia les actuacions de Josep Boscà a Girona, Barcelona, Castelló d'Empúries, Cadaqués i Montblanc. Són publicats en apèndix cent vint-i-vuit documents, de Cadaqués, AM, relacionats amb la construcció, manteniment i funcionament de l'orgue, 1687-1691, completats amb nombre de fotografies. — J. de P. [21.692]

Joan MOLLA I CALLÍS, Esther LOAISA I DALMAU, *Els remences de Calonge*, dins «Estudis del Baix Empordà», 26 (MMVII), 81-102.

En el recull d'esments de remences del poble són recordats els trenta-nou assistents a la reunió del 9 d'octubre del 1448, i els de noranta-quatre del fogatge del 1497, quaranta dels quals pagesos; també ho són els punts de la Sentència de Guadalupe aplicats a Calonge. Són transcrits en annex el començament del Capbreu del 1314, de l'AHM, també traduït al català; el fragment de la Cort de Catalunya 1454-1458, que esmenta el síndic de Calonge; el de la reunió de l'octubre 1448; i la llicència de carnisseria a la vila, del 1442, d'ACA, Reial Patrimoni, Batllia General. — J. de P. [21.693]

Josep M. GRAU PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH, *Repercussions de la Guerra dels Nou Anys al Camp de Tarragona (1689-1697)*, dins «Misc. Recasens», 225-251.

La segona meitat del segle XVII, després de la Guerra dels Segadors, desfermà quatre vegades més altres tantes guerres amb França damunt el territori de Catalunya; els autors es fixen en la darrera en què, tant els exèrcits de terra com els estols marítics francesos es passejaven a pleret per ciutats, viles i mars de Catalunya, empobrida per una invasió de llangostes, els mateixos senyors no percebien les parts normals de llurs drets, mancava gra per a la sembra i calgué importar-ne de comprat; augmentaren les unitats de cavalleria a càrrec dels pobles (229-231); la defensa de les costes exigia companyies formades amb lleves de viles i pobles de la contrada (232), tal com demostra el cas de Reus, col·locada davant contínues exigències de companyies, diners, virtualles i fins i tot la persecució de desertors de les pròpies companyies, més contribucions pecuniàries, exigència d'allotjaments, ports de bagatges, col·laboració a

reforçar els murs de Tarragona, palla per als cavalls i llenya per als cossos de guarda, de vegades doblat, per exigències dels exèrcits contraris (233-239). Un primer apèndix transcriu quaranta-vuit lletres, de Reus, AHC del Baix Camp, i de l'AHM de la Selva del Camp, d'origen i temàtica diversa, sempre, però amb petició d'ajut en forta necessitat (240-250); el segon és la llista nominal dels soldats contractats per la vila de Valls per a la seva pròpia companyia, de Valls, AHC de l'Alt Camp, *Llibretes about estan assentats los noms dels soldats y capità...* (250-251). — J. P. E. [21.694]

Josep COLLS COMAS, *Els oficis i l'estructura d'ocupacions de la població urbana a través de la documentació notarial. L'exemple de Castelló d'Empúries*, dins «Notarial Arxius», 181-185.

L'escorcoll de la rica documentació notarial de Castelló d'Empúries, ara a Girona, Arxiu Històric, pels triennis dels anys 1555-1558, 1585-1588 i 1627-1630, ha permès de constatar que gairebé tots els notaris consignaven l'ofici dels individus que entraven en un document i d'establir en quadre sinòptic la quantificació de disset tipologies laborals: l'agricultura no sols era predominant, ans encara creixia, a diferència de la segona, la tèxtil, que disminuïa; l'autor hi subratlla la força demogràfica de mossos, criats i aprenents, i la notmalitat d'individus que practiquen dos o més oficis. — J. P. E. [21.695]

Ferran OLUCHA MONTINS, *Documents per a la història de la música a l'església de Santa Maria de Castelló*, dins «Estudis Castellonencs», 10 (2004-2005 [2007]), 389-456.

L'actual aplec de documents consisteix en la transcripció de les anotacions de l'AM, *Llibres del consell*: normalment són informacions de poques línies, fora d'aquelles que reflecteixen la deliberació del consell municipal prèvia al nomenament d'un nou organista o mestre de capella. Van del maig del 1425 al juny del 1631 (391-456); també informen d'allò que la vila pagava a cada músic. — J. P. E. [21.696]

Inocencio CADIÑANOS BARDECI, *Tres importantes parroquias castellonenses: Onda, Villahermosa del Río, Villarreal*, dins «Estudis Castellonencs», 10 (2003-2005), 67-76.

Atès que després del Decret de Nova Planta, fou implantada «una administració central que lo acapara todo» (69), la documentació sobre obres en les tres esglésies esmentades es troba a Madrid, AHN, *Consejos*; l'autor en recull les notícies sobre les dificultats i formes de financiació de cada una, els diversos projectes i les intervencions dels arquitectes, darrere els quals hi havia les acadèmies oficials. Hi ha reproducció de plànols per a cada obra — J. P. E. [21.697]

Albert VENTURA RIUS, *Un mapa y una descripción inéditos de La Plana de Castellón de 1775, utilizados por Tomás López para abrir su mapa del reyno de Valencia de 1788*, dins «Estudis Castellonencs», 10 (2003-2005), 87-142.

Tomás López (Madrid, 1730-1802) es proposà de fer mapes de contrades diferents dels regnes peninsulars, demanant informacions a gent dels llocs, i la quantitat de notícies aplegades formen ara vint volums de Madrid, BN; la part relativa a València arribà a un antiquari i fou adquirida per Vicente Castañeda, segueix de propietat familiar i serví de base a publicacions seves dins la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», dels anys 1916-1924, amb cent-catorze respostes relatives a vuitanta nou pobles. Les informacions relatives a la Plana, entorn Vila-real, sobretot les de fra Manuel, carmelita, dels anys 1772-1775, ocupen les pàgines 98-124, i la redacció de López en el mapa del 1778 es basa en la de fra Manuel (125-128); hi hague d'altres informadors com demostren les llistes paral·leles de les pàgines 133-134. Hi ha sis pàgines de reproduccions geogràfiques (136-141). — J. P. E. [21.698]

Lluïsa AMENÓS, *L'ofici de ferrer en la Catalunya medieval*, dins «Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense», V/26 (2004), 175-217.

Les primeres pàgines apleguen referències a ,obra de ferro' en documentació d'entorn l'any Mil (dotalles d'esglésies, on consta la primícia d'obra de ferro) i sobretot en contractes, inventaris i d'altres documents notariais dels segles XIV i XVII [de l'AHPB], de Barcelona a les valls pirinenques del Sud [manquen les del Nord, estudiades darrerament dins «Domitia»]; la demanadissa, però, excedia la producció i calgué importar (175-180); segueixen pàgines que reconstrueixen les ferreries, tant les de monestirs com les de professionals (181-190); i així arribem a les confraries de ferrers, amb la seva multiplicitat d'oficis especialitzats i les corresponents ordinacions aprovades pels reis, les reglamentacions municipals i la participació del gremi en el govern de la ciutat de Barcelona (191-196). Les ordinacions municipals i els contractes d'aprenents concretaven les condicions d'aprenentatge, fadrinatge i mestratge, aquest amb la corresponent marca (197-200). L'apèndix conté transcripció de cinc documents, quatre dels quals són inventaris i l'altre és transcripció del capítol *Sobre senyals* de les *Ordinacions* del 1496 (201-208); hi ha bibliografia (209-214); les darreres pàgines contenen nou reproduccions fotogràfiques (215-217). — J. P. E. [21.699]

Carles DORICO I ALUJAS, *Col·laboració entre escultors i argenters en l'orfebreria catalana de l'època del Barroc*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXV (2007), 311-349.

D'entre la multiplicitat d'objectes que eixien de l'activitat dels argenters, l'autor es limita als objectes de culte, «des de custòdies, calzes o canelobres, fins a creus, imatges, reliquiars o les monumentals urnes funeràries, de les quals encara conservem magnífics exemples» (311); són aquests els treballs, en els quals més es donava i encara es documenta la col·laboració entre escultors i argenters, que rebien ,models' d'aquells: ací són recordats els d'Andreu Sala per a l'argenter Bonaventura Fornaguera (312-316); de Pau Costa per a Joan Matons (316-318); de Joan Roig i Pere Costa per al mateix (319-324); de l'esmentat Pere Costa per a Francesc i Josep Tramulles (324-327); de Josep Sunyer per a argenters diversos (328-333); de Josep Trulls per a Pere Lleopart (333-338); i les de diversos a obres de Joan Braver (339-347). Les col·laboracions són documentades a Barcelona, AHPB, en ACA, Monacals d'Hisenda, a l'ADB i als AParroquials de Santa Maria del Mar i del Pi; de Vic, AE, Cúria Fumada; de Tortosa, Arxiu de la Cinta; de Solsona, AD; i de Puigcerdà, AC de la Cerdanya. Algunes de les obres són reproduïdes en fotografia. — J. P. E. [21.700]

Elisabeth BILLE, *Des vignes en montagne: regards sur la culture de la vigne dans les Pyrénées de l'est au Moyen Âge*, dins «Ceretània. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2007), 39-66.

Sèries diverses de l'AHC de Puigcerdà, en particular la de Notaris, i la documentació ja publicada, de l'ACat de la Seu d'Urgell, permeten de localitzar les vinyes de muntanya en terres assolllades i abrigades de vent glaçat. Els contractes de plantació de vinya, dels segles IX-XII, tenen per contractants els senyors, laics o eclesiàstics, i els habitants d'un lloc o d'una casa; la vinya fou objecte d'una política d'empenta, amb una estratègia que permeté a alguns pagesos de controlar superfícies grans de vinya. Al final, l'autora estableix una cronologia del cultiu de la vinya a muntanya, de l'any 1000 al començament del segle XIX i en constata el descens. — J. de P. [21.701]

Marc CONESA, Mélanie LE COUÉDIC, Elisabeth BILLE, Carine CALASTRENC, *Essai de modélisation spatiale d'une source notariale. Les contrats de ,parcerias' et leurs dynamiques (Cerdagne, Pyrénées de l'Est, XIIIè-XVIIIè siècle)*, dins «Ceretània. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2007), 89-100.

A base de quatre-cents set contractes establerts a la Cerdanya entre els segles XIII i XVIII, conservats a Puigcerdà, AHC, els autors assagen una anàlisi de la distribució espacial d'aquests actes i de la modelització de llur dinàmica, tenint en compte els factors que hi concorren: com es produeix el contracte, les deformacions a què pot induir, l'atracció de les terres i l'anàlisi crítica d'una dinàmica contemplada al llarg d'un arc de temps molt gran. Mapes i gràfics presenten els llocs d'exercici de les notaries, els domicilis dels contractants, els fluxos entre domicilis i notaries, les relacions d'origen local entre amos i parcers i d'altres extrems. — J. de P. [21.702]

Sofia GARÇON, *Els Junoy*, dins «Ceretània. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2007), 141-185.

A base de Puigcerdà, AHC, l'autora estudia l'etimologia del nom d'aquesta nissaga cerdana, fa llista de prenom i de motius de la família i en fixa l'origen entre Puigcerdà, Camprodon i Olot; els oficis, ultra el de pagès, han estat paraires, bataners, bracers, professors, negociants, cirurgians, regidors; capítols matrimonials, èpoques de dots, llegats, testaments, donacions i inventaris 'post mortem' permeten de precisar la situació social en cada moment, amb transcripció de fragments textuais; també són conegudes les compravendes des de la segona meitat del segle XVII. — J. de P. [21.703]

Pere VERDÉS I PIJUAN, *Barcelona, capital del mercat del deute públic català, segles XIV-XV*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 13 (2007), 283-311.

Les primeres pàgines resumeixen informacions sobre l'àrea a la qual s'estengueren els censals comprats per barcelonins, amb el cas extrem ben conegut de Mallorca i amb el de la Diputació de l'Aragó, on les inversions en censals pujaven als dos milions de sous (283-285), però l'autor, basat en l'AHC de Cervera, *Fons municipal*, es concentra en la vitalitat econòmica de la vila (287) i n'estudia la implicació barcelonina, que divideix en dos períodes, separats pel 1413; en el primer, hom passà dels préstecs al 20% rebuts de jueus, als censals i violaris, sobretot als primers, els quals si fins al 1350 foren només tres, entre 1350 i 1386 pujaren almenys a 149, que havien introduït «més d'un milió de sous a les arques locals» (392), alhora que feien créixer les pensions de forma insuportable; els intents de posar-hi remei toparen amb la negativa del «pagament de Barcelona» (292-296). Entre el 1413 i el 1516, els intents d'amortitzar, ultra les dificultats de la Guerra Civil, assistiren a un colla-amolla constant entre l'ànsia de Cervera de posar remei al ròssec dels interessos i la duresa dels barcelonins, fins al recurs de Ferran II Trastámara al papa Innocenci VIII, que atorgà la reducció de censals al 1,6% (297-305). — J. P. E. [21.704]

Maria BONET DONATO, *La Conca de Barberà i Montblanc a la cruïlla del segle XII*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006 [2007]), 353-370.

La ubicació geogràfica de la Conca explicaria que en el moment de la conquesta les noves poblacions fossin assignades als comtats de Barcelona o d'Urgell, i algunes al de Manresa (334, nota 2). Abans de mitjan segle XII podem constatar una progressiva preparació al xoc bèl·lic per a la possessió de la Catalunya nova: d'una banda, el comte de Barcelona no sols fomentava la repoblació de les terres de frontera amb l'Islam, ans encara mirava de tenir-les fidels mitjançant la implantació d'institucions eclesiàstiques, com Poblet, i sobretot amb la d'ordes militars, com el Temple, a la Conca; per part sarraïna, des de Tortosa i punts forts de l'Ebre, es plantà el punt avançat de Siurana (337-349). Amb motiu de les conquestes d'entorn el 1350, l'autora, basada en la documentació publicada per Josep M. Font i Rius i per Agustí Altisent, parla d'una certa rivalitat entre els nobles de la comarca (sobretot els Cervera) i Ramon Berenguer IV, a fi d'assegurar-hi bases de poder, mitjançant la concessió de noves cartes de poblament, i la fundació de Poblet, base per al poder reial, igual com la del Temple a Barberà, no hi

hauria estat aliena (349-354); per això senyors i amb ells els pagesos es contraposaren violentament al treball agrícola de Poblet. Un altre punt fort de la política reial fou la creació d'un nou poble a Duesaigües, al cap de poc traslladat a Montblanc, al peu del camí reial de Tarragona a Lleida i tot seguit transformat en nucli humà i econòmic de la zona, que arribava, riu avall, fins a la Riba, on, segons dada no confirmada, hi hauria hagut molí paperer ja el 1159 (363-364, nota 57). — J. P. E. [21.705]

La Guerra de Successió a la Conca de Barberà. Conferències que van tenir lloc a Montblanc els dies 24 i 27 d'octubre de 2006 amb motiu dels 300 anys de l'inici de la Guerra de Successió, Montblanc, Consell Comarcal de la Conca de Barberà 2007, 38 pp.

Les primeres pàgines són d'Agustí Alcoverro, *Plet dinàstic i actituds polítiques a la Guerra de Successió* (5-7), i ofereixen una visió del conjunt d'aquella guerra, des de la successió a les corones dels regnes hispànics fins a la dura repressió de la postguerra, passant pels principals episodis tant a Catalunya com a València. Les pàgines 9-38, són de Josep M. Grau i Pujol, *La Guerra de Successió a la Conca de Barberà*: dels molts aspectes d'aquella situació tan difícil, l'autor en tria tres: les càrregues militars damunt la població civil (9-13), les crisis de subsistència (14-25) i els canvis institucionals (25-28). Quant al primer punt, els allotjaments comportaren casos de mort de soldats allotjats, dades resumides en llistes sinòptiques (10-11); també comportaven llarga rècula en transport de bagatges militars (12); de més a més, abans de la pau de Viena del 1725, des de les Muntanyes de Prades o del Camp de Tarragona, no mancaren les incursions de Miquelets, l'èxode de poblacions davant l'exèrcit borbònic, que incendià poblacions senceres com Montblanc i la Guàrdia dels Prats. També la crisi de subsistència augmentà la mortalitat (14), els allotjaments de soldats deixaren fills il·legítims i l'èxode de vençuts l'augment de població (15-18); l'augment de les necessitats féu créixer préstecs i deutes tant en aliments com en diners, arribant a la creació de censals o altres formes d'endeutament, que gravaven comunitats senceres (18-24); les necessitats terapèutiques feren créixer la requesta de gel (25). La Nova Planta suprimí les vegueries i imposà els corregiments; Montblanc fou sots corregiment de Tarragona; el tinent de corregidor fou el cap de l'ajuntament i era difícil de trobar regidors; el poder tendí a concentrar-se sovint en mans de nobles; no mancà qui hagués de vendre terres a fi de pagar el cadastre; la noblesa havia estat majoritàriament austriacista; les esquadres de Mossos foren un cos policíac borbònic (26-27); les jerarquies eclesiàstiques foren també austriacistes (28). Les pàgines 30-38 transcriuen documents o dades arxivístiques dels AHC dels Alt i Baix Camp, i de la Conca de Barberà, de l'AM de la Selva del Camp i de l'AHA de Tarragona. — J. P. E. [21.706]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Algunes dades documentals sobre Conesa (1425-1645)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 10 (2007), 89-104.

La relació entre Conesa i el seu cap de comarca, Cervera, no fou la normal, ja que Conesa s'integrà dins el veïnatge de Cervera el 1425 i aquesta en moments diversos sortí en defensa de Conesa, tal com ens diuen els primers sis documents (94-97); els altres ens informen d'afers més normals com són el conflicte entorn la legitimitat d'un forn de pa per al servei familiar, el pagament de quantitats pel delme a autoritats eclesiàstiques, una partició d'herència i la compra d'un censal de tres-cents sous per tres-centes lliures el 1645, document protagonitzat i signat per tots els caps de casa del poble. Els documents, ací transcrits, són de Cervera, AHC, *Fons municipal. Consells, Registre de lletres i Clavaria*, per als sis primers, i *Fons notarial* per als restants. — J. P. E. [21.707]

Miquel GÓMEZ I SAHUQUILLO, *L'ermita romanogòtica de Sant Miquel de Corbera*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XVIII (2005-2006), 159-180.

Ubicada geogràficament l'ermita, prop Algemesí, en puja amb restes de poblament prehistòric, l'autor la descriu sota el biaix arquitectònic, que el porta a la conclusió: «som davant d'una de les primeres esglésies de reconquesta construïdes en terres del Xúquer i una de les poques que queden en peus en l'actual província de València» (165). La segona part de l'estudi és dedicada a *Breus apunts històrics*: hi són aplegades notícies que van dels temps de Jaume I, del *Llibre del repartiment* o de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* (169), fins a darreries del segle XVIII, on trobem descripcions, establiments, deixes testamentàries (170-171) o manaments de visita pastoral, aquests conservats a l'A. de la Vila i Honor de Corbera, on també es conserven les deliberacions municipals per a la reconstrucció de l'ermita i la celebració de la festa de sant Miquel Arcàngel amb «un desayuno de chocolate, viscocho, pan, agua y azúcar»; era el 1751 (174). Hi ha vuit fotografies (178-180). — J. P. E. [21.708]

Joan PINS I PAYERAS, *El donat, el guardià i l'Oratori*, dins «Crestatx», 3-11.

Joan PARETS SERRA, Santiago CORTÈS FORTEZA, *Goigs musicats de Santa Margalida de Crestatx. Catàleg i bibliografia*, dins «Crestatx», 15-18.

L'autor aplega en aquestes pàgines les referències textuais documentades del 1245 ençà a la capella de Santa Margalida de sa Pobla, tant les ja conegudes a través d'altri com les directament tretes de Palma de Mallorca, ARM, Escrivania de Cartes reials, Reial Patrimoni, i Protocols; de l'ACatedral, Pergamins i Collationum; i de l'AM de sa Pobla, Llibre d'ordinacions, on també som informats que tant l'autoritat eclesiàstica com la civil de la vila de sa Pobla volien intervenir en l'elecció del donat: i Jaume I decidí que el consell municipal proposaria dos candidats, dels quals el rector de la parròquia en triaria un (6); hi ha llista de donats des del 1381 (12).

L'existència de *Goigs* a la dita invocació és documentada abans del 1750, en què el Vicari General del bisbat de Mallorca donava permís per a la publicació dels dedicats *A la imatge de la gloriosa santa Margarita, verge i màrtir, de l'Oratori de Crestatx* (15); els altres són posteriors. — J. P. E. [21.709-21.710]

Pere Enric BARREDA, *Antropònims medievals a la toponímia de la Tinença de Culla, Ares i Catí*, dins *Actes de la I Jornada d'Onomàstica. Sant Mateu 2006*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua [2007?], 11-20.

Atesa la situació de la comarca del Maestrat, on els arxius han desaparegut en gran part per les guerres, l'autor insisteix en la conveniència, sempre que sigui possible, d'atendre's als documents originals i informa de llur existència: els documents notariais només s'han salvat per excepció a Culla i a Benassal, arxius municipals; hi ha els ACA i ARV; s'ha conservat l'AM de Culla i un centenar de pergamins a Benassal; també els AP de Culla i Benassal des del 1536 i, per a temps posteriors a Atzeneta, Vilar de Canes i la Torre. També enumera els resultats de recerques d'antropònims del 1950 ençà; i la relació alfabètica dels antropònims medievals (14-20). Hi ha bibliografia (20). — J. P. E. [21.711]

Tomàs VIBOT RAILAKARI, *Son Bauçà de la Torre Rodona i Son Moranta (Deià) - Dues possessions, dues històries, un mateix emplaçament*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 249-258.

Els edificis principals de les dites dues possessions només són separats per un envà; la denominació actual composta (de...) compareixia el 1585, en privilegi de franquesa; ací són resumits els documents de sèries diverses de l'ARM, *Protocols, Segrests, Escrivanies reials i sèrie D*, dels segles XVII i XVIII fins al mateix 1800 (250-251); també l'edifici és documentat durant aquells dos segles (252-253). Ací és transcrit de l'ARM, *Protocols*, part de l'*Inventari de la pos-*

sessió de Son Moranta del 1622 i dos documents sobre el dot d'una nora Bauçà el 1712 (255-257).
— J. P. E. [21.712]

Emilio BEJARANO GALDINO, *Las revueltas campesinas de Ibiza en el ocaso del antiguo régimen*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 121-134.

Emilio BEJARANO GALDINO, *Miguel Cayetano Soler. Un hacendista olvidado. Diatriba y reivindicación de su ejecutoria*, Palma de Mallorca, 2005.

A Eivissa, les collites dels anys 1746-1750 foren de ,mals anys'; s'apujà el preu dels queviures i amb ell el malcontent del poble; el 1749 la gent de la part forana s'avalotà en armes (toc d'avalot'), encerclà la Vila i hagué d'ésser dispersada per un conjunt de tres-cens soldats enviats de Mallorca; calgué facultar els corsaris a prendre vaixells carregats de gra i a vendre'l. La situació real és coneguda no sols per la documentació de l'ARM i de l'Arxiu Històric d'Eivissa, ans sobretot per cròniques privades, ja públiques, com la de Nicolau Ferrer de Sant Jordi, *Llibre de coses memorables...*, o la de Gaietà de Mallorca, *Diario de varios acontecimientos...* La resposta política consistia en un pla de redreç i de millora, intitulat *Plan político y económico para Ibiza del 1798*, posat en mans d'un mallorquí col·laboracionista, Miquel Gaietà Soler, ,ministro comisionado del rey para una visita de Cabrevación', mà dreta de Manuel Godoy, amb autoritat superior a la dels regidors de Vila; un dels primers passos era una nova capbrevació, darre-re la qual tothom veia augment de controls i d'impostos (125-126), perquè exigia ,rigorosa observança del nou contracte de capbreu' (127); en prescindir de les fórmules tradicionals s'enemistava les capes mitjanes i superiors de la societat eivissenca, que fins aleshores s'havien aprofitat de la seva situació mitjancera entre poder reial i poble a fi d'assegurar béns de fortuna i poder polític (126). I així arribava el canvi de segle. — J. P. E. [21.713-21.714]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *Entre les aigües i el bosc. Impressions del paisatge medieval a la Plana del Baix Ter (segles XII-XIV)*, dins *Congrés Paisatge*, 345-353.

La documentació de Barcelona, ACA, i de Girona, ACatG, ADG, AHG, permet d'adonar-se que la Plana del Baix Ter apareix en la documentació notarial com a zona humida, d'estanys, llacunes, butinyans i aiguallleixos, que, es poden localitzar amb exactitud, però no es poden cartografiar, igual com les masses boscoses i les inundacions dels corrents d'aigües; també hi és documentada la presència humana, que modifica el paisatge: aturalls, recs i drenatges d'aigua, molins, motes, canals i rescloses, arrabassades de terra en espais humits, tallada de boscos, intensificació dels cultius d'horta. Cap al final de l'edat mitjana, el paisatge del Baix Ter ja havia estat modificat per l'acció de l'home i no tornaria a ésser com abans. — J. de P. [21.715]

Manuel MORENO CHACÓN, *El paisaje empordanès vist pels viatgers*, dins *Congrés Paisatge*, 525-534.

Aquest article s'acaba amb una «bibliografia bàsica sobre viatgers per l'Empordà», consultada per al recull de fragments d'autors diversos aplegats en aquestes pàgines, començant pel de Sigismondo Cavalli, citat a partir del recull de Jordi Bolós i Masclans, Barcelona 1980; segueix l'anònima *Relation d'un voyage en Espagne (1612) publiée par Charles Clavierie*; el de Joseph Townsend, *A year's journey through France and part of Spain*; el de Philip Thicknesse, *Travels through Spain*; el de John Talbot Dillon, *El diario del viaje a España del cardenal Barberini escrito por Cassiano del Pozzo* (1686), editat per Alessandra Anselmi; el *Viaje de Cosme de' Medici por España y Portugal* (1668-1669), publicat per Àngel Sánchez Rivero y Mariutti de Sánchez Rivero; l'anònim *Regreso de Madrid a Francia por Aragón y Cataluña*, edició de José García Mercadal, com els tres següents: A. Jouvin, *El viaje de España y Portugal*; Étienne de Silhouette, *Viaje de Francia, de España, de Portugal y de Italia*; Jean François Bourgoing, *Le voyage de Thomas Platter*

1595-1599, edició d'Emmanuel le Roy Ladurie; i d'Henri Swinburne, *Viaje por Cataluña en 1775*. — J. de P. [21.716]

Xavier GIL ROMAN, *El paisatge de l'escriptura a les terres de l'Empordà, element cabdal dins de la creació de la memòria col·lectiva: els senyors de Foixà*, dins Congrés Paisatge, 535-544.

Presentació del *Llibre major del arxiu de la casa de Foxà i Boxadós de Girona, en la qual són refundidas las de Çalbà, Vallseca i Escarit de Barcelona, Escales de Celrà i Sant Miquel de Corsà i d'altres*, manuscrit del segle XVIII que conté més de 2000 documents, alguns en regest, d'altres en còpia (s. XII-XVIII), arbres genealògics i un armorial amb 150 escuts nobiliaris; té més de 4.000 pàgines i l'autor ofereix amb vint-i-cinc extrets una mostra de documents dels segles XV-XVIII, bo i indicant que el 95% és en català i el restant 5% en llatí, castellà i francès. El volum ha estat dipositat l'any 2000 a la Bisbal d'Empordà, AHC. — J. de P. [21.717]

Josep COLLS I COMAS, *La transformació de la Plana Empordanesa en els períodes medieval i modern. El cas de Castelló d'Empúries*, dins Congrés Paisatge, 355-364.

L'autor estudia el procés de dessecament de l'estany de Castelló, d'època moderna, conegut per documentació arxivística i bibliografia. Les notícies sobre establiments d'aigualleixos, de finals del segle XVI, són el punt de partida de la reducció d'un estany, no pas petit. La seva desaparició, uniformement accelerada, era impulsada per l'aportació incessant de sediments de la Muga i pels arbres plantats a les voreres. L'autor elabora una taula d'establiments emfiteùtics en les terres de l'estany de Castelló, del 1598-1848. — J. de P. [21.718]

Jaume MARUNY I GISPERT, *La pagesia empordanesa d'entreguerres. Un estudi de cas: Pere Maruny i Cals, pagès de Sant Pol de la Bisbal*, dins «Estudis del Baix Empordà», 26 (MMVII), 103-117.

El ric arxiu familiar, completat pels de Girona, ADG i AHG, permet d'esbossar la genealogia dels Maruny des del 1264, sobretot del 1388 al 1899; resumeix la biografia familiar de Pere Maruny (1622/25-1709), senyor de tres masos pel bisbe de Girona, de dues vessanes pel prior de Sant Miquel de Cruïlles, de vint-i-set pels Guitard i d'un camp pel rector de Sant Pol; la inflació acumulada damunt la moneda reduïa progressivament la dependència envers els senyors eminents i la responsabilitat de les pròpies decisions en la conducció del mas. Els annexos tenen un inventari del mas el 1616 (ADG, Processos moderns), el testament de Pere del 1703 (AHG, Notaris. La Bisbal) i el quadre genealògic de la raga del 1388. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.719]

David MORÉ AGUIRRE, Salvador VEGA FERRER, *Sanitat i higiene pública als segles XVII-XVIII: alguns exemples empordanesos*, dins «Notarial Arxius», 201-208.

A demostració d'allò que els protocols notariais poden proporcionar per a la història de la sanitat i de la higiene tenim en aquestes pàgines cinc documents transcrits sencers i alguns extractats, de Girona, AH, *Notaries de Llançà i de Verges*: el 1652, acte de control de malalts de contagi en la Vall de Santa Creu (202); 1764: acta de compra de gra a l'engròs per als constructors del Castell de Sant Ferran (Figueres) (203); 1669: denúncia de les mortaldats causades pel cultiu d'arròs a Verges (202-203); 1779(?): prohibició d'amarar cànem en una bassa del Port de la Selva o a menys d'un quart de llegua del poble (204-205); 1772: certificat que l'aigua del pou comú de Llançà és infectada, potser per efecte d'uns molins d'oli (205-206); novembre de 1682: un malalt de Celrà aconduït a un metge amb la condició que, si no l'ha guarit abans de sant Miquel de Setembre, no el pagarà (206); hi ha vocabulari d'ingredients farmacèutics i alguna recepta (207). — J. P. E. [21.720]

Pere GIFRE RIBAS, *Un episodi de la plantada de vinyes i oliveres a l'Empordà (1773-1777), explicat en primera persona*, dins *Congrés Paisatge*, 375-382.

Francesc Salvà i Campillo, hereu d'un patrimoni empordanès que ell mateix va historiar, aplega en el seu *Llibre de notícies relatives a la casa* la seva experiència personal de la plantada de vinya i oliveres el 1773, on deixa notícia dels diners invertits i de les dades tècniques i econòmiques; però si el propietari fou capaç de plantar, no trobà braços que es fessin càrrec de l'explotació a parceria; això no obstant, aquell treball multiplicà per tres el valor de la propietat, car arribà un sobrant de fruits, que es comercialitzaren; foren plantades 3.388 oliveres arbequines i invertides 3.468,02 lliures. Són transcrits els folis 150-155 del dit llibre. — J. de P.

[21.721]

Marià BAIG I ALEU, *L'impacte de la reial foneria de Sant Sebastià de la Muga sobre els boscos empordanesos a finals del segle XVIII*, dins *Congrés Paisatge*, 383-395.

Simancas, AG, *Secretaria de Guerra*, documenta la transformació de l'antiga farga dels Rocabertí en alt forn, el primer a Catalunya, i l'adquisició de tot allò que era indispensable per a la fabricació de ferro: promotor, compra de boscos, subministrament de carbó, amb particular esment a l'impacte damunt els boscos empordanesos el 1779 i a les càrregues de carbó que se'n treien. La foneria fou destruïda per Augereau en la retirada dels francesos el 1794. Hi ha en apèndix quadre sinòptic dels llocs, boscos, propietaris, tipus d'arbres i càrregues de fusta que se'n van extreure. — J. de P.

[21.722]

Jaume TEIXIDÓ I MONTALÀ, *Figuerola del Camp segons el cadastre de 1740*, dins «Misc. Recens», 253-268.

El dit cadastre es conserva a Lleida, AH, *Reial Cadastre. Figuerola*. L'autor aplega les dades sobre les cases de la població, cinquanta-una, graduades en tres categories, que respectivament pagaven 12, 6 i 4 sous (256-257); els cultius principals eren la vinya, la sembradura i els avellaners, que deixaven les oliveres i d'altres productes en graus inferiors (258-261); l'espai no conreat superava en 110 jornals el cultivat (257); hi havia seixanta animals de tir i dos ramats (263). Hi ha llista nominal dels propietaris del poble i dels majors d'entre els forasters (265), també dels terratinents d'altres pobles (Cabra del Camp, Pla de Santa Maria, Reus i Valls) (266-268). — J. P. E.

[21.723]

Jaume TEIXIDÓ MONTALÀ, *Figuerola de Santes Creus als inicis del segle XVIII segons les fonts fiscals*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 25 (2007), 100-114.

La font és la indicada en la notícia precedent i en concret una de les actuacions per a la introducció del cadastre, respostes donades per dos comissionats del comú de Figuerola de Santes Creus, a les preguntes de la informació oficial posterior al decret de *Nova Planta*, sobre la riquesa que es creava en el terme; és transcrit el text de preguntes i respostes (109-114); la informació és datada el 4 de juny del 1716 i les dades són sintetitzades en les pàgines inicials; és particularment interessant la informació sobre topònims del terme (107-109). — J. P. E.

[21.724]

Joan PEYTAVÍ I DEIXONA, *Guerra dels Nou Anys i quotidianitat a Fogars de Tordera a la fi del segle XVII*, dins «Quaderns de la Selva», 18 (2006), 115-130.

El darrer decenni del segle XVII fou desastrós per a les comarques gironines constantment víctimes d'una guerra introduïda per França i el pas de l'exèrcit pels volts d'Hostalric provocà a Fogars l'episodi que el rector del poble, Gaspar Oller resumí en els folis darrers d'un registre

parroquial de defuncions, episodi provocat per les més de 50 lliures que a ell li costà l'hospitalitat de 39 dies al salvaguarda francès. La narració, [de la qual no és indicada la referència arxivística] és rica en episodis d'ocupació militar, però el seu punt centric és la discussió entre rector i feligresos sobre les quantitats que aquest havia de pagar per raó de l'episodi esmentat. — J. P. E. [21.725]

M. Dolors PELEGRÍ I AIXUT, *Fonts notarials i arxius a les Garrigues: Documents per a la recerca*, dins «Notarial i Arxius», 115-122.

Pàgines centrades en la reconstrucció de famílies en el pas del segle XVIII al XIX, a base de capítols matrimonials i de testaments de la documentació notarial, civil i eclesiàstica, d'els Torms, amb mostra de com a partir de la mateixa s'ha reconstruït una família, gairebé tota ella del segle XVIII. Hi ha bibliografia (121). — J. P. E. [21.726]

Joan MOLINA FIGUERAS, De genere militari ex utroque parente. *La nobleza eclesiástica y los inicios de la catedral gótica de Gerona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 741-780.

Objectiu: a base de l'ACatG, «acercarnos a la personalidad e intenciones de los promotores de la nueva cabecera gótica» (742). Primer pas d'acostament: per l'exigència de noblesa de pare i mare, la Seu de Girona era fortalesa nobiliària, no pas ciutadana, formada per universitaris amb estudis de Dret o de Teologia; podrien ésser personificats en Arnau de Mont-rodon (742-745). Segon pas: la decisió de construir la nova capçalera no fou de cap bisbe, ans dels canonges en seu vacant (12 IV 1312), que per a la construcció delegaren en canonges-obrers, i foren ells els qui decidiren la nau única (746-751). Pas terç: el protagonisme dels canonges és confirmat pel de les onze capelles de la nova capçalera, que, exceptuades dues, eren d'ells (751-758). Pas quart: les capelles de la capçalera foren designades abans d'ésser construïdes i llur construcció fou simultània. Pas darrer: amb la nova estructura se solucionava el problema de la demanadissa de sepultures (764-769). Set figures complementen l'article (774-780). — J. P. E. [21.727]

Pere GIFRE RIBAS, *La història de la societat pagesa a través dels fons notarials, s. XVI-XVII. Una experiència des del districte notarial de Girona*, dins «Notarial i Arxius», 71-88.

Rosa CONGOST, *Fonts notarialus per a l'estudi de les transformacions socials dels segles XVIII i XIX*, dins «Notarial i Arxius», 89-104.

[Del segon títol només recau en el camp d'aquest anuari la part dedicada al segle XVIII; per això ha estat adjuntat al títol anterior]. Per a l'estudi de la societat pagesa i sobretot per al del seu dinamisme, Gifre propugna el 'buidatge sistemàtic dels fons notarials' (72) i l'encreuament de les seves dades amb les del compliment pasqual dels arxius parroquials; en les famílies pageses el moment de trànsit d'una generació a l'altra deixava rastre a cal notari (capítols matrimonials, testaments, liquidació de deixes, drets, dots i legítimes) i això aconsella d'«acudir al buidatge sistemàtic de tots els manuals i de totes les notaries» (73), on també consten decisions importants per al mercat de la terra (establiments amb posteriors capbreus, parceries,) i per al del crèdit (74-76). Per a la societat pagesa de l'Antic Règim la relació entre mas/domini útil i senyoriu/domini directe és fonamental com ho és estudiar-ho i també ací cal anar a raure a llibres notarials, alguns d'ells específics (*Llibres de cort del batlle* o a sentències judicials). La societat pagesa es vol alliberar de ròssecs (censos i censals) i si ho aconsegueix ha de constar en document públic (81). La societat pagesa tenia dues personificacions col·lectives: parròquia i universitat i ambdues tenen la seva pròpia documentació notarial, com, per exemple, les ordinacions municipals o la relativa a la subhasta de serveis comunitaris o la contractació de nous deutes i obres (82-84).

L'autora del segon títol està d'acord amb les línies exposades en el primer i les confirma amb experiències seves en la recerca en manuals notariais, una de les quals és el descobriment dels avantpassos de l'escriptor gironí, Prudenci Bertrana, i remarca que per a entendre la vida viscuda dels passats és imprescindible saber què eren aquelles institucions, ara superades o no emprades, que s'introduïen en la vida de cada individu en el moment d'anar a Cal Notari. Les dites institucions han evolucionat i l'autora es pregunta quines foren les que canviaren durant els segles XVIII i XIX: políticament, les *Constitucions de Catalunya* foren substituïdes per la Nova Planta; i materialment, la segona meitat del segle fou de forta creixença tant demogràfica com econòmica, extrems que els protocols notariais no fan res més que precisar com ambdues millores arribaren a tothom (el segle XIX no entra en el nostre camp); assenyalen la presentació de la riquesa de dades proporcionada pels Registres d'Hipoteques, iniciats a Girona el 1768, fins i tot la filològica de l'origen i acceptació del mot 'hisendat' (96-103). — J. P. E. [21.728-21.729]

Narcís FIGUERAS CAPDEVILA, Pep VILA, Anna M. CORREDOR, *Unes frares d'Hostalric a les Cent Nouvelles nouvelles* (s. XV). *Història d'un delme cobrat*, dins «Quaderns de la Selva», 19 (2007), 163-188.

Text del conte núm. 32 de les *Cent Nouvelles nouvelles* i d'una faula de Lafontaine, *Les cordeliers de Catalogne*: narració entorn d'uns frares que cobren cert delme a unes parroquianes incautes. En les *Cent Nouvelles*, els frares són situats a Hostalric. Hi ha traducció catalana actual. El tema dels frares murrís és tòpic des d'Anselm Turmeda, del *Decameró* i de les *Facetiae*, de Poggio Bracciolini. — J. de P. [21.730]

Jordi MORELLÓ I BAGET, *Les universitats de la baronia de la Llacuna a la llum d'una concòrdia amb llurs creditors de l'any 1397*, dins «Recull. Agrupació Cultural Baixa Segarra», 10 (2007), 105-118.

El text de la dita concòrdia és ací transcrit sencer (114-118) des de la còpia oficial de Valls, AHC, *Protocols*, datat el 6 abril 1397. En realitat, de comú acord, censalistes i creditors establiren ordinacions en dotze paràgrafs, que els permetessin de respondre dels censals pagadors a for de 5% (mil per vint mil sous esmerçats) i de redimir o restituir la quantitat pagada pel censal ('carta de gràcia'), amb obligació de no crear-ne de nous. L'autor recorda les dificultats de la segona meitat del segle XIV, les més dures de les quals foren induïdes per guerres declarades per estrangers (Castella, Arborea-Gènova a Còrsega; i les companyies d'aventurers); també recorda els protagonistes del deute: barons de Cervelló, nombre de focs dels sis pobles de la baronia afectats pel conveni segons el *Fogatge del 1378* i les condicions del tracte (105-113). — J. P. E. [21.731]

Esther MARTÍ SENTAÑES, *Lleida a les Corts. Els síndics municipals a l'època d'Alfons el Magnànim* (Col·lecció Josep Lledonosa, 7), Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida 2006, 219 pp. Llibre només conegut per referència. — J. P. E. [21.732]

Pep BARCELÓ ADROVER, *Capbreu de Lluc de l'herència del cavaller Baltasar Tomàs*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 153-184.

Pep BARCELÓ ADROVER, *Capbreu de Lluc, s. XVI: documentació sobre les possessions de Lluc, Margenó i el molí i cases a Pollença i Ciutat des de la Conquesta fins a la propietat definitiva a nom del Santuari de Lluc*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 227-237.

Segur que, sense esperar la formació a Mallorca d'una societat de cristians, les visites i peregrinacions a la Mare de Déu de Lluc començaren immediatament després de la conquesta (el

1273 el propietari útil d'una possessió veïna hi renunciava perquè tants anants i vinents li feien malbé les collites), l'autor cerca, troba i publica la documentació adient a atansar-se a la dita constatació. El primer dels articles ací resumits sintetitza allò que l'herència del dit Tomàs representava econòmicament per al Santuari de Lluc (154-155) i tot seguit transcriu de l'Arxiu Col·legial de Lluc, *Cm 2*, la llista dels censals que el santuari rebé, ordenats primer per mesos de l'any (157-162) i després per productes, com el forment (162-173) o per poblacions, com Pollença (173-178) o d'altres (178-183).

El segon article transcriu del mateix fons arxivístic un resum de documents que es remunten fins al 1230, intitulat *Immables del Col·legi de N^a S^a de Lluch, y alous propis, y actas pertanyents a aquells*, primer de la possessió de Lluc i tot seguit de Marganí i del Molí, seguits de quitacions de censos i drets de propietat de cases a Pollença o a Ciutat o en d'altres llocs; també hi ha una sentència arbitral del 1594 sobre dret a un camí entre Lluc i una possessió (237). — J. P. E. [21.733-21.734]

Antoni MAS I FORNERS, *De toponímia andalusina a antroponímia feudal. Els 'llinatges' toponímics andalusins a la Mallorca del segle XIII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 13-38.

Tema d'aquestes pàgines: les formes de designació personal dels colons que són identificats amb el topònim de la contrada (14). A fi de respondre-hi, l'autor resumeix les característiques de l'onomàstica dels colons cristians de Mallorca, fixant-se en la relació entre noms i cognoms (15-18) i recull en la documentació ja publicada casos de denominacions toponímiques, tant simples com compostes (16-18), seguides de casos de variacions en l'origen dels noms personals (19-24); tot seguit estableix les característiques de les denominacions amb topònims andalusins o mallorquins i addueix nombre de casos documentats en variants (24-29); arriba a la conclusió que els noms personals amb topònims mallorquins «tant a Catalunya com a Mallorca, la designació toponímica indicava l'origen, antic o recent, de l'individu que la portava» (31). Hi ha llista dels casos per a cada una de les poblacions mallorquines afectades (32-35) i bibliografia (36-37). — J. P. E. [21.735]

Agnès et Robert VINAS, *La conquête de Majorque*, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales 2004, 307 pp.

Els esposos rossellonesos Vinas ens ofereixen en aquestes pàgines una presentació nova, sense cap mica de dubte, i potser fins i tot renovadora d'aquell episodi: a diferència d'allò que és acostumat (oferir d'una o altra manera les narracions del *Llibre dels fets* del rei Jaume), ells s'han proposat de mirar-se la conquesta de Mallorca des de tots els enfocaments possibles, i això vol dir que, tant com ha estat en les seves mans, les narracions abans esmentades i les de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner, totes en traducció francesa, són completades amb les dels perdedors; i les descripcions literàries són també perfeccionades amb les representacions artístiques de dibuix i pintura, encara que en aquest punt no ha estat possible de posar les d'autors islàmics al costat de les d'autors cristians, per la senzilla raó que no existeixen o no han pogut ésser trobades. Els autors han posada una condició especial a oferir al lector explicacions de mots tècnics o dessuets, sempre que ha estat possible. — J. P. E. [21.736]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Mesquites, esglésies i procés de poblament. Implantació de l'església a Mallorca entre 1230 i 1350*, dins «Crestatx», 31-68.

L'endemà mateix de la conquesta de Mallorca calgué pensar en la xarxa de parròquies per als cristians nousvinguts; en fou encarregat Ferrer de Pallarès, prebost de Tarragona, precisant, però, que l'encàrrec no incloïa cap atenció pastoral a la població cristiana, de moment encomanada al

bisbe de Barcelona; el treball d'estructura parroquial durà del 1230 al 1238: havien ja sorgit les dotze primeres parròquies, tres a Ciutat i les altres nou a Part forana (39-40); en successives etapes anaren sorgint les restants fins al nombre mític de les trenta-nou parròquies, ja assolit el 1300, intocable fins al pas del segle XIX al XX (33-34); les etapes en la successiva compareixença de parròquies o de cases de religiosos és documentada per publicacions diverses amb recurs a fons arxivístics, de l'ARM, *Protocol·ls*, i de l'ACatM (45). Les noves parròquies o fundacions religioses de cada etapa són visibles en els respectius croquis de l'illa (40-60). Una dotzena de temples parroquials haurien estat mesquites (62: [les dotze anteriors al 1238?]). — J. P. E. [21.737]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Las facultades normativas de los Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 145-160.

Ja en les *Franqueses*, Jaume I havia establert (i els successors repetit) que l'autoritat municipal de Palma no tenia jurisdicció, però podia suggerir i preparar ordinacions, que havien d'ésser promulgades pel rei; l'autor ens presenta quatre situacions, per a cada una de les quals addueix les preses de posició oficials: el de les ordinacions elaborades pels jurats o pel Gran i General Consell (147-150); les elaborades pels gremis (150-152); les emanades pels lloctinents, previ consell dels jurats (152-154); i les presentades directament al rei (154-157), que, un cop aprovades, equivalien a actes de cort. Són transcrits quatre documents, datats entre el 1316 i el 1616, tots de l'ARM, *Llibre de N'Abelló*, *Llibre de privilegis dels reis*, *Llibre d'En Rosselló vell i Còdex 31* (157-160). — J. P. E. [21.738]

Juan Carlos SASTRE BARCELÓ, *Documentació sobre l'orde del Temple a l'Arxiu de Santa Clara*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 38-62.

Les pàgines introductòries recorden les vicissituds generals de l'orde del Temple fins a la seva extinció i, amb major precisió, la part que el dit orde tingué a l'hora del repartiment de l'illa tant segons el *Llibre català del repartiment* com el llatí, tant a Ciutat (Almudaina de Gumara i nombre d'obraders), com en la part forana, no tan esplèndides com les dels seus antecessors a Catalunya (41-44); el 1262 Temple i Clarisses arribaven a un acord per a la portada d'aigua (44-45); les pp. 51-58 parlen, en general de segona mà, dels darrers temps del Temple a Mallorca, (i fan parlar en castellà Climent V en els seus documents oficials) amb el progressiu distanciament de Jaume II de Mallorca, fins que aquest es col·locà en la mateixa línia del rei de França i el 27 de maig 1308 posava en endavant a mans de Miquel Rotllan l'administració dels béns del Temple, tots ells segrestats pel rei esmentat, de cap manera disposat a deixar-se perdre els dits béns i a posar-los en mans del bisbe. Són publicats en apèndix dos documents de Palma de Mallorca, Arxiu de Santa Clara, un del 1262 sobre partició d'aigua entre Temple i Santa Clara i l'altre del 1308 nomenant Miquel Rotllan administrador dels béns del antic orde del Temple (59-61). — J. P. E. [21.739]

Agnes et Robert VINAS, Rodrigue TRETON, *Donation aux Templiers*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 285-288.

Guillem ROSSELLÓ BORDOY, *Qui eren els jueus del'Almudayna?*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 30 (2004), 289-296.

El primer títol és presentació, transcripció del document original conservat a Perpinyà, ADPO, 1B 10, i traducció francesa del mateix: Jaume I hi donava als templers «damus... vobis... castellum... quod vulgo apellatur castrum sive Almodayna Judeorum, contiguum muro civitatis a parte meridiana...» (286, líns. 7-10), i d'altres béns, el 17 d'abril 1230.

Sota el segon títol, l'autor, conscient de la importància de la localització acabada de transcriure, constata que la documentació contemporània, sobretot les diverses versions del *Llibre*

del Repartiment, de vegades esmenta els 'jueus de l'Almudaina', d'altres vegades els 'jueus nostres' i d'altres els 'jueus' (289-290); de més a més, els documents fan diferència entre els jueus que 'tunc- aleshores' vivien a Mallorca, als quals dóna un 'palatium' per a sinagoga dins 'Almudainam nostram' o 'Almudaine maioris', i els que hi viuen 'nunc-ara', que reben quantitats de terra en llocs diversos de l'illa (292). Les noves dades obliguen a formular preguntes i a plantejar hipòtesis, però donen dues realitats: «l'almudayna dels Gumâra era coneguda com almudayna dels jueus» i allí hi havia «una de les portes de Madina Mayûrqa», més encara, aquell hauria estat el nou emplaçament dels jueus (294). El document de Perpinyà dóna d'altres informacions, com és ara sobre l'exarea', la zona fora murada i el Portitxol (294-296). — J. P. E. [21.740-21.741]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El derecho municipal como derecho del Reino de Mallorca en la Edad Media*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 78-79 (2003-2004), 321-352.

Les primers pàgines resumeixen la personalitat oficial de cada una de les tres illes grans, sobretot de la de Mallorca, on ultra la *Carta de franqueses* i les *Constitucions i Usatges* de Catalunya, foren integrats els *Costums autòctons* i el rei Ferran II hi afegia el 1510 les successives constitucions i capítols de les corts de Catalunya (323). La representació de la terra en l'administració es concretà a Mallorca en el Consell de la Ciutat, en el del Sindicat de Fora i en el Gran e General Consell de Ciutat i de Fora (327-328), en institucions paral·leles a Menorca i més reduïdes a Eivissa (330). En el pla municipal, cada illa es considerava 'universitat' i actuava en conseqüència, també quant a la recopilació de les pròpies franquícies i privilegis: *Llibre dels reis*, *Llibre Vermell* i *Llibre de Cort* de Ciutadella, a Mallorca i Menorca, respectivament, i *Llibre de la Cadena* a Eivissa (331). Els primers anys del segle XV, la creació del *Consell de Franquesa*, defensava jurídicament les prerrogatives del regne, però el *Contracte Sant* havia de posar els recursos econòmics en les mans dels creditors, amb repercussions en la relació regne-rei (332-336). Les darreres pàgines toquen temes històricament candents: el de la vigència dels *Usatges* (337-342); la presència de Mallorca en Corts de Catalunya, tant soles com amb motiu de celebració simultània de cors dels diversos regnes de la Corona (343-348); i les actuacions normatives dels jurats (348-352). — J. P. E. [21.742]

Antonio ORTEGA VILLOSLADA, *Andreu Bonmacip, guardià del port de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 30 (2004), 297-302.

A base de documents de l'ARM, *Escrivania de Cartes Reials i Reial Patrimoni*, tenim en aquestes pàgines informació sobre els oficials reials responsables del port de Palma posteriors al 1276 (la documentació anterior fou destruïda aquell any pel 'furor populi Maioricarum' contra Jaume II de Mallorca: 297, nota 4); i fragments d'una informació oficial sobre la manca de control del guardià a una nau genovesa, que l'havia demanat insistentment; el patró de la nau, Simone de Negrono, hauria mort a Màlaga i hauria estat sepultat en l'església de Santa Maria dels Genovesos (302, nota 21). — J. P. E. [21.743]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ *Els grafitis de l'antiga cereria i la «Casa de les bòsties» de la Seu de Mallorca (segles XIV-XV)*, dins «Mayurqa. Revista Anual d'Història», 30 (2005), 923-943.

Ubicats els espais esmentats, tocant l'absis de la Seu i les capelles de la Trinitat i de Sant Pere, és resumida la història de llur construcció, ja documentada el 1337 i reformada durant el segle XV (926); aquest espai era repartit en tres cambres, en la darrera de les quals aparegueren els grafitis més moderns, fets per incisió, posteriors al s. XVI (926-928). Descrits els grafitis de cada un dels tres espais, amb més detenció els del terç (930-933), entre els quals destaca el

d'una escena joglaresca festiva (932-935), i el de l'espai primer, restes d'un executat a la pena capital; serien obra de fugits de la justícia civil i acollits a l'asil de la Seu (935). Hi ha bibliografia (936-938) i reproducció dels grafits, un dels quals té forma de làpida amb inscripció, les lletres del qual recorden la cal·ligrafia hebrea (939-943). — J. P. E. [21.744]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Nous documents sobre l'art de la construcció. II*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 209-226.

Ja el 2003, l'autora havia publicat una sèrie de documents sobre el mateix tema. Ara n'ha aplegat vint-i-dos més, datats entre el 1443 i el 1524, en sèries diverses de l'ARM, en particular de la de *Protocols notarial*s, i els ha transcrits sencers en aquestes pàgines en llatí els més antics, en català els més recents. — J. P. E. [21.745]

Maria BARCELÓ CRESPI, *El casat de les possessions a la Mallorca baixmedieval. Estructura i funció*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 101-126.

„Casat” („Casament” a Eivissa) és el conjunt d'edificacions que formen una „possessió” o mas i, ultra la casa principal o dins ella conté rebost, pastador, forn i pastera, celler, estable, cort, boval, pallissa, pleta, pou o cisterna, hort i/o era; l'autora ha recercat inventaris en els *Protocols notarial*s o *Reial Audiència*, de l'ARM; n'ha localitzat quaranta-quatre (116-126); en les pàgines de l'article, descriu forma externa i funció de cada estança i transcriu la o les frases amb què és designada i descrits els estris o eines que hom féu constar en algun dels inventaris (102-115); en algun cas hi havia escriptori, «ab hun instrument de fust, ab què-s coneix quina hora és», estudi, «hon havia vuit llibres cuberts de pocha valor» (104), i àdhuc capella, que contenia possibles obres d'art i en un cas «missal de pregamí» (112). — J. P. E. [21.746]

Jordi MORELLÓ I BAGET, *Els creditors barcelonins i la gestió del deute públic de Mallorca*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 13 (2007), 313-350.

L'autor ha dedicat ja algun estudi al tema, resumit en les pàgines dels volums d'»ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 624-635, núm. 18.194 i XXV (2006), 723, núms. 29.067-19.068. Les presents, basades en l'ARM, *Arxiu Històric*, i en Barcelona, AHPB, informen, primer, de les normes oficials per al pagament dels censals i per a llur amortització: les primeres, la *Pragmàtica* del 1392 i el *Contracte Sant* del 1405, miraven sobretot al pagament dels censals als creditors barcelonins, mentre les posteriors (*Concòrdia* del 1431 i *Pragmàtica Reial* de Granada 1493) contemplaven un procediment paral·lel per als creditors mallorquins i sobretot aplicaven possibilitats successives per a la lluita dels censals o amortització del deute públic. Una nova font, el registre 4370 de l'ARM, permet de reconstruir la política seguida en aquest punt els anys 1399-1402 (333-340), amb la consegüent captació de nous censalistes, seixanta vuit dels quals eren catalans, dos dels quals eren convents masculins, els del Carme i de Predicadors; hi ha llista personal d'aquests darrers inversors, acompanyada d'altres dades (347-350). — J. P. E. [21.747]

Antonio CONTRERAS MAS, *Enfermedades y santos protectores en Mallorca medieval*, dins «Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 41-62.

El fragment salvat del *Breviarium Maioricense*, imprès per Bartomeu Caldentey, c. 1488: conté oracions contra la lepra, el Foc de Sant Antoni i la pesta (44-45). A continuació tenim referència i fragments textuais de les crides públiques a pregàries contra la pesta a Mallorca des del 1348 al 1422, transcrits de Palma de Mallorca, ARM, AH, *Llibre I de pregons* (48-54); en necessitat de pesta fou particularment invocat sant Sebastià, també per decisions oficials

des del 1440, aplegades en els *Capítols dels Magnífichs Morbers del Regne de Mallorca* (54-56). — J. P. E. [21.748]

Antonio CONTRERAS MAS, *Enfermedades infecciosas en Mallorca renacentista*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 25-42.

La medicina hipocràtica denava importància als factors ambientals, que Galè col·locava entre les ‚sex res non naturales‘; la Pesta Negra i les falconades successives obligaren a treure les conseqüències de la dita doctrina; i així, els metges valencians del pas del s. XV al XVI escriuen de medicina pràctica, la pesta i la sífilis (27); les autoritats intervingueren a fi d'evitar o de guarir el paludisme (27-31); a partir de mitjan segle XVI, la sífilis i així les *Segones ordinations del bordell de la Ciutat*, del 1544, preveuen un cirurgià que controli si alguna pupilla pot encomanar el mal i en cas positiu, l'envii a l'Hospital General, encàrrec que al cap de poc passava a mestre Nicolau Carbó, metge (34); el 1571, el dr. Joan Binimelis escrivia un *De morbo gallico*, tothora inèdit (35); augmentaren els malalts de lepra; en canvi, contra la tuberculosi ja el 1469, Bartomeu de Verí dedica a la dita malaltia la primera de les receptes del seu *Receptari* i el *Presidial Decret* del 1569 decidia controlar les vendes de roba de ‚tísichs e ètichs‘, en nous *Capítols* (36-38). Són transcrits dos documents del 1569, de l'ARM, *Gran e General Consell i Presidials decrets* (40-41). — J. P. E. [21.749]

Werner-Franz BÄR, *Das Kartenbild der Insel Mallorca vom Ende des 15. Jhr. bis um 1700. Ein Vergleich aus kartographischer Sicht*, dins «Frankfurter Kartographische Hefte», 66 (2004), 527 pp. + taules, figures i làmines.

Aquesta investigació sobre la cartografia mallorquina dels segles XVI-XVII es basa tant en els mapes com en els isolaris/illaris conservats en biblioteques i arxius d'Europa, als quals s'han afegit els de Vicenç Mut en la seva *Història de Mallorca* o en altres publicacions, els únics que informen de la hidrografia insular; particular esment mereixen els nombrosos exemplars dels d'En Pirí Reïs per als estols otomans (vint-i-cinc edicions confirmades), que demostrin l'atenció d'aquell imperi envers Mallorca. Presentat el conjunt de mapes o similars, segueixen anàlisis dedicades amb particular atenció al traçat de la línia de la costa i als detalls tècnics, de cada un d'ells, on també és indicada l'actual referència bibliogràfica. — J. P. E. [21.750]

Miguel José DEYÀ BAUZÀ, *Extranjeros en el comercio y la manufactura del Reino de Mallorca en los siglos XVI y XVII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 43-68.

Tema pràcticament inèdit per al temps anterior al 1650; l'autor es fixa en dues famíles, la dels Pavesi (44-50) i la dels Facio (51-56) i, a base de l'ARM, *Protocolos notariales*, estudia la lògica de llurs inversions i de llurs xarxes comercials. El 1596, el primer dels Pavesi, Gianfrancesco, es casava amb una fadrina dels Castell de Mallorca; amb el seu germà Gianantonio concentraren llur negoci en la propietat de naus (que havien de navegar ‚a usança catalana‘: 46) i en l'exportació d'oli mallorquí i sal eivissenca; les operacions concretes són conegudes pels protocols esmentats, algunes de les quals són relacionades amb grans empreses d'italians. Els Facio, genovesos, es dedicaren a préstecs i a censos, a venda a Mallorca de roba de seda i primeres matèries d'importació (coure, pastell), i a la representació d'empreses estrangeres (51-52). En general, les Germanies havien demostrat que l'economia illenca s'havia de modernitzar, mirant que la producció respongués a una demanadissa cada vegada més diversa i exigent: foren immigrants, des del 1573 cada vegada més italians; el 1611 naixia el Gremi dels velluters (62); també influïren en la fabricació d'obra de terrissa i de vidre (63-64). — J. P. E. [21.751]

Anna PASCUAL, Jaume LLABRÉS, *El Baluard de Sant Pere i la Ribera del Moll*. Presentació: P. A. SERRA BAUZÀ; Fotografies: D. G. MURRAY, Palma de Mallorca, Promomallorca Editor 2004. 248 pp.

Aquest llibre agermana les qualitats de la informació documental sobre una part de la marina de Palma de Mallorca i les de la presentació de detalls a través de fotografies actuals. La documentació escrita ens permet d'assistir a la transformació del camí de Portopí i de la torre i portal de Santa Caterina com a efecte de la construcció de les muralles del segle XVI, i a l'evolució en els segles XVI-XVIII del Baluard de Sant Pere i de l'esperó de Santa Caterina amb els canvis introduïts per causa de l'artilleria i de la caserna per a l'exèrcit; també contribueix a conèixer la situació antiga la part fotogràfica, car inclou reproduccions cartogràfiques i manuscrites. — J. P. E. [21.752]

Eduardo PASCUAL RAMOS, *Intervención de tropas imperiales en Mallorca al final de la Guerra de Sucesión*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2006), 255-266.

El 21 de juny de 1713, caps dels dos exèrcits signaven la convenció d'Hospitalet per a la sortida de l'exèrcit aliat i l'ocupació completa de Catalunya, Mallorca i Eivissa pels francesos, però el virrei de Mallorca, Marquès de Rubí, en comunicació amb l'arxiduc, ja emperador, Carles, decidí resistir i l'emperador des de Nàpols li feia arribar cinc companyies amb 1005 alemanys; era el 2 de febrer del 1715; l'11 de juny de 1715, sortia de Barcelona l'estol de vint-i-dues naus: era el final de la dinastia Habsburg a la Península Ibèrica. Hi ha quadre de les despeses de les darreres companyies d'alemanys (265). Les dades són de l'ARM, AGC, *Consells Generals, Reial Patrimoni, Llibre extraordinari dels jurats*, i Simancas, AG, *Estado*. — J. P. E. [21.753]

Emilio BEJARANO, *Cambios en el sistema impositivo de Mallorca a lo largo del siglo XVIII y sus repercusiones sociopolíticas*, dins «Mayurqa. Revista Anual d'Història», 31 (2006), 277-296.

Malgrat l'experiència desagradable de les conseqüències d'haver abusat del recurs a censals i violaris en els segles anteriors, el cadastre posterior a la Nova Planta no fou solució a la constant crisi monetària de la societat mallorquina, tal com permeten de veure l'ARM, *Actes del Gran e General Consell*, i *Protocolos notariales*, ADM, i AM, *Reial Acord*: el ròssec que abans gravava el Consell Insular, recaigué en la Ciutat de Mallorca i del 1758 en la Junta de Caudales Comunes, però fins i tot els tributs destinats al municipi (Drets Reials de Tabac, Duanes i Salines), foren encaminats al Tresor Reial; hom mirà de treure diners posant impostos sobre tot, àdhuc sobre els carros que recobrien les rodes amb llanta metàl·lica; intentà de tornar als censals, inventà els Vals Reials (289). L'intent del 1769 d'introduir a Mallorca els pòsits del gra copiats de Castella, topà amb els negocis dels revenedors (290-291). Ja en el segle XIX, sota Manuel Godoy, Miquel Gaietà Soler proposà una (primera) amortització. — J. P. E. [21.754]

Antoni PLANAS ROSSELLÓ, B. CAIMARI CALAFAT, *Una relación reservada del marqués de Casa Fuerte a su sucesor en la Capitanía General de Mallorca (1721)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 69-112.

La «relació reservada» s'ha conservat a l'ARM, *Clerecia. St. Francesc de Palma* (herència de Miquel Serra Maura i Joaquim Fiol i Estadès de Moncaire); ací són recordats tant l'autor, marquès Juan de Acuña (70-73), com el destinatari i successor, José Antonio de Chaves (73-76); el primer havia estat en la rendició de Barcelona, el segon en la batalla d'Almansa i la següent ocupació de places de València (Xàtiva, Alcoi); era a Catalunya el dia de la caiguda de Barcelona; el text de la «relació reservada», *Informe de D. Juan de Acuña, marqués de Casa Fuerte*, datat el 26 d'abril de 1722, ocupa les pàgines 82-106, és abundantment anotada i les notes indiquen d'altra documentació complementària per a aquell moment (també de Simancas, AG,

Guerra moderna), només sis o set anys després de la rendició de Mallorca; Acuña hi informa de la situació militar, amb particular atenció a les defenses de Palma de Mallorca, i de la situació civil (delacions injustes, pau social, prohibició del joc), de l'administració de justícia i de les necessitats de la gent. La possibilitat d'encomanar-se la pesta des de França, a través de Menorca en mans angleses, tingué informació especial (1104-105). Hi ha bibliografia (108-111). — J. P. E. [21.755]

Anton PUJOL BERTRAN, *Les competències de la Junta de Morbers a Mallorca segons una carta reial del 1622 i altres documents*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 155-162.

Una lletra reial del 1622, conservada a l'AR (ACA), *Consell d'Aragó*, lligall 989, donava als morbers la responsabilitat sobre allò que calia fer quan arribava a port un vaixell procedent de terra empestada (157-158), però el 1652, en plena Guerra de Separació de Catalunya, en cas d'aplicació de les dites mesures, el virrei exigia que aquestes fossin confirmades per ell, cosa que no feia quan corsaris mallorquins apresaven navilis adreçats a Barcelona, i els morbers els volien sotmetre a quarantena, perquè costaven diners; de la documentació generada per aquell conflicte, es dedueix que la protecció dels pobles davant la pesta era molt sotmesa a conveniències polítiques i que els patrons de naus prescindien de tot al·legant costums ancestrals. — J. P. E. [21.756]

Antoni J. COLOM CAÑELLAS, *Els orígens dels estudis de Nàutica en el si de la SEAP mallorquina*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 93-101.

La SEAP és la mallorquina Sociedad Económica de Amigos del País, que durant el segle XVIII posà els precedents per a l'Escola de Nàutica, que naixeria el 1802, després que el 1800 el govern de Madrid hagués establert un 'Consulado de Mar y Tierra en la Ciudad de Palma', entre els objectius del qual hi havia el d'obrir 'escuelas de pilotaje'. Des del 1775 la SEAP concretava a Mallorca la política il·lustrada del govern central i ja el 1779 propugnava la creació d'escola de pilotatge i immediatament després arribaven les primers propostes tant teòriques (J. Montaner, Onofre Gomila) com pràctiques (bisbe Bernat Nadal a Sòller), documentades a l'ARM, *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País*; sorgiren el 1783 nous inicis d'escoles de matemàtiques (caputxí Miquel de Petra) i de nàutica (Pere Anton Padriñes); el 1798 arribava nova proposta, de Juan González de Cepeda, demanant de crear a Mallorca un Seminario de San Telmo, semblant al que del 1607 actuava a Sevilla, el qual, de més a més, hauria contribuït a solucionar el problema social que eren els al·lots vagarosos. — J. P. E. [21.757]

Núria FLORENSA I SOLER, *Manresa i Santpedor, ciutat i vila amb dret a Cort. Greuges, demandes, conflictes i rivalitats de les localitats i entre els braços a la Cort General de 1599*, dins «XLIV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos», Manresa, Centre d'Estudis del Bages 2002, 219-230.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.758]

Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, *Les fonts notariales com a indicador econòmic. La crisi finisecular del set-cents al Maresme*, dins «Notarial Arxius», 193-200.

En connexió amb la seva tesi doctoral (200, nota 2), l'autora ha recercat en la documentació notarial de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), i en la d'Arenys de Mar, AFidel Fita, i Llavanes i Vilassar, Aparroquial, els signes d'augment de benestar en les poblacions del Maresme, manifestats en la possessió d'objectes preuats pel material o purament sumptuaris i devocio-

nals, d'una banda, però també d'endeutament per l'altra el darrer quart del segle XVIII, durant el qual, concretament el darrer decenni, les guerres contra França i després contra Anglaterra feren impossible el comerç, en particular amb Amèrica, i causaren la consegüent crisi econòmica: els documents permeten de constatar un desplaçament de totes les classes socials vers l'agricultura amb nous establiments de terres, com també els empenyoraments d'objectes de valor, la creació de censals morts i les vendes de propietat o drets diversos a fi de pagar deutes o simplement subsistir; les dones contribuïren a disminuir la misèria elaborant puntes de coixí per als rics. Vist en general, l'endeutament s'havia doblat entre el començament del segle XVII i el final del XVIII. — J. P. E. [21.759]

Xavier PÉREZ GÓMEZ, *La Cartoixa de Montalegre. Drets feudals i conflictes jurisdiccionals (1415-1602)* (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 135), Barcelona, Rafael Dalmau editor 2004, 208 pp.

Les cartoixes dels Països Catalans, si no nasqueren (Scala Dei), es multiplicaren sota la protecció de Benet XIII: Valldemossa, Vall de Crist, i ja al seu darrer moment, Montalegre; encara n'arribaria alguna altra. Nasqueren com les altres institucions monàstiques, no sols amb propietats, ans també amb drets senyorials que els asseguressin la subsistència. L'autor estudia just aquest aspecte baronial entre el moment de la fundació i el 1602, gràcies a la documentació incautada en el moment de l'exclaustració i desamortització, ara a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, completada amb la que segueix a l'Arxiu del mateix Montalegre o els volums i lligalls que restaren a l'AHCB (125-126), la de l'AHPB i la de Sant Fost de Campsentelles, Arxiu familiar de Can Torrents (181). Onze documents d'aquests fons, dels anys 1425 al 1628, són transcrits en l'apèndix (131-179). L'autor s'interessa, tal com ja és estat assenyalat, per l'aspecte baronial de la institució, en quatre aspectes: drets jurisdiccionals, administració de justícia i conflictes senyorials (21-69); els drets baronials damunt la terra i els habitants sormesos a la dita jurisdicció (71-112); i els ritus feudals, concentrats en les preses de possessió i en els actes de sagrament i homenatge i manifestats en les forques (113-117); un quart capítol, dedicat a *Notes miscel·lànies*, presenta els successius privilegis reials, la presència d'esclaus de la cartoixa, algunes informacions sobre usos o tradicions, la Conreria com a centre econòmic, l'arxiu del monestir i l'atenció als pobres (119-127). Hi ha bibliografia (182-184), taules de topònims i d'antropònims (187-199) i vuit pàgines d'il·lustracions (201-208). — J. P. E. [21.760]

Emma LIAÑO MARTÍNEZ, *Pere Johan y la escultura gòtica de Santa María de Montblanc*, dins «Boletín. Museo e Instituto 'Camón Aznar' de Ibercaja», XCVIII (2006), 239-256.

A base de documentació ja publicada, l'autora repassa les etapes de construcció de Santa Maria de Montblanc durant la primera meitat del segle XIV, les compara amb construccions semblants dels capitells de Santes Creus (escenes del Gènesi, amb el diàleg entre Déu i Adam: 244-245), de la Seu de Tarragona, i de Poblet, i ens informa que amb motiu de l'actual restauració de l'interior de l'edifici, ha estat possible de veure amb detall la clau de volta de la nau més pròxima al presbiteri, que ha estat reconeguda com a obra de Pere Johan, representant l'Annunciació (fig. 5: 254; descripció: 247-248), datable d'entorn el 1430 (data de continuació de les obres); manca la inscripció AVE GRATIA PLENA en la filactèria (247). Hi ha set reproduccions fotogràfiques (250-256). — J. P. E. [21.761]

Concepción ALARCÓN ROMÁN, *Las versiones medievales de la leyenda de Montserrat*, dins «Studia Monastica», 49 (2007), 29-73.

Els dos capítols inicials de la llegenda, les narracions de fra Garí i de la troballa de la imatge el 880 en temps de Jofre el Pelut, s'han conservat en tres versions: l'explicada en un retau-

le (del 1239), destruït pels francesos el 1811, però recollida per Louis Montagut el 1739, la que s'hauria trobat al començament del *Llibre vermell*, i la del còdex 6 de l'ACatB; la narració dels dos primers miracles, explicant quadres del retaule, és ací transcrita (31-32). Després és aplicada a la narració l'anàlisi dels seus elements, començant per la cronotaxi d'encaix en el període històric de cada una de les dues narracions (35-41), seguida de la dels personatges que protagonitzen les llegendes: Garí, dimoni, comte de Barcelona i filla i fill petit del comte, i Mare de Déu (41-50); darrere les narracions hi ha uns valors a reafirmar: eremitisme, penitència i sentit de la fundació de Montserrat (51-68); són analitzats finalment els narradors i els receptors (68-72): versió sobre l'origen de Montserrat, vinculat a la casa comtal de Barcelona i, per allò que té d'inesperat, destinada a extensa divulgació popular per obra dels pelegrins. — J. P. E. [21.762]

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *Sant Esteve d'Olzinelles i Sant Llorenç de Vilardell. Història de dues petites parròquies mil·lenàries del Montnegre*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 47-112.

Descrita en orografia, fauna i flora la contrada del Montnegre (amagatall de facinerosos encara el 1724) arriben les primeres notícies d'Olzinelles en documentació de Sant Cugat del Vallès entorn l'any 1000 (53-55), seguida de la molt més abundosa i concreta de les visites pastorals (ADB, *Visit.* 55-71), on consta l'inventari d'ambdós arxius el 1781 (71; cf. 110); després arriben la imposició total de la llengua castellana en els registres parroquials (73), la demografia segons les estadístiques del segle XVIII (95), la descripció de cada una de les masies d'Olzinelles abans del segle XIX (99-110), on consta que el 1735 a Can Valls hi havia un mestre de minyons i un estudiant (99); de Can Camps són transcrits uns capítols matrimonials del 1723 (103-105), de Can Gorgui un contracte d'arrendament, del 1718 (106) i de Can Draper/Mas Garrell, un fragment d'inventari, del 1723 (107-108); són també resumides les visites pastorals (129-141) i descrites les masies de Vilardell (144-149). Hi ha llistes de fonts i de bibliografia (156-158). — J. P. E. [21.763]

Anna Maria CORREDOR PLAJA, *El carrer de la Milana (Pals): un nom que la sap llarga*, dins «Estudis del Baix Empordà», 26 (MMVII), 69-80.

Amb notícies que provéne de Barcelona, ACA, i de Girona, ADG i AHG, i de bibliografia publicada, l'autora relaciona les referències documentals a 'la Milana' des del 1341 al 1743, també als masos i altres veïnats, els actuals inclosos. Article motivat per la iniciativa municipal de recuperar un topònim per a un nou carrer. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.764]

Rebecca LYN WINER, *Women. Wealth and Community in Perpignan, c. 1250-1300*, Aldershot, Ashgate 2006, 258 pp.

L'abundant documentació notarial perpinyanesa ha estat aprofitada per l'autora per dibuixar la situació d'inferioritat de la dona en relació a l'home al Perpinyà d'aquells cinquanta anys i en concret en les famílies de mà mitjana, tant de la vila cristiana com del call jueu i entre els esclaus i esclaves musulmans, sobretot si es compara amb la situació italiana. La dita inferioritat seria innegable a l'hora de concretar les condicions econòmiques del matrimoni, en el repartiment de les herències i en l'administració dels béns d'orfes menors d'edat, punt en el qual les vídues jueves resultaven més enganyades, car l'atenció als menors orfes era considerada afer de la comunitat, que controlava tothora les decisions de la vídua tutora; també resulta documentat que la vídua jueva perpinyanesa era menys inclinada a la mercaderia que les dels països septentrionals. — J. P. E. [21.765]

Gerard BONET (dir.), *La gravure de l'artisan à l'institution*, dins «Actes de la troisième Journée d'étude sur l'imprimerie organisée à Perpignan le 22 avril 2005», Perpinyà, Publications de l'Olivier 2006, 218 pp.

La temàtica predominant tractada en aquestes pàgines pertany als segles moderns i àdhuc contemporanis, però hi ha lloc per a dos estudis que recauen en el camp d'ATCA: Caroline Lentz, *Le livre et la lecture à Perpignan au XVIIIe siècle*, aporta documents sobre els impressors llibreters d'aquell segle, en particular sobre Guillaume Simon Lecomte, estudiant els seus llibres de comptes; i Pep Vila, *Un imprimé gothique édité à Perpignan en 1511*, descobert per ell als ADPO, ací reproduït: són sis pàgines, impreses, almenys tècnicament sembla, per Hans Rosembach, que contenen un acord entre les Comunitats de Sant Joan i de la Real i els cònsols de Perpinyà, en el qual aquests reconeixen a aquells el dret d'entrar els queviures de consum propi a la vila sense ésser sotsmesos a impostos. — J. P. E. [21.766-21.767-21.768]

Josep SURIOL CASTELLVÍ, *El canal de Pinyana*, dins VIII Trobada de Ciència i Tècnica, 477-485.

Conquerides les terres de Lleida, el comte Ramon Berenguer IV pensà a proporcionar-los aigua de reg i féu excavar un canal que portés aigua de la Noguera Ribagorçana a Almenar, que després un seu noble, Pere Ramon de Sassala, allargà fins a Lleida i destinà l'aigua del canal a ús públic i a l'assortiment de Lleida en testament, del qual es conserva l'original; els drets de Lleida revertiren en la Paeria; així durà fins al 1794, en què el Govern Borbònic, dissolta la Paeria, creà la Junta de Cequiaatge amb les pertinents *Ordinacions* (479). Hi ha descripció del canal (478) i de les modificacions dels darrers segles (480-483). — J. P. E. [21.769]

Rodrigue TRÉLON, *Cruets et inondations dans les Pyrénées Méditerranéennes aux XIV et XV siècles. État des sources et perspectives de recherches*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 8-9 (mars 2007), 213-226.

Recordada la inundació d'Escalada-Cuixà del 878, l'autor repassa en la primera part allò que en tema d'inundacions a l'Aude i al Rosselló hom pot trobar en els fons documentals d'aquesta comarca: *Llibre verd menor de Perpinyà*, als arxius oficials d'ACA i d'ADPO, i als notariais d'aquest mateix arxiu («Paradoxalement, ces fonds restent quasiment inconnus»: 216), propugna la creació d'una base de dades sobre el tema (217) i recorda les memòries de danys, també personals (218-220). Són transcrits en apèndix tres documents dels anys 1338-1447, de l'ADPO, tots tres sobre reconstrucció de destrosses d'aiguats (222-226). — J. P. E. [21.770]

Erección y fundación del Colegio de la Compañía de Jesús de Nuestro Padre San Ignacio de la villa de Pollença. Libro II [transcripció i notes de Miquel FERRER FLORES], dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 51*-116*.

Aquestes pàgines contenen la narració de l'establiment dels jesuïtes a Pollença el 1688, l'obertura de la casa i església (52-56) i la crònica del temps dels nou primers rectors fins al 1739 (56-116); ultra les informacions locals, n'hi ha sobre ensenyament a Mallorca, com la que el 1692 P. Antoni Vallès explicava teologia al col·legi de Montsió, de Palma; i el P. Joan Antoni Ferrando hi fou enviat a llegir-ne en la càtedra de Vespres i al cap de poc fou també professor de la Universitat Lul·liana (61-62; cf. 109); el 1698 tenia un cert protagonisme el lul·lista Jaume Custurer (84): el 1698 predicà la Missió a la parròquia de la Santa Creu, de Palma (86); amb motiu de la Guerra de Successió (97-99), Jaume Custurer fou desterrat a Nàpols o Milà, però el temporal marí conduí la nau a Salou (94); la dita guerra provocà canvis en els cursos i en la Universitat Lul·liana (94 i 96-97), fins i tot al Col·legi de Betlem, de Barcelona (99). Els darrers anys de la Guerra i els primers de la Nova Planta tenen escassa informació (99-100).

Però el 1722 un antic rector del Col·legi Imperial de Madrid fou encarregat pel General dels Jesuïtes de fer visita oficial a «esta provincia de Aragón» (104) establint la nova política favorable als Borbons (103-104); d'aquell moment és l'escola d'infants dels jesuïtes de Pollença (104); hi ha notícia de la biblioteca de la casa; també surt el dr. [Joan] Binimelis, rector de Manacor (104 i 112: biblioteca). — J. P. E. [21.771]

Roser PUIG I TÀRRECH, *Mobilitat demogràfica de la Conca de Barberà i Baixa Segarra via Reus (segle XVIII)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 10 (2007), 119-137.

Autors diversos han fet aportacions a la història demogràfica de Reus en el segle XVIII (119); l'autora, a base dels *Llibres de matrimonis* i dels d'*Òbits*, de l'Arxiu Prioral de Sant Pere i dels de l'Hospital de Pobres, de Reus, estudia l'aportació de les dues comarques a la demografia reusenca fins al 1787, en la qual es manifestava d'una banda l'empenta demogràfica de la vila durant el segle XVIII i de l'altra les vuit falconades de pesta que la delmaren; en aquest context, l'autora ha recomptat i reduït a quadre sinòptic nombre i procedència parroquial dels casats vinguts de les dues comarques i ha assenyalat llurs oficis (on fa notar el baix nombre de minyones) (122-124). En apèndix, i destriats per parròquies, dóna notícia de tots els casos, tant de casats com d'allistats (aquests coneguts per l'AHC de Reus, *Fons municipal*), procedents tant de la Baixa Segarra com de la Conca de Barberà (127-137). — J. P. E. [21.772]

Elvis MALLORQUÍ I GARCIA, *Una qüestió de toponímia: el domini senyorial del clergue Guillem Gaudfred a Riudellots de la Selva l'any 1265*, dins «Quaderns de la Selva», 19 (2007), 7-59.

Aquell any, segons l'AD de Girona, *Pergamins de la Pia Almoïna*, a Riudellots de la Selva hi havia noranta-vuit masos, alguns dels quals eren aloers; els altres es tenien per vint senyors eclesiàstics i per set de laics, sovint enemistats entre ells. El plet esmentat, enantat pels Montcada-Bearn contra el clergue, amb la intenció de posseir el domini dels Vilademany, comprat pel clergue, fou guanyat per aquest perquè la part demandant no pogué demostrar el seu senyoriu eminent damunt la finca en litigi, perquè la toponímia no encaixava. Són transcrits en apèndix un procés subordinat entorn la capacitat del dit clergue a posseir senyoriu damunt els masos comprats als Vilademany, algunes declaracions de testimonis i la sentència. — J. P. E. [21.773]

Jean-Pierre COMPS, *Du Roussillon en Conflent. La mise en place du réseau routier de l'Antiquité à nos jours*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 8-9 (mars 2007), 21-42.

Vint reproduccions cartogràfiques del tros de Conflentana entre Bolaternera i Marquixanes ajuden l'autor a precisar les modificacions introduïda al llarg dels temps en aquella via en el seu pas per la plana de Rosselló, tot documentat en pergamins mil·lenaris, en fogatges medievals (25: en terra plana era fàcil canviar camins) i en peticions de poble el 1585 (27). Els canvis provocaren contraposició, abundantment documentada als ADPO, en llatí i en català, sobretot quan els nous trams de camí comportaven peatge (34-36); foren també zones controlades per bandolers del Barroc, sobretot dels que entraven de França i s'adreçaven la Principat (39). Hi ha bibliografia (42). — J. P. E. [21.774]

Aymat CATAFAU, Olivier PASSARIUS, *La restructuration du peuplement aux X-XI siècles en Roussillon. L'apport de l'étude des habitats ruraux abandonnés à la chronologie de la formation du village*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 8-9 (mars 2007), 89-120.

Les primeres pàgines són dedicades a informar dels resultats de les prospeccions dels darrers anys en relació al poblament rossellonès dels dos segles indicats en el títol: confirmen el creixement de la dita població, que minvà a mitjan XIè però augmentà en el XIIè. Analitzen en particular els casos de Vilarnau i de Baixàs, on «la maison est au coeur d'un système de dépendences» (96). La documentació escrita parla de les ,viles velles' (98-99), de les esglésies entorn a les quals es concentren les tombes pertanyents a nuclis diversos de població (99-100), situació, com la del Principat, que enfortia la concentració dels trenta passos entorn les esglésies i sorgien les sagreres i els sagrers (102-103). La segona part de l'estudi es concentra en les llistes de nuclis de poblament: ,ville' sens esment d'església (106), nuclis qualificats de ,ville' (109), llista dels ,villare' (111), nuclis designats per antroponim (111-112) i els que són qualificats de ,casa, casale, cabana' (113). Les darreres pàgines recorden els nuclis abandonats i transcriuen fragments textuais que documenten població entorn d'una església (116). Hi ha bibliografia (119-120). — J. P. E. [21.775

Carole PUIG, *Caractérisation des microrégions en Roussillon à travers le prisme des capbreus royaux* (1292-1294), dins «Annales du Midi. Revue de la France Méridionale», 119 (2007), 475-489.

Carole PUIG, *Les capbreus du roi de Mallorque, 1292-1294*, dins A. REGAUDIÈRE (dir.), *De l'estime au cadastre en Europe: Le Moyen Âge*, París, Comité pour l'histoire économique et financière 2007, 437-456.

Els capbreus reials d'aquells tres anys es conserven a Perpinyà, ADPO, 1B i 2M; contenen mil tres-cents declaracions de béns posseïts en establiment, corresponents a sis poblacions del Rosselló, de senyoriu reial directe (477: mapa de la contrada); l'autora esquematitza en gràfics les dades dels cultius, la forma de vida en mas, borda o cabana, i les informacions demogràfiques (485-487). — J. P. E. [21.776-21.777

Girbert LARGIER (dir.), *Pouvoirs municipaux et pouvoir royal en Roussillon et en Languedoc*, dins «Journées d'histoire et d'histoire du droit et des institutions, de l'Université de Perpignan», Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan 2006, 151 pp.

Sota el guiatge de l'editor, un grup de recercadors (John Cantarel, Delphine Jouve, Stéphane Durand, Nolwen Rojinsky i C. Chevalier) esbrinen tant la resistència a les imposicions de l'administració francesa després de l'empelt dels Comtats al Regne de França, com dels mitjans de què aquesta es serví per canviar la trajectòria de les institucions, com per exemple, convertint els nomenaments a càrrecs municipals, a Catalunya mai pagats, en font d'ingressos per a l'erari públic. — J. P. E. [21.778

Joan PEYTAÍ DEIXONA, *Famille, mariage et patrimoine dans la Catalogne moderne: l'exemple roussillonais*, dins «Annales du Midi. Revue de la France méridionale», 119 (2007), 159-182.

L'autor estudia l'estructura familiar al Rosselló entre 1550 i 1850, basant-se en els capítols matrimonials durant aquells tres segles, com en tot Catalunya (160-162): la núvia cada vegada es casava més jove, potser perquè el seu dot interessava molt la família del nuvi (163); el nuvi, en canvi, esperava més a ésser plenament home (164-165); sempre precedien els capítols matrimonials, oficialitzats en les Corts de Catalunya del 1533 i 1537, i exposats magistralment per Joan Pere Fontanella en *De pactis nuptialibus*: s'hi establia el futur de la casa i la preservació del seu conjunt de béns (165-167). El dot de la núvia era l'ocasió d'assegurar nous béns i noves relacions amb d'altres cases, sempre per a l'enfortiment de la pròpia (167-169), i d'ací el joc de les estratègies matrimonials (169-173), descrit a través de paràgrafs dels mateixos capítols, de l'ADPO, Secció 3b (175-178); no manca qualque acta d'anul·lació de les repercussions jurídiques dels capítols (180). — J. P. E. [21.779

Ramon SALA, *La famille catalane en Roussillon dans l'Ancien Régime. Du juridique au vécu*, dins «Études Roussillonnaises», (2006), 167-172.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.780]

Ricard TEIXIDOR I PALAU, *Una trobada singular: els Taltavull a can Daltavuit de Sant Dalmai*, dins «Quaderns de la Selva», 18 (2006), 245-251.

L'actual mas Daltavuit de Sant Dalmai s'anomenava antigament Taltavull i per això s'hi reuniren tots els que consideraven procedir-ne i aquesta fou l'ocasió de resseguir l'etimologia del topònim i d'afegir notícies dels segles XIII-XVIII tretes de capbreus i d'altra documentació de Girona, ADG, *Pia Almoïna*. — J. P. E.

[21.781]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Notes sobre el «Llibre de la pabordia major» del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 31-46.

Publicats un any abans els documents del *Llibre de la pabordia major* (cf. «ATCA», 27 (2008), 707, núm. 21.161), l'autor n'estudia amb detall el contingut, en general relatiu a drets i obligacions dels treballadors en les seccions del monestir necessàries per a la vida de la comunitat, com el cuiner, la bugadera, el sabater o el sastre; assenyalen els decrets i qualque sentència del bisbe Ponç de Mulinell sobre alguns dels oficis i sobre distribucions capitulars. Hi ha capítols sobre els batlles i sobre drets i deures dels servidors de l'església parroquial. — J. de P.

[21.782]

Xavier SOLÀ I COLOMER, *Els emprius de l'obra de Sant Privat de Bas*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 18 (2007), 21-29.

L'obra s'entén la institució que havia d'assegurar construcció i obres posteriors del temple parroquial, sempre a càrrec de la 'universitat' i dels seus béns, bàsicament els béns comunals; els anys 1586-1587 calia reparar l'església parroquial i pagar les reparacions; però durant més d'un segle no hi havia acord sobre qui havia de pagar; d'ací venien les reunions dels caps de casa a l'església parroquial; la del 1619 arribà a una concòrdia, ací transcrita de Girona, ADG, *Visites Pastorals*; però alguns maldaven a convertir els emprius, béns comunals, en propietat privada. — J. de P.

[21.783]

Josep M. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Un inventari patrimonial del convent de la Mercè de Santa Coloma de Queralt després de l'exclaustració (1836)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 10 (2007), 29-44.

La data en què fou confeït l'inventari presentat i transcrit en aquestes pàgines, de Montblanc, *Notaris. Santa Coloma de Queralt*, recau fora els termenals d'ATCA, però alguns dels escrits en ell documentats són anteriors al segle XIX: els *Capbreus del convent*, amb cobertes de pergami, considerat antic, fins al temps de dona Maria de Queralt; la *Còpia autèntica de la capbreuació del 1597*; plects de notes i documents; *Llibre d'òbits del 1756...*; pergamins i butlles diverses (37); un missal (38) i sis volums no datats, potser d'època barroca (39); és també indicada la documentació relativa al mateix convent a Barcelona, Biblioteca Pública Episcopal del Seminari, mss. 167 (*Creacions de censals des del 1739*) i 188 (*Llevadors de censos i llibres de comptes*). — J. P. E.

[21.784]

Carme BATLLE, *La Seu d'Urgell sota el domini del bisbe Arnau Roger de Pallars (1437-1461)*, dins «Urgellia», XVI (2006-2007), 569-625.

Després d'un resum biogràfic (570-572: on manca que el rei Alfons Trastámara insistia al papa a crear-lo cardenal), trobem una descripció de la Seu d'Urgell contemporània, amb particular atenció als problemes de fortificació i de salubritat, a base sobretot de l'AM, *Llibre del consolat* (572-582); segueixen les pàgines dedicades als urgellesos, tots ells vassalls del bisbe: serien un miler [sense comptar-hi els tonsurats i llurs famílies], amb la corresponent qualificació econòmica i laboral (pagesos i oficis complementaris, incipient fabricació de drap, intent fracassat d'argenteria), indígenes o estrangers (582-593). La relació entre el bisbe (normalment a Nàpols, canceller d'Alfons Trastámara) i el govern municipal era més difícil per la distància i pel doble degoteig de diner a fi de pagar missatgers i de satisfer les peticions cada vegada que el bisbe venia; i la discussió entre les ordinacions municipals velles i el nou privilegi del 1460 (594-609, en especial 607-608). D'entre les seves actuacions episcopals (ADU, *Registre de la cúria*), recordem la seva validació del procés entorn de la Verge-fadrina del Miracle en temps de pestilència (610) i les diverses celebracions de tonsura d'escolars (811-812). S'ha conservat l'inventari 'post mortem', on consten 'escriptures secretes' i vuit llibres (615) [la catedral tenia la pròpia llibreria o biblioteca: 600]. Company d'Alfons de Borja a Nàpols en la cancelleria del rei Alfons, fou designat pel rei embaixador davant el nou papa, que el nomenà cardenal i li encarregà el procés de canonització de mestre Vicent Ferrer, ocasió per al darrer viatge a Itàlia (604). Són transcrits set documents d'ACA i de l'AMU (618-625). — J. P. E. [21.785]

Carme XAM-MAR, Ximo COMPANYY, *Els cònsols de la Seu d'Urgell, imatge i poder (1694-1710)*, dins «Urgellia», XVI (2006-2007), 627-674.

El Consell Municipal de la Seu d'Urgell intentà de prestigiar la seva imatge en les diverses actuacions d'aquells setze anys; pel camí en aquell moment consubstancial entre religió i política, de les solemnes pregàries als dos 'cossos sants' dels patrons, Sant Ermengol i Sant Ot, en necessitats de pluja per secada o de serenor per massa aigua, pregàries que afectaven les parròquies de la comarca o àdhuc les de tot el bisbat, d'acord amb l'ACU, *Llibre de resolucions capitulars*, i amb l'AMU, *Llibre del consell*, *Llibre de notes* i d'altres (629-639); un altre camí fou el reforç i embelliment de la Casa de la Ciutat: fou reparat l'edifici i fou ornat amb pintures diverses, entre les quals destaquen les d'Hèrcules, fundador de la Seu d'acord amb les nícieses d'Annio da Viterbo, importades a la Península Ibèrica per Florián de Ocampo (644), i la de Carles II, galant genet personificador tant de la nissga Habsburg com de la Monarquia Hispànica (640-645); la compra de la baronia de Calvinyà elevava la Seu d'Urgell a categoria senyorial amb la pretensió de formar part del braç militar en les Corts de Catalunya del 1701 (646-648). Els sis documents de l'apèndix ens informen tant de la consuetud per a les pregàries als sants protectors com de les pretensions de la Ciutat i dels pagaments per obres de prestigi (653-668). A les pp. 669-674, hi ha sis reproduccions fotogràfiques. — J. P. E. [21.786]

Jaume SASTRE MOLL, *Palaua rurals a Mallorca: la reestructuració del Palau de Sineu (1309)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 63-100.

En rebre de Bonifaci VIII el 1298 l'illa de Mallorca, Jaume II hi aplicà un seguit de mesures encaminades a convertir les Balears «en l'eix principal dels seus estats» (63), on no havien de mancar estances per a l'allotjament reial, una de les quals era la de Sineu (66). Un fascicle de setze folis, començat el 20 de setembre del 1309, conservat a l'ARM, *Reial Patrimoni*, 1104, conté anotació dels pagaments fets per raó de l'obra, fins al 28 de març del 1310 (80-91), amb una suma total de 1047 sous (74); hi ha llista dels menestrals que hi treballaren (79-80) i de tots els esmentats en les anotacions (93-94); segueixen vint-i-tres altres anotacions esparses en d'altres registres de la mateixa sèrie (95). — J. P. E. [21.787]

Joan MAS I ADROVER, *La pesta de 1652 a Sineu*, dins «Actes de les Primeres Jornades d'Estudis Locals de la Mancomunitat del Pla de Mallorca», Binissalem 1998.

Joan MAS I ADROVER, *La pesta de 1652 a Sineu*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 223-244.

L'any 1998, l'autor presentà «una anàlisi de la incidència de la pesta de 1652 en el municipi de Sineu, basant-nos en un document que havíem localitzat en l'arxiu municipal de la vila de Sineu», ja que s'hi «descriuen tant les mesures adoptades per prevenir el contagi com l'evolució de la malaltia en el seu període de vigència» (223).

Ara, donada la referència arxivística del document (Sineu, AM, Arxiu Històric I-38, ff. 33-60), aquest és transcrit complet (224-244). El contagi hauria començat pel febrer per Sòller i el 28 de juny entrava a Sineu; recordades les decisions de les autoritats, s'enceten el mateix dia les víctimes de la passa i arriben al 17 de febrer del 1563 (233), amb una reviscolada els mesos de maig i juny del mateix any (239-240). És pròpiament un llibre de despeses fetes per raó de la passa, car fa llistes independents dels que «han fet quarantena per sospitosos de contagi a costas i despeses suas pròpias» (234-235) i dels qui la feren «a costas u despeses de la vila» (235-239); també es fan constar els préstecs rebuts per la vila en aquella circumstància (242-243). — J. P. E. [21.788-21.789]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Nova contribució a la biografia de Francesc de Tamarit i Vives, primer marquès de Tamarit*, dins «Misc. Recasens», 201-216.

L'any 2001 l'autor publicava una biografia d'aquell baró i al cap de poc entrava en l'AHC d'Osona, a Vic, el «Memorial Puiggarí», aplec de la documentació de Josep Puiggarí, mercader de Vic, que treballà per al dit marquès i conté més de quatre-mil lletres trameses, on figuren 1.256 documents més o menys relacionats amb Francesc de Tamarit (203-204), el qual en la seva qualitat de «factor general de les galeres reials» (205) tenia accés a personatges molt influents (206-207) alhora que necessitava l'ajut de molts per a assegurar l'assortiment de les galeres (208-212), sobretot quan la monarquia sofria d'escassetat de diner comptant (214-215); el senyor marquès morí el 12 de maig del 1688 (215). — J. P. E. [21.790]

Josep M. SANET I JOVÉ, *Causas pies tamaritenques fundades per a la redempció de captius. Segles XVII i XVIII*, dins «Misc. Recasens», 217-224.

Les causes pies són dues, respectivament fundades per Cristòfor de Guimerà i per Joan Covet i d'ambdues la documentació pertany a l'AP de Santa Maria de Tamarit, ara a Tarragona, AHA; els captius alliberats en els segles XVII i XVIII per cada una d'elles consten en la llista alfabètica de les respectives poblacions (220-222: Guimerà; 223-224: Covet). — J. P. E. [21.791]

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *La història i les històries de la ciutat de Tarragona (Breu recorregut)*, dins «Misc. Recasens», 93-101.

Fins i tot per elaborar una història global és indispensable saber allò que s'ha fet fins ara. I així trobem en aquestes pàgines la llista e les obres sobre Tarragona publicades en els segles barrocs (96) i les posteriors tant com es basen en documentació arxivística (97-98 i 100) o en recerca arqueològica recent (98-99). — J. P. E. [21.792]

Maria BONET DONATO, *L'establiment del Císter i dels ordes militars a l'àmbit tarragoní*, dins «Misc. Recasens», 115-127.

A base de les nombroses publicacions de documentació notarial de la zona durant el segle XX (118, nota 1), l'autora indica que si des del segle XI l'ocupació i repoblació entre Gaià

i Francolí es basà en famílies poderoses, com els Claramunt i els Montoliu, a mitjan segle XII les forces responsables foren les institucions monàstiques (Temple i Hospital; i Císter a Poblet i Santes Creus), encarregades pels tres senyors de Tarragona (el comte Ramon Berenguer IV, el metropolità de Tarragona i el príncep Bordet); de seguida sorgiren zones de producció (granges) i de mercat; la multiplicitat de barons provocà lluites intestines, resoltes a favor del comte-rei i del metropolità: les cases religioses haurien decantat la balança a favor d'aquests i contra els borons laics. — J. P. E. [21.793]

Isabel COMPANYS I FARRERONS, *L'activitat dels notaris al servei de la ciutat de Tarragona i el tractament de la documentació municipal durant la segona meitat del segle XIV*, dins «Misc. Recasens», 129-148.

Integrats dins l'AH de Tarragona, els quinze primers llibres de l'AM de Tarragona (llibres dels Consells i del Consolat, amb registres de comptes de clavaria i altra documentació relativa), abasten tota la segona meitat del segle XIV, l'autora en transcriu tres fragments dels capítols del regiment de la ciutat relatius a la responsabilitat del notari-escrivà del consell en la conservació dels documents (132-133) i tot seguit resumeix a base de les *Actes municipals*, tant obligacions com emoluments (135-142); també aplega notícies sobre els successius notaris o escriptors esmentats en les dites actes i sobre les feines que els foren retribuïdes (142-148). El text és completat amb sis reproduccions fotogràfiques, totals o parcials, de documents de l'AHM de Tarragona (133-135, 140-141 i 147). — J. P. E. [21.794]

Josep M. SABATÉ I BOSCH, *Tarragona, un model de tradició i fidelitat: l'entrada a ciutat i la rebuda de Felip III d'Espanya*, dins «Misc. Recasens», 149-162.

Del divendres, 16, al dilluns vinent, 19 de juliol del 1599, Felip II comte de Barcelona (rei III de Castella) i la seva esposa, Margarida d'Àustria, «ambdós joves», passaren i estigueren a Tarragona, que havia arreglat camins i engalanat la ciutat i preparat els gremis. Les solemnitats d'aquells dies són conegudes pel *Llibre d'entrades de reis y virreys i de alguns privilegis*, de l'AHM/AHT; n'és resumida la comitiva d'entrada (154-155) i la llista de confraries que ballaren davant els reis (158); del de «titans» en dóna descripció Jaume Villanueva en el *Viage...*, vol. XX, 67-71 (160, nota 21); tant rei com reina reberen una bossa amb dos-cents florins en escuts d'or (161). — J. P. E. [21.795]

Manel GÜELL, *Pantoja, el governador de Tarragona a inicis de la segona meitat del segle XVII*, dins «Misc. Recasens», 187-199.

L'autor se sent atret per la figura de militars de comarques tarragonines o que hi haguessin operat; ara toca a Baltasar de Rojas Pantoja, de Toledo, casat amb Teresa de Marimon de Roger, mestre de camp al Rosselló el 1640, governador de Tortosa el 1643, on ja manifestà la seva autoritària prepotència (192-193); traslladat a Lleida, des d'allí conquerí Siurana (194: cf. *Verdadera relación de la toma de la villa de Ciurana...*, Saragossa 1651), fou destinat a Tarragona a fi d'assegurar la comunicació entre el rerepaís i el setge de Barcelona els anys 1651-1652, on la seva duresa l'enemistà amb les autoritats de la terra (cf. *Relación de lo que ha sucedido en el sitio de Barcelona por Mar y Tierra...* Sevilla 1652: 195); després de la rendició de Barcelona, 22 d'agost 1652, en fou governador fins al 1657 (196), en què fou traslladat a Galícia i a Guipúscoa (196-197); és fotografiada i transcrita una lletra del mateix 22 d'agost del 1652, manant els jurats de Valls que li fessin arribar l'endemà passat vint i cinc homes «con sus armas y pagados por dies días tan solamente» (198-199); la rendició de Barcelona aquell dia els féu innecessaris. — J. P. E. [21.796]

Joan Josep MENCHON I BES, Immaculada TEIXELL NAVARRO, *El portal medieval de la capella de Sant Magí de la muralla de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006 [2007]), 299-331.

La pressió popular forçà l'autoritat militar borbònica a acceptar el buidatge d'un punt de la muralla ciclòpia tarragonina per fer-hi una capella a sant Magí des d'on es veia l'antic Portal del Carro; darrerament la mateixa pressió ha portat a obrir el Portal; entre els elements explicatius aplegats pels autors hi ha transcripció de fragments textuais de la segona meitat del s. XIV (306) i fotografia del *Plano y perfiles de la capilla del glorioso mártir San Magín que se venera en la ciudad de Tarragona*, del 1784: conté la corresponent 'Explicación' (308); també del gravat XLIV del poc posterior *Voyage pittoresque* d'Alexandre de Laborde (311); són aplegades, peça per peça, les marques de picapedrer en els carreus, algunes de les quals són lletres (319-324). Hi ha vint-i-dues reproduccions figuratives i bibliografia final (331). — J. P. E. [21.797]

Elisenda ASTURIOL CASTELLÓ, *Aportacions documentals sobre els orígens, anys de joventut i formació de Salvador Gurri, un escultor acadèmic*, dins «Ausa. Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/154 (2004), 495-520.

Nat a Tona el 1749, el 1760 aprenent a Vic (516-517), establert a Barcelona el 1767, són conegudes d'ell algunes obres d'escultura dins el segle XVIII. Ací és publicada documentació de naturalesa familiar aplegada a Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal, parròquia de Tona, d'entre la qual destaquen l'inventari de béns a la mort del seu pare (505-508) i els capítols matrimonials de la mare (514-516). — J. P. E. [21.798]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *La creu de pedra del canonge Mateu Boteller i l'arquitecte Martín García de Mendoza (Tortosa, 1609-10)*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006 [2007]), 371-384.

L'anàlisi d'un fragment escultòric en pedra conservat en el convent de Santa Clara de Tortosa, portà l'autor a descobrir el contracte de construcció d'una creu de terme abans ubicada prop del dit convent i construïda per llegat testamentari de Mateu Boteller (1535-1608); el contracte, amb Martí Mendoza, mestre major de la Seu, conservat a Tortosa, AHC, *Protocols notarials*. Miquel Martí, és transcrit sencer (379-381). Hi ha sis fotografies del fragment (382-384). — J. P. E. [21.799]

Caterina CAPDEVILA I WERNING, *Les confraries del Roser a la diòcesi de Girona: la capella del Roser de Sant Pere d'Ullastret (1593-1766)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 127-150.

Entre 1550 i 1770 es fundaren cent-noranta confraries del Roser al bisbat de Girona; la devoció es manifestà en capelles, retaules, altars i imatges; la capella del Roser d'Ullastret és coneguda a base del *Registrum Litterarum* de l'ADG i del *Llibre de la confraria* parroquial, ara a l'ADG: la confraria nasqué el 1599 i, ultra les activitats culturals, emprengué la construcció de capella, altar i retaule, renovat el 1766; són publicats en apèndix tretze documents, la majoria rebuts del preu de les obres, del 1593 al 1598; i uns *Goigs del Roser*, impresos a Perpinyà per Reynier. — J. de P. [21.800]

A. MARTÍNEZ SUBÍAS, *Manufactures inèdites d'argenteria gòtica a les comarques de l'Urgell i les Garrigues*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006 [2007]), 281-298.

El 1988 l'autor publicava un estudi de l'argenteria gòtica conservada a la província de Tarragona, que ara completa amb la de pobles veïns pertanyents al bisbat de Tarragona: els

Omells de Na Gaia (dues creus processionals), Vallbona de les Monges (reliquiari de la Santa Espina) i el Vilosell; la més antiga de les creus (de la primera meitat del XIV) porta gravada en orla de perles la inscripció: «Agnus Dei, miserere nobis» (284); trobem en les altres peces la marca toponímica BARCH o BAR (291 i 297), amb notícia de marques compostes (298, nota 24). Hi ha reproduccions fotogràfiques de les peces i d'algunes de llurs parts. — J. P. E. [21.801

Joan Carles RIERA SOCASAU, *Els estudiants aranesos a la Facultat de Medicina de la Universitat d'Osca. Període 1721-1824*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLVIII (2007), 23-30.

La documentació de l'antiga Universitat Sertoriana es conserva a Osca, AProv; els seus fons, en particular la sèrie de *Listas de cursantes y aprobaciones de cursos*, han permès de conèixer els estudiants aranesos que s'hi matricularen, algun dels quals seguí a Cervera (Barcelona, BU, *Fons Cervera*), o al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona; la llista cronològica de matriculats durant el segle XVIII ocupa les pàgines 25-28: fa constar nom, lloc de naixement, data de matriculació i grau acadèmic obtingut, si s'escaigué. — J. P. E. [21.802

Gemma M. CONTRERAS, *Las Atarazanas del Grao de la Mar*, València, Publicacions de l'Ajuntament, 2002.

Federico IBORRA BERNAD, Matilde MIQUEL JUAN, *La casa de las atarazanas de València y Joan de Poyo (I)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 387-409.

Descobertes darrerament les restes de l'edifici de les Drassanes de València per l'autora del primer títol, que, de més a més, ha aportada quantitat de documentació inèdita, aquella construcció, com tantes d'altres de la València contemporània, havia de manifestar el prestigi de la ciutat als qui hi arribessin per mar (389); construcció d'iniciativa municipal presa el 27 XI 1409, qui sap si per suggeriment del rei Martí l'Humà, per a un Grau on només hi havia un altre edifici públic, la torre de bada (390), havia de consistir en una font i un porxo, aquest per a la guarda de mercaderies, però s'anà engrandint i esdevingué espai de representació (392-393), potser utilitzat en aquest sentit el 1419 (394). El 1426, acabada la nova casa de la Ciutat, l'edifici del Grau perdé interès, encara que tornaria a funció representativa el 1507 per a la recepció de Ferran II i Germana de Foix (397) i encara el 1572 s'hi feien obres (399). Devia trobar-se darrere les Drassanes, d'acord amb el dibuix de Pere Joan Oromig del 1616 per a un tapís, ara de Bancaja (398). La Nova Planta suprimí el Consolat, l'edifici s'enfonsava i el 1766-1767 desapareixia davant els nous plans de Carles III (400-401). Joan del Poyo, el millor mestre d'obres d'aquell moment, és abundantment documentat no sols en l'AMV, *Manuale de consells*, i en l'APatriarca, *Protocolos notariales*; també a Barcelona, ACA, *Canc., Sigilli Secreti* (401-405). Hi ha sis il·lustracions (407-409). — J. P. E. [21.803-21.804

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Congreso sobre fueros y ordenamientos jurídicos locales en la España medieval*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 78-79 (2003-2004), 203-227.

Essent la conquesta del Regne de vora mitjan segle XIII i amb ella l'elaboració dels *Furs del Regne de València*, és normal que siguin posteriors els furs i ordenaments locals, que l'autor reparteix en tres grups: els més primitius de procedència catalana, aragonesa o castellana (205-215, on es troba tota la multiplicitat dels moments inicials abans de l'existència del Regne i de la seva legislació unitària); les cartes de poblament tant per a cristians com per a musulmans, que establien les bases de la convivència local i la relació amb la baronia (215-223); i els establiments de caràcter municipal, normalment aplecs de decisions de les successives juraderies per al comportament en l'ús dels béns col·lectius (223-227). En el segon apartat és particular-

ment interessant el text per a la moreria de Bunyol, del 1303, en aragonès a base d'un original català (221). — J. P. E. [21.805]

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Nobleza y poder político. El reino de Valencia (1416-1446)*, València, Publicacions de la Universitat de València 2005, 438 pp.

Reelaboració de tesi doctoral sobre la noblesa durant el regnat d'Alfons IV Trastàmara. Els membres del braç noble constituïen grup ben definit perquè eren convocats nominalment a corts pel rei, a diferència dels ciutadans honrats; hi havia entre ells diferències importants, manifestades en les llistes dels anys 1430 i 1488, derivades de les diverses fonts d'ingressos, on destaquen els rèdits de censals i violaris, també, però, l'endeutament. En el pla polític hi hagué tensions entre els nobles, que arribaren a 'guerres privades', mentre la corona, ajudada per teòrics com Francesc Eiximenis, mirava d'assegurar la pau pública; les tensions es convertien en partits durant la celebració de corts els anys 1417, 1437-1438 i 1443-1446, entre els que eren pròxims al poder i els que n'eren més allunyats. En general, la corona augmentà el seu poder damunt la societat, també damunt la noblesa. — J. P. E. [21.806]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Poder real y sociedad urbana. Valencia en el siglo de los Borja*, dins *València-Roma*, 263-279.

La relació entre corona i ciutat de València en el segle XV, salvades les prescripcions dels *Privilegis* del 1283 i d'altres, s'encaminà a evitar la participació popular a través de les parròquies, imposant un control d'elegibles que evitava els desafectes, substituïa el Consell General pel Consell Secret i dins aquest donava autoritat superior al Racional de la Ciutat; així, la Ciutat de València seria la gran font de finançament de les actuacions bèl·liques d'Alfons Trastàmara. A base de documentació ja publicada i en particular dels dietaris del capellà reial, Melcior Miralles, i de Jeroni Sòria, i de l'anònim *Llibre de memòries*, l'autor ressegueix les vicissituds dels successius racionals, cada vegada més impopulars però més servicials envers el rei, que imposaria la seva 'ceda' abans d'establir la llista d'elegibles; ja en temps de Ferran II, s'hi implicaria l'el·ligibilitat de conversos, que l'oligarquia valenciana volia evitar (271-272); es presentaren els avalots populars i al final l'enfonsament de la Taula de Canvis (273), i així arribaren els agermanats, que pretenien el restabliment de la normativa foral i popular en l'elecció de càrrecs, sobretot del racional (274-279). — J. P. E. [21.807]

Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *Los comerciantes valencianos del siglo XV y sus libros de cuentas* (Col·lecció d'humanitats, 27), Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I 2007, 394 pp.

Ultra l'edició de texts, l'estudi introductori toca tres temes: *La comptabilitat mercantil en l'Europa tardomedieval*, resumeix el coneixement, aplicació i definició de la comptabilitat per partida doble, que s'hauria anat estenent en la segona meitat del segle XV, car només el 1494 Luca Pacioli publicà el seu llibre amb la teoria de la doble comptabilitat; i informa dels llibres de comptabilitat dels diversos països europeus. El segon tema, aprofitant l'escassa documentació comptable valenciana, estudia els coneixements de comptabilitat dels comerciants de València i el seu origen, amb atenció a la comptabilitat mercantil catalana i als texts valencians, que són estudiats i publicats en el tercer capítol; a València se n'han conservat quatre, tres dels quals són ací publicats: els d'Andreu Conill, operacions en el seu viatge al Regne de Granada, 1420-1421; el *Llibre major* de Pere d'Amiga, 1458, comptable (oïdor de comptes) en l'oficina del Mestre Racional; i el també major d'Onofre Ferrer, particularment dedicat a l'assegurança marítima, que fa referència a d'altres llibres auxiliars de comptes del mateix mercader, 1498-1510; i el de Pere Seriol, ja publicat l'any 1986. — J. P. E. [21.808]

Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *El comercio valenciano con Roma durante el pontificado de Alejandro VI*, dins *València-Roma*, 183-205.

Des de la tercera dècada del segle XV la Roma papal aniria pujant en la categoria de centre econòmic internacional i els agents econòmics, sobretot els florentins, hi concentrarien llur presència; hispànics i particularment catalans també s'hi concentraven entorn Monserrato, aprofitant els dos pontificats Borja (190-192). L'autor esbrina la presència de valencians a través de la documentació notarial d'assegurances marítimes, que començaren amb una el 1488, pujaren a vint-i-cinc el 1499 i havien recaigut a quatre o cinc el 1519-1520: alum de Roma a València, sucre de València a Roma, però posats a comerciar, s'aprofitava tot (190-196); els protagonistes només eren de volada mitjana, ja que les grans operacions estaven a les mans de les empreses italianes, sobretot dels Spannochi; les possibilitats ofertes pel moviment de riquesa generat per la cort d'Alexandre VI i distribuït entre els «clérigos, artesanos, profesiones liberales y comerciantes catalanes» (204) no aguantaria la reacció romana immediatament posterior a la mort del segon papa Borja. — J. P. E. [21.809]

Mª Milagros CÁRCCEL ORTÍ, Vicent PONS ALÓS, *El clero valentino en la época de los Borja*, dins *València-Roma*, 223-262.

Les primeres pàgines dibuixen una situació general europea contemporània, amb particular atenció als estudis universitaris dels clergues, normalment dedicats al dret civil o canònic, amb vistes a una futura promoció dins el govern de l'Església, i també normalment desinteressats de la *Bíblia* o de la teologia, malgrat els intents de reforma, inclús d'Alexandre VI (223-228); la clerecia de València no era pas diferent: elevat nombre de clergues i elevat nombre de beneficis eclesiàstics, amb tots els camins pensables per a obtenir-los i assegurar-se la subsistència (229-234); la consistència econòmica de cada un dels principals càrrecs diocesans consta per l'exacció sobre cada un dels beneficis eclesiàstics a pagar al rei Alfons Trastámara en cada un dels tres subsidis cobrats els anys 1430, 1444 i 1461, documentats a Barcelona, ACA, *Mestre racional*, i a València, ACat (235-238); les pàgines següents proporcionen informació dels personatges que tingueren a les mans algun punt de l'administració diocesana de València (239-245). Els dits tres subsidis permeten d'establir la llista de tots els beneficis eclesiàstics del bisbat de València a la catedral i en cada una de les parròquies o altres esglésies (246-262). — J. P. E. [21.810]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Los dominicos en la Ciudad y Universidad de Valencia*, dins «Escritos del Vedat», XXXVI (2006), 177-204.

Aquestes pàgines es basen en quatre d'impreses i datables a mitjan segle XVIII (180-182), conservades al Col·legi del Patriarca i en la BU de València, en les quals el Convent de Sant Domènec exposava a la Ciutat de forma general allò en què els dominics havien servit la ciutat de València en camps diversos des dels primers moments de la conquesta (182-188); la segona part era particular recordatori de llur col·laboració a la Universitat de València, amb particular atenció a les càtedres de Sant Tomàs (190-195), de Durand (195-199), d'Hebreu (199-200) i en les anomenades d'«estiuet» (200), de Filosofia (201-202) i de Matemàtica (203). Són recordats en cada secció els respectius professors i llurs obres escrites. La memòria era destinada a mantenir en mans de dominics les càtedres que tradicionalment els havien estat encarregades pel Consell de la Ciutat, patrona de l'Estudi General. — J. P. E. [21.811]

María Jesús BLASCO SALES, *La construcción del Cementerio General de Valencia y la arquitectura funeraria decimonónica*, dins «Boletín Museo e Instituto 'Camón Aznar' de Ibercaja», XCVI (2005), 7-40.

Encara que el títol parli del segle XIX, en realitat aquestes pàgines ressegueixen el tema des del 1787, en què foren prohibides les sepultures en les esglésies per mitjà de la Reial Cèdula del 3 d'abril i fou manat de construir nous cementiris fora les poblacions (en capítols repetits en la pàgina 28). El compliment de l'ordre pertany al segle XIX. — J. P. E. [21.812]

Jill R. WEBSTER, *La cartuja de Vall de Crist. Los primeros años, los monjes y la casa real*, dins «Estudis Castellonencs», 10 (2004-2005 [2007]), 341-360.

Les presents pàgines tenen dues parts: la primera narra, a base de la documentació de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, les intervencions dels reis Joan I el 1386 i sobretot Martí l'Humà i de la reina i muller Maria de Luna, del 1402 al 1408 en la construcció i els primers anys de la dita cartoixa, amb un afegit dels anys 1441-1442 (344-350); la segona publica divuit dels dits documents, datats entre el 1392 i el 1452; algunes són dels jurats de València, transcrits de l'AM, *Lletres missives* (351-360). — J. P. E. [21.813]

Manuel RIU I RIU, *Santuaris, ermites i capelles de la Vall de Lord*, dins «Urgellia», 16 (2006-2007), 335-461.

El nombre, denominació i col·locació de les edificacions cultuals de la Vall de Lord els anys entre 1613-1639 consten per unes actes de visita pastoral conservades en l'AP de Sisquer; en la descripció de cada un dels edificis, són indicades les notícies arxivístiques que l'afecten, com les tretes de l'AP de Sant Quirze de la Coma, relatives a la pròpia església parroquial o a la de Sant Quirze de la Pedra (347-353); a Santa Maria de Lord hi trobem inscripcions llatines (364); asenyalem Santa Maria de Valls (397), Sant Esteve de Sisquer, amb arxiu parroquial ara conservat en el de Sant Llorenç de Morunys (400); de Sant Pere de Valldescales consten les donacions de llibres litúrgics o semblants del 912 (417-418); a Sant Climent de la Selva es conserven delmaris (430-431); Santa Eulàlia de la Vall d'Ora és rica de notícies (435-437), també Santa Margarida de Navès (448-451). — J. P. E. [21.814]

Lluïsa AMENÓS, *Catàleg d'escultura i pintura de la Vall de Lord, segles I-XVI*, dins «Urgellia», 16 (2006-2007), 463-497.

Les fitxes de cada un dels objectes actualment conservats en el Museu de la Vall de Lord, fan constar els grups de lletres, paraules o sintagmes antics conservats en els dits objectes; és particularment interessant la dada relativa a la localització de la peça durant els anys de Guerra Civil 1936-1939. Al final hi ha bibliografia (484-486), plànol d'església, claustre i antic monestir de Sant Llorenç de Morunys (487) i dotze reproduccions fotogràfiques (488-497). — J. P. E. [21.815]

Albert COTS I CASTANYER, *Jutges eclesiàstics i processos en el bisbat de Vic (1269-1399)*, dins «Ausa. Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/154 (2004), 445-477.

Les pàgines 445-454 resumeixen els passos que, a partir de l'any Mil, per influx del Dret Romà, el Dret Canònic anà precisant dins l'estructura jurídica de l'Església occidental, tant en la Cúria Romana com en les episcopals, i en especial les normes per als processos. Les pàgines 454-459 resumeixen els passos del mateix procés a Catalunya, a base sobretot de documentació de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), de l'esmentat de Vic i de Girona, ACatG, Fons Personal, amb quadre sinòptic dels cinc processos eclesiàstics conservats, els més antics de Catalunya (459). Des de la pàgina següent, l'autor limita la seva atenció a la Cúria Fumada de Vic, a la feina arxivística d'identificar-los i classificar-los (460-463) i de delimitar-se encara més als del segle XIV (464-469), vint-i-quatre dels quals són de jutges nomenats pel bisbe de Vic (474),

bàsicament l'oficial', sense que es pugui excloure qualque altre jutge, com el vicari general; simultàniament actuaven jutges delegats 'ad casum' per autoritat del papa o del metropolità de Tarragona (474-477). — J. P. E. [21.816]

Ramon ORDEIG I MATA, *El pintor Marià Colomer i Parés (Vic 1743-1831)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXI/154 (2004), 479-493.

Pintor famós per haver pintat en la Sala dels Sínodes del Palau Episcopal de Vic els retrats a mig cos dels bisbes osonencs, seguint la llista que n'havia dreçat Jaume Villanueva. Ací, a base de seccions diverses de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic i de l'AMunicipal de la mateixa ciutat, són refetes fins a l'any 1801 les biografies dels diversos membres de la família, amb particular esment de les pintures que fi foren encomanades i que ell anà cobrant aquells anys (481-484). Les pàgines 483-487 reproduïxen pintures datades abans del 1801. L'etapa del segle XIX no entra en la present bibliografia. — J. P. E. [21.817]

Fidel CATALAN CATALAN, *Anotacions a partir del Llibre de matrimonis de Santa Maria de Vilafranca del Penedès entre 1700 i 1750*, dins «Del Penedès», núm. 15 (Estiu 2007), 17-25.

El *Llibre de matrimonis* pertany a l'AP de Santa Maria de Vilafranca del Penedès. En aquella primera meitat del segle XVIII, el 1727, la vila tenia 1894 habitants i els matrimonis d'aquell mig segle pujaren a 1346, és a dir, unes 2692 persones [hi podia haver vidus i vídues, que per tant sumaven dues vegades]; entre el 1701 i el 1746, algun nuvi era militar (23). L'autor en subratlla els aspectes de demografia social; predominaven en el conjunt els menestrals, seguits dels de professions liberals (24-25). Hi ha una gràfica del conjunt. — J. P. E. [21.818]

Concepción VILLANUEVA MORTE, *Litigios en el proceso de deslinde y amojonamiento entre los términos de Villabermosa del Río y Cortes de Arenoso en el último cuarto del siglo XV*, «Estudios Castellonencs», 10 (2003-2005), 5-42.

Les primeres pàgines resumeixen les vicissituds, per les quals des de la conquesta del segle XIII, han passat les baronies d'aquestes dues poblacions, fins que a darreries del segle XVIII pertanyien ambdues als comtes d'Aranda i ducs d'Híjar, raó per la qual llur documentació es troba ara a Saragossa, AHDiputació, *Familias. Híjar* (8-13); també n'hi ha d'esparsa, com per exemple, un *Llibre de la Baronia d'Arenós*, conservat a Castelló de la Plana, AHDiputació (11, nota 25). Atesa la importància econòmica de les delimitacions (en depenia el dret a pasturar en emprius i l'obligació de participar en les despeses municipals), els darrers decennis del segle XV, representants de les poblacions i, si calia, del rei, acordaren la delimitació dels termes de les dites poblacions, com mostren els documents transcrits en l'apèndix documental: defensa feta pels de Cortes del dret a empriuar en el terme de Vilaformosa, 1474 (18-24); sacrament i homenatge dels caps de casa de Vilaformosa al nou baró-duc el 1482 (24-30); documentació i comptes de la visita de Joan Valero a fi de constatar sobre el terreny els límits entre les dues poblacions, 1492 (30-39); i acta notarial de les diferències entre ambdues sobre els respectius emprius, 1505 (40); tres dels quatre documents són de l'Arxiu d'Híjar, el segon del Patriarca de València. — J. P. E. [21.819]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Pierre ROUILLARD, *Une région ibère: de l'embouchure du Segura, le sud-est de la Péninsule ibérique, dins Identités culturelles dans le monde méditerranéen antique*, études réunies par Christel MÜLLER et Francis PROST, París, Publications de la Sorbonne 2002, 37-51.

En els *Ora maritima*, Aviè afirma que la desembocadura del Segura era et Terminus Tartesium, i Herodot i Estrabó informen d'altres habitants de la zona (50: delimitació: 41), on trobaríem «groupes phéniciens... dès la fin du VIIIe siècle aux côtes de communautés indigènes» (41); ultra les troballes arqueològiques, «un autre écho de l'Orient grec est dans cette même région, celui de l'écriture gréco-ibère» (42: mots ibères écrits amb lletra grega), substituïda al cap de poc per escriptura ibera llevantina. Amb el temps, tals comunitats es trobarien des de l'Illeta dels Banyets, passant per Sagunt, fins a la Palaïapolis d'Empúries. Al Segura hauria arribat almenys alguna de les 'makrai nautilai' d'Herodot, que, segons ell, hauria anat fins a Tartessos poc després de l'establiment dels grecs a Empúries, 580-560 (46). Hi ha reproducció d'obres d'art (51). — J. P. E. [21.820]

Michel PY, *Les monnaies préaugustiennes de Lattes et la circulation monétaire protohistorique en Gaule méridionale*, dins (Lattaria, 19), Lattes, Association pour le Développement de l'Archéologie en Languedoc-Roussillon 2006, 1272 pp. en dos volums.

Ja abans del 1983 el Groupe Archéologique Painlevé havia trobat 1618 monedes i tres tresors amb 3839 unitats, a les quals, després del 1983 fins al 2005 s'afegiren 846 monedes esparses i un tresor de 786 unitats, que sumats pujaven a 7089 monedes corresponents als anys entre el 525 i el 20 aC. (5). El capítol novè és dedicat a les 'peu nombreuses' monedes amb inscripció ibèrica i grega, algunes de les quals haurien estat encunyades com si fossen del Rosselló o d'Empúries (581-607). El capítol 11 (665-707) presenta les monedes mediterrànies no franceses, començant pels dracmes de Roses (666), seguides de les d'Empúries (666-676), de Kesse (Tarragona), Iltirta (Lleida), Eso/Ieso (Isona), Ausesken (Vic), Laiesken, Ilturo (Mataró), Baitolo (Badalona) i Iltirkesken (Solsona), a les quals s'han d'afegir les dels Edetans: Arse (Sagunt) i Saitri (Xàtiva) i les d'Ebusus (Eivissa) (685-688). Hi ha en cada cas llista dels llocs on s'han trobat exemplars de cada una. Hi ha bibliografia (1209-1242) i taula de correspondències (1243-1249). — J. P. E. [21.821]

Raul BALSERA MORAÑO, *El Oppidum ibérico de la Serra de l'Espasa (Capçanes, Priorat) y su conjunto numismático: interpretación económica y territorial*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006), 35-73.

Les monedes trobades la segona meitat del s. XIX, corresponents als segles III aC. a I pC. (65-67) i conservades a Reus, Museu Salvador Vilaseca (43/45 d'ibèriques, 2 de romanorepublicanes i 1 de romanoprovincial: 37; cf. 66), repetidament estudiades (37-38), són ací analitzades seguint els diferents llocs d'emissió, per a cada un dels quals és donada la corresponent inscripció, tant ibèrica (44-57), com llatina (63): seria mostra de l'empenta de Roma vers l'interior per la Vall de l'Ebre, i de la potència econòmica de Tarraco (67-71). Hi ha bibliografia (71-73). — J. P. E. [21.822]

Joan FERRER I JANÉ, *Nova lectura de la inscripció ibèrica de la Joncosa (Jorba, Barcelona)*, dins «Veleia», 23 (2006), 129-170.

La inscripció es troba en una gerreta de ceràmica grisa, potser esguerrada en la fabricació (una nansa és guerxa) i trobada en cisterna de deixalles potser del final del segle II aC; la ins-

cripció té deu línies, ací transcrita i idealitzada (130-131) i analitzada lletra per lletra (131-144), morf per morf (144-153) i element per element (153-156). Hi ha bibliografia (159-162) i setze fotografies (163-170) [és inscripció funerària?]. — J. P. E. [21.823]

Francesc GIRAL ROYO, *Breus notes sobre les monedes ibèriques de Milmanda (Vimbodí) conservades al Museu Comarcal de la Conca de Barberà*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de treballs», 25 (2007), 41-48.

Camí entre Iltirta/Ilerda (12 exemplars) i Kesel/Tarraco (22 exemplars), la serra de Milmanda tot fa suposar que ha proporcionat fins ara cinquanta-quatre monedes ibèriques i dues de romanes, dels segles II-I a.C., conservades en el Museu Comarcal de la Conca de Barberà, a Montblanc; serien prova del «flux monetari... entre Tarraco i Ilerda» (47) aquells moments. Hi ha bibliografia (48). — J. P. E. [21.824]

Francesc GIRAL ROYO, *El lobo en las acuñaciones de Iltirta. Imagen monetaria de un mito*, dins «Pyrenae», 37 (2006), 71-82.

Les emissions ilergetes amb iconografia de llop s'allarguen des de darreries del segle III a.C. Per als anys 80-72 del segle I a.C., ultra la descripció de les peces tenim ací transcripció de les inscripcions en escriptura ibèrica (77). Hi ha bibliografia (82). — J. P. E. [21.825]

F. PINA POLO, *Minerva, custos urbis de Roma y de Tarragona*, dins «Archivo Español de Arqueología», 76 (2003), 111-119.

Marta SORDI, *La più antica iscrizione latina in Hispania*, dins *Hiberia - Italia*, 1-4.

Diverses vegades M. Tul·li Ciceró es referí a Minerva com a 'custos urbis'; una inscripció amb el mateix títol, sembla procedent de Roma, es conserva a Urpino; el grafit de Tarragona (M' Vibio(s) Men(e)rva)'9, Torre de la Minerva (115), indica que a l'hora de configurar intencionalment la primera fundació de Roma fora d'Itàlia, la seva existència era col·locada sota protecció idèntica a la de Roma (116-117). Hi ha bibliografia (118-119).

Entorn el 190 a.C., un baixrelleu de Tarragona, Torre de la Minerva i un grafit, serien la inscripció llatina més antiga d'Hispania: 'M'. Vibio(s) Men(e)rva', indiquen que la torre hauria estat així dedicada a 'Minerva custos'; pròpiament, però, es tractaria de la divinitat etrusca 'Menrva', que s'hauria desplaçat a Roma; a Tarragona, Vibio, un tècnic arquitecte hi hauria manifestat la seva devoció a l'etrusca 'Menrva' (2-3). Hi ha bibliografia (4). — J. P. E. [21.826-21.827]

Ramon JÁRREGA DOMÍNGUEZ, Tarraco, Scipionum opus. ¿Escipión Emiliano, fundador de Tarraco?, dins «Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense», V/26 (2004), 23-65.

Polibi i Titus Livi donen a entendre que quan Cneus Corneli Escipió, durant la Segona Guerra Púnica, arribà a la contrada, la ciutat ja existia; Plini, en canvi, en la *Naturalis Historia*, afirma que Tarraco fou 'Scipionum opus' (24). L'autor, analitzats alguns factors (l'oppidum' ibèric vora mar i les dues muralles romanes: 25-33) i aplegats els resultats, parcials i inconnexos, de les aportacions arqueològiques, hipotitza que la més antiga zona urbana de Tarragona arribava fins a la Rambla Vella, després de la qual, vers el turó, hi havia un descampat (33-38); els materials procedents de les excavacions del dit perímetre condueixen a datar les construccions de la zona entre mitjan s. II i primers temps del s. I a. C. (39-42); en conseqüència, «la implantación de la ciudad romana... si la relacionamos con la construcción de la muralla deberíamos datarla hacia el tercer cuarto del siglo II a. de J. C.» (45), com a València,

Palma i Pollentia. Resten dues preguntes: per què i quan fou fundada Tàrraco: per preparar arrelament a guerrers de la campanya contra Numància el 133 a.C. (47-49) i quinze anys després ja figurava com a ,civitas foederata' o ,libera et immunis' (51-52) o potser ,oppidum civium romanorum' (54); fundador, un dels Escipions (50). L'estudi s'acaba amb llistes de dades contrastades (55-56) i d'hipòtesis (56-58). Hi ha un croquis de les diferents zones poblades de Tàrraco (59) i bibliografia (60-65). — J. P. E. [21.828]

Víctor M. GUERRERO AYUSO, *Nautas baleáricas durante la prehistoria (parte II). De la iconografía naval a las fuentes históricas*, dins «Pyrenae», 37 (2006), 7-45.

Tot i ésser desiguals, l'article té dues parts: la primera presenta i reproduïx els grafitos significants barques descobertes per C. Veny en llocs diversos de les Balears (13-21) i d'altres troballes nàutiques (25-34). La segona presenta els dos fragments de Titus Livi i de Florus sobre utilització de naus per polítics o per pirates baleàrics (35-36), i dues més d'indirectes, de Cèsar i de Tucídides (37). Hi ha bibliografia (42-45). — J. P. E. [21.829]

Fernando CONTRERAS RODRIGO, Regine MÜLLER, Francisco José VALLE DE TARAZAGA, *El asentamiento militar romano de Sanitja (123-45 a.C.): una aproximación a su contexto histórico*, dins «Mayurqa. Revista Anual de Historia», 31 (2006), 233-249.

Les primeres pàgines resumeixen les informacions que les fonts clàssiques transmeten sobre els foners baleàrics (Estrabó, Ovidi, Polibi, Titus Livi), amb la concreció que llençaven projectils de plom, amb els quals respongueren als primers intents d'annexió a Roma (236-239); les següents relacionen el campament de Sanitja (Nord de Menorca) amb els esdeveniments bèl·lics de Roma fins entorn el 45 a.C. (240-245). Hi ha bibliografia (246-247) i cinc reproduccions, dues de les quals són de projectils de plom, amb inscripció de propietari semblant a les de les àmfores; la de Sanitja diu ,S.CAE.' (247-249). — J. P. E. [21.830]

Josep M. MOLLA, *Guerra i poder polític a Gerunda (segles I-VIII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 9-27.

Resumida la història de Girona desde la fundació romana fins a l'ocupació sarraïna, l'autor estudia el govern municipal de l'alt imperi, a base de les dades epigràfiques i de l'afirmació de Plini el Vell (76 dC), segons la qual els ,Gerundeses' havien rebut el dret llatí; Nolla reproduïx dues inscripcions, una del claustre de la catedral de Girona, l'altra de Tarragona, ara perduda. La primera informa del ,cursus' polític complet de Luci Plotí Asprenas: edil, duòvir, flamen, i tribú de la Legio III Gàl·lica; la segona, dedicada al gironí Gaius Marius Verus, que hauria arribat al flaminat provincial, honor màxim per a un home de província; dues altres inscripcions incompletes permeten d'arrodonir el govern romà de Gerunda, semblant al de molts d'altres ,municipia'. L'autor assenyala ubicació i estructura del fòrum de Girona, gràcies a recents treballs de recerca arqueològica i ressegueix els canvis en el govern municipal, imposats per les successives crisis, com seria l'emergència del bisbe com a poder paral·lel i en temps visigòtic la del ,comes civitatis' i el seu possible palau en la Plaça de la Catedral. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.831]

Lionel SANCHEZ, *À propos de l'inscription de Pezillà de la Rivière (Pyrénées Orientales)*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 8-9 (mars 2007), 209-211.

En el seu desplaçament de Lió a Tarragona, on passaria l'hivern de l'any 121 al 122 pC., el trànsit de l'emperador Adrià és recordat per una inscripció conservada a l'església de Pesillà de

la Ribera, ací transcrita i comparada amb la del Temple de Trajà, de Roma (210, nota 12). — J. P. E. [21.832]

Javier ANDREU PINTADO, Òscar CURULLA FERRÉ, Pedro OTIÑA HERMOSO, *Un nuevo documento sobre los Minicii de Tarraco*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006 [2007]), 199-210.

El desembre del 2005 era descoberta en el carrer Granada de Tarragona una placa de marbre del pas del segle I a. II pC, que té la particularitat de portar inscripció en ambdues cares (202), ací transcrites (200-201), dedicatòria a la dama que alliberà uns esclaus, i llista d'aquests que són sepultats en un sarcòfag; la dama és de la gens Minicia, ben coneguda i estesa entre Empòrion, Barcino i Tarraco (205), tal com permeten de saber les pàgines finals (204-209). — J. P. E. [21.833]

Víctor REVILLA CALVO, Joan GARCIA TARGA, *Poblamiento y sociedad rural en el litoral del Garraf en época romana: una inscripción procedente de la ,villa' del Vinyet (Sitges, Barcelona)*, dins «Pyrenae», 38 (2007), 57-77.

La inscripció, probablement funerària, és incompleta; ací és localitzada (60-63), reproduïda (68), transcrita i reconstruïda (70); hi és documentat el conegudíssim ,nomen' Caecilius, i un ,praenomen' desconegut, ,Inparatus' (70-71). Hi ha bibliografia (75-77). — J. P. E. [21.834]

Georges CASTELLVÍ, Michel SALVAT, *Un trésor monétaire du III s. ap. J.-C. découvert dans les eaux de Port-Vendres (Pyrénées Orientales). I. Le context archéologique du III s. ap. J. C.*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 8-9 (mars 2007), 9-15.

Sabine GOT CASTELLVÍ, Michel ARMANDRY, Georges CASTELLVÍ II. *Première expertise du trésor*, ibid., 15-20.

El primer sotstítol recorda que les cales de Port-Vendres, essent lloc d'aturada en el trajecte marítim entre Narbona i Empúries, s'havien convertit en cementiri de vaixells de cabotatge; el descobert darrerament ha proporcionat noves àmfores i un remijot de monedes.

Fins ara aquestes han arribat a 1.032, totes elles ,minimi' o imitacions de les equivalents de Claudi II, amb inscripcions com CONSECRATIO o PAX AUGUS, i cinc cilindres de coure, potser destinats a encunyació de nova moneda. — J. P. E. [21.835-21.836]

Geza ALFÖLDY, *Las inscripciones de Tárraco en el «Corpus Inscriptionum Latinarum»: historia, problemas y perspectivas de una edición epigráfica*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006), 75-95.

Aplegades sota la direcció de Theodor Mommsen per Emil Hübner el 1869 en el volum II del *Corpus Inscriptionum Latinarum*, enriquides amb centenars de noves inscripcions entorn el 1920 per Joan Serra i Vilaró, Pere Batlle i Huguet i José Sánchez Real, i de nou aplegades fins a 1080 per l'autor en la segona edició de l'antic CIL II el 1975; ell mateix en prepara una tercera edició amb unes 1400 inscripcions i amb mètode revisat, que és exposat en el *Praefatio* del volum i ací resumit en les pàgines següents (81-93). Hi ha sis reproduccions fotogràfiques. — J. P. E. [21.837]

Marc MAYER, *Italia non solo un modello. La integración de los miembros de algunas comunidades indígenas del interior del ,Conventus Caesaraugustanus' y su relación con el ,Tarraconensis'*, dins *Hibèria-Italia*, 447-465.

La llista de les cinquanta-cinc poblacions que, segons la *Naturalis Historia* de Plini, formaven el 'Conventus Caesaraugustanus' (451) són, amb poques excepcions, presents a Tarragona entre els monuments alçats a honor dels 'flamines provinciae Hispaniae citerioris' (455-456), també conegudes per altres testimonis, sobretot epigràfics, que demostren llur organització (457-463). — J. P. E. [21.838]

Joaquim TREMOLEDA TRILLA, *Un nou inversor itàlic en la viticultura de la Tarraconensis: Publi Baevi Tuticà*, dins «Pyrenae. Revista de Prehistòria i Antiguitat de la Mediterrània Occidental», 36 (2005), 115-140.

Malgrat les dificultats de lectura o d'interpretació, les marques amfòriques han contribuït al coneixement de la prosopografia d'època romana. Publi Baevi Tuticà és documentat en tres marques, dues a Empúries, i una de completa a El Moré (Maresme), que proporciona els 'tria nomina' del personatge (120), també trobats a Verona i ací reproduïts (124-126). L'autor refà les etapes del 'cursus honorum' de l'interessat (130-133); la seva relació amb el Maresme s'hauria basat en el comerç del vi, cosa que confirmaria tant producció com comercialització vinària al Maresme el darrer segle aC. Hi ha bibliografia (138-140). — J. P. E. [21.839]

Ramon Galdon i Garcia, *El mosaic de Centelles: i III. - La Passio dels màrtirs de Tarraco a Centelles*, dins «Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense», V/26 (2004), 79-174.

La primera part d'aquest article exposa «el lligam emperador-estat-religió» (106), primer en la família imperial Iulia fins a arribar a la divinització dels homes que exerceixen el poder (81-92), després en Constantí i Constanci (93-100) i en Julià l'Apòstata (100-106); la segona, torna al mosaic de Centelles, en el qual «res no és superflu» (106), ni el senglar, ni els signes zodiacals, situats en la part inferior del mosaic, ni, sobretot, l'amfiteatre, al qual són dedicades bon nombre de pàgines, tant en la interpretació pagana com en la cristiana (108-134); segueixen les dedicades al significat de les estacions de l'any (135-138), a les expressions litúrgiques de la *Passio* (139-144), al cicle dels Tres Joves en la Fornal i dels tres màrtirs de Tarraco (145-159), a la significació cristiana dels dies i hores de la *Passio* (159-165), a la significació cristiana dels tres màrtirs segons la mateixa (165-166), al penediment i dejuni de Jonàs (167-169) i a la resurrecció de Llätzer (170-171). Fou Centelles lloc on foren sepultades les relíquies dels tres màrtirs? (171-174). — J. P. E. [21.840]

Jordi LÓPEZ VILAR, *El poblament rural del Camp de Tarragona en època romana; assaig de síntesi*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006), 97-135.

L'autor repassa les successives etapes de l'època romana: a) el primer assentament romà (s. III-II aC.) establí control militar i econòmic damunt població autòctona, assentada en petits nuclis i dedicada a la producció de gra; els darrers decennis del s. II aC. nasqué Tarragona amb ocupació de l'acròpolis i primerenca configuració de nuclis habitats entorn Tarragona (97-102); b) època de Cèsar i August: durant el s. I aC. compareix l'exportació de l'excel·lent vi, lloat pels escriptors romans (104), dins àmfores també fabricades ací, sobretot les Dressel 2/4; a mitjan segle, Cèsar, guanyada la batalla de Lleida, ve a estudiar la situació a Tarragona, aprofita l'empenta de la ciutat, que esdevé «Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraconensis»; els anys 26-25 aC. hi resideix l'emperador (102-106); c) l'alt Imperi coincidí amb el canvi d'era; el 'ius Latii' i la *Constitutio Antoniana* concedia ciutadania romana a tots els homes lliures de l'Imperi i fou impuls decisiu a la romanització; és el moment de la construcció de la Tarraco, capital de la Hispania citerior; l'economia es basa en les grans 'villae' (108-109) i les inscripcions ens donen els noms de dos rics terratinents (110); d) el segle III fou temps de crisi: malestar social,

incursions de bàrbars, destruccions i incendis tenen lloc des de mitjan segle i la por es manifesta en els tresors amagats, ara trobats (113-115); e) el baix Imperi: malgrat el redreç de final del segle III, ben documentat en inscripcions (117), i la novetat del cristianisme, destruccions i incendis arriben al centre de la ciutat, i la població seguí preferint les 'villae' agrícoles (gra, oli, vi) o el barri del port; «el 476 s'enfonsa l'imperi i el visigot Euric ocupa la ciutat» (118); això no obstant, les 'villae' segueixen enriquint-se i Centcelles n'és mostra espectacular; sorgeixen les necròpolis cristianes vora el Francolí (121-124); f) època visigoda; enfonsat l'Imperi, la força a Tarragona li ve del metropolità, que, però, entorn el 714 hagué de fugir vers Itàlia; les comunitats monàstiques seguien mantenint les 'villae' (126). Hi ha bibliografia (131-135). — J. P. E. [21.841]

Ramon JÁRREGA DOMÍNGUEZ, *La problemàtica històrica i arqueològica de Dertosa: estat actual dels coneixements i hipòtesis de treball*, dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006 [2007]), 138-197.

L'autor recorda que hi ha dos temes sense resposta: «...els orígens de la ciutat romana i els límits topogràfics de la mateixa» (138). Una primera part de l'article recorda les aportacions d'autors des del segle XVI (138-139) i les bases tant de notícies en autors clàssics (140-142), com en numismàtica (142-144) i en epigrafia (144-151). Les notícies inicials d'inscripcions donades per Cristòfor Despuig i Francesc Martorell, completades amb primers resultats d'excavacions recents, han permès d'estudiar el conjunt de la Dertosa romana, tenint en compte la descripció d'al-Hymiarí (142), les monedes que acomunen les denominacions d'Hibera-Dertosa (143) i les trenta-quatre inscripcions romanes, vint-i-set de les quals relacionades amb la ciutat, que permeten de tenir una primera idea de l'ampli espectre social, on destaquen els sevirs augustals i llur dinamisme econòmic (144), potser manifestat en l'ampli ròdol geogràfic on s'ha trobat jaspi de la Cinta, utilitzat en la construcció (148-149). A base d'aquest conjunt de dades, l'autor s'encara amb la Dertosa antiga, però creu que només les prospeccions arqueològiques hi podrien donar resposta, però aquestes, per ara, a Tortosa són pràcticament impossibles per la filtració d'aigua del riu; el 'territorium', en canvi, aniria del Matarranya i el Priorat a l'Alt Millars i més avall d'Almenara (157-158: [però, pel Sud, no coincidiria amb el límit de la Tarraconense?]). Quant a l'antiga ciutat, Tortosa ha tingut muralla romana, àrab-omeia i cristianocatalana i fins ara tot són hipòtesis sobre si el traçat de les tres coincidia o variava, entre d'altres raons pel pas del riu Ebre; només fragments de mur romà sota la catedral i entre aquesta i el riu semblen gaudir d'una certa seguretat (159-163); els dubtes entorn el ròdol de la muralla augmenten els relatius a la topografia ciutadana (164-173). L'autor ens ofereix abundant informació sobre la troballa de restes de construccions antigues per tota l'àrea ciutadana, les d'edificis representatius amb la corresponent epigrafia concentrades en la zona de la Seu (164-173, en particular: 166-168) i les corresponents a l'acròpoli a la Suda (170); i informació semblant per a zones funeràries (173-178), fora del perímetre urbà (176), amb la identificació d'una possible basílica cementirial a la plaça d'Alfons XII (175-176) i tombes entorn el camí en arribar a Tortosa, fins i tot una possible àrea cementirial cristiana (177). La Via Augusta arribava a Tortosa per l'Aldea, car un mil·liari ho demostra, però tampoc no és segur com i per on hi arribava ni si passava l'Ebre per un pont de pedra, que segurament existia (188-191); ja monedes ibèriques tortosines tenen una nau marina a la cara i una de fluvial a la creu i en realitat hi hauria hagut port marítim a l'entrada de la ciutat i fluvial a l'eixida Ebre amunt (181-185). Hi ha bibliografia (189-197). Al darrer moment, sembla haver estat identificat un tros de mur ibèric (187). — J. P. E. [21.842]

Albert Vicent RIBERA I LACOMBA, *La primera topografia cristiana de València (Hispania Carthaginiensis)*, dins «Rivista di Archeologia Cristiana», LXXXIII (2007), 327-365.

Fundada el 138 aC. en una petita illa o península fluvial, destruïda per Pompeu el 75 aC. i altra vegada els anys 230 pC.; el 22 I 304 hi era martiritzat el diaca saragossà, Vicentius; atesa la importància, de seguida internacional, d'aquell màrtir, era normal que hi sorgís «todo un entramado arquitectónico y litúrgico, vinculado a la figura del mártir», redescobert els darrers anys «que permiten restablecer un esquema ininterrumpido de la evolución urbana de la ciudad» (380). La destrucció de darreries del segle III féu que la zona habitada s'encongís, però hi seguí l'activitat. Entre els segles IV i V existien objectes cristians, trobats en la zona relacionada amb el martiri (384); a la Roqueta, segles IV-VI, hi és documentada zona cementirial cristiana (385-386); en començar el s. V una destrucció general s'abaté damunt la zona habitada, en la qual s'ha trobat un tresoret de 88 monedes dels anys 335-423 (388); la zona episcopal és del s. VI (389). — J. P. E. [21.843]

Luis MORANTA JAUME, *CAESAR AVG...*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 315-324.

El fragment d'inscripció era conegut almenys des del 1885; la novetat ara rau en el fet que per raons de seguretat (318) tot el bloc ha estat traslladat a Son Morlà d'Establiments, i així ha estat possible d'analitzar tot el bloc, en particular els forats de la part posterior, que han donat informació sobre l'emplaçament inicial: un edifici públic, potser un teatre (320-324). — J. P. E. [21.844]

Mateu RIERA RULLAN, María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, Magdalena FÀBREGUES POMER, Enrique GARCÍA RIAZA, *Dues inscripcions d'època antiga de l'illa de Cabrera (arxipèlag de Cabrera, Illes Balears)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 325-332.

Localitzades les troballes en el Pla de les Figueres, els dos fragments (el primer, d'una làpida amb nom d'un llibert; el segon, d'una ara) amb les respectives inscripcions són descrits i les inscripcions transcrites (329, 330, 331). — J. P. E. [21.845]

M. Luisa SÁNCHEZ LEÓN, Enrique GARCÍA RIAZA, *Tres fragmentos epigráficos inéditos de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 333-336.

Els fragments han estat trobats en les excavacions de la ciutat romana de 'Pollentia', i concretament en el fòrum o en el seu entorn; es conserven al Museu de Mallorca; tots tres són descrits i allò que resta de les inscripcions, transcrit; les dues darreres serien honorífiques. — J. P. E. [21.846]

Maria Magdalena RIERA FRAU, Mateu RIERA RULLAN, *Campanya d'excavacions arqueològiques de 2003 en la 'factoria de salaons' del Pla de Ses Figueres (Cabrera, Balears). Les troballes d'època antiga*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 40 (2004), 337-372.

Partint del pressupòsit de l'existència d'una comunitat monàstica al Pla de ses Figueres i d'eremitoris al Clot des Guix i als Coralls, ací són recordats tant els treballs esporàdics previs, com la inclusió d'aquest jaciment en el Pla General d'Ordenació Urbana de Palma entorn 1995 (338-340), com els de la campanya del 2003 (341-345), al final dels quals comença la presentació de fragments de terrissa (345-348), després descrits un per un (351-370); hi trobem una clara 'A' (358), notícia d'un 'titulus pictus' (361) i grafits post-cocció (357 i 366); el conjunt ceràmic pertanyeria a les dominacions vàndala i bizantina, detall que porta a pensar en la lletra XIII, 47, de s. Gregori el Gran (348). — J. P. E. [21.847]

José Antonio JIMÉNEZ SÁNCHEZ, *Acerca de la denominada Crónica de Zaragoza*, dins «Helmántica», LVIII (2007), 339-367.

Anotacions breus d'esdeveniments dels anys 450-568, escrites a Saragossa potser pel bisbe Màxim (599-620), completant cròniques de Víctor de Tunnuna i de Joan de Biclara, per a alguns l'autor (347); es conservaven en set manuscrits perduts i en deu d'actuals (343). Algunes de les notícies fan referència a la Tarraconense (any 541: invasió francesa i setge a Saragossa amb destruccions en tota la Província Tarraconense) o a d'altres poblacions de Catalunya (Tortosa, any 506), Barcelona (anys 510, 511, 531) i Girona (any 529) (362-364); hi ha traducció castellana (364-366). — J. P. E. [21.848]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Vbi pars grecorum est: Medio milenio de historia relegada de las Baleares y las Pitiusas*, dins «Pyrenae. Revista de Prehistòria i Antiguitat de la Mediterrània Occidental», 36 (2005), 87-113.

Les paraules llatines del títol es troben en aquest context: «Minorica et Maiorica insulae iuxta Hispaniam, vbi pars grecorum est», que pertany al *Glossari de Ripoll* del s. X-XI (88): aquesta pertanyença política a l'Imperi d'Orient ha estat silenciada en la recent historiografia espanyola, en la qual l'existència de les Balears bizantines no ha estat en general contemplada, ans hom dona per descomptat que les Illes seguien una història idèntica a la de la Península. Els moments documentats de la història pròpia de les Balears començaren amb la invasió dels Vàndals el 450, seguien amb la conquesta bizantina des de Cartago el 534 (92-93), ben documentada en autors bizantins (94-95); el domini visigòtic, en canvi, seria una transposició a les Balears d'allò que hauria passat a Ceuta, on un període visigot s'hauria interposat entre el bizantí i l'islàmic (97-101); a les Illes, en canvi, el període bizantí hauria continuat fins al temps de Carlemany. Les darreres pàgines presenten la que hauria estat la trajectòria real de les Balears des del 455 a la conquesta musulmana del 903 (105-107). Hi ha llista de fonts (109-110) i bibliografia (110-113). — J. P. E. [21.849]

G. ROSSELLÓ BORDOY, *Nueva luz sobre los siglos oscuros de Baleares y Pitiusas*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 307-324.

Donant per suposada l'aportació de texts de Josep Amengual i Batle en la seva tesi sobre *El·ls orígens del cristianisme a les Balears*, l'autor es concentra a recordar les troballes històriques i en particular arqueològiques que confirmen el successiu pas per les Illes, dels vàndals (310), dels bizantins (311-313; 318-322), de les expedicions àrabs dels anys 707-714 i 848-849 (314-316) i dels carolingis, en particular del comte d'Empúries (317-318); «la persistència de la administració bizantina en las Baleares empieza a presentar ciertos visos de seguridad» (323). — J. P. E. [21.850]

Juan NADAL CAÑELLAS, *Las bulas de plomo bizantinas del Castillo de Santueri*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 325-340.

Només l'arqueologia dona testimoniatge de la presència bizantina a les Illes Balears i ha estat confirmada per les catorze monedes i cinc bolles/butlles bizantines trobades al Castell de Santueri. L'autor informa de sigil·lografia bizantina i analitza cada un dels casos, reproduint els textos de les inscripcions i datant-los, respectivament dels segles VII-VIII (I), VIII inc. (II), VIII inc. (III), VI-VII (IV), VIII inc. (V); l'important de les referides inscripcions és que corresponen a personatges amb categoria militar (spatharios) o civil (proprefecte) i per tant demostrarien presència i sobirania de l'imperi d'Orient com a tal. — J. P. E. [21.851]

J. J. LARREA, R. VIADER, *Aprisjons et presuras au début du IX siècle: pour une étude des formes d'appropriation du Territoire dans la Tarraconaise du Haut Moyen Âge*, dins *De la Tarraconaise à la*

Marche Supérieure d'Al Andalus (IV-XI) siècles: les habitats ruraux, ed. Ph. SENAC, Tolosa de Llenguadoc, Université Le Mirail 2006, 166-210.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.852

Pierre CAMPAJÓ, Denis CABROL, Elisabeth BILLE, Claude RAYNAUD, Marie-Pierre DURAS, Gilles PARENT, Christine RENDU, *Un atelier de traitement du fer sur le site de Haut Moyen Âge. De la Coume Paironell à Angoustrine*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 8-9 (mars 2007), 137-163.

En plena Cerdanya, vora Llívia, centrades en la Coma Paironell, els autors han conduït excavacions encaminades a enriquir el coneixement de les unitats de població durant l'Alta Edat Mitjana i informen dels resultats. Un membre del grup, Elisabeth Bille, signa les pàgines dedicades a *Le Moyen Âge cerdan à travers des textes* (157-161): constata l'extrema pobresa de documentació escrita, limitada a una acta del *Liber extraneorum* de Puigcerdà, AHC; per això, aprofita les poques dades que li proporcionen l'expedició de Wamba, l'episodi del walí Manuza i els documents del temps dels primers comtes i transcriu en nota els fragments d'entorn l'any Mil: hi havia a la contrada sis primitives 'villae' que al segle XIV pertanyien a cinc parròquies i als comtes i repassa un per un aquests nuclis primitius. El comte tenia 'mancipia' al castell de Durres (159), però ell es devia estar a Llívia (160). — J. P. E.

[21.853

Flocel SABATÉ CURULL, *Las tierras nuevas en los condados del Nordeste Peninsular (siglos X-XII)*, dins «Studia historica. Historia medieval», 23 (2005), 139-170.

En el segle XII, Pere Albert recordava que la terra a ponent del Llobregat era anomenada Catalunya Nova i el 1376 els jurats de Balaguer s'oposaven a certes indicacions del comte perquè ells no pertanyien a la Catalunya Vella. Entorn l'any Mil la frontera occidental de la Marca era puntejada per cent noranta-un castells termenats, protegida pels quals es configurava una societat; els responsables d'assegurar la defensa i d'organitzar el territori (ultra els comtes, els vescomtes i veguers, i institucions eclesiàstiques, bisbats o monestirs) provaren de convertir els alouers en emfiteutes (144-145); els castells es subdividiren en quadres i així la terra fou estructurada amb precisió a partir de comtats i bisbats, de castells i de quadres: la convivència fou enfortida amb les 'convenientiae', que creaven un bloc de fidelitats sota el comte i encaminaven a l'expansió vers Tortosa i Lleida (149-151); aquelles conquestes de mitjan segle XII aturaren l'expansió, cosa que excità la violència dels senyors entre ells: frontera i feudalisme no foren incompatibles (152). Després, s'imposà el 'lucrum' en les inversions, realitats per burgesos, que, per la potència econòmica esdevingueren col·laboradors dels comtes, que posaren la iniciativa a mans de les ciutats (153-157); els masos aïllats s'anaren concentrant en nuclis emmurallats a fi d'assegurar la defensa, nuclis que esdevingueren caps de comarca gràcies al mercat (158-163). La integració de Lleida i Tortosa a Catalunya indicava que els comtats ja eren, en general, prescindibles i que l'estructura d'autoritat se centrava en el comte de Barcelona (de més a més, rei) i en les seves vegueries i veguers, establerts per Jaume II el 1301 (164-167). En aquell moment, Catalunya s'estava configurant com una xarxa de castells termenats i una de vegueries. La riquesa de la documentació ha permès de reconèixer a cada pas en la configuració política de Catalunya la seva correspondència amb la realitat del país. — J. P. E.

[21.854

M. S. CINGOLANI, *Miti e archetipi. Mito e storia cavalleresca in Catalogna (1040-ca. 1328)*, dins *Mito e storia nella tradizione cavalleresca*. «Atti del XLII Convegno storico Internazionale, Todi, 9-12 ottobre 2005» (Atti dei Convegni del Centro Italiano di Studi sul basso medioevo, n.s. 19), Spoleto, CISAM 2006, 139-211.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.855]

Daniel CODINA, *Un manuscrit cuixanenc amb música gregoriana aquitana*, dins «Revista Catalana de Musicologia», III (2005-[2007]), 15-33.

L'antic manuscrit de Sant Miquel de Cuixà és ara a Perpinyà, BM, 2, evangeliari per als diumenges i festes de tot l'any, entre les quals es troben les dels sants del monestir de Cuixà; descrit el volum (16, nota 5), som informats que sis d'aquests fragments evangèlics porten notació musical: les quatre passions de Setmana Santa i els dos evangelis per al baptisme del Senyor i la nativitat de la Mare de Déu, aquests dos transcrits amb la corresponent música (26-33); aquesta no és primitiva, ans sobreafegida als texts per mans diverses, totes de família aquitana (16-18); l'autor analitza els principals conjunts de notes, amb transcripció de petites reproduccions (19-23), i compara el text musicat del ms. de Cuixà amb els actuals de Montserrat, ms. 72 (de música diferent), i de la BC, ms. 1451/12 (de música variant), cosa que permet d'afirmar en Perpinyà, 2, i BC 1451/12, la «pervivència d'unes fórmules melòdiques per a aquest tipus de lectures litúrgiques a casa nostra» (24). — J. P. E.

[21.856]

Gauthier LANGLOIS, *Des hérétiques dans les Pyrénées catalanes à la fin du XI siècle?*, dins «Heresis», nn. 46-47 (2007), 67-80.

En les seves *Històries e conquestes...*, Pere Tomic afirma que en temps de Ramon Berenguer II «se foren tornades arrianes algunes gentes qui eren christianes... en lo Barridà e de Urgellet» (68). Atesa la manca de crítica de Tomic, l'autor fa un repàs crític sobre les dades relatives a 'les gentes arrianes' o càtares, i als nobles esmentats en la descripció de Tomic, tant als que actuaren a favor dels dits heretges com en contra, concentrats respectivament en els Castellbó-Foix d'una banda i els bisbes i comtes d'Urgell de l'altra (70-79). Si la dada de Tomic respon a la realitat i els 'arrians' eren càtars: hi hauria hagut heretges en les muntanyes de l'Alt Urgell un segle abans d'allò que darrerament era acceptat (79-80). — J. P. E.

[21.857]

Gener GONZALVO I BOU, *La figura de l'arquebisbe Oleguer, des de l'òptica de la primera historiografia romàntica catalana*, dins «Misc. Recasens», 103-113.

La dita historiografia, procedent de Johann Wolfgang Goethe, irrompé a Catalunya i magnificà les gestes personals i les virtuts del poble o pàtria i arribà a la historiografia amb Pròsper de Bofarull i Mascaró, que intentà reescriure de bell nou la història de Catalunya en *Los condes de Barcelona vindicados*, 1836; Oleguer hi és el restaurador de Tarragona, alhora que braç dret de Ramon Berenguer III; amb Pau Piferrer, en *Recuerdos y bellezas de España*, del 1839-1865, del qual és transcrit el paràgraf dedicat a Oleguer (110), que imaginativament li atribueix la reconstrucció de la Seu de Tarragona, dels murs i la repoblació de la ciutat: un heroi de temps durs; Antoni de Bofarull i de Brocà renuncià a atribucions imaginàries; en el límit entre Romanticisme i Renaixença, Víctor Balaguer, dibuixa en la *Història de Catalunya* un Oleguer totalment imaginari (112). — J. P. E.

[21.858]

Robert SALADRIGUES ORTÍN, Josep TORNÉ CUBELLS, *El bon comte de Barcelona i la fundació de Poblet*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 80 (2007), 5-31.

Els autors resumeixen, en començar, el descobriment del tema per Jordi Rubió i Balaguer i recorden les vegades que fou esmentat en obres catalanes de la Baixa Edat Mitjana, tant d'història com literàries (6-7), i aporten una nova versió aplegada i copiada per Joan Vallespinosa en el seu *Generale Supplementum omnium quae Monasterium Populeti possidet*, ara a Madrid, AHN, cod. 342 B, sota el títol *Història de la fundació de Poblet, com i perquè fonch fundat*; els

autors es pregunten si l'autor no fou fra Blai Jorba, autor de l'*Exordium Populeti* (10); el text propugna que Poblet hauria estat fundat per Ramon Berenguer IV en agraïment pel seu èxit en la defensa de l'emperadriu d'Alemanya, versió amb variants narratives nascuda dins el marc de les narracions 'útils' propugnades per Annio da Viterbo (12-14). El text, traduït al català i anotat, ocupa les pàgines 15-31. — J. P. E. [21.859]

Joan ARMANGUÉ, *El Liber maiorichinus de gestis pisanorum illustribus*, dins Luca SCALA (ed.), *La rotta delle isole / La ruta de les illes*, Dolianova, Grafica del Parteolla 2004, 25-31.

Joan ARMANGUÉ, *El Liber maiorichinus de gestis pisanorum illustribus*, dins «Randa», 58 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell, 4), 5-12.

Les primeres pàgines fan un repàs als estudis recents dedicats al dit llibre, amb particular atenció a la informació sobre Blanes en aquells moments (5-7). Aquella 'gesta' seria el primer document sobre relacions entre catalans i sards, en aquell estol comanat per Ramon Berenguer III, per a la qual Pisa acceptà un encàrrec papal i obtingué la col·laboració de diverses ciutats de la mar Tirrena; són transcrits els versos que descriuen el pas de l'estol pisà per Sardenya, la seva presència al Maresme amb la grata sorpresa que els indígenes no eren musulmans ans 'christicolas catalanensesque' (10) i la celebració a la platja de Barcelona (9-10): aquella no fou expedició de conquesta, ans només de destrucció del poder marítim musulmà (11). El volum italià conté dos altres estudis sobre el tema: Valentina GRIECO, *I pisani e l'impresa delle Baleari*, pp. 19-23; i José BARRAL, *Un ataque en cuaresma según el Liber Maioliclinus (Formentera 1114 - Primavera)*, pp. 33-51. — J. P. E. [21.860-21.861-21.862]

Miriam CABRÉ, Sadurní MARTÍ, *Per a una base de dades dels cançoners catalans medievals: l'exemple de SG*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 171-185.

Presentació del projecte *Cançoner DB*, destinat a «reunir en un sol lloc web tota la informació disponible sobre la tradició dels cançoners catalans medievals, sistematitzant-ne les dades i incorporant-hi les noves recerques» (171), que té precedents tant en informàtica (171-172) com en la investigació anterior, però encara mancada «d'un estudi de conjunt sobre la tradició manuscrita dels cançoners catalans» (172), car només hi ha estudis sobre quatre d'ells (173). Tenint en compte els precedents italians, els autors es proposen «d'estendre l'estudi de fonts als manuscrits que integrarem a *Cançoner DB*» (174) en suport informàtic; es concentren en l'estudi «dels models de transmissió de la lírica romànica» (175) i proposen un model de fitxa per a la BC 146 (179-182). Segueix llista de manuscrits citats i bibliografia (183-185). — J. P. E. [21.863]

Dominique BILLY, *Remarques inédites sur les 'stramps' catalans*, dins «Études de Langue et Littérature médiévales offerts à Peter Ricketts à l'occasion de son 70ème anniversaire», sous la direction de Dominique BILLY et A. BUCKELY, Tournay, Brepols 2005, pp. 531-544.

Estudi només conegut per referència. — J. P. E. [21.864]

Paolo CHERUBINI, *Un manoscritto occitanico della Legenda aurea con note di bottega in volgare (Reg. lat. 534)*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», XIII (Studi e Testi, 433), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 2006, 119-166.

Encara que les dades sobre el volum l'ubiquin al Llenguadoc i el relacionin en particular amb Tolosa, l'autor després d'analitzar tant la composició material del volum (121-123), com les característiques de la lletra (124-129), formula la sospita «che il codice, in realtà non sia originario della Francia meridionale come ipotizzato, ma di una zona limitrofe, cui ricon-

ducono molti degli elementi esaminati, la Spagna del Nord...» (129); la pronúncia de la ,c' = ,s' (citum = situm) [és clarament catalana]. Seria del pas del segle XIII al XIV (133). — J. P. E. [21.865]

Thomas GRUBER, *Raimunds verblasster Rubm. Verwirrspiele um Peñafort (!), Sabunde (!) und die Summula pauperum des Magister Adam (Teutonicus) im cod. Pal. lat. 379*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», XIII (Studi e Testi, 433), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2006, 255-264.

Aquest còdex i les seves qüestions teologicocanòniques foren atribuïdes en l'*Inventarium MSS. Latinorum Bibliothecae Apostolicae Vaticanae* i en conseqüència per Henry M. Stevenson en el seu catàleg dels *Pal. lat.*, a Ramon Sibiuda (255-256). L'autor, per contra, identifica les ,qüestions' amb la *Summula de Summa Raymundi* del Magister Adam [Alderspecensis], definida ,compendi de casuística canònica' (257), abundantment copiada (256-258, notes [a les notícies de l'autor s'hi poden afegir les de nous manuscrits en les *Notícies bibliogràfiques* IV, dels successius volums d'ATCA]); el text del *Pal. lat.*, 379 pertany a la primera redacció de la dita *Summula...*, inc.; «Summula de Summa Raymundi prodiit ista...», mentre el de la segona és «In summis festis ad missam...» (258); alguna còpia mancada de títol arriba a atribuir aquesta *Summula...* al mateix s. Ramon de Penyafor (263, nota 39). — J. P. E. [21.866]

Agnès et Robert VINAS, *Le livre des faits de Jaume le Conquérant*, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales 2007.

Agnès i Robert VINAS, *El Llibre dels fets de Jaume el Conqueridor* versió en català modern de Josep Maria PUJOL, Mallorca, Editorial Moll 2008, 422 pp.

El nucli bàsic d'ambdues edicions és el text del *Llibre dels fets* del rei En Jaume I, per primera vegada traduït sencer al francès, o reescrit per Josep Pujol en català actual (11-379); s'hi han afegit alguns complements, com la *Invitació a la lectura*, del dit Pujol, invitació a una lectura que demana la implicació del lector, ja que la present edició és destinada a facilitar la complicitat entre narrador medieval i públic del segle XXI (3); la *Introducció*, pensada tant per a francesos del Sud de la Loire, més coneixedors de les *Gesta Dei per Francos* que de les pròpies, totalment desconegudes, com per a catalanoparlants, la història dels quals ha estat durant segles determinada pels dos objectius d'aquell rei: «l'extensió dels dominis reials, que equival a la de la cristiandat» (6) i el de l'acceptació col·lectiva de l'autoritat reial sobirana, en tant que «responsable únic de la justícia, garantia de l'ordre públic i únic autoritzat a usar la violència legal per tal d'aconseguir-la» (8). La versió al català actual és presidida per la fidelitat literal al text i el respecte a la coherència del seu pensament, respecte que també s'estén a la transcripció de d'antropònims i de topònims d'acord amb l'ortografia actual (9). La intel·ligència de la narració reial és ajudada amb dues natures de mitjans, els figuratius i els literaris. Entren en aquells els esquemes de genealogia familiar, els mapes tant per a trajectes marítims com terrens i per a parts dels territoris, les reproduccions de tota mena de pintures murals o d'altres i de miniatures i fotografies d'objectes relacionats amb la narració, com és ara la pàgina que reproduïx les peces del tresor almohade del Museu de Mallorca (111); els literaris consisteixen en explicacions, moltes d'elles breus com a notes marginals, altres de més extenses, de pàgina o pàgines senceres, que, a fi de no poder-se confondre amb el text del llibre reial, són impreses damunt pàgines acolorides. Al final, sota el títol de *Conclusió* (383-388), trobem una descripció del narrador, que és rei i se'n sap valdre, i que també és home, que escriu o narra en la segona meitat del segle XIII i es descriu amb remarcable fidelitat, atent a no poder ésser mai acusat de persona mancada d'honor, amatenent a demanar i escoltar el parer dels altres o a explicar-se quan necessita convèncer-los del propi; és home dotat d'una capacitat notable per a la murrieria i la facè-

cia. El *Llibre...* no és, doncs, ni una cançó de gesta ni un 'exemplum' (385), escrit en un català d'una «frescor aspra que li dóna tot el seu encant» (386), i amb «un art consumat en la manipulació de l'auditori» (387). Les darreres pàgines són dedicades a taula onomàstica (389-396), a glossari únic, que enclou tant mots àrabs com catalans antics (397-403), una cronologia, que va del 1147 al 1349 (404-414), i una bibliografia (molt) seleccionada (415). — J. P. E. [21.867-21.868]

Jordi BRUGUERA, *Vocabulari lematitzat del Llibre dels fets del rei en Jaume*, dins «Randa», 59 (2007), 5-36

L'edició de la *Crònica* de Jaume I publicada per l'autor era enriquida amb un vocabulari integrat, ara completat amb la present lematització, on consten per ordre alfabètic els mots del dit llibre afectats d'homografia; en cada cas és presentada la parella de mots homògrafs, amb qualificació tant gramatical com morfològica de cada un dels dos, completats amb la o les corresponent[s] referènci[es] al text de l'esmentada edició (6-7); la llista d'homògrafs comença amb 'acordats' i acaba amb 'volria' (7-36). — J. P. E. [21.869]

Robert I. BURNS, *The Crusade against Murcia: provisioning the Armies of James the Conqueror, 1264-1267*, dins «Misc. Lourie», 35-73.

Quan un exèrcit es posava en campanya, feia moure gran quantitat de serveis auxiliars com a intendència del mateix exèrcit, o com a pagament del material proporcionat i aquestes pàgines es concentren en el dels proveïments o serveis en la campanya de Múrcia. La base és el *Llibre dels fets* del mateix rei, completat amb les cròniques de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner, i amb l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc.*, *reg.* El rei mateix es basquejava dels aprovisionaments (39-41), en concret en la contraofensiva de resposta a la revolta del 1265, en què calgué assegurar tota mena de col·laboracions (42-49) i serveis: per mar (50-53), de súbdits sarraïns (54-55), d'un compte presentat per Astruc, jueu de Tortosa (56-59), de pergamins en blanc o escrits (59-63), dades especials després de la rendició de Múrcia, 3 febrer 1266 (63-66) i les liquidacions posteriors (67-70); resten d'aquells moments algunes nominacions, com és ara del mostassaf de Múrcia, Bertran de Claret (5 I [1265] 1266), el nomenament del qual és transcrit (73). — J. P. E. [21.870]

Caterina VALRIU LLINÀS, *El Llibre dels feyts i els relats llegendaris mallorquins sobre la figura del rei En Jaume I*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 425-435.

Caterina VALRIU LLINÀS, *La figura mítica de l'heroi: el cicle llegendari de Jaume I*, dins «Revista d'Etnologia de Catalunya», 27 (2005).

Més enllà de les rondalles, les llegendes sublimen fets i persones reals; les relatives a Jaume I, prop d'un centenar, han estat aplegades per Joan Amades i per Antoni Alcover; l'autora es limita a les set del darrer aplegades en les seves *Rondaies Mallorquines* (una d'elles consta que el segle XVIII era contada per Tià de Sa Real: 432): de cada rondalla és assenyalada la corresponent base textual en el *Llibre dels feyts* (tret d'una que procedeix de la *Crònica* de Ramon Muntaner: 433). Hi ha bibliografia (434-435).

El segon article només m'és conegut per referència. — J. P. E. [21.871-21.872]

Pere-Enric BARREDA, *Problemàtica de l'edició crítica dels registres de la cancelleria de Jaume I*, dins «Anuari de Filologia/D», XXV-XXVI, (2003-2004 [2005]), 1-36.

Tot i el seu alt valor i el fet d'ésser insubstituïbles, els registres indicats en el títol tenen dues dificultats, la de contenir només la 'species facti', a la qual el document es refereix, i la de

la fragilitat del paper que no permet o almenys fa difícil la lectura del text; l'autor, doncs, intenta «facilitar... la resolució d'aquells problemes, sovint amb l'ajut de documents ,complets'... i amb unes poques fórmules innovadores de l'època» (2). Recordat l',iter' d'elaboració dels documents en la cancelleria reial i el de la seva registració (2-5), l'autor ofereix en apèndix vint-i-un documents (vuit dels quals inèdits: 6) representatius d'allò que acaba de dir i exposa la metodologia de la present publicació, sempre partint, si s'ha conservat p. e. en fons de pergamins, del document original, o de la còpia en registre en els altres casos, tant si aquests procedeixen de la mateixa cancelleria com si són de fora, o si hi ha alteracions originades pels registradors (6-9); també es refereix al conegut condicionant ,exceptis militibus atque sanctis' o a d'altres clàusules rellevants (9-13). Segueixen les pàgines de referències, equivalents a bibliografia (13-15), i l'apèndix documental, on trobem regest, text i anotacions complementàries dels vint-i-un documents (15-36). — J. P. E. [21.873]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Fronteras exteriores e interiores en la creación de un reino medieval: Valencia en el siglo XIII*, dins «Studia Historica. Historia medieval», 24 (2006), 127-153.

El límit exterior del nou Regne de València era en part determinat per la frontera de l'Islam; les altres i les interiors foren establertes per la política internacional de la Corona, pels municipis, per les quatre governacions, per les batllies reials i pels districtes fiscals de la Generalitat; hi havia, de més a més, els límits eclesiàstics: bisbats, ardiaconats i parròquies. Cada una de les unitats civils és objecte d'ulterior explicació, començant pel Regne de València, no equivalent a cap de les entitats anteriors, car hi entraren zones tant de l'Aragó com de Catalunya; les fronteres, tant amb Castella, com amb Aragó i Catalunya, s'anaren precisant en el segle XIV pels tractats de Cazorla (1179) i d'Almizra; les corts valencianes del 1261 precisaren la configuració geogràfica i els successius testaments reials incidiren en una delimitació més precisa (130-135). Entre els segles XIII-XV hi hagué noves modificacions per delimitacions locals (entre Vilafranca del Maestrat i Mosqueruela i més tard tot el Racó d'Ademús) o de resultes d'acords internacionals, com la del Sud del País Valencià (Alacant, Elx, Oriola), conseqüència de l'ocupació de Múrcia per Jaume II el 1296 (135-141, i dos mapes: 136 i 139). Quant a les delimitacions interiors, tant si eren de ,termes generals' presidits per una vila, sots la qual hi havia llocs, amb els seus ,termes particulars', en molts casos eren les mateixes zones ,sicut tempore sarracenorum' o ,ans que ls moros isquessen de la terra' (143); en virtut del Privilegi General del 1283 totes les delimitacions interiors foren col·locades definitivament sots els Furs de València. — J. P. E. [21.874]

Joan SOLER I BORDES, *Ramon de Penyafort. Jurista internacional del Castell de Penyafort* (Castell de la Palma, 2), Vilafranca del Penedès, Delegació d'Òmnium Cultural 2005, 106.

L'Archivum Generale Ordinis Praedicatorum (Roma, Santa Sabina) conserva l'escrit intítulat *Nobilíssima descendencia de San Raymundo de Peñafort, III. Maestro General del Sagrado Orden de Predicadores*: després de la seva canonització el 1601 i possiblement en un marc crític envers les vides de sants barroques, el 1752 hom intentà de recollir les dades que vinculaven el Penedès i més en concret el poble de Santa Margarida i els Monjos amb el gran sant que, en compilar les *Decretals* sota Gregori IX, havia esdevingut i era tothora l'autor de la compilació de dret canònic plenament vigent en el segle XVIII (i fins al 1917), text ací transcrit (11-26). — J. P. E. [21.875]

Iván JIMÉNEZ-AYBAR, *Un primo approccio allo studio dell'influsso del Diritto canonico sul ,derecho foral' aragonese medievale*, dins «Proceedings of the Eleventh International Congress Law. Catania, 30 July - 6 August 2000, edited by Mario BELLOMO and Orazio CONDORELLI (Monumenta Iuris Canonici. Series C: Subsidia, 12), Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 2006, 673-682.

[Confonent allò que pertany a la Corona d'Aragó (p. e., les Ordinacions de Casa i Cort) i allò que és del Regne d'Aragó, (els Fueros de Aragón)], objecte d'aquest resum, l'autor recorda que Jaume I, 'de plenitudine potestatis', els proclamà a Osca el 1247 i féu redactar en llatí per Vidal de Canyelles tant la *Compilatio minor*, aprovada per les Corts, com la *Compilatio* (o Vidal) *Maior*; a través sobretot d'aquesta, entrava el 'ius commune' en el Regne d'Aragó, en concomitència amb el Dret canònic (680-681), sobretot en temàtica de matrimoni i d'herència (681). — J. P. E. [21.876]

M. CRUSAFONT I SABATER, Emili TRILLA, *Emissió monetària inèdita de Pere, senyor de Mallorca* (ca. 1233), dins «Randa», 58 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell/4), 13-22.

Col·laborador en la conquesta de Mallorca per Jaume I, constituït dos anys després senyor de Mallorca i de Menorca en compensació pels possibles drets al comtat d'Urgell per herència de la seva muller, comtessa Aurembiaix; eren coneguts dos contractes de l'ARM per a encunyació de moneda en nom seu, un del 1233, ací transcrits (21-22); no havent-n'hi cap exemplar, hom havia dubtat que els contractes haguessin portat a alguna emissió, però darrerament s'ha trobat un exemplar, aliatge de plata i coure (billó), considerat autèntic, encunyat entre el 1233-1244, amb les armes de Portugal en una cara (P DOMINUS) i les de Catalunya en l'altra (MAIORICE). Hi ha reproducció fotogràfica de la peça i ampliada de cada una de les cares (19). Jaume I hauria estat contrari a l'emissió i n'hauria segrestat els exemplars (21). — J. P. E. [21.877]

Luca DEMONTIS, *Executores et oratores. I Domenicani e l'infante Alfonso d'Aragona nella politica delle potenze iberiche del XIII secolo*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», LXXVII (2007), 103-120.

Primogènit de Jaume I, destinat a rei d'Aragó i de València en les prescripcions testamentàries dels anys 1241-1248, fins que morí el 1260 mal relacionat amb el seu pare, per la seva mare castellana resident a Castella, entorn d'ell els reis de Castella i de França teixiren una xarxa per a afèblir Jaume I i evitar l'acostament de Navarra a la Corona d'Aragó; es refiava dels dominics per a certs afers seus; en són prova els tres documents conservats a Madrid, AHN, Clero, carpetes 593 i 55, dels anys 1254-1256; el darrer és còpia notarial del testament (115-120). Assenyallem les informacions sobre Al-Azraq, també refugiat a Castella (111, nota 25), i la que el monestir de Veruela, on aquell infant és sepultat, pertany al bisbat de Tarragona(!: Tarassona) (113). — J. P. E. [21.878]

M. CABRÉ, *Wisdom for the Court. The 'verses proverbials' of Cerverí de Girona*, dins «Études de Langue et Littérature médiévales offerts à Peter Ricketts à l'occasion de son 70ème anniversaire», sous la direction de Dominique BILLY et A. BUCKELY, Tournay, Brepols 2005, pp. 393-404.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E.

[21.879]

M. LONGOBARDI, *Cerverí e l'enigma del nome*, dins «Studi Bertolucci Pizzorusso», 899-919.

Article només conegut per referència. — J. P. E.

[21.880]

J. L. MARTOS, *Parásitos*, dins *Convivio. Estudios sobre la poesía de cancioneros*. Convivio, editores Vicenç BELTRAN, Juan PAREDES, Granada, Universidad de Granada 2006, 481-492.

Sota aquest títol, l'autor estudia els quaderns de composicions poètiques afegits a cançons catalans. — J. P. E. [21.881]

Montserrat PAGÈS, *El setge de Balaguer als grafits de Castellfolit de Riubregós*, dins «Urgellia», XVI (2006-2007), 499-510.

Col·locat el poble amb la seva fortalesa dins la Catalunya feudal de la segona meitat del segle XIII, entorn el 1280, el desfici dels nobles entorn el rei Jaume I i el seu hereu, Pere el Gran, es manifestà en el fet que alguns barons es conjuntaren contra el rei i es feren forts a Balaguer; l'episodi és conegut per la *Crònica* d'En Bernat Desclot (502-504) i darrerament pels grafits descoberts en una estança de Castellfolit de Riubregós, ací reproduïts (206-210), que figuren els murs de la vila assetjada i dos cavallers, un dels quals era el vescomte de Cardona. — J. P. E. [21.882]

Josep Antoni AGUILAR, De plaga muscarum. *Els mals de França a les Cròniques catalanes medievals*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 59-79.

La resposta del Papat i de França a les Vespres Sicilianes, consistí en l'excomunió i deposició de la Casa de Barcelona de totes les seves sobiraniaes, amb la consegüent croada a fi que fos efectiu el canvi de dinastia. Atesa la desproporció de forces, la croada era vista pels croats com un passatge triomfal per Catalunya, [començant pel Rosselló, gràcies a traïdoria, com la de Jaume II de Mallorca, que 'interpretà' la prescripció hereditària de Jaume I, que ell i el germà hereu, Pere el Gran, anessin sempre units a favor de la pròpia casa]. Els *Gesta Comitum Barcinonensium* i les *Cròniques* de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner donen testimoniatge d'un estat d'opinió, que veia evident la victòria fulminant del rei de França, i Muntaner, de més a més, hi veu la contraposició davant Déu entre l'orgull francès i la petitesa catalana; l'episodi que més evidència l'allunyament de Déu dels francesos hauria estat la narració de les mosques de Girona, contada no sols pels nostres cronistes, ans també per Jacomo Doria en els *Annales Ianuenses*, per Salimbene d'Adam en la *Chronica*, per Giovanni Villani en la *Nuova Cronica* i per Guillem de Nangis en els *Gesta Philippi tertii Francorum regis*, arribant a una descripció més acurada en els *Gesta Comitum Barcinonensium* i en la *Historia Sicula* de Bartolomeo di Neocastro, en la qual les mosques sortien del sepulcre de sant Narcís (62-71). La plaga, doncs, fou interpretada com a càstig diví; són transcrits versos de la *Crònica rimada* de Geoffroi de París, «Quant Charles entra en Cecile...» (72-76). Hi ha bibliografia (77-79). — J. P. E. [21.883]

Joan ALEGRET, *L'episodi de Perpinyà a la Crònica de Desclot*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 95-109.

L'autor es proposa d'analitzar el dit episodi (caps. 134 i 135 de la *Crònica* esmentada), «per fer veure la saviesa de Desclot en la conducció de la trama i l'eficàcia de les seves tècniques narratives» (95): divideix l'episodi en tres parts: *En Pere, de Barcelona a Perpinyà* (96-103), on la murrieria i de vegades la crueltat en la defensa dels drets de la Corona damunt el Rosselló, coexisteixen amb el sentit de l'honor i de la cortesia (98-99). La segona part: *En Jaume: de Perpinyà a la Roca de l'Albera* (cap. 134): Desclot és l'únic a narrar aquell enfrontament entre el rei hereu, Pere, i el segon, rei de Mallorca per establiment del rei Pere: l'hereu troba els documents que demostren la traïció del fadrisme i aquest, veient-se perdut, s'escapa pel desguàs d'aigües i detritus bruts, 'rot sollar' (103-105). La terça: *En Pere, de Perpinyà a la Jonquera*, on torna a manifestar-se el sentit de l'honor i de la cortesia: «Hi ha en Bernat Desclot una doble fidelitat al rei d'Aragó i al rei de Mallorca» (109). — J. P. E. [21.884]

Pietro CORRAO, *Il nodo mediterraneo: Corona d'Aragona e Sicilia nella politica di Bonifacio VIII*, dins *Bonifacio VIII*. Atti del XXXIX Convegno Storico Internazionale. Todi, 13-16 ottobre 2002, Spoleto, Centro Italiano di Studi sul Basso Medioevo 2003, 145-170.

Andreas KIESEWETTER, *Bonifacio VIII e gli Angioini*, ibid., 171-214.

Alessandro BARBERO, *Bonifacio VIII e la casa di Francia*, ibid., 273-327.

Essent tots tres estudis centrats en la figura de Bonifaci VIII, és normal que una de les fonts bàsiques sigui la documentació d'aquell papa, tant la general, *Les registres de Boniface VIII*, publicats per membres de l'École Française de Roma, com la darrerament limitada a la documentació destinada als regnes ibèrics, a cura de Santiago Domínguez Sánchez [cf. ATCA, XXVII (2008), 567-572]; la nostra font és la gran compilació de Heinrich Finke, *Acta Aragonensia, I-III (i IV)*, completada amb els *Anales* de Jerónimo de Zurita i les tesis del darrer segle de Joan Reglà i Campistol i de Vicent Salavert i Roca. Del conjunt dels tres estudis hom en pot deduir la conclusió certa que, essent des de sempre favorable a França, després del resultat desastrós per al papa i França de la Croada contra Catalunya, Bonifaci VIII, davant la superioritat de Catalunya, sobretot per mar, intentà de 'solucionar' a favor de Roma el contenciós de Sicília valent-se justament del poder català i, doncs, col·locant-lo al servei del papa contra Frederic de Trinàcia i l'illa de Sicília, i així arribaren els nomenaments a Jaume II d'«almirall i capità general» de l'Església de Roma i, mentre durà la preparació de l'atac a Sicília, el papa pagà tots els preparatius, sobretot de construcció de galeres, amb sumes importants de moneda. A l'hora de la veritat, immediatament després de la batalla naval d'Otranto en què l'estol sicilià resultà destruït pel català i calia només la darrera empena perquè caigués Sicília, quelcom no funcionà i Bonifaci VIII en culpà Jaume II [tinc la impressió que la veritat és que els nobles catalans caps de l'expedició es negaren davant el rei Jaume II a donar aquella empena, perquè era com tirar rocs a la pròpia teulada. Però en tota l'operació, Jaume II fou un instrument del papa]. — J. P. E. [21.885-21.886-21.887]

Josep HERNANDO DELGADO, *Les controvèrsies teològiques sobre la licitud del crèdit a llarg termini*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 13 (2007 = *El món del crèdit a la Barcelona medieval*), 213-238.

Després que el contracte de venda de rendes perpètuas i vitalícies, és a dir, els censals morts i els violaris, s'havia convertit en pràctica regular, que, feia un segle Ramon de Penyafort havia considerat legítim en cert supòsit, el de les rendes o fruits provinents d'un bé immoble (lloguer), sense referir-se a les rendes pecuniàries, fou, especialment a Catalunya, ocasió de discussions doctrinals, car alguns seguien veient-hi una pràctica dissimulada d'usura; hi digueren la seva, a favor o en contra, Bernat de Puigcercós, OP († c. 1343), el jurista manresà Ramon Saera († 1357), Francesc Eiximenis, OFM († 1409), els textos dels quals ha publicat el mateix autor del present estudi, i ara a fi de permetre al lector de comprendre les diverses opinions, hi ressegueix els diversos passos seguits en el tema durant els dos darrers segles medievals. En ple segle XIII Goffredo da Trani, *Summa in titulos Decretalium*, de 1241-1243, es posà en contra: pagar amb diner el fet de rebre una suma de diner en préstec, és usura pura i simple, també en el cas contemplat per Ramon de Penyafort. Però la realitat obligà a mirar directament els censals i violaris i fou justament un papa i gran jurista, Innocenci IV, qui donà un primer pas: la quantitat prestada era una forma de comprar el cens anyal. Malgrat tot Enric de Gant, mestre de teologia a París, el 1276, tornà a reafirmar que la pretesa compra de nous censos era una forma d'usura, encara que es revestís de compravenda, defensant, primer, que es tractava d'una compravenda i que el diner del cens anyal no era la realitat comprada, ans només la mesura d'un valor, que és la raó d'ésser de la moneda: el problema, per tant, era el de si el cens anyal era just o excessiu i, doncs, injust. Fou l'aportació d'un professor anglès, Richard of Middleton († 1307): el censal era just, com tot preu, si era el considerat 'comú' o el normal en una comunitat humana (communis aestimatio). A mitjan segle XIV a Catalunya hom exigia que els censals complissin les lleis dels contractes: personals i a carta de gràcia, o garantida la possibilitat de retorn del capital esmerçat en la compra del cens. — J. H. D. [21.888]

Marc PARVÉRIE, *La circulation des monnaies arabes en Aquitaine et Septimanie aux VIIIe et IXe siècles*, dins «Aquitania», 23 (2007), 233-246.

La Septimània incloïa el Rosselló, però la seva capital era Narbona, de sobirania musulmana entre 719 i 759; a Ruscino ja s'havien trobat 2 dinhars d'or, 2 dirhams d'argent i un falús de bronze; trobats darrerament, s'hi han d'afegir 1 dirham i 5 falús, més un falús a Vilallonga dels Monts en el Massís de les Alberes; les darreres troballes són d'encunyacions dels anys 717-753, amb la inscripció corànica normal (235-236); són relacionables amb quantitats majors trobades a Narbona. Hi ha mapes (235-238), bibliografia (241) i reproducció fotogràfica de les monedes de Septimània (242-246). — J. P. E. [21.889]

Jordi GIBERT REBULL, *Els 'palatia' septimans: indicis de l'organització territorial andalusina al Nord dels Pirineus*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 1-26.

Deixeble de Ramon Martí, de la UAB, i guiat per la presència del topònim 'palatium', catalanitzat en 'palau/palol/palou', en una zona que engloba el bisbat d'Elna i els monestirs de Cuixà, Canigó i Arles del Tec, i a base de col·leccions de documents com *Catalunya Carolíngia*, l'autor troba que topònims paral·lels es donen a Galícia, Lleó, Castella i Navarra en fonts vinculades als primers temps de l'estat andalusí (4); la xarxa dels 'palatia' seria fruit del «repartiment de terres a partir de la conquesta musulmana» (6); analitzats els nombrosos 'palatia' documentats en les comarques de la Catalunya-Nord i en canvi absents entorn les altres seus episcopals de Septimània, segurament perquè al Sud de Narbona l'autoritat era més efectiva que al Nord (19), els 'palatia' haurien sorgit del repartiment i la verificació del cinquè estatal (20). Hi ha taula dels dits topònims amb indicació de l'any del primer esment escrit, i mapa de la zona (23-25). — J. P. E. [21.890]

Joan BLASI SOLSONA, *Una nova proposta sobre el lloc on morí el valí de la frontera nord: Mannuza*, dins «Ceretània. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2007), 33-38.

L'autor reproduceix el capítol vint-i-set de la història dels bisbes d'Auxerre, publicada per Philippe Labbé el 1657, que exposa l'ajut del bisbe Hincmar al duc d'Aquitània, Ot, en la lluita contra els sarraïns a Juberri, Andorra; la crònica del Pacense també informa que Mannuz, governador de la frontera superior, s'alià amb Ot contra els musulmans, es casà amb la seva filla i sucumbí a Juberri. — J. de P. [21.891]

Brian A. CATLOS, *The Victors and the Vanquished. Christians and Muslims of Catalonia and Aragon, 1050-1300* (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought, 59), Cambridge, Cambridge University Press 2004, XXIV i 449 pp.

Estudi dividit en tres parts. La primera, sintetitzant-los, informa dels estudis dedicats al tema, cosa que li permet de descriure la situació dels musulmans d'aquelles contrades des del moment de la instal·lació de clans àrabs i berbers en la Marca Superior i la seva estructuració social, les relacions d'ambdues ètnies a través de la frontera, la conquesta cristiana i el repoblament (19-120). La segona es concentra en els sarraïns del darrer quart del segle XIII, en llur personificació col·lectiva oficial (l'aljama), en les característiques de la convivència tant dins la col·lectivitat sarraïna com amb els cristians, situació que no permet pas de parlar d'un poble sarraí oprimat, aïllat i marginal, car, per contra, es sabé adaptar al món occidental i se'n sabé aprofitar (121-324). La tercera descriu sis casos particulars, que exemplificarien la situació acabada d'exposar (325 ss.). — J. P. E. [21.892]

G. ROSELLÓ BORDOY, *Documentación feudal y arqueología andalusí: el caso de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 409-422.

Atesa la pràcticament total manca de fonts musulmanes sobre Mallorca abans del 1229, ha calgut recórrer a les cristianes, bàsicament catalanes, des de les cròniques reials a la docu-

mentació d'ACA, cancelleria, d'entre la qual destaca, i de molt, el *Llibre del repartiment* de Mallorca, i el *Memoriale divisionis* d'Eivissa, completades per als segles XIII i XIV amb l'*Es-
crivania de cartes reials* de l'ARM (409-411), el *Capbreu 1304 dels establiments fets per D. Nuno
Sanç en la seva porció* i el *Capbreu de ço que fou del noble Gastó de Bearn...* (411); havent-se estron-
cat darrerament la publicació de resultats d'intervencions arqueològiques, la font més rica per
a la identificació de restes musulmanes és la comparació entre les cinc versions del *Llibre del
repartiment* en la xarxa viària urbana (414-415), en els camins extramurs de la Madina (415-
417, amb fragment de plànol), en construccions singulars (rahals, almúnies, alqueries, aqua-
ductes, ponts, arcs) en l'Horta (417-419) i closos defensius (Alaró, Pollença i darrerament
Santueri), d'altres derivats d'al-Mudayna: Bunyola, Sineu, Santanyí, Artà, o de burÿ (torre)
(419-421). — J. P. E. [21.893]

Margalida BERNAT I ROCA, *Algunes notes sobre els forns de Madina Mayûrqa / Ciutat de Mallorca
al segle XIII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 7-24.

Amb el present títol l'autora prossegueix els seus estudis sobre activitats productives a Ciut-
tat de Mallorca entorn la conquesta (7-8, notes 1-5), i dedica les primeres pàgines a les infor-
macions del *Llibre del repartiment* sobre forns a Madina Mayûrqa, teòricament quaranta-nou (8:
Quadre 1), però en realitat només en consten trenta-un (9-10: Quadre 2). Per als primers
decennis després de la conquesta, la documentació pròpia del rei o dels cosenyors (Nuno Sanç,
bisbe de Barcelona, Bearn-Montcada), ja publicada, permet de resseguir les concessions de
forns als nous ciutadans o a d'altres, com genovesos (12-19). Les darreres pàgines són dedica-
des a la comercialització del pa: es basen en documentació publicada, però sobretot en el *Lli-
bre de privilegis, stabliments e ordinacions del... mostassaf*, de l'ARM, Còdex 29, que permeten d'in-
formar i reduir a quadre els preus de venda del pa (22: Quadre 3). — J. P. E. [21.894]

Pablo CASTELLET MARQUÈS, *Els senyors del castell de Montornés en el segle XIII*, dins «Estudis
Castellonencs», 10 (2004-2005 [2007], 321-340.

Ubicat al cim de la serra entre Benicàssim i la Pobla Tornesa, és esmentat per l'historiador
sarraí Ibn al-Abbar, que el qualifica de ,ma'aqil = refugi fortificat», de mitjan segle XII;
segueixen les mencions cristianes en la *Historia Roderici Campidoctoris* i en els límits del bisbat
de Tortosa (317-318); en el moment de la conquesta, el primer de setembre del 1238, el rei
Jaume l'infeudava a Nunó Sanç, oncle del rei, segons el *Llibre del Repartiment de València* (328-
340); després en reberen el senyoriu el ciutadà de Lleida, Pere Sanç, notari del rei (330-333);
el 1249 ho era el poc conegut Jaques Sanç, que es venia el castell (333-334); segueix Eximèn
Pérec de Tàrragona, «tenens locum domini regis in regno Valencie» i el 1243 'a Çeit Abuçeit
natu Miralmomenini' li donava el castell d'Arenós; la possessió de Montornés consta en el
documents reials de Jaume I atorgant els seus drets eminens sobre el·loc a Sant Vicent de
València (334-337); el darrer posseïdor documentat fou Pere Eiximenis, en acabar el segle XIII
(337-338). — J. P. E. [21.895]

Pablo VIDAL GONZÁLEZ, *Mosquera. Etnología de un paisaje rural de la Sierra de Espadán*, Caste-
lló, Diputació 2007, 112 pp.

Un capítol resumeix la història de la població musulmana des de la victòria de Jaume I,
per la seva presència en el *Llibre del repartiment* en ésser donada en baronia d'Arenós a Blasco
Pérez de Tarazona, passant pel plet entre Sogorb i València pels pobles del Millars, la confir-
mació feudal del 1330 i d'altres documents d'ACA, *Cancelleria*, i de l'ARV, *Manaments i empa-
res*, les guerres de les Germanies contra els moros d'Espadán, que despoblaren la zona fins a l'ex-
pulsió del 1609, el pas de la baronia a la casa de Cardona i el nou repoblament dins les

universitats de Soneja i d'Azuèbar (21-35). L'abundància d'alzines sureres relaciona la zona amb la de l'Empordà ja en el segle XIX (38-49). Hi ha bibliografia (107-110). — J. P. E. [21.896]

Robert CHAZAN, *Fashioning Jewish Identity in Medieval Western Christendom*, Cambridge, Cambridge University Press 2004, XV i 379 pp.

Exposició centrada en cinc autors i les respectives obres entre el 1160 i el 1260; un d'ells, el cinquè, és català: Nahmànides (Moshè ben Nahman), del qual, tot i reconèixer que la seva informació de la Disputa de Barcelona (1260) fou tendenciosa i que les explicacions donades per sant Ramon de Penyafort són reproduïdes de forma sumària i esbiaixada, Chazan es confessa admirador seu. Són també recordats els dos Kimki, Joseph i Moshè, pare i fill: en el *Mil-bemet Mitzvah* (Guerra Santa) sintetitzen les observacions captades des de llur lloc de bada, atent a la situació dels jueus, observacions que fan públiques per exigència de la responsabilitat de director comunitari. — J. P. E. [21.897]

Francisco RODRIGO SANDOVAL, *La reconstrucción de la alfabetización de Santa Catalina de Sena (Palma)*, dins «Mayurqa. Revista Anual de Historia», 30 (2005), 963-970.

Foren trobats en aquell lloc trenta-vuit subfragments que tenen franges diverses decoratives, en dues de les quals es repeteix 'Al-yumn' (964). Hi ha bibliografia (966) i reproduccions tant dels fragments com de la peça reconstruïda (967-970). — J. P. E. [21.898]

Brian A. CATLOS, «Mahomet Abenadalill»: *A Muslim Mercenary in the service of the kings of Aragon (1290-1291)*, dins «Misc. Lourie», 257-302.

Article només conegut per referència. — J. P. E.

[21.899]

David NIRENBERG, *Love between Muslim and Jew in medieval Spain: a triangular Affair*, dins «Misc. Lourie», 127-155.

Aquell és un 'afer triangular' perquè també afectava els cristians. L'autor, sabent que era diferent la situació en les dues corones, catalanoaragonesa i castellana, en les darreres pàgines condueix el seu raonament a presentar les preses de posició d'autors castellans contràries al judaisme en casos d'aquella, corona com si fossin també les nostres, més aviat desentesos de tals problemes (140, nota 39; cf. 135, nota 25; 137, nota 33; 142) — Nahmànides hi era totalment contrari (129 i 139) — i les aljames eren radicals a mantenir la pena de mort a la jueva adulta amb no jueu (133, nota 19), o almenys alguna forma de càstig (136, nota 28; 141); i no semblen normals els casos en què un jueu és favorable a la conversió d'una seva prostituta o a circumcidar com a jueu un fill d'ells dos (139, notes 36 i 37); només a darreries del segle XIV es feren sentir entre nosaltres certes veus de 'profetes' que propugnaven la supressió dels jueus (146, nota 53). — J. P. E. [21.900]

Leonard Patrick HARVEY, *Muslims in Spain. 1500 to 1614*, Chicago and London, The University of Chicago Press 2005, XIV i 450 pp.

En aquesta visió de conjunt, destinada a la informació del gran públic nordamericà o almenys de llengua anglesa, la major part de la qual és dedicada a la Corona de Castella, ultra la condició en la informació documental, el lector s'adona que l'autor ha estat amatent a fer comprendre que la Corona d'Aragó (amb Catalunya i València: de Mallorca no se'n parla) no es pot confondre amb el regne d'Aragó i a informar de les dues grans etapes que als regnes d'Aragó i de València seguí el problema dels moriscs: 1) fins a la revolta dels Agermanats, següi-

da de la dels moriscs de l'Espadà (79-101); i 2) del 1525 enllà (115-121), en què, sobretot a l'Aragó, l'actuació inquisitorial contra moriscs fou acusada d'infracció de les Constitucions del Reialme i de moment hagué de tornar enrere. Però la part que ens afecta més de ple és el capítol cinquè, dedicat a la vida intel·lectual dels musulmans clandestins als regnes hispànics (123-203), basat en la biblioteca de llibres musulmans, descoberta els primers anys del segle XX al poble aragonès d'Almonacid de la Sierra, biblioteca que pogué ésser adquirida per a la Real Academia de la Historia, de Madrid (amb l'excepció de l'exemplar de la *Tuhfat...* d'Anselm Turmeda [160-161]); també hi trobem resum del procés inquisitorial a càrrec del valencià Faquinet, per haver induït un seu pastor cristià a fer-se musulmà (159); un dels llibres d'aquell fons era el de Gazzali, *Kitab maqсад al-asna sharb asma Allah al-busna* (157), que Ramon Llull completà amb el *Els cent noms de Déu*. És també esmentada la compilació documental valenciana de M. Carme Barceló, la meitat de la qual conté peces dels segles XVI-XVII (166-167); un d'aquests documents, del 1595, fa referència a Pere Franquesa; també hi ha esment d'un volum de Gandia (187). Hi ha bibliografia (421-441). — J. P. E. [21.901

Henri DOLSET, *Intermédiaires par excellence. Le rôle des juifs entre chrétiens et musulmans dans la Catalogne au Moyen Âge central*, dins «Études Leroy», 209-219.

Els segles X-XIII els jueus eren força ben integrats en la societat ambiental i així pogueren practicar sense entrebancs tota mena de mediacions entre cristians i musulmans: en el pla polític en la conquesta de Mallorca, en el de les obres científiques sobretot mèdiques, en tot gènere d'operacions econòmiques, comerç d'esclaus inclòs (211-214) o fent d'hostalers en zones de ningú, com en el Camp i a Tarragona, 'vila de jueus' segons Al-Idrisi (215). L'autor recorda que a Tarragona hi és documentada comunitat jueva abans de les diàspores dels anys 70 o 135 pC., i que poc després de la conquesta és coneguda l'existència de grups jueus en una vintena de pobles de la terra ferma, dada que indica que els jueus no eren sols 'ciutadans' (216-217). — J. P. E. [21.902

Toni LÉVY, *L'algèbre arabe dans les textes hebraïques (I). Un ouvrage inédit d'Isaac ben Salomon al-Adam (XIV siècle)*, dins «Arabic Sciences and Philosophy», 13 (2003), 269-301.

Josep M. NÚÑEZ ESPALLARGAS, Jordi SERVAT SUSAGNE, *El Llibre de geometria d'Abraham Bar Hiyya en l'ensenyament de la matemàtica*, dins «Actes Ciència i Ensenyament», 97-103.

Les pàgines del primer títol repassen les aportacions d'autors jueus a les ciències matemàtiques durant l'Edat Mitjana, el primer dels quals és Abraham bar Hiyya. Fins i tot en l'ensenyament tant elemental com secundari de les principals etapes de l'evolució de les matemàtiques, és útil referir-se a obres com el *Hibbur ha-Mesibab we- ha-Tishboret* (*Tractat de mesurament i de càlcul*), del barceloní del segle XII Abraham Bar Hiyya, traduït al català per Josep M. Millàs i Vallicrosa i publicat el 1931 amb el títol de *Llibre de geometria*; presentat aquell autor i les seves obres principals, encaminades a introduir ciències humanes en l'explicació de l'herència cultural jueva, els autors ens recorden que l'obra que ens ocupa fou traduïda al llatí el 1145 com a *Liber embadorum*; era un llibre sobre agrimensura, del qual són resumides les quatre parts o capítols amb l'ajut de figures, exclusivament dedicades a la medicció i al repartiment proporcional de terres en casos d'herència o semblants i a base només d'aritmètica i geometria, sense ús de l'àlgebra, cosa que didàcticament serveix per a il·lustrar el pas de l'aritmètica a l'àlgebra en la ciència d'Occident. — J. P. E. [21.903-21.904

Toni LEVY, *Les débuts de la littérature mathématique hebraïque: la géométrie d'Abraham bar Hiyya (XI-XII siècles)*, dins *Gli Ebrei e le Scienze/The Jews and the Sciences* (Micrologus, XI), Firenze, SISMEL - Edizioni del Galluzzo 2001, 35-64.

Títol només conegut per referència, que presenta Bar Hiyya com a fundador de la llengua hebrea científica i subratlla que encertà a sintetitzar la nova ciència amb les determinacions dels raus sobre els càlculs matemàtics. — J. P. E. [21.905]

Eduard FELIU, *Sobre la lletra que Hasday Cresques adreçà a la comunitat jueva d'Avinyó parlant dels avalots de 1391*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 5 (2004-2005 [2007]), 171-219.

La dita lletra és l'única font d'autor jueu i escrita en hebreu sobre el dit avalot; publicada en hebreu almenys tres vegades (174-176) és ací traduïda al català (176-181) i completada amb notícies de procedència cristiana, escrites en llatí o en català, començant per la llarga narració barcelonina conservada en el ms. de El Escorial Z.j.4 (181-184: traducció catalana; 184-185: text llatí), i seguint pels fragments de Pere Miquel Carbonell, la *Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona*, *Manual de novells ardit*, les anotacions del notari mallorquí Mateu Salzet i les de Guillem Mascaró (195-190); segueixen les lletres reials de Joan I (190-193) i la notícia sobre la mort d'un fill de Hasday Cresques (193-197); segueixen les notícies de font cristiana sobre l'avalot en poblacions esmentades en la lletra de Cresques (Girona, Lleida, Mallorca, Morvedre, València: 197-207) i d'altres, les no citades per ell (Castelló d'Empúries, Cervera, Menorca, Perpinyà, Puigcerdà, Santa Coloma de Queralt, Tarragona, Tortosa i Valls: 207-213). — J. P. E. [21.906]

Il trattato sui dogmi ebraici (Sefer Ha-'Iqqarim) di Yosef Albo. Il codice miniato dell'Accademia dei Concordi di Rovigo, a cura di Michela ANDREATTA, Pier Luigi BAGATIN, Giuliano TAMANI (Policinenses selectae chartae. Testi e protagonisti del patrimonio del Polesine, 4), Treviso, Antilia 2003, 141 pp. I il·lustracions.

Format a Catalunya com a deixeble de Hasday Cresques, membre de la representació jueva en la Disputa de Tortosa, Yusef Albo, atesos els mals resultats culturals de la dita Disputa per als jueus, escriví el *Tractat dels dogmes hebres* al servei de la resistència dels calls, concretant en tres els dogmes jueus [seguint el *Llibre del Gentil e dels tres Savis* de Ramon Llull?]: la creació, la revelació bíblica i la supervivència personal. Més que en el contingut doctrinal, la present edició es fixa en l'actual còpia manuscrita de Rovigo, Accademia dei Concordi, a la qual arribà dins la biblioteca dels comtes Silvestri; el copista italià del segle XV hauria estat un hebreu, l'autor de les il·lustracions un cristià. — J. P. E. [21.907]

Thomas F. GLICK, «My Master, the Jew»: *Observations on Interfaith Scholarly Interaction in the Middle Ages*, dins «Misc. Lourie», 157-182.

Jueus, cristians i musulmans coexistien en espais separats i normalment amb malfiança, però hi havia un grau de la població, el dels estudiosos, entre els quals es donaren casos de col·laboració i de confiança, recordats en les pàgines centrals de l'article, tant en l'elaboració d'estudis com en la traducció, com, per exemple, en Moshè Profait, que hauria col·laborat amb Giovanni da Brescia o amb Ermengol Blasi, el qual hauria col·laborat amb Estori ha-Pari; Llull s'hauria comunicat amb els tres mestres de Barcelona, als quals dedicà un dels seus llibres (165-166). Entre els equips de traductors hi ha el d'Abraham bar Hiyya i Plató de Tívoli (167-168). Alguns jueus eren mestres reconeguts, per exemple, en la Disputa de Barcelona (174-175; 179-180), però també reconeixien el mestratge de savis gentils, com ho feia Shalomó ben Adret (176-177). La darrera pàgina codifica les disposicions subjectives amb què calia emprendre els dits contractes (181-182). — J. P. E. [21.908]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La concessió de la llibertat a un esclau jueu (1450)*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 5 (2004-2005 [2007]), 59-63.

Dos documents de Cervera, AHC, *Cervera. Notaris*, ací transcrits (61-63), permeten de conèixer tot el procediment, seguint el qual un esclau jueu de Guillem March, de Vallmoll, era taxat en cent florins per a la seva llibertat, i que en realitat fou alliberat en haver-ne pagats setanta, acaptats en els calls de Catalunya i d'Aragó. — J. P. E. [21.909]

Teresa ALEIXANDRE SEGURA, *La documentació notarial, una fuente cristiana para una historia judía*, dins «Notarial Arxius», 171-174.

La història medieval dels nostres jueus només es pot reconstruir a base de fonts cristianes; l'autora indica allò que l'interessat pot trobar en l'ACA, en els arxius municipals i en els notaries: aquests obren la porta al camp de la vida privada, sobretot els *Libri iudaeorum*, de contingut només econòmic individual, sense entrar en el pla col·lectiu; destaquen els documents notaries per llur rica pluralitat. — J. P. E. [21.910]

Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, *El crèdit jueu a la Barcelona del segle XIII*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 12 (2007: El món del crèdit en la Barcelona Medieval), 157-186.

L'acceleració de la vida econòmica durant el segle XIII comportà el creixement del préstec, mitjà legal de disposar de diners, i també «la concentració en mans de jueus» (158), que percebien el 20% d'interès anyal. L'autor es proposa «mostrar les principals característiques del préstec amb interès, practicat pels membres de l'aljama de Barcelona» (159), a base dels registres notaries de Bernat Vilarrúbia de l'ACB, d'un fragment de capbreu de Pere Portals de l'AHCB i dels pergamins contemporanis dels diversos arxius barcelonins (els esmentats i l'ACA, *Patrimonials*, l'AHCB i l'APar del Pi, *Pergamins*): 417 contractes per a 371 préstecs dels anys 1196-1300, en conjunt 234 deutors (160-161). A partir d'ací són exposades les característiques dels préstecs (capital prestat, taxa d'interès, durada normal, garanties i liquidació dels deutes: 162-182), les dels creditors (182-187) i les dels deutors (187-195), explicació completada amb disset taules, on no manquen llistes personals de jueus prestamistes. La majoria dels préstecs era inferior a 200 sous, però qualche vegada pujava als 500 (195); l'interès real «a inicis del segle XIII es situava al voltant del 50% anual», però el rei Jaume I el rebaixà al 20% oficial cada any (196). — J. P. E. [21.911]

Eduard FELIU, *Llibre de comptes de Jucef Zabara, col·lector del clavari de la comunitat jueva de Girona (1443)*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 5 (2004-2005 [2007]), 87-138.

L'AH de Girona, *Notaris Gi 2,212*, ha conservat un quadern de comptes de 1443-1444, ací reproduïts fotogràficament (124-128), transcrits en l'original hebreu (129-138) i traduïts en català (91-107) amb l'afegit de notes per a major comprensió de les anotacions comptables; el cognom Zabara era estès pels calls de Catalunya, ben conegut per Jucef ben Meir Zabara, barceloní del segle XII, i en la Castella contemporània per Mossè ben Zabara, copista de la «bellíssima Bíblia Kennicott» (90-91). Per les despeses col·lectives del call gironí podem conèixer la seva situació en aquells moments. Hi ha taula d'antropònims i de topònims (107-109); Joan Ferrer Costa hi afegeix *Algunes observacions filològiques sobre els mots catalans que apareixen en el document i algunes observacions paleogràfiques* (110-123). — J. P. E. [21.912]

Margalida BERNAT I ROCA, *Llocs perduts: cementiris i sinagogues de Ciutat de Mallorca (segles XIII-XV)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 7-40.

L'autora aplega la documentació i les dades arqueològiques sobre la ubicació primitiva i les successives modificacions de tres cementiris i de cinc sinagogues. Els cementiris són: el més

primitiu del camí de Portopí, que aprofità l'alfondec murat dels cristians anterior a la conquesta [cf. ATCA, XXVII (2008), 574], i hauria deixat d'existir el 1319 (9-13); el de prop la Porta del Camp, possiblement relacionat amb el Call Major i amb el correlatiu privilegi d'Alfons II del 1286 (14-16); i el de la Porta de Santa Margalida, «el més conflictiu dels tres cementeris jueus» (17), car el coneixement de la seva existència només té a favor la confrontació d'un hort del 1361 i una làpida i inscripció trobada el 1861, ara a Madrid, RAH (17-19). Les sinagogues haurien estat cinc, sobre cada una de les quals l'autora fa «una recopilació de referències disperses -totes publicades» (21): la del Call de l'Almudaina (21-23), la del Call Menor en la porció de Nuno Sans, actuals carrers de N'Escurcac, Sant Bartomeu i Vicenç Mut (24-27) i les del Call Major: la primera i ben coneguda per la mútua confrontació amb els framenors, substituïda per l'església jesuítica de Montision (27-31), la segona sinagoga major, funcionant els segles XIV-XV, ubicada on després seria el Seminari Conciliar vell (32-34), i la menor o nova en la casa deixada en testament per Aaron Mani (34-36) i l'autora dóna en paral·lel les dades favorables a l'existència de dues sinagogues en la ciutat de Mallorca entre 1373 i 1435 (37). — J. P. E. [21.913]

Margalida BERNAT I ROCA, *El call de la Ciutat de Mallorca a l'entorn de 1350: alguns aspectes socials i econòmics*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 5 (2004-2005 [2007]), 139-169.

[Les presents pàgines continuen el tema resumit dins ATCA, XXV (2006), 806, núm. 19.429]. L'autora hi recull les poques notícies de jueus mallorquins de la primera meitat del segle XIV. Només el monedatge del 1350 permet una idea global de la comunitat jueva: 735 caps de casa, concentrats en els Calls menor i major i entorn el Port, d'un 60% dels quals consta l'ofici (141-145); el més nombrós era el tèxtil, seguit del comerç, el treball en pell i cuiro i l'art i cultura (hi entren els mestres, de set dels quals és conegut el nom; Isaac Nafusí fou rellotger i fabricant d'astrolabis al servei de Pere III el Cerimoniós, també encobertador de llibres (153-254); només consta un fabricant de sabó i un guixaire (161-162). 173 dones hi figuraven com a subjectes fiscals, 135 de les quals, vídues i 93 insolvents; només d'una consta que era 'lavanera /bugadera' (164). S'arrossegava el 1350 un important deute col·lectiu de la comunitat jueva mallorquina (165-166). Hi ha taules i gràfiques (166-167). — J. P. E. [21.914]

Teresa ALEIXANDRE SEGURA, *El crédito rural en el Camp de Tarragona. El Liber iudeorum nº 90 de l'Aleixar (1344-1348)*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de l'Alt Camp. Valls (Alt Camp)», núm. 8 (gener de 2007), 21-104.

Notícia de l'existència de cinc *Libri iudeorum* de l'Aleixar, ara a l'AHA de Tarragona (22-23), descripció d'un d'aquests, el que porta el núm. 90 (27-31), i idea global del seu contingut, predominantment de natura econòmica (32-36: localització del Call: 36). A partir d'ací, amb abundància de gràfics, quadres comparatius i esquemes, trobem l'anàlisi dels préstecs o 'mutuum/mutua', amb les corresponents quantitats, datats els anys 1344-1348 (37-74); totes les dades són al final reduïdes a quadres, tant de prestadors com de prestamistes, tant jueus com cristians, amb particular atenció als fiadors o a les garanties donades pels deutors, essent llarguíssima la llista dels darrers que reconeixien davant notari que havien rebut un préstec dels primers, amb indicació de la població dels deutors (82-104). Hi ha bibliografia (74-76). — J. P. E. [21.915]

Josep-Xavier MUNTANÉ I SANTIVERI, *Fonts per a l'estudi de l'aljama jueva de Tàrrrega. Documents i regesta* (Catalonia Hebraica, 8), Barcelona, PPU 2006.

Josep-Xavier MUNTANÉ I SANTIVERI, *La pràctica del lloguer de bèsties entre els jueus targarins a la fi del segle XV*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 5 (2004-2005 [2007]), 65-85.

La situació econòmica de bon nombre de jueus targarins és coneguda a través del *Llibre de bans* de l'actual AHC de Tàrraga, *Fons municipal*; els amos, en canvi, que es dedicaven al lloguer de bèsties, consten per *Llibre d'albarans* del mateix fons (67-78), d'on també són tretes les informacions sobre el preu oscil·lant del dit lloguer per dia en el decenni del 1480 (79). Hi ha bibliografia (81) i, en les pàgines 82-85, quadre sinòptic de tots i cada un dels lloguers de bèsties, on consten les circumstàncies de cada un i l'objectiu del viatge.

El llibre indicat en primer lloc només m'és conegut per referència. — J. P. E. [21.916-21.917]

Manuel RUZAFÀ GARCÍA, *Una minoria religiosa en època de los Borja: los mudéjares valencianos*, dins *València-Roma*, 281-301.ç

Encara que en un principi l'autor té presents tant la minoria jueva com la musulmana, de fet es limita a una exposició de com l'evolució de la cristiandat europea durant el segle XV repercutí en els musulmans, i es fixa en els dos moments dels dos papes Borja: el de Calixt III, determinat per la caiguda de Constantinoble i d'un Islam triomfant, repercutí a València mitjançant les agitacions d'un tal Cervares que, basat en documents falsos, propugnava una decretal pontifícia obligant els musulmans a una conversió forçosa; en aquest ambient, la proclamació de la croada per a la reconquesta de Constantinoble, la predicació de la qual fou encomanada a València pel papa al bisbe de Barcelona, hauria augmentada «la gravedad de los acontecimientos» (296); per contra, el final del Regne musulmà de Granada, contemporani d'Alexandre VI, essent una desfeta dels musulmans, no hauria tingut repercussions negatives, però la calma hauria estat propícia a un enfortiment de les aljames, sobretot en zones agrícoles (299-301). — J. P. E. [21.918]

Irene LLOP I JORDANA, *Els jueus de Vic a partir de la documentació notarial*, dins «Notarial Arxius», 135-140.

Aquestes pàgines ens informen, primer, de la documentació conservada en l'Arxiu de la Cúria Fumada de l'AE de Vic (a partir del 1230) i de la seva subsecció dels *Libri Iudaeorum* (del 1264 ençà), de vint-i-sis unitats documentals fins al 1354, amb 5536 documents, repartits en setze identitats o seccions de contingut (137-138). La segona part informa sobre la base de dades informàtica, en la qual l'autora ha introduït l'esmentat material (137-140). — J. P. E. [21.919]

Manuel FORCANO I APARÍCIO, *La lletra apologètica de Rabí Iedaia ha- Peniní. Un episodi de la controvèrsia maimonidiana a Catalunya i Provença*. Estudi, traducció i edició crítica (Catalònia Hebraica, II), Barcelona, Publicacions de la Universitat 2003, 502 pp.

Llibre només conegut per referència. — J. P. E. [21.920]

Paulino RODRÍGUEZ BARRAL, *Eucaristia y antisemitismo en la plástica gótica hispánica*, dins «Boletín. Museo e Instituto 'Camón Aznar' de Ibercaja», XCVII (2006), 279-347.

La plàstica gòtica es concreta, de bell començament, en les taules de Vallbona de les Monges, Capella del 'Corpus Christi', ara a Barcelona, Arxiu Nacional d'Art de Catalunya (inv. 9919 i 9920), de les quals són exposades les diferents escenes, totes inspirades en diverses col·leccions d'«exempla», amb particular atenció a les protagonitzades per jueus, les 9-13 i 15-17 (289-294: profanacions de l'Eucaristia; i 295-297: conversió de jueus); els hebreus compa-

reixen altra vegada, en el retaule de Sixena (antic bisbat de Lleida) on l'autor d'una profanació és pintat amb les característiques del jueu medieval, quan no es tracta d'un alfaquí musulmà, també present en *l'Espill* de Jaume Roig (305-306), i en la taula de Queralbs, del mateix museu, en la qual el personatge jueu és una dona (312); i el Sant Sopar de Vilaformosa del Riu, on Judes és dibuixat i vestit com els jueus catalans de la Baixa Edat Mitjana (313-314). Amb aquestes figuracions s'enfortia la distància entre cristians i jueus, també alimentada per les profanacions d'hòsties que desembocaren en processos judicials durant la segona meitat del segle XIV [llista, a la qual s'ha d'afegir la profanació de Torreblanca en temps de Martí l'Humà] (322). Les pàgines 324-347 reproduïxen les pintures esmentades. — J. P. E. [21.921]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Conversos i jueus: cohesió i solidaritat. Necessitat d'una recerca*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 181-212.

L'explicació inicial sintetitza la posició dels jueus en la Península Ibèrica fins al segle XV, en què el panorama del judaisme canvià per les conversions i bateigs de jueus, entre el 'pogrom' del 1391 i la Disputa de Tortosa i el document de Benet XIII, del 1415, que generà el problema dels conversos vivint en tensió amb la societat cristiana (182-183), fins a extrems com els dels dos documents notariais certificant el sexe d'un nadó, cosa que també confirma la cohesió social dels conversos (185-186), fins al punt que l'entesa familiar no es trencà per la conversió d'un seu membre, tot i que no manqués qualche cas de divorci, conseqüència de la conversió (189-191). Els seixanta conversos que entraren en l'estat clerical entre el 1392 i el 1426 haurien confirmat la serietat de la conversió (ADB, *Ordinat.*, 7-10 (206-207). Són transcrits deu documents de l'ADPB, datats entre 1392 i 1426 (193-203); hi ha quadre de jueus conversos en un protocol notarial de Jaume Trilla, 1390-1392 (204-206), i deu arbres genealògics (208-212). — J. P. E. [21.922]

Grup de Treball de MEMÒRIA DEL CARRER, *Allistament dels xuetes de Palma de 1795*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana». 63 (2007), 295-322.

L'equip de Treball és format per nou membres i alguns col·laboradors; les presents pàgines són resultat del treball damunt un plec de paper, ADM, MSL/382, procedent de l'AM de Palma, del qual és explicada la composició de les anotacions en les pàgines (295-298): conté les dades personals dels xuetes que s'havien d'allistar a l'exèrcit reial i que no havien entrat en les llistes generals de la ciutat perquè Antoni Aguiló i Pinya havia ofert al rei un batalló particular de 600 xuetes (299-300); les pàgines següents ofereixen una cronologia dels fets relacionats amb l'allistament entre el 1773 i el 1813 (301-306); segueix quadre sinòptic de tots els xuetes allistats i llurs circumstàncies personals, per ordre alfabètic del primer cognom, des d'Aguiló a Valls (308-319); són també transcrits les anotacions (320); hi ha bibliografia (321). — J. P. E. [21.923]

Edwin SEROUSSI, *Catorce canciones en romance como modelos de poemas hebreos del siglo XV*, dins «Sefarad», 65 (2005), 385-411.

Els manuscrits d'Oxford, Bodleian Library 1094 i 1984, conserven respectivament onze i cinc cançons en castellà i català, en hebreu i en traducció; les catalanes són d'Abraham Halevy, de Girona, *Cum ven l'albas* (390-391); de Yosé Ginilla, *Gran tems à que'm dura que só enamorat* (395); del mateix, *No puc partir ni aturar* (397-398); i d'Halevy, *Una fraira ferida* (401). Hi ha bibliografia (406-410). — J. P. E. [21.924]

Eleazar GUTWIRTH, *A Song and Dance: transcultural practices of daily Life in medieval Spain*, dins «Misc. Lourie», 207-227.

Aquest títol proporciona informació sobre el tema en els diversos regnes de la Península Ibèrica. Quant a la nostra Corona, l'autor comença recordant els estudis pioners d'Higini Anglès i es fixa en la doctrina de Profiat Duran, 'familiaris' del nostre Joan I, en el seu *Ma'seb Efod*, del pas del segle XIV al XV, on ell considerava el cant i la melodia l'únic camí per a l'impacte del text bíblic, però alhora protestava contra el fet que, per imitació dels 'gentils', farceixen el cant litúrgic amb afegits inacceptables, cosa que també féu Joan XXII protegint de tal farciment el rés litúrgic de les hores canòniques; en canvi, el *Llibre vermell* de Montserrat en contindria alguna mostra (210-213). El dit cant també és documentat en un *Responsum* d'Isaac bar Sheset de la segona meitat del segle XIV contestant a preguntes de Xàtiva sobre un cas d'aiguabarreig entre cants sagrats i profans en una festa (220). El darrer apartat es basa en processos d'inquisició, de Saragossa, Archivo de la Audiencia Territorial i del Seminario, a càrrec de conversos, que haurien participat en festes de jueus, algun dels quals era de Lleida (224); les dites festes serien representades en miniatures de manuscrits de la Corona com els de Londres, British Library, Add. 14761 i el de la Haggadah de Sarajevo (225). — J. P. E. [21.925]

Lorenzo GARMÉS MAS, *Los frailes predicadores en el caso atípico de antijudaismo en Mallorca entre los siglos XIII y XX*, dins Arturo BERNAL PALACIOS, ed, *Praedicatores, Inquisitores* - II, 173-196.

Recordades les notícies esparses sobre jueus a Mallorca durant el primer mil·lenni, l'autor es concentra en la presència de jueus des del primer moment de la conquesta de Jaume I (1229) i resumeix la repercussió a l'illa del pogrom del 1391, després del qual hi ha un fet nou, el de les conversions de jueus al cristianisme i, doncs, l'existència de conversos, sobretot després de la paròdia anticristiana del 1435 i de la seva repressió radical; els conversos es multiplicaren i amb ells la tensió amb la societat de cristians i el dubte de la sinceritat de la conversió: els 'xuetes' havien comparegut a Mallorca: un bon camp per a la Inquisición Española, que escenificà la seva vitalitat en els actes de fe del 1645 a final del segle XVII: els xuetes resultaren marginats fins al punt de no ésser aptes a entrar en l'ordre clerical, malgrat les inútils decisions de Carles III, problema ben viu fins al 1945. L'autor tendeix a reduir l'influx dels Dominics tant en la Inquisición Española en general com en la situació mallorquina en particular, subratllant intervencions de dominics a favor de xuetes i de jurats de Mallorca en contra, encara el 1774 (191-192). — J. P. E. [21.926]

Raimundus, christianus arabicus. Ramon Llull i l'encontre entre cultures «Reial Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona del 4 al 29 d'abril del 2007», Barcelona, Institut Europeu de la Mediterrània 2007, 184 i 86 pp.

Volum destinat a acompanyar i a recordar l'Exposició «Raymundus, christianus arabicus», preparada amb motiu del setè centenari de l'estada de Ramon Llull a Bugia (Béjaïa) el 1307 i repetida a Alger, BN, a Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, i al Palau de la Llotja, a Palma de Mallorca. El volum té dues parts, ben visibles pel fet que la primera, en escriptura llatina, ocupa les pàgines 1-184; i la segona, que va en sentit invers, ocupa les 1-86 és, fora de les notes finals (85-86), és escrita amb caràcters àrabs. De forma coherent, la part central del volum és dedicada a la dita exposició, que presenta trenta-cinc texts literaris o documents originals (113-184), deu dels quals són en àrab (els núms. 1, 2, 3, 19, 30, 31, 32, 33, 34 i 35), tretze de llatins (els núms. 4, 6, 9, 10, 11, 16, 18, 21, 22, 23, 27, 28, 29) i dotze en català (els núms. 5, 7, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 24, 25, 26). Aquesta part central és complementada amb una introducció global signada per Albert Soler que presenta Ramon Llull com a cas paradigmàtic, però fàctic i real, del conjunt de relacions entre els dos móns mentals predominants en la Baixa Edat Mitjana entorn la Mediterrània, el Cristianisme i l'Islam: cas paradigmàtic, en el qual es troben elements ara incòmodes com la conversió i, després de la pèrdua de Sant Joan

d'Acre, la croada, però d'altres de plenament vàlids com la recepció d'elements islàmics per part del Cristianisme i la insistència a demanar espais de coneixement mutu i de diàleg entre ambdós móns mentals. La part llatina és completada amb tres estudis (que es troben en àrab en la segona part), el biogràfic de Ramon Llull, d'Albert Soler (*Ramon Llull, un perfil històric*: 21-42); el teològic d'Annemarie C. Mayer (*Ramon Llull, pelegrí entre móns*: 43-52); i l'històric de Djamil Aïssani (*Les relacions entre Bugia i la Corona d'Aragó durant l'estada de Ramon Llull a la ciutat*: 53-73); aquesta part catalana és traduïda al castellà i al francès (75-112). Tot el volum és excel·lentment il·lustrat amb reproduccions de miniatures del *Breviculus*, de portades d'edicions i d'altres elements relacionats amb Ramon Llull. — J. P. E. [21.927]

Albert SOLER, *Descripció del manuscrit lul·lià F-143 del Col·legi de la Sapiència de Palma*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», LIII (2006), 13-23.

Pertanyent al grup de manuscrits lul·lians de primera generació i «no gaire allunyat del primer», que és el bivolum del *Llibre de contemplació en Déu* de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, el de Palma, Sapiència, F-143, és ací descrit en la seva composició material (14-16: vint-i-set plects, 309 folis de pergamí), «molt més acurat i luxós que el de Milà», amb «inicials ricament decorades» (14) en els ff. 1, 61, 153, que s'allarguen «en bande d'I' (14); hi són indicades pel pas d'una a l'altra les successives parts de l'obra (17-18) i transcrites les anotacions de possessió (19). Hi ha bibliografia (19-20) i són reproduïdes les tres pàgines de les capelletes (21-23). — J. P. E. [21.928]

Ramon LLULL, *Libro de los correlativos (Liber correlativorum innatorum)*. Traducción, introducción y notas de José H. HIGUERA RUBIO. Prefacio de Esteve JAULENT (Clásicos de la Cultura, 10), Madrid 2008, 94 pp.

L'autor d'aquesta edició considera que «uno de los aspectos más interesantes del pensamiento de Llull es el lenguaje de los correlativos» i, resumida la biografia (22-24), el posa en relació amb un altre dels aspectes més vistosos del lul·lisme, que és l'Art i amb un altre punt típic del lul·lisme, el de les «raons necessàries», en un moment en què la Facultat d'Arts de París es trobava en plena ebullició per les imposicions aristotèliques extremes dels averroïstes. «Llull tiene como tema principal, en la disputa con la Facultad de Artes, la creación de nuevas formas demostrativas basadas en la unidad correlativa de los principios del Arte» (26-28). Mirades les coses en dimensió diacrònica, l'editor troba en Joan de Salisbury un cert precedent gramatical en indicar que la blancor («albedo») blanqueja (albet) i que el resultat d'aquesta acció és la de fer blanc (album) (53). Al final d'aquestes explicacions prèvies tenim la bibliografia (58-62), seguida de la traducció castellana de l'opuscle lul·lià (65-87). Atesa la importància de l'Art en aquesta presentació de la teoria dels correlatius hi ha reproducció de l'alfabet i de tres figures de l'Art (91-93). — J. P. E. [21.929]

L. LA ROSA, *Raimondo Lullo 'procuratore degli infedeli' e maestro di vita cristiana*, dins «Itinerarium», 12 (2004), 157-180.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E.

[21.930]

Francesc-Xavier MARÍN, *Un Mediterrani cosmopolita: el viatge de Ramon Llull a Orient*, dins «Ars Brevis. Anuari», 13 (2007), 104-118.

«En aquest article es proposa que, salvant les distàncies, la mirada de Ramon Llull pot ser-nos també avui d'utilitat per tal de gestionar adequadament la diversitat cultural» (104): amb aquest objectiu, l'autor resumeix els esforços fets des de la Mediterrània oïdental per assegurar

el comerç amb tota la zona oriental del mateix mar i assenyalava l'interès i la presència de Ramon Llull a Roma en el moment de l'ambaixada de l'il-Khan de Pèrsia Arghun el 1287 (110-111) i a París 1297-1299, en el moment de l'ambaixada d'Aito de Gorikos (112); i sobretot l'anada a l'Orient Mediterrani el 1301, fins a la capital d'Armènia, Ayas, bo i maldant a poder-se endinsar per la Mongòlia, tal com dóna a entendre en el *Liber de fine* (114). — J. P. E. [21.931]

Anthony BONNER i Albert SOLER, *La mise en texte de la primera versió de l'Art: noves formes per a nous continguts*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», 47 (2007), 29-50.

Els autors intenten descobrir en els manuscrits més antics, en aquest cas de mitjan segle XIV, i en concret en el Vat. lat. 5112 (descripció: 418-419), les dificultats amb què es trobà Llull a l'hora d'integrar en una pàgina text i figura, per exemple de l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*. A fi que la demostració resulti més convincent, els autors comparen la distribució de l'espai en les pàgines dedicades a figures i explicació de les A, S i T, reproduint dins el possible la disposició de l'esmentat manuscrit, en el qual l'autor hagué de recórrer a un full desplegable (36-43), i en l'edició Moguntina, en la qual Iu Salzinger disposà text i figures a la seva manera (44-47). — J. P. E. [21.932]

Leonci PETIT, *El Llibre de contemplació en Déu. Què aporta Llull a l'home modern?*, dins «Ars Brevis. Anuari», 13 (2007), 119-142.

L'objectiu de l'autor en aquestes pàgines és la d'assenyalar els punts en els quals el *Llibre de contemplació en Déu* «poden ajudar, ni que sigui parcialment a plantejar o resoldre les dificultats que amenacen el filosofar actual» (119) i que, segons ell, són els següents: la constatació del porpi ésser i la seva derivació en l'alegria (120-123); el reconeixement que el valor ,ésser' depèn de l',Ésser' i que tant el minúscul com el Majúscul són essencialment actius, en lul·lisme, ,correlatiu' i, doncs, tant en el minúscul com en el Majúscul, trinitaris (124-128); que la tensió entre ,Ésser' i ,ésser' implica en aquest l'ètica de la ,primera intenció' en la voluntat lliure de l'home (128-130); i que en el pla del coneixement la dita tensió és camí de coneixement demostratiu (130-135), en el qual se sintetitzen les possibilitats del raonament amb les de la fe (135-141: en aquest darrer punt és particularment abundosa la transcripció de fragments de Ramon Llull). — J. P. E. [21.933]

Josep PERARNAU, *Noves notícies sobre Ramon Llull i Lul·lisme a Alemanya, segles XIII-XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 637-649.

Són tres les notícies noves: la primera és la integrada per Eberhardus, archidiaconus Ratisponensis, en els seus *Annales*, publicada ja el 1861 en els «Monumenta Germaniae Historica», que clarifica nombre de punts de la primera estada de Llull a París entorn el 1289, un dels quals és l'examen oficial superat, responnent de forma demostrativa a preguntes de qualsevol ciència, i al consegüent títol de ,mestre en arts' (639-644); la segona fa referència a un còdex amb quatre obres lul·lianes de la British Library, Welcome 441, copiat a Brunau (Passau) el 1454 (645-646); i un petit text sobre la relació entre enteniment i fe, conservat a la BAV, Palat. lat. 1590, ací transcrit (647-649). — J. P. E. [21.934]

Jaume GAYA, *Kinèsica i literatura. L'estudi dels gestos al Llibre de les bèsties*, dins «Tretzè Col·loqui», II, 187-180.

Tesi: «Ramon Llull utilitza signes no verbals (sNVs), alguns propis del sistema kinèsic, per a la caracterització física i psicològica dels seus personatges» (167); en l'anàlisi del discurs, «per a poder interpretar no és suficient ,llegir' paraules sinó també ,llegir' gestos» (168); en aquest

sentit, el mot 'kinèsica' no sols integra els gestos més o menys intencionals, sinó també d'altres reaccions involuntàries de l'organisme» (169-170), i l'autor ens presenta algunes frases del *Llibre de les bèsties*, que entren en la definició (179-180). A partir d'ací, es fixa en els gests i més en concret, en el contacte ocular (172-174), en l'expressió facial (174-177, amb quadre sinòptic) i en expressions manifestades mitjançant les extremitats i en d'altres (178). Hi ha bibliografia (179-180). — J. P. E. [21.935]

Lola BADIA, *Generació o luxúria. Què diu Ramon Llull sobre el sexe? (1). El marc teòric*, dins «Actes de les Jornades Internacionals Lul·lianes. Ramon Llull al segle XXI», M. Isabel RIPOLL I PERELLÓ (ed.) (Col·lecció Blaquerna, 5), Palma de Mallorca, 1-3 d'abril de 2004, Barcelona i Palma, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2005, 13-45.

Lola BADIA, *Generació o luxúria. Què diu Ramon Llull sobre el sexe (2)*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 125-143.

L'autora mateixa ha resumit així la primera part: «tracta del marc teòric de les opinions de Llull sobre el sexe... el pensament del beat conté una reflexió sistemàtica sobre la natura d'allò que és masculí i d'allò que és femení —amb les interaccions corresponents— que va des de la recerca ontològica sobre els principis mateixos a l'anomenat 'desvelament dels secrets' sobre la generació de les espècies d'acord amb la filosofia natural i la medicina», tot vist per qui, convertit en penitent, «situa els aspectes pràctics del sexe en el terreny del rebutjat, l'abominable o l'innominable»; «també indico fins a quin punt Llull és conscient de l'operació d'ocultació i l'escamotatge de tot allò que fa referència a la sexualitat a les seves obres de caràcter narratiu i poètic» (126). En el segon esbrina què diu del sexe quan parla contra la luxúria dins un raonament didàctic sobre les virtuts i els vicis, on «el punt de partida és l'espectacle depriment de la preponderància del vici sobre la virtut» (128) i es concreta en els deu paràgrafs dedicats en el *Llibre d'home*, del *Fèlix* als 'usos indeguts del sexe entre laics' (129-134), on Llull juga amb situacions diverses a base de castedat o de luxúria; els set següents reporten situacions en què el sexe és agreujat per la violència (135-140): «la variació de la casuística està al servei del combat contra el vici de la luxúria i de la promoció de la virtut de la castedat» (140). Hi ha bibliografia (140-143). — J. P. E. [21.936-21.937]

Marta M. M. ROMANO, «Valde delectabilia fuerunt amico verba sui amati». *La mística nell'Ars amativa di Raimondo Lullo*, dins «Studi Medievali», 45 (2004), 753-770.

L'Ars amativa seria «il trattato che meglio realizza la vitalità del sistema dell'Ars', della quale assume i fondamenti ontologici e la logica argomentativa» (754). Llull no seguiria ací el corrent que veu la relació Déu-home com el de 'sponsus-sponsa', ans el de l'amistat, que insisteix en l'alteritat dels dos éssers (755), aplicant-hi la lul·liana doctrina dels correlatius, que veu implicats en l'acte d'estimar (756). L'autora es fixa en els dos protagonistes, Déu i home, començant per Déu, contemplat de forma acceptable per als infidels, cosa que comporta una certa 'antropologia de Déu' (760). *L'Ars amativa*, però, s'adreça a l'home, a fi que aprengui l'amància científica de Déu, cosa que equival a viure segons la primera intenció (763), a la qual han d'aspirar totes les potències humanes; el primer pas consisteix a restablir l'harmonia dins l'esperit humà (766) entre esperit i sentits corporals, arribant a la contemplació pel camí de la realitat creada (767-768), que exigeix un nou vocabulari i aprofita totes les semblances de la realitat humana (769-770). — J. P. E. [21.938]

Jordi PARDO PASTOR, *Mahoma y el Anticristo en la obra de Ramon Llull*, dins «Anales del Seminario de Historia de la Filosofía», 22 (2005), 159-175.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E.

[21.939]

Marta M. M. ROMANO, *Il Mediterraneo nel '300: Raimondo Lullo e Federico III d'Aragona, re di Sicilia: Il Mediterraneo nel '300: Omaggio a Fernando Domínguez Reboiras*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 47 (2005), 233-255.

Ultra els parlaments de rigor, són ací resumits els temes següents, exposats en aquella avinentesa: Salvatore Fodale, *Raimondo Lullo nella Sicilia di Federico III* (235-236); Fernando Domínguez Reboiras, *Il ,Dio maggiore': le ragioni di Raimondo Lullo in Sicilia* (236-237); Francesco Fiorentino, *Raimondo Lullo in Sicilia. Itinerario bio-bibliografico* (237); Djamil Aïssani, *Les rapports de Béjaïa-Sicile au moment des séjours du Philosophe catalan Raymond-Lulle (xiiiè-xivè siècles)* (237-239); Diego Ciccarelli, *Domino Friderico... Domino Arnaldo de Rexa (!)* (239); Fernando Domínguez Reboiras presentà l'edició de *L'ars amativa* de Marta M. M. Romano (240-242); Jaume Medina Casanovas, *L'amore, l'amico e l'amato: un'indagine a partire dalle domende del l'ars* (243-244); María Asunción Sánchez Manzano, *Semantica e significazione di intento dell'ars amativa e nie Libri principiorum de Raimondo Lullo* (244-245); Jordi Gayà Estelrich, *Sapientia ignota: la quarta virtù teologale* (245); Harvey J. Hames, *A Manual for Jewish Conversion: R. Llull's, Liber per quem poterit cognosci que Lex sit magis bona, magis magna et etiam magis vera* (246); Giuseppe Roccato, *Note sulla predicabilità in Opera Messanensis et Tuniciiana* (246); Cándida Ferrero Hernández, *Sulle due redazioni latine del Liber de consolatione heremitarum* (247); Francesca Emanuela Chimento, *Riflessioni sul Liber de intelligentia Dei* (247); Patrizia Spallino, *Il Liber de Deo maiore et Deo minore* (247-248); Pietro Palmieri, *Sul Liber de perseitate Dei* (op. 248)(248); Pere Villalba Varneda, *Il De civitate mundi* (op. 250), cum mundus sit in perverso statu (248-249); José Martínez Gázquez, *La prima traduzione latina del Corano* (249); Nàdia Petrus i Pons, *La seconda traduzione latina del Corano di Marco da Toledo: alcuni appunti linguistici* (249-250); Óscar de la Cruz Palma, *Culture in contatto nel Liber de gentili et de tribus sapientibus di Ramon Llull* (250-251); Víctor Pallejà de Bustinza, *Ramon Llull influenced by Ibs Arabi? A reappraisal of Asín Palacios hypothesis* (251); Alexander Fidora, *Ramon Llull, la familia Spinola de Genova y Federico III de Sicilia* (251-252); Marta M. M. Romano, *Vittorio da Palermo commentatore di Llull: un link tra Sicilia e Catalogna* (252); Luca Lombardo, *Dante e Federico III: un caso ancora aperto tra Storia e filologia* (252-253); Salvatore Fodale, *Federico III d'Aragona e la Chiesa Romana* (253-254); Paolo Evangelisti, *Voi siete gli affini di Cristo: paradigmi dell'identità comunitaria e strategie del confronto con gli infideles nei progetti politici di Arnau de Vilanova e Ramon Llull* (454); i Andrea Romano, *Compromessi istituzionali di Federico III e genesi della costituzione storica siciliana* (254-255). Mentre és esperada la publicació dels estudis, tenim en aquestes pàgines un resum de cada una de les aportacions. — J. P. E. [21.940]

Charles LOHR, *The Islamic 'Beautiful Names of God' in the Lullian Art*, dins «Misc. Lourie», 197-205.

Alguns dels *Cent noms de Déu* de Ramon Llull i en particular les nou ,dignitats' de la versió definitiva de l'Art lul·liana poden coincidir amb d'altres dels noranta-nou formulats en l'*Alcorà* com a més bells noms de Déu (198-199). L'objectiu de l'autor és arribar a la conclusió que, si bé la doctrina lul·liana sobre els correlatius encaixa amb la doctrina cristiana sobre la Unitritinitat (201), té precedents en la forma com alguns teòlegs musulmans (Avicenna, Al-Ghazâlî) expliquen l'atribució de noms a Déu, diferenciant entre l',ésser', únic nom absolut (per això és l'únic verb intransitiu aplicat a Déu), i els altres (transitiu), que serien relatiu ,ad extra' (200-201), doctrina que també es manifesta en la de la primera i segona intenció (201-202). — J. P. E. [21.941]

Anna Isabel PEIRATS, *El Liber de centum nominibus Dei o Cent noms de Déu de Ramon Llull: per a una edició crítica*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 297-310.

L'objectiu de l'autora és el de conèixer la transmissió codicològica del llibre amb vistes a l'edició crítica; aquesta seria particularment necessària, ja que hom hi pot trobar una perfecta harmonia d'elements cristians i musulmans, apropiada al cant amb tercines monorrimes (300); no sempre el llatí és traducció fidel del català (304); el text s'ha conservat en quinze manuscrits catalans i dos de llatins (301), prou allunyats com perquè calgui una edició a doble columna; el millor text català es troba a Barcelona, BU, ms. 59, el llatí a Milà, BAmbrosiana N 81 Sup., dels quals són transcrits alguns fragments. Hi ha recompte dels manuscrits (305-309) i bibliografia (310). — J. P. E. [21.942]

Josep BATALLA, *Es pot ésser lul·lista avui dia? Reflexions entorn de Kurt Flasch*, El pensament filosòfic a l'Edat Mitjana, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 619-635.

L'autor comença constatant que fora del camp dels 'lul·listes' estrictes, Ramon Llull és poc estudiat entre els especialistes en temes medievals, ni en teologia, ni en filosofia, ni en lògica (621-627), perquè no entra en els grans corrents de pensament que dominen l'àrea i perquè no hi ha edicions fidedignes però no especialitzades (627-629). Kurt Flasch ha prescindit d'encasillaments i s'ha fixat en Llull i en la individualitat de la seva obra: la unificació de la metodologia científica; la recerca d'una filosofia fonamental, anterior a la distinció entre lògica i metafísica; la matematització i mecanització de les relacions entre conceptes; i l'atenció a la dimensió relacional que configura tota la realitat; un coneixement que posi pau entre les religions; i la integració de l'experiència humana en la metodologia científica (630-632). Tindria sentit un neoplatonisme cristià, ontologia dinàmica que remarcaria l'estructura relacional que configura tot allò que és real (635). — J. P. E. [21.943]

COSTA MOLINARI, Josep M. *El doctor Delfí Abella i Gibert (1925-2007)*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLVIII (2007), 127-140.

Aquesta necrologia del Dr. Delfí Abella ens ofereix una notícia bibliogràfica del seu opuscle *Geni i catalanitat de Ramon Llull*, del 1964 (BRUMMER, núm. 281), tan objectiva com completa (139-140). — J. P. E. [21.944]

La ignorancia y negligencia de los latinos ante la riqueza de los estudios árabes. Discurso leído el día 8 de febrero de 2007 en el acto de recepción pública de José MARTÍNEZ GÁZQUEZ en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona y contestación del Académico Numerario don José Enrique RUIZ DOMÈNEC, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona 2007, 104 pp.

Ramon Llull hauria manifestat la seva convicció de la necessitat d'estudiar la riquesa doctrinal dels àrabs amb la insistència a demanar a papes, reis i al Concili de Viena la creació d'estudis d'àrab i d'altres llengües d'infidels; l'autor concentra l'atenció en el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* presentat a Climent V amb vistes al Concili de Viena, i en realitat aquell concili decidí la creació de quatre estudis en universitats europees (64-65). Uns quants anys després, el seu deixeble Thomas Le Myésier reelaborà la introducció al *Liber de gentili et tribus sapientibus* amb la seva *Parabola gentilis ad instruendum christicolos*, en la qual el Gentil troba a Toledo els savis de les tres lleis (71-73). — J. P. E. [21.945]

Ulli ROTH, *Institutionen d'étude de la Pensée Médiévale. Deutschland. Freiburg im Breisgau*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 46 (2004), 198-202.

Informació sobre l'Arbeitsbereich Quellenkunde der Theologie des Mittelalters (Raimundus-Lullus-Institut), Universität Freiburg, fundat i conduït el 1957 pel prof. Dr. Friedrich

Stegmüller, ajudat per col·laboradors. El dit Institut s'ha fet càrrec de l'edició crítica de l'obra llatina de Ramon Llull («Raimundi Lulli Opera Latina»: ROL), amb vint-i-nou volums publicats en el moment de redactar la dita informació, quatre d'aparició pròxima i nou en preparació. Té en projecte la digitalització i col·locació en Internet dels manuscrits lul·lians a Alemanya. Hi ha informació de les publicacions recents de membres de l'Institut després del 1997. — J. P. E. [21.946]

Gian Luca POTESÀ, *L'anno dell'anticristo. Il calcolo di Arnado di Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo*, dins «Rivista di Storia del Cristianesimo», 4(2007), 431-463.

L'autor, després d'haver assenyalat un fragment del *Tetragrammaton* i dos del *De adventu anticristi* d'Arnau de Vilanova, paral·lels de la *Concordia Novi e Veteris Testamenti* de Joaquin de Flore (434-435), es fixa en el raonament desplegat per mestre Arnau en el *De adventu anticristi*, a fi de precisar l'any en què ell preveia l'actuació pública d'aquell, i en particular en la interpretació de la frase de *Dan* XII, 11, utilitzada pels jueus per predir la vinguda de Crist i revisada per teòlegs cristians, Arnau entre ells, per preveure la de l'anticrist (438-442). El contemporani occità, Pèire Joan (Oliu) també s'interessà en el *De semine scripturarum*, en *Dan* XII, 11-12 i en les interpretacions jueves rebudes de Ramon Martí (422-424). Els teòlegs de París polèmics en relació a Arnau s'aparten de la seva interpretació de *Dn*, tant Jean Quidort com Petrus de Alvèrnia; el primer no accepta l'equivalència de dia i any (445), el segon nega la conveniència de conèixer per endavant l'any de la vinguda de l'anticrist i avisa Arnau que pel seu enduriment pot passar d'equivocat a heretge (447). Davant l'atac, Arnau cerca nova base doctrinal en els escrits profètics (*Vae mundo in centum annis, Oraculum Cyrilli, Liber de flore*) (449-454). Henry of Harclay assenyalà l'origen jueu de l'interès d'Arnau e saber l'any de l'anticrist (455). Segeixen les pàgines dedicades a la posició d'Angelo Clareno (més aviat negativa), Gentile da Foligno, Joan de Rocatalhada i Pere d'Aragó i Jan Milic (457-463). — J. P. E. [21.947]

Jean FLORI, *L'Islam et la fin des temps. L'interprétation prophétique des invasions musulmanes dans la chrétienté médiévale*, París, Éditions du Seuil 2007, 391-394.

La qualitat d'aquestes pàgines es pot deduir d'afirmacions com les següents relatives a Arnau de Vilanova: «...ses attaques contre l'autorité temporelle de l'Église lui valent d'être excommunié par l'évêque de Tarragone en 1285, et chassé de la cour du roi Pierre III d'Aragon, dont il était le médecin attitré» (391). «Comme Raymond Lulle, Arnaud plaide pour une conversion des musulmans par la prédication»; fa els seus recomptes de la precisió de l'Anticrist (avant la fin du XV siècle; en 1323; vers l'année 1378: 392); i tradueix en francès i resumeix les nou conclusions [del *De adventu anticristi*]. — J. P. E. [21.948]

Jaume MENSA I VALLS, *L'experiència espiritual d'Arnau de Vilanova i el rebuig del coit terapèutic en el tractament de l',amor heroicus'*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXII (2007), 143-152.

A l'interior d'un estudi sobre la relació entre ,amor heroicus' i ,caritas' (145, nota 8), l'autor esbrina la posició d'Arnau de Vilanova sobre el coit terapèutic, al qual aquest dedicà l'opuscle primerenc i pràctic, *De amore heroico*, i també se n'ocupà en el teòric *De parte operativa*; i si el primer preveia com a remei el «coitus, precipue si cum iuvenibus et magis delectationi congruis exercentur», el segon subratllava que els remeis es podien aplicar «salva tamen in omnibus honestate» (146). L'autor es pregunta què hi ha darrere aquest canvi i comença recordant que els autors precedents, àrabs o cristians, avaluaven el coit només des del punt de vista

fisiològic (146-147); tot seguit reporta la doctrina que Arnau propugna en els escrits espirituals i es pot resumir en *De belemosina et sacrificio*: la persona humana és tal per allò que l'acomuna als àngels, no pas per allò que el rebaixa al pla de les bèsties (148-150); finalment es pregunta quina és la raó de fons del canvi i assenyalava com a possible l'impacte que tingué en la seva vida una vivència espiritual narrada per ell en l'*Allocutio... super tetragrammaton* (151, nota 30). — J. P. E. [21.949]

Michael EMBACH, *Die Schriften Hildegards von Bingen. Studien zu ihrer Überlieferung und Rezeption im Mittelalter und in der frühen Neuzeit* (Erudiri Sapientia. Studien zum Mittelalter und zu seiner Rezeptionsgeschichte, IV), Berlin, Akademie Verlag 2003, 596 pp.

Aquest llibre també estudia la recepció de les obres de l'abadessa Hildegard de Bingen, per a nosaltres en Arnau de Vilanova i així recorda que el ms. Vat., Palat. Lat. 1216, ultra qualque obra de la dita abadessa, conté uns *Experimenta ad varios morbos collecta ex diversis auctoritatibus*, entre les quals no manca Arnau de Vilanova (355); i que el Palat. Lat. 1144, conserva extrets, entre d'altres, del mateix Arnau (357); en les pàgines de l'*Expositio in Apocalypsim* pseudoarnaldiana Hildegard és citada deu vegades i és considerada membre del grup de profetes que pronostiquen els esdeveniments finals del cinquè temps; segons la pàgina 498, les referències a Hildegard demostrarien la necessitat de profecies en el pas del segle XIII al XIV, i la 504 veu en mestre Arnau la prova de la presència dels pronòstics de Hildegard al Llenguadoc i a Catalunya. — J. P. E. [21.950]

Maria Alessandra BILOTTA, *Produzione libraria di frontiera nella Francia Meridionale. Il De mysterio cimbolorum Ecclesiae di Arnaldo di Villanova* (40. E. 3), conservato nella Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei di Roma, dins *Frontiers in the Middle Ages «Proceedings of the Third European Congress of Medieval Studies* (Jyväskylä, 10-14 June 2003), edited by O. MERISALO with the collaboration of P. PATHA (Textes et Études du Moyen Âge, 35), Louvain-La-Neuve) 2006, 417-439.

Maria Alessandra BILOTTA, *Arnaldo di Villanova ad Avignone: decorazione e localizzazione del Codice 40. E. 3 della Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana*, dins *La vie culturelle, scientifique et intellectuelle à la Cour des Papes d'Avignon*. Volume en collaboration internationale édité par Jacqueline HAMESSE (Textes et Études du Moyen Âge, 28), Louvain-La-Neuve 2005, 49-64.

[Essent dos anys posterior, prenc a base del present resum el títol primer]. Des dels anys de Climent V (1305 i ss.), Avinyó cresqué per la presència del papa i de la cúria papal fins a esdevenir capital europea i centre de trobada de tota mena de cultures, llengües i modes artístiques d'arreu, Itàlia inclosa, amb pintors, copistes de manuscrits i miniaturistes. Aquell volumet seria una mostra «nella quale confluiscono differenti componenti culturali» (424), «recentemente ricondotto da chi scrive ad un abito di produzione avignonese e datato al primo quarto del XIV secolo» (425); seria la redacció més antiga del *De mysterio...* d'Arnau de Vilanova, escrit «durante la sua permanenza presso la curia pontificia [a la Scurcola, prop d'Anagni en els Estats Pontificis!] come archiatra di Bonifacio VIII» (426); recordats els miniaturistes 'spagnoli' (425-426, nota 22) i descrit l'apparato decorativo' (431), l'autora ens diu que tant els copistes com els miniaturistes són dos (432-433); tot plegat permet «di localizzare il manoscritto nel sud della Francia, in particolare ad Avignone» (434); la miniatura inicial seria paral·lela de la del *Decretum Gratiani* de París, BN, lat. 3898; formes decoratives del segon miniaturista es trobarien també a París, BN, lat. 17336 (434), a Avinyó, BM, mss. 23 i 24, i en d'altres (436); hi hauria, doncs, un aiguabarreig de tradicions 'franceses' i de modes italianes, com en tants d'altres casos, també d'Avinyó, entre 1375 i 1410 (347-348). Hi ha reproduccions de pàgines a les 427-430. — J. P. E. [21.951-21.952]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, Lo rey d'Aragó no-ns fa sinó greuges e vilanies: *Papst i Casa d'Aragó a la Crònica de Muntaner*, dins «Estudis Romànics», XXIX (2007), 109-142.

[Segona part d'un estudi, la primera del qual ha estat resumida dins «ATCA», XXVII (2008), 714-715, núm. 21.193]. Estudi de com és vista en la *Crònica* de Muntaner l'actitud del papa envers els catalans arran de la qüestió de Sicília. L'autor no sols es basa en el text de Muntaner ans en d'altres de contemporanis, com el *Chronicon* del francès Guillem de Nangis, la *Historia Sicula* de Bartolomeo di Neocastro, la *Crònica general* de Pere III el Cerimoniós o de Sant Joan de la Penya, el *Llibre de les conquestes de Sicília* (BC, ms. 2048), els *Rerum Sicularum libri VIII*, de Nicolò Speciale, i en els d'historiadors com Amari, Jiménez Soler, Finke, Soldevila i Giunta. L'autor subratlla que Muntaner passa per alt les conseqüències de la Pau d'Anagni i s'estima més callar sobre la guerra de Jaume II a Frederic III de Trinàcia, que no pas donar-ne una interpretació política i presentar-la emmarcada dins un subtil estratagema de Jaume II per a combinar la lleialtat deguda a l'Església i la deguda als llaços familiars. Més endavant maquina el conflicte entre Robert d'Anjou i Frederic III i àdhuc l'expedició contra Almeria de catalanoaragonesos i castellans, que converteix interessadament en una apologia dels monarques de la corona d'Aragó com els millors defensors de la cristiandat. La negativa papal a donar suport a la Companyia Catalana en la seva lluita contra els Paleòlegs bizantins també és vista com un entrebanc posat a la Corona d'Aragó, obviant el fet, segons Muntaner, que ajudar el rei de la corona d'Aragó «significa procurar el bé de l'Església». Hi ha llista de referències bibliogràfiques. — J. de P. [21.953]

Antonio CONTRERAS MARTÍN, *Les dones a La Qüesta del Sant Grasal catalana: l'exemple de la germana de Perceval*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 221-231.

Atès que les dones foren excloses de la *Qüesta*, l'autor es pregunta quin paper, malgrat tot, hi feren elles i ho exemplifica en el cas de la Germana de Perceval, «biografia de ficció... que posa de manifest les diferents maneres de concepció i pràctica de l'amor»; la d'ella es regeix per dos principis: renúncia a si mateixa i donació total a Déu, a la seva missió i al seu llinatge (223); pas necessari a fi que la seva mort, que és el propi sacrifici, s'elevi a una existència superior (227). Hi ha bibliografia (228-231). — J. P. E. [21.954]

Anna Maria COMPAGNA, *Tempi e ambienti della poesia catalana medievale*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 213-220.

Tesi: «...la letteratura catalana medievale parte in ritardo e più lentamente rispetto alle altre europee, ma... già a metà del 400 giunge a maturazione» (213); l'autora es basa en la constatació de la llengua emprada en els cançons Gil (BC, 146), Comtes d'Urgell (Madrid, BN, Res. 48), i Vega-Aguiló (BC, 7 i 8): «Col primo non c'è ancora il senso che la poesia catalana possa scindersi da quella occitana, senso che c'è invece nel secondo, per diventare realtà nel terzo» (215), evolució confirmada pel *Cançonet de Ripoll*, les dances de Castelló d'Empúries i el *Llibre vermell de Montserrat* (215-217). No hauria estat sols la Casa Reial a impulsar la literatura catalana: també els nobles (Urgell, Empúries) i els monestirs (Ripoll i Montserrat, 218). Hi ha bibliografia (219-220). — J. P. E. [21.955]

Giuseppe TAVANI, *La narrativa breu a la Catalunya del segle XIV i del començament del XV: fabliaux, contes plaents o composicions joglaresques*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 448-458.

Les diferències constatables entre Jordi Rubió, Joan Ruiz i Calonja, Martí de Riquer i d'altres, a l'hora d'agrupar les peces de 'narrativa breu', demostren «fins a quin punt és àrdua la feina de... distribuir-les coherentment entre categories dotades d'una certa cohesió interna» (448). Per a l'autor, les característiques de les dites narracions serien una certa homogeneïtat

formal (noves rimades / codolades) i una extrema heterogeneïtat temàtica (449); per això considera que llur agrupació hauria d'evitar tres esculls, els de barrejar narracions breus i llargues, el de deixar-se guiar per la forma estroficosil·làbica, i el d'assumir termes designatius d'altres literatures (450-452). Considera, de més a més, que no és encertat «barrejar textos en vers i textos en prosa» (454) i es pregunta per què, en lloc de fixar-nos només en els textos, no ens fixem en els destinataris i en els qui en foren mitjancers, els joglars (455-456): literatura, doncs, joglaresca, de la qual proposa una llista de mostres (457). Hi ha bibliografia (458). — J. P. E. [21.956]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Les inquisicions contra els templers dels diversos regnes de la Península Ibèrica (1307-1311)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 80 (2007), 33-76.

En dos llocs d'aquest article trobem pàgines que recauen en el nostre camp: les 60-69, que estudien les actuacions inquisitorials en cada un dels bisbats catalans, i les 69-73, que analitzen els interrogatoris acompanyats de tortura. Fou establerta una comissió pontifícia informativa per a la província eclesiàstica de Tàrragona, de la qual havien d'actuar conjuntament almenys dos membres: celebrà sessions a València, però les actes són desconegudes; s'han conservat, en canvi, les de Lleida, que s'han conservat a Barcelona, ADB, Ms. 124 (43, nota 37) o a l'ACB (44), on també hi ha les de Vic (45) i de Tàrragona (46). Elna pertanyia a la província eclesiàstica de Narbona i les actes de les sessions informatives són copiades a París, BN, lat. 3376 (49, nota 56: o 5376: 72); atès el resultat nul, calgué la segona tanda amb tortura, coneguda pel ms. de la BAV, Ottob. 2.520 (72): el resultat fou favorable als templers (75). — J. P. E. [21.957]

Pere CASANELLAS I BASSOLS, *El Corpus Biblicum Catalanicum i la lexicografia catalana*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 189-200.

Després de la informació sobre els successius intents d'edició de les traduccions bíbliques catalanes i dels manuscrits, en què cada un dels intents pensava basar la pròpia obra: Foulché-Delbosc, Guiu Camps i finalment el *Corpus Biblicum Catalanicum* (188-193), arriben les aportacions lèxiques dels llibres de l'Èxode-Levític de la *Bíblia del segle XIV* (193-200; cf. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 572-575, en particular 574). Hi ha bibliografia (200). — J. P. E. [21.958]

Joan M. FURIÓ VAYÀ, *La llengua del Nou Testament al manuscrit de Marmoutier*, «Tretzè Col·loqui», III, 233-245.

El manuscrit es troba a París, BN, esp. 486, i ultra els llibres del NT., conté dos apòcrifs: *Les edats de Jesucrist* i *l'Epístola de Jesucrist*; l'autor es queixa que cap dels estudis precedents no s'hagi ocupat de l'anàlisi de la llengua; ell analitza alguns trets lingüístics a fi de datar-la i d'ubicar-la. Analitzats grafia i so, morfosintaxi i lèxic (234-242), conclou que hauria estat copiat el primer terç del segle XIV, al Rosselló (142-146). — J. P. E. [21.959]

Iona McCLEERY, *Isabel d'Aragon (d. 1336): Model Queen or Model Saint*, dins «The Journal of Ecclesiastical History», 57 (2006), 668-692.

Stéphane BOISSELLIER, *La 'Vie de Sainte Isabelle de Portugal' en langue vulgaire: présentation et traduction annotée du texte original*, dins «Revue Mabillon. Revue internationale d'histoire et de littérature religieuse» N. S., 18 (2007), 217-252.

Filla del rei Pere el Gran i de Constança de Hohenstaufen, nada el 1270, casada amb el rei Dinis de Portugal el 1288, morta el 1336: no gaire després de la mort es concentrà damunt ella l'atenció oficial en procés de canonització i en biografia, que ja aprofità algun dels docu-

ments d'aquell; escrita en la primera meitat del segle XIV, completada a darreries del segle XV, integrada en llatí en els *Acta Sanctorum* dels Bol·landistes, l'original hauria estat escrit en estil molt planer, ací traduït al francès (220) i integrat en context de santoral portuguès (221-224); hi ha bibliografia (224-225). El text concedeix un bon espai inicial a l'origen de la Reinha Santa de la Casa de Barcelona (226-228, no tant a les vistes de Torrellas, prop Tarassona (no Tarragona: 230!), per a l'arbitratge del marit, rei Dinís de Portugal, sobre les fronteres entre Aragó o València i Castella. El text ocupa les pàgines 236-252. — J. P. E. [21.960-21.961

Jocelyn N. HILLGARTH, *The Royal Accounts of the Crown of Aragon*, dins «Misc. Lourie», 15-33.

L'autor es pregunta d'on venien i com s'esmerçaven els diners públics en la Corona catalano-aragonesa i, després d'haver recordat que el rei, el primogènit i la jurisdicció econòmica del mestre racional eren les úniques instàncies unitàries per a tots els regnes i terres de la Corona, exposa l'esquema del funcionariat reial encarregat de les funcions econòmiques de Tresoreria Reial i, al capdamunt, del Mestre Racional; informa de d'estat actual de les respectives sèries de registres en l'Arxiu Reial (ACA) i de la forma d'actuació de les dites oficines sota els successius reis; recorda que aquesta funció controladora de les finances reials fou importada a Catalunya per Jaume II des de Sicília, d'on havia estat rei durant alguns anys, i que sota el regnat de Pere III el Cerimoniós la modificació important fou que la contribució econòmica dels estats a la Corona era afer de les respectives Generalitats, que mantingueren aquesta funció fins a la Nova Planta de Felip V els anys 1707 o 1714. — J. P. E. [21.962

Francisco M. GIMENO BLAY, *Produir llibres manuscrits catalans (s. XII-XV)*, dins *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*. «Actes del III Col·loqui Problemes i mètodes de literatura catalana antiga». Universitat de Girona, 5-8 juliol de 2000, edició de Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ (Textos i estudis de Cultura Catalana, 85), Barcelona, Curial. Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, 115-149 pp; traducció castellana: *Entre el autor y el lector. Producir libros manuscritos en catalán (siglos XII-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 305-366.

[Al moment de la traducció, l'autor ha afegit alguna nota al text original]. En la producció d'un llibre s'hi troben tres moments: 1) el del treball de l'autor en la seva obra, com Ramon Muntaner en la miniatura de El Escorial, ms. K.1.6; el seu lloc és l'estudi i l'autor es serveix d'anotacions en fitxes preparatòries; el mateix Muntaner i Bernat Metge presenten el seu treball com si fos resposta a un encàrrec, que els obliga a escriure (311-313); les pàgines següents contenen la llista d'autògrafs d'autors catalans medievals (314-318); 2) assegurar la supervivència del llibre, posant-lo en mans d'un personatge poderós; com les obres de Thomas Le Myésier sobre Llull ofertes a la reina de França, o l'original del *Llibre dels fets* de Jaume I, que Pere III el Cerimoniós vol recobrar de Poblet (319-322); 3) en mans del copista, el volum copiat té les característiques que determina qui l'ha encarregat, com les *Constitucions de Catalunya* en la Paeria de Lleida o el *Terç del Crestià* per a Ramon Çavall (Madrid, BN, ms. 1792), o la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, contractat entre el prior de Porta Coeli i Pere Cardona (323-331). Segueixen pàgines publicant quatre lletres de Pere III el Cerimoniós, reclamant llibres prestats per a treure'n còpia, totes del 1357 (332-334); contracte entre Portacoeli i Pere de Cardona per a la còpia de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, 1422 (334-335); trenta-cinc colofons de volums catalans copiats entre el 1262 i el 1486 (335-343); i trenta-tres reproduccions de miniatures o de pàgines de manuscrits (344-366). — J. P. E. [21.963-21.964

Francesca ESPAÑOL, *El 'córrer les armes'. Un aparte caballeresco en las exequias medievales hispanas*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 823-866.

Els sepulcres dels nobles dels segles XIII-XV han confirmat el costum funeral d'arrossegat per terra la bandera i de trossejar l'escut del difunt (869-872); en la Corona catalano-aragonesa tant Lluïl com Muntaner en parlen i en morir Pere III hom preguntà si a València entre els actes funeraris hi havia d'haver «descoament de cavalls o trencar e rocegar escuts e banderes» (876); a Barcelona, el ritual funerari pel rei era determinat pel *Llibre de solemnitats* de la ciutat i a Poblet per *Les funerals dels reis d'Aragó*; també, entre d'altres, en deixaren descripcions Pere Miquel Carbonell, Jaume Safont i Gabriel Turell (879-881). Són analitzats els sepulcres representatius d'Ermengol X d'Urgell (New York, Cloisters), dels Montcada a la catedral vella de Lleida, el de Guillem Ramon de Montcada a Avinyana, el dels Boïl a Sant Domènec de València, el dels Queralt a Santa Maria de Bell-lloc i el de Ferran d'Antequera a Poblet (fragment de París, Musée du Louvre) (887-892). Hi ha onze pàgines de reproduccions (895-905). — J. P. E. [21.965]

Margalida BERNAT I ROCA, Natàlia SOBERATS SAGRERAS, *De l'alquena... i altres herbes. A l'entorn d'una droga medieval*, dins «Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 127-144.

Les primeres pàgines informen sobre les variants del nom en les diverses llengües i de les variants i derivacions de noms i de significats en clàssics, àrabs, llatins, romànics i moderns, també sobre el conreu (128-131); amb el comerç comença la referència a fons nostres com les lleudes valencianes de Jaume I, del 1251 (ARV, *Reial*), i del 1271 (*ibid.*, *Còdex* 146), o les *Ordinacions* dels consellers de Barcelona, 1271, publicades per Antoni de Capmany, o les impositions mallorquines (ARM, *Còdex* 28, que també documenta controls de qualitat: 134, nota 43, i 136, notes 59-61), o el *Llibre de coneixences de spícies...* (Barcelona, BU, ms. 1455) i el *Llibre de medicines particulars* (Saragossa, BSeu), ja per a les aplicacions a la medicina (137); les cosmètiques són ben exposades per Jaume Roig, Joanot Martorell i Francesc Eiximenis i encara per *Ordinacions de València* del 1566 (140-142). — J. P. E. [21.966]

The Catalan Expedition to the East; From the Chronicle of Ramon Muntaner. Translated by Robert HUGHES, with an Introduction by J. N. HILLGARTH, Barcelona i Woodbridge, Barcino i Tamesis 2006, 163 pp.

Edició bilingüe d'aquella part de la *Crònica* de Ramon Muntaner que narra l'expedició de la Companyia Catalana a Grècia els primers anys del segle XIV. És nova la traducció d'aquesta part, després de la total que Lady Goodenough publicà el 1921, reeditada el 1967. — J. P. E. [21.967]

Timothy B. NOONE, *A Newly-Discovered Manuscript of a Commentary upon the Sentences by Duns Scotus (Figeac, Musée Champollion, numéro inventaire 03-091, non coté)*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 48 (2006), 124-162.

Després de la descripció analítica del manuscrit (125-128), segueix la confrontació textual del nou exemplar amb tres versions ja conegudes del comentari de Duns Escot a les Sentències, de la qual l'autor surt amb el convenciment que la nova còpia no és una 'abbreviatio' de les ja conegudes (128-133); però comparant aquell text amb el d'Oxford, Merton College, ms. 87, que conté tenor idèntic, més referències a Escot i a Pere Auriol, però no els 'extres' en els marges (135-139). La transcripció del text es basa en els dos manuscrits de Figeac i del Merton College (139-160). El text del manuscrit d'Oxford, Merton 87, és el de l'edició de Venècia 1487, atribuït a Antoni Andreu; també ho és el de Figeac per mà anònima de darreries del segle XVIII: «Antonius Andreae» (137). Hi ha reproducció de dues pàgines del ms. de Figeac (161-162). — J. P. E. [21.968]

A. J. FOREY, *Desertions and Transfers from Military Orders (Twelfth to Early-Fourteenth Centuries)*, dins «Traditio. Studies on Ancient and Medieval History, Thought and Religion», 60 (2005), 143-200.

Pàgines que abasten els diversos països d'Europa a base dels *Bullaria* de les diverses institucions religioses i en el cas de Catalunya, de més a més, en la de la traducció catalana de la Regla del Temple (158, nota 83; 170, nota 155), i en la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), sobretot les *Cartes Reials Diplomàtiques*, o en la *Crònica* de Ramon Muntaner: el cas de Roger de Flor devia ésser prou conegut (164, 191, 194), d'altres ho són menys (180), però la resistència dels nostres templers a la dissolució de l'orde ocupa algunes pàgines (183-185) o és recordada en d'altres (190), com les del destí dels templers després de la supressió (192-194), i les del cas desafortunat de l'hereu renunciari de Jaume II (194-196). — J. P. E. [21.969]

Pep VILA, *Una Passió olotina medieval*, Girona, Diputació 2001.

Pep VILA, *De la Passió Didot (1345) a la Passió Fonda (1819)*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 301-320.

Ambdós títols giren entorn del mateix tema, car el primer constata que en la *Passió* copiada a Olot en el segle XVII hi foren integrats més de dos-cents versos paral·lels d'altres tants de la *Passió Didot*, escrita devers el 1330. Aquesta és la catalana més antiga i només se n'han conservat fragments, arcaics com els de Palma de Mallorca i d'Illa, o posteriors com els de Vic, l'acabat d'esmentar d'Olot, el de consuetes mallorquines i la traducció al gascó i a l'occità, conservada a París, BN (fr.?) 4232; sobre la seva llengua original hi ha diversitat de posicions i una rica bibliografia (301-303); són set els autors que n'han publicat fragments catalans, texts corresponents a d'altres tants de la Didot, i encara en resten d'inèdits (303-304). La *Passió Fonda*, donada a conèixer per Josep Sebastià Pons, seria la còpia d'Andreu Fonda, començada de transcriure a Corbera el 4 d'abril del 1767 (306-308), que també es troba en tres de la BM i de l'ADPO de Perpinyà (305); l'exemplar Fonda afegeix a les escenes de Passió, la traducció catalana de l'*Aucto de la quinta angustia*, de Joan Timoneda (308-310); entre les dues 'passions' han passat gairebé cinc segles, però aquell text els superà tal com demostren la vintena de fragments paral·lels, que demostren la dita continuïtat pluricentanària (311-319). Hi ha bibliografia (319-320). — J. P. E. [21.970-21.971]

Queenship and Political Power in Medieval and Early Modern Spain. Edited by Teresa EARENFIGTH (Women and Gender in the Early Modern World), Aldershot, Ashgate 2005, XXX i 210 pp.

Bon nombre dels títols publicats en el dit llibre recauen en el camp d'aquest anuari, com el de la mateixa editora, *The Many Roles of the Medieval Queen*, que recorda les vegades que durant el segle XIV algunes reines substituïren temporalment els marits reis, com Blanca d'Anjou a Jaume II de Catalunya-Aragó en la Croada d'Almeria; Elionor de Sicília durant la campanya de Pere III a Sardenya; o Maria de Luna, mentre el marit, Martí l'Humà, tornava de Sicília. A la mateixa reina es refereix Núria Silleras en *Spirit and Force: Politics, Public and Private in the Reign of Maria de Luna (1396-1406)*; Marc Meyerson també s'hi refereix en *Defending Their Jewish Subjects: Elionor of Sicily, Maria de Luna and the Jews of Morvedre*. Elizabeth Haluska-Rausch analitza la relació matrimonial entre Maria de Montpeller i Pere II el Catòlic: *Unwilling Partners: Conflict and Ambition in the Marriage of Peter II of Aragon and Marie de Montpeller*; i Marta Valandingham, refà la imatge de la reina Violant d'Hongria: *Royal Portraits: Representation of Queenship in the Thirteenth-Century Catalan Chronicles*, a base del *Llibre dels fets del rei En Jaume I*. — J. P. E. [21.972]

Jaume SASTRE MOLL, *El Llibre d'obra del Castell de Bellver (1309-1310)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 165-202.

El llibre esmentat, *Libre de Beilveer del ayn M CCC IX*, es conserva a Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni*, reg. 1192 (169): ja hi figuren les compres de pati anteriors al començament de les obres i tot seguit els successius pagaments de la construcció del castell amb indicació d'aquells qui cobraren (166-168), i la constatació que, «una vegada acabada la fortalesa, aquella restà inútil» (168), ja que allò que protegia eren les muralles de les ciutats i viles. Descriu el volum en la seva materialitat (169), i determinada la forma de construcció, per contractes parcials de parts determinades amb diversos mestres d'obra (170-171), segueixen els resums de cada una de les menes d'obra, amb indicació de nombre i preus dels jornals i dels materials: picapedrers (172-174), enguixadors i encaladors (aquests, musulmans) (174), fusters (175), pintors (175-177, amb quadre sinòptic de jornals treballats: 176), altres menestrals (177-178), traginiers i bastaixos (176-178), 'catus del senyor Rey' (180) i les dones (181). El text del *Libre...* (183-194) és transcrit i completat amb tres quadres sinòptics: de treballadors musulmans (194-196), de materials de construcció (196-199) i de proveïdors; entre els quals figura Joan Burgunyó (199-201). — J. P. E. [21.973]

Lluïsa AMENÓS, *Glossari terminològic i iconogràfic de l'ofici de ferrer i les seves activitats productives* (s. XIV-XV), dins «Butlletí Arqueològic», V/28 (2006 [2007]), 211-279

El present article és part de la tesi doctoral de l'autora, *L'activitat i les produccions dels ferrers en el marc de l'arquitectura religiosa catalana* (s. XI-XV), basada en l'escorcoll sistemàtic dels *Llibres d'obra*, de l'ACB, i de la documentació notarial del mateix arxiu i dels AHPB i AHCB (en aquest, també la documentació del Gremi de Ferrers). La primera part de l'estudi consisteix a establir el vocabulari específic, des de 'acerar' a 'xapa', amb la frase en la qual surt i el significat (214-259); segueix la segona part, en la qual són reproduïts els detalls de la representació artística de les dites eines en retaules, frontals i miniatures (261-279). — J. P. E. [21.974]

Pablo M. GARRIDO, *La espiritualidad carmelitana en la España medieval*, dins «Carmelus», 54 (2007), 103-136.

Tota una secció és dedicada a escriptors espirituals catalans del segle XIV (114-127); són presentades amb cert detall les obres de Guiu Terrena (114-117), Arnau Estanyol (117-119), Pere Riu (119-121), Pere Bremon (121), Francesc Martí (122), Bernat Oller (123) i Felip Ribot (123-127); una altra secció és dedicada a escriptors aragonesos, entre els quals col·loca fra Pere Albert (129-130). — J. P. E. [21.975]

Paolo EVANGELISTI, *Relazioni di potere et etiche per il potere. Clarenò, Filippo di Maiorca e la testualità politica francescana catalano-aragonesa*, dins «Società Internazionale di Studi Francescani / Centro Interuniversitario di Studi Francescani, Angelo Clarenò francescano. Atti del XXXIV Convegno Internazionale. Assisi, 5-7 ottobre 2006», Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 2007, 426 pp.

En el curs de la història franciscana hi hagué grups que consideraren practicable la plena conformitat amb la Regla i la doctrina de sant Francesc, però només desde fora de l'orde (319). Felip de Mallorca i els seus companys en foren un i a través de Felip l'autor vol esbrinar la relació dels dits grups amb la Corona (320) a base de les lletres del Clarenò, escrites els anys 1334-1336, adreçades a o en les quals és esmentat el príncep Felip (322-324); l'autor recorda la seva política d'independència del Regne, de fer reconèixer la seva autoritat de regent (325-329) i el document del 1326 que proclamava els principis de la dita política (330-332): la consciència dels deures de regent és relacionada amb la 'sincera caritas' demanada per Angelo Clarenò, petició repetida des d'Arnau de Vilanova fins a Joan Eixemeno (383); Clarenò no posa mai en dubte que Felip pugui dedicar-se a la seva alta càrrega política de regent del Regne, d'acord amb la

«concezione clareniana circa la legittimità dell'uso del potere e del ,dominium'» (342). Les pàgines següents dibuixen *I migliori candidati al governo dei ,boni fratres' e al governo dei ,regna'* (343-350). La segona part d'aquest estudi formula la doctrina sobre *La carità cristomimetica come identità di una comunità e come codice francescano per il ,princeps'* (351-365) i *Cristo e la responsabilità della ,res publica': amministrare e governare per Cristo* (365-376), amb transcripció de fragments o referències constants a obres d'Arnau de Vilanova, Angelo Clareno, Joan de Rocatalhada, Joan de Gal·les, Francesc Eiximenis i Joan Eiximeno. — J. P. E. [21.976]

Roberto LAMBERTINI, *Venenatae temporis huius quaestiones. Angelo Clareno di fronte alla controversia sulla povertà di Cristo e degli Apostoli*, dins Ovidio CAPITANI, *Quaranta anni per la Storia Medievale*. A cura di Maria Consiglia DE MATTHEIS. II. Bologna, Patron editore 2003, 229-249.

La posició d'Angelo Clareno en el problema de la pobresa de Crist i dels apòstols i el derivat de la crítica a Joan XXII és exposada a base de dues de les seves lletres adreçades a l'infant Felip de Mallorca, les núm. 30 i 29, en les quals cada vegada s'allunyava més d'aquella polèmica: ell estava d'acord amb la valoració de la doctrina evangèlica franciscana, però no, atesa la complexitat de les implicacions de l'afer, amb la desautorització contra Joan XXII. — J. P. E. [21.977]

Guillaume DALMAU, *Le Capbreu de Montferrer, Étude du livre de reconnaissances d'une seigneurie laïque du Haut Vallespir en 1339*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 8-9 (mars 2007), 185-208.

Dalmau III de Castellnou-Montferrer el 1339 encarregava un nou capbreu al rector de la parròquia, Bernat de Llobera (188). El Capbreu de Montferrer es conserva a Perpinyà, ADPO; Sèrie 1Bp 839: conté vint-i-dues declaracions de propietaris útils, la quarta de les quals és ací d'alguna manera transcrita en les darreres pàgines, on figuren els béns que els posseïdors d'establiments han de portar al castell del baró (204-208): l'interès de l'autor va a les dades d'exploració agrícola, la principal de les quals és la relativa al mas o borda, qualificat d',hospicium' (190: però dins la cellera, és ,domus'); hi havia cinc molins (193); tota una secció és dedicada al vocabulari que expressava aquella forma de vida, vocabulari i forma en evolució (197-202: cf. 245). — J. P. E. [21.978]

Diàlegs de sant Gregori. Transcripció de la versió catalana de 1340. A cura de Montserrat ALEGRE I URGELL (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 113), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 183 pp.

Els *Diàlegs* del papa Gregori el Gran tingueren una gran influència en tota l'Edat Mitjana i n'és prova el nombre de traduccions en llengües d'Europa; en català n'hi ha almenys dues, modernament publicades; la que ens ocupa consta transcrita per Bernat d'Ollers, escrivà, a Girona el maig del 1340, però sembla que el copista tingué davant els ulls una traducció del segle anterior. L'autora, que porta ja uns quants anys estudiant la llengua d'aquesta traducció, ha decidit publicar abans el text en edició paleogràfica, en la qual consten no sols les pàgines, ans també les línies de cada pàgina, i les lectures de les abreviatures en tipus de lletra divers del de les transcripcions de les grafies no abreujades. Les pàgines inicials (5-25) resumeixen la història dels *Diàlegs* a Catalunya i les seves traduccions, el contingut de l'obra gregoriana i la descripció del manuscrit de base, de Tarragona, Biblioteca Pública, ms. 101, procedent de Santes Creus, i es clouen amb la ,ratio editionis'. Després de la llista de capítols (29-35) ve el text dels quatre llibres dels *Diàlegs* (35-175), completat amb notes a peu de pàgina. — J. P. E. [21.979]

Alexandra BEAUCHAMP, Françoise LAINÉ, *La chancellerie du roi d'Aragon vers 1345-1365: les effectifs*, dins *Études Leroy*, 65-80.

A base dels albarans de quitació dels anys 1345-1354, de Barcelona, ACA, *Mestre racional*, les autores han elaborat una base de dades, on entren tots els qui percebien paga per Dret de segell, de Cancelleria o d'Audiència, amb informació sobre nombre de casos particulars per absència o altres raons. La Pesta del 1348 se n'hauria endut 8 o 9 escrivans de manament, però n'haurien sobreviscut 14. Passades la Pesta i les Unions, els efectius sumaven quaranta-dues persones (77). Un quadre permet de saber els nombres absoluts i els relatius dels dies de treball i d'absència a Cancelleria els anys indicats en el títol (79-80). — J. P. E. [21.980]

Frédéric ALCALABI, *La plume et le portrait: la technique de l'autportrait dans la Chronique de Pierre III (représentation et mise en scène)*, dins «Revue d'études catalanes», 8-9 (2005-2006), 7-35.

L'autoretrat d'un pintor no consisteix únicament a reproduir-lo tal com és, ans sobretot a pintar-lo tal com ell voldria ésser vist. Salvades les diferències, en la *Crònica* passa el mateix: ja en el pròleg el rei declara la seva humilitat, però el text és destinat a fer quedar bé el rei, primer en el pla polític, en el qual calla tot allò que no l'afavoreix (10); el seu model és la *Crònica* de Jaume I, que al cap d'un segle fins i tot tenia vàlua institucional (14, nota 19), però la seva seria la suma de les tres grans cròniques anteriors (10-14): li dóna un esquema tripartit (15-16), apuntalat en la *Bíblia* (17-18), a fi de poder-se presentar com a model de rei, pel valor dels actes memorats, que li han de donar una imatge triple: «l'image revée, l'image réelle et l'image à conserver» (23); algun detall fins i tot l'acosta a Jesucrist (24-26), car ell és servidor de la cristiandat (27), pacífic malgrat les guerres (28) i just (29), sobretot en defensa de la pròpia terra amb guerra justa (30-32), i misericordiós (33). Pere III fa servir la ploma com un pintor el pinzell. — J. P. E. [21.981]

Jaume de PUIG I OLIVER, Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Els primers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1359-1362)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 283-384.

Jaume de PUIG I OLIVER, Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), *Els darrers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1359-1362)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 7-43.

[Excepcionalment, pel fet que els dos títols són meitats d'un únic tema, van també units ací, tot i que el segon hauria d'entrar en el volum XXIX d'«ATCA»]. La diferència entre els dos títols és bàsicament cronològica, car el primer conté la transcripció dels seixanta-set documents dels anys 1368-1360 i el segon els 68-85 dels anys 1361-1362. Un detall augmenta la importància d'aquests vuitanta-cinc documents: la comissió de Corts de Catalunya, encarregada d'assegurar l'ajut de la terra al rei en la defensa contra l'atac de Castella (Guerra dels dos Peres), havia de fer desaparèixer tots els documents un cop complerta la missió; sortosament s'ha conservat la que els notaris del bisbe de Girona, primer president, complint llur obligació copiaren en els registres gironins i s'ha conservat i amb ella la protohistòria de la Generalitat de Catalunya, que és també la del primer fogatge, en el qual es concretà aquell ajut pecuniari al rei. [Vegeu el resum següent]. — J. P. E. [21.982-21.983]

Rafael GINEBRA I MOLINS, *Els focs de jurisdicció eclesiàstica i el procés de recaptació del fogatge a Osona el 1360*, dins «Ausa», XXII (2005-2006), 93-136.

Presentació i publicació del manuscrit 289 de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, que conté la documentació oficial generada per l'aplicació i exacció del primer any del fogatge

imposat per la Cort de Catalunya [vegeu el resum anterior]; la dita documentació informa de les vicissituds de la percepció del dit fogatge en els focs de senyoriu eclesiàstic de les parròquies d'Osona; igual com a Girona, una de les majors dificultats venia del fet que els dos primers braços de cort s'havien compromés a aportar una part de la quantitat global i els nobles l'exigien a tots els seus súbdits, els de jurisdicció d'Església inclosos, i aquesta comptava amb les aportacions dels focs de la pròpia jurisdicció. — J. P. E. [21.984]

Josep PUJOL, *L'atribució de les cançons amoroses a Jaume March*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 323-336.

El conjunt terç de l'*Obra poètica* de Jaume Marc és constituït per tres cançons amoroses transmeses per dos cançoners (324), on les dites cançons són atribuïdes a ,mossèn Jacme March', però l'autor les considera ,dissonants i problemàtiques' (324), perquè farien d'En Jacme Marc «un innovador paradoxalment aïllat i sense continuació» fins al nebot Ausiàs Marc (325), i per això afirma que «aquestes tres cançons no són obra de Jacme March... [ans] escrites ben entrat el segle XV... no abans de 1435-40» (326), i dóna raons diverses, entre les quals ,l'absoluta catalanitat lingüística de les tres cançons» (327/3) i sobretot ,el tractament literari del tema' (327/4), com l'ús de ,calitar' (328), ,centre del vocabulari intel·lectual de la poesia del XV», o el de ,cor gentil' (329); per això pregunta si l'atribució és falsa o hi ha un altre ,mossèn Jacme March' (330): a la família Marc, ja cavallers, hi ha tres altres ,Jaume March' (330-333); el segon és el més probable autor dels tres poemes (333-334). Hi ha bibliografia (334-336). — J. P. E. [21.985]

Trinitat CADEFÀU SURROCA, M. A. CATALÀ POCH, *Activitat astronòmica en el(s) regne(s) de la Corona d'Aragó: Jacob ben David Bonjorn*, dins «Actes Ciència i Ensenyament», 29-34.

Les autores presenten un conjunt d'activitats de física per a alumnes de batxillerat (16-17 anys) d'alguna manera centrades en Bonjorn, aplicant les seves taules astronòmiques a esdeveniments consignats i datats en l'AHC de Puigcerdà; fora del segle XIV hi ha la notícia del salt de deu dies, del 4 al 15 d'octubre del 1582, en què «foren tornats a loc los deu dies s'eren enderregits per los sis minuts se perden cada any» (*Dietari de Puigcerdà*, núm. 134). — J. P. E. [21.986]

Joan ARMANGUÉ HERRERO, *Les lletres catalanes a Sardenya durant el regnat de Pere el Cerimoniós*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 111-123.

L'autor descriu en quatre apartats la situació de les lletres catalanes a l'illa de Sardenya durant aquells anys centrals del segle XIV: el primer hauria consistit en la còpia de documents catalans legislatius; el segon en l'existència i còpia de texts directament relatius a Sardenya; el terç, l'herència del pas de catalans per l'illa deixada en la toponímia; i el quart hauria consistit en la formació d'un cos de dret privat i en l'ús social de la llengua catalana «dotada d'una certa bellesa en la construcció de la frase» (20). Hi ha bibliografia (121-123). — J. P. E. [21.987]

Brian P. LEVACK, *The witchcraft sourcebook*, New York, Routledge 2004, XIII i 348 pp, amb il·lustracions.

El capítol XI d'aquest aplec és dedicat a Nicolau Eimeric: *Nicholas Eymeric: magic and heresy*. Tant llibre com capítol només em són coneguts per referència. — J. P. E. [21.988]

Dominique BILLY, *Les influences galego-portugaises chez Cerverí de Girona*, dins *L'espace lyrique méditerranéen au Moyen Âge. Nouvelles approches*, éditées par Dominique BILLY, Françoise CLÉ-

MENT, Annie COMBES (Interlangues-Littératures), Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail 1996.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.989]

Anna ALBERNI, *Deux 'albas' catalanes anonymes du XIVe siècle*, dins *L'espace lyrique méditerranéen au Moyen Âge. Nouvelles approches*, L, éditées par Dominique BILLY, Françoise CLÉMENT, Annie COMBES (Interlangues-Littératures), Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail 2006.

Les dues 'albes' es troben en el *Cançoner Vega-Aguiló*, de Barcelona, BC mss. 7-8; són *Eras diray ço que us dey dir i E quant m'és greu quant no remir*; ultra l'edició d'ambdós texts hi ha reproducció fotogràfica d'ambdues composicions. — J. P. E.

[21.990]

Bibiana CANDELA OLIVER, *Cortes valencianas de finales del reinado de Pedro IV. Actas de 1369, 1371 y 1375* (Monografies), Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant 2006, 309 pp.

La primera meitat d'aquest volum és dedicada a la transcripció de les actes d'aquelles corts, conservades a Barcelona, Arxiu Reial (ACA); totes tres responien a la necessitat de defensar la terra contra atacs militars externs: de Castella, en la cort de Sant Mateu-València, 1369-1370; de Gènova i Sardenya/Arborea el 1371; i del duc d'Anjou, l'any 1375-1378. La segona part exposa la dinàmica de cada cort i les particulars dificultats prèvies a l'entesa entre rei i braços, o al repartiment de la proferta d'ajut al rei, la seva recaptació i administració. — J. P. E.

[21.991]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 385-568.

Les primeres pàgines recorden els recercadors que en el darrer segle s'han ocupat de l'obra escrita d'Eiximenis, amb bibliografia de les respectives publicacions (385-390); per la seva banda, l'autor ens ofereix en resultat d'un «buidat sistemàtic de la documentació notarial del segle XV», existent a Barcelona, AHPB, AHCB i ACB, precisant, però, que es tracta d'obres d'Eiximenis documentades en poder de particulars o utilitzades per aquests per llur valor material, exceptuades les d'institucions com podrien ésser les de la Catedral de Barcelona. La presentació, doncs, del resultat de la recerca comença amb un llarg quadre (393-399), que per ordre cronològic de compareixença documental conté el títol, el possessor i la seva qualificació per estat civil i ofici; segueix la llista de títols eiximenians documentats (400-402); tot seguit, l'autor es fixa en els posseïdors, començant pels clergues (405-411), nobles (411-412), juristes, notaris, escrivans (414-417), mercaders (418-426) i altres professionals (427-430), i dones (431-433). Entre les pàgines 434-555 són transcrits cent-dinou documents notariais contenint llibres d'Eiximenis. La taula toponomàstica final fa més utilitzable el conjunt (556-568). — J. P. E.

[21.992]

Joseph BRUGADA, Josefina LLÉN, *Francesc Eiximenis a Oxford*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 47-82.

A base de les determinacions dels capítols generals franciscans sobre els estudis universitaris dels framenors, els autors hipotitzen sobre els suports que permeteren a Eiximenis d'anar a França, Alemanya, Itàlia i Castella i sobre el profit dels seus estudis; i sobre l'estada a Oxford només coneguda pel seu propi testimoni, a diferència de la de fra Dalmau de Rexac, confirmada per dos documents ja publicats per Antoni Rubió i Lluch; també hipotitzen sobre contactes amb John Wycliffe, del Ballion College. Hi ha llista d'edicions d'obres d'Eiximenis utilitzades pels autors. — J. de P.

[21.993]

Sergi GASCÓN URÍS, *El ms. B-71 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i el ms. 4539 de la Biblioteca de Catalunya: dos nous còdexs del Llibre dels àngels d'Eiximenis*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 247-261.

L'autor afegeix dades sobre possibles lectors del dit llibre, en concret dos abats benedictins, Esteve d'Agramunt i Pere Sorts, el primer, home de confiança d'Eiximenis, car fou el seu vicari general del bisbat d'Elna el temps que Eiximenis en fou bisbe (148-149), aplegant íncipits i explícits de manuscrits dels *Àngels* (250-252); descriu el volum B-71 de l'AHCB (252-256), d'on copia el cap. XXXVIII del tractat cinquè (256-257); i el 4539 de Barcelona, BC (257-259), d'on és transcrita l'endrega a mossèn Pere d'Artés (259-260). Hi ha bibliografia (260-261). — J. P. E. [21.994]

David J. VIERA, Jordi PIQUÉ-ANGORDANS, *L'Estil en l'obra de Francesc Eiximenis. Estudi diacrònic*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 437-444.

Els autors distingeixen entre l'obra escrita abans dels seixanta anys i la posterior (439) i les repassen totes dues: tenen en comú l'estructurar-se en forma de sermó i la inclinació a posar de formes diverses, exemples, faules, apòlegs, sentències i historietes, i les explicacions a l'abast de «persones simples e legues e sens grans letres» (457); passada la seixantena, anaren predominant els temes ascètics i poc o molt apocalíptics (*Àngels*), més pouats en literatura espiritual i contemplativa que en fonts estrictament teològiques. Hi ha bibliografia (443-444). — J. P. E. [21.995]

David GUIXERAS, *El pròleg general del Crestià de Francesc Eiximenis: models i objectius*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 263-275.

En el *Crestià*, Eiximenis «s'estimarà més seguir el camí fressat dels 'llibres antics' i defugirà algunes pràctiques acadèmiques 'modernes', que transiten per camins exegetics massa tortuosos», «reproducció gairebé 'ad litteram' dels apartats canònics del model prearistotèlic», concretat en cinc capítols (264), els 2-5 dels quals no són els quatre d'Aristòtil, ans l'explicació de la metodologia (266-271), on destaquen els objectius de 'compilatio' i 'ordinatio', i en el cap. terç del pròleg l'ésser a l'abast de «persones simples e legues e sens grans letres» (266) d'acord amb allò que han ensenyat els sants Pares i estableix l'Església (267-271); per això, d'acord amb el cap. 366 del *Primer*, vol exposar els texts bíblics 'segons lo ver seny', encara que en algun moment accepti de «tocar alguns punts aguts per exercici d'alguns jóvens ciutadans» (270). Només el pròleg del *Terç*, en el tema de mal i pecat, demana quelcom més de subtilesa i en el del *Dotzè* recorda que s'adreça en particular als qui tenen responsabilitats de govern de la cosa pública, baronial o comunitària (272-274). *L'Ars predicandi populo*, esmenta les quatre causes aristotèliques, però exposa la doctrina de la forma tradicional, lluny dels artificis dels moderns (271-274). Per a facilitat d'ús, era prevista una taula final de referències, que no fou escrita (270-271). Hi ha bibliografia (274-275). — J. P. E. [21.996]

Xavier RENEDO, *Eiximenis, els exemples i l'art de riure*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 7-34.

La tesi, segons la qual no consta pels evangelis que Crist mai no rigué, proclamada per sant Vicent Ferrer, en la mateixa doctrina moral escolàstica era revisada en acceptar el concepte aristotèlic d'eutrapèlia = iocunditas, que també Eiximenis defineix en el *Dotzè* i ja avança en el *Segon* (9), que distingeix entre el riure de natura i el provocat pels joglars i bufons, del qual s'ha de distanciar el bon príncep (11); i afirma que els mateixos joglars poden usar bé o malament de joglaria, bé o mal no sols en sentit moral, ans també en el de bon o mal gust (11-13); l'ús d'exemples plaents en sermons en seria un cas (14-18). A partir d'ací l'autor emprèn «un breu passeig pels boscos de la literatura breu eiximeniana (18) del *Terç* i del *Dotzè*, d'on

(caps. 688 i 731) transcriu i comenta les contalles del *Rector que sepultà l'ase en terra sagrada* i de l'*Ase que es mofà de la guineu*, dues mostres de talent narratiu [dues anotacions: Paulus de Caturcho no serà pas un nom en clau de Joan XXII, de Cahors; ell encausà espirituals, encara que no «a mitjan segle XIII» ans entorn el 1320?]; un altre cas del talent narratiu d'Eiximenis seria el de la *Reina que escoltava un joglar procaç*, del cap. 887 (25-27); seguim amb l'*Embriac que tenia dos fills i en veia quatre*, del Terç, d'on també és (cap. 307) *El frare que sermonava damunt una bóta de vi*, ampliat en el *Dotzè* (cap. 633), col·locat en temps de Jaume II de Catalunya-Aragó (27-32); hi ha bibliografia (33-34). — J. P. E. [21.997]

Curt WITTLIN, *¿És veritat que Francesc Eiximenis «inventava autors, títols de llibres i noms de reis i d'altres persones» i que patia d'una «ingenuïtat i credulitat sense límits?»*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 35-55.

El mateix autor ha resumit així aquest seu article: «Eiximenis era un contador i pedagog extraordinari. Inventava noms de persones, d'autors i de llibres per moltes raons, però mai per ufana. En aquestes pàgines ens hem concentrat en tres: 1) atreure, mantenir i controlar l'atenció dels oients i lectors; 2) divertir-los intel·ligentment; 3) crear un ambient fantasiós i irreal, que farà que tan sols alguns pocs iniciats notin que en certs capítols, assenyalats amb indicis intrincats, hi ha un missatge amagat; missatges que van de censures al rei fins a incitacions a depositar-lo» (52-53). Hi ha bibliografia (54-55). — J. P. E. [21.998]

Jean-Pierre BARRAQUÉ, *Le prince chez Francesc Eiximenis*, dins «Études Leroy», 443-456.

Presentats l'autor i l'obra d'Eiximenis, Barraqué, guiat pel *Llibre del regim de prínceps i de comunitats, apellat Cristià*, es proposa dibuixar la figura del príncep ideal: la llibertat personal es troba en aquest món col·locada dins una col·lectivitat humana presidida per un poder doble (445), l'espiritual per damunt el temporal, i aquest sotmès a la llei; dos 'exempla' donen dues lliçons clares: el de Solònius, mal emperador de Turquia, que pot ésser depositat (447-449); i Lleó, 'iure belli' rei d'Escòcia, que amb res no pot justificar el poder absolut d'un sobirà: així, Eiximenis és ben conscient «des dangers que peut représenter un mauvais gouvernement» (451). La seva figura del príncep ideal es troba en la gran tradició dels 'specula principum', molt exigent quant a la seva persona i comportament, per al servei de Déu i el profit del poble (452): «le prince d'Eiximenis est avant tout un chrétien, régissant un peuple chrétien» (456). — J. P. E. [21.999]

Jordi LORCA, *Gil de Roma en el tractat de la guerra de Francesc Eiximenis*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 277-286.

El 'Tractat de la guerra' serien els capítols 213-337 del *Dotzè del cristià*, que parla en primer lloc dels guerrejants i després de les quatre formes de guerra (campal, mural, personal i naval); l'autor hi assenyalava l'influx del *De regimine principum* de Gil de Roma, que ressegueix en el cap. 282 (és millor 'ferir punyent que tallant': 278), calc de fra Gil; en els capítols 223-228, dedicats a la selecció i formació de guerrers, és Vegeci que arriba a través dels cap. 2-8 de fra Gil (278-280); ambdós autors influeixen en els caps. 333 i 334 sobre la batalla naval pel camí del cap. XXIII de fra Gil (280). Tenim en annex les fonts del cap. 282; paral·lelisme de les qualitats del guerrer en Eiximenis i fra Gil; i caps. 226 i i 333-334 en ambdós autors (281-286). — J. P. E. [22.000]

Carmen CLAUSELL NÀCHER, *La tradició textual del Llibre de les dones de Francesc Eiximenis, O. F. M.*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 200-212.

L'autora recorda les set còpies manuscrites i l'edició incunable de l'original català i les també set còpies manuscrites en castellà. Nou de les més de cent-vint lectures divergents de l'original trobades en el *Libro de las donas*, són ací analitzades i comparades amb el text paral·lel dels manuscrits catalans, cosa que permet d'indicar el text català del qual deriva la traducció castellana. Hi ha bibliografia (211-212). — J. P. E. [22.001]

Montserrat PIERA, «No és al món malícia sobre malícia de fembra». *Vicis corruptes i malalties al Llibre de les dones de Francesc Eiximenis*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 311-322.

Disputat pels contemporanis entre feminisme i antifeminisme el *Llibre de les dones*, l'autora es proposa d'analitzar com Francesc Eiximenis presenta certes malalties i llurs causes (313), començant pels vituperis bíblics i patristics contra les dones luxurioses (313-314) i seguint per les febleses derivades de la mare Eva (314-315), secció seguida d'una altra a lloança de les dones (315). En la successiva presentació de cada una de les espècies de sodomia torna la insistència en els aspectes negatius (315-317), igual com en la seqüència de fetor, corrupció de l'aire i malaltia segons els seguidors de Galè, sobretot en les encomanadisses com pesta i lepra, i així som al tema de la relació entre medicina i moral o teologia en el segle XIV, per exemple en Arnau de Vilanova (318-319); Eiximenis aprofitava aquestes tesis mèdiques per enfortir la seva doctrina moral, segurament a través dels tractats de medicina presents en la seva biblioteca. En canvi, seria sospitós el seu silenci sobre les qualitats terapèutiques de les dones. El *Llibre de les dones* aniria destinat a allunyar el públic masculí del perill femení (320). Hi ha bibliografia (321-322). — J. P. E. [22.002]

Lluís BRINES I GARCIA, *La filosofia social i política de Francesc Eiximenis. (3ª part)*, dins «Estudios Franciscanos», 108 (2007), 41-134.

Lluís BRINES I GARCIA, *La filosofia social i política de Francesc Eiximenis (4ª part)*, dins «Estudios Franciscanos», 108 (2007), 279-420.

Tal com diu una nota repetida en les dues pàgines inicials dels dos articles, llur text pertany a la tesi doctoral de l'autor, de títol idèntic, que ha estat objecte de recensió en aquest mateix anuari, volum XXVI (2007), 813-816; i la part dedicada al *De triplici statu mundi*, de forma particular, dins *ibid.*, XXVII (2008), 45-86. Hi remeto el possible lector. — J. P. E. [22.003-22.004]

Raquel ROJAS FERNÁNDEZ, *Varia fortuna de la obra de Francesc Eiximenis: las traducciones castellanas y el manuscrito de las Reales Descalzas de Madrid*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 363-378.

L'autora intenta «reseguir si no un hilo, al menos una de las muchas hebras que enlazan al movimiento franciscano catalán del siglo XIV con la nueva espiritualidad del XVI español: la huella de Francesc Eiximenis en Castilla a la luz de una de las traducciones castellanas del *Llibre dels àngels*» (363); repassa els manuscrits eiximenians en castellà, de Madrid, BN, de Salamanca, BU i de Barcelona, BC i les tres edicions d'estampa més una de fragmentària del temps de la Guerra dels Segadors (365-368). El manuscrit de les Descalzas Reales, F-18, és de la segona meitat del segle XVI, traduït per un tal Jeroni Serra, que es permetia de retallar fragments de 'prolixidad... desabrida' (373-377), copiat a València i portat a Madrid per la primera abadesa del dit convent, germana de sant Francesc de Borja (369). Hi ha bibliografia (377-378). — J. P. E. [22.005]

Joan REQUESENS I PIQUER, *Hug de Balma (s. XIII) en català (s. XV): la seva Theologia mystica en el Tractat de contemplació de Francesc Eiximenis i edició del pròleg traduït*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 569-615.

Hug de Balma escrivia el seu llibre els anys 1289-1304; entre els segles XIV i XVII era traduït a les llengües europees i Eiximenis no sols l'esmenta, ans se n'aprofita en el *Tractat de contemplació*, integrat dins el *Llibre de les dones*, tal com demostra el paral·lelisme entre fragments d'ambdós autors (575-581); la darrera secció del llibre de Balma era dedicat a una ,quaestio difficilis', la de si podia existir en l'esperit humà un impuls contemplatiu o amorós envers Déu, que no fos precedir o acompanyat per un acte de coneixement (583-585). El pròleg llatí original de la *Mystica theologia* fou copiat en l'actual còdex de Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, XLIX i, la traducció catalana al ms. N.I.16, de El Escorial; ambdós pròlegs són ací publicats i completats amb anotació crítica en les pàgines 600-606 i 607-615, respectivament. — J. P. E. [22.006]

Daniela SANTORO, *Il tesoro recuperato. L'inventario dei beni delle regine di Sicilia confiscati a Manfredi d'Alagona nel 1393*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 71-106.

Al cap d'un segle de relacions familiars entre la Casa reial de Sicília i la de Barcelona, a Sicília s'havien aplegat quantitat de joies com a ,cambra' de la reina de l'illa, que el 1393 els Martí i Maria trobaren en mans d'Artale d'Alagona, refugiat a Gènova, i que Martí l'Humà s'apressà a demanar a la ciutat de Gènova, que les confiscà a l'Alagona, lliurades a Guillem çà Tria i per aquest a Guillem Serra, cambrer reial; la llista és transcrita de Palerm, AS, *Canc., reg.* 18, ací transcrita (98-106). En les pàgines de la introducció les notícies sobre joies són completades per documentació d'altres arxius sicilians, com el de la Sicília Oriental o el municipal de Palerm. — J. P. E. [22.007]

A. FRATTA, *I trovatori nella memoria: citazioni trobadoriche nei poeti catalani dei secoli XIV e XV*, dins *Ab nou cor e ab nou talén'. Nouvelles tendances de la recherche médiévale occitane*. «Actes du Colloque AEIO. L'Aquila 5-7 juillet 2001». Textes édités par Anna FERRARI e Stefania ROMUALDI (Studi, testi e manuali, n. 8), Modena, Mucchi 2006, 229-240.

Article només conegut per referència. — J. P. E. [22.008]

Veronica ORAZI, *Una falsa parenta de la ,noia perseguida': La comtessa sense braços*, dins «Randa», 58 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell/4), 48-57.

[Cf. «ATCA», XXI (2002), 822-823, núm. 16.401]. La *Comtessa sense braços* és una rondalla mallorquina d'arrels medievals, recollida pe Antoni M. Alcover en el segon volum de les seves *Rondaies...*, publicat el 1934. Precisa l'element identificador d'aquesta rondalla i diferenciador d'altres de semblants, que és «la persecució de la protagonista i més exactament una persecució sexual» (49), l'autora recorda que la unitat estructural d'una rondalla és constituïda per tres moments narratius, que són: part inicial, nucli central i resolució (50), analitza *La comtessa...* i constata que li manca l'element bàsic, la persecució sexual, substituïda per intervenció diabòlica i contraintervenció celestial (51-56); per tant, no es pot considerar repetició de la rondalla de la ,noia perseguida', car la dinàmica de *La comtessa...* desemboca en una exaltació de la devoció a la Mare de Déu (56-57). — J. P. E. [22.009]

Máximo DIAGO HERNANDO, *La participación de la nobleza en el gobierno de las ciudades europeas bajomedievales. Análisis comparativo*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 781-822.

Les pàgines 802-806 són dedicades a la corona catalanoaragonesa i subratllen que, a diferència de Castella, la noblesa fou exclosa del govern de les ciutats (802), i de forma més radical a Catalunya, on a Barcelona els ciutadans honrats no entrarien en el govern municipal

fins al 1510 (803); ennoblits els 'ciutadans honrats' i admesa al Consell de Cent la petita noblesa de cavallers i generosos, calgué esperar el 1621 a fi que també els barons hi fossin admesos (803). A València, en canvi, hi havia sis nobles entre els cent consellers i dos entre els sis jurats, de què constava la juraderia que governava la ciutat (806). — J. P. E. [22.010]

Francesc MASSIP, *Riure amb el cos: folls, geperuts i bufons en l'espectacle català antic*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 287-295.

L'autor comença recordant les festes d'inversió jeràrquica, de burla i de gatzara, repetides entorn de Nadal, en què folls geperuts i bufons eren objecte tant de menyspreu com de reverència en ésser considerats portadors de bona estrugança, com mossèn Borra en la primera meitat del segle XV i un segle després els bufons de la cort de Germana de Foix a València, presents en *El Cortesano* de Lluís del Milà i Eixarch. Hi ha bibliografia (295). — J. P. E. [22.011]

Marinela GARCIA SEMPERE, Llúcia MARTÍN PASCUAL, *La Passió catalana de París*, dins «Revisita de Filología Románica», 20 (2003), 235-266.

La dita *Passió* es conserva a París, BN, esp. 472, ff. 1-21, procedent de Sevilla, BColombina, exemplar incomplet del començament per pèrdua dels possiblement cinc primers folis, dedicat només a la *Passió* esmentada, completada amb set il·lustracions; són àmpliament descrites les característiques de l'escriptura (236-238); som informats de nombre de peces contemporànies de temàtica similar (239, nota 7) i de les divergències en relació a les narracions dels evangelis canònics, a la *Passion des jongleurs* i a *Le livre de la Passion* (241-246). Assenyalades les particularitats gramaticals del text (247-250) i les de la versificació (251), arriba l'edició comentada dels 669 versos (247-250). Hi ha bibliografia (263-266). — J. P. E. [22.012]

Carmel FERRAGUD DOMINGO, *Los oficios relacionados con la medicina durante la Baja Edad Media en la Corona de Aragón y su proyección social*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 37 (2007), 107-137.

La Corona d'Aragó és en aquestes pàgines sobretot Catalunya i València. Durant aquells segles la medicina, essent un dels estudis universitaris, cresqué en prestigi i en nombre de practicants, que no eren sols els metges, ans també barbers, cirurgians, apotecaris, menescals i d'altres; també els augmentaren les possibilitats de riquesa i d'influx polític (123-126); aquest darrer és analitzat en el cas de Bernat de Figuerola, físic de Manresa (126-128), conegut gràcies a dos registres seus de l'AHC de Manresa; llibretes de visites no cobrades demostren que també hi havia nombre de deutors (128-132). Al final hi ha tres quadres: metges que practicaren l'ensenyament, patrimoni de metges manresans i càrrecs polítics de metges de Manresa (134-136). — J. P. E. [22.013]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Una traducció catalana medieval de les Epistolae Senecae ad Paulum et Pauli ad Senecam*, dins «Estudis Romànics», XXIX (2007), 143-157.

Resumit el tema de la difusió i lectura de Sèneca en terres catalanes durant l'Edat Mitjana, l'autor aporta dades arxivístiques o d'altra procedència, com és ara catàlegs de biblioteques, entre els quals el de la papal de Peníscola (cf. «ATCA», VI [1987], 7-338), a prova que l'epistolari Sèneca-sant Pau corria per la corona catalanoaragonesa almenys els primers decenni del segle XV; demostra, sobretot, que el ms. Burney 252, de la British Library, conté el text de la versió catalana d'aquest epistolari, que el mateix manuscrit també transcriu en llatí; resumeix l'estat de la qüestió crítica entorn l'epistolari i el seu possible origen. Tornant al ms. Burney 252, descarta que el seu text llatí sigui la base de la traducció catalana i exclou que

tingui relació amb d'altres traduccions romàniques que n'han pervingut; aquesta és una traducció «poc brillant des del punt de vista literari», a vegades maldestra, a vegades molt literal, gairebé pensada i executada com una guia o un instrument de treball per a llegir l'original. — J. de P. [22.014]

Anna ALBERNI, *El Procés de Francesc de la Via, una nota de societat gironina de l'any 1406*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 81-94.

Resumida la biografia i recordades les obres d'aquell autor, ací l'autora es fixa en el *Procés de Corona d'Aur contra En Bertran Tudela*, llarguíssim poema de més de tres-mil versos, conservat a Barcelona, BC, ms. 8, i publicat el 1997. Essent l'autor sotsveguer de Girona els anys 1405-1408, el dit procés (82-84), datat el 6 maig 1406, hauria caigut en les seves mans. L'autora es proposa d'escatir la identitat de l'encausat: natural de Saragossa, també fou poeta i en aquell moment es trobava a Avinyó, 'scriptor' al servei de Benet XIII; germà de Johan de Tudela, secretari del rei Martí; Bertran, en el viatge a Avinyó el 1404, en passar per Girona s'hauria negat a pagar allò que havia de satifer per la treta dels rossins segons els aranzels de Catalunya (92); el 1415 seguia al servei de Benet XIII (93). Les dades sobre intervencions del rei Martí des del 1399 són documentades en l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* (85-93). Hi ha bibliografia (94). — J. P. E. [22.015]

Manuel RIERA I BLANCO, *Mestres d'Art i medicina, els pretors dels remeis i doctors en medicina (1401 a 1565)*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLVII (2007), 39-71.

[Cal suposar que els mestres esmentats en el títol, ho eren en 'arts' (trívium i quadrívium), estudis que els permetien d'estudiar medicina], partint d'un document del 1558, del AHPB, que resumia les etapes de l'Estudi General d'Arts i Medicina de Barcelona entre aquelles dues dates (40). La fundacional suposava que l'Estudi tenia el reconeixement papal de Benet XIII i el rei l'establia el 10 de gener del 1401 amb les corresponents concessions i condicionants (40-43). Segueixen resums dels successius documents reials, en paràgrafs per a cada un d'aquests, aplegats en sotstítols per a cada un dels metges, després del període fundacional (40-42): metges examinadors i protofísics del rei (43-52); els privilegis de l'any 1488 i els pretors dels remeis (52-62) i l'emperador Carles i els privilegis de Joan II (62-70); darrere la documentació publicada per Antonio de la Torre i Jordi Rubió i Balaguer o fruit de recerca de l'autor dins ACA, *Canc., reg.* o AHCB, *Llibre d'ordinacions i Prot. notaries*. els problemes de fons eren el de l'autoritat competent damunt l'Estudi, el de l'obligatorietat d'estudis específics previs a l'exercici de medicina i el de la facultat dels mestres de l'Estudi a sotmetre a examen els aspirants a futurs metges, problema, al qual el mateix autor dedica les pàgines següents, intitolades *Libertad de enseñanza y unión de escuelas*, que, a base de la compilació de De la Torre i Rubió Balaguer i del *Viaje* (!) de Jaume Villanueva, ressegueix el dit problema en els segles de la Baixa Edat Mitjana tant a València com a Catalunya (73-83). — J. P. E. [22.016-22.017]

Juan NADAL CAÑELLAS, *El ara portátil medieval de Montesión*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 363-370.

Conservada en el Museu Sant Alonso del Col·legi de Montision (Palma de Mallorca) com a peu per a un bonet, és en realitat una ara portátil, ha estat des del començament emmarcada i protegida amb una fusta; aquesta té inscripció original, que serveix de certificat de consagració; «Ista ara est Petri dez Sorts et fuit consecrata per reuerendum dominum Ffranciscum, episcopum et patriarcham Jherosolimitanum, .xij. die mensis septembris, anno a natiuitate Domini m.cccc.xxviiij. in Barchinona»; en deriva una altra inscripció, escrita en la doble vora vertical

esquerra de l'ara: «Fo consagrada per lo patriarcha de Jherusalem, any de la nativitat mccccxxviii. // a .xij. de setembre en Barcelona (la qual era de mossèn)» (365). Aquell bisbe-patriarcha de Barcelona era Francesc Climent (Çapera). Hi ha dades biogràfiques i de tres llibres documentats de Pere dez Sorts (367-369). — J. P. E. [22.018]

Mark D. MEYERSON, *Defending their Jewish Subjects: Elionor of Sicily, Maria de Luna and the Jews of Morvedre*, dins Theresa EARENFIGHT (ed.), *Queenship and Political Power in Medieval and Early Modern Spain* (Women and Gender in the Early Modern World), Aldershot, Ashgate 2005, 55-77.

Essent els jueus de jurisdicció reial directa, és natural que les dues reines procuressin per al call de Morvedre condicions de vida normalitzades, que de vegades topaven amb les restrictives lleis eclesiàstiques, defensades també per sant Vicent Ferrer. — J. P. E. [22.019]

Proceso de canonización de san Vicente Ferrer. Declaraciones de los testigos. Traducción de Sebastián FUSTER PERELLÓ, València, Ajuntament de València 2007, 442 pp.

Traducció castellana de les declaracions de testimonis en els processos de canonització de Tolosa de Llenguadoc, de Nàpols i de Vannes, publicats el 1904 per Henri Dominique Fages amb el títol *Procès de canonisation de Saint Vincent Ferrier pour faire suite à l'histoire du même saint*. — J. P. E. [22.020]

Paul GILLES, *Vincent Ferrier, Religieux espagnol, 1350-1419. Saint Patron de la ville de Vannes*, Vannes, Sans 2007, 71 pp.

Resum biogràfic, amb particular referència a la relació de mestre Vicent amb la ciutat de Vannes, on morí i on és sepultat. — J. P. E. [22.021]

Alfonso ESPONERA Cerdán, *La Palabra de Dios es fuego que inflama y martillo que ablanda la dura piedra del corazón en el amor: Las Sagradas Escrituras y San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXVII (2007), 303-324.

L'autor es proposa reflectir la relació del sant amb la Bíblia «tanto en su vida como en sus escritos y sermones»: recorda els tres exemplars considerats *Bíblia de sant Vicent*, conservats a València, ACat i BU, i a Salamanca, Colegio de San Esteban (302); el seu estudi de l'Esriptura és afirmat per Nicolas de Clemanges el 1405 i per nombre de testimonis en els processos de canonització (305-308). El mateix sant considerava el predicador només un instrument («caramella o cornamusa», 310), el sonador de la qual és Déu mateix, començant pel tema bíblic que encapçala cada sermó; l'instrument modula quatre classes de música, pel camí dels quatre sentits de l'Esriptura (312-316) i dóna empremta a la missió de l'orde dominicà d'ésser sal d'una terra que ha d'ésser redimida d'un estat de corrupció, d'acord amb II Reis, II, 21) i amb l'exemple del fundador, sant Domènec (316-324). — J. P. E. [22.022]

Jill R. WEBSTER, *Conventuals and Observants in late Medieval Aragon: A documentary View*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 100 (2007), 221-250.

Són ací d'alguna manera transcrits vint-i-dos documents, la majoria dels quals (catorze) de l'Arxiu Reial (ACA), set de València, AMV, i un de l'ASV. La majoria pertanyen als anys 1415-1450 i fan referència a branques diverses de franciscans i a la tensió provocada per la recent Observància, sobretot entorn de València (Sancti Spiritus, Gilet, i Xelva). Només el primer és del 1380, nomenament de Francesc Rafart a bisbe de Sogorb-Albarrassí [però no es tracta de

«granting him the assistance of two or three auxiliari bishops», ans dels tres que havien d'oficiar en la seva consagració episcopal] (231); a la pàg. 235, primera línia del document, cal llegir: «freturen de breviari», entenent 'breviari' en l'accepció segona del DCVB. — J. P. E. [22.023

José M. GALIANA FERRANDO, *La Diócesis de Tortosa a través de la visita pastoral del obispo Otón de Montcada (1428-1429)*, dins «Estudis Castellonencs», 10 (2004-2005 [2006]), 457-660.

El bisbe tortosí, Ot de Montcada (467-468: apunts biogràfics; 465, nota 36: consciència de l'obligació pastoral de visitar), en els seus cinquanta-vuit anys de pontificat (1415-1473), practicà tres vegades visita pastoral a la diòcesi: 1423-1426, 1428-1429 i 1440. L'objecte d'aquestes pàgines és la segona, conservada a Tortosa, Acat, *Visites pastorals. Carpeta 2/9*. Portava col·laboradors (470-473) i s'estengué per Tortosa i bisbat (476-487: quatre mapes): el nombre de clergues documentats en la visita pujava a 848, dels quals vint tenien estudis universitaris (508): les actes de visita (272 documents i 357 d'emanats) es divideixen en 'visitatio rerum', dins la qual trobem informació sobre existència i estat dels llibres litúrgics o d'informació parroquial (530-531; cf. 627-628 i 631), sobre beneficis i beneficiats, amb quadre, parròquia per parròquia (547-580; cf. 638-644, 646, 648-649), també de confraries (583) i informació particular de l'Hospital de l'Infant Pere al Coll de Balaguer (585-586). Segueix la 'visitatio hominum', amb informacions dels clergues sobre els laics (590-612) i de laics sobre clergues (613-652), dins la qual trobem notícies sobre un(s) llibre(s) de remeis i conjurs, esquinçat i cremat (602-604), també sobre l'arxiu parroquial (619-620 i 634). Les darreres pàgines reporten allò que en la visita fou declarat sobre jueus i sarraïns, amb quadre sinòptic d'aquests en els pobles de la Ribera d'Ebre, que sumaven 2.023 focs (650-653). Les darreres pàgines contenen quinze reproduccions fotogràfiques (654-660). — J. P. E. [22.024

Ángel ESTÉVEZ MOLINERO, *La corona de los prudentes letrados' canonizaciones en el siglo XV*, dins «Bulletin Hispanique», 109 (2007), 401-419.

[L'article comença amb explicacions de la teoria de la coronació poètica en literatura castellana.] En aquest tema, el Marqués de Santillana passà de la teoria a la pràctica i en la *Coronación de mossèn Jordi de sant Jordi* explica un somni, en el qual Homer, Virgili i Lucà demanen a Venus que atorgui a mossèn Jordi la 'corona de los prudentes letrados' (413-414). — J. P. E. [22.025

Jaume TORRÓ TORRENT, *Pròlegs al cançoner d'Ausiàs March i Ovidi exiliat*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 379-423.

El fet que en un còdex de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), Ripoll, 103, les *Pòntiques* d'Ovidi acompanyin un text de Lucà i la *Poetria nova* de Gaufred de Vinsauf, demostra que el text d'Ovidi era llegit i exposat en les escoles de gramàtica. L'autor comença transcrivint quatre estrofes del *Poema I* de Marc, del qual indica paral·lels tant en les *Pòntiques* com en els *Tristia* d'Ovidi (381-390), bo i subratllant que en ambdós casos el poeta es plany de la soledat, de la vida a l'exili o de la mort en vida, tal com trobem en els paral·lelismes del poema 11 (399-400) o del 39 (401-410): «Ovidi... oferia una solució culta i adequada a la brillant cort del Magnànim a la seva ciutat de València» (411), solució que s'allargaria fins a Joan Roís de Corella, i fins i tot en rememorar l'*Eneida* s'hi esmunyia Ovidi (413-420). Hi ha bibliografia (421-423). — J. P. E. [22.026

Martine CHARAGEAT, *Notes sur les officiaux et les vicaires généraux à Saragosse au XVe siècle*, dins «Études Leroy», 185-195.

A base de la documentació de Saragossa, AD, ací citada i en algun cas parcialment transcrita, coneixem detalls de l'administració d'aquell bisbat en temps de l'arquebisbe Dalmau de Mur, com també els noms dels seus més directes col·laboradors (vicari i secretari generals: 191, notes 19 i 25; i 193, notes 33 i 34). — J. P. E. [22.027]

Maria Antònia SEGURA BONNÍN, *Estatuts de la Confraria de Sant Miquel a Ciutat de Mallorca*, 1442, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 203-208.

Ja els anys 1898, 1927 i 1933, el «Bolletí...» havia publicat estatuts de la dita confraria, donant-los així a conèixer; en els primers, del 1404, el text feia constar que era ,dels conversos'; els transcrits ací amb anotació crítica, de Palma de Mallorca, ARM, AH, 485 (203-207), porten per títol *Libre de la confraria dels honorables tenders, la qual confraria és stada ordenada a bonor e reverència del gran Arcàngel monsenyer Sant Miquel*; al final és esmentat un ,libre veyll' (,vell', ja el 1442), on es conservava la documentació de la dita confraria. — J. P. E. [22.028]

Fulvi DELLE DONNE, *Letteratura elogiativa e ricezione dei Panegyrici latini nella Napoli del 1443: il panegirico di Angelo di Grassi in onore di Alfonso il Magnanimo*, dins «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo», 109 (2007), 327-349.

A celebració de la presa de Nàpols (2 juny 1442), el 20 maig 1443 fou celebrada festa exalçant la proesa, tal com els antics celebraven les victòries dels seus herois. El discurs d'Angelo di Grassi, conservat a la Biblioteca Vaticana, *Ottob. lat.* 1438, ff. 1-5v, seguí de prop un dels *Panegyrici latini* recentment descoberts, en concret el que l'any 100 p.C. pronuncià Plini el Jove a honor de Trajà; com aquest, el rei Alfons Trastámara hauria estat la personificació tant de la força militar com de les virtuts d'ànima magnànima. — J. P. E. [22.029]

Josep M. MASNOU I PRATDESABA, *L'inventari de la sagristia de la Seu de Manresa (1452)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XV (2007), 305-316.

Dentre els conservats, l'autor publica l'inventari més antic de la sagristia de la Seu de Manresa, redactat el 1452: creus, custòdies, calzes, canelobres, encensers i altra vaixel·la d'argent, coixins, mantells, ornaments, pal·lis, cortines, draps, tovalloles, vels, espatlles, estoques, llibres, àmits, mandils, corporals, propres, penons, camís i bordons. Assenyalem el frontal florentí obrat a Florència per Feri Lapi i donat a la Seu de Manresa per Ramon sa Era en el seu testament del 24 de novembre del 1457 (206). — J. de P. [22.030]

Jaime SASTRE, *La actividad comercial del mercader mallorquín Johan Barthomeu a mediados del siglo XV*, dins «Mayurqa. Revista Anual d'Història», 31 (2006), 251-273.

La biografia de Joan Barthomeu es basa en el sus testament i inventari ,post mortem' (d'ARM, *Fons notarial*, 452 i 450, respectivament): coneixem la família (254-255 i 267-269) i el patrimoni (255-260), on no manquem alguns llibres, ultra els de la comptabilitat de l'empresa (*Breviari*, *Saltiri*, *Tractat de bons costums*, *Breviari d'amor* i dos d'història de Mallorca: 256); tampoc no hi mancaven els disset esclaus i esclaves, cinc dels quals constaven ,nat/nada en casa' (259), una considerable quantitat de diners invertits en censals, tant a universitats (261-262) com a particulars (262-263), que li devien 26.572 lliures; i joies (266-267); la seva activitat de negociant s'estenia a tota la Mediterrània occidental i més enllà, fins a Rodes a l'Orient i a Bruges al Nord (271). Hi ha bibliografia (273). — J. P. E. [22.031]

Philippe CONTAMINE, *Une page d'histoire diplomatique au XVe siècle: Charles VII, roi de France, Gaston IV, comte de Foix, Jean d'Aragon, roi de Navarre, Charles, prince de Viane, et Henri IV, roi de Castille (1456)*, dins «Études Leroy», 113-126.

El distanciament entre Juan de Trastámara, rei de Navarra i futur d'Aragó, i el seu primogènit tant a Navarra com a Aragó, príncep Carles de Viana, es manifestà per part d'aquest en una consulta al rei de França, sobre la qual aquest volgué el parer del seu consell; l'acta d'aquest consell, del 5 de juliol 1456, s'ha conservat a París, BN, lat. Ms. 5956A, ací transcrita (124-126); li suggeria de fer les paus amb el seu pare. — J. P. E. [22.032]

Gener GONZALVO I BOU, *Lletres inèdites de Carles, príncep de Viana, primogènit legítim dels catalans, a l'abat de Poblet Miquel Delgado (1460-1461)*, dins «Aplec de treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 25 (2007), 50-58.

Les cinc lletres ací presentades i transcrites, pertanyen a l'antic arxiu de Poblet, actualment assignat a Madrid, AHN, *Clero. Papeles*, lligall 6744; i si les quatre primeres lletres manifesten una situació de relacions normals entre el Primogènit Carles i l'abat, entre les quals destaquen les segona i terça sobre dos estudiants, la segona d'un monjo de Poblet que desitjava estudiar gramàtica durant un any a Barcelona, la terça d'un fill de noble, a qui calia assegurar uns coneixements que li permetessin servir el Primogènit. La quarta, ben oficial, convocava l'abat de Poblet a l'acte de jurament del príncep a Primogènit del Principat de Catalunya. — J. P. E. [22.033]

Maria CONCA, Josep GUIA, *Les unitats fràsiques del capítol 143 de Tirant lo Blanc, traducció d'una epístola de Petrarca*, dins «Estudis Romànics», XXIX (2007), 81-108.

Després de recordar que el dit capítol del *Tirant* prové d'una traducció catalana de l'epístola llatina de Francesco Petrarca, *Littera ad Nicolaum Azarolum*, escrita a Barcelona i difosa a principis del segle XV, amb dues còpies, la *Letra de Reyals Costums* i la *Letra feta per Patrarcha*, els autors afegeixen que la lletra de Petrarca és rica d'unitats fràsiques (= «combinació estable de dos o més mots, que presenta les característiques de repetició, fixació i institucionalització, a més d'altres possibles i freqüents com idiomàticitat i anomalia»). Llur treball consisteix a localitzar-les, comparar llur transmissió textual, identificar-les, inventariar-les i analitzar-les. La localització s'ha fet confeccionant una base de dades. La comparació de les unitats fràsiques de les tres versions catalanes permet d'individuïar les interpolacions i modificacions realitzades en els diversos fragments; estenent la comparació al text llatí i a les traduccions castellana (1511) i italiana (1538) del *Tirant*; l'estudi ha estat completat i ha permès d'«esbrinar les estratègies seguides per cada traductor». Pel que fa a la transmissió textual de la lletra, els autors conclouen que les dues traduccions catalanes procedeixen d'una mateixa versió, i que ni l'una ni l'altra no és l'original, que la *Letra de Reyals Costums* és anterior a la *Letra feta per Petrarcha* i que el capítol 143 del *Tirant* «té un alt grau de coincidència amb la *Letra feta per Petrarcha*. L'apèndix conté taula de les unitats fràsiques del dit capítol i quatre fitxes que exemplifiquen el model seguit en la construcció de la base de dades. — J. de P. [22.034]

Lídia CONAT, Sadurní MARTÍ, *Miquel de Donç, cavaller lletraferit*, dins «Revue d'Études Catalanes», 8-9 (2005-2006), 107-114.

Pràcticament desconegut, Miquel de Donç fou un dels deu escriptors, als quals Pere Pou demanà sentència sobre el seu deseiximent d'Amor, proclamat el 1458; ací és transcrita la resposta de de Donç a Pou, conservada a Montserrat, Biblioteca ms. 992, i a Barcelona, BC, ms. 125 (110-111), [que sembla escrita tenint en compte el *Memorial del peccador reemut* de Felip de Malla]. De més a més, els autors han trobat en els arxius gironins (ADG, AMG, AHG i ACG)

vint-i-dos documents datats entre el 1395 i 1525, sobre la família Donç resumits en regest, cinc dels quals sobre l'esmentat Miquel (113-114). — J. P. E. [22.035]

Veronica ORAZI, *La satira misogina nello 'Spill' de Jaume Roig (sec. XV)*, dins *Cecco Angiolieri e la poesia satirica medievale*. «Atti del Convegno Internazionale di Siena, 26-27 ottobre 2002», a cura di S. CARRAI, e G. MARRANI (Archivio Romanzo, 9; Pubblicazioni della Scuola di Dottorato europea in Filologia Romanza, 1), Firenze, Edizioni del Galluzzo 2005, 197-231. Títol només conegut per referència. — J. P. E. [22.036]

Veronica ORAZI, *Strategie tematiche e strutturali nello Spill*, dins «Estudis Romànics», XXIX (2007), 159-179.

Anàlisi detallada del llibre IV del *Spill* com a exploració prèvia a endinsar-se en la intenció de Jaume Roig en convertir la misogínia en fil conductor de l'obra. Resposta: Roig ofereix un espill, en el sentit que reflecteix un antimodel, la dona pecaminosa, a la qual és oposat el model (Maria), que és l'espill veritable. L'obra de Roig té aspectes medievals tòpics i aspectes moderns: però, encara més, el seu realisme, que emergeix i s'expressa en una «dimensió laica, urbana, burgesa, desencantada i sensible als aspectes més sòrdids de la quotidianitat». — J. de P. [22.037]

Marie Noëlle COSTA, *La recepció de l'Spill (1460) de Jaume Roig a França*, [Perpinyà], CERC i Association Française de Catalanistes 2004, 51-68.

Marie Noëlle COSTA, *Oportunitats desaprofitades i noves perspectives de divulgació a França per a l'Spill (1460) de Jaume Roig*, dins «Revue d'Études Catalanes», 8-9 (2005-2006), 51-68.

Atesa la insuficient recepció del *Spill* a França, l'autora propugnava en un primer moment una o diverses traduccions al francès per a diversos graons de comprensió. En un segon moment assenyalava les successives causes d'aquella mancança, contraposant-les a l'èxit del *Tirant lo Blanc*. El *Spill* només fou publicat el 1531, quan el *Tirant* ja ho havia estat dues vegades abans del 1501, i traduït i publicat en castellà, i traduït dues vegades a l'italià, amb tres edicions, i així s'explica la repercussió a Europa (90-91). Al segle XVIII, les possibilitats d'expansió també jugaren a favor del *Tirant* gràcies a la traducció francesa del comte de Caylus, a l'anglesa, publicada quatre vegades i a un resum italià, també publicat en francès, i així arribà l'èxit en els salons aristocràtics (92-94); l'*Spill* fou certament demanat des de França a Gregori Maians, això desvetllà el seu interès, que promogué l'edició valenciana de Carles Ros (1735), però tampoc no s'arribà a cap traducció francesa. Al segle XIX, Francesc Pelay i Briz repetí l'edició a Barcelona el 1865 i Joaquín Serrano en preparava traducció castellana a València (100-102). Amb el segle XX es multiplicaren les edicions, tant crítiques com vulgaritzadores, a València i a Barcelona; també l'autora féu pública «una tria de l'obra equivalent al terç del *Spill* amb la traducció francesa» (104); finalment arribaren traduccions al francès, romanès, italià, anglès, finès, neerlandès, castellà, alemany, suec i xinès (aquesta en preparació). — J. P. E. [22.038-22.039]

Anna Maria COMPAGNA, *Il Conzoniere catalano P, la cancelleria angioina e Pere Torroella*, dins «Studi Bertolucci Pizzorusso», 441-448.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [22.040]

Francisco Javier RODRÍGUEZ RISQUETE, *El mestratge de Pere Torroella*, dins «Tretzè Col·loqui», III, 337-362.

Els tres poetes reconeguts com a mestres a mitjan segle XV eren Andreu Febrer, Jordi de Sant Jordi i Ausiàs Marc (337-340); l'autor creu que s'hi ha d'afegir Pere Torroella, «autèntic líder de la literatura cortesana del moment» (340-344) i màxim divulgador de la poesia de Marc (344-349), des de finals de la dècada dels quaranta en la *Consolatoria* (345); també fou model poètic, recordat en companyia d'Ausiàs Marc, des de la primitiva transcripció dels texts (347) i en la poesia de Ramon Boter o en la d'En Ramis, d'Antoni Vallmanya, de mossèn Avinyó i de Narcís Vinyoles (348-354); i no manquen paral·lels a les prosas de Torroella en la *Triste delectación*, en la *Glòria d'amor* d'Hug de Rocabertí ni en les *Lletres d'amor* catalanes de París, BN esp., 305 (355-358 i nota 52, amb informació sobre el ms. parisenc). Hi ha bibliografia (359-362). — J. P. E. [22.041]

Sebastià JANERAS, *Les edicions impreses del De contemptu mundi d'Isaac de Nínive*, dins «Studia Monastica», 49 (2007), 85-105.

La primera de les edicions conegudes és la de Barcelona 1497, impresa per Diego de Gumiel amb el títol de *Liber abbatis Ysaac de ordinatione animae...*; té 41 capítols, dels quals són ací donats títols i incipits (86-88). — J. P. E. [22.042]

Gemma AVENOZA, *Cancioneros catalanes: de los epígonos trovadorescos al fin de la edad Media*, dins *Convivio. Estudios sobre la poesía de cancioneros*. Editado por Vicenç BELTRAN, Juan PAREDES, Granada, Universidad de Granada 2006, 11-29.

Estudi només conegut per referència. — J. P. E.

[22.043]

Alfonso ENSEÑAT DE VILLALONGA, *¿Quién era Miquel Ballester, el hombre de confianza de Colón en el Nuevo Mundo?*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 161-180.

Tarragoní, segons Bartolomé de las Casas, era persona excel·lent i home de l'absoluta confiança de Cristòfor Colom, tant per al govern de les Índies com per a l'educació del seu fill Diego (161-162); segons l'arbre familiar (164), els Ballester, presents a Mallorca des dels moments de la conquesta, estarien instal·lats a Manacor, i són documentats a l'ARM, *Protocolos*, i en d'altres seccions, com la de *Lletres reials*, i la d'*Escribania de Cartes Reials* (166-168); ell hauria estat l'introduïdor a Amèrica de la canyamel, de la qual ell i un xueta, Aguiló, haurien estat els primers a fabricar-ne sucre (170-175); el pare de Miquel, Joan Ballester, secretari reial, era cunyat de Lluís de Santàngel (176-177). Hi ha bibliografia (179-180). — J. P. E. [22.044]

Sebastià JANERAS, *La diffusion d'Isaac de Ninive dans la Péninsule Ibérique*, dins J. P. MONFERRER SALA, *Eastern Crossroads. Essays in Medieval Christian Legacy*, New Jersey, Piscataway 2007, 247-274.

Sebastià JANERAS, *Una curiositat de traducció en el De contemptu mundi d'Isaac de Nínive*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXII (2007), 331-338.

Les còpies del text llatí, les referències en autors com Arnau de Vilanova, i les traduccions en català o relacionades amb Catalunya són aplegades per l'autor en dos grups: el dels que han conservat el text en tota la seva longitud i el dels texts abreujats; l'autor, recordat l'itinerari del text des del siríac a través del grec i del llatí fins a les traduccions en llengües romàniques, ho exemplifica en el fragment, en què el deixeble demana al mestre que li exposi en poques paraules quina és l'eficàcia virtuosa de la solitud i el mestre respon que apaivaga les sensacions externes i enforteix les interiors; es troben en el primer grup la traducció llatina publicada a Barcelona 1497, la traducció catalana, la castellana de Bernat Boïl i la portuguesa, procedent de València, Sant Miquel dels Reis (332-334); pertany al segon grup el text llatí dels manuscrits

de Santes Creus/Tarragona, ms. 135, i de Vic, BE, ms. 55 (335). En aquests, la petició de brevetat en la resposta es transforma en objecte de la pregunta: 'Quid est breviloquium' (337); és la curiositat en la traducció. — J. P. E. [22.045-22.046]

Jacqueline GUIRAL-HADZIOSSIF, *Les pérégrinations d'Hercule dans l'Espagne des Austrias*, dins «Études Leroy», 469-481.

Annio da Viterbo engalipà Alexandre VI i féu pintar els Appartamenti Borgia del Vaticà presentant que la raguèlia Borja descendia d'herois no pas grecoromans, ans egipcis, del déu Apis (471); Joan Margarit, seguint Rodrigo Jiménez de Rada, encetà la història d'Espanya amb Hèrcules de Tebes, seguit de Pere Miquel Carbonell (474-475); en canvi, Annio da Viterbo fa descendir tots els reis d'Espanya d'Hèrcules d'Egipte (475); els Reis Catòlics es cregueren les cabòries del dit falsari, amb el resultat que Florián de Ocampo transportà aquelles fantasies als orígens de les diverses ciutats de la Península Ibèrica; en fou tocat sobretot Antoni Beuter, que sucumbí a la moda. A darreries del segle XVI, Francisco Diago tornava a la tradició dels historiadors de Grècia i de Roma. — J. P. E. [22.047]

Miguel NAVARRO SORNÍ, *La promoción eclesiástica de Rodrigo de Borja: estrategia nepotista y política dinástica de Calixto III*, dins *València-Roma*, 69-89.

L'autor precisa que el seu tema és el de presentar Alfons de Borja/Calixt III com a actor principal de l'enlairament de la raguèlia Borja i més en concret del nebot Roderic dins les possibilitats eclesiàstiques de la Corona catalanoaragonesa, amb particular esment de la topada d'Alfons de Borja amb el rei Alfons Trastámara. Recorda els passos previs, des de València 1419, en què gràcies al dot, pagat pel germà Alfons, la seva germana Isabel es casava amb un noble de Xàtiva, Jofre Gil de Borja, la família entrava en la noblesa. El 1447 començava l'atribució de beneficis eclesiàstics a València o en d'altres bisbats de la Corona, documentada a València, ACat o ARV o APatr i a Barcelona, ACA, *Canc., reg.* (72-74); el 1453, essent Alfons de Borja encara bisbe de València, però ja cardenal, començava el seu intent de dotar els nebots amb prebendes episcopals (75-76). El 1455, Alfons de Borja es convertia en Calixt III i el 20 de febrer del 1456 nomenava cardenals els seus dos nebots, encara que el fet es mantingués secret (76-80), i que l'elevació al cardenalat s'havia de completar amb la concessió de bisbats en el Corona, però en aquest punt toparen papa i rei, que volia els millors per a nebots seus, però en saber la mort del rei Alfons Trastámara, el papa s'afanyà a concedir el bisbat de València a Roderic de Borja i a repartir entre parents o servidors els beneficis eclesiàstics que aquest deixava vacants (81-96); l'altre nebot, Lluís Joan del Milà, obtingué el bisbat de Lleida un any després de mort Calixt III (85, nota 42). — J. P. E. [22.048]

José M. CRUSELLES GÓMEZ, *Los Borja de Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria*, dins *València-Roma*, 15-41.

Aquestes pàgines contenen un repàs de la bibliografia dedicada als Borja des de les primeres publicacions, les de Francesco Guicciardini, que exposava els records dels Borja i incitava el lector a ferne un judici. Passant per les d'aquells que hi descobriren un material novel·lable (Victor Hugo) i per les narracions pseudohistòriques, personificades per la de Ferdinand Gregorovius; Ludwig von Pastor es limità a fer història, després del qual tant Roc Chabàs com Josep Sanchis i Sivera contribuïren a enfortir-la amb l'aportació de fonts valencianes (15-25), mentre un grup d'autors miraven de potenciar la línia de Gregorovius en sentit confessional, personificats per Peter De Roo i a València per Francesc Almela i Vives i Elies Olmos Canalda; el darrer pas d'aquella historiografia doctrinal desembocà en la controvèrsia entre G. B. Picotti, en la línia de De Roo, i G. Soranzo, més crític. La darrera aportació, pel seu ús de la

documentació, tant de Roma com de València, fins aleshores no utilitzada, hauria estat la de Miquel Batllori i Munné (30 ss.). — J. P. E. [22.049]

Ferdinand GREGOROVIVUS, *Lucrezia Borgia. Nach Urkunden und Briefen ihrer Zeit*, Stuttgart, Cotta 1874. (*Lucrecia Borja a partir de documents i epistolaris del seu temps*. Traducció de l'alemany de Sebastià MORANTA. Edició a cura de Maria TOLDRA) [Biblioteca Borja, 4], València, Tres i Quatre, S. L. 2007, 528 pp.

L'autor del precedent repàs bibliogràfic valora així el llibre de Gregorovius: «El más influyente entre los pseudohistóricos ha sido, sin duda, el libro de Ferdinand Gregorovius sobre Lucrecia Borja, aparecido en 1874... El carácter ficticio del personaje creado por Gregorovius ha sido puesto de manifiesto por M. Hermann-Röttgen, quien desmenuza el proceso de adaptación de los hechos... a las convicciones morales y sociológicas peculiarmente burguesas del autor... Gregorovius se convirtió en un autor canónico respecto al tratamiento histórico del mito borgiano... A lo largo de la centuria siguiente, la manera de contar de Gregorovius y el orden que había dado al relato se convirtieron en modelo para buen número de autores...» (18). Les presents pàgines, atentes sobretot als textos en què es basen les interpretacions dels autors, no poden devaluar de cap manera els seixanta-cinc documents aportats en l'apèndix datats entre el 1482 i el 1530 (365-476) i l'abundant il·lustració a base de pintures de grans autors, i de dibuixos, que ajuden a copsar les característiques d'aquella època. — J. P. E. [22.050]

Renata FABBRI, *Spiriti antiborgiani in scritture veneziane coeve*, dins *València Roma*, 53-68.

Només els vint-i-dos despatxos de Marino Zorzi, del 1500-1502, s'han conservat a l'AS de Venècia d'entre els dels successius ambaixadors venecians davant Alexandre VI; permeten d'assistir a les vacil·lacions del papa en relació a la guerra contra els Turcs i a les picabaralles per una herència que en part l'hauria poguda finançar (54-55); o al colla-amolla entorn d'una aliança vèneto-pontifícia, que permet de conèixer expressions autèntiques i populars dites pel papa (58); l'autora, però, és particularment atenta a les expressions de gran menyspreu pels Borja (59-61) i fa constar «brevemente quale atteggiamento nei confronti del Borgia [Alexandre VI] si lasci riconoscere nei diaristi contemporanei» (61), també perceptibles, per exemple, a través dels tretze epígrames satírics relatius a la mort del papa o a la forma com restà el cadàver, o d'expressions com, per exemple «pienno de luxuria et ogni vitio» o la valoració final: «andato nele manno del gran diavolo» (65). És transcrita la notícia de la mort del cardenal de Càpua (67-68). — J. P. E. [22.051]

Gabriella ZARRI, *La religione di Lucrezia Borgia. Le lettere inedite del confessore* (Roma nel Rinascimento), Roma, Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del pontificato di Alessandro VI (1492-1503) 2006, 332 pp.

Aquest llibre descriu la vida de Lucrecia Borja en la cort ducal de Ferrara, impregnada d'una vida religiosa molt barrejada amb tots els altres aspectes d'una cort fastuosa, però conté les lletres de la protagonista a diversos correspondents (293-313) i les que li adreçà el confessor, el dominicà Tommaso Caiani, que eren autèntics sermons (233-289). — J. P. E. [22.052]

Anna Maria OLIVA, *Alessandro VI e i re cattolici*, dins «Roma nel Rinascimento», (2007), 33-45.

Primera recensió de la tesi d'Álvaro de Fernández de Córdoba Miralles sobre Reis Catòlics i Alexandre VI [la segona, molt més atenta a la realitat catalana, és publicada en aquestes pàgines, secció de recensions]. — J. P. E. [22.053]

David IGUAL LUIS, *Los banqueros del Papa: Ambrogio Spannochì y sus herederos (1450-1504)*, dins *València-Roma*, 147-181.

La primera part d'aquest estudi és dedicada a l'empenta dels Spannochì a Siena i a Itàlia en la segona meitat del segle XV, fins al moment d'Alexandre VI (147-160); segueix un apartat sobre la seu valenciana del banc des d'entorn el 1480 fins entorn el 1500, i un altre sobre la particular relació de la filial Spannochì amb els Borja a València o a Gandia, basat en ARV, *Batllia* i *Protocols*, en l'Archivio di Stato de Siena i en Madrid, AHN, *Nobleza/Osuna* (161-173): a València es dedicaren tant a afers de numerari (préstecs i transferència de diners) com de mercaderia amb nombre de productes; la relació amb els Borja arribà a ésser de monopoli de tot llur tràfec econòmic, tal com permeten de veure les afirmacions d'aquests o dels seus factors en la correspondència publicada pel P. Batllori (169-173). Després d'una davallada ben coneguda per la documentació de Siena, entre el 1503 i el 1505 s'anaren enfonsant les diverses sucursals dels Spannochì, sense que manquessin noms de catalans o dels mateixos Borja entre els creditors (179). — J. P. E. [22.054]

Santiago LA PARRA LÓPEZ, *Los hijos de Alejandro VI, duques de Gandia*, dins *València-Roma*, 207-222.

L'autor comença la seva exposició deplorant la irresponsabilitat d'autors que fan de Sant Mateu una població marítima o afirmen que el comte Jaume d'Urgell fou el darrer duc reial de Gandia, decapitat el 1484 per ordre de Ferran el Catòlic (210), i en un altre pla l'oblit de la branca valenciana dels Borja en l'actual augment d'atenció al tema borgià (209), manifestat en tradicions inamovibles atribuïdes en la biografia de sant Francesc de Borja (211-214). La segona part comença amb la compra de Gandia el 1485 i la següent elevació a ducat, tot per 631.214 sous per a un jovincell de 17 anys, Pere Lluís de Borja, tal com demostren les lletres del seu germà i successor, Joan a Alexandre VI, conservades a València, ACat, publicades per Josep Sanchis Sivera (215-217); el coneixement de l'Horta de Gandia era tan precís en Roderic Borja que l'autor el creu procedent del 'Plet del canyamel' i li permetia de conèixer no sols la terra i els sarraïns que la cultivaven, ans també la situació econòmica dels petits barons, endevinant que acabarien venent llurs terres als ducs de Gandia (218-220). — J. P. E. [22.055]

Amadeo SERRA DESFILIS, *Asuntos de familia: el arte patrocinado por los Borja en Valencia en tiempos de Alejandro VI*, dins *València-Roma*, 303-328.

Tenint el compte una àmplia bibliografia i a partir de lletres dels mateixos Borja publicades per Roc Chabàs, Josep Sanchis Sivera i Miquel Batllori, l'autor passa revista a les intervencions d'Alexandre VI a la Seu de València en compliment de la darrera voluntat de Calixt III o amb motiu de la reconstrucció després de l'incendi de Pentecosta del 1469, amb la intervenció de pintors italians al fresc des del 1472, de la creació de l'Hospital General o de la Universitat de València (304-311); quant a Xàtiva (312-315) i València-Gandia, la gran inversió consistí en l'acondicionament dels respectius palaus a fi que fossin dignes de la nova nissaga, fins al punt que el mateix Alexandre VI preguntava al seu fill Joan si «la vostra casa és imperial o real» (321) i la correspondència entre ells dos, en part transcrita, permet de comprendre la magnitud dels palaus i per tant la resposta a la dita pregunta (317-320); a Gandia, de més a més, s'hi afegí la reestructuració i la decoració, sobretot pictòrica, de Santa Maria, el 1499 elevada a col·legiata (324-328). — J. P. E. [22.056]

Antonio CONTRERAS MAS, Joan MIRALLES, *Com tayllaràs davant un senyor: Primera obra mallorquina sobre gastronomia*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 115-123.

Recordats els manuals catalans medievals d'art culinària (*Libre de sent Soví*, *Libre de totes maneres de potatges de menjar*, *Libre del coch*), els autors donen la notícia d'haver identificat a Palma de Mallorca, AM, Horta, 11, un exemplar que porta el títol de *Com tayllaràs...*, que no és sols un manual per a adobar els plats destinats a la taula de senyors (sobretot carns rostides a l'ast, però també un conjunt, vint-i-tres plats de pietances, excloses les 'olles'), i, de més a més, «proporciona indicacions... per a establir quines són les salses o condiments més adequats per a una sèrie de comestibles» (116), datable entre el final del segle XV i començament del XVI; és comparat amb la literatura específica contemporània, on per primer cop són esmentats la sobrassada i el sucre; és, doncs, «l'obra de tipus gastronòmic més antiga d'origen mallorquí» (121), extrem confirmat per l'anàlisi de la llengua (121-122). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [22.057

Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Mossèn Gabriel Vaquer en el context de les lletres mallorquines de la tardor medieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 62 (2006), 185-222.

Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Referències documentals sobre Damià Carbó*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 211-214.

Recordats els estudis que han parlat de mossèn Vaquer, els autors aporten referències esparses i presenten «una primera aproximació a la figura de Gabriel Vaquer, amb especial esment al seu tarannà cultural» (186). Les primeres pàgines són un aplec de notícies de l'ARM, *Protocolos notariales*, entorn un cert comú denominador, el de l'administració de béns, essent 'domer' (obrer?) de la Seu de Mallorca, i de les seves relacions amb les dels Berard, Muntanyans, Valentí i Verí, i hagué de sofrir persecució i robatoris dels agermanats (188-194); la seva importància, però, ve del priorat del santuari de Lluc, en el qual elaborà unes *Constitucions de la Col·legiata de Lluch*, aprovades per Climent VII el 1531, any de la mort del prior (195-197). L'inventari dels béns és del 27 d'octubre del dit any, ací reproduït (205-222), on figuren llibres tant a Lluc (206) com en la casa de Ciutat (214-215), seixanta-set en total (200), entre els quals hi havia un exemplar del *Blanquerna* imprès, un altre de l'*Arbor scientiae* i dos d'altres de la mateixa 'sciència de mestre Ramon Llull'; el primer d'aquests era format de «qüerns de penna y stampa, contenen XIII qüerns» (215); també hi havia l'omnipresent *Manipulus curatorum*, i el rar *Confusión de la seta mahométicha* del canonge de la col·legiata de Gandia, Bernardo Pérez de Chinchón; els llibres ens recorden les amistats d'En Vaquer amb la intel·lectualitat mallorquina del moment, que el situaven «entre el cercle clerical de preveres, beneficiats, domers i canonges relacionat amb la Seu, el convent de Sant Jeroni i la Criança» (199).

Damià Carbó fou precursor en pediatria en tota la Península, car el 1541 publicava a Mallorca el *Libro del arte de las comadres, madrinas y del regimiento de las preñadas y paridas y de los niños*, però eren fins ara poques les dades biogràfiques d'En Carbó. Els autors hi posen remei aplegant totes les referències al dit autor en la variada documentació de l'ARM, *Protocolos*, des del 1509-1511 fins al 1542, en què morí; som informats tant de les seves actuacions professionals, com de les relacions familiars i econòmiques (212-213). — J. P. E. [22.058-22.059

Ximo COMPANYY, *Estudio de dos tablas de Francisco de Osona*, dins «Boletín. Museo e Instituto 'Camón Aznar' de Ibercaja», XCIX (2007), 77-101.

«Els Osona' eren pare, Roderic d'Osona, i dos fills, Francesc i Jeroni, tots pintors dels primers anys del segle XVI. La diferència de les dues generacions és certificada per l'ARV, *Protocolos*, n. 9930; el més conegut dels dos fills fou Francesc, que signà alguna de les seves obres: «Lo fill de Mestre Rodrigo» (90); les dues obres analitzades en aquestes pàgines són *La presentació de Jesús al temple* i aquella estació del Via crucis, en què la Verònica eixuga la cara de Jesús, fotogràficament reproduïdes, amb deu d'altres, en les pàgines 93-101. — J. P. E. [22.060

Simon TUGWELL, *Auctor Summularum, Petrus Hispanus OP Stellensis*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», LXXVIII (2008), 103-115.

En relació al lloc on fou enterrat un Petrus Hispanus [que no és Joan XXI], l'autor reporta i sotmet a crítica dues afirmacions del dominic Baltasar Sorio en el *De viris illustribus Provinciae Aragoniae*, de les quals demostra la manca d'objectivitat [no s'hauria pas encomanat les cabòries del germà d'hàbit, Annio da Viterbo?]. — J. P. E. [22.061]

Guillem Alexandre AMENGUAL I BUNYOLA, *Sobre la qualitat de la llengua catalana a l'Edat Moderna: tres versions de la Regla de sant Agustí*, dins *Tretzè Congrés*, I, 93-107.

Totes tres versions són conservades en el monestir de Santa Elisabet de Palma de Mallorca, ací estudiades en tant que 'models de llengua correcta' (93), que abarquen tota l'edat moderna, cronològicament datables de començament del segle XVI, del 1640 i del 1734, aquesta copiada per Joan Pizà (94-85). Realitzades les anàlisis pertinents tant en grafia i fonètica, com en morfosintaxi i lèxic (95-105), l'autor constata que les versions dels segles XVI i XVII mantenen la qualitat de la llengua medieval i tenen continuïtat entre elles; la llengua del XVIII, en canvi, «parteix d'una altra voluntat d'estil», on la influència castellana és forta, però superficial, i encara es troba lluny dels models dialectalitzats del segle XIX (106). Existí, doncs, un català 'standard' de l'edat moderna, ni dialectal ni pobre (106-107). Hi ha bibliografia (107). — J. P. E. [22.062]

Frank A. DOMÍNGUEZ, *Carajicomedia and Fernando el Católico Body: The Identification of Diego Fajardo and María de Vellasco*, dins «Bulletin of Spanish Studies», 84 (2007), 725-744.

L'autor destria les identitats de Diego Fajardo i d'Alonso Fajardo, 'el Africano' (726-731), i defensa que la *Carajicomedia* no era una sàtira dels darrers temps de la reina Isabel de Castella, ans dels de Ferran II Trastámara posteriors al seu segon matrimoni amb Germana de Foix, i més en concret dels darrers mesos del 1508 i primers del 1509, en què el rei Ferran s'hagué de fer càrrec de la regència de Castella; el tema de la sàtira és justament la manca de potència sexual d'un rei ja vell, i el seu punt culminant la preparació d'una potinga per al rei encarregada a Maria de Vellasco, potinga que en comptes de potència li portà la mort el 23 de gener del 1516 a Madrigalejo (737-742). Hi ha bibliografia (742-744). — J. P. E. [22.063]

E. PÉREZ BORDI, *Acerca del petrarquismo cuatrocentista: los poetas valencianos del 'Cancionero general'*, dins *Convivio. Estudios sobre la poesía de cancioneros*. Edición de Vicenç BELTRAN, Juan PAREDES, Granada, Universidad de Granada 2006, 685-702.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[22.064]

Mercè GAMBÚS, *La incidencia artística del taller de Damián Forment en Mallorca: Fernando de Coca (1512-1515), Antoine Dubois (1514), Philippe Fullau (1514-1519) y Juan de Salas (1526-1536)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 63-92.

Resumida la trajectòria de Fernando de Coca, de Segòvia a València a través d'Itàlia, la primera part de l'estudi vol demostrar que el dit pintor és el 'mestre Ferrando', pintor, que contractà el 1512 amb el prior de la cartoixa de Valldemossa la construcció del retaule major de l'església (contracte conservat a l'ARM, *Protocols*, descobert i publicat per Gabriel Llompart: 71), informació completada pel llibre d'A. Puig, *Fundació... de la sagrada cartusa de Jesús de Nazaret del regna de Mallorca*, del 1705, manuscrit de Barcelona, BC (69-74, i confirmada amb els documents per a la construcció del Retaule del Roser per a Sant Domènec de Palma (75-77). La segona part exposa que de la mà de Ferrando de Coca, haurien anat i treballat 'en l'o-

bra del cor de la Seu de Mallorca' Antoine Dubois i Philippe Fullau, segons el contracte conservat a l'ACM, C 55/7, 1-3 i en part transcrit en les pàgines següents (79-81) i el testament del primer (82). Darrer artista a Mallorca en la rècula dels Forment fou Joan de Salas, també actiu a la Seu i en la Part Forana (85-90): «la incidencia artística del taller de los hermanos Forment en Mallorca es una hipótesis, pero una hipótesis altamente probable para explicar el proceso de vertebración de los modos renacentistas en el arte insular» (91). — J. P. E. [22.065]

G. CARAVAGGI, *Petrarchismo e modelli alternativi in Juan Boscán*, dins: *'Liber', 'fragmenta', 'libellus' prima e dopo Petrarca*. In ricordo di d'Arco Silvio Avalle., dins «Atti del Seminario Internazionale di Studi», Bergamo, 23-25 ottobre 2003, a cura di F. LO MONACO, L. C. ROSSI, N. SCAFFAI (Traditio e renovatio, 1), Firenze, Edizioni del Galluzzo 2006, 281-295. Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E. [22.066]

David H. THOMAS, *Une édition retrouvée des Dialogues de Jean Louis Vivès*, dins «*Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*», LXIX (2007), 689-690.

El mateix autor el 1984 en la mateixa revista (XLVI (1984), 150), havia manifestat la seva incertesa entorn a una edició dels *Dialogues*, llatí-francès, París 1601; ara dóna notícia d'haver-ne estat trobat un exemplar a Dillingen, Studienbibliothek 1590, com també d'altres, desconegudes fins ara, darrerament documentades (689, nota 6); ací presenta l'exemplar de París, Pierre Rezé 1601, text llatí i traducció francesa en ambdós casos de Gilles de Housteville; ha estat comprat per a la Taylor Institution d'Oxford (689-690). — J. P. E. [22.067]

Lorenzo CASINI, *Juan Luis Vives' Conception of Freedom of the Will and Its Scholastic Background*, dins «*Vivarium. An International Journal for the Philosophy and Intellectual Life of the Middle Ages and Renaissance*», XLIV (2006), 396-417.

Encara que la versió donada pels historiadors de la Filosofia sigui la que l'aportació de Vives a la lògica la féu passar de la metafísica a l'empirisme, en molts punts segueix essent continuació de la medieval. En concret, l'autor intenta demostrar que la doctrina de Vives sobre la voluntat (*De anima et vita*, II, cap. 11), conté semblances interessants amb l'anàlisi de la decisió lliure de John Buridan, *Quaestiones super decem libros Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum*, exposada en les pp. 402-406. Per a Vives, el coneixement és mestre i preceptor, no pas senyor, de la voluntat, car aquesta és la senyora i decideix amb llibertat per aprovació vers el bé o per refús contra el mal (407) allò que li és presentat per la raó com a bo o com a dolent (408). En aquesta situació l'enteniment pot conduir a una nova consideració de les raons del cas (409), però qualsevol aspecte bo de la realitat pot portar la voluntat a l'elecció, ni que sigui l'afirmació de la pròpia llibertat (410-412) i a partir d'ací és possible de precisar les diverses posicions de l'ésser lliure davant el bé i el mal percebut: atracció o amor, goig o desig, repulsió o odi, anàlisi que ja havia fet John Buridà (413-414). — J. P. E. [22.068]

Valentín MORENO GALLEGÓ, *La recepción hispana de Juan Luis Vives*, València, Biblioteca Valenciana / Generalitat Valenciana 2006, 802 pp.

L'autor divideix la recepció en tres etapes: del 1522-1620, que s'estengué des de tres punts: Toledo, Burgos i València / Gandia, que fou també centre de traducció al castellà, obra de Bernardo Pérez de Chinchón; del 1620 al 1723, en què influí sobretot en els jesuïtes i i es manifestà en literatura sapiencial de creació; i la dels anys 1723-1801, en què es concentrà altra vegada entorn de València en personalitats com Gregori Maïans i Ciscar i l'arquebisbe Francisco Fabian i Fueyo. — J. P. E. [22.069]

Francisco CALERO, *Juan Luis Vives, autor del «Lazarillo de Tormes»*, València, Ajuntament 2006, 222 pp.

Basant-se en la suposició que Joan Lluís Vives també hauria escrit en castellà i que la comparació entre texts de Vives i el *Lazarillo* i d'altres obres a ell atribuïdes per l'autor (*Diálogo de la doctrina cristiana*, *Diálogo de la lengua*, *Diálogo de las cosas ocurridas en Roma*, *Diálogo de Mercurio y Carón*), dóna proximitat d'idees i de formes de parlar entre els texts comparats, l'autor atribueix al valencià aquell romanç picaresc. [Caldrà esperar a veure què hi dieun la crítica i els crítics]. — J. P. E. [22.070]

Juan CORBALÁN DE CELÍS Y DURÁN, *Nuevas aportaciones al estudio de los Viciano*, dins «Estudios Castellonenses», 10 (2003-2005 [2007]), 677-692.

Xavier MESADO I GIMENO, *El descobriment d'Amèrica i la Corona d'Aragó. El descobriment i la conquesta d'Amèrica a la Crònica de València de Rafael Martí de Viciano*, dins «Estudios Castellonenses», 10 (2003-2005 [2007]), 143-188.

L'assentament dels Viciano a Borriana tingué lloc entorn el 1470 en què un Martí de Viciano, cavaller de l'orde de Calatrava, fou encarregat de la comanda de la dita vila; ell i els successors són documentats a València, APatr, *Protocolos notariales*; és sobretot documentat un Martí de Viciano, fill de l'historiador, pels seus testaments del 1616 (681-682) i del 1620 (682-683), transcrit sencer (686-692); també hi ha informació de l'inventari i dels encants, on consta l'existència de dotze llibres (684-685).

La documentació personal sobre el descobriment ha desaparegut, de manera que només és documentada la 'versió oficial'; els crítics es divideixen entre la sentència genovesa i la catalana, ací exposades fins a les darreres versions de Jordi Bilbeny i de Charles Merrit (145-160). Les narracions originals salvades són clares en presentar que el descobriment vingué del rei Ferran i, docns, que no fou afer només de Castella (161-171; les pàgines 173-188 reporten els fragments amb la versió que en dóna Rafael Martí de Viciano en la part terça de la *Crónica de la invicta y coronada ciudad de Valencia y su reino*, València 1564. Hi ha il·lustracions. — J. P. E. [22.071-22.072]

Xavier ANDREU MIRALLES, Josep Ramon SEGARRA ESTARELLES, *Representacions de l'Encobert. La Germania valenciana i la nació liberal en el segle XIX*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 56 (2006), 17-37.

La memòria de les Germanies de València i la particular de l'Encobert rebrotà tres segles després i fou instrumentalitzada en les lluites polítiques entre carlins i aristòcrates immobilitzats contra intel·lectuals liberals. Dues obres destaquen en les presents pàgines, ambdues amb el títol de *El Encubierto de Valencia*, la del gadità Antonio García Gutiérrez, drama històric estrenat a Madrid el 17 VII 1840 (21-27), i la novel·la de Vicent Boix, publicada a València el 1852 (27-33), ben diverses, ni que sigui per la contraposada figura de l'Encobert, personificadora dels aristòcrates castellans i dels seus vicis en García Gutiérrez, lluitador fins a donar-ho tot a favor de la plena vigència dels *Furs de València* i les seves llibertats el de Vicent Boix (27-33) i «es va convertir en l'eix central d'un relat sobre la decadència del poble valencià» (33): «Entre el drama de García Gutiérrez i la novel·la de Vicent Bosch, l'evocació dels agermanats va experimentar un desplaçament vers la perifèria 'provincial' valenciana» (34). — J. P. E. [22.073]

Pep BARCELÓ ADROVER, *Versions del memorial de la vinguda a Mallorca de l'Emperador Carles I d'Espanya i V d'Alemanya*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 30 (2004), 303-312.

El 1541 l'emperador Carles havia decidit emprendre una campanya per mar al Nord d'Àfrica i durant el trajecte tot l'estol s'aturà a Mallorca entre el 26 i el 28 de novembre 1541; se

n'han conservat tres memòries escrites: la que Àlvar Campaner integrà en el seu *Crònicon Mayoricense*; porta un llarg títol: *Libre de la benaventurada vinguda del Emperador y Rey don Carlos... per la conquesta de Alger*; la del notari Gabriel Sampol, conservada a l'ARM, en un dels seus protocols i ja publicada; i la de Joan Valldaura, custodi de la sagristia de la Seu de Mallorca, conservada a l'ACat, *Consueta de sagristia*, ff. 135ss., ací transcrita (308-311); hi ha una comparació entre les tres versions quant a les persones esmentades en la respectiva narració (305-307); fou un desastre: «...la fortuna los turmantà... ab la fortuna se perderen molt vaxels... perdent-se molta gent en dits vaxels» (311). — J. P. E. [22.074]

Giancarlo PETRELLA, *La Sardiniae brevis historia di Sigismondo Arquer e la tradizione a stampa della Cosmographia di Sebastian Münster*, dins «Italia Medioevale e Umanistica», XLVII (2006), 255-285.

Jurista sard-català de mitjan segle XVI; la seva relació epistolar amb luterans valencians (Jeroni Conques, Gaspar Centelles) el conduí a mans la Inquisición Española, que el tingué empresonat a Toledo; tractaren d'incriminar-lo de més a més a base de tres fragments de la seva història llatina de Sardenya (270-271); ací són analitzades tant l'original llatí com les traduccions (274-283). — J. P. E. [22.075]

Carine TUMBA COLOM, *El Puig de Randa: ¿el otro Estudio General de Mallorca?*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 181-192.

La documentació de l'ARM, *Actes del Gran e General Consell, Extraordinaris. Universitat i Arxiu Històric*, permeten de resseguir la relació entre la màxima representació política de l'illa de Mallorca i l'Estudi de Gramàtica del Puig de Randa, al mestre del qual el dit consell pagava vint-i-cinc lliures cada any. La dita documentació, de la qual són transcrits paràgrafs sencers, permet de saber detalls, com les obres fetes a fi de portar aigua al Puig; la desaparició de tres mil lliures deixades pel bisbe Jubí per a la dita escola (184); i que en cada substitució de mestre, el nou rebia una caixa de llibres de la ciència de Ramon Llull, que passaven d'un a altre (186-187). Entorn el 1565 el nombre d'estudiants fregava el centenar, normalment de Part Forana, que així evitaven l'estada a Ciutat (182). Hi ha llista dels successius mestres, del 1539 al 1579 (187-188). Mai no fou altra cosa que Estudi de Gramàtica. Hi ha inventari (parcial) del 1576, conservat a *Extraordinaris. Universitat* (189-191) i el nomenament de Mateu Calafat a «mestre per legir gramàtica en lo Puig de Randa», d'allí mateix, any 1570 (191-192). — J. P. E. [22.076]

Daniel FERRER I ISERN, *Les obres llatines de Francesc Tarafa com a principi i font de la Crònica de Catalunya*, dins *Tretzè Col·loqui*, I, 163-175.

Els 'studia humanitatis' del Renaixement s'alimentaven d'un llatí redescobert, de gran esplendor. Com d'altres catalans de renom, Tarafa escriví en llatí dues de les seves obres cabdals, el *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae*, del 1553, i el *Dictionarium Geographiae Universalis Hispaniae* [és a dir, el *De Hispaniae situ, provinciis, populis, regionibus, oppidis, fluminibus... dictionarium*, del 1552] (165-171), la part històrica de les quals, en particular la de la primera, era nodrida [de les falsedats] de Giovanni Nanni [o Annio da Viterbo, del qual l'autor afirma el prestigi: quin, essent un falsari?]; la *Crònica de Cathelunya* n'era amarada, tal com demostra la biografia de Sylano, ací transcrita i traduïda (168-172); el seu català és paral·lel del llatí. Hi ha bibliografia (174-175). — J. P. E. [22.077]

Loris PETRIS, *Vestiges de la bibliothèque du Cardinal Jean du Bellay*, dins «Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance», LXIX (2007), 131-145.

En morir el 1560, la biblioteca d'aquell cardenal francès tenia exemplars de la *Theologia naturalis* de Ramon Sibiuda i del *De sanguine Christi*, de Joan Lluís Vives, Lió 1533 (142). — J. P. E. [22.078]

Pere SERAFÍ, *Poesia escollida*, Edició a cura d'August Bover i Font, Barcelona, Edicions 62, 2005, 191 pp.

El text editat d'aquell poeta grec, de mitjan segle XVI, es basa en l'edició de Josep Romeu i Figueras; August Bover n'ha tret una antologia, que reparteix les peces en tres apartats: el de la continuïtat baixmedieval, amb la forta empena tant de Francesco Petrarca com d'Ausiàs March (29-69); les composicions, en les quals és més clar l'influx europeu de poesia francesa i italiana contemporània (73-131); i les obres més aproximades a la temàtica popular (133-184). Les formes poètiques són les del Renaixement i el text ha procurat d'ésser fidel a la llengua catalana del segle XVI. Hi ha bibliografia (23-28). — J. P. E. [22.079]

Onofre VAQUER, *Llibres i retauls en cases mallorquines (segle XVI, segona meitat)*, dins «Mayurqa. Revista Anual d'Història», 31 (2006), 297-323.

Les pàgines 298-314 contenen trenta-set llistes estrictes de llibres, trobades en l'escorcoll distemàtic d'inventaris 'post mortem' de la segona meitat del segle XVI; hi ha biblioteques notables, com les de Bartomeu Domènech (298-300), Nicolau Montanyans (303-304), Joanot Seguí (311-313) i de Miquel Gual (311-313). Les pàgines 315-322 contenen les indicacions d'obres d'art consignades en els mateixos inventaris. — J. P. E. [22.080]

María Ángeles GARCÍA ARANDA, *El léxico de la metrología: la Sylva de vocablos y phrases de moneda, medidas, comprar y vender para los niños de gramática (1563) de Juan Lorenzo Palmyreno*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXXVI (2006), 295-316.

Aragonès, professor de gramàtica a València, dedicà a l'ensenyament una llarga sèrie de títols (296); la *Sylva...*, té dos apartats, dedicats respectivament a monedes i a mesures, amb traducció castellana i de vegades amb equivalències valencianes, i excursos, sobretot per a les monedes (296-297); n'hi hagué tres edicions, 1566, 1569, 1573 (alguna dins el *Vocabulario del humanista*), però no sembla haver existit la del 1563 (300-301); les equivalències consten com a paraula sola o com a explicació, de vegades llarga (297-298). Les seves equivalències són documentades en una llarga rècula d'autors, en general humanistes contemporanis (299-300). Hi ha bibliografia (302-303) i transcripció del text de la *Sylva...*, de l'edició de València, Joan Mey 1566 (304-316). — J. P. E. [22.081]

Víctor NAVARRO BROTONS, Vicent Lluís SALABERT FABIANI, *Imaginar i descriure el territori al País Valencià en el segle XVI*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 355-361.

Pàgines dedicades a l'humanista i cosmògraf valencià de la segona meitat del segle XVI, Jeroni Munyòs, del qual els autors resumeixen la biografia (356), i es concentren en dues de les seves obres: l'explicació de noms de les antigues ciutats, llocs, rius, caps i promontoris d'Espanya, darrera part de la *Introducción a la astronomía y la geografía*, del 1569, on es deixa guiar pels geògrafs romans i per les vies romanes en l'exposició de l'estat actual; i la *Descripción de los términos del Reino de Valencia...*, d'abans del 1572, per al virrei Antonio Alfonso de Pimentel, notable per la condició en la localització actual dels topònims antics, per a la qual també es deixà guiar pel saber popular (358-359). Defensen, finalment, que és d'ell el capítol sobre València, integrat dins el *Theatrum Orbis Terrarum* d'Abraham Ortelius, edició del 1584 (360). Hi ha bibliografia (360-361). — J. P. E. [22.082]

Vicent Josep ESCARTÍ, *Escripts valencians del Barroc: textos i contextos d'una literatura en català, especialment en poesia*, dins *Tretzè Col·loqui*, I, 17-42.

L'autor comença recordant que hom ha etiquetat els segles del Barroc com a ,Decadència' de llengua i literatura catalanes, mentre ara assistim a un esforç de redescobriments i dignificació, ja que s'ha conservat una literatura pròpia, no destinada a la impremta, ans al manuscrit personal i a la lectura a un cercle d'amics, i fins i tot el poder públic s'hi adreçava a les masses urbanes (22), tal com féu el patriarca Juan de Ribera a través de Joan Timoneda després de Trento (22-23), i tota celebració popular havia de contenir poesia manuscrita o publicada, també en valencià (24-27), com amb motiu de canonitzacions o de festes reials o nobiliàries (28-29), o la celebració del cinquè centenari de la conquesta de València (29-32) o els sermons més solemnes, que pujarien a alguns centenars (32-33). Les darreres pàgines són dedicades a l'obra poètica manuscrita de Pere Jacint Morlà, de València, BU, mss. 666 i 13; o de Madrid, Biblioteca Lázaro Galdiano, ms. 407, bo i subratllant la seva declaració lingüística programàtica de dir ,pa' al pa i ,xulla' a la xulla (36). Hi ha bibliografia (40-42). — J. P. E. [22.083]

Benjamin EHLERS, *Between Christians and Moriscos, Juan de Ribera and Religious Reform in Valencia, 1568-1614*, Baltimore, The John Hopkins University Press 2006, 241 pp.

A base sobretot de la documentació arxivística del Col·legi del Patriarca de València, i de les biografies que han anat sortint des del mateix segle XVII fins als nostres dies, l'autor exposa el pontificat de Juan de Ribera a València en una doble direcció: envers els cristians ,vells' procurà l'aplicació del Concili de Trento, començant per un coneixement dels valors de la vida cristiana a través de l'impuls que podria aportar la seva gran obra, el Col·legi del Patriarca; de forma més directa, en relació al poble cristià fomentà totes les possibles formes de pietat, des de la devoció eucarística i a la Mare de Déu, a les relíquies dels sants, i les celebracions populars, sobretot la processó de Corpus: la del 1610 tingué un dring especial, car fou la primera després de l'expulsió dels moriscos. L'altra direcció és l'adreçada envers aquests: fou constant a establir les parròquies i les rectories previstes per a ells, ell mateix fou constant a atendre-les amb visites pastorals, però no sabé manifestar cap forma de valoració dels valors culturals de la dita minoria, tal com ho demostra que la *Doctrina christiana en lengua arábiga y castellana* del seu predecessor Martín Pérez de Ayala, durant el seu pontificat es convertí en només ,castellana'. Per aquest camí, la distància entre les dues comunitats s'engrandia i al final ell mateix arribaria a la conclusió que el bé de la comunitat dels cristians exigia l'allunyament dels moriscs. — J. P. E. [22.084]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Santo Domingo de Guzmán, los Dominicos y la Inquisición Española según la historiografía dominicana española de los siglos XVI, XVII y XVIII*, dins *Praedicatorum, Inquisitores - II*, 77-114.

[En plena Contrareforma i època barroca, conduïts, en general, pels principis del confrare Annio da Viterbo] i donant per segur que sant Domènec de Guzmán havia estat el primer inquisidor, els historiadors dominics d'aquell moment exposaven allò, històricament segur o no, que podia revertir en glòria de l'Ordo Praedicatorum: entre els nostres s'hi troben Vicent Justinià Antist, *Historia de la Santa Inquisición*, inèdita a València, Arxiu de la Província Dominicana (90-93); V. N. Sancho, *Praedicatorum Ordinis Chronologia*, inèdita a València, BU (96); Seraffí Thomàs Miguel, *Historia de la vida de S. Domingo de Guzmán*, València 1703 (100-102); i Tomàs Maluenda, *Annalium Ordinis Praedicatorum Centuria Prima*, publicada, contra la voluntat de l'autor, el 1627 (95). Francisco Diago, en canvi, es manifestà fidel als documents en la seva *Historia de la Provincia de Aragón* (93-94); en el segle XVIII, sota l'esperit de la Il·lustració, s'hi associà Jacint Segura amb el *Norte Crítico*, València 1733, que «no será seguid[o] a no ser con el silencio» (105). — J. P. E. [22.085]

Lázaro SASTRE, *De jueces a reos. Dominicos procesados por la Inquisición (1527-1621) según el ms. 109 de la serie II del A.G.O.P.*, dins *Praedicatorum, Inquisitores* - II, 439-468.

A Roma, l'Archivum Generale Ordinis Praedicatorum conté un ms., el 109, ací descrit (445-447), datat el 1672, d'origen italià: era el registre del Mestre General de l'Ordre, on, per províncies de l'orde, constaven els dominics que havien estat encausats davant la Inquisició; la llista dels pertanyents a la província d'Aragó es troba en les pàgines 450-451, on també figura l'acabat de citar Vicent Justinià Antist; hi ha almenys una entrada que potser no es refereix a cap dominic: «Contra presbiteros Podioceritanos. De decimis non solvendis, 1584» (o potser es tractava de frares de Puigcerdà, ordenats de preveres? El ,non solvendis' vol dir que defensaven que no era obligatori pagar delmes). — J. P. E. [22.086]

Manel GÜELL JUNKERT, *Rafel de Biure de Montserrat, o les tribulacions d'un senyor-bandoler de Vallespinosa (v. 1570-1634)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 10 (2007), 45-87.

L'autor concentra la seva atenció en el ,bandolerisme aristocràtic' (45): alguns dels seus protagonistes són ja coneguts (46); les primeres pàgines, basades particularment en l'*Índex Margariit* (= AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 3), en els documents publicats per Felix Pasquier a París el 1924, en nombre d'Arxius des de l'ACA, *Audiència. Plets civils*, n. 2.252, a Tarragona, AHA, *Vallespinosa*, i molts d'altres, i en extensa bibliografia, descriuen la concentració d'herències familiars, paternes i maternes (Urrea, Vallespinosa, Aguilar, Vallverd) en Rafael de Biure (47-56) i passen revista a les noves adquisicions de baronies (Preixens i Mitjanell, Pontils i Santa Perpètua: 56-58), i a la seva activitat emfiteùtica i censalística (59-60). A partir d'ací ens trobem amb el personatge públic, ben escairat, dins el braç militar de Catalunya, aleshores engallat davant les exigències dels ministres reials; ell s'integrà en la bandositat dels ,cadells' i cultivà la pròpia clientela (60-65), dins la qual hi havia un falsificador de moneda (hi col·laborava el baró de Biure? 65-66). Els problemes amb què s'hagué d'encarar el dit baró es poden endevinar per la quantitat dels seus contraris: l'Orde de S. Joan de Jerusalem, l'arquebisbe i els cònsols de Tarragona, els Espès, la universitat d'Agramunt, els Tord-Despalau, els Pons, el Monestir de Montserrat, els Cardona-Rocabertí, la universitat de Maldà, i alguns censalistes de Sarraí (66-80). Hi ha cinc arbres genealògics (81-85) i dos quadres de censals (86-87). — J. P. E. [22.087]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Actas de los capítulos generales de San Benito de Valladolid. Siglo XVI, V. 1589-1598*, dins «Studia Monastica», 49 (2007), 107-191.

[Sembla que aquest és el darrer dels lliuraments, resumits en els volums anteriors d'aquest anuari]. Entre aquells anys els capítols de la Congregació benedictina de San Benito de Valladolid foren quatre: 1589: Gerónimo de Chaves és procurador de Montserrat (110); Montserrat perdona els diners que havia de tornar fr. Sebastián de Encinas (115). Oña 1590: problema de 5.000 rals donats per fr. Andrés de San Román a Montserrat (135); Francisco Sánchez, profes de Montserrat, nomenat predicador (139). 1592: l'abat de Montserrat fou el més votat per a definidor d'aquell capítol (149); Montserrat pot continuar el costum d'ordenar els donats (151); i que els ermitans de Montserrat visquin segons llur costum antic (154); Jaume Forner, elegit abat de Montserrat, i Joan Camani (Camany?), de Sant Feliu de Guíxols (157). 1595: Lorenzo Nieto, de Montserrat, és elegit definidor (164); Antonio de Córdoba, abat de Montserrat, i Jaume Forner, de Sant Feliu de Guíxols (170). Burgos 1597: correcció de l'abat de Sant Feliu (173) i del de Montserrat (174). 1598: sobre sortides de monjos i d'ermitans de Montserrat (182); l'abat de Montserrat és elegit membre de la comissió revisora de les constitucions (181); Montserrat i Sant Feliu de Guíxols poden pagar desde Catalunya allò que els correspon per cada capítol de la Congregació (188); i Joaquim Moyó, elegit abat de Montserrat (188). — J. P. E. [22.088]

Eulàlia MIRALLES, *Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 249-266.

L'autor ressegueix l'evolució lingüística de Jeroni Pujades, qui, el 1609, per coherència entre llengua i pàtria defensava la publicació en català de la *Corònica universal...* (250-255); dotze anys més tard, en el *Discurso sobre la asitencia de los consellers... y síndicos de la Generalidad... al juramento... por el... lugarteniente y capitán general...* deixava el llatí pel castellà per respecte al destinatari (256), però, en canvi, en reelaborar la *Corònica...* en castellà, es justificava en el text bíblic d'Ez. III, 7-10: el propi poble no ha escoltat el profeta i aquest s'ha d'adreçar a forasters (257: París, BN, *esp.*, 117-120); però, si la *Corònica* tingué dificultats d'edició, la traducció castellana encara més, car restà inèdita; Pujades s'excusà en el consell d'algunes 'personas de calidad' (258) i en l'exemple d'altres, com Àngel del Pas i Onofre Manescal, declarant, com el darrer, que el 'cor és català' (259-262); i el català nadiu també era excusa del castellà deficient (263). Hi ha bibliografia (265-266). — J. P. E. [22.089]

Antoni Lluís MOLL BENEJAM. *El procés de substitució de la llengua literària al Renaixement tardà: les traduccions en castellà de la Història de Mallorca de Joan Binimelis*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 267-280.

Binimelis deixava als Jurats de Mallorca en el codicil afegit al seu testament tant l'original català com la traducció castellana feta per ell mateix de la *Història de Mallorca*, ambdós autògrafs, amb la condició d'ésser encadenats «com tenen los libres de privilegis». L'autor es proposa d'escatir les raons de la traducció autògrafa al castellà i de fer una mica d'història de les seves traduccions castellanes al llarg dels segles (268). Resumida la biografia i presentats els set llibres de la *Història...* (268-270), conservada en tretze còpies manuscrites, set de catalanes i sis de castellanes, més dues edicions (270-271), és comprensible que la *Història...*, quant a la traducció, no sigui diferent dels altres casos contemporanis, tampoc quant a la distribució de títols en les tres llengües (273). A base de la comparació entre fragments manuscrits, l'autor formula una hipòtesi quant a la conservació dels tres volums inicials de la *Història...*, en la qual té en compte el treball dels diversos copistes (275-278). Hi ha bibliografia (279-280). — J. P. E. [22.090]

Juan I. PULIDO SERRANO, *Las negociaciones con los cristianos nuevos de Felipe III a la luz de algunos documentos inéditos*, dins «Sefarad», 66 (2006), 345-376.

Des dels primers moments del regnat de Felip III de Castella, el duc de Lerma s'anà apoderant de tots els llocs de govern, alguns dels quals posà en mans de l'igualadí Pere Franquesa (Franquesa / Villalonga = comte de Vilallonga), que, entre d'altres, coordinava les decisions de les Juntas de Hacienda de Castilla i de Portugal (347-348). Detingut i empresonat el gener del 1607, sotmès a 'visita', les actes de la qual omplen tretze volums de Simancas, AG, *Cámara de Castilla*, d'aquelles declaracions es pot reconstruir la gestió de Franquesa en els tractes entre ell, representant fàctic de la corona, i els potentats portuguesos, que pledejaven a favor d'un perdó general, reial i pontifici, a favor dels cristians nous de Portugal. — J. P. E. [22.091]

Vicent PARELLO, *La Catalogne dans l'oeuvre romanesque de Cervantes*, dins «Revue des Études Catalanes», 8-9 (2005-2006), 181-200.

El tema és conegut i l'autor recorda les obres de Miguel de Cervantes, en les quals ell es refereix a Catalunya: *La Galatea*, *Las dos doncellas*, no cal dir el *Don Quixote* i finalment el *Perisiles* (182-183); el seu coneixement no era únicament literari, car hi havia estat personalment potser el 1569 i amb seguretat el 1610 (184-185); els temes que hi tracta són les experiències amb bandolers (186-191), el perill d'atacs turcs (191-196) i Barcelona (196-200); en part podia

ésser deutor de la *Descripción de la insigne ciudad de Barceleona...*, de Dionís Jeroni de Jorba, Barcelona 1585. — J. P. E. [22.092-22.093]

Eva SERRA I PUIG, *Francesc Tarragó, proveïdor de les galeres de Catalunya. Algunes compres a l'Urgell i Camp de Tarragona (1608-1611)*, dins «Misc. Recasens», 163-173.

La cort del 1599 proclamà el dret de Catalunya a tenir les pròpies galeres i el 1609 era efectiu i Francesc Tarragó n'era nomenat proveïdor, i el 1612 era sotmès a la primera visita d'inspecció, documentada a l'Arxiu Reial (ACA), *Generalitat. Visites*, 47/52; les pàgines següents ens innoven primer de les compres de productes per a les galeres i la xurma, i tot seguit dels abusos i corrupteles practicades pels proveïdors o llurs factors tant per 'creiximoni' (mullant el blat perquè s'inflés) com per 'trenc' (quantitats desviades pels traguers, bastaixos i pels mateixos mariners: «tots són gent pobre»: 169) o desviant al comerç internacional productes oficialment destinats a les galeres; també som informats de les comarques de proveïment. — J. P. E. [22.094]

M. Luz MANDINGORRA LLAVATA, *Llibre de Miquel Ferrer, palmiter (1612-1634)* (Libros raros y curiosos, XXX), Castelló de la Plana 2007, 80 pp.

Conservat a València, ARV, *Vària. Llibres*, n. 178, el *Llibre de coy de Miquel Ferrer*, ciutadà de València, era destinat per l'autor a instrument de memòria de tot allò que ell considerava que havia de consignar per escrit a fi que li'n restés constància en el futur, tant d'esdeveniments personals o familiars com d'operacions econòmiques i sobretot de quantitats que li eren degudes pel seu ofici de fabricant i marxant de ventalls. L'autora explica en les pàgines introductòries la naturalesa i les característiques dels dits llibres, i fa constar les notícies familiars i la qualitat de la llengua (11-22), i recorda la bibliografia pertinent (23-24). La transcripció del text d'En Miquel Ferrer ocupa les pàgines 25-79; al bell mig de les anotacions d'En Miquel trobem transcrita la *Memoria de los pueblos de todo el reino de Va{lencia}*, distingint entre els de cristians vells i nous i el respectiu nombre de cases, superant els primers als segons en 35,658 focs (40). — J. P. E. [22.095]

Ramon PLANES I ALBETS, *El contracte d'edició de De officio iudicis et advocati (Barcelona, 1639) de Joan Pau Xammar*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 651-655.

Presentació i transcripció (634-635) del contracte entre l'autor i Joan Çapera, llibreter, i Jaume Romeu, impressor, datat el 13 de gener del 1639, conservat a l'ALPB; l'autor havia de rebre seixanta lliures en metàl·lic i quaranta exemplars de l'obra ja acabada. — J. P. E. [22.096]

Pep VILA, *La Comedia famosa de los gloriosos mártires San Acisclo y Santa Victoria, representada a Breda (1615) i a Vidreres (1750)*, dins «Quaderns de la Selva», 18 (2006), 181-187.

Obra d'autor anònim, salvada a la BC, ms. 2812, l'autor presenta el gènere literari de 'comèdies de sants', triomfants en temps barrocs, malvestes pels Il·lustrats amb prohibició reial inclosa, de Carles III el 1765, però, això no obstant, del gust del públic (184-185); l'autor recorda els personatges de l'obra teatral (186) i transcriu sis de les indicacions per a la representació (187); el text es basa en la narració hagiogràfica de la *Legenda Sanctorum*, copiada de la *Historia General de los santos... de Cataluña*, d'Antoni Vicenç Domènech al començament del manuscrit. — J. P. E. [22.097]

Núria FLORENSA I SOLER, *Insaculats a diputats i oïdors de la Diputació del General per les bosses de Tarragona a l'albada de la Guerra dels Segadors*, dins «Misc. Recasens», 175-186.

El *Llibre de l'ànima del General*, de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Generalitat*, G-81/2, permet d'endevinar les tensions existents entre poblacions de Catalunya a fi d'assegurar-se bona posició en les llistes d'on havien d'ésser extrets els càrrecs de la Generalitat de Catalunya. Partida entre el rei i el propi baró, arquebisbe, a Tàrragona, ja representada per aquest a través del braç eclesiàstic «se li van retallar els privilegis i no gaudia de representació a la Cort general, malgrat la seva importància...» (179). Ací l'autora estableix les llistes alfabètiques d'insaculats de cada un dels tres braços, tant per a diputats (182-184), com per a oïdors de comptes (184-186). — J. P. E. [22.098]

Montserrat MOLÍ I FRIGOLA, *Dones fortes de la Selva i Osona en la revolta catalana de 1640*, dins «Quaderns de la Selva», 19 (2007), 61-85.

A base dels arxius gironins (ACG, ADG, AHMG i AHG) l'autora traça l'esbós biogràfic d'Anna de Sarriera i Pons, casada amb l'hereu Rocabertí (s. XVII), i de Cecília de Descatllar de Rocabertí (post 1614-post 1676), casada amb Dídac de Sarriera de Pons. — J. de P. [22.099]

Josep GALOBART I SOLER, *La Consueta de la parròquia de Sant Pere de Viladecavalls (c. 1654)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XV (2007), 317-350.

Continuant la seva tasca de divulgar i publicar consuetes de les comarques del Bages i del Moianès (cf. «ATCA», XVIII (1999), 1062, n. 14.178; XXVI (2007), 952-953, n. 20.269), l'autor estudia la de Sant Pere de Viladecavalls, conservada a l'arxiu parroquial de Sant Vicenç de Calders amb les restes de l'arxiu antic de Sant Pere, escrita per mn. Jacint Puig i Vendrelló, nat a Sant Andreu de Tona (Vic): en resumeix el contingut abans de donar-ne transcripció literal, retocant només la puntuació i regularitzant l'ús de majúscules: entre claudàtors hi ha els textos afegits al marge o entre línies. — J. de P. [22.100]

Joan MAHIQUES CLIMENT, *El viatge de Pere Porter a l'infern: tradició literària i context barroc*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 211-225.

Per a entendre l'obra cal fixar-se en el marc històric, cultural i literari del Barroc (211), car és una de les «relacions de successos», tal com demostra la presència en els títols del dit gènere literari dels mots «cas/ prodigi/ relació/ raro/ memorable» (212-214); l'autor hi afegeix alguns elements ficticis, vigents en el segle XVII, com seria la presència del diable, en forma de cavall endimoniat, en les dites narracions (212-214), les aigües infernals (217-218) o la necessitat de menjar després d'haver passat per l'infern, la confusió de monedes a l'hora de comprar queviures i la riota de la gent del poble contra un infernat que torna a aquest món. — J. P. E. [22.101]

Lídia AYATS, *Els recursos estilístics d'ascendència gongorina en la poesia de Josep Blanch*, dins *Tretzè Congrés*, 109-129.

[En la segona meitat del segle XVII], el tarragoní Josep Blanch en el seu *Matalàs de tota llana*, utilitzà els procediments barrocs intensificatius; l'autora aplega i analitza mostres de bimenbració (110-117), fins i tot amb transcripció de quatre estrofes de *Fugitiva se despena* (115), les pluralitats (117-120), la correlació (120-123) i l'hipèrbaton (123-126), la repetició de fórmules establertes (126-127) i el canvi d'atributs (127-128); aquests haurien estat els recursos estilístics, que l'autora considera «més típicament gongorins» (109). Hi ha bibliografia (128-129). — J. P. E. [22.102]

María de los Ángeles GARCÍA GARCÍA, *La funció del mite en la poesia amorosa de Francesc Fontanella. Una primera aproximació*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 177-190.

Primera aproximació al tema prenent com a base les poesies amoroses dedicades a Nise-Elisa, en concret els sonets 23, 24, 25, les èglogues 28, 29, 30, 31, les elegies 32, 34, els romanços 46, 48, 50, 54, 57, 60, i les lletres per a cant, 79. Resumit el concepte de mite (178) i indicats els mites amb l'equivalència del valor que representen (179), coneixem el desconhort del poeta queixant-se dels seus mals (180-181); el mite, normalment Amor, és personatitzat mitjançant l'article determinat; també ho són la Fortuna, el Fat i la Fama; són personificades en l'estimada les qualitats negatives del mite (182-187), totes elles documentades amb fragments d'En Fontanella. Una altra forma de referència és la comparació per símil, metàfora o al·legoria (188-189). L'autora es pregunta si d'altres poetes barrocs (pensem en Vicent Garcia) feren ús semblant del mite i si Fontanella arribà a la imitació de poetes castellans (189). — J. P. E. [22.103]

Gabriel SANSANO, *Algunes notes sobre les fonts dramàtiques de la Tragicomèdia pastoral d'amor, fermesa i porfía, de Francesc Fontanella: El pastor fido de Guarini i les comèdies de pastors de Lope de Vega*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 281-300.

Qualificada de «peça clàssica del teatre català de tots els temps» (281), l'estudi de la qual just ha començat, l'autora afirma que Giovanni Battista Guarini influí en la *Tragicomèdia...* més a través de l'*Arcadia* de Lope de Vega que a través del títol italià. Les pàgines 282-286 resumeixen l'influx de *Il pastor fido* en l'escena hispànica dels segles XVI-XVII i concreten la rebuda per la *Tragicomèdia...* seguint M. Mercè Miró (187); quant a Lope de Vega, aquest hi hauria influït amb *Arte nuevo de hacer comedias en este tiempo* del 1600, i sobretot amb *Arcadia* del 1620, introduint en l'escena de Fontanella oracles celestials i petits entremesos o nuclis de comicitat autònoma (288-290): Guarini hauria influït en el nostre sobretot a través de Lope de Vega. Hi ha bibliografia (291-293). — J. P. E. [22.104]

Pep VILA, *Sebastià Bover, autor del «Llibre de alguns particulars miracles de nostra senyora de Montserrat»*, Girona 1649, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 151-217.

El llibre d'En Bover, prevere de Sant Feliu de Girona, fins ara desconegut, s'ha trobat a Madrid, BN; l'autor havia estat afavorit per un miracle de la Mare de Déu, explicat en la primera part de l'obra; segueix traduint al català una selecció de Pedro de Burgos, *Libro de la historia y milagros... de Nuestra Señora de Monserrate...*; la segona part és una defensa radical de la Puríssima Concepció de Maria, tradueix al català l'ofici de Nostra Senyora, amb algunes oracions en català, la *Cobla de la contrició del pecat*, la declaració de la priora de les Magdalenes de Barcelona sobre el miracle a favor de mossèn Bover i una *Protestació de l'autor*. L'obra és reproduïda en facsímil. Hi ha il·lustració mariana i montserratina. — J. de P. [22.105]

Manel GÜELL, *Juan de Garay, capità general de l'exèrcit de Catalunya (1649-1650)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 25 (2007), 59-80.

La *Historia...* de Francisco Manuel de Melo, la documentació de Simancas, AG, *Estado* i lletres de jesuïtes i gazetes franceses contemporànies, permeten de refer la trajectòria d'aquell militar durant els anys de la Guerra de Catalunya, després d'haver-se prestigiat en accions bèl·liques a la Lombardia (63-66); enviat al Rosselló, actuà amb mà de ferro en els moments inicials de la revolta del 1640 (66-70), i salvà les deixalles de l'exèrcit castellà després del desastre de Montjuïc i es tancà a Tarragona (71-73); considerat culpable, fou destinat a Extremadura, on vencé (74), i el 1643 tornava a Catalunya, mestre de camp general de l'exèrcit al Princi-

pat; altra vegada fracassà i fou enviat a Guipúscoa (75-77); el 1648 tornava a Catalunya ennoblit i suprem comandant de l'exèrcit castellà al Principat; volà Santa Maria de Montblanc però moria a mitjan abril 1650 (78-80). — J. P. E. [22.106]

Jordi RIFÉ I SANTALÓ, *Aspectes musicals del segle XVII català i francès: noves dades del compositor Gaspar Dotart*, dins «Revista Catalana de Musicologia» III (2005 [2007]), 61-67.

Fora de fons musicals, el nom de Gaspar Dotart és documentat a Girona, AD, *Manuals de col·lacions de beneficis (1650-1669)* el 1668, fins aleshores de Barcelona, Capella del Palau (63); li són atribuïdes peces diverses en manuscrits musicals de la BC, tant del Fons Pedrell, com dels de l'Arxiu Musical de Verdú; és també documentat a l'arxiu musical de Montserrat (64-65); segons el Fons Pedrell, li és atribuït un villancet, *Qu-és lo que miras*, BC, Ms Musical 735/15, ací descrit paleogràficament (65) i transcrit el text (66); s'emmarca «dins l'estètica de la música barroca hispànica de la segona meitat del segle XVII» (67). — J. P. E. [22.107]

José Luis BARRIO MOYA, *El caballero menorquín don Isidro Márquez, secretario de la reina Mariana de Austria en el despacho universal. Testamento y muerte (1672)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2006), 245-252.

Nascut a Maó de pare capità de vaixell, ubicat a Madrid, ingressat en l'administració reial, 'secretario del rey nuestro señor... del despacho universal' (247), el 1672 feia testament i el mateix mes de gener moria (AP San Martín, *Difuntos*, 8); el testament, de Madrid, AH de Protocolos, núm. 8921, és ací transcrit (249-252). — J. P. E. [22.108]

Bernardo MARTÍ (ed.), *Sermones dedicados a San Miguel y a Santa Cecilia, sacados de «El Mallorquín menor» (1677), sermonario de Nadal Feliu (1623-1681)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 193-232.

Franciscà de plena època barroca, l'única obra seva de la qual s'ha conservat algun exemplar és la indicada en l'encapçalament d'aquesta notícia bibliogràfica; també ella barroca, tal com demostra el títol: *El Mallorquín menor, entre los menores hijos del gran alférez de Cristo, humano Serafín, San Francisco de Asís y de su baleárica provincia de la observancia...*, imprès a Palma de Mallorca el 1677; les primeres pàgines recorden les teories mallorquines barroques d'oratória (195-106) i les característiques del text de Nadal Feliu, farcit de grandiloquència i de citacions llatines, tot destinat a magnificar una festa (199-203). El volum té quinze sermons (197), dos dels quals són ací transcrits, el de *San Miguel. Díjolo el autor en su parroquial Iglesia dela Ciudad de Palma. Día de su fiesta* (205-218) i el *Sermón que dixo el autor en la solemne fiesta, que a su patrona consagran los músicos, Santa Cecilia virgen, y mártir, en la Iglesia catedral de la Ciudad de Palma* (218-231). — J. P. E. [22.109]

Antonio CONTRERAS MAS, *Polèmica sobre la sagnia a Mallorca en el segle XVII: Pere Onofre Esteve (1681)*, dins VIII Trobada Ciència i Tècnica, 163-178.

El 1681, Pere Onofre Esteve publicava a Palma un llibre sobre la sagnia de títol tan llarg com barroc: *Tratado breve y antorcha luminosa que con sus luces bellas nacidas de los mayores autores y de la experiencia se descubren átomos los más retirados a las tinieblas de la práctica donde se ven claramente los muchos asiertos y prodigiosos efectos de las sangrias del tobillo minorativas y dieta*; el títol es manifesta a favor dels qui propugnaven, com els autors àrabs, que la sagnia s'havia de practicar al peu, tot i que ell mateix recordava l'anècdota de cinc metges partidaris de practicar a un malalt sagnia al turmell, però entrava un cirurgià, que, ignorant els metges, sagnà el malalt al braç. El present article recorda les discussions entre els metges, resumeix la biografia de Pere

Onofre Esteva (167-169), redueix a taula les referències del seu llibre a les 'autoritats', entre les quals destaca Galè (170-174), i assenyalà les informacions sobre la medicina en la Mallorca contemporània (174-176). Hi ha bibliografia (177) i transcripció de la taula global del llibre (177-178). — J. P. E. [22.110]

Pep VILA, *Un testament de Francesc Fontanella de 1685*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 343-353.

Fill del juriconsult Joan Pere Fontanella i de Maria Gavarrer, es casà dues vegades i, en morir la seva segona muller, es féu frare dominic a Perpinyà. Ensenyà dret canònic en aquesta universitat entre 1663 i 1673. Botifler i, doncs, persona de confiança del govern francès, fou prior del convent de la seva ciutat, predicador i bisbe d'Elna. Féu testament el 24 de novembre del 1658. L'autor en resumeix el contingut i el transcriu dels ADPO, *Saint Dominique de Perpignan (H non classé). Testaments des religieux*, i dóna tres altres referències del personatge. — J. de P. [22.111]

Pep VILA MEDINYÀ, *Morals ultratjades, Paisatges interiors de Castelló d'Empúries. El cas del prevere i de l'alcalvota* (1686), dins Congrés Paisatge, 569-576.

L'autor exhuma fragments testificals en català d'un procés, conservat a l'ADG, del 1686 contra un clergue de Castelló d'Empúries, Gaspar Bataller, acusat d'incontinència i alcavoteria, i els contraposa a les *Constitutiones Synodales Dioecesis Gerundensis* del bisbe Miquel Pontich, publicades per Jeroni Palol el 1691, capítol únic sobre el concubinat dels clergues, Llibre III, títol II. Els testimonis són Maria Catalana, Isidre Vardier i Abdon Pentiner. — J. de P. [22.112]

Josep M. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *La Guerra dels Nou Anys a la vegueria de Girona a través del testimoni de la Milícia Urbana de Reus* (1693-1695), dins «Quaderns de la Selva», 19 (2007), 87-110.

Els autors editen vint-i-sis lletres, conservades a Reus, AHC del Baix Camp i AM, dels capitans Miquel de Simó, Antoni de Montserrat i Josep Torner, i de l'administrador Josep Bru; les notícies que hi donen permeten als autors de descriure l'organització militar i les alternatives bèl·liques de la campanya per terres gironines. La deficient organització de l'exèrcit i els abusos de les tropes regulars del rei, que les milícies catalanes es limitaven a reforçar, produïren una profunda decepció, conduïren a la desafecció definitiva i a la revolta del 1705. — J. de P. [22.113]

José Luis BARRIO MOYA, *Don Mateo Cabrer, contrabajo mallorquín en la Capilla Real de Madrid durante los reinados de Carlos II y Felipe V*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 60 (2004), 233-250.

La música mallorquina de la segona meitat del XVII és coneguda gràcies al diari de viatge de Jean François Paul de Grondi, cardenal de Retz, que a Mallorca fou obsequiat amb un concert d'una comunitat de monges, i al de Robert Bargrave que assistí a una festa en la Seu, on la música hauria estat executada amb molta solemnitat (234); en aquell moment Mallorca podia presentar músics importants (235); Mateu Cabrer, de Valldemossa, es significà a favor de l'arxiuduc Carles, fou expedientat, però el 1708 fou reintegrat en la capella reial (237-242); l'Archivo General de Palacio, *Personal*, té molta documentació que l'afecta (236-242). Féu testament dues vegades i ambdós són ací transcrits de Madrid, AHProtocolos, núm. 13477 (244-249, anys 1723 i 1727), com també ho és la partida de defunció de l'AP de San Martín, any 1734 (244, nota). — J. P. E. [22.114]

F. PINGARRÓN ESAÍN, *El Campanario Barroco de la Iglesia de Santa Catalina Mártir de Valencia (Estudio Histórico)* (Aula de Humanidades y Ciencias. Seria histórica, 24), València, Real Academia de Cultura Valenciana 2002, 150 pp.

Construïda durant el segle XIV, reconstruïda i obrada en els successius, Santa Caterina arribava a darreries del segle XVII sense altre campanar que el d'espadanya coronant la façana principal; l'actual campanar fou construït entre el primer de gener del 1688 i el 21 de febrer del 1707. El present títol, resumida la història tant del temple com del campanar (11-16) ens il·lustra doblement sobre el dit període constructiu, sempre a base dels protocols notariais de Gregori Carbonell, ara a València, Arxiu del Patriarca : amb uns annals, on any rere any, som informats del curs de les obres (17-50), i un apèndix documental, on són transcrits íntegres trenta-tres documents notariais, que ens permeten de conèixer fins als mínims detalls com era planejada l'obra, els seus responsables i els costos (51-120), d'entre els quals destaca la darrera inspecció del 28 de maig del 1705, que féu constar per escrit els detalls que mancaven per al complement de l'obra (110-120). Segueix llista de mestres d'obres i d'altres artífexs que hi treballaren (121-122) i el plec de trenta-dues reproduccions fotogràfiques (124-145). — J. P. E. [22.115

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Notes d'arxiu sobre els Llorac, barons de Solivella (segles XVII-XVIII)*, dins «Aplec de treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 25 (2007), 81-88.

L'autor avisa que en aquestes pàgines només hi aplega notícies tretes de documentació arxivística, sobretot de l' ACat, *Baptismes*, AH de Tarragona, *Fons municipal*, i *Fons notarial*, AHC de l'Alt Camp (Valls), AP de Solivella, *Llibres notariais*, AHC de la Concaa de Barberà (Montblanc); al començament aplega bibliografia on es poden trobar notícies dels Llorac (82-83, nota 3); les notícies arxivístiques son de naturalesa econòmica o familiar dels successius titulars de la baronia (1602-1772), amb alguna dada sobre objectes sumptaris (84) i llista de les finques patrimonials a Solivella (86-87). — J. P. E. [22.116

Maria Dolors MADRENAS TINOCO, Joan Manuel RIBERA LLOPIS, *El discurs narratiu de la Literatura de Viatges del Sis-cents i del Set-Cents, a propòsit de les relacions de Miquel Matas i Joan López*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 203-210.

Maria Dolors MADRENAS TINOCO, Joan Manuel RIBERA LLOPIS, *Itineraris i/o dietaris: models medievals, projecció i / o variants en la prosa viatgera catalana del Sis-Cents i al Vuit-Cents*, dins «X Congrés AHLM (Alacant 2003)», Alacant, Universitat, 2005, 1023-1030.

El segon títol és considerat paral·lel i complement del primer; en ambdós es delimiten els viatges a Terra Santa en els dos d'En Miquel Matas, del 1604, i de fra Joan López, del 1781. En general, els nostres viatgers projecten cap endavant la tradició medieval del 'relat de peregrinació': els autors hi resulten més ben dibuixats, també el viatge-pelegrinatge; segueix essent medieval el conjunt del projecte, que per devoció condueix de Barcelona a Betlem i al Sant Sepulcre; el López és com una guia de viatge, que en Matas es converteix en extasi davant allò que contempla, expressat amb col·loquialisme lingüístic (204-205); López és més anecdòtic, Matas més detallat i àdhuc més objectiu davant el fet sarraí, López més negatiu (206); la distància de segle i tres quarts pesa en l'empitjorament de la llengua (207); la diferència entre els dos autors es manifesta en la forma com destaquen el 'jo' del 'nosaltres': Matas resta corprès davant la grandesa dels edificis egipcis, López és més atent a les particularitats dels col·lectius humans (209-210). — J. P. E. [22.117-22.118

Marià CARBONELL I BUADES, *Els escultors barrocs de la família Oms: precisions biogràfiques i noves contribucions al catàleg*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 93-120.

L'autor es proposa «aclarir algunes confusions genealògiques, redescobrir un nou escultor de la saga, aportar dades documentals que permeten créixer llurs catàlegs d'obres» (93), i de fet aquestes pàgines són un repàs, sobretot artístic, dels retaules construïts pels successius caps de casa de la nissaga, que va del fundador Gaspar Oms, de mitjan segle XVI, als tres germans Oms Sanxo, de la primera meitat del s. XIX, omplint tota l'època del barroc; entremig treballava vers el final del s. XVII Joan Antoni Oms Arbona, fins ara desconegut (104-105), però ben documentat en l'ARM, *Protocols i Clero*, encara que s'esfumés enigmàticament a darreries del s. XVII (112). Són transcrits llargs fragments dels convenis per a la construcció de retaules contemporanis. Al final del volum, les làmines VII-XIII són fotografia d'obres d'Oms diversos. — J. P. E. [22.119]

Pablo GONZÁLEZ TORNEL, *Artistas italianizantes en la Valencia del 1700*, dins «Boletín del Mseo Instituto 'Camón Aznar' de Ibercaja», XCIX (2007), 199-233.

Entorn l'any 1700 comparegueren i treballaren a València alguns artistes italians i austríacs, l'obra dels quals no tenia línia de continuïtat ni amb l'obra ni amb la forma de treballar valenciana, la de repartir la feina per gremis i, doncs, «marcan un punto de inflexión en la evolución del barroco valenciano» (199). L'autor, basat en abundant bibliografia, en la documentació inèdita de València, AMV, Arxiu del Patriarca, *Notaris*, i ACatedral, *Lligalls*; i en Viena, Staatsarchiv i Hofkammerarchiv; llur treball havia estat preparat pel dels 'novatores' valencians del pas del segle XVII al XVIII, i es manifestà en obres diverses, la principal de les quals foren els tres projectes per a la façana de la Seu de València (203-204 i 217-218); clergues com el canonge Vicent Vitòria i Antoni Pontons, que procuraren encàrrecs per a escultors com el genovès Giacomo Antonio Ponsonelli (205-207) i d'altres com Antonio Aliprandi, Giovanni Giacomo Bertesi i l'austriac Konrad Rudolph, tots els quals treballaren per a l'arxiduc Carles (207-218); l'obra més representativa hauria estat la renovació del temple dels Sants Joans, on «se adoptan soluciones decorativas totalmente innovadoras» (214), no sols quant a la forma, ans també quant «al dominio de materiales poco conocidos por los escultores autóctonos como el estuco, la cera y el bronce» (219). Hi ha onze reproduccions fotogràfiques (223-233). — J. P. E. [22.120]

Maria Rosa SERRA MILÀ, *Refrany i frases fetes a la llengua literària del segle XVIII*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 295-300.

Pàgines dedicades a indicar l'ús que autors literats del segle XVIII feren d'adagis, començant pels aplecs dels valencians Carles Ros, ja el 1736, els 814 de Lluís Galiana i els *Adagis proverbials* de Marc Antoni d'Orellana, perduts. Després, Agustí Eura, Joan Ramis i Ramis i Pau Puig n'utilitzaren ocasionalment en llurs obres. Quant a les frases fetes i locucions, l'esmentat Galiana les prengué com a base de tota una narració en *Rondalla de rondalles* (297); Pau Puig les aprofità amb mesura en les seves dècimes a Figueres i en la comèdia *Lo clarí de Aquitània y martell de la heretgia, sant Hilari* (297-298); igual com Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà (298-299). Al final hi ha una mostra de dites encara utilitzades i una de les ja caigudes en desús (299-300). Hi ha bibliografia (300). — J. P. E. [22.121]

Joan MIRALLES, *Textos i registres lingüístics a Mallorca en el segle XVIII*, dins «Tretzè Col·loqui», I, 227-247.

Petita mostra d'una antologia de textos, literaris o no, de les Illes Balears del segle XIII a la Guerra Civil, que es concentren en «els diferents tipus de textos i, eventualment, de registres... a Mallorca, segle XVIII» (227). La primera part, resumides les teories recents sobre 'text' i 'registre', l'autor proposa una classificació, que departeix els texts en religiosos, científic-

didàctics, narratius, poètics, de literatura popular, teatrals, polemístics, administratius, capitular, contractual, cerimonial, epistolar, dietarístic, testamentari, judicials, parlamentari, edictal, homilètic, inventari i onomàstic (230-240). La segona part assenyala texts mallorquins del segle XVIII, corresponents a cada un dels dits capítols (241-246). Hi ha bibliografia (246-247). — J. P. E. [22.122]

Pep VILA, *Un notari gironí vindica la figura de Maria Magdalena (1703)*, dins «Notarial Arxius», 187-192.

El notari gironí Joan Andreu, actiu els anys 1680-1726, inserí la dita vindicació al començament d'un seu manual, ara a Girona, Arxiu Històric, Girona 7/427; el text és ací transcrit (190-191) sota el títol: *Mulier quae erat in civitate peccatrix*, que l'autor ha «retocat lleugerament pel que fa a l'ortografia» (188). — J. P. E. [22.123]

Carmen PÉREZ APARICIO, *La Guerra de Sucesión en Valencia. Retrospectiva historiográfica y estado de la cuestión*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna», 25 (2007 = El conflicto sucesorio, 1700-1715), 303-329.

Quan entorn el 1960, el grup de professors de la Universitat de València (Giralt, Seco, Taradell, Ubieto), presidits per Joan Reglà es proposaren, amb la col·laboració de Joan Fuster, de renovar la historiografia valenciana, es trobaren que, quant a la Guerra de Successió, la base era pràcticament limitada a les publicacions dels darrers dos-cents anys començant pel *De bello rustico Valentino* del P. Josep Manuel Minyana, botifler, publicat a Holanda el 1752, i única història limitada a València: important per la descripció dels fets, mancada de profunditat i d'equanimitat (305-310), el següiren, però en perspectiva general, Agustí López de Mendoza i Pons, comte de Robres, Vicent Bacallar i Sanna, marquès de San Felipe, el P. Nicolau de Jesús Belando i ja en el segle XIX Francesc Xavier Borrull i Vilanova, Vicent Boix i Joan Bta. Perales i ja al final, Roc Chabàs (311-316); en els 1950, Carlos Seco publicava el llibre de Vicent Bacallar i Pere Voltes obria la línia d'investigació en els arxius; el 1960, el replanteig de Joan Reglà s'endinsava en les causes profundes de la diversa percepció política entre les planes litorals i les muntanyes del País Valencià i des d'aleshores la incidència dels llauradors i l'expectativa de la supressió dels drets senyorials, promesa per Joan Basset, ha estat un element constant en l'evolució de la Guerra de Successió; després s'hi han afegit investigacions parcials: sobre la posició de les ciutats o sobre la dels diversos cossos socials: els gremis, els mercaders, la clerecia, els notaris, la noblesa i l'actuació del virrei comte de Cardona, els exiliats d'ambdues bandes, tothora en ple treball d'elaboració (319-329). — J. P. E. [22.124]

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *El exilio de los borbónicos valencianos*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna», 25 (2007 = El conflicto sucesorio, 1700-1715), 11-51.

L'autor, basat en Madrid, AHN, *Estado, Consejos i Lligalls*; Simancas, AG, *Gracia y Justicia*; en els volums de Francesc de Castellví i en nombre de monografies sobre el tema, aplega els botiflers valencians en cinc grups: membres de l'administració reial, barons (13-24), cavallers (25-31), donzells i particulars (31-46) i eclesiàstics (46-51). Cada un d'aquests apartats consisteix en una llarga rècula de casos personals, amb les pròpies ubicacions i de vegades amb alguna circumstància concreta, que subratllava la fidelitat a la causa borbònica, conegudes gràcies a les exposicions en què cada interessat demanava ajuda mentre s'allargués l'exili.. — J. P. E. [22.125]

Virginia LEÓN SANZ, «Abandono de patria y hacienda». *El exilio austriacista valenciano*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna», 25 (2007), 235-255.

La conquesta d'una població important per un dels dos exèrcits provocava un èxode dels partidaris de l'altre i, doncs, de maulets del Sud del País Valencià i, no cal dir, de la ciutat de València després de la desfeta d'Almansa, d'on isqueren a milers a Catalunya sobretot a Barcelona (235-242); en veure's perduts ja el 1712, l'emperadriu prometé en nom de l'emperador Carles, que aquest no els abandonaria i complí la paraula; ho documenta la bibliografia sobre el tema i la documentació inèdita tant de Viena, Hof-, Haus-, und Staatsarchiv, *Vorträge*, com la de Madrid, AHN, *Estado*, sobretot per als que s'exiliaren després de la caiguda de Barcelona l'11 setembre 1714 (243-249); foren milers i, tot i les greus dificultats, foren ajudats per l'emperador i procuraren de guanyar-se la vida, especialment els militars, que foren enviats a parar els turcs a Hongria (243-249); amb la Pau de Viena entre els dos reis (Habsburg i Anjou), les dificultats continuaren sobretot en el moment de tornar al lloc nadiu i de veure restituïts els béns i drets confiscats per Felip V; els exiliats trobaren col·locació en l'administració imperial dels propis estats d'Itàlia; encara després del 1740 en temps de l'emperadriu Maria Teresa seguí protegint els qui encara vivien a Àustria i els oferí una Nova Barcelona al Banat, que no prosperà; l'austriacisme o l'opció política de mantenir la continuïtat amb l'herència foral es conservà ben viu, amb pensadors com J. Amor de Soria (249-255). — J. P. E. [22.126]

María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *En el tercer centenario de la batalla de Almansa*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CCIV (2007), 171-197.

Les primeres pàgines són un resum dels esdeveniments des del moment de la mort de Carles II amb el testament que atorgava la successió a la casa de França fins als moment en què es preparava la batalla d'Almansa el darrer decenni d'abril 1707 (171-179). A partir d'ací seguim els esdeveniments a base de les constants lletres de Felip V a Lluís XIV de França descrivint la situació de la guerra, particularment interessants les que descriuen la batalla d'Almansa (179-190); aquella victòria permetria tot seguit al rei Anjou l'ocupació de València i de l'Aragó i de posar peu a Catalunya, descrita amb lletres del mateix fons de París, Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Correspondence politique. *Espagne* (192-195). Felip V, afirmant [amb mentida] que tots els habitants d'Aragó i de València s'havien rebel·lat contra ell, derogà la constitució anterior i implantà «la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres y tribunales... de Castilla» (195-197). Berwick era premiat pel rei amb la grandesa d'Espanya i amb les baronies de Llivia i d'Eixèrica en el Regne de València (190). — J. P. E. [22.127]

Rosa M. ALABRÚS, *El eco de la batalla de Almansa en la publicística*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna», 25 (2007 = El conflicto sucesorio, 1700-1715), 113-127.

A diferència de les grans cròniques posteriors, la publicística immediata li féu ressò escàs, tal com permeten de deduir els Fulletons Bonsoms de la BC. La dels botiflers canta el cavaller d'Asdfeld o s'embadaleix davant el nombre de baixes causades a l'enemic i les possibilitats de victòria que en derivaren en direcció de València o de Lleida, però callen sobre les represàlies (Xàtiva, València) i aprofita l'ocasió per a reivindicar la figura de Felip V, tocada per la fugida a França després del desastre de Barcelona 1706 o per atacar els catalans, fent-los culpables de la guerra (114-119). Els maulets, en canvi, o no en diuen res o, en privat, cercaven el culpable, possible traïdor: es reforçà la defensa de Catalunya, s'endurí la persecució dels botiflers i augmentà la propaganda contra el poruc Felip V, que havia corregut a amagar-se a França, o galejant els nobles que es passaven del partit botifler al de l'Arxiduc, el record que Catalunya havia vençut França més d'una vegada i els herois que ho havien fet possible; també procuraren d'enfortir les tensions en el bàndol botifler per la repressió, sobretot econòmica, guiada per Melchor de Macanaz, a València (119-127). — J. P. E. [22.128]

Eva SERRA I PUIG, *Butlletí bibliogràfic sobre les corts catalanes*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 663-738.

Aquestes pàgines tenen ben clares dues parts: d'una banda presenten una exposició raonada de les aportacions bibliogràfiques que les corts catalanes han generat fins als nostres dies (663-713), de l'altra, donen la llista per ordre alfabètic dels autors de llibres o articles dedicats al tema (713-738). Però la primera part encara és clarament dividida en dues: en la primera secció ens passen davant els ulls les publicacions que prepararen, acompanyaren o seguiren la celebració de corts, tant en els segles medievals, com sobretot en els moderns, mentre aquestes foren la gran manifestació de la vida política de l'Estat Sobirà que era Catalunya fins a la Nova Planta (663-677); després, passat el 'segle de silenci' (677) que fou el XVIII, en què encara hi hagué un intent de reviscolar la institució (1760), totalment impossible des del moment que l'Estat Unitari, escarnint la Revolució Francesa, hagué esborrat fins i tot el nom de les antigues sobiranes (677-678), començaren els estudis històrics (edicions de fonts i recerques sobre la realitat històrica i la significació de les antigues corts), estudis que ens són resumits en els següents apartats: origen de la cort general (682-684), nom, definició i pautes de funcionament de la cort general (684-686), intervals parlamentaris i proposicions reials (687-689), habilitació, representació i institucions (689-695), dissentiment i legislació (695-700), greuges i donatiu (700-703), capítols del redreç (704-705), cort general com a font històrica: institució i conjuntura (705-713). — J. P. E. [22.129]

DUQUE DE BERWICK, *Memorias*. Edición y estudio de Pere MOLAS I RIBALTA, Alacant, Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2007.

Edició només coneguda per referència. — J. P. E.

[22.130]

Agustín JIMÉNEZ MORENO, *La búsqueda de la hegemonía marítima y comercial: La participación de Inglaterra en la Guerra de Sucesión Española según la obra de Francisco de Castellví*, «Narraciones Históricas», dins «Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna» (1700-1715), 25 (2007 = El conflicto sucesorio, 1700-1715), 149-178.

Les primeres pàgines dibuixen la situació europea de començament del segle XVIII com la d'un enfrontament entre Anglaterra-Holanda i França pel domini de les rutes internacionals del comerç (150-154); segueix la descripció de les operacions navals dels primers anys per les zones atlàntiques d'Andalusia (ocupació de Gibraltar) i de Galícia (155-158) fins que el 1705 pel Tractat de Gènova entre representats anglesos i catalans, Anglaterra veia obert el camí d'intervenció directa en la Mediterrània i immediatament començaren les operacions en la marina de València i el setge marítim de Barcelona (159-160). Malgrat el desastre d'Almansa, la situació seguia essent favorable als aliats, però Anglaterra començà a imposar-se obligant primer l'arxiduc a anar a Madrid, però fou un mal pas i amb la pèrdua de la batalla de Brihuega, es manifestà decidida a desistir-se de la guerra en la Península (160-168). En la darrera etapa (1711-1715), Anglaterra, cada vegada més satisfeta d'allò que aquella guerra li proporcionava (domini de les mars i del comerç, Menorca i Gibraltar) portà el seu desinterès fins a les darreres conseqüències, tractant directament amb França a l'esquena dels altres aliats i forçant primer els Preliminars de Londres (1711) i després el Tractat d'Utrecht (1712), on manifestà la seva decisió contra la independència de Catalunya, que restà sola en la defensa de la pròpia Constitució: tot portava al 14 de setembre del 1714 (169-176). — J. P. E. [22.131]

Miquel PUIG I REIXACH, *Olot i la Guerra de Successió*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 18 (2007), 31-133.

Atesa la insuficient historiografia olotina de la Guerra de Successió (Paluzie, Danés), basada encara en els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Penya, del 1709, l'autor ha escorcollat els AM i l'AHC i de protocols i el llibre de Francesc de Castellví, no, però, les eclesiàstiques 'per qüestions tècniques'; i així tenim informació dels precedents (1700-1705), la revolta austriacista del darrer any i els seus protagonistes olotins, la participació directa d'Olot els anys 1705-1709, les invasions franceses 1709 i 1711 i el pas d'Olot de l'obediència austriacista a la filipista, amb reproducció, sovint generosa, dels documents d'arxiu. — J. de P. [22.132]

Joaquim E. LÓPEZ I CAMPS, *Cultura, pàtria i nació en el regnat de Felip V. Algunes precisions conceptuals*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 56 (2006), 73-91.

Joan Sempere i Guarinos presentava Felip V al seu nét Carles III, afirmant que «apenas subió... al trono... el espíritu humano empezó a hacer sus esfuerzos para salir de la esclavitud...»; la tesi de l'autor és que el canvi de trajectòria fou en la segona meitat del segle XVII, amb els 'novatores'; una de les proves d'aquella manca de política o projecte cultural seria la manca d'una història de la Guerra de Successió o del mateix Felip V, patrocinada des del poder, tot i que no en mancaren de valuoses i favorables al rei Anjou, com la del sard Vicent Bacallar, marquès de San Felipe (Xàtiva?), *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Phelipe V...*, la circulació de la qual fou prohibida per reial ordre; o la de l'alacantí Nicolau Belando, *Historia civil de España*, massa favorable a la pau en un moment en què el govern de Felip V intervenia bèl·licament a Itàlia (83). — J. P. E. [22.133]

Rafael CERRO Y NARGÁNEZ, *Lletrats al servei dels Borbons: els alcaldes majors de Girona durant el segle XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 287-309.

A base de Madrid, AHN, de Simancas, AG, de Barcelona, ACA, AHCB i AHPB, l'autor esbossa un quadre de la reorganització dels òrgans del govern central a Catalunya: corregiments, corregidors, alcaldes majors i les respectives funcions, així com les tendències i característiques de la burocràcia resultant. Estudia, tot seguit, la trajectòria del primer alcalde major de Girona, Francesc Gayolà, la de Joan Bta. Cerdà, i la de Ramon d'Eva i Betlloc. Presenta, finalment, els designats directament pel rei: Francisco Javier Chaves, de Còrdova, Miguel Fernández de Zafra, d'Antequera, Jordi Puig i Modolell, Josep Ignasi de Castellví i de Pontarro, Andrés Romero Valdés, Josep Lluís Benit, Marià Berga i Felip, Francisco Carvallo de Ledesma Díez de Andino, Fernando León de Benavides i Josep Monsonís. — J. de P. [22.134]

Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *Llengua i literatura catalanes en el marc de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona al Set Cents*, dins *Tretzè Congrés*, I, 131-147.

L'estudi dels índexs i aranzels, dels acords i els registres de les juntes generals, i dels lliçalls i manuscrits de l'arxiu de la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», de manuscrits diversos de la BC i del B-09 de l'AHCB, ha permès a l'autora d'arribar a les conclusions següents: la llengua castellana predominava en les composicions poètiques de l'Acadèmia (131-133), però el català, en tant que llengua literària, mai no n'estigué totalment absent (133-134); establerts els percentatges de composicions en cada un dels onze gèneres, en què distribueix les poesies catalanes llegides en les sessions (el 30% de tema religiós, només l'1% elogis a literats catalans), constata que aquestes pertanyen a una quarantena d'autors, deu dels quals són personalment indicats (336-337), i que dos foren els moments en què la llengua catalana fou més utilitzada: entorn el 1750 i en el pas del segle XVIII al XIX (137-144). Hi ha bibliografia (145-147). — J. P. E. [22.135]

Neus FAURA I PUJOL, *Formes cultes i formes col·loquials en la llengua del Manual de novells ardots o Dietari del Consell barceloní*, dins *Tretzè Col·loqui*, I, 149-161.

Mostra o avanç d'un estudi sistemàtic del tema, ací limitat al primer decenni del segle XVIII, volums XXIV i XXV d'un recull de abasta del 1390 al 1839 (150 i 161), estudiat perquè és exponent del llenguatge institucional i administratiu d'aquell moment, sembrat de formes convencionals i estereotipades (150-152). L'autora ha triat exemples sintàctics (152-155) i lèxics (155-160), alguns dels quals reflecteixen la pronúncia popular (155-156) i d'altres formen una llarga llista de castellanismes (158-160). — J. P. E. [22.136]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Catalunya i la devoció al Sagrat Cor. Els orígens i els principals propagadors (1736-1936)*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 80 (2007), 121-140.

L'autor defineix les seves pàgines d'aproximació històrica' (121); el certificat de naixement de la dita devoció, escrit pel futur sant Antoni M. Claret, indicant que la ,solemne festa' hauria començat a Tarragona el 1736 i dos anys més tard ja entrava en les actes del Concili Provincial, amb petició a Roma d'ofici i missa propis i oferiment de formulari, extrems repetits el 1745, a suggeriment de l'arquebisbe metropolità, Pere de Copons; n'hauria estat precursora la caputxina, beata Maria Àngela Astorch abans del 1666 (124-125). — J. P. E. [22.137]

Domingo GARSÍAS ESTELRICH, *La actividad teatral en la Casa de las Comedias (1700-1800)*, dins «*Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*», 30 (2004), 251-266.

Documentació diversa de l'ARM, *Reial Audiència*, permet de seguir no sols les representacions teatrals a Ciutat durant el segle XVIII, ans també els problemes per raó dels quals durant llargues temporades estigué tancat el Corral de Comèdies, sempre en funció de les posicions assumides pels successius reis Borbó (251-255). La segona part de l'article dóna una primera llista d'obres representades i de companyies actuant els anys 1742, 1744-1746, 1748, 1760, 1762, 1765, 1776, 1778-1780, 1783, 1786-1788, 1797-1799 (256-260); i una segona que fa constar, «además del título de la obra, el número de escenificaciones» (260-264; cf. 255). Hi ha indicació de fonts i bibliografia (265). — J. P. E. [22.138]

Santiago ALEIXOS ALAPONT, *La herencia humanística en las obras de historia crítica de Gregorio Mayans. Apuntes para el debate historiográfico sobre el Humanismo Ilustrado*, dins «*Escritos del Vedat*», XXXVI (2006), 143-156.

L'autor explicita els seus pressupòsits: «Existió una Il·lustració oficial... que derivaria en el Despotisme Il·lustrat de Carlos III, y... una Il·lustració basada en los principios del humanismo, que derivaria en el Humanismo Ilustrado... ambas deben ser consideradas como parte de un todo... Ilustración Española» (146) L'aportació de Maïans hauria consistit en el seu interès per la Història i en l'aplicació del mètode crític a l'estudi d'aquesta disciplina, prenent com a model el bisbe de Lleida i arquebisbe de Tarragona, Antoni Agostí (147), seguidor del ,mos gallicus' de concentrar l'estudi en les fonts del dret; Maïans li dedicaria la *Vida de don Antonio Agustín*. Suposat el mestratge del Degà d'Alacant Manuel Martí, el contacte amb l'obra d'Agostí ajudà Maïans a elaborar el seu concepte d'història, per l'exigència de rigor metodològic a l'hora de redactar aquella *Vida*...(148-151), i per la necessitat de dependre dels documents originals, alguns dels quals li foren proporcionats per Josep Finestres (151-155). — J. P. E. [22.139]

Françoise ÉTIENVRE, *Entre Mayans y Luzán: la necesidad de un Parnaso*, dins «*Revue Hispanique*», 109 (2007), 685-708.

Ambdós personatges són contemporanis, encara que Gregori Maians sobrevisqué a Luzán; mai no han estat estudiats de conjunt; ací interessen només les pàgines dedicades a Maians (686-700); des del 1725 reflexionava sobre el tema, alhora que refusava 'una inútil parleria' (687) i començava de proposar noms dels qui sí i dels qui no eren dignes del Parnàs, cosa que indisposà contra ell els del no; publicava les seves reflexions en *Oración en alabanza de las eloquentísimas obras de D. Diego Saavedra y Fajardo* (1725), la *Oración en que se exhorta a seguir la verdadera idea de la elocuencia española* (1727) i *El orador christiano, ideado en tres diálogos* (1733), on constata que «la censura particular no se sufre, aunque sea de los nuestros» i propugna utilitzar la forma de parlar de tots però amb altura de pensament (689). El 1757 arribava la *Rhetórica*, on es mostra convençut que no són les explicacions teòriques ans la tria de models allò que pot ajudar a elevar el nivell de l'expressió literària; els models que ell proposa són molts i llargs (693), i així, de mica en mica, va fent la llista dels habitants del seu Parnàs castellà. — J. P. E. [22.140]

Núria PÉREZ PÉREZ, *La premsa periòdica com a font per a la recerca de la història de la ciència i de la tecnologia*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLVII (2007), 25-31.

Recau en el nostre camp el llarg paràgraf de la «Gazeta de Barcelona», del 3 d'abril del 1764, que descriu el solemne acte d'inauguració del Real Colegio de Cirugía dins l'amfiteatre anatómic tocant l'Hospital de la Santa Creu el 29 de març del mateix any (26-27), notícia completada amb la d'unes ampolletes que en el pas del segle XVIII al XIX contenien productes par a purificar l'aire per fumigació (27-28). — J. P. E. [22.141]

Miguel Ángel GONZÁLEZ GARCÍA, *Dos retratos de obispos foráneos en Astorga: Climent de Barcelona y Santillán de Tarragona*, dins «Memoria Ecclesiae», XXX (2007), 187-194.

Per camins diversos han arribat al Museo Diocesano d'Astorga els dos retrats indicats en el títol; són ací reproduïts, també dos d'altres del bisbe de Barcelona Josep Climent, amb transcripció de les inscripcions, llatines per al bisbe Climent (188-189), castellana per al metropolità Joaquín Santiyán (192), ambdós de la segona meitat del segle XVIII. — J. P. E. [22.142]

María ÁNGULO EGER, *Luciano Francisco Comella (1751-1812). Otra cara del teatro de la Ilustración*, Alacant, Universitat 2006, 500 pp.

Nat a Vic el 1751 i instal·lat a Madrid (fora d'una temporada que tornà a Barcelona entorn el 1808), on es dedicà al teatre, hi estrenà el 1781 la primera obra *La buena esposa*, i durant els vint anys restants del segle XVIII les seves obres teatrals foren èxits de públic i menyspreu dels intel·lectuals de la Il·lustració borbònica, com ara *La Cecilia* (1786), *La razón todo lo vence* (1791), *Federico II en Glatz* (1796). El triomf li venia de la presentació popular dels temes i llur posada en escena. La tècnica teatral és estudiada en la segona part del llibre. — J. P. E. [22.143]

Vicent SALVADOR, *La Rondalla de rondalles de Lluís Galiana: de la fraseologia al model narratiu*, dins *Els arxius del discurs. Episodis valencians d'història social de la llengua i la literatura* (Biblioteca Manuel Sanchis Guarnier, 57), València i Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 81-101.

La *Rondalla de rondalles*, del 1768, s'inscriu en l'actual intent de repensar el concepte de 'Decadència'; autors precedents li han dedicada atenció i el nostre es col·loca «en la cruïlla entre la perspectiva fraseològica i la de la teoria del discurs narratiu, i en l'àmbit de la història social

de la llengua i la literatura» (82). Com els adagis de Carles Ros, les rondalles no sols vehiculen vocabulari d'un segle a l'altre, ans també la forma d'expressar-lo o 'escenificació discursiva' (85). Tot seguit, l'autor es pregunta si Galiana és més pròxim a Ros o als germans Gregori i Joan Antoni Maïans, i considera que, com aquests, més que la identitat verbal cerca la del missatge, a les antípodes de Francisco de Quevedo i de Torres Villarroel, perquè no treballava per a cap acadèmia ni 'llengua gloriosa' (87-79). L'autor segueix preguntant-se per «la seua actitud sociolingüística en el context de la situació del català en la València del XVIII?» (92) i contesta que «el nostre barroc s'empara del prestigi dels models castellans com una manera de legitimar uns exercicis de creació en català» (95), connectant amb una nova sensibilitat burgesa (96); i així, un dels majors encerts de Galiana hauria estat el «d'estendre un pont entre un català oral, ben viu entre el seu públic, i l'artifici literari de la seua prosa, insòlita en el català d'aleshores» (99). — J. P. E. [22.144]

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *Els criteris toponímics del mapa de Catalunya de F. X. de Garma (1768 ca.)*, dins «Randa», 58 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell, 4), 59-74.

És estudiat el *Mapa del Principado de Cataluña y Condado de Rosellón*, del qual són en primer lloc indicades les característiques tècniques, com és ara l'escala o l'ortografia fluctuant, la xarxa fluvial en tant que base del mapa, l'atenció concentrada en la toponímia de les marines, també en camins, ponts i colls (59-60). Extremeny afincat a Barcelona, arxiver de l'arxiu reial, soci de l'Acadèmia de Bones Lletres. El mapa és ric de 3.229 topònims, d'un alt grau de correcció, car el 24% dels topònims coincideix amb la grafia fabriana, la d'un 58% és acceptable, tot i els castellanismes (61-63) i la fonètica aplicada és la central o barcelonina (64); els diferents tipus de lletra corresponen a la importància de les poblacions, les abreviatures eren les normals entre els gravadors, els accents greus són reservats als mots aguts. Serien dignes d'estudi les denominacions dels castells, l'hagiotoponímia, les de les 'viles' i 'vilanoves' (68-71). Hi ha bibliografia (72-73) i un mapa que subratlla els orígens medievals del paisatge català. — J. P. E. [22.145]

M. Rosa SERRA I MILÀ, *Quatre poemes de Pau Puig dedicats a la reconstrucció de l'església de Vilanova*, dins «Del Penedès», núm. 15 (Estiu 2007), 31-34.

Resumida la biografia de Pau Puig, religiós, professor i predicador de Barcelona, és presentat el quadern manuscrit de la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú, ms. 8, on s'han conservat lse quatre dècimes ací transcrites, dues catalanes i dues castellanes, del 1771, galejant la construcció del temple parroquial de la població esmentada, on no manca qualque facècia. — J. P. E. [22.146]

M. Elena del Río HIJAS XIMÉNEZ, *Aportación histórica a la vida de José Salvador Ximénez Peset, boticario y bontánico de Castellón de la Plana (1713-1803)*, dins «Estudios Castellonencs», 10 (2003-2005 [2007]), 189-218.

Josep Anton Cabanilles féu un elogi d'aquell 'unicum' al món que era la compilació d'o-cells, plantes i papallones del terme de Castelló de la Plana, dibuixats i anotats per Josep Salvador Ximénez Peset en quatre volums, fins ara conservats en el domicili castellonenc dels hereus. En aquestes pàgines tenim reconstrucció de la família, tant de l'antecedent (de Vila-real) com de la descendent d'En Josep Salvador, afincat a Castelló, on fou apotecari (194-206); segueix descripció de cada un dels quatre volums, que s'intitula *Liber I* (II, III, IV) *Historiae Plantarum, tam exoticarum quam indigenarum cum earum iconibus, et selectissimis notis ad instar commentarii... addito etiam in facie operis verborum indice locupletissimo, Anno MDCCLXXXV* (209-214), amb mostra tant de text com de dibuixos de plantes. L'article es clou amb la llista dels descendents, entre els quals es troba l'autora (215-216). — J. P. E. [22.147]

Joana Aina ORDINES JOAN, *Les cròniques conventuals de l'església de Sant Francesc de Palma: font documental del patrimoni històricoartístic*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 259-280.

Les dites cròniques són obra de Ramon Calafat els anys 1785 i 1786, respectivament: *Llibre de antiquitats de la iglésia del Real Convent de Sant Francesc de la ciutat de Mallorca* i *Enterraments y òbits del Real Convent de Sant Francesc de la Ciutat de Mallorca*, ambdós conservats a Palma, en l'arxiu de Ca N'Olesa, publicats, anotats i completats amb alguns apèndixs (261) els anys 1928 i 1925 per Jaume d'Oleza i d'Espanya. L'autora recorda en primer lloc els convents franciscans de Mallorca, el primer i principal dels quals és el de sant Francesc de Ciutat (259-260); aplega notícies sobre Ramon Calafat, que també escriví *Enterraments y òbits del Real Convent de Sant Domingo de la Ciutat de Mallorca*, primer dels publicats, el 1923 (262-264); segueix anàlisi de l'estructura, les fonts i les formes redaccionals tant del *Llibre de antiquitats...* (264-273), com dels *Enterraments...* (274-276). Les darreres pàgines repassen la utilització que els autors posteriors han fet dels llibres d'En Ramon Calafat, des de Gaspar Melchor de Jovellanos fins als actuals (276-279). — J. P. E. [22.148]

N. BIETOLINI, *La 'virtù morale svelata'. Il romanzo pedagogico 'Eusebio' di Montegón tra stoicismo, illuminismo e naturalismo*, dins «Quaderni ibero-americani», 97 (2005), 135-159.

Entorn el 1790, Pere Montegón, jesuïta secularitzat amb motiu de l'expulsió decretada per Carles III, critica en l'«Eusebio» els aspectes supersticiosos i obscurantistes del catolicisme espanyol i alhora, seguint el mite del «bon selvatge» de Rousseau en l'*Émile*, presenta els «bons quàquers», dels quals la religió humana purament natural seria coherent amb la visió cristiana del món i de la religió. — J. P. E. [22.149]

Emilio BEJARANO GALDINO, Alexandre FONT JAUME, *Tres cartas inéditas de Miquel Gaietà Soler i Rabassa al conde de Montenegro y Montoro*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 632 (2007), 281-294.

Les tres lletres, conservades a l'ARM, Fons Marquès de la Torre, secció Montenegro, ací transcrites, són del 1793 (290-292), també la de Lleonard Soler del mateix destinatari i any (292-293), foren escrites en acompanyar el futur cardenal Antoni Despuig a prendre possessió del seu bisbat d'Oriola. En les pàgines inicials, Bejarano, que darrerament ha dedicat al tema *M. Cayetano Soler. Un hacendista olvidado. Diatriba y reivindicación de su ejecutoria* (Biografies de Mallorquins, 22), Palma de Mallorca 2005, i *Las revueltas campesinas de Ibiza en el ocaso del Antiguo Régimen*, Palma de Mallorca, 2007, resumeix tota la trajectòria de Soler, també la dels primers anys del segle XIX d'abast estatal, als començaments de la qual, a Eivissa, hauria escrit una *Memoria sobre el estado actual de la hacienda en España* del 1785, i uns *Planes para la mejora de Ibiza*, amb quatre branques, encara a Eivissa, Arxiu Històric (282, nota 8) i hauria intentat de posar-los en pràctica segons diu ell mateix en l'*Inventario de los nuevos establecimientos y mejoras... en las Islas de Ibiza y Formentera* del 1796; per aquest camí pujà el 1798 a sotsdelegat general de la Reial Hisenda (284). — J. P. E. [22.150-22.151-22.152]

GRUP DE TREBALL MEMÒRIA DEL CARRER, *Allistament dels xuetes de Palma de 1795*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 295-321.

Dos mesos abans que s'acabés la Guerra entre el Regne d'Espanya i el Directori francès, el govern de Madrid ordenà l'allistament dels xuetes de Palma de Mallorca, anteriorment refusats; el document es conserva a l'AD, signatura MSL/382, on consten diversos extrems personals, consignats en la llista alfabètica (301-307); el quadre general (309-319) també fa constar dades familiars, estat civil, professió i observacions, si n'hi ha; són reportades les frases que precisen la toponímia del carrer (320) i la bibliografia (321). — J. P. E. [22.153]

Entremesos en mallorquí. Fons teatral Bartomeu Rull. Edició a cura de Ramon Díaz (Menjavernts, 63), Edicions Documenta Balear 2005, 302 pp.

El Fons teatral Bartomeu Rull i l'editor Ramon Díaz posen a l'abast dels lectors, sis títols ja publicats i nou d'inèdits d'obres teatrals de darreries del segle XVIII. Els inèdits són: *Entremès del nin* (63-70); *Entremès del mal de queixal* (72-77); *Entremès del taconer* (79-87); *Entremès d'En Betzola* (105-114); *Entremès de la burla del capell* (115-133); *Entremès d'En Bertran* (135-141); *Entremès del rei geperut* (143-149); *Entremès del batlle tonto* (151-161) i *Entremès del mirall* (177-182). — J. P. E. [22.154]

Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX. Recollits i comentats per Santiago RIERA i TUÈBOLS, Fèlix VILAGRASSA (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 266 pp.

Les primeres pàgines recorden la necessitat d'il·lustració en el pas del segle XVII i XVIII, que generarà acadèmies de totes menes (7-11) i les seves manifestacions a Catalunya, que sorgien en el marc d'una primera industrialització i d'una rigidesa moral inspirada en el jansenisme, al marge, doncs, de la Universitat Oficial de Cervera, mentre es pogués aixoplugar sota el paraigua de la política il·lustrada dels governs de Carles III i Carles IV, la d'una racionalitat al servei de la millora social; i si a Barcelona l'Academia Militar i el Col·legi de Cirurgia nasqueren dins el camp oficial, la Junta de Comerç creà un eixam d'escoles tècniques per iniciativa pròpia (12-20). Els discursos inaugurals són com les declaracions programàtiques tal com eren vistes pels respectius autors. Pertanyen al segle XVIII la *Conferencia physica. Discurso leído por el dr. Don Francisco Subiràs en la primera sesión particular el día 18 de enero de 1764* (23-35); i *Discurso que en la primera apertura del Real Colegio de Cirugía... dixo don Diego Velasco, primer ayudante consultor de los Reales Exercitos y profesor del mismo colegio, en Barcelona a los 29 de marzo de 1764* (37-80). Els altres pertanyen al segle XIX. — J. P. E. [22.155]

Inocencio CADIÑANOS BARDECI, *Documentos para la historia del Arte en la Corona de Aragón*. I. *Reino de Aragón*, dins «Boletín. Museo e Instituto Camón Aznar», XCI (2003), 41-215; II. *Principado de Cataluña*, ibid., XCVI (2005), 41-245; III y IV. *Reinos de Valencia y Mallorca*, ibid., XCVIII (2006), 7-167.

Tota aquesta sèrie documental es basa en els projectes que, acompanyant la sol·licitud d'obres, eren presentats a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i es conserven en el seu arxiu de Madrid, on també consten problemes relatius a la financiació, que no entren en els registres, delimitats a allò que era oficialment proposat. Les sol·licituts de cada territori són ordenades alfabèticament, començant pel nom de l'actual capital de la província i seguint pel de cada una de les poblacions representades. Essent la dita Real Academia òrgan oficial per a les concessions durant alguns anys del segle XIX, tenim ací regest de documentació del segle XVIII i del XIX, ben berrejats els uns amb els altres. Acabats els registres, segueix una nova secció, en la qual són reproduïts els plànols sobre patis i projectes de construcció, p. e., per a Catalunya, a les pàgines 150-245. Es dona el cas de documentació del segle XIX que fa referència a d'altra del segle anterior. Els expedients de València i Mallorca formen un tot seguit (10-88), també les il·lustracions per als dos regnes (89-167). — J. P. E. [22.156-22.157-22.158-22.159]

Roser PUIG i TÀRRECH, *La lleva dels Miquelets del partit de corregiment de Montblanc* (1795) i *el Cens de Floridablanca* (1787). *Confrontaci3 de dades*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 25 (2007), 89-98.

La Guerra Gran (1793-1795) portà a preveure un cos d'exèrcit de miquelets i a Tarragona, AH, *Fons Municipal. Miquelets*, s'han conservat les llistes d'homes de 16 a 50 anys hàbils per a

la guerra, ací transcrits poble per poble (95-97), però l'autoritat de Tarragona les considerava tan 'diminutas, defectuosas e ilegales' en circular del 30 XII 1794, que manà refer-les (98); l'autora les compara amb les dades del *Cens de Floridablanca* (93-94), amb resultat divers tant en sentit positiu com negatiu. — J. P. E. [22.160]

David GALLARDO I CAPSADA, *Història dels paisatges de la Catalunya del segle XVIII: aplicació a l'Empordà*, dins *Congrés Paisatge*, II, 365-374.

Definit el paisatge com a suma de potencial biològic i creació humana, l'autor apunta que a la Catalunya moderna hi ha un pensament ambiental identitari i que la metodologia de l'estudi del paisatge mobilitza els recursos de la documentació, de la cartografia, la toponímia i l'arqueologia, i en el cas de l'Empordà del segle XVIII se ceneix al diari de viatges de Francisco de Zamora i en segueix tot l'itinerari. Tres fotografies il·lustren paisatges que Zamora descriu amb precisió. — J. de P. [22.161]

Eugeni PEREA SIMÓN, *Lliçons d'economia moral a través de la catequesi dels segles XVIII-XIX a l'arxidiòcesi de Tarragona*, dins «Misc. Recasens», 269-283.

El text en què es basen aquestes pàgines és un *Sermonari d'Alcover*, [la localització arxivística del qual no és indicada]; es tracta d'un catecisme dialogat i raonat sobre el setè, vuitè, novè i desè manaments del *Decàleg*, datable dels darrers temps del segle XVIII o primers del XIX, del qual són transcrits amplis extrets textuais en el curs de l'article. Atesa la matèria tractada, no és estrany que nombre de les prescripcions morals (p. e., sobre propietat i robatori) passessin a ordinacions municipals o a preceptes de codi civil, a l'abast intel·lectual de la pagesia; i tampoc no ho és que les seves fonts siguin eclesiàstiques, començant per la *Bíblia* i seguint per les *Decretals* pontificies, amb explicació de certs conceptes abstractes (274); segueixen explicació i fragment textual sobre contracte, compra a fiar, moneda i canvi, préstec ('mutuum') i usura, rampinya i furt amb casos particulars com el d'igualir el vi, i les sancions (275-282); les explicacions poden anar farcides amb dites populars. Així s'obtenia l'objectiu «de crear una consciència èticoreligiosa, global, uniformadora» (283). — J. P. E. [22.162]

Martina CAMIADE, *La visió de l'Empordà segons l'emigrat rossellonès Comellas durant la Guerra Gran*, dins *Congrés Paisatge*, II, 501-523.

El 2002 foren descobertes als ADPO les *Memòries* de Pere Comellas, publicades el 2005 per Alain Ayats, Andreu Balent i Martina Camiade. En l'article, l'autora estudia la vida de Comellas, apotecari a Perpinyà, en l'emigració, ja que, tingut per antipatriota, s'autoexilià de la Revolució Francesa el 1794 i tornà a Perpinyà el 1802, després que Napoleó Bonaparte amnistia els emigrats; és publicada la part del manuscrit que narra la primera emigració de Pere Comellas i família de l'Alt i el Baix Empordà fins a Barcelona, respectant la grafia de l'original i completant-lo amb notes nombroses que identifiquen els topònims i ajuden a reconstruir el context històric de la narració. — J. de P. [22.163]

Gaspar JUAN I SALOM, Josep Lluís POL I LLOMPART, *El meridià verd a les Illes Balears*, dins VIII *Trobada Ciència i Tècnica*, 535-542.

L'Assemblea Nacional de França i l'Académie Française formularen el metre com a unitat de mesura perpètua i universal el 26 de març 1791, decisió que comportava la necessitat de conèixer científicament la forma de la terra i quatre dies després encarregaren a Pierre François-André Méchain i a Jean-Baptiste-Joseph Delambre d'amar el meridià des de Dunkerque a Barcelona, treball que des de Sant Jeroni (Montserrat) ja afectava Mallorca i el 1792, 16 de

desembre, un llur delegat efectuà una prova lluminosa de triangulació del mar des de la Sella de Son Torrella (Puig Major) en direcció a Montjuïc, i el 10 de desembre 1799 la barra de platí que encarnava el metre definitiu fou declarat mida única pel primer cònsol Bonaparte (536). Al cap de poc de començar el segle XIX, el govern francès decidí ampliar les medicions cap al S. de Barcelona, afectant sobretot les Balears (536- 537). — J. P. E. [22.164

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Incunabula Gottingensia. Inkunabelkatalog der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. Band 1. *Abteilung Adaia bis Biblia*, herausgegeben von Elmar MITTLER. Band 2. *Abteilung Critica bis Jus*. Beschrieben von Helmut KIND und Jochen BORNMÜLLER, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1995 i 2006, VIII i 324 i 382 pp.

El primer volum informa d'un exemplar d'Abraham ben-Ezra, *De nativitatibus...*, Venècia, Ratdolt 1485 (31/15); Antonii Andree, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, Venècia, de Strata 1481 (64/107) i Pseudo-Phalaris, *Epistolae*, text llatí de Francesco Grafolino, València, Spindler 1496 (91/188). Trobem en el volum segon dues edicions d'Adam magister, *Summula de Summa Raymundi* [de Penyaforç], Delf 1497 i Colònia 1500 (222/1213-1214); tres edicions d'Alexander VI, *Regulae Cancellariae*, Roma 1492, Estrasburg 1496 i Roma 1499 (223-224/1315-1317); El *De potestate papae et concilii generalis*, ací atribuït a Rafael de Pornaxio, en realitat de Joan de Casanova i de Julià Tallada, Colònia, Quentell 1480 (271/1355); un *Officium Missae*, Magdeburg 1488, és enquadernat amb un exemplar de Guiu de Monroquer, *Manipulus curatorum*, Estrasburg, Flach 1487 (138/992). Hi ha un *Officium beatissime Virginis Marie secundum consuetudinem Romane Curie*, València, Arinyo i Roca 1486 (132/989). — J. P. E. [22.165-22.166

Helena SBUDILOVA, *Las obras españolas en la biblioteca palaciega de Ceský Krumlov*, dins «Iberoromania», 63 (2006), 19-26.

Resultat d'unificar les biblioteques de diverses famílies nobles vieneses dels segles XVI i XVII (Eggenberg, Schwarzenberg), ara a Krumlov (Txèquia), aquesta segueix posseint exemplars dels *Anales* de Jerónimo Zurita, la *Corónica de los moros de España*, de Jaume Bleda (València 1618), la *Expedición de los catalanes...* de Francesc de Montcada (20), de Juan de Dueñas, *Primera parte del espejo de consolación de tristes...*, Barcelona 1578 (22), *El Montserrat*, de Cristóbal de Virués (Madrid 1605), *Obras... en cuatro libros*, de Joan Boscà (Anvers 1597) i *Las obras... de Ausias March, traducidas...* por Jorge de Montemayor (Madrid, 1569), la *Comedia llamada Thebaida... al duque de Gandía*, 1534 (25); fou publicada a Barcelona el 1599 *La vida del pícaro Guzmán de Alfarache* (22). — J. P. E. [22.167

BARCELONA

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *El Archivo Real de Barcelona en tiempos de Fernando I de Antequera (1412-1416)*, dins «Signo. Revista de la cultura escrita» 12 (2003), 31-60.

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LXVII (2007), 413-454.

[La substància del primer article és integrada en el segon]. En aquest, l'autor remet constantment als treballs encara inèdits de Rafael Conde y Delgado de Molina sobre l'ACA, i al llibre de Ramon Planes, Laureà Peguerols i Pere Puig, que propugnen l'existència d'un «archivo condal», en el que se custodià parte de la rica documentació de esta época» (415). L'autor comença parant l'atenció en l'època comtal (415-420): l'abundància de documentació no implica l'existència d'un arxiu, perquè abans del segle XIII el 'ius archivi' era atribuït de sobirania (420), car, segons el *Corpus Iuris Civilis*, la raó de l'existència de l'arxiu és perquè els documents «fidem faciant», prova que es concretava en la 'probatio per archivum' (421); per tant, no pogué existir en l'època comtal «por una imposibilidad no sólo material, sino también conceptual, pues el archivo fue considerado una marca de soberanía y con validez jurídica a partir de fines del siglo XII» (425); des d'aleshores s'obrí una etapa, durant la qual la documentació règia tingué localitzacions diverses, com Sixena o el Castell del Temple de Barcelona (després, el de Sant Joan de Jerusalem), on en caixes o armaris ja consta ubicat l'*archivum regium*' (o 'domini regis'), en començar el segle XIV (440-445). El darrer pas per a l'existència d'Arxiu Reial el donà Jaume II, en destinar a arxiu el 1318 dues cambres del Palau Reial (449-450). Ferran I Trastámara en donaria la raó: «...pues que les leys proceexen principalmente del poder e actoritat del príncep..., els originals de aquellas deuen ésser en poder del príncep...» (449). — J. P. E. [22.168-22.169]

ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGÓN [CANELLAS, BEATRIZ; TORRA, ALBERTO], *Los registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo*, Madrid, Secretarís de Estado de Cultura 2000, 208 pp.

«El catálogo de los registros del Magnánimo que constituye el núcleo del presente trabajo pretende reconstruir la estructura original de las diversas series registrales, restituyéndoles sus verdaderos títulos y su primitivo orden, con el objetivo de facilitar la mejor comprensión de este conjunto documental único». El regnat d'Alfons Trastámara, en efecte, introduí fets nous en el conjunt de la corona, que també es tradueixen en l'estructura de l'Arxiu Reial: la presència de Sicília i Nàpols, l'absència llarga del rei, amb les consegüents lloctinències. El cos del llibre consisteix en la presentació de cada una de les sèries i, si existeixen, de les corresponents sotssèries, amb indicació de tots i cada un dels registres que les formen, acompanyats del registre actual corresponent (51-118). El capítol següent, partint de la numeració actual de la sèrie de registres de Cancelleria (registres 2455-3323), dóna les seves equivalències amb els inventaris anteriors i amb l'original (137-191); aquesta sèrie bàsica és completada amb el quadre dels registres de Ferran I amb documents del fill Alfons ja rei (193-195), amb el dels registres de l'infant Alfons (197-200) i el dels registres perduts (201-203). El cos del volum és també completat amb setze làmines a color de reproduccions fotogràfiques de pàgines i de segells (33-48) i amb les làmines XVII-XXXII, amb reproduccions de pàgines en blanc i negre (119-134). — J. P. E. [22.170]

Máximo DIAGO HERNANDO, *La comunidad judía de Calatayud durante el siglo XIV. Introducción al estudio de su estructura social*, dins «Sefarad. Revista de estudios hebraicos, sefardíes y de oriente próximo», 67 (2007), 327-365.

Tota la part expositiva de l'article es basa, pràcticament de forma exclusiva, en la documentació de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc., reg.*, o en aplecs documentals derivats de l'arxiu esmentat. — J. P. E. [22.171]

Ma. Isabel FALCÓN PÉREZ, *Prosopografía de los Infanzones de Aragón (1200-1400)*, (Colección Textos e Instrumentos para la Investigación, 1), Saragossa, Universidad 2003, 412 pp.

Un aragonès que volgués ésser reconegut com a infantçó, n'havia de trobar dos o tres que ja ho fossin i declarassin davant notari que l'interessat era fill de reis o d'infantçons; amb aquest acte notarial el rei el declarava infantçó, detall que constava en el registre oficial del rei; aquest es conserva a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc., reg.* (mostra: 9-10), d'on l'autora ha resumit les dades de cada cas en documents datats entre el 1134 i el 1405. Al final hi ha diversos índexs. — J. P. E. [22.172]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *Rastro documental de judíos navarros en tierras aragonesas*, dins *Études Leroy*, 241-258.

Recapitulació de dades, inèdites o ja conegudes, relatives a catorze famílies de jueus navarresos, de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, i de Saragossa, Archivo de Protocolos, la major part de les quals van a la d'Ismael d'Ablitas/Abenabea (242-248); són transcrits en apèndix dos documents d'ACA, dels anys 1341 i 1344; segons el darrer, el rau de Tudela, Açach Abenmenir era demanat per l'aljama de Saragossa «ad ipsos judeos in litterarum scientia edocendum» (256). — J. P. E. [22.173]

Anna ALBERNI, *Els estrats del cançoner Vega-Aguiló* (BC., mss. 7-8), dins *Convivio. Estudios sobre la poesía de cancionero*, editados por Vicenç BELTRAN, Juan PAREDES, Granada, Universidad de Granada 2006, 11-29.

Estudi només conegut per referència. — J. P. E.

[22.174]

Ramon PLANES I ALBETS, *Gabriel Olzina a l'Arxiu Reial de Barcelona: una certificària del seu treball d'inventari*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 657-659.

Per la certificació, ací transcrita de l'Arxiu Reial (ACA), *Arxiu de la Batllia General de Catalunya*, 564, sabem que el dit Olzina havia «acistit y acisteix en la confecció de l'inventari ha manat fer sa Magestat dels llibres y scriptures ha dins dit Real Archiu» des del 1584. — J. P. E. [22.175]

Karl Werner GÜMPEL, *Die 'Nova Expositio' der Handschrift Ripoll 42. Text und Kommentar*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XV (2007), 125-186.

La primera part de l'article presenta la *Nova Expositio*, tractat tonal probablement escrit per a un monestir francès. N'hi ha una edició revisada, que es conserva al ms. d'ACA, Ripoll, 42. En la segona part, l'autor edita sinòpticament les dues versions de la *Nova Expositio*. La terça conté un comentari detallat de totes les peces esmentades, amb indicació de fonts textuais i musicals. Se subratllen les diferències de caràcter musical. Hi ha apèndix de sigles, bibliografia de fonts i llista alfabètica de cants. — J. de P. [22.176]

BERGA

Xavier PEDRALS I COSTA, *Arxiu Comarcal del Berguedà*, dins «Arxius de Catalunya» 8, 13-40.

Les primeres pàgines resumeixen la situació de l'arxiu municipal de Berga i les pèrdues que sofrí per actuacions bèl·liques, situació que obligà a fer successius inventaris i a cercar una localització més adient (14-21): conserva fons del 1190 ençà i documentació original des del segle XIII: abans del segle XIX s'enceten els documents en les sèries següents: Ajuntament de Berga/1322; Ajuntament de la Valldan/1716; Comandància Militar/1795; Cúria Ducal de Car-

dona/XIII; Hospital de Sant Bernabé/1652; Gremis de Paraires/1684; dels Elois/1724; dels Fusters/1785; Pergamins/XIV; documents escadussers/XVII; Goigs/XVIII; Famílies/XVI; Documents esparsos/XVIII; Notaria Cardona/XIII; documents esparsos de tema religiós/XV (22-24); el contingut de cada una d'aquestes sèries és explicitada en les pàgines següents (25-40); hi ha bibliografia (41-42). — J. P. E. [22.177]

CASTELLÓ DE LA PLANA

Mónica PINTADO ANTÚNEZ, *Proceso de restauración de un códice*, dins «Estudis Castellonencs», 10 (2003-2005 [2007]), 661-676.

El volum és el de Castelló de la Plana, Arxiu de la Diputació, 16-29, missal o leccionari del s. XVI (663), format per quaranta-sis quaderns de pergamí, la composició dels quals és esquematitzada en les pàgines 668-673: és descrita tant la situació anterior a la intervenció com les característiques tècniques d'aquesta, ambdues visibles en les fotografies de les pàgines 674-676. — J. P. E. [22.178]

Xavier CAMPOS, *Reconstrucción de los tres primeros folios del tomo cuarto de los libros bautismales del Archivo Parroquial de Castellón de la Plana, Enero-Abril 1605*, dins «Estudis Castellonencs», 10 (2003-2005 [2007]), 695-718.

En aquest cas no interessa tant la materialitat d'aquells primers folis com l'estat de les anotacions de baptisme, en part il·legibles, i reconstruïdes (ja ho havien estat durant el segle XVIII) sobretot en el punt dels cognoms, per les corresponents anotacions en el llibre de matrimonis; al final tenim reconstrucció de les seixanta-cinc anotacions esmentades (702-716). Hi ha fotografia de l'estat anterior (717) i de la inscripció que recorda la construcció del campanar (718), traduïda al castellà (700). — J. P. E. [22.179]

CERVERA

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents medievals sobre Mallorca a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera*, dins «Randa», 58 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell/4), 39-45.

[Cf. ATCA, XXIII-XXIV (2004-2005), 686, núm. 18.429]. En aquestes pàgines són transcrits sis documents, cinc dels quals són del *Fons municipal* i l'altre del *Fons notarial* del dit AHC, en general peticions reials d'ajut econòmic entre el 1393 (Joan I) i 1452 (Alfons IV); el del fons notarial es un rebut de cent florins ingressats en caixa de la reina Violant el 1394, repercussió dels avalots antijueus de Mallorca del 1391 (41-42); el següent informa que la vila de Cervera ajudava econòmicament uns veïns de la vila que el 1399 es volien enrolar en l'expedició valenciana i mallorquina de càstig per les profanacions a l'església parroquial de Torreblanca (42). — J. P. E. [22.180]

CIUTAT DEL VATICÀ

Additiones agli 'Instrumenta Miscellanea' dell'Archivio Segreto Vaticano (7945-8802), a cura di Sergio PAGANO (Collectanea Archivi Vaticani, 57), Ciutat del Vaticà, Archivio Segreto Vaticano 2005, X i 414 pp.

Entre aquestes *Additiones* trobem: un *Rotulus supplicationum*, presentat a Benet XIII per clergues 'familiares' seus el 1399, gairebé tots de Girona, un de Mallorca i un de Tarragona (19/7971); comptes de la cúria episcopal d'Orange, 1441, en català (23/7982); documents nombrosos de l'andalús García de Gibrleón, 'scriptor litterarum apostolicarum', entre les quals un document notarial de Pere Bosch, de València, 1507, per encàrrec de dos cardenals (28-29), i una lletra autògrafa de Juan del Poz, Cuenca 1534, a Luca i Lorenzo Spinola, mercaders genovesos a València (29). Cessió d'alguns beneficis del bisbat de Tarragona a favor de Baltasar de Queral, 1542 (38/8015); Dimas Camps renuncia a la parròquia de Codony (Tarragona) a favor d'Onofre Valcells (52/8026); Del virrei de Sardènia, Alvaro del Madrigal, *Memorial de les coses se han de consultar ab sa magestat y son sacro supremo real consell...* 1567 (65/8050); Informació de 6 ff. sobre actes judicials del tribunal del bisbe de Tortosa 1603-1605 (88/8093); Compareix en aquesta documentació la guerra del rei de França contra el rei d'Espanya, c. 1630 (104/8131); l'ajuntament de Madrid demana la canonització de Tomàs de Villanova, arq. De València, 1658 (114/8157); quatre lletres del rei de França, Lluís XV, presentant altres tants aspirants a beneficis monacals del monestir de Cuixà, 1771 (203-204/8362-8365); Vittorio Amedeo III de Savoia, 1787, presenta un capellà de l'Alguer a abat de S. Michele di Salvenero, Càller (217/8408); la Rota Romana jutja un plet entorn un benefici eclesiàstic del bisbat de Girona (314/8668; 316/8676; 316-317/8676-8680; 318-319/8683-8688) i un de València (315/8670). Hi ha taula unitària alfabètica d'antropònims i de topònims (357-404). — J. P. E. [22.181]

ELX

Juan Manuel ABASCAL, Antonio ALBEROLA, *Monedas antiguas en los Museos de Elche*, Madrid, Real Academia de la Historia, 2007.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[22.182]

EMPÚRIES

Stephen P. BENSCH, *Un notariat baronial: notaris i pràctiques documentals en el comtat d'Empúries al segle XIII*, dins «Notarial Arxius», 123-133.

El d'Empúries és un arxiu laic amb documentació de més de deu segles i l'autor es fixa en el pas del document i l'escrivent carolingi al del notariat madur del segle XIII. L'arxiu ducal Medinaceli, ultra el d'Empúries, integra els d'altres vuit cases nobiliàries catalanes (124); davant la insistència del comte de Barcelona a tenir sota la seva jurisdicció els atorgants la fe pública documental, la resistència d'Hug IV d'Empúries fou tan dura que el rei Pere I el Catòlic reconegué l'autoritat tradicional del comte el 1211; ja el 1205 un 'scriptor publicus' treballava a Castelló; ja existien o s'establiren fins a vint-i-nou notaries locals, llista de les quals és a l'apèndix primer (129-132) i a darreries del s. XIII només quatre de les trenta-cinc notaries del comtat eren servides per clergues; el canvi d'escrivents a notaris comportà el dels models de la documentació, ara els del dret comú; hi ha els noms dels primers notaris de Castelló; de vegades haurien estat dos [civil i eclesiàstic?]; ultra els escrivents de judicis, hi hagué un 'scriptor comitis' i un 'scriptor rationis' (127). Però la notaria comtal, com la reial, s'anà concentrant en la documentació oficial del comte, que també féu nèixer l'arxiu (129), mentre els actes privats seguien en les notaries tradicionals (128). Al final hi ha tres gràfics, que donen els nombres absoluts i relatius dels documents del comtat d'Empúries a l'Arxiu Medinaceli, a l'ADG i a l'ACA (132-133). — J. P. E. [22.183]

Marisa ROIG I SIMON, *Arxiu municipal de Castelló d'Empúries*, dins «Arxius de Catalunya», 8, 139-170.

Les primeres pàgines, a base dels successius quatre inventaris d'aquell arxiu, dreçats el 1643, el 1765, entorn el 1830 i el 1945, resumeixen totes les malvestats que les successives guerres i la voracitat d'alguns particulars infligiren a aquell arxiu, que, d'altra banda, també se n'ha pogut refer parcialment per qualche donació o descoberta (145-152). El resultat és que tant l'administració municipal/1535, com la senyorial en les seves tres batllies de Castelló/1664, de Pau/1783 i Siurana/1597, posseeixen documents anteriors al segle XIX, altrament escassos: notarians/1540, eclesiàstics/1637 i patrimonials/1630 (152-153), analitzats amb més detall en les pàgines següents (153-172), amb breu explicació del contingut de cada sèrie (162-169). Hi ha bibliografia (169-170). — J. P. E. [22.184]

FIGUERES

Èrika SERNA I COBA, *Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà*, dins «Arxius de Catalunya», 8, 43-109.

Aquest AHC és constituït bàsicament per l'AH de Figueres i de trenta-quatre altres municipis de pobles de l'Empordà, dels quals, ultra el de Figueres/1797, tenen documentació anterior al segle XIX els de Boadella d'Empordà/1771, de Borrassà/1751, Cabanes/1723, Cistella/1793, Garriguella/1797, Mollet de Peralada/1756, la Selva del Mar/1667, Viladamat/1511 (49-50); només les notaries de Figueres/1800, de Pau/1792, de Peralada/1799, de Sant Llorenç de la Muga/1800, de Siurana d'Empordà/1799 i de Vilabertran/1800 posseeixen protocols del segle XVIII (50-51). Un plet davant la Reial Audiència de Barcelona durà del 1733 al 1806 (52); hi ha documents de Lladó, Confraria del Santíssim o de la Minerva/1749; del despatx Lagresa de Figueres/1673; dos fons patrimonials conserven documents dels 1790-1792; capbreus del comtat d'Empúries/1394; família Collsamata de Caramany/1785; col·lecció d'escriptures/1791 (57); s'ha conservat un llibre del consell de la vila de Llançà/1609 i documentació parroquial de Figueres, S. Pere/1796, Vilasacra/1793 i Santa Maria de Lladó/1365, pergamins/1356 i impresos/1750 (58), segueix breu presentació de cada un dels fons (58-74), llista dels notaris representats (75-78); l'Hospital de Pobres de Figueres és representat per la correspondència/1778, patrimoni/1585, comptes/1735, moviment de malalts/1793 i obres/1800 (91). Hi ha bibliografia (107-109). — J. P. E. [22.185]

FLIX

Josep Antoni COLLAZOS I RIBERA, *Arxiu Municipal de Flix*, dins «Arxius de Catalunya», 8, 171-199.

L'actual arxiu municipal de Flix arranxa el 1938, a l'acabament de la Guerra Civil; per això l'única documentació anterior al segle XIX és la patrimonial Pujol Ferrús/1780 i el registre de conductes del cirurgià Josep Arnavat/1798 (180 i 195), a la qual s'han de sumar alguns documents manuscrits/1779, de procedència desconeguda (194). Hi ha bibliografia (198-199). — J. P. E. [22.186]

FRANÇA

Lluís CIFUENTES, *Textes scientifiques en catalan (XIIIe-XVIe siècles) dans les bibliothèques de France*, dins «Médiévales. Langue Textes Histoire», 52 (Printemps 2007), 89-118.

Les pàgines introductòries recorden les relacions històriques i culturals francocatalanes en l'Edat Mitjana, els fons bibliogràfics catalans conservats a França, els anteriors catàlegs descriptius i les característiques de la nova catalogació (90-98); segueixen dos apèndixs, el primer dedicat a les obres científiques catalanes (98-101), el segon un inventari per biblioteques, on figuren les de Bordeus, BM; Carpentras, BInguimbertaine; Marsella i Nantes, BM; París, Bibliothèques de l'Arsenal, Mazarine, Nationale (sèries de *Cartes et plans*, Esp., Ital., Lat., Nouv. acq. lat., i Impr. Rés.); Perpinyà, ADPO; i Tolosa de Llenguadoc, Bd'Ét. et de Patrimoine (102-116). — J. P. E. [22.187]

Joël CHANDELIER, Laurence MOULINIER-BROGI, Marilyn NICLOUD, *Manuscripts médicaux latins de la Bibliothèque Nationale de France. Un index des œuvres et des auteurs*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge», 73 (2006), 63-163.

L'índex es limita a les obres de medicina estricta, excloses les de veterinària, alquímia i filosofia natural, anteriors al 1500, i és el resultat de la recerca de més de cinc-cents manuscrits. No cal dir que Arnau de Vilanova hi és ben representat amb còpies manuscrites en llista d'ordre alfabètic, que va dels *Aphorismi particulares* (70) al *Tractatus de venenis* (72), Bernat de Gordó amb vint obres (75-76), Joan Jaume n'hi té quatre (101). — J. P. E. [22.188]

GIRONA

Montserrat HOSTA REBÉS, Santi SOLER SIMON, *La descripció dels fons notariais de l'Arxiu Històric de Girona*, dins «Notarial Arxius», 233-264.

Creat el 1952 per ordre del Ministerio de Educación y Ciencia, el 1982 la seva administració ha passat a la Generalitat de Catalunya; els fons han augmentat espectacularment. Els autors distingeixen en catorze els apartats de documentació, molts dels quals moderns; entren en el nostre camp els fons d'administració reial i senyorial, els fons notariais els registrals (Comptadories d'Hipoteques), els d'institucions, els religiosos i els patrimonials i les col·leccions de manuscrits (234-235). Els fons notariais conserven els de les notaries dels districtes de Girona, la Bisbal, Figueres i Santa Coloma de Farners, ultra els de notaries foranes (236-238). Des del començament de l'AH no ha parat la feina de catalogació i descripció (239-240), que a partir del nou segle s'ha adaptat a les normes internacionals ISAD(G), atentes no sols a cada volum, sinó també a les notaries, i s'ha concretat en un nou esquema i en una base de dades electrònica (241-245). Segueix mostra analítica d'una fitxa i de cada un dels seus elements (246-252), estat actual de les descripcions de manuscrits (252-254) i bibliografia (254-256). L'apèndix conté mostres de descripció «a nivell de fons, subfons, sèrie, unitat documental composta i unitat documental simple» (256-264). — J. P. E. [22.189]

Antoni MAYANS I PLUJÀ, Xavier PUIGVERT I GURT, *Les fonts notariais a les comarques gironines. Descripció, conservació i recerca*, dins «Notarial Arxius», 11-34.

Les primeres pàgines resumeixen la legislació espanyola dels segles XIX i XXè sobre els registres de protocols antics i la seva concreció en les comarques gironines fent coincidir districtes notariais amb partits judicials: la Bisbal, Figueres, Girona, Olot, Puigcerdà i Santa Coloma de Farners, però les notaries contemporànies no coincidien amb les tradicionals, però la Guerra Civil del 1936-1939 féu a Catalunya un pas decisiu vers la concentració dels antics protocols notariais; ara el nombre de protocols gironins puja a uns 40.000, 30.000 dels quals en l'AH de Girona, més de la meitat dels quals (uns 16.000) corresponen als districtes de la Bisbal, Figueres i Santa Coloma de Farners. La situació actual és determinada al Principat de

Catalunya per la creació dels Arxius Històrics Comarcals i la seva catalogació i descripció pel treball editorial de la Fundació Noguera (16-17); les darreres pàgines donen una llista ben extensa dels estudis basats en els protocols gironins publicats els darrers quaranta anys, amb les corresponents referències bibliogràfiques (19-34). — J. P. E. [22.190]

Elvis MALLORQUÍ, *Fons per a una història global del món rural: pergamins, capbreus, registres episcopals i llibres notariais*, dins «Notarial Arxius», 159-170.

L'autor es proposa «exposar les possibilitats que ofereix... l'anàlisi conjunta i el creuament de dades entre uns registres notariais concrets... amb els pergamins d'aquesta zona del segle XIII, amb els capbreus senyorials i amb les notícies dels capbreus senyorials» (159); exposa les possibilitats concretes de cada un dels fons en relació als pobles de Cruïlles i Monells els tres primers decenniis del segle XIV (159-162). L'apèndix consigna les informacions reals que proporciona cada un dels dits fons (162-166) i les ubica en els quatre mapes finals (167-170). — J. P. E. [22.191]

Christian GUILLERÉ et Anthony PINTO, *Bilan des recherches sur le notariat géronais (XIIIe-XVe siècles)*, dins «Notarial Arxius», 35-69.

Els autors comencen recordant la creixença de la vàlua dels fons notariais per a l'estudi del passat durant la segona meitat del segle XX, gràcies a congressos internacionals o a d'altres de catalans. Una primera part de l'estudi presenta els fons en l'arc de la Mediterrània Nordoccidental, dins el qual els arxius notariais catalans, Perpinyà inclòs, i Girona en particular no fan pas cap mal paper, com tampoc els estudis que han permès (36-40); quant a la tipologia dels actes notariais, ultra els enregistrats en registres genèrics, anarn sorgint els especialitzats en censals i violaris, els capbreus, els de préstecs i d'albarans i els d'administració pública [com els *Llibres de la cort dels batlles*] (41-42). L'apartat segon comença recordant els gironins pioners en l'estudi dels manuals notariais, de Julià de Chía a Enric Mirambllell passant per Josep Pella i Forgas, Francesc Monsalvatge, Lluís Batlle i Prats i Santiago Sobrequés i Vidal, que s'han ocupat sobretot de temàtica econòmicosocial de ciutat i comarca: préstec de diners, venda a espera, creació de censals i violaris; aquesta mateixa temàtica en tant que protagonitzada pels jueus, i la que afecta la ruralia, amb els capbreus i els problemes de la remença, el comerç nacional i internacional, també per mar, i el creixement de la ciutat en tant que reflectida en els manuals notariais (43-52). El darrer apartat mira els estudis futurs: proseguir l'estudi de temes demogràfics amb l'ajut dels testaments, socialització de la medicina amb els hospitals, prosopografies també familiars; i emprendre estudis nous, com la socialització de la cultura, els coneixements científics i tècnics com a tals, l'explotació dels recursos naturals, la mobilitat social (52-58). Les notes al text ofereixen considerable informació bibliogràfica (60-69). — J. P. E. [22.192]

Eduard SERRA VALENTÍ, *Processos per incontinència, concubinatge i abusos en l'Arxiu Diocesà de Girona. (I. Processos medievals, 1319- 1360. Processos moderns, 1548-1629)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVIII (2007), 83-124.

Recordada la distinció entre clergues d'ordes majors, obligats al celibat, i d'ordes manors, alguns dels quals eren casats, l'autor presenta vuit processos a càrrec de clergues de mitjan segle XIV, i quatre dels segles XVI-XVII, transcriu sencer el de sodomia contra Joan Pons, de Cahors; són transcrits fragments de declaracions testificals i el suplicatori al bisbe Berenguer de Cruïlles d'una dona seduïda, on es conserva l' anotació del bisbe donant instruccions per al procés. — J. de P. [22.193]

Josep MATAS i BALAGUER (dir.), *La Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la Província de Girona (1844-1981). Catàleg del fons documental* (Col·lecció Guies, Inventaris i Catàlegs. Catàlegs, 2), Barcelona, Departament de Cultura 2006, 274 pp.

Tot i que l'esmentada Comissió es manifestés incompetent en el camp de biblioteques i arxius (26), ja el 1870 publicava la monografia d'Enric Claudi Girbal, *Los judíos en Gerona...*, que recau en el nostre camp, i el primer objecte de la secció de biblioteca (O2.04) és un capbreu d'entorn el 1500 de Riudellots de la Selva (197) i tota la secció d'adquisicions (O3.03) és rica d'inscripcions antigues en llengües diverses (218-240). — J. P. E. [22.194]

Borja VILALLONGA, *El patrimoni científic de l'institut Jaume Vicens Vives de Girona: una aproximació històrica*, dins «Actes Ciència i Ensenyament», 137-143.

Segons l'inventari del 1861, la biblioteca d'aquell institut [segurament la de l'antic Convent de Caputxins, on l'Institut era ubicat: 141] comptava amb 8.008 exemplars, entre els quals hi havia 128 manuscrits i 102 incunables; també la «Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón», de Pròsper de Bofarull i Mascaró; i els tres volums del *Cours complet de mathématiques* de l'abbé J. Sauri, de París 1774 (140). — J. P. E. [22.195]

ITALIA

Giovanna LAZZI, Lapo MELANI, Gabriella POMARO, Paola SEMOLI, Patrizia STROPPACCI, con la collaborazione di Lisa FRATINI, *I manoscritti medievali della Biblioteca della Città di Arezzo* (Biblioteche e Archivi, 13. Manoscritti Medievali della Toscana, 4), Tavernuzze - Impruneta (Firenze), Regione Toscana - SISMEL 2003, XX i 136 pp. i VIII i CXVI làmines.

El ms. 46 conté una còpia de darreries del segle XIII de sant Ramon de Penyafort, *Summa de casibus paenitentiae* (57 i làmina LX, del f. 33v: *De qualitate ordinandorum*); el ms. 79, ff. 20a-23d conté còpia del *De formalitatibus*, de Petrus Thomae, del 1466 (79 i làmina LXXXV, del f. 16r). — J. P. E. [22.196]

I manoscritti datati del Fondo Acquisti e Doni e dei Fondi Minori della Biblioteca Medicea Laurenziana di Firenze, a cura di Lisa FRATINI e Stefano ZAMPONI (Manoscritti datati d'Italia, 12), Firenze, SISMEL - Edizioni del Galluzzo 2004, X, 134 pp. i 144 làmines.

El volum de la sèrie Acquisti e Doni 352, conté l'espúria *Ars operativa magistri Raimundi {Lulli}...*, copiada per Michael de Viena el 1432, encara que de fet sembla de darreries del segle XV (90). — J. P. E. [22.197]

I manoscritti datati della provincia di Forlì-Cesena, a cura di Paola ERRANI e Marco PALMA con il contributo di Davide GUOLA, Arturo MENGHI SARTORIO, Daniela SAVOIA, Vanni TESI, Paolo ZANFINI (Manoscritti datati d'Italia, 13), Firenze, SISMEL- Edizioni del Galluzzo 2006, X i 132 pp. i 115 làmines.

A Cesena, Biblioteca Malatestiana, Piana, 3.153, hi ha còpia del *Manipulus curatorum*, de Guiu de Montroquer, copiat el 1438 per Iohannes Saedze, Tornacensis (Tournay, Belgica) (78-79: reproducció de pàgina, f. 2v, làmina 19). — J. P. E. [22.198]

Elisabetta LO CASCIO, *La biblioteca del monastero di Santa Maria Nuova di Monreale nel secolo XVI* (Vat. lat. 11269), dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae» (Studi e Testi, 433), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2006, 119-166.

Aquella biblioteca posseïa obres d'Antoni Andreu, de Josep Anglès, de Jeroni Lloret, de Jaume Peres de València, de sant Ramon de Penyafort i de Ramon Sibiuda. — J. P. E. [22.199]

Silvio BERNARDINELLO, *Catalogo dei codici della Biblioteca capitolare di Padova. In appendice gli incunaboli con aggiunte manoscritte*. I. (Fonti e Ricerche di Storia Ecclesiastica Padovana, XXXII), Padova, Istituto per la Storia Ecclesiastica Padovana 2007, XC i 720 pp. II. 721-1380.

D'entre una considerable quantitat de volums litúrgics o de dret, sobretot canònic, trobem els següents texts que entren en el nostre anuari: ms. A.2, f. 121: Calixt III, *Noverint universi* (6); A.23, Calixt III, *Inter divine* (45); A.39, ff. 104-117: Ramon Llull, *Liber Apostrophe. De articulis...* (75); Calixt III, *Ad Ludovicum, SS. Quatuor Coronatorum cardinalem* (327); B.38, Raimundi Lulli, *Ars demonstrativa. De quinque sapientibus; Compendium artis demonstrative inter spuria* lulliana (239-242); B.64, f. 194: Alexandri VI, *Regulae Cancellariae apostolicae* (308); C.34: *Litterae Benedicti XIII ad Gregorium XII et Gregorii ad Benedictum a.* 1407 (386-390); C.79, Raimundi Lulli, *Liber de praedestinatione et libero arbitrio*, procedent de Santa Giustina de Pàdua (484-485). Els volums A.24 i A.25 (I, 45-49), escrits entorn el 1440, foren copiats per a Pere Roís de Corella, ardiaca de Xàtiva a la Seu de València: féu posar el seu escut en la corresponent pàgina inicial de cada un dels dos manuscrits, reproduïdes en la secció de Tavole, del vol. II (làmines II i 1b). — J. P. E. [22.200]

Alfredo SERRAI, *La biblioteca di Aldo Manuzio il Giovane* (Biblioteche Private), Milano, Edizioni Sylvestre Bonnard 2007, 608 pp.

Contemporani de la segona meitat del segle XVI, en morir a Roma el 1597 deixava una gran biblioteca, que ens interessa per saber quins autors nostres seguien saltant enllà de les fronteres i atraient l'atenció d'un dels grans humanistes d'aquell primer segle modern: hi són presents en qualitat d'autors o de temes, els següents: Antoni Agostí (487), Albó, Yosef (488), el rei Alfons IV Trastámara (488, 480), Ferran I i Ferran II (490, 491), Arnau de Vilanova (491), Ausias March (492 i 538), Lluís Bertran i Eixarch, s., Beuter, Pere (497), Borja, Francesc de, s. (498), Cendrat, Jaume (505); Esteve, Josep (515), Gómez Miedes, Bernadí (508, 525), Factor i Estanyà, Pere Nicolau (= Nicolau Factor: 516); Ferrer, Vicent (518, 576), Gariteus (Garret), Johannes (522), Jaume I (523), Margarit i Moles, Joan (530), Jorba, Dionís Jeroni, Antist, Vicent Justinià (531), Llot de Ribera, Miquel; Llull, Ramon (535) Marés, Tomàs (? 538), Miquel Tomàs Taxaquet (541), Monllor, Joan Bta., Munyòs, Jeroni (543), Nunyes, Pere Joan (545), Oliver, Pere Joan (546); Palmireno, Joan Llorenç (547), Pérez de Valdivia, Diego (549), Penyafort, Ramon de, s. (554), Sabunde, Ramon de (558), Sempere, Andreu (561), Tarafa, Francesc (564), Torrella, Gaspar; Torrella, Joan (566), Vileta, Lluís Joan; i Vives, Joan Lluís (571). — J. P. E. [22.201]

LLEIDA

Francesc FITÉ, *Els repertoris romànics del Museu de Lleida Diocesà i Comarcal*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XVIII (2005-2006), 23-46.

Descripció historicoartística dels principals objectes d'aquell museu (les peces d'escacs àrabs, les imatges romàniques, els Sants Crists, les Marededús, la pintura romànica i les peces

de metall: 25- 42), enmig de la qual trobem la notícia que també s'hi conserven «vuit fragments de llibres litúrgics dels segles XII-XIII» (24). — J. P. E. [22.202]

Francesca ESPAÑOL BERTRAN, *La portalada romànica de Santa Maria de Covet i el sarcòfag romà d'Àger a través d'uns dibuixos de la Real Academia de la Historia*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XVIII (2005-2006), 87-96.

Els dos dibuixos indicats, ací reproduïts (89-90 i 95) i datats d'entorn el 1800; són de la mateixa mà, i les anotacions són en llengua catalana, qui sap si de Joan Mercader, canonge d'Àger, del qual Jaume Villanueva fa constar que el 1780 hauria fet el dibuix del sarcòfag; en la segona meitat del segle XVIII també n'escriviren Jaume Caresmar i Francisco de Zamora; també els podria haver fet arribar a Madrid Feliu Torres Amat (91-93); abans del 1832 se n'havia servit Agustín Ceán Bermúdez. — J. P. E. [22.203]

MALLORCA

María Auxiliadora BARRIOS RODRÍGUEZ, *Antonio Maura, director de la Real Academia Española*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXXVI (2006), 193-240.

Per un detall de la seva actuació com a primer ministre, coneguda per l'Archivo Maura, 321/49 i 322/3, entra el polític mallorquí en aquesta secció: el director del aleshores Archivo Regional de Mallorca, recorregué a ell a fi que el *Còdex dels Reis* no isqués de l'illa i Maura ho evità (209, nota 44). — J. P. E. [22.204]

Antònia JUAN VICENS, *Noves dades sobre un lapiscida basc: Joan dez Payti (1504)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 239-248.

Recordades les notícies conegudes fins ara entorn el dit picapedrer, s'hi ha d'afegir el seu testament, conservat a Palma de Mallorca, ARM, *Protocols*, T-859, ací transcrit (245-247); hi havia alguns objectes lliurats al difunt el penyora per diners prestats per aquest. — J. P. E. [22.205]

Margalida BERNAT I ROCA, *Una possible pedra armera d'origen gremial*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 63 (2007), 399-408.

La desamortització del 1835 dispersà els arxius dels gremis mallorquins i ara llur documentació no perduda es troba repartida entre l'ARM, l'AMP, l'ADM i l'ACM «sense comptar la que es pugui trobar en mans privades» (400, nota 4). La pedra armera, amb una àguila coronada d'un sol cap, anterior a l'emperador Carles que concedí àguila imperial de dos caps, respondria a la descripció de les ordinacions per al gremi dels teixidors de lli, del 1437, ara a l'ARM, *Suplicacions* 35 (403, nota 14), perquè no coincideix amb els emblemes d'altres gremis (403-408). — J. P. E. [22.206]

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *La col·lecció de cartes i atles portolans de la Fundació Bartomeu March*, dins VIII Trobada d'Història Ciència i Tècnica, 57-74.

Del segle XIV al XVI, Mallorca o els mallorquins foren els principals productors de cartes i atles portolans, que precisaren les distàncies marítimes, tretze dels quals es conserven a París, Bibliothèque Nationale, i quatre al Museu Marítim de Barcelona (també quatre a Florència, AS; Londres, BL; i Nova York, HS). A Mallorca, ultra un fragment inacabat de portolà o carta

conservat a l'AHM, hi ha una carta nàutica a la Biblioteca de Can Vivot i un portolà de quatre fulls en la particular de Gabriel Alomar, però la col·lecció més nombrosa és la de la biblioteca Bartomeu March, que posseeix «deu documents i tres exemplars» (58). Són successivament presentats els exemplars següents: de Benincasas, Gratosus, Venècia 1468; de Rusus Jacobus, 1535, Messina; de Pruners, Mateu, 1561, Mallorca; d'Olives, Jaume, 1564, Nàpols; d'Olives, Jaume, 1571, Barcelona; d'Oliva, Johannes, 1582, Messina; Oliva, Johannes 1614, Messina; Oliva, Johannes 1620, Lioran; Pruners, Miquel, ca. 1640, Mallorca; i Cavallini, Giovanni Battista, 1641, Liorna (61-69). Hi ha bibliografia (70) i reproducció fotogràfica de quatre cartes (71-74). — J. P. E. [22.207]

MONTSERRAT

Ferran SABATÉ I CASELLAS, *L'hemeroteca mèdica de la Biblioteca del Monestir de Montserrat*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLVIII (2007), 31-37.

Encara que no es tracti de revistes, som informats que la biblioteca monàstica posseeix «alguns incunables i manuscrits de temàtica mèdica o terapèutica»; i una revista de medicina del segle XVIII, les «Memorias de la Real Academia Médico-Práctica de la Ciudad de Barcelona», del 1798 (35). — J. P. E. [22.208]

PERPINYÀ

Denis FONTAINE, Christine LANGÉ, *Présentation des fonds de notaires conservés aux Archives Départementales des Pyrénées Orientales*, dins «Notarial Arxius», 265-274.

El fons notarial del dit arxiu compta 25.600 unitats que ocupen 1750 metres lineals, la primera de les quals data del 1187 a Vilafranca de Conflent; els de Perpinyà ho són del 1260 ençà; resumida la història del notariat en el comtat de Rosselló, és també resumida la forma de transmissió dels registres fins a l'arxiu actual, on la secció notarial fou configurada per Julien-Bernard Alart (265-268); des del punt de vista de la jerarquia dels manuals, aquests són aplegats en borradors, manuals, nòtules i cedes, i des del contingut poden contenir documentació monogràfica com els capbreus o els llibres de cort (269-270), l'arxiu disposa d'instruments de recerca (271). — J. P. E. [22.209]

C. LANGÉ, *Pyrénées Orientales*, [Chronique des archives. Année 2005. Notices rassemblées par Sylvie Caucanas], dins «Annales du Midi», 119 (2007), 115-116.

Aquell any ingressaren als ADPO nou pergamins de famílies d'entorn Prades (segles XIV-XVII) i un registre d'un notari de Prats de Molló (XVII). — J. P. E. [22.210]

POBLET

Josep TORNÉ I CUBELLS, *Catàleg de pergamins de l'actual arxiu del Monestir de Poblet*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 7-282.

En el títol acabat de transcriure el mot bàsic és 'actual' perquè exclou del present catàleg els pergamins pertanyents a l'antic arxiu del monestir de Poblet (l'anterior al 1835), que, com

tothom sap, segueixen segrestats a Madrid, AHN, fora dels que, pels camins que siguin, han entrat en l'actual i són indicats en la nota 1 de la pàgina 7. Els seus quatre-cents quatre documents formen un conjunt d'al·luvió, resultat de l'interès del senyor Eduard Toda i Güell els quaranta primers anys del segle XX i de la comunitat cistercenca des d'entorn el 1945 fins ara, conjunt en el qual s'han acollit un bon nombre de peces de l'antic arxiu aragonès de Trasobares i un nombre més curt de Santes Creus, de Veruela i de Scala Dei, tal com fa constar la citada nota. De cada un dels pergamins, l'actual catàleg, després del nombre que li correspon en el conjunt, fa constar el contingut en forma de regest, l'escatocol original, la llengua i les mides, el nom de l'escrivà o notari, indicacions sobre l'estat de conservació i al final topònims i antropònims als quals el contingut fa referència. S'afegeixen al final un *Fascicle del cartulari de l'hospital de pobres de Poblet: 13 documents* posteriors al 1224, i onze documents més, tots els quals (12) consten de més d'un full en forma de quaderns o llibres, datats entre el 1419 i el 1718 (216-232). Hi ha taula d'antropònims (233-282). — J. P. E. [22.211]

PUIGCERDÀ

Fons processals antics (1338-1835), Puigcerdà, Arxiu Comarcal de la Cerdanya, 2005.

Presentació-inventari dels processos conservats en el dit AHC corresponents als anys indicats en el títol, només coneguda per referència. — J. P. E. [22.212]

REUS

Marc FERRAN, *El fons documental de l'IMMR*, dins «Informatiu Museus. Revista de recerca i de divulgació cultural dels Museus de Reus», III/36 (febrer de 2007), 14-17.

L'institut Municipal de Museus de Reus, ultra els objectes propis, conserva també un fons de texts i documents de procedència municipal (14/II), entre els quals destaca el *Missal de Reus* escrit sobre pergamí i il·luminat, segles abans destinat a la capella de la Casa de la Vila; és descrit per Josefina Planas i Badenas (15-17), que presenta les seves diverses parts, i recorda que els estudiosos que se n'han ocupat l'han datat de la segona meitat del segle XIV. — J. P. E. [22.213]

Ezequiel GORT, *L'arxiu del Brugar el 1743*, dins «Butlletí informatiu de l'Arxiu Municipal de Reus», núm. 13 (hivern 2006), 6-9.

Aquestes pàgines són un aplec de dades sobre el lloc tarragoní del Brugar des del 1157, d'establiments de terres i de nomenaments de batlles, seguit de les informacions en els *Fogatges* o de les *Ordinacions* del 1362 sobre repartiment d'aigua entre el Brugar i Constantí; la informació relativa a l'arxiu d'aquell comú, de Reus, Arxiu Històric Municipal, consta en una acta de lliurament de llibres i plecs de documentació administrativa als regidors del Comú del Brugar el 1743, completada amb una nota de darreries del s. XVIII sobre documents d'aquell segle. Hi ha fotocòpia d'una pàgina de comptes (8). — J. P. E. [22.214]

RIPOLL

Eudald GRAELLS (†), *Arxiu-Museu de Ripoll*, dins «Arxius de Catalunya», 8, 241-260.

A partir d'allò que es pogué salvar de l'arxiu de la Comunitat de Domers i Preveres de Sant Pere de Ripoll, completat amb documentació d'altres procedències (Monestir, parròquies de Ripoll i contrada, fons patrimonials), fou possible a l'autor de donar continuïtat a un conjunt, que es reflecteix en al present inventari, la primera part del qual correspon a la dita Comunitat, amb sèries nombroses corresponents als diversos aspectes de la vida d'un col·lectiu eclesiàstic (244-259), en part vists a través de les anotacions dels notaris Pont de la Comunitat (245 i 248). Tota una secció és dedicada a dues bales de documents del segle XVIII del Monestir, salvades i donades per un anònim (251-252). La terça aplega documents patrimonials: Solanell, Portusach, Ragner, Vives, Jordana, Ylla, Maidéu (252-253). La quarta és formada pels arxius de petites parròquies antigues de la contrada (Llaers, Saltor, Puig-rodon, Tenes), salvats el 1936, sense que hi manqui algun registre de la parròquia de Ripoll (253-257). Hi ha tota una secció de documents en pergamí (258-259). — J. P. E. [22.215]

RODA D'ISÀVENA

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Inventari de la biblioteca de la catedral de Roda d'Isàvena*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXII (2007), 339-356.

Ja en la dotàlia de la primera catedral de Roda de Ribagorça, del 957, consta el lliurament dels tres llibres litúrgics bàsics, «missale, lectionario atque antiphonario». Les accessions posteriors són documentades en aquestes pàgines. — J. P. E. [22.216]

SANTA COLOMA DE FARNERS

Xavier PÉREZ I GÓMEZ, *Arxiu Històric Comarcal de la Selva*, dins «Arxius de Catalunya», 8, 113-138.

Només un municipi representat en aquest AHC hi posseeix documentació anterior al segle XIX, el d'Osor/1701 (119 i 126); té, en canvi, alguns fons patrimonials: Requesens, de Salitja/1204; Prat, de Santa Coloma/1252; Vinyes, Celler de Ter/1262 Puig, l'Esparra/1301; Renau, Gualba/1329; Cubias, Santa Coloma/1592; Burcet, Blanes/1605; Boades, l'Esparra/1617; Rosquellas, Hostalric/1728; Capdevila/Santa Coloma/1736; Torra, Santa Coloma/1742 (121). Hi ha protocols notariais a Anglès, Arbúcies i Sant Hilari Sacalm/1800; Blanes/1798 (i Marina/1793); Lloret de Mar/1738; Tossa de Mar/1762 (i Marina/1777); Vidreres/1795 (127-128). Hi ha set pergamins/1543 (133) i deu volums manuscrits: tres llevadors de rendes/1390; 1736; i 1736-1737; el *Llibre del Sant Hospital dels pobres de Jesuchrist de la vila de Blanes*/1738; i quatre antifonaris del convent franciscà de Bellver, Santa Coloma de Farners/XVIII (133-134); un capbreu del duc de Medinaceli per a Palafolls/1792; hi ha quatre altres fons patrimonials/1344, 1420, s. XVI (135) i bibliografia (137-138). — J. P. E. [22.217]

SERRATEIX-SOLSONA

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Una recensió del segle XI de les Homilies sobre les epístoles estivals de l'homiliari dit de Luculent(us), testimoniada en els homiliaris de l'ofici del monestir de Serrateix i de la Canònica de Solsona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XV (2007), 273-304.

L'autor descriu els antics fulls de guarda d'un *Llibre de prima* del monestir de Serrateix, ara conservats a Copenhague, les restes de dos bifolis d'un leccionari de Serrateix, ara a l'Arxiu Dio-

cesà de Solsona, un fragment d'homiliari de la canònica de Solsona i uns folis del breviari de la canònica de Solsona imprès l'any 1514. Característica comuna d'aquest material heterogeni són els fragments de les homilies sobre les epístoles dominicals estivals. L'estudi i edició dels fragments evidencia que es tracta d'una recensió de l'homiliari carolingi de Luculentius, de la qual fins ara només era coneguda la del ms. de París, BN lat. 3829. La recensió de Serrateix-Solsona conté algunes singularitats, que no permeten, però, de «saber de cert si es tracta només d'una recensió ocasional de Luculentius, realitzada pel compilador de la sèrie d'homilies sobre les epístoles estivals, o bé si, per contra, ha estat manllevada a una recensió total o parcial pre-existent de l'homiliari de Luculentius» (285). Prenent com a base el breviari de Solsona del 1514, l'autor edita l'homiliari estival amb les variants dels fragments. — J. de P. [22.218]

LA SEU D'URGELL

Benigne MARQUÈS, *La versió catalana de l'Ètica a Nicòmac d'Aristòtil en un manuscrit d'Urgell*, dins «Urgellia», XVI (2006-2007), 551-568.

L'actual ms. 2 de l'AD del bisbat d'Urgell, còpia fragmentària del *Llibre del tresor* de Brunetto Latini en català, és ací descrit: la traducció presenta variants en relació a la de Guillem Copons (554-557 i 562 i 564), però, en canvi, és paral·lela a la que es troba a Vic, Museu Episcopal, ms. 232, tal com demostra el text a doble columna dels respectius capítols segon i darrer (561-564); les pàgines 565-568 ofereixen reproducció fotogràfica de pàgines tant del manuscrit d'Urgell com del de Vic. — J. P. E. [22.219]

Gemma AVENOZA VERA, *'Decidle al caballero'. Una nueva versión de un villancico del 'Cancionero de Uppsala'*, dins «Studi Bertolucci Pizzorusso», 91-105.

La nova versió de la dita nadala es troba en els folis finals del manuscrit que conté la traducció catalana de Brunetto Latini (vegeu resum anterior), de l'AD Seu d'Urgell. — J. P. E. [22.220]

Enric MOLINÉ, *Els llibres de Francesc Sallés sobre el capítol d'Urgell (1708-1728)*, dins «Urgellia», XVI (2006-2007), 675-709.

Vigatà, nebot de l'ardiaca de Berga en el capítol d'Urgell, del qual ell obtingué la coadjutoria, entrant així en el dit capítol ja el 1707, on fou ardiaca de Berga el 1732 i 'arxiver d'escriptures' entre el 1734 i el 1738, en què morí (675-679). L'ACU conserva d'ell dos volums d'*Index de Conclusiones Capitulars*, cinc de *Recopilacions i còpies de documents*, un de *Dictàmens jurídics*, quatre d'*Organització del capítol* i dos de *Consuetes* (679-680), cada un dels quals eds resumit el contigut (680-696). L'autor dona resum numèric de les anotacions copiades en els índexs de conclusions o resolucions capitulars (697-698) i la secció d'*Officis y comissions se m'han donat des de 11 maig 1708 especials y de estimació y honra*, del volum segon de l'*Organització del capítol*; les dues darreres pàgines ofereixen reproduccions manuscrites (708-709). — J. P. E. [22.221]

TARRAGONA

Romà ESCALAS, *Dues cançons polifòniques del segle XV a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*, dins «Revista Catalana de Musicologia», III (2005 [2007]), 35-43.

Entre la documentació de Sant Martí de Maldà (ara de Riucorb) hi ha dos folis escadussers, inicialment procedents de cançoners i després de les cobertes de registres parroquials, ara identificats per A i B; tant notació com text són escrits damunt pentagrames impresos, de mà del mateix copista en la cort aragonesa de Nàpols; la cançó A, *Aun gusto del mal estrangno*, atribuïda a Johannes Cornago, també es troba amb variants al *Cançoner musical de Montecassino*, ms. 871 (38- 40); la cançó B, *Madame belas*, potser de Josquin Des Prés; els text d'ambdues cançons són ací transcrits (40-43). — J. P. E. [22.222]

M. Elena VIRGILI BERTRAN, *La Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona, més de cent anys al servei dels ciutadans*, dins «Misc. Recasens», 77-83.

Encara que la majoria dels fons són moderns, algun dels llegats (p. e., Gramunt), pot contenir fons anteriors al segle XIX; d'un (Llegat Babot, de Carles Babot i Boixeda), l'autora en destaca que conté «manuscrits i llibres des del segle XVI fins a l'actualitat» (79). — J. P. E. [22.223]

Josep M. RECASENS I COMES, *La fundació de Tarragona a la historiografia*, Tarragona, Centre d'estudis històrics i socials «Guillem Oliver», 2007, 246 pp.

Títol només coengut per referència. — J. P. E. [22.224]

TERRASSA

Josep M. GREGORI I CIFRÉ, *Inventaris dels fons musicals de Catalunya. Volum 1: Fons de la catedral-basilica del Sant Esperit de Terrassa* (Col·lecció arxius i documents. Eines de recerca, 2), Barcelona, Conselleria de Cultura 2007, 366 pp.

El volum s'enceta amb unes pàgines del prof. Francesc Bonastre i Bertran, que resumeixen els estudis d'història musical catalana de la Renaixença ençà, on destaca la col·laboració de l'Orfeó Català i la personalitat d'Higini Anglès, pioner amb el seu treball i publicacions a la Biblioteca de Catalunya, a l'Institut Español de Musicología i en el Pontificio Istituto di Musica Sacra, treball continuat pels seus deixebles (VII-XI). Tot i que els mestres de capella-organistes del Sant Esperit de Terrassa formen una nissaga, que comença el 1656 (XV- XVI), per culpa de guerres i revoltes el fons musical només conserva «unes poques obres de finals del XVIII» (XIII), a les quals s'han d'afegir aquelles peces d'època barroca que seguiren essent transcrits fins al segle XIX (XXI). Per això, en el cos del volum, inventari de peces disposades per ordre alfabètic d'autors, en compareixen poques d'anteriors al segle XIX, com és ara les dues de Jaume Balius i Vila, de darreries del segle XVIII (32); Francesc Queralt, contemporani (322); afegim-hi còpies del *Gaude, Virgo, Mater Christi...*, del segle XVIII (404-405), dels *Goigs del Roser* (*Vostres goigs amb gran plaer...*), himnes medievals (*Ave, maris stella...*, *Iste confessor* (412), *Vexilla Regis*, *Pange lingua* (415), i d'altres de semblants en les darreres pàgines, on també trobem exemplars de llibres litúrgics manuscrits medievals (529-537). Hi ha taules d'autors (547-551), genèrica de temes (553-559) i de títols o literari (561- 566). — J. P. E. [22.225]

VAL D'ARAN

ARCHIU GENERAU D'ARAN, *Drets e privilegis dera Val d'Aran*, [Vielha], Conselh Generau d'Aran 2007, 38 pp.

Transcripció ,copia literal deth manuscrit' (9), signada per Maria Pau Gómez Ferrer, del *Índex dels Privilegis que sas Magestats Cathòlicas han concedit a la Vall de Aran*, començat en català per un arxiver anònim l'any 1708 i continuat per d'altres fins al final del segle XVIII; cada un dels privilegis és reduït a regest pel dit arxiver i quan s'ha conservat l'original n'és donada ara referència arxivística dins l'Archiu Generau d'Aran, *Conselh Generau*, amb indicació de si és original o còpia, de si és escrit damunt pergamí o paper, i de possibles edicions. Hi ha reproduccions fotogràfiques de pergamins sencers o de fragments textuais. — J. P. E. [22.226]

VALLS

Josep M. GRAU PUJOL, *La col·lecció de documents sòlts de les notaries del districte de Montblanc conservada a Valls*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 25 (2007), 204-210.

Entren en el nostre camp dos documents de notaris de Montblanc: uns capítols matrimoniais del 1452 i dues vendes, una del comú de Pira en la que signen dinou caps de casa, del 1742, i una de particular de Montblanc, 1791 (204-205); un de Santa Coloma de Queralt, fragment d'un capbreu, amb onze confessions de senyoriu, 1594; i dos de notaris de Sarraí, creacions de censals els anys 1782 i 1790 (208). — J. P. E. [22.227]

VIC

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Pontifical Romà de Vic - Vic, Arx. Cap., ms. 103 (XCIII)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XV (2007), 187-272.

La primera part del treball resumeix l'estat dels estudis sobre el ms. objecte d'estudi. L'autor el descriu, rectifica una datació que li havia donat anteriorment i el situa entorn mitjan segle XI. Fa la hipòtesi que el copià un monjo ripollès, probablement a Vic, on pogué disposar dels ,libelli' romans adequats. Segueix l'índex del contingut del manuscrit, seguit d'un comentari sobre els diversos blocs de textos que conté: benedicció episcopal, benedicció d'esglésies, ritus monàstics, reconciliació d'esglésies, benedicció de campanes, ritus penitencials, ordenació de ministres sagrats, benedicció d'un abat, ordes sagrats, benedicció dels santa olis, ritus del Divendres i del Dissabte Sants, ritus matrimonials, ritus d'unció dels malalts, consagració d'ara portàtil, reconciliació d'heretges, apòstates, jueus i pagans, benedicció del crisma i del bàlsam, de les tovalles d'altar i salutació del crisma. Les fonts són romanes i el Pontifical de Vic té tirada vers el pontifical romà del segle XII, sense identificar-s'hi mai del tot. Alguns textos presenten detalls d'origen narbonès i provençal (Arle). La tercera part consisteix en l'edició del text del manuscrit, amb indicació de fonts i amb l'índex corresponent de peces que conté el Pontifical. El Pontifical de Vic 104 (CV), és un testimoni de la penetració dels ritus romans en la seva versió romanogermànica allà on abans de l'any 800 havia senyorejat la litúrgia hispànica. — J. de P. [22.228]

SIGLES O ABREVIATURES EMPRADES EN LES ANTERIORS NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- «Actes Ciència i Ensenyament» = «Actes de la Segona Jornada sobre la Història de la Ciència i l'Ensenyament Antoni Quintana i Martí». Barcelona, 19 de novembre de 2005. Coordinació: Pere GRAUPÍ VILUMARA, M. Rosa MASSA ESTEVE, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 160 pp.
- «Arxius de Catalunya, 8» = *Guia dels arxius històrics de Catalunya*, 8, 8, Xavier PEDRALS I COSTA i vuit d'altres (Col·lecció Arxius i Documents, 8), Barcelona, Subdirecció General d'Arxius 2007, 296 pp.
- Congrés Paisatge = «Actes del Congrés: El paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa», vol. II («Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 2007).
- Crestatx = *Història i actualitat del santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Actes de la diada d'estudis de Crestatx, celebrada el 16 de desembre de 2006, Sa Pobla, Obra Cultural Balear i Parròquia de Crestatx 2007, 2007, 152 pp.
- Études Leroy = *Minorités juives, pouvoirs, littérature politique en péninsule ibérique, France et Italie au Moyen   ge*. Études offertes    Béatrice Leroy. Textes r  unis par Jean-Pierre BARRAQUÉ et Véronique LAMAZON-DUPLAN. Préface de Michel ZIMMERMANN, Biarritz, Atlantica 2006, 528 pp.
- Hiberia - Italia = *Iberia - Italia / Italia - Hiberia*. Convegno Internazionale di Epigrafia e Storia Antica. Gargnano - Brescia (28-30 aprile 2005), a cura di Antonio SARTORI e Alfredo VALVO (Acta et Studia, 2), Milano, Cisalpino 2006, X i 478 pp.
- Misc. Lourie = *Jews, Muslims and Christians In and Around the Crown of Aragon*. Essays in Honour of Professor Elena Lourie. Edited by Harvey J. HAMES (The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cultures, 400-1500, 52), Leiden-Boston, Brill 2004, X i 362 pp.
- Misc. Recasens = *L'home i l'historiador. Miscel  nia en homenatge a Josep M. Recasens i Comes. Estudis històrics*. Manel GÜELL, Salvador J. ROVIRA i GÓMEZ (editors). Tarragona, Port de Tarragona. Autoritat Portuària de Tarragona 2007, 368 pp.
- Notarial Arxius = *Documentació notarial i arxius. Els fons notarials com a eina per a la recerca hist  rica*. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona, Barcelona i Girona, Subdirecció General d'Arxius i Arxiu Històric de Girona, 310 pp.
- Praedicatores, Inquisitores, II* = *Praedicatores, Inquisitores - II. Los Dominicos y la Inquisición en el mundo ibérico e hispanoamericano*. Actas del 2   Seminario Internacional sobre los Dominicos y la Inquisición. Sevilla, 3-6 de Marzo de 2004 (Dissertationes Historicae. Fasciculus XXXI), Arturo BERNAL PALACIOS (ed.), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 874 pp.
- Studi Bertolucci Pizzorusso = «Studi di Filologia Romanza offerti a Valeria Bertolucci Pizzorusso», a cura di Pietro G. BELTRAMI, Maria Grazia CAPUSSO, Fabrizio CIGNI, Sergio VATERONI, Pisa, Pacini 2006, XXXIV i 1603 pp. en dos volums.
- Tretzè Col  loqui = *Actes del Tretzè Col  loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Universitat de Girona, 8-13 de setembre de 2003, a cura de Sadurní MARTÍ (coord.), Míriam CABRÉ, Francesc FELIU, Narc  s IGLÉSIAS i David PRATS, I-II-III (Biblioteca Abat Oliva, 273, 274 i 276), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006-2007, I: 416, 508 i 462 pp.; II: 508 pp.; III: (Literatura catalana fins al 1400), 464 pp.
- València-Roma = *De València a Roma a través dels Borja. Congrés commemoratiu del 500 Aniversari del any jubilar d'Alexandre VI (València, 23-26 de febrer de 2000)*. Paulino IRADIEL, José M. CRUSELLES (coords.), València, Conselleria de Cultura, Educació i Esport 2006, 15-41.
- VIII Trobada Ciència i Tècnica = *Actes de la VIII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Mallorca, 18, 19, 20 i 21 de novembre de 2004. Josep BATLLÓ ORTIZ, Jordi FERRAN BOLEDA, Merc   PIQUERAS CARRASCO, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 57-74.

CRÒNICA

Durant el mes d'abril del 2009 s'han escaigut dos fets que afecten el nostre anuari; el 15 d'abril, el secretari, Jaume de Puig i Oliver, llegia el seu discurs de recepció en la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans, i el 28 del mateix mes el director, Josep Perarnau i Espelt, responia amb la lliçó doctoral a l'atorgament del doctorat honoris causa de la Universitat de Barcelona.

Ambdós texts foren distribuïts impresos als assistents als respectius actes, cosa que els donà una circulació limitada. Per això creiem fer un servei als actuals lectors d'«ATCA» i sobretot als futurs, incloent-los en el present volum XXVIII (2009) d'ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS. Hem mantingut el revestiment metodològic de cada un dels originals.

Jaume DE PUIG I OLIVER

AMBIGÜITATS I PARADOXES SIBIUDIANES

Discurs de recepció com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Siguin les meves primeres paraules d'agraïment als qui van proposar la meva candidatura a l'Institut a través de la Secció de Filosofia i Ciències Socials i a tots els membres que la van aprovar després en el Ple. El respecte i l'autoritat que em mereixen els membres de la Secció i els del Ple, els qui hi han estat, els qui ara hi són i els qui vindran, és l'única causa que em podia moure a acceptar d'ésser candidat. I és amb un respecte immens que avui emboco aquesta sessió on la candidatura passa un cert examen públic, el vostre examen. Potser ja hem oblidat que els antics candidats, els *candidati* llatins, eren els qui es presentaven a les magistratures de la cosa pública, i, perquè hom els pogués distingir millor, en l'acte de la formalització de la candidatura es vestien de color blanc. Era el recurs publicitari d'una comunitat on, a gran distància d'avui, la lletra no tenia cap incidència popular. Potser és una llàstima que ara, a l'hora de tancar el procés d'una candidatura, en comptes de recórrer a un signe simple i festiu, ens hàgim de sotmetre, vosaltres i jo, a l'imperi d'un discurs acadèmic. Si algú dels qui heu volgut acompanyar-nos aquest vespre troba feréstec que m'atreveixi a parlar-vos d'*ambigüitats i paradoxes sibiudianes*, atribuiu-ho, si us plau, a una candidesa certa.

És lícit parlar d'ambigüitat i de paradoxa a propòsit de Sibiuda? I, si ho és, en quin o en quins sentits?

En un estudi enllestit al principi dels anys noranta del segle passat, presentat com a tesi doctoral a la UB i publicat per l'Institut el 1997,¹ vam haver de recórrer més d'un cop als conceptes de l'ambigüitat i de la paradoxa, aplicant-los a l'objecte de la nostra recerca, que era precisament la *filosofia* de Sibiuda. A parer nostre, tant la finalitat de l'obra de Sibiuda com algun dels procediments amb els quals la duia a terme, podien ésser vistos com tocats d'ambigüitat i amb trets paradoxals.

Una llarga recerca bibliogràfica anterior ja ens havia convençut d'un altre focus potent d'ambigüitat i de paradoxes en relació amb l'obra de Sibiuda: la valoració que en feien els nombrosos lectors que havia tingut aquest reculat i obscur obrer del pensament, si ens és permès d'emprar aquesta expressió nietzscheana.

---

1. Cf. J. DE PUIG I OLIVER, *La filosofia de Ramon Sibiuda*, Premi Joaquim Carreras i Artau, 1993, Barcelona, IEC, 1997, 406 pp.

Però què vol dir *ambigu*? En comptes de consultar un diccionari català modern, ni que sigui el de l'Institut, em sembla que ens revelarà millor el sentit de la paraula un bon diccionari llatí, per exemple l'*Oxford Latin Dictionary*, que tradueix *ambiguus* en primera accepció com a *inestable, incert, dubtós, indecís*; en segona com *de doble forma, de forma mixta, híbrid, indeterminat, de naturalesa dubtosa*; i en tercera com *de doble sentit, equívoc, poc segur, obscur, confús*. De totes aquestes accepcions, aplicades a un pensament o a un mètode, retindríem com a més negatives les d'*inestable, de naturalesa dubtosa* i d'*equívoc*. Però atès que un pol negatiu no es dóna sense un pol positiu, també haurem de suposar, en un pensament o en un mètode tocat d'aquelles ambigüitats, els pols contraris: contra inestabilitat, contundència; contra dubte, certesa; contra equivocitat, claredat. De tot això n'hi ha, i molt, en l'obra de Sibiuda.

Pel que fa a la paradoxa, no ens apartarem ni un mil·límetre del sentit que va prendre en mans dels estoics, els seus inventors. És sabut que aquesta gran escola de filosofia va desenvolupar la lògica en direccions que abans d'ells no havien estat tocades, i van anomenar *paradoxa* aquell tipus de raonament que porta a dues conclusions mútuament contradictòries, de cap de les quals no es pot dir que no siguin veritables. De la paradoxa filòsòfica es davalla a la figura retòrica del mateix nom, que consisteix en un enunciat veritable compost de conceptes antagònics.

Passarem per alt l'exercici pesadíssim d'esbrinar la confusió gairebé inextricable amb què ha estat tractat, ja des del principi, el nom mateix de Ramon Sibiuda. Recordo perfectament la perplexitat que vaig experimentar als disset anys quan vaig llegir en unes ratlles de Joaquim Carreras i Artau que *Ramon Sabunde* era un filòsof català. Sabunde? De quina casa podria ésser un personatge amb aquest nom? En la seva biografia s'hi han barrejat coses estrafolàries, com és ara que fou metge, o que era de Barcelona, quan fins i tot hi ha hagut qui ha discutit que fos espanyol i qui ha afirmat que era natural de Tolosa de Llenguadoc. Hom s'ha atrevit a dir qualsevol cosa de Sibiuda, gràcies a la circumstància que no hi ha, a hores d'ara, gaire res segur a dir. Ja deia Josep Pla que sempre és més difícil descriure que opinar, en vista de la qual cosa tothom opina. Sobre la figura esborradissa de qui respon al nom de Ramon Sibiuda prou que se'n planyia Montaigne en el seu temps: «Cet ouvrage me semblait trop riche et trop beau pour un auteur duquel le nom soit si peu connu».²

De manera que Montaigne tampoc no és una gran font d'informació sobre Sibiuda, a desgrat que Sibiuda li deu gairebé el fet d'haver sobreviscut. L'estudiós de Sibiuda es troba de bell antuvi amb la paradoxa que el nom i el record de Sibiuda han estat vinculats i han depès pràcticament *ab ovo* de Mon-

2. MONTAIGNE, *Essais* (Col. L'Intégrale), París, Éditions du Seuil, 1967, llibre II, cap. 12, p. 182b.

taigne. Això també ha estat causa d'una altra gran ambigüïtat. La major part dels admiradors de Montaigne que s'han interessat per Sibiuda l'han abordat amb el cap ple dels elogis, tanmateix ponderats, que Montaigne en fa al principi de la cèlebre *Apologie de Raimond Sebond*, sense tenir en compte que el gran capítol del llibre segon dels *Essais* en realitat constitueix una refutació radical de la pretensió sibiudiana d'«établir et vérifier contre les athéistes tous les articles de la religion chrétienne».³ Montaigne fa un elogi sincer de Sibiuda: «Beaucoup de gens s'amuse à le lire, et notamment les dames, à qui nous devons plus de service».⁴ L'atenció prestada al llibre de Sibiuda en terres franceses va moure Montaigne a defensar-lo contra els qui blasmaven el seu intent de «vouloir appuyer leur créance par des raisons humaines, qui ne se conçoit que par foi et par une inspiration particulière de la grâce divine»,⁵ i defensar-lo sobretot contra aquells qui «disent que ses arguments sont faibles et inep-tes à vérifier ce qu'il veut, et entreprennent de les choquer aisément».⁶ Montaigne havia traduït —seria millor dir que va reescriure— l'obra de Sibiuda en francès, i sabia el que deia quan elogiava Sibiuda. Curiosament, Montaigne creu que la primera objecció presentada contra Sibiuda, és a dir, que la fe no es demostra amb arguments racionals, no és tan impertinent com la segona, la que es mofa de la qualitat dels arguments que posa en joc Sibiuda. I és contra aquests que Montaigne s'insurgeix, contra aquells «qu'il leur semble qu'on leur donne beau jeu de les mettre en liberté de combattre notre religion par les armes pures humaines, laquelle ils n'oseraient attaquer en sa majesté pleine d'autorité et de commandement».⁷ El mitjà que farà servir Montaigne és demolir:⁸

Le moyen que je prends pour rabattre cette frénésie et qui me semble le plus propre, c'est de froisser et fouler aux pieds l'orgueil et humaine fierté; leur faire sentir l'inanité, la vanité et dénéantise de l'homme; leur arracher des poings les chétives armes de leur raison; leur faire baisser la tête et mordre la terre sous l'autorité et la révérence de la majesté divine. C'est à elle seule qu'appartient la science et la sapience; elle seule qui peut estimer de soi quelque chose.

El Déu de la fe és incommensurable a l'home, perquè l'home és molt poqueta cosa, tant pels seus sentits, com per la seva intel·ligència, com per la seva situació en un món que li fuig literalment dels dits:⁹

3. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 182b.

4. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 182b.

5. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 182b.

6. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 186a.

7. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 186a.

8. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 186a.

9. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 250b.

Finalment, il n'y a aucune constante existence, ni de notre être, ni de celui des objets. Et nous, et notre jugement, et toutes choses mortelles, vont coulant et roulant sans cesse. Ainsi il ne se peut établir rien de certain de l'une à l'autre, et le jugeant et le jugé étant en continuelle mutation et branle. Nous n'avons aucune communication à l'être, parce que toute humaine nature est toujours au milieu entre le naître et le mourir, ne baillant de soi qu'une obscure apparence et ombre, et une incertaine et débile opinion. Et si, de fortune, vous fichez votre pensée à vouloir prendre son être, ce sera ni plus ni moins que qui voudrait empoigner l'eau: car tant plus il serrera et pressera ce qui de sa nature coule partout, tant plus il perdra de qu'il voulait tenir et empoigner.

En un cert sentit i per defensar Sibiuda, Montaigne se situa molt lluny de les posicions sibiudianes. Llegit avui, Sibiuda hauria de passar per dogmàtic. Ja era criticat com a tal en temps de Montaigne, i per això l'autor dels *Essais* el defensa des del pol oposat, l'escepticisme. I Montaigne el defensa, d'això que no en quedi cap mena de dubte, perquè el dogmatisme *suranné* de Sibiuda no és tan agressiu, als ulls de Montaigne, com el dels racionalistes —i els ateus— del seu temps. L'actitud de Montaigne implica una rara comprensió de l'actitud de Sibiuda. Al capdavant, com a lector i traductor, Montaigne va poder mesurar molt bé fins a quin punt Sibiuda no s'apartava mai del guió que li dictaven la Revelació cristiana i el seu principal instrument, l'Escriptura, quan aplegava *raisons humaines* en defensa de la religió. El dogmatisme de Sibiuda és més de mètode o d'aparença que real, perquè els dogmes no se'ls empesca, sinó que els rep. I encara que s'atreveixi a treballar-los racionalment, Montaigne sap que Sibiuda és sincer en la seva actitud humil i receptiva davant la Revelació. En el fons, el creient i l'agnòstic sempre fonamenten llur creença en la consciència ben viva de la feblesa de la raó davant l'objecte diví proposat o proposable. Per tant, hi ha un sòl comú que relliga el dogmàtic Sibiuda amb l'esceptic Montaigne, i aquest sòl comú justifica la sinceritat de l'apologia.

L'enyorat P. Miquel Batllori deia que quan Sibiuda afirma que «la natura és un llibre a través del qual l'home pot copsar Déu», això constituïa una novetat en el seu temps.¹⁰ Certament, i la novetat seria molt intensa, si s'havia d'entendre que es tractava d'una oposició entre natura i Escriptura o d'una substitució de l'Escriptura per la natura. No deixa de sorprendre, encara avui, la desimboltura amb què Sibiuda tracta l'Escriptura en el pròleg del seu llibre:¹¹

10. Miquel BATLLORI, «Repercussions culturals i sociològiques del Cisma d'Occident en la Corona d'Aragó», debat de la ponència, a *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià* (Barcelona-Peníscola, 19-21 abril de 1979), Barcelona, IEC, 1986, p. 80; reedició a *De l'edat mitjana. Obra completa*, vol. i, València, Tres i Quatre, 1993, p. 63.

11. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures* (Pròleg i capítols 1-222), traducció i edició a cura de Jaume DE PUIG I OLIVER, Barcelona, Edicions 62, pròleg, p. 49.

El segon llibre, l'Escriptura, ha estat donat a l'home en un segon moment, i això en defecte del primer llibre, perquè l'home no hi sabia llegir, car era cec. Amb tot, el primer llibre, el de les criatures, és comú a tothom; en canvi el de l'Escriptura no és comú a tothom, perquè només els clergues hi saben llegir... A més, el llibre de l'Escriptura pot ser falsificat, mal interpretat i mal entès.

A l'esguard de l'Escriptura, doncs, Sibiuda manifesta la reserva tan tradicional en el catolicisme contra el llibre sagrat: és de lectura obligada per als professionals de la teologia, i prou, i cal anar-hi amb compte, perquè de les lectures esbiaixades de l'Escriptura n'han nascut totes les heretgies. En *El llibre de les criatures* només cap al final hom troba una al·lusió a Mt 5,26,¹² i una cita explícita de Jo 5,27.¹³ A propòsit de Sibiuda hom podria fer el mateix retret que Eimeric feia a Llull: tot i escriure sobre matèries teològiques, no cita mai l'Escriptura, llevat d'un text, que en el cas de Llull era Is 7,9: *Nisi credideritis, non intelligetis*. La paradoxa es presenta tot d'una quan hom comprova que l'any 1550, en plena efervescència de la Reforma protestant, un pastor luterà, Andreas Keller, va traduir en alemany i va publicar a Tübingen els capítols del 209 al 216 d'*El llibre de les criatures*, posant-hi per títol *Von der übertreffenlichkeit, glaubwürdigkeit und gwaltigen autoritet und ansehen der heiligen Schrift*.¹⁴ Aquesta publicació posa sobre la taula un problema: hem d'entendre que en aquest cas es verifica també allò que diu Montaigne, que «on couche volontiers le sens des écrits d'autrui à la faveur des opinions qu'on a préjugées en soi?»¹⁵ El pastor protestant aprofitava uns capítols determinats d'un llibre on l'Escriptura no sembla particularment apreciada per a portar l'aigua al seu molí? O hem d'entendre que *El llibre de les criatures* es presta a una lectura positiva des dels punts de vista dels reformats? Qüestió àrdua per a qui s'hagi interessat, completament a les palpentes, en el problema de les relacions entre els catalans i la Reforma, problema més teòric que real, puix que la Reforma, com el Renaixement, s'esquitllà dels nostres horitzons.

Així, doncs, una de les ambigüitats més enigmàtiques del cas de Sibiuda és que els protestants s'hi van fixar i el van llegir. Ja des del principi, amb l'opuscle d'Andreas Keller, i encara aquesta era una aproximació circumstancial o puntual. És veritat que els reformats han estudiat a consciència tot allò que per a ells constitueix el tema dels «reformats d'abans de la Reforma», és a dir, parlant clar, els intents reformistes ofegats abans del segle XVI; i van tenir

12. Ramon SIBIUDA, *El llibre de l'home caigut i redimit* (*Llibre de les criatures, capítols 223-330*) (Col. Clàssics del Cristianisme 55), introducció i traducció de Jaume DE PUIG I OLIVER, Barcelona, Proa, 1995, cap. 102 (324), p. 410.

13. Ramon SIBIUDA, *El llibre de l'home caigut i redimit*, cap. 105 (327), p. 420.

14. Tübingen, 1550, in 12°, 35 p. Cf. J. A. FABRICIUS, *Delectus argumentorum et syllabus scriptorum qui veritatem religionis christianae adversus atheos... lucubrationibus suis asseruerunt*, Hamburg, 1725, p. 456.

15. MONTAIGNE, *Essais*, llibre II, cap. 12, p. 186a.

feina i van obtenir resultats en totes direccions, fins i tot explorant un país que després fou tan contrareformista com el nostre. Sibiuda té un pensament ètic i un punt de partida que van desvetllar l'interès entre els protestants. L'apel·lació de Sibiuda al llibre de la naturalesa llegit en directe podria posar-se en relació amb el lliure examen de la Bíblia, tesi essencial de la Reforma. I el rebuig que expressa Sibiuda de les ciències escolàstiques, tan criticades en els cercles reformats, era un altre punt de coincidència amb els ambients intel·lectuals protestants. En totes dues tesis s'hi amagava el rebuig o almenys la difidència envers l'autoritat. Però hi ha particularitats dignes d'ésser remarcades.

Jakob Friedrich Reimmann, fundador de la història de la literatura alemanya i bibliògraf eruditíssim, que va viure a cavall dels segles XVII i XVIII, assimilava molts dels arguments de Sibiuda a la doctrina luterana de l'analogia de la fe.¹⁶ I no fou només en cercles teològics que hom va apreciar Sibiuda. Hug de Groot, el nostre *Grotius*, el gran jurista, teòleg, humanista i historiador protestant del segle XVII, considerà que Sibiuda i Vives havien tractat molt bé els fonaments filosòfics de la religió cristiana.¹⁷ Aquesta afirmació de *Grotius* fou represa més tard de part catòlica per Anselm Desing, amb la intenció de polemitzar amb els protestants, els quals s'atribuïen la paternitat de les teories del dret natural. Desing argumentava que el mateix Grotius admetia que altres abans d'ell havien establert una sèrie de veritats cristianes com a veritats de dret natural, de manera que la tesi segons la qual els catòlics eren ignorants en matèria de dret natural no es podia sostenir de cap manera.¹⁸ Deixem de banda les polèmiques cofoistes i retinguem aquesta dada: quan a Catalunya ningú no pensava a fons amb Sibiuda, ni amb Llull, ni amb Vives, els homes que treballaven de valent en una Europa lacerada per les guerres de religió es fixaven en Sibiuda, en Llull i en Vives com a morunys d'un pensament que calia guardar i fer fructificar. Per molt que diguéss el catòlic Desing, els qui coneixien i treballaven Sibiuda eren els altres; aquests, els protestants, es constituïen en informadors dels catòlics i no a l'inrevés.

Seria apassionant seguir ara tots els anants i vinents de l'obra de Sibiuda en la bibliografia europea del Barroc i de la Il·lustració. Constatariem una vegada i una altra la pertinència de la idea montaigniana segons la qual els intel·lectuals també es lliuren a l'exercici d'escombrar amb braó cap a casa. Com que hi ha bones raons per a pensar que aquesta tesi ja es té per molt certa i comprovada entre aquest docte auditori, passarem per aquest capítol com el

16. Cf. *Reimmanianae Bibliothecae Theologicae Catalogus systematico-criticus, Pars altera*, Hildesheim, 1731, p. 1063.

17. Cf. Hugo GROTIUS, *De veritate religionis christianae*, París, 1640, p. 2; traducció de l'abat GOUJET: *Traité de la vérité de la religion chrétienne*, a J. P. MIGNE, *Démonstrations Évangéliques*, vol. II, col. 1003.

18. Anselmus DESING, *Iuris naturae larva detecta*, Munic, 1753, p. 54.

gat sobre les brases, perquè ja hauríem d'entrar ara en uns terrenys més pròpiament filosòfics.

La Il·lustració, entre tantes coses, va donar el *coup d'envoi* a la història de la filosofia com a disciplina pròpiament filosòfica, com a ciència filosòfica. Sense aquest *coup d'envoi* difícilment el nom de Sibiuda hauria aparegut en les *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* de G. W. F. Hegel. I en canvi no hi falta. Sibiuda i Hegel? De quina relació es tracta?

Quan alguns filòsofs il·lustrats descobreixen que es pot donar un fonament i un tractament pròpiament científic, és a dir, comunicador de saber universal, a la història de la filosofia, s'adonen que llur tasca no seria vàlida si no es basava en un coneixement exhaustiu de totes les obres publicades dels filòsofs. I on trobar la llista de les obres de tots els filòsofs abans que hom hagi procedit a establir l'ordre i el descabellament de la filosofia, és a dir, la seva història? Calia llegir totes les obres dels filòsofs per a recollir-hi les al·lusions que poguessin contenir a altres filòsofs, i així hom procediria a establir la llista del material a disposició? Hauria estat un camí erràtic i molt llarg, perquè aquests noms eren pertot, començant pels innumerables i encara força desconeguts manuscrits. No. Els il·lustrats sabien que la llista dels filòsofs ja era feta i que només consistia a llegir-la. La llista era continguda en l'obra dels bibliògrafs que havien proliferat a partir de Trithemius,¹⁹ en el segle xv, i de Conrad Gesner,²⁰ el veritable i metòdic iniciador de la ciència bibliogràfica l'any 1545, continuat per J. Simmler²¹ el 1574. Entre aquest any i el 1800, els bibliògrafs foren legió a tot Europa: Du Verdier,²² Possevini,²³ Wower,²⁴ Draudus,²⁵ Andrea,²⁶ Casaubon,²⁷ Rapin,²⁸ Lippen,²⁹ Thomasius,³⁰ Oudin,³¹

19. Cf. J. TRITHEMIUS, *De scriptoribus ecclesiasticis*, Basilea, 1494, f. 108v.

20. Cf. C. GESNER, *Bibliotheca Universalis*, Zuric, 1545, p. 598b.

21. Cf. J. SIMMLER, *Bibliotheca instituta et collecta primum a C. Gesnerio, deinde in Epitome redacta...*, iam vero postremo recognita et aucta, Zuric, 1574, p. 598b.

22. Cf. Antoine DU VERDIER, *La bibliothèque d'Antoine du Verdier, seigneur de Vauprivas*, Lió, 1585, p. 719-720, 872, 1088.

23. Cf. Antonii POSSEVINI MANTUANI, *Apparatus Sacer*, t. II, Colònia, 1608, p. 316.

24. J. WOWER, *Centuriarum I. Epistola LX*, Hamburg, 1618, p. 120.

25. G. DRAUDUS, *Bibliotheca classica sive catalogus officinalis*, Frankfurt, 1625, pp. 174, 316, 622.

26. Valerianus DE ANDREA, *Bibliotheca Belgica*, Lovaina, 1643, pp. 735-737.

27. Merik CASAUBON, *Of credulity and incredulity in things divine and spirituals*, Londres, 1670, p. 16.

28. René RAPIN, *Réflexions sur la Philosophie ancienne et moderne, et sur l'usage qu'on en doit faire pour la religion*, París, 1676, p. 260.

29. Martin LIPPEN, *Bibliotheca realis philosophica omnium materiarum, rerum et titulorum*, Frankfurt, 1682, t. I, p. 683a, i t. II, p. 1473b.

30. J. THOMASIIUS, *Praefationes sub auspicio disputationum suarum in Academia lipsiensi recitatae*, Leipzig, 1683, pp. 501-502.

31. C. OUDIN, *Commentarius de scriptoribus ecclesiae antiquis*, t. III, Leipzig, 1722, col. 2367-2368.

König,³² Wharton,³³ Antonio,³⁴ Bayle,³⁵ Crenius,³⁶ Wolf,³⁷ Fabricius,³⁸ Buddeus,³⁹ Nicéron,⁴⁰ el ja esmentat Reimmann, Sincer,⁴¹ Foppens,⁴² Georgi,⁴³ Jöcher,⁴⁴ Freytag,⁴⁵ Hamberger,⁴⁶ Walchius,⁴⁷ Moréri,⁴⁸ el *Nouveau dictionnaire historique* del 1779,⁴⁹ i els cèlebres *Annales Typographici* de Panzer.⁵⁰ En aquestes obres hi havia indicacions sobre autors i títols disponibles en una edició o altra, i, per tant, ja es podia començar a treballar. Ara, el nom de Sibiuda figura en tots els catàlegs esmentats i en molts altres que hem omès, i encara se'n podrien llegir referències en un seguit interminable d'obres de teologia, de filosofia, d'història i de crítica literària o ideològica, que no esmentarem ara perquè en el seu moment ja foren incloses en estudis publicats sobre la recepció de Sibiuda i en la bibliografia que acompanyava l'obra apareguda el 1997. Si tenim en compte els hàbits de treball comuns a l'Europa central, l'afany de sistema, d'exhaustivitat i, al capdavant, d'honradesa intel·lectual vigents en general en aquelles latituds, amb les excepcions de

32. G. M. KÖNIG, *Bibliotheca vetus et nova*, Altdorf, 1687, p. 713a.

33. H. WHARTON, «Apendix», a G. CAVE, *Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Litteraria*, Londres, 1688, p. 120.

34. Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus*, Roma, 1696, pp. 141-142, n. 116.

35. Pierre BAYLE, *Dictionnaire historique et critique*, t. III, part 2, Rotterdam, 1697, pp. 1034-1036.

36. Thomas CRENIUS, *Animadversionum philologicarum et historicarum pars IX*, Amsterdam, 1701, cap. 2, p. 101.

37. J. Christian WOLF, *Bibliotheca Hebraea*, vol. III, Hamburg, 1721, p. 991, n. 1912b.

38. J. A. FABRICIUS, *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, t. V-VI, Florència, 1898, pp. 345-346.

39. J. F. BUDDEUS, *Isagoge historico-theologica ad theologiam universam singulasque eius partes*, Leipzig, 1727, p. 288.

40. J. P. NICÉRON, *Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres*, t. XVI, París, 1731, p. 216.

41. Theophile SINCER, *Neue Sammlung von lauter alten und raren Büchern und Schriften*, t. VI, Frankfurt i Leipzig, 1734, pp. 525-527.

42. J. F. FOPPENS, *Bibliotheca Belgica*, t. II, Brussel·les, 1739, p. 973.

43. Thomas GEORGI, *Allgemeines Europäisches Bücher-Lexikon*, part 4, Leipzig, 1742, p. 4 i 8.

44. Christian Gottlieb JÖCHER, *Allgemeines gelebrten Lexikon*, part 4, Leipzig, 1751, col. 463.

45. F. J. FREYTAG, *Apparatus litterarius ubi libri partim antiqui partim rari recensentur*, t. II, Leipzig, 1753, pp. 1120-1128.

46. Georg Christian HAMBERGER, *Zuverlässige Nachrichten von der vornehmsten Schriftstellern von Anfange der Welt bis 1500*, [s. ll.], 1756-1760, part 4, pp. 679-700.

47. J. G. WALCHIUS, *Bibliotheca theologica selecta*, vol. I, Jena, 1757, p. 604.

48. L. MORÉRI, *Le grand dictionnaire historique*, t. X, París, 1759, p. 306.

49. *Nouveau dictionnaire historique ou Histoire abrégée de tous les hommes qui se sont fait un nom par des Talens, des Vertus, des Forfaits, des Erreurs, et depuis le commencement du monde jusqu'à nos jours, par une Société de Gens-de-Lettres*, t. VIII, Caen i Lió, 1779, p. 293.

50. G. W. PANZER, *Annales Typographici*, Nuremberg, 1789, vol. I, p. 55, n. 294; p. 319, n. 324; p. 324, n. 367; p. 368, n. 151; vol. III, p. 49, n. 10; vol. IV, p. 41, n. 323; p. 185, n. 11059; vol. VI, p. 26, n. 3; p. 348, n. 4; vol. VII, p. 325, n. 413; p. 440, n. 10; p. 538, n. 325; vol. IX, p. 351, n. 179; p. 354, n. 3.

rigor, es comprèn que Sibiuda havia de figurar des del principi en les primeres històries de la filosofia que van aparèixer a Europa i a Anglaterra.

Un dels primers historiadors de la filosofia que analitza el pensament de Sibiuda, no sense formular crítiques filosòfiques precises, és Johann Gottlieb Buhle (1763-1821), el qual, amb Thomas Stanley, Dietrich Tiedemann i Johann Jacob Brucker, forma part d'una primera generació d'historiadors europeus de la filosofia. Buhle llegeix l'obra de Sibiuda en alguna de les edicions del llibre que fou imprès amb el títol de *Theologia Naturalis*, i s'encara de bell antuvi amb un pensament que ell reputa teològic, perquè veu que s'hi tematitza tota la dogmàtica eclesiàstica. Buhle constata amb sorpresa que Sibiuda tracta la trinitat de persones en Déu i tota l'economia salvífica sense abandonar mai el punt de vista del coneixement natural, sense el més mínim recurs explícit a la Revelació. El resultat és que en Sibiuda el concepte de *teologia natural* inclou i s'identifica amb la metafísica. A desgrat de les sorpreses que li produïa la lectura del llibre de Sibiuda, Buhle va analitzar i sospesar pacientment les proves *noves* de l'existència de Déu que proposava l'autor, fixant-se sobretot en l'ascensió cap a la unitat suprema que postulen, a partir dels quatre graus ascendents de les criatures —elements, vegetals, animals, home. La idea d'un camí natural, d'una ascensió des de la naturalesa cap a la divinitat plau a Buhle, que també troba plaent la deducció que fa Sibiuda dels atributs fonamentals de la divinitat (unitat, infinitud, necessitat, immutabilitat) i àdhuc del seu atribut de Creador mitjançant la contraposició entre l'ésser de Déu —que, com a *primum esse*, ho és tot— i el de la criatura —que ve del no-res. Buhle troba a faltar evidència i força lògica en algunes argumentacions de Sibiuda, però no nega sagacitat i novetat en la seva manera de procedir. L'intent d'incloure tota la teologia en una metafísica i la concepció d'un Déu com a essència vivent i pensant que ha d'ésser necessàriament existent, espiritual i simple en virtut d'una deducció natural, el van impactar.⁵¹

Tiedemann (Bremervörde, 1748 - Marburg, 1803), un altre historiador primerenc de la filosofia, que estava convençut del progrés constant de les idees filosòfiques, va esguardar l'obra de Sibiuda des de l'òptica dels filòsofs il·lustrats que van formular els principis d'una teologia natural o teodicea, i l'inscriu en aquest corrent, bo i criticant algunes febleses del seu treball i del seu mètode. Va captar perfectament que la prova de l'existència de Déu que presenta Sibiuda no parteix de la contingència de les coses, sinó que, a l'inrevés, hi arriba. D'altra banda, creu que Sibiuda argumenta l'existència de Déu per l'ordre moral amb un tipus d'argument que és el que Kant va recollir al cap de tres segles.⁵²

51. Johann Gottlieb BUHLE, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie und einer kritischen Literatur derselben. Sechster Theil Erste Hälfte*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1800, pp. 25-35.

52. Cf. D. TIEDEMANN, *Geist der spekulativen Philosophie von Thales bis Berkeley*, t. V, Marburg, 1796, pp. 290-299.

Guillem Teòfil Tennemann (Kleimbrach, 1761 - Marburg, 1819) va llegir de dalt a baix tot el *Liber Creaturarum* i en va donar un judici força complet. Va situar correctament Sibiuda a la primera meitat del segle xv. Va descriure també amb molta correcció la finalitat de la seva obra, presentant-la com un intent de demostrar les veritats teòriques i pràctiques de la religió cristiana mitjançant la contemplació de la naturalesa. No pas sense finor, evocava Sòcrates per dir que Sibiuda buscava donar a l'home no només una instrucció, ans també una saviesa que li servís per a unificar els coneixements fonamentals amb la seva vida pràctica; aquesta saviesa l'home no l'havia d'anar a buscar en especulacions entorn de coses que li són exteriors, sinó en la pròpia autoconsciència. I Tennemann observava que si Sibiuda s'hagués aturat i hagués aprofundit en aquesta intuïció, hauria fet època, filosòficament parlant. En canvi, després d'haver-se situat en aquest punt de vista radicalment nou, s'hi va girar d'esquena per acudir al concurs de la il·luminació divina per poder llegir correctament el llibre de la naturalesa i extreure'n la veritat. Tennemann descrivia, doncs, i no pas sense motius, un Sibiuda que arribava al llinar de la descoberta del subjecte conscient com a punt de partida de la possibilitat de conèixer amb tota certesa, i que no acaba de fer el pas decisiu que més tard va donar la filosofia.

Tennemann no va escatimar elogis a Sibiuda, perquè segons ell valia molt més la seva idea inicial que no pas la manera en què finalment la desplega, perquè és molt millor en el conjunt que en el detall, perquè val més la seva referència constant a la naturalesa, a l'observació i a l'autconsciència com a fonts del coneixement que no pas l'aplicació concreta que en fa a la demostració dels dogmes eclesiàstics, i perquè al capdavant és millor la percepció que té Sibiuda de les matèries filosòfiques que no pas la manera en què les va deduint. Tennemann va apreciar sobretot les exposicions sibiudianes entorn de l'home com a ésser actiu i lliure. No se li va escapar que en les reflexions del *Liber Creaturarum* sobre la llibertat i la moralitat hi ha poques novetats, però en va lloar la netedat d'exposició i la independència de la terminologia escolàstica. L'aplicació que fa Sibiuda de les seves especulacions sobre l'ésser moral de l'home a la demostració de les veritats religioses, sense ésser nova de trinca, és vista per Tennemann com a original i completa. Tennemann observava nogensmenys que el poder de convicció que Sibiuda transmet en aquesta part de l'obra és més fort que els arguments prou més elaborats dels capítols inicials. I el *Liber Creaturarum* l'interessa sobretot perquè és un assaig d'unificar coneixements, fonts, mètodes i finalitats diverses, encara que es resenti de tanta ambició. Vol ésser popular i profund alhora, i per això a molts els ha semblat superficial i buit.⁵³

53. W. G. TENNEMANN, *Geschichte der Philosophie*, t. VIII, Zweite Hälfte, Leipzig, 1811, pp. 964-986.

No es podria negar que aquests honrats historiadors alemanys de la filosofia van llegir amb atenció i van comprendre molts aspectes de l'obra de Sibiuda. També és innegable que el llegiren a la llum de llurs pròpies idees i de les preocupacions del seu temps. És prou clar que el sentit que prenia el concepte de *naturalesa* en Sibiuda i en un il·lustrat del segle XVIII havia d'ésser divergent. No hi fa res. Van llegir, estudiar i comprendre Sibiuda i el van inserir tan correctament com van saber en la història naixent de la filosofia.

Hem adduït aquests tres testimonis per fer ben sensible que no hi ha cap misteri en el fet que el nom de Sibiuda aparegui en les *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* de G. W. F. Hegel.⁵⁴ Abans de morir l'any 1791, el pare Antoni Ramon Pasqual, el primer catalanoparlant que té notícies de Ramon Sibiuda i que en parla amb coneixements de primera mà, escrivia amb resignació: «[...] notare tamen oportet, ipsum esse unum e plurimis Hispanis apud suos parum notis et apud exteros in praetio habitis, et forte nec nomen eius est notum Cathalanis eius compatriotis».⁵⁵ En el moment en què els catalans havien oblidat del tot Sibiuda, si mai l'havien conegut, Hegel en parlava positivament i el considerava un escolàstic que mereixia ésser reivindicat pel seu afany especulatiu i pel seu intent de demostrar als no creients l'existència, la trinitat de persones, l'Encarnació i la Revelació de Déu en la naturalesa, d'una banda, i en la història de l'Home-Déu, de l'altra, amb arguments purament racionals. En la breu i condensada referència que dona del pensament de Sibiuda, Hegel remarcava que en la *Theologia Naturalis* el pas des de la consideració de la naturalesa a la consideració de la divinitat és un pas dialècticament simple i pur, i valorava que la deducció de la moralitat Sibiuda l'emprenqués a partir de la consideració del subjecte. Potser ens hauríem d'aturar un moment a sospesar aquestes expressions hegelianes, a desgrat que no tinguem cap fonament per a suposar que Hegel hagi tingut un comerç vivaç amb els textos de Sibiuda, i que el més lògic és que n'hagués llegit tan sols els fragments que en citaven els conscienciosos historiadors alemanys de la filosofia.

En Hegel l'element o el concepte d'allò especulatiu no és una actitud qualsevol d'alguna manera relacionable amb el pensament. És clar que l'especulatiu en Hegel té a veure amb el pensament, sempre que no oblidem mai que en Hegel el pensament és quelcom en marxa, quelcom que passa per les seves pròpies etapes. L'especulatiu en Hegel és un moment del lògic i, concretant més, n'és el tercer moment. Hi ha un primer moment de la lògica hegeliana que és l'abstracte, el moment de l'enteniment. El segon moment del lògic és el moment dialèctic. El tercer és l'especulatiu. El moment que Hegel anomena primer o moment de l'enteniment és la fixació d'aquest en la cosa deter-

54. G. W. F. HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, t. III, Stuttgart, 1928, pp. 195-196.

55. Antoni Ramon PASQUAL, *Vindiciae Lullianae*, vol. I, Avinyó, 1778, p. 21.

minada o objecte i en la seva diferència en relació amb les altres coses determinades o objectes; Hegel anomena aquest moment *abstracte* perquè consisteix en una representació de l'objecte sense cap referència al subjecte; és el primer grau o graó del coneixement, el grau de la immediatesa pura entre el pensament i la cosa, on no hi ha mediació entre el pensament i la cosa. La determinació finida només és evacuada i, per tant, el grau d'immediatesa només és llevat quan el pensament passa a la determinació oposada, quan l'objecte és pensat en tant que *ob-jecte*, és a dir, en la seva referència al subjecte al qual l'objecte és *ob-jectat*, és a dir, ofert davant en safata; aquest és el moment *dialèctic*, el moment en què s'estableix la dualitat per al diàleg recíproc entre objecte i subjecte; però aquest moment, en el qual la mediació entre subjecte i objecte ja queda establerta, encara és considerat *negatiu* per Hegel, en la mesura que falta el pas decisiu a la unitat: la percepció que el moment primer abstracte i el moment dialèctic constitueixen la unitat *positiva* en la qual consisteix tot el procés dialèctic del coneixement. És el tercer moment, el moment *especulatiu*, el moment racional-positiu que recull la unitat de les determinacions en llur oposició.

Tot això té alguna cosa a veure amb Sibiuda? Qui sap. En tot cas, té a veure amb la lectura que en fa Hegel des del seu propi pensament. Si Hegel considera que en Sibiuda hi ha afany especulatiu, és que el llegeix a la llum de la tesi de la unitat dialèctica dels contraris, de la unitat de les determinacions del real-ideal en llur oposició. Amb quines determinacions treballa Sibiuda? És força clar: Naturalesa-home-Déu. De la naturalesa a Déu, passant per l'home, hi ha un moviment dialèctic que té unes etapes pròpies. Hegel afirma que Sibiuda fa aquest trajecte dialèctic de manera simple i pura. D'alguna manera Hegel endevina, projecta o postula unes etapes dialèctiques en l'obra de Sibiuda. No el veu com un autor escolàstic sense suc ni bruc, sinó com un cisellador de la unitat de la constel·lació Naturalesa-home-Déu i, per tant, com un pensador posat en el camí correcte que emprendria més tard la filosofia, quan es donaria per tasca pròpia la comprensió del camí que fa el pensament a partir del subjecte. En aquest aspecte, no és indiferent que Hegel observi que la deducció de la moralitat en Sibiuda es fa a partir del subjecte, i això ens ajuda a comprendre que allà on Sibiuda parla de l'home Hegel ho comprèn com si parlés del subjecte. No m'atreviria a suposar que Hegel veiés en Sibiuda un precursor, ni que fos molt llunyà, a tenir en compte; però si el valora positivament, és perquè no podia deixar de veure'l orbitant amb més o menys encert entorn del seu sistema.

No podríem esbrinar ara quins textos va llegir Hegel de Sibiuda, ni tan sols si els coneixia de primera mà. Tampoc no voldríem causar la impressió que en el cas de Sibiuda Hegel té uns miraments especials. Hegel llegeix tota la història de la filosofia des de la seva perspectiva filosòfica pròpia, i, si es va fixar en Sibiuda, no podia deixar de veure'l de la mateixa manera. El que fa anys ens va colpir tot d'una és la valoració clarament positiva que en fa. En filosofia, Hegel no és Montaigne, i això sigui dit amb tot el respecte degut a

Montaigne. La barretada que fa Hegel en veure passar Sibiuda per la filosofia, bo i essent curta i ocasional, va tenir la virtut de posar-nos alerta sobre aquest pensador. Des de Catalunya, a partir del moment que hem començat a estudiar les realitats catalanes, Sibiuda ha estat gairebé unànimement vist com un apèndix del lul·lisme. Hegel no el veia pas així. Li reconeixia vigor especulatiu, l'instint genuïnament filosòfic de la construcció de la unitat. Calia comprendre, doncs, per què les coses anaven d'aquesta manera. Ens vam llançar a veure si en Sibiuda hi havia algun element filosòfic capaç de cridar l'atenció de Hegel. I vam tenir una sorpresa.

El llibre de les criatures comença amb una gran arrencada: l'exposició dels quatre graus progressius de l'escala natural: ésser, viure, sentir, pensar. Des del cim de l'escala natural, Sibiuda s'enfila cap a Déu. Un cop arribat dalt de tot de l'escala universal, arribat al grau suprem al qual menen els quatre graus inferiors, que és el *primum esse*, Sibiuda inicia la davallada. Però la davallada és singular i dialèctica, en la mesura que a partir d'aquest moment els quatre graus de l'escala natural es contemplen *prout in Deo sunt*, i en la comparació dels dos moments llur jerarquia queda trabucada. El primer esglaó de l'escala descendent, és a dir el superior en aquesta escala, serà el que en l'escala natural era el darrer: l'ésser. Per a comprendre com a partir d'ara i en Déu l'ésser prendrà una fesomia espectacular, hem de veure què entén Sibiuda quan parla de l'ésser com a primer grau de la jerarquia natural. Res millor que donar-li la paraula:⁵⁶

Veiem per experiència que l'ésser es pot trobar sense el viure, sense el sentir i sense l'entendre, com és ara en les coses del primer grau, però no a l'inrevés, perquè sense l'ésser no es pot trobar el viure ni el sentir, ni tampoc l'entendre. Tot el que viu és, però no a l'inrevés; tot allò que sent viu, però no a l'inrevés; tot allò que entén sent, però no a l'inrevés. L'ésser es pot trobar separatament dels altres, en canvi els altres [graus] no es poden trobar sense l'ésser. D'això se'n segueix que totes les altres coses se sustenten i es fonamenten en l'ésser. L'ésser és el principi, l'arrel i el fonament de totes les altres coses que són portades per ell. L'ésser no és portat per res, res no el sustenta ni el fonamenta.

Aquí es presenta una gran ambigüitat sibiudiana, si no la més gran de totes. El primer grau de l'escala natural són els quatre elements i llur desplegament còsmic: terra, aigua, aire, foc; les pedres, els metalls, els cossos celestes, les coses artificials construïdes pels homes amb els elements i la seva fantàstica varietat. Tot això Sibiuda ho anomena *ésser*. Per tant, quan aquí diu «ésser», Sibiuda assenyalava el món elemental, sensible, material o com se n'hagi de dir. Al començament d'*El llibre de les criatures* l'apel·lació *ésser* no té cap connotació metafísica, sinó que es refereix als elements materials que formen

56. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures*, cap. 9, p. 74.

l'Univers, al món d'una part de la física; si es vol, a unes determinades essències físiques.

En canvi podríem entendre el paràgraf anteriorment citat de Sibiuda, si pensàvem que l'ésser de què s'hi tracta és una part del món de la física? Cal dir immediatament que no. Què voldria dir, si no era així, que l'«ésser no és portat per res, res no el sustenta ni el fonamenta»? No hem entrat de cop en un llenguatge rigorosament metafísic? Què ha passat?

Aquesta inversió del sentit d'*ésser*, que passa de significar una part del món físic a prendre un sentit metafísic, és una conseqüència de la manera en què Sibiuda copsa Déu al final de l'escala dels quatre graus. La seva prova de l'existència de Déu no és física, ans metafísica, i es basa en el principi posat per Joan Duns Escot per a superar les vies tomistes i altres proves semblants de l'existència de Déu. Duns Escot deia, efectivament, que per a demostrar l'existència de Déu calia ésser molt més metafísic per a demostrar que era *primum*, que no pas físic per a demostrar que era *movens*. Sibiuda veu l'escala natural com un procés que des de la varietat fantàstica del món elemental i còsmic es va definint en cercles cada vegada més elevats i depurats: l'ésser elemental és la base de la vida vegetal, més restringida, però des del punt de vista entitatiu més complexa; els elements i la vida vegetal són la base de la vida animal, encara més restringida que la vegetal i enriquida amb la sensibilitat; els elements, la vida vegetal i la vida animal són la base de la vida intel·lectual, la més restringida i la més complexa de totes, perquè comprèn la llibertat. En la llibertat, doncs, s'unifiquen i es purifiquen les determinacions naturals inferiors, i ja no es pot anar més enllà en l'escala natural. Però hi ha un aspecte del quart grau natural que no queda tancat a una ulterior unificació: a diferència dels altres graus, on la regla és la varietat d'espècies, el món humà és un en espècie i múltiple en individus, i en individus potencialment infinits. La unificació darrera és la unificació de tota la càrrega entitativa que concentra el grau de la llibertat en un individu únic en espècie i infinit en acte, que és Déu, el primer atribut del qual, com en Duns Escot, seria la infinitud.

La infinitud divina captada com a nota primera i essencial de la divinitat és la demostració del *primum* que perseguia Duns Escot. El *primum movens* només pot ésser *movens* com a infinit, perquè, a diferència del Déu aristotèlic, el Déu cristià és creador, és a dir, donador. I, per molt paradoxal que pugui semblar, un Déu creador només pot donar si el que dóna no ha rebut, només pot donar si el fet de donar no representa per a ell un perdre, ans en tot cas un cert guany; és a dir, només pot crear i donar si és *in-finit*, *in-exhaustible*, *in-commensurable*, *il·limitat*.

No perdem ara de vista que el *primum* de l'especulació sibiudiana és el quart grau de l'escala natural, elevat ara a l'infinit. En tant que llibertat, Déu concentra en ell tota la càrrega entitativa subsumida en la llibertat del quart grau de la naturalesa, i, en tant que individu infinit en acte, la càrrega subsumida es troba en ell en estat infinit, il·limitat. Ara bé, un infinit és necessà-

riament simple, perquè la composició implica necessàriament parts, és a dir, límits. Per tant, els quatre graus es troben en Déu formant una mateixa cosa i resolent-se en un ésser simple. Tornem a escoltar Sibiuda i llegim ara el capítol 10:⁵⁷

Demostrat que les coses en Déu són així, resulta que en Déu l'ésser serà el principi, l'arrel i el fonament de totes les altres coses. Ell no ha rebut de ningú l'ésser i, per tant, ni el viure, ni el sentir, ni l'entendre. D'això se'n dedueix que el viure en ell no és rebut en l'ésser, ni el sentir en el viure, ni l'entendre o lliure albir en el sentir. I així totes les altres coses. Per tant, se'n segueix que el viure en Déu no ha estat afegit a l'ésser, ni el sentir al viure, ni l'entende als altres; no hi ha en Déu els quatre graus afegits l'un a l'altre. Perquè qui els hauria afegits al mateix temps? Qui els hauria ajuntats l'un amb altre? No hi ha ningú abans d'ell ni sobre d'ell. Si en Déu hi hagués algun afegit, en veritat Déu hauria estat fet, algú l'hauria fet i hauria confegit els quatre graus l'un amb l'altre, i així en algun moment Déu no hauria existit. I si per cas ell mateix hagués afegit els graus l'un amb l'altre, aleshores no podria ésser absolutament simple, perquè la simplicitat s'oposa a la composició, essent aquesta de coses diverses. Però atès que els quatre graus existeixen en ell d'una manera que no pot ésser més veritable, perquè els ha donats a d'altres, se'n segueix necessàriament que en Déu l'ésser, el viure, el sentir i l'entendre no formen composició, sinó que en Déu el viure és el mateix que l'ésser, el sentir el mateix que l'ésser, i qualsevol cosa que ell sigui és el mateix que l'ésser. En Déu tot s'identifica amb l'ésser i l'ésser és el principi i fonament. Per tant, en el nostre Déu és el mateix ésser i viure, ésser i sentir, ésser i entendre, etc. L'ésser ho és tot i tot s'identifica amb l'ésser. Altrament en Déu hi hauria composició de coses diverses, i això és impossible.

No seríem justos amb Sibiuda ni exactes, si no observàvem tot d'una que en el *Liber Creaturarum* hom buscaria en va la idea escotista de l'*esse in communi*. De la infinitud hom passa a la simplicitat i d'aquestes dues connotacions als altres atributs, llegits tots en l'ésser diví simple, que esdevé «principi, fonament i regla per provar i conèixer totes les altres coses de Déu». Entrem de ple en l'òrbita del que Étienne Gilson va anomenar les metafísiques de l'Èxode, al·ludint al pas d'Ex 3,14, on Jahvè diu a Moïses: «Jo sóc el qui sóc.»

Tot això venia a tomb com a conseqüència d'una perplexitat: En *El llibre de les criatures* hi ha una inversió fonamental del concepte d'ésser, que comença designant una part del món material i còsmic i tot d'una designa l'ésser de Déu. En el primer sentit, l'ésser és el grau més pobre de determinació entitativa; en el segon, al contrari, és el més ric i potent. D'un ésser privat de vida, sensibilitat i intel·ligència, es passa a un *infinitum mare essendi*. El pas d'una càrrega entitativa purament elemental a la plenitud que representa l'ésser de Déu ve determinat pel salt qualitatiu que implica passar del finit i limitat a

57. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures*, pp. 74-75.

l'infinit i il·limitat. L'ésser elemental, subsumit i cada vegada menys determinant en els graus ascendents i superiors de l'escala natural, es converteix en el principi i fonament de l'essència infinita de Déu, previ buidatge del que restava del seu caràcter elemental. Som lluny de l'univers de la lògica hegeliana, on, com en Kant, l'ésser és la noció més pobre de totes, el concepte talment buit de tota essència que el seu correlat només podrà trobar-se en el no-ésser. Però hi ha hagut un buidatge, un guany de l'ésser en la seva dimensió pura, la negació de la seva càrrega elemental, no per a suprimir-la en rodó, sinó per a guanyar-la en la simplicitat de l'essència divina, on totes les diferències es resolten. Per tant, tampoc no som tan lluny d'algun aspecte de la lògica de Hegel.

Repeteix: Hegel cospa en Sibiuda el pas del món de la naturalesa al de Déu com un pas dialèctic simple i pur, la qual cosa vol dir que s'han fet les negacions oportunes i s'ha obtingut el resultat de constituir la unitat sintètica de les diferències en l'ésser diví. En definitiva, l'experiència a la qual apel·la el *Liber Creaturarum* com a fonament per a conèixer amb certesa no és el món de l'estètica transcendental, no és el món de l'experiència possible, sinó el món d'una *experiència* intel·lectual que ha passat per més d'un grau d'abstracció. El coneixement que desplega Sibiuda és un coneixement mediat, una construcció logicometafísica, en la qual pesen determinades opcions filosòfiques i teològiques. Essent lluny de l'univers hegelian, no som tan lluny de la ruta que menarà a Hegel.

Una lectura del text de Sibiuda des d'una perspectiva hegeliana vindria a tenir una corroboració en la manera en què Sibiuda planteja metafísicament el procés de la creació de les coses. Sibiuda arriba al Déu creador a partir d'una especulació molt tancada sobre el *primum esse*. El tret definitori de la prova de l'existència de Déu en Sibiuda és que no pressuposa una física determinada, i concretament una física dels motors. Sibiuda construeix la seva prova amb materials metafísics: els graus i la jerarquia de l'ésser, l'ordre de l'Univers que apunta cap a la unitat que el constitueix com a tal ordre, l'ordenador incausat i únic que fa possible l'existència del món en el seu ordre essencialment ordenat i jeràrquic. En aquesta preferència per la via metafísica hi podem veure no solament una tria d'escola o una preferència doctrinal, sinó també un ressò llunyà de les condemnes eclesiàstiques del 1277 contra els professors de les facultats d'arts titllats d'«averroistes llatins». Aquests actes de l'autoritat eclesiàstica constitueixen, molt probablement, el veritable pern sobre el qual giravolta la història del pensament medieval. Com és sabut, aquelles condemnes colpien algunes tesis tomistes, de manera que l'autoritat eclesiàstica era conscient del que tenia entre mans. Simplificant moltíssim, podríem ara resumir l'espirit d'aquells actes dient que anaven dirigits sobretot a combatre la idea grega —de matriu aristotèlica i transmesa per Averrois— que allò que Déu fa ho fa necessàriament. En el fons, no deixava d'haver-hi una oposició frontal a la filosofia elaborada fora dels quadres de la Revelació i la condemna contenia una bomba retardada que va significar l'esfondrament del

programa anselmià *credo ut intelligam*. El resultat és que les condemnes de París i Oxford van obligar els teòlegs a sospesar amb molt de compte els materials filosòfics amb què treballaven.

No deixa d'ésser curiós que tant per la banda de les seves fonts com pel seu propi impuls, Sibiuda segueix fidel al programa de les *rationes necessariae* —esbossat en Boeci i Abelard, desenvolupat per Anselm i intentat de sintetitzar universalment per Ramon Llull. Això és un primer terme. Tanmateix d'un cap a l'altre d'*El llibre de les criatures* hi batega la idea de la primacia de la llibertat, idea que és, de fet, el correctiu que els teòlegs fan servir i desenvolupen per obviar el necessitarisme naturalista que prové de la filosofia grega i d'Averrois. Aquest és un segon terme i, per tant, ja tenim la paradoxa armada. La paradoxa consisteix en la coexistència d'aquestes dues direccions de pensament en un mateix autor després del 1277.

Anselm creu i tot seguit busca raons necessàries per tal de fer evidents els coneixements que ja tenia per la fe. Comprendre racionalment el contingut de la fe no deroga la virtut de la fe, ans la fa més accessible. Tant si es tracta d'investigar l'existència de Déu, com l'Encarnació del Verb i l'economia salvífica o la caiguda del diable, apareix en l'obra d'Anselm una argumentació lògica en la qual es connecten formalment idees i principis procedents directament del camp de la fe amb idees i principis de la pura raó. Si ara fèiem abstracció de la fe, aquesta manera de procedir d'Anselm en la seva argumentació només podria ésser considerada vàlida si *a)* tot el que Déu fa ha d'ésser raonable, i *b)* l'home creient és capaç de conèixer i comprovar aquesta racionalitat.

Admesos aquests dos pressupòsits, només s'ha de fer un pas molt petit per afirmar que Déu està obligat a fer tal cosa determinada i no en pot fer d'altra; en el sentit que ha de fer allò que és més raonable, i la raonabilitat d'això és accessible a la raó de l'home creient. Escull difícil d'evitar, com demostra la tesi leibniziana del millor dels mons possibles, a la qual Sibiuda ja s'havia acostat abans de Leibniz en el capítol 17 del *Llibre de les criatures*.

Per tant, un pensador que després del 1277 continués compromès a fons amb el programa de les *rationes necessariae*, havia d'evitar de caure en el naturalisme físicista o metafísic. Sibiuda va explicitar aquesta intenció exorcitzant des del pròleg de la seva obra la *physica* i la *metaphysica* d'Aristòtil, i en la qüestió crucial de la prova de l'existència de Déu, bo i seguint l'orientació que havia pres Duns Escot, primer gran crític del físicisme naturalista.

Per això constatem en *El llibre de les criatures* que, un cop Déu ha estat cop-sat com a unitat ordenadora del concert mundanal —és a dir, de la constitució ordenadament diferenciada del món, que per això és món i no caos—, tot seguit Sibiuda estableix la infinitud divina, atribut que implica la primacia en l'ésser i la immutabilitat de la seva perfecció. Sibiuda evita acuradament en la seva argumentació de treballar amb qualitats de l'ésser —per exemple, l'ésser mòbil— que pugui ésser objecte d'una física; en canvi argumenta directament sobre l'ésser com a tal, objecte de la metafísica. Aquesta mentalitat s'adiu amb una mentalitat impregnada de platonisme: com es podria

arribar correctament a conclusions entorn de l'ésser partint de qualsevol cosa que sigui inferior a l'ésser? Per això més amunt hem dit que el primer escaló de l'escala descendent d'*El llibre de les criatures* era una inversió respecte dels graons de l'escala natural: allò que en aquesta constitueix el grau més pobre és el punt més elevat de l'escala metafísica: *ipsum esse*. Bo i seguint Duns Escot, Sibiuda argumentarà entorn de l'ésser recolzat sempre sobre una propietat de l'ésser que permeti de concloure no, com en el cas del moviment, en alguna perfecció suprema dins d'algun gènere de l'ens, sinó en la perfecció suprema d'ésser: l'infinit d'ésser.

Sibiuda posa una regla per tal de fixar un cercle hermenèutic de l'ésser entès com a *primum esse*, i, en el seu nucli essencial, diu així:⁵⁸

Perquè tinguem una regla i un mode per provar tot el que fa referència a l'ésser, ens cal procedir de forma ordenada. Primer cal posar un fonament i una arrel, sobre la qual es fonamenti tota la resta. El primer fonament i la primera arrel és que l'ésser no és rebut per ningú, ni per ell mateix. D'aquí se'n segueix tot el que se'n pot dir. Després d'aquest fonament en ve un altre: l'ésser de Déu s'allunya infinitament del no-ésser i del no-res, i fa fugir totalment el no-ésser. Amb aquests dos fonaments es demostra tot radicalment. Com que l'ésser de Déu no és rebut per un altre, se'n segueix que és totalment primer, que és simple i sense parts, que l'ésser de Déu és el mateix Déu i que Déu és el mateix ésser. D'això se'n segueix que s'allunya infinitament del no-ésser i el no-res, i que el no-ésser i el no-res no tenen cap poder contra ell. I d'aquí es pot concloure tot. Com que l'ésser de Déu és primer, fa fugir totalment el no-ésser. I per això l'ésser que és el mateix Déu no pot no ésser ni ser deficient, sinó que és necessari que existeixi i que sigui etern; no se li pot afegir, ni sostreure, ni canviar res, de manera que necessàriament és allò més perfecte i més complet, i té tota la plenitud de l'ésser, raó per la qual és font infinita d'ésser.

En realitat poques coses es poden dir que no estiguin ja incloses en els enunciats que formen la regla. En canvi, pot ésser més rica de direccions una exploració del camp del no contradictori, és a dir, de les possibilitats que poden no ésser contradictòries amb la regla formulada. Sibiuda emprèn de seguida aquest camí, perquè hi troba el fonament metafísic del monoteisme i de la creació. Efectivament, només hi ha *un* ésser primer, perquè la pluralitat en aquest nivell ontològic és incompatible amb la victoriosa bel·licositat total del primer ésser sobre el no-ésser. Si n'hi hagués dos, cadascun tindria el no-ésser l'altre i es faltarien l'un a l'altre, la qual cosa implica que en tots dos hi hauria un no-ésser infinit, conclusió que repugna, perquè en l'un i en l'altre coexistirien al mateix temps un ésser infinitament i un no-ésser infinitament. Per tant, ni el dualisme ni, *a fortiori*, el politeisme no són possibles. D'altra banda, la radicalitat amb què l'ésser de Déu s'imposa al no-ésser, implica que

58. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures*, pp. 79-80.

tot allò que pertany a l'ésser és en Déu, i allò que pertany al no-ésser no és en Ell. Per tant, Déu és potència infinita i no el pot afectar cap impotència. Per això mateix ha de tenir el poder de crear, perquè si hom l'hi escatimava, ja tindria alguna limitació i així hi hauria en Déu alguna forma de no-ésser, cosa impossible. Vet aquí com Sibiuda introdueix en Déu el poder de crear, en el marc d'una especulació sobre el *primum esse*. El seu llenguatge és fort: Déu té aquest poder *necessàriament*. La base metafísica de l'argument pròpiament dit és modesta: es tracta d'una possibilitat no contradictòria en el cercle especulatiu on es mou l'autor d'*El llibre de les criatures*. Mera possibilitat, però captada racionalment. El creient copsa racionalment en un discurs metafísic la primera veritat que ensenya l'Escriptura.

La potència creadora del *primum esse*, un cop descoberta, planteja el problema de l'ésser de les coses creadores en relació amb l'ésser de Déu. El *primum esse* de Sibiuda és entès com l'actualitat de totes les essències, si tot el que pertany al domini de l'ésser es troba en ell. Com el creat no formarà part del món diví, si Déu és la infinita actualitat de totes les essències? Per on passarà la distinció entre Creador i criatura? Ben lluny de pensar en una distinció real en el creat entre essència i existència, Sibiuda busca la distinció entre l'essència increada i l'essència creada, on la troba el neoplatonisme: es tractarà d'una diferència d'origen. L'essència de Déu no té origen, la creada sí.⁵⁹

L'ésser de Déu bandeja totalment el no-ésser; per això fora d'ell no hi pot haver cap ésser. I atès que les criatures tenen un ésser propi, real, distint i separat de l'ésser de Déu, cal dir que aquesta mena d'ésser real no existeix en Déu. Però bé cal dir que l'ésser real de totes les coses existeix necessàriament en Déu. No en el sentit que sigui el mateix que l'ésser de Déu, sinó en el sentit que cal que vingui de l'ésser de Déu i que s'origini totalment a partir de l'ésser de Déu. Si l'ésser de Déu és primer i no és rebut, cal que tot altre ésser s'origini d'aquest ésser i pul·luli a partir de l'ésser com a partir d'una arrel.

Ara tindrem ocasió de comprovar que la dialèctica de Sibiuda té alguns trets d'una agudesia colpidora. Acaba d'afirmar que és necessari que l'ésser real de les coses vingui de l'ésser de Déu: la diferència d'origen dilueix així el perill del panteisme que sotja sempre que es tracta de la relació entre Déu i els altres éssers. Ara bé, un neoplatònic emanatista podria subscriure la mateixa afirmació del teòleg cristià. Sibiuda ho veu amb claredat meridiana, tant que no té més remei que apel·lar al procediment dialèctic més radical: la negació. Sibiuda nega a l'acte la tesi que acaba de provar. I des del fons de la negació s'enlaira cap a una síntesi en la qual la procedència, un cop negada, esdevé producció. Així el teòleg supera el parany de l'emanatisme i conque-

59. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures*, cap. 15, pp. 83-84.

reix la perspectiva metafísica pròpia de la creació. El punt de partida de la negació és la simplicitat divina:⁶⁰

L'ésser de Déu és indivisible, summament simple; per això és impossible que l'ésser concret de les coses sigui tallat o pres de l'ésser de Déu, que és infrangible. Per tant, cal que vingui a partir del no-ésser i del no-res, atès que no pot provenir de l'ésser que és Déu. I com que el no-ésser i el no-res no poden produir res, cal que l'ésser de Déu que és primer hagi produït tot aquell ésser del no-ésser i del no-res. Només l'ésser pot produir l'ésser, com el foc produeix el foc i cada cosa el seu semblant. Atès, doncs, que l'ésser real de totes les coses no és l'ésser de Déu, sinó un altre ésser, cal que sigui produït per l'ésser que és primer i el més principal a partir del no-ésser i del no-res. Se'n segueix que l'ésser concret real és més en Déu com més totalment ve de Déu i del seu ésser, és produït del no-res i és conservat del tot íntegre en tal ésser per l'ésser de Déu que no prové del no-ésser. És d'aquesta manera que totes les coses tenen ésser en Déu des de l'eternitat i són una mateixa cosa que l'ésser de Déu.

El moviment de la dialèctica és brillant: de l'ésser de Déu, que no podria donar origen al creat per una mena de procediment de divisió, es passa al seu contrari, al no-ésser radical, al no-res. Però com que del no-res no en ve res, el no-res remet un altre cop a l'ésser de Déu, el qual aleshores és guanyat com a productor, en la mesura que en la producció se salva el moment del no-res: producció del no-res, creació.

Aquest tipus d'argumentació és la que un dia ens va sorprendre. Sibiuda no és un filòsof modern, cert, ni tampoc no ha estat considerat un renovador de la temàtica filosòfica del seu temps. Però hi ha elements en la seva manera de filosofar que poden aparèixer com a anticipacions de coses que vénen molt més tard. Les idees de Schelling sobre la constitució de la naturalesa com una força que es desplega manifestant-se dinàmicament en graus i plans cada vegada més rics i jeràrquicament més elevats fins que arriba a l'home, en què apareix la consciència i la intel·ligència esdevé conscient d'ella mateixa, es pot llegir als primers capítols d'*El llibre de les criatures*, sempre, és clar, que hom faci abstracció del progrés científic que hi ha hagut des dels temps de Sibiuda als de Schelling. Però el moviment de la naturalesa en la seva constitució jeràrquica és idèntic, en l'un i en l'altre filòsofs.

La naturalesa, ensenya Schelling, assoleix el seu fi últim —convertir-se enterament en objecte per ella mateixa— a través de la reflexió última i més elevada, que no és res més que l'home, o, dit més generalment, allò que anomenem la raó: és així que es dona un retorn complet de la naturalesa cap a ella mateixa i es fa evident que la naturalesa és originàriament idèntica a allò que en nosaltres es reconeix com a principi intel·ligent i conscient.

---

60. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures*, p. 84.

Podríem comparar aquesta reflexió amb moltes pàgines de Sibiuda. N'escollim una del capítol 93:⁶¹

L'home no té només una dignitat més gran que la de les altres criatures, sinó que coneix que té i que ha rebuda més dignitat i una dignitat més gran que les altres criatures. Té més i coneix que té més, com també coneix que les altres coses no saben que tenen el que tenen, i que ell és l'únic que coneix la pròpia excel·lència i la de les altres coses.

La filosofia de Sibiuda no ha deixat d'ésser mai la d'un teòleg medieval. Per això no pot ésser equiparada en cap sentit a la que elaboraren més tard teòlegs moderns, com és ara Hegel, el qual diu que el contingut de la seva *Lògica* és la manifestació de Déu tal com és en la seva essència eterna abans de la creació de la naturalesa i d'un esperit finit.⁶² No. Són mons diferents. La teologia dels teòlegs filòsofs moderns ve de i va per uns altres camins. Sibiuda escriu i filosofa al dictat de la Revelació tal com és entesa en l'Església del seu temps. Ara bé, alguns dels elements filosòfics que posa en moviment no són purament ancil·lars, tenen vigor filosòfic en ells mateixos i haurien estat susceptibles d'agafar el vol per ells mateixos. La doctrina sobre l'ésser de Sibiuda té el defecte insuperable d'haver estat formulada en un ambient filosòfic totalment precartesià. Resta, per tant, una metafísica de la baixa edat mitjana o de l'edat nova. Però aquest ésser que es posa bandejant victoriosament el no-ésser, fonament infonamentat de tot, principi fontal indiscutible de tota activitat possible i autoposició i llibertat absoluta, no té algun tret d'aquella intuïció intel·lectual que Kant considerava impossible que l'home tingués, perquè coincidiria amb la intuïció d'un intel·lecte creador i que, després de Kant, Fichte va posar a la base de la seva especulació filosòfica? En la mesura que Sibiuda, explicant la creació, es veu forçat a dir que, bo i produïdes, les coses «són una mateixa cosa que l'ésser de Déu», hem de comprendre que el seu *primum esse* és un absolut ontològic. No és l'Absolut de l'idealisme, però pot ésser vist com una insinuació d'aquell en un altre univers filosòfic. Per això ha estat possible que des de l'idealisme hi hagi hagut atenció a les pàgines escrites per Sibiuda. Ara no hi ha temps per a comparar les idees de Sibiuda sobre la llibertat amb especulacions ulteriors d'altres filòsofs, com és ara el mateix Schelling. És una altra temàtica rica d'aspectes i de sorpreses, que corrobora la modernitat d'algunes pàgines d'*El llibre de les criatures*, i que ha tingut els seus lectors atentíssims. Quedi, doncs, per a una altra oportunitat.

Per avui n'hi haurà hagut prou de constatar que el nostre Sibiuda ha tingut una recepció en ambients molt allunyats geogràficament del nostre país,

61. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures*, p. 224.

62. G. W. F. HEGEL, *Wissenschaft der Logik*, t. I, «Einleitung», par. XIII, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 1975, p. 31.

i ja no diguem allunyats des del punt de vista intel·lectual. Això contribueix a fer la seva figura més complexa, potser més ambigua també. I, sobretot, ens posa davant una paradoxa desagradable: mentre primer la *devotio moderna* i després el protestantisme es van encarregar de passejar el llibre de Sibiuda pel centre d'Europa, mentre corria per França a redós de Montaigne, quan altres treballaven honradament sobre els textos de Sibiuda, aquí *nec forte nomen eius notum erat nobis*. En algun sentit molt precís, a Catalunya hi ha hagut decadència. Qui sap si en molts aspectes encara no n'hi ha? Això sigui dit amb propòsit i ja en temps, potser, d'esmena.

Josep PERARNAU I ESPELT

LLIÇÓ EN L'ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA
Universitat de Barcelona, 28 d'abril de 2009

Senyor Rector Magnífic de la Universitat de Barcelona
Eminentíssim senyor Cardenal i senyors bisbes
Autoritats acadèmiques i eclesiàstiques
Senyores i senyors:

Meteorològicament parlant, el fet que un capellà pugi a una trona sol ésser senyal inequívoc que s'està congriant un xàfec en forma de sermó. Però, tal com diu algú (citació implícita), avui no toca.

Perquè avui allò que toca és manifestar que estic aclaparat pel fet que la Universitat de Barcelona, personificació de la institució 'Universitat' almenys al Principat de Catalunya, m'hagi tret de l'anonimat (al qual espero tornar tan aviat com s'hagi acabat aquest solemne acte). I estic aclaparat perquè la Universitat de Barcelona no porta únicament sis segles i escaig d'existència i de serveis al país (comptant que l'Estudi de Medicina és de temps del rei Martí i per tant de començaments del segle XV), ans porta la personalitat i l'herència de totes les universitats del Principat de Catalunya, tal com, referint-se a la de Cervera, digué de forma ben clara el Rey Don Felipe V en el *Decreto de erección de la Real Universidad de Cervera*, signat a «Segovia a once de mayo de mil setecientos y diez y siete»; diu així:

«...he elegido [la fidelíssima Ciudad de Cervera] para Theatro Literario, unico, y singular de aquel Principado... Y para darla principio la he aplicado las seis mil libras de renta, que sobre las Generalidades de Barcelona pagava aquella Ciudad à su Universidad, con más todas las Rentas Eclesiasticas, y Seculares, que gozaba dicha Universidad, y las de Lerida, Gerona, Vich, Tarragona, y demás de aquel Principado, las quales por esta providencia quedan extintas, y trasladadas a la de Cervera», *Decreto de erección de la Real Universidad de Cervera*, dins Manuel RUBIO Y BORRÁS, *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*, Barcelona, Librería Verdagué 1915, 431.

Un segle i escaig després, la Universitat de Cervera seria traspassada en bloc a Barcelona en virtut del *Real Decreto dado en Madrid, 10 de agosto de 1842*:

«Artículo 1º. Se aprueba definitivamente la traslación de la Universidad literaria de Cervera a Barcelona, acordada por real orden de 1.º de Septiembre de 1837» (*ibid.*, II, 377).

La Universitat de Barcelona, que per la realitat física de la seva ubicació en zones diverses de la Ciutat Comtal és ja una magnitud més que considerable, pel fet que en ella s'hi concentra tota la història de la institució 'universitat' en el Principat de Catalunya (i preciso 'en el Principat' perquè Felip V no pogué concentrar a Cervera una de les universitats catalanes contemporànies, la de Perpinyà) és moralment i històricament de grandesa molt superior, perquè és portadora de l'herència de tota mena de valors que hi han anat acumulant generacions de rectors, degans, professors i estudiants del Principat o de fora durant segles. El fet, doncs, que aquesta institució, amb tota la seva càrrega i magnitud històrica, s'hagi fixat en mi, donant per suposat que el fet d'atorgar-me un seu doctorat podia augmentar, ni que fos en una sola micra, la seva honor, és quelcom que per força m'ha de deixar aclaparat. I m'abstindré de fer-me propaganda intentant d'explicar la meua insignificança, perquè podria semblar un exercici destinat a col·locar la meua menys que mínima persona en el primer pla de l'atenció col·lectiva. Deixem-ho així i no hi insistim més: el fet que la Universitat de Barcelona, amb tot allò que és i representa, s'hagi fixat en mi, em deixa aclaparat. I em penso que no dic cap mentida.

Per això no puc dispensar de manifestar amb enorme gratitud el meu reconeixement sincer a tots els qui, no sé si gaire encertats, han pres la iniciativa o han contribuït de la manera que sigui, a aquest moment solemne de la Universitat de Barcelona: sincerament, moltes i grans gràcies! Precisament perquè per a mi ha estat quelcom d'impensable i d'inesperable, tota la satisfacció corresponent us pertany als qui en tot moment n'heu portada la iniciativa i us heu encarregat i carregat amb la preparació d'aquest acte; la sincera gratitud s'allarga cordialment a tots els qui en saber la notícia se n'han considerat satisfets i en particular a tots el qui us heu imposat el deure d'ésser testimonis d'aquesta solemne celebració; el meu agraïment és sincer i sóc conscient que, per la meua part, tinc l'obligació que el present acte resulti digne de la Universitat de Barcelona, del cos social de mestres, estudiants i treballadors que la formen, i de tots els qui heu tingut l'amabilitat d'acompanyar-me en aquest moment; miraré de complir-la.

Vull afegir una altra vivència meua d'aquests moments: jo hauria estat molt feliç si la meua mare hagués pogut ésser ara present ací i no cal dir el meu pare; i ho sóc una mica, no sols perquè, per la meua part, el dedico a llur memòria, sinó que la faig extensiva a uns grans noms, dels quals un servidor em considero menut col·laborador: em refereixo a la llarga rècula de grans eclesiàstics que, des del segle XVIII, m'han precedit en la feina en l'immens camp de les fonts escrites de la gran història cultural de Catalunya: penso, com a capdavanter, en els premonstratencs de Bellpuig de les Avellanes, Jaume Caresmar, Josep Martí i Daniel Finestres i en el seu germà Jaume Finestres, de Poblet; o en Jaume Villanueva de València, i, per no fer la llista inacabable, hi poso punt final amb els darrerament traspassats i enyorats, P. Miquel Batllori i Munné i Josep M. Marquès i Planagumà; d'aquella llarga

rècula, on hi ha noms com els de Josep Miralles de Mallorca, de Fidel Fita, d'Arenys de Mar, Roc Chabàs i Josep Sanchis i Sivera de València, Josep Gudiol i Cunill i Eduard Junyent i Subirà de Vic, Anselm M. Albareda i Gregori Sunyol de Montserrat, Joan Serra i Vilaró de Solsona i Tarragona, Josep Mas i Domènech i el màrtir Ignasi Casanovas a Barcelona o Pere Pujol i Tubau a la Seu d'Urgell i de tants d'altres, un servidor em considero el fanalet de cua i, això justifica només una mica el meu protagonisme en aquest acte, perquè em permet de proclamar que en el reconeixement a la meva insignificança hi ha, o almenys un servidor hi posa, els mèrits de tants de predecessors que haurien merescut molt més aquest doctorat.

I, dit això, passem pàgina. La senyora catedràtica, dra. Lola Badia, que a través del «Quern» bibliogràfic, del qual ella és un dels editors, ja fa temps que segueix la pista de les meves publicacions, us acaba d'exposar allò que, segons ella, justifica la iniciativa, la preparació i la celebració del present acte. I com que ningú no és jutge d'ell mateix, m'abstindré de constituir-me'n del seu bell parlament, perquè l'única cosa que em correspon és agrair-lo-hi, cosa que faig amb plena convicció.

Ella ha dit que en el petit hort del meu treball hi ha com quatre quarts de superfície desigual, corresponents els més extensos, gairebé 'ex aequo' a Ramon Llull i a Arnau de Vilanova. Sento molt que allò que en aquest moment un servidor puc oferir a aquesta escollida audiència és més aviat poca cosa, perquè el o els fruits de la meva recerca són puntualment posats a l'abast de tothom en les pàgines de l'anuari «Arxiu de Textos Catalans Antics» i no us puc pas presentar un plat de segona taula. Miraré, però, de no defraudar-vos.

En relació a Ramon Llull, sembla que més que la publicació de textos seus, començant pel català de la *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels*, fins aleshores no sols inèdit ans encara desconegut, i mitja dotzena d'altres, ha tingut particular ressò l'opuscle *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric...* del 1997, en el qual sembla que vaig demostrar que els sis fragments trets del *De arte amativa*, de Llull, transformats en altres tantes tesis teològiques integrades en les cent 'heretgies' atribuïdes a mestre Ramon en el *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric, eren simplement fruit d'una sistemàtica falsificació textual i doctrinal realitzada per l'inquisidor i que aquest era, almenys quant a la doctrina de Ramon Llull, un vulgar falsari.

Aquest resultat deixà plantejat dins meu un gran interrogant, en constatar d'una banda, però també estranyar de l'altra, que les dites sis falsificacions i les tres que ja el 1385 havien detectat Bernat Ermengol i els seus comissionats en relació a l'*Arbre de filosofia d'amor*, i les altres tantes que el 1938 també descobrí Amédée Pagès en publicar i traduir al francès el *Desconhort*, adonant-se que l'inquisidor havia tingut la barra de formular com si fossin pensament de Llull les acusacions que en aquell text li feia l'Hermità, contra les quals Llull justament es defensava (i Pagès no es pogué reprimir l'exclamació destinada a l'inquisidor: «Il faut être halluciné...!»), sumaven, ben

documentades, dotze falsificacions, amb la sospita i pràcticament certa, que encara n'hi hagués una altra de major, la de si realment havia existit o també era una mentida, i encara més grossa, perquè no hauria eixit mai de cancelleria pontifícia, la cèlebre pretesa butlla papal, *Conservationi puritatis catholicae fidei...*, segons la qual haurien estat no pas cent, ans dues-centes les tesis rebutjades de mestre Ramon Llull.

La gravetat rau en el detall que les acusacions de Nicolau Eimeric no limitaren els seus efectes als darrers anys de la catorzena centúria, ans, amb la primera edició del *Directorium Inquisitorum* eimericià a Barcelona el 1503 i sobretot amb la preparada per Francisco Peña, de Roma 1578, s'encetà una seqüència que duraria fins al segle XIX, sota la forma d'*Elenchi auctorum de Lullo male sentientium*, que Alois Madre trobà repetits cent-vuitanta-tres vegades en autors dels temps barrocs, i estudià en el seu *Die theologische Polemik gegen Raimundus Lullus. Eine Untersuchung zu den Elenchi auctorum...*, del 1973 (cf. «Revista Catalana de Teologia», I (1976), 259-271); la riuada d'aquests *Elenchi...* hauria desembocat, potser a través de fra Martí Serra, en la presa de posició del cardenal Prospero Lambertini en el seu *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione* i en la del mateix Lambertini, ja papa Benet XIV, en la seva cèlebre lletra italiana al fiscal del Sant Ofici, *Avendo Noi*, del 1751, entre nosaltres publicada l'any 1935 per Josep Tarré en els «Estudis Universitaris Catalans», on el dit papa decidia amb autoritat pontifícia que s'aturés la causa de canonització de Ramon Llull fins que hi hagués una revisió doctrinal de les seves obres.

Repetim la pregunta: de què s'ha alimentat durant set segles l'antillulisme? Abans de donar-hi resposta, recordem un petit detall, que indicarà la qualitat (o la manca de qualitat) de l'atac. Tractant-se d'un problema doctrinal, sembla que seria enraonat de pensar que és tota l'obra de mestre Ramon la que pot presentar problemes doctrinals, que afecten la fe cristiana. Doncs, no: Nicolau Eimeric només atacava vint títols catalans (algun dels quals no era de Llull), cap de llatí. Evidentment la serietat de l'atac cau pel seu propi pes i desplaça el problema a un altre sector, el de la incidència social d'una doctrina. L'inquisidor experimentaria en la seva pròpia carn les conseqüències d'un canvi d'època, la que consistia en el pas del llatí a les llengües vernacles, ja que si fins aleshores l'exclusivitat del llatí arraconava qualsevol conflicte doctrinal dins la franja sociològica dels qui, havent passat per les universitats, formaven aquella zona de població, a l'interior de la qual la llengua de comunicació era la llatina, el salt a la llengua vulgar ampliava els límits de la demografia afectada a tots aquells que havien estat escolaritzats i podien llegir escrits en llur pròpia llengua. I de fet sabem que no gaires anys després d'haver publicat el *Directorium Inquisitorum*, el mateix inquisidor es queixaria amargament a València (i són paraules confirmades per document notarial) «que metges e mercaders vinguen a reprovar mestres en theologia de theologia et de filosofia» (J. DE PUIG, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LVI (1980), 355): els temps canviaven i per culpa d'haver Ramon Llull publicat

llibres en llengua catalana, ara l'inquisidor es veia contestat en el seu mateix camp de la filosofia i teologia. Era encertat intentant de posar-hi remei?

Justament un d'aquells vint títols no escrit per Llull, el *De benedicta tu in mulieribus*, opuscle certament d'escola lul·liana, datat a València el primer d'octubre del 1335, contenia una defensa de la Puríssima Concepció de la Mare de Déu (i l'inquisidor sabia que l'opuscle havia estat escrit vint anys després de la mort de Llull, perquè porta la data al final del text), i, tot i no ésser de Ramon Llull, entrava també en la literatura atacada per l'inquisidor, perquè la favorable a la Puríssima era una de les tesis que ell havia d'esmicolar: havia saltat al camp de batalla la que possiblement seria la gran carta de l'antilul·lisme: la lluita, normalment intel·lectual, en algun moment dels segles barrocs també violenta, contra la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria, protagonitzada almenys per tot un exèrcit de teòlegs, el de l'Orde Dominicà, l',Ordo Praedicatorum': no és pas tema ni guerra menyspreable, car amb tota la raó aquests teòlegs es feren forts en quatre paraules de sant Pau: «ef' hoo [Adam] pantes hemarton / in quo omnes peccaverunt» (*Rom*, V, 12) o, si voleu en una de sola: «pantes/omnes»: llur raó era de pedra picada i exigien que es demostrés amb autoritat bíblica que, fora del Redemptor, existí alguna altra excepció a aquell ,pantes / omnes': varen caldre segles d'estudi teològic per veure clar que el desastre causat per la primera parella de la creació, Adam i Eva, havia d'ésser i de fet havia estat restablert per la segona parella, la de la ,recreació', Jesús i la seva col·laboradora, la Mare, i que, tal com havia vist sant Agustí, el Redemptor no havia estat una individualitat exclusiva, ans el ,Christus totus'.

Mentrestant, la feina d'estudi i de reflexió teològica era acompanyada per la polèmica des de càtedres i trones i per les garrotades i els cops de roc pels carrers. Culpable? Per als antilul·listes Ramon Llull, el qual l'any 1285, en escriure l'*Arbre de ciència*, havia estat el capdavanter a plantejar aquell tema, centrant-lo en el seu concepte encertat de ,concepció' i no pas en el de ,santificació', i, sense ésser teòleg professional, s'havia atrevit a defensar a París, com donant lliçons a tota la Facultat de Teologia, que la ,recreació' havia estat obra no pas del Redemptor sol, ans de la segona parella i que, doncs, s'havia de veure en perspectiva del ,Christus totus'. Des d'aquesta trona no incitaré a cap polèmica, tot i que al seu moment, el 1618, la Universitat de Barcelona, es posicionés clarament com a Puríssima, i que, encara al 2009, un servidor, a honor de la Puríssima Concepció de Maria, i amb plena satisfacció personal, vaig ara revestit de color blau-cel. No revifaré cap lluita, no incitaré a cap batussa, em limitaré a recordar que, mentre el tema teològic de la Puríssima seguí enlaire, l'antilul·lisme tenia vida i vigència i urc assegurats. I fou així, car un cop definida per Pius IX la Puríssima el 1854, l'antilul·lisme es desfèu com un terròs de glaç al pic del sol. La llosa damunt la seva tomba caigué de forma definitiva a Vic el 1911 en el Congrés Internacional d'Apologètica amb motiu del primer centenari del naixement de Jaume Balmes. I aquesta ja és una altra història.

Això no obstant, fins al darrer moment, encara a Vic el 1911, al centre d'allò que restava d'antil·lisme, hi trobem la paraula 'demostració', i el cèlebre sintagma 'rationes necessariae'; però no seria pas encertat de pensar que quan s'acabà la munició proporcionada pel tema de la Puríssima, l'antil·lisme descobrí la de la demostració, ben al contrari. Encara en vida de Ramon Llull, entorn el 1310, un teòleg agustiní, Agostino Trionfo, en el seu petit tractat, *Contra divinatores et sompniatores*, avisava el papa Climent V a no fiar-se del teòleg d'Occitània, el framenor Pèire Joan (Oliu), ni d'Arnau de Vilanova, ni de Ramon Llull; el títol del capítol sisè, dedicat al darrer, diu així: *Capitulum sextum, in quo ostenditur quod promittens irrefragabili demonstratione probare incarnationem Verbi et alios articulos fidei, cum hoc quod dicit falsum, derogat etiam fidei catholicae et fomentum non modicum praestat haereticis*; set-cents anys més tard, comentant el meu *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric...*, un amic escrivia: «Grazie all'intervento dell'inquisitore Nicolau Eimerich la teologia di Raimondo Lullo irrompe nel panorama della teologia medievale con la sua tesi sulla possibilità di dimostrare le verità della fede. L'interpretazione di Eimerich è certamente falsa, frutto persino del travisamento dei testi. Coglie tuttavia nel segno, considerando che questa tesi costituisce il fondamento di tutta l'opera lulliana». Em sembla que es quedava curt, perquè Llull no parla de possibilitats, sinó de proves; i d'altra banda no sé si és la base o es dedueix de la base, però certament la 'demonstratio articulorum fidei' i les 'rationes necessariae' formen part de la doctrina de Llull des del primer moment.

Feia realment diana Eimeric? Mirem de veure-ho: el problema no és pas el de si a la seva manera Llull ha intentat 'demostrar', ans el de saber si aquesta paraula té en mestre Ramon el mateix sentit que li donaven Agostino Trionfo i Nicolau Eimeric en el segle XIV i el que li donem nosaltres (amic crític inclòs) set segles després. Sobre aquesta pregunta entorn el sentit de la paraula 'demostrar/demostració', el mateix Llull, referint-se als Averroistes, escrivia la frase següent en el *Liber, in quo declaratur quod fides sancta catholica sit magis probabilis quam improbabilis*, datat a París l'agost del 1310, i per tant pràcticament contemporani d'Agostino Trionfo: «Hoc dictum est contra illos (Averroistas), qui tantum arctant, et male, uocabulum 'demonstrationis'» (ed. RIEDLINGER, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», XXXIII, 1978, 331, líns. 84-85). Tenim, doncs, que Llull considerava 'dolent per encongit' i per tant inaplicable a la teologia, el concepte massa estret de 'demostració' propugnat pels Averroistes, és a dir, pels aristotèlics, als quals també pertanyien els teòlegs del segle XIV (en la seva crítica a Llull, Agostino Trionfo es referia explícitament al concepte de 'demostració' exposat per Aristòtil en el llibre primer de la seva *Metafísica*) i pertanyem tots els qui, sense adonar-nos-en, portem ulleres aristotèliques sempre que en el segle XXI seguim parlant de proves i demostracions.

Si, doncs, per a Llull, la 'demostració' aristotèlica resultava, 'dolenta' per excessivament estreta, què entenia ell en parlar de 'demostració dels articles de la fe' i de 'raons necessàries'? No sé si he d'avisar que ací no parlo un ser-

vidor, ans només intento d'exposar les idees de mestre Ramon. I en aquest punt, crec haver de recordar que l'acceptació total d'Aristòtil (és a dir, dels seus escrits sobre física o ciència de la naturalesa i sobre metafísica) a l'Europa Occidental tingué moments de tensió els darrers decennis del segle XIII i començos del XIV, amb crides oficials d'atenció del bisbe de París el 1274 contra tesis d'Averroistes, o de la comunitat hebrea de Barcelona, que el 1305 prohibia l'estudi dels dits llibres als estudiants jueus menors d'edat. I Llull era antiaverroista, no pas perquè ho prohibís cap autoritat, ans perquè la teologia que ell havia après era l'anterior a la darrera i recent irrupció d'Aristòtil i era la que, en el fons, coincidia amb la d'hebreus i de musulmans, amb els quals volia discutir, la platònica o neoplatònica elaborada per tota i per a tota la teologia cristiana, tant oriental com occidental, i per a aquesta, durant els segles que s'anaren succeint entre sant Agustí (IV-V) i sant Bonaventura (XIII); puc dir que no m'invento aquesta col·locació, car un dels teòlegs més importants del segle XX, Yves M. J. CONGAR, en repassar la història de la teologia medieval, dedica un apartat a *La ligne augustinienne* i després d'haver exposat el concepte de teologia del contemporani sant Bonaventura de Bagnoregio, afegeix: «...on pourrait retrouver la notion de théologie de saint Bonaventure dans ses disciples:... ultérieurement, sans qu'il soit disciple immédiat et en lui reconnaissant son originalité propre, dans Raymond Lulle» (*Théologie*, dins «Dictionnaire de Théologie Catholique», XV/1, col. 397).

Si, doncs, ens preguntem quina és la idea que mestre Ramon Llull es fa de la capacitat demostrativa de la raó humana en el pla superior, que, segons els qui l'ataquen per la ,demostració dels articles de la fe' o per les ,raons necessàries', sembla que deuria haver arribat a les veritats més íntimes del mateix Déu, crec que es pot reduir a dos punts: la limitació de les capacitats cognoscitives de l'enteniment humà, d'una banda, però també la capacitat limitada de percepció de la realitat sobrehumana, de l'altra. Ja en el primer moment, el del *Llibre de contemplació en Déu*, ell sintetitza la seva doctrina sobre la limitació de l'enteniment humà en el capítol CCVI: comença confessant que Déu ha volgut que l'ànima humana «haja fenit e termenat son apercebiment e son enteniment en sis coses, les quals són la vostra essència e vostres obres, e natura sensual e ses obres, e natura creada entel·lectual e ses obres» (*Obres essencials*, II, 607-608, núm. 3); i la reblava amb aquesta afirmació: «No és, Sényer, null home qui pogués apercebre tot ço qui és en un gra, o en una flor, o en una fulla, o en un pom, o en una volentat, o cogitació, o amor, o en una ànima o en un cors. On, com açò sia enaixí, per açò és significat e demostrat a l'enteniment humà que és fenit e termenat e clos dintre cascú dels individus sensuais e entel·lectuals» (*Ibid.*, 609/II, 23); deu anys més tard, entorn el 1290, aquesta doctrina tindria un nom: Teoria dels punts transcendents.

I en el cas que, malgrat els límits insuperables per a les capacitats humanes, algú s'entestés a traspasar amb la seva agudesia intel·lectual la barrera que divideix el món humà del sobrehumà, es trobaria en una situació que ell

descriu amb una expressió catalana, que no veig que hagi estat traduïda amb encert en altres llengües: «en tots temps, Sényer, [l'enginy humà] poria encercar, que ja res no atrobària, enans on més encercaria menys atrobària, car les coses impossívols a saber e a conèixer, on més les vol hom conèixer ni apercebre, pus fortment se *rebava* l'enginy e la coneixença de l'home, car, encercant les coses impossívols a saber, innora hom aquelles coses qui són possívols a ésser conegudes» (*ibid.*, II, cap. CLXXVII, 513, núm. 14): cada pas que intenta traspassar els límits és contraproduent, car, *fa rebava* en la intel·ligència i amb la rebava l'entrada en el pla superior és encara més impossible. Tota sola, la *rebava* refuta set segles d'antil·lisme.

Delimitat el camp propi de la intel·ligència humana, posem-nos la darra pregunta: quines són les possibilitats de la nostra raó en un camp que es troba més enllà dels propis límits? Escoltem altra vegada mestre Ramon: «...enaixí com lo mirall representa e demostra la figura o figures estants en la sua presència, enaixí les coses sensuais són escala e demostració, per les quals puja hom a haver coneixença de les coses entel·lectuals» (*Ibid.*, II, 483, cap. CLXIX, núm. 1). Tenim, doncs, un camí de coneixement que ens permet de pujar de la realitat material a l'espiritual, en la qual es troba la sobrehumana. Seguim escoltant mestre Ramon en exposar-nos un cas concret d'aquesta ascensió, partint d'alguna magnitud o grandesa, que el mirall esmentat ens hagi col·locat davant: «...per aquesta coneixença que nós havem, Sényer, de quantitat en les creatures sensualment e entel·lectualment apercebem granea, e com en les creatures havem apercebuda granea, nosaltres apercebem per la granea de les creatures la granea entel·lectual del creador, e per la granea apercebem la vostra infinitat, qui és granea infinida sens nulla quantitat. On, com nós siam pervenguts a aquesta coneixença de la vostra granea infinida, cové-se segons ço que nós encercam en la vostra trinitat, que reebam ço que la vostra granea infinida significa al nostre enteniment de la vostra essència divina» (*Ibid.*, II, 519, cap. CLXXIX, núm. 5). Encara una altra frase de Llull, la darrera, indicant que de dalt a baix la relació és de causalitat, per exemple quant a la duració de les coses creades: «...del qual poder [de Déu] ix influència e gràcia a les ànimes dels hòmens e als àngels en durar eternalment» (*Llibre del Gentil e los tres Savis, ibid.*, I, 1061, *D'eternitat e poder*).

A fi de no carregar l'atenció d'aquest amatent auditori, m'atreviré a resumir la raó del descens i de l'ascens, als quals acabem d'assistir: vista a contrallum o amb raigs X, la realitat, sobretot la humana, ens permet de veure l'osada global de la seva estructura ontològica, que, a la seva manera, coincideix amb aquella que la fe ens diu de la Unitrinitat de Déu, perquè també ens diu que tot allò de positiu que hi ha en la realitat d'aquest món, particularment en la humana, és obra de la corresponent realitat divina. Un exemple ens ajudarà a entendre-ho: la teologia contemporània definia (i segueix definint) Déu com a *'actus purus'* o acte en tota la seva autenticitat i plenitud; per a Llull, l'acció o acte és fins a tal punt qualificador de l'ésser com a tal, que arriba a definir l'home, abandonant la definició tradicional *'d'animal racional'*, com a

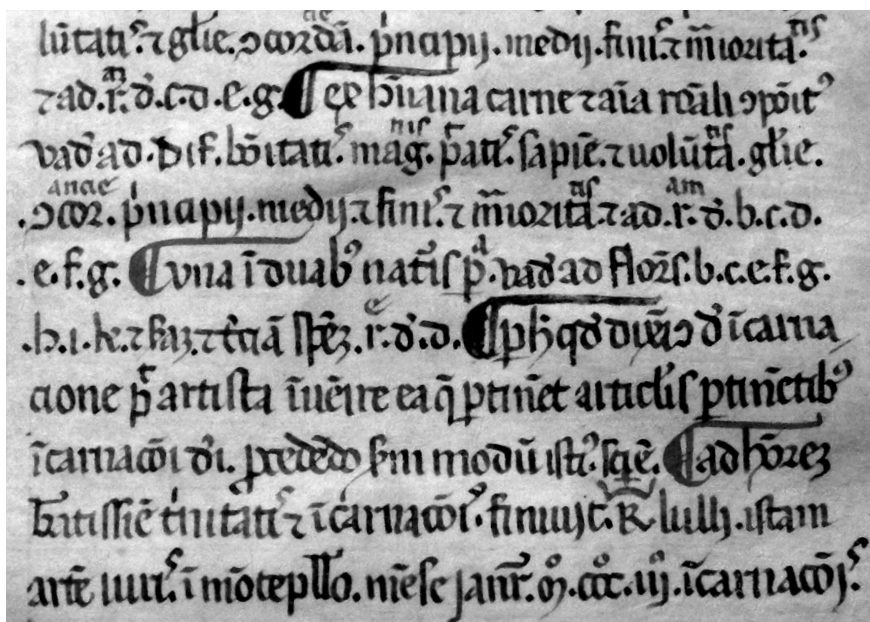
‘animal hominíficans’ o animal que hominifica i no sols en una generació biològica, ans en qualsevol activitat seva, com seria la de construir quelcom o en la tan pedestre d’alimentar-se (els gossos no han donat cap Ferran Adrià); d’ací ve la seva anàlisi de l’acció, vàlida per a tots els esgraons de l’ésser, en tots i cada un dels quals troba tres elements: l’actiu, l’acció mateixa i el passiu, tres elements que en lul·lisme tenen nom especial, el de ‘correlatiu’: pujant per l’escala dels éssers aquesta trilogia d’elements en un mateix ésser unitari, ens dóna que al capdamunt de l’escala trobarem un Ésser, en el qual la Unitritinitat se’ns imposa com a dada fonamental també per a la nostra idea de Déu: som arribats al mateix límit de la possibilitat del coneixement, a l’altra banda de la qual hi ha el Misteri.

Afegim que en aquest camí, mestre Ramon Llull no és de bon tros tan agosarat intel·lectualment com ho és sant Agustí en el seu *De Trinitate*, ni tan generós i insistent com sant Bonaventura en el seu *Itinerarium mentis in Deum*. Només afegiré que, quan hom, per dir-ho amb la mateixa paraula del mestre, ha ‘apercebut’ la línia existent entre una entitat humana i una ‘virtut’ o qualitat o propietat divina, ha copsat la ‘raó necessària’, gràcies a la qual ha arribat a la ‘demostració dels articles de la fe’, almenys d’aquell, entorn del qual havia concentrada la seva atenció i havia encercada la relació causal i significativa amb la realitat sobremundana i sobrehumana.

Amb alguna honrosíssima excepció, en la seva globalitat, els set segles d’antilul·lisme ens col·loquen davant els ulls tota una riuada de polèmica absolutament convençuda que les paraules ‘demostrar’ i ‘demostració’ necessàriament havien de tenir el sentit que Aristòtil els havia donat i no recordava que només en la segona meitat del segle XIII la seva significació havia començat de prendre el sentit que s’acabaria imposant. En el cas de Llull, tota la seva obra escrita es troba en la direcció semàntica anterior, tal com demostra el fet que, un cop elaborada l’Art amb les seves figures, del primer al darrer moment aquestes sempre han estat presidides per la Figura A, la de Déu i les seves Dignitats, que començaren essent setze i, després de la primera mala experiència parisenca, baixaren a nou, però també podrien haver estat un centenar com *Els cent noms de Déu*. Esperem que, a mesura que hom vagi coneixent el pensament autèntic de Llull i no li n’atribueixi d’altre, també caiguin les barreres posades per Benet XIV i fins i tot crec que hom desitjaria que la caiguda de barreres fos obra d’un altre Benet, el XVI: el seu coneixement de la teologia medieval i el detall que la seva tesi de magisteri sigui sobre sant Bonaventura, *Die Geschichtstheologie des heiligen Bonaventura*, permeten de desitjar-ho.

I així poso punt final, i, sense sortir del bon desig acabat d’expressar, em permeto d’oferir-vos la primícia que, no fa gaires dies, el 5 de març propassat, en repassar la descripció d’un dels manuscrits medievals d’obres de Ramon Llull, conservats en la Biblioteca Ambrosiana de Milà, vaig trobar-me amb el petit detall que ara tots podem veure al final de la línia penúltima de l’adjunta reproducció; de les seves quatre paraules «...finiuit .R[aimundus]

lulli istam...», m'hi cridà l'atenció el petit dibuix, de més a més amb tinta vermella, damunt la .R. inicial de Raimundus; el dibuix és clarament una corona, però, no pot ésser ni la d'un rei o príncep, ni la d'un noble, de duc a baró, i m'he de preguntar si no és l'equivalent a una aurèola i si no manifesta la veneració religiosa que el copista (de Montpeller?) sentia envers l'autor d'aquell text que estava a punt d'haver copiat. Un servidor no he sabut trobar-hi altra significació, tampoc els especialistes en paleografia llatina de la Baixa Edat Mitjana, als quals he pogut consultar; si, doncs, algú dels ací presents pogués oferir alguna clarícia, té per endavant la meua gratitud. I desitgem que la troballa d'aquella corona esquematitzada sigui presagi d'una altra corona, aquesta vegada plena, entorn el cap del beat Ramon.

El protagonisme d'aquest acte m'ha investit amb l'encàrrec, absolutament inesperat, d'apadrinar la promoció d'aquest bell esplet de doctores i de doctors que enguany han assolit aquest grau en la Universitat de Barcelona. Enhorabona a tots i a cada una i un de vosaltres! Per a molts, per no dir per a tots o poc se'n manca, aquesta haurà estat la primera avinentesa d'eixir de la situació de qui es limita a apropiat-se dels coneixements que d'altres li ofereixen i de fer el primer pas en l'aportació personal de nous coneixements a la ciència: aquest és el sentit d'una tesi doctoral i en elaborar-la també heu après per experiència pròpia allò que significa de dedicació, d'interès i de treball

exigent l'aportació de quelcom de nou al camp dels coneixements d'una societat. I com que als vells se'ns perdona la fal·lera de donar consells als joves que prometen, permeteu-me'n un: de grat o per força, la tesi us ha fet almenys passar el portal del camp immens de la investigació: els qui us sentíssiu atrets a aprofundir per aquest corriol i estéssiu disposats a treballar-hi de valent, per amor de la ciència i no per d'altres raons, i disposats a sofrir-hi qui-sap-lo, llenceu-vos-hi perquè, si demostreu la vàlua del vostre treball sobretot davant Europa, us en sortireu i qui sap si un dia des d'aquesta trona podreu passar a d'altres la força espiritual que des de dintre haurà mantingut la vostra constància. No sé si us ho agrairà, però certament la pàtria ho necessita.

28 d'abril 2009

TAULA DE FONS MANUSCRITS (cf. pp. 11-12)

ALGER	Consell de Cent 756
Bibliothèque Nationale 817	Llibres del Consell 706
	Manuals de Consells 714
AMETLLA DEL VALLÈS	Llibre d'Ordinacions 840
Arxiu Parroquial 752	Gremis 754
	Clavaria 754
ARENYS DE MAR	Obreria 754
Arxiu municipal Fidel Fita 749, 775	Censals 754
	Patrimoniales 857
AREZZO	Notaris 756, 830, 840
Biblioteca della Città	Pergamins 813
Manoscritti 884	Manuscrits d'Eiximenis 835
	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
ASTORGA	(AHPB) 754, 756, 760, 772, 776, 830,
Museo Diocesano 8710	834, 859, 869
	Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) 8, 11,
AVINYÓ (AVIGNON)	24, 32, 760
Médiathèque Municipale	Notularum Communium 12, 20, 24,
Manuscrits 824	32, 33, 34, 38, 39, 46, 56, 59, 60,
	65, 66
BARCELONA	Collationum 20, 65
ARXIU REIAL [O DE LA CORONA D'ARAGÓ]	Ordinationum 12, 20, 45, 60
(ACA) 14, 706, 708, 709-713, 732,	Visitationum 20, 54, 777
749, 764, 775, 777, 778, 782, 834,	Taxae beneficiorum 20
869, 876, 877, 880	Taxae reddituum ecclesiasticorum 1344
Cancelleria	66
Registres 629-633, 709, 751, 754,	Processos 23, 646
763, 786, 789, 803, 840, 841,	Manuscrits 826
847, 877, 878	Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelo-
Cartes Reials Diplomàtiques 709, 829	na (ACB) 11, 731, 777, 813, 834
Arxiu de la Batllia General 878	Resolucions capitulars 756
Reial Patrimoni. Mestre racional 754,	Notaris 20
788, 827	Bernat Vilarrúbia 813
Batllia general 758	Pergamins 753
Albarans de quitament 832	Llibres d'obra 754, 830
Sigilli secreti 786	Pia Almoïna 34
Audiència. Plets civils 857, 881	Administracions foranes 20, 65, 753
Còdexs 695	Llevadors de comptes 34
Vària 695	Còdexs 126, 132, 826
Generalitat 756, 859, 860	Manuscrits d'Eiximenis 515, 530-535,
Consell d'Aragó 775	547-551
Monacals d'Hisenda 756, 760, 776	Arxiu de la Universitat de Barcelona
Pergamins de l'Ametlla 752	Fons de Cervera 786
Arxius patrimonials 813	Arxiu de Santa Maria del Mar 760
Ms. Ripoll 842	Mss. 456
Ms. Sant Cugat 42, 776	Arxiu de la Parròquia del Pi 760
Mss. d'Eiximenis 469-474, 551-560	Pergamins 813
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona	Arxiu del Palau 455
(AHCB) 753, 776, 834, 869	

- Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya 732
 Arxiu de la Vicepostulació dels Caputxins de Catalunya 732
 Antic Arxiu de la Inquisició 732
 Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau 753
 Biblioteca de Catalunya
   Manuscrits 825, 844, 851, 859, 869, 878
   Manuscrits d'Eiximenis 456 477, 480-483, 515, 576, 579, 835, 837
   Fons Pedrell 862
   Fulletons Bonsoms 756, 867
 Biblioteca de la Universitat de Barcelona, 732, 733, 735
   Manuscrits 647, 828
   Manuscrits d'Eiximenis 512-518
 Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona 732
   Manuscrits 781
 Biblioteca Provincial dels Caputxins de Catalunya 732
 Biblioteca Hispano-caputxina 732
 Antiga biblioteca del convent de Sta. Madrona 733
 Institut Municipal d'Història de la Ciutat
   Manuscrits d'Eiximenis 465, 477, 554, 581-584
 Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona 817, 869
   Manuscrits d'Eiximenis 456
 Arxiu Nacional d'Art de Catalunya 758
- BEGUR
 Arxiu Parroquial 679
- BENASSAL
 Arxiu Municipal
   Notaris 763
 Arxiu Parroquial 763
- BERGA
 Arxiu Històric Comarcal, 878
   Llista de les divuit seccions 878
- BERLIN
 Königliche Bibliothek 211
- LA BISBAL D'EMPORDÀ
 Arxiu Històric Comarcal 679, 765
   Llibre major del arxiu de la casa de Foxà i Boxadús de Gerona... 765
- BOADELLA D'EMPORDÀ
 Arxiu Municipal 881
- BORDEUS
 Bibliothèque Municipale 882
- BORRASSÀ
 Arxiu Municipal 881
- BRUSSEL-LES
 Bibliothèque Royale Albert I 694
- CABANES (D'EMPORDÀ)
 Arxiu Municipal 881
- CADAQUÉS
 Arxiu Municipal 758
- CALDERS
 Arxiu parroquial
 Viladecavalls 860
- CALONGE
 Arxiu Històric Municipal 758
- CAMBRIDGE
 University Library 693
- CARPENTRAS
 Bibliothèque Inguimbertine 882
- CASTELLÓ DE LA PLANA
 Arxiu Històric Municipal
   Llibres del consell 759
 Arxiu de la Diputació 790, 879
 Arxiu de Santa Maria
   Baptismes 879
- CERVERA
 Arxiu Històric Comarcal
   Fons municipal 761, 762, 879
   Fons notarial 762, 813, 879
   Consells 762
- CESENA
 Biblioteca Malatestiana 884
- CISTELLA (D'EMPORDÀ)
 Arxiu Municipal 881
- CIUTADELLA
 Arxiu Històric Municipal 694
   Llibre dels reis 771

- Llibre de Cort 771
- CIUTAT DEL VATICÀ
- Archivio Segreto Vaticano 713, 732, 841
  - Regesta Avenionensia 238
  - Instrumenta Miscellanea 879
  - Indices 238
  - Archivum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide 732
  - Archivum Sacrae Congregationis Concilii 730
  - Archivio della Congregazione per i Religiosi 732
  - Biblioteca Apostòlica Vaticana 222, 713, 732
  - Vat. Borgh. 214, 218, 219, 220, 221, 222, 232, 233, 234, 243, 246, 249, 250, 254, 256
  - Vat. Chig. 61
  - Vat. Lat. 61, 211, 220, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 233, 236, 237, 238, 241, 242, 246, 250, 819
  - Ottob. Lat. 710, 826, 843
  - Palat. Lat. 802, 819, 824
  - Vat. Reg. Lat. 211
- CLUNY
- Biblioteca de l'antic monestir 212, 233
- COPENHAGUE
- Kongelige Bibliothek 889
- CORBERA
- Arxiu de la Vila i Honor de Corbera 763
- CULLA
- Arxiu Municipal 763
  - Notaris 763
  - Arxiu Parroquial 763
- DEN HAAG (LA HAIA)
- Koninklijke Bibliothek, 71 E 44 693
- DILINGEN
- Studienbibliothek 852
- EICHSTÄTT
- Universitätsbibliothek 635-639
  - Alte Dombibliothek 636
- EIVISSA
- Arxiu Històric Municipal 694, 764, 873
  - Llibre de la Cadena 771
- EL ESCORIAL
- Biblioteca 812, 827, 838
  - Ms. d'Eiximenis 474-480
- FIGEAC
- Musée Champollion 828
- FIGUERES
- Arxiu Històric Comarcal 881
  - Arxiu Municipal 881
  - Fons Collsamata de Caramany 881
  - Fons Lagresa 881
  - Arxiu de l'Hospital de Pobres de Figueres 881
  - Arxiu Parroquial de Sant Pere 881
  - Documents de Vila sacra i Santa Maria de Lledó 881
- FLIX
- Arxiu Municipal 881
  - Fons Pujol Ferrús 881
  - Conductes del cirurgià Josep Arnavat 881
- FLORÈNCIA
- Biblioteca Nazionale Centrale
  - Conventi Soppressi 244
  - Biblioteca Medicea Laurenziana 884
- GARRIGUELLA
- Arxiu Municipal 881
- GIRONA
- Arxiu Capitular 265, 764, 789, 844, 860
  - Manuscrs 458, 459
  - Pergamins 290, 302, 779
  - Llibre verd* 290, 341, 353, 363, 387, 428
  - Llibre d'En Calçada* 290, 428
  - Arxiu Diocesà 265-428, 675, 679, 680, 6812, 682, 684-685, 764, 777, 832, 844, 860, 863, 880, 883
  - Libri Notularum* 265, 269, 272, 273, 274, 276, 341, 364, 682
  - Manuels de col·lacions de beneficis 265, 269, 862
  - Registrum Litterarum* 266, 269, 272, 273, 275, 276, 682, 785
  - Registrum {litterarum} itineris* 265
  - Visitationum 781
  - Patrimoni de la Mitra* 276
  - Pergamins de la Mitra* 266, 268, 269, 273, 280, 281, 288, 289, 290, 291,

- 294, 295, 296, 297, 300, 303, 304, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 320, 321, 322, 323, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 382, 393, 394, 395, 396, 307, 398, 398, 399, 400, 401, 416, 419, 426
- Pergamins de la Seu* 273
 Pia Almoina 781
Fons notarial 682
 Processos moderns 883
Inventari de l'Arxiu Major de la Dignitat Episcopal 267
Repertori dels actes de l'Inventari 267
Pergamins de Besalú 298, 299
 Parròquies. Ullestret 785
 Arxiu Històric de Girona 764, 777, 844, 860, 882-883
 Castelló d'Empúries 759
 Registres notariais 882
 Notaris empordanesos 752, 763, 813
 Comptadoria d'Hipoteques 768, 882
 Arxiu Històric Municipal 265, 392, 844, 860
 Biblioteca del Seminari
 Manuscrits d'Eiximenis 456, 459
 Antiga biblioteca de Sant Feliu 681
 Antiga Biblioteca del Convent de Caputxins 884
- GÖTTINGEN
 Staats- und Universitätsbibliothek
- GRAZ
 Universitätsbibliothek
 Handschriften 232
- IGUALADA
 Arxiu Conventual dels Caputxins 732
- KRUMLOV (XÈQUIA)
 Biblioteca del Palau 876
- LA COMA
 Arxiu Parroquial 789
- LLAVANERES
 Arxiu Parroquial 775
- LLEIDA
 Arxiu de la Catedral 752
 Arxiu Històric
 Reial Cadastre 766
 Museu Diocesà i Comarcal 885
- LLERS
 Antic Arxiu Parroquial 889
- LONDRES
 British Library 886
 Add. Mss. 817
 Welcome 819
 Burney Mss. 839
- LLUC
 Arxiu de la Col·legiata 769
- MADRID
 Biblioteca Nacional
 Manuscrits 61, 212, 694, 759, 861
 Manuscrits d'Eiximenis 460, 477, 483-486, 501-508, 515, 518-529, 827, 837
 Real Academia de la Historia 247, 251, 886
 Biblioteca àrab d'Almonacid de la Sierra 811
 Real Academia de Bellas Artes de S. Fernando 874
 Archivo General de Palacio 863
 Archivo Histórico Nacional 869
 Estado 866, 867
 Consejos 759, 866
 Clero 805, 844
 Nobleza 849
 Órdenes Militares 751
 Legajos 866
 Lapidari 814
 Antic Arxiu de Poblet 889
 Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores
 Santa Sede 755
 Archivo Histórico de Protocolos 863
 Archivo Parroquial de San Martín
 Defunciones 863
 Biblioteca Real
 Manuscrits d'Eiximenis 460, 515, 536-539
 Biblioteca Lázaro Galdiano 856

Descalzas Reales Manuscrit d'Eiximenis 837	OLOT Arxiu Històric Comarcal Notarial 869 Arxiu Municipal 869
MANRESA Arxiu Històric Comarcal 839	OSCA Archivo Provincial Universidad Sartoriana 786
MARSELLA Bibliothèque Municipale 882	OSOR Arxiu Municipal 889
MILÀ Biblioteca Ambrosiana Manuscrits 40, 615-625, 818, 818, 822	OXFORD Bodleian Library 816 Can. Lat. Class. 691-692 Taylor Institution 852
MOLLET DE PERALADA Arxiu Municipal 881	PADOVA/PÀDUA Biblioteca Capitolare 885 Biblioteca di Santa Giustina 885
MONREALE Biblioteca di Santa Maria Nuova 885	PALERM Archivio di Stato 838 Archivio Municipale 838
MONTALEGRE Arxiu de la Cartoixa 776	PALMA DE MALLORCA Arxiu del Regne de Mallorca 749, 764, 805 Arxiu Històric 772, 843, 854 Lletres reials 846 Reial 828 Escribania de Cartes Reials 763, 771, 846 Còdexs 694, 695, 770, 811, 828 Còdex dels Reis 886 Reial Patrimoni 774, 782, 830 Reial Audiència 772, 870 Suplicacions 886 Clerecia 774, 865 Universitat 854 Extraordinaris 854 Llibre de N'Abelló 770 Protocols 763, 770, 772, 774, 850, 852, 854, 865, 886 Gran e General Consell 774, 854 Sociedad Económica de Amigos del País 775 Fons De la Torre/Montenegro 873 Arxiu de la Catedral de Mallorca 695, 770, 852, 854, 885 Collationum 763 Consuetudine de sagristia 854
MONTBLANC Arxiu Històric Comarcal 864 Notaris 781 Museu Arxiu Comarcal. Conca de Barberà 749, 792	
MONTSERRAT Arxiu del Monestir 732 Arxiu Musical 862 Biblioteca del Monestir 844 Hemeroteca Mèdica 887	
MORELLA Arxiu Històric Eclesiàstic 730, 731 Arxiu Municipal 730	
MUNIC Bayerische Staatsbibliothek Clm 10517 20 Clm 10518 615-622 Cod. Hisp. [Cat.] 55 41 Archiv der Handschriftenabteilung 615-622	
NANTES Bibliothèque Municipale 882	
NOVA YORK Hispanic Society 886 Museu dels Cloisters 758, 828	

- Pergamins 763
 Arxiu Diocesà de Mallorca 774, 886
 MSL/382: 816, 873
 Sapiència F-143: 818
 Arxiu Municipal 886
 Horta 850
 Reial Acord 774
 Museu de Mallorca 802
 Monestir de la Real 694
 Monestir de Sta. Elisabet 851
 Arxiu de Santa Clara 770
 Arxiu de la Diputació Provincial 749
 Arxiu Conventual dels Caputxins 732
 Arxiu de Ca N'Olesa 873
 Biblioteca March 458
 Palau de Llotja 817
 Palau Vivot, Biblioteca 458
 Marquès de Camposanto (Pueyo) 694
 Museu del Col·legi de Montision 840
- PARÍS
 Archives du Ministère d'Affaires Étrangères
 Correspondance politique 867
 Bibliothèque Nationale 55, 886
 Cartes et plans 882
 Esp. 554, 570-580, 826, 839, 846, 858, 882
 Ital. 882
 Lat. 36, 211, 215, 693, 824, 826, 844, 882, 890
 Fr. 829
 Nouv. acq. Lat. 882
 Impr. Rés. 882
 Collection Doat 38, 47, 56, 63
 Bibliothèque de l'Arsenal 882
 Bibliothèque Mazarine 882
 Musée du Louvre 828
- PENÍSCOLA
 Antiga Biblioteca Papal 839
- PERALADA
 Biblioteca del Palau 732
- PERPINYÀ
 Arxius Departamentals dels P. O. 59, 778, 779, 829, 875, 882, 887
 Sèrie 1B 10: 770
 Sèrie 1Bp 839: 831
 Sèrie 3B 780
 Saint Dominique de Perpignan
 Testaments des religieux 863
- Notaris 777, 778
 Biblioteca Municipal 829
- POBLET
 Arxiu de l'Abadia 732
 Pergamins de l'arxiu actual 887-888
- PUIGCERDÀ
 Arxiu Històric Comarcal de la Cerdanya 760, 833
 Fons notarial 663-671, 761
 Pergamins 727-729
 Arxiu Municipal 727, 729
 Processos antics 888
- PUIG-RODON
 Antic Arxiu Parroquial 889
- REUS
 Arxiu Històric Comarcal del Baix Camp 759, 762, 863
 Fons Municipal 779, 863, 888
 Arxiu Parroquial de Sant Pere 779
 Antic arxiu del Bruguer 888
 Arxiu de l'Hospital dels Pobres 779
 Museu Salvador Vilaseca 791
- RIPOLL
 Arxiu-Museu 889
 Fons de la Comunitat de Preveres 889
 Fons patrimonials 889
 Biblioteca Lambert Mata 838
- RODA D'ISÀBENA
 Antiga biblioteca 742
- ROMA
 Archivio di Stato 713
 Archivum Generale Ordinis Praedicatorum 804, 857
 Archivum Generale Ordinis F. M. Capuccinorum 732
 Archivum Postulationis Generalis F. M. Capuccinorum 732
 Archivo de la Embajada de España 713
 Biblioteca Nazionale 732
 Biblioteca Vallicelliana 713
 Biblioteca Angelica 713
 Biblioteca Casanatense 715
 Biblioteca Corsiniana/Accad. Dei Lincei 824
 Biblioteca di Sant'Isidoro e San Patrizio Manoscritti 244

ROVIGO Accademia dei Concordi 812	Biblioteca del Seminario 817
SALAMANCA Biblioteca Universitaria Manuscrit d'Eiximenis 837 Biblioteca de San Esteban 841	SCALA DEI Antic Arxiu de la Cartoixa 888
SA POBLA Arxiu Municipal Llibre d'ordinacions 763	LA SELVA DEL CAMP Arxiu Històric Municipal 762
SALTOR Antic Arxiu Parroquial 889	LA SELVA DEL MAR Arxiu Municipal 881
SANT CUGAT DEL VALLÈS Biblioteca del Centre Borja 732	LA SEU D'URGELL Arxiu de la Catedral 760, 890 Arxiu Diocesà 890
SANT FELIU DE GUÍXOLS Antigues Biblioteca i Arxiu del Monestir 684	SEVILLA/TOLEDO Biblioteca capitular y Colombina 839 Manuscrit d'Eiximenis 584-608 Archivo Ducal Medinaceli 880 Sección Empúries 880
SANT FOST DE CAMPCENTELLES Arxiu patrimonial Can Torrents 776	SIENA Archivio di Stato 849
SANT LLORENÇ DE MORUNYS Arxiu Parroquial 789 Museu de la Vall de Lord 789	SIMANCAS Archivo General Estado 774, 861 Secretaría de Guerra 766 Guerra Moderna 774-775 Gracia y Justicia 866 Cámara de Castilla 858
SANT PETERSBURG Biblioteca Imperial, ms. d'Eiximenis 457	SINEU Arxiu Municipal Secció I, 38: 783
SANTA COLOMA DE FARNERS 889 Fons patrimonials 889 Notaris 889	SISQUER Arxiu Parroquial 789
SANTA COLOMA DE QUERALT Arxiu de l'antic convent de la Mercè 781	SOLIVELLA Arxiu Parroquial Notaris 864
SANTES CREUS Pergamins de l'antic arxiu 888 Antiga biblioteca 831, 847	SOLSONA Arxiu Diocesà 760, 890
SARAGOSSA Arxiu Capítular Manuscrits d'Eiximenis 457-458, 477, 478, 491-501 Archivo de la Diputación Provincial Familias 790 Archivo de la Audiencia Provincial 817 Archivo Diocesano 843 Archivo de Protocolos 878 Biblioteca de la Seo 828	TARRAGONA Arxiu Històric Fons municipal 864, 874 Llibres de consells 784 Fons notarial 864 Fons Manuscrits de Santes Creus 847 Arxiu Històric Arxidiocesà 762, 890

- Parròquies: Tamarit 783
 Aleixar 814
 Vallespinosa 857
 Arxiu de la Catedral
 Baptismes 864
 Biblioteca Pública 831
 Biblioteca Hemeroteca Municipal 891
 Legat Babot 891
- TÀRREGA
 Arxiu Històric Comarcal
 Fons municipal 815
 Llibre d'albarans 815
 Llibre de bans 815
- TENES
 Anric Arxiu Parroquial 889
- TERRASSA
 Fons musical del Sant Esperit 891
- TOLOSA DE LLENGUADOC
 Bibliothèque d'Études et de Patrimoine
 882
- TORTOSA
 Arxiu de la Catedral 730, 731
 Visites pastorals 843
 Arxiu de la Cinta 760
 Biblioteca de la Catedral
 Manuscrits 730
 Arxiu Històric Diocesà 730
 Arxiu Històric Comarcal de les Terres de
 l'Ebre 730
 Protocols notarians 785
- TRASOBARES
 Arxiu de l'antic monestir 888
- VALÈNCIA
 Arxiu del Regne de València (ARV) 751,
 703, 847
 Batllia 849
 Manaments i empires 809
 Processos 719
 Vària. Llibres 859
 Protocols notarians 849
 Arxiu de la Catedral 788, 841, 847
 Lligalls 865
 Manuscrits d'Eiximenis 477, 486-491,
 499, 503, 508-511, 539-547, 554,
 565-569
- Arxiu Municipal 841, 865
 Manuals de Consells 786
 Lletres missives 789
 Arxiu del Col·legi del Patriarca 788, 790,
 864, 865
 Protocols notarians 786, 853, 856
 Arxiu Provincial dels Dominics 856
 Biblioteca de la Universitat 738, 788,
 841, 856
 Manuscrits d'Eiximenis 499, 515
 Antiga Biblioteca de Sant Miquel dels
 Reis 846
- VAL D'ARAN
 Archiu Generau d'Aran
 Conselh Generau 892
- VALLS
 Arxiu Històric Comarcal de l'Alt Camp
 762, 864, 892
*Llibretes about estan assentats los noms dels
 soldats i capità... 759*
 Protocols notarians 768
- VENÈCIA
 Archivio di Stato 848
 Biblioteca Marciana
 Zanetti lat. 61
- VERDÚ
 Arxiu Parroquial
 Fons de música 862
- VIC
 Arxiu Municipal 790
 Mss. d'Eiximenis 456-457
 Arxiu de la Catedral 789, 790, 892
 Arxiu i Biblioteca Episcopal 547, 732,
 790, 847
 Cúria Fumada 760, 815
 Parròquies: Tona 785
 Manuscrits 832-833
 Manuscrits d'Eiximenis 554, 560-565,
 578
 Arxiu Històric Comarcal
 Memorial Puiggarí 783
 Museu Episcopal
 Manuscrits 890
- VIENA
 Hof-, Haus- und Staatsarchiv
 Vorträge 867
 Hofkammerarchiv 865

VILADEMAT

Arxiu Municipal 881

VILAFRANCA DEL PENEDES

Arxiu Històric Comarcal 8

Arxiu Parroquial

Matrimonis 790

Museu del Vi 8, 12

Arxiu de la Comunitat 20, 34, 35

Pergamins 54

Registre de la cort del batlle Ferrer

Oller 34, 54, 66

Protocols notarians 21

Manuals de Mateu Moratones 21, 32,
65, 66

Manuals de Mateu Ferrandell 21

VILANOVA I LA GELTRÚ

Biblioteca-Museu Balaguer 872

VILASSAR

Arxiu Parroquial 775

WOLFENBÜTTEL

Schlossbibliothek. 1006 Helmst.

Processus factus tempore Innocentii papae VI
21, 62, 64

TAULA D'ANTROPÒNIMS

- A coneguda de savi 744
 Aaron Mani 814
 Abad Pérez, A. 213, 222
 Abadia, Guerau d' 410
 Abascal, Juan Manuel 880
 Abella, Berenguer d' 417
 Abella, Ferrer d' 7, 46, 57, 59
 Abella i Gibert, Delfí 822
 Abraham, sant 477, 557
 Abraham bar Hiyya 743, 811, 812
 Abraham Hakevy 816
 Abraham ben Ezra 876
 Abulafia, David 718
 Açach Abenmenir 878
 Academia de Ciencias Naturales de Barcelona 726, 757
 Academia Militar de Barcelona 874
 Accrocca, Felice 213
 Accursius 753
 Acero, Bernardino 721
Acta de la Comissió Ermengol 630, 632
Acta Sanctorum 827
 Acuña, Juan de 774
 Adam Alderspecensis (Magister Adam) 741, 802, 876
 Adão da Fonseca, Luis 718
 Adrià VI 461
 Adrià emperador 7912
 Agabarus, rex 227
 Agobard 743
 Agostí, Antoni 870, 885
 Aguadé Nieto, Santiago 718
 Aguilar, família 857
 Aguilar Àvila, Josep Antoni 806, 825
 Aguiló, ? 846
 Aguiló, Bartomeu 35
 Aguiló, Guillem 390
 Aguiló i Pinya, Antoni 816
 Agullana, Pere d' 354
 Agustí d'Hipona, sant 226, 227, 228, 229, 236, 651, 923
 Agustí de Montclar 737
Ai! Noble ciutat de Vic 721
 Aiguaviva, Bernat d' 274
 Aiguaviva, Perpinyà d' 293
 Airaldi, Gabriella 715
 Ait, Ivana 717
 Aito de Gorikos 819
 Aitona, marquès d' 279
 Akasoy, Anna 696
 al-Azraq 805
 al-Ghazâlî 820
 al-Idrisi 811
 Alabrús, Rosa Maria 867
 Alagno, Lucrezia d' 708, 741
 Alagona, Manfredi d' 838
 Alamany, els 578
 Alanyà i Roig, Josep 729-731, 741
 Alarcón Román, Concepción 776
 Alart, Julien Bernard 887
 Alatzar/Pere 32
 Albà, Bartomeu 419
 Albanea, sibil·la 230, 234
 Albanell, abat del Mont 678
 Albareda, Anselm 920
 Albaret, Josep 756
 Albaret, L. 644
 Alberni, Anna 834, 840, 878
 Alberola, Antonio
 Albert el Gran, s. 703, 732
 Albert, Francesc 417
 Albert, Galceran 652
 Albert, Pere 830
 Albert, Ponç 360
 Albert, Ramon 275
 Albert von Greifswald 818-822
 Albertum de Grippeswaldis = Albert von Greifswald
 Albi, Jacobus = Blanc, Jacme
 Albons, Jaume d' 308
 Alcalabi, Frédéric 832
 Alcobarro, Agustí 748, 762
Alcorà 820
 Alcover i Sureda, Antoni M. 11, 25, 240, 709, 746, 803, 838
 Aldobrandini, Alessandro 729
 Alegre i Urgell, Montserrat 831
 Alegret, Joan 806-807
 Alegret i Vilaró, Pere 19, 35
 Aleixandre Segura, Teresa 813
 Aleixos Alapont, Santiago 870
 Alemany, Jaume 402

- Alenyà, Pere 323
 Alexander Minorita 692
 Alexandre VI 713-719, 743, 788, 815, 847, 848, 849, 876, 885
 Alexandre, Charles 691
 Alexandre de Hales 733
 Alföldy, Geza 794
 Alfons I de Catalunya-Aragó 727
 Alfons II de Catalunya-Aragó 698, 814
 Alfons III el Benigne 31, 271, 329; infant primogènit 271
 Alfons IV Trastámara 578, 639, 694, 706, 707, 708, 709, 713, 741, 742, 743, 787, 788, 782, 843, 847, 877, 879; Maria, muller, reina 708
 Alfons, primogènit d'Aragó 805
 Alió, Berenguer 426; Sibila, vídua 426
 Aliprandi, Antonio 865
Allegationes super articulis tractis... de Postilla quam composuit fr. Petrus Iohannis... 36
 Allegrezza, Franca 715
 Almela i Vives, Francesc 847
 Almirall, filigrana 512
 Aloi, Fèlix 278
 Alòs, Joan d' 755
 Alòs, Ramon d' 19
 Alou, Arnau d' 306, 343
 Alquer, Berenguer 403
 Altadell, Gabriel 743
 Altés Aguilò, Francesc Xavier 889
 Altisent, Agustí 18, 761
 Alturo i Perucho, Jesús 459, 460
 Àlvar d'Àger 757
 Àlvar, Carlos 538
 Álvarez Palenzuela, Vicente Ángel 247, 718
 Amades, Joan 803
 Amari, 825
 Amat i de Cortada, Rafael 865
 Amatller (Ametller), Guillem 284, 287, 298, 299
 Ambròs de Milà, sant 651
 Ambròs de Saldes 737
 Amelh, Ramon 15
 Amengual Batle, Josep 769
 Amengual Bunyola, Guillem Alexandre 851
 Amenós Martínez, Lluïsa 754, 760, 789, 830
 Amer, Pere 272
 Amich, Narcís M. 681
 Amiel, C. 644
 Amiga, Pere 787
 Amigó, Francesc 34
 Amor de Soria, J. 867
 Anatra, Bruno 718
 Ancona, Agustí d' 458, 924
 Andreatta, Michela 812
 Andrés i Morell, Joan 724, 725, 726
 Andreu, Antoni 743, 828, 876, 885
 Andreu, Joan 866
 Andreu, Ramon 374, 375
 Andreu de Seva 732
 Andreu Miralles, Xavier 853
 Andreu Pintado, Javier 794
 Àngel de Alarcón 734, 735
 Anglesola, els 578
 Angiolini, Enrico 117
 Anglès, Guillem 741
 Anglès, Higini 816, 891
 Anglès, Josep 885
 Anglès, Pere Màrtir 647
 Angulo Eger, Maria 871
 Anjou, família reial 31
 Anjou, Lluís, sant 38, 44, 45
 Anjou, Blanca, reina de la Corona d'Aragó 38
 Annio da Viterbo 782, 801, 847, 851, 854
 Anselm de Cantorbery, sant 496, 913
 Anselmi, Alessandra 764
 Anticrist 52, 55, 63
 Antist, Vicent Justinà 644, 856, 855
 Antoní de Florència 733
 Antoni de Mallorca 733
 Antonio, Nicolás 573, 904
 Antonius de Butrio 636, 637, 638
Aphorismi particulares 882
Apocalipsi 217, 228, 229, 235, 236, 730
 Apòstol = Pau, sant
Apostolicae Servitutis 732
 Aquinet 58
 Aragall, Berenguer 757; Ermengarda, muller 757
 Aragay, família 757
 Aragó, Enric d' 711
 Aragó, Jaume de (cardenal) 743
 Aragó, Pere de 383
 Aragó, Pere d', infant, fra 351, 378, 416, 425, 553, 563, 572, 582, 743, 823

- Aragón, Alfonso: cf. Villena, Alfons de
 Aragona, Eleanora d' 741
 Arasa, Ferran 688
 Arbona, Miquel 460
Arbor scientiae 850
 Arcelus Ulibarrena, Juana Mary 212-213,
 222
 Archata, Francesco d' 35
 Argensola, Guillemó d' 34
 Arghun, il-Khan de Pèrsia 819
 Ariel 611
 Arill v. Erill
 Aristòtil 457, 733, 890, 913, 924
 Armandry, Michel 794
 Armangué i Herrero, Joan 801, 833
 Armentera, Ramon d' 354
 Armstrong, John 752
 Arnall i Juan, M. Josefa 265, 271, 371,
 392
 Arnau, frare 50, 57
 Arnau de Bonastre 35
 Arnau de Miana, Ferrer 399
 Arnau de Montpalau, Pere 399
 Arnau de Patau, Guillem 18
 Arnau, Ramon 317, 340, 341, 372
 Arnautó, Josep 678
 Arnavat, Josep 881
 Aromir, Francesc 756
 Arquer, Sigismondo 854
 Arrizabalaga, Jon 756
 Arteaga, Esteban de 748
 Artés, Pere d' 611, 835
 Ascia, Luca d' 718
 Asín Palacios, Miguel 821
Assignationes librorum... 647
 Astorch, M. Àngela 870
 Astorga Céspedes, Diego 729
 Astruc de Tortosa 803
 Astruga de Randera 55, 62, 63
 Asturiol Castelló, Elisenda 785
 Ateca, Martín de 229, 242
 Aubert., Esteve 411
 Aubert, Roger 644
 Augereau, Pierre 766
 August emperador 795
 Auleda, Bernat d' 408
 Aulina, Antoni Gabriel 483
 Aurell i Cardona, Martí[n] 218, 219
 Aurembiaix d'Urgell 805
 Aurigemma, Luisa 116
 Aurigemma, M. Giulia 116
 Auriol, Pere 828
 Avalor Arce, Silvio 852 *Avendo Noi* 922
 Avenzoza Vera, Gemma 846, 890
 Averrois 733, 912, 913
 Avicenna 554, 821
 Aviè 791
 Avila, Martín 642
 Avinyó, Bernat d' 295, 320, 331, 334;
 Guillem, vídua 295, 320
 Avinyó, Guillem d' 279, 295, 313, 334,
 348, 389
 Avinyó, Joan 698
 Avinyó, mossèn 846
 Avinyó, Pere d' 32
 Avinyó, Ponç d' 295, 331; Blanca, muller
 331
 Avinyó, Simó d' 309, 313, 322, 335
 Avril, François 573
 Ayats, Alain 875
 Ayats, Lúdia 860
 Azema, Ramon 38
 Azo 753
 Azpilcueta, Martín de 734
 Bac de Roda = Macià i Ambert, Francesc
 7212
 Bacallar i Sanna, Vicent 866, 869
 Bacella, Berenguer 23, 28, 29, 37, 38, 43-
 47, 50, 56, 57, 62, 64
 Badia, Lola 463, 557, 559, 699, 820, 827,
 921
 Badia i Margarit, Antoni M. 746, 748
 Badosa i Coll, Elisa 755
 Bagatin, Pier Luigi 812
 Baier, Guillem 385
 Baig Aleu, Marià 766
 Balari i Jovany, Josep 515
 Balbs, Guillem de 364, 380, 409; Cateri-
 na, muller 364; Beatriu, muller 380
 Balbs, Simó de 349, 352; Berenguera,
 muller 352
 Balcells, Albert 748
 Balent, Andreu 875
 Balias i Vila, Jaume 891
 Balleró, Jaume de 638
 Ballester, Berenguer 424, 425
 Ballester, Jaspert 424
 Ballester, Joan 846
 Ballester, Miquel 846

- Balmes i Urpià, Jaume 748, 923
 Balsera Morano, Raul 791
 Banch, Bernat de 292, 391
 Banyoles, abat de 416
 Banyoles, Arnau de 426
 Banyoles, Bernat de 298
 Banyuls, Bernat de 296, 307
 Baraut, Cebrià 462
 Barberà, Josep 490
 Barbero, Alessandro 806
 Barceló, En 412
 Barceló, M. Carme 811
 Barceló Adrover, Pep 768, 853
 Barceló Crespi, Maria 557, 694, 747, 772, 850
 Barcelona, Martí de 455, 457-460, 463, 468, 477, 482, 485, 490, 499, 503, 507, 511, 515, 516, 521, 526, 529, 532, 535, 538, 539, 542, 546, 550, 554, 563, 558, 573, 627, 731
 Bargrave, Robert 863
 Barillas, Francesc 664, 666, 671
 Barniol i Boixader, Florenci 721
 Barra, Joan 36
 Barral, José 801
 Barraqué, Jean-Pierre 557, 836, 893
 Barreda i Edo, Pere Enric 763, 803
 Barrera, Huguet 273
 Barrio Moya, José Luis 862, 863
 Barrios Rodríguez, M. Auxiliadora 886
 Bartina, Sebastià 499
 Bartholomaeus 637, 638
 Barhomeu, Johan 843
 Bartolomé de las Casas 846
 Bartolomeo di Neocastro 825
 Bartolomeo di Pisa 221
 Barutell, Ramon de 367; Germana, mare 367; Ermessenda, muller 368
 Basili de Rubí 731, 735
 Bassegoda Pineda, Enric 517
 Basset, Joan 866
 Basset, Pere 728
 Bassita 54
 Bassols d'Olot, Lluís 735
 Bastardas, Joan 499
 Bastida, Ramon 360
 Batalla, Josep 822
 Bataller, Gaspar 863
 Bataller Català, Alexandre 556
 Batlle, Pere 414
 Batlle, Ponç 422
 Batlle i Gallart, Carme 705, 753, 781
 Batlle i Prats, Lluís 8, 17, 55, 62, 63, 459, 747, 883
 Batlló Ortiz, Josep 893
 Batllori Dillet, Montserrat 745
 Batllori i Munné, Miquel 16, 18, 224, 238, 239, 240, 241, 251, 702, 723, 725, 748, 848, 849, 900, 920
 Bauç, Nadal 332
 Baucells i Reig, Josep 7, 550,
 Bauçols, Berenguer de 299
 Bayerri, Enric 731
 Bayle, Pierre 904
 Bäumer, Remigius 211
 Beauchamp, Alexandra 831
 Beatriu, abadessa de Sant Daniel 363
 Beçols, Bernat de 292
 Beda el Venerable 230, 496, 578
 Bedoç, Bernat de 412
 Bedós, Bernat de 358
 Bedós, Pere de 409
 Bejarano Galdino, Emilio 764, 774, 873
 Belando, Nicolau de Jesús 866, 869
 Bellagarda, Ferrer de 212, 213
 Bellavista i Ramon, Joan 752
 Bellay, Jean du 854
 Bellini, Giuseppe 718
 Bellomo, Mario 804
 Bellpuig, Berenguer de 315
 Bellpuig, Bernat de 286, 375, 376
 Bellpuig, Guillem de 313, 315, 375
 Bells, En 412
 Bellvespre, Bernat de 352
 Bellvespre, Ramon de 352; Bernat, fill 352
 Beltrami, Pietro 893
 Beltran, Vicenç 805, 846, 851, 878
 Belurs, Bernat 372
 Benaulla, Guillem 270
 Benazzi, Giordana 717
 Benegas López, R. A. 642
 Benet XI 16, 214, 219, 228, 231, 243
 Benet XII 9, 16
 Benet XIII 58, 247, 499, 615, 632, 639, 648, 705, 707, 708, 712, 730, 731, 741, 743, 776, 816, 840, 880, 885
 Benet XIV 733, 734, 922, 927
 Benet XVI 297, 927

- Benetos, Dionís 243
 Benincasas, Gratiósius 887
 Benit, Josep Lluís 869
 Bensch, Stephen 880
 Benz, Ernst 215
 Bär, Werner Franz 773
 Berard 850
 Berardo, Francesc 756
 Berart, Deuslosal 285
 Berenguer, Bernat 386; Ermessendis, vídua 386
 Berenguer, Pere 308
 Berenguer de l'Estany 744
 Berenguerona 59
 Berga i Felip, Marià 869
 Berkeley, George 905
 Bernada 36, 64
 Bernades, Miquel 729
 Bernal Palacios, Arturo 817, 893
 Bernardino, Silvio 885
 Bernat, s. 458
 Bernat, abat d'Arles del Tec 352
 Bernat, prior de Manlleu 306
 Bernat de Gordó 882
 Bernat de Llobera 831
 Bernat de Pedra 751
 Bernat Guillem de Perles 423
 Bernat Guillem de Pinells 753
 Bernat i Roca, Margalida 771, 809, 813, 814, 828, 886
 Berquís, Ponç de 315
 Bertesi, Giovanni Giacomo 865
 Bertholon, B. Fr. 689
 Bertran, Andreu 712
 Bertran, Bernat 416
 Bertran, Cosme 672
 Bertran, Francesc 664, 666, 671
 Bertran de Claret 803
 Bertran i Eixarch, Lluís s. 885
 Bertran Roigé, Prim 718
 Bertrana, Prudenci 768
 Berwick, James Stuart Fitz-James 867, 868
 Besala, Berenguer 332
 Besanta, Pere de 59
 Bescanó, Bernat de 310
 Bescanó, Bertran de 319, 349
 Bestracà, Graïda de 402
 Bet, Pere 412
 Beuter, Antoni 847
 Beuter, Pere 885
 Bevià, Francesc 398
 Bianca, Concetta 716
 Bianciardi, Patrizia 718
 Bianya, Alamanda de 388
 Bianya, Berenguer de 392
 Bianya, Francesc de 403; pubilla 403
 Bianya, Pere de 3350, 388, 423
 Bianya, Ramon 339, 423
Bíblia 229, 230, 232, 234, 243, 246, 649, 650, 742, 788, 826, 832, 858, 875, 900-901
Bíblia Kennicott 813
Bíblia de Ripoll, Bíblia de Rodes 743
Bíblia de Sant Vicent Ferrer 841
Bíblia Vetus latina 742-743
Bíblias falses 712
 Bibliographie annuelle du Moyen Âge tardif 741
 Bietolini, N. 873
 Bigaroni, Marino 213
 Bignami-Odier, Jeanne 215, 216, 218, 243
 Bilbeny, Jordi 853
 Bille, Elisabeth 760
 Billy, Dominique 801, 805, 833, 834
 Bilotta, M. Alessandra 824
 Binimelis, Joan 773, 779, 858
 Bistoni Colangeli, M. Grazia 718
 Biure, Guillem de 332
 Biure, Ponç de 332
 Biure, Ramon de 272, 425
 Biure de Montserrat, Rafael de 857
 Blanc, Guillem 302
 Blanc, Jacme 220, 226, 227, 227-228, 241
 Blanch, Josep 860
 Blanch, J. 305
 Blanco García, Francisco 750
 Blanes, Arnau de 310, 359, 392
 Blanes, Bernat de 310
Blanquerna 850
 Blasco Martínez, Asunción 878
 Blasco Sales, María Jesús 788
 Blasi, Ermengol 741, 743, 812
 Blasi Solsona, Joan 808
 Blasio, M. Grazia 716
 Blay, Lluís 735
 Blay, Pere 735
 Bleda, Jaume 876

- Boades, Bernat 682
 Boades i Raset, Joan 265
 Boccali, Giovanni 213
 Boeci, Manlius Severinus 733, 913
 Bofarull, família d'arxivers 553, 562, 749
 Bofarull i Mascaró, Pròsper 884
 Bofill, Pere 578
 Bohemites 641-660
 Bohiga, Beatriu de 418
 Bohigas i Balaguer, Pere, 456, 458, 577, 578, 579
 Boil, família 828
 Boil, Bernat 846
 Boil, Guillem 683
 Boil, Ramon 728
 Boilloux, M. 215
 Boisset, Louis 218, 219
 Boix, Vicent 853, 866
 Boixadors, Onofre 756
 Boixols, Guillem de 316, 354, 391; Agnès, muller 354
 Bolós i Masclans, Jordi 764
 Bolquera, capellà de 518
 Bona, Joan 733
 Bonagratia da Bergamo 36, 61
 Bonamic, Guillem 301
 Bonanatus 36
 Bonaparte, Napoleó 724, 726, 875, 876
 Bonastre i Bertran, Francesc 890
 Bonaventura da Bagnoregio, s. 61, 704, 733, 734, 925, 927
 Bonet, Gerard 778
 Bonet Donato, Maria 761, 783
 Bonfil, Roberto 718
 Bonifaci VIII 216, 216-217, 217, 218, 231, 235, 236, 244, 698, 782, 806, 807, 824, 825
 Bonmacip, Andreu 771
 Bonner, Anthony 698, 819
 Bono Huerta, José 744
 Bonvilà, Tomàs 52, 60
 Bon Vilar, Ramon 60
 Bord, Antoni 32
 Bordet, Guillem, príncep 784
 Bordils, Arnau de 340; Alamanda, muller 340
 Bordils, Berenguer de 360
 Bordils, Bonanat de 375
 Bordils, Guillem de 360
 Bordoy Torrents, Pere M. 750
 Borja, Alfons de 709-713, 782
 Borja, Joan 849
 Borja, Jofre Gil de 847
 Borja, Francesc de, s. 728, 837, 849, 885
 Borja, Pere Lluís de 849
 Borja, Roderic 847
 Bornmüller, Jochen 876
 Borra, mossèn 839
 Borràs i Feliu, Antoni 748
 Borrell, comte 579
 Borromeo, Agostino 644
 Borrull Vilanova, Xavier 866
 Boscà, Guillem 397
 Boscà, Joan 852, 876
 Boscà, Josep 758
 Bosch, Josep 679
 Bosch, Pere 880
 Bosom i Isern, Sebastià 727
 Boreller, Mateu 785
 Boter, Ramon 846
 Botet, Pere 316
 Botonach, Arnau de 368; Beatriu de Requesens, muller 368
 Bou, Ramon 424
 Boudet, Jean-Patrice 718
 Bouillard, Pierre 791
 Bourgoing, Jean François 764
 Bouyé, Édouard 718
 Bover, Sebastià 861
 Bover Font, August 855
 Bracciolini, Poggio 768
 Braver, Joan 760
 Bremon, Pere 830
 Bremond, Antonin 14
 Breviari 843
Breviari d'amor 843
 Breviari imprès de la Canònica de Solsona 1524: 890
Breviarium Maioricense 772
Breviarium secundum ordinationem et consuetudinem ecclesiae et diocesis Dertusensis 731
Breviarium secundum usum ecclesiae Romanae 731
Breviculum 818
 Brill, E. J. 556
 Brines i Garcia, Lluís 837
 Briquet, Charles Moïse 23, 467, 470, 481, 485, 488, 494, 506, 510, 514, 520, 525, 528, 531, 537, 541, 545, 549,

- 553, 562, 567, 571, 575, 576, 586, 611, 615
 Briesemeister, Dietrich 477
 Bringué i Portella, Josep M. 663
 Brotós, Guillema de 38
 Bru, Josep 863
 Brucke, Wouter 717
 Brucker, Johann Jacob 905
 Brugada, Guillem 390
 Brugada, Joseph 834
 Brugat, Pere de 293
 Bruguera, Jordi 803
 Brummer, Rudolf 822
 Bruno, Giordano 702, 703, 704
 Bruschi, Arnaldo 717
 Brut 579
 Buckely, A. 801, 805
 Buddeus, J. F. 904
 Buhle, Johann Gottlieb 905
 Bulbena i Tosell, Antoni 516, 558
Bullarum, Diplomatum et Privilegiorum S. R. P. Taurinensis editio 34, 35
Bullarium Franciscanum 11, 15, 16, 36, 38, 39
Bullarium Ordinis... Capuccinorum 734
Bullarium Ordinis Praedicatorum 13
 Burdach, K. 211
 Burgos, Pedro de 861
 Burgunyó, Joan 830
 Buridan, John 852
 Burns, Robert Ignatius 556, 803
 Burr, David 11, 17, 32, 60
 Busqueta i Riu, Joan Josep 642
 Busquets, Berenguer de (Berengarius de Busquetis) 629, 630
 Buyga, Guillem 418
 Cabanelles, A. de 279
 Cabanelles, Guillem de 327
 Cabanelles, Josep Anton 726, 751, 872
 Cabanelles, Pere de 366
 Cabré, Miriam 557, 801, 805, 827, 893
 Cabrer, Mateo 863
 Cabrera, Beatriu de 285
 Cabrera, Bernadí de 376
 Cabrera, Bernat de 310, 376, 377, 416, 417
 Cabrera, Guerau de 327
 Cabrera, Ramon de 310
 Cadefau Surroca, Trinitat 833
 Cadiñanos Bardeci, Inocencio 759, 874
 Cahner, Max 748
 Caiani, Tommaso 848
 Caimari Calafat, B. 774
 Caius Marius Verus 793
 Calafat, Mateu 854
 Calafat, Ramon 873
 Calastrenc, Carine 760
 Caldentey, Bartomeu 772
 Calderón de la Barca, Pedro 734
 Caldes, Pere de 335
 Calero, Francisco 853
 Calitti, F. 742
 Calixt III 247, 709-713, 741, 742, 743, 788, 815, 847, 849, 885
 Callós, Joan 363
 Cals, Francesc des 368
 Calvet, Guerau 305
 Calvet, Ramon 385
 Camallera, Ponç 339
 Camany, Joan 857
 Cambi, Maurizio 702-703
 Camiade, Martina 875
 Camins, Alfons de 646; Sança, muller 646
 Camón Aznar 523
 Camós, Amanda 314
 Camós, Bernat de 332, 422
 Camós, Brunissenda de 289; Guillem, fill 289
 Camós, Galceran de 307; Brunissendis, mare 307
 Camós, Guillem de 314, 355
 Camós, Pere de 422
 Camós, Ramon Arnau de 388
 Camós, senyora de 417
 Camós, Sibil·la de 314
 Campabadal Bertran, Mireia 869
 Campanar, Àlvar 854
 Campariol, Berenguer de 406
 Campariol, Pere de 286
 Camploach, Arnau de 346
 Campos, Xavier 879
 Camp-rubí, Francesc 647
 Camps, Bernat 422
 Camps, Dimas 880
 Camps, Guiu 826
 Camps, Jean-Pierre 779
 Camps, Onofre 278
 Canadal, Bernat de 287; Hugueta, filla 287

- Canadal, Guillem de 286, 315, 320, 352, 374, 413
 Canadal, Guillem-Pere de 336
 Canadal, Pere de 295, 413
 Canals, Antoni 456
 Cancellor de l'Estudi de París 626, 628
Cancionero General 851
Cancionero de Uppsala 890
Cançoner DB 801
Cançoneret de Ripoll 825 Cançoner musical de Monte Cassino 891
Cançoner Vega-Aguiló 825, 834, 878
 Cançoners (Gil, Comtes d'Urgell, Vega-Aguiló, etc.) 825, 845
 Cançoners catalans 846, 891
 Candela Oliver, Bibiana 834
 Canellas, Beatriz 877
 Canelles, Berenguer 367
 Canelles, Guillem de 400
 Canfora, Davide 714, 717
 Cano, Melchor 733
 Canonge, Pere 36
 Cánovas, Elena 224
 Cànoves, Francesc 756
 Cantallops, Dalmau de 386
 Cantarel, John 780
 Cantatore, Flavia 716
Cantilena 743
Capbreu de Calonge 1314 758
Capbreu de ço que fou del noble Gastó de Bearn 809
Capbreu 1304 dels establiments fets per Nuno Sanç 809
Capbreu de Montferrer
Capbreu del sençal que l'Almoyna de la Seu de Barchinona pren a Vilafranca del Penedès 34, 54, 65
 Capbreus 884, 887
 Capdevila i de Bru(zon), Francesc 663-664, 671
 Capdevila Muntadas, Alexandra 775
 Capdevila i Werning, Caterina 785
 Çapera, Joan 859
 Capitani, Ovidio 642, 715, 831
 Capitanucci, Paolo 702-704
Capítols e ordinacions... del mestre de Guayta 694
Capítols dels magnífics morbers del present Regne de Mallorca 694, 773
 Capmany, Antoni de 828
 Capmany, Pere 265-428
 Capocci, Raniero 692
 Capusso, M. Grazia 893
 Caravaggi, G. 892
 Caravale, Mario 717
 Carbó, Damià 850
 Carbó, Nicolau 773
 Carbonell, Gregori 864
 Carbonell, Jordi 688, 801
 Carbonell, Pere Miquel 812, 838, 847
 Carbonell, Vicenc 422
 Carbonell i Buades, Marià 864
 Carbox, Joan 647
 Cárcel Ortí, M. Milagros 635, 718, 788
 Cardini, Franco 716
 Cardona, (ves)comte de 728, 806, 866
 Cardona, Pere de 827
 Cardonets, Pere de 271
 Caresmar, Jaume 548, 550, 551, 757, 758, 886, 920
 Carlemany 385
 Carles I emperador 720, 721, 840, 853, 886
 Carles II 722, 782, 863, 867
 Carles III 723, 724, 786, 817, 859, 869, 870, 873, 874
 Carles IV 723, 874
 Carles III, arxiduc 722, 774, 863, 865, 867, 868
 Carles VII de França 841
 Carles VIII de França 713
 Carles I, Anjou 216
 Carles II, Anjou 216
 Carles de Viana 738, 844
Carmen Campidoctoris 743
Carmina Rivipullensia 743, 744
 Carmona, P. 461
 Carrera, Aitor 748
 Carrera, Francesc 663, 671
 Carreras Artau, Joaquim 14, 215, 224, 225, 236, 239, 241, 246, 897
 Carreras Candi, Francesc 644, 661
 Carreres i Pera, Joan 678
 Carrión Gútiez, Manuel 515
Carta de franquescs de Mallorca 770, 771
Carta de poblament d'Alcossebre 1330 751
 Cartellà, Bernat de 310, 329; Saura de Dosrius, muller 310, 329

- Cartellà, Ermessenda de 345, 426; Beatriu, filla 426
 Cartellà, Galceran de 281, 282, 310, 329, 345, 346, 347; Elícsenda, vídua 310
 Cartellà, Guillem Galceran de 415, 426
 Cartellà, Pere Galceran de 282, 329
Cartoral de Rúbriques Vermelles 267, 268, 269, 273, 275, 288, 290, 297, 301, 303, 304, 342, 344, 353, 357, 361, 363, 387
Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona 267, 268, 273, 280, 291, 295, 296, 304, 306, 313, 315, 317, 320, 321, 326, 327, 329, 330, 3312, 332, 334, 335, 336, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 357, 358, 360, 361, 362, 365, 390, 412, 428
Cartoral de Roca rossa 297
 Carvalho de Ledesma Ruiz de Andino, Francisco 869
 Casacuberta, Josep M. de 554
 Casademont, Guillem de 373
 Casagrande, Giovanna 716
 Casanellas Bassols, Pere 826
 Casanova, Gabriel 281
 Casanova, Joan de 876
 Casanovas, Ignasi 455, 456, 584, 725, 748, 921
 Casaubon, Merik 903
 Casciano, Paola 717
 Caselles, Berenguer de 316
 Caselles, Pere de 316, 354
 Caselles i Serra, Lluís Esteve 266
 Cases, Lívia 702
 Cassiani, Chiara 717
 Castañeda, Vicente 759
 Castell, Arnau 332
 Castell, Berenguer 332
 Castell, Guillem 332
 Castellbisbal, Bernat de 369
 Castellases, Guillem 396, 397
 Castellet Marquès, Pablo 809
 Castellfollit, Guillem de 299
 Castellnou, Pere de 301, 336
 Castelló, Ferrer de 297
 Castelló, Miquel 684
 Castellví, Bernat 54; Geraldona, muller 54
 Castellví, Francesc de 866, 868, 869
 Castellví, Georges 794
 Castellví i de Pontarro, Josep Ignasi 689
 Castiglione, Baltasar de 734
 Castilio de Girona 36
 Castellón Cortada, Francisco 751
 Castro, Manuel de 467, 485, 503, 507, 521, 526, 529,
 Catafau, Aymat 779
 Català Poch, M. A. 833
 Català Sanz, Antonio 719
 Catalán Catalán, Fidel 790
 Catalana, Maria 863
 Cataló, Otger 578, 579
Catalunya Romànica 265
Catecisme de l'Església catòlica 651
 Cátedra García, Pedro 555
 Cateura Bennasser, Pau 694, 771
Catalunya Carolíngia 808
 Cathalanus de Barchilone 36
 Catlos, Brian A. 808, 810
 Catllar, Ponç de 413
 Catllar, Ramon de 320, 327; Marquesa, muller 320
 Caus, Pere des 754
 Çavall, Ramon 519, 522, 524, 827; Agnès, muller 519, 523, 524
 Cavallaro, Anna 716
 Cavaller, Bernat 391, 411, 412
 Cavaller, Guillem 413, 427
 Cavalli, Sigismundo 764
 Cavallini, Giovanni Battista 887
 Cave, G. 904
 Caxton, William 703
 Caylaç, Joan 364
 Caylus, comte de 845
 Ceán Bermúdez, Agustín 886
 Cebrià, sant 225, 236
 Çeit Abuçeit 809
 Celestí V 216, 217, 235, 236
 Celma, N. 642
 Celorri, Guerau 39
 Cendrat, Jaume 885
 Cens de Floridablanca 874, 875
 Centelles, Gaspar 854
 Cerdà, Jeroni 721
 Cerdà, Joan Bra. 869
 Cerdà i Rico, Francesc 726
 Cerro y Nargáñez, Rafael 869
 Cerulli, Enrico 478

- Cervantes Saavedra, Miguel 734, 858
 Cervares 815
 Cervelló, els 578
 Cervelló, Saura de 289
 Cervera, els 578, 761
 Cervera, Pere de 422
 Cervera Vera, L. 555
 Cerverí de Girona 518, 805, 833-834
 Cervià, Berenguer 272, 273, 274
 Cervià, Ermengol de 309
 Cervià, Francesc de 389, 404, 405
 Cervià, Guerau de 308, 324, 344, 359, 373, 389
 Cèsar, Gai Juli 578, 793, 795
 Cèssulis, Jaume de 556
 Chabàs. Roc 14, 233, 234, 847, 849, 860, 920
 Chandelier, Joël 882
 Charaglat, Martine 755, 842
 Chatelain, Émile 625
 Chaves, Francisco Javier 864
 Chaves, Jerónimo de 857
 Chaves, José Antonio de 774
 Chazan, Robert 810
 Cherubini, Paolo 801
 Chevalier, C. 780
 Chia, Julián de 883
 Chiabo, M. 714, 715
 Chilento, Francesca Emanela 821
Chronicon Rivipullense alterum 743
 Ciccarelli, Diego 821
 Ciceró 734, 792
 Cies, Bernat de 417
 Cifuentes Matamala, Lluís 881
 Cigni, Fabrizio 893
 Ciprianus, doctor 563, 583
 Ciril ermità, sant 211-263
 Ciro da Pesaro 17
 Cisma d'Occident 689, 705, 731
 Cisneros, Garcia de 462
 Cistella, Bernat de 349, 350, 352; Berenguera, filla 349
 Cistella, Guillem de, fra 303, 331, 344, 349, 350; Astruga, vídua 350
 Clara, Bernat 284, 299
 Clara i Resplandis, Josep 680
 Claramunt, família 784
 Claramunt, Salvador 718
 Clareno, Angelo 17, 213, 221, 692, 823, 830, 831
 Claret, Antoni M. s. 870
 Claudi II emperador 794
 Claudi de Torí 742, 743
 Clausell Nàcher, Carmen 461, 836
 Claver, Joan, fra 711
 Claverie, Charles 764
 Clemanges, Nicolas de 841
 Clément, Françoise 833-834
 Clergue, Bernat, En 34, 35
 Clichtoveus, Judocus 730
 Climent V 16, 61, 231, 245, 633, 770, 822, 824, 924
 Climent VI 8, 9, 16, 36, 729
 Climent VII 630, 850
 Climent, Francesc (Çapera) 491, 841
 Climent Avinent, Josep 871
 Cloquer, Jaume 420
 Clos, Feliu 558
 Closa, Bernat de 295, 320, 323, 374, 390
 Clota, Ramon de 287
Cobla de la contrició del pecat 861
 Coffen, Jacob 416
 Cofman, Cristòfol 557
 Cola di Rienzo 213, 221
 Colera, Pere de 363
 Colera, Pere abat de 394
 Coll, Berenguer de 364, 372; Agnès, muller 364
 Coll, Bernat de 336, 364, 367, 372, 380; Alamanda, muller 336; Brunissenda, filla 372
 Coll, Guillem 323
 Coll, Pere de 319, 322, 408
 Coll, Ponç de 319
 Coll, Ramon de 309
 Coll i Alentorn, Miquel 577, 578
 Coll i Rigau, Pere 684
 Collazos Ribera, J. A. 881
Col·lecció Sant Felu 675-685
 Col·legi de Cirurgia de Barcelona 757
 Collell, Antoni 274
 Collell, Isidre 282
 Colls i Comas, Josep 759, 765
 Colom v. Colón
 Colom Cañellas, Antoni 775
 Colomer, Arnau des 459
 Colomer i Parés, Marià 790
 Colomers, Arnau de 330; Cecília, filla 330
 Colomes, Joan Bta. 727
 Colón, Cristóbal 584, 846

- Colón, Diego 846
 Colón, Fernando 584, 585, 588
 Colón i Domènech, Germà 515, 557, 748
 Colonna, Gil 459, 557
 Colotto, Cristina 477
 Columbinus 228, 236
Com tayllaràs davant un senyor 850
 Coma, Bernat de 390, 391
 Combes, Annie 834
Comedia famosa de los gloriosos mártires S. Acislo y Sta. Victoria 859
Comedia llamada Thebaida... 876
 Comella, Lluçà Francesc 871
 Comellas, Pere 875
 Comelles, Guillem de 380
 Comes, Guillem 519
 Compagna, Anna M. 825, 845
 Company, Ximo 719, 782, 850
 Company i Farrerons, Isabel 784
Compendi instructiu 732
Compendium Salmanticense 733
Compilatio (Vidal) maior 805
Compilatio (Vidal) minor 805
 Compromís de Casp 689, 712
 Comte, Castelló 366; Raimunda, muller 366
 Comte, Jaume 658
 Conat, Lídia 844
 Conca, Maria 844
 Concili de Basilea 730
 Concili de Constança 708
 Concili de Trento 755
 Concili de Viena 61, 822
 Concili Provincial de Tarragona a Lleida 225
 Concili Provincial de Tarragona 290, 870
 Conde Delgado de Molina, Rafael 877
 Condorelli, Orazio 804
 Conesa, Ramon 14
Confessió de la santa fe catòlica 40
 Confraria del senyor rei 632
 Congar, Yves M. J. 925
 Congost, Rosa 767
 Congregació Claustral Tarraconense 755
 Congrés Internacional d'Apologètica 923
 Conill, Andreu 787
 Conill, En 412
 Conques, Jeroni 854
Conservationi puritatis catholicae fidei 922
 Consenci 742, 795
 Constança de Hohenstaufen 742, 826
 Constança, Concili de 639
 Constans i Serrats, Lluís 265
 Constantí 589, 795
Constitucions de Catalunya 708, 768, 827, 868
Constitucions de la Col·legiata de Lluch 850
Constitutiones Synodales Dioecesis Gerundensis 863
Constitutum Constantini 795
Consuetudine de la Ciutat de Barcelona 706
Consuetudine de Sant Pere de Viladecavalls 860
Consultatio facta per dominum Petrum, archiepiscopum Tarraconensem... 13
Consuetudine del Santuari del Mont 678
 Consuetes de la Seu d'Urgell 890
 Contamine, Philippe 844
 Contra presbiteros Podioceretanos, de decimis non solvendis 857
 Contracte Sant 772
 Contretas, Gemma M. 786
 Contreras Martín Antonio 825
 Contreras Mas, Antonio 772, 773, 849, 862
 Contreras Rodrigo, Fernando 793
 Copons, Guillem de 457, 880
 Copons, Pere de 870
 Coquelines, C. 473
 Corbalán de Celis y Durán, Juan 853
 Corçà, Benet de 425
 Corçà, Ferrer de 312; Ferrera, muller 312
 Córdeba, Antonio de 857
 Corell, Josep 687-689
 Cornago, Johannes 891
 Corneli Tàcit 734
 Cornellà, Arnau Guillem de 409
 Cornellà, Guillem de 422
 Cornellà, Guillema 297
 Cornellà, Jaume de 360, 370, 407, 410; Francesca, muller 360; Guillema, muller 410
 Cornellà, Pere de 305, 312, 350, 362, 401, 397
 Cornellà, Ramon de 297, 323
 Cornet, Ramon de 275
 Coromina, Bernat 274
 Coromina, Ramon de 284; Maria, muller difunta 284; Ermessenda d'Aguals, segona muller 284

- Coromines i Vignaux, Joan 515, 555, 746, 748
 Corona, Berenguer 339, 380, 381, 423
 Corona, Bernat 402; Cília, vídua 402
 Corona, Guillem 339, 402, 403
 Corona, Mateu 315
 Corona, Pere 393
 Corona, Ramon 339, 402, 403
 Corona, Simó 339, 402, 403
Corpus Biblicum Catalanicum 826
Corpus Inscriptionum Latinarum 688
Corpus Iuris Canonici 11, 39, 734
Corpus Iuris Civilis 877
 Corrao, Pietro 806
 Corredor Plaja, Anna M. 768, 777
 Corretger, Ramon 27, 28, 34, 37, 47, 64
 Corsavell, En 402
 Corsi, Pasquale 718
 Cort de Catalunya 707, 758, 832, 833
 Cortada, Ramon de 310
 Cortès Forteza, Santiago 763
 Cortil, Bernat 299
 Cortils, Bernat de 284
 Corts i Blay, Ramon 748
 Costa, Bernat de 293
 Costa, Dalmau 311, 385
 Costa, Felip 669
 Costa, Francesc ça 630
 Costa, Guillem 24, 31, 43, 45, 47, 50, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 62
 Costa, Galceran de 358
 Costa, Guillem de 358
 Costa, Marie Noëlle 845
 Costa, Pau 760
 Costa, Pere 271, 321, 760
 Costa i Borràs, Josep Domènec 643
 Costa Brochado, C. 642
 Costa i Llovera, Miquel 748
 Costa Molinari, Josep M. 822
 Coste, Jean 627
 Cot, Joan de 337
 Cot, Ramon 337; Guillema, vídua 337, 338
 Cots i Castanyer, Albert 642, 789
 Cottineau, L. H. 353
 Coy y Cotonat, Agustín 19
 Crebenyo, Guillem de 32
 Creixell, Dalmau de 347, 348
 Crenius, Thomas 904
 Crim de Germania 720
 Crisòstom, sant Joan 598
 Crist v. Jesucrist
 Cristià, Pau 741, 743
 Cristina, Pere Ramon 400
 «Criterion/Critèrion» 737
 Croadà contra Catalunya 695
Crònica de Jaume I 832
Crònica de Pere III 832
Crònica del racional de la Ciutat de Barcelona 812
 Cros, Dalmau 359
 Cruïlles, Bernadí de 403
 Cruïlles, Berenguer de, bisbe 832, 882
 Cruïlles, Berenguer de 267, 274, 295, 321, 339, 403, 411, 414, 416, 417, 427; Sibil·la, muller 339
 Cruïlles, Constança de 416
 Cruïlles, Gelabert de 271, 304, 382, 392, 402, 415, 416, 417, 426
 Cruïlles, Gelabert de... i de Mallorca 415
 Cruïlles, Hug de 304, 383, 384, 424
 Cruïlles, prior de 279
 Crusafont i Sabater, Manuel 805
 Cruselles Gómez, Enrique 718, 787, 788
 Cruselles Gómez, José M. 715, 718, 847, 893
 Cruz Palma, Óscar de la 821
 Cuch, Ramon 24, 32, 36, 37, 38, 46, 49-64, 66
 Cudina, Pere 28, 37, 49, 50, 55, 57, 60
 Cugat, màrtir 742
Cum inter nonnullos 39, 46, 52, 61, 62,
Curial e Güelfa 744, 745
 Curulla Ferré, Òscar 794
 Cuscó i Clarasó, Joan 20, 471
 Custurer, Jaume 778
 Da Fonseca, Luis Aldão 715
 Dalmases, Pau Ignasi de 480, 483, 524, 532, 533, 535,
 Dalmases, Càndid de 238
 Dalmau III de Castellnou-Montferrer 831
 Dalmau, Guillaume 831
 Dalmau, Jaume 273
 Dalmau, Pere 32
 Dalmau de Rexac 834
 Damiata, Marino 11, 55, 60, 61, 62
 Danés, 869
 Daniel profeta 692, 223
 Dante Alighieri 45

- Darnius, Dalmau de 336
 Darnius, Guillem de 336
 De Andrea, Valerianus 903
De benedicta tu in mulieribus 923
 De Grassis, Angelo 709-712, 843
 De Matteis, Maria Consiglia 715, 831
 De Nichilo, Mauro 714, 716
De officio inquisitoris 11, 62
De rescriptis 636
 De Roo, Peter 847
De semine scripturarum 236, 823
De testimoniis 637
De vera creença e vera obediència 57
Decàleg 875
Decret de Nova Planta 759, 766, 768
Decretales Gregorii IX 39, 804, 875
Decretalium Collectiones 12
Decretum Magistri Gratiani 12, 824
 Defilippis, Domenico 716
 Delambre, Jean Baptiste 875
 Delcor, Matias 16, 38
 Delgado, Miquel 844
 Deliciós (Delicieux), Bernat 13, 17, 743
 Della Veneria, C. 644
 Delle Donne, Fulvio 709, 843
 Demontis, Luca 805
 Dempere, Anselm 689
 Dénain, Gaucher de 576, 577, 579
 Dénia, comte de: cf. Villena Alfons de
 Denifle, Heinrich 626
 Denzinger, Heinrich 649
 Descamps, Joan 278; Maria Llensa, muller 278
 Descartes, René 703, 733
 Descatllar de Rocabertí, Cecília de 860
 Desclot, Bernat 698, 769, 803, 806
 Desfar, Ermessenda 289
 Desing, Anselm 902
 Desplà, família 505
 Des Prés, Joaquim 891
 Despuig i Dameto, Antoni 725, 873
 Dessì, R. M. 742
Determinationes profunde de fine seculi 693
 Deuzà, Gauzelin Joan 375
 Devotio moderna 650, 918
 Deyà Bauzà, Miquel José 773
 Dhouda 743
 Di Falco, Anna 717
 Diago, Francisco 11, 32, 648, 689, 741, 847, 856
 Diago Hernando, Máximo 838, 877
Diàlegs de Sant Gregori 831
 Diana 579
 Díaz, Ramon 874
 Díaz García, Gonzalo 750
Diccionari català valencià balear 40, 57, 58, 59, 842
 Dictàmens jurídics de la Seu d'Urgell 890
Dietari de Puigcerdà 833
 Dionís Areopagita, pseudo 704
 Dionís de Rijkel 734
Diplomatari Borja, III 709-713
Disciplina o ensenyansa regular 732
 Discursos inaugurals d'entitats científiques 874
Disputa de Barcelona 810
Disputa de Tortosa 816
 Distaso, Grazia 717
Diurnale secundum consuetudinem Ecclesiae Romanae 731
 Dizionario Biografico degli Italiani 241-242
 Djamil Aïssani 818, 821
 Dnitrewski, Michel de 17
Documents cabdals del Regne de Mallorca 693-696
 Dols, Nicolau 25
 Dolset, Henri 811
 Domènec de Guzmán, sant 495, 841, 856
 Domènec, Guillem 55
 Domènech, Antoni Vicenç 859
 Domènech, Bartomeu 855
 Domenge, Guillem 272
 Domínguez, Frank A. 851
 Domínguez Bordona, J. 467, 485, 503, 507, 521, 522, 526, 529
 Domínguez Reboiras, Fernando 696, 821
 Domínguez Sánchez, Santiago 807
 Dominicus (copista) 751-752
 Donàs, Pèire 56; Berenguera, muller 56
 Dong, Miquel de 844, 845
 Dondaine, Antoine 13, 644
 Dondarini, Rolando 717
 Doria, Jacomo 806
 Dorico i Alujas, Carles 760
 Dosquers, Gilabert de 382
 Dossat, Y. 18, 644
Dotzè del Crestià 455

- Dotart, Gaspar 862
 Douais, Célestin 13, 14, 15, 35, 60, 644
 Doxa, traductor 692
 Draudus, G. 903
 Du Cange, Sieur 11, 40
 Du Verdier, Antoine 903
 Duarte i Montserrat, Carles 748
 Dubois, Anton 851, 852
 Dueñas, Juan de 876
 Dulcert, Angelf 741
 Duran, Berenguer 35
 Duran, Manuel 555
 Duran Cañameras, F. 385
 Duran, Castelló 270
 Duran, Eulàlia 222, 238, 467
 Duran i Sanpere, Agustí 458, 460
 Duran d'Osca 743
 Durand, Stéphane 780
 Durandi, Arnulphus 36
 Durandi, Petrus 36
 Duruna cathalana 36
 Duvernoy, Jean 11, 15, 38, 58

E quant m'es greu quant no remir 834
 Earenfigh, Teresa 829, 841
 Eberhardus, archidiaconus Ratisponensis 819
 Edició Moguntina 615-622
 Egidi Romà 733
 Ehlers, Benjamin 856
 Ehrle, Franz 211, 212, 238, 748
 Eimeric, Guillem 753
 Eimeric, Joan 421
 Eimeric, Nicolau 9, 33, 630-632, 641, 643, 644, 645, 646, 647-650, 741, 743, 833, 921, 922, 924
 Eixemeno, Antoni 724
 Eixemeno, Joan: cf. Eiximeno, Joan
 Eiximenis, Francesc 221, 243, 455-612, 690, 737, 741, 743, 744, 807, 828, 831, 834, 835, 836, 837, 838
 Eiximeno, Joan 741, 830, 831
Elegías al santo [Benet] 751
Elenchi auctorum de Raymundo male sententium 922
 Elias, Feliu 666
 Elionor de Sicília 841
 Elisabeth I, reina 703
 Ellull, Jaques 412
 Elna, ardiaca d' 424

 Embach, Michael 824
 Emma, abadessa 752
 Emmerson, K 556
 Empúries, comte d' 279, 304, 350, 369, 391, 403, 425, 426
 Empúries, Ponç Hug d' 425
En quinba manera se deu hon esforsar en bé a morir 41
 Encinas, Sebastián de 857
 Encobert 719-721, 853
 Enric de Gant 807
 Enric de Susa 733
 Enrique IV de Castilla 844
 Enseñat de Villalonga, Alfonso 846
 Ensenyat Pujol, Gabriel 850
Entremès del nin, Entremès del mal de queixal, Entremès del taconer, Entremès d'En Betzola, Entremès de la burla del capell, Entremès d'En Bertran, Entremès del rei geperut, Entremès del batlle tonto, Entremès del mirall 874
 Entwistle 577
 Epicuri 596
Epístola de Jesucrist 826
Epistolae Senecae ad Paulum et Pauli ad Senecam 839-840
 Era, Ramon ça 472
Eras diray ço que us dey dir 834
 Erasme de Rotterdam 734
 Ercilla, Alonso de 734
Erección y fundación del Colegio S. J. de Pollença 778
 Erill, els 578
 Eritrea, sibil·la 225, 228, 229, 230, 234, 236
 Ermadàs, Jaume 344
 Ermedàs, Ramon 299
 Ermengol, s. 782
 Ermengol VI d'Urgell 729
 Ermengol VII d'Urgell 757; Dolça, muller 757
 Ermengol, Bernat 629, 630, 631, 921
 Ermengol Urgell 743
 Ermenter i Celdoni, màrtirs 742
 Errani, Paola 884
 Escala, Berenguer d' 310
 Escala, Bernat 31
 Escala, Ramon d' 310, 330; Garsenda, muller 330
 Escalas, Romà 890

- Escalles, Bernat d' 312
 Escalles, Ramon d' 312; Estela, muller 312
 Escarrer, Ponç 425
 Escartí, Vicent Josep 738-739, 856
 Escatllar Torrent, Francesc 749
 Escipions 792, 793
 Escofet, Berenguer 46, 57
 Escolà, Marc B. 556
 Escriba, Guilhem 26, 34, 37, 45, 62, 63, 64
 Escriba, Jacmeta 26
 Escrivà = Salacrup, Pere de
 Espany, Arnau de l' 729
 Español Bertran, Francesca 758, 827-828, 886
 Espasèn, Guillema 322
 Espasèn, Huguet d' 289, 289
 Espinalb, Bernat d' 384
 Esponera Cerdán, Alfonso 644, 788, 841, 856
 Esposito, Anna 718
 Estanyol, Arnau 830
 Estanyol, Guillem 354; Berengera, vídua 354
 Estanyol, Pere 415
Estatuts de la Confraria de sant Miquel de Palma 843
 Esteve, Pere Onofre 862, 863
 Esteve d'Agramunt 835
 Esteve, Josep 885
 Esteve, Pere Jaume 755
 Estévez Molinero, Àngel 842
 Estrabó 791, 793
 Estrader, Ramon 409; Agnès, vídua 409
 Estruch, Berenguer 320
 Estruch, Bernat 381
 Estruch, Pere 320
 Estudi de Medicina de Barcelona 1401: 919
 Ethiocles 575, 579
 Étienvre, Françoise 870
 Eubel, Conradus 15, 265, 375, 411, 639
 Eugeni IV 652, 658, 659, 710, 711, 730
 Eugeni, almirall de Sicília 692
 Eura, Agustí 865
 Euric 796
 Eusebi, germà 213, 230, 234
 Eutropi de València 743
 Eva 837
 Eva i Betllloc, Ramon 869
Evangelí 40
Evangelí de Joan 227
Evangelí de Lluc 227, 229
Evangelí de Marc 229
Evangelí de Mateu 226, 229
 Evangelisti, Paolo 556, 557, 821, 830
Exiit qui seminat 61
Exivi de paradiso 61
Experimenta ad varios morbos collecta ex diversis auctoribus 824
Expositio in Apocalypsim 215, 216, 223, 244, 824
Expositio super Sibillis et Merlino 692
Extravagantes Iobannis XXII 39, 61
 Ezequiel 497
 Fabbri, Renata 719, 848
 Fabé, Bonaventura 672
 Fabià de Vic 735
 Fabián y Fueyo, Francisco 852
 Fabra, Antoni 672
 Fabra, Pèire 59
 Fabra, Pompeu 746
 Fàbregas i Domingo, J. S. 460
 Fabricius, J. A. 901, 904
 Facio, Bartolomeo 743
 Facio, família 773
 Factor i Estanyà, Pere Nicolau 885
 Fages, Henri Dominique 247, 841
 Fagliari Zeni Buchicchio, Fabiano Tuziano 717
 Faja, Dalmau 355
 Fajardo, Alonso 851
 Fajardo, Diego 851
 Falchs, Romeu de 32
 Falcioni, A. 741
 Falcón Pérez, M. Isabel 877
 Falcu, Pere 397
 Faquinet 811
 Faral 578
 Farenga, Paola 716, 718
 Farner, Joan 311
 Farner, Pere 311
 Farners, Brunissenda de 372
 Farners, En 364
 Farreny, M. D. 642
 Fascicle del cartulari de l'Hospital de Pobres de Poblet 888
 Faura, Miquel 58; Aura, muller 58
 Faura i Pujol, Neus 870

- Febrer, Andreu 846
 Febrés, Antoni 726
 Feijoo, Benito Jerónimo 734
 Felip I (II de Castella) 678, 755
 Felip II (III de Castella) 784, 858; Margarida d'Àustria, muller 784
 Felip V Borbó 722, 863, 867, 869, 919, 920
 Felip de Mallorca 15, 18, 58, 59, 342, 830
 Felip (de Bon Vilar), Bernat 60
 Feliu de Girona, s. 676, 742
 Feliu, Eduard 812, 813
 Feliu, Francesc 893
 Feliu, Gaspar 754
 Feliu, Nadal 862
 Feliu, Ramon 308
 Feliu d'Urgell 743
 Feliu de la Penya, Narcís 869
 Fénelon, François de Salignac 734
 Fernández de Córdoba Miralles, Álvaro 713, 848
 Fernández Crehuet, Manuel 559
 Fernández Cuadrench, Jordi 813
 Fernández Franco, J. 689
 Fernández de Zafra, Miguel 869
 Ferragud Domingo, Carmel 839
 Ferragut, Concha 687
 Ferraiuoli, Enzo 457
 Ferran I Trastámara 578, 609, 648, 706-709, 877; Elionor, muller, reina 706, 708-709, 828, 876, 885
 Ferran II Trastámara 713, 720, 742, 761, 771, 786, 849, 851, 853, 885; Isabel de Castella, muller, reina 713, 851; Germana de Foix, segona muller 720, 786, 851; Joan, fill 720
 Ferran de Mallorca 13, 17, 18
 Ferran, Anna 838
 Ferran, Marc 888
 Ferran, Ramon 752
 Ferran Boleda, Jordi 893
 Ferrando, Juan Antonio 778
 Ferrante d'Aragona 742
 Ferraù, Giacomo 716
 Ferrer, Bernat 271, 274
 Ferrer, Francesc 676
 Ferrer, Jaume 329
 Ferrer, Joan Ramon 743
 Ferrer, Llorenç 289, 326
 Ferrer, Miguel 495, 501, 859
 Ferrer, Onofre 787
 Ferrer, Pere 270, 271, 369, 423
 Ferrer, Ramon 424
 Ferrer, Vicent, s. 247, 248, 557, 700, 701, 708, 709, 712, 741, 743, 744, 745, 782, 835, 841, 885
 Ferrer i Costa, Joan 748, 813
 Ferrer Flores, Miquel 778
 Ferrer i Isern, Daniel 854
 Ferrer i Jané, Joan 791
 Ferrer Mallol, Maria Teresa 556, 705
 Ferrer Navarro, Ramon 556
 Ferrer de Pallarès 769
 Ferrer i Puig, Jaume 749
 Ferrer de Sant Jordi, Nicolau 764
 Ferrero Hernández, Cándida 821
 Ferricus de Auria 230
Fets dels apòstols 226
 Fichte, Johann Gottlieb 917
 Fidora, Alexander 821
 Figueres Capdevila, Narcís 768
 Figuerola, Bernat de 831
 Figueroles, Guillem de 387
 Filonardianus Codex 689
 Finestres, Berenguer de 351, 418
 Finestres, Bernat de 418, 421
 Finestres, Daniel 920
 Finestres, Jaume 18, 749, 920
 Finestres, Ponç de 321, 343
 Finestres, Ramon de 304
 Finestres i de Monsalvo, Josep 870
 Finke, Heinrich 11, 14, 31, 61, 626, 807
 Finocchi Gherzi, Lorenzo 716
 Fiol, Joaquim 774
 Fiore, Francesco Paolo 717
 Fiore, Gioachiumo di 477
 Fiorentino, Francesco 821
 Fischer, Bonifatius 742
 Fita, Fidel 920
 Fité, Francesc 885
 Flaça, Bernat de 333
 Flaça, Dalmau de 333
 Flaça, Ponç de 379, 383
 Flasch, Kurt 822
 Flavi Josep 734
 Florensa i Soler, Núria 775, 859
 Floreta, Bernat 384
 Flori, Jean 823
 Florianus de sancto Petro 638
 Florio, John 702

- Florio, Rubén 743
 Florus 793
 Florus de Lió 743
 Fluvià, Guillem de 690
 Foà, S. 742
 Fodale, Salvatore 821
Fogatge de 1378 768
 Foix, Gastó de 383
 Foixà, Alemany 333, 365
 Foixà, Bernat Guillem de 365, 368, 403
 Foixà, Ermessenda de 343
 Foixà, Guillem de 416
 Folgueres, Pere de 653, 656, 658
 Folquet, Antoni 629, 632
 Fonda, Andreu 829
 Fonolleda, Arnau 712
 Fons teatral Bartomeu Rull 874
 Font Jaume, Alexandre 873
 Font, Pere de 314
 Font i Rius, Josep M. 761
 Fontaine, Denis 887
 Fontanella, Francesc 861, 863
 Fontanella, Joan Pere 780, 863; Maria
     Gavarrer, muller 863
 Fontclara, Guillema de 392
 Fontcoberta, Berenguer de 351; Sança,
     muller 351
 Fontcoberta, Francesc de 351
 Fontroser, Bernat de 309
 Fontroser, Pere de 309
 Foppens, J. F. 904
 Forcano i Aparício, Manuel 815
 Forey, A. J. 829
 Forment, Damià 851
 Forn, Martí de 422
 Forn, Sampsó de 311
 Fornaguera, Bonaventura 760
 Fornells, Berenguer de 294, 337
 Fornells, Francesc 756
 Fornells, Robau de 299
 Forner, Jaume 857
 Forns de Rivera, Cristina 727
 Forques, Bernat de 297, 365
 Forques, Ramon de 387
 Fort, Pèire 38
 Fort i Cogul, Eufemià 16, 17, 644
 Fortià, Berenguer de 404, 405, 415, 421,
     426; Francesca, vídua 405, 421
 Fortià, Dalmau 328
 Fortià, Guillem de 270
 Foulché-Delbosc, Raymond 826
 Fournier (Forner), Jacques 15, 38.
 Frago Gracia, Juan Antonio 745
 Francesc d'Assís, sant 38, 39, 40, 217,
     518
 Francesc de Pàola, s. 756
 Francesco d'Archata 62
 Francisco de Villalpando 733
 Franquesa, Pere 811, 858
 Fratini, Lisa 884
 Fratta, A. 838
 Frede, Josep 742
 Frederic II, emperador 691; Constança
     d'Aragó, muller 692
 Frederic III, rei de Trinàcria 14, 17, 31,
     218, 231, 699, 743, 807, 821, 825
 Frederic d'Aragó 709
 Fredericus de Senis 635
 Freedman, Paul 515
 Freixe, Arnau de 315, 320; Marquesa,
     néta 320
 Freixe, Berenguer de 320, 345
 Fresolf, Pere 308
 Freytag, F. J. 904
 Friedberg, Aemilius 11, 12, 39, 61
 Friedlein, Roger 700, 746
 Frommel, Christoph I. 716, 717
 Frommel, Sabine 716, 717
 Frugell, Guillem 39
 Fruitós de Tarragona i diaques 742
Fueros de Aragón 805
 Fuguet i Sans, Joan 747
 Fulcarà, Bernat 384
 Fulcarà, Gispert 286, 399
 Fullau, Philippe 851, 852
 Fundació Noguera 883
 Furió Vayà, Joan M. 826
     786, 804, 853
 Fussenegger, Geroldus 223
 Fuster, Bernat, beguí 9, 10, 26, 34, 36,
     37, 38, 45, 50, 54, 57, 64
 Fuster, Bernat, framenor 15, 57
 Fuster, Geraldona 24, 28, 37, 56, 57, 62,
     64, 67-86
 Fuster, Guillemona 24, 37, 57, 64
 Fuster, germans 54
 Fuster, Pere 385
 Fuster, Joan 866
 Fuster Ortuño, M. Àngels 744
 Fuster Perelló, Sebastián 841

- Fuxà, Pere 32
 Fuyà, Pere, ofm, 402
- Gabriel Macià de Canet de Mar 732
 Gagliano, Andrea da 15
 Gaià Estelrich, Jordi 821
 Gaietà de Mallorca 764
 Galceran, Pere 415
 Galdon i Garcia, Ramon 795
 Galè 837
 Galiana, Lluís 865, 871
 Galiana Ferrando, José M. 842
 Galindo, Pascual 457, 458
 Gal·les, Joan de 555, 556
 Gallardo i Capsada, David 875
 Gallart, Guillem 324; Saurimonda, filla 324
 Gallart, Simó 313, 320, 323, 417, 424
 Galliners, Guerau de 414
 Galliners, Guillem de 303, 313; Saurina, vídua 313
 Galliners, Pere de 337, 350, 375
 Galliners, Ramon de 303, 350
 Gallissà i Costa, Lluçà 724, 725, 726
 Galmés, Andreu 557
 Galmés i Mas, Llorenç 741, 817
 Galobardes Vila, Miquel 265, 361
 Galobart Soler, Josep 860
 Gambús, Francesc 669
 Gambús, Mercè 851
 Garay, Juan de 861
 García, Bernat 725
 García Targa, Joan 794
 Garcia, Vicent 734
 García Aranda, M. Ángeles 855
 García García, M. Ángeles 861
 García de Gibrleón, 880
 García Gutiérrez, Antonio 853
 García de Mendoza, Martín 785
 García Mercadal, José 764
 García Sempere, Marinela 839
 García Villoslada, Ricardo 649, 650
 Garçon, Sofia 761
 Gargano, Maurizio 716, 717
 Garí, fra 776, 777
 Garí i Mir, Francesc 693
 Garín, Eugenio 702
 Garín Llompart, Felipe V. 718
 Garma, Francesc Xavier de 872
 Garnatxe, Joan 679
- Garret (Gariteus), Joan 885
 Garrido, Pablo M. 830
 Garriga, Arnau Guillem 419, 420
 Garriga, Berenguer 389
 Garriga, Dalmau 404, 405
 Garriga, Guillem de 296
 Garriga, Guillema de 339, 356, 361
 Garriga, Ramon de 324, 389, 390, 396, 417
 Garrigàs, Bernat de 323, 363; Guillema, filla 363
 Garsias de Cisneros 743
 Garsias Estelrich, Domingo 870
 Gasc, Llorenç 664, 671
 Gascón Uris, Sergi 459, 463, 471, 478, 495, 498, 504, 517, 557, 609, 610, 835
 Gassendi, Pierre 733
 Gastó IV de Foix 844
Gaude, Virgo, Mater Christi 891
 Gaudissard, Rostany 299
 Gaufred, Bernat 329, 330, 360
 Gaufred, Guillem 353
 Gaufred, Pere 329, 330
 Gaufred de Vinsauf 842
 Gaya, Jaume 819
 Gayà Estelrich, Jordi 696
 Gaylà, Joan de 364
 Gayolà, Francesc 869
 Gazeta de Barcelona 871
 Gazzali 811
 Geliani, Berenguer 384
 Genover i Puig, Joan 282
 Gentile da Foligno 823
 Geoffroi de París 806
 Georgi, Thomas 904
 Gerard, Jaume 712
 Gerardy, Theodor 615
 Germana de Foix 831
 Germana de Perceval 825
 Germania nova 719-721
 Gerson, Joan 497
 Gesner, Conrad 903
Gesta Comitum Barcinonensium 743, 806
Gesta Dei per francos 802
 Gibert, Galceran 658
 Gibert Rebull, Jordi 808
 Gifre Ribas, Pere 766, 767
 Gil, Ramon 273
 Gil de Roma 836

- Gil Roman, Xavier 765
 Gilbertus (Gilbert), fra 212, 213, 214, 222, 230, 233
 Gili, Joan 515
 Gilles, Paul 841
 Gilli, Patrick 715
 Gilson, Étienne 911
 Giménez López, Enrique 866
 Giménez Soler, Andrés 825
 Gimeno Blay, Francisco M. 827
 Ginebra Molins, Rafael 832
 Giner Moya, Juan Francisco 751
 Giovanni da Brescia 812
 Giral Royo, Francesc 792
 Giralt, Sebastià 223
 Giralt i Raventós, Emili 663
 Girbal, Enric Claudi 884
 Giró, Fidel 515
 Giró i Romeu, Pere 19
 Gironella, Blanca de 346
 Gironella, Francesca de 346
 Gironella, Joaquim 678
 Gironella, Simó de 287, 314, 346, 359;
     Altabella, vídua 287; Francesca, filla 359
 Gispert, Pere 311
 Giunta, Francesco 825
 Giusto, filigrana 585
 Given, J. B. 644
 Glorieux, Palémon 497
Glossa ordinaria 227, 228
 Godoy, Cristina 687-689
 Godoy, Manuel 764, 774
 Goffredo da Trani 807
 Gohier, J. L. 539
Goigs de Cervià 679
Goigs a la gloriosa santa Margarita 763
Goigs del Roser 785, 891
 Göller, Emil 39
 Golobardes Vila, Miquel, 265, 356
 Gómez Ferrer, M. Pau 642, 892
 Gómez Font, Xavier 587-689
 Gómez Miedes, Bernadí 885
 Gómez Pallarès, Joan 687-689
 Gómez Rojo, María 556
 Gómez Sahuquillo, Miquel 762
 Gomila, Onofre 775
 Gomir, Castelló 425
 Gomir, Pere 305
 Gonnet, G. 644
 Gonter, Alfred 743
 González de Cepeda, Juan 775
 González García, Miguel Ángel 871
 González Jiménez, Manuel 693
 González Tornel, Pablo 865
 Gonzalvo i Bou, Gener 749, 757, 844
 Gornal/Gornau, Ramon de 270, 271, 272, 422
 Gort, Ezequiel 888
 Got Castellví, Sabine 794
 Gourdin, Philippe 718
 Graells, Eudald 888
 Grafolino, Francesco 876
 Grahit i Papell, Emili 455, 458, 467, 482, 485, 503, 515, 526, 529, 532,
 Granda, C. 642
 Granollers, baró de 278
 Gràcia, Jordi 515, 516, 600
 Gracián, Baltasar 734
 Gradu, Jacobus de v. Grau, Jaume de
 Gras, Bernat 26, 28, 37, 43, 45, 339
 Grases, Pere 19
 Grau, Jaume de, notari de Vic 561
 Grau Monserrat, Manuel 747
 Grau i Pujol, Josep M. 749, 758, 762, 781, 863, 892
 Graupí Vilumara, Pere 893
 Grava/olosa, Joan de 284, 302
 Graziani, Ersilia 717
 Gregori el Gran, sant 233, 611
 Gregori IX 39, 692, 804
 Gregori X 473
 Gregori XI 629
 Gregori XII 636, 885
 Gregori i Cifre, Josep M. 891
 Gregorovius, Ferdinand 847, 848
 Gremi de Ferrers de Barcelona 830
 Gremi dels velluters de Mallorca 773
 Grieco, Valentina 801
 Grisòstom v. Crisòstom
 Grondi, Jean François Paul de 863
 Groot (Grotius), Hug de 902
 Gros i Pujol, Miquel dels Sants 781, 889, 892
 Grosse, Sybille 477
 Gruber, Thomas 802
 Grundmann, Herbert 691
 Grup de Treball Memòria del Carrer 816
 Gryson, Roger 742

- Guadalajara Medina, José 247, 248, 251
 Gual, Miquel 855
 Gualba, Ponç de 54
 Gualbes, família 705
 Gualta, Arnau de 326
 Gualta, Dalmau de 326, 327, 394; Al-
 manda, muller 326
 Gualta, Ferrer 371
 Gualta, Pere 371
 Guarata, Pere ça 293
 Guàrdia, Milagros 749
 Guardiola Alcover, Conrado 555
 Guarini, Giovanni Battista 861
 Guasti, Niccolò 723-727
 Gudiol i Cunill, Josep 63, 723, 920
 Gudulchi de Castellione, Giovanni 35
 Güell, Bernat de 297
 Güell, Guillem de 297, 365, 424; Brunis-
 senda, muller 297
 Güell, Manuel 784, 861, 893
 Güell, Ramon de 297, 353, 365
 Güell Junkert, Manel 857
 Güell i Socias, Josep M. 749
 Guerau, Bernat 371
 Guerau, Pere 32
 Guerra Huertas, Matilde 559
 Guerra dels Segadors 859
 Guerra de Successió 762, 869
 Guerrero Ayuso, Víctor 793
 Guerrini, Paola 716
 Guglielmi, Nilda 515
 Guia, Josep 738, 844
 Guiance, Ariel 515
 Guicciardini, Francesco 847
 Guillem d'Aragó 743
 Guillem de Nangis 806, 825
 Guillem de Sant Amor 60
 Guillem comte d'Osona 744
 Guillem Gaufred 779
 Guilleré, Christian 265, 271, 316, 338,
 367, 371, 375, 379, 385, 392, 393,
 883
 Guimerà, Cristòfor 785
 Guinot Rodríguez, Enric 786, 804
 Guiral Hadziiossif, Jacqueline 847
 Guiraud, J. 644
 Guitard, família 765
 Guiu, Bernat (Bernardus Guidonis) 12,
 13, 35, 36, 58, 60, 63, 64
 Guixà, Arnau de 315
 Guixà, Ramon de 286, 402
 Guixeras, David 477, 504, 517, 557, 559,
 835
 Gumiel, Diego de 739, 846
 Gümpel, Karl Werner 878
 Guola, Davide 884
 Gurri, Salvador 785
 Gurt, Josep M. 749
 Gustà, Francesc 724, 725, 726
 Gutwirth, Eleazar 816
 Haggadah de Sarajevo 817
 Hain, C. 496
 Haluska-Rausch, Elizabeth 829
 Hamberger, Georg Christian 904
 Hames, Harvey J. 821, 893
 Hamesse, Jacqueline 824
 Hamilton, B. 644
 Harvey, Leonard Patrick 810
 Hasday Cresques 812
 Hauf i Valls, Albert 222, 463, 477, 478,
 499, 503, 516, 555, 557, 737-739,
 747
 Hauréau, Barthélemy 625
 Haywood, Eric 717
 Hegel, G.W.F. 903, 907, 908, 909, 912,
 917
 Henningsen, G. 644
 Henry of Harclay 823
 Hèrcules 847
 Hermann-Röttgen, M. 848
 Hernando i Delgado, Josep 461, 463,
 470, 471, 472, 588, 641-660, 718,
 731-737, 748, 755, 807, 816, 834
 Herodot 791
 Hervás, Lorenzo 748
 Hessen-Darmstadt, Jordi de 722
 Heuchelum, M. van 18
 Higuera Rubio, José H. 818
 Hijas Ximénez, Elena del Río 872
 Hildebrand 744
 Hildegard (de Bingen) 229, 230, 234,
 236, 241, 824
 Hillgarth, Jocelyn N. 460, 703, 827, 828
 Hincmar 808
 Hinojosa Montalvo, José 751
 Hispania Epigraphica 742
Historia Roderici Campidoctoris 809
 Hodel, Paul-Bernard 147

- Holder-Egger, Oswald 691
Homer 842
Homilies de Luculentius 889
Honorí III 40
Honorí d'Autun 704
Horaci 710, 722, 734
Horòscop 229, 241
Horta del Molí, Narcís 758
Hortal, Galceran d' 411, 412, 427
Hortal, Gausfred d' 324
Hortal, Guillem 411, 412, 414
Horts, Ramon d' 364, 385; Elicsenda, muller 395
Hospital de l'Infant Pere (Coll de Balaguer) 842
Hospital de la Santa Creu 756
Hospital, Jaume d' 271, 273
Hosta Rebés, Montserrat 882
Hostiensis 637
Housteville, Gilles de 852
Hübner, Emil von 794
Huertas, Enrique M. 559
Hug IV d'Empúries 880
Hug de Balma 837-839
Hughues, Robert D. 696, 828
Hugo, Víctor 847
Huguet Termes, Teresa 756
Huguccio 40
Hünemann, P. 648, 649, 650
Hurter, Hugo 734
Hus, Jan 649
- Ibáñez, A. 642
Ibn al-Abbar 809
Ibn Arabi 821
Iborra Bernad, Federico 786
Icart García, Montserrat 749, 750
Idàlius de Barcelona 743
Iedaia ha-Penini 815
Iglésias, Josep A. 460
Iglésias, Narcís 893
Igual Luis, David 719, 849
Ilari, Annibale 715
Illa, Francesc d' 271
Illa, Pere de 271, 273
Illa, Ramon d' 272, 379
Immòbles del Col·legi de N. Sra. de Lluch 769
Imperialis Prophetia 691
In laudem Monasterii Rivipullensis 743
- Índex del capbreu de temps de Pere Capmany, notari* 279
Índex Margarit 857
Índex dels privilegis que sas Magestats Catòlicas han concedit a la Vall de Aran 892
Índex de resolucions capitulars de la Seu d'Urgell 890
Innocenci III 556, 692
Innocenci IV 807
Innocenci V 495
Innocenci VI 21, 411
Innocenci VIII 761
Inquisición Española 817, 854, 856
Inquisitio cum nobili viro Adhemaro de Mosseto... 15
Insenser i Brufau, Roser 749
Inventari de la possessió de Son Moranta 763-764
Ioannes Parisiensis 230
Irace, Erminia 716
Iradíel, Paulino 715, 893
Isaac bar Sheset 817
Isaac Nafusí 814
Isaac de Nínive 846
Isabel II 722
Isabel d'Aragó (o de Portugal) 826
Isidor, sant 497, 498, 528-529
Isop 734
Item, cum quidam 290
Iurilli, Antonio 716
Ivars i Cardona, Andreu 467, 478, 503, 515, 516, 554, 558
Izarn, Miquel 663, 671
- Jacob ben David Bonjorn 833
Jacobus abbas sancti Stephani 636
Jacobus de Butrio 638
Jafre, Berenguer de 383, 393
Jamison, Evelyn 691
Janeras, Sebastià 846
Janto Almulí; Jamila, muller 15, 31
Járrega Domínguez, Ramon 792, 796
Jalent, Esteve 818
Jaume I 557, 576, 689, 694, 695, 696, 727, 730, 742, 743, 744, 763, 769, 770, 802, 805, 806, 809, 813, 817, 824, 827, 828, 829, 855
Jaume II, sobirà de la Corona d'Aragó 14, 17, 230, 231, 307, 339, 378, 383, 412, 553, 563, 572, 582, 698, 743,

- 804, 807, 825, 827, 829, 836, 877;
 Blanca d'Anjou, muller, reina 339, 829
 Jaume II de Mallorca 695, 698, 728, 770, 771, 806
 Jaume III de Mallorca 411, 467, 782
 Jaume, comte d'Urgell 706, 707, 709, 849
 Jaume, Bernat 288; Arsenda, muller 288
 Jaume, Joan 741
 Jeanroy, A. 518
 Jelus 538
 Jeroboam 216, 218, 235, 236, 244
 Jeroni, sant 226, 229, 497, 519, 524, 533, 535, 589
 Jeroni de Catalunya 17
 Jeroni de Praga 649
 Jeroni de Sogorb 735
 Jeroni de Vilabertran 735
 Jesucrist 473, 476, 479, 485, 489, 491, 494, 495, 507, 510, 515, 519, 535, 546, 557, 558, 576, 578, 609, 611, 832
 Jhesus v. Jesucrist
 Jiménez, Àngel 684
 Jiménez-Aybar, Àngel 804
 Jiménez de Cisneros, Francisco 40
 Jiménez Moreno, Agustín 868
 Jiménez de Rada, Rodrigo 846
 Jiménez Soler = Giménez Soler, Andrés
 Joan I, rei 629-632, 746, 789, 812, 817, 879
 Joan II, Trastámara 689, 707, 708, 708, 738, 755, 844
 Joan XXI 851
 Joan XXII 9, 16, 29, 31, 33, 36, 38, 39, 43, 46, 49, 51, 52, 55, 61, 62, 63, 375, 425, 817, 831, 836
 Joan Baptista, sant 55
 Joan Duns Escot 733, 828, 910, 911, 913, 914
 Joan, Francesc 26, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 37, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 66
 Joan de Gal·les 831
 Joan Jaume 882
 Joan de Joanes 730
 Joan Peckham 61
 Joan, Ramon 55, 62
 Joan, sant 572
 Joan de Biclara 743
 Joan de Rocatalhada 215, 218, 219, 221, 247, 248, 478, 701, 823, 831
 Joan de Salisbury 818
 Joana d'Anjou, reina de Nàpols 707-708
 Joaquim de Flore 212, 213, 214, 217, 219, 229, 230, 233, 234, 246, 248, 249, 734
 Joaquim de Flore, pseudo 215, 218, 220, 222, 223
 Jöcher, Christian Gottlieb 904
 Jofre el Pelut 753, 776
 Jofre, Berenguer de 328, 379
 Jofre, Ramon 584, 586, 587, 588
 Jofre, Guillem de 328
 Johan, Pere 776
 Johannes Andreae 635, 638
 Johannes, Antonius 637
 Johannes Castilionis 636
 Johannes de Deo 635
 Johannes de Toledo 692
 Jonquer, Bernat de 411
 Jorba, Dionís Jeroni de 859, 855
 Jordà, Bernat de 350
 Jordà, Berenguer 350
 Jordà, Guillem 350, 424
 Jordà Fernàndez, Antoni 783
 Jordana, família 889
 Jostmann, Christian 691-693
 Jou Mirabent, Lluís 747
 Joves, Delphine 780
 Jouvin, A. 764
 Jovell/Juell, Pere de 391
 Jovellanos, Gaspar Melchor de 734, 873
 Juan-Mompó Rovira, Joaquim 746
 Juan i Salom, Gaspar 875
 Juan Vicens, Antònia 886
 Juan Vidal, Josep 694
 Jubert, Jaume 273
 Jubí, Joan 854
 Jucef de Quatorze 15, 31
 Jucef ben Meit Zabara 813
 Jucef Zabara 813
 Juià, Berenguer de 294, 359, 371; Agnès, vídua 371
 Juià, Ramon de 323, 371, 386, 405; Jordana, muller 323
 Juià, Ramon de 323, 418
 Julià, Jaume 32

- Julià l'Apòstata 795
 Juliol i Albertí, Griselda 266
 Jullien de Pommerol, Marie-Henriette 218
 Juncosa Ginestà, Isabel 751
 Junoy, família 761
 Junta de Comerç de Barcelona 874
 Junyent i Subirà, Eduard 460, 554, 920
 Jurats de Mallorca 40
 Just d'Urgell 743
 Just, Jaume 26
 Just(a), Maria 26, 36, 62
 Juvenal 734

 Kabbalah 703
 Kaeppli, Thomas 495, 496, 647
 Kant, Immanuel 905, 912, 917
 Karto 212, 213
 Keller, Andreas 901
 Keller, Karl Heinz 635
 Kempers, Franz 691
 Kern, Anton 232
 Kiesewetter, Andreas 806
 Kimki, Joseph 810
 Kimki, Moshè 810
 Kind, Helmut 876
 Koch, Joseph 33
 Kohler, Alfred 715
 Koller, W. 742
 König, G. M. 904
 Kristeller, Paul Oscar 457

 La Cavalleria, família 712
 La comtessa sense braços 838
 La Parra López, Santiago 719, 849
 La Rosa, L. 818
 La vida del pícaro Guzmán de Alfarache 876
 Labbé, Philippe 808
 Laborde, Alexandre de 785
 Lacera, Berenguer de 57
 Lactanci Firmià 734
 Lady Goodenough 828
 Lafontaine, Jean de 768
 Lainé, Françoise 832
 Lamazan-Duplan, Véronique 893
 Lambert, M. D. 642
 Lambertini Prospero (Benet XIV) 734, 922
 Lambertini, Roberto 831
 Landrich, Berenguer de 400
 Landrich, Bernat de 400
 Langé, C. 887
 Lapi, Feri 843
 Largier, Girbert 780
 Latini, Brunetto 457, 554, 890
 Laurentius Pictoris 636
 Lausanna, Jaume de 391; Agnès, vídua 391
 Lazarillo de Tormes 853
 Lazzarini, I. 742
 Lazzi, Giovanna 884
 Le Couédic, Mélanie 760
 Le livre de la Passion 839
 Le Myésier, Thomas 822, 827
 Le Roy Ladurie, Emmanuel 15, 765
 Leandre del Santíssim Sagrament 734
 Lecomte, Guillaume Simon 778
 Lefèvre d'Etaples, Jacques 622
 Legenda aurea 801
 Legenda sanctorum 859
 Leges palatine Regni Maioricarum 694
 Leibniz, Wilhelm 703, 913
 Lenin, V. U. 457
 Lentz, Caroline 778
 León de Benavides, Fernando 869
 León Sanz, Virginia 866
 Leone, Alfonso 718
 Lerata, Guillem 297
 Lerma, duc de 858
 Lerner, Robert E. 477, 555, 557
 Leroy, Béatrice 557
 Les edats de Jesucrist 826
 Les funeralles dels reis d'Aragó, 828
 Levack, Brian F. 833
 Lévy, Toni 811
 Liaño Martínez, Emma 776
 Liber maiolichinus de gestis Pisanorum illustribus 801
 Liber notarum que pro maiori parte ad episcopalem pertinent dignitatem 293
 Liber de flore 823
 Liber de secretis nature 743
 Liber quarte tallie... a.D. M'CCC'XLIIII' 66
 Liberato, fra 216, 217
 Libri iudaeorum 814, 815
 Libro del arte de las comadres, madrinas... 850
 Libro del conocimiento del fin del mundo 223, 247, 248, 249

- Libros de las collidas de las generalidades del Reino* 745
 Lindgren, Uta 554,
 Lindsay, W. M. 498
 Lippen, Martin 903
 Llabià, Arnau de 412, 413, 419
 Llabià, Bernat de 351, 358, 412, 413;
     Sanà, muller 351
 Llabià, Llop 412, 413, 419; Raimunda,
     muller 413
 Llabrés, G. 518
 Llabrés, Jaume 774
 Llach, Bernat de 288
 Llach, Pere de 390
 Llach, Ramon de 343, 390
 Lladó, Bernat de 390
 Lladonosa, Josep 472
 Lladrera, Ramon de 382
 Llampaies, Ponç de 331
 Llampilles, Francesc Xavier 725, 726
 Llanas, En 666
 Llançà, Berenguer de 369; Ermessenda,
     filla 369; Catalana, vídua 369
 Llanera, Pere de 409
 Llèmena, Bonanat de 374; Alamanda,
     vídua 375
 Llen, Josefina 834
 Lleó, rei 557
 Lleó, rei d'Escòcia 836
 Lleopart, Pere 760
 Llers, Pere de 336
Lletra feta per Petrarcha 844
Lletra primera als Corintis 243, 244
Lletra primera als de Tessalònica 226
Lletra de reysals costums 844
Lletra segona a Timoteu 236
Lletras d'amor 846
Llibre d'amic e amat 41
*Llibre d'entrades de reys e virreys {a Tarrago-
     na}* 784
Llibre de coneixences de spícies 828
Llibre de Daniel 226, 230
Llibre de l'ànima del General 860
*Llibre de l'arxivació de la Casa (Horta del
     Molí/Brunyola)* 758
Llibre del coh 850
Llibre del consolat de mar de Mallorca 694
Llibre dels fets del rei En Jaume 745, 802-
     803, 829
*Llibre de franqueses i privilegis del Regne de
     Mallorca* 694
Llibre de medicines paarticulars 828
Llibre de memòries {de València} 787
Llibre del mostassaf 694
*Llibre de privilegis i cartes reials del Regne de
     Mallorca* 694
*Llibre de privilegis, stabliments e ordinacions
     del mostassaf* 809
Llibre de privilegis del mostassaf i de l'executor
     694
Llibre de solemnitats de la ciutat de Barcelona
     828
*Llibre del quarter appellat de Madona Sancta
     Maria de la Mar* 753
*Llibre del quarter de Sancta Maria del Pi.
     Quarter de la mar* 753
Llibre del regiment de sort i de sac 694
Llibre del rei 695
Llibre del Repartiment de Lleida 727
Llibre del Repartiment de Mallorca 693-696,
     770, 809
Llibre del Repartiment de València 809
*Llibre del Sant Hospital dels Pobres de Jesu-
     crist de la vila de Blanes* 889
Llibre del Sindicat de fora 694
Llibre de Sent Soví 850
Llibre de totes maneres de potatges de menjar
     850
Llibre del veguer de la ciutat de Mallorca 694
Llibre d'En Pere de Sant Pere 694
Llibre d'En Rosselló 694
Llibre d'obra del castell de Bellver 829-830
Llibre d'Ordinacions del Regne de Mallorca
     694
Llibre de la baronia d'Arenós 790
Llibre de la cadena 694
Llibre de la confraria de Sant Jordi 694
Llibre de la conquesta de Sicília 825
*Llibre de la taula de la Universitat i Regne de
     Mallorca* 694
*Llibre major de l'arxiu de la casa de Foxà i
     Boxadós de Girona...* 765
Llibre primer dels Reis 236
Llibre Verd de la Ciutat de Girona 265
Llibre Verd de la Mitra de Girona 267, 268,
     269, 274
Llibre Verd de Vilafranca 19
Llibre Verd {de Mallorca} 694
Llibre verd menor de Perpinyà 778

- Llibre vermell de Ciutadella* 694
Llibre vermell de la ciutat de Barcelona 706
Llibre vermell de la ciutat de Girona 266
Llibre vermell {de Montserrat} 777, 817, 825
Llibre vulgarment dit de l'honorable mossèn Joan Abelló 694
Llibres de la cort del batlle 883
 Llimós, Amada de 56
 Llobera, Joan de 652, 655, 656, 657
 Llobet de Barcelona 743
 Llobet, Guillem 66
 Llobet i Portella, Josep M. 460, 762, 812, 879
 Llombard, Pere 494, 501
 Llompart i Moragas, Gabriel 17, 58, 460, 851
 Llorch, Salut 555
 Llop i Jordana, Irene 815
 Llorac, família 864
 Llorca, Bernardino 644
 Llorenç, Bernat 384
 Llorenç, Guillem 384
 Lloret, Jeroni 885
 Lloret, Guillem Ramon de 419
 Lloret, Simó de 418; Raimunda, vídua 419
 Llot de Ribera, Miquel 885
 Llotger, Bernat de, 54; vídua d'En 54
 Lluís XI de França 867
 Lluís XV de França 880
 Lluís de Baviera 31, 61, 692
 Lluís de Casp 734
 Llull, Ramon 10, 30, 40, 41, 244, 468, 477, 615-622, 629-632, 645, 696-704, 733, 741, 743, 745, 811, 812, 817-825, 828, 850, 854, 884, 885, 913, 921, 922, 924, 928
 Llull, Ramon, pseudo 743
 Llupià, Hug de 458
 Lluqués, Pere 272, 274
 Lo Cascio, Elisabetta 884
 Lo Monaco, F. 852
 Loaisa i Dalmau, Esther 758
 Lohr, Charles 821
 Lombardi, Giuseppe 718
 Lombardo, Luca 821
 Longobardi, M. 805
 Lope de Vega y Carpio, Félix 734, 861
 López, Joan 864
 López, Tomás 759
 López Bonet, Josep F. 555
 López i Camps, Joaquim E. 869
 López de Carvajal, Bernardino 714
 López de Mendoza Pons, Agustí 866
 López Rodríguez, Carlos 706, 709, 787, 876
 López Vilar, Jordi 795
 Lorca, Jordi 557, 836
 Loreta, Bernat 297
 Loth 516
 Lourdaux, W. 217
 Lozano, Joan de 728
 Lucà 842
 Luci Plotí Asprenas 793
 Ludeña, Antoni 725
 Ludolf de Saxònia 827
Lumen Domus 647
 Luna, Anton de 709
 Luna, Pero de 742
 Luttrell, Anthony 744
 Lyn Winer, Rebecca 777
 Maçana, Arnau 33
 Maçana, Jaume 65
 Maçanera, Pere 395
 Macanaz, Melchor de 867
 Maçanet, Ermessenda 329
 Maçanet, Francesc de 361;
 Maçanet, Guillem de 361
 Macari, abat 593
 Macià i Ambert, Francesc 721
 Maddalo, Saverio 714, 719
 Maddalo, Silvia 716
 Madre, Alois 922
 Madrenas Tinoco, M. Dolors 864
 Madrigal, Álvaro del 880
 Madurell i Marimon, Josep M. 17, 460, 747
 Magister, Sara 716
 Mahiques Climent, Joan 860
 Mahoma 820
 Mahomet Abenadalill 810
 Maià, Bernat de 324
 Maià, Guillem de 411, 412, 427
 Maià, Pere 412
 Maians i Ciscar, Gregori 845, 852, 870, 872
 Maians i Ciscar, Joan Antoni 872
 Maideu, família 889

- Maier, Anneliese 214, 215, 220, 221, 223
 Malarç, Guillem de 425; Guillema, vídua 425
 Malatesta, Roberto 741
 Malatesta, Sigismondo 741
 Maletta, Alberico 741
 Maletta, Francesco 742
 Malgaulí d'Empúries 295, 296, 307, 317, 369, 390, 425
 Malla, Felip de 844
 Mallorquí Garcia, Elvis 267, 268, 883
 Malocello, Lanzarotto 742
 Maluenda, Tomàs 856
 Mamelì, Giovanni 742
 Mancino, Giuliano 742
 Mandingorra Llavata, M. Luz 859
 Manent i Segimon, Albert 515, 749
 Manescal, Onofre 858
 Manetti, Giannozo 742
 Manfredi, hereu de Sicília 742
 Manfredi, Astorgio 742
 Manfredi, Lelio 742
Manipulus curatorum 850
 Mannuz 808
 Manrique Merino, Laureano 750
 Manselli, Raoul 12, 17, 45, 46, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 217, 244, 742
 Manseya, Na 33-34
 Mansi, Johannes Dominicus 643
Manual dels focs qui són dintre la vegueria de la ciutat de Barcelona 753
Manual de novells ardots 870
Manuale precum/Manual Seráfico 732
 Manuel, fra (carmelità) 759
 Manuzio, Aldo 885
 Manuzio, Paolo 734
 Mañé i Mas, Maria Cinta 705
 Mapa del Reino de Valencia 759
 Marata, Ramon de 300; Agnés, muller 297
 Marc, frare 36, 50, 53, 57
 March, cavallers de la família 833
 March, Ausiàs 556, 744, 833, 842, 846, 855, 876, 885
 March, Guillem 813
 March, Jacme 833
 Marcha, Bartomeu 239
 Marchesi, Antonio 742
 Marco da Bologna 742
 Marco, Cristòfol 490
 Marcó, Pere 371
 Marco da Toledo 821
 Marenya, Arnau 331
 Marenya, Guillem 331
 Marenya, Ramon 331, 383
 Marés, Tomàs 855
 Margarit i Moles, Joan 847, 855
 Maria 476, 508
 Maria, Pere 413
 Maria, reina 578
 Maria de Queralt 781
 Maria de Randerà 63
 Mariana de Àustria, reina 862
 Marín, Francesc Xavier 818
 Marinelli-Mercacci, Olga 215
 Marmandi, Francesc 629, 632
 Marminyon, Jaume 729
 Marquès, Benigne 689-691, 890
 Marquès, Pere 321, 393
 Marquès, Pere Simó 321
 Marquès de Rubí 774
 Marquès de Santillana 842
 Marquès Casanovas, Jaume 459, 747
 Marquès i Planagumà, Josep M. 265-428, 675-685, 757, 832, 920
 Marquesa, comtessa d'Empúries 376, 424
 Marquet, família 705
 Márquez (Marquès?), Isidro 862
 Marrani, G. 845
 Marsili de Pàdua 649
 Martí de Barcelona 735, 736 (cf. Barcelona, Martí de)
 Martí l'Humà 393, 519, 609, 705, 728, 729, 730, 786, 789, 816, 829, 833, 840, 919; Maria de Luna, muller 789, 829, 841
 Martí el Jove 838; Maria, muller, 838
 Martí V papa 473
 Martí, Bernardo 862
 Martí, Bartomeu 729
 Martí, Francesc 830
 Martí, Guillem 57, 64
 Martí, Jaume 920
 Martí, Manuel 870
 Martí, Ramon, fra 743, 823
 Martí, Sadurní 557, 559, 610, 801, 844
 Martí i Bonet, Josep M. 641
 Martí, Bru 726
 Martí Mayor, J. 213, 222

- Martí Sentañes, Esther 768
 Martignone, Franco 717
 Martín Pascual, Llúcia 839
 Martín Rodríguez, José Luis 557
 Martines Peres, Vicent 744
 Martines de Luna i Alagon, Eiximèn 425
 Martínez Ferrando, Josep Ernest 18, 460
 Martínez Gázquez, José 743, 821, 822
 Martínez Subías, Antonio 785
 Martínez Tur, J. E. 642
 Martínez de Valtierra, Andreu 421; Sibil·la, muller 421, 422
 Martínez Romero, Tomàs 463, 557, 839
 Martínez Vidal, Àlvar 755
Martirologi beguí 36, 64
 Martorell, Joanot 737-739, 744, 828
 Martos, J. L. 805
 Maruny i Cals, Pere 765
 Maruny i Gispert, Jaume 765
 Marvilla, Jacquet de 460
 Mas i Adrover, Joan 783
 Mas i Domènech, Josep 752, 921
 Mas i Forners, Antoni 769
 Mas i Jornet, Claudi 19
 Mas i Jornet, Pere 19
 Mas i Perera, Pere 19
 Mascaró, Guillem 812
 Masdemont, Bonanat 414; Francesca, muller 414
 Masdéu, Baltasar 724, 725
 Masdéu, Joan Francesc 724, 725
 Masdéu, Josep Antoni 724, 725
 Masdovelles, Guerau de, En 34
 Masnou Pratdesaba, Josep M. 843
 Masó, Arnau de 313
 Masó, Bernat de 313, 315
 Masó, Bertran de 355
 Masó, Francesc de 400, 420, 421
 Masó, Guillem Pere 421
 Masó, Jaume de 313, 372, 382
 Massa Esteve, M. Rosa 893
 Massachs i Suriol, Josep M. 19
 Massanell i Casas, Antoni 19
 Massanell i Esclasans, Antoni 19, 20, 35
 Massanes, Ramon 417
 Massip, Francesc 839
 Massó, Pere 647, 648, 652, 654, 655, 657
 Massó i Carballido, Jaume 750
 Massó i Torrents, Jaume 455-463, 466, 468, 477, 482, 485, 490, 498, 499, 503, 507, 511, 515, 518, 519, 521, 522, 526, 529, 532, 535, 537, 538, 539, 542, 546, 550, 553, 554, 563, 567, 568, 571, 573, 576, 578, 579
 Massot, Jaume 275
 Massot i Muntaner, Josep 515, 557
 Mata, Bernat de 354
 Mata, Dalmau de 354
 Mata, Dispòdia de 349
 Mata, Guillem de 349
 Mata, Pere 349
 Mata, Pere Ramon de 349; Ademar, fill 349
 Matalí, Rafael 756
 Mataplana, els 578
 Matas, Miquel 864
 Matas i Balaguer, Josep 884
 Mates, Arnau de 274
 Mateu, cardenal 578
 Mateu de les Bosigues 40
 Mateu de París 692
 Mateu Ibars, Josefina 515
 Mathesalanis, Mathaeus de 638
 Mathías Sanjuan, Blas 495
 Matons, Joan 760
 Maura, Antonio 886
 Mauri, Bernat 56
 Màxim, Valeri 456
 Mayans i Plujà, Antoni 882
 Mayer, Annemarie C. 818
 Mayer, Marc 794
 Mazarino, cardenal 575, 580
 Mazzanti, Giuseppe 718
 Mazzocchio, Angelo 717
 McCleery, Iona 826
 McGuinn, Bernard 556
 McVaugh, Michael 623-628
 Méchain, Pierre 875
 Medici, Cosma de' 764
 Medina Casanovas, Jaume 821
 Medioevo Latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo 743
Medulla Medullarum 733
 Melani, Lapo 884
 Mele, M. Grazia 718
 Meliona, Na 54
 Melo, Francisco Manuel de 861

- Mallo e Souza, Laura 718
 Meloni, M. Giuseppina 718
 Membrado i Tena, Joan Carles 556
 Memòria del Carrer 873
Memoria de los pueblos de todo el reino de Valencia 859
Memòria dels terratenens de què deuen auer cartes 34
 Memorias de la Real Academia Médico-Práctica de Barcelona 887
 Menchon i Bes, Joan Josep 785
 Mendizábal, Juan Álvarez 518
 Menéndez y Pelayo, Marcelino 14, 231, 644
 Menghi Sartorio, Arturo 884
 Menola, Bernat de 356
 Menola, Ramon de 356
 Mensa i Valls, Jaume 20, 211-263, 823
 Mercader, Joan 886
 Mercader, Josep 647
 Mercé, Marià 278
 Mercer, Nicolau 724
 Mericalo, O. 284
 Merlin 539
 Merlo, G. G. 644
 Merrit, Charles 853
 Mesado i Gimeno, Xavier 853
 Mestre, Antoni 723, 725
 Mestre, Bernat 415
 Metge, Bernat 524, 745, 827
 Metodi 228, 229, 230, 234, 236, 248
 Meter, Paul 577
 Mey, Joan 855
 Meyerson, Marc D. 829, 841
 Miana, Dalmau 399
 Miana, Guillem 399
 Miàrigues, Carbonell de 336
 Micaló i Camps, Pere 678, 679
 Michele da Cesena 36, 39, 46, 61
 Middletown, Richard de 471
 Miglio, Massimo 714, 715
 Migne, Jean Paul 734
 Milà i Eixarc, Lluís del 839
 Milà, Lluís Joan del 847
 Milic, Jan 823
 Millàs, Berenguer 428
 Millàs Vallicrosa, Josep M. 811
 Minyana, Josep Manuel 866
 Miquel, Serafí Tomàs 856
 Miquel d'Esplugues 736, 737
 Miquel Juan, Matilde 786
 Miquel i Mascort, Francesc 641
 Miquel de Petra 775
 Miquel i Rosell, Francesc X. 468, 470, 515, 554,
 Mir, Melcior 666
 Miralles, Bernat de 303
 Miralles, Eulàlia 858
 Miralles, Joan 849, 865
 Miralles, Melcior 787
 Miralles, Ramon de 303, 319, 367;
 Engletina de Cals, muller 303, 367
 Miralles i Sbert, Josep 920
 Miralles, Sebastià de 756
 Mirambell, Enric 882
 Mirambell, Hug de 274
 Mirandola, Pico della 734
 Miret, Joan 756
 Miret i Sans, Joaquin 642, 644, 757
 Miró, Joan 413
 Miró, Maria Mercè 861
 Miró, Pere 417, 422
 Missal de Reus 888
Missale secundum ritum Ecclesiae Dertusensis 731
 Mitjavila, Bartomeu de 291
 Mitjavila, Pasqual de 421; Sibil·la, vídua 421
 Mitre, E. 642
 Moisès 236, 498, 911
 Moisès, abat 596
 Mojó, Bernat 24
 Molar, Berenguer 413
 Molas Ribalta, Pere 868
 Moler, Francesc 274, 425
 Moles, Pere 417
 Molí i Frigola, Montserrat 758, 860
 Molina, Antonio de 733
 Moliné, Enric 890
 Moliner, Miquel 655
 Molina i Figueras, Joan 523, 767
 Molins, Blanca de 335
 Molins de Rei, Daniel de 558
 Moll, Aina 748
 Moll, Antoni 694
 Moll i Benejam, Antoni Lluís 858
 Moll i Casanovas, Francesc de Borja 11, 240, 709, 746
 Molla, Josep M. 793
 Molla i Callís, Joan 758

- Mollat, Guillaume 13
 Mollet, Bernat 317, 328
 Mollet, Elicsenda 330
 Mollet, Jaume de 300
 Molló, Francisco 488
 Molló, Pere 412
 Molnera, Na 32
 Mommsen, Theodor 794
 Monacchio, Paola 716
 Moncelles, P. 649
 Monell, Berenguer de 289
 Monell, Jaume de 289, 415
 Monells, Jaume de 417
 Moner, Ramon 24, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 44, 45, 47, 55, 62, 66
 Monfar i Sors, Dídac 757
 Monferrato, Margarida de 709
 Monferrer Sala, J. P. 846
 Monllor, Joan Bta. 885
 Monmouth, Galfred de 577
 Monsalvatje i Fossas, Francesc 266, 253, 356, 363, 386, 883
 Monsonís, Josep 869
 Mont, Dalmau de 411, 427
 Mont, Ramon de 304, 369, 370; Ermes-sendis, muller 369; Guillem, fill 370
 Montagut, Berenguer de 376
 Montagut, Francesc de 338
 Montagut, Guillem de 338
 Montagut, Louis 774
 Montaigne, Michel Eyquiem 898-900, 901, 908, 909, 918
 Montalt, En 418
 Montalt, Berenguer de 410, 411
 Montaner, Bartomeua 220
 Montaner, J. 775
 Montano, Arias 734
 Montblanch, duc de v. Martí I
 Montbrú, Guerau de 44, 46
 Montcada, els 578, 828
 Montcada, Francesc 876
 Montcada, Gastó de 266, 270, 271, 272, 378, 379, 423
 Montcada, Guillem de 729
 Montcada, Guillema de 383
 Montcada, Guillem Ramon de 828
 Montcada, Ot de 271, 842
 Montcada-Bearn, família 779
 Montcada-Bearn, Gastó de 383
 Montclar, Francesc de 422
 Montcorb, Berenguer de 320
 Montcorb, Galceran de 272, 427
 Montemayor, Jorge de 876
 Montengon, Pere 724, 725, 873
 Montfort, Simó de 16
 Montisano, Marina 716
 Montjuïc, Jaume de 743
 Montmeló, Pere de 17
 Montoliu, família 784
 Montpeller, Maria de 576
 Mont-rodon, Arnau de 8, 266, 271, 272, 274, 288, 368, 385, 386, 397, 418, 425, 767
 Mont-rodon, Bernat de 385, 395, 401, 402, 403
 Mont-rodon, Bertran de 385
 Mont-rodon, Francesc Ferrer de 300
 Montroig, Galceran de 336, 353
 Montroquer, Guiu de 741, 743, 876, 884
 Montserrat, Antoni de 863
 Montsó, Joan de 743
 Montsoriu, Guerau de 327, 351
 Montsoriu, Ponç de 327
 Monumenta Germaniae Historica 21, 819
 Moñino, José 726
 Mora, Ferran de 274
 Moragues, En 34
 Moragues, Ponç 368
 Moral, Bonifacio del 750
 Moranta, Sebastià 848
 Morató i Thomàs, Josep M. 215
 Moré Aguirre, David 765
 Morel-Fatio, Alfred 468, 571, 573, 576
 Morelló Baget, Jordi 768, 772
 Morèn, Ferrer 333
 Moreno Chacón, Manuel 764
 Moreno Gallego, Valentín 852
 Morer, Ramon 729
 Morera i Sabaté, Josep 456
 Moréri, L. 904
 Morerod-Fattebert, Christine 218
 Morisi Guerra, Anna 716
 Morlà, Pere Jacint 856
 Mosaic de Centcelles 795
 Moshè Profait 812
 Moshè ben Zabara
 Mossà, Guillem de 386
 Mosset, Adhemar de 9, 15
 Motta, Giovanna 718
 Moulinier-Brogi, Laurence 882

- Mourelle de Lema, Manuel 239
 Moxena, Diego de 247
 Moyó, Joaquim 857
Mulier quae erat in civitate peccatrix 866
 Müller, Christel 791
 Müller, Regine 793
 Mulnerii, Petrus 32
Multorum quaerela 833
 Münster, Sebastian 854
 Muntané i Santiveri, Josep Xavier 814, 815
 Muntaner, Ramon 744, 745, 769, 803, 806, 825, 827, 828, 829
 Muntanyana, En 34
 Muntanyans, Nicolau 855
 Muntanyans 850
 Munyòs, Jeroni 855, 885
 Muñoz, Joan Bta. 726
 Muñoz, Sebastià, Joan-Hilari 785
 Mur, Dalmau de 745, 843
 Murray, D. G. 774
 Mut, Vicenç 773
 Mut Calafell, Antoni 693, 749
 Mutgé i Vives, 705
 Muzzi, Sara 702

 Nadal, Bernat 775
 Nadal, Narcís 267
 Nadal i Cañellas, Joan 243, 840
 Namáhnides 743, 810
 Narbona Vizcaíno, Rafael 719, 787
 Narcés, Armand de 65
 Narcís, s. 676
 Narcís, dr. 278
 Navarro Brotons, Víctor 855
 Navarro Miralles, Lluís 749, 750
 Navarro Sorní, Miquel 718, 719, 847
 Navers, Miquel de 637, 638
 Neapoli, Johannes de 730
 Nebrija, Antonio de 734
 Negre, Pere 330
 Neocastro, Bartolomeo 806
 Nerós, Asbert de 381, 382
 Nerós, Ramon de 363
 Nespleda, Guillem de 350, 388
 Netanyahu, B. 644
 Neumeister, Sebastian 746
 Neunheuser, B. 651
 Newton, Isaac 733
 Nicéron, J. P. 904

 Nico Ottaviani, Maria Grazia 715, 718
 Nicolau III 61
 Nicolau IV 34, 35, 697
 Nicolau V 474
 Nicolau Factor s. = Factor i Estanyà, Pere Nicolau
 Nicolau de Lira 61, 734
 Nicolau, Pere 32
 Nicoud, Marilyn 882
 Nieto Soria, José Manuel 718
 Niqui i Puigvert, Leandre 641
 Nirenberg, David 810
 Niutta, Francesca 717
Nobilissima descendencia de San Raymundo de Peñafort... 804
 Noguer, Andreu de 337
 Noguer, Ramon de 337
 Noguera, fundació 556
 Noguerolis, Leonardus de 730
 Noone, Timothy B. 828
Nos attendentes fratres 40
 Nou, Bernat de 420
 Nou, Guillem de 399
 Nou, Pere de 399, 421
Nouveau dictionnaire historique ou histoire abrégée... 904
Nova Expositio 878
Nova Planta de Felip V 694, 774, 778, 786, 827, 868
 Novell, Ramon 422
 Nuix, Joan 726
 Nuno Sanç 809
 Nunyes, Pere Joan 885
 Núñez Espallargas, Josep M. 811

 Ocampo, Florián de 782, 847
 Occam, Guillem d' 36, 55, 60, 61, 62, 649
Officium Missae 876
Officium BVM secundum consuetudinem Romane Curie 876
 Oficial del bisbat de París 624, 625, 626, 627, 628
 Olearii, Petrus, de Maioricis 36
 Oleguer, s. 744, 752
 Oleza i España, Jaume d' 873
 Olibà, monjo 744
 Olibà, Arnau 373
 Olibà, Pere 373
 Olibà, abat i bisbe 556, 743, 744

- Oliva, Anna Maria 713-714, 715, 718, 848
 Oliva, Johannes 887
 Olivar, Marçal 478, 577
 Olivares, comte-duc d' 479, 480
 Olivella, Andreu 754
 Oliver, Antonio 17
 Oliver, Bernat, bisbe de Barcelona 7, 24, 32, 39, 46, 750
 Oliver, Bernat 297
 Oliver, Joan 401, 419
 Oliver, Pere Joan 885
 Olives, Jaume 887
 Olives, Ramon 387
 Oller, Bartomeu 375
 Oller, Bernat 830
 Oller, Ferrer 66
 Oller, Gaspar 766-767
 Ollers, Bernat d' 831
 Olmos Canalda, Elias 490, 511, 542, 546, 568, 847
 Olucha Montins, Ferran 759
 Olzina, Gabriel 878
 Olzinelles, Berenguer d' 417
 Om, Guillem d' 304
 Om, Ramon d' 397
 Oms, família 864
 Oms, Gaspar 865
 Oms Arbona, Joan Antoni 865
Oracula Sybillina Graeca 691
Oraculum Cyrilli 211-263, 823
 Orazi, Veronica 838, 845
 Ordal, Norbert d' 516
 Ordeig i Mata, Ramon 790
Ordinacions de la confraria de la Santa Creu 756
Ordinacions de la confraria del Roser (Fornells 1596) 683
Ordinacions del cequiatge de Lleida 778
Ordinacions del Gremi de Ferrers de Barcelona 760
Ordinacions de la Taula de Canvis de Barcelona 754
Ordinacions de Prats i Sansor 661-672
Ordinacions tocant la custòdia i guarda de les costes marítimes del Regne de València 751
Ordinacions de València 828
Ordinarium Gerundense 741
 Ordines Joan, 873; Joana Aina 873
 Orellana, Marc Antoni d' 865
 Ornos, Jordi d' 639
 Oromig, Pere Joan 786
 Orriols, Berenguer d' 342, 361; Gueraua d' Albons, vídua 342
 Orriols, Bernat d' 306, 342, 343, 362, 418
 Ortega Villoslada, Antonio 771
 Ortelius, Abraham 855
 Ortí i Gost, Pere 754
 Ortín 491
 Osona, Francesc d' 850
 Osona, Jeroni d' 850
 Ososna, Roderic d' 850
 Ot, s. 782
 Ot d'Aquitània 808
 Ot de Sant Cugat 744
 Otger, Berenguer 407
 Otger, Pere 403, 407; Bartomeua, filla 403
 Otiño Hermoso, Pedro 794
 Oudin, C. 803
 Ovidi 793, 842
Oxford Latin Dictionary 898
 Paba, Berenguer de 321, 395; Sibil·la, muller 321, 395
 Paba, Bernat 395
 Paba, Guerau de 321
 Pacià de Barcelona 743
 Pacioli, Luca 787
 Padilla, Josep 472
 Padova, Fidenzio da 556
 Padrines, Pere Anton 775
 Padró, Joan 664
 Pagano, Sergio 879
 Pagarolas i Sabaté, Laureà 744, 877
 Pagès, Amédée 921
 Pagès, Berenguer 374
 Pagès, Bramon 27, 32
 Pagès, Montserrat 806
 Pagès, Nicolau 352
 Pagès i Pons, Joan 747
 Palafolls, Berenguer de 352
 Palafolls, Guillem de 352; Blanca, muller 352; Bernat, fill 352
 Palau, Berenguer de 285, 288, 308, 377, 404
 Palau, Felip de 416
 Palau, Francesc 756
 Palau, Guillem de 296, 404

- Palau, Guillem Pere de 329
 Palau, Jaume de 398
 Palau, Pere de 329
 Palau, Ramon de 382, 388, 409, 425
 Palera, Arnau de 321; Porquera, muller 321
 Palera, Guillem de 321
 Pallars, Arnau Roger de 781
 Pallars, Hug Roger de 416; Gueraua de Cruïlles, muller 416; Geraldona, filla 416
 Pallejà de Bustinza, Víctor 821
 Palma, Guillem de 380, 382
 Palma, Marco 884
 Palmart, Lambert 477, 557, 584
 Palmieri, Pietro 821
 Palmyreno, Juan Lorenzo 855, 855
 Palol, Arnau 378, 401
 Palol, Berenguer de 414
 Palol, Dalmau de 308, 346, 349, 359; Francesca, muller 346; Blanca, segona muller 346
 Palol, Guillem de 401
 Palol, Guillem Ponç 359
 Palol, Jeroni 863
 Palol, Pau de 308, 349
 Palol i Salelles, Pere de 749
 Palol, Ramon de 300, 414
 Pals, Gispert de 317, 361; Francesca, muller 317
 Palud, Pere de la 496, 497, 500
 Paluzie, 869
Panegyrici latini 710, 843
 Pannet, R. 650
 Pantoja, Baltasar de Rojas 784; Teresa de Marimon, muller 784
 Panzer, G. W. 904
 Paolini, Lorenzo 11
 Pararol, Nicolau 421
 Pardo, Jeroni 741, 743
 Pardo Pastor, Jordi 820
 Pardo Tomás, José 755
 Paredes, Juan 805, 846, 851, 878
 Paredes Baulida, Maria 748
 Parello, Vicent 858
 Parera i Marquès, Ramon 19
 Paretalta, Arnau 413
 Parets i Serra, Joan 763
 Partner, Peter 717
 Parverie, Marc 807
 Pas, Àngel del 858
 Pascual, Anna 774
 Pascual Ramos, Eduardo 777
 Pasqual, Antoni Ramon 907
 Pasqual, Miquel-Joan 755
 Pasqual, Pere 741
 Pasquier, Felix 857
 Passarius, Olivier 779
Passió catalana de París 839
Passió Didot 829
Passió Fonda 829
Passio Martyrum Tarraconensium 795
Passion des jongleurs 839
Passions catalanes 829
 Pastor, Ludwig von 847
 Pasztor, Edith 15, 33, 36
 Patau, Guerau de 411, 427
 Partha, P. 824
 Patschowsky, Alexander 21
 Patxot, Fundació 458, 577
 Pau, sant 224, 227
 Pau V 732
 Pau, Berenguer de 274, 357
 Pau, Bernat de 275, 365, 404, 406, 407, 426
 Pau, Guillem de 356, 361, 365, 371, 404, 406, 407, 424; Garsendis, muller 365
 Pau, Pere de 371
 Pau, Ramon de 354
 Paul, Jacques 38
 Paulus de Caturco 836
 Pavan, Paola 715
 Pavesi, família 773
 Payti, Juan dez 886
 Péano, Pierre 17
 Pedra/Pera, Bonanat de/ça 395
 Pedrals i Costa, Xavier 878, 893
 Pedralta, Castelló de 388
 Pedrer, Guillem 424
 Pedrer, Pere 752
 Pedrera, Guillem 412,
 Peguera, En 412
 Peirats, Anna Isabel 738, 821
 Pèire Joan (Oliu) 10, 11, 16, 17, 27, 29, 31, 32-33, 36, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 56, 58, 63, 66, 213, 214, 217, 232, 823, 924
 Peirotas, Bernat 64

- Peláez [Albendea], Manuel J. 477, 515, 554, 556, 559, 609
 Pelay i Briz, Francesc 845
 Pelegrí i Aixut, M. Dolors 767
 Pella i Forgas, Josep 882
 Pellegrini, Marco 715
 Pellicer, Bernat 32
 Penedès, Pere de 289
 Pentiner, Abdon 863
 Penyafort, Ramon de, s. 13, 18, 472, 644, 733, 741, 743, 753, 802, 804, 807, 810, 876, 884, 885
 Peña, Francisco 922
 Pera, Bernat de (ça?) 285, 286
 Peralat, Bernat 288
 Peralba, Arnau de 32
 Perales, J. B. 866
 Peralta, Arnau de 304
 Peralta, Berenguer de 305
 Peralta, Ramon de 304
 Perarnau, Josep 12, 15, 16, 17, 19, 20, 32, 35, 38, 41, 47, 57, 58, 63, 218, 219, 220, 221, 222, 229, 232, 234, 237, 244, 459, 471, 477, 478, 499, 559, 615-622, 623-628, 629-633, 635-639, 642, 643, 645, 691, 693, 696, 699, 702, 706, 709, 713, 719, 721, 723, 727, 729, 731, 819, 919-928
 Perdigó, Simó de 346; Andreua, vídua 346
 Pere I, el Catòlic 16, 829, 880; Maria de Montpeller, muller 829
 Pere II, el Gran 216, 698, 742, 806, 826
 Pere III, el Cerimoniós 46, 316, 392, 393, 395, 411, 417, 557, 630, 632, 647, 652, 727, 728, 743, 754, 814, 823, 825, 827, 827, 828, 829, 832, 833, 834; Elionor de Sicília, muller 829
 Pere de Portugal, senyor de Mallorca 805
 Pere, abat de Colera 296
 Pere, abat de Vilabertran 290
 Pere Abelard 913
 Pere, cavaller 289
 Pere, Guerau (Geraldus Petri) 9, 20
 Pere, Guillem 291; Guillema, muller 291
 Pere Llobard 698, 733
 Pere, Ramon 425
 Pere, sant 563
 Pere, Tomàs 33
 Perea, Maria Pilar 557
 Perea Simon, Eugeni 875
 Péreç de Tarassona, Blasco 809
 Péreç de Tarassona, Eiximèn 809
 Pereira, Michela 702-704
 Perella, Agnès de 330
 Perella, Brunissèn de 330
 Perellós, Ramon de 652, 656
 Perer, Gispert 410
 Perera i Perramon, Joan 738
 Peres de València, Jaume 730, 885
 Pérez Aparicio, Carmen 866
 Pérez Bayer, Francisco 726
 Pérez Bordi, E. 851
 Pérez de Ayala, Martín 856
 Pérez de Chinchón, Bernardo 850, 852
 Pérez García, Pablo 719
 Pérez Gómez, Xavier 776, 889
 Pérez Pérez, Núria 757, 871
 Pérez Samper, María de los Ángeles 867
 Pérez de Valdivia, Diego 885
 Pérez Villanueva, J. 644
 Perini, Giulio 725, 726
 Périz, Galcerà 719
 Perles, Guillem Bernat de 267
 Pero de Luna = Benet XIII
 Peronella, reina 578
 Pertusa, Francesc de 730
 Pesiri, Giovanna 716, 717
 Pesta Negra 831
 Petit, Leonci 819
 Petrella, Giancarlo 854
 Petrarca, Francesco 734, 844, 852, 855
 Petris, Loris 854
 Petrus de Alvernia 823
 Petrus de Ancharano 635, 637
 Petrus de Elna 36
 Petrus Hispanus 733, 851
 Petrus Perusinus 635
 Petrus i Pons, Nàdia 821
 Peytaví Deixona, Joan 766, 780
 Phalaris, pseudo 876
 Phenix, ambaixador 743
 Philippus a Sancta Trinitate 211
 Piacentini, Paola 718
 Picas Francesc 664, 666, 671
 Picas, Jaume 666
 Piccard 586, 615
 Picciau, M. 742
 Piccinino, Iacopo 741

- Pich, Nicolau 666
 Picotti, Giovanni Battista 847
 Picuri v. Epicuri
 Piera, Montserrat 837
 Pierre de Palu 56
 Pietro da Corbara 31
 Pilo i Ferrale, Quirze 756
 Pimentel, Antonio Alfonso de 855
 Pina Polo, F. 792
 Pingarrón Esaín, F. 864
 Pinós, els 578
 Pintado Antúnez, Mónica 879
 Pinto, Anthony 882
 Pintor, Pere 273, 274
 Pinyol, Macià 65
 Piña Homs, Román 694
 Piñero, Félix 224
 Piñol, Josep 725
 Pio, Berardo 718
 Piqué Angordans, Jordi 557, 835
 Piquer i Ferrer, Esperança 753
 Piqueras Carrasco, Mercè 893
 Pîrî Reîs 773
 Pirro de Roma, rei 555, 557
 Piur, Paul 211, 212, 213, 214, 216, 217,
     218, 219, 223, 233, 234235, 236,
     241, 244, 249, 250, 252, 254, 256,
     258
 Pius IX 923
 Pizà, Joan 851
 Pla, Joaquim 725
 Plana, Pere de 27, 32, 43, 45, 49, 50, 55
 Plana Ferrera, Brunissendis 298
 Planas, Josep 19
 Planas i Badenas, Josefina 888
 Planas Roselló, Antonio 693, 770, 774
 Planellas, Joan 683, 684
 Planes Albets, Ramon 661-672, 859, 877,
     878
 Planils, Bernat de 379, 383
 Planils, Guillem de 383
 Planissoles, Bearriu de 38
Plano y perfiles de la capilla de... San
Magín... 785
 Plató 733
 Plató de Tivoli 812
 Platzeck, Erhard W. 698
 Plegamans, Ramon de 416
 Plini 734
 Plini el Jove 710, 734, 843
 Plini el Vell 793, 795
 Plongerón, B. 650
 Plutarc 734
 Poeschel, Sabine 716
 Pol i Llompart, Josep Lluís 875
 Polibi 792, 793
 Pomer, Arnau 380
 Pomer, Bernat 380, 393
 Pomer, Ramon 406
 Pomaro, Gabriella 221, 884
 Ponç, Antoni 647
 Ponç Hug d'Empúries 301
 Ponç de Mulnells 781
 Poncic, Arnau 36
 Poncii (Ponç), Arnaldus 57
 Pons, Joan 882
 Pons, Josep Sebastià 829
 Pons, Llorenç 666
 Pons Alòs, Vicent 635, 719, 788
 Pons i Guri, Josep M. 17, 266, 290, 387,
     749
 Pons i Massana, Josep 725
 Pons i Payeras, Joan 763
 Ponsonelli, Giacomo Antonio 865
 Pont, família 889
 Pont, Guillem 319, 414; Margarida,
     muller 414
 Pont, Ponç de 319
 Pont, Ramon de 319, 404, 414
 Pontich, Miquel 863
 Pontich, Sulpici 266, 283, 285, 288, 291,
     309, 337, 342, 353, 383, 410, 411
 Pontifical romà de Vic 892
 Pontons, Antoni 865
 Pontons, Berenguer de 652, 659
 Pontós, Arnau de 313; Saurina, filla 313
 Pornaxio, Raphael de 876
 Porqueras-Mayo Albert 555
 Porta, Guillem 652, 656, 657
 Portal, Arnau 423
 Portal, Jaume 320, 423
 Portals, Pere 813
 Porter i Moix, Maria 749
 Porter i Rovira, Josep 749
 Pòrtules, Simó de 400
 Portusach, família 889
 Possevino, Antonio 903
Postilla super Apocalipsim 56, 63
 Potestà, Gian Luca 219, 628, 823
 Potthast, A. 40

- Pou, Pere 844
 Pou i Martí, Josep M. 12, 17, 56, 59, 213, 222, 237, 238, 644, 645
 Pou i Puigserver, Bartomeu 725, 726
 Poyo, Juan del 786
 Poz, Juan del 880
 Pozzo, Cassiano del 764
Pragmática Real 1497 772
 Prat, Bernat des 291, 329, 360, 366, 373; Sibil·la, muller 360
 Prat, Jaume 666, 669
 Prat, Pere de 392, 393, 416; Ermessenda, vídua 392
 Prat, Ramon de 366
 Pratdesaba, Onofre (= Font de Vall, J.) 725
 Prats, David 893
 Prats, Modest 515
 Prats, Pereta de 312
Princeps namque 707, 708
 Pring-Mill, Robert 702, 703
Privilegi General de València 1283 804
Privilegis e ordinacions de Catalunya 753
Procés de corona d'Aur contra En Bertran Tudela 840
Procés dels procuradors fiscals de Sa Magestat contra dos acusats de nova germania 719-721
Processus factus tempore Innocentii pape VI 62
 Prodi, Paolo 718
 Profiat Duran 817
 Prost, Francis 791
 Prova, Carla 715, 718
 Pruners, Mateu 887
 Pruners, Miquel 887
 Prunés, J. M. 756
 Publi Baevi Tuticà 795
 Puchol, Antoni 726
 Puig, A. 851
 Puig, Arnau 397
 Puig, Berenguer de 285, 375
 Puig, Carole 780
 Puig, Dalmau 425
 Puig, Francesc de 273
 Puig, Pau 865, 872
 Puig, Pere 899
 Puig, Pere de 275
 Puig, Pericó des 28, 37, 50, 57, 60, 877
 Puig, Pere de 275
 Puig, Perpinyà de 303, 304
 Puig, Ramon de 292, 424
 Puig i Cadafalch, Josep 747
 Puig i Modolell, Jordi 869
 Puig Montada, Josep 477
 Puig i Oliver, Jaume 265-428, 375, 455-612, 630, 632, 642, 643, 644, 645, 646, 832, 897-918, 922
 Puig-Pla, Carles 757
 Puig i Reixach, Miquel 868
 Puig Tàrrach, Roser 758, 781, 779, 863, 874
 Puig i Vandrelló, Jacint 860
 Puigalt, Francesca de 24, 26, 36, 37, 62, 64, 66
 Puigalt, Joan de 37, 64, 66
 Puigcercós, Bernat de 31, 59, 224, 225, 237, 245, 470, 471, 474, 644, 807
 Puiggarí, Josep 783
 Puigpardines, Ramon de 315, 421-422; Sibil·la, muller 315
 Puigsec, Arnau de 287
 Puigsec, Pere de 286, 287
 Puigvert i Gurt, Xavier 882
 Puitg, Joan 664, 671
 Pujades, Jeroni 356, 858
 Pujades i Marquès, Joan 748
 Pujals, Dalmau de 288, 294
 Pujol, Bernat de 329
 Pujol, Josep M. 738, 802
 Pujol, Josep 833
 Pujol Bertran, Anton 775
 Pujol i Tubau, Pere 921
 Pulido Serrano, Juan I. 858
 Punyera, Bernat 65, 66; Saura, vídua 65, 66
 Punyera, Guerau 65
 Punyera, Guillem 65
 Punyera, Jaume 65, 66
 Punyera (Puyera/Pinyera), Ramon 26, 28, 29, 37, 51, 54, 55, 58, 63, 64, 65-66, 66
 Py, Michel 791
 Q. G. (Pere Alegret i Vilaró) 19
 Quadrado, Josep M. 749
 Quaglioni, Diego 718, 742
Quarter de Madona Sancta Maria de la Mar 753
 Quattrocchi, Angela 716
Qué es lo que miras 862

- Queixàs, Berenguer de 303, 367, 376;
     Elicsendis, muller 303, 367
 Queixàs, Pere de 399
 Queixàs, Vidal de 312
 Queralt, família 828
 Queralt, Baltasar de 880
 Queralt, Francesc 891
 Qüern. Repertori bibliogràfic biennal de
     literatura i llengua catalanes 743
 Quesada, M. Antonietta 717
Questa del Sant Graal 825
 Quevedo, Francisco de 872
Quia quorundam 39
Quia vir reprobis 39
 Quidort, Jean 823
 Quintà, Arnau 395
 Quintilià 734

 Rabella i Ribas, J. A. 642
 Rabós, Guillem de 303
 Rafart, Francesc 8412
 Rafart, Guillem 29, 30, 32, 38, 39, 43,
     44, 45, 47
 Raguer, família 889
 Ramis, En 846
 Ramis i Ramis, Joan 865
 Raimundi Lulli Opera Latina 822
 Ramon Berenguer II
 Ramon Berenguer III 800, 801
 Ramon Berenguer IV 578, 729, 729-730,
     761, 778, 784, 801
 Ramon Berenguer, infant, comte d'Empú-
     ries 398
 Ramon, Pere 741
 Rapin, René 903
 Rapp, F. 650
 Rasico, Philip D. 555
Raymundus, christianus arabicus 817
 Raynaldus 238
 Real Colegio de Cirugía de Barcelona 871
 Rebollares 491
 Rebull, Nolasç 747
 Rec, Bernat de 354
 Rec, Tortosa de 354; Guillema, muller
     354
 Recasens, Ramon 750
 Recasens i Comes, Josep M. 749, 750,
     891
Recopilació de les franqueses i dret municipal de
     Mallorca 694

Recopilacions i còpies de documents (Seu d'Ur-
     gell) 890
 Redondo Aldea, Jesús 750
 Reeves, Marjorie 12, 211, 217, 219
Regiment de sort i sac 694, 695
Registre de la cort del batlle, Ferrer Oller 58,
     65
Regla de Sant Agustí 851
Regla de sant Francesc 46
Regla del Temple 829
 Reglà Campistol, Joan 807, 866
 Regni, Claudio 718
 Regulella, Ramon 405
 Regull i Pagès, Pere 19
 Rehberg, Andreas 715
 Reho, Cosimo 226, 227-228
 Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona
     786
 Rei, Guillem 271, 274
 Reimmann, Jakob Friedrich 902
 Reineke 556
 Reixach, Arnau de 392, 821
 Reixach, Bernat de 397
 Reixach, Guillem de 308, 349
 Reixach, Jaume 682
 Reixach, Joan de 343, 347
Relación de lo que ha sucedido en el sitio de
     Barcelona por Mar y Tierra... 784
Religiosam vitam eligentibus 40
Remembrança de Nuno Sanç 695
 Renall, Berenguer 357, 379, 381; Brunis-
     sendis, filla 379
 Renall, Ramon 320
 Renedo i Puig, Xavier 478, 504, 515,
     517, 555, 557
 Repetto, Barbara 717
 Requesens, casa 455
 Requesens, Francesc de 289
 Requesens i Piquer, Joan 223
 Resta, Berenguer 404
 Reverter, Berenguer 352
 Revilla, Calvo, Víctor 794
 Riba, Bernat 753
 Ribagorça, comte de v. Villena, Alfons
     de
 Ribelles, els 578
 Ribera, Arnau de 303
 Ribera, Juan de, s. 856
 Ribera, Pere 576, 579
 Ribera, Ramon de 325, 357

- Ribera Llopis, Joan Manuel 864
 Ribot, Felip 643, 830
 Ribot, Pere 679
 Ribot, Ramon 358
 Ricard de Mediavilla 733, 807
 Ricart, Arnau 320
 Richter, Aemilius Ludovicus (Emil Ludwig)
 Ricomà, Francesc Xavier 18
 Riculf 751
 Riera, Bartomeu 27, 28, 32, 33, 37, 49, 50, 50-51, 51, 53, 56, 57, 64, 66
 Riera, Berenguer 274
 Riera, Bernat ça 392
 Riera, Guillem de 417; Garsendis, mare 417; Sibil·la, muller 417
 Riera, Joan 274
 Riera, Ramon de 366
 Riera i Blanco, Manuel 840
 Riera i Sans, Jaume 642
 Riera Socasau, Joan Carles 786
 Riera i Tuèbols, Santiago 874
 Riera i Viader, Santiago 705
 Rifé Santaló, Jordi 862
 Righetti, M. 651
 Rimbau, Peronella 756
 Ripoll, Gisela 749
 Ripoll, Tomàs (Thomas) 13, 14
 Ripoll Perelló, Maria Isabel 25, 820
 Riquer, Berenguer 332
 Riquer, Martí de 16, 463, 518, 523, 611, 825
 Riu i Riu, Manuel 7, 10, 789
 Riumors, Berenguer de 305
 Riumors, Dionís de 368
 Riumors, Guillem de 368
 Riu, Pere 830
 Rius i Serra, Josep 19, 268
 Robert d'Anjou 825
 Robió, Guillemó, En 34-35
 Robles Carcedo, Laureano 470
 Roboam 216, 235
 Roca, Arnau de 315; Elicsendis, muller 315
 Roca, Berenguer ça 271
 Roca, Pere de 308, 363, 414; Esquiva, muller 308
 Roca, Ramon 363
 Roca-Pons, Josep 555
 Rocabertí, Beatriu 394
 Rocabertí, Dalmau de 407, 413, 426; Ermessenda de Cartellà, muller 426
 Rocabertí i d'Urgell, Dalmau de 286-287, 289, 301, 347, 348, 352, 365, 367, 369
 Rocabertí, Gaufred 368
 Rocabertí, Guerau de 289, 303, 350, 362, 367, 390
 Rocabertí, Guillem de 305
 Rocabertí, Guillem Galceran de 412
 Rocabertí, Hug de 846
 Rocabertí, Jofre de 289, 297
 Rocabertí, Pere de 269, 273, 304, 315, 329, 334, 358, 384, 387
 Rocabertí, Ponç de 324, 329, 368, 370; Galceran, fill 324
 Rocabertí, vescomte de 279, 320, 347, 766
 Rocabruna, Berenguer de 393, 394
 Rocabruna, Francesc 394
 Rocabruna, Simó 372, 393, 394; Elisenda, vídua 372
 Rocafort. Ceferí 661
 Rocasalva, Berenguer 321; Sibil·la, filla 321
 Rocatalhada = Joan de Rocatalhada
 Roccato, Giuseppe 821
 Rodrigo Sandoval, Francisco 810
 Rodríguez Barral, Paulino 815
 Rodríguez Campomanes, Pedro 726
 Rodríguez Risquete, Francisco Javier 845
 Roger, Bernat 404
 Roger de Flor 829
 Rogers, Donna 555, 556
 Roig, Berenguer, fra 647, 648, 650, 651, 655-600
 Roig, Berenguer 270, 273, 283, 306, 336; Agnès, filla 309
 Roig, Bernat 274, 298
 Roig, Guillem 270, 401
 Roig, Jaume 744, 816, 828, 845
 Roig, Joan 760
 Roig, Josep 729
 Roig, Ponç 311, 316
 Roig i Jalpí, Joan Gaspar 682
 Roig i Simon, Marisa 881
 Roís de Corella, Joan 738, 745, 842
 Roís de Corella, Pere 885
 Rojas Fernández, Raquel 461, 837
 Rojinsky, Nolwen 780

- Roma, Agustí de = v. Ancona, Agustí d'=
 Roma, Gil de v. Colonna, Gil
 Romano, Andrea 821
 Romano, Marta M. M. 696, 820, 821, 822
 Romanyà, Gausfred de 344
 Romero Valdés, Andrés 869
 Romeu, Jaume 859
 Romeu, Pere 52, 60
 Romeu i Figueras, Josep 855
 Romualdi, Stefania 838
 Rondal 602
 Ros, Carles 746, 845, 865, 872
 Ros, Ramon 401
 Rosa-croce, germans 703
 Rosembach, Hans 778
 Rossell, Nicolau 644
 Rosselló Bordoy, Guillem 693, 770, 808-809
 Rosselló i Verger, Vicenç M. 872, 886
 Rossi, L. C. 852
 Rossich, Albert 746
 Rossinyol, Bernat 412
 Rosso, Pau del 756
 Rostell, Arnau 386
 Roth, Ulli 822
 Rotllan, Miquel 770
Rotulus supplicationum 880
 Rousseau, Jean-Jacques 873
 Rovira, Bonanat 588
 Rovira, Francesc 32
 Rovira, Guillem 588
 Rovira, Joan 588
 Rovira, Pere 588
 Rovira Solà, Manuel 705
 Rovira Gómez, Salvador J. 783, 864, 893
 Rubio, Josep E. 696
 Rubió i Lluch, Antoni 610, 629, 834
 Rubió i Balaguer, Jordi 456, 458, 482, 518, 532, 535, 558, 579, 825, 840
 Rubio y Borràs, Manuel 919
 Rudolph, Konrad 865
 Ruiz Calonja, Joan 825
 Ruiz Domènec, José Enrique 822
 Rumeu, filigrana 552
 Ruplà, Guillema de 304
 Rusus, Jacobus 887
 Ruzafa García, Manuel 719, 814
 Ryan, Magnus 696
 Saavedra Fajardo, Diego 871
 Sabastida, baró de 281
 Sabata, Roderic 377, 378
 Sabaté, Glòria 456
 Sabaté i Bosch, Josep M. 784
 Sabaté i Casellas, Ferran 887
 Sabater, Guillem 314
 Sacosta, Galceran 15
 Saedze, Johannes 884
 Saera, Ramon 807, 843
 Sáez Guillén, José Francisco 587
 Safont, Jaume 828
 Sagrera, Guillem 270, 712
 Saiol, Berenguer 57
 Sala, Andreu 760
 Sala, Ferrer 32
 Sala, Francesc 741
 Sala, Ramon 781
 Salabert Fabiani, Vicent Lluís 855
 Salabert i Roca, Vicent 807
 Salacrup, Pere de 420
 Salaia, Joan de, rector universitat València 720
 Salania, Berenguer 652, 658
 Salas, Joan de 851, 852
 Sales, Guillem de 298, 299, 302
 Salimbene de Adam 806
 Salisbury, Joan de 555
 Sallés, Francesc 890
Salms 227, 753
 Salon, Bartomeu 750
 Salopi, rei 557
 Salrach, Josep M. 663
 Salvà Campillo, Francesc 766
 Salvat, Michel 794
 Salze, Jaume de 396, 397
 Salzert, Mateu 812
 Salzinger, Ivo 704, 819
 Sampol, Gabriel 854
 San Román, Andrés 857
 Sanahuja, Pere (Pedro) 16, 17
 Sanç de Mallorca 17, 59
 Sanç, Jaques 809
 Sanç, Pere 809
 Sánchez, Exemén 417
 Sánchez, Francisco 857
 Sanchez, Lionel 793
 Sánchez López, Elena 744
 Sánchez Manzano, María Asunción 821
 Sánchez Real, José 794

- Sánchez Reyes, Enrique 231
 Sánchez Rivero, Ángel 764
 Sánchez Rivero, Mariutti de 764
 Sánchez Sesa, R. 642
 Sanchis Guarner, Manuel 515, 555, 558
 Sanchis Sivera, Josep 847, 849, 920
 Sancho, V. N. 856
 Sancho, Pere Antoni 40
 Sanet i Jové, Josep M. 783
 Sangés, Domènec 689-691
 Sanjoan, Sebastià 730
 Sanllehy i Sabí, M. Àngels 663
 Sanpere i Miquel, Salvador 581, 583, 584
 Sans, Lluís 729
 Sans i Travé, Josep M. 642, 645, 826
 Sansano, Gabriel 861
 Sant Jordi, Jordi de 842, 846
 Santàngel, Lluís de 846
 Santceloni, Francesc 392
 Santcliment, Pere de 409
 Santdionís, Guerau de 397; Auda, vídua 397
 Sant Feliu, Pere de 326, 377, 378
 Santfeliu, Francesc de 413
 Santgenís, Bernat de 313
 Santgenís Cristòfor 756
 Sant Iscle, Arnau de 383
 Sant Iscle, Dalmau de 304; Ramona, muller 304; Brunissenda, filla 304
 Sant Iscle, Guillem de 304
 Sant Iscle, Pere Ramon de 343; Brunissenda, vídua 343
 Sant Martí, Guillem de 349
 Sant Miquel, Dalmau de 328, 417
 Sant Sadurní, Guillem de 417
 Santvicens, Bernat de 410, 411
 Santa Cecília, Bernat de 333; Sibil·la, filla 333
 Santa Cecília, Marquès de 312
 Santa Coloma, Pere de 304
 Santa Llogaia, Joan 300
 Santamaria, Pere de 299
 Santàngel, Dalmau de 317
 Santàngel, Simó de 317
 Santa Pau, Bernadí de 401
 Santa Pau, Bernat de 346
 Santa Pau, Huguet de 274
 Santi, Francesco 221, 222, 226, 246
 Santiago-Otero, Horacio 477, 557
 Santoro, Daniela 838
 Santromà, Bernat de 287; Gueraua, muller 287
 Santromà, Pere de 287; Hugueta, muller 287
 Santyllán, Joaquín 871
 Sarriera Pons, Anna de 860
 Sarriera Pons, Dídac 860
 Sarta, Guillem 32
 Sartori, Antonio 893
 Sassala, Pere Ramon 778
 Sastre, Lázaro 857
 Sastre Barceló, Juan Carlos 770
 Sastre i Moll, Jaume 782, 829-830, 843
 Sauri, J. 884
 Savarrés, Pere 384; Caterina, muller 384
 Savoia, Daniela 884
 Sbert, Antoni-Maria 558
 Sbutilova, Helena 876
 Scaffai, N. 852
 Scala, Luca 801
 Scapecchi, Piero 716
 Scavizzi, Barbara 214
 Schelling, Friedrich 916
 Schena, Olivetta 715, 718
 Scholz, Richard 649
 Scholz, Rudolf 61
 Schönberger, Alex 477
 Schulz-Ferencs 683
 Schwarzenberg família 876
 Scotus Eriugena, John 702, 703, 704
 Seco, Carlos 866
 Sedda, Filippo 62
 Segarra, Ramon 32
 Segarra Estarells, Josep R. 853
 Segimon d'Hongria, emperador 648, 708
Segones ordinacions sobre el bordell de Ciutat de Mallorca 773
 Seguer, Arnau 421
 Segueró, Guillem de 312
 Segueró, Pere de 312; Dolça, vídua 312
 Segueró, Ramon de 408
 Seguí, Arnau 322; Eliscenda, vídua 322
 Seguí, Berenguer 287
 Seguí, Bernat 322, 360
 Seguí, Francesc 410; Alamanda, filla 410
 Seguí, Jacme 46
 Seguí, Guillem 369, 385
 Seguí, Joanot 855
 Segura, Jacint 856
 Segura Bonín, M. Antònia 843

- Selge, Kurt Victor 13
 Sella, Pere de 406, 408
 Semoli, Paola 884
 Sempere, Andreu 885
 Sempere Guarinos, Joan 864
 Sèneca 734, 839
 Senechs, Ferrer de 32, 40
 Senechs, Francesc de 29
 Senesterra, Bernat de 290
 Senesterra i de Santaeugènia, Guillem de 290
Sententia condemnationis operum et errorum Arnaldi de Villanova 14, 222, 243-244, 245, 823
Sentència de Casp 708, 709
Sentència de Guadalupe 758
 Serafí de Capricolle 733
 Serafí de Nàpols 732
 Serafí, Pere 855
 Serdà, Jeroni 719
 Seriol, Pere 787
Sermonari d'Alcover 875
Sermones discipuli 730
 Serna i Coba, Èrika 294, 328, 880
 Serra, filigrana 483
 Serra, Guillem 838
 Serra, Jeroni 837
 Serra, Joan 741
 Serra, Martí 922
 Serra, Na 298
 Serra i Barceló, Jaume 771
 Serra Bauzà, P. A. 774
 Serra i Campdelacreu, J. 456
 Serra Desfilis, Amadeo 719, 849
 Serra de Manresa, Valentí 731-737, 748, 870
 Serra Maura, Miquel 774
 Serra Milà, Rosa Maria 865, 872
 Serra i Puig, Eva 663, 859, 868
 Serra i Valentí, Eduard 882
 Serra i Vilaró, Joan 794, 921
 Serraí, Alfredo 885
 Serrano, Joaquim 845
 Serrano, Y. 642
 Serrano Daura, Josep 556
 Serrat i Torrent, Albert 265
 Servat Susagne, Jordi 811
 Sever de Menorca 743
 Sever d'Olot 735
 Sexà, Guillem de 291, 424
 Sexà, Huguet de 407, 409
 Sforza, família 742
 Shalomó ben Adret 812
 Shannon, A. C. 644
 Sibil·la de Roses 64
Sibilla Erithea Babylonica 691-693
 Sibiuda, Ramon de 733, 741, 743, 802, 855, 885, 897-918
 Sicard, Ramon 32
 Sifre, Guillem 425; Sifrea, Na 425
 Silhouette, Étienne de 764
 Silleras, Núria 829
 Silvestre, sant 589
 Simmler, J. 903
 Simó, Berenguer 272
 Simó, Francesc 338, 366
 Simó, Miquel de 863
 Simó, Ramon 385
 Simó, Tinitat 555
 Simon, En 54; Alamanda, filla 54
 Singer, Charles 702
 Singer, Dorothea Waley 702
 Sirri, Teresa Cirillo 716
 Sisternes i Feliu, Manuel 726
 Sitjar, Bernat de 374
 Sitjar, Ramon de 374
 Sitjó, Jaume 743
 So, Bernat de 728
 Soardis, Lazarus de 211
 Sobrequés i Vidal, Santiago 882
 Socarrats, Arnau 647
 Socarrats, Bertranet de 270
 Socarrats, Guillem de 269, 270, 272, 274
 Socarrats, Ramon de 270
 Sòcrates 906
Sol oriens in mundo 38
 Solà, Jaume 756
 Solà i Colomer, Xavier 781
 Solanell, família 889
 Soldevila, Antoni 719, 721
 Soldevila, Carles 825
 Soldevila i Temporal, Xavier 752, 764
 Solé i Maseras, Maties 749
 Solé i Mir, Ramon 609
 Soler, Albert 737-739, 817, 818, 819
 Soler, Antoni 750
 Soler, Baldrà de 342
 Soler, Bernart de 324
 Soler, Bernat de 345, 370, 390; Sibil·la, muller 370

- Soler, Bertran de 345, 350, 388; Guillem, germana 395
 Soler, Guillem de 298, 299, 302
 Soler, Guillem Ramon de 393
 Soler, Lleonard 873
 Soler, Miquel Gaietà 764, 774, 873
 Soler i Bordes, Joan 804
 Soler Simon, Santi 882
 Solervicens, Josep 222, 238, 239
 Solònius de Turquia 836
 Somaini, Francesco 715
 Soranzo, G. 847
 Sord, Berenguer 295, 348, 389
 Sord, Bernat 381, 389
 Sordi, Marta 792
 Soriano, Lourdes 456
 Sòria, Jeroni 787
 Sorió, Baltasar 730, 741, 851
 Sorrentino, Sergio 215
 Sorribes, Guillem de 271
 Sorts, Pere de 835, 840
 Soto, Domingo de 733
 Spallino, Patrizia 821
 Spannochì, Ambrogio 848
 Spannochì, família 788
 Spanyó, Bernat del 729
 Speciale, Nicolò 825
 Spinola, família 821
 Spinola, Giovanni 880
 Spinola, Lorenzo 880
 Stanley, Thomas 905
 Stegmüller, Friedrich 32, 495, 496, 501, 822
 Stevenson, Henry M. 802
 Stroppacci, Patrizia 884
 Suárez, Francisco 733
 Subirós, Guillem 322
 Suetoni 734
Sumari e repertori de les franqueses i privilegis del Regne de Mallorca 694
Summula pauperum 802
Summula de Summa Raymundi 802
 Sunyer 744
 Sunyer, Guillem 41, 316, 358, 421; Margarida, vídua 358
 Sunyer, Jaume 26, 27, 28, 29, 30, 33-34, 34, 37, 38, 40, 41, 50, 57;
 Saurina, filla 34
 Sunyer, Josep 760
 Sunyer, Pere 290
 Sunyol, Gregori 920
Super lectione Sacrae Scripturae et praedicatione 734
Supra montem 34, 35
 Surià i Ventura, Núria 266
 Suriol Castellví, Josep 778
 Susanna 516
 Swan 555
 Swinburne, Henri 765
 Sylano 854
 Symmachus Dei Summi 235
Tabulae repetitionum et disputationum Universitatis Bononiensis 635-639
 Taialà, Bernat 385
 Taialà, Ramon 385
 Taialà, Ramon Simó de 385
 Talbot Dillon, John 764
 Tales de Milet 905
 Tallada, Julià 876
 Talon, Berenguer 61
 Taltavull, família 781
 Tamani, Giuliano 812
 Tamarit i Vives, Francesc 783
 Tapioles, Castelló 421; Sibil·la, muller 421
 Tarafa, Francesc 854, 885
 Tarantàsia, Pere de 495
 Tarascó, Guillem 291
 Tarquini, Stefania 716, 717
 Tarragó, Francesc 859
 Tarragona, Feliu de 516
 Tarré, Josep 18, 922
 Tasso, Torcuato 734
 Tateo, Francesco 718
 Taula de Canvi de la Ciutat de Barcelona 754
 Taula de Canvis de València 787
 Tavani, Giuseppe 238, 825
 Taverner, Arnau 394; Elicsenda, vídua 394
 Taverner, Ermessenda 296; Arnau, fill 296
 Taxaquet, Miquel Tomàs 883
 Tecla, santa 588
 Tedeschi, J. 644
 Teixell Navarro, Immaculada 785
 Teixidó i Montalà, Jaume 764
 Teixidor i Palau, Ricard 758, 781
 Telesphorus 213
 Tello, Roderic 225, 237
 Tenenti, Alberto 715

- Tennemann, Wilhelm Theophilus 906
 Teodulf d'Orleans 744
 Terenci 734
 Terrades, Agnès 334
 Terrades, Arnau de 333, 334, 392; Sibilla, filla
 Terrades, Berenguer de 334, 414; Serena, vídua 414
 Terrades, Bernat Arnau de 334
 Terrades, Francesc de 272, 354
 Terrades, Ramon de 343, 390
 Terrado, Xavier 748
 Terrena, Guiu 8, 15, 16, 56, 60, 63, 741, 743, 830
 Terry, Arthur 745
 Tescures, Berenguer ça 418
 Teseo, Vanni 884
 Thedeus v. Thideus
 Thévenaz Modestin, Clémence 218
 Thicknesse, Philip 764
 Thideus 575, 579
 Thomae, Petrus 884
 Thomas, David H. 852
 Thomasius, J. 903
 Tià de Sa Real 803
 Tiedelmann, Dietrich 905
 Timoneda, Joan 829, 856
Tirant lo Blanc 742, 745, 844, 845
Títol del cens que l'Almoina pren en Vila franca 34
 Titus Livi 792, 793
 To, Lluís 678
 Toda i Güell, Eduard 888
 Toldrà, Maria 848
 Toledo, Roderic de 576
 Tomàs, Baltasar 768, 769
 Tomàs d'Aquino 61, 647, 703, 733
 Tomàs, Pere, fra 38, 741
 Tomàs de York 61
 Töpfer, Bernhard 215, 216, 217, 218, 241, 242, 244
 Tordera, Jaume de 391
 Torné i Cubells, Josep 887
 Torner, Josep 356, 863
 Torpeius, rei 557
 Torra, Alberto 877
 Torra, Bonanata 36
 Torrasa, Domènec 26, 28, 36, 36-37, 37, 44, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 64, 66
 Torre, Guillem de 408, 410
 Torre, Ramon ça 398
 Torre, Vidal 408, 410
 Torre y del Cerro, Antonio de la 840
 Torrella, Gaspar 885
 Torrella, Jeroni 743
 Torrella, Joan 885
 Torrent, Ramon 274
 Torrent, Saurina de 342
 Torres, Jaume 712
 Torres, Martí de 638
 Torres, Pere 421
 Torres Amat, Feliu/Fèlix 886
 Torres Villarroel, Diego de 872
 Torró Torrent, Jaume 738, 842
 Torró, Pere 418
 Torroella, Arnau de 325, 336; Beatriu, muller 325
 Torroella, Dalmau de 304, 347; Brunisenda, muller 304
 Torroella, Francesca de 416
 Torroella, Guillem de 325, 336, 382
 Torroella, Pere 845, 846
 Torroella, Pere de 310, 382
 Torroella, Ramon de 364
 Touati, Charles 39
 Towsend, Joseph 764
Tractat de bons costums 843
Tractat de la sagrada concepció de la Verge Maria 730, 731
 Tractat d'Utrecht 868
Tractatus de nominibus B. M. Virginis 730
Tractatus de venenis 882
Tractatus quidam, in quo respondetur obiectionibus... 220
 Trajà 843
 Tramulles, Francesc 760
 Tramulles, Josep 760
Tratado breve y antorcha luminosa... 862
 Tregorà, Arnau Guillem de 364; Eliscenda, muller 364
 Trélon, Rodrigue 778
 Tremoleda Trilla, Joaquim 795
 Trencavell, Pèire 38, 56
 Trenchs, Manuel 19
 Trento, Concili de 856
 Tresserra Nadal, Josep 663, 671, 672
 Treton, Rodrigue 770
 Tria, Guillem ça 838
 Triay, Bartomeu 758

- Trilla, Albert/Asbert de, 317, 328, 368, 394, 405, 406
 Trilla, Berenguer de 406
 Trilla, Bernat de 395; Brunissenda 395
 Trilla, Jaume 816
 Trilla, Pere de 317, 328
 Trilla, Simó de 294, 308, 328, 333, 349, 367, 369
 Trionfo, Agostino v. Ancona, Agustí d=
 Trithemius, J. 903
 Trombetti Budriesi, Anna Laura 718
 Trous de Pèrsia, rei 557
 Trulls, Josep 760
 Tucídides 793
 Tudela, Bertran de 840
 Tudela, Joan de 840
 Tugwell, Simon 851
 Tumba Colom, Carme 854
 Turell, Gabriel 828
 Turbe, Gil de 43, 45, 49, 50, 55
 Turmeda, Anselm 482, 768, 811
- Ubertino da Casale 39, 217
 Ubierna, Pablo 515
 Ullà, Ponç d' 312, 317; Francesca, filla 317
 Universitat de Cervera 874
 Uña Juárez, Agustín 556
 Urbà V 238
 Urgell, comtes d' 518
 Urgell, Jaume d' 397
 Urgell Hernández, Ricard 693
 Urrea, família 857
 Urrea, Pere d' 266, 320, 338, 368, 394, 397, 425, 711
 Ursus 216
Usatges 753
- Vacandard, E. 644
Vae mundo in centum annis 720, 823
 Valandingham, Maria 829
 Valcells, Onofre 880
 Valdepeñas, P. 642
 Valentí 850
 Valera, Juan 14
 Valero, Joan 790
 Vall, Ferrer de 271
 Vall, Jaume de 305
 Vall, Mateu 402
 Valla, Lorenzo 734
- Valldaura, Joan 854
 Valle de Taragaza, Francisco José 793
 Vallès, Antoni 778
 Vallès, Elicsèn 24, 36
 Vallespinosa, família 857
 Vallespirans, Bernat de 300
 Vallgornera, Jaume de 295, 348, 389
 Vallgornera, Ponç 742
 Vallgornera, Tomàs de 733
 Vallgornera, Vidal 742
 Vallmanya, Antoni 846
 Valls i Subirà, Oriol 23, 278, 468, 470, 475, 481, 494, 512, 514, 520, 525, 528, 552, 576, 609
 Valls i Taverner, Ferran 13
 Vallterra, Ènec de 419, 421
 Vallverd, família 857
 Valriu Llinàs, Caterina 803
 Valvo, Alfredo 893
 Vañó Cerdà, Antonio 745
 Vaqué i Catà, Josep 677, 679
 Vaquer, Gabriel 850
 Vaquer, Onofre 855
 Vaquero Piñero, Manuel 716
 Vardier, Isidre 863
 Varela, Consuelo 718
Vasilographus 691
Vaticinium Merlini 691
 Vatteroni, Sergio 893
 Vayreda i Olives, Pere 300
 Vázquez Janeiro, Isaac 247
 Vega Ferrer, Salvador 765
 Vegeci 836
 Vehí, Francesc 678
 Vela Aulèstia, Carles 753
 Velasco, Maria de 851
 Vendrell, Guillem 272, 352
 Ventura Rius, Albert 759
 Ventura Subirats, Jordi 15, 16, 38, 644
 Veny, C. 793
 Veray, Francesc 681
Verba Merlini 691
Verdadera relación... 749
Verdadera relación de la toma de la villa de Ciurana 784
 Verdaguer, Àlvar 538
 Verdaguer i Santaló, Jacint 678-679, 722
 Verdera, Guillem de 377

- Verdera, Ponç ça 389; Ermesenda, muller 389
 Verdés i Pijuan, Pere 761
 Verges, Arnau de 290
 Verges, Berenguer de 290, 380, 383, 414; Guillema, vídua 290, 414
 Verhelst, D. 217
 Verí 850
 Verí, Bartomeu de 773
Veritatem sapientis animus non recusat 62
 Vermell, Ramon 353
 Verrer, Domènec 62
 Verrier, René 239
 Vert i Planas, Josep 683
 Vespres Sicilianes 689, 697, 698, 744, 806
Vestigia facularum 745
 Vetere, Benedetto 718
 Via, Eimeric de la 379, 383, 405; Brunis-senda, muller 381
 Via, Francesc de la 840
 Viader, Arnau 401
Viatge d'En Pere Porter a l'infern 860
 Vibot Railakari, Tomàs 763
 Vicenç de Sarrià 734
 Vicent, màrtir 742
 Viciàna, família 853
 Viciàna, Rafael Martí de 853
 Vidal de Canyelles 805
 Vidal, Ferrer 422
 Vidal, Guillem de 338
 Vidal, Jean M. 14, 15, 18
 Vidal i Barraquer, Francesc 748
 Vidal González, Pablo 809
 Viena, Concili de 33
 Viena, Michel de 884
 Viera, David 455, 459, 477, 478, 498, 499, 515, 555, 557, 835
 Vigorós, Joan 226, 242
 Vila, Antoni 725
 Vila, D. M. 504, 505
 Vila, Pau 661
 Vila Medinyà, Pep 768, 778, 829, 859, 860, 863, 866
 Vila, Soledat 555
 Vilademany, Arnau de 311
 Vilademany, família 779
 Vilaesclat, Guillem de 387
 Vilafant, Guillem de 316
 Vilafant, Ramon de 319, 401
 Vilagrassa, Fèlix 874
 Vilajoan, Maria de 424
 Vilallonga, Borja 884
 Vilallonga, Mariàngela 717
 Vilamala i Salvans, Jordi 721
 Vilamalla, Dalmau de 320
 Vilamarí, Bernat de 224, 225, 266, 289, 307, 323, 331, 344, 367, 389
 Vilamarí, Ermessenda de 368
 Vilamarí, Guillem de 285, 286, 289, 294, 356, 385
 Vilamarí, Ramon de 294, 297, 368, 372
 Vilamontan, Ramon de 311; Gueraua, vídua 311
 Vilanova, Arnau de 9, 10, 14, 17, 18, 19, 47, 54, 58, 59, 211-263, 477, 623-628, 645, 691, 692, 693, 699, 700, 701, 720, 741, 742, 743, 821, 823, 824, 830, 831, 837, 846, 882, 885, 921
 Vilanova, Arnau de, pseudo 743
 Vilanova, Bertran de 366
 Vilanova, Evangelista 650
 Vilanova, Pere de 18
 Vilanova, Ramon de 310
 Vilar, Bernat de 313
 Vilar, Guillem de 284, 414
 Vilar, Huguet de 313, 314
 Vilar, Pere des 705
 Vilar, Pierre 661
 Vilarig, Bernat de 324, 389, 409
 Vilarig, Galceran de 409
 Vilarig, Gausfred de 324, 389; Eliscenda, filla 389
 Vilarig, Ramon de 285, 305
 Vilarnau, Ramon de 386
 Vilarrúbia, Bernat 813
 Vilaseca, filigrana 608
 Vilatenim, Arnau de 368
 Vilatenim, Asbert de 368
 Vilatenim, Guillem de 313, 325, 382; Blanca, muller 325
 Vilatenim, Ramon de 393
 Vilaüt, Bernat de 365; Bartomeua, muller 365
 Vilaüt, Bernat de, fra 422
 Vilaüt, Guillem de 313, 315, 345
 Vilella, Guillem 24, 32, 45
 Vilert, Berenguer de 311, 339, 340

- Vilert, Bernat de 283, 307, 311, 312, 319, 329, 330, 333, 351, 358, 367, 398
 Vilert, Francesc de 311, 335, 339, 340, 385, 423; Elicsendis, muller 339, 423
 Vileta, Lluís Joan 885
 Villalba Verneda, Pere 821
 Villani, Giovanni 806
 Villanueva, Jaume/Joaquim Llorenç 14, 47, 69, 266, 356, 458, 459, 554, 784, 840, 886, 920
 Villanueva, Tomás de, s. 741, 750, 880
 Villanueva Morte, Concepción 790
 Villar i Torrent, Joan 266
 Villena, Alfons de 553, 555, 563, 572, 582, 583
 Vinas, Agnes 769, 770, 803
 Vinas, Robert 769, 770, 803
 Vincke, Johannes 12, 14, 31
 Vinyal, Fèlix de 402
 Vinyal, Jaume de 402
 Vinyavella, Pere de 392
 Vinyavella, Ponç de 359, 371
 Vinyes, Ramon de 270, 271
 Vinyoles, Narcís 846
 Vinyoles i Vidal, Maria-Teresa 515
 Violant de Bar 877
 Violant d'Hongria 829
 Virgili 734, 842
 Virgili, Pere 757
 Virgili Bertran, M. Elena 891
 Virués, Cristóbal de 876
 Viscardo, Juan Pablo 748
 Visconti, F. M. 741
 Vistes de Perpinyà 708
 Vitoria, Francisco de 733
 Vitòria, Vicent 865
 Vitrubí 734
 Vittorio Amedeo III de Savoia 880
 Vittorio da Palermo 821
 Vives, Joan Lluís 734, 741, 743, 750, 852, 853, 855, 885
 Vives Conesa, Josep 749
 Vives i Tutó, Josep 735
 Vives, família 889
 Vivot, marquès de 458
 Voltes Bou, Pere 866
 Walchius, J. G. 904
 Warburg, Aby 702
 Webster, Jill R. 478, 503, 504, 516, 558, 789, 841
 Wernsdorff, Johann Christian 752
 Wahrton, H. 904
 Wicliff (Wycliffe), John 649, 834
 Wind, Edgar 702
 Wittkower, Rudolf 702
 Wittlin, Curt 457, 460, 463, 477, 499, 554, 555, 557, 558, 836
 Wower, J. 903
 Xam-mar, Carme 782
 Xammar, Joan Pau 859
 Xargay, Enric 757
 Xatmar, Dalmau 358
 Xatmar, Ramon de 308, 310, 340, 357, 358
 Xesa, Pere de 321
 Xesia, Bernat de 279
 Ximénez de Cisneros, Francisco 697
 Ximénez Peset, José Salvador 872
 Yates, Frances Amelia 702-704
 Ylla, família 889
 Ypas, Joseph 495
 Ysidorus v. Isidor
 Yosé Ginilla 816
 Yusef (Yosef) Albo 812, 885
 Zaluski 457
 Zambrana Moral, Patricia 556
 Zamora, Francisco de 875, 886
 Zampa, Paola 717
 Zamponi, Stefano 884
 Zanfini, Paolo 884
 Zanoletti, Gabriella 478, 555, 557
 Zaragoza Pascual, Ernest 266, 300, 305, 344, 353, 394, 755, 777, 857
 Zarco Cuevas, fr. Julián 468, 477
 Zarri, Gabriella 848
 Zarzoso Orellana, Alfons 756
 Zimmermann, Albert 554
 Zimmermann, Michel 893
 Zimmermann, Benedictus 216
 Zorzi, Diego 12, 40, 41
 Zorzi, Marino 848
 Zurita, Jerónimo 480, 807, 876

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

- 450 Jahre. Bayerische Staatsbibliothek. Veranstaltungskalender Januar-Dezember 2008, 50 pp.
- «Actes d'Història de la Ciència i de la Tècnica. IX Trobada. Girona 16-19 de novembre de 2006». Volum I, a cura de Carles PUIG PLA, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica 2008, 524 pp.
- Andrea AIELLO, Robert WIELOCKX, *La versione del Quodlibet IV, di Enrico di Gant nel ms. Paris BnF lat 16297*, extret de «Documenti e Studi sulla tradizione filosofica medievale», XIX (2008), 371-500.
- Josep ALANYÀ I ROIG, *Culte a la Puríssima al bisbat de Tortosa (s. XIII-XXI)*, Tortosa, Capítol de la Catedral 2007, 360 pp.- *El Corpus Christi i les custòdies de Morella, 1358-2008*, Morella, Ajuntament de Morella 2008, 160 pp.
- Josep AMENGUAL BATLE, *L'herència lul·liana i la missió mallorquina a Canàries: la missió sense espasa*, extret de «Randa», 61 (2008 = Miscel·lània Gabriel Llompart, 1), 73-91.
- Ramon AMIGÓ I ANGLÈS, *Onomàstica del terme municipal de Constantí* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XV), Barcelona i Constantí, Institut d'Estudis Catalans i Sindicat Agrícola 2008, 302 pp.
- «Analecta TOR», núm. 180 (2008), 400 pp.; núm. 182 (2009), 380 pp.
- ANGELUS DE GRASSIS, *Oratio panegerica dicta domino Alfonso*, a cura di Fulvio DELLE DONNE (Fonti per la Storia dell'Italia Medievale. Antiquitates XXVII), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2006, 96 pp.
- «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIX (2008 = Treballs en homenatge al Dr. Enric Mirambell i Belloc, Cronista Oficial de la Ciutat de Girona), 672 pp.
- «Aplec de treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 27 (2009 = Homenatge a Ramon Martí i Martí i Ramon Requesens i Queralt), 296 pp.
- Aportacions a la recerca i al debat en economia a Catalunya*. Jornada Acadèmica i Comemorativa de la Societat Catalana d'Economia, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 174 pp.
- L'Archivio storico della Basilica Patriarcale di Santa Maria degli Angeli in Assisi (1445-1957)* a cura di Andrea MAIARELLI con la collaborazione di Tiziana NANDESI e Volary VESTRELLI (Nova Archivia, 3), Assisi, Edizioni Porziuncula 2007, 208 pp.
- Enrique ARIAS VEGA, *España y otras impertinencias*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló, 2009, 290 pp.
- José M. ARQUIMBAU, *El Colegio Universitario de Castellón (El CUC)*, (Biblioteca de les Aules. Major, 3), Castelló, Universitat Jaume I i Diputació de Castelló 2009, 280 pp.
- Carmen ARRONÍS I LLOPIS, *La vida de sancta Catherina de Sena*, de Miquel Peres (Biblioteca de Filologia Catalana, 16), Alacant, Universitat d'Alacant 2007, 176 pp.- Carmen ARRONÍS I LLOPIS, Marinela GARCIA SEMPÈRE, *Referents italians en la cultura catalana. Traduccions i altres versions literàries de la Llegendà de Santa Caterina de Siena*, dins *La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passagi, traduzioni*. Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008). Edizione in linea 2008, 15 pp.

- Art i Litúrgia a l'Occident medieval* «VIII Col·loqui i I Col·loqui Internacional», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona 2008, 80 pp.
- ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ, *Jaume I d'Aragó (1208-1276). Exposició documental commemorativa del VIII Centenari del seu naixement*. Palau del Lloctinent, Barcelona, Ministeri de Cultura 2008, 168 pp.- Beatriz CANELLAS, Alberto TORRA, *Los registros de la cancellería de Alfonso el Magnánimo. Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte 2000, 208 pp.
- «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 904 pp.
- «Arxiu Històric de Tarragona. Butlletí Informatiu», núm. 11 (juliol 2008), 24 pp.
- «Arxius. Butlletí de la Subdirecció general d'Arxius», núm. 49 (Primavera 2007), 32 pp.; núm. 50 (Estiu 2007), 40 pp.; núm. 51 (Tardor-Hivern 2007), 40 pp.
- Pilar AUMENTE ET ALII, *Beatriz Guttmann. Cinco miradas a su alma*, Castelló, Diputació 2009, 176 pp.
- Xosé AVIÑO, et alii, *Formes modernes de l'èpica. (Del segle XVI al segle XX)*, Edició a cura d'Eulàlia MIRALLES i Jordi MALÉ (Avla Carles Riba, 2), Santa Coloma de Queralt, Obrador Edendum 2008, 166 pp.
- «Baix Llobregat. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat», núm. 88 (Juliol-Agost-Setembre 2008), 8 pp.; núm. 89 (Octubre-Novembre 2008), 8 pp.; núm. 90 (desembre 2008-gener i febrer 2009), 12 pp.
- Philip BANKS, Josep MORAN, *Orígens de la família Llull*, extret de «Randa», núm. 61 (2008 = Miscel·lània Gabriel Llompart, 1), 49-60.
- Miquel BARCELÓ, José MARTÍNEZ GÁZQUEZ (eds.), *Musulmanes y cristianos en Hispania durante las conquistas de los siglos XII y XIII* (Col·lecció Documents), Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona 2005, 126 pp.
- Attilio BARTOLI LANGELI, et alii, *Cultura e desiderio di Dio. L'Umanesimo e le Clarisse dell'Osservanza*. «Atti della II Giornata di studio sull'Osservanza Franciscana al femminile. 10 novembre 2007. Monastero Clarisse S. Lucia. Foligno. A cura di Pietro MESSA, Angela Emmanuela SCANDELLA, Mario SENSI, Assisi, Edizioni Porziuncula 2009. 138 pp.
- Joan BELLAVISTA I RAMON, *L'Ametlla del Vallès: una parròquia, un poble. Orígens històrics (segles IX-XII)* (Quaderns de l'Ametlla), Ametlla del Vallès, Fundació Universitària Martí l'Humà 2007, 98 pp.
- Benassal. Recull bibliogràfic de textos*, IV (2007), 560 pp
- Biologia de la reproducció*. Mercè DURFORT i Francesca VIDAL, editors (Treballs de la Societat Catalana de Biologia, 59), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 288 pp.
- Emanuele BOAGA, *Tra cronaca e storia. Eventi, luoghi, personaggi della micro-storia del Carmelo*, Roma, [Collegio Sant Alberto], 2008, 224 pp.
- «Boletín de estudios sobre el Humanismo en España». 2 (2000), 176 pp.
- Roma di fronte all'Europa al tempo di Alessandro VI*. Atti del Convegno (Città del Vaticano-Roma, 1-4 dicembre 1999) a cura di M. CHIABÒ, S. MADDALO, M. MIGLIO, A. M. OLIVA (Comitato Nazionale Incontri di studio per il V centenario del pontificato di Alessandro VI [1492-1503]. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi, 68). Roma, Ministero per i Beni e le Attività culturali - Roma nel Rinascimento 2001, 1048 pp. en tres volums.
- Principato ecclesiastico e riuso dei classici. Gli umanisti e Alessandro VI*. Atti del Convegno (Bari-Monte Sant'Angelo, 22-24 maggio 2000), a cura di D. CANFORA,

- M. CHIABÒ, M. DE NICHILLO (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del pontificato di Alessandro VI [1492-1403]), Roma, Ministero per i Beni e le Attività culturali - Roma nel Rinascimento 2002, 464 pp.
- Le Rocche Alessandrine e la Rocca di Civit  Castellana*. Atti del convegno (Viterbo, 19-20 marzo 2001), a cura di M. CHIABÒ, M. GARGANO (Comitato Nazionale Incontri di studio per il V centenario del pontificato di Alessandro VI [1492-1503]. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi 78), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2003, 302 pp.
- Alessandro VI e lo Stato della Chiesa*. Atti del Convegno (Perugia, 13-15 marzo 2000), a cura di C. FROVA, M. G. NICO OTTAVIANI (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del Pontificato di Alessandro VI [1492-1503]. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi 79), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2003, 364 pp.
- Alessandro VI dal Mediterraneo all'Atlantico*. Atti del convegno (Cagliari, 17-19 maggio 2001), a cura di M. CHIABÒ, A. M. OLIVA, O. SCHENA (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del Pontificato di Alessandro VI [1492-1503]), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2004, 396 pp.
- La fortuna dei Borgia*. Atti del convegno (Bologna, 29-31 ottobre 2000), a cura di O. CAPITANI, M. CHIABÒ, M. C. DE MATTEIS, A. M. OLIVA (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del Pontificato di Alessandro VI [1492-1503]), Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Roma nel Rinascimento 2005, 260 pp.
- De València a Roma a través dels Borja. Congr s commemoratiu del 500 Aniversari de l'any jubilar d'Alexandre VI* (València, 23-26 de febrer de 2000). Paulino IRADIEL – Jos  M. CRUSELLES (coords.) (Comitato Nazionale Incontri di Studio per il V Centenario del pontificato di Alessandro VI (1492-1503), Roma-València, Generalitat Valenciana - Ministero per i Beni e le Attività culturali 2006, 448 pp.
- Vicente BORJA DOSD  (director), *El legado del  ngel. Historia y patrimonio*, Vall d'Uixó, Parròquia de l' ngel 2008, 328 pp.
- Sebastià BOSOM I ISERN, Cristina FORNS DE RIBERA, *Catàleg de pergamins de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya* (Arxius i documents. Eines de recerca, núm. 4), Barcelona, Generalitat de Catalunya 2009, 576 pp.
- Jordi BRUGUERA, *Introducció a l'etimologia* (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, 5), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 144 pp.
- Jesús BURGUEÑO (dir), *El mapa com a llenguatge geogràfic. Recull de textos històrics (ss. XVII-XX). Diago, Borsano, Aparici, Canellas, Massan s, Bertran, Cerdà, Papell, Ferrer, Vila*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 214 pp. i 20 làmines d'il·lustracions.
- Cinto BUSQUET, *Entre Oriente y Occidente*. Prólogo de Manuel M. BRU, Madrid, Ciudad Nueva 2007, 240 pp.
- «Butlletí de l'Arxiu Municipal de Cambris», 18 (setembre de 2008), 4 pp.
- Javier CALVO PUIG, Xavier SERRA ESTELLÉS, *Inventari dels Arxius Parroquials de la Marina Alta*, II/2. *Arxiprestat del Marquesat de D nia* (Monumenta Archivorum Valentina, IX), València, Facultat de Teologia. San Vicente Ferrer 2008, 216 i XII pp.

- Hèctor CÀMARA I SEMPÈRE, L'assumpció en la *Vita Christi* d'Isabel de Villena, dins «Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca», XIII (2007-2008), 39-54.
- Federico CANACCINI, *Matteo d'Acquasparta fra Dante e Bonifacio VIII* (Medioevo, 16), Roma, Pontificia Universitas Antonianum 2008, 202 pp. i tres fulls de làmines.
- Castellón y el mar*. Direcció editorial, M. Jesús GIMENO SANFELIU, Castelló, Diputació 2009, 320 pp.
- «Catalan Historical Review», 1 (2008), 1-146 pp (*Catalan Version*, pp. 157-289).
- Catalogo 2006-2007. Istituti Editoriali e Poligrafici Internazionali. Pisa-Roma*, Pisa, Accademia Editoriale, MMVI, 184 pp.
- Catalunya: origen, ciutadania i identitat*. Actes de la jornada científica celebrada el 13 de desembre de 2006 (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XLI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 232 pp.
- Cèsar Borja, cinc-cents anys després (1407-2007)*. Coordinació Maria TOLDRA (Borja. Biblioteca Minor, 2), València, 3/4, Tres i Quatre 2009, 488 pp.
- Germà COLON, Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (edit.), *El rei Jaume I. Fets, actes i paraules* (Col·lecció Germà Colon d'Estudis Filològics, 4), Castelló-Barcelona 2008, 502 pp.
- «Contributions do Science», 4 (2008), 132 pp.
- «Convivium Assisiense. Ricerche dell'Istituto Teologico e dell'Istituto Superiore di Scienze Religiose di Assisi», X (Gennaio-Giugno 2008 = *I francescani e la scienza*), 170 pp.
- Crònica documentada d'Ares. I, Fonts escrites (1157-1550). Textos resumits, comentats i transcrits per Pere-Enric BARREDA*, Ares, Ajuntament 2006, vol. I: 320 pp.; vol. II. 321-640 pp.
- Diccionari de la Llengua Catalana*. I-II. Segona edició, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, LXXII i 838 i 840-1762 pp.
- «Dominican History Newsletter», Roma, Institutum Historicum Ordinis Fratrum Praedicatorum, XVI (2007), 302 pp.
- Dos anys de govern enfortint Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya 2008, 252 pp.
- Antonio DENTONI-LITTA, *Vilma Sparvoli Piccioni, Itinerari Archivistici Italiani*. Archivio Generale dello Stato, Roma, Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, s. A, 20 pp.
- Jordi DORCA DORCA, *El parlar del Collsacabra. Aproximació i assaig de descripció* (Biblioteca de Dialectologia i sociolingüística, XII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 120 pp.
- ÉCOLE PRATIQUE DES HAUTES ÉTUDES. SECTION DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES, *Annuaire*. Cent trente-neuvième année, Paris, À la Sorbonne 2008, 378 i 178* pàgines.
- «Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació», núm. 11 (Gener-Juny 2008), 192 pp.
- Francesc EIXIMENIS, *An Anthology. Introduction and selection of texts* by Xavier RENEDO and David GUIXERAS. Translated by Robert D. HUGUES, Barcelona – Woodbridge, Barcino – Tamesis 2008, 168 pp.
- El deler per les paraules. Les aportacions de Germà Colón ala romanística*. Emili CASANOVA i M. Teresa ECHENIQUE, eds. (Filologia oberta, 154), València, Universitat de València 2008, 324 pp.

- El fons Bartra Murià. Arxiu personal i literari dels escriptors Agustí Bartra i Anna Murià* (Col·lecció El portal de la Guia, núm. 3), Terrassa, Ajuntament 2008, 16 + 16 pp.
- El llibre de faristol de Pau Villalonga. Estudi i transcripció.* Edició i recerca: Romà ESCALAS. Transcripció musical: Romà ESCALAS i Francesc CRESPI, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 264 pp.
- Andreas ERIKSSON, *Tense and Aspect in Advanced Swedish Learners' Written English* (Acta Universitatis Gothoburgensis. Gothenburg Studies in English, 92), Göteborg, Göteborgs Universitet 2008, 262 pp.
- Mary FARRELL, Manolo DOS (coord.), *Veintinueve maneras de concebir el silencio* (Col·lecció Universitària. Llengua i Literatura, 7), Castelló de la Plana, Diputació de Castelló 2008, 436 pp.
- Alexander FIDORA, *Ramón Llull, la familia Spinola de Génova y Federico III de Sicilia*, extret de *Il Mediterraneo del '300: Raimondo Lullo e Federico III d'Aragona, re di Sicilia...*, 327-343.
- Eufemià FORT I COGUL (1908-1979), *Tresoret de mots selvatans. Bibliografia*, La Selva del Camp, Ajuntament 2008, 36 pp.
- El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès.* Estudi introductori i transcripció a cura d'Efrem E. COMPTE. Presentació d'Ancari M. MUNDÓ (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXXII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 434 pp.
- El Pla de l'Estany.* Revista del Consell Comarcal, núm. 61 (març, 2009), 36 pp.; n. 62 (juny 2009), 40 pp.
- El (re)descobrimient de l'Edat Moderna.* «Estudis en homenatge a Eulàlia Duran». Edició a cura d'Eulàlia MIRALLES i Josep SOLERVICENS, amb la col·laboració d'Antoni-Lluís Moll, Maria Toldrà i Anna M. Villalolga (Biblioteca Abat Oliba, 275), Barcelona, Publicacions del'Abadia de Montserrat 2007, 568 pp.
- El Remate Subastas. Libros y Manuscritos. Lotes 1-609.* Sábado 23 de octubre de 2008, Madrid 2008, 112 pp.; *Subasta 20 de noviembre de 2008*, Madrid 2008, 112 pp.-
Lotes 1-686. Subasta 18 de diciembre de 2008, Madrid (2008), 112 pp.
- El territori de Tarraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona.* Actes del Seminari organitzat pel Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, la Societat Catalana d'Estudis Clàssics i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, amb la col·laboració de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili. Tarragona, 14, 15 i 16 de febrer de 2006. Coordinació científica: Josep Antoni REMOLÀ (Fòrum 13. Temes d'història i d'arqueologia tarragonines), Tarragona, Museu Nacional Arqueològic 2007, 208 pp.
- Paola FARENGA (ED.), *Editori ed edizioni a Roma nel Rinascimento*, a cura di P. F. (RR Inedita 34. Saggi), Roma, Roma nel Rinascimento 2005, 160 pp.
- Fer país, conèixer món. La Cartoteca del Centre Excursionista de Catalunya.* Edició a cura de Rosa Anna FELIP FILAT, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans 2008, 176 pp.
- Antoni FERRER I CARDONA, *Preceptiva poètica.* Estudi introductori i edició a cura de Joan R. VENY-MESQUIDA (Biblioteca Filològica LXI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 210 pp.
- Filosofia catalana medieval i moderna.* Coordinadors: Jaume MENSA I VALLS, Mercè RIUS, dins «Enrahonar. Quaderns de Filosofia», 42 (2008), 212 pp.

- Joan J. FORNÓS, *Bartomeu Darder i Pericàs, geòleg i mestre*. Presentació de Carles MANERA I ERBINA. Pròleg: Ramon SALAS ROIG (La Ciència a les Illes Balears, 6), Palma de Mallorca, Govern de les Illes Balears 2008, 334 pp.
- FUNDACIÓ JAUME BOFILL, *Full informatiu*. Núm. 54 (Gener 2009), 2 pp.; Núm. 55 (Abril 2009), 2 pp.
- FUNDACIÓ JAUME BOFILL, *Punt a la I*. Núm. 121 i 122 (Gener i Febrer 2009), 2 i 2 pp.; Núm. 123 (Abril 2009), 2 pp.
- Marinela GARCIA SEMPERE, *Dones virtuoses a l'edat mitjana: models literaris?* Dins «Memòria i literatura».- *La Oració a la Verge Maria de Joan Roís de Corella*, dins *Proceedings of the Ninth Colloquium*, edited by Andrew M. BERESFORD & Alan DEYERMOND, London, Dept. of Hispanic Studies, 2000, 25-30.- *Algunes fonts occidentals de l'obra d'Anselm Turmeda, «Disputa de l'ase»*, dins «Revista de Filologia Romànica», 13 (1996), 181-213.- *La tradición y la originalidad en la Istòria de la Passió de Bernat de Fenollar y Pere Martines y en la Vita Christi de Isabel de Villena*, extret de «Revista de lenguas y literaturas Catalana, Gallega y Vasca», VI (1999), 47-68.- *Una lectura del «poema sobre la passió»: «Que si no hi-y prenem qualque consell»*, extret de «Actas del VIII Congreso Internacional de la AHLM (1999)», Santander 2000, 809-818.- i Marinela GARCIA SEMPERE, i Llúcia MARTÍN PASCUAL, *La Passió catalana de París*, dins «Revista de Filología Romànica», 20 (2003), 235-266.
- Josep GONZÁLEZ AGÁPITO (ed.), *Una societat en crisi? Reptes d'un món globalitzat* (Documents, 44), Vic i Barcelona, Eumo Editorial i Institut d'Estudis Catalans 2008, 220 pp.
- F. GRAELL I DENIEL, *La qüestió nacional. Nous esborranys per a avui* (Quaderns de Filosofia, 21), Barcelona 2006, 54 pp.; *La saviesa, la fe i l'infinit* (Quaderns de Filosofia, 25), Barcelona 2008, 34 pp.; *L'originaliat del sagrat i la seva crítica* (1) (Quaderns de Filosofia, 15), Barcelona 2004, 50 pp.; *Sobre la meditació fenomenològica fonamental de Husserl.- Consciència i realitat nantural* (Quaderns de Filosofia, 19), 42 pp.
- Josep M. GRAU I PUJOL, Francesc BADIA I BATALLA, *Diccionari biogràfic històric de Montblanc (1155-1920)*, Montblanc, Fundació Martí l'Humà 2008, 272 pp.
- Alberto GUALLART, *La aristocràcia de la ceràmica*. Textos de Antonio José GASCÓ SIDRO, Castelló de la Plana, Diputació 2008, 272 pp.
- Albert G. HAUF I VALLS, *La evangelización en el mundo levantino en tiempos de encuentros y desencuentros entre las religiones (s. XIII-XV)*, extret de *Transmitir el mensaje en tiempos de dificultad* «Actas del XIII Simposio de Teología Histórica (15-17 noviembre 2006)», València, Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer 2007, 447-508.
- Història del llibre i de la lectura. Actes de les primeres jornades internacionals*. 4 i 5 de maig de 2006 (Publicacions de l'Arxiu Nacional de Catalunya, 11), Barcelona, Generalitat de Catalunya 2008, 184 pp.
- Il Mediterraneo nel '300: Raimondo Lullo e Federico d'Aragona, re di Sicilia*: Omaggio a Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, a cura di Alessandro MUSCO e Marta M. M. ROMANO (Instrumenta Patristica et Mediaevalia, 49; Svbsidia Lulliana, 3), Turnhout, Brepols 2008, 540 pp.
- In memoriam Armand Puig i Ribas*. La Selva del Camp, 14 de juny de 1921 - 20 de setembre de 2008, 12 pp.

- Indice dei Fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca*, Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano 2008-2009, 72 pp.
- Miquel S. JASSANS, *Onomàstica de Duesaigües i el seu terme* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XIV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 110 pp.
- «L'Arxiu t'informa. Butlletí de l'Arxiu Municipal de Cambrils», núm. 17 (juny 2008), 4 pp.; núm. 19 (desembre 2008), 4 pp.
- L'esport a Catalunya*. Nadala 42/2008, Barceona, Fundació Carulla, 112 pp.
- «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 19 (2008), 608 pp.
- L'homme et la nature. Annales 2007-2008*. Cardinal Philippe BARBARIN, Michel CAMDESSUS, Vincent COURTILOT, Jean-Marc DAUL, Fabrice HADJADI, Catherine LABROUSSE-RIOU, Michel SCHOYANS, Jacques TRÉMOLET DE VILLIERS, París, Académie d'Éducation et d'Étude Sociales 2009, 224 pp.
- Ramon LLULL, *Libro de los correlativos - Liber correlativorum innatorum. Traducción, introducción y notas de José G. HIGUERA RUBIO*. Prefacio de Esteve JAULENT (Clásicos de la cultura, 36), Madrid, Editorial Trotta 2008, 96 pp.
- Ramon LLULL, *Llibre de la disputa del clergue Pere i de Ramon, el fantàstic - Llibre de la Ciutat del món*. Introducció, traducció i notes a cura de Lola BADIA. Edició bilingüe (Traducció de l'obra llatina de Ramon Llull, 2), Turnhout - Santa Coloma de Queralt, Brepols - Obrador Edendum 2008, 288 pp.- *Llibre de virtuts e de pecats*. Edició crítica de Fernando Domínguez Reboiras. Segona edició revisada (Nova edició de les obres de Ramon Llull, 1), Palma de Mallorca, Patronat Ramon Llull 2008, XXXVI i 316 pp.
- Àlvar MADUELL, *Criterion. 1959-1969. Index d'autors* (Maduixer, 14), Barcelona 2008, 72 pp.
- Gianfranco MANCHÌA, *Cristo nel Labirinto. La camera nuziale gnostica dei Templari ad Alatri*, Roma, Di Virgilio Editore 2009, 64 pp.
- Joanot MARTORELL, *Tirant lo Blanch*. Edició del text original de València 1490, coordinada per Albert G. HAUF I VALLS. Edició i notes d'Albert G. HAUF I VALLS. Concordances lematitzades, índexs i revisió global del text d'Anna Isabel PEIRATS (Clásicos Tirant lo Blanch), València, Tirant lo Blanch 2008, 1664 pp.
- Anna MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia. Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (Biblioteca Filològica, LXII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008,
- La memòria*. Edició a cura de Josep MONSERRAT MOLAS i Ignasi ROVIRÓ ALEMANY (Col·loquis de Vic, XII), Barcelona, Societat Catalana de Filosofia (IEC), 2008, 176 pp.
- Josep M. MALLARACH CARRERA et alii, *Protegits, de fet o de dret. Primera avaluació del sistema d'espais naturals protegits de Catalunya* (Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural, 15), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 360 pp.
- José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Rubén FLORIO (coord.), *Antología del latín cristiano y medieval. Introducción y textos*, Bahía Blanca (Argentina), Universidad Nacional del Sur 2006, 254 pp.- José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *Trois traductions médiévales latines du Coran: Pierre le Vénérable-Robert de Ketton, Marc de Tolède et Jean de Segobia*, extret de «Revue des Études Latines», 80 (2003), 223-236.
- Antonio MELIÀ MASIÀ, *Implicaciones agronómicas de los pulgones* (Hemiptera: Aphididae) *de Castellón*, Castelló, Diputació de Castelló, Caixa Rural, Castelló, Fundación San Isidro 2008, 236 pp.

- Memoriam fecit mirabilium Dei*. Scritti in onore i Emanuele Boaga, O. Carm., a cura di Giovanni GROSSO, e Wilmar SANTIN, O. CARM. (Textus et Studia Historica Carmelitana, volumen 31), Roma, Institutum Carmelitanum - Editiones Carmelitanae 2009, 744 pp.
- «Miscellanea Aqualatensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoia», 13 (2009), 464 pp.
- «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XVI (2008), 456 pp.; XVIII (2009), 300 pp.
- «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VII/38 (2008), 179-256; VII/39 (2008), 96 pp.
- Joaquim MOLAS i BATLLORI, *Miquel dels Sants Oliver i Tolrà. Semblança biogràfica* (Semblances biogràfiques, 50), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 16 pp.
- Jordi MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, *El pensament escolar a Catalunya, 1760-1845*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 120 pp.
- «Montserrat. Butlletí del Santuari», 2ª època, núm. 82 (setembre-desembre 2008), 64 pp.
- Josep MORAN i OCERINJAUREGUI (ed.), *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit?* III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 17 de maig de 2007) (Biblioteca Filològica, LXIV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 108 pp.
- Josefina MUTGÉ i VIVES, *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a través de la documentació de cancelleria reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1287-1510)* (Textos i documents, 42), Barcelona Fundació Noguera 2008, 314 pp.
- Nasciturus, infans, puerulus vobis mater terra. La mort a la infància*. Francesc GUSI, Susanna MURIEL, Carme OLÀRIA (coord.) (Sèrie de Prehistòria i Arqueologia), Castelló, Diputació de Castelló 2008, 710 pp.
- Notiziario Bibliografico*. Regione del Veneto, núm. 53 (dicembre 2006), 80 pp; núm. 54 (febbraio 2007), 80 pp.
- Novetats del Diccionari (Diccionari de la Llengua Catalana, segona edició)* (Biblioteca filològica, LXIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 338 pp.
- Joan ORDI i FERNÁNDEZ, *L'imperatiu del silenci. Sentit del Tractatus de Wittgenstein a la llum de la tesi setena*. Premi Joaquim Carreras Artau de Filosofia 2006 (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XXXVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 608 pp.
- Ordinacions de Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*. Edició a cura de Francisco M. GIMENO, Daniel GOZALVO i Josep TRENCHS (†). Estudi introductori de Francisco M. GIMENO BLAY (Fonts històriques valencianes, 39), València, Universitat 2009, 288 pp.
- Josep M. PANAREDA CLOPÉS, *L'evolució del paisatge mediterrani de ribera*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2008-2009, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 60 pp.
- Josep PERARNAU i ESPELT, *Arnaldi de Villanova Alphabetum Catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei - De prudentia catholicorum scholarium* (Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, IV), Barcelona - Roma, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya 2007, 256 pp. - *Noves notícies sobre Ramon Llull i el lul·lisme a Alemanya, segles XIII-XV*, extret d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 637-649.- *El De triplici Statu Mundi no és de Francesc Eiximenis*, extret d'«Annals de

- l'Institut d'Estudis Gironins», XLIX (2008), 279-325, i d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 45-86.- *Felip de Malla, president de la Generalitat de Catalunya, defensa la vila de Cervera de les velleïtats dels Trastámara*, extret d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2008), 87-113.- *Noves dades sobre manuscrits 'espirituals' d'Arnau de Vilanova*, extret d'ATCA, XXVII (2008), 351-424.
- PONTIFICIO ISTITUTO DI ARCHEOLOGIA CRISTIANA, *Programma dell'Anno Accademico 2008-2009 LXXXIII dalla fondazione*, Città del Vaticano, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana MMVIII, 80 pp.
- Mario PORCELLI, *Missão Católica de São João de Deus. Homine. Moçambique. Apontamentos históricos 1911-2003*, Roma, Minoritica Provincia Romana dei Santi Apostoli Pietro e Paolo, 2008, 352 pp.
- Praedicatores, Inquisitores - III. I Domenicani e l'Inquisizione Romana*. Atti del III Seminario Internazionale su «I Domenicani e l'Inquisizione». Roma, 15-18 febbraio 2006, a cura di Carlo LONGO (*Dissertationes Historicae*, xxxiii), Roma, Istituto Storico dei Domenicani 2008, 662 pp.
- Jaume de PUIG I OLIVER, *Ambigüitats i paradoxes sibiudianes*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències Socials del IEC, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 32 pp.- Amb Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Els primers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona*, extret d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 283-384.
- «Quaderns de la Mediterrània», 9 (2008 = Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue), 440 pp.
- «Qièrn. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna», núm. 7 (2007), 168 pp.
- RAIMUNDUS LULLUS. *An Introduction to his Life, Works and Thought*, edited by Alexander FIDORA, and Josep E. RUBIO. Contributions by Óscar de la CRUZ, Fernando DOMÍNGUEZ, Jordi GAYÀ, Maria M. M. ROMANO and Josep RUBIO. Translated by Robert D. HUGUES, Anna A. AKASOY and Markus RYAN (*Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis* 214. Supplementum Lullianum II), Turnhout, Brepols 2008, 564 pp.
- «Recerca. Revista de diàleg i estudis d'espiritualitat cristiana», núm. 42 (2008), 40 pp.; núm. 43 (2008), 40 pp.; 44 (2009), 40 pp.
- Wolfgang RAIBLE, *Medien-Kulturgeschichte. Mediatisierung als Grundlage unserer kulturellen Entwicklung*. Vorgetragen am 11.2.2001 (*Schriften der Philosophisch-historischen Klasse der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*, Band 36), Heidelberg, Universitätsverlag Winter 2006, XX i 462 pp.
- «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 11 (2009), 152 pp.
- Germán REGUILLO SIMÓN, *La Plaza de las Monjas* (Col·lecció Memòries), Castelló de la Plana, Diputació de Castelló, 2008,
- Repertori de Manuscrits catalans (1474-1620)*. Volum IV. Direcció: Eulàlia DURAN. Compilació a cura de Maria TOLRÀ (coordinació), Mar BATLLE, Carme CAMPS, Antoni COBOS, Joan MAHIQUES, Eulàlia MIRALLES, Enric QUEROL, Joan REQUESSENS, Glòria SABATÉ (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXXI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 496 pp.
- «Revista Catalana de Dret Privat», 9 (2009), 239 pp.
- «Revista Catalana de Pedagogia», 6 (2007-2008 [2009]), 456 pp.

- «Revista Catalana de Teologia. Exegesi, patristica, teologia, litúrgia, ciències religioses», XXXIII/I (2008), 270 pp.; vol. XXXIII/II (2008), 271-650 pp.
- Sanitat i Vida (I). Notes esparses sobre la sanitat montblanquina i comarcal (s.XVI-XX)*, d'autors diversos (Col·lecció Gàrgola, 3), Montblanc, Publicacions del Museu Arxiu de Montblanc 2009, 152 pp.
- «Schede Medievali. Rassegna dell'officina di Studi Medievali», 45 (gennaio-dicembre 2007 = *Table ronde: Journée d'étude sur Ibn Sab'in* (1216/17-1270). Paris, Sorbonne - EPHE Ve section - CNRS, 14 giugno 2005, 367 pp.
- Filippo SEDDA, *Veritatem Sapientis animus non recusat. Testo fraticellesco sulla povertà contro Giovanni XXII*. Studio ed edizione critica (Medioevo, 17), Roma, Edizioni Antonianum 2008, 340 pp.
- Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot*. Revisió Filològica de Jordi BRUGUERA. Revisió històrica de M. Teresa FERRER MALLOL (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 392 pp.
- Ursula M. STAUDINGER, Heinz HÄFNER (Herausg.), *Was ist Alter(n)? Neue Antworten auf eine scheinbar einfache Frage*. Mit 24 Abbildungen, davon 17 in Farbe (Schriften der Mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, 18), Berlin - Heidelberg, Springer 2008, 252 pp.
- «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XLVIII (2008 [2009]), 200 pp.
- Tasio. Mago de la aquarela*. Texto de Roberto PÉREZ DE HEREDIA VALLE, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló, 2008, 168 pp.
- «Taüll. Secretariat Interdiocesà per a la custòdia i promoció de l'Art.Sagrat a Catalunya. Publicació quadrimestral», núm, 23 (juliol-agost 2008), 44 pp.
- «Terme. Centre d'Estudis Històrics de Terrassa», 23 (novembre 2008), 336 pp.
- Hipólito de la TORRE, *Marcelo Caetano y el fracaso de la reforma del Estado* (Espacio, tiempo y forma. Historia Contemporánea 19), Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia 2007, 440 pp.
- «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 64 (2007 [2008]), 248 pp.
- «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 65 (2008 = Número especial dedicat al Segon Congrés Català de Geografia: *El mapa com a llenguatge geogràfic*), CXLVIII pp.
- M. Carmen VILA i MARTÍN, Antoni PUIG CLOSA (†), *Gremis i làpides al claustre de la Catedral de Barcelona*. Pròleg de Josep M. Martí Bonet, Barcelona, Catedral de Barcelona 2008, 114 pp.
- Josep Oriol TUÑÍ i VANCELLS. *Exegesi i hermenèutica de l'Evangeli segons Joan en l'època crítica*. Lliçó inaugural. Curs acadèmic 2008-2009, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2008, 88 pp.
- Un pacte per viure junts i juntes. Pacte Nacional per a la Immigració* signat a Barcelona el 19 de desembre de 2008, Generalitat de Catalunya 2009, 96 pp.
- Università Cattolica del Sacro Cuore, *Annuario per l'anno Accademico 2006-2007*. LXXXVI della fondazione, Milano, Vita e Pensiero 2007, 1222 pp.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA, *Solemne investidura com a doctor honoris casa del professor Josep Perarnau i Espelt. Discurs de presentació de la professora Lola Badia*, Barcelona, Abril de 2009, 36 pp.
- «Urgellia. Anuari d'Estudis Històrics dels Antics Comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran», XVI (2006-2007), 728 pp.

- Josep VALLVERDÚ I AIXALÀ, *Josep Carner i Puig-Oriol. Semblança biogràfica* (Semblances biogràfiques, 47), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 16 pp.
- Antoni VALLMANYA, *Poesies. Edició crítica de Jaume AUFERIL* (Estudis, 40), Barcelona, Fundació Noguera 2007, 546 pp.
- Bernardo VEIGA, *¿Es imposible el diálogo interreligioso? El pensamiento de Benedicto XVI y la visión de Ramón Llull sobre el diálogo interreligioso* (Colección Diálogo interreligioso, 4), São Paulo Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência 2009, 104 pp.
- Paolo VENEZIANI, *Tracce sul foglio. Saggi di storia della tipografia*, a cura di Paola PIACENTINI (RR inedita, 38 Saggi), Roma, Roma nel Rinascimento 2007, XXVI i 218 pp.
- Rosa M. VILA GANGOLELLS, Jordi TORNER I PLANELLs, *Catàleg de la premsa manresana* (Inventaris i Catàlegs de l'Arxiu, 11), Manresa, Arxiu Comarcal del Bages 2008, 96 pp.
- Guilherme WYLLIE, Alexander FIDORA, *Ramon Llull i el tractat De fallaciis del pseudo-Tomás d'Aquino*, extret d'«Enrahonar», 42 (2009), 11-19.
- Frances Amelia YATES, *Raimondo Lullo e la sua arte. Saggi di lettura*, a cura di Sara MUZZI (Medioevo, 18 / Centro Italiano di Lullismo 3), Roma, Pontificia Università Antonianum 2009, 216 pp.
- Pietro ZERBI, «Philosophi» e «logici». Un ventennio di incontri e scontri: Soissons, Sens, Cluny (1121-1144) (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo. Nuovi Studi Storici, 59), Roma, Palazzo Borromini Sede dell'Istituto 2002, XII i 198 pp.

TAULA GENERAL

ARTICLES

Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Beguins de Vilafranca del Penedès davant el tribunal d'Inquisició</i>	7-210
Jaume MENSA I VALLS, <i>Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la «Revelació de sant Ciril» (Oraculum angelicum Cyrilli)</i>	211-263
Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), Jaume de PUIG I OLIVER, Albert SERRAT I TORRENT, <i>Regest del protocol del notari de la cúria diocesana de Girona Pere Capmany (anys 1313-1367)</i>	265-453
Jaume de PUIG I OLIVER, <i>Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis. Primera part. I. Obres originals en català</i>	455-612

NOTES I DOCUMENTS

Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Troballa d'un full amb text llatí d'un capítol del Llibre de contemplació de Llull per a la Moguntina?</i>	615-622
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Sobre l'estada d'Arnau de Vilanova a París, 1299-1300: les dues dates dels textos</i>	623-628
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>El rei Joan I dona força legal a les còpies del dictament de la Comissió Ermengol sobre el llibre de Ramon Llull, [Arbre] de filosofia d'amor (Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Canc. Reg. 1892, f. 217v)</i> .	629-633
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Estudiants catalans de drets en les Tabulae repetitionum et disputationum Universitatis Bononiensis</i>	635-639
Josep HERNANDO I DELGADO, <i>Heretgies 'bohèmies' als comtats de Rosselló i Cerdanya (any 1434)</i>	641-660
Ramon PLANES I ALBETS, <i>Les ordinacions de Prats i Sansor sobre bestiar, pastures i artigues (La Cerdanya, 1768)</i>	661-672

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Jaume de PUIG I OLIVER, <i>La «Col·lecció Sant Feliu» dirigida per Josep M. Marquès i Planagumà, arxiver diocesà de Girona</i>	675-685

RECENSIONS	687-739

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES	741-893

CRÒNICA

Jaume de PUIG I OLIVER, <i>Ambigüitats i paradoxes sibiudianes</i>	897-918
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Discurs en la investidura a doctor honoris causa de la Universitat de Barcelona</i>	919-928

TAULES DE FONS MANUSCRITS I D'ANTROPÒNIMS	931-985

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ	987-997

TAULA GENERAL	999

ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS segueix bàsicament les indicacions metodològiques de Josep Vives i Gatell, *Esquemas de metodologia*, Barcelona 1947, en allò que fa referència a l'edició de textos i les de l'Institut d'Estudis Catalans en la presentació de textos medievals en llengua catalana.

Les abreviatures dels aparats crítics són les suggerides per la «Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale (S.I.E.P.M.)», publicades dins el seu «Bulletin», núm. 2 (1960), 142-149 (*Abbreviations latines et signes recommandés pour l'apparat critique des éditions de textes médiévaux*). Quan part d'un lema d'aparat crític es troba entre parèntesis, hom ha d'interpretar que l'anotació crítica corresponent, escrita en cursiva, es realitza en aquella part de la paraula no col·locada entre els parèntesis esmentats.

La secció de «Notícies bibliogràfiques» és dividida en quatre parts. Són col·locats en la primera («Obres generals i bibliografies») aquells títols que, per la multiplicitat de llur contingut (diccionaris, estudis relatius a més d'una època històrica o a un espai geogràfic molt ampli) o per raons similars són de difícil col·locació en alguna de les tres seccions següents. La segona («Estudis de referència local») aplega, seguint l'ordre alfabètic de les poblacions dels Països Catalans, els estudis que s'hi refereixen i es basen en textos o en documents anteriors al segle XIX. La tercera («Estudis de referència cronològica») presenta de forma successivament temporal les monografies més pròximes a la història literària i a la del pensament, bo i agrupant, però, les que posseeixen unitat temàtica, encara que es trobin separades pel temps (és el cas, per exemple, de Ramon Llull i el lul·lisme, que el lector pot veure en les pàgines 696-704 i 817-823). Finalment, les notícies bibliogràfiques relatives a arxius, biblioteques i museus segueixen l'ordre alfabètic de les poblacions on es troben les institucions esmentades, quan aquelles pertanyen a algun dels Països Catalans, i el dels respectius estats en els altres casos. El text de cada notícia bibliogràfica intenta d'oferir un resum objectiu de l'estudi corresponent; en cas que el signant del resum cregui que cal fer alguna observació, aquesta és escrita entre parèntesis quadrats [...].

ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS només es pot comprometre a donar almenys notícia bibliogràfica d'aquells estudis (llibres o articles), dos exemplars dels quals siguin enviats al director.

Les adreces d'ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS

PUBLICACIONS DE LA FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA *Darrers títols de la «Col·lectània Sant Pacià»*

Jaume ANGELATS I MORATÓ, *Caïn i Abel. Paraula o violència (Gn 4,1-16)* (CSP90), 237 pp.

Joan Rigol i Roig, *Dignitat de la persona. Fonament teològic en la filosofia política de J. Maritain* (CSP91), 397 pp.

Valentí Serra de Manresa, *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana: des de la fundació a la guerra civil (1578-1936)*

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA